

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ

Збірник наукових праць

СЕРІЯ ЕКОНОМІЧНА

ВИПУСК 36

ЛЬВІВ
ЛЬВІВСЬКА КОМЕРЦІЙНА АКАДЕМІЯ
2011

Вісник Львівської комерційної академії / [ред. кол. : Башнянин Г. І., Апопій В. В., Вовчак О. Д. та ін.]. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – Вип. 36. — 486 с. – (Серія економічна).

**Збірник наукових праць
Випуск 36**

Відповідно до Постанови Президії ВАК України № 3-05/6 від 06.10.2010 р. збірник включено до переліку фахових видань (економічні науки)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ від 29.12.2009 р.
Серія КВ № 16224-4696 Р*

*Друкується за ухвалою Вченої ради Львівської комерційної академії
Протокол № 9 від 12 квітня 2011 р.*

Редакційна колегія:

Башнянин Г. І., д.е.н., проф. (головний редактор);
Апопій В. В., д.е.н., проф.;
Вовчак О. Д., д.е.н., проф.;
Дайновський Ю. А., д.е.н., проф. (заст. головного редактора);
Копич І. М., к.ф.-м.н., проф.;
Єлейко В. І., д.е.н., проф.;
Мізюк Б. М., д.е.н., проф.;
Ільчук О. О., к.е.н. (відпов. секретар);
Міценко Н. Г., к.е.н., проф.;
Мокій А. І., д.е.н., проф.;
Рудницький В. С., д.е.н., проф.;
Хміль Ф. І., д.е.н., проф.;
Шевчук В. О., д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Шевчук В. О.

ЗМІСТ

<i>Андрухів-Садовська Н. Б.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОНАХ	9
<i>Артюх О. В., Максимова В. Ф., Шляхов Є. В.</i> ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ	13
<i>Балазюк О. Ю.</i> АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З ВИРОБНИЦТВА БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ	17
<i>Бандура З. Л., Вейкрута Л. С.</i> МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКУ	22
<i>Барила Л. Я.</i> СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЗА РИНКОВИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	27
<i>Безпалова О. О.</i> АУДИТОРСЬКИЙ РИЗИК : СУТНІСТЬ ТА ОЦІНКА	31
<i>Боднар Л. Р., Медвідь Л. Г.</i> ДОХОДИ І ВИДАТКИ ФОНДУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ОБЛІКУ	35
<i>Вагнер І. М.</i> СУЧАСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ PIMS ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ	40
<i>Валович М. З.</i> ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІКИ	44
<i>Венгрін Т. П.</i> ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ	47
<i>Височан О. С.</i> ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗНИЖОК У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	52
<i>Волинець В. І., Гордополова Н. В., Гордополов В. Ю.</i> АВТОМАТИЗОВАНИЙ ОБЛІК І АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНИХ ВИТРАТ І ДОХОДІВ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ	58
<i>Воронко О. С.</i> МЕТОДИКА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ	62
<i>Воськало Н. М.</i> ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ	66
<i>Гайдук І. О.</i> ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ	69
<i>Герасименко Т. О.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ І НАПРЯМІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	73
<i>Гладчак Н. В.</i> ДЕЯКІ З МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	79
<i>Говда Г. А.</i> МИСЛИВСЬКІ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: СТАН ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИТРАТ	83
<i>Головацька С. І.</i> ОБТЯЖЛИВІ КОНТРАКТИ В БУДІВНИЦТВІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ТА ОЦІНКИ	89

<i>Горшинський В. М.</i> СУТНІСТЬ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ШВЕЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	92
<i>Горячкіна Ю. В.</i> РОЛЬ ТА МІСЦЕ КОНТРОЛІНГУ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	96
<i>Гринів Б. В.</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ.....	100
<i>Гринчишин Я. М.</i> РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДОХОДИ ПІДПРИЄМСТВ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ.....	105
<i>Гриценко О. І.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ В КРЕДИТНИХ СПІЛКАХ.....	109
<i>Даньків Й. Я., Калинчук Л. І., Остап'юк М. Я.</i> ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТА ОБЛІКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....	114
<i>Демко І. І.</i> ОЦІНКА СТАНУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	117
<i>Дмитришин У. Б.</i> ФІНАНСОВИЙ РИНОК: СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ.....	122
<i>Должанський А. М.</i> МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ СОБІВАРТОСТІ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	125
<i>Дробязко С. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ КОЛЕКТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	129
<i>Душко З. О.</i> МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ.....	135
<i>Жулавський А. Ю.</i> УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ.....	142
<i>Зарудна Н. Я.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ПОСТАЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	146
<i>Зборовська О. М.</i> АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ВИТРАТАМИ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ВРАХУВАННЯ ВАРТОСТІ ГРОШЕЙ У ЧАСІ.....	151
<i>Іванченко Г. В., Міценко Н. Г.</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМУВАНЬ В РЕГІОНІ.....	155
<i>Ігнатенко Т. В.</i> ВНУТРІШНЯ ЗВІТНІСТЬ ЗА СЕГМЕНТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТОРГІВЛІ.....	158
<i>Іщенко Я. П., Замощенко Т. В.</i> ОБЛІК ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО БІОПАЛИВА.....	164
<i>Іщенко Я. П., Спорши О. І.</i> ОБЛІК ПОТОЧНИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ.....	168
<i>Канітула С. Л.</i> СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	171
<i>Капустіна Ю. В.</i> ЯКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	174
<i>Катинська М. З., Міщук І. П.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ.....	178

<i>Клюс Ю. І., Сімінін С. Ф.</i>	КОНТРОЛЬ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНИХ РИЗИКІВ НА ЕКОНОМІЧНУ СТІЙКІСТЬ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	181
<i>Кобилянська М. С.</i>	МАЙНОВІ КОМПЛЕКСИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....	184
<i>Королюк Т. М.</i>	ІСТОРИЧНИЙ ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ "РИЗИК": ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ.....	188
<i>Кудирко О. М.</i>	АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ..	192
<i>Кулик Р. Р.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ АУДИТУ І РОЗШИРЕННЯ РИНКУ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ.....	196
<i>Кундря-Висоцька О. П., Клюс-Лампіка М. І.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ.....	204
<i>Куцик О. О.</i>	КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ УПОВНОВАЖЕНОГО ПРЕДСТАВНИКА УЧАСНИКАМИ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.....	209
<i>Куцик П. О., Мазуренко О. М.</i>	ОБЛІК ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ.....	215
<i>Куцик П. О., Ясінська Л. Т., Куценко Н. В.</i>	ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИТРАТ І ДОХОДІВ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ: ОРГАНІЗАЦІЯ, МЕТОДИКА.....	218
<i>Лебедевич С. І.</i>	ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ.....	223
<i>Левицька А. В.</i>	ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОМПАНІЯХ.....	226
<i>Лемішовська О. С.</i>	ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ.....	230
<i>Лозовицька Д. С.</i>	ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ АВТОМОБІЛЯМИ ТА АВТОСЕРВІСУ.....	234
<i>Лозовицький Д. С.</i>	ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК НОВИЙ ФАКТОР ВИРОБНИЦТВА ХХІ СТОЛІТТЯ.....	240
<i>Лозовицький С. П.</i>	ПРОФЕСІЙНЕ СУДЖЕННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОГО ОБЛІКУ.....	245
<i>Маринкевич М. В.</i>	ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В САНАТОРНО-КУРОРТНИХ УСТАНОВАХ.....	248
<i>Мартиненко В. О., Гордієнко В. П.</i>	ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ.....	250
<i>Мельник Н. Г., Михайлишин Н. П.</i>	ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	254
<i>Мельник Н. П.</i>	ОБЛІК ВІДРАХУВАНЬ НА СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ.....	258

<i>Мельник Т. М.</i>	ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ.....	261
<i>Мищук Г. Ю., Мостенчук А. В.</i>	ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ТА АНАЛІЗУ СУСПІЛЬНОГО КОМФОРТУ В УКРАЇНІ.....	266
<i>Озеран Ю. В.</i>	АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	270
<i>Олійник Я. В.</i>	ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА: АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ.....	273
<i>Остап'юк Н. А., Войналович О. П.</i>	КОРИГУВАННЯ ДАНИХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	277
<i>Панченкова Ю. В., Головацька С. І., Зеленська О. Г.</i>	ЕКОНОМІЧНА СУТЬ ВИТРАТ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	282
<i>Пилипенко Л. М.</i>	АНАЛІЗ НЕДОЛІКІВ І ПРИНЦИПІВ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	288
<i>Півець А. І.</i>	ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТАРІЮ СТРУКТУРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ.....	292
<i>Підлипна Р. П., Підлипний Ю. В.</i>	СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК: СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ.....	297
<i>Попітич Т. В.</i>	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ЗА УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ КСБО.....	301
<i>Поціхович О. В.</i>	ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ОРГАНІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	307
<i>Починок Н. В.</i>	ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КІЛЬКІСНОЇ ТА ЯКІСНОЇ СКЛАДОВИХ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	309
<i>Привалова Н. Є.</i>	ПІДХОДИ ЩОДО УТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТИХ ТОВАРИСТВ ДЛЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.....	315
<i>Ребець О. М.</i>	АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ.....	319
<i>Ріппа С. П., Саченко С. І.</i>	ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ОСНОВІ ОНТОЛОГІЙ.....	322
<i>Рибакова Л. П.</i>	ДЕЯКІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИТРАТ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	325
<i>Розмислова Н. О.</i>	РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ КОМЕРЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ.....	328
<i>Романчук А. Л.</i>	ОБЛІК ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ДІЄВА ПІДСИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ.....	332
<i>Рудницький Т. В.</i>	ПОБУДОВА СИСТЕМИ ОБЛІКУ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ.....	338
<i>Сенчук Т. Я.</i>	МЕТОДИКА І ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗРОБКИ.....	341

<i>Серединська В. М., Саченко С. І.</i>	АНАЛІТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ВАРІАНТІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	346
<i>Серединська І. В.</i>	ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	348
<i>Сіра Ю. В.</i>	МЕТОДИКА КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ НА ВІТЧИЗНЯНИХ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	352
<i>Стаюра М. А.</i>	АУТСОРСИНГ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ЛАНЦЮГУ ПОСТАВОК МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	355
<i>Старко І. Є.</i>	КОНТРОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ.....	358
<i>Стефківський В. М.</i>	КОНТРОЛЬ ЯК ДОМІНАНТНА ФУНКЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....	362
<i>Стрельбіцька Ю. Г.</i>	ВІДОБРАЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ.....	366
<i>Сурніна К. С.</i>	АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ОЦІНЦІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА.....	371
<i>Тімофєєнко Л. П.</i>	ВАРТІСТЬ КАПІТАЛУ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	375
<i>Ткач І. В.</i>	ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ПРИДБАННЯ ТА ВВЕДЕННЯ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ.....	379
<i>Труфіна Ж. С.</i>	МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗА ДОТАЦІЯМИ НА ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	384
<i>Уманська В. Г., Мельник Л. Ю.</i>	АУДИТ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.....	387
<i>Фаріон А. І.</i>	АУДИТОРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ В СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	391
<i>Федорченко Н. Л.</i>	БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	402
<i>Фецович Т. Р.</i>	ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ.....	405
<i>Фостолович В. А.</i>	ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ – ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ЇХ ЕКОНОМІЧНИХ НЕГАРАЗДІВ.....	410
<i>Хомуляк Т. І.</i>	ЛІЗИНГ В УМОВАХ КРИЗИ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ ЗГІДНО З НОВИМ ПОДАТКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ.....	414
<i>Хорунжак Н. М.</i>	ФУНКЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ І ЇХ РОЗВИТОК.....	418
<i>Циган Р. М.</i>	ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	424

<i>Чікіта І. Б.</i>	ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ, АВТОНОМІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	427
<i>Чорна О. Є., Овчаренко А. С.</i>	ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ БУДІВНИЧОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ПОСТКРИЗОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	432
<i>Шалімова Н. С.</i>	КОМУНІКАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ АУДИТОРОМ ТА УПРАВЛІНСЬКИМ ПЕРСОНАЛОМ У ПРОЦЕСІ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК ЗАСІБ ЗМЕНШЕННЯ "РОЗРИВУ В ОЧІКУВАННЯХ" В АУДИТІ.....	437
<i>Шмикова Л. М.</i>	СУТНІСТЬ ТА СКЛАД ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ ГУРТОВОЇ ТОРГІВЛІ.....	442
<i>Шигун М. М., Уллубієва К. К.</i>	ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ЗА РОЗРАХУНКАМИ З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ.....	445
<i>Шпак В. А.</i>	КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....	450
<i>Штимер Л. Т.</i>	ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЗАПАСІВ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ СТВОРЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ.....	454
<i>Шурпенкова Р. К., Іваницька Г. Б.</i>	ОЦІНКА РИЗИКОВАНOSTІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ З ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ СПОСОБІВ І ПРИЙОМІВ.....	458
<i>Яцишин С. Р.</i>	ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА: ФОРМУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЇЇ ДОТРИМАННЯМ.....	462
<i>Яцків М. І.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ ВПОРЯДКУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ І ЇХ ПРИКЛАДНЕ ЗАСТОСУВАННЯ.....	466
<i>Гадзевич О. І., Борух О. С.</i>	ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОБЛІКОВОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	469
<i>Ліпич Л. Г., Гадзевич І. О.</i>	СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА.....	472
<i>Замоценко Т. В., Голишевська Л. В.</i>	АНАЛІЗ ВПЛИВУ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ НА ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКІ РІШЕННЯ.....	476
<i>Спорши О. І., Голишевська Л. В.</i>	СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МЕТОДИКА ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	479
	ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	482

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОНАХ

Анотація. У статті розкрито підходи до тлумачення поняття "податкові пільги", як одного з елементів фінансування інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах. Визначено об'єкти обліку фінансування на трьох етапах реалізації інвестиційного проекту. Запропоновано методичне забезпечення обліку фінансування пільг.

Ключові слова: інвестиційні проекти, фінансування, спеціальні економічні зони.

Andruxhiv-Sadovska N.

ACCOUNTING FEATURES FINANCE INVESTMENT PROJECTS IN SPECIAL ECONOMIC ZONES

Annotation. The article explores approaches to the interpretation of the term "tax benefits" as one of the elements of investment projects in special economic zones. The objects keeping funding at three stages of the investment process. A methodical accounting of funding of benefits.

Keywords: investment projects, finance, special economic zones.

1. Вступ

Спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку мають забезпечувати більш ефективне та раціональне використання потенціалу відповідної території через залучення вітчизняних та іноземних інвестицій та фінансування діяльності підприємств і з боку власників і з боку держави. Держава, створюючи спеціальні економічні зони для залучення інвесторів, надає пільги підприємствам під зареєстровані інвестиційні проекти, однак існує проблема з механізмом їх надання та обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Так, розглядаючи питання фінансування інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах слід зазначити, що діяльність підприємств, їх облік та аналіз у спеціальних економічних зонах розглядають багато вчених-економістів таких як В. М. Гринькова, Я. Д. Крупка, Н. А. Кухарська, Є. В. Мних, І. Ю. Сіваченко та багато інших. Поняття податкових пільг досліджують такі вчені як Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко, В. Б. Захожая, Я. В. Литвиненко та інші. Однак питання комплексного поєднання проблеми обліку фінансування в частині пільг для реалізації інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах сьогодні висвітлені недостатньо.

Таким чином, незважаючи на значний внесок вчених у дослідження фінансування в частині пільг інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах і методики їх відображення в обліку, зміна політики держави, прийняття Податкового кодексу та удосконалення національної системи обліку і звітності ставлять нові завдання, вимагаючи їх комплексного вирішення.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті полягає у розкритті суті поняття податкових пільг як одного з елементів фінансува-

ння інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах, визначенні об'єктів фінансування та методичного забезпечення обліку фінансування пільг.

4. Виклад основного матеріалу

Перед державою у спеціальних економічних зонах постає питання організації та ефективного управління підприємствами, які хочуть провадити там свою діяльність. Для цього їм необхідно розробити та зареєструвати інвестиційні проекти. Держава надає пільги для діяльності підприємств у спеціальних економічних зонах, які є елементом фінансування та додатковим інструментом фінансового стимулювання реалізації інвестиційних проектів. У спеціальних економічних зонах апробуються інвестиційні проекти, які потребують окремого ведення бухгалтерського обліку, оскільки специфікою є те, що тут має місце особливий об'єкт обліку фінансування – податкові пільги. Таким чином, в умовах відносної обмеженості ресурсів в Україні важливого значення набуває вміння застосувати випробувані у світовій господарській практиці дійові форми та інструменти фінансового стимулювання інвестиційних проектів (табл.1).

Оскільки фінансування інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах розглядається щодо пільг, то доцільно провести аналіз теоретичних підходів до визначення поняття "податкові пільги".

Аналіз наукових та законодавчих джерел свідчить про різноманітність поглядів на визначення поняття "податкової пільги".

Так, В. Б. Захожая, Я. В. Литвиненко під податковою пільгою розуміють надання державою окремим підприємствам або фізичним особам можливості зниження або цілковитого звільнення від

Форми фінансового стимулювання інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах

Форми фінансового стимулювання	Інструменти фінансового стимулювання
Кредитне стимулювання	Безпроцентні кредити. Пільгові кредити. Інвестиційні гарантії.
Податкове стимулювання	Зниження ставки податку. Податкові угоди з іншими країнами. Зняття податків на реінвестиції. Безмитний імпорт обладнання та/або сировини. Податкові пільги
Стимулювання інфраструктурного забезпечення	Надання землі у безкоштовне користування або за пільговими цінами. Надання будівель і споруд в безкоштовне користування або за пільговими умовами.
Стимулювання конкретних інвестиційних проектів	Цільове фінансування ресурсо- природо-ощадних технологій. Цільове фінансування проектів, орієнтованих на підвищення кваліфікації і перепідготовку кадрів, поліпшення умов праці. Сприяння в проведенні техніко-економічних обґрунтувань проектів.
Протекціоністські заходи	Диференційовані тарифи на імпорт та експорт.

сплати податку, обов'язкового платежу та збору [1, с.369]. Проте це визначення має певний недолік, оскільки не вказує, які саме умови надання часткового зниження чи звільнення від сплати певних видів податків.

Вчені Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко стверджують: "пільга – це звільнення (повне чи часткове) платника податку, що враховує його особливості, від сплати податку" [2, с. 231]. У такому формулюванні зазначено, що суб'єкти підприємницької діяльності мають мати певні особливі ознаки для надання пільг, однак нічого не згадано про законодавче регламентування.

У вітчизняному податковому законодавстві таке поняття, як "податкова пільга" не було визначено, поки не прийнято Податковий кодекс України, який почав діяти з 01 січня 2011р. Так, згідно з Податковим кодексом України "податкова пільга – передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав. Підставами для надання податкових пільг є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат. Платник податків вправі використовувати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії" [3, с. 37]. Так, означене визначення і пояснення суті податкової пільги є досить вичерпним.

Аналіз цих визначень поняття "податкові пільги" показує, що основними спільними ознаками є такі:

- законодавче підтвердження про звільнення від повної чи часткової сплати певних видів податків та зборів;

- належність суб'єктів підприємницької діяльності до певної групи платників податку залежно від виду їх діяльності.

Однак, вважаємо спільним недоліком всіх цих визначень та важливим упущенням є те, що не зазначено, на які цілі в подальшому можна використовувати ці податкові пільги. На законодавчому рівні необхідно розробити механізм обліку пільг, щоб мати можливість простежити їх використання у пільговій діяльності підприємств.

Отже, під податковою пільгою слід розуміти частину грошових коштів у вигляді часткового або повного звільнення від сплати певних видів податків та зборів, що отримані внаслідок певної законодавчо визначеної (пільгової) діяльності суб'єктів підприємництва (платників податку), що надається таким суб'єктам, та подальшого їх цільового використання (має бути визначено законодавством).

Залежно від того, на зміни якого з елементів структури податку — об'єкта оподаткування, податкової бази чи ставки податку — спрямована податкова пільга, пільги поділяють на три групи:

- вилучення;
- знижки;
- податкові кредити.

Вилучення — це податкові пільги, що спрямовані на вирахування з оподатковуваного доходу окремих об'єктів оподаткування. Вилучення можуть надаватися і усім суб'єктам підприємництва — платникам податку, і окремим законодавчо визначеним категоріям на умовах тимчасовості чи постійності.

Знижки — це пільги, спрямовані на скорочення податкової бази. Вони пов'язані не з доходами суб'єкта підприємництва — платника податків, а з видатками. Так, платник податків має право зменшувати оподатковуваний прибуток на суму перерахованих ним коштів у благодійні фонди, закладам освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Податкові кредити — це пільги, спрямовані на зменшення податкової ставки або податкового окладу на умовах повернення через певний період. Таким видом податкових пільг є інвестиційний податковий кредит.

Проте, надання податкових пільг підприємствам законодавчо визначеного виду діяльності та контроль за їх роботою є складним і трудомістким процесом, тому пропонуємо початковим етапом для розробки і використання механізму надання пільг впровадити означене у спеціальних економічних зонах під зареєстровані проекти. Це полегшить контроль за діяльністю підприємств (підприємства розташовані на певній визначеній території), надасть можливість вироблення та удосконалення механізму надання податкових пільг та контролю за використанням сум, отриманих від пільгового оподаткування. Таким чином, зросте фінансування підприємств, почнуть чи продовжать запроваджуватися нові інвестиційні проекти, розвиватиметься інфраструктура регіонів, в межах яких створено спеціальні економічні зони.

Підприємства, що мають зареєстровані інвестиційні проекти у спеціальних економічних зонах, потребують належного фінансування. Для контролю фінансування інвестиційних проектів має бути розроблене належне методичне забезпечення обліку, особливо це актуально щодо фінансування пільг. У бухгалтерському обліку фінансування підприємствами інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах проводиться у три етапи: запровадження, реалізація та аналіз. Тому доцільно розглянути об'єкти фінансування на трьох етапах інвестиційного проекту: в передінвестиційній фазі (запровадження інвестиційного проекту) – облік формування ресурсів для фінансування; у фазі інвестування (реалізація інвестиційного проекту) – облік операцій з фінансування; у фазі забезпеченні віддачі інвестицій (аналіз інвестиційних проектів) – облік результатів від реалізації інвестиційних проектів.

Основним об'єктами бухгалтерського обліку фінансування у СЕЗ на трьох етапах інвестиційного процесу будуть такі:

- на першому етапі здійснюється формування ресурсів для фінансування інвестиційних проектів (основні інвестиційні ресурси). Так,

І. О. Бланк під інвестиційними ресурсами розуміє частину фінансових ресурсів, яка залучається на підприємстві та спрямовується для здійснення вкладень в об'єкти реального та фінансового інвестування [4, с.54]. Таким чином, об'єктами бухгалтерського обліку фінансування будуть фінансові та реальні інвестиції (господарські засоби, джерела господарських засобів), а також згодом додатковими об'єктами фінансування – виступлять податкові пільги, які будуть результатом часткової реалізації інвестиційних проектів (результат третього етапу);

- на другому етапі об'єктами бухгалтерського обліку виступають операції, що здійснюються підприємства з фінансування інвестиційних проектів, згодом і фінансування в податковими пільгами;

- на третьому етапі об'єктами бухгалтерського обліку у спеціальних економічних зонах будуть результати реалізації інвестиційного проекту (господарські процеси). На цьому етапі результатом може бути прибуток до оподаткування, з якого необхідно сплатити податки, частина яких і будуть податкові пільги, інші податки і збори, які будуть базою для надання податкових пільг і новим об'єктом фінансування.

На сьогодні методика обліку фінансування податкових пільг не визначена жодними методично-інструктивними документами. Як наслідок, на практиці це не знаходить свого відображення у бухгалтерському обліку і відповідно у фінансовій звітності. Лише у податковій декларації з податку на прибуток та декларації з податку на додану вартість чи за іншими податковими звітностями можна простежити відповідні суми податку до сплати та вирахувати, яка частина належатиме до податкових пільг.

Слід зазначити, що це є важливим методичним упущенням, що призводить до викривлення результативної інформації, яка оприлюднюється. З огляду на це, вважаємо доцільним ввести окремий рахунок для обліку фінансування пільг при реалізації інвестиційних проектів в умовах функціонування спеціальних економічних зон.

Пропонуємо ввести рахунок 48 "Фінансування за рахунок пільг". Цей рахунок призначено для обліку та узагальнення інформації про фінансування за рахунок надходження сум пільг та їх використання внаслідок діяльності підприємства.

За дебетом рахунку 48 "Фінансування за рахунок пільг" відображаються суми фінансування певного законодавчо визначеного виду діяльності, за кредитом відображаються суми отримані вна-

Таблиця 2

Склад рахунка 48 "Фінансування за рахунок пільг"

№	Назва субрахунків
48	Фінансування за рахунок пільг
481	Фінансування за рахунок пільг з податку на прибуток
482	Фінансування за рахунок пільг з податку на додану вартість
483	Фінансування за рахунок пільг з інших податків та зборів

слідок законодавчо визначеного певного (пільгового) виду діяльності.

Структура цього рахунку обумовлена видами пільг, тому пропонуємо такі субрахунки (табл. 2).

Такий методичний прийом насамперед забезпечує контроль та оприлюднення важливої фінансової облікової інформації відіграє важливу роль та вплив на методику оцінки, а також на розрахунок ефективності інвестиційних проектів у СЕЗ.

Так, введення нового об'єкта обліку фінансування, а саме фінансування пільг, згідно з вимогами законодавства потребує застосування відповідного методичного забезпечення бухгалтерських проведення.

Пропонуємо такий порядок (схему кореспонденцій) проведення в обліку фінансування за рахунок пільг (табл. 3):

подальшого їх цільового використання (має бути визначено законодавством);

- у бухгалтерському обліку фінансування підприємствами інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах проводиться у три етапи: запровадження, реалізація та аналіз, на кожному з яких є свої об'єкти обліку. Тому доцільним є розглядати облік фінансування інвестиційних проектів з огляду на зазначене;

- пропонуємо ввести рахунок 48 "Фінансування за рахунок пільг", призначений для обліку та узагальнення інформації про фінансування за рахунок надходження сум пільг та їх використання внаслідок діяльності та схему методичного забезпечення обліку фінансування пільг, що дасть можливість власникам та державі здійснювати ефективний контроль за цими коштами.

Таблиця 3

Схема кореспонденцій по рахунках 48 "Фінансування за рахунок пільг"

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Нараховано податок на прибуток за квартал	98	641
2	Погашення заборгованості за податком на прибуток (не враховуючи пільги)	641	311
3	Відображено фінансування за рахунок пільг податку на прибуток	641	481
4	Нараховано податок на додану вартість	643	641
5	Погашення заборгованості за податком на додану вартість (не враховуючи пільги)	641	311
6	Відображено фінансування за рахунок пільг з податку на додану вартість	641	482
7	Нараховано інші податки та збори	79, 23, 92	641
8	Погашення заборгованості за іншими податками та зборами (не враховуючи пільги)	641	311
9	Відображено фінансування за рахунок пільг з інших податків та зборів	641	481

Зазначимо, що наведена схема методичного забезпечення обліку фінансування пільг дає можливість провести контроль за розподілом сум з фінансування за рахунок пільг (за їх видами), що надаються підприємствам під зареєстровані інвестиційні проекти за умов функціонування бізнесу в спеціальних економічних зонах. Однак використання рахунку 48 "Фінансування за рахунок пільг" допускається і на інших підприємствах, що користуються пільгами, для удосконалення контролю з боку власників та держави за отриманням таких пільг та їх використанням.

5. Висновки

Дослідження питання обліку фінансування інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах дає можливість зробити такі висновки:

- для визначення суті обліку фінансування пільг необхідно визначити суть податкових пільг. Так, податкові пільги це – частина грошових коштів у вигляді часткового або повного звільнення від сплати певних видів податків та зборів, що отримані внаслідок певної законодавчо визначеної (пільгової) діяльності суб'єктів підприємництва (платників податку), що надається таким суб'єктам, та

Проведені дослідження свідчать про те, що необхідно розробляти ефективний механізм фінансування пільг, і під зареєстровані інвестиційні проекти у спеціальних економічних зонах, і на підприємствах, що отримують таке джерело для фінансування (податкові пільги). Тому існує потреба в удосконаленні чинного законодавства та наукових дослідженнях цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Система оподаткування та податкова політика: навч. посіб./ [В. Б. Захожай, Я. В. Литвиненко., К. В. Захожай, Р. Я. Литвиненко]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
2. Фінансове право: підручник / [С. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін.; керівн. авт. кол. і відп. ред. Л. К. Воронова]. – Х. : Консул, 1998. – 498 с.
3. Податковий кодекс України. – К. : ДП "ІВЦ ДПА України", 2010. – 336 с.
4. Основы финансового менеджмента Т. 2 / И. А. Бланк ; [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Ельга, Ника-Центр, 2004. – 624 с.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ

Анотація. Розглянуто проблеми пошуку шляхів до інтеграції з метою утворення цілісної облікової системи. Фінансовий, управлінський та податковий облік як облікові підсистеми у цілому створені для загальної мети – забезпечення інформаційних потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів. Кожна з цих підсистем має свої особливості, але при цьому вони взаємозв'язані та інтегровані між собою та з іншими функціями управління підприємством, корелюють із вимогами зовнішніх користувачів.

Ключові слова: облікові системи, проблеми, інтеграція, функції управління.

Artyukh O., Maximova V., Shlyakhov E.

PROBLEMS OF CREATING AN INTEGRATED ACCOUNTING SYSTEM

Annotation. In the article the problems of finding ways to integrate with the purpose of the creation of an integrated accounting system. Financial management and tax accounting of how the user accounts subsystem generally created for the purpose of providing general information needs of internal and external users. Each of these systems has its essential features, but they integrated, with the other functions of the enterprise management and correlate with the requirements of the external users.

Keywords: accounting systems, problems, integration, management functions.

1. Вступ

Глобальні масштаби інтеграційних процесів у всіх сферах суспільно-економічного розвитку не маютьвороття, зупинити їх також неможливо. Однак слід враховувати синергізм пагубних наслідків невіршених проблем з метою моделювання управлінських систем, здатних до адекватного сприйняття збурюючих викликів глобалізації.

На практиці маємо суцільну неузгодженість податкового та бухгалтерського обліку [1], відсторонену абстрагованість нормативних чинників від можливостей управлінського обліку [4], законодавчу занедбаність внутрішнього економічного контролю [5]. Усі надії на високе сумління в управлінській сфері покладено безпосередньо на господарюючі суб'єкти. Тому, підприємства на власний розсуд обирають облікову політику, впроваджують внутрішній контроль.

Загальна проблема пошуку шляхів до інтеграції з метою утворення цілісної облікової системи полягає, на нашу думку, у недостатній розробці єдиних науково-обґрунтованих методологічних основ формування та розвитку взаємозв'язаних і гармонізованих підсистем фінансового та податкового обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Актуальність проблеми формування цілісної облікової системи, тобто взаємодії бухгалтерського і податкового обліку підтверджується посиленою увагою вчених до цього питання, зокрема Ю. О. Ночовною, М. С. Пушкарем, Т. М. Сльозко [1, 4, 6, 7]. Це дає можливість удосконалити систему управління, в основі якої лежить ступінь відповідності та взаємного впливу правил формування

інформації щодо діяльності суб'єкта господарювання та правил її оподаткування.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є визначення шляхів системної інтеграції обліку, досягнення якої можливе при дослідженні цілеспрямованого фінансового, управлінського і податкового обліку та їх інтеграції у цілісній, гармонізованій обліковій системі.

4. Виклад основного матеріалу

Негаразди господарювання дещо пояснює законодавчий лібералізм в обліку та контролі: підприємство має право самостійно обирати облікову політику, визначати структурну розгалуженість системи внутрішнього економічного контролю, ступінь його інтегрування з іншими управлінськими функціями тощо.

Виникає запитання, у чому полягає прогресивність? Що з того, що підприємство самостійно надрукує кільканадцять пунктів із прописаного у положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку – користувачі отримають достовірні бухгалтерські дані чи управління підприємством збагатиться оперативною, надійною інформацією для прийняття своєчасних обґрунтованих управлінських рішень? Відповідь: скоріш за все – ні. За усіх часів підприємці знаходили шляхи для маніпулювання результатами діяльності своїх підприємств задля власної користі.

Як показує практика і час, синергетичним ефектом розмежування бухгалтерського й податкового обліку стало те, що бухгалтерський облік чим далі, то більше втрачає свої панівні позиції в інформаційному забезпеченні управління економікою; фінансова (бухгалтерська) звітність вже не є безсумнівним носієм достовірних показників; наяв-

ність у господарюючого суб'єкта двох облікових систем з різними розрахунковими алгоритмами та методикою обліку призводить до плутанини, до ведення подвійної бухгалтерії, робить неможливою інформаційну прозорість, що потрібна для поточного управління та стабільного стратегічного розвитку.

Водночас не враховуються і законодавчо не встановлюються переваги і той потенційний ефект, котрим наділений та може дати економіці управлінський облік. Можна погодитись з авторами, які стверджують, що останнім часом серед вітчизняних науковців точиться гостра суперечка й ведуться безперервні дискусії щодо визнання існування управлінського обліку, які гальмують його впровадження в практику вітчизняних підприємств і подальший розвиток [4].

Не заперечуючи наявності теоретичної, методологічної й організаційної недосконалості формування сучасної концепції обліку, слід все ж підкреслити, що зусилля науковців мають бути спрямовані на вирішення наявних проблем, які перешкоджають його розвитку в науковому та практичному аспектах.

Мають рацію визнані авторитети в області ринкової економіки, стверджуючи, що ринок сам по собі, без активної участі держави, не вирішить соціальних проблем [2; 3; 5]. Продовжуючи їх твердження, – соціальні проблеми неминуче настають після проблем управлінських. При цьому, немає потреби чекати їх прояву на державному рівні. Збої в управлінні підприємством, як суспільним утворенням, врешті-решт призводять до синергізму не лише проблем в обліку та контролі, але й до соціальних проблем.

На формування національної системи обліку впливають такі основні фактори, як загальна економічна і політична ситуація, податкова політика та правове середовище. Так, Е. Леоте і А. Гільбо вперше не тільки у французькій, але й у світовій літературі (середина XIX ст.) обґрунтували мету обліку як:

- рахункову, яка пов'язана із розробкою спеціальної логіки, класифікації об'єктів, рахунків, сутності господарських операцій, оцінки та ін.;
- соціальну, яка відображає інтереси сторін, зацікавлених у бухгалтерській інформації;
- економічну, яка дозволяє з допомогою облікової інформації здійснити управління господарськими процесами підприємства [6, с.110].

Автори [6] правильно наголошують на важливому напрямку дослідження облікової сфери. Однак за сутністю і формою він, по-перше, не є метою обліку, а розкриває аспекти цілеспрямованості діяльності облікових систем.

По-друге, у розкритті сутнісного навантаження означених аспектів існує деяка неточність:

- вказані аспекти не є системними (щодо системи обліку), кожен з них по-різному співвідноситься з різними прошарками різного середовища. Так, рахунковий – це виключно внутрішньосистемний, концептуальний аспект, пов'язаний із методологією функціонування облікової системи;

соціальний та економічний – аспекти, що стосуються зовнішнього (відносно досліджуваної системи) середовища і висвітлюють зацікавленість зовнішніх користувачів у обліковій інформації;

- вони є різнозначними, різнопорядковими. Так, рахунковий аспект висвітлює концепцію облікової системи, її методологію, функціональне спрямування; соціальний – передбачує наявність поза-системних користувачів, що має скісне відношення до власне облікової системи – користувачів не цікавить її методологічне підґрунтя, вони лише потребують інформаційного забезпечення їх власної діяльності; економічний – вказує на функціональну причетність обліку, як самостійної, у певних межах відокремленої сфери діяльності. Тому узагальнення в одній обліковій меті методології системи з інтересами соціуму і функціональними можливостями є принаймні науково некоректним.

Останній аспект не можна назвати лише економічним. У всякому разі, пояснення його сутності свідчить не лише про доцільність використання облікової інформації в управлінні, але про можливість функціональної та системної інтеграції. Отже, унаочнюється інтеграційний аспект, розгляд облікової системи за яким вказує на здатність до інтеграції з іншими управлінськими підсистемами та з системою управління підприємством у цілому. Це дозволяє виокремити інтеграційні властивості системи обліку.

За сучасного стану розвитку економічних наук яскраво вираженою також є інноваційна властивість системи та цілеспрямованість створюваної нею продукції – інформації, що є підґрунтям для складання планів, прогнозів, та з урахуванням якої розробляється стратегія розвитку організації в цілому. Дослідження за цим аспектом вказує на здатність системи до подвійного спрямування: на інноваційні перетворення всередині системи шляхом методологічних нововведень, змін і удосконалення методики та націленість на створення інформаційного забезпечення позасистемних інноваційних перетворень.

З точки зору системного підходу, можна констатувати, що рахункова або методологічна мета функціонування системи обліку – це створення моделі, яка дозволяє фіксувати, класифікувати та відображати факти господарської діяльності на рахунках методом подвійного запису та складати фінансову звітність найефективнішим способом. Тобто, необхідна певна процедура обліку, яка полягає в напрацюванні логічного порядку виконання певних видів облікової роботи, починаючи від отримання документів і закінчуючи складанням звітності.

Однак зосередженість на формальній процедурі обліку позбавляє бачення важливого процесу – використання даних, які виходять з цієї системи. Іншими словами, для сучасного системного обліку важливим є не лише створення інформації, але також її цільова спрямованість, призначення, подальше застосування і його результати (за термінологією теорії систем – зворотній зв'язок).

Як зауважують вітчизняні вчені, аналіз середовища, в яке надходять дані бухгалтерського обліку, вивчення реакції користувачів на отриману інформацію, дозволяє поліпшити змістовність інформаційних ресурсів, вмонтувати в систему бухгалтерського обліку додаткові елементи. У підсумку таке удосконалення змінює систему та підвищує її цінність для користувачів. Підвищуючи рівень змістовності інформації, необхідно одночасно переглядати методологію обліку. Однак сам процес зміни методології має чітку мету – розширення інформаційного поля для споживачів [6, с.111].

Підтримуючи таку точку зору, звертаємо увагу дослідників на таку залежність: інформація – методологія – мета. Помилкою такої залежності є її зворотність – на першому місці у будь-якій моделі системи повинна бути мета, потім процес і, як результат – продукт, у даному випадку – інформація.

Дослідження соціального аспекту функціонування облікової системи вказує на його соціальну орієнтацію шляхом досягнення оптимального забезпечення заінтересованих сторін необхідною для них інформацією. Іншими словами, мета обліку в його соціальному аспекті визначає орієнтацію системи на забезпечення інформацією не лише системи управління підприємством, на якому вона створена та функціонує, але також зацікавлених сторонніх споживачів – акціонерів, інвесторів, банків, фінансових установ, органів податкової служби, контрагентів та інших юридичних і фізичних осіб. Соціальне значення обліку полягає в попередженні зайвого ризику, у першу чергу, такого явища, як банкрутство, при прийнятті рішень щодо ділових відносин між підприємствами. Отже, соціальне значення системи обліку зростає в ринковому середовищі, так як без облікової інформації неможливе функціонування ринку в автоматичному режимі, коли слабкі підприємства гинуть, на їх місці з'являються нові, а в цілому економіка є здоровою та стабільною.

За сучасного розвитку економіки облікова інформація повинна формуватись з урахуванням багатовекторності її цілеспрямованості. Цьому стає на заваді, по-перше, методологічна неузгодженість функціонування облікових підсистем; по-друге, – власне невизначеність, розмитість, відсутність чітко сформульованих цільових орієнтирів для кожної з підсистем у відповідності з її значенням, місцем і роллю в управлінні діяльністю суб'єкта господарювання.

Віддзеркалення сучасних вимог до облікової інформації описано у визначенні мети ведення бухгалтерського обліку в Законі України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні". Згідно з цим законом, мета бухгалтерського обліку – це надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Домінантними напрямками у визначенні мети управлінського обліку, як окремої підсистеми у цілісній системі обліку, є підготовка необхідної

інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень, вибір найефективніших шляхів розвитку підприємства, контроль і прогнозування, подання інформаційної допомоги керівництву.

Слід зазначити, що в Україні елементи управлінського обліку чітко не виділені із загальної облікової системи. Фінансовий та управлінський облік дублюють одне одного, використовуючи інформацію кожного із обліків.

Б. Райян констатує: "Управлінський облік повинен поставляти інформацію, обґрунтовану на фінансових даних, для прийняття рішень керівниками. Однак у більшості розвинених підприємств служби фінансового і управлінського обліку частково перекриваються за своїми функціями. На великих підприємствах системи фінансової звітності та інформаційні системи управлінського обліку настільки дублюють одна одну, що не існує реальних шляхів їх поділу" [7, с.123].

В тісному зв'язку з такими підсистемами обліку, як фінансовий та управлінський, знаходиться податковий облік.

Мета податкового обліку – це створення моделі, яка дає змогу фіксувати, класифікувати фінансово-господарські операції з визначенням об'єктів оподаткування, бази оподаткування і на цих підставах формувати показники податкової звітності з відображенням нарахування зобов'язань за податками.

Проте, що сучасна податкова політика держави негативно впливає на розвиток системи обліку, зокрема фінансового, акцентуючи увагу та забираючи надто багато часу для виконання вимог громіздкого податкового законодавства.

Так, розбіжності при визначенні фінансових показників у податковому та фінансовому обліку остаточно сформувалися із прийняттям Законів України "Про оподаткування прибутку підприємств", "Про податок на додану вартість". Аналізуючи систему обліку в динаміці можна стверджувати, що введення податкового обліку також призводить до дублювання інформації для потреб податкової системи, що міститься у бухгалтерському обліку.

Загалом, методологія обліку в Україні є зрозумілою лише для фахівців, а більшість управлінців не знають і не прагнуть знати будову системи та її можливості. Тому виникла необхідність трансформування бухгалтерського обліку (у тому числі, його складових: фінансового й управлінського (внутрішньогосподарського обліку)) та податкового обліку, як взаємопов'язаних підсистем в єдину національну гармонізовану систему з єдиними сукупними принципами, формами та методологічними засадами.

Крім того, на систему обліку загалом негативно впливає також надмірне вилучення коштів у суб'єктів підприємницької діяльності, що примушує їх вуалювати дійсний фінансовий стан, а частину грошей тінзувати з метою виживання (видача заробітної плати у конвертах, "чорна каса", розробка схем мінімізації податків, у тому числі з використанням контрагентів – фіктивних фірм та інше). В такій ситуації суб'єкти господарювання

не зацікавлені в ефективній системі обліку, а навпаки, прагнуть зробити її "непрозорою" для перевіряючих.

На відміну від країн європейської спільноти, податкова система України не стала інструментом підвищення конкурентоспроможності держави, не сприяла зростанню економічної активності суб'єктів господарювання. Існуюча система формування державних доходів віддзеркалює недосконалість та суперечності перехідної економіки. Вона сформована в умовах високих соціальних зобов'язань держави і тому має переважно фіскальний характер.

Ринкове реформування економіки супроводжувалось неодноразовими намаганнями удосконалити податкову систему. Як правило, такі спроби обмежувались запровадженням окремих законодавчих актів та не були адекватними стану економіки, що характеризується структурними диспропорціями, суттєвими обсягами тіньових оборотів, платіжною кризою.

Можна стверджувати, що на сучасному етапі податкова система фактично виконує лише фіскальну функцію, що обмежує можливості забезпечення економічного розвитку підприємств, регіонів та національної економіки загалом. Тому в Україні існує гостра необхідність у реформуванні системи обліку шляхом усунення відмінностей у його підсистемах на основі гармонізації та стандартизації.

Досягнення подібності практики ведення бухгалтерського і податкового обліку, його стандартизація є засобами нівелювання синергізму невирішених облікових проблем шляхом застосування чітких правил та процедур. Це дасть змогу суб'єктам господарювання сформувати економічні показники результативності їх фінансово-господарської діяльності за єдиним розрахунковим алгоритмом, забезпечити інформаційну прозорість для всіх зацікавлених у ній користувачів, змінити негативний синергізм невирішених проблем на позитивний, глобальний синергетичний ефект інформаційно обґрунтованого управління економічним розвитком.

5. Висновки

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок, що фінансовий, управ-

лінський та податковий облік як облікові підсистеми в цілому створені для загальної мети – забезпечення інформаційних потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів. Кожна з цих систем має свої особливості, але при цьому вони взаємозв'язані та інтегровані між собою, з іншими функціями управління підприємством та корелюють із вимогами зовнішніх користувачів. Тому необхідним є реформування облікової системи шляхом усунення відмінностей у його підсистемах з метою гармонізації національної облікової системи та збільшення можливостей інтеграції у світовий інформаційний простір.

Результати даного дослідження можуть бути використані для подальших досліджень як підґрунтя для побудови нових методологічних конструкцій національної облікової системи поряд із знаннями, отриманими з різних дисциплін, що контактують або є спорідненими з бухгалтерським та податковим обліком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимова В. Ф. Пошук підходу до інтеграції облікових систем / В. Ф. Максимова // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – № 11(95). – С. 18-19.
2. Josef E. Stiglitz. Globalization and Discontents / w.w. Norton & Company. – N.Y., 2002. P. XIII.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс // Антология экономической классики: в 2 т. – М.: Эконом, 1993. – Т. 2. – С. 367.
4. Ночовна Ю. О. Управлінський облік: його сутність та перспективи розвитку / Ю. О. Ночовна // Економіка і регіон: науковий вісник ПНТУ. – 2006. – № 3(10). – С. 67-71.
5. Столяров Н. Стратегическое управление и контроль / Н. Столяров // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 8. – С. 8-16.
6. Пушкар М. С. Філософія обліку / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 157с.
7. Сльозко Т. М. Види обліку: новітня інтерпретація / Т. М. Сльозко // Фінанси України. – № 1. – 2007.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З ВИРОБНИЦТВА БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ

Анотація. Розглянуто переваги та недоліки організації виробництва за системою "just-in-time", а також її вплив на організацію управлінського обліку витрат на підприємствах, що займаються виготовленням безалкогольних напоїв. Також проведено порівняння особливостей підприємств означеного виду та переваги системи "точно в строк".

Ключові слова: витрати, система "just-in-time", управління, облік.

Balazyuk O.

ALTERNATIVE APPROACHES TO COST ACCOUNTING AT THE ENTERPRISES PRODUCING SOFT DRINKS

Annotation. Advantages and lacks of production are considered by system of «just-in-time», and also its influence on organization of management accounting on enterprises which are engaged in making of soft drinks. Comparison features of enterprises and advantage of the system «just-in-time».

Keywords: costs, the system "just-in-time", management, accounting.

1. Вступ

Сьогодні діяльність вітчизняних виробників безалкогольної продукції має бути зорієнтована на випуск лише високоякісної та конкурентоспроможної продукції за максимального зниження витрат на її виробництво. Особливої уваги заслуговують використання провідних форм і методів організації праці та управління виробництвом, що застосовуються в економічно розвинених країнах. Тому варто звернути увагу на альтернативні методи обліку витрат, що активно використовуються у світі. Розглянемо можливість їх використання у "безалкогольному" виробництві.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Означені питання викликають інтерес багатьох вчених-економістів. Серед основних дослідників варто зазначити таких зарубіжних вчених, як Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер [7, с.747], К. Друрі [3, с.545], Е. А. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг [8, с.375], О. Д. Каверина [4, с.174-181],

В. Е. Керимов [5, с.321-328], А. Ю. Соколов [6, с.76]. Серед вітчизняних вчених варто виокремити В. М. Домбровського, Л. В. Гнилицьку, Р. С. Коршикову [2, с.269], С.Ф. Голова [1, с.16].

3. Мета статті і постановка завдання

Ця стаття має на меті відстежити особливості діяльності підприємств з виробництва безалкогольних напоїв та співставити їх з перевагами, що надають альтернативні системи з управлінського обліку, а також на основі проведеного аналізу обґрунтувати вибір найбільш ефективного підходу до організації обліку на підприємствах такого типу.

4. Виклад основного матеріалу

Вважаємо, що в процесі дослідження системи управління витратами на підприємствах з виробництва безалкогольних напоїв варто звернути увагу на особливості технологічного процесу, характер та умови реалізації кінцевого продукту. Узагальнені особливості діяльності та технологічного процесу таких підприємств наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Характерні ознаки підприємств з виробництва безалкогольних напоїв та їх вплив на об'єкт та методи калькулювання

Особливості	Підприємства з виробництва безалкогольних напоїв
Технологічний процес	Попередільний процес виробництва — обробка води; — приготування цукрового сиропу та колеру; — купажування сиропу; — збагачення вуглекислим газом; — розлив у PET-пляшки, пакування та кодування.
Продукти виробництва	Газовані безалкогольні напої, безалкогольні напої.
Умови реалізації	Упаковка продукції, можливі додаткові транспортні послуги
Об'єкт калькулювання	100 дал напою

Враховуючи рівні нормативного регулювання ведення обліку витрат та особливості виробництва безалкогольних напоїв на більшості підприємств з виробництва безалкогольної продукції, використовується попередільний метод обліку витрат. Метод дістав назву попередільного у зв'язку з тим, що об'єктом калькулювання виступає переділ або певний процес.

Об'єктом обліку витрат у таких виробництвах є кожен самостійний переділ (фаза, стадія

виробництва). Перелік переділів визначається на основі технологічного процесу і з урахуванням можливостей планування, обліку і калькулювання собівартості продукції кожного переділу та оцінки незавершеного виробництва. Перелік найважливіших переділів, підприємств, що займаються виробництвом, зважаючи на схему технологічного процесу виготовлення безалкогольних напоїв такий:

- обробка води;

Таблиця 2

Провідні методи обліку витрат і можливість їх використання на підприємствах з виробництва безалкогольних напоїв

Назва методу	Суть методу	Переваги	Недоліки	Можливість використання на підприємствах з виробництва безалкогольних напоїв
Стандарт-кост (standard -cost)	1. Попереднє складання нормативної калькуляції. 2. Всі виробничі витрати в обліку повинні бути співставні із стандартами, що встановлені. 3. Відхилення, виявлені при порівнянні фактичних витрат із стандартними, повинні бути розподілені за причинами і віднесені на винних осіб.	1. Універсальність 2. Контроль за ефективним використанням всіх ресурсів.	1. Складність складання стандартів згідно з технологічною картою. 2. Значна залежність від інфляційних процесів. 3. Неможливість використання при випуску різної продукції.	Можливе використання елементів методу стандарт-кост або застосування цього методу на окремих етапах виробничого процесу.
Директ-костинг (direct-costing)	Основні риси: 1. Облік продукції за змінними витратами і визначення виробничої собівартості. 2. Облік постійних витрат загалом по підприємству і віднесення їх на зменшення операційного прибутку. 3. Встановлення взаємозалежності між обсягами продажів, собівартістю і прибутком. 4. Визначення точки беззбитковості.	1. Спрощення і точність обрахунку собівартості. 2. Відсутність розподілу постійних витрат між видами продукції. 3. Можливість проведення порівняльного аналізу рентабельності різних видів продукції. 4. Можливість визначення оптимальної програми випуску і реалізації продукції.	1. Можливість використання за умови, що прямі витрати повинні складати більшу частину, однорідність випуску продукції 2. Складність розподілу витрат на постійні і змінні 3. Калькулювання скороченої собівартості не відповідає вимогам вітчизняної системи обліку.	Застосування даного методу можливе лише в управлінських цілях, однак значна частина непрямих витрат ускладнює процес калькулювання.
Метод JIT (just-in-time – точно в строк)	Передбачає відмову від виробництва крупними партіями і створення безперервного-поточного виробництва. Мета JIT – знищення зайвих витрат і ефективне використання виробничого потенціалу підприємства. Виробничий облік перетворюється в систему управління вартістю.	1. Спрощує процес обліку виробничих витрат і допомагає менеджерам контролювати витрати. 2. Облік матеріалів і незавершеного виробництва ведеться на одному рахунку. 3. Більшість непрямих витрат переводяться до категорії прямих, спрощуючи порядок визначення собівартості.	1. Не дає можливість окремо оцінити розмір незавершеного виробництва. 2. Недостатній контроль за наявними ресурсами на підприємстві.	Для вирішення стратегічних цілей та подальшого управління діяльністю підприємства із виробництва безалкогольних напоїв можливим методом обліку може бути – метод JIT.
Метод ABC "Activity Based Costing"	Система калькулювання, що передбачає спершу групування накладних витрат за видами діяльності, а потім розподіл їх між видами продукції. Всі витрати обліковуються в розрізі 4 видів робіт: по одиниці продукції, замовлення, виробництву продукції та загальногосподарські роботи.	1. Забезпечує доступ до оперативної інформації на всіх рівнях. 2. Спрощує розрахунок собівартості на всіх етапах процесу виготовлення продукції.	1. Складність повного розподілу всіх операцій на 4 категорії. 2. Неможливість для окремих статей накладних витрат визначити адекватну базу розподілу	Застосування даного методу можливий на підприємствах, що виготовляють різноманітну продукцію та мають високотехнологічну структуру виробництва.

- приготування цукрового сиропу та колеру;
- збагачення вуглекислим газом;
- розлив у PET-пляшки, пакування та кодування.

Розглянемо можливість використання у "безалкогольному" виробництві провідних методів обліку витрат (табл. 2).

За детального дослідження методів обліку витрат, на нашу думку, варто виокремити метод

Переваги методу JIT
(точно в строк)

Зменшення витрат від браку
Підвищення якості продукції
Рівномірне завантаження виробничих потужностей
Зменшення витрат на утримання запасів сировини та готової продукції
Підвищення точності обрахунку собівартості одиниці продукції
Спрощення системи виробничого обліку

операції виробляється лише те, що необхідно для наступної операції. Таким чином означена система зменшує розмір партій, що знаходяться в обробці, практично ліквідує незавершене виробництво, зводить до мінімуму термін виконання виробничих замовлень – не за тижнями і місяцями, а за днями і навіть годинами.

При цьому також спрощується система обліку витрат виробництва, оскільки з'являється мож-

Особливості підприємств
з виробництва
безалкогольних напоїв

Соціальний характер галузі як наслідок, особлива увага до якості продукції.
Сезонність споживання продукції зумовлює необхідність ефективної системи управління запасами
Високий рівень матеріаломісткості продукції галузі
Динаміка ринку безалкогольних напоїв вимагає швидкої реакції на зміни, а це пов'язано з внутрішньою системою інформаційного забезпечення управління

Рис.1. Переваги системи "точно в строк" для виробників безалкогольних напоїв

JIT (just-in-time – точно в строк). Причини пильної уваги щодо методу пояснюються тим, що особливості його застосування співпадають з вимогами системи управління підприємств, які досліджуються (рис. 1).

Система була розроблена в Японії в середині 70-х років двадцятого століття в компанії "Тойота" і сьогодні застосовується багатьма підприємствами промислово розвинених країн.

Суть цієї системи організації та управління виробництвом полягає у відмові від виробництва продукції "на склад" великими партіями, натомість організовується безперервно-поточне виробництво. За умови використання такої системи наявність товарно-матеріальних ресурсів, не задіяних в процесі виробництва, розглядається як обмеження, що заважає прийняттю ефективних управлінських рішень. З практичного погляду головною метою системи "точно в строк" є уникнення понесення будь-яких зайвих витрат та ефективне використання виробничого потенціалу підприємства.

Однією зі значних відмінностей від традиційних систем управління виробництвом є те, що системи "точно в строк" виробляють лише ту продукцію, в якій є попит на ринку, і лише у тій кількості, що необхідна. Попит супроводжує продукцію через увесь виробничий процес. При кожній

ливості об'єднати рахунки з обліку матеріалів та витрат виробництва. Крім того, частину накладних витрат можливо перенести прямо на продукцію за рахунок деяких змін у виробничому процесі. Зокрема, при організації виробничого процесу за системою JIT працівники, зайняті на виробництві, зобов'язані також здійснювати технічне обслуговування, ремонт та налагодження обладнання, які за традиційної системи і на ВАТ "Вінніфрут", і на багатьох інших підприємствах цієї галузі здійснюються працівниками допоміжних підрозділів. Це у свою чергу підвищить точність обрахунку собівартості одиниці продукції.

Така система допоможе запровадити елементи управління вартістю продукції, яка відрізняється від системи виробничого обліку тим, що під цим в означеному випадку варто розуміти регулювання рівня витрат незалежно від їх впливу на рівень товарно-матеріальних запасів та на показники фінансової звітності. Застосування принципів JIT-систем спрощує процес обліку витрат виробництва та допомагає управлінцям регулювати та контролювати витрати. Подібне спрощення призводить до поліпшення якості виробництва, обслуговування та точнішої оцінки вартості.

Традиційно системи обліку витрат виробництва мають тенденцію до ускладнення з великою

кількістю обліково-розрахункових операцій та звітних даних. Спрощення ж цього процесу систему обліку витрат виробництва перетворює у систему управління собівартістю. При застосуванні описаної системи виробництва облік матеріалів та незавершеного виробництва ведеться на одному об'єднаному рахунку, що є цілком допустимим для виробників безалкогольних напоїв, оскільки нагальної необхідності в окремому обліку незавершеного виробництва на підприємствах немає, що зумовлено технологічним процесом, який триває від кількох годин до двох днів, а також продукти незавершеного виробництва не реалізуються. При цьому використання окремого рахунку для контролю за складськими запасами матеріалів втрачає свою актуальність. Однак на практиці не існує у чистому вигляді застосування жодного з методів обліку витрат, тому не можливо одразу перейти до ідеального варіанта використання ЛТ-системи.

Бухгалтерські записи за умови використання такої системи, значно спрощуються, зокрема, рух матеріальних цінностей відображається таким чином (табл. 3).

Виробничий облік у своєму первозданному вигляді основну увагу спрямовує на впровадження та дотримання встановлених нормативів і за витратами праці і за загальновиробничими витратами, а також на пошук відхилень від них. У даному випадку увесь обліковий процес зосереджений не на пошукові відхилень та їх причин, а на виборі напрямів удосконалення та тенденцій розвитку виробничого процесу.

Отже, унікальні системи організації виробництва вимагають створення особливих калькуляційних систем. На наш погляд, альтернативний підхід до обліку витрат здійснюється за умови використання системи калькулювання за останньою операцією.

Ключовими обліковими точками будуть: закупівля основних матеріалів (стадія А), випуск готової продукції (стадія В), реалізація готової продукції (стадія Г). Зазначимо, що за умови використання означеного методу необхідність використання рахунку "Виробництво", що відповідає стадії Б, зникає (рис. 2).

Таблиця 3

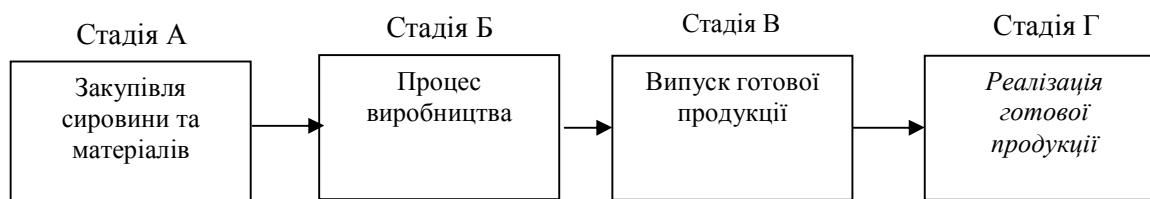
Відображення господарських операцій в обліку за умови використання ЛТ-системи

№	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Надходження матеріалів від постачальника	Сировина та матеріали	Розрахунки з постачальниками
2.	Випуск та реалізація готової продукції	Собівартість реалізованої продукції	Готова продукція

За такої системи організації виробництва прямі витрати на оплату праці та загальновиробничі витрати не списуються на рахунок "Виробництво". Прямі витрати на оплату праці розглядаються як частина загальновиробничих витрат і списуються безпосередньо на собівартість реалізованої продукції. Списання їх на виробничу собівартість в таких умовах не має ніякого сенсу.

В управлінському обліку підприємства виокремимо два рахунки, на яких обліковуються запаси, це:

- 1) "Сировина та матеріали" – комбінований рахунок, де обліковуються матеріали і на складі, і у виробництві;
- 2) "Готова продукція" .

Рис. 2. Стадії матеріального потоку для цілей калькулювання продукції за традиційного підходу до калькулювання продукції

За традиційної системи організації виробництва при надходженні матеріалів основна увага обліку спрямована на виявлення відхилень у цінах закупівлі. Мінімізують ці відхилення за рахунок збільшення кількості матеріалів або зниження їх якості. У запропонованій нами системі основна увага приділяється якості сировини, надійності постачальника, доступності та загальній вартості операції, а не лише рівню ціни закупівлі.

Записи у стадії А виникають у той момент, коли здійснюється закупівля матеріалів. Ця операція відображається на рахунку "Сировина та матеріали". Загальновиробничі витрати обліковуються у звичному порядку. Фактичні витрати відображаються на рахунку "Загальновиробничі витрати". На стадії В відбувається віднесення загальновиробничих витрат на собівартість продукції на стадії завершення процесу виробництва та комплектації

продукції. Завершальними є записи у момент реалізації продукції.

Цей метод калькулювання не є бездоганим, і його опоненти доводять необхідність наявності інформації про величину запасів на кожній стадії процесу виробництва. Ми пропонуємо в подальшому розглянути використання калькулювання за останньою операцією у комплексі з АВС-підходом, що дає більш точну інформацію про величину загальновиробничих витрат. Згодом ця інформація використовується у калькулюванні за останньою операцією. Крім того, за такого комплексного підходу розширюється інформаційне поле для прийняття управлінських рішень у площині управління витратами.

5. Висновки

Узагальнивши переваги системи організації виробництва за принципами "точно в строк", варто виокремити найголовніші для виробників безалкогольних напоїв.

По-перше, застосування такої системи призводить до зменшення рівня запасів, що означає зменшення вкладень капіталу в товарно-матеріальні цінності. Оскільки за такої системи достатнім є мінімально необхідний рівень сировини та матеріалів, як наслідок суттєво знижується загальний рівень запасів.

По-друге, надійність виконання замовлення значно підвищується, оскільки значно менше часу витрачається на закупівлю та зберігання матеріалів. Скорочення циклу виконання замовлення також призводить до зменшення потреби в резервних запасах, графік виробництва також ущільнюється, що сприяє зростанню можливості пристосовуватися до змін на ринку.

По-третє, застосування такої системи зумовлює значне зростання рівня якості продукції. Коли виробництво здійснюється невеликими партіями, простіше простежити, де виникають проблеми з якістю та усунути їх.

До переваг означеної системи можна віднести:

- зменшення витрат на утримання складських приміщень;
- зниження ризику морального старіння запасів;
- зниження втрат від браку;
- зменшення обсягу документації;

– зниження витрат на основні матеріальні витрати, за рахунок підвищення їх якості.

Крім того, система "точно в строк" значно впливає на характер виробничого обліку і практично трансформує його у систему управління вартістю. В умовах її використання частина непрямих витрат переходить до прямих, це сприяє підвищенню точності калькулювання собівартості продукції. Ця система використовується для забезпечення потреб управлінців у прийнятті ефективних управлінських рішень про вид, ціну, склад та шляхи збуту продукції, що сприяє подальшому удосконаленню виробничої та збутової діяльності підприємств з виробництва безалкогольних напоїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник / С. Ф. Голов ; [4-те вид.] — К. : Лібра, 2008. — 704 с.
2. Домбровський В. М. Управлінський облік: навч. посіб. / [В. М. Домбровський, Л. В. Гнилицька, Р. С. Коршикова : за ред. В. М. Домбровського]. — [вид. 2-ге, без змін]. — К. : КНЕУ, 2008. — 278 с.
3. Друри К. Управленческий и производственный учет: учебник / К. Друри; [пер. с англ. В. Н. Егорова]. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 1071 с.
4. Каверина О. Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры / О. Д. Каверина. — М. : Финансы и статистика, 2003. — 352 с.
5. Керимов В. Э. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отдельных отраслях производства учебник / В. Э. Керимов — М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2005. — 484 с.
6. Соколов А. Ю. Управленческий учет накладных расходов / А. Ю. Соколов. — М. : Финансы и статистика, 2004. — 448 с.
7. Хорнгрен Ч. Управленческий учет / Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар, [10-е изд.]. — Питер, — 2007. — 1008 с.
8. Ёнтони А. Аткинсон. Управленческий учет / Ёнтони А. Аткинсон, Раджив Д. Банкер, Роберт С. Каплан и др. ; [3-е изд.] / М. : Диалектика, — 2006. — 880 с.

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКУ

***Анотація.** Розглянуто суть маркетингового аналізу збутової діяльності торговельного підприємства, проблеми визначення стратегії збутової діяльності, оцінки кон'юнктури ринку, визначення системи інформаційно-облікового забезпечення аналітичного процесу. Важливим завданням маркетингової діяльності підприємства є перманентний та ретроспективний аналіз, прогноз розвитку ринку та його кон'юнктури. Відсутність дієвої системи маркетингового аналізу в умовах нестабільного та підвищеного ризиками ринку України призводить до значних фінансових втрат та зменшення потенціалу збутової діяльності.*

***Ключові слова:** збутова діяльність, збут, маркетинговий аналіз, ринкова кон'юнктура, методи аналізу, прогнозування.*

Bandura S., Veykruta L.

MARKETING ANALYSIS MARKETING ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER MARKET

***Summary.** The essence of marketing analysis of sales activity commercial enterprise, the problem of defining the strategy of sales activity, assessment of market conditions, definition of information and providing an analytical process. An important task of marketing business is permanent and retrospective analysis, forecast of market development and its conditions. The lack of an effective system of marketing analysis in conditions of unstable and high-risk market of Ukraine results in significant financial losses and reduce potential sales activity.*

***Keywords:** marketing activities, sales, marketing analysis, market conditions, methods of analysis, forecasting.*

1. Вступ

Процес становлення і розвитку сучасних ринкових відносин в Україні вимагає здійснення якісних перетворень у сфері виробництва і у свідомості працівників. Ринкові перетворення потребують більш досконалого вивчення на суто науковій основі при врахуванні досвіду провідних країн світу щодо вдосконалення механізму регулювання економічними процесами. Здійснення економічних перетворень, вихід національної економіки з тривалої кризи передбачає удосконалення управління та організації підприємств, структурної перебудови суб'єктів господарської діяльності, забезпечення конкурентоспроможності та виходу на міжнародні ринки власного виробника. Труднощі виходу з кризи породжують немало проблем, пов'язаних з визначенням потреб ринку, розширення конкурентного середовища, які значно впливають на підвищення ефективності діяльності підприємства.

Більшості сучасних вітчизняних підприємств, які функціонують у ринковому середовищі, властиві кризові явища, оскільки нестабільність соціально-економічного середовища, нестача навичок стратегічного мислення в працівників і керівників, а також відсутність досвіду стратегічного планування в сучасних умовах надають економічній поведінці підприємств імпульсивності, непередбаченості, спрямованості на короткочасні інтереси. Це зумовлює необхідність вибору стратегічних

напрямів діяльності підприємства з урахуванням особливостей маркетингового середовища, в якому воно діє. Важливим для сучасних торговельних підприємств є підсилення стратегічної спрямованості збутової діяльності, оскільки у цій сфері знаходяться імпульси для розвитку та зміцнення їх позицій на ринку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукові розробки та практичні пропозиції щодо функціонування системи маркетингового аналізу розглядаються в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема заслуговують уваги дослідження питань маркетингового аналізу такими вченими, як А. Антонюк [1], І. Березіна [2], А. Бугенко [3], Я. Дадьо [4], А. Ковальов [5], Д. Костюхіна [6], В. Липчук [7], С. Нікітіна [8], Р. Федорович, С. Семенюк [9] та інших. Проте означена тема потребує додаткових наукових досліджень в умовах кризових явищ у національній економіці.

3. Мета статті і постановка завдання

Визначивши передумови організації збутової діяльності, виокремимо сучасні вимоги до системи маркетингового аналізу, оцінки кон'юнктури ринку з метою зменшення фінансових втрат підприємства. Метою статті є визначення суті маркетингового аналізу збутової діяльності підприємства у сучасних умовах господарювання на ринку України, визначення його методики та етапів.

4. Виклад основного матеріалу

На наш погляд, стратегічну спрямованість збутової діяльності забезпечують такі умови:

- посилення маркетингової орієнтації підприємства; систематичне виявлення збутових ризиків і маркетингових можливостей підприємства у сфері збуту;
- забезпечення ефективної довгострокової маркетингової взаємодії підприємства з покупцями та бізнес-суб'єктами;
- впровадження і коректування стратегічних цілей;
- розробка оптимальних збутових стратегій підприємства.

Аналізуючи першу умову, слід зауважити, що існує чотири принципових підходи до організації збутової діяльності підприємства.

1. Перший підхід визначається ситуацією, коли попит перевищує пропозицію. Прибутковість підприємства загалом забезпечується за рахунок зниження витрат і підвищення ефективності його діяльності. Система збуту в такому випадку виступає службою експедиції, що виконує найчастіше функції доставки і реалізації товарів на ринку.

2. Передумовою для другого підходу є ситуація, коли попит дорівнює пропозиції. Принциповою особливістю цього підходу є підвищення вимог до якості товарів. В його мажах суттєвим елементом системи збуту виступає наявність ланки, що забезпечує зворотний зв'язок зі споживачами. Це дозволяє відстежувати реакцію споживача на якість продукції і вносити корективи до виробничого і збутового процесу даного товару.

3. Третій підхід використовується в ринковій ситуації, коли пропозиція перевищує попит і наявна велика кількість товарів-замінників. Виживання підприємств можливе лише за рахунок інтенсифікації і раціоналізації збуту. Такий підхід до організації збутової діяльності передбачає обов'язкове проведення заходів з метою просування товару. До таких заходів відносять, з одного боку, розробку й реалізацію рекламної кампанії (пряма та непряма реклама, розробка відповідної упаковки, проведення презентацій тощо). З іншого боку, це розробка підходів пошуку клієнтів і роботи з ними.

За такого підходу структура збуту ускладнюється, до неї відносять не лише групу менеджерів зі збуту, але й підрозділ, що виконує функції з розробки та організації заходів щодо поширення товару.

4. Четвертий підхід. З розвитком свідомості у громадськості, підвищенням вибагливості покупців, загостренням конкурентної боротьби постає необхідність застосування маркетингового підходу до організації збутової діяльності. Особливістю означеного підходу є вивчення й прогнозування попиту, аналіз і прогнозування тенденцій розвитку ринкової ситуації і на базі цього – розробка та реалізація маркетингових стратегій збуту підприємства. В межах цього підходу здійснюється структурна реорганізація підприємства, орієнтована на побудову маркетингової структури служби збуту, яка забезпечує виконання аналітичних

функцій за вказаними напрямками та розробляє рекомендації з формування збутової політики підприємства. Ця служба є стратегічним аналітичним сервісом топ-менеджерів (тобто не входить до системи збуту), проте визначає діяльність підприємства, в тому числі і у сфері збуту. Як влучно зазначив Юрген Вітт: "Продаж – це мистецтво, якщо налагоджений маркетинг".

Ця структура, на нашу думку, має такі переваги: служба збуту володіє навичками маркетингу та базує свою діяльність на результатах маркетингових досліджень; менеджери з реклами, сервісного обслуговування здійснюють підтримку збуту; менеджери зі збуту несуть безпосередню відповідальність за ухвалення рішень, що стосуються ринку; координацію між різними функціональними ділянками забезпечує маркетинг-директор.

Висока кваліфікація маркетингової служби збуту та його керівництва відіграють значну роль у підвищенні ефективності збутової діяльності підприємства і досягнення на цьому ґрунті конкурентних переваг.

Для посилення маркетингової орієнтації торговельним підприємствам України необхідно освоювати нові моделі збутової політики, вчитися виживати за рахунок адаптації до непростой та нестійкої ринкової ситуації, знаходити власні способи боротьби з конкурентами на ринках збуту. Для підтримки конкурентоспроможності торговельним підприємствам необхідні сучасні технології, які дозволяють контролювати купівлю-продаж загалом, тобто від замовлення у виробника до власного акту продажу. Тому важливо застосувати арсенал методів і прийомів збутової діяльності, збережений у розвинених країнах світу і який займає центральне місце в системі сучасного маркетингу.

Тим часом, за останні роки стиль життя українських споживачів змінився внаслідок кількох причин:

- змінилася роль жінки у сучасному суспільстві: все менше жінок зайнято лише в домашньому господарстві, все більше займаються кар'єрою або заробляють гроші на прожиття. Ця тенденція значною мірою впливає на маркетингові стратегії підприємств, особливо на асортиментний, рекламний та сервісний компоненти;

- змінилася соціальна структура населення. Багато споживачів змушені реформувати звичний стиль життя внаслідок зміни їх соціального статусу, що надзвичайно ускладнює маркетингову діяльність підприємств, оскільки вона вже не може бути зорієнтована на комплекс умов функціонування середньої родини з кожної соціальної групи у сфері споживання.

Усе це зумовило необхідність дослідження життєвої поведінки покупців з метою розробки стратегічних маркетингових програм, спрямованих на групи, що дотримуються певного життєвого стилю.

Тривалий успіх збутової діяльності підприємства залежить від надання переваги покупцям підприємству або його товарам. Для торговельних підприємств дуже важливо розрізняти типи при-

хильності покупців, оскільки від цього залежить їхня збутова політика.

Прихильність покупців до підприємства здійснює значний вплив на купівельну активність, а отже, на формування поведінки покупця. Ефективна збутова діяльність у перспективі неможлива без визначення мотивів купівельної поведінки в процесі здійснення покупки.

До поточних завдань збутової діяльності можна віднести прискорення збуту товарів, що відповідають запитам споживачів і забезпечують рентабельність; прискорення оборотності товарів; оптимізація товарних запасів; забезпечення регулярності збуту сезонного товару; протидія конкурентам; активізація збуту; гнучка цінова політика тощо.

Разові завдання у сфері збуту виникають, як реакція підприємства на несподівано надану можливість розширення збуту. Така можливість може виникнути у зв'язку з майбутніми виборами, ювілеями міста і т.д. Для підприємства надзвичайно важливо своєчасно розпізнати разові можливості та вчасно визначити разові завдання для служби збуту. При реалізації збутової політики доцільно продумати механізм визначення разових завдань, їх формулювання й забезпечення досягнення.

Стратегія збуту являє собою узагальнювальну модель дій, необхідних для досягнення цілей збуту, і охоплює всі операції, пов'язані з плануванням і прийняттям рішень в означеній сфері. За своєю суттю стратегія збуту становить набір правил для прийняття рішень, якими підприємства керуються у своїй діяльності. Вони носять переважно обмежувальний або наказовий характер, створюючи атмосферу, в якій здійснюється збутова діяльність підприємства. Можна виокремити чотири групи таких правил.

1. Правила, за якими складаються стосунки підприємства з його зовнішнім оточенням, що визначають, кому й куди збувати свої товари, яким чином досягти переваги перед конкурентами.

Правила, на основі яких устанавлюються стосунки й процедури всередині підприємства. Вони утворюють організаційну концепцію збуту.

Правила, що використовують при оцінюванні результатів збутової діяльності підприємства.

Правила, згідно з якими підприємство провадить свою щоденну діяльність.

Таким чином, стратегія збуту – це постійний пошук і розробка плану дій, що являє собою повторюваний процес, який розпочинається з констатації сучасної позиції підприємства. Цей процес завжди індивідуальний і потребує ретельного аналізу збутової діяльності підприємства і його структурних підрозділів.

Стратегія збуту підприємства охоплює комплекс рішень, які зумовлюють тактику збуту. Під тактикою збуту слід розуміти продумані дії, що забезпечують безпосередньо збут. Тактика збуту знаходиться у виконавчій галузі і являє собою форму реалізації загальної стратегії за окремими аспектами збутової діяльності. На відміну від стратегії збуту, яка спирається на прогнозування

довгострокових змін на ринку та потреби споживачів, тактика повинна враховувати поточні кон'юнктурні зміни і забезпечувати гнучке реагування на них. Тактика ще більшою мірою, ніж стратегія, має виходити зі специфіки підприємства й конкретної ситуації на ринку. Специфіка підприємства виявляється в тому, що кожне підприємство може по-різному комбінувати одні й ті ж елементи комплексу маркетингу: товар, ціни, розподіл, збутовий персонал з метою одержання конкурентних переваг. Завдання тактики збуту полягає у виборі сукупності, послідовності або інтенсивності їх застосування.

Після вибору основної тактичної лінії поведінки необхідно деталізувати дії. При цьому тактика збуту повинна враховувати можливу реакцію споживачів, постачальників, конкурентів. Той, хто має справу з одними й тими самими клієнтами, реалізує одні й ті ж товари за незмінних умов, може з часом виробити тактичний план, який буде враховувати увесь попередній досвід і сприяти оптимізації збуту.

Якщо рішення у сфері стратегії збуту приймаються керівництвом підприємства, то у сфері збутової тактики надається можливість і продавцю використати власні ідеї і знання. Тому одним з головних завдань керівництва підприємства має бути постійне вдосконалювання збутового персоналу.

Слід зазначити, що завдання стратегічного планування є одне з тих, до вирішення яких і керівники підприємств, і самі підприємства виявилися непередготовленими, оскільки в умовах централізації такі завдання вирішувалися переважно в органах адміністративного управління, а не на рівні торговельних підприємств.

У сучасних умовах керівники торговельних підприємств потребують методичної допомоги під час прийняття стратегічних рішень. Як засвідчує практика, ні збереження минулих традицій управління збутовою діяльністю, ні безпосереднє запозичення рекомендацій з економічної теорії у розвинутих країнах, ані власне інтуїтивний, "реактивний" спосіб управління підприємством не приводять до бажаних для підприємства результатів у сфері збуту.

Тільки синтез методичних і інформаційних підходів з урахуванням індивідуальних особливостей підприємства й багатьох макро- і мікро-економічних факторів дозволяє здійснити вибір найбільш оптимальної стратегії удосконалювання збутової діяльності підприємства в умовах маркетингової орієнтації.

Комунікації — це обмін інформацією, її змістом між двома і декількома людьми. Комунікації є процесами зв'язку працівників, підрозділів, організацій тощо.

Інформація — це сукупність повідомлень, які відображають конкретний стан явища, події, виробничо-господарської діяльності.

Інформацію можна класифікувати за певними ознаками:

- за повнотою охоплення явища: повна, часткова, надлишкова;
- за періодом дії: разова, періодична, довгострокова;
- за змістом: планово-облікова, фінансова, бухгалтерська, конструкторська, технологічна, довідкова, адміністративна та ін.;
- за рівнем достовірності: достовірна, недостовірна.

Носіями інформації є документи, перфострічки, перфокарти, магнітофонні стрічки, плакати, схеми та ін. Інформація може надходити за централізованою, децентралізованою та змішаною схемою.

Документація – це письмове подання інформації про факти, події явища об'єктивної дійсності й розумової діяльності людини, носієм якої вона є. Її можна класифікувати за різноманітними ознаками:

- за змістом: адміністративна, зовнішньоекономічна, планово-облікова, бухгалтерська, комерційна, з обліку кадрів, фінансова, технічна та ін.;
- за складністю: проста (відображає один процес), складна (відображає кілька процесів);
- за призначенням: індивідуальна, типова;
- за місцем у менеджменті: службово-інформаційна (службові листи, записки, акти тощо), розпорядча (накази, розпорядження, вказівки, інструкції, постанови, протоколи, циркуляри та ін.), спеціальна (фінансова, бухгалтерська, планова, звітна та ін.).

Процес, пов'язаний зі складанням документів, їх обробкою, проходженням, зберіганням тощо, називається діловодством. Його функції такі:

- попередній розгляд і облік документів;
- довідково-інформаційне обслуговування, контроль виконання;
- удосконалення (раціоналізація) документообігу, експедиційна обробка та транспортування документів.

Виокремлюють такі системи діловодства:

- централізовану, коли вся документація скеровується в якийсь єдиний центр організації, наприклад, у канцелярію;
- децентралізовану, за якої документи надходять за призначенням у відділи, підрозділи тощо;
- змішану.

У процесі управління організацією використовуються різноманітні види інформації. Ними можуть бути накази, розпорядження, вказівки, інструкції, постанови директорів, керівників департаментів, керівників відділів і у письмовій, і в усній формі.

Підвищення ролі збутової діяльності торговельних підприємств на сучасному етапі зумовлене декількома причинами: за часів товарного насичення неможливо обійтися без спеціальних, наближених до покупця, збутових мереж і точок; сьогодні посилюється боротьба за споживача, що потребує постійного вдосконалення збутової діяльності, підвищення її ефективності; раціоналізація виробничих процесів зумовлює необхідність здійснювати низку кінцевих операцій виробництва,

пов'язаних з підготовкою товару до продажу (сортування, фасування, пакування і т.д.) в підприємствах роздрібною торгівлі як передпродажного сервісу; існує необхідність підвищення конкурентоспроможності підприємства, яка значною мірою обумовлена організацією його збутової діяльності.

На збутову діяльність торговельних підприємств великий вплив здійснюють проблеми і зовнішнього, і внутрішнього характеру. Зовнішні проблеми пов'язані із взаємовідносинами торговельних підприємств з іншими учасниками ринку.

До внутрішніх проблем збутової діяльності торговельних підприємств належать функціональні і системні проблеми збуту.

До функціональних проблем можна віднести дезорганізацію, що виявляється в роз'єднаності зусиль служби збуту та інших відділів підприємства. Системні проблеми пов'язані з відсутністю стратегічного підходу щодо збутової діяльності підприємства; недостатнім знанням поточного й перспективного стану ринку; непідготовленістю підприємства до змін попиту; недосконалою системою інформаційного забезпечення збутової діяльності.

Поняття "збут" можна розглядати в широкому й вузькому значенні. У широкому розумінні воно означає процес, що охоплює всі операції, починаючи з виходу виробу за межі підприємства-виробника та закінчуючи переданням товару покупцеві. Вузьке трактування збуту обіймає тільки фінальну фазу – безпосереднє спілкування продавця й покупця. Таким чином, збут у широкому розумінні – процес організації транспортування, складування, підтримки запасів, доробки, просування до оптових і роздрібних торговельних ланок, передпродажної підготовки, упакування й реалізації товарів з метою задоволення потреб покупців і отримання на цій основі прибутку.

Збут у вузькому значенні (продаж, реалізація) – процес безпосереднього спілкування продавця й покупця, спрямований на отримання прибутку і потребує знань, навичок і певного рівня торгової компетенції.

Збутовий потенціал підприємства можна визначити, як сукупність інформаційних, матеріальних, маркетингових, управлінських і комунікативних ресурсів і можливостей збуту, що забезпечують готовність і здатність підприємства здійснювати вивід товару на ринок, його реалізацію при постійному вдосконалюванні технології збуту, інновації продуктового ряду з урахуванням факторів маркетингового середовища.

Збутова політика формується на базі збутового потенціалу підприємства і цілей збуту, встановлених і на стратегічному, і на тактичному рівнях. Залежно від способу вираження збутові цілі можуть бути кількісними й якісними. Цілі у сфері збуту бувають обов'язковими (без яких жодне рішення не може вважатися прийнятним) і бажаними (досягнення яких сприяє підвищенню якості й адекватності рішення); ймовірними (досягнення яких у комплексі з двома попередніми створює умови запобігання виникненню в майбутньому проблеми). Збутові цілі також поділяють на економічні та цілі

розвитку. Економічні цілі збутової діяльності спрямовані на максимізацію прибутку, і їх досягнення можливе за умови вдалої реалізації таких завдань у сфері збутової діяльності: збільшення ринкової частки підприємства; максимізація збуту і на цій підставі – прибутку підприємства за більш повного задоволенні попиту споживачів; ефективне використання збутового апарату підприємства; вибір раціональних каналів розподілу; мінімізація сукупних витрат у господарському циклі товару, враховуючи витрати з післяпродажного обслуговування і сервісу; раціональна поведінка на ринку з урахуванням нестійкої кон'юнктури тощо.

Цілі розвитку у сфері збутової діяльності слід розглядати, як надсистемні і внутрісистемні. Надсистемні пов'язані з інтеграцією та диверсифікованістю діяльності, з розвитком ринків збуту й освоєнням нових, а внутрісистемні спрямовані на підвищення кваліфікації працівників збуту, впровадження інформаційних технологій, прогресивних форм і методів продажу, стимулювання збуту і т. ін.

Слід також розрізняти кількісні й якісні цілі збуту. Кількісні можуть виступати у вигляді зростання обсягу продажів, збільшення частки фірми на певному сегменті ринку, підвищення швидкості обігу коштів, вкладених у запаси готової продукції і т.п. Кількісна визначеність збутових цілей дозволяє довести цільові настанови у формі індивідуальних завдань до конкретних виконавців.

Під якісними цілями збутової діяльності слід розуміти якість обслуговування, для чого необхідним є надійний зворотний зв'язок підприємства зі споживачами, достатньо точна інтерпретація вимог споживачів збутового апарату підприємства, кількісний опис цих цілей. Для визначення якісних цілей збуту доцільно використовувати декілька каналів зв'язку зі споживачами для більш адекватного відображення їх вимог.

Стратегічну спрямованість збутової діяльності забезпечують такі умови: підсилення маркетингової орієнтації підприємства; систематичне виявлення збутових ризиків і маркетингових можливостей підприємства у сфері збуту; забезпечення ефективної довгострокової маркетингової взаємодії підприємства з покупцями та бізнес-суб'єктами; встановлення й коректування стратегічних цілей; розробка оптимальних збутових стратегій підприємства.

Стратегія збуту являє собою узагальнювальну модель дій, необхідних для досягнення цілей збуту, і містить у собі всі операції, пов'язані з плануванням і прийняттям рішень у цій сфері. За своєю суттю стратегія збуту – це набір правил для прийняття рішень, якими підприємства керуються у своїй діяльності. Вони мають переважно обмежу-

вальний або наказовий характер, створюючи атмосферу, в якій здійснюється збутова діяльність підприємства.

Стратегія збуту підприємства охоплює комплекс рішень, які зумовлюють тактику збуту. Під тактикою збуту слід розуміти продумані дії, що забезпечують безпосередньо збут. Тактика збуту знаходиться у виконавчій сфері і являє собою форму реалізації загальної стратегії за окремими аспектами збутової діяльності.

5. Висновки

Організація збутової діяльності повинна бути частиною стратегії управління підприємством і формуватися у процесі складання виробничої програми підприємства. Це передбачає формування оптимальних партнерських відносин, маркетинговий аналіз, управління якістю та рекламну політику підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк А. А. Аналіз теоретичних підходів до оцінки ефективності маркетингової стратегії діяльності на підприємстві / А. А. Антонюк // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя, 2006.
2. Бутенко А. І. Кон'юнктурний аналіз товарного ринку/ А. І. Бутенко, В. Р. Кучеренко і інші. – Одеса : ТОВ "Автограф", 2006. – 156 с.
3. Березин И. С. Маркетинговый анализ. Принципы и практика. Российский опыт. / И. С. Березин. – М. : Издательство ЭКСМО, 2002. – 212 с.
4. Дадьо Я. Маркетинговый аудит – засіб підвищення конкурентності підприємств / Я. Дадьо // Маркетинг в Україні. – К. : 2006, – № 2 – С. 46-51.
5. Ковалев А. И. Маркетинговый анализ / А. И. Ковалев, В. В. Войленко. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 312 с.
6. Костюхин Д. И. Современный рынок. Тенденции и проблемы развития / Д. И. Костюхин. – М. : Международные отношения, 1977. – 240 с.
7. Липчук В. В. Маркетинговый анализ : навчальний посібник / В. В. Липчук. – К. : Альма-Матер. – 2007. – 216 с.
8. Никитин С. П. Конъюнктура мировых товарных рынков: приеменственность и специфика / С. П. Никитин. – М. : Международные отношения, 1982. – 216 с.
9. Федорович Р. В. Маркетинговый анализ кон'юнктури ринку / Р. Федорович, С. Семенюк // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 47-52 (проблеми мікро- та макроекономіки України).

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЗА РИНКОВИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті досліджуються теоретичні аспекти якісних перетворень у системі фінансового забезпечення охорони здоров'я на регіональному рівні. Наводяться основні проблеми, стан та перспективи розвитку фінансового забезпечення системи охорони здоров'я. Пропонується система заходів для вироблення дієвого господарського механізму означеної галузі.

Ключові слова: фінансове забезпечення, охорона здоров'я.

Baryla L.

STATE AND PROSPECTS OF FINANCIAL SUPPORT HEALTH CARE SYSTEM FOR MANAGING MARKET CONDITIONS

Annotation. This article investigates the theoretical aspects of transformation of the system of financial support health at the regional level. The basic problems, progress and prospects of financial security health system. A system of measures to develop an effective economic mechanism of this industry.

Keywords: financial security, health care.

1. Вступ

Спрямованість теорії та практики державного управління на реформування сфери охорони здоров'я в Україні зумовлює необхідність вдосконалення фінансового забезпечення оновлення механізмів державного управління на регіональному рівні. Це потребує опрацювання та впровадження більш досконалого організаційно-економічного механізму, який би концентрував зусилля органів місцевої виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, ділових кіл та громадськості на розв'язанні протиріч між наявністю й потребами коштів, усуненні невідповідностей між фактичними потребами населення в медичній допомозі та послугах і реальними можливостями системи охорони здоров'я щодо якісного задоволення цих потреб в умовах трансформаційних перетворень.

Зазначені протиріччя негативно впливають на демографічну ситуацію, призводять до подальшого погіршення стану здоров'я населення, що загалом стає питанням національної безпеки та майбутнього нації. Система охорони здоров'я відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні належного рівня життя громадян. Показник здоров'я людини є одним із чинників суспільного розвитку тієї чи іншої країни. Тому медичне забезпечення громадян – одна з найважливіших внутрішніх функцій сучасної держави [6, с.51]. Крім цього, медична галузь є багаторівневою функціональною керованою системою, яка створена і використовується суспільством для здійснення всього комплексу соціальних і медичних заходів, що спрямовані на охорону та зміцнення здоров'я кожної людини та населення країни загалом.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Ефективність виконання бюджетних програм розглядається у контексті Державного фінансового

контролю дослідниками Л. В. Юхименком, С. І. Юрієм, Л. Г. Ловінською. Проблема державного управління галуззю охорони здоров'я та пошуком шляхів її реформування присвячені праці Б. О. Волоса, Ю. В. Вороненька, З. С. Гладуна, О. М. Голяченка, Л. С. Григорович, Л. І. Жаліло, В. І. Журавля, В. Л. Корецького, А. Ф. Коропа, В. М. Леха та ін. Питання фінансового забезпечення та використання ресурсів у галузі охорони здоров'я досліджують такі вчені як: М. Г. Вовк, О. В. Галаган, О. М. Голяченко, М.П. Данова, В. І. Євсєєв [5] та ін.

Невирішеними залишаються питання забезпечення рівних умов фінансування медичного обслуговування членів різних за чисельністю населення територіальних громад, реалізації єдиних підходів до управління, функціонування і фінансування медичних закладів різної підпорядкованості, збалансування відносин між державним та комунальним секторами галузі. Зазначені проблеми вимагають наукового аналізу можливих інструментів, шляхів та напрямів удосконалення фінансового забезпечення та державного управління охороною здоров'я на регіональному рівні й свідчать про актуальність теми.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є теоретичне обґрунтування якісних перетворень у системі фінансового забезпечення охорони здоров'я на регіональному рівні з урахуванням загальних тенденцій функціонування й обґрунтування змін у господарському механізмі галузі та реальних можливостей фінансування цієї сфери за трансформаційних умов. Відповідно до мети впливають такі завдання: узагальнити теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених; критично оцінити стан охорони здоров'я, його нормативно-законодавче забезпечення; дослідити фінансовий стан державної і приватної медицини; вивести обґрунтування висновків і пропозицій.

4. Виклад основного матеріалу

Важливість державного регулювання охорони здоров'я зумовлена трьома економічними аргументами. По-перше, соціально незахищені верстви населення не завжди можуть отримати адекватну медичну допомогу, отже, державні фінансові інвестиції в їх здоров'я можуть знизити рівень бідності та послабити її наслідки. По-друге, деякі заходи, що сприяють поліпшенню здоров'я, належать до суто суспільних благ чи створюють значні позитивні зовнішні ефекти, отже, приватний ринок неспроможний виробляти їх або може виробляти в обмеженому обсязі. По-третє, ринкова неспроможність охорони здоров'я і приватного страхування здоров'я означає, що урядове втручання може підвищити добробут через поліпшення функціонування ринку [1, с.321].

Функції законодавства в галузі охорони здоров'я тісно пов'язані зі структурою системи охорони здоров'я. В свою чергу, структура системи охорони здоров'я може мати публічний, приватний або змішаний характер. У публічних системах держава повністю відповідає за забезпечення фінансовими ресурсами охорони здоров'я населення. У приватних системах держава займається лише деякими проблемами, наприклад, боротьбою з інфекційними хворобами, і бере на себе відповідальність за розробку загальної політики.

Сьогодні в Європі існує велика кількість змішаних систем, які поєднують публічні та приватні елементи. У цьому випадку приватний сектор відіграє роль радника в плануванні та розробці законодавчих актів, проте рішення щодо цих питань приймають парламент і уряд. Нарешті, державне регулювання діяльності в галузі охорони здоров'я необхідно розмежовувати відповідно до компетенції органів державної влади, які від імені держави здійснюють таке регулювання, а також у межах, встановлених Конституцією України та нормативно-правовими актами. В Україні охорона здоров'я населення забезпечується діяльністю державної, комунальної та приватної систем охорони здоров'я. Отже, при здійсненні державного регулювання галузі необхідно враховувати наявність державних та недержавних моделей галузі. Оцінка конкретних моделей, з погляду російського дослідника організації охорони здоров'я О. Є. Зекія, визначається комплексом факторів, що закладені в них потенційними можливостями, а саме – відсутністю соціальної рівності при приватній системі з прямою формою оплати послуг; способами реалізації моделі; соціально-економічними обставинами, пов'язаними з традиціями охорони здоров'я, готовністю населення до інших моделей досліджуваної сфери, наявністю відповідної законодавчої бази тощо; цілі, які переслідують організатори охорони здоров'я щодо підвищення соціальної рівності, ефективності медичної допомоги тощо [4, с.132].

На сьогоднішній день одна з актуальних проблем регулювання в галузі охорони здоров'я пов'язана із системою стандартизації галузі. Це специфічний засіб на ринку медичних послуг. Адаптуючи стандартизацію до елементів врегульо-

ваної системи охорони здоров'я, можна виокремити такі рівні стандартизації: проблемний, який дозволяє стандартизувати медико-соціальні проблеми; рівень ліцензування медичних послуг; рівень акредитації, що стандартизує потребу в медичній допомозі, а також медико-економічну групу; деонтологічний рівень, що дозволяє стандартизувати кваліфікацію персоналу галузі; економічний рівень, який стандартизує потребу в медичних процедурах; технологічний, що стандартизує систему показників задоволення потреб пацієнта; рівень результативності, який відповідає ефективності та якості медичної допомоги.

Проведений нами аналіз стану медичної допомоги в Україні дав можливість виявити низку проблем, на формування яких впливають: відсутність в Україні адекватної нормативно-правової бази стандартизації; відсутність науково-методичних розробок у цій сфері; недостатнє фінансування охорони здоров'я; нераціональний розподіл вже отриманих коштів у галузі; низький рівень інформаційного забезпечення моніторингу якості медичної допомоги тощо.

Переважає більшість існуючих на сьогодні медичних стандартів ґрунтуються на власних міркуваннях окремих фахівців, а не на даних доказової медицини. Також треба зауважити, що рекомендації зарубіжних спеціалістів, які використовуються в Україні, не завжди доцільно впроваджувати в лікувально-профілактичних закладах охорони здоров'я України. Найважливішими причинами цього є обмеженість фінансових і матеріальних ресурсів системи охорони здоров'я та відсутність належної виконавчої дисципліни при їх впровадженні.

Система охорони здоров'я в Україні має велику кількість об'єктивних та суб'єктивних проблем, які заважають вдосконаленню управлінської практики у цій сфері. Так, за даними, наведеними фахівцями Лабораторії законодавчих ініціатив, Україна за інтегральним критерієм Всесвітньої організації охорони здоров'я (рівнем медичного забезпечення) знаходиться на 60 місці у світі, за витратами на охорону здоров'я в розрахунку на одного жителя Україна посідає 111 місце серед 191 країни світу та 8 місце серед країн СНД. У той же час в Україні на 100 тис. населення країни припадає 455 лікарів, що є одним з найвищих показників у світі [2, с.6].

Можна погодитися із твердженням про те, що протягом багатьох років розвиток вітчизняної системи охорони здоров'я відзначався екстенсивним характером, який полягав у постійному збільшенні кількості стаціонарних ліжок і лікарів. До ключових проблем, вирішення яких сприятиме оптимізації системи державного управління охороною здоров'я України, сучасні автори відносять насамперед недостатнє фінансування галузі й нераціональне використання наявних коштів, диспропорцію в розвитку амбулаторно-поліклінічної і стаціонарної медичної допомоги, незадовільні зв'язок і наступність у їх наданні [3, с.115].

Як влучно зазначив Смотров О. І., донедавна система охорони здоров'я в Україні відповідала

бюджетній моделі охорони здоров'я, для якої пріоритетними були владні способи регулювання переважного числа правовідносин, пов'язаних з організацією й наданням медичної допомоги населенню. На цьому тлі механізм вирішення проблеми гарантування якісної й ефективної медичної допомоги не може повною мірою відповідати потребам сьогодення і задовольняти інтереси і громадян, і суб'єктів надання медичної допомоги.

Аналізуючи ситуацію, що склалася в охороні здоров'я, загалом, а також динаміку демографічних процесів та захворюваності, вважаємо необхідним вжиття певних управлінських та організаційних заходів на державному, регіональному рівнях та на місцях, що повинні привести до стримання негативних тенденцій, які стосуються стану здоров'я населення.

Підтримуємо думку про те, що стратегічними пріоритетами розвитку медицини повинні стати: посилення профілактичної спрямованості галузі, підвищення якості професійних оглядів, особливо у сільській місцевості; поширення інформації про здоровий спосіб життя; зниження рівня захворюваності, інвалідності та смертності населення; охорона материнства та дитинства, підтримка і розвиток відповідних служб, посилення їхньої ролі в збереженні здоров'я жінок репродуктивного віку, дітей та молоді; зміцнення первинної ланки охорони здоров'я та розвиток мережі закладів на засадах сімейної медицини; зміцнення та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу галузі.

Зростання ролі держави в субсидуванні медичних послуг пов'язане із суспільною стратифікацією, зокрема за рівнями доходу населення. Принцип суспільної справедливості вимагає, що жодна особа незалежно від рівня її доходу не може виключатися із системи медичної допомоги. Якщо необхідно робити вибір щодо її надання, то робити його слід не на основі доходу, а на основі інших критеріїв, таких, наприклад, як вік чи ймовірність успішної операції тощо.

Такий підхід відмежовує медичні послуги та споживання від більшості інших товарів та послуг. Так само, як право голосу не може бути ринковим товаром (особи не можуть купувати і продавати свої голоси), право на життя – доступ до медичних послуг – не може бути підконтрольним ринку. Не всі економісти однастайні в тому, що медичні послуги слід розглядати окремо від інших товарів. Деякі вважають, що цього робити не слід: зв'язок між медичним обслуговуванням та життям (смертю) є дуже слабким; інші чинники, такі як куріння, споживання спиртного, їжа та години навчання відіграють таку саму, якщо не більшу роль у визначенні тривалості життя особи та стану її здоров'я. Але ми підтримуємо думку, яку поділяє більшість західних науковців, що кожен повинен мати право на певний мінімальний рівень охорони здоров'я.

Обсяг споживання медичних послуг не може визначатися тільки рівнем платоспроможності людини. Це особливо очевидно в тих випадках, коли для зменшення страждань і рятування життя людини потрібна термінова медична допомога.

Навіть у США, де охорона здоров'я розвивається переважно на платній основі, хворі з гострими захворюваннями, які не застраховані, отримують медичну допомогу в лікарні безкоштовно. У таких випадках безкоштовне лікування цих хворих здійснюється за рахунок тих, що можуть заплатити.

Практично загальноприйнятним вважається, що ринкові відносини в охороні здоров'я не можуть мати стихійний, нерегульований характер і що сфера дії ринкових законів в охороні здоров'я має бути обмежена. Дійсно, охорона здоров'я, як специфічна галузь, яка торкається життєво важливих питань, не зможе, очевидно, цілком і повністю орієнтуватися тільки на ринкові відносини. Однак з питань сфер поширення ринкових законів в охороні здоров'я та характеру їх дії міркування спеціалістів дуже відрізняються.

Сутність економічної вигоди від загальнодоступності певних видів медичної допомоги пов'язана з тим, що їх надання приносить вигоду не тільки конкретному індивіду, а й суспільству загалом за рахунок запобігання набагато більшим втратам, які можливі в разі відсутності допомоги. Більше того, часто сфера дії чисто ринкових відносин обмежується виходячи з вимог не соціальної справедливості, а економічної доцільності. У певній ситуації ринкові закони ведуть до вищої витратності, ніж державна регульована система охорони здоров'я. Однак далеко не завжди критерії економічної ефективності можуть служити визначальним моментом у розвитку охорони здоров'я. У багатьох випадках доводиться чинити всупереч економічному розрахунку, вигоді й прибутку. А тому необхідно визначити, які види медичних послуг можуть відносно безболісно включатися у сферу ринкових відносин (косметологія, стоматологія тощо), а яким ринок у чистому вигляді протипоказаний. Не може бути в сучасній охороні здоров'я суто ринкових відносин і через роль держави як монополіста. При всьому бажанні певних заходів державного регулювання не уникнути, має бути вироблений дієвий господарський механізм самої охорони здоров'я, який би поєднував:

- централізоване бюджетне фінансування провідних лікувальних і навчальних медичних центрів країни;
- фінансування за рахунок місцевих бюджетів профілактичної роботи тощо;
- фінансування за рахунок страхових внесків інших видів медичної допомоги;
- переведення окремих видів медичної допомоги на платну основу.

Перехід охорони здоров'я на ринкові відносини передбачає, на нашу думку, такі зміни в господарському механізмі галузі:

1. Зміну організаційно-правового статусу медичних закладів – перетворення їх на самостійні юридичні особи з широкими повноваженнями.
2. Зміну форми власності багатьох лікувально-профілактичних закладів, формування великого сектора комерційної охорони здоров'я.
3. Зміну характеру відносин між суб'єктами охорони здоров'я, які з переважно соціальних і

адміністративних усе більше перетворюються на громадянсько-правові, що ґрунтуються на економічних інтересах.

4. Перехід від фінансування медичних закладів на фінансування надання медичної допомоги. Це передбачає не встановлення нормативів витрат на утримання тих чи інших служб у розрахунок на певну чисельність населення, а визначення нормативів витрат на лікування певних видів захворювань. Відповідно основним завданням управління стає визначення витрат на охорону здоров'я, враховуючи рівень захворюваності.

5. Зміну принципу фінансових рахунків – не фінансування витрат, а купівля платником послуг медичних закладів.

6. Зміну потоків фінансових коштів, які спрямовуються в охорону здоров'я – поряд з фінансуванням із зібраних воедино податків від різних платників (в бюджеті), яке залишається, розширюється сфера фінансування охорони здоров'я безпосередньо платниками податків як через відрахування на обов'язкове медичне страхування (коли воно буде запроваджено), так і шляхом добровільного страхування й прямої оплати медичної допомоги.

7. Децентралізацію фінансування – зростання ролі місцевих бюджетів і зниження ролі національного.

8. Збільшення кількості джерел фінансування – замість фактично одного джерела (держбюджет) їх стає багато (страхові внески, благодійні пожертви тощо).

5. Висновки

Провідна роль держави в розвитку людського капіталу може бути виправдана з погляду досягнення ефективності державної політики, включаючи і сферу охорони здоров'я. Це стосується, зокрема, розробки ефективної соціальної стратегії розвитку. Стандартизація є лише однією з ланок безперервного процесу управління якістю надання медичної допомоги. Сам процес буде системно функціонувати лише за умови існування раціональної системи його інформаційного та фінансового забезпечення, зацікавленості медичних працівників у наданні високоякісних медичних послуг.

Ураховуючи те, що запровадження економіки вільного ринку та зміни, які відбуваються в методах державного управління, вимагають значних перетворень у всіх типах владних структур, потрібне істотне коригування управлінням фінансами охорони здоров'я, спрямоване на поліпшення суспільного здоров'я, забезпечення рівного й справедливого доступу до послуг з охорони здоров'я, підвищення економічної ефективності галузі та задоволення потреб громадян. Важливим чинником підвищення якості медичної допомоги є також підвищення професійних вимог до персоналу. Забезпечення закладів охорони здоров'я кваліфікованими кадрами суттєво впливає на рівень надання якісної медичної допомоги населенню, і має бути фінансово ліквідним.

Державне регулювання розвитком медичної допомоги у лікувально-профілактичних закладах різних форм власності недостатньо відпрацьоване.

Офіційне регулювання приватними закладами з боку держави практично відсутнє. Аналіз інформації про приватну медицину не дає повного уявлення про роль і місце цієї важливої підсистеми охорони здоров'я. Необхідно проводити більш глибокі дослідження, побудовані на довірі приватно практикуючих лікарів. Основна стратегія державного механізму управління охороною здоров'я повинна бути спрямована на максимальне використання наявних на місцях управлінських, матеріально-технічних, фінансових і регіональних можливостей, і приватного, і державного секторів галузі. Одночасно вважаємо, що наявність платності створює додатковий потік грошей до бюджету лікувально-профілактичних закладів. Державне регулювання фінансовою діяльністю лікарень передбачає раціональне використання потенціалу ринку медичних послуг. За структурою державне регулювання галуззю повинно бути наближене до населення, а за змістом – передача частки повноважень регіонам.

Розроблено та запропоновано порозуміння сутності медичної послуги як товару ринку медичних послуг. Аналіз перетворення галузі показав, що державне регулювання і місцеве самоврядування повинні спрямовувати свої дії на розвиток потенціалу ринку громадського здоров'я. Обумовлено це тим, що державне регулювання охороною здоров'я повинне йти через систему регіонального ціноутворення. Інакше кажучи, ціни у різних лікувально-профілактичних закладах на однакові медичні послуги повинні бути різними, але методика їхнього утворення повинна бути єдиною, загальнодержавною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Бідний В. Г. Наукове забезпечення формування якості медичної допомоги населенню Києва / В. Г. Бідний // Оптимізація системи охорони здоров'я м. Києва : Зб. наук.-практ. робіт. – К., 2007. – С. 6-7.
3. Галацан О. В. Моделі організації охорони здоров'я зарубіжних країн / О. В. Галацан // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2005. – №2 (24): У 2-х ч. – Ч.1. – С. 114-119.
4. Дейкун М. П. Наукове обґрунтування деяких напрямів розвитку медичної допомоги на сучасному етапі соціально-економічних реформ / М. П. Дейкун // Лік. справа / Врачеб. дело. – 2007. – № 6. – С. 131-134.
5. Євсєєв В. І. Питання ефективного використання фінансів в охороні здоров'я України / В. І. Євсєєв, В. Я. Кондратюк // Збірник наукових праць / НАН України, Інститут економіки. – Київ. – 1997. – С. 97-102.
6. Пліш. Б. Державне управління охороною здоров'я в умовах реформування галузі: аналіз світового досвіду та шляхи використання в Україні / Б. Пліш, Л. Волошенко, В. Жук та ін. // Вісник УАДУ. – 2008. – № 1. – С. 51.

АУДИТОРСЬКИЙ РИЗИК : СУТНІСТЬ ТА ОЦІНКА

Анотація. В статті розглянуто сутність аудиторського ризику та його складові частини. Визначено методіку обчислення аудиторського ризику та встановлено його максимально допустимий рівень.

Ключові слова: аудиторський ризик, допустимий рівень, оцінка.

Bezpalova O.

AUDITOR'S RISK: THE ESSENCE AND EVALUATION

Summary. The paper considers the essence of running audit risk and its component parts. The way for audit risk running and its maximum possible level are estimated.

Keywords: audit risk, the permissible level, assessment.

1. Вступ

У сучасних умовах господарювання з розвитком та ускладненням корпоративних відносин фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання характеризується наявністю цілої системи ризиків, пов'язаних з відсутністю вичерпної інформації щодо їх діяльності, що суттєво впливає на процес прийняття управлінських рішень та їх наслідки. Не є винятком і аудиторська діяльність, якій властивий так званий аудиторський ризик, який полягає в тому, що висновки аудитора про досліджені об'єкти можуть бути помилковими, а це може призвести до неналежного виконання своїх зобов'язань перед клієнтами або фінансових втрат. Своєчасне виявлення такого ризику мінімізує його негативні наслідки.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі визначення та оцінки аудиторського ризику присвятили свої публікації такі вчені, як Р. А. Алборов, В. Д. Андреев, Е. А. Аренс, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бугинець, Т. Г. Гайдук, Н. І. Дорош, Дж. К. Лоббек, С. М. Петренко, О. А. Петрик, В. І. Подольський, А. А. Терехов, які здійснили детальний огляд загального аудиторського ризику, що відноситься до конкретної аудиторської перевірки. Проте незважаючи на значні наукові напрацювання, потребує уточнення суть аудиторського ризику та його складові частини, визначення його оцінки та максимально допустимого рівня, що підтверджує актуальність досліджуваного питання.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є аналіз літературних джерел для уточнення суті аудиторського ризику та його складників, визначення його оцінки та максимально допустимого рівня з урахуванням чинників, що впливають на діяльність аудиторської фірми.

4. Виклад основного матеріалу

Важливим елементом при плануванні аудиту є здійснення оцінки аудиторського ризику, який полягає в тому, що висновки аудитора щодо фінансової звітності підприємства-клієнта можуть бути помилковими, містити суттєві викривлення та погрішності.

Поняття "аудиторський ризик" в економічній літературі трактується досить широко і різнобічно.

Так, відповідно до Міжнародних стандартів аудиту аудиторський ризик – це ризик або небезпека того, що аудитор зробить неправильний висновок щодо фінансової звітності після виконання ним аудиторських процедур, тобто за неправильно складеною фінансовою звітністю буде представлений аудиторський висновок без застережень і навпаки [5].

За визначенням М. Т. Білухи аудиторський ризик полягає у такому: аудитор дійшов висновку, що фінансова звітність складена правильно і на цій підставі в аудиторському висновку стверджує це без застережень, а в дійсності фінансова звітність містить істотні похибки [4].

Аналогічне за змістом визначення аудиторського ризику наведено і у працях В. Д. Андреева, Е. А. Аренса, Дж. К. Лоббека [1, 2].

На противагу зазначеним вище науковцям Терехов А. А. у визначенні суті аудиторського ризику спирається на погрішності не перевіреної звітності, а саме аудитора, які він може допустити у своїй роботі (здійснив тестування контрольних аспектів та інші аудиторські процедури) і при підбитті підсумків зробити неправильні висновки [8, с. 435].

Алборов Р. А. під аудиторським ризиком розуміє оцінку ризику неефективності майбутньої перевірки аудитором, який у своєму висновку вказав те, що бухгалтерська звітність клієнта достовірна, а в дійсності ж у ній можливі суттєві помилки і пропуски, які не попали у поле зору аудитора; або ж признав, що звітність містить суттєві викривлення, коли в дійсності таких викривлень у ній немає [1]. Таке визначення, на наш погляд, є найбільш повним.

Отже, на основі зазначеного порівняння економічних джерел можна дійти висновку, що ризик в аудиті можна охарактеризувати як ймовірність того, що аудитор зробить помилку, або при підтвердженні достовірності фінансової звітності суб'єкта господарювання, яка насправді є недостовірною (фальсифікованою) та містить суттєві вик-

ривлення, помилки, або навпаки – при визнанні її недостовірною, коли в дійсності це не так.

Слід зазначити, що для більш повного пізнання аудиторського ризику необхідно визначити його об'єкти та суб'єкти. Так, за результатами проведеного дослідження літературних джерел встановлено, що об'єктами аудиторського ризику є ймовірні суттєві помилки у фінансовій звітності та обліку, а суб'єктами – аудиторські фірми (аудитори), які здійснюють перевірку фінансової звітності на предмет її достовірності.

Аналіз літературних джерел показує, що зарубіжні і українські фахівці аудиторський ризик розкладають на окремі складники (елементи): властивий ризик, ризик контролю, ризик не виявлення помилок – єдиного підходу до назви яких немає.

Так, властивий ризик визначають як внутрішньогосподарський ризик [1,3,4], спадковий ризик [2], невід'ємний ризик [5, 8], власний ризик [6], з яких остання назва, на наш погляд, є найбільш характерною для зазначеного елемента, оскільки такий ризик пов'язаний із загальними аспектами власної діяльності підприємства-клієнта. Розуміють під даним ризиком ймовірність суттєвих перекручень і помилок в реєстрах бухгалтерського обліку і, відповідно, у фінансовій звітності клієнта, щодо яких не здійснювався внутрішній контроль.

Виникнення такого ризику залежить від галузі бізнесу підприємства-клієнта, складності господарських операцій, рівня компетентності адміністрації, кваліфікації працівників, результатів попередніх аудиторських перевірок та ін.

Ризик контролю, або ризик системи контролю [5], ризик неефективності внутрішньогосподарського контролю [8] – це ризик неефективності системи внутрішнього контролю підприємства-клієнта, що не може вчасно виявити помилки в обліку та звітності й запобігти їм. Ризик контролю залежить від стану системи контролю підприємства, витрат на неї, кваліфікації контролерів. Чим ефективніша система внутрішнього контролю, тим нижче фактор ризику контролю.

Слід зазначити, що якщо властивий ризик і ризик контролю цілком залежать від адміністрації і персоналу клієнта, то ризик невиявлення залежить лише від аудитора.

Ризик невиявлення помилок іноді ще називають детекційним ризиком [2]. Він полягає в тому, що аудитор під час проведення аудиторських процедур не завжди може виявити помилки в обліку і звітності клієнта. Знизити цей ризик можливо у випадку збільшення кількості аудиторських доказів проведенням додаткових процедур перевірки та (чи) зміни їх суті, збільшення обсягу аудиторської вибірки, збільшення витрат часу на перевірку та використання результатів роботи відділу внутрішнього аудиту (за наявності) (МСА 600 "Використання роботи внутрішнього аудиту").

Використання результатів роботи відділу внутрішнього аудиту не можливе без належної оцінки його діяльності для підтвердження відповідності роботи такого відділу завданням зовнішнього аудиту.

Ефективна діяльність внутрішнього аудиту дасть змогу зовнішньому аудиту змінювати характер і термін виконання перевірки та скорочувати обсяги аудиторських процедур. Оскільки вважається, що якщо система внутрішнього контролю досить ефективна, то й ризик наявності помилок є несуттєвим. Проте певний ризик невиявлення помилок існує завжди, навіть 100%-на впевненість не може привести аудитора до повного невиконання раніше запланованих програмою процедур перевірки.

Дуже важливим питанням для аудитора є методика визначення величини аудиторського ризику.

Допустимим рівнем аудиторського ризику (можливості похибки) у світовій практиці прийнято вважати ризик на рівні від 1 до 5 % (0,01-0,05) від підсумку балансу, залишків на рахунках бухгалтерського обліку, фінансових результатів тощо. Крім того, на практиці значна частина аудиторів величину оцінки аудиторського ризику виражає не у процентах, коефіцієнтах, абсолютному числовому значенні, а визначає ризик на рівні "низького", "середнього", "високого", а також як – "максимальний", "нижче середнього", "мінімальний", тобто це так званий інтуїтивний метод визначення аудиторського ризику [6, с. 164].

Обчислюється аудиторський ризик за моделлю, що була запропонована Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів (AICPA), яка має такий вигляд:

$$AR = BR \times IR \times CR \times DR,$$

де AR – аудиторський ризик (Audit risk);

BR – внутрішній (власний) ризик (Inherent risk);

CR – ризик контролю (Control risk);

DR – ризик невиявлення (Detection risk).

Така модель є базовою та застосовується і зарубіжними, і вітчизняними вченими-економістами. Проте, спостерігається постійна модифікація цієї моделі аудиторського ризику розширенням або заміною її окремих елементів. Так, Р. Додж [7, с. 246] крім зазначених базових елементів, ризик невиявлення подає як комбінацію двох чинників: ризику аналітичного огляду (РАО) і ризику тестів оборотів (РТО); Г. М. Давидович [7, с. 246] при визначенні аудиторського ризику включає, крім властивого ризику та ризику системи контролю, ризик системи організації обліку (РСО), ризик аналітичних процедур (РАО), ризик тестового контролю (РТ); В. С. Рудницький [7, с. 246] трансформував базову модель шляхом поділу ризику контролю на ризик внутрішнього контролю (РКВ) та ризик зовнішнього контролю (РЗК) (рис. 1), що, на наш погляд, не зробило аудит більш формалізованим.

Отже, доходимо висновку, що прийнятий аудиторський ризик виражає міру готовності аудитора надати позитивний висновок без застережень за умови, що ймовірність існування суттєвих помилок у фінансовій звітності підприємства-клієнта після проведення аудиту не буде перевищувати величини ОАР, яка може коливатися у діапазоні між нулем і одиницею (від 0 до 100%), але не може бути ні вищим, ні нижчим цих значень. Крім того, з

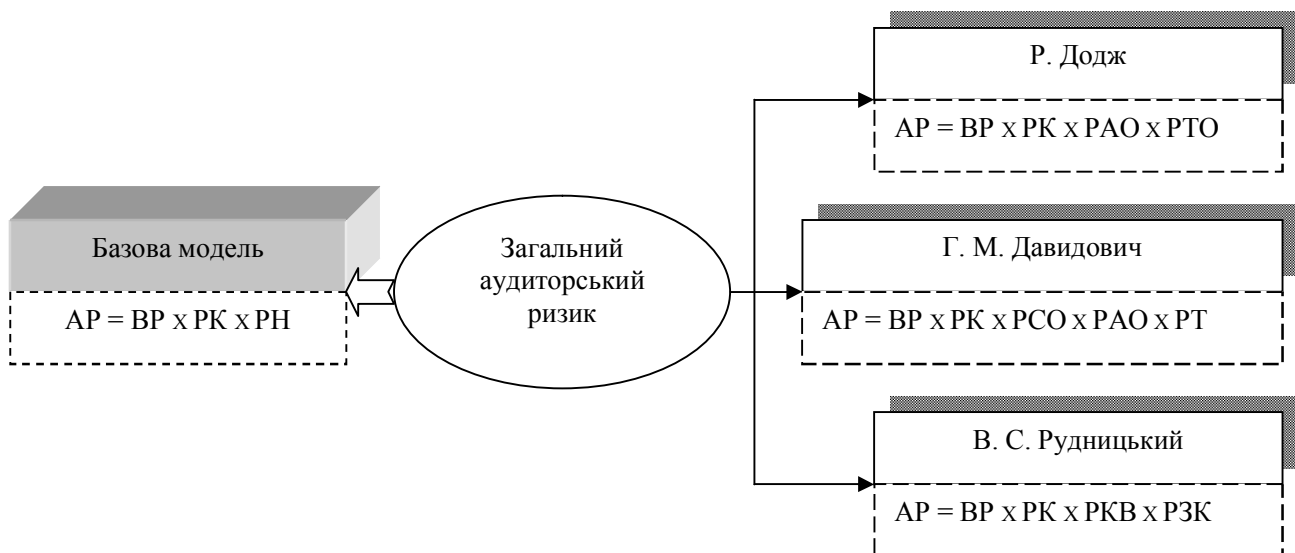

Рис. 1. Методика розрахунку аудиторського ризику з погляду різних вчених

погляду зазначених науковців, аудиторський ризик не може дорівнювати нулю, оскільки кожна аудиторська перевірка супроводжується певними ризиками. Згідно ж з МСА 330 "Аудиторські процедури відповідно до оцінених ризиків" чим вища оцінка ризику аудитором, тим достовірніші та доречніші аудиторські докази, яких прагне аудитор від процедур по суті [5, с.518]. Проте збільшення обсягу аудиторських процедур є доречним лише тоді, коли самі аудиторські процедури є доречними для конкретного ризику.

За результатами узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо визначення рівня аудиторського ризику за елементами визначено такі допустимі значення (табл. 1).

Варто зауважити, що застосування будь-якої з наведених моделей для визначення аудиторського ризику більш придатне для приблизної оцінки, ніж для точного розрахунку аудиторського ризику, оскільки супроводжується певними недоліками: по-перше, оцінка складників аудиторського ризику має суб'єктивний характер, оскільки їх допустимий рівень аудитор визначає самостійно на обмеженій інформації: загальній інформації про діяльність підприємства та галузь, фінансовій звітності, а отже, така оцінка лише наближено відображає реальність; по-друге, використовуючи для розрахунку аудиторського ризику факторну модель, неможливо отримати конкретну інформацію про кількість даних, яку необхідно перевірити (проаналізувати);

Таблиця 1

Показники допустимих значень рівня аудиторського ризику

Елементи аудиторського ризику	Допустимі значення	
	min	max
Власний ризик	0,5	1
Ризик контролю	0	1
Ризик невиявлення	визначається розрахунковим шляхом	< 0,5

Крім того, нами узагальнено структуру системи ризиків та визначено його складники (рис.2).

Після того, як визначені всі види ризиків і зафіксовані в робочих документах аудитора, складається детальний план та програма перевірки, де зазначається кількість і послідовність аудиторських процедур, напрями перевірки, її тривалість та інше.

Слід зазначити, що визначений на початку аудиторської перевірки рівень аудиторського ризику може бути переоцінений на наступних її етапах із використанням обраної аудитором моделі на підставі отриманої нової інформації.

по-третє, модель аудиторського ризику не може врахувати всі фактори, від яких залежить ефективність аудиту, тому методичні підходи до визначення розміру аудиторського ризику повинні розроблятися аудиторською фірмою (аудитором) самостійно, враховуючи умови конкретної перевірки, її строк, характер бізнесу підприємства-клієнта та багато інших чинників.

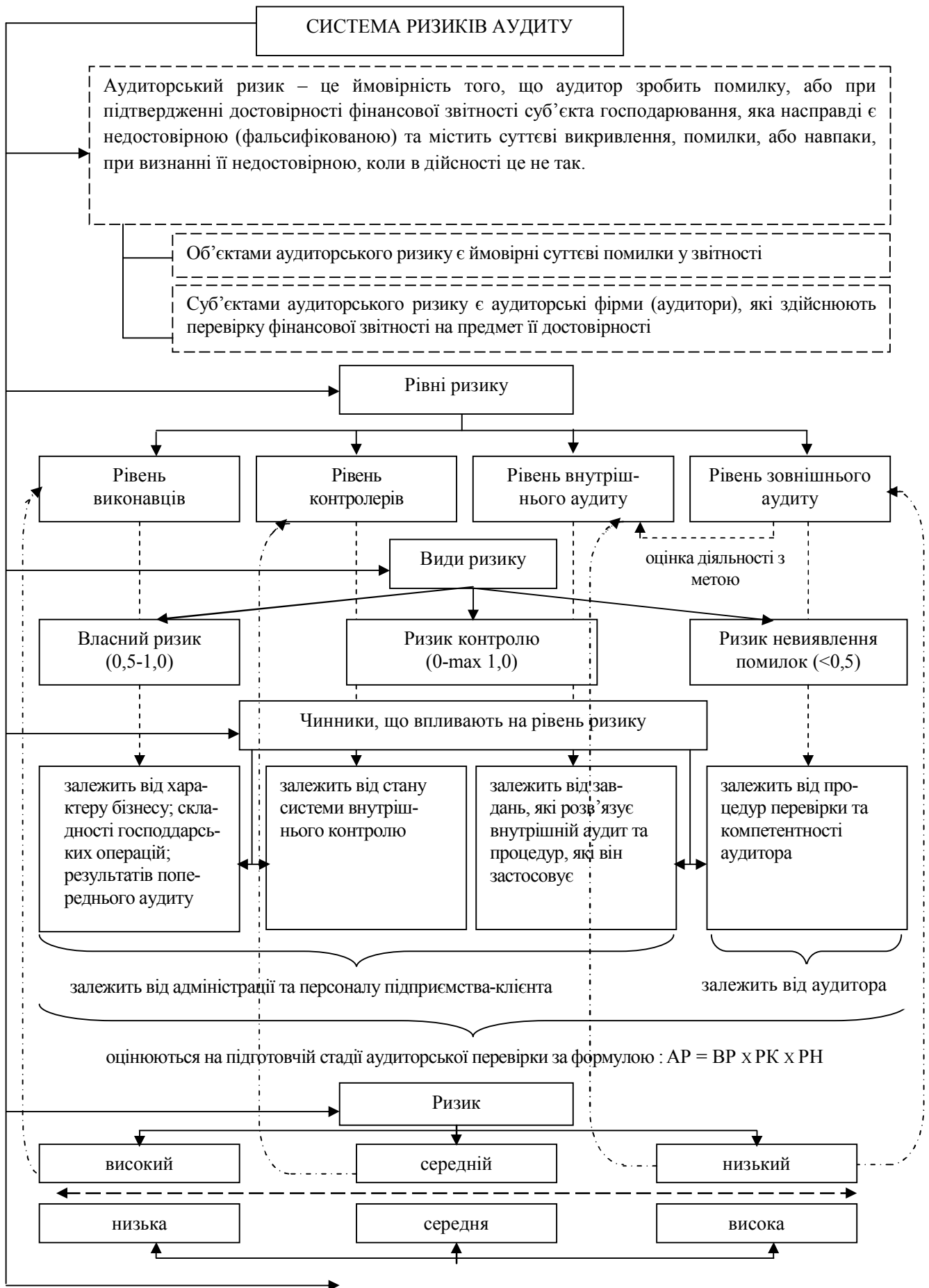

Рис. 2. Система ризиків аудиту (за пропозицією автора)

5. Висновки

Результати дослідження доводять, що в сучасних умовах господарювання будь-яка діяльність супроводжується певними ризиками. Не є винятком і аудиторська діяльність, яка в процесі планування проведення перевірки повинна забезпечити своєчасну ідентифікацію можливих ризиків, здійснити їх оцінку і вжити певні заходи щодо мінімізації їх впливу. Проведений аналіз складників аудиторського ризику дозволив зробити висновки, що аудиторський ризик містить три основних елементи: власний ризик, ризик контролю, ризик не виявлення єдиного підходу до назви яких немає. Крім того, проведені дослідження дозволили нам визначити, що розраховувати та оцінювати аудиторський ризик необхідно на основі базової міжнародної моделі, враховуючи умови конкретної перевірки та особливості національного законодавства, що дозволить точніше спланувати перевірку, зменшити витрати часу на її проведення, підвищити якість аудиторської роботи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алборов Р. А. Аудит в организациях промышленности, торговли и ЛПК [Текст] / Р. А. Алборов.

— [2-е изд., перераб. и доп.] — М. : Издательство "Дело и сервис", 2000. — 432 с.

2. Андреев В. Д. Практический аудит: справочное пособие [Текст] / В. Д. Андреев. — М.: Экономика, 1994. — 366 с.

3. Арнс Э. А. Аудит [Текст] / А. Арнс, Дж. Лоббек; [под ред. проф. Я. В. Соколова] — [пер с англ.] — М. : Финансы и статистика, 2003. — 560 с.

4. Білуха М. Т. Курс аудиту [Текст] : підручник / М. Т. Білуха. — [2-ге вид., перероб і доп.] — К. : Вища школа. Знання, 1998. — 574 с.

5. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики [Текст] : / О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юріковська, С. О. Куликов; [пер. з англ.] — К. : СТАТУС, 2006. — 1152 с.

6. Петрик О. А. Аудит : методологія і організація [Текст] : монографія / О. А. Петрик. — К. : КНЕУ, 2003. — 260 с.

7. Тафтай В. А. Аудиторський ризик : сутність та оцінка [Текст] / В. А. Тафтай // Вісник ЖІТІ. — 2002. — № 20. — С. 243-248.

8. Терехов А. А. Аудит : перспективы развития [Текст] / А. А. Терехов. — М. : Финансы и статистика, 2001. — 560 с.

УДК: 657.1:331.5

Боднар Л. Р., Медвідь Л. Г.

ДОХОДИ І ВИДАТКИ ФОНДУ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ОБЛІКУ

Анотація. Розглянуто питання сутності доходів і витратів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Ключові слова: Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, кошти, доходи, витатки.

Bodnar L., Medvid L

REVENUES AND EXPENDITURES ZAHALNOOBOVYAZKOVONO STATE SOCIAL INSURANCE AGAINST UNEMPLOYMENT AS OBJECTS OF ACCOUNTING

Abstract. The question of the nature of income and expenditures of obligatory state social insurance against unemployment.

Keywords: Fund of obligatory state social insurance against unemployment, money, income, expenditure.

1. Вступ

Бухгалтерський облік у Фонді загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (надалі – Фонд) є системою контролю за наявністю та рухом коштів, виконує управлінську, контрольну й інформаційну функції, має певні особливості та повинен будуватися на загальноприйнятих у міжнародній практиці прин-

ципах. Найбільш специфічними об'єктами в обліку коштів Фонду є доходи, витатки і результати виконання кошторису. В загальній системі бухгалтерського обліку Фонду саме облік доходів і витатків є найскладнішим і найвідповідальнішим та потребує наукового дослідження.

Вчені економісти останніми роками приділяють значну увагу питанням удосконалення орга-

нізації та ведення бухгалтерського обліку в установах, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, а особливо розробці та запровадженні в державному секторі національних стандартів бухгалтерського обліку та звітності на основні міжнародних.

Одночасно Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 рр., яка передбачає передусім адаптацію законодавства з питань бухгалтерського обліку та звітності діяльності органів державного сектора до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектора (надалі – МСБОДС). Одним з її ключових напрямків є удосконалення системи бухгалтерського обліку через розроблення національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі [9].

Проте, недостатньо уваги приділяється проблемам сутності, визнання та обліку доходів та видатків таких цільових фондів, як фонди соціального страхування, у тому числі і Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Вивчивши практику діяльності Фонду, нами визначено, що бухгалтерський облік у виконавчій дирекції Фонду – Державному центрі зайнятості ведеться як у бюджетній установі, бо Фонд здійснює свою діяльність за рахунок частини коштів, які надходять у вигляді єдиного соціального внеску на рахунки Державного казначейства України. Хоча, згідно з ст.8 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією, якому присвоєно при реєстрації у встановленому законодавством порядку ознаку неприбутковості. В свою чергу, Державний центр зайнятості, як виконавча дирекція Фонду є головним розпорядником цих коштів. Можна стверджувати, що Фонд не є бюджетною установою, але надання Фондом своїх соціальних послуг гарантується державою. Тому, на нього розповсюджується нормативно-правове законодавство щодо бюджетних установ та організацій.

Ці особливості функціонування Фонду зумовлюють необхідність визначення нових методологічних та організаційних підходів до ведення бухгалтерського обліку доходів і видатків Фонду, їх сутності та визнання.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема створення системи державного соціального страхування не є новою для економічної науки. Їй присвячено багато фундаментальних досліджень таких провідних вчених, як: У. Бевериджа, О. Бісмарка, В. Іноземцева, А. Вагнера, А. Пігу, В. Райхера, А. Сміта, Ф. Тернера, М. Туган-Барановського, Е. Тоффлера та ін. В останні десятиліття питання удосконалення функціонування фондів державного соціального страхування в умовах ринкової економіки знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Чугунова, Е. Лібанової, Д. Полозенка,

І. Запатріної, І. Кичко, В. Лексина, В. Роїка, А. Шведова, Ш. Бланкарта.

Більшість сучасних наукових досліджень присвячені переважно питанням організації обліку, контролю та аналізу діяльності бюджетних установ, які знайшли своє відображення в наукових працях багатьох українських вчених: П. Й. Атамаса, Р. Т. Джоги, Ф.Ф. Бутинця, С.В. Левицької, В. І. Лемішовського, С.В. Свірко та ін.

Однак, не вивченими залишаються проблеми сутності і визнання в обліку доходів та видатків фондів соціального страхування загалом та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття зокрема. Ці питання набувають особливої актуальності з огляду на реформування вітчизняної облікової системи.

3. Мета статті та постановка завдання

Дослідити сутність понять доходів і видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, умови їх визнання у вітчизняній обліковій практиці, зробити відповідні висновки і визначити напрями подальшого вдосконалення.

4. Викладення основного матеріалу

Для визначення сутності понять доходів та видатків Фонду розглянемо їх з точки зору бюджетних установ і неприбуткових організацій.

Насамперед слід зауважити, що діяльність бюджетних установ забезпечується повністю за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

На думку проф. С.В. Свірко, під доходами бюджетних установ розуміють різні за економічною природою виникнення джерела утворення матеріальних, нематеріальних та фінансових активів бюджетних установ (що мають забезпечувати здійснення їх основної та додаткової діяльності) чи покриття їхніх зобов'язань, які формують первісну інформацію щодо власного капіталу бюджетних установ [10].

Науковець С. О. Левицька вважає, що доходи – це, отримані з державного та місцевого бюджетів та генеровані бюджетними організаціями, асигнування [5].

Вчений В. І. Лемішовський стверджує, що діяльність бюджетних установ фінансується за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, які надаються їм безповоротно. На його думку, доходи – це суми надходжень до бюджетної установи, одержаних із загального і спеціального фондів для виконання кошторису доходів і видатків бюджетних установ [6].

Так, доходи бюджетних установ за джерелами утворення поділяють на два види:

- доходи загального фонду – це асигнування з державного і місцевого бюджету на видатки установи та інші заходи;

- доходи спеціального фонду – це власні надходження (спеціальні кошти, кошти на виконання окремих доручень, інші власні надходження), субвенції, одержані з бюджетів іншого рівня та інші доходи спеціального фонду.

Отже, бюджетні установи не мають власних оборотних коштів і покривають свої видатки за

рахунок бюджетних асигнувань та позабюджетних коштів, тобто за рахунок доходів загального і спеціального фондів.

Щодо неприбуткових організацій, то, відповідно до п.1 ст.2 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", до них встановлені такі ж вимоги, як і до інших юридичних осіб. Тобто, неприбуткові організації, що створені відповідно до законодавства України, повинні керуватися національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, якими визначено, що їх норми стосуються підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності (крім бюджетних установ).

Аналізуючи основні терміни, які використовуються в національних стандартах, виявляється, що значна їх частина пов'язана з економічними вигодами, а саме: у статті 1 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", як і в деяких національних стандартах, встановлено, що активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, "використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому" [11]. А власне "економічна вигода – це потенційна можливість отримання підприємством грошових коштів від використання активів". Основна ж специфіка неприбуткових установ полягає у тому, що їх діяльність не спрямована на отримання цих самих економічних вигод. Але, якщо інших засад обліку стандарти не встановлюють, то неприбуткові установи, в тому числі і Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, якому присвоєна ознака неприбутковості, повинні використовувати загальний підхід до відображення своєї діяльності в обліку.

Відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", ухваленого Верховною Радою України від 02.03.2000 р. № 1533-III (із змінами та доповненнями) управління коштами, отриманими від страхування на випадок безробіття, покладено на Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Згідно із цим Законом і статутом Фонду, на нього також покладено функції акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій.

Джерелами формування коштів (доходами) Фонду є:

- страхові внески страхувальників – роботодавців, застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених цим Законом та Законом України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", прийнятого Верховною Радою України від 08.07.2010 р. № 2464-17 та іншими законодавчими актами у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- асигнування державного бюджету;

- суми фінансових санкцій, що застосовуються відповідно до цього Закону, Закону України "Про зайнятість населення", ухваленого постановою ВРУ від 01.03.1991 р. № 804-XII та інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;

- прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, зокрема резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку;

- благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

- інші надходження відповідно до законодавства України.

Відповідно до п.5 ст.8 розділу 2 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України [12].

Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку для державного сектора доходу – це валове надходження економічних вигод або потенціалу корисності протягом звітного періоду, коли чисті активи/власний капітал зростають у результаті цього надходження, а не в результаті внесків власників. При цьому суми, зібрані представником органу державної влади чи іншої урядової організації, не є економічними вигодами або потенціалом корисності, що надходять до суб'єкта господарювання, і не ведуть до збільшення активів чи зменшення зобов'язань, тому їх виключають з доходу [8].

Невідповідність міжнародній обліковій практиці існує і щодо визнання доходів в обліку. Так визнання доходів передбачає, що фінансування з бюджету визнається доходом у періоді отримання. За операціями госпрозрахункового характеру дохід визнається як валове надходження економічних вигод або потенціалу корисності протягом звітного періоду, якщо чисті активи/власний капітал зростають у результаті цього надходження.

Розгляд такого об'єкту обліку як видатки бюджетних установ є логічним продовженням визначення доходів, оскільки використовується інша інтерпретаційна назва бухгалтерського обліку бюджетних установ – бухгалтерський облік виконання кошторису доходів та видатків. Облік видатків бюджетних установ також є одним з основних облікових напрямів, що вирізняють облікову систему бюджетних установ серед існуючих.

Бюджетні установи у процесі надання нематеріальних послуг здійснюють видатки, які за економічним змістом відрізняються від витрат суб'єктів підприємницької діяльності. Існують різні тлумачення терміну "видатки".

Так, вчений В. Т. Александров трактує видатки, як один із найважливіших показників фінансово-господарської діяльності бюджетних установ. Вони є основою для визначення результатів

виконання кошторису доходів і видатків, його аналізу з метою виявлення внутрішніх резервів [1].

Науковець О. О. Лондаренко зазначає, що видатки бюджетних установ є централізованими видатками, оскільки здійснюються за рахунок коштів відповідного бюджету (державного або місцевого). Вони є прямими цільовими витратами держави, що забезпечують її безперерйне функціонування і відображають економічні відносини, що пов'язані з розподілом та перерозподілом частини національного доходу, яка концентрується у бюджеті [7].

Вчений Р. Т. Джога відмічає, що під видатками розуміють державні платежі, які не підлягають поверненню, а тобто не створюють і не компенсують фінансові вимоги та поділяються на відплатні (обмінюються на товари чи послуги) і невідплатні (односторонні). До видатків не належать платежі в рахунок погашення державного боргу.

Витрати бюджетних установ включають фактичні витрати матеріальних, трудових і грошових ресурсів на утримання установи та її статутну господарську діяльність [4].

Вчений П. Й. Атамас під видатками (не слід ототожнювати із затратами) розуміє суму коштів, витрачених бюджетними установами в процесі господарської діяльності в межах сум, установлених кошторисом [2].

Поняття видатки також конкретизоване у Бюджетному кодексі, в якому визначено, що їх слід визнавати як кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум [3].

Професор С. В. Свірко вважає, що видатки бюджетних установ за своїм економічним змістом є сумами коштів, витрачених бюджетними установами в процесі господарської діяльності в межах установлених кошторисом сум [10].

На нашу думку, видатки бюджетних установ є складною економічною категорією. У економічній літературі їх прийнято класифікувати за такими ознаками:

- за принципами їх фіксації – касові та фактичні видатки. Касовими видатками вважаються суми, отримані установами з поточних чи реєстраційних рахунків на їх використання та витрачання. Фактичні видатки, на відміну від касових, – це реальні, підтвержені документально, видатки установ по виконанню кошторису. Касові та фактичні видатки на практиці найчастіше не збігаються в часі, оскільки в їх основу покладено різні принципи запису бухгалтерських операцій, а саме: касовий метод, коли запис доходів і видатків робиться в момент отримання коштів незалежно від періоду, до якого вони належать і метод нарахувань, за яким запис бюджетних операцій відбувається в момент їх здійснення;

- за джерелами їх покриття – видатки загального та спеціальних фондів;

- за економічним призначенням – видатки поточні, капітальні та нерозподілені видатки, кож-

ний з яких включає значну кількість кодів бюджетної класифікації [10].

Останню класифікацію покладено в основу всього планово-облікового процесу діяльності бюджетних установ. Зауважимо, що в розрізі наведеної економічної класифікації видатків здійснюється облік фактичних та касових видатків бюджетних установ, а також видатків за кошторисами і видатків у межах виконання бюджетів.

Процедура порівняння отриманих доходів та здійснених видатків, яка лежить в основі принципу побудови головного звітного документа бюджетних установ — звіту про виконання кошторису, у методології облікового процесу бюджетних установ відображається у вигляді здійснення річних заключних оборотів, відповідно до яких доходи і видатки списуються на результати виконання кошторису в розрізі відповідних фондів — загального та спеціального.

Звертаючись до розгляду таких важливих об'єктів бухгалтерського обліку бюджетних установ, якими є доходи та видатки, слід констатувати, що жодний з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності не містить інформації щодо останніх. На нашу думку, така позиція є необгрунтованою, бо саме ці об'єкти, поперше, є першоджерелом здійснення діяльності бюджетних установ у цілому, а по-друге, у своєму обліково-методологічному розумінні утворюють основу специфіки бухгалтерського обліку в бюджетних установах.

Щодо коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, то вони використовуються на:

- виплату забезпечення та надання соціальних послуг, передбачених ст.7 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", фінансування заходів, передбачених ст. 7-1 цього Закону;

- відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб, зазначених у частині другій ст. 20 цього Закону;

- фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази;

- створення резерву коштів Фонду [12].

Доходи і видатки Фонду є самостійними об'єктами обліку, проте в системі бухгалтерського обліку розглядаються у взаємозв'язку, оскільки зв'язок між ними має причинно-наслідковий характер. В основу обліку доходів і видатків Фонду покладено бюджетну класифікацію.

Витрати бюджетна класифікація поділяє:

- за функціональною ознакою (за головними розділами і підрозділами бюджету);

- за відомчою структурою (освіта, наука, культура, мистецтво, охорона здоров'я, соціальний захист і т. ін.);

- за економічними ознаками (група, підгрупа, стаття, підстаття);

- за бюджетними програмами.

Коди економічної класифікації видатків бюджету застосовуються при складанні видаткової частини кошторисів розпорядників Фонду, розписів бюджетів, планів асигнувань відповідно до видів видатків, як поточних, так і капітальних, а також нерозподілених видатків та кредитування з вирахуванням погашення платежів до бюджету.

В економічній класифікації проведено чітке розмежування видатків за економічними ознаками з детальним розподілом коштів за їх предметними ознаками (заробітна плата, внески на соціальні заходи, всі види господарської діяльності, виплати населенню та ін.). На наш погляд, такий розподіл забезпечує єдиний підхід до планування і обліку видатків Фонду.

Міжнародна практика обліку оперує терміном "витрати", розуміючи під ним — зменшення економічних вигод або потенціалу корисності протягом звітного періоду у вигляді вибуття чи споживання активів або у вигляді виникнення зобов'язань, що призводить до зменшення чистих активів/власного капіталу, за винятком зменшення пов'язаного з виплатами власникам [8].

В міжнародних стандартах для обліку витрат основним є принцип нарахування, який ґрунтується на відображенні їх в міру виникнення, а не в міру фактичного отримання або виплати грошових коштів. Використання цього принципу передбачає:

- відображення операцій у звітності того періоду, в якому вона була проведена;
- визнання операції на момент її здійснення;
- формування інформації про зобов'язання до отримання, а не тільки про фактично проведені платежі та отримані доходи.

Отже, основними проблемами реформування обліку в бюджетних установах загалом, та такому цільовому фонді, як Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, є відсутність єдиних підходів до розробки дієвих механізмів удосконалення системи обліку з урахуванням вимог міжнародних стандартів, недостатньо розроблене питання переходу на єдині методологічні засади, а також необхідність створення уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення обліку.

5. Висновки

Отже, в умовах реалізації Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 рр., а також враховуючи практику діяльності Фонду, необхідно обліковувати і визнавати у звітності доходи та видатки з використанням методу нарахування і норм, характерних для Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, що сприятиме уніфікації формування фінансових результатів одержувачів бюджетних коштів.

Так як предметом МСБОДС є діяльність установ суспільного або державного сектора, до яких у міжнародній практиці віднесено фінансові та бюджетні установи, казенні підприємства і неприбуткові установи, то, на нашу думку, облік

доходів та видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, як неприбуткової організації, має регламентуватися національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку для державного сектора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров В. Т. Планування, облік, звітність, контроль у бюджетних установах : навч. посібник / В. Т. Александров. — К. : АВТ лтд, 2004. — 387 с.
2. Атамас П. Й. Основи обліку в бюджетних організаціях: навч. посібник / П. Й. Атамас. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 284 с.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Джога Р. Т. Бухгалтерський облік у бюджетних установах : навчальний посібник / Р. Т. Джога ; КНЕУ. — К. : КНЕУ, 2001. — 250 с.
5. Левицька С. О. Фінансові результати діяльності одержувачів бюджетних коштів: економічна сутність, вітчизняна та міжнародна практика обліку / С. О. Левицька // Економічний аналіз. — 2008. — № 2. — С. 361–369.
6. Лемішовський В. І. Бюджетні установи: бухгалтерський облік та оподаткування : навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львівська політехніка" ; [ред. В. І. Лемішовський]. — [3-є вид., доп. і перероб.]. — Львів : Інтелект-Захід. — 2008. — 1120 с.
7. Лондаренко О. О. Економічна природа видатків та її вплив на обліково-аналітичні аспекти бюджетних установ / О. О. Лондаренко // Економіка. Фінанси. Право. — 2008. — № 9. — С. 15–19.
8. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку державного сектору [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
9. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки. Постанова КМУ від 16.01.2007 р. № 34 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
10. Свірко С. В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Методологія та організація : монографія / С. В. Свірко ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. — К. : КНЕУ. — 2006. — 244 с.
11. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: від 01.07.1999 р № 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документа: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
12. Україна. Закон. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: від 02.03.2000 р. № 1533-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.

СУЧАСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ PIMS ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Висвітлено суть моделі PIMS та основні чинники, які впливають на ефективність підприємницької діяльності згідно з цим методом. Розкрито зміст чотирьох основних типів стратегій конкурентної боротьби за даною моделлю. Вокремлено переваги та недоліки моделі PIMS.

Ключові слова: стратегічний аналіз, підприємницька діяльність.

Vagner I.

MODERN FEATURES AND IMPORTANCE OF MODELS FOR STRATEGIC ANALYSIS PIMS

Summary. In the article reflected essence the PIMS model and basic factors which influence on efficiency of entrepreneurial activity in obedience to this method. Maintenance four basic types of strategies competitive activity is exposed in obedience to this model. Advantages and lacks of PIMS model are selected.

Keywords: strategic analysis, business activities.

1. Вступ

Стратегічний аналіз включає велику кількість різноманітних методик, проте, не кожна з них адаптована і може застосовуватися у підприємницькій діяльності сьогодні. З великої кількості методичних прийомів стратегічного аналізу ми б хотіли зупинитися на методі PIMS, оскільки він враховує сучасні тенденції підприємництва.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питаннями щодо вивчення даного методу в стратегічному аналізі займалися багато науковців. Так, А. А. Чернишов та Л. В. Стрелкова зазначають, що модель PIMS здатна дати оцінку відповідності можливостей підприємства до можливостей ринку [1]. Л. П. Артеменко та Є. А. Веронська вказують, що метод PIMS використовують для оцінки кількісної закономірності показників при стратегічному плануванні [2]. М.В. Желіховська зазначає, що модель PIMS дозволяє проаналізувати вплив ринкової стратегії на прибуток підприємства [3, с. 79]. Дослідженням у сфері використання методу PIMS займаються: К. А. Мамонов, Б. Г. Скоков, О. О. Короп, Ю. І. Мізік, З. Є. Шершньова, М. Г. Саєнко та інші. Проте, виокремлення ключових характеристик цієї моделі як дієвого інструмента стратегічного аналізу досі не визначено. У зв'язку з цим, дослідження на предмет застосування моделі PIMS потребує обґрунтування.

3. Мета статті і постановка завдання

Розкрити суть та проаналізувати можливості застосування моделі PIMS у стратегічному аналізі в умовах формування вітчизняного бізнесу.

4. Виклад основного матеріалу

Модель PIMS (Profit Impact of Market Strategy) — метод аналізу впливу ринкової стратегії на прибуток, що є спробою звести всі змінні, які впливають на довгострокову прибутковість суб'єкта підприємницької діяльності. Вперше дана модель була введена у практику компанією Дженерал Електрик за участю Гарвардської школи бізнесу на початку 70-х років. Модель передбачає визначення кількісних закономірностей впливу чинників виробництва на кінцеві результати діяльності суб'єктів підприємництва (рентабельність, прибуток), виходячи з аналізу емпіричного потенціалу про досвід функціонування значної кількості промислових підприємств.

Метод PIMS уможливорює відповіді на ряд важливих питань:

- які фактори є стратегічними та обумовлюють різницю в показниках ефективності для різних видів діяльності;
- який рівень ефективності вважається нормальним за даних ринкових умов для конкретного виду діяльності стратегії;
- як зміняться показники ефективності певного виду діяльності при тому чи іншому рівні конкуренції, якщо відбудеться модифікація стратегії (її часткова або повна заміна);
- які потрібні зміни в стратегії, що дозволять за існуючих ринкових умов поліпшити показники ефективності конкретного виду діяльності підприємства [4].

Використовуючи багатофакторні регресійні моделі для оброблення масивів статистичних даних, визначають найважливіші виробничі, організа-

ційно-економічні, ринкові чинники (впливають на кінцеві показники ефективності діяльності організації), а також вплив кожного з них на кінцеві результати й відносну важливість цього впливу. Висновки та рекомендації, які отримують унаслідок використання цього методу, придатні для прийняття управлінських рішень про розподіл капіталовкладень, матеріальних і трудових ресурсів, аналізу результатів діяльності організацій та оцінки перспектив її розвитку.

Зауважимо, що основою цієї моделі є теоретичне судження, підтвержене емпіричними дослідженнями про те, що ефективність функціонування будь-якого підприємства, незалежно від її галузевої приналежності, розміру, особливостей продукції, географічного розташування, визначається загальними для всіх виробництв чинниками. Вважають, що база даних PIMS містить інформацію приблизно про три тисячі самостійних підрозділів декількох сотень корпорацій США, Канади, Західної Європи, для кожного з яких зібрана інформація приблизно за 450 показниками. Аналізуючи інформацію про їхнє функціонування, визначили 37 чинників, які приблизно на 80 % пояснюють розбіжності в показниках ефективності суб'єктів підприємства. Найістотнішими серед них представлені в таблиці 1 [5].

інвестицій, частка ринку – дохід на інвестиції та інше. В клітинках матриці вказані відносна ціна, прогнозована частка ринку, рівень рентабельності інвестицій та інші показники, які згодом можуть бути скориговані до даних відповідного підприємства.

На основі проведеного аналізу будується стратегія розвитку суб'єкта підприємництва, для якої використовується вищезазначена матриця. Матрицю можна будувати для формування стратегій як для підприємств, що знаходяться у стадії розвитку, так і для тих, що знаходяться у стадії спаду.

Існує чотири основних типи стратегії конкурентної боротьби, кожна з яких орієнтована на різні умови економічного середовища і різні ресурси, що знаходяться у розпорядженні підприємства.

"Віолентна" (силова) стратегія – характерна для підприємств, які працюють у сфері великого, стандартного виробництва товарів. Суть її полягає в наступному: спираючись на свою гігантську силу, суб'єкт підприємництва прагне домінувати на ринку та за можливості витіснити з нього конкурентів. Вона залучає покупця порівняною економістю та добротністю своїх виробів.

"Патієнтна" (нішева) стратегія – типова для суб'єктів підприємницької діяльності, що стали на

Таблиця 1

Основні чинники, які впливають на ефективність підприємницької діяльності (згідно моделі PIMS)

Чинники	Характеристика
Привабливість ринкових умов	<ul style="list-style-type: none"> швидкість росту галузі в довгостроковій перспективі (4—10 років); швидкість росту галузі в короткостроковій перспективі (до трьох років); стадія життєвого циклу продукту.
Сила конкурентних позицій	<ul style="list-style-type: none"> частка ринку; відносна ринкова частка; відносна якість продукту; відносна ширина продуктової лінії.
Ефективність використання інвестицій	<ul style="list-style-type: none"> інтенсивність інвестицій (сумарні інвестиції, віднесені до об'єму продажів, і сумарні інвестиції, віднесені до доданої вартості); інтенсивність основного капіталу (відношення основного капіталу до об'єму продажів); вертикальна інтеграція (відношення доданої вартості до об'єму продажів); відсоток використання виробничих потужностей.
Використання бюджету	<ul style="list-style-type: none"> витрати на маркетинг по відношенню до об'єму продажів; витрати на НДДКР по відношенню до об'єму продажів; витрати на нові продукти по відношенню до об'єму продажів.
Поточні зміни в положенні на ринку	<ul style="list-style-type: none"> зміна ринкової частки

На наш погляд, необхідно значну увагу приділяти побудові емпіричних залежностей, які відображають взаємний вплив чинників на результати діяльності підприємства. Для цього будують двовимірну матрицю, на осях координат якої відкладають здебільшого три рівні (кількісні характеристики) кожного з вибраних чинників. Такими факторами можуть бути: ціна – якість, рівень якості – частка ринку, рівень якості – інтенсивність

дорогу вузької спеціалізації та передбачає виготовлення особливої незвичайної продукції для певного кола споживачів. Свою ринкову силу компанії – патієнти черпають у тому, що їх вироби стають в тій чи іншій мірі незамінними для відповідної групи клієнтів.

"Комутативна" (приспосовуюча) стратегія переважає при звичайному бізнесі в місцевих масштабах. Сила малого неспеціалізованого підпри-

емства полягає в його кращій пристосованості до задоволення невеликих за об'ємом потреб конкретного клієнта.

"Експлерентна" (піонерська) стратегія пов'язана із створенням нових або радикальними перетвореннями старих сегментів ринку. Головний чинник сили експлерентів пов'язаний із випередженням у впровадженні принципів нововведень.

Вивчаючи проблему конкурентних стратегій, доцільно визначити чотири позиції, які можуть займати підприємства в конкурентній боротьбі.

- Лідер (частка на ринку – 40 %) відчуває себе упевнено або впевненіше за інших. У захисті від конкурентів лідер вдається до різних дій, таких як "оборонна позиція", "флангова оборона", "попереджуюча оборона", "контрнаступ", "мобільна оборона", "оборона, яка стискує".

- Претендент на лідерство (частка на ринку – 30 %). Відчуває себе впевнено лише якщо атакує першим. Можливі різні варіанти атак: "фронтальна атака", "оточення", "обхід" і "атака горили".

- Послідовник (частка на ринку – 20 %) – дає роль полягає у послідовності дій лідера, проте на незначній відстані, тим самим економлячи сили і засоби.

- Початківець у ринковій ніші (частка на ринку – 10%) – з цієї ролі починають новачки. Це пошук ринкової "ніші" доволі задовільних розмірів і прибутковості.

Отже, для того, щоб вибрати певну стратегію конкурентної боротьби, необхідно спочатку вивчити становище підприємства в сьогоденні. Вихідні дані допоможуть зорієнтуватися в подальшому його розвитку.

Кожна нова матриця і модель дає певний план дій, який можна здійснити різними способами, використовуючи різні прийоми і тактику [6].

Проте, самі засновники моделі PIMS запевняють, що найбільш важливим фактором, який впливає на результати функціонування підприємства є якість товарів та послуг.

Після ретельного аналізу автори методу отримали результати, які показують, що прибутковість збільшується у міру зростання показника відносної ринкової долі конкретних цільових ринків. Так, середній показник прибутковості при показнику ринкової частки менше 10 % склав близько 9 %. В середньому різниця в 10 % в показнику ринкової частки призводила до різниці в 5 % показника прибутковості. Суб'єкти підприємництва з ринковою часткою близько 40 % в середньому мали показник прибутковості в 30 %.

Проте, надалі було наведено безліч фактів, що перечать отриманим результатам, зокрема щодо високоприбуткових підприємств, які мали низькі значення показників ринкової частки.

Суб'єкти підприємницької діяльності, що надали дані для аналізу, окрім результатів розрахунків і рекомендацій загального характеру, також отримали прогностичні оцінки відносно того, що трапиться в довгостроковій і короткостроковій перспективі при проведенні певних стратегічних змін.

Метод PIMS ґрунтується на певних аналітичних моделях: оцінки "номіналу" рентабельності, "чутливості" стратегії, оптимальної стратегії, стратегічного аналогу тощо. Останнім часом цей метод розвивається у напрямі створення моделей, які враховують підвищення якості продукції.

На наш погляд, слід звернути увагу на переваги та недоліки методу PIMS та оцінити його ефективність і застосування на практиці (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки моделі PIMS

Переваги моделі	Недоліки моделі
1. Дає можливість виміряти відносну якість продукту, оскільки вирішальною умовою успіху в бізнесі є задоволення потреби споживачів. У цій моделі передбачається оцінити відповідність структури виробництва структурі потреб [7].	1. Два самостійні підрозділи підприємства розглядаються як один об'єкт стратегічного аналізу (якщо понад 60 % продукції одного з них надходить для подальшого опрацювання у другий підрозділ, або якщо понад 60 % ресурсів, які споживаються конкретним підрозділом, виділені для спільного використання кількома підрозділами без попереднього цільового розподілу між ними).
2. Використання моделі дає можливість суб'єктам підприємництва вчитися на досвіді інших підприємств, вибрати найзручніші способи майбутніх дій для отримання високих результатів [8].	2. Недостатньо відображені показники, які характеризують науково-технічну політику суб'єктів господарювання, її організаційну структуру, стиль і методи керівництва тощо.
	3. Об'єктом дослідження здебільшого є підприємства, які вже завоювали певні позиції на ринку, тому цей метод не можна застосовувати у високотехнологічних галузях, які мають динамічну організаційну структуру [9].
	4. Щодо українських підприємств, застосування даного методу дещо ускладнене, оскільки, він був розроблений для насичених, високо розвинутих, стійких ринків, яких на території нашої країни не дуже багато.

5. Висновки

Проаналізувавши вище зазначене, переваги та недоліки моделі, ми дійшли до висновку, що дана модель для українських підприємств, носить лише інформаційний характер проте, дає можливість керівництву використовувати досвід інших, а також вибирати такі напрями діяльності, які забезпечують високі доходи. На наш погляд, на сьогоднішній день слід застосовувати інші методи стратегічного аналізу, оскільки вони мають більш точну інформацію, дають можливість проаналізувати всі сторони діяльності підприємства та прийняти стратегічні управлінські рішення.

Ефективне використання моделі PIMS є можливим, передусім, при проведенні стратегічного аналізу діяльності на великих корпоративних структурах, що мають достатню практику ведення бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черников А. А. Методы и модели стратегического управления предприятием / А. А. Черников, Л. В. Стрелкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_econ_finans_2004_2%286%29/33.pdf.
2. Артеменко Л. П. Моделі та методи стратегічного планування для виробничого підприємства / Л. П. Артеменко, Є.А. Вронська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_2/Vronska_210.htm.
3. Желіховська М. В. Методи оцінки ринкових позицій підприємства / М. В. Желіховська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 75–79.
4. Методи однопродуктового аналізу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/1086/44/1/2/htm>
5. Стратегическое планирование и роль маркетинга в организации / Е.П. Голубков // Маркетинг

в России и за рубежом № 3 / 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/golubkov_stratplan/

6. Анализ конкурентной среды. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

7. Потенціал підприємства: формування та оцінка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globalteka.ru/books/doc_details/3404-----html

8. Матричні методи формування корпоративної стратегії підприємства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/_option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,95/id,1279/

9. Кіндрацька Л. Стратегічний менеджмент, 2006. Метод PIMS. / Л. Кіндрацька. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/44/3024.html>

10. Деловой комплексный анализ (проект PIMS). Портфельный анализ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://astraconsulting.org/2008/02/25/delovoy_kompleksnij_analiz_proekt_pims.htm

11. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз: навчальний посібник. / П. Л. Гордієнко, Л. Г. Дідковська, Н. В. Яшкіна. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К. : Алерта, 2008. – 478 с.

12. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі: Навч. посібник. / К. І. Редченко. [вид. 2-ге, доп.]. – Львів : "Новий світ – 2000", 2003. – 272 с.

13. Мамонов К. А. Методи стратегічного аналізу: навчально-методичний посібник для студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 8.050106 "Облік і аудит" / К. А. Мамонов., Б. Г. Скоков, О. О. Короп, Ю. І. Мізік – Харків : ХНАМГ, 2007. – 208 с.

14. Класифікація матричних методів, які застосовуються в стратегічному управлінні підприємством. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2007may/8_4e4et.htm

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Досліджено сутність управлінського контролю, визначено його цілі та завдання в господарській діяльності підприємства, запропоновано схему діяльності системи управлінського контролю підприємств спиртової галузі в умовах системної нестабільності економіки.

Ключові слова: управлінський контроль, діяльність, спиртова галузь.

Valovyc M.

FORMATION OF EFFECTIVE MANAGEMENT CONTROL SYSTEM IN THE ECONOMY INSTABILITY

Summary. The article examines the essence of management control, its goals and objectives in the economic activity of enterprise, of the proposed scheme of management control of the alcohol industry in terms of systemic instability of the economy.

Keywords: management control, activity, alcohol industry.

1. Вступ

Розвиток економіки на сучасному етапі характеризується нестабільністю, яка набула форм системності. Це проявляється в порушенні економічних зв'язків між усіма ланками економічної системи. За цих умов ефективне управління підприємством ускладнюється, що зумовлює формування ефективної системи контролю на підприємстві. Контроль стає необхідним, по-перше, для усунення невизначеності інформації про ситуацію, що склалась на підприємстві; по-друге, для попередження можливості виникнення пов'язаних з цією невизначеністю кризових ситуацій; і, по-третє, для забезпечення та постійного підтримання умов успішної діяльності підприємства.

На вітчизняних підприємствах спиртової промисловості склалась ситуація або повної відсутності чітко налагодженої та ефективної системи управлінського контролю, або існування такої системи є тільки номінальним елементом господарської діяльності підприємства. Призначення керівників підприємств з державною формою власності, до яких зокрема, належать підприємства спиртової промисловості здійснюється на умовах забезпечення їх персональної зацікавленості в результатах діяльності. Тому необхідна така система контролю, яка би допомагала уникнути в діяльності підприємства різних зловживань, порушень, перекручень та інших видів викривлення інформації, особливо тієї, що стосується фінансових потоків підприємства. Практика показує, що саме контроль дозволяє управляти підприємством як єдиним господарським організмом [1, с. 24].

Тому формування ефективного управлінського контролю набуває характеру основи, присутньої на всіх рівнях управління спиртової галузі. У більш широкому значенні ефективний управлінсь-

кий контроль, за інших рівних умов, є гарантією успішної діяльності підприємства.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у розробку теорії та практики функціонування державних підприємств, у тому числі в частині управління, контролю та ефективності державного регулювання їх діяльності, зробили В. Д. Бакуменка, І. О. Жадан, Ю. Г. Кальниша, Н. Р. Нижник, Ф. Т. Панасюка, М. В. Четов [2- 4].

Проте, на нашу думку, у вітчизняній економічній та юридичній літературі питання діяльності державних підприємств узагалі та здійснення в них управління та контролю зокрема, дослідженні недостатньо. Розгляд теоретичних аспектів, а також формування ефективної системи управлінського контролю в державних підприємствах спиртової промисловості, є доволі актуальним, оскільки вони мають стратегічне значення і значний потенціал з погляду можливості здійснення структурних зрушень у вітчизняній економіці.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є дослідження формування ефективної системи управлінського контролю на підприємствах спиртової промисловості з метою підвищення ефективності їх функціонування в умовах нестабільності ринкової кон'юнктури.

4. Виклад основного матеріалу

З наукової точки зору, управлінський контроль доцільно зобразити як систему, що складається з елементів управлінської, інформаційної системи, центрів відповідальності, техніки контролю, процедур контролю, середовища контролю, системи обліку, кадрів контролю.

На думку В. В. Бурцева, поняття контролю можна інтерпретувати як у вузькому значенні – як один з етапів процесу управління, так і в більш широкому – як систему, що складається з ряду елементів [5, с.32].

Управлінський контроль підприємства, в вузькому значенні, це здійснення його суб'єктами, наділеними відповідними повноваженнями, або в автоматичному режимі, заданому зазначеними суб'єктами і під їхнім управлінням, наступних дій:

- визначення фактичного стану або дії керівної ланки системи управління підприємства;
- порівняння фактичних даних з необхідними, тобто з базою для порівняння, прийнятої на підприємстві, або заданої ззовні, або заснованої на раціональності;
- оцінка відхилень, що перевищують гранично допустимий рівень, на предмет ступеня їх впливу на аспекти функціонування організації;
- виявлення причин даних відхилень.

У відповідності з підходом у вузькому значенні мета контролю – інформаційна прозорість об'єкта управління для можливості прийняття ефективних рішень. При цьому, в поняття інформаційна прозорості об'єкта управління закладено ступінь керованості даного об'єкта, тобто, якою мірою в результаті управління забезпечується підтримання необхідного стану або дії об'єкта управління у відповідний момент часу. Цілком очевидно, що без інформаційної прозорості об'єкта управління адекватне його сприйняття неможливе, управлінський вплив не буде приносити бажаний результат і управлінський зв'язок з об'єктом втрачається, що й обумовлює особливу важливість контролю в процесі управління. При цьому, особливість контролю полягає в його подвійному значенні в процесі управління. У результаті глибокої інтеграції контролю та інших елементів процесу управління на практиці неможливо визначити коло діяльності для працівника таким чином, щоб він ставився тільки до одного елемента управління без його взаємозв'язку і взаємодії з контролем. Будь-яка управлінська функція обов'язково інтегрована з контрольною. Тому правомірно стверджувати, що контроль підприємства є невід'ємним елементом кожної стадії процесу управління.

Для того, щоб глибше зрозуміти сутність контролю як найважливішої складової частини поняття управління підійдемо до контролю з більш широкої позиції і з практичної точки зору, розглядаючи його як систему і складову частину системи управління підприємства.

В широкому розумінні управлінський контроль у сучасних умовах господарювання доцільно представити як систему, що складається з елементів входу (інформаційне забезпечення контролю), елементів виходу (інформація про об'єкт управління, отримана в результаті контролю) і сукупності наступних взаємопов'язаних ланок: центри відповідальності, техніка контролю, процедури контролю, середовище контролю, система обліку, кадри контролю.

Ефективна система контролю передбачає певні цілі та завдання. Основними цілями контролю в умовах системної нестабільності економіки є:

- збереження і ефективне використання різноманітних ресурсів і потенціалу підприємства;

- своєчасна адаптація підприємства до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі;
- забезпечення ефективного функціонування підприємства, а також його стійкості і максимального розвитку в умовах нестабільності економіки.

Досягнення цілей системи, як відомо, забезпечується реалізацією завдань, які полягають у досягненні таких основних показників ефективності управління підприємством:

1. Створення системи раннього попередження і реагування на недоліки у системі управління.
2. Ведення обліку здійснених заходів з контролю та їх результатів.
3. Оцінка впровадження у систему управління досягнень науки й техніки, передового досвіду, прогресивних форм і методів управлінського контролю [6, с. 25].

На формування ефективно функціонуючої системи управлінського контролю в українських умовах, в загальному, впливають наступні чинники:

- ставлення керівництва до внутрішнього контролю, тобто наскільки правильно розуміє керівництво роль внутрішнього контролю в управлінні організацією, наскільки воно покладається на інтуїцію і неринковий «досвід» ведення бізнесу;
- зовнішні умови функціонування підприємства, його розміри, організаційна структура, масштаби і види діяльності, кількість та регіональна неоднорідність (розгалуженість) місця розташування її відокремлених підрозділів, стратегічні установки, цілі і завдання, ступінь механізації та комп'ютеризації діяльності, ресурсне забезпечення;
- рівень компетентності кадрового складу.

У будь-якому випадку формування системи управлінського контролю є складним багатоступеневим процесом, включеним у ряд послідовних етапів постановки системи управління:

1. Критичний аналіз і зіставлення визначених для попередніх умов господарювання цілей функціонування підприємства, прийнятого раніше курсу дій, стратегії і тактики з видами діяльності, розмірами, організаційною структурою, а також з можливостями (потенціалами).

2. Розробка і документальне закріплення нової (відповідної кон'юнктури ринку) ділової концепції підприємства про цілі, конкурентні переваги, місце на ринку, а також комплексу заходів, здатних привести цю ділову концепцію до розвитку підприємства, успішної реалізації його цілей, зміцненню його позицій на ринку.

3. Аналіз ефективності існуючої структури управління, її коригування.

4. Прогнозована оцінка ефективності системи управлінського контролю.

На нашу думку, ми розглянули лише основні процеси формування системи управлінського контролю, запропонований перелік може бути розширений як на основі деталізації наведених процесів, так і з урахуванням інших численних аспектів

контролю. Але саме така послідовність процедур формування системи управлінського контролю у своїй сукупності, на наш погляд, дозволяють представити контроль як складну соціально-орієнтовану систему, що, в свою чергу, є органічно взаємопов'язана з формуванням системи управління підприємством.

Тому результатом контролю в процесі управління є досягнення бажаного результату діяльності підприємства, виходячи з цього, розглянемо контроль як порівняння фактичного та бажаного результату. При цьому, бажаний і фактичний результат можуть співпадати або не співпадати, а цілі управлінської системи можуть бути досягнуті або не досягнуті.

Систему управлінського контролю зображено на рис. 1.

чиною такої поведінки є недоліки в системі планування (низька кваліфікація персоналу і ресурсні обмеження) або неякісного виконання прийнятих управлінських рішень (дисципліна виконання управлінських рішень і низька кваліфікація персоналу).

Таким чином, найважливішою проблемою управлінського контролю є коректне визначення бажаного результату.

В запропонованій системі (рис. 1) проблемою є складність визначення оптимального результату, особливо за умов нестабільності економіки, яка характеризується спадом виробництва, ціновими та структурними диспропорціями, зниженням продуктивності праці, неплатоспроможністю і незбалансованістю відтворювальних процесів. Успіх вирішення цього завдання сьогодні визначається рівнем автоматизації процесів обліку, планування

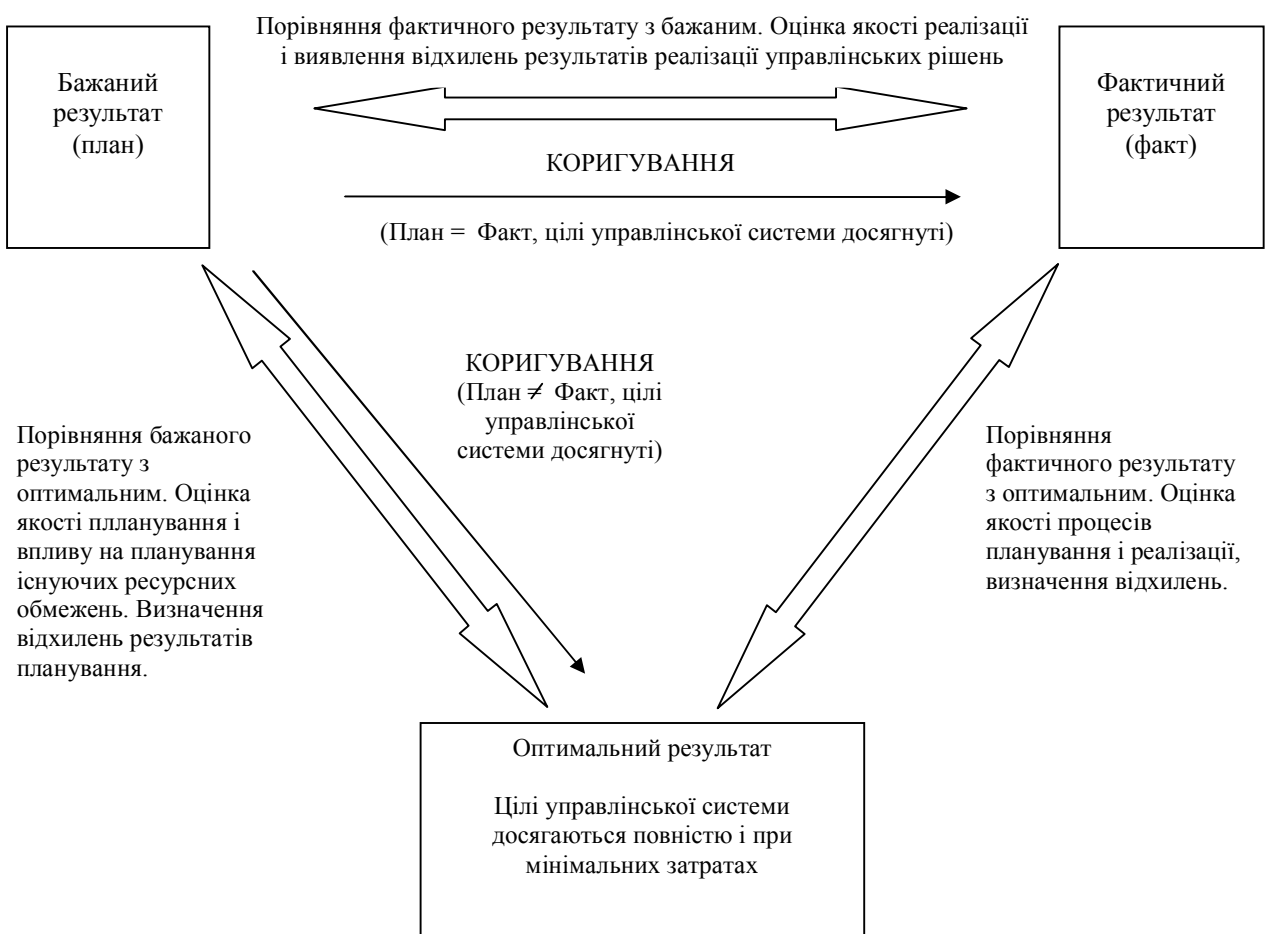

Рис. 1. Системи управлінського контролю

Дана схема дозволяє зробити висновок про те, що завданням управлінського контролю є приведення існуючої трьохланкової схеми контролю до дволанкової шляхом наближення бажаного результату до оптимального або до фактичного в залежності від рівня досягнення цілей управлінської системи.

При цьому схема управлінського контролю завжди прагне до трьохланкової конфігурації, при-

та моніторингу фінансово-господарської діяльності підприємства.

5. Висновки

На підставі вивчення проблем формування ефективної системи на промислових підприємства можна сформулювати основні принципи організації управлінського контролю, які мають практичне значення для організації контролю у всіх сферах діяльності суб'єктів господарювання:

1. Структура організації системи управлінського контролю повинна відповідати структурі (ієрархії) управління. Контроль, як частина процесу управління, діє на всіх рівнях управління. Кожному рівню управління (точці прийняття управлінських рішень) повинен відповідати свій рівень контролю (структурний принцип).

2. Система контролю повинна сприяти забезпеченню керованості процесів за основними напрямками діяльності в усіх підрозділах організації (принцип централізації).

3. Будь-які дії персоналу, які призвели до негативних наслідків для підприємства, повинні бути розслідувані, встановлені причини і масштаби наслідків і застосовані адекватні заходи дисциплінарної та матеріальної відповідальності до посадових осіб (принцип відповідальності).

4. Персонал організації не повинен відповідати за результати, досягнення яких не залежить від його зусиль (принцип контролюваності).

5. Особи, що здійснюють контроль процесів, не повинні відповідати за реалізацію цих процесів (принцип незалежності).

6. Будь-які процеси, пов'язані з контролем в організації, не повинні обходитися дорожче тих витрат, які можуть бути попереджені в результаті реалізації цих процесів (економічний принцип).

Дані принципи повинні бути закладені в основу формування ефективної системи управлінського контролю підприємств спиртової промисловості.

Створення системи управлінського контролю не є самоціллю, вона повинна сприяти підвищенню ефективності управлінської діяльності, пози-

тивно впливати на результати роботи підприємства і швидко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, що характерно в умовах системної нестабільності економіки

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурцев В. В. Характеристика системы внутреннего (финансового) контроля коммерческой организации / В. В. Бурцев // Финансовый бизнес. – 2000. – № 8. – С. 24-27.

2. Бакуменко В. Д. Функція контролю як важлива складова державного управління / В. Д. Бакуменко // Актуальні проблеми державного управління : Зб. наук. пр. ОРІДУ УАДУ. – О. – 2002. – Вип. 11. – С. 8-31.

3. Нижник Н. Р. Принципи та завдання вдосконалення функції контролю у системі державного управління в Україні / Н. Р. Нижник, В. Д. Бакуменко, Ю. Г. Кальниш // Президентський контроль. – 2004. – № 3. – С. 10-16.

4. Чечетов М. В. Управління державними корпоративними правами у контексті економічної стратегії держави / М. В. Чечетов, І. О. Жадан // Економіка України. – 2001. – № 8. – С. 4-12.

5. Бурцев В. В. Управленческий контроль на предприятии : методология и организация / В. В. Бурцев // Управленческий учет. – 2005. – № 4. – С. 31-34.

6. Стефаненко М. М. Використання контролінгу в системі управління підприємством / М. М. Стефаненко // Економіка та держава. – 2007. – № 2. – С. 24-26.

УДК 657.1:65.012.32

Венгрін Т. П.

ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Анотація. Розглянуто валютні операції підприємств в аспекті їх відображення в управлінському обліку. Визначено етапи управління валютними операціями на підприємствах. Розглянуто питання валютного контролю в системі управління та значення управлінського обліку для вибору оптимального варіанту використання ресурсів підприємства.

Ключові слова: валютні операції, управлінський облік, контроль.

Vengrin T. P.

CURRENCY TRANSACTION COMPANIES AS OBJECT MANAGEMENT ACCOUNTING

Summary. In the article the currency operations of enterprises are considered in the aspect of their reflection in an administrative account. Described the stages of management currency operations on enterprises. The question of currency control and value of administrative account are considered.

Keywords: currency transactions, management accounting and control.

1. Вступ

Вітчизняні підприємства в сучасних умовах господарювання потребують якісного інформаційного забезпечення управлінської діяльності.

Адже в умовах високої конкуренції, постійної зміни кон'юнктури ринку та нестабільності зовнішнього середовища потрібні обґрунтовані управлінські рішення. Останні базуються на своєчасній,

достовірній аналітичній інформації, яка охоплює всі сторони діяльності суб'єкта господарювання.

Така інформація формується в системі управлінського обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сутність, значення, функції управлінського обліку неодноразово висвітлювалися різними вченими, серед яких найвизначніші праці П. Й. Атамаса, П. М. Гарасима, С. Ф. Голова, Г. Г. Кірейцева, Ю. А. Кузьминського, О. В. Лишиленка, Е. Майєра, Р. Манна, Д. Міддлтона, Л. В. Нападівської, В. Ф. Палія, М. С. Пушкаря, Я. В. Соколова, В. В. Сопка, П. Я. Хомина, М. Г. Чумаченка та ін. авторів. Науковці зазначають, що формування системи управлінського обліку є об'єктивною необхідністю сьогодення, яка покликана вирішити завдання, пов'язані з новою економічною ситуацією. Саме тому в умовах інтеграції економічних процесів та виходу вітчизняного бізнесу на міжнародний ринок валютні операції, як основний елемент зовнішньоекономічної діяльності, потребують детального дослідження в аспекті об'єкта управлінського обліку.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є обґрунтування доцільності вивчення валютних операцій як об'єкта управлінського обліку та розробка етапів управління зазначеними операціями на вітчизняних підприємствах. Для досягнення цієї мети необхідно детально вивчити суть валютних операцій, особливості їх проведення на вітчизняних підприємствах.

4. Виклад основного матеріалу

У мінливому середовищі господарської діяльності підприємств виникає необхідність їх ефективного управління, яке має бути гнучким та динамічним і ґрунтуватися на економічно обґрунтованій інформації. Однією із найбільш важливих інформаційних служб, що забезпечує систему управління такою інформацією на сучасному етапі, є бухгалтерія, яка формує дані про фактичну наявність, використання майна і ресурсів організації, про господарські процеси та їх результати тощо. Фінансовий облік має ретроспективний характер, оскільки його основне завдання – це збір, систематизація та узагальнення даних про діяльність підприємства з метою формування фінансової звітності. Тому часто для прийняття управлінських рішень цієї інформації недостатньо або вона надходить невчасно. Для усунення цих недоліків на підприємствах впроваджується система управлінського обліку, яка виступає важливим інструментом координації елементів управління для досягнення стратегічних цілей підприємства.

Як зазначає Л. В. Нападівська, "основними рисами сучасного обліку мають стати реалістичність і доцільність задоволення потреб внутрішніх користувачів – менеджерів підприємства. При цьому на перший план виходить підготовка альтернатив з урахуванням зовнішньої ситуації та внутрішніх переваг і можливостей, а також інформаційне забезпечення проектів управлінських рішень"[4, с. 13].

У сфері валютних операцій такі альтернативи та проекти рішень відіграють пріоритетну роль, адже використання в господарській діяльності валютних цінностей є лише правом, а не обов'язком суб'єктів господарювання. При чому таке право тягне за собою певні ускладнення, пов'язані з посиленням державним контролем, особливостями бухгалтерського обліку, та ризиками, які можуть спричинити втрати від коливань валютних курсів. Тому керівництво повинно виважено підходити до питань проведення валютних операцій. А система управлінського обліку підприємства має бути організована так, щоб забезпечити інформаційні запити щодо таких операцій.

Важливою складовою управлінського обліку є об'єкт його дослідження. У фаховій літературі діапазон поглядів науковців на склад об'єктів управлінського обліку достатньо широкий: від надто вузького – доходи і витрати від реалізації продукції (надання послуг, виконання робіт), до доволі широкого – собівартість, виробничі ресурси, внутрішнє ціноутворення (трансфертні ціни), незавершене виробництво, планування, внутрішня звітність та інші. На нашу думку, логічно визначати склад об'єктів управлінського обліку, зважаючи з його сутність та призначення, – забезпечення внутрішніх користувачів інформацією для прийняття виважених управлінських рішень. З огляду на загальноприйнятий критерій вибору управлінських рішень – прибуток (або його відносні показники – рентабельність інвестицій, продукції, капіталу), основними об'єктами управлінського обліку слід вважати витрати, доходи та результати діяльності підприємства в розрізі видів діяльності, центрів відповідальності, видів продукції [6].

Постає питання чи може окрема господарська операція бути об'єктом дослідження управлінського обліку? Якщо операція призводить до виникнення в суб'єкта господарювання витрат або доходів, а також є можливість розробки альтернативних варіантів проведення цієї операції, то виникає необхідність у забезпеченні управлінського персоналу відповідною інформацією. Також зазначимо, що згідно зі статтею 1 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", внутрішньогосподарський (управлінський) облік – система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством. Діяльність підприємства в широкому розумінні – це сукупність усіх здійснюваних господарських операцій, зокрема і валютних.

Згідно із вітчизняним законодавством, до валютних операцій належать:

– операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

– операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

– операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказом і пересиланням за її межі валютних цінностей [3, с. 40].

В управлінському обліку валютні операції можуть виступати в двох аспектах:

– як безпосередній об'єкт дослідження – коли необхідно прийняти рішення про використання валютних цінностей з метою отримання прибутку і порівняти альтернативні рішення щодо способу їх використання за моделлю "витрати-доходи";

– як елемент оцінки об'єктів дослідження – коли з метою приведення показників управлінського обліку до єдиного грошового вимірника, валютні операції необхідно перевести в гривневий еквівалент.

В першому випадку, основним завданням управлінського обліку є збір, систематизація і подання інформації та розробка альтернативних варіантів проведення валютних операцій. Належним чином організований управлінський облік дасть можливість керівництву обрати оптимальний варіант використання ресурсів підприємства і максимізувати прибуток – тобто досягти основних цілей діяльності.

Управління валютними операціями на підприємствах передбачає послідовне виконання таких етапів:

- 1) постановка цілей (завдань) проведення валютної операції;
- 2) збір і систематизація правової бази, що регулює порядок проведення валютної операції;
- 3) аналіз можливостей проведення валютної операції;
- 4) виявлення факторів впливу на валютну операцію;
- 5) розробка моделі проведення валютної операції;
- 6) урахування валютного ризику;
- 7) прийняття управлінського рішення (включає в себе три альтернативні варіанти розвитку подій: відмова від проведення валютної операції, проведення валютної операції, проведення альтернативного варіанту операції);
- 8) проведення валютного контролю;
- 9) узагальнення інформації про результати проведення валютної операції.

Послідовно реалізуючи етапи цієї моделі, можна дійти до економічно обгрунтованого управлінського рішення щодо доцільності проведення валютної операції або вибору альтернативного варіанту господарських операцій. Розглянемо особливості кожного із зазначеного етапу окремо.

Будь-який процес прийняття управлінських рішень починається із постановки цілей проведення певних господарських операцій і формування завдань, які необхідно реалізувати для досягнення окреслених цілей. Після розробки завдань починається збір відповідної інформації, яка необхідна для прийняття правильного, економічно обгрунтованого рішення. Тобто відбувається формування

інформаційного забезпечення підтримки управлінських рішень.

Першим елементом системи інформаційного забезпечення є збір і систематизація правової бази, що регулює порядок проведення валютної операції. Адже перш ніж розпочати господарську операцію, необхідно дослідити всі умови її проведення, елементи державного управління та виявити можливі санкції за порушення зазначених умов. А оскільки валютні операції перебувають у полі підвищеної уваги зі сторони органів державного регулювання, вивчення правової бази є особливо актуальним.

Далі необхідно виявити можливості проведення валютної операції, що включає в себе аналіз забезпеченості кваліфікованими кадрами, які мають достатній рівень знань та досвіду для проведення операцій, та аналіз забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, необхідними для проведення операцій. Даний аспект моделі є дуже важливим, оскільки від цього залежить чи потрібно залучати до проведення операцій сторонніх осіб (брокерів, посередників тощо) та додаткові фінансові ресурси.

Виявлення факторів впливу на проведення операцій передбачає вибір в основному зовнішніх чинників, які можуть вплинути на хід проведення операцій та на їхні результати. Такими факторами є динаміка валютного курсу, рівень інфляції, розмір відсоткової ставки, величина трансакційних витрат, законодавчі вимоги, наявність квот, рівень конкуренції тощо. Особливість інформаційного забезпечення управлінського обліку господарських операцій полягає в тому, що не всі фактори, які приймаються до уваги, мають кількісний вимір. Адже для прийняття управлінського рішення необхідно враховувати і якісні характеристики досліджуваних проблем. Тому сумарний вплив усіх факторів дає можливість розрахувати лише приблизні оцінки щодо майбутніх подій чи явищ і розробити орієнтовну модель проведення операції.

При розробці моделі проведення валютної операції необхідно чітко окреслити наступні елементи:

- об'єкти проведення (вид валютних цінностей та їх величину);
- суб'єкти проведення (осіб, які відповідають за підготовку до проведення операції, її документальний супровід та фактичне виконання);
- етапи проведення операції (послідовність дій суб'єктів при виконанні операції).

Після розробки моделі, на нашу думку, доцільно подати зібрану інформацію особі, яка приймає рішення (ОПР). Це необхідно для координації процесу формування інформаційного забезпечення та виявлення недоліків у моделі проведення валютної операції. Якщо недоліки дійсно виявлені на стадії контролю, необхідно повернутися до попередніх стадій та ліквідувати "вузькі місця" в моделі. В іншому ж випадку варто переходити до наступного етапу управління валютними операціями на підприємстві – розрахунку кількісного впливу факторів.

Загалом, система управлінського обліку належить до слабоструктурованих систем, оскільки в ній присутні як кількісні, так і якісні елементи [4, с. 38]. Проте для економічного обґрунтування прийняття управлінського рішення, ОПР спирається в основному на числові розрахунки. Тому, серед всього переліку факторів, необхідно відібрати ті, які впливають на величину доходу (витрат) від валютної операції і які можна виміряти.

Оцінюючи фактори впливу на валютну операцію, паралельно доцільно розглядати альтернативні шляхи використання ресурсів підприємства. Адже суть управлінського рішення полягає у виборі одного із декількох альтернативних варіантів досягнення конкретних цілей. Розробка альтернатив для валютних операцій залежить від їх виду та від цілей проведення операції (див. табл. 1). Проте є ряд валютних операцій, які альтернатив не мають. Так, якщо підприємству потрібно відправити працівника закордон, то питання доцільності купівлі валюти для такого відрядження не виникає.

Зміна валютного курсу є основною причиною виникнення валютного ризику, який можна розглядати як вірогідність фінансових втрат у результаті зміни курсу валют, яка може відбутися в період між укладенням контракту і фактичним здійсненням розрахунків по ньому [5, с. 53].

І внаслідок такого коливання підприємство може зазнати втрат від здійснення операцій в іноземній валюті, серед яких:

- зменшення суми доходу від операцій (характерно для експортерів, кредиторів);
- понесення додаткових витрат (характерно для імпортерів, дебіторів);
- знецінення активів, вартість яких виражена в іноземній валюті;
- збільшення суми зобов'язань, які виражені в іноземній валюті.

Тому приймати управлінське рішення щодо проведення валютної операції можливо лише після врахування валютного ризику і прогнозу величини втрат, які може зазнати підприємство.

Таблиця 1

Альтернативні варіанти валютних операцій та фактори впливу на їх вибір

№ з/п	Вид валютної операції	Альтернатива валютній операції	Фактори впливу на вибір варіанту операції
1	Експорт товару	Реалізація товару на внутрішньому ринку	динаміка курсу; ціна товару на внутрішньому ринку; транзакційні витрати на експорт; обсяг реалізації товарів;
2	Імпорт товару	Купівля товару на внутрішньому ринку	динаміка курсу; ціна товару на внутрішньому ринку; транзакційні витрати на імпорт; обсяг купівлі товарів;
3	Розміщення валютного депозиту	Продаж валюти	динаміка курсу; рівень інфляції; відсоткова ставка; строк депозиту;
4	Отримання валютного кредиту	Купівля валюти; отримання гривневого кредиту	динаміка курсу; рівень інфляції; відсоткова ставка; строк кредиту;
5	Купівля / продаж валюти	Обмін валютою; отримання валютного кредиту / розміщення валютного депозиту	рівень крос-курсу; динаміка курсу; рівень інфляції; відсоткова ставка; строк кредиту / строк депозиту;

Як бачимо, для розробки альтернативних варіантів фахівці управлінського обліку повинні володіти достатнім обсягом інформації про макроекономічні показники: їх стан та прогнозні величини. Разом з тим, основним фактором, який вносить вагомі корективи в процес прийняття управлінського рішення щодо здійснення валютної операції є динаміка валютного курсу. Адже від даного фактору залежить величина доходу, яка може бути отримана від проведення операції.

У запропонованій нами моделі виділено три основні варіанти управлінського рішення: відмова від проведення валютної операції, проведення операції та проведення раніше розробленого альтернативного варіанту операції. У випадку якщо керівництво підприємства, з врахуванням всіх попередніх етапів моделі, прийняло рішення про доцільність здійснення валютної операції, варто розробити систему внутрішнього контролю, яка необхідна для коригування діяльності підприємства і спрямування її в запланованому напрямі.

Призначення системи валютного контролю на підприємстві полягає в тому, щоб здійснювати оперативний моніторинг над ходом проведення операції, адже чим більша амплітуда коливань валютного курсу, чим більше угод підприємство укладає з іноземними партнерами, тим більша ймовірність, що воно втратить контроль над прийняттям рішень і це може відобразитись на основних результатах його діяльності. Крім того, варто пам'ятати про те, що операції з валютними цінностями завжди були під пильною увагою контролюючих органів (НБУ, митних органів, податкової служби тощо). За порушення валютного законодавства до суб'єктів господарювання такі органи застосовують серйозні санкції.

Порядок застосування штрафних санкцій та порядок нарахування пені залежить від виду допущеного порушення. Оскільки порушення валютного законодавства можуть бути різноплановими, то і порядок застосування, і розміри фінансових санкцій визначено в декількох нормативно-правових документах. Основними документами, що визначають відповідальність суб'єктів господарю-

вання за порушення валютного законодавства, є: Декрет КМУ "Про систему валютного регулювання і валютного контролю", Закон України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті", Закон України "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах".

Систематизуючи види порушень валютного законодавства, ми виділили основні питання, які необхідно розглянути службі внутрішнього контролю підприємства, враховуючи вид здійсненої операції (таблиця 2). Слід зазначити, що в таблиці не виділено питання, які впливають із порядку застосування інших галузей законодавства і не мають відношення до іноземної валюти (наприклад, несплата податків, існування простроченої заборгованості за контрактами, поставка невідфактурованих товарів, порушення митного законодавства тощо).

Враховуючи зазначені питання, служба внутрішнього контролю на підприємстві повинна розробити програму валютного контролю і оперативно проводити моніторинг за ходом проведення операцій. А в разі виявлення недоліків – повідом-

Таблиця 2

Основні питання валютного контролю

№ з/п	Об'єкт та питання валютного контролю	Нормативний документ, що встановлює відповідальність за порушення
1	Загальні операції з валютними цінностями:	
	<p><i>Чи є індивідуальні ліцензії НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями?</i></p> <p><i>Чи проводяться розрахунки з нерезидентами через уповноважені банки?</i></p> <p><i>Чи використовуються гривні для здійснення розрахунків з нерезидентами?</i></p>	Декрет КМУ "Про систему валютного регулювання і валютного контролю"
2	Декларування валютних цінностей:	
	<p><i>Чи виконуються вимоги до порядку і строків декларування валютних цінностей та іншого майна?</i></p> <p><i>Чи своєчасно подається звітність про валютні операції, форма якої встановлена НБУ?</i></p> <p><i>Чи немає приховувань або перекручувань у звітності про валютні операції, форма якої встановлена НБУ?</i></p>	Декрет КМУ "Про систему валютного регулювання і валютного контролю"; Положення про валютний контроль, затверджене постановою НБУ від 08.02.2000 р. № 49
3	Отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті:	
	<i>Чи зареєстрований договір на одержання позики від нерезидента в іноземній валюті в НБУ?</i>	Положення про валютний контроль, затверджене постановою НБУ від 08.02.2000 р. № 49
4	Операції з давальницькою сировиною:	
	<p><i>Чи зареєстрована в Мінекономіки та з питань європейської інтеграції України реалізація готової продукції, виробленої з давальницькою сировиною у країні виконавця або в іншій країні?</i></p> <p><i>Чи не порушений строк здійснення операцій з давальницькою сировиною?</i></p>	Закон України "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах"
5	Експортно-імпортні операції:	
	<i>Чи не порушуються строки розрахунків за експортними та імпортними операціями?</i>	Закон України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"

ляти про це керівництво і спільно приймати рішення про здійснення відповідних коригувань для уникнення штрафних санкцій.

На останньому етапі управлінського обліку валютної операції відбувається узагальнення інформації про її проведення шляхом формування управлінської звітності. Оскільки така звітність – це елемент внутрішньої політики підприємства, то її структура, форма, порядок складання та подання визначається на кожному підприємстві окремо. Єдина спільна ознака – звітність повинна містити своєчасну та достовірну інформацію, яка здатна впливати на управлінські рішення.

5. Висновки

Отже, послідовно реалізуючи етапи управлінського обліку валютних операцій, керівництво буде забезпечене якісною інформацією, яка є основною обґрунтованого управлінського рішення щодо доцільності проведення такої операції або вибору її альтернативного варіанту. А розробка системи валютного контролю на підприємстві дасть можливість оперативно реагувати на хід проведення операцій та, в разі потреби, вносити корективи з метою дотримання чинного законодавства і уникнення фінансових санкцій.

На перспективу подальших досліджень варто виділити питання розробки системи управ-

лінської звітності для відображення результатів валютних операцій підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атамас П. Й. Управлінський облік: навчальний посібник / П. Й. Атамас. [2-ге вид.] – К.: ЦУЛ, 2009. – 440 с.
2. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.
3. Декрет КМУ "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.93 р. №15-93 // Все про бухгалтерський облік. – 2008. – № 23 (1420). – С. 40-45.
4. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Нападівська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
5. Современный финансово-кредитный словарь / [под общ. ред. М. Г. Лапустье, П. С. Никольского]. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 526 с.
6. Чебан Т. М. Методологія управлінського обліку та перспективи його розвитку [Електронний ресурс] // Міжнародна Інтернет-конференція "Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.viem.edu.ua/konf/art.php?id=0305>.

УДК 657

Височан О. С.

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗНИЖОК У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. Розглянуто основні різновиди знижок в туристичній діяльності. Наведено кореспонденцію рахунків з обліку реалізації туристичного продукту кінцевому споживачу з урахуванням наданих знижок. Запропоновано систему субрахунків для обліку витрат, пов'язаних із наданням турагентських знижок.

Ключові слова: туристична діяльність, реалізація послуг, знижки, облік, витрати.

Vysochan O.

ACCOUNTING ASPECTS OF DISCOUNT IN ENTERPRISES OF TOURIST BUSINESS

Summary. The main types of discounts in the travel business considered. An account of the correspondence records of the tourist product to the ultimate consumer with regard to discounts given. The system of sub-accounting for losses related to the provision of tourist agency discounts proposed.

Keywords: tourist activity, implementation services, discounts, accounting, costs.

1. Вступ

Знижки є потужним засобом стимулювання збуту туристичних продуктів. Компанія використовує та, вважаючи, що їй вигідніше отримувати менший прибуток від одиниці реалізованого продукту, більшій кількості споживачів, аніж більшого прибутку від одиниці продукту, проданого меншій

кількості клієнтів. Як складова частина управління взаємовідносинами із покупцями, система знижок та її впровадження на підприємстві можуть давати як позитивний, так і негативний ефект. Зауважимо, що саме невважена політика в сфері надання знижок та невдале використання механізму демпінгування на ринку туристичних послуг стали

основними причинами банкрутства у 2010 р. одного із найбільших туроператорів України – компанії "Карія Тур". Тому питання управління знижками та їх обліку належить до суттєвих економічних проблем, вирішення яких має важливе теоретичне та практичне значення.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відображення в обліку наданих та отриманих знижок розглядалося в роботах низки українських та зарубіжних науковців. Проаналізуємо останні з них. А. О. Семенець [1, 2] розглядає знижки як елемент стратегії ціноутворення, формуючи математичні моделі для розрахунку різних їхніх значень. Є. М. Локтев та Д. В. Гаркуша [3] досліджують знижки як один із засобів стимулювання збуту продукції. О. В. Фоміна [4] запропонувала власну класифікацію знижок за умовами їх надання та розробила документи для юридичного оформлення рекламних акцій. Я. В. Сливка [5] пропонує використовувати для обліку наданих знижок спеціально відкритий субрахунок до рахунка 93 "Витрати на збут", а для обліку знижок отриманих – однойменний субрахунок 747. Натомість Д. Кучерак [6] для обліку цього об'єкта виділяє два рахунки: 704 "Вирахування з доходу" (надання знижки після дати продажу) та 949 "Інші витрати операційної діяльності" (надання знижки після продажу). Загалом питання відображення у фінансовому та податковому обліку знижок розглянуто цикл публікацій у професійних бухгалтерських виданнях (зокрема у журналі "Дебет-Кредит" – це статті Р. Грачової [7], Є. Губи [8], Д. Кучерака [6] та ін.). Однак проблематика обліку знижок на підприємствах туристичного бізнесу досі залишається малодослідженою.

3. Мета статті та постановка завдання

Мета дослідження полягає у розробленні методики відображення на рахунках обліку туристичної агенції наданих клієнтам знижок. Для досягнення поставленої мети виокремлено такі завдання: встановити взаємозв'язок між собівартістю готового турпродукту, очікуваним прибутком, комісійними турагентам та знижками; охарактеризувати основні різновиди знижок у туристичній діяльності (операторські, агентські, менеджерські); проаналізувати можливі моменти визнання доходів від реалізації згідно з чинним законодавством; навести кореспонденцію рахунків з обліку реалізації туристичного продукту кінцевому споживачу з врахуванням наданих знижок.

4. Виклад основного матеріалу

Найпростіше та водночас містке визначення поняття "знижка" – як тимчасове зменшення ціни товару, яке надається покупцям (споживачам), – наведене у Законі України "Про рекламу" [9]. На думку А.О. Семенець, у цьому понятті є дві основні сутності. По-перше, це економічна категорія, що визначається як сума коштів, на яку знижена спочатку запропонована (базова) ціна. По-друге, це інструмент комунікації, що допомагає привернути увагу покупця до пропозиції продавця та залучити його до діалогу, хоча такий привід для контакту зумовлює невизначеність його результату [1, с.235].

У статті 7 Закону України "Про ціни і ціноутворення" затверджено право підприємств на встановлення вільних цін і тарифів на всі види продукції, товарів і послуг, за винятком тих, за якими здійснюється державне регулювання цін і тарифів [10]. Таке право може реалізовуватись, зокрема, і у вигляді надання споживачам різного роду

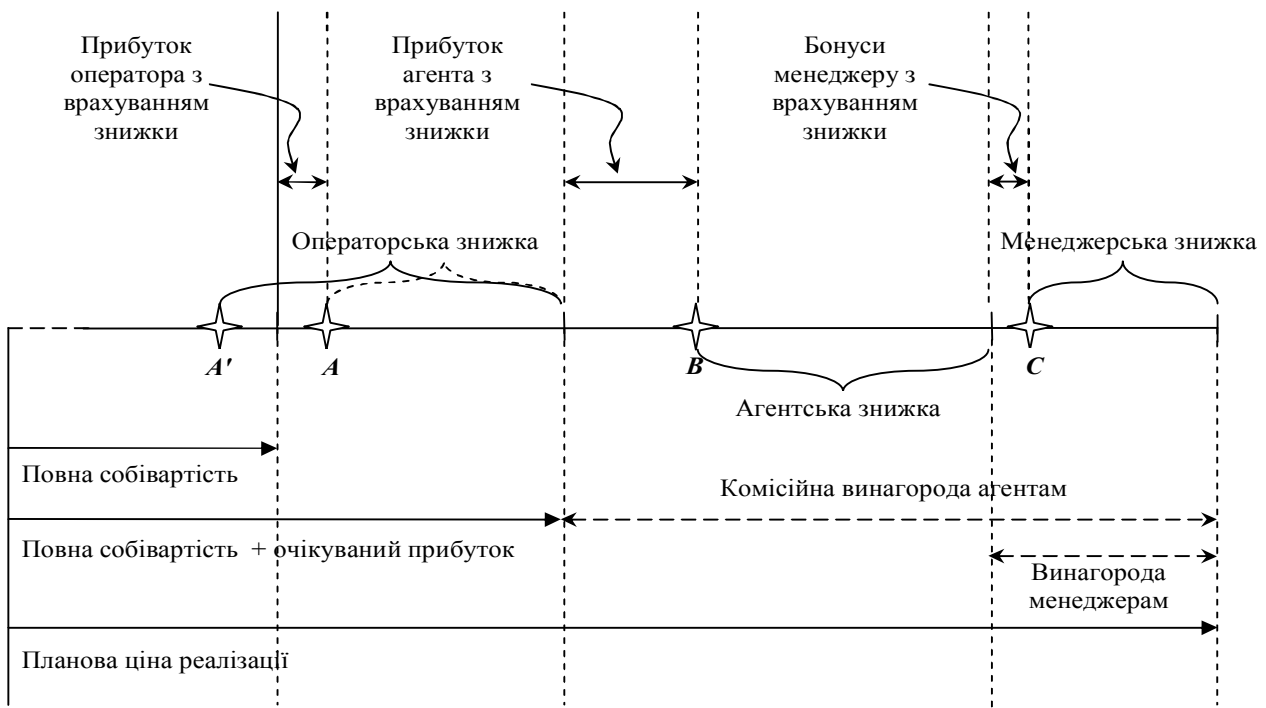

Рис.1. Графічне представлення знижок, нарахованих на планову (базову) ціну реалізації туристичного продукту

знижок. Переважно агентські договори на реалізацію туристичних послуг також передбачають право турагента на надання туристу й (або) замовникові турпродукту знижку з вартості, зазначеної в цінній пропозиції (прайс-листі). Така знижка надається за рахунок агентської винагороди й, очевидно, не може перевищувати її суми. Однак інколи туроператори вносять в агентські договори норму щодо обмеження максимального розміру знижки, яку може надавати турагент споживачу, або взагалі щодо її можливості. Попри не легітимність цієї вимоги, агенції часто вимушені її виконувати через ризик припинення співпраці, тим самим позбавляючись можливості маневру у вузькому "ціновому коридорі" за допомогою виваженої дисконтної політики.

Найчастіше в туризмі використовуються класифікація знижок за суб'єктами їх надання: туроператор встановлює операторські знижки, які зменшують очікуваний прибуток від реалізації туристичного продукту; туристичні агенції – агентські знижки, "жертвуючи" комісійною винагородою; менеджери компаній – менеджерські знижки, зменшуючи власні преміальні в очікуванні на постійного клієнта (рис.1).

Найвагомішу знижку для кінцевого споживача може запропонувати туристичний оператор як генератор туристичного продукту. Іноді її розмір може досягати 50 % й навіть більше.

Різновиди операторських знижок:

- раннього бронювання, або знижки-сконто, надаються покупцю у разі оплати вартості послуг наперед, за кілька місяців до настання часу подорожі;

- "акційні" – надаються на конкретні турпродукти, щоб не допустити збитків від недозаповнення заздалегідь заброньованих транспортних засобів, готелів, розірвання підписаних контрактів із стороною, яка приймає, тощо;

- дилерські – надаються агенціям, які досягають обумовлених обсягів реалізації продуктів конкретного оператора;

- опосередковані – додаткові знижки через здешевлення продукту за рахунок включення до його собівартості окремих послуг за спеціальними тарифами (від авіаперевізників, готелів тощо). Можливі у разі індивідуальної подорожі.

Операторські знижки часто можуть надаватися навіть на шкоду власному прибутку. Наприклад, визначаючи вартість екскурсійної подорожі, туроператор може пропонувати суттєві знижки з декількох причин:

- 1) щоб не допустити зриву туру через незаповненість заздалегідь зафрахтованого транспортного засобу, що також забезпечить від необхідності відмовити в обслуговуванні клієнтам, які вже забронювали тур;

- 2) якщо можна компенсувати збитки за рахунок прибутків від інших турпродуктів (напр., просування на ринок нового продукту пов'язане із поточними збитками, коли компанія розраховує на прибутки від його реалізації у майбутньому);

- 3) якщо можна отримати прибутки, надаючи додаткові послуги туристам під час подорожі, наприклад, факультативних екскурсій за додаткову плату.

У практиці туристичних підприємств агентські знижки зазвичай варіюються в діапазоні від 1 до 10 % і бувають трьох видів:

- персональні – використовуються під час продажу продукту привілейованому (зазвичай постійному) клієнтові;

- за обсяг та суму придбаних послуг – надаються клієнтам, які придбали продукти понад наперед обумовлену обсяг та суму. Зазвичай використовуються під час роботи з корпоративними клієнтами й організації інсентив-турів;

- демпінгові – надаються з метою завоювання ринку та додаткових клієнтів.

Право на надання менеджерських знижок (зазвичай від 1 до 5 %) закладається під час формування політики преміювання працівників туристичних агенцій. Менеджери можуть поступитися власною винагородою для утримання потенційного клієнта, сподіваючись на довгострокову співпрацю з ним.

Однак для облікових потреб значно важливішою є класифікація знижок за моментом їх надання: знижки, надані до, під час чи після реалізації туристичного продукту. Останні два види використовують доволі рідко, оскільки, більшість взаєморозрахунків в системі "туроператор – турагент – клієнт" відбуваються на умовах передоплати. Як наслідок, про пільгові умови реалізації туристичних послуг сторони домовляються ще до їх оплати та підписання договору на туристичне обслуговування.

У податковому обліку з податку на прибуток і ПДВ сума знижок окремо не відображається, оскільки остаточна ціна продажу турпродуктів формується вже з урахуванням знижки. Винятком є знижки, надані після реалізації туристичних послуг. У такому разі доходи і витрати, пов'язані зі здійсненням таких операцій, підлягають перерахуванню; також коригуються податкові зобов'язання і кредит з ПДВ. Однак змінити ціну після укладення договору про туристичне обслуговування можна лише у випадках і на умовах, встановлених цим договором та (або) нормами законодавства.

Як бачимо, окремою проблемою у такому разі є момент визнання доходів від надання послуг туристичною агенцією.

Багато дослідників (З. А. Балченко [11], Т. П. Данканич [12]) вважають моментом визнання доходу дату передачі турпродукту (документів, отриманих від туроператора) туристу. Однак у такій позиції є низка недоліків.

Предметом такого договору є тур, який сформував туроператор, або комплекс туристичних послуг. Під "туром" розуміють туристичну подорож (поїздку) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, забезпечену комплексом туристичних послуг, які замовив турист (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо). Термін дії договору зазвичай обмежується

датою закінчення туру. Визнаючи дохід від реалізації у момент передавання документації (ваучер на поселення, квитки, страховий поліс, інформаційний лист тощо), яке відбувається після підписання договору з туристом, однак ще до початку туру, турагент порушує норми П(С)БО 15 "Дохід", п. 10 якого передбачено, що дохід, пов'язаний з наданням послуг, визнається на підставі ступеня завершеності операції з надання послуг на дату балансу, якщо можна достовірно оцінити результат цієї операції. В цьому випадку ступінь завершеності операцій дорівнює нулю, що унеможливує визнання доходу до початку надання послуги, якою є тур.

Це підтверджує і Податковий кодекс України [13], ст. 137.1 якого передбачено, що дохід від надання послуг та виконання робіт визнається за датою складення акта або іншого документа, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства, який підтверджує виконання робіт або надання послуг. Для туристичного агентства таким документом є акт надання послуг, який оформляє туроператор. Як свідчить практика, акт зазвичай оформляють на дату завершення туру.

На наш погляд, саме дату завершення туру, можна вважати максимально об'єктивною для того, щоб виявити момент визнання доходу від реалізації турагентом турпродукту. Відповідно, кошти, отримані від туриста в оплату вартості продукту, є авансами для туристичної агенції. Ці ж кошти, перераховані оператору, повинні визнаватися авансами наданими, що потрібно належно відображати у бухгалтерському обліку.

На нашу думку, економічно виправданим є – також використання в обліку реалізації туристичного продукту рахунків 39 "Витрати майбутніх періодів" (майбутні відрахування з доходу від реалізації туристичного продукту) та 69 "Доходи майбутніх періодів" (одержані авансові платежі в сумі вартості туристичного продукту) з відповідними субрахунками. Це дасть змогу максимально об'єктивно висвітлити потенційні наслідки підписання договору на туристичне обслуговування та забезпечуватиме дотримання облікового принципу повного висвітлення.

Вважаємо, що отримання документів від туриста (скажімо, закордонних паспортів, що тимчасово зберігаються в агенції для відкриття візи), так само як одержання їх від туроператора (паспорти з відкритими візами, страхові поліси, квитки на автобус, літак тощо) є подіями, які слід відображати в обліку туристичної агенції, застосовуючи позабалансовий рахунок 02 "Активи на відповідальному зберіганні" з відкриттям окремого субрахунку та веденням аналітичного обліку по ньому. Сума на рахунку повинна відповідати величині можливих фінансових втрат підприємства у разі загублення, крадіжки чи фізичного пошкодження таких документів.

Ще одним етапом реалізації турпродукту, який нерідко не відображають у бухгалтерському обліку, є оформлення й передавання заявки на бронювання туру і отримання її підтвердження. На наш погляд, оформляючи заявку, бухгалтер тур-

агента повинен здійснювати запис за дебетом позабалансового рахунка 05 "Гарантії та забезпечення надані", оскільки підприємство бере на себе зобов'язання щодо вчасної та повної оплати туру і ризикує одержати штрафні санкції у разі анулювання замовлення. З іншого боку, підтверджуючи замовлення, туроператор зобов'язується виконати увесь спектр послуг, передбачених агентським договором та договором на туристичне обслуговування, що зобов'язує агенцію відобразити цю подію з використанням рахунка 06 "Гарантії та забезпечення отримані". Рахунок 05 закритиметься після того, як турагент повністю оплатить замовлену для клієнта подорож (поїздку), рахунок 06 – після того, як надасть тур оператор, а агент підпише акт виконаних робіт.

Вищенаведені міркування узагальнимо у вигляді кореспонденції рахунків туристичної агенції під час реалізації продукту споживачу у взаємозв'язку із етапами такої реалізації (табл. 1).

Суми знижок повинні зазначатися в договорах на туристичне обслуговування та виділятися окремо в рахунках-фактурах і актах приймання-здавання виконаних робіт (надання послуг). Саме це слугуватиме юридичним підґрунтям здійснення облікових записів. Порядок застосування знижок може визначатися у положенні про їх надання. В іншому ж випадку підставою для встановлення знижок на підприємстві є наказ.

Суто технічно знижки в обліку туристичних компаній можуть відображатися на субрахунку 704 "Вирахування з доходу" або на аналітичному рахунку, відкритому до субрахунку 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг". Перший варіант не позбавлений недоліків. Основними з них є:

- можливість відображення лише сум знижок покупцям, наданих після дати реалізації, що практично не використовується в діяльності туристичних компаній;

- туристичні агентства зазвичай відображають на дебеті цього рахунка надходження за договорами на користь принципалів. Обліковування на цьому ж субрахунку сум знижок не доцільне з погляду максимізації аналітичності облікових даних.

Переважає другий варіант, однак слід врахувати, що оскільки тур зазвичай є послугою, розтягнутою у часі, то знижки, надані до чи під час її надання не можна одразу списувати на зменшення витрат звітного періоду. Потрібне використовувати рахунок, який засвідчуватиме розбіжність в часі між фактами надання знижки туристу і відображення доходів від реалізації турпродукту.

Отже, для обліку транзитних сум, які має сплатити тур оператор, та наданих знижок кінцевому споживачу (в таблиці проведення виділено потовщеними лініями) пропонуємо використовувати спеціально відкриті субрахунки до рахунка 39 "Витрати майбутніх періодів":

- 391 "Майбутні вирахування з доходів";

- 392 "Витрати майбутніх періодів, пов'язані із наданням знижок".

Послідовність реалізації туристичного продукту з урахуванням наданих знижок та її відображення на рахунках бухгалтерського обліку

№ з/п	Етапи реалізації туристичного продукту	Господарська операція	Первинний документ	Кореспонденція рахунків	Сума
Етап 1	Узгодження вимог клієнта та формування запити туроператору (за необхідності)	-	-	-	-
Етап 2	Одержання авансу від клієнта	Надходження в касу оплати від клієнтів за турипродукт	Прибутковий касовий ордер	Дт 301 Кт 681	На повну або часткову вартість турипродукту (з комісійною винагородою)
Етап 3	Оформлення заявки (замовлення)	Відображення податкового зобов'язання з ПДВ у складі винагороди турагента	Податкова накладна	Дт 643 Кт 641	На суму податкового зобов'язання у складі винагороди турагента
Етап 4	Отримання підтвердження замовлення	Надання гарантії оплати туру	Заявка (замовлення)	Дт 05	На суму штрафних санкцій у випадку можливого анулювання замовлення
Етап 5	Отримання документів від клієнта	Отримання гарантії виконання зобов'язань з організації туристичної подорожі (поїздки)	Підтвердження замовлення	Дт 06	На суму вартості турипродукту за мінусом комісійної винагороди
Етап 6	Одержання решти суми вартості турипродукту від клієнта	Надходження в касу решти оплати від клієнтів за турипродукт	Актом приймання на відповідальне зберігання	Дт 02	На суму можливих фінансових втрат
Етап 7	Підписання договору на надання туристичних послуг (туристичне обслуговування)	Відображення майбутніх відрахувань з доходу від реалізації турипродукту	Прибутковий касовий ордер	Дт 301 Кт 681	На решту суми з турипродукту (зі знижкою)
Етап 8	Перерахування грошей на рахунок у банку	Здавання готівки в установу банку	Довідка-розрахунок бухгалтерії	Дт 392 Кт 361	На суму наданих знижок
Етап 9	Отримання рахунка-фактури	Перерахування коптів туроператору	Довідка бухгалтерії	Дт 391 Кт 685	На суму, яку належить сплатити туроператору
Етап 10	Оплата вартості турипродукту (за мінусом комісійної винагороди та операторської знижки)	Відображення знижок туроператора як витрат майбутніх періодів	Квитанція, виписка банку	Дт 311 Кт 301	На суму, сплачену клієнтом, який купує турипродукт
Етап 11	Перевадання документів клієнту туроператору	Списання наданих гарантії при погашенні зобов'язаності, на яку вони були надані	Платіжне доручення, виписка банку	Дт 371 Кт 311	На суму вартості турипродукту за мінусом комісійної винагороди та операторської знижки
Етап 12	Отримання пакета документів для здійснення туру від туроператора	Відображення майбутніх доходів від реалізації турипродукту	Довідка бухгалтерії	Дт 392 Кт 361	На суму операторської знижки
Етап 13	Перевадання пакета документів клієнту та повернення надлишково сплачених коптів (у випадку надання додаткових знижок)	Перевадання документів на відповідальне зберігання туроператору	Довідка бухгалтерії	Кт 05	На суму штрафних санкцій у випадку можливого анулювання замовлення
Етап 14	Отримання і підписання акта надання послуг	Отримання документів на відповідальне зберігання туроператора	Довідка бухгалтерії	Дт 361 Кт 69	На суму вартості туристичного продукту (без знижки)
		Отримання документів на відповідальне зберігання туроператора	Актом приймання-передачі цінностей, корінець поштового конверта кур'єрської доставки	Кт 02	На суму можливих фінансових втрат
		Отримання документів на відповідальне зберігання туроператора	Актом приймання-передачі цінностей, корінець поштового конверта кур'єрської доставки	Дт 02	На суму можливих фінансових втрат
		Отримання документів на відповідальне зберігання туроператора	Розписка про отримання	Кт 02	На суму можливих фінансових втрат
		Отримання грошових коптів в касу	Прибутковий касовий ордер, виписка банку	Дт 301 Кт 311	На суму операторської знижки
		Повернення грошових коптів туристам на суму отриманих від туроператора знижок	Видатковий касовий ордер	Дт 301 Кт 681	На суму операторської знижки ("червоне еторно")
		Відображення доходу від реалізації турагентських послуг	Акт надання послуг	Дт 69 Кт 703	На загальну вартість турипродукту (без знижки)
		Зменшення доходу від реалізації турагентських послуг на суму наданих знижок	Акт надання послуг, довідка бухгалтерії	Дт 703 Кт 392	На суму наданих агентських та операторських знижок
		Нарахування податкового зобов'язання з ПДВ у складі винагороди турагента	Податкова накладна	Дт 703 Кт 643	На суму податкового зобов'язання у складі винагороди турагента
		Зменшення доходу від реалізації турагентських послуг на вартість тур продукту (без урахування комісійної винагороди)	Довідка бухгалтерії	Дт 681 Кт 361	На загальну вартість турипродукту (зі знижками)
		Взаємозалік заборгованостей з туроператором	Акт надання послуг	Дт 704 Кт 391	На суму вартості турипродукту за мінусом комісійної винагороди
		Списання отриманих гарантії після виконання зобов'язань туроператора по організації подорожі (поїздки)	Довідка бухгалтерії	Дт 685 Кт 371	На суму вартості турипродукту за мінусом комісійної винагороди
			Довідка бухгалтерії	Кт 06	На суму вартості турипродукту за мінусом комісійної винагороди

Використання цих субрахунків є не лише правильним з погляду обліку, але й корисним з аналітичного. Обороти за дебетом субрахунку 392 узагальнюватимуть інформацію про знижки (як операторські, так і агентські), надані клієнтам туристичною компанією до та під час підписання договору на туристичне обслуговування за їхніми видами. Надалі залишок на субрахунку списуватиметься на зменшення доходів звітного періоду, а саме субрахунку 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг".

5. Висновки

Отже, питання обліку знижок, що надають туроператори та турагенти, як складова комплексу завдань у межах управління ціновою політикою компанії є актуальною сферою наукового дослідження. Ми виокремили три види знижок, характерні для підприємств галузі туризму: операторські, агентські та менеджерські. Перші з них зазвичай надаються до або під час реалізації туристичного продукту і повинні відображатися на спеціально відкритому для цих потреб субрахунку 392 "Витрати майбутніх періодів, пов'язані із наданням знижок". Це увідповіднить облік підприємства до вітчизняних стандартів та істотно підвищить його аналітичність.

Окремо потрібно дослідити питання документального оформлення відображення в обліку знижок, що надають менеджери туристичних агентцій за рахунок власних бонусів. Ця тема безпосередньо пов'язана з політикою преміювання, що використовується на підприємстві, і повинна розглядатися в контексті проблематики обліку розрахунків з оплати праці в компаніях сфери туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенець А. О. Проблеми управління знижками на підприємстві / А. О. Семенець // Економічний простір: Збірник наукових праць Придніпровської державної академії будівництва і архітектури. – 2009. – № 22/1. – С.234-241.

2. Семенець А. О. Розробка моделі побудови системи знижок / А. О. Семенець // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2009. – № 6. – С.155-160.

3. Локтев Є. М. Стимулювання збуту будівельних матеріалів на регіональних ринках / Є. М. Локтев, Д. В. Гаркуша // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2009. – Вип. 27. – С.124-129.

4. Фоміна О. В. Особливості обліку операцій зі стимулювання продажу товарів / О. В. Фоміна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11 (101). – С.137-144.

5. Сливка Я. В. Акційна ціна: проблеми відображення в бухгалтерському обліку / Я. В. Сливка // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 3 (53). Ч.1. – С.174-178.

6. Кучерак Д. Знижки "до" і "після" / Д. Кучерак // Дебет-Кредит. Школа бухгалтера № 13. – 2007. – № 28.

7. Грачова Р. Особливе призначення рахунку 704 "Вирахування з доходу" / Р. Грачова // Дебет-Кредит. – 2000. – № 24.

8. Губа Є. Знижки на товар / Є. Губа // Дебет-Кредит. Школа бухгалтера № 13-18. – 2006. – № 29 (С.18-20); № 31 (С.18-20); № 33-34 (С.19-20); № 35 (С.16-18); № 37 (С.18-19); № 39 (С.15-17).

9. Про рекламу: Закон України № 270/96-ВР від 03.07.1996 р.

10. Про ціни і ціноутворення: Закон України № 507-ХІІ від 03.12.1990 р.

11. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України: навч. посіб. / З. А. Балченко. – К. : КУТЕП, 2006. – 232 с.

12. Данканич Т. П. Облік турагентської діяльності та операцій по її оподаткуванню / Т. П. Данканич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2010. – Спец. вип. 29. – Ч. 2. – С.57-62.

13. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р.

Волинець В. І., Гордополова Н. В., Гордополов В. Ю.

АВТОМАТИЗОВАНИЙ ОБЛІК І АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНИХ ВИТРАТ І ДОХОДІВ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ

Анотація. Запропоновано засоби автоматизованого обліку і аналізу забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів у інформаційній системі "ІС: Бухгалтерія", застосування яких розширює функціональні можливості системи.

Ключові слова: автоматизація, облік, аналіз, витрати і доходи майбутніх періодів.

Volynets V., Hordopolova N., Hordopovlov V.

AUTOMATIC ACCOUNTING AND ANALYSIS FOR FUTURE EXPENSES DEFERRED INCOME

Summary. Automated account and analysis of providing of future expenses and profits of future periods tools are offered in the informative system «IC: Book-keeping», application of which extends functional possibilities of the system.

Keywords: automation, accounting, analysis, costs and deferred income.

1. Вступ

Одним із способів вдосконалення обліку і аналізу господарської діяльності підприємств є використання автоматизованих обліково-аналітичних систем, застосування яких дає змогу підвищити якість, оперативність, точність, об'єктивність вихідної облікової інформації та надати її у зручному для аналізу й прийняття рішень вигляді.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми автоматизації обліку досліджено у роботах таких відомих українських вчених, як А. М. Береза, В. М. Гужва, Ф. Ф. Бутинець, Т. А. Писаревська, Л. О. Терещенко, В. Д. Шквір та інші, в яких розглядаються як теоретичні питання автоматизації, так і питання практичного застосування сучасних інформаційних систем і технологій обліку [1-7].

Сучасні системи автоматизованого обліку містять великий набір типових рішень, серед яких найпоширеніша система "ІС: Бухгалтерія" [3-7]. Однак деякі ділянки обліку, зокрема ділянки забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів, в ній не автоматизовано.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою цієї роботи є розширення функціональних можливостей інформаційної системи "ІС: Бухгалтерія", що дасть змогу використовувати її для автоматизованого обліку і аналізу забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів. Щоб досягти поставленої мети необхідно:

1. Проаналізувати типові операції і бухгалтерські проведення та можливості системи "ІС: Бухгалтерія" щодо обліку забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів для того, щоб виявити склад засобів та їхні можливості, які слід реалізувати в системі "ІС: Бухгалтерія".

2. Внести потрібні зміни до рахунків обліку забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів у системі "ІС: Бухгалтерія".

3. Створити засоби автоматизованого обліку забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів у системі "ІС: Бухгалтерія".

4. Створити засоби автоматизованого аналізу забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів у системі "ІС: Бухгалтерія".

4. Виклад основного матеріалу

У результаті аналізу типових операцій і бухгалтерських проведенень [8] на рахунках обліку забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів у системі "ІС: Бухгалтерія" здійснено такі зміни:

а. на рахунку 472 "Додаткове пенсійне забезпечення" створено два субрахунки: 4721 "Забезпечення за рахунок доходу працівників" та 4722 "Забезпечення за рахунок коштів підприємства". На всіх рахунках обліку забезпечення наступних витрат і платежів, окрім рахунка 4721, встановлено аналітичний облік за видами діяльності, видами витрат та терміном резервування витрат, а на рахунку 4721 аналітичний облік запроваджено за місяцями нарахування зарплати, працівниками та термінами резервування витрат;

б. на рахунку 48 "Цільове фінансування і цільові надходження" встановлено ознаки ведення аналітичного обліку за цільовими призначеннями та термінами фінансування;

с. на рахунку 69 "Доходи майбутніх періодів" передбачено ознаку ведення аналітичного обліку за доходами майбутніх періодів.

Інформація про такі об'єкти аналітичного обліку, як види діяльності, види витрат, працівники та доходи майбутніх періодів, зберігається в таких довідниках системи "ІС: Бухгалтерія" як "Види діяльності", "Види витрат", "Співробітники" та

"Доходи майбутніх періодів", а для збереження інформації про терміни резервування витрат та терміни фінансування створено перелік "Види термінів резервування витрат", який містить значення "Звітний рік" та "Більше року", та перелік "Види термінів фінансування", який містить значення "Місяць", "Квартал", "Півріччя" та "Рік".

Для формування забезпечення наступних витрат створено спеціалізований документ «Забезпечення наступних витрат», який містить такі реквізити:

1. «Вид операції» – визначає вид забезпечення наступних витрат та відповідно бухгалтерський рахунок, на якому формуватиметься за-

– об'єкти довідника «Співробітники» та дата нарахування зарплати, якщо у реквізиті «Рахунок» вибрано рахунок 661.

3. Реквізити групи «Резервування»:

– «Термін» – термін резервування наступних витрат, значення якого містяться у створеному переліку «Види термінів резервування витрат»;

– «Сума» – сума резервування наступних витрат.

4. «Примітка» – довільний коментар документа.

Приклад бухгалтерських проведення документа «Забезпечення наступних витрат» зображено на рис. 1.

№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Валюта	Кол-во	Вал. сума	Сумма	№ Ж
					Курс	Комментарий		Фирма	
1	661	ДО-0000001 Админов В. С. 01.05.07	4721	ДО-0000001 Админов В. С. Звітний рік				300.00	БЗ
						Дополнительное пенсионное обеспече Добро			

Рис. 1. Бухгалтерські проведення документа «Забезпечення наступних витрат» для виду операції «Додаткове пенсійне забезпечення»

безпечення. Значення цього реквізиту містяться у створеному переліку «Види наступних витрат», в який входять такі значення:

– «Забезпечення виплат відпусток» (рахунок 471);

– «Додаткове пенсійне забезпечення» (рахунок 472);

– «Забезпечення гарантійних зобов'язань» (рахунок 473);

– «Забезпечення інших витрат і платежів» (рахунок 474).

2. Група «Кор. рахунок» має такі реквізити:

2.1. «Рахунок» – код бухгалтерського

рахунка, що кореспондує з рахунком обліку забезпечення наступних витрат. Ними можуть бути:

– рахунки 23, 91, 92, 93 та 94 для виду операції «Забезпечення виплат відпусток»;

– рахунки 23, 91, 92, 93, 94 та 661 для виду операції «Додаткове пенсійне забезпечення»;

– рахунок 93 для інших видів операції.

2.2. «Субконто1» та «Субконто2» – об'єкти аналітичного обліку на кореспондуючому рахунку. Такими об'єктами відповідно є:

– об'єкти довідників «Види діяльності» та «Види витрат», якщо у реквізиті «Рахунок» вибрано будь-який з рахунків 23, 91, 92, 93 або 94;

Для обліку використання забезпечення наступних витрат, до яких належать оплата щорічної відпустки та покриття природних втрат товарів під час перевезення та зберігання, можна застосовувати документи системи «Нарахування заробітної плати», якщо константа системи «Використовувати забезпечення відпусток» має значення «Так», та документи «Списання ТМЦ».

Для того, щоб відобразити перерахування коштів на рахунки обліку додаткового пенсійного забезпечення, створено спеціалізований документ «Кошти на додаткове пенсійне забезпечення». Його реквізити такі:

1. «Вид операції» – визначає вид використання забезпечення наступних витрат та відповідно бухгалтерський рахунок, на якому сформовано забезпечення. Значення цього реквізиту містяться у створеному переліку «Види додаткового пенсійного забезпечення», в який входять такі значення:

– «За рахунок співробітників» (рахунок 4721);

– «За рахунок підприємства» (рахунок 4722).

2. Група «Аналітика» містить реквізити «Субконто1», «Субконто2» та «Субконто3», на яких визначають об'єкти аналітичного обліку рахунків додаткового пенсійного забезпечення.

№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Валюта	Кол-во	Вал. сума	Сумма	№ Ж
					Курс	Комментарий		Фирма	
1	4721	01.05.07 ДО-0000001 Админов В. С. Звітний рік	311	1/2 Основной (грн)				50.00	БЗ
						За счет сотрудников Добро			

Рис. 2. Бухгалтерські проведення документа «Кошти на додаткове пенсійне забезпечення» для виду операції «За рахунок співробітників»

3. «Банківський рахунок» – банківський рахунок підприємства, з якого перераховуються кошти. Значення цього реквізиту містяться у довіднику системи «Рахунки нашої фірми».

4. «Сума» – сума коштів на покриття забезпечення наступних витрат.

5. «Примітка» – довільний коментар документа.

Приклад бухгалтерських проведення документа «Кошти на додаткове пенсійне забезпечення» зображено на рис. 2.

5.3. «Кількість» – кількість об'єктів, облік яких ведеться на кореспондуючому рахунку (вказується лише для рахунків з кількісним обліком).

5.4. «Сума» – сума цільового фінансування, пов'язана з кореспондуючим рахунком.

5.5. «Коментар» – довільний коментар для бухгалтерського проведення.

Приклад бухгалтерських проведення документа «Цільове фінансування» зображено на рис. 3.

№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Валюта	Кол-во	Вал. сума	Сума	№ Ж
					Курс	Комментарий			
						Фирма			
1	201	1/4 Основной склад 00031 Бензин 0 Партия по умолчанию	48	Обеспечение мероприятий Месяц		1000.000		5000.00	ЦФ
						Производственные запасы Добро			
2	311	1/2 Основной (грн)	48	Обеспечение мероприятий Месяц			10000.00	ЦФ	
						Наличные денежные средства Добро			
3	151	2/6 Капитальное строительст	48	Обеспечение мероприятий Месяц			50000.00	ЦФ	
						Капитальное строительство Добро			

Рис. 3. Бухгалтерські провєлення документа «Цільове фінансування» для виду операції «Отримання фінансування»

Для обліку отримання та використання цільового фінансування створено документ «Цільове фінансування», який містить такі реквізити:

1. «Вид» – визначає вид операції цільового фінансування та відповідно рахунок (дебетовий або кредитовий). Для цього буде використовуватись рахунок 48 обліку цільового фінансування у бухгалтерських проведеннях, сформованих документом. Значення реквізиту містяться в створеному переліку «Види операцій цільового фінансування», в який входять такі значення: «Отримання фінансування», «Використання фінансування», «Повернення невикористаних засобів».

2. «Призначення» – визначає призначення цільового фінансування. Значення цього реквізиту містяться в створеному переліченні «Види цільових призначень», яке включає такі значення: «Забезпечення заходів», «Забезпечення поточних зобов'язань», «Дотації на покриття збитків», «Поточні субсидії».

3. «Термін» – встановлює термін цільового фінансування, значення якого містяться в створеному перерахуванні «Види термінів фінансування».

4. «Примітка» – довільний коментар для видів операцій «Отримання фінансування», «Використання фінансування» та фіксований коментар для виду операції «Повернення невикористаних засобів».

5. Таблична частина документа містить такі реквізити:

5.1. «Рахунок» – код бухгалтерського рахунка, що кореспондує з рахунком 48 обліку цільового фінансування у бухгалтерському проведенні.

5.2. «Субконто1», «Субконто2» та «Субконто3» – об'єкти аналітичного обліку на кореспондуючому рахунку.

Для обліку нарахування та списання доходів майбутніх періодів створено документ «Доходи майбутніх періодів», в якому виокремлено такі реквізити:

1. «Вид операції» – визначає вид операції обліку доходів майбутніх періодів та відповідно рахунок (кредитовий або дебетовий). Як такий використовуватиметься рахунок 69 «Доходи майбутніх періодів» у бухгалтерських проведеннях, сформованих документом. Значення реквізиту містяться в створеному переліку «Види операцій доходів майбутніх періодів», в якому виокремлено значення «Нарахування» та «Списання».

2. «Термін» – визначає термін залучення доходів, значення якого вибираються з довідника «Доходи майбутніх періодів». Можливі, наприклад, такі значення: «Місяць», «Квартал», «Півріччя», «Рік».

3. Група реквізитів «Кор. рахунок» містить такі реквізити:

3.1. «Рахунок» – код бухгалтерського рахунка, що кореспондує з рахунком 69 «Доходи майбутніх періодів» у бухгалтерському проведенні.

3.2. «Субконто1», «Субконто2» та «Субконто3» – об'єкти аналітичного обліку на кореспондуючому рахунку.

4. «Сума» – сума операції обліку доходів майбутніх періодів.

5. «Примітка» – довільний коментар операції обліку доходів майбутніх періодів.

Приклад бухгалтерських проведення документа «Доходи майбутніх періодів» зображено на рис. 4.

Для аналізу формування та використання забезпечення наступних витрат створено спеціалізований звіт «Відомість забезпечення наступних витрат», параметрами формування якого є період

№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Валюта	Кол-во	Вал. сума	Сумма	№ Ж
					Курс	Комментарий		Фирма	
1	311	1/2 Основной (грн)	69	2 Квартал				3000.00	ДБ
						Получен авансовый платеж на текущий		Добро	

Рис. 4. Бухгалтерське проведення документа «Доходи майбутніх періодів» для виду операції «Нарахування»

формування звіту, бухгалтерський рахунок обліку та його аналітика.

Приклад звіту «Відомість забезпечення наступних витрат» наведено на рис. 5.

5. Висновки

Проаналізувавши типові операції і бухгалтерські проведення та можливості системи «1С: Бухгалтерія» щодо обліку забезпечення наступних

Рахунок	Об'єкт майбутніх витрат	Термін резервування	Зарезервовано коштів на витрати майбутніх періодів		Використано коштів резерву на витрати поточного періоду	
			Сума	Дата	Сумма	Дата
4721	Админов В. С.	Звітний рік	300.00	13.05.07		
4721	Админов В. С.	Звітний рік			50.00	15.05.07

Рис. 5. Звіт «Відомість забезпечення наступних витрат»

Для аналізу отримання та використання цільового фінансування створено звіт «Відомість цільового фінансування», параметрами формування якого є період формування звіту, цільове призначення та термін фінансування.

Приклад звіту «Відомість цільового фінансування» наведено на рис. 6.

витрат і доходів майбутніх періодів, ми внесли необхідні зміни до рахунків обліку забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів та створили засоби автоматизованого обліку і аналізу формування та використання забезпечення наступних витрат і доходів майбутніх періодів, що розширило функціональні можливості системи. Мета

Счет	Целевое назначение	Срок финансирования	Получение целевого финансирования		Использование целевого финансирования					
			Сумма	Дата	Использовано по целевому назначению		Определено доходом		Возвращено	
					Сумма	Дата	Сумма	Дата	Сумма	Дата
201	Обеспечение мероприятий	Месяц	5,000.00	01.01.09						
311	Обеспечение мероприятий	Месяц	10,000.00	01.01.09						
151	Обеспечение мероприятий	Месяц	50,000.00	01.01.09						
201	Обеспечение мероприятий	Месяц			5,000.00	31.01.09				
311	Обеспечение мероприятий	Месяц			9,000.00	31.01.09				
151	Обеспечение мероприятий	Месяц			50,000.00	31.01.09				
311	Обеспечение мероприятий	Месяц							1,000.00	31.01.09

Рис. 6. Звіт «Відомість цільового фінансування»

Для аналізу нарахування та списання доходів майбутніх періодів створено звіт «Відомість доходів майбутніх періодів», параметрами формування якого є період формування звіту та об'єкт аналітики рахунка 69 «Доходи майбутніх періодів».

Приклад звіту «Відомість доходів майбутніх періодів» наведено на рис. 7.

подальших досліджень у цьому напрямі – автоматизація інших вузьких ділянок обліку, які не автоматизовано в системі «1С: Бухгалтерія».

Рахунок	Термін залучення	Нараховано доходів майбутніх періодів		Використання доходів майбутніх періодів			
		Сумма	Дата	Списано		Визнано доходом звітного періоду	
				Сумма	Дата	Сумма	Дата
301	Месяц	1,000.00	09.01.08				
311	Квартал	3,000.00	09.01.08				
3711	Полугодие	6,000.00	09.01.08				
311	Месяц			1,000.00	09.02.08		
733	Квартал					3,000.00	09.04.08
741	Полугодие					6,000.00	09.07.08

Рис. 7. Звіт «Відомість доходів майбутніх періодів»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береза А. М. Основи створення інформаційних систем: навч. посіб. / А. М. Береза – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К. : КНЕУ, 2001. – 214 с.
2. Гужва В. М. Інформаційні системи і технології на підприємствах: навч. посібн. / В. М. Гужва. – К. : КНЕУ, 2001. – 400 с.
3. Інформаційні системи і технології в обліку: [підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, В. В. Євдокимов, С. Ф. Легенчук. [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – [3-є вид., перероб. і доп.] – Житомир: ПП „Рута”, 2007. – 468 с.
4. Писаревська Т. А. Інформаційні системи обліку та аудиту: навч. посіб. / Т. А. Писаревська – К. : КНЕУ, 2004. – 369 с.

5. Терещенко Л. О. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. / Л. О. Терещенко, І. І. Матієнко-Зубенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 187 с.
6. Шквір В. Д. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. / В. Д. Шквір, А. Г. Загородній, О. С. Височан – [3-тє вид., перероб. і доп.] – К. : Знання, 2007. – 439 с.
7. Клименко О. В. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. / О. В. Клименко – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
8. Бухгалтерський облік в Україні: навч. посіб., / за ред. Р.Л. Хом'яка. – [3-тє вид., доп. і перероб.] – Львів : Національний університет „Львівська політехніка”, „Інтелект-Захід”, 2007. – 1200 с.

УДК657.1+657.471.1+65.012.12:620.9

Воронко О. С.

МЕТОДИКА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Анотація. Розкрито суть аналізу інвестиційних проектів, визначено їх методичну основу та головні критерії оцінки доцільності інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний проект, методика, порівняльний аналіз.

Voronko O.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ALTERNATIVE METHODS OF INVESTMENT PROJECTS

Annotation. The article examines the essence of the analysis of investment projects. The methodical basis for investment projects and the main criteria for evaluating appropriateness of investment activities.

Keywords: investment, investment project, methods, comparative analysis.

1. Вступ

У широкому аспекті інвестиції – один із вагомих факторів економічного розвитку кожної країни. Перехід до ринкової моделі економічного зростання безпосередньо пов'язаний з формуванням нових інвестиційних проектів. Інвестування є формою фінансово-економічної діяльності, націленої на нарощування, примноження капіталу. Це процес зростання вартості активів, якими володіє юридична або фізична особа. Метою інвестування є збільшення капіталу: за рахунок поточних прибутків на вкладений капітал або за рахунок зростання ринкової вартості самого капіталу внаслідок змін ринкової кон'юнктури. Такі цілі, як розвиток підприємства, удосконалення виробництва, розвиток науково-технологічного потенціалу, виробництво державно важливої продукції, збереження наукомістких технологій, вирішення соціальних питань, створення нових робочих місць, розвиток економічного потенціалу, не є першочерговими для інвестора. Якщо капітал зростає, то вирішуються й ці завдання. Але стратегічною метою інвестора залишається примноження активів, капіталу. Дося-

гається це через реалізацію нових технологій, створення нових робочих місць, виробництво конкурентно спроможної продукції, розвиток підприємств тощо. Отже, цілі не суперечать одна одній за умови, що відзначається зростання капіталу, а не його проїдання, неефективне використання заради цих самих цілей.

Отже, проект є організаційною формою реалізації процесу інвестування. Це поняття поєднує як стратегічне планування інвестиційної діяльності, так і практичну реалізацію щоденного оперативного керування нею. Для того щоб повніше охопити багатофункціональність поняття "проект", визначимо інвестиційний проект у двох аспектах: як документ і як конкретні дії інвестора щодо реалізації своїх інвестиційних намірів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

В економічній літературі зміна функціональної ролі аналізу розглядається в багатьох аспектах. На нашу думку, передовсім необхідно виділити аналіз як самостійну функцію господарського керівництва, оскільки система аналітичних оцінок не є функцією обліку.

Виділяючи складові елементи методики аналізу, Є. В. Мних зауважує, "... що у загальній спеціальній літературі, яка присвячена проблемам методології аналітичних досліджень, немає однозначного визначення його структурної будови, яка включає такі основні елементи: цілі і завдання економічного аналізу; сукупність синтетичних та аналітичних показників і їх взаємозв'язки; фактори, що впливають на зміну показників; джерела інформації; конкретні методи аналізу; порядок оформлення результатів та їх оцінку; організаційне і технічне забезпечення виконання аналітичних робіт" [1, с. 15].

Окремі автори визначають методику як образ процесу, що полягає в аналізі описання порядку і режиму його проходження [2, с. 27]. Вони вважають, що в методиці завдяки людському фактору об'єднуються мета і завдання аналізу, що відображаються у вихідній інформації, вхідна інформація, принципи, методи і техніка.

В літературі з економічного аналізу немає чіткого визначення складу елементів методики. Деякі автори розглядають зміст методики аналізу вузько. В. С. Спирін розкриває її зміст "... як логічно обґрунтовану послідовність прийомів перетворення інформації, яка характеризує відношення елементів в аналізуємому об'єкті". Найпринциповішою в оцінюванні змісту методики аналізу є позиція А. Д. Шеремета, який до складу методики вводить такі елементи: цілі і завдання; сукупність синтетичних і аналітичних показників; джерела інформації; конкретні методи аналізу та їх оцінку; організаційне забезпечення виконання аналітичних завдань.

Відповідність методики економічного аналізу певним вимогам, які вказують у своїх працях фахівці з цих проблем [1, с. 15], на нашу думку, сповна стосується також аналізу витрат виробництва. Аналіз витрат на основі показників ранжування справді дає змогу забезпечити достатню повноту аналітичного спостереження за всіма об'єктами аналізу, створити раціональну інформаційну базу з урахуванням можливості автоматизації аналітичного процесу.

3. Мета статті і постановка завдання

Полягає в обґрунтуванні сутності аналізу інвестиційних проектів в умовах перехідної економіки України. Вважаємо за доцільне приділити особливу увагу методиці аналізу альтернативних інвестиційних проектів.

4. Виклад основного матеріалу

Інвестиційний проект — це спеціальним способом підготована документація, що містить максимально повний опис і обґрунтування всіх особливостей майбутнього інвестування. У такому розумінні проект є документованим інвестиційним планом.

Інвестиційний проект — це комплекс заходів, що здійснює інвестор щоб реалізувати свій план нарощування капіталу. Дії інвестора мають бути оптимальними для досягнення поставлених цілей за обмежених часових, фінансових і матеріальних ресурсів. Така подвійність визначення дає змогу надалі точніше і повніше розкрити питання

розроблення й експертизи інвестиційного проекту. На відміну від поняття "інвестиційний проект", терміном "бізнес-план" позначають спеціальний документ, що містить тільки економічний план реалізації проекту та його обґрунтування. Бізнес-план є складовою інвестиційного проекту. Зазначимо, що інвестиційний проект як план дій інвестора у вибраному напрямі істотно впливає на якість (тобто ефективність) інвестування. Можна стверджувати, що за наявності плану інвестор (чи його менеджер з проекту) досягне вищих результатів, аніж у разі відсутності плану (проекту) інвестування. Проект вносить системність та організованість у процес інвестування. Інвестиційні проекти розробляють, зважаючи на кілька важливих моментів, що становлять методичну основу проекту. До них слід зарахувати:

- комплексність подання процесу інвестування (маркетингові, організаційні, фінансові, виробничі, трудові, часові параметри, які становлять єдину систему);

- урахування зв'язку проекту із зовнішніми умовами (стан економіки країни, регіональні, галузеві особливості проекту, сумісність продукції проекту з поточним станом ринку, узгодженість з місцевою інженерною інфраструктурою, місцеві умови і співпраця з органами влади, екологічна сумісність, соціальна безконфліктність проекту, відповідність ситуації на місцевому ринку праці);

- інтегрована оцінка ефективності проекту на основі співвідношення результатів (зиску) й інвестиційних витрат проекту, соціального ефекту, наслідків для економіки цієї країни (останнє стосується великих проектів);

- урахування майбутньої невизначеності проекту і потенційних ризиків (адже проект на етапі прийняття рішення є лише прогнозом);

- розгляд альтернативних варіантів використання капіталу інвестора та відповідної зміни вартості грошових потоків у часі, застосування методики приведення грошових потоків до єдиних умов обліку;

- прагнення розробити прогнозну модель проекту з максимальною деталізацією і конкретизацією (у часі й для кожного етапу реалізації проекту);

- урахування соціальних умов і наслідків реалізації проекту як для власного персоналу, так і для зовнішнього соціального середовища;

- урахування важливості управлінських аспектів проекту для майбутньої успішності проекту.

Період часу, протягом якого інвестор готує й реалізує інвестиційні наміри, називають життєвим циклом проекту. Його поділяють на кілька типових етапів інвестування:

- формування інвестиційних намірів;

- розроблення концепції інвестування (конкретизація завдань, вибір продукту проекту, визначення джерел фінансування, вибір учасників проекту, попереднє опрацювання маркетингового і фінансового плану);

- розроблення проекту як документованого плану (деталізованого інвестиційного обґрунтування і плану дій на всю глибину життєвого циклу проекту);

- передінвестиційний аналіз проекту (вивчення потенційних можливостей проекту, оцінювання реальності фінансових планів, зовнішньої й внутрішньої узгодженості проекту, його комерційної реалістичності та доцільності);

- створення чи придбання інвестиційного об'єкта "під ключ" і підготовка до початку його експлуатації;

- експлуатація інвестиційного об'єкта і повернення через накопичення поточного прибутку інвестованих у проект коштів. Цей етап називають періодом окупності проекту;

- отримання чистого прибутку за проектом (понад вкладені в проект кошти);

- ліквідація інвестиційного проекту (демонтаж основних фондів, продаж оборотних коштів та інших активів, вирішення організаційних і юридичних питань припинення фінансово-господарської діяльності з використанням активів проекту).

Наведені етапи можуть бути ще деталізованішими, але в будь-якому разі їх можна об'єднати в три етапи: передінвестиційний (розроблення проекту як документованого плану інвестування), інвестиційний (формування активів проекту "під ключ") і експлуатаційний (запуск і фінансово-господарська експлуатація активів і регулярне отримання поточного прибутку, поступове повернення вкладених коштів).

Учасниками процесу інвестування є всі юридичні та фізичні особи, пов'язані матеріальними і фінансовими відносинами з інвестором щодо виробництва й реалізації продукції (чи послуг) проекту. Вони є основними, крім інвестора, сторонами, зацікавленими в існуванні проекту як документованого плану і як конкретних збалансованих дій інвестора щодо його реалізації.

Аналіз інвестиційних проектів – це комплекс методичних і практичних прийомів розроблення, обґрунтування і оцінювання доцільності реалізації проекту. Лише невелика частина інвестицій не дає очікуваного результату з причин, що незалежать від інвестора. Велику частину проектів, що виявилися збитковими, можна було непочинати реалізувати, якби попередньо був виконаний якісний аналіз з урахуванням зовнішніх умов і внутрішніх якостей кожного проекту.

Аналіз інвестиційних проектів здійснюється на основі комплексного вивчення всіх аспектів майбутнього інвестування: економічне середовище, правильно поставлена мета і завдання проекту, маркетинговий, виробничий, фінансовий, організаційний план інвестора, технічна база проекту, його соціальна значущість, екологічна безпека, фінансова достатність і спроможність проекту, організація керування проектом, аналіз інвестиційного ризику, чутливість проекту до зміни окремих найсуттєвіших факторів, достатність показників ефективності, оцінювання можливостей учасників проекту, ділових рис його менеджерів.

На нашу думку, під час підготовки інвестиційного проекту треба виконати:

1. Попередній аналіз концепції інвестування.

2. Ідентифікацію проекту (регіон, галузь, роль проекту з урахуванням місцевих умов, масштаб проекту, базове підприємство).

3. Інституціональний аналіз (зовнішні умови, юридичні й адміністративні аспекти проекту).

4. Аналіз технічної бази проекту (передбачуваний виробничий апарат, технологія, організація виробництва і зберігання продукції).

5. Комерційний аналіз проекту (співвідношення проекту і ринків його продукції, реалістичність прогнозів збуту, достатність ресурсів, можливість керувати ресурсами та витратами).

6. Фінансовий аналіз (можливість мати поточний прибуток, збалансованість грошових потоків, достатність коштів, здатність розрахуватися з кредиторами проекту, можливість повернути вкладений капітал).

7. Соціальний аналіз (вплив проекту на соціальне середовище та екологію).

8. Економічний аналіз (цінність проекту для суспільства і країни, оцінка впливу проекту на соціально-економічну ситуацію в країні й регіоні).

9. Аналіз запропонованої інвестором системи керування проектом і можливостей досягнення поставлених у проекті цілей.

10. Формування комплексного (з урахуванням оцінок різних сфер впливу проекту) оцінювання інвестиційного проекту і рекомендацій інвестору з приводу ухвалення рішення щодо реалізації його інвестиційного наміру, вказаного в проекті. Аналіз інвестиційних проектів є складовою процесу керування інвестиціями. Він дає інформаційну базу (у вигляді проекту як спеціально оформленого інвестиційного плану чи результатів експертизи проекту) для ухвалення рішення щодо внесення проекту в інвестиційний портфель, щодо початку його реалізації.

Проектна документація плану інвестування є інформаційною базою для дослідження проекту, ухвалення рішення і подальшої його реалізації. Вивчення, аналіз і оцінка проекту — це суть експертизи проекту, тобто спеціальної процедури перевірки й оцінювання можливості виконання та достатності очікуваної ефективності проекту для прийняття рішення інвестором стосовно реалізації чи участі в реалізації проекту.

Наведемо послідовність дій під час експертизи проекту:

1. Перевірка повноти наявної документації, з якої складається проект, зокрема повноцінності (відповідно до типового складу) змісту кожного документа.

2. Оцінювання загального рівня розробленості проекту (комплексність, детальність, глибина, використані методики, кількісні та якісні обґрунтування).

3. Якість інформації, яка використовується в проекті: зовнішня інформація (макроекономічне середовище, стан ринку продукції проекту, стан фінансового ринку, ціни, техніко-економічні пара-

метри устаткування, соціальне оточення проекту, вимоги до екології, стосунки з місцевою владою, наявність трудових ресурсів для проекту), якість застосованих у проекті методик, зокрема методів прогнозування.

4. Оцінювання організаційних умов проекту: можливості для організації виробництва товарів чи послуг, організаційний план виробництва, матеріально-технічного постачання, складські умови, можливості зберігання товарно-матеріальних цінностей, обслуговування технічної бази проекту, охорона, юридичні аспекти проекту, вибір базового підприємства для проекту, оцінка впливу розподілу прав власності на активи проекту на хід його реалізації.

5. Оцінка плану керування реалізацією проекту (з виокремленням стадії створення інвестиційного об'єкта і стадії його поточної експлуатації).

6. Перевірка комерційної можливості виконання проекту (реалістичність маркетингового плану, збалансованість фінансових аспектів проекту, достатність наявних ресурсів, потенційна достатність прибутку, наявність резервів часу та коштів у разі виникнення ускладнень у ході реалізації проекту).

7. Оцінка спроможності учасників (юридичних і фізичних осіб) проекту — їхня реальна захищеність у проекті, поточний стан і перспективи їхньої конкурентоспроможності протягом періоду життя проекту.

8. Аналіз інвестиційного ризику щодо проекту: рівень реального ризику, якість відображення ризику в планах реалізації та документації проекту, достатність передбачених у проекті заходів для зниження впливу недоліків проекту.

9. Аналіз очікуваної ефективності проекту: прогнозоване макроекономічне середовище, критерії оцінювання ефективності, методика розрахунку показників, внутрішня узгодженість розділів проекту, урахування загальної інфляції, цінних змін на ринку та зміни вартості грошей у часі, вибір кількісних орієнтирів щодо порівняльної середньоринкової прибутковості на прогнозний період.

5. Висновки

Отже, на основі дослідження можна зробити такі висновки: особливе значення під час аналізу мають оцінка ділових якостей і потенційних можливостей менеджерів проекту, реалістичності маркетингового плану, перевірка детальності розроблення фінансового плану, "чесне" і максимально повне розкриття ризику щодо проекту, достатність рівнів розрахункових показників ефективності проекту.

Проект повинен мати необхідний рівень прибутковості й достатній "запас міцності" прогнозованої прибутковості, щоб протистояти можливим несприятливим умовам його реалізації: внаслідок допущених прихованих помилок під час розроблення проекту (вони завжди є), майбутніх помилок в управлінні проектом і можливих змін у зовнішніх умовах для інвестування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мних Є. В. Економічний аналіз на промисловому підприємстві / Є. В. Мних. – К. : Измн, 1996. – 236 с.

2. Дворецкий В. И. Как организовать экономический анализ на предприятии / В. И. Дворецкий. – М. : финансы и статистика, 1988. – 94 с.

3. Журко В. Ф. Оперативный экономический анализ в управлении производством / В. Ф. Журко, В. Д. Пантелеев, Б. А. Рябинин. – М. : финансы и статистика, 1983. – 232 с.

4. Jarugowa A. Rachunek kosztow w systemie informacyjnym przedsiebiorstwa / Jarugowa A., Skowronski S. – pwe, Warszawa, 2 wyd., 1982.

5. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт. – М. : банки и биржи : юнити, 1997.

6. Шарп Ф. Инвестиции / Шарп Ф., Уильям, Гордон Дж. Александер, Ф. Джеффри В. Бэйли. – М. : Инфра-м, 1996.

7. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. / Савицька Г. В ; [3-тє вид., випр. I доп.] – К. : знання, 2007.

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Анотація. Конкретизовано загальні принципи ведення обліку для власного капіталу. Розглянуто методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про власний капітал у положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Наведено основні положення Наказу про облікову політику в частині власного капіталу.

Ключові слова: облік, інформація, власний капітал, облікова політика.

Voskalo N.

OF ACCOUNTING POLICY FOR EQUITY ENTERPRISES

Summary. General principles of conduct of account for own are specified capital. Methodological bases of forming are considered in the record-keeping of information about a property asset in positions (standards) of record-keeping. The substantive provisions of Order are resulted about a registration policy in part of property asset.

Keywords: accounting, information equity, accounting policies.

1. Вступ

В умовах сьогодення зростає роль облікової політики у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу, оскільки методи та норми оцінки витрат, доходів, активів, зобов'язання, капіталу встановлює безпосередньо підприємство. Отже, завдяки цьому підприємство може частково займатися податковим плануванням та на законних підставах – зменшенням податкового навантаження. Але, щоб надати Наказ про облікову політику юридичної сили та доказовості, в ньому треба чітко визначити принципи, методи і процедури, а також належно оформити його. Питанням облікової політики складових власного капіталу на практиці приділяється недостатньо уваги, хоч можливі існувати різні варіанти формування, використання та відображення їх в обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання облікової політики розглядали багато науковців – Ф. Ф. Бутинець, В. В. Сопко, Т. В. Барановська, П. Є. Житний та інші, однак методика обліку саме власного капіталу повністю не розкрита.

3. Мета статті і постановка завдання

На основі опрацювання законодавчих актів та положень (стандартів) бухгалтерського обліку конкретизувати принципи бухгалтерського обліку власного капіталу та виділити основні положення, які необхідно передбачити в наказі про облікову політику щодо цієї ділянки обліку.

4. Вклад основного матеріалу

Облік власного капіталу ведеться згідно з Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", а також положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. Відповідно до законодавчих актів підприємство самостійно визначає облікову політику, яка трактується як сукупність принципів, методів і процедур, які

підприємство використовує для складання та подання фінансової звітності [1].

Розглянемо принципи бухгалтерського обліку, передбачені законодавством, конкретизувавши їхні положення безпосередньо для обліку складових власного капіталу:

– принцип обачності. Формуючи складові власного капіталу, слід дотримуватись таких методів оцінювання, які не призведуть до утворення надлишкового чи недостатнього додаткового та резервного капіталу. Резервний капітал необхідно формувати в оптимальному розмірі, який забезпечить покриття можливої збиткової діяльності підприємства в майбутньому. Облікова політика повинна також враховувати господарські операції з вибуття необоротних активів, раніше дооцінених. Якщо цей актив вибуває, суму здійсненої дооцінки слід зараховувати до складу нерозподіленого прибутку. Маніпулювання розміром додаткового чи резервного капіталу може призвести до того, що розмір нерозподіленого прибутку (непокритих збитків), буде не об'єктивно відображений і це негативно вплине на прийняття рішень власниками та іншими користувачами інформації;

– принцип повного висвітлення. З метою реалізації цього принципу, на нашу думку, необхідно деталізувати структуру складових власного капіталу (наприклад, загальний резервний капітал та резервний капітал на виплату дивідендів за привілейованими акціями), що дасть змогу оптимізувати їхній розмір та вплинути на прийняття рішень;

– принцип автономності. Цей принцип починає реалізовуватися в момент утворення підприємства та формування його статутного капіталу. Власники, передаючи частину свого майна до капіталу новоствореного підприємства, фактично «народжують» нову юридичну особу, яка відповідає за зобов'язаннями власним майном (хоча ним його наділили власники). Підприємство за ріше-

нням власників може накопичувати або розподіляти власний капітал;

– принцип послідовності. Відіграє важливу роль під час формування складових власного капіталу та передбачає дотримання із року в рік вибраної облікової політики. Тому необхідно чітко визначити облікову політику, щоб у майбутньому не виникало сумнівів у правильності її вибору. Недотримання цього принципу може призвести до відсутності або неповного формування резервного капіталу, необґрунтованого відображення розміру додаткового капіталу тощо;

– принцип безперервності. Власний капітал, як власне джерело утворення господарських засобів, покликаний передовсім забезпечити безперервну роботу підприємства. На стадії створення підприємства власникам варто визначити напрями діяльності підприємства та з'ясувати потребу у матеріальних та фінансових ресурсах (скласти бізнес-план). З урахуванням цього та можливостей засновників треба встановити розміри початкового власного капіталу (статутного, резервного капіталу тощо), щоб забезпечити безперервну господарську діяльність;

– принцип нарахування та відповідності доходів і витрат. Цей принцип є основоположним у бухгалтерському обліку, широко застосовується в міжнародній практиці та пов'язаний із формуванням і відображенням у кінцевому підсумку нерозподіленого прибутку (непокритих збитків). З 01.01.2011 р. цей принцип покладено в основу нарахування податку на прибуток згідно з Податковим кодексом України, що повинно дати позитивні наслідки;

– принцип превалювання сутності над формою. Для дотримання цього принципу та відображення операцій із складовими власного капіталу відповідно до їхнього економічного змісту варто використовувати уніфіковані форми первинних документів з обліку операцій із складовими власного капіталу. На жаль, нині такі форми відсутні, тому потрібно якнайшвидше розробити та упровадити їх;

– принцип історичної (фактичної) собівартості. Сьогодні складові власного капіталу оцінюють за вартістю внесених власниками активів на дату, коли їх фактично внесено. Оцінка власного капіталу за історичною собівартістю нині є доволі дискусійною, оскільки реальна ринкова вартість підприємства із плином часу може істотно відрізнятися від загальної суми капіталу підприємств, що визначена у балансі згідно із цим принципом;

– принцип єдиного грошового вимірника. Для відображення інформації про власний капітал, як і активів та зобов'язань, доцільною є їх грошова оцінка у єдиному грошовому вимірнику у національній валюті України, тобто у гривнях;

– принцип періодичності. Складові власного капіталу варто періодично аналізувати, а також контролювати їх формування та розподіл. З цієї метою підприємство щоквартально формує фінансову звітність, зокрема складає баланс підприємства, а за підсумками року Звіт про власний

капітал та Примітки до річної фінансової звітності. Іноді такої інформації недостатньо і підприємство може використовувати інформацію із системи управлінського обліку за відповідними періодами.

Згідно із листом Міністерства фінансів України „Про облікову політику” власник (власники) підприємства реалізують свої повноваження визначити облікову політику встановивши у розпорядчому документі перелік методів оцінювання, обліку і процедур, щодо яких нормативно-методична база передбачає більш ніж один варіант. Облікова політика повинна визначатися на основі положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і фінансової звітності [2].

Передовсім все, необхідно зазначити, що для регулювання обліку власного капіталу не затверджено окремого стандарту. Є лише П(С)БО 5 «Звіт про власний капітал», який визначає зміст і форму звіту про власний капітал і загальні вимоги до розкриття його статей. Тут передбачено регулювання та узагальнення інформації про наявність та рух власного капіталу у фінансовій звітності, без конкретизації методики обліку і відображення в первинній документації та облікових регістрах. Під час формування власного капіталу виникають операції, що пов'язані з іншими об'єктами обліку, які регулюються окремими П(С)БО, в яких частково наводяться положення щодо власного капіталу за зазначеними операціями.

Узагальнимо положення чинних П(С)БО щодо обліку власного капіталу в табл. 1.

Як видно з табл. 1, положення щодо власного капіталу, зазначені без альтернативних методів обліку (за винятком додаткового капіталу, утвореного за рахунок перевищення дооцінок над уцінками необоротних активів на нерозподілений прибуток щомісяця або щокварталу чи раз на рік), і відповідно до листа Мінфіну "Про облікову політику" одноваріантні методи оцінювання, обліку і процедур до наказу про облікову політику вводити недоцільно як імперативні для підприємства норми. Але господарські операції щодо власного капіталу регулюють також нормативно-правові акти необлікового призначення, які передбачають варіативність під час створення і використання власного капіталу. Так, відповідно до Закону України "Про акціонерні товариства" резервний капітал формується у розмірі не менше ніж 15 відсотків статутного капіталу товариства із щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. Доки резервний капітал не досягне встановленого статутном розміру, щорічні відрахування не можуть бути меншими, ніж 5 відсотків суми чистого прибутку товариства за рік [3]. Отже, загальний розмір резервного капіталу вказують у статуті підприємства, однак методику його створення доцільно розглянути в наказі про облікову політику. Зокрема, треба визначити: види резервного капіталу (загальний резервний капітал, резервний капітал на виплату дивідендів за привілейованими акціями, резервний капітал на покриття збитків тощо); терміни створе-

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про власний капітал

П(С)БО	Зміст та узагальнення положень щодо обліку складових власного капіталу
П(С)БО 1	Власний капітал - частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань*
П(С)БО 2	Власний капітал відображається в балансі одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни. Визначено зміст відображення окремих складових власного капіталу в балансі.
П(С)БО 4	У статті "Надходження власного капіталу" відображаються надходження грошових коштів від розміщення акцій та інших операцій, що призводять до збільшення власного капіталу.
П(С)БО 5	Визначаються зміст і форма звіту про власний капітал і загальні вимоги до розкриття його статей.
П(С)БО 7	Первісною вартістю основних засобів, що внесені до статутного капіталу підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їхня справедлива вартість з урахуванням витрат, пов'язаних з доведенням основних засобів до стану, у якому вони придатні для використання. Сума дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів включається до складу додаткового капіталу. У стандарті вказано також методику обліку наступних уцінок та дооцінок, а також списання утвореного додаткового капіталу (за рахунок дооцінок) на нерозподілений прибуток щомісяця (щокварталу, раз на рік) у сумі, пропорційній до нарахування амортизації. У примітках до фінансової звітності наводиться інформація про зміну розміру додаткового капіталу в результаті переоцінки основних засобів та обмеження щодо його розподілу між власниками (учасниками).
П(С)БО 8	Аналогічно до обліку основних засобів.
П(С)БО 9	Первісною вартістю запасів, що внесені до статутного капіталу підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їхня справедлива вартість з урахуванням витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання.
П(С)БО 21	Курсові різниці, які виникають щодо фінансових інвестицій в господарські одиниці за межами України, відображаються у складі іншого додаткового капіталу. Від'ємна сума курсової різниці вираховується із суми іншого додаткового капіталу, залишок наводиться зі знаком «мінус». Показники статей власного капіталу (крім нерозподіленого прибутку або непокритого збитку) відображаються за валютним курсом на дату визнання показника відповідної статті. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) на дату балансу визначається на підставі нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) на початок року, чистого прибутку (збитку) за даними перерахованого звіту про фінансові результати за звітний період та суми розподіленого у звітному періоді прибутку (списаного збитку), перерахованої за валютним курсом на дату розподілу прибутку (списання збитку). У разі продажу або ліквідації господарської одиниці за межами України накопичена сума курсових різниць, що відображена в складі іншого додаткового капіталу, включається до складу інших доходів (витрат) того звітного періоду, в якому визнається прибуток або збиток від продажу (ліквідації) фінансової інвестиції в господарську одиницю за межами України.
П(С)БО 25	Вказано, що відображається у балансі суб'єкта малого підприємництва за складовими власного капіталу за статтями.
П(С)БО 30	Первісною вартістю біологічних активів, що одержані як внесок до статутного капіталу підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їхня справедлива вартість з урахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з доведенням їх до стану, у якому вони придатні для використання із запланованою метою.

* дане означення власного капіталу наводиться також у П(С)БО 2 та П(С)БО 3

ння повного розміру власного капіталу (5, 7, 10 років тощо); періодичність відрахувань (щомісячно, щоквартально, щорічно); розміри відрахувань у

сталих величинах чи відсотках, їхні розміри, динаміку з урахуванням законодавчо встановлених мінімальних обмежень; джерела створення резервного

капіталу (чистий прибуток звітнього періоду чи нерозподілений прибуток минулих років).

У Наказі про облікову політику доцільно також передбачити порядок обліку виплат частки учасників у разі їх виходу з товариства (за рахунок нерозподіленого прибутку чи за рахунок прибутку поточного періоду; за рахунок різних видів капіталу: нерозподіленого прибутку, додаткового капіталу, резервного капіталу пропорційно до частки учасника тощо).

Значну увагу обліку власного капіталу також варто приділити у робочому плані рахунків, де їх необхідно деталізувати за окремими складовими власного капіталу (наприклад, до рахунка 43 "Резервний капітал" відкрити субрахунки 431 "Загальний резервний капітал", 432 "Резерв на виплату дивідендів за привілейованими акціями", до субрахунку 451 "Вилучені акції" відкрити субрахунки третього порядку 4511 "Акції, викуплені з метою перепродажу", 4512 "Акції, викуплені з метою анулювання" тощо) відповідно до функцій, які вони виконують.

УДК 658.511:339.13

Гайдук І. О.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито склад фінансових ресурсів споживчої кооперації, їх сутність та запропоновано визначення фінансових ресурсів споживчої кооперації України.

Ключові слова: підприємства споживчої кооперації, фінансові ресурси.

Hayduk I.

FINANCIAL RESOURCES UKRAINIAN CONSUMER COOPERATION

Summary. The article explores the financial resources of consumer cooperatives, their essence and the definitions of the financial resources of Consumer Cooperatives in Ukraine.

Keywords: enterprises of consumer cooperatives, financial resources.

1. Вступ

У ринковій економіці виживають лише ті підприємства, які пристосувалися до вимог ринку, організували виробництво продукції та послуг, реалізацію товарів, що користуються попитом, уміло використовують працю персоналу.

Гармонійність функціонування підприємств ґрунтується на достатності фінансових ресурсів, які посідають значне місце в ефективному управлінні підприємством, відіграють важливу роль у розвитку господарської діяльності, розширенні й оновленні основних фондів, оборотних коштів, оплаті праці та соціальних заходах.

Споживча кооперація володіє значними фінансовими ресурсами, за рахунок яких фінансується господарська діяльність і соціальний розвиток організацій та підприємств.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття "фінансові ресурси" в останні роки отримало широке застосування в економічній

5. Висновки

Облікова політика відображає особливості діяльності кожного суб'єкта господарювання. На її формування впливає організаційно-правова форма підприємства, можливість комп'ютеризації обліку, чисельність облікового персоналу, обсяги документообігу тощо. На жаль, більшість підприємств під час формування облікової політики не розглядають методики обліку власного капіталу, через відсутність нормативних методичних рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV.

2. Про облікову політику: Лист Міністерства фінансів України від 21.12.05 № 31-34000-10-5/27793.

3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI.

літературі, зокрема О. Г. Біла [1, с. 14], А. А. Фастовець [3, с. 4], Г. А. Стасюк [4, с. 17], О. С. Філімоненков [5, с. 12], Г. Г. Кірейцев [7, с. 15], А. М. Поддєрьогін [8, с. 9], О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова [9, с. 17]. Проте, визначення, що подаються у сучасній літературі, в основному, розкривають сутність фінансових ресурсів, наголошуючи або на джерелах їх утворення, або на напрямках використання, не враховуючи особливостей системи споживчої кооперації, складу та змісту фінансових ресурсів і їх ролі у відтворювальному процесі.

3. Мета статті і постановка завдання

У статті поставлено за мету розкрити склад фінансових ресурсів кожної ланки споживчої кооперації і на його основі дослідити суть та сформулювати визначення фінансових ресурсів споживчої кооперації України.

4. Виклад основного матеріалу

Щодо споживчої кооперації економісти по-різному трактують фінансові ресурси. Це і "фонди грошових засобів у частині, отриманій безплатно при утворенні створеної за рахунок накопичень і використовувані з метою розширеного відтворення і на інші затрати (на підготовку кадрів і т.п.)" [2, с.45], і "визначена сума грошових засобів, що утворилися в результаті функціонування фінансів" [2, с.80].

На думку О. Г. Білої "власні кошти, що акумулюються в грошових фондах організацій і підприємств, являють собою фінансові ресурси споживчої кооперації" [6, с. 71].

Ознайомившись з вище наведеними визначеннями, можна зробити висновок, що економісти характеризують фінансові ресурси, як грошові фонди, проте, кожен з авторів зі по своєму розкриває поняття "фінансові ресурси".

На нашу думку, щоб сформулювати визначення "фінансові ресурси споживчої кооперації" необхідно розкрити структуру фінансових ресурсів кожної ланки системи споживчої кооперації та їх економічний зміст (рис. 1).

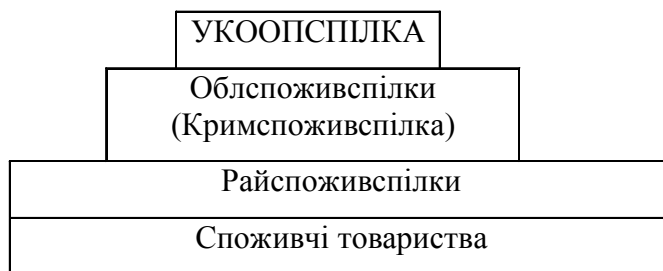

Рис. 1. Система споживчої кооперації України

Структура фінансових ресурсів окремих галузей і підприємств споживчої кооперації неоднорідна, що визначається характером господарської діяльності та порядком накопичення ресурсів.

Незалежно від того, які фінансові ресурси за соціально-економічним змістом, вони беруть однакову участь у розширеному відтворенні кооперативного господарства і в сукупності є єдиним фондом грошових ресурсів, які розпоряджені і функціонують в окремих організаціях, підприємствах і в цілому у системі споживчої кооперації (рис.2).

Фінансові ресурси спілок споживчих товариств та споживчих товариств мають свої особливості, зумовлені колективною формою власності та організаційною побудовою споживчої кооперації (рис. 3).

Основною складовою фінансових ресурсів споживчих товариств є пайовий капітал, який формується за рахунок внесків пайовиків (рис. 4).

Пайовий капітал – це сукупність грошових коштів громадян та юридичних осіб, добровільно переданих споживчому товариству для здійснення господарсько-фінансової діяльності. Він є основним джерелом формування власних коштів підприємства і відображає матеріальну участь членів споживчого товариства (пайовиків) у фінансуванні господарської діяльності свого споживчого товариства. Пайові внески залишаються власністю пайовиків, але, знаходячись у постійному використанні споживчого товариства, формують його власний капітал.

Статутний капітал підприємства – сукупність паю (часток) у майні споживчої спілки та вступних і додаткових пайових внесків членів споживчих товариств, які стали співвласниками підприємства.

Джерелом його утворення також можуть бути щорічні відрахування від прибутків під час їх розподілу.

Нерозподілений прибуток – це кінцевий результат діяльності підприємства, що становить різницю між загальною сумою доходів від господарської діяльності і витратами. Прибуток є фінансовими ресурсами, що прирощені підприємством у результаті його господарської діяльності. Значення прибутку як фінансового ресурсу полягає у його використанні на розширення діяльності підприємства.

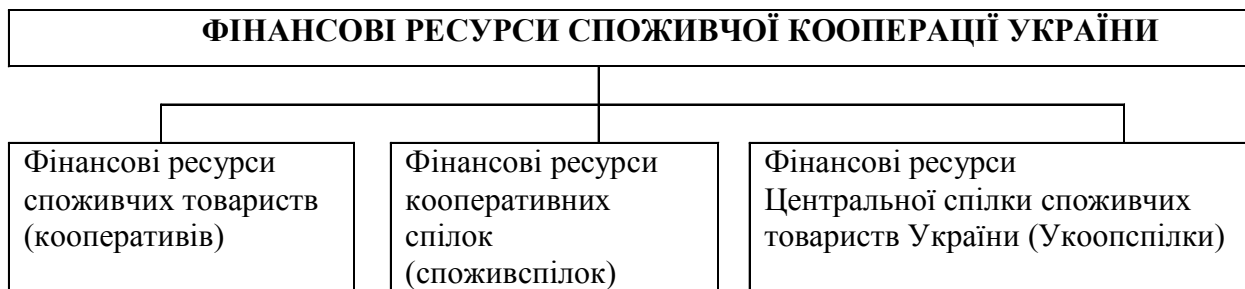

Рис. 2. Склад фінансових ресурсів споживчої кооперації України

Рис. 3. Склад фінансових ресурсів спілок споживчих товариств

ства. Тому прибуток – це не стільки ресурси, скільки джерела їх формування.

Інші власні фінансові ресурси становлять інший власний капітал, наприклад, додатковий, резервний, забезпечення майбутніх витрат та платежів, цільове фінансування і цільові надходження та ін.

Додатковий капітал – це капітал споживчого товариства, отриманий унаслідок вкладення засновниками капіталу, який перевищує розмір статутного капіталу і не вимагає перереєстрації статуту; дооцінки необоротних активів; приросту вартості майна за рахунок безоплатного його придбання; іншого додаткового надходження капіталу.

Достатність фінансових ресурсів підприємств споживчої кооперації забезпечується за рахунок різних джерел – власних та невластних (позичених, залучених) (рис. 5).

Господарсько-фінансова діяльність організацій і підприємств споживчої кооперації, як господарських одиниць базується на використанні, насамперед власних фінансових ресурсів.

Власні фінансові ресурси кожної кооперативної організації чи підприємства уособлені від загальнодержавних ресурсів на правах кооперативної власності та від інших кооперативних господарств на правах юридичної особи і господарства

Рис. 4. Склад фінансових ресурсів споживчих товариств

Резервний капітал – сума резервів, утворених згідно з чинним законодавством або установчими документами за рахунок нерозподіленого прибутку.

Забезпечення майбутніх витрат і платежів – створення резервних і страхових фондів для гарантування погашення заборгованості кредиторам.

Цільове фінансування та цільові надходження – це кошти, що надходять підприємству за цільовим призначенням для фінансування певних заходів, програм, проектів, а також для компенсації витрат, які внаслідок певних причин не можуть покриватися за рахунок власних джерел.

Позичені та залучені фінансові ресурси – це позики банку, заборгованість постачальникам тощо.

Гармонійність функціонування підприємства ґрунтується на достатності фінансових ресурсів та їх стабільному кругообігу.

Вони є джерелом поповнення власного капіталу та служать для подальшого розвитку підприємства.

Залучення власних фінансових ресурсів забезпечує кооперативним підприємствам реальну економічну самостійність – мінімальні затрати, високий рівень прибутковості, зниження додаткових витрат.

Крім власних, фінансові ресурси підприємств споживчої кооперації формуються за рахунок позикових коштів. Позичені та залучені фінансові ресурси, в порівнянні з власними фінансовими ресурсами, є значно дорожчим джерелом отримання власного капіталу, а їх залучення вимагає додаткових організаційних та фінансових зусиль.

Оптимальність співвідношення позикових та власних фінансових ресурсів залежить від конкретних умов господарювання, обертання капіталу, галузевих особливостей тощо.

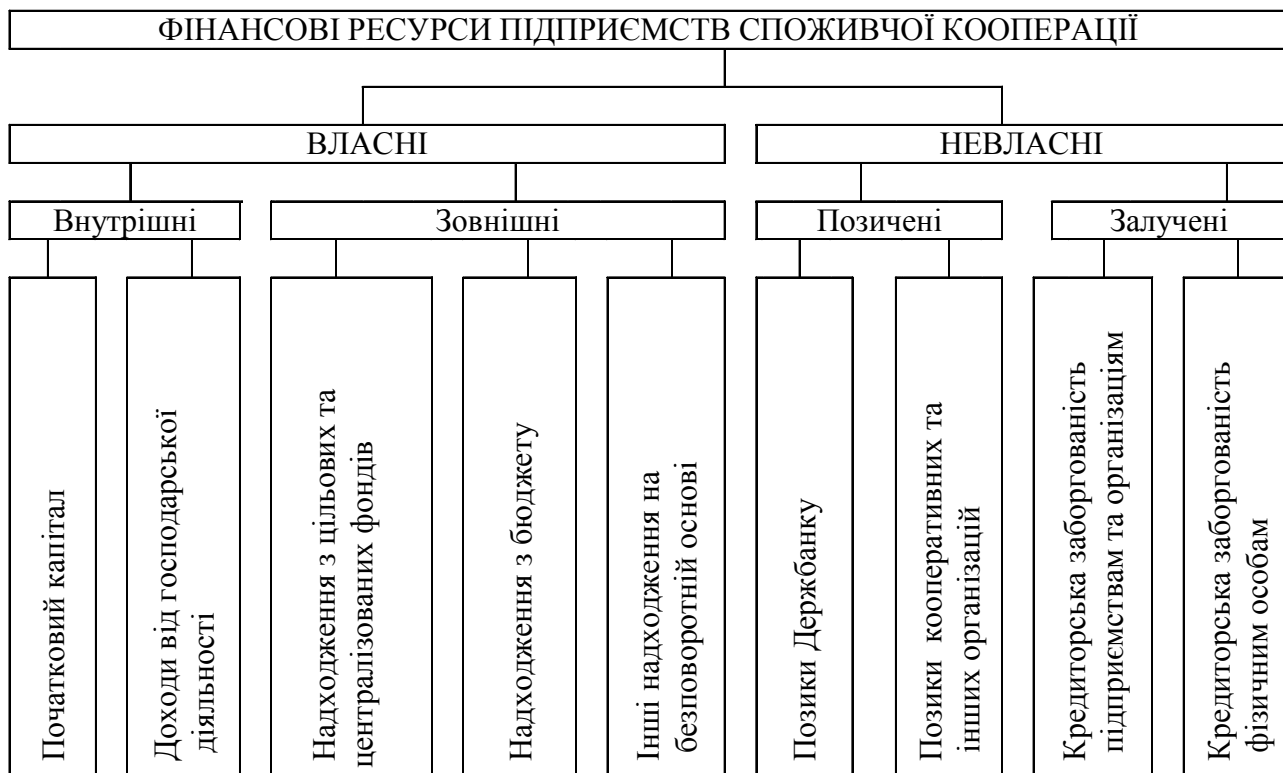

Рис. 5. Джерела фінансових ресурсів підприємств споживчої кооперації

5. Висновки

Отже, фінансові ресурси споживчої кооперації України – це власний, позичений та залучений капітал організацій та підприємств системи, що використовується на здійснення і розширення господарської діяльності та задоволення потреб пайовиків.

Наявність у кооперативних організаціях і підприємствах власних фінансових ресурсів забезпечує їм економічну (господарську) самостійність.

Тому подальші дослідження доцільно скерувати на вивчення власних фінансових ресурсів підприємств споживчої кооперації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла О. Г. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. Г. Біла – Львів : "Магнолія 2006", 2008. – 383 с.
2. Григор'єва А. Г. Фінанси споживчої кооперації (теорія і практика) / А. Г. Григор'єва. – М. : Економіка, 1977.
3. Економіка підприємства : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / [за ред. А. А. Фастовець]. – К. : НМЦ "Укоопосвіта", 2000. – 572 с.

4. Стасюк Г. А. Фінанси підприємств : [навч. посібник] / Г. А. Стасюк – Херсон : Олді-плюс, 2004. – 480 с.

5. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навчальний посібник / О. С. Філімоненков – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.

6. Фінанси підприємств і організацій споживчої кооперації : [підручник для студентів кооперативних вищих навчальних закладів] / [О. Г. Біла, В. П. Косаріна, С. І. Мельник, О. І. Мосціховська ; за редакцією О. Г. Білої]. – К. : НМЦ "Укоопосвіта", 1999. – 520 с.

7. Фінанси підприємств : [навчальний посібник] : курс лекцій / [за ред. д.е.н., проф. Г. Г. Кірейцева]. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 268 с.

8. Фінанси підприємств : підручник / керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с., іл.

9. Фінансова діяльність підприємства : [підручник] / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ І НАПРЯМІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Досліджено появу і розвиток підходів, видів і напрямів економічного аналізу в історичному контексті. Запропоновано авторський підхід до класифікації видів економічного аналізу та визначено напрями аналітичних досліджень на різних рівнях управління.

Ключові слова: економічний аналіз, класифікація, види, напрями.

Gerasymenko T.

THE CLASSIFICATION OF TYPES AND TRENDS OF THE ECONOMIC ANALYSIS: THE HISTORICAL CONTEXT

Annotation. The emergence and development of approaches, types, and trends of economic analysis in historical context are under investigation. Author's approach to the classification of the economic analysis types has been suggested, trends of analytical research on different levels of management have been defined.

Keywords: economic analysis, classification, types, trends.

1. Вступ

Економічний аналіз виник у результаті диференціації суспільних наук, однак, його теоретичною основою є політична економія. Саме в ній, як свідчать дослідження, зародилися і впродовж багатьох століть сформувалися знання, які порівняно недавно виокремились у самостійну науку.

Ринкова трансформація національної економіки України зумовила потребу переглянути теоретичні основи економічного аналізу, чільне місце серед яких займає класифікація його видів і напрямів дослідження.

Проблеми класифікації як процесу розподілення явищ, процесів та категорій за класами, видами і групами відповідно до визначених ознак завжди привертала увагу науковців. І хоча класифікація, тією чи іншою мірою, є умовною, все ж вона допомагає глибше осмислити предмет та об'єкт дослідження.

Огляд сучасної економічної літератури [1; 3; 4; 6; 11] дає підстави стверджувати, що немає чіткої класифікації економічного аналізу. Частково це можна пояснити тим, що вчені неоднозначно трактують економічний аналіз як науку. Адже розуміння сутності економічного аналізу визначає його класифікацію. Результати досліджень підходів різних науковців до тлумачення дефініції "економічний аналіз" викладені у наших попередніх публікаціях [2].

Окрім цього, істотно впливає на класифікацію видів і напрямів економічного аналізу зміна суспільно-економічних формацій. Дослідження класифікації видів і напрямів економічного аналізу в історичному аспекті з урахуванням трансформацій-

них змін має теоретичне та практичне значення для окреслення подальших напрямів його розвитку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами класифікації економічного аналізу займалися як зарубіжні, так і українські вчені, зокрема М. І. Баканов, С. Б. Барнгольц, Н. Р. Вейцман, І. І. Каракоз, В. І. Самборський, С. К. Татур, А. Д. Шеремет, І. П. Житна, В. В. Ковальов, Л. І. Кравченко, І. Д. Лазаришина, Є. В. Мних, О. В. Олійник, Г. В. Савицька, В. І. Стражев, Ю. С. Цал-Цалко, С. І. Шкарабан, М. Г. Чумаченко.

3. Мета статті та постановка завдання

Дослідити еволюцію видів і напрямів економічного аналізу в історичному контексті та запропонувати власний підхід до класифікації видів економічного аналізу і визначити напрями аналітичних досліджень на різних рівнях управління.

4. Виклад основного матеріалу

Як покаже вивчення класифікації видів та напрямів економічного аналізу в історичному аспекті, це питання завжди викликало великий інтерес у науковців. Окрім цього, історичний екскурс свідчить про те, що економічний аналіз як функція управління, звичайно, не в сучасному тлумаченні, існував ще у часи примітивного ведення господарства. На думку російського вченого В. В. Ковальова, "аналітичні функції притаманні будь-якій господарській діяльності" [5, с. 48]

На етапі зародження і становлення економічного аналізу сформувалися основні підходи до напрямів його дослідження – нормативний і позитивний. Започаткував нормативний економічний аналіз давньогрецький філософ Ксенофонт (430 – 355 рр. до н.е.), використавши його для опису

господарського побуту грецьких полісів. Учень Платона Арістотель Стагірит (384 – 322 рр. до н.е.) зробив перший крок до позитивного економічного аналізу – опису господарського життя у системі взаємопов'язаних категорій.

Нормативним і позитивним підходом до аналізу послуговувались відомі історичні постаті упродовж багатьох наступних століть. Зокрема, римські філософи Катон Цензор і Марк Теренцій Варрон використовували нормативний підхід для висвітлення принципів раціональної організації приватного рабовласницького господарства.

У трактаті "Гуань – цзи" невідомі стародавньокитайські автори висловили пропозиції про застосування кількісного аналізу економічних явищ та розроблення нормативів для покращення організації натурального господарства.

Початок другого тисячоліття ознаменований розвитком схоластики, яка на декілька віків визначила межі нормативного економічного аналізу. Становлення нормативного аналізу тривало і в епоху меркантилізму (XV–XVII ст.). У цей період вчені вели пошук економічних закономірностей у сфері обігу. Окрім пильної уваги до сфери обігу, меркантилізм як економічна концепція передбачав використання емпіричного методу для дослідження зовнішніх проявів економічних процесів. Однак системний аналіз всіх сфер економіки був відсутній.

Економічну політику меркантилізму обґрунтував Антуан Монкретьєн де Ваттевіль у "Трактаті з політичної економії" (1615 р.), вперше вживши термін "політична економія". Саме разом із політичною економією, на думку багатьох вчених, розвивався і економічний аналіз, який спочатку був її інструментарієм.

Отже, можна констатувати, що від часів виникнення і до XVIII ст. відбувалося становлення аналізу на мікроекономічному рівні.

На зміну меркантилістам у XVIII ст. прийшли фізіократи, які основну увагу приділяли не сфері обігу, а виробництву. Саме на цей час припадає розвиток позитивного економічного аналізу.

Однією із геніальних постатей цього періоду був Ф. Кене, який заклав основу для аналізу відтворення капіталу, тобто постійного відновлення і повторення процесів виробництва і збуту, що мало велике значення для раціонального ведення господарства. Великою заслугою Ф. Кене є створення так званої "економічної таблиці". У ній за допомогою числового прикладу та графіка відображено, як створений у землеробстві валовий і чистий продукт країни обертається у натуральній та грошовій формах між трьома визначеними Ф. Кене класами суспільства.

На думку академіка В. С. Немцінова, ця таблиця є "геніальним злетом людської думки, її можна вважати першим досвідом макроекономічного аналізу, в якому центральне місце займає поняття сукупного суспільного продукту" [8, с. 175–177].

Макроекономічний аналіз застосовував і У. Петті, засновник класичної політичної економії, яка перейшла до аналізу внутрішніх закономірностей

капіталістичного способу виробництва і пошуку законів його розвитку. У. Петті вперше використав статистико-економічний метод дослідження, який багато у чому визначив напрями розвитку всіх економічних наук.

Політична економія XVIII–XIX ст. збагатилася працями таких відомих дослідників, як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Мілль, К. Маркс та ін. Застосовуючи причинно-наслідковий аналіз, середні й абсолютні показники, класики намагалися виявити механізм формування вартості товарів і цін на ринку у зв'язку з витратами виробництва або кількістю витраченої праці. Тобто можна говорити про використання факторного економічного аналізу.

Започаткував аналіз факторів А. Сміт. Результати своїх досліджень із застосуванням факторного аналізу він виклав у праці "Исследования о природе и причинах богатства народов" [12].

Головною заслугою Д. Рікардо стосовно економічного аналізу можна вважати те, що він гармонійно поєднав нормативний і позитивний підходи у дослідженнях. Як зазначає І. Шумпетер, зміст роботи Д. Рікардо полягав у тому, щоб виявити злободенні проблеми і взятися за їх вирішення за допомогою інструментів, які він розробив. Насамперед, вченого "цікавив чітко визначений результат, який має безпосереднє практичне значення. Істинний аналіз присутній саме настільки, наскільки це необхідно, щоб бути переконливим на практиці" [13, с.619–620].

Більшість праць К. Маркса є "аналітичними внаслідок своєї логічної природи, оскільки в них розкриті залежності між суспільними фактами" [13, с.505]. Окрім цього, аналізуючи капіталістичні виробничі відносини, К. Маркс використав новий метод дослідження – діалектичний матеріалізм.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що XVIII–XIX ст. характеризуються розвитком переважно макроекономічного аналізу.

Наприкінці XIX ст. змінюється парадигма в економічному аналізі у зв'язку з появою маржиналізму. Виникли принципово нові методи економічного аналізу, які давали змогу визначати граничні величини для характеристики змін у явищах; застосовуються математичні методи для вибору найкращого варіанта із можливих. Окрім цього, маржиналісти розглядають економіку як систему взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, а причинно-наслідковий підхід змінюється функціональним.

Вагомим є внесок у розвиток економічного аналізу українських учених. Так, зокрема, І. Я. Франко велику увагу приділяв статистичному аналізу, за допомогою якого розробив проект земельної реформи.

Досліджуючи розвиток економічного аналізу, вчений Є.В. Мних зробив йому висновок про те, що М. Туган-Барановський був автором принципових положень із теорії економічного аналізу в на-
прямах:

- визначення зв'язку висловлених ідей з об'єктивними економічними умовами;

Класифікація видів економічного аналізу

Ознака класифікації	Види економічного аналізу	Автор						
		М. І. Баканов, А. Д. Шеремет	Г. В. Савицька	С. І. Шкарабан	М. Г. Чумаченко	Є. В. Мних	Г. І. Кіндрацька	О. В. Олійник
1	2	3	4	5	6	7	8	9
За сферою застосування	загальнотеоретичний	+						
	конкретно-економічний	+						
За змістом процесу управління (часовою ознакою)	перспективний	+	+			+	+	+
	оперативний	+	+		+	+		+
	поточний	+				+		+
	ретроспективний	+	+		+	+	+	
За об'єктами управління (галузевою ознакою)	внутрішньогосподарський	+						+
	галузевий	+	+					+
За функціями управління економікою	внутрішній	+	+					
	зовнішній	+	+					
За суб'єктами	керівники	+						
	економічні служби	+						
	аудиторські фірми	+						
	фінансові органи тощо	+						
За періодичністю	річний	+		+				
	квартальний	+		+				
	місячний	+		+				
	щоденний	+		+				
За просторовою ознакою	внутрішньофірмовий		+			+		
	міжфірмовий		+			+		
За змістом і повнотою питань	повний аналіз всієї діяльності	+			+			
	локальний аналіз структурних підрозділів	+						
	тематичний	+			+	+		
За аспектами дослідження	фінансовий		+	+				
	техніко-економічний		+	+				+
	соціально-економічний		+					+
	економіко-статистичний		+					+
	економіко-екологічний		+					+
	маркетинговий		+					+
	інвестиційний		+					
функціонально-вартісний		+	+					
За методами вивчення об'єкта	комплексний	+						
	системний	+						
	функціонально-вартісний	+						
	порівняльний	+						
	кореляційний	+						
	суцільний	+						
За рівнем автоматизації робіт	вибірковий	+						
	в умовах ПЕОМ	+						
	неавтоматизований	+						

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
За методикою дослідження об'єктів	якісний		+					
	кількісний		+					
	експрес-аналіз		+					
	фундаментальний		+					
	ситуаційний		+					
	маржинальний		+					+
За змістом програми(обсягом)	економіко-математичний		+					
	комплексний		+	+			+	+
За функціональними сферами	тематичний		+	+			+	+
	маркетинговий						+	
	техніко-економічний						+	
	фінансовий						+	
	аналіз кадрів						+	
За характером дослідження	аналіз інновацій і розвитку						+	
	порівняльний						+	
	факторний						+	
	діагностичний						+	
	маржинальний						+	
	економіко-математичний						+	
За рівнем охоплення об'єкта	функціонально-вартісний						+	
	суцільний						+	+
	вибірковий						+	+
	внутрішньогосподарський						+	
	загальний						+	
	міжоб'єктний						+	

- аргументування теоретичних концепцій практичними розрахунками;

- пізнання економічної системи у динаміці та розвитку з метою виявлення тенденцій і закономірностей;

- проблем факторного економічного аналізу [6, с.14–15].

Над проблемами класифікації економічного аналізу працюють і сучасні зарубіжні та вітчизняні вчені, однак багато питань залишаються невирішеними. Класифікації видів економічного аналізу, які розробили російські, білоруські та українські науковці, за основними ознаками ми узагальнили в табл. 1.

Як свідчать дослідження, вчені, які займаються проблемами економічного аналізу теоретичного характеру, використовують найрізноманітніші ознаки класифікації його видів, подекуди не зважаючи на їхню доцільність і доречність. Науковці, які вкладають у суть економічного аналізу дослідження як загальнотеоретичного, так і практичного – на рівні суб'єктів господарювання, характеру [1], відповідно, і ширше класифікують економічний аналіз.

Зокрема, М. І. Баканов, А. Д. Шеремет, насамперед, класифікують економічний аналіз на загальнотеоретичний та конкретно-економічний. Загальнотеоретичний використовують для вивчення суспільних формацій та виявлення дії економічних законів. Конкретно-економічний використовують при дослідженні розвитку національної

економіки загалом та окремих її видів діяльності і підприємств.

Свою чергою, конкретно-економічний аналіз поділяють на макроекономічний та мікроекономічний. Перший використовують для дослідження регіонів і видів економічної діяльності загалом; другий – на рівні окремих підприємств і організацій.

Вітчизняні економісти, які зосереджують увагу на мікроекономічному аспекті економічного аналізу, переважно класифікують його стосовно практичного застосування на підприємстві.

Вважаємо, що класифікація економічного аналізу за сферою застосування на загальнотеоретичний і конкретно-економічний (макро- і мікроекономічний) є виправданою і необхідною для глибшого розуміння суті економічного аналізу як науки.

Зважаючи на те, що всі явища, події і процеси відбуваються у просторі та часі, відповідно, і класифікувати економічний аналіз пропонуємо за просторовою і часовою ознаками (рис. 1).

Підходи сучасних науковців до класифікації економічного аналізу за цією ознакою є доволі різноманітними. М. І. Баканов та А. Д. Шеремет пропонують виділяти міжгалузевий економічний аналіз, що, на наш погляд, недоцільно, оскільки неможливо виконати аналіз за більшістю показників через їх непорівняність. Г.В. Савицька замість традиційних термінів – "внутрішньогосподарський", "міжгосподарський", пропонує "внутрішньо-фірмовий" і "міжфірмовий" економічний аналіз, а

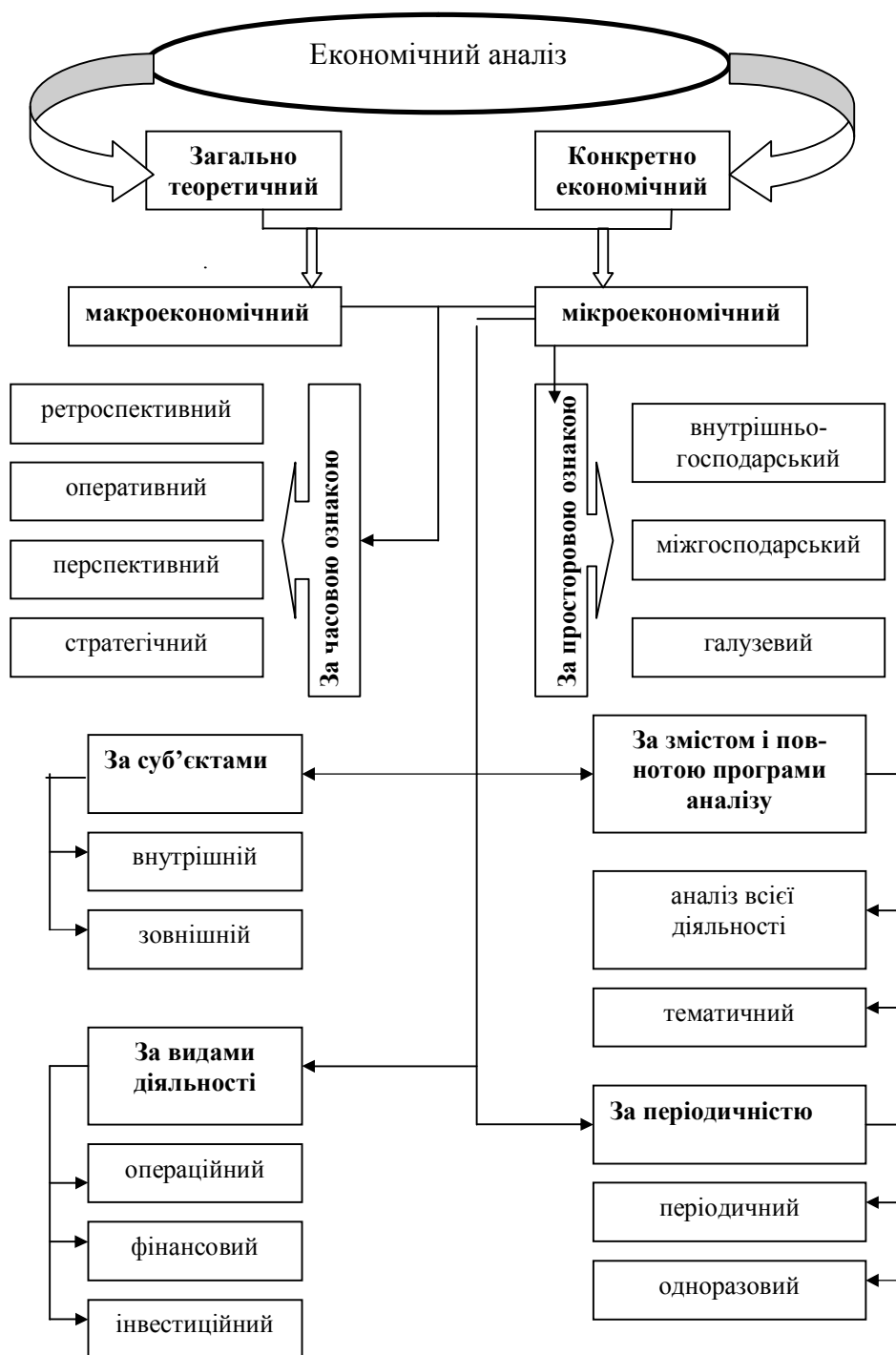

Рис. 1. Загальна класифікація видів економічного аналізу (розробка автора)

За просторовою ознакою пропонуємо класифікувати економічний аналіз на внутрішньогосподарський, міжгосподарський, галузевий. Із виділенням за цією ознакою галузевого аналізу не погоджується О. В. Олійник, яка вважає, що “сама назва галузевий не відображає сучасних підходів до структуризації економіки, на сьогодні маємо види економічної діяльності” [9]. Так, об'єктами класифікації у КВЕД є види економічної діяльності

вищих рівнях класифікації ці види групують у галузі, дослідження яких є актуальними, насамперед, для визначення стратегій їхнього розвитку.

За часовою ознакою більшість вчених виділяють ретроспективний, оперативний та перспективний аналіз. Окремі науковці доповнюють цю групу поточним [1; 6; 9] і підсумковим [11].

На наш погляд, за часовою ознакою економічний аналіз доцільно класифікувати на ретроспективний, оперативний, перспективний та стратегічний. Зарахування до цієї групи стратегічного аналізу пов'язане з його істотними відмінностями від перспективного.

За суб'єктами доцільно економічний аналіз класифікувати на внутрішній і зовнішній. Здійснюючи такий поділ, окремі науковці використовують інші класифікаційні ознаки – просторову [6] та за функціями управління економікою [1].

Наступною класифікаційною ознакою є види діяльності. Відповідно до них варто розрізняти аналіз операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Проте виділяти у складі економічного аналізу управлінський, на наш погляд, невиправдано, оскільки аналіз є складовою системи управління.

Також недоцільно здійснювати класифікацію за рівнем охоплення об'єктів на суцільний і вибірко-вий, тому що це способи організаційного характеру, а не види економічного аналізу.

Некоректним, на наш погляд, є класифікація економічного аналізу за методами вивчення об'єкта, адже під час аналітичних досліджень використовують певну сукупність методів і акцентувати на окремих із них недоцільно. І. М. Баканов та А. Д. Шеремет виокремили за цією ознакою комплексний і системний аналіз, що суперечить логічному розумінню понять "комплексність" і "системність". Системність і комплексність – це не види економічного аналізу, а основні методологічні підходи до його виконання. Системність і комплексність повинні супроводжувати весь аналітичний процес, інакше результати аналізу не забезпечуватимуть практичної цінності досліджень.

Ще дискусійнішим, порівняно із питанням класифікації видів економічного аналізу, є питання визначення його напрямів. Воно залишається поза увагою більшості вчених. Ті ж із дослідників, які займаються проблемами окреслення напрямів економічного аналізу, схилиються до його поділу на фундаментальний і технічний. Характеристику фундаментального та технічного аналізу у трактуванні зарубіжних вчених подала О.В. Олійник [9].

На наш погляд, напрями економічного аналізу визначаються його метою, однак основними з них як на макро-, так і на мікро-рівнях є:

- аналіз окремих видів діяльності;
- аналіз функціональних підсистем.

Ці напрями економічного аналізу на мікро-рівні доречно доповнити такими:

- аналіз окремих процесів діяльності;
- аналіз структурних підрозділів підприємств.

5. Висновки

Історичний екскурс щодо питання класифікації видів і напрямів економічного аналізу, з урахуванням реалій сьогодення, дає можливість стверджувати, що їх уточнення, розвиток чи поява нових нерозривно пов'язані зі зміною суспільно-економічних формацій та неоднозначним тлумаченням

вченими дефініції "економічний аналіз". Науково обґрунтована класифікація економічного аналізу має велике теоретичне і практичне значення, оскільки, з одного боку, допомагає глибше зрозуміти суть економічного аналізу як науки, а з іншого – визначає методологію аналітичних досліджень та організацію їх здійснення.

Питання методології та організації економічного аналізу є предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баканов М. И. Теория экономического анализа: учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет ; [4-е изд., доп. и перераб.] – М. : Финансы и статистика, 1997. – 416 с.
2. Герасименко Т. О. Проблеми викладання аналітичних дисциплін у вищій школі: матеріали міжнародної науково-практичної конф. ["Актуальні проблеми розвитку обліку, контролю та аналізу в умовах глобальних економічних змін"], (Полтава, 07–08 жовтня 2010 р.)
3. Економічний аналіз: навч. посібник / [М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка]. – [вид. 2-ге перероб. і доп.] – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.
4. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: теорія і практика: підручник / [Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній; за ред. проф. А. Г. Загороднього]. – Львів : "Магнолія Плюс", 2006. – 428 с.
5. Ковалев В. В. Финансовый анализ: управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев – М. : Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
6. Мних Є. В. Економічний аналіз : навч. посібник / Є. В. Мних, І. Д. Ференц. – Львів : Армія України, 2000. – 144 с.
7. Мних Є. В. Сучасний економічний аналіз: питання методології та організації / Є. В. Мних // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 1. – С. 55–61.
8. Немчинов В. С. Экономико-математические методы и модели / В. С. Немчинов. – М. : Мысль, 1965.
9. Олійник О. В. Формування моделі систематизації видів та напрямів економічного аналізу [електронний ресурс] http://nbus.gov.ua/portal/Soc_gum^zhdtu_eco.
10. Олійник О. В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: дис. ... доктора екон. наук: 08.00.09 / О. В. Олійник – К. : 2009.
11. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посібник / Г. В. Савицька ; [3-те вид., випр. і доп.] – К. : Знання, 2007. – 668 с.
12. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэргиз, 1962.
13. Шумпетер Й. История экономического анализа. "Экономическая школа" / Й. Шумпетер. – СПб., 2004.

ДЕЯКІ З МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Розглянуто окремі методичні підходи щодо визначення ефективності використання трудового потенціалу підприємства. Обґрунтовано переваги та недоліки рейтингового підходу до розрахунку інтегрального коефіцієнта використання трудового потенціалу підприємства. Охарактеризовано основні етапи проведення розрахунку інтегрального показника.

Ключові слова: оцінка ефективності, трудовий потенціал, рейтинговий підхід.

Gladchak N.

SOME OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINE THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF LABOR POTENTIAL ENTERPRISES

Summary. The essence of some methodological approaches to determine the efficiency of labor potential of the enterprise. The advantages and disadvantages of the rating approach to calculating the integral coefficient of the work potential of the enterprise. Main stages of the calculation of integral index.

Keywords: efficiency rating, employment potential, ranking approach.

1. Вступ

У менеджменті людських ресурсів країн з розвинутою ринковою економікою основною конкурентною перевагою будь-якого підприємства визнано всебічний розвиток і використання індивідуального і колективного трудового потенціалу. У XXI столітті ця парадигма за оцінками зарубіжних аналітиків набуде сили невідкладного закону для успішного підприємництва, оскільки пристосовуватись до змін у ринковому середовищі зможе високомобільний, зорієнтований на постійний розвиток, персонал [6, с. 18].

Погоджуючись з думкою фахівців, які визнають необхідність оцінки ефективності використання трудового потенціалу підприємства з метою розробки заходів щодо підвищення загальної ефективності діяльності підприємства, вважаємо, що знання можливостей своїх працівників, рівня і результатів використання їх трудового потенціалу є інформацією для своєчасного прийняття управлінських рішень щодо можливості реалізації обраних стратегій розвитку підприємства за рахунок резерву невикористаних потенційних можливостей персоналу та розвитку його інтелектуальної складової.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дане питання є актуальним у наш час і широко обговорюється науковцями. Значний вклад у розгляд та вирішення проблем розвитку трудового потенціалу та ефективності його використання зробили В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, Г. В. Осовська, Т. І. Заславська, М. І. Баканов, І. М. Бойчик, О. І. Стахів, В. А. Савченко, М. І. Долішній, О. В. Грішнова, О. П. Сологуб, П. Страссман, Л. Едвінсон, М. Мелоун, К. Свейбі, Т. Стюарт.

У сучасних умовах господарювання необхідно накреслити шляхи, за допомогою яких можна було б продуктивно та ефективно використовувати трудовий потенціал як чинник підвищення конкурентоспроможності на ринку товарів і послуг.

Вимога до застосування системного підходу до оцінки ефективності виробництва вперше була відображена в Методичних вказівках до складання Державного плану розвитку народного господарства СРСР, затвердженого в 1969 р. В Методичних вказівках, затверджених у 1974 р., був включений розділ "Планування показників ефективності суспільного виробництва", в якому ідея системного підходу отримала подальший розвиток. В радянські часи ефективність діяльності підприємства визначалась за допомогою застосування системного підходу, а критерієм ефективності визнавався рівень досягнення планових значень показників.

На відміну від вітчизняних реалій, на підприємствах США (корпорація "Дженерал Електрик") ще у 60-х рр. XX ст. застосовували систему оцінки ефективності діяльності підприємства в розрізі ефективності використання його активів, в тому числі й трудового, яка передбачала оцінку діяльності персоналу, що базувалась на концепції управління за цілями, та традиційну щорічну атестацію працівників їх безпосередніми керівниками. Завершальним етапом у системі оцінки ефективності використання трудового потенціалу співробітника була співбесіда з ним керівника щодо отриманих результатів та розробки заходів підвищення мотивації працівника до більш ефективної трудової діяльності [9, с. 84].

В 1993 р. американськими організаціями з управління людськими ресурсами ("Society for Human Resource Management", "Development Dimen-

sions International") були проведені дослідження щодо оцінки діяльності персоналу в 130 компаніях (з яких 2/3 сервісні, 1/3 – виробничі). Результати дослідження засвідчили, що керівники і підлеглі сприймають процедуру оцінки як трикутник: в одному куті якого покладено завдання підвищувати ефективність діяльності працівників, в другому – розвивати їх трудовий потенціал, в третьому – визначити грошову винагороду або приймати рішення щодо просування на іншу посаду [9, с. 86].

Доктор філософії, консультант і викладач американського Інституту персоналу Джим Кеннон в інтерв'ю журналу "Управление компанией" зазначив, що оцінку ефективності діяльності працівника, персоналу необхідно проводити тоді, коли метою її проведення є виявлення чинників підвищення ефективності праці [2, с. 111].

Значна частина керівників вітчизняних підприємств, створених у радянські часи, і сьогодні не визнають провідну роль трудового потенціалу для успішного функціонування підприємства і не визначають ефективність його використання. На більшості підприємств не розраховують ефективність використання трудового потенціалу через брак часу, відсутність спеціалістів з роботи із персоналом, а також через відсутність знань щодо методичних підходів до її визначення.

Вітчизняні фахівці-практики з людських ресурсів відзначають, що в період стрімкого росту ринку, підприємства не мають часу займатись вирішенням досліджуваного питання, оскільки основна увага спрямована на швидкість задоволення потреб ринку і, як наслідок, оцінку фінансових результатів. Інші фахівці вважають, що на підприємствах, де питома вага витрат на персонал становить 3-5% від собівартості продукції, а підприємець отримує прибутки за допомогою використання ноу-хау, технологій, унікального географічного розташування, не має сенсу займатись питаннями рентабельності використання персоналу. Ці фахівці дотримуються думки, що розраховувати ефективність використання персоналу слід професійним компаніям: юридичним, консалтинговим, де персонал є і носієм ноу-хау, і технологій та устаткуванням для виробництва благ [3, с. 30].

Результати опитування вітчизняних керівників підприємств щодо показників, які характеризують ефективність використання персоналу, проведене журналістами українського тижневика "Бізнес", засвідчили, що деякі управлінці пропонують розраховувати ефективність використання персоналу навіть одного підрозділу не менш ніж за двадцятьма показниками; у кожного керівника є два-три показники, які дозволяють зробити висновки щодо ефективності чи неефективності діяльності персоналу. Серед названих показників зазначались: рентабельність власного капіталу, рентабельність довготермінового позикового капіталу, рентабельність сукупного капіталу, вартість бренду, коефіцієнт оборотності, частка ринку, прибуток, дохід, продуктивність праці [1, с. 52]. Усі вище перелічені показники (за виключенням продуктивності праці), насамперед, є показниками ефективності діяльності

підприємства [4, с.75-81], значення яких залежать від ефективного використання не лише трудового, але й виробничого, фінансового, маркетингового потенціалів, тому застосовувати ці показники можна для оцінки результатів використання трудового потенціалу підприємства, а деякі з них – для оцінки ефективності використання трудового потенціалу управлінської групи працівників. З метою комплексної оцінки ефективності використання трудового потенціалу підприємства їх необхідно поєднувати з показниками ефективності використання праці.

3. Мета статті і постановка завдання

Визначення ефективності використання трудового потенціалу підприємства за допомогою системи загально визнаних показників ефективності використання трудових ресурсів дозволяє об'єктивно визначити ефективність використання переважної частини трудового потенціалу підприємства.

4. Виклад основного матеріалу

В класичному розумінні зміст категорії "ефективність" полягає в парному порівнянні результатів (ступеня досягнення мети) з витратами, понесеними на її досягнення. Враховуючи вище наведене, ефективність можна зобразити так:

$$E = \frac{\text{Результат}}{\text{Витрати}} \quad (1)$$

Складність і багатогранність поняття трудового потенціалу, розгляд його на різних рівнях управління обумовлює можливість застосування різноманітних показників, що характеризують результат та витрати.

Результатом використання трудового потенціалу суспільства в багатьох країнах світу визнають валовий внутрішній продукт (ВВП), що є ринковою вартістю усіх кінцевих товарів та послуг, вироблених підприємствами країни упродовж певного періоду.

Показником, що узагальнено характеризує витрати трудового потенціалу країни, є сума витрат на оплату праці зайнятого на вітчизняних підприємствах економічно активного населення.

Отже, ефективність використання трудового потенціалу суспільства характеризується: 1) вартістю ВВП, що припадає на одну особу зайнятого населення: чим більша вартість, тим ефективніше використовується трудовий потенціал суспільства; 2) вартістю ВВП на 1 грн. витрат на оплату праці.

Враховуючи переваги і недоліки існуючих методичних підходів до визначення ефективності використання трудового потенціалу підприємства, доцільно використовувати три підходи до її визначення:

- 1) ґрунтується на показниках ефективності використання трудових ресурсів підприємства;
- 2) ґрунтується на визначенні приросту вартості як підприємства, так і його трудового потенціалу;
- 3) ґрунтується на ефективності використання трудового потенціалу функціональних груп працівників підприємства.

Показники ефективності використання реалізованої складової трудового потенціалу підприємства (трудових ресурсів)

№	Показник	Формула	Зміст
1	Прибуток на одного працівника ПВП ($P_{пвп}$), грн./чол.	$P_{пвп} = \Pi_{ч} / \text{Ч}_{пвп}$ (2) $\Pi_{ч}$ – чистий прибуток підприємства, грн.; $\text{Ч}_{пвп}$ – чисельність промислово-виробничого персоналу підприємства, чол.	Відображає суму чистого прибутку підприємства, що припадає на одного працівника промислово-виробничого персоналу
2	Рентабельність витрат на оплату праці ($R_{оп}$), %	$R_{оп} = (\Pi_{ч} / V_{оп}) \times 100\%$ (3) $\Pi_{ч}$ – чистий прибуток підприємства, чол.; $V_{оп}$ – витрати на оплату праці	характеризує частку прибутку підприємства, порівняно з витратами на оплату праці
3	Виробіток (W), т./чол.	$W = Q / \text{Ч}_{пвп}$ (4) Q – обсяг виготовленої продукції за період, т, $\text{Ч}_{пвп}$ – чисельність промислово-виробничого персоналу підприємства, чол.	характеризує обсяг виготовленої продукції, що припадає на одного працівника промислово-виробничого персоналу
4	Трудоємність ($ТМ$), люд-год/1т продукції	$ТМ = T / Q$ (5) T – затрати робочого часу на виробництво продукції за певний період, людино-год.; Q – обсяг виготовленої продукції за період, т	характеризується кількістю робочого часу, витраченого на виробництво одиниці продукції
5	Коефіцієнт використання робочого часу ($K_{р.ч}$), %	$K_{р.ч} = \text{Фонд}_{ф} / \text{Фонд}_{нл} 100\%$ (6) $\text{Фонд}_{ф}$ – фонд фактично відпрацьованого робочого часу, людино-год.; $\text{Фонд}_{нл}$ – нормативний фонд робочого часу, людино-год.	характеризує ступінь використання оплачуваного нормативного робочого часу працівниками
6	Віддача праці ($V_{пвп}$), грн/грн	$V_{пвп} = Q / V_{пвп}$ (7) Q – вартість виготовленої продукції за період, грн.; $V_{пвп}$ – сукупні витрати на промислово-виробничий персонал за період, грн.	характеризує вартість виготовленої продукції з однієї грн. витрат на промислово-виробничий персонал
7	Зарплатомісткість продукції ($Z_{п}$)	$Z_{п} = V_{оп} / Q$ (8) $V_{оп}$ – витрати на оплату праці промислово-виробничого персоналу за період, грн.; Q – вартість виготовленої продукції за період, грн.	характеризує частку витрат на оплату праці в вартості виготовленої продукції
8	Озброєність працівників основними засобами ($O_{оз}$), грн./чол.	$O_{оз} = V_{оз} / \text{Ч}_{пвп}$ (9) $V_{оз}$ – вартість основних засобів підприємства, грн.; $\text{Ч}_{пвп}$ – чисельність ПВП під-ва, чол.	визначає рівень озброєності промислово-виробничого персоналу основними засобами
9	Темп приросту продуктивності праці (ΔW), %	$\Delta W = (W_1 - W_0) / W_0 100\%$ (10) W_1, W_0 – виробіток в звітному та базовому році відповідно	характеризує зміну результативності праці (виробітку) в звітному році
10	Коефіцієнт плинності персоналу ($K_{пл}$), %	$K_{пл} = \text{Ч}_{зв} / \text{Ч}_{сер} 100\%$ (11) $\text{Ч}_{зв}$ – чисельність працівників промислово-виробничого персоналу, звільнених за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни, $\text{Ч}_{сер}$ – середньоспискова чисельність ПВП	характеризує частку працівників, які звільнились за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни порівняно з середньосписковою чис.

Джерело: складено за даними [7, 8, 9]

Оскільки в науковій літературі не визначено ні теоретичного підґрунтя, ні практичного інструментарію для проведення оцінки приросту вартості підприємства за рахунок підвищення якісних характеристик складових і ефективності використання трудового потенціалу, визначення його вартості, критеріїв ефективності використання трудового потенціалу функціональних груп підприємства, необхідно розробити практичний інструментарій для визначення ефективності використання трудового потенціалу підприємства на основі застосування підходу, що ґрунтується на показ-

никах ефективності використання синтезу реалізованих інтелектуальних, психофізіологічних, особистісних здібностей його працівників.

Наявність різноманітних показників, що характеризують витрати трудового потенціалу (витрати часу, витрати на оплату праці, навчання, охорону здоров'я тощо) і результати його використання (обсяг виготовленої продукції, величина чистого прибутку підприємства, фактичний фонд робочого часу, озброєність працівників основними засобами, приріст продуктивності праці) свідчать про можливість формування сукупності показників

ефективності та відсутність єдиного показника, що в цілому її характеризував. Вище зазначене обумовлює необхідність обрання такого підходу до оцінки використання трудового потенціалу, що дозволив би комплексно оцінити ефективність його використання, використовуючи різновимірні показники ефективності.

Дане завдання можна розв'язати, використовуючи рейтинговий метод, який дозволяє розраховувати єдиний загальний показник ефективності використання трудового потенціалу шляхом переведення у рангові одиниці виміру різновимірні значення показників прибутковості персоналу, продуктивності праці, темпу її росту, трудомісткості продукції, коефіцієнту використання робочого часу, рентабельності витрат на оплату праці, вартості виробленої продукції на одиницю витрат на оплату праці, коефіцієнта плинності персоналу, озброєності працівників основними засобами.

Для прийняття рішення про ефективне чи неефективне використання трудового потенціалу підприємства розраховують інтегральний показник ефективності, використовуючи метод рангів для оцінки основних показників (табл. 1), що характеризують ефективність його використання як синтезу реалізованих інтелектуальних, психофізіологічних та особистісних здібностей працівників [9, с. 42].

На першому етапі розрахунку інтегрального показника ефективності визначають питому вагу кожного показника для досягнення ефективності, сума яких не повинна перевищувати одиницю, та розраховують галузеві значення показників, наведених в табл. 1, а також значення цих показників по підприємству за певний період часу (наприклад, п'ять років).

На наступному етапі методом динамічних рядів встановлюють галузеві орієнтовні середні, мінімальні, максимальні величини кожного з показників за аналізований період та присвоюють їм ранги від 0,1 до 1, міжранговий інтервал – 0,1.

Вищий ранг – "1" необхідно присвоювати значенням показників, які більш характеризують найвищу ефективність, а найменший – "0,1" – показникам, що характеризують найменш ефективне використання реалізованої частини трудового потенціалу підприємства.

На цьому етапі дуже важливо максимально об'єктивно присвоювати рангові значення показникам, адже від цього залежить достовірність кінцевого результату. Введення рангів вирішує проблему приведення різних за одиницями виміру показників до єдиної одиниці виміру, що дозволяє розраховувати інтегральний показник ефективності на основі значень сукупності різновимірних показників.

Наступним кроком є проведення аналізу відповідності отриманих значень на підприємстві галузевим значенням рангової сітки та присвоєння рангу кожному з показників.

На завершальному етапі визначають інтегральний коефіцієнт ефективності шляхом сумування добутків рангових значень обраних показників

на їх вагомість і переводять отриману величину у

$$\text{відсотки: } K_{\text{інтегр}} = \sum_{i=1}^n B_i P_i \quad (12),$$

де B_i – вагомість i -го показника, P_i – ранг i -го показника, n – кількість показників, що аналізується.

Чим більше значення інтегрального коефіцієнту використання реалізованої частини трудового потенціалу, тим ефективніше характеризується його використання.

Перевагами запропонованого рейтингового підходу до розрахунку інтегрального коефіцієнту використання трудового потенціалу підприємства (реалізованої його частини) є: можливість кількісного виміру загальної ефективності використання трудового потенціалу підприємства (реалізованої його частини); можливість порівняння ефективності використання трудового потенціалу підприємства, що функціонує в певній галузі, з ефективністю використання трудового потенціалу галузі; можливість виявлення сильних і слабких сторін використання трудового потенціалу підприємства на основі проведення порівняльного аналізу значень показників прибутковості праці, рентабельності витрат на її оплату, виробітку, трудомісткості, коефіцієнта використання робочого часу, віддачі праці, зарплатомісткості продукції, озброєності працівників основними засобами, коефіцієнта плинності персоналу, розрахованих по підприємству та по галузі.

Одним із недоліків даного підходу є ймовірність хибного визначення рангових значень показників ефективності використання трудового потенціалу підприємства, що обумовлено суб'єктивним підходом до присвоєння рангів отриманим значенням, а іншим недоліком є визначення ефективності використання не всього трудового потенціалу підприємства, а лише його реалізованої частини.

5. Висновки

Незважаючи на вказані недоліки запропонованого підходу до оцінки ефективності використання трудового потенціалу підприємства, вважаємо можливим застосовувати його в практичній діяльності разом з двома іншими підходами (вартісним та на основі опитування зацікавлених осіб), адже переваги від його застосування є більш вагомими, порівняно з недоліками. Оскільки показники ефективності використання реалізованої частини трудового потенціалу підприємства характеризують ефективність його використання з різних аспектів: витратного (рентабельність витрат на оплату праці, коефіцієнт використання робочого часу, трудомісткість, зарплатомісткість), прибуткового (прибутковості персоналу, виробіток, приріст продуктивності праці, випуск продукції на одиницю витрат на оплату праці), організаційного (плинність персоналу, озброєність основними засобами), приходимо до висновку, що ефективне використання трудового потенціалу підприємства характеризується максимальним досягненням завдань політики підприємства щодо витрат на трудовий потенціал, результатів та стабільності його використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангелин Д. В состоянии эффекта / Д. Ангелин // Бизнес. – № 40. – 2005. – С. 52-55.
2. Андреева Е. Не в методах суть / Е. Андреева // Управление компанией. – № 12. – 2006. – С. 111-114.
3. Аширова Г. Т. Современные проблемы оценки человеческого капитала / Г. Т. Аширова // Вопросы статистики. – № 3. – 2003. – С. 30-31.
4. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / І. М. Бойчик. – К. : Атіка, 2004. – 480 с.
5. Білорус Т. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства: монографія / Білорус Т. В. – Ірпінь : НАДПСУ, 2007. – 174 с.
6. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / Н. І. Єсінова – К. : Кондор, 2004. – 432 с.
7. Егоршин А. П. Управление персоналом / А. П. Егоршин – Н. Новгород : НИМВ, 1997. – 234 с.
8. Ковальчук І. В. Реальна економіка : навчальний посібник з економіки підприємства / І. В. Ковальчук. – К. : ВІПОЛ, 2004. – 393 с.
9. Новойтенко І. В. Чинники формування, використання, розвитку і відтворення трудового потенціалу / І. В. Новойтенко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – № 23. – 2007. – бібліограф: С. 4-5.
10. Савицкая Л. Всегда ли необходима аттестация? / Л. Савицкая // Управление компанией. – № 4. – 2006. – С. 83-90.

УДК 657.474:639.1(477)

Говда Г. А.

МИСЛИВСЬКІ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: СТАН ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИТРАТ

Анотація. Проаналізовано загальний стан мисливського господарства України. Досліджено динаміку витрат на ведення мисливського господарства та охарактеризовано користувачів мисливських угідь Львівської області.

Ключові слова: мисливські господарства, користувачі мисливських угідь, витрати.

Govda G.

HUNTING GROWING OF UKRAINE : THE STATE AND DESCRIPTION OF CHARGES

Summary. It has been analyzed the common state of hunting in Ukraine. It has been research the dynamics of the costs of hunting. It has been analyzed of the users of hunting grounds of the Lviv region.

Keywords: hunting facilities, users of hunting grounds, costs.

1. Вступ

Україна славиться своїми багатими ресурсами: земельними, водними, лісовими, тваринним і рослинним світом. В час світових потрясінь та катаклізмів актуалізуються питання раціонального використання цих видів ресурсів без шкоди для довкілля і з доходами для користувачів. Тому вивчення особливостей такої галузі, як мисливське господарство є актуальним і перспективним.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досліджували проблеми ведення мисливського господарства у своїх працях вчені В. Д. Бондаренко, К. А. Татаринів, І. В. Делеган, П. Б. Хосцький, Ю. В. Муравйов. Однак на вивчення проблем витрат в мисливських господарствах не було звернуто належної уваги.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є аналізування наявності, динаміки та стану мисливських господарств України загалом і Львівської області зокрема. Також розгля-

немо динаміку видів мисливських тварин і витрат на ведення мисливського господарства.

4. Виклад основного матеріалу

Дикі тварини, які проживають у природних для них умовах, є власністю народу України, традиціями якого з давніх-давен є полювання та добування продуктів життєдіяльності тварин.

За визначенням Закону України "Про тваринний світ" вид спеціального використання тваринного світу, що здійснюється шляхом добування диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах в межах мисливських угідь і які можуть бути об'єктами полювання, вважається мисливством [1].

Спеціальне використання об'єктів тваринного світу в порядку ведення мисливського господарства здійснюється з наданням відповідно до закону підприємствам, установам, організаціям і громадянам права користування мисливськими угіддями як для організації, так і для ведення мисливського господарства.

Таблиця 1

Аналіз площ мисливських угідь та кількості мисливських тварин України у 1990 – 2009 рр.*

Показники	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Площа мисливських угідь на кінець року, млн. га	51,8	50,6	47,8	47,7	47,7	47,5	47,2	47,3	47,2	47,3	46,9	46,5
зокрема охоплених мисливським упорядкуванням	51,7	46,4	37,1	34,6	33,3	36,1	38,2	39,5	42,5	45,0	45,7	43,9
Кількість мисливських тварин, тис. голів												
копитні тварини	254,6	237,3	177,8	177,3	179,7	184,8	187,6	195,0	197,1	208,0	218,1	232,2
хутрові звірі	2134,2	2497,7	2416,4	2379,3	2466,5	2412,0	2335,0	2348,4	2290,4	2224,7	2278,3	2245,6
пернага дичина	5098,0	11794,6	9417,5	9436,7	9485,2	9037,8	9201,7	9280,9	9753,8	9647,1	10139,7	10015,2

* На підставі даних Статистичного щорічника України за 2009 р. [3]

Аналіз витрат на ведення мисливського господарства в Україні за 1990 – 2009 р.*

Показники	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість мисливських господарств	...	719	841	872	854	928	954	868	865	886	921	988
Кількість працівників, зайнятих у мисливському господарстві	3652	4432	4965	5315	5388	5530	5767	5887	5818	6060	6361	6600
Витрати на ведення мисливського господарства, млн. грн. ¹ з них	14,8	640,7	20,8	26,4	30,6	34,9	44,5	58,1	70,4	93,1	121,2	142,0
на охорону та відтворення диких звірів та птахів, зокрема біотехнічні заходи	6,1	218,0	9,4	12,6	13,1	13,7	17,6	21,1	24,4	33,8	44,4	49,9
на штучне розведення мисливських звірів і птахів для розселення	1,2	6,7	0,3	0,3	0,4	0,5	0,9	1,2	1,4	2,1	3,8	4,4

¹У фактичних цінах: 1990 р. – млн. крб., 1995 р. – млн. крб.

*На підставі даних Статистичного щорічника України за 2009 р. [3]

Всі відносини, які пов'язані з організацією і веденням мисливського господарства, полюванням та наданням в користування мисливських угідь регулює Закон України "Про мисливське господарство та полювання" [2].

Площа мисливських угідь України у 1990 р. становила 51,8 млн. га, а у 2009 р. – 46,5 млн. га., тобто зменшилась на 10,2 %. (табл. 1). Скоротилась кількість копитних мисливських тварин (з 254,6 тис. голів у 1990 р. до 232,2 тис. голів у 2009 р., тобто на 8,8 %), кількість хутрових звірів та пернатої дичини, навпаки, збільшилась (на 5,2 % та 96,5 % відповідно).

Державне регулювання в галузі мисливського господарства здійснюють Кабінет Міністрів України та Державне агентство лісових ресурсів України, якому підпорядковано 25 обласних управлінь лісового та мисливського господарства. До їхнього складу входять державні мисливські господарства, однак останніми роками спостерігається тенденція до зростання кількості приватних мисливських господарств.

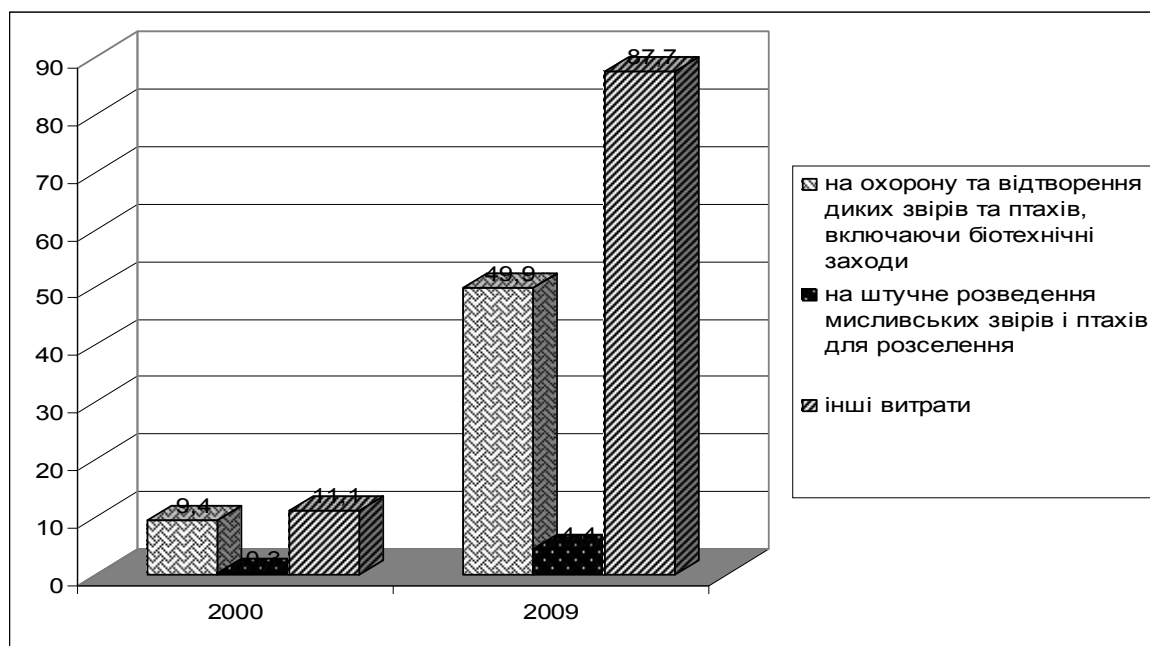
Користувачами мисливських угідь у 2009 р. були Українське товариство мисливців і рибалок (УТМР – 74 % площі), Державний комітет лісового господарства (13,3 %), інші користувачі – громадські мисливські організації та приватні підприємства (10,9 %), Товариство військових мисливців і рибалок (1,8 %).

В останнє десятиліття простежується тенденція до змін у структурі користувачів: зростає частка приватних та колективних користувачів різних форм власності та зменшується кількість державних мисливських господарств. Це тривожний факт, оскільки контроль за використанням угідь у державних підприємствах є систематичним і жорсткішим, ніж у приватних. Не слід забувати, що дер-

жавні підприємства зобов'язані здійснювати відтворення тварин на своїх територіях, а приватні менш відповідально ставляться до цих заходів. Водночас, хороший господар зможе забезпечити належні умови для проживання і розмноження тварин, якщо розумітиме важливість таких кроків і буде матеріально зацікавленим у розвитку господарства.

Аналізуючи статистичні дані, варто відзначити, що кількість мисливських господарств різних форм власності в Україні зросла на 269 одиниць порівняно з 1995 р., що становить 37,4 % (табл. 2). Відповідно більше працівників зайнято у мисливському господарстві – у 1990 р. – 3652 тис. ос., а у 2009 р. – 6600 (на 80,7 %).

Аналізуючи дані про витрати на ведення мисливського господарства в Україні загалом (табл. 2), можна помітити вартісне зростання витрат і незначні зміни у їхній структурі. Так, для прикладу в 2000 р. на охорону та відтворення диких звірів та птахів, зокрема біотехнічні заходи, було витрачено 9,4 млн. грн. (45 % від загальної суми витрат), а у 2009 р. – 49,9 млн. грн. (35 % всіх витрат). Щодо витрат на штучне розведення мисливських звірів і птахів для розселення, то в 2000 р. вони становили 0,3 млн. грн. (1 % всіх витрат), а в 2009 р. – 4,4 млн. грн. (3 % всіх витрат). Динаміку витрат та зміну в їхній структурі унаочнено на рис. 1 – 3.

Рис. 1. Порівняльний аналіз витрат на мисливське господарство в Україні у 2000 і 2009 рр.

емства (10,9 %), Товариство військових мисливців і рибалок (1,8 %).

В останнє десятиліття простежується тенденція до змін у структурі користувачів: зростає частка приватних та колективних користувачів різних форм власності та зменшується кількість державних мисливських господарств. Це тривожний факт, оскільки контроль за використанням угідь у державних підприємствах є систематичним і жорсткішим, ніж у приватних. Не слід забувати, що дер-

Така структура витрат, на нашу думку, не враховує сповна необхідність відтворення тваринних ресурсів, оскільки витрати на штучне розведення порівняно з іншими видами витрат є надто низькими.

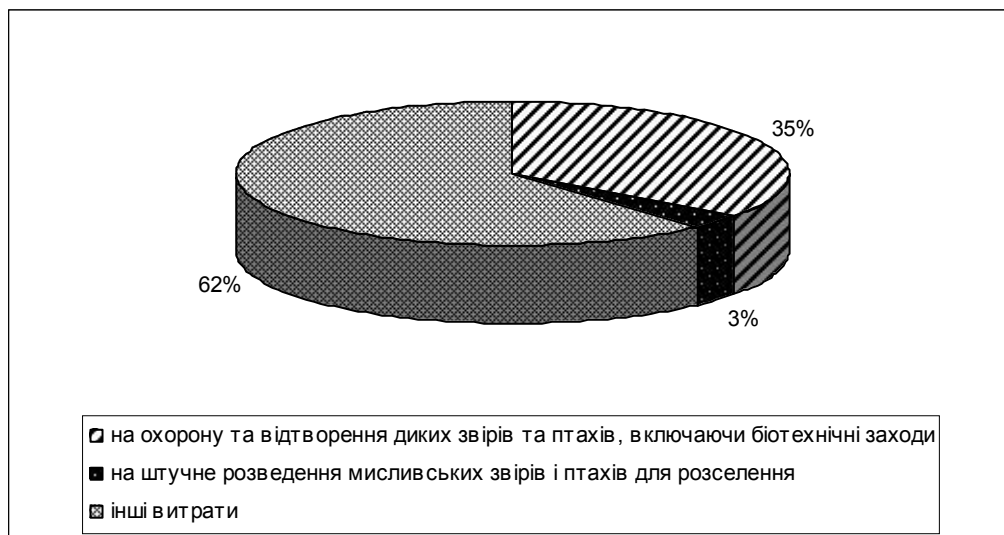
Аналізуючи стан мисливського господарства України детальніше, ми розглянули ситуацію у Львівській області, де мисливство є популярним видом діяльності. Це підтверджують такі статистичні дані.

Рис. 2. Структура витрат на ведення мисливського господарства у 2000 р.

Площа Львівської області становить 2 млн. 180 тис. га, загальна площа лісів Львівщини – 689,9 тис. га, або 32 % території області і 9 % лісів України. Загальна площа мисливських угідь області – 1 млн.771 тис. га, що становить 81 % території області і 4% угідь України. З них польові – 1 млн. 073 тис га. (60 % в області і 3 % України), лісові – 653 тис. га (37 % в області і 7 % України) та водноболотні – 45 тис. га (3 % в області і 2 % України) [4].

МІР) "Лісівник" на площі 332,9 тис. га або 19 %, чотири мисливські господарства Товариства військових мисливців і рибалок Західного регіону України (ТВМР ЗРУ) на площі 92,7 тис. га або 5 %, два господарства Львівської обласної організації фізкультурно-спортивного товариства "Динамо" (ЛОО ФСТ "Динамо") на площі 36,5 тис. га або 2 %, шість громадських організацій на площі 274,3 тис. га або 16 % та вісімнадцять інших організацій різної форми власності на площі 197,9 тис. га або

Рис. 3. Структура витрат на ведення мисливського господарства у 2009 р.

Станом на 01.01.2010 р. веденням мисливського господарства у Львівській області займалися шістьдесят дев'ять користувачів мисливських угідь. Серед них чотирнадцять підприємств Львівського обласного управління лісового та мисливського господарства (ЛЮУЛМГ) на площі 391,3 тис. га або 22 %, п'ятнадцять організацій УТМР на площі 445,5 тис. га або 25 %, десять товариств Львівського обласного товариства мисливців і рибалок (ЛОТ

11 % . Структура розподілу мисливських угідь між користувачами станом на 01.01.2010 р. наведена на рис. 4.

У Львівській області дозволено полювання на таких звірів: олень європейський, козуля, кабан, лань, куниця лісова, бобер, ондатра. Для двох видів – козуля і кабан – ліміти встановлено для всіх господарств, що здійснюють полювання на землях державного мисливського фонду.

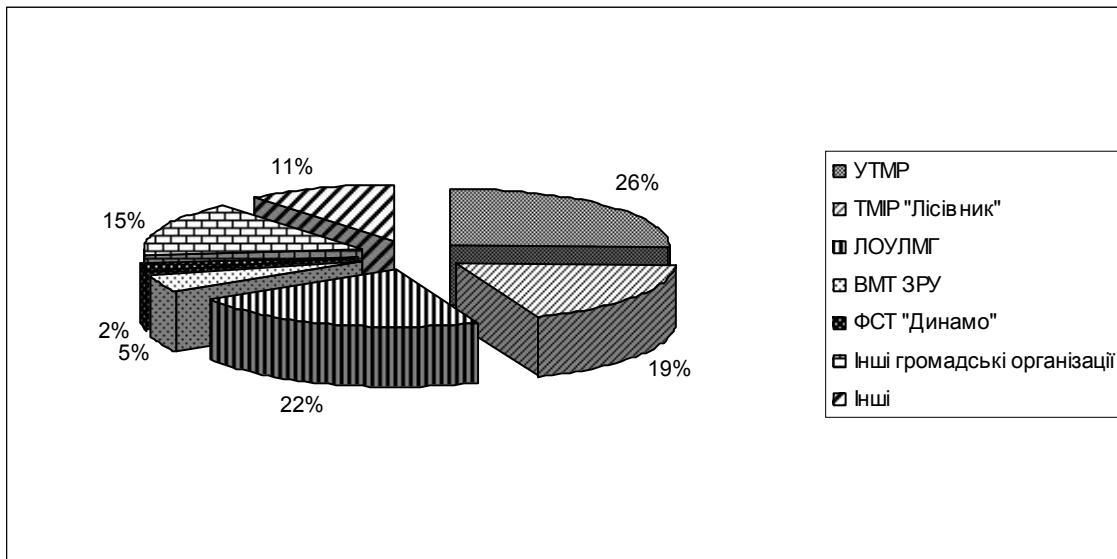

Рис. 4. Структура користувачів площ мисливських угідь Львівської області

Аналізуючи зміни в чисельності диких тварин, зазначимо, що приріст популяцій упродовж попередніх років був незначним [5]. Динаміку чисельності основних видів мисливських тварин Львівщини відображено на графіку (рис. 5).

упорядкування угідь, окрім тих, яким надано мисливські угіддя в 2009 р.

Витрати на ведення мисливського господарства загалом в області за 2009 р. становлять 7495,5 тис. грн., з них на охорону і відтворення, зокрема

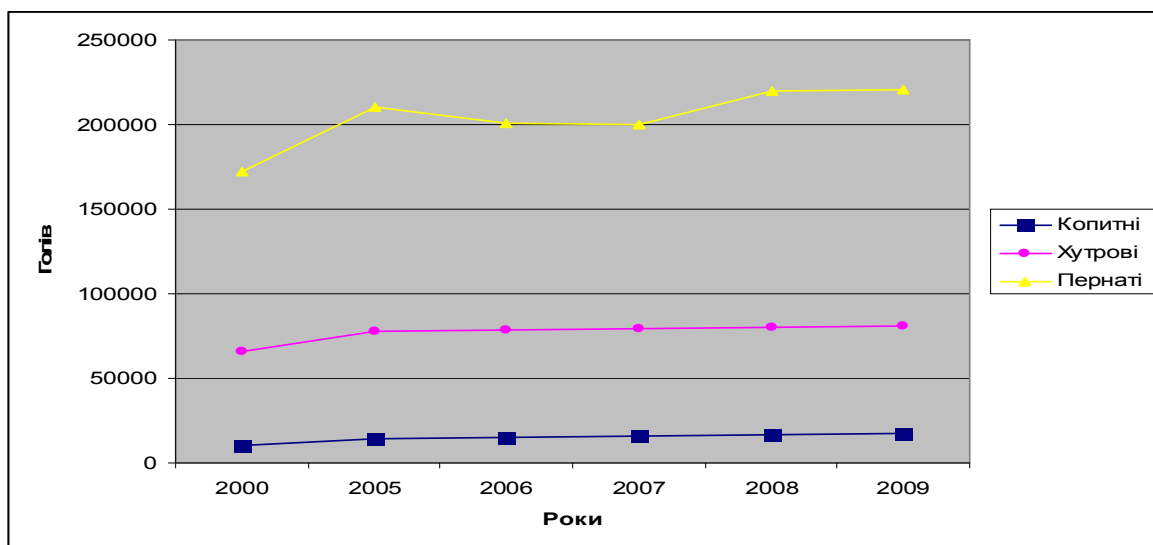

Рис. 5. Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин Львівщини

Загалом у мисливському господарстві Львівщини станом на 01.01.2010 р. було зайнято 379 працівників, з них 41 мисливствознавець. Створено егерську службу, штатна чисельність якої становить 217 егерів. Крім того, контроль за веденням мисливського господарства в районах області здійснюють 20 районних мисливствознавців, які входять до штату підприємств ЛОУЛМГ, та лісова охорона, яка налічує понад 1,5 тис. працівників.

Позитивним результатом роботи за останній рік є те, що усі користувачі виконали мисливське

біотехнічні заходи – 1996,6 тис. грн. Витрати перевищили надходження (2577,9 тис. грн.) в 2,9 рази. Це негативна тенденція, а отже, слід прийняти невідкладні рішення щодо розвитку галузі на державному рівні.

5. Висновки

Аналізування стану мисливського господарства України та Львівської області виявило багато проблем. Тому, на нашу думку, перспективним є розроблення методики обліку і контролю витрат у

мисливських господарствах України на прикладі Львівської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про тваринний світ : від 13.12.2001 р. № 2894-III.
2. Україна. Закон. Про мисливське господарство та полювання : від 22.02.2000 р. №1478-III.

3. Статистичний щорічник України за 2009 рік.
4. Статистичні дані діяльності ЛОУЛМГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivlis.com.ua>
5. Муравйов Ю. В. Аналіз ведення мисливського господарства та шляхи підвищення його ефективності / Ю. В. Муравйов, П. Б. Хоєцький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.1 – С. 23–29.

УДК 657.1:338.45

Головацька С. І.

ОБТЯЖЛИВИ КонтРАКТИ В БУДІВНИЦТВІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ТА ОЦІНКИ

Анотація. Глобалізація світової економіки, посилення захисту прав інвесторів та забезпечення прозорості міжнародних ринків капіталу зумовили нові підходи до регулювання методології розкриття економічної інформації про результати діяльності суб'єктів господарювання сфери будівництва. Розглянуто організаційно-технологічні особливості будівництва як галузі економіки України та їхній вплив на методику оцінювання та забезпечення обтяжливих контрактів будівельних підприємств.

Ключові слова: будівництво, будівельний контракт, забезпечення, обтяжливий контракт, збитки.

Holovatska S.

ONEROUS CONTRACTS IN CONSTRUCTION: LEGAL METHODS OF ACCOUNTING AND ASSESSMENTS

Summary. Globalization of world economy, strengthening the protection of investors and ensure transparency of international capital markets led to new approaches to regulation methodology disclosure of economic information on the performance of the construction businesses. The article reviews the organizational and technological features of the building, as the field of economy of Ukraine and their impact on methods of evaluation of onerous contracts and construction companies.

Keywords: construction, construction contract provision, onerous contract losses.

1. Вступ

На сучасному етапі розвиток і ефективність будівельного виробництва значною мірою залежать від швидкості структурної та внутрішньогалузевої перебудови, реформування відносин власності, поширення та поглиблення ринкових відносин між всіма суб'єктами господарювання. Під впливом різноманітних обставин, які динамічно змінюються, вказані процеси набули нерівномірного поширення в галузі будівництва.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Актуальні питання формування доходів, витрат та фінансових результатів суб'єктів господарювання за будівельними контрактами розглянуто у працях А. В. Дмитренко, А. Ю. Грибкова, С. З. Мошенського, Т. П. Остапчук, К. А. Ягмур. Однак, нинішній кризовий стан економіки України, у зв'язку з яким спостерігається зниження обсягів виконання будівельно-монтажних робіт та, як наслідок, рентабельності підприємств сфери будівництва, вносить корективи у визначення пріоритетності формування облікової інформації, потрібної для

прийняття управлінських рішень. Збільшуються обсяги обтяжливих та збиткових контрактів у будівництві, тому необхідно розробити заходи, які б забезпечили покриття витрат суб'єкта господарювання на виконання будівельних контрактів.

3. Мета статті і постановка завдання

У сучасних умовах господарювання під час управління будь-якою економічною системою доводиться вирішувати багато проблем, які породжує зовнішнє і внутрішнє середовище. Зовнішній вплив на діяльність підприємства зумовлений макроекономічною і політичною нестабільністю, змінами у правовій сфері регулювання підприємництва та кризовими явищами. Дія внутрішніх факторів пов'язана з тим, що неможливо прийняти внутрішні управлінські рішення у зв'язку з недостатністю інформаційного забезпечення щодо невизначеностей і перспектив розвитку бізнесу.

Мета статті – визначити сутність і нормативно-правове забезпечення обтяжливих контрактів у будівництві та вплив організаційно-технологічних

факторів на методику їх бухгалтерського обліку й оцінювання.

4. Виклад основного матеріалу

Будівельний комплекс створює продукцію, головне призначення якої – забезпечити матеріальні умови розширеного відтворення. Інвестиційна політика та структурні зрушення в будівництві зумовлені, передовсім, об'єктивними потребами конкретних галузей економіки в будівельній продукції, а результати його розвитку великою мірою впливають на зростання продуктивності праці та ефективність економіки України загалом.

Особливість будівельного виробництва визначається характером його продукції. Вона нерухома, використовується там, де створюється, та безпосередньо пов'язана із землею, яка є основою будинків і споруд, а в окремих випадках, є їхньою невід'ємною частиною (водосховища, газові та нафтові свердловини тощо). На відміну від промислових підприємств, засоби праці в будівництві, за характером використання їх у виробничому процесі – рухомі, а об'єкти, які треба спорудити (будівельна продукція), – нерухомі.

Зазначена ознака впливає на формування витрат за конструктивними елементами об'єктів будівництва, вартість яких залежить від рельєфу місцевості, інженерно-геологічних та інших місцевих умов. Нерухомість будівельної продукції позначається на порядку організації виробничого процесу, який, на відміну від стаціонарного промислового виробництва, зазнає безперервної трансформації, змінюється, згортається та переноситься на інший будівельний майданчик. Оскільки об'єкти будівництва прикріплені до землі та є єдиним цілим з нею, для всіх галузей будівництва характерне виконання робіт на різноманітних та відокремлених будівельних майданчиках, тісний зв'язок об'єктів будівництва з місцями їх майбутнього використання та перервність цього процесу в разі зміни будівельних об'єктів.

Характер продукції будівництва визначає основні особливості його економіки, організації та технологічного процесу: тривалість виготовлення продукції та порядок реалізації зумовлюють великі обсяги незавершеного виробництва та інших видів оборотних засобів (тимчасових нетитульних споруд, заборгованості субпідрядникам тощо). Тому обов'язково слід встановити їх нормативи.

Будівельний контракт – це договір про будівництво (спорудження нового об'єкта, реконструкцію, розширення, добудову, реставрацію і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт). Згідно з П(С)БО 18 "Будівельні контракти" договори (контракти) у сфері будівництва класифікують на:

- контракт з фіксованою ціною – договір про будівництво, який передбачає фіксовану (тверду) ціну всього обсягу робіт за будівельним контрактом або фіксовану ставку за одиницю кінцевої продукції будівництва (кв. м, кількість місць тощо);

- контракт за ціною "витрати плюс" – договір про будівництво, який передбачає ціну як суму фактичних витрат підрядника на виконання буді-

вельного контракту та погодженого прибутку (у вигляді процента від витрат або фіксованої суми).

Доходи і витрати упродовж виконання будівельного контракту визнаються з урахуванням ступеня завершеності робіт на дату балансу, якщо кінцевий фінансовий результат цього контракту можна достовірно оцінити.

Кінцевий фінансовий результат за будівельним контрактом з фіксованою ціною можна достовірно оцінити за одночасної наявності таких умов: можливості достовірно визначити суму загального доходу від виконання будівельного контракту; імовірного отримання підрядником економічних вигод від виконання будівельного контракту; можливості достовірно визначити суми витрат, необхідних для закінчення будівельного контракту, і ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом на дату балансу; можливості достовірного визначення та оцінювання витрат, пов'язаних з виконанням будівельного контракту для порівняння фактичних витрат за цим будівельним контрактом з попередньою оцінкою таких витрат.

Кінцевий фінансовий результат за будівельним контрактом за ціною "витрати плюс" можна достовірно оцінити за одночасної наявності таких умов: імовірного отримання підрядником економічних вигод від виконання будівельного контракту; можливості достовірного визначення витрат, пов'язаних з реалізацією будівельного контракту, незалежно від імовірності їх відшкодування замовником.

Відповідно до Цивільного кодексу України та П(С)БО 11 "Зобов'язання" обтяжливий контракт – контракт, витрати (яких не можна уникнути) на виконання якого перевищують очікувані економічні вигоди від нього.

В умовах економічної кризи та зменшення обсягів промислового і житлового будівництва в Україні актуалізується забезпечення обтяжливих контрактів будівельних підприємств, частка яких у господарських відносинах зростає.

Згідно з П(С)БО 18 "Будівельні контракти" якщо кінцевий фінансовий результат за будівельним контрактом не можна оцінити достовірно, то:

- дохід визнається в сумі фактичних витрат від початку виконання будівельного контракту, щодо яких існує імовірність їх відшкодування;
- витрати за будівельним контрактом визнаються витратами того періоду, протягом якого здійснюються.

Якщо на дату балансу існує імовірність того, що загальні витрати на виконання будівельного контракту перевищуватимуть загальний дохід за ним, то очікувані збитки визнаються витратами звітного періоду, а фактичні витрати на виконання цього будівельного контракту відносяться до собівартості реалізації.

Відповідно до листа Міністерства фінансів України № 31-34000-20-27/1107 від 13.05.2010 р. будівельний контракт визнають обтяжливим, якщо у ньому не передбачено право кредитора на неустойку, за умови продовження виконання конт-

раку з перевищенням витрат над економічними вигодами.

Запобігти виникненню збитків від виконання обтяжливих контрактів можна, створивши забезпечення. Згідно зі ст. 546 Господарського кодексу України (ГКУ) виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Договір будівельного підряду може передбачати інші види забезпечення виконання зобов'язання сторін.

Неустойкою (штрафом, пенею) (ст. 549 ГКУ) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві, якщо боржник порушить зобов'язання.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

За договором поруки (ст. 553 ГКУ) поручитель поручається перед кредитором за те, що боржник виконає свій обов'язок (порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі).

За гарантією (ст. 560 ГКУ) банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує кредиторі (бенефіціару), що боржник (принципал) виконає свої обов'язки.

Завдатком (ст. 570 ГКУ) є грошова сума або рухоме майно, які видає кредиторіві боржник у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

Завдяки заставі (ст. 573 ГКУ) кредитор (заставодержатель) має право у разі якщо боржник (заставадавець) не виконає зобов'язання, забезпеченого заставою, задовольнити свої вимоги за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передаванню боржникові або особі, ним вказаній, у разі якщо той не виконає у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторіві пов'язаних з нею витрат та інших збитків, має право притримати (ст. 580 ГКУ) її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Згідно з П(С)БО 11 "Зобов'язання" забороняється створювати забезпечення для покриття майбутніх збитків від діяльності підприємства, але

їх можна створювати для відшкодування наступних (майбутніх) витрат на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів.

Забезпечення створюється у разі виникнення внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди. Його оцінку можна визначити розрахунково. Суми створених забезпечень визнаються витратами.

Сума забезпечення визначається за обліковою оцінкою ресурсів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), необхідних для погашення відповідного зобов'язання, на дату балансу. Забезпечення використовується для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких воно було створено. Залишок забезпечення переглядається на кожну дату балансу та, у разі потреби, коригують (збільшують або зменшують). Якщо вибуття активів для погашення майбутніх зобов'язань не є ймовірним, сума такого забезпечення підлягає сторнуванню.

5. Висновки

Особливості будівельного виробництва та його продукції в організаційному та економічному плані впливають на обліковий напрям відображення господарської діяльності будівельних підприємств.

Для того, щоб стабілізувати ситуацію в будівельному комплексі України, сьогодні вживають заходів, спрямованих на поліпшення його фінансового становища, пришвидженню демонополізації, вдосконалення організаційних форм та розвиток інфраструктури ринку будівельної підрядної діяльності. Запобігти виникненню збитків від виконання обтяжливих контрактів у будівництві можна створивши забезпечення, сума яких визначається за обліковою оцінкою ресурсів, потрібних, щоб погасити відповідне зобов'язання за будівельним контрактом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання": затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 18 "Будівельні контракти": затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 28 квітня 2001 р. № 205.
3. Україна. Закон. Господарський кодекс України: від 16.01.2003 р. № 436-IV.

СУТНІСТЬ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ШВЕЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розкрито економічну сутність витрат підприємств швейної промисловості. Визначено зовнішні умови діяльності підприємств галузі та висвітлено основні негативні чинники і шляхи подолання їх наслідків швейними підприємствами. Значну увагу приділено прояву теорії трудової вартості та неокласичної теорії у наукових дослідженнях та практичному застосуванні; розгляду проблеми термінології в системі бухгалтерського обліку стосовно категорій «витрат» та «затрат», відповідності та узгодженості податкового та фінансового обліку.

Ключові слова: суть, визначення, витрати, затрати, теорія трудової вартості, швейні підприємства.

Horshinskiy V.

ESSENCE AND MAINTENANCE OF CHARGES SEWINGS ENTERPRISES

Summary. The article exposes economic essence of charges of enterprises of sewing industry. Certainly external terms of conduct of activity by the enterprises of industry. Basic negative factors and ways of overcoming of their consequences are reflected by sewings enterprises. An author spares considerable attention the display of theories of labour cost and neoclassical in the scientific researches and to practical application. Examined problems of terminology in the system of accounting in relation to the categories of «charges» and «expenses», of accordance and coordination of the fiscal and financial accounting.

Keywords: essence, determination, charges, expenses, theory of labour cost, sewing enterprises.

1. Вступ

До важливих чинників зростання собівартості продукції у швейному виробництві можна віднести недостатність вітчизняної сировини, застаріле обладнання та технології, велика плінність висококваліфікованих кадрів, відсутність оптової ланки торгівлі одягом, ріст цін на енергоресурси, значна матеріаломісткість. Велика конкуренція з боку закордонних виробників дешевої продукції, завезення одягу, що був у вжитку, у поєднанні із низькою купівельною спроможністю населення, особливо в умовах фінансової кризи, ставлять перед керівництвом вітчизняних швейних підприємств складні завдання для розв'язання вище перелічених проблем та забезпечення ефективності їхньої діяльності.

Подолання зовнішніх чинників, що негативно впливають на діяльність підприємств галузі є, в першу чергу, прерогативою державних органів управління. Зокрема, забезпечення національних виробників одягу дешевою вітчизняною сировиною вимагає стимулювання сільського господарства, текстильної та хімічної промисловості пільговим режимом оподаткування, дотаціями, держаними закупівлями, дешевим кредитуванням тощо. Крім того спостерігається потреба у додаткових інвестиціях для переоснащення обладнання та впровадження новітніх технологій, розширення мережі навчальних закладів для підготовки фахівців високої кваліфікації, причому не тільки робітничого фаху, а й спеціалістів, інженерів та дизайнерів. Використа-

ння політики протекціонізму для захисту національних товаровиробників одягу через високі податки та збори для імпортованих товарів унеможливується у зв'язку із ратифікацією договору про вступ України до Світової організації торгівлі. Перелічені проблеми визначають умови ведення діяльності швейних підприємств.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

У досліджуваній тематичі значний науковий внесок зробили як закордонні, так і вітчизняні науковці. Серед них П. С. Безруких, А. Н. Кашаєв, І. П. Комісаров, Ф. Ф. Бугинець, Н. О. Гура, І. В. Буян, Р. Мюллендорф, М. Карренбауер, В. Ф. Палій, В. М. Панасюк, В. О. Рибалкін, В. Г. Бодров, В. В. Сопко тощо [1-9].

Проте, базуючись на науковому досвіді цих вчених, на нашу думку, варто уточнити сутність витрат виробництва швейних підприємств, адаптувавши визначення до специфіки діяльності суб'єктів господарювання даної галузі.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті полягає у ґрунтовному дослідженні та розкритті сутності витрат виробництва швейних підприємств. Для її досягнення вважаємо за доцільне, зокрема, описати зовнішні умови діяльності підприємств цієї галузі та висвітлити основні негативні чинники і шляхи подолання їхніх наслідків швейними підприємствами.

Особливої уваги, на нашу думку, у контексті розкриття сутності витрат, заслуговують питання прояву теорії трудової вартості, а також розгляду

проблеми термінології в системі бухгалтерського обліку стосовно категорій "витрати" та "затрати", відповідності та узгодженості податкового та фінансового обліку.

4. Виклад основного матеріалу

Для вирішення проблем, зазначених на початку статті, на думку В. М. Панасюк, існують два основних напрями:

- залучення значних інвестицій для структурної перебудови підприємств та здійснення інноваційної політики розвитку виробництва;
- налагодження чіткого обліку витрат виробництва та забезпечення ефективності їхнього формування [7, с. 41].

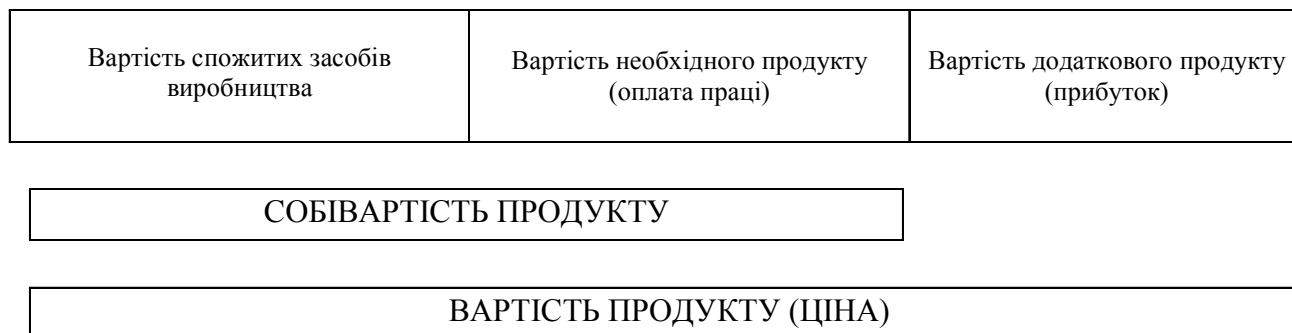
Щодо першого напрямку, то залучення інвестицій є досить складною проблемою через кризу фінансової системи та високі відсоткові ставки на кредити, що в результаті вплине на ціну продукції. Впровадження новачій, заміна технології на більш економну та диференціація продукції – це практично єдиноправильний шлях ведення швейного бізнесу. Окрім інвестицій, важливим джерелом фінансування інноваційних проєктів сьогодні повинен стати прибуток підприємства, реінвестований у подальшу діяльність.

Не можна не погодитись з думкою В. М. Панасюк щодо налагодження чіткого обліку витрат та забезпечення відповідності їхнього фор-

Відсутність єдиної термінології значно ускладнює процес узгодження податкового і бухгалтерського обліку. Тому вирішення цього питання вважаємо першочерговим завданням. На нашу думку, в основу категорії "витрати" необхідно покласти їх економічний зміст, цільове призначення та враховувати їхню роль у системі економічних відносин та управління.

В економічній теорії існують два альтернативних підходи щодо сутності витрат через "... природу економічного буття взагалі, та виробничого процесу, зокрема" [4, с. 556].

Розглядаючи категорію "витрати" через призму теорії трудової вартості, слід відмітити, що витрати підприємства – це сукупні витрати живої та уречевленої праці в засобах виробництва на виробництво продукту. Тобто дійсні витрати утворюють "вартість (W), тобто вартість спожитого капіталу (C), вартість необхідного та додаткового продукту... у формах змінного капіталу (V) та додаткового продукту (m)" [8, с. 232]. Формула $W = C + V + m$ показує, що дійсними витратами виробництва є витрати праці. Марксистський підхід передбачає також визначення вартості продукту для виробника як $W = C + V$. У системі бухгалтерського обліку ці трактування щодо визначення витрат виробництва знайшли таке відображення (рис. 1):

Рис. 1. Структура вартості продукту за теорією трудової вартості

мування хоча б тому, що система обліку, в тому числі і облік витрат, є джерелом інформації для прийняття оперативних, поточних та стратегічних управлінських рішень.

На думку проф. Сопка В. В. облік витрат, затрат, доходів та фінансових результатів – центральний момент у побудові бухгалтерської системи фінансового обліку [9, с. 18].

Більшість науковців, серед об'єктів обліку на промислових підприємствах, на перше місце вносять облік витрат та калькулювання собівартості продукції. Правильна постановка обліку виробничих витрат в значній мірі залежить від правильного розуміння суті та змісту самого поняття "витрати", якому, на нашу думку, необхідно приділити якомога більше уваги.

На сьогодні не існує єдиного визначення категорії "витрати".

- суспільна собівартість визначається як сума постійного та змінного капіталу та величини вартості доданого продукту, що визначає ринкову ціну;

- індивідуальна собівартість – собівартість виробництва, це вартість спожитих засобів виробництва та вартість необхідного продукту;

- витрати виробництва – затрати суспільної праці (живої та уречевленої) на виробництво продукції, що виражає його вартість [2, с. 9].

Відмінності неокласичної теорії витрат виробництва від марксистської обумовлюються не тільки своєю сутністю, а й термінологією. Ця теорія базується на ресурсному розумінні природи господарства, визначаючи альтернативне використання ресурсів при їхній обмеженій кількості. Варто відмітити, що представники неокласичної теорії зосереджує свою увагу не на сутності витрат, а на формі її прояву.

Загалом, витрати – це вартісний вираз використаних виробничих факторів на створення продукту. Альтернативність витрат передбачає застосування найоптимальніший варіанту їхнього використання. Фундаментальним залишається поділ витрат на постійні та змінні в залежності від зміни обсягу виробництва.

Поняття собівартості одиниці продукції замінено середніми витратами виробництва, які визначаються, як частка загальних витрат на весь обсяг продукції. Граничні (маржинальні) витрати – витрати пов'язані з виробництвом додаткової одиниці продукції [8, с. 9]. Саме граничні витрати відображають поведінку витрат та визначають позитивну чи спадну віддачу від зміни його обсягу.

Провідні вчені і практики з бухгалтерського обліку розглядають категорію витрат у процесі виробництва як сукупність спожитих засобів виробництва та затрат праці, які співпадають з вартістю продукту, що зменшують капітал підприємства (змінний та постійний). Найпоширеніші трактування поняття витрат наведемо у табл. 1.

Узагальнюючи думки вище перелічених науковців можна визначити витрати, як вартість засобів та предметів праці, а також самої праці, використаних на підготовку, організацію, виробництво, реалізацію та управління діяльністю протягом періоду, що зменшують капітал підприємства.

У спеціальній економічній літературі поряд з поняття "витрати" також використовується поняття "затрати". Ці поняття одні науковці розмежовують а інші – ототожнюють. Професор В. В. Сопко стверджує, що "...термін "витрати" означає використання грошей на придбання ресурсів, термін "затрати" – використання ресурсів у процесі діяльності на виготовлення продукту або управління" [9, с. 18].

М. Карренбауер та Р. Мюллендорф (ФРН) трактують ці два поняття таким чином: "Затрати і витрати – взаємопов'язані поняття, що характеризують вартісну оцінку споживання товарів та послуг. Так як в бухгалтерському обліку відображаються усі господарські операції, то затрати можуть бути і нейтральними (неплановими, нерегулярними,

Таблиця 1

Визначення поняття "витрати" у працях вітчизняних науковців з бухгалтерського обліку

№ п/п	Вчений	Визначення
1	Безруких П. С., Кашаев А. Н., Комісаров І. П.	Витрати виробництва являють собою сукупні затрати суспільної праці (живої та уречевленої) на виробництво продукту, що формують його вартість [1, с. 8]
2	Бутинець Ф. Ф.	Витрати виробництва – це затрати живої та уречевленої праці на виробництво продукції [2, с. 556]
3	Гура Н. О.	Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або зменшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства [3, с. 139]
4	Панасюк В. М.	Витрати виробництва – це те у що обходиться створення продукту [7, с. 19]
5	Сопко В. В., Ткаченко Н. М., Ільєнко П. А.	Використані у процесі виробництва різні речовини та сили природи на виготовлення нового продукту формують поняття витрати [9, с. 138]

З наведених у таблиці 1 визначень видно, що одні науковці (П. С. Безруких, А. Н. Кашаєв, І. П. Комісарова, Ф. Ф. Бутинець) визначають категорію "витрати" крізь призму теорії трудової вартості – як сукупність затраченої живої та уречевленої праці на виготовлення продукту; враховуючи їхню роль у процесі формування доданої вартості.

Н. О. Гура розглядає витрати, як процес зменшення капіталу, або збільшення зобов'язань у процесі здійснення господарської діяльності. Таке ж визначення міститься в національних стандартах бухгалтерського обліку (ПС)БО 3 "Звіт про фінансові результати").

Формулюючи визначення поняття "витрати", В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, П. А. Ільєнко виходили із складових елементів, що використовувались на виготовлення продукту. Їх вартісна форма є витратами виробництва, що практично ототожнюється із поняттям собівартості [9, с. 138].

ми, тобто такими, що не відносяться до виробництва). При обліку витрат, навпаки, розглядаються лише ті господарські операції, що безпосередньо стосуються виробничого процесу" [5, с. 13].

Економічний зміст понять "витрати" та "затрати" на думку В. Ф. Палія однаковий. Затрати на виробництво, на його думку, формуються на підприємствах, які відображають усю сукупність витрат виробництва і за своєю матеріально-технічною основою і за соціально-економічною формою виступають як єдине ціле, тобто як виробництво у масштабі суспільства [6, с. 14].

В. М. Панасюк не виділяє "затрати" в окрему категорію, а відносить їх до поняття "витрати виробництва", що вимірюються вартістю спожитих засобів виробництва та праці [7, с. 19].

Підтримуючи думку В. В. Сопка, підкреслимо, що затрати складають вартість спожитих засобів та живої праці на підготовку, організацію, виробництво продукції, які знаходяться у вартості

незавершеного виробництва та залишках готової продукції, тобто затрати, на нашу думку, являється здебільшого категорією управлінського (внутрішньогосподарського) обліку та пов'язані із внутрішньозаводським рухом речових факторів виробництва.

Витратами слід вважати сукупність усіх використаних ресурсів на управління, реалізацію, інші потреби, які не можна віднести до об'єктів калькулювання та затрат на продукцію, що була реалізована протягом звітного періоду, що впливає на збільшення зобов'язань, або зменшують власний капітал. Тобто затрати, на нашу думку, визнаються витратами в періоді реалізації продукції.

5. Висновки

Отже, правильне визначення змісту поняття "витрати" та його розмежування із терміном "затрати" має важливе значення як для економічної теорії, так і для практики визначення собівартості виготовленої продукції і точності фінансового результату звітного періоду. Тому, оцінюючи основні підходи до трактування категорії "витрати" діяльності швейних підприємств, необхідно враховувати їхню роль у діяльності підприємства. Адже саме інформація про витрати дає уявлення про кількість та структуру використаних факторів виробництва, відіграє визначальну роль у процесі ціноутворення; їхнє зниження є основним інструментом збільшення рентабельності діяльності в ринкових умовах господарювання. І на завершення – саме витрати є джерелом відтворення факторів виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безруких П. С. Учет затрат и калькулирование в промышленности (Вопросы теории, методологии и организации) / П. С. Безруких, А. Н. Кашаев, И. П. Комиссаров. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 223 с.
2. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник [для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів] / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – [6-те вид., доп. і перероб.] – Житомир : ПП "Рута", 2005. – 756 с.
3. Гура Н. О. Облік видів економічної діяльності: навч. посіб. / Н. О. Гура. – К. : Знання, 2004. – 541 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Загальна економічна теорія (політична економія): підруч. / [за ред. І. В. Буяна]. – Т. : Вид. "Лідер", 2005. – 378 с.
5. Мюллендорф Р. Производственный учет: снижение и контроль издержек. Обеспечение их рациональной структуры / Р. Мюллендорф, М. Карренбауер ; [пер. с англ. М. И. Корсакова]. – М. : ЗАО ФБК-ПРЕСС, 1996. – 160 с.
6. Палий В. Ф. Основы калькулирования / В. Ф. Палий. – М. : Финансы и статистика, 1987. – 208 с.
7. Панасюк В. М. Витрати виробництва: управлінський аспект / В. М. Панасюк – Тернопіль : Астон, 2005. – 288 с.
8. Політична економія: навч. посіб. / [за ред. В. О. Рибалкіна, В. Г. Бодрова]. – К. : Академвид, 2007. – 672 с.
9. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навч. посіб. / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ КОНТРОЛІНГУ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** Проведено аналіз існуючих організаційних структур підприємства, їх переваг та недоліків. Розглянуті напрямки удосконалення організаційної структури промислового підприємства на основі контролінгу, обґрунтовано доцільність та необхідність впровадження служби контролінгу. Запропоновані практичні рекомендації щодо місця контролінгу в організаційній структурі підприємства.*

***Ключові слова:** контролінг, служба контролінгу, організаційна структура, доцільність впровадження, промисловість*

Goryachkina Y.

CONTROLLING THE ROLE AND POSITION IN THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE INDUSTRIAL ENTERPRISES

***Summary.** The article analyzes the existing organizational structure of enterprises, their advantages and disadvantages. Improvement directions of the organizational structure of industrial enterprises based on controlling are considered. Expediency and necessity of implementing the controlling service are reasoned. Practical recommendations for controlling place in the organizational structure of the enterprise are offered.*

***Keywords:** controlling, controlling services, organizational structure, feasibility of implementation, industry.*

1. Вступ

На сьогодні в Україні удосконалення системи і методів управління – одна із найбільш важливих умов забезпечення життєдіяльності підприємства і його прибуткового функціонування. Одним з таких методів є впровадження системи контролінгу в організаційну структуру на всіх етапах виробничого процесу. Промислові підприємства України стикаються з труднощами в питаннях вибору ефективної організаційної структури управління. Важливим завданням кожного підприємства є подальша розробка і оптимізація його організаційної структури. Правильно розроблена організаційна структура та застосування сучасних методів, до числа яких належить контролінг, забезпечує ефективну систему управління підприємством.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Напрацювання з питань місця контролінгу в організаційній структурі підприємства знайшли своє відображення в роботах провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких найважливіші: Н. А. Борисова, І. І. Мазур, В. Д. Шапіро, С. Г. Фалько, К. А. Рассел, Л. Ф. Левін та інші. Разом з тим, не існує всебічних теоретичних розробок щодо відділу контролінгу, його місця в загальній організаційній структурі підприємства та взаємодії з іншими підрозділами.

3. Мета статті та постановка завдання

Метою роботи є проведення аналізу існуючих організаційних структур підприємства та визначення основних особливостей впровадження служби контролінгу в організаційну структуру промислового підприємства.

4. Виклад основного матеріалу

Контролінг – це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства і включає інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг [1,2].

Головна мета контролінгу – орієнтація управлінського процесу на досягнення цілей, що поставлені перед підприємством. Для цього контролінг повинен забезпечити вирішення наступних завдань:

- координація управлінської діяльності з досягнення цілей підприємства;
- інформаційна та консультаційна підтримка прийняття управлінських рішень;
- створення і забезпечення функціонування загальної інформаційної системи управління підприємством;
- забезпечення раціональності управлінського процесу.

Для того щоб розробити рекомендації щодо впровадження контролінгу в організаційну структуру промислового підприємства розглянемо існуючі типи організаційних структур, їх переваги та недоліки, а також доцільність застосування контролінгу в тій чи іншій організаційній структурі. При цьому також слід звернути увагу на цілі і завдання, які стоять перед керівництвом підприємства.

Виділяють такі типи організаційних структур підприємства:

- бюрократичні (лінійна, функціональна, лінійно-функціональна);
- адаптивні (дивізійна, проектна, матрична).

Лінійна організаційна структура пов'язана з розподілом організації по вертикалі зверху вниз, що, в свою чергу, призводить до підпорядкованості нижчої ланки управління вищій. Причому кожен підлеглий має тільки одного керівника.

Особливість такої структури полягає в зосередженні в руках керівника всіх завдань та цілей, поставлених перед підприємством [3]. До переваг лінійної організаційної структури можна віднести надійний контроль, швидку реакцію виконавців функціональних підрозділів на прямі вказівки керівника підприємства. Недоліком лінійної організаційної структури є те, що в ній відсутній взаємозв'язок між структурними підрозділами, що ускладнює отримання, підготовку та реалізацію оперативної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень. Це сприяє, в першу чергу, вирішенню завдань тактичного, а не стратегічного характеру.

У сучасних умовах лінійна організаційна структура підприємств зустрічається доволі рідко, в основному при формуванні малого бізнесу. Впровадження контролінгу на такому підприємстві неминуче призведе до зміни його організаційної структури.

Функціональна організаційна структура, заснована на розподілі організації за функціональними ознаками, підтримує ділову та професійну спеціалізацію, зменшує дублювання зусиль і споживання ресурсів під час виконання кожної управлінської функції.

До переваг функціональної організаційної структури можна віднести те, що такий спосіб управління значно полегшує роботу керівника, оскільки в його розпорядженні є функціональні керівники, відповідальні за конкретні напрямки роботи. Кожен з функціональних керівників має право приймати самостійні рішення в межах своїх повноважень і посадових обов'язків. На практиці керівник працює тільки з ними, а не з усім Колективом виконавців індивідуально. Як недолік, можна відзначити, що виконавці можуть отримувати розпорядження від різних функціональних керівників.

У чистому вигляді така організаційна структура зустрічається рідко, в основному на малих і середніх підприємствах. Впровадження контролінгу на таких підприємствах можливе, однак, оскільки для забезпечення їх функціонування потрібне в основному прийняття стандартних управлінських рішень, його ефективність може бути низькою.

Лінійно - функціональна організаційна структура об'єднує в собі функціональну та лінійну організаційні структури. Особливістю такої структури є те, що лінійні керівники є єдиноначальниками, а функціональні керівники надають їм допомогу у прийнятті управлінських рішень. При цьому лінійні керівники нижчої ланки адміністративно не підпорядковані функціональним керівникам вищої ланки управління.

Багаторічний досвід застосування лінійно-функціональних організаційних структур показує, що вони найбільш ефективні там, де апарат управ-

ління виконує рутинні, часто повторювані і мало змінні функції та завдання [4].

До переваг лінійно-функціональної організаційної структури належить і те, що відбувається звільнення лінійних керівників від вирішення багатьох питань, пов'язаних з плануванням фінансових розрахунків, матеріально-технічним забезпеченням. Найважливіша перевага цієї організаційної структури полягає в тому, що підвищується особиста відповідальність функціональних керівників за своєчасне та якісне виконання роботи, збільшується ймовірність появи нових ідей. Однак і лінійно-функціональній структурі притаманні недоліки. Перш за все, ці структури не мають достатньої гнучкості та адекватності. У результаті сповільнюється проходження інформації, ускладнюється планування, контроль за внутрішнім і зовнішнім середовищем, яке швидко змінюється.

Оскільки в лінійно-функціональній структурі є декілька центрів прийняття рішень, впровадження контролінгу в ній є доцільним. Це дозволить приймати більш кваліфіковані управлінські рішення, як лінійним так і функціональним керівникам.

Дивізійна організаційна структура – це структура управління підприємством, в якій чітко розділене управління за окремими продуктами та окремими функціями. Ключовими фігурами в управлінні підприємством стають менеджери (керівників дивізіонів), які очолюють виробничі підрозділи. Поява таких структур обумовлена збільшенням розмірів підприємств, диверсифікацією їхньої діяльності, ускладненням технологічних процесів в умовах динамічно мінливого оточення.

Дивізійний тип організаційної структури дозволяє керувати великими багатофункціональними підприємствами, забезпечує гнучкість і більш швидку реакцію на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності підприємства, що є перевагою.

Як недолік, можна відзначити, що управління підприємством з дивізійною організаційною структурою вимагає від керівника передачі великої кількості повноважень керівникам дивізіонів. Саме від їх роботи залежить ефективність роботи підприємства. Тому основний принцип управління таким підприємством – це самостійність, відповідальність керівників дивізіонів у всіх питаннях управління дивізіоном за своєчасне та якісне виконання роботи.

Впровадження системи контролінгу на підприємстві з дивізійною організаційною структурою створить систему незалежного інформування керівництва про стан виробництва, сприятиме прискоренню передачі інформації про використання матеріально-технічних ресурсів та підвищить якість управлінських рішень керівника підприємства та керівників структурних підрозділів.

Проектна організаційна структура – це тимчасова структура, створена для досягнення та вирішення конкретних завдань [5,6]. Основна мета полягає в зборі в одну команду кваліфікованих співробітників різних професій для вирішення завдання (здійснення проектів).

Ця структура ефективна на тих підприємствах, на яких розробляється новий вид продукції. Вона полегшує планування, контроль, оцінку проекту за усіма сучасними критеріями.

Проектна організаційна структура є тимчасовою. Коли мета проекту досягнута, команда, що над ним працювала, розформовується. У впровадженні системи контролінгу немає необхідності.

Матрична організаційна структура є таким типом організаційної структури управління, при якій має місце двокоординатний потік влади. З одного боку, повноваження переміщуються від керівника підприємства до керівників підрозділів, а з іншого боку - до менеджерів проекту, які відповідають за узгодження діяльності різних підрозділів при виконанні робіт за кожним проектом.

При матричній організаційній структурі можливе порушення принципів скалярного ланцюжка та єдності підлеглих, але за рахунок цього досягається більша оперативність і стратегічна гнуч-

кість. Так, один і той же робітник може виконувати дві функції, наприклад, бути керівником проекту й одночасно виконувати в ньому значний обсяг роботи.

Впровадження системи контролінгу в матричну організаційну структуру дозволить контролювати матеріальні та фінансові потоки на підприємстві. Разом з тим її ефективність буде суттєво залежати від проектів, що виконуються, їх тривалості, умов виконання тощо.

Виходячи з проведеного аналізу, найбільш доцільним є впровадження контролінгу на підприємствах з дивізіональною організаційною структурою.

При створенні служби контролінгу на підприємстві необхідно враховувати такі основні вигоди [7].

1. Служба контролінгу повинна мати можливість одержувати необхідну їй інформацію з бухгалтерії, фінансового відділу, планово-економіч-

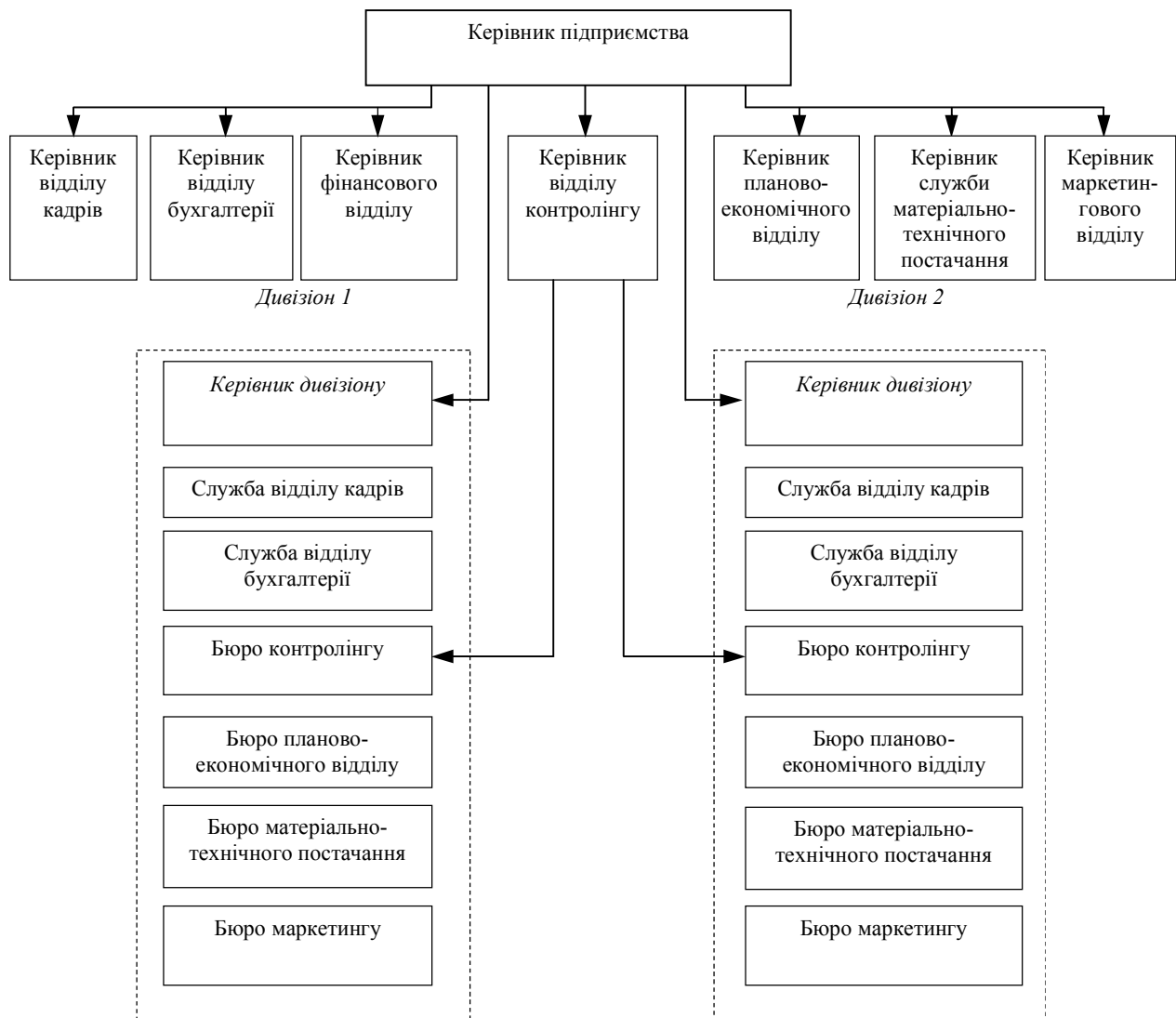

Рис. 1. Місце служби контролінгу в дивізіональній організаційній структурі промислового підприємства

ного відділу, служби збуту й служби матеріально-технічного постачання.

2. Служба контролінгу повинна мати можливість і повноваження організувати за допомогою інших економічних служб збирання додаткової інформації, яка необхідна їй для аналізу, але не міститься в існуючих документах фінансово-економічних служб.

3. Служба контролінгу повинна мати можливість впроваджувати нові процедури збору аналітичної інформації на постійній основі.

4. Служба контролінгу повинна мати можливість швидко доводити інформацію до відома вищого керівництва підприємства.

5. Служба контролінгу повинна бути незалежною від тієї чи іншої фінансово-економічної служби.

Відповідно до цих вимог, виникають можливі варіанти створення служби контролінгу на промисловому підприємстві з дивізіональною організаційною структурою. Місце служби контролінгу в дивізіональній організаційній структурі представлено на рис. 1.

Служба контролінгу, поряд з бухгалтерією, фінансовим відділом, планово-економічним відділом, входить до складу фінансово-економічних служб підприємства. Оскільки основна функція контролінгу на підприємстві – аналіз і керування витратами й прибутком, служба контролінгу повинна мати можливість одержувати всю необхідну їй інформацію й перетворювати її в рекомендації для прийняття управлінських рішень вищими керівниками підприємства [8].

З початку свого існування, служба контролінгу – це робоча група з 3-4 осіб. Вона виконує роль аналітичної служби й забезпечує керівників (насамперед, керівника підприємства, заступника директора, фінансового директора, комерційного директора) оперативною інформацією про стан витрат на підприємстві.

У службі контролінгу, що складається з 3-4 співробітників (контролерів), у кожного є свої посадові обов'язки і в той же час кожен повинен дотримуватися командного принципу роботи, коли певне велике аналітичне завдання вони виконують усі разом, допомагаючи один одному. Згодом служба контролінгу може розширити вплив і свій штат, для чого в кожному цех може бути призначе-

ний свій контролер, що відслідковуватиме й аналізуватиме відхилення фактичних параметрів роботи (насамперед витрат) від планових.

5. Висновки

Організаційна структура підприємства є важливою складовою успішного досягнення цілей вибраної стратегії. Вибір організаційної структури, найбільш відповідної внутрішнім і зовнішнім чинникам, що визначають діяльність підприємства, є найважливішою задачею. В даний час система управління все частіше доповнюється системою контролінгу, що забезпечує більш ефективне управління підприємством з метою довгострокового існування його на ринку. Контролінг забезпечить взаємозв'язок усіх елементів системи управління та створить можливість швидко і гнучко пристосуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / О. О. Терещенко – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
2. Данилочкина Н. Г. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Н. Г. Данилочкина, Е. А. Анькина, С. В. Данилочкин : [под ред. Н. Г. Данилочкиной]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2001. – 279 с.
3. Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / П. П. Микитюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 295 с.
4. Лазарева С. Ф. Економіка та організація інформаційного бізнесу: навч. посіб. / С. Ф. Лазарева. – К. : КНЕУ, 2002. – 667 с.
5. Внутрішній економічний механізм підприємства : навч. посібник / [Круш П. В., Тульчинська С. О., Тульчинський Р. В. та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 206 с.
6. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством: навч. посібник / В. Г. Герасимчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.
7. Яковлев Ю. П. Контролінг на базі інформаційних технологій. / Ю. П. Яковлев – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 318 с.
8. Шепітко Г. Ф. Контролінг: посіб. / Г. Ф. Шепітко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 136 с.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

***Анотація.** Досліджено проблеми використання динамічних моделей стратегічного регулювання фінансової стійкості в аналізі бухгалтерського балансу. Розглянуто основні підходи до методики оцінки фінансової стійкості підприємства та шляхи її вдосконалення.*

***Ключові слова:** бухгалтерський баланс, фінансовий стан, фінансова стійкість, фінансовий аналіз*

Hryniv B.

SOME PROBLEMS OF BALANCE SHEET ANALYSIS TECHNIQUE

***Summary.** The article aims to investigate the problems of using dynamic models of strategic regulation of financial stability in the balance sheet analysis. It examines the main approaches to the methods of enterprise's financial stability evaluation and the ways of improving it.*

***Key words:** balance sheet, financial condition, financial stability, financial analysis.*

1. Вступ

За останні роки у зв'язку з реформуванням вітчизняного бухгалтерського обліку на засадах міжнародної гармонізації та стандартизації до балансу та інших форм фінансової звітності було внесено значні зміни. Під впливом цих змін, а також нових вимог і завдань фінансового менеджменту, відбувся перегляд деяких традиційних підходів до методики аналізу бухгалтерського балансу та інших форм звітності. При цьому виникли деякі проблеми, пов'язані з адаптацією зарубіжних і традиційних вітчизняних методик фінансового аналізу до нових умов. Тому питання однозначності трактування аналітичних інструментів, використання в аналізі динамічних моделей стратегічного регулювання фінансової стійкості підприємств, а також її діагностики на базі дотримання цих моделей є актуальними.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблем методології складання фінансової звітності присвячені праці багатьох провідних учених, тоді як аналітичним аспектам фінансової звітності і, зокрема, балансу приділено меншу увагу. Так, ще не знайшли достатнього висвітлення проблеми впливу структурованості інформації бухгалтерського балансу на методику аналізу фінансового стану, застосування нових аналітичних інструментів для оцінки задовільності структури балансу та фінансової стійкості підприємств.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – висвітлити проблеми вдосконалення методики аналізу бухгалтерського балансу, враховуючи обумовленість цієї проблеми затвердженою формою балансу та сформованими методиками його аналізу; обґрунтувати пропозиції, які забезпечать однозначність у розрахунках за даними балансу основних аналітичних показників; розкрити можливості використання динамічних моделей стратегічного регулювання фінансової стійкості в аналізі фінансового стану підприємства.

4. Виклад основного матеріалу

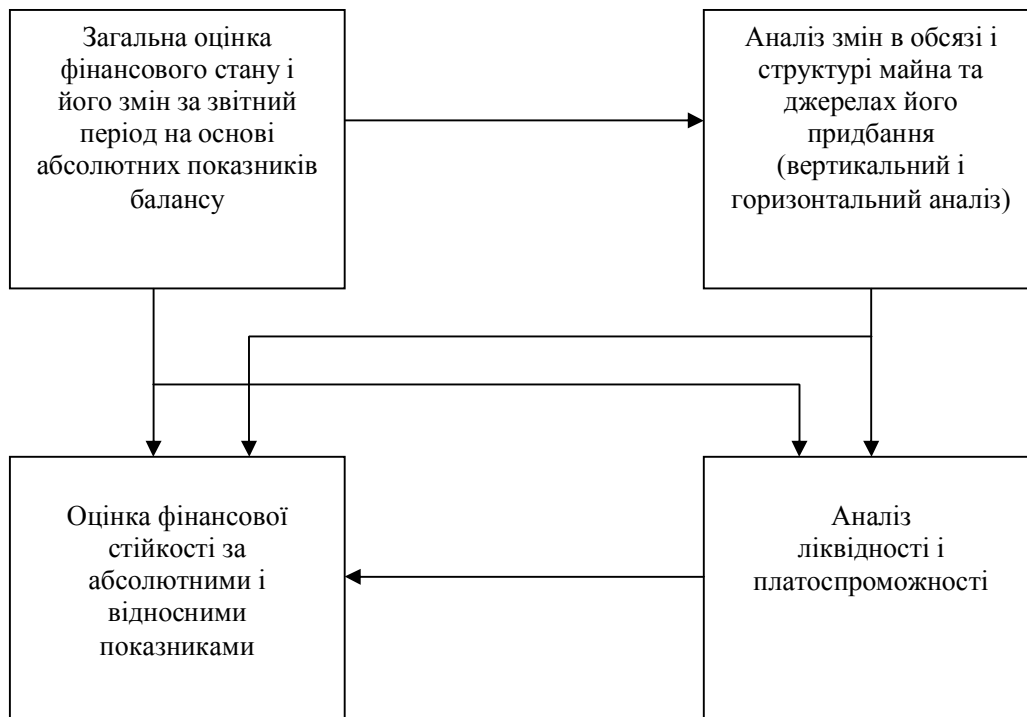
Систематичний аналіз фінансового стану, який проводиться на підприємстві, є важливою

умовою успішного управління його фінансами. Такий аналіз починають із загальної оцінки фінансового стану за даними бухгалтерського балансу. Структуру методики аналізу балансу, її послідовність і взаємозв'язок основних блоків показано на рис. 1. Ця методика є спільною як для внутрішнього, так і зовнішнього аналізу фінансового стану підприємства, хоча зміст окремих її блоків може дещо відрізнятися набором і послідовністю аналітичних процедур.

Перший етап аналізу балансу передбачає його економічне читання, яке зводиться до перегляду статей активу і пасиву у їх взаємозв'язку, що дає можливість користувачам звітності скласти загальне уявлення про фінансовий стан підприємства. У процесі читання абсолютних показників балансу зазначають позитивні і негативні зміни, що в ньому відбулися за звітний період. Передусім, звертають увагу на наявність так званих "нездорових" статей і негативних змін у балансі, які свідчать про погіршення фінансового стану підприємства.

Порівняння виявлених позитивних і негативних змін у балансі дозволяє користувачам фінансової звітності скласти уявлення про зміни у фінансовому стані підприємства і дати його попередню оцінку. Однак, необхідно зауважити, що методика економічного читання балансу належить до неформалізованих способів аналізу, а тому її застосування характеризується певним суб'єктивізмом.

Для глибшого вивчення змін у балансі підприємства за звітний період проводять вертикальний і горизонтальний його аналіз. При цьому існує два підходи до подання інформації балансу: в аналітично узагальненому і неузагальненому вигляді. Обидва мають право на існування. Однак недоліком другого підходу є те, що за змінами великої кількості різноманітних статей важче побачити основні закономірності змін у балансі, які є визначальними для фінансового стану підприємства. В аналітично узагальненому (агрегованому) балансі ці закономірності виявляються чіткіше. Ступінь агрегування балансових статей повинен

Рис. 1. Структура методики аналізу балансу для оцінки фінансового стану підприємства

визначати аналітик, враховуючи масштаб і галузеві особливості діяльності підприємства.

Важливим елементом економічного читання балансу є оцінка задовільності його структури. Задовільною вона вважається тоді, коли дотримується прийняте у фінансовому менеджменті так зване «золоте правило ліквідності», згідно з яким, активи підприємства мають фінансуватися пасивами такої самої строковості. Дотримання цього правила виражається в наявності наступних співвідношень основних елементів активу і пасиву балансу:

$$HA < (BK + ДЗ), \quad (1)$$

$$\text{або } OA > ПЗ, \quad (2)$$

де HA – необоротні активи, тис грн;

BK – власний капітал, тис грн;

ДЗ – довгострокові зобов'язання, тис грн;

OA – оборотні активи, тис грн;

ПЗ – поточні зобов'язання, тис грн.

Якщо в балансі на звітну дату дотримується перша нерівність (1), то можна бути впевненим у дотриманні другої (2) і навпаки, що витікає із існуючих економічних взаємозв'язків активу і пасиву балансу. Коли ці співвідношення не дотримуються, тоді доводиться залучати поточні зобов'язання на покриття необоротних активів, що свідчить про недотримання "золотого правила ліквідності", відсутність у підприємства власного оборотного капіталу (ВОК) та незадовільну структуру балансу.

Водночас, варто зауважити, що відсутність у чинному восьмиблочному балансі українських підприємств чіткого поділу активів і зобов'язань на поточні та довгострокові створює деякі труднощі користувачам фінансової звітності у контролі за дотриманням "золотого правила ліквід-

ності". Це також є одною з основних причин існуючої множинності підходів до розрахунку за даними балансу такого важливого показника як ВОК. В інструктивно-методичних документах державних економічних відомств, професійних організацій бухгалтерів та аудиторів України, наукових виданнях і посібниках з економічного та фінансового аналізу можна знайти принципово відмінні способи розрахунку ВОК. Цей показник у різних джерелах ще називають робочим капіталом, власними оборотними коштами або чистими оборотними активами. З використанням цього показника розраховують низку фінансових коефіцієнтів для визначення стану фінансової рівноваги між активами і пасивами суб'єкта господарювання (коефіцієнта самофінансування оборотних активів, коефіцієнта маневреності власного капіталу, коефіцієнта ліквідності ВОК та ін.).

Відмінність способів розрахунку ВОК порушує єдність методичної основи аналізу фінансового стану підприємства та призводить до викривлення його оцінок. Проведені дослідження показують, що потребам аналізу і фінансового менеджменту більше відповідає класична п'ятиблочна схема балансу з чітким розмежуванням необоротних та оборотних активів, власного капіталу, а також довгострокових і поточних зобов'язань [2].

У сучасних умовах виникають також деякі проблеми з адаптацією зарубіжних методик аналізу задовільності структури бухгалтерського балансу до вітчизняної практики аналітичної роботи. З переходом до національних П(С)БО для своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючих

підприємств разом з іншими фінансовими коефіцієнтами почали використовувати коефіцієнт Бівера. Так, у методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених наказом Мінекономіки України від 19.01.2006 р. №14 коефіцієнт Бівера (К_б) рекомендується розраховувати за формулою:

$$K_{\sigma} = \frac{ЧП - A}{ПК}, \quad (3)$$

де ЧП – чистий прибуток;

A – амортизація як елемент операційних витрат;

ПК – позиковий капітал (довгострокові та поточні зобов'язання).

Ознакою формування незадовільної структури балансу вважається таке фінансове становище підприємства, за якого упродовж тривалого часу (1,5-2 роки) розрахункове значення коефіцієнта Бівера не перевищує 0,2 [6, с. 11].

Такий спосіб розрахунку коефіцієнта Бівера для оцінки задовільності структури балансу з метою діагностики банкрутства поширений також і в економічній літературі [7, с. 248]. Однак, як слушно зауважує О. Кононенко, показник, розрахований за формулою (3), не має ніякої економічної інтерпретації, оскільки від різниці доходів і витрат, які вже включають у себе амортизацію, ще раз вираховується амортизація [5, с. 95]. Крім цього, у чисельнику формули (3) наведено показники, які виражають результати діяльності підприємства за період, тоді як у знаменнику показано суму позикового капіталу на звітну дату, що не забезпечує співставність показників.

Розрахунок цього коефіцієнта доцільніше здійснювати за такою формулою:

$$K_{\sigma} = \frac{ЧП + A}{\overline{ПК}}, \quad (4)$$

де $\overline{ПК}$ – середнє значення величини позикового капіталу за звітний період.

У формулі (4) сума чистого прибутку і амортизації виражає обсяг внутрішніх джерел самофінансування підприємства. Розрахований таким способом коефіцієнт (К_б) має зрозумілу економічну інтерпретацію і може служити аналітичним інструментом для моніторингу задовільності структури бухгалтерського балансу.

Задовільність структури балансу фінансово благополучного підприємства є наслідком дотримання ним у процесі господарської діяльності основних передумов фінансової стійкості, до яких належать: зростання обсягу доходу (виручки) від реалізації; забезпечення необхідного рівня прибутковості; ефективне використання капіталу; збереження і примноження ВОК.

Для виявлення причин змін у фінансовому стані підприємства, пов'язаних з дотриманням цих передумов, необхідно систематично відслідковувати співвідношення індексів динаміки ключових показників його діяльності. З цією метою, проводячи

експрес-аналіз балансу, доцільно відстежувати дотримання підприємством вимог системи нормативних динамічних моделей стратегічного регулювання фінансової стійкості, наведених у таблиці.

Ці моделі відображають одночасно і стійкість, і динаміку розвитку господарських систем. Модель дотримання "золотого правила ефективності" відображає передумови, необхідні для забезпечення стійкого фінансового стану підприємства. Моделі оптимальних змін у структурі капіталу і забезпечення фінансової рівноваги виражають фінансові наслідки стійкого розвитку підприємства.

Застосування моделі "золотого правила ефективності" в економічному читанні балансу дає можливість визначити характер зміни фінансових ресурсів підприємства, обсяг яких в обліковій оцінці на звітну дату виражає валюта балансу.

Таблиця 1

Система динамічних моделей стратегічного регулювання стійкості фінансового стану підприємства

Назва моделі	Вид моделі	Умовні позначки
1. Дотримання «золотого правила ефективності»	$I_p > I_r > I_i$	I_p – індекс чистого прибутку; I_r – індекс чистого доходу (виручки) від реалізації; I_v – індекс валюти балансу; I_i – індекс інфляції
2. Оптимальних змін у структурі капіталу	$I_{вк} > I_v > I_z > I_{пз}$	$I_{вк}$ – індекс власного капіталу; I_z – індекс зобов'язань; $I_{пз}$ – індекс поточних зобов'язань
3. Забезпечення фінансової рівноваги активів і пасивів	$I_{вок} > I_{oa} > I_{пз}$	$I_{вок}$ – індекс власного оборотного капіталу; I_{oa} – індекс оборотних активів

Постійне зростання валюти балансу економісти вважають ознакою фінансової стійкості. І навпаки, її зменшення свідчить про зниження фінансового потенціалу підприємства. Однак зростання валюти балансу підприємства ще не є свідченням підвищення економічної ефективності його діяльності. Розвиток підприємства може відчуватися як інтенсивним, так і екстенсивним шляхом. Перший сприяє зміцненню стійкості фінансів підприємства, а другий веде до їх розбалансування.

Індекси динаміки чистого прибутку і чистого доходу (виручки) від реалізації в моделі "золотого правила ефективності" виражають зв'язок балансу і звіту про фінансові результати. Співвідношення індексів $I_p > I_r$ в цій моделі свідчить про зростання рентабельності реалізації, а його недотримання – про її зниження. Водночас, якщо чистий дохід (виручка) від реалізації зростає швидше ніж валюта балансу ($I_r > I_v$), то це є ознакою прискорення оборотності капіталу та зростання ефективності його використання, що свідчить про інтенсивний характер розвитку підприємства. І, навпаки, якщо $I_r < I_v$, то оборотність капіталу сповільнюється, що вимагає більшого його залучення на одиницю реалізації, а це є ознакою екстенсивного розвитку.

Аналіз валюти балансу передбачає також порівняння індексу цього показника із індексом інфляції за звітний період, який публікує Держкомстат України. Якщо валюта балансу росте швидше індексу інфляції ($I_B > I_I$), то це вважається позитивним результатом. І навпаки, якщо $I_B < I_I$ – активи підприємства швидше знецінюються, ніж зростають. Необхідно зауважити, що аналіз впливу інфляції на статті балансу і фінансовий стан підприємства окрема тема фінансового аналізу.

Аналіз дотримання моделі "золотого правила ефективності" дає можливість розкрити вплив характеру економічного розвитку підприємства на його фінансовий стан, а тому її доцільно застосовувати уже на першому етапі аналізу балансу, а не тільки в аналізі ділової активності, як це тепер прийнято.

Формування майна підприємства здійснюється за рахунок власного і позикового капіталу. Структура джерел фінансування майна та співвідношення в них власного і позикового капіталу значною мірою визначають стійкість фінансового стану підприємства. Покращенню цієї структури сприяє дотримання підприємством моделі оптимальних змін у структурі капіталу. Вона вимагає, щоб власний капітал зростав швидше за валюту балансу ($I_{BK} > I_B$), а валюта – швидше за зобов'язання ($I_B > I_Z$). Тоді зменшується залежність від зовнішніх запозичень. Водночас, якщо сукупні зобов'язання підприємства зростають швидше за поточні ($I_Z > I_{ПЗ}$) – покращується структура зобов'язань.

Від характеру змін у структурі капіталу підприємства залежить також фінансова рівновага його активів і пасивів. Для її аналізу доцільно застосовувати динамічну модель забезпечення фінансової рівноваги. Згідно з нею, якщо $I_{ВOK} > I_{OA}$, зростає рівень самофінансування оборотних активів, а коли $I_{OA} > I_{ПЗ}$, збільшується абсолютна величина ВОК. Отже, дотримання підприємством цієї нормативної моделі забезпечує покращення стану рівноваги його активів та джерел їх фінансування, що веде до зростання рівня задовільності структури балансу. І навпаки, тривале недотримання її вимог призводить до розбалансування фінансів підприємства.

Аналіз дотримання вимог двох останніх нормативних моделей стратегічного регулювання фі-

нансової стійкості на етапі вертикального і горизонтального аналізу балансу дає можливість розкрити основні причини змін у фінансовому стані підприємства за звітний період. При цьому зростає рівень формалізації аналітичних процедур, що є необхідною умовою для комп'ютеризації процесів аналізу.

Важливою складовою методики аналізу балансу є оцінка фінансової стійкості, під якою частіше всього розуміють ступінь незалежності підприємства від зовнішніх позикових джерел. Відповідно до цього, сформувався два основні підходи до методики її аналізу.

Перший передбачає оцінку фінансової стійкості підприємства за абсолютними показниками балансу. Визначення стану фінансової стійкості відбувається на основі співвідношень між величиною запасів матеріальних оборотних активів і джерелами їх формування: власним оборотним капіталом, а також загальною сумою нормальних джерел фінансування активів. Він дозволяє ідентифікувати чотири типи фінансової стійкості підприємства: абсолютну, нормальну стійкість, нестійкий і кризовий фінансовий стан. Такий підхід до оцінки фінансової стійкості суб'єктів господарювання вперше навів у своїх роботах В. В. Ковальов [3; 4]. Він набув подальшого розвитку в роботах А. Д. Шеремета і Р. С. Сайфуліна [8] та інших дослідників [1; 7].

Другий підхід полягає у використанні системи фінансових коефіцієнтів, розрахунок яких ґрунтується на визначенні певних співвідношень між окремими групами статей і розділами балансу (коефіцієнтів фінансової незалежності (автономії), фінансового напруження самофінансування оборотних активів, покриття балансу та ін.). Під час аналізу ці коефіцієнти порівнюють: із загальноприйнятими нормативними їх значеннями, які вважаються достатніми для забезпечення нормальної фінансової стійкості підприємства; середньогалузевими значеннями цих показників; досягнутими значеннями на попередні звітні дати; відповідними показниками інших підприємств. Коефіцієнтний метод є традиційним для фінансового аналізу, а тому широко представлений у роботах багатьох авторів [1; 3; 4; 7; 8]. Однак у різних авторів спостерігається множинність підходів до вибору переліку коефіцієнтів, включених у систему оцінки, способів розрахунку деяких з них, а також до їх назв, що створює деякі труднощі у трактуванні цих інструментів аналізу.

Відносна простота як першого так і другого підходів до оцінки фінансової стійкості робить їх доступними для використання у внутрішньому і зовнішньому аналізі фінансового стану підприємства. Однак при цьому виникають і деякі проблеми. Так, перший підхід охоплює обмежене коло абсолютних показників балансу, а тому не забезпечує достатньої точності оцінок. Він може застосовуватись хіба що в експрес-аналізі балансу для отримання попередніх оцінок фінансової стійкості.

Методика оцінки фінансової стійкості з використанням системи фінансових коефіцієнтів є

грунтовнішою. Вона охоплює широке коло показників, а тому всебічно розкриває фінансову стійкість підприємства, показує її сильні та слабкі місця як з боку фінансового забезпечення, так і фінансового регулювання.

Однак і коефіцієнтний метод не є достатньо задовільним методичним підходом для комплексної оцінки фінансової стійкості. Різна спрямованість коефіцієнтів, відмінність у рівнях критичних значень часто роблять неможливим чітке визначення на їх основі типу фінансової стійкості підприємства. Крім цього, отримання правильних висновків ускладнюється тим, що ті ж самі зміни значень фінансових коефіцієнтів можуть бути наслідками впливу різних факторів.

Разом з тим, необхідно зауважити, що не всі можливості застосування коефіцієнтного методу в аналізі балансу уже вичерпано. Так, між фінансовими коефіцієнтами є ціла система зв'язків, які доцільно використовувати для поглиблення аналізу фінансової стійкості. Наприклад, оцінка результатів фінансового забезпечення підприємства, яка характеризує зміну структури його фінансових ресурсів, може бути виражена такою динамічною моделлю:

$$I_{КЗЗ} = I_{Ка} \cdot I_{Кфн}, \quad (5)$$

де $I_{КЗЗ}$ – індекс динаміки коефіцієнта залучення зобов'язань;

$I_{Ка}$ – індекс динаміки коефіцієнта фінансової незалежності (автономії);

$I_{Кфн}$ – індекс динаміки коефіцієнта фінансового напруження.

Це означає, що нормальне динамічне співвідношення у структурі джерел фінансових ресурсів підприємства може бути досягнуте за умови, що темп зростання коефіцієнта фінансової незалежності (автономії) випереджує темп зростання коефіцієнта фінансового напруження. Є й інші взаємозв'язки між фінансовими коефіцієнтами, які необхідно враховувати в аналізі.

Розглянуті вище, нормативні моделі змін у структурі капіталу і забезпечення фінансової рівноваги (див. табл.) можуть бути також виражені й через співвідношення індексів динаміки значень фінансових коефіцієнтів, а саме:

$$I_{Ка} > I_{Кфн} \quad (6)$$

$$I_{КЛВОК} > I_{КСОА} > I_{КМВК}, \quad (7)$$

де $I_{Ка}$ – індекс коефіцієнта фінансової незалежності (автономії);

$I_{Кфн}$ – індекс коефіцієнта фінансового напруження;

$I_{КЛВОК}$ – індекс коефіцієнта ліквідності власного оборотного капіталу;

$I_{КСОА}$ – індекс коефіцієнта самофінансування оборотних активів;

$I_{КМВК}$ – індекс коефіцієнта маневреності власного капіталу.

Співвідношення індексів динаміки фінансових коефіцієнтів у моделі (6) означає, що нормальних динамічних змін у структурі джерел фінансових ресурсів можна досягнути за умови, якщо темп зростання коефіцієнта автономії (K_a) виперед-

жає темп зростання коефіцієнта фінансового напруження ($K_{фн}$), а значить і динаміку залучення позикового капіталу у загальному обсязі фінансових ресурсів підприємства.

Модель (7) виражає нормальне динамічне співвідношення змін у структурі капіталу, вкладеного у майно підприємства, дотримання якого разом з попередньою моделлю (6) забезпечує позитивну динаміку стану фінансової рівноваги активів і пасивів, як основної ознаки покращення його фінансової стійкості. Повна рівновага фінансового забезпечення і фінансового регулювання досягається за умови, якщо фактичне значення коефіцієнта самофінансування оборотних активів ($K_{СОА}$) не менше 0,5, тобто досягає мінімального нормативного значення коефіцієнта автономії (K_a).

Аналіз фінансового стану підприємства здійснюється за даними квартальної і річної фінансової звітності. Однак для поточного управління фінансовою стійкістю цього недостатньо. Необхідно своєчасно фіксувати зміни в результатах фінансово-господарської діяльності підприємства з метою попередження і недопущення порушень фінансової рівноваги. Для цього необхідний моніторинг та діагностика фінансової стійкості підприємства упродовж періоду діяльності, а не тільки після складання квартальної чи річної звітності.

Оскільки більшість підприємств щомісячно завершують цикл облікових робіт і складають оборотну відомість за синтетичними рахунками, то це дає їм можливість кожного місяця складати баланс та відстежувати дотримання розглянутих моделей стратегічного регулювання фінансової стійкості. Розвиток фінансової діагностики на основі моніторингу дотримання цих моделей сприятиме поліпшенню оперативного управління фінансовою стійкістю підприємств, своєчасному попередженню фінансових труднощів і неплатежів.

5. Висновки

Сучасна форма бухгалтерського балансу вітчизняних підприємств та методика його аналізу ще не повністю відповідають потребам фінансового менеджменту. Про це свідчить нечітке розмежування в балансі поточних і непоточних активів та зобов'язань, що є однією з основних причин існуючої проблеми з розрахунками ВОК та низки важливих фінансових коефіцієнтів. Це порушує єдність методичної основи аналізу фінансового стану та призводить до викривлення його оцінок.

Використання в аналізі бухгалтерського балансу динамічних моделей стратегічного регулювання фінансової стійкості дає можливість глибше розкрити взаємозв'язок тенденцій розвитку економіки підприємства зі змінами в його фінансовому стані, сприяє підвищенню рівня формалізації аналітичних процедур, що є необхідною умовою комп'ютеризації процесів аналізу.

Подальші дослідження проблем аналізу бухгалтерського балансу пов'язані із розробкою теоретико-методичних засад формування системного нормативу фінансової стійкості підприємства на базі застосування непараметричної статистики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грачев А. В. Анализ и управление финансовой устойчивостью предприятия / А. В. Грачев. – М. : Финпрес, 2002. – 208 с.
2. Гринів Б. В. Проблеми бухгалтерського балансу: його використання в аналізі / Б. В. Гринів // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 1. – С. 11-15.
3. Ковалев В. В. Анализ финансового состояния и прогнозирование банкротства / В. В. Ковалев. – С.-Пб. : Аудит Ажур, 1994. – 163 с.
4. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 432 с.

5. Кононенко О. Анализ финансовой отчетности / О. Кононенко. – Харьков : ИД «Фактор», 2005. – 156 с.

6. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: за станом на 18 березня 2006 р. / Міністерство економіки України // Інвест Газета. – №12 –18 березня 2006. – С. 4-19.

7. Мних Є. В. Економічний аналіз: [підруч.] / Є. В. Мних. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 412 с.

8. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 176 с.

УДК 657.37

Гринчишин Я. М.

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДОХОДИ ПІДПРИЄМСТВ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Анотація. Розкрито основні відмінності національних і міжнародних стандартів щодо формування доходів підприємств та їх відображення у фінансовій звітності. Обґрунтовано пропозиції щодо подальшого вдосконалення відповідних положень бухгалтерського обліку в Україні.

Ключові слова: доходи, звіт, фінансові результати, міжнародні стандарти фінансової звітності.

Grynychshyn Y.

DISCLOSING OF INFORMATION ABOUT ENTERPRISES INCOME ACCORDING TO INTERNATIONAL STANDARDS

Summary. The main differences of enterprises income generation and their reflection in the financial results report in accordance with national and international standards are considered in the article. Proposals for further improvement of the certain standards of accounting in Ukraine are defined.

Keywords: income, financial results report, international financial reporting standards.

1. Вступ

Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, розробку яких розпочато більш ніж десять років тому, на час їх прийняття відповідали концепції міжнародних стандартів. Однак, поступова переорієнтація міжнародних стандартів з регулювання бухгалтерського обліку на регламентування правил складання фінансової звітності вимагає подальшого реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні. З цією метою урядом розроблено Стратегію застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, реалізація якої повинна сприяти покращенню системи корпоративного управління та інвестиційного клімату в Україні [13].

Оскільки кінцевою метою кожного суб'єкта господарювання є отримання прибутку, то важливим питанням є достовірне обчислення фінансових результатів та відображення їх у звітності. Національні стандарти, хоча істотно і не суперечать

міжнародним стандартам, проте не повністю охоплюють усі вимоги щодо визнання доходів та їх відображення у фінансовій звітності, передбачені МСФЗ.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам вдосконалення звітності підприємств України присвячені праці вітчизняних науковців Н. Веріги, С. Ф. Голова, В. М. Жука, П. Я. Хомина та інших.

Порівняння звітів про прибутки і збитки, складених за П(С)БО та МСФЗ, проведене Н. Верігою і Г. Савор, свідчить про їх високий ступінь невідповідності [1, с. 22]. Однією з проблем недосконалості звіту про фінансові результати, як відзначає Грекова В., є невідповідність суми операційних витрат, відображених у різних його розділах [3, с. 22-26].

Важливою проблемою у розвитку бухгалтерського обліку в Україні є його надмірна уніфікація і відсутність галузевого обліку та звітності, на

що наголошує С. Ф. Голов [2, с. 3-7]. Питання запровадження галузевих стандартів бухгалтерського обліку щодо аграрного сектора економіки активно відстоює В.М. Жук [5, с. 77-81].

Незважаючи на проведені дослідження бухгалтерського обліку доходів та формування фінансової звітності, дана проблема комплексно не вивчена і потребує поглибленого аналізу.

3. Мета статті та постановка завдання

Метою статті є аналіз відмінностей, що стосуються формування доходів та їх відображення у фінансовій звітності згідно з національними та міжнародними стандартами, і визначення пропозицій щодо подальшого вдосконалення відповідних положень бухгалтерського обліку.

4. Виклад основного матеріалу

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку і звітності інформації про доходи визначають П(С)БО 15 "Дохід" [11] і МСБО 18 "Дохід" [6]. Їх зміст включає сфери застосування, визнання, оцінку доходів, розкриття інформації.

Відповідно до МСБО 18, дохід визначається як збільшення економічних вигод протягом облікового періоду у формі надходження або збільшення корисності активів чи зменшення зобов'язань, що призводить до збільшення капіталу, відмінного від капіталу акціонерів (табл. 1).

Важливість облікової інформації визначає її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності. Згідно з міжнародними стандартами, у випадку, якщо у суб'єкта господарювання залишається незначний ризик щодо володіння реалізованим товаром, дохід за такою операцією визнається.

Ще однією відмінністю П(С)БО 15 і МСБО 18 є те, що міжнародним стандартом для визнання доходу передбачено існування ймовірності надходження економічних вигод для підприємства, а національним – впевненості. Ймовірність є математичною величиною, тобто числовою характеристикою певних випадкових подій, що можуть відбутися в умовах, які можуть бути відтворені необмежену кількість разів. Ймовірність випадкової величини є позитивним числом, що міститься між нулем та одиницею. При неможливості надходження економічних вигод від покупця ймовірність такої неможливої події дорівнює нулю.

Термін "впевненість" стосується більше не подій, а людини, особистості, її психологічного стану. Його визначення відсутнє в національних стандартах, крім цього впевненість неможливо виразити математичною величиною. Наприклад, як оцінити впевненість у надходженні економічних вигод для підприємства при ймовірності від 0,1 до 0,5. Тому в міжнародних стандартах для характе-

Таблиця 1

Визначення доходу за міжнародними і національними стандартами

МСБО 18	П(С)БО 1, П(С)БО 3	П(С)БО 15
Збільшення економічної вигоди у формі надходження або збільшення корисності активів чи зменшення зобов'язань, що призводить до збільшення капіталу, відмінного від капіталу акціонерів	Збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників)	Визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства)

Даному підходу відповідає визнання доходів, що міститься в П(С)БО 15. Визначення доходів, наведене в П(С)БО 1 і П(С)БО 3, передбачає визнання доходів лише при надходженні активів. Однак, в практичній діяльності підприємств є багато випадків збільшення доходів без надходження активів. Наприклад, такий дохід виникає при періодичній переоцінці біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах, передбаченій П(С)БО 30 і МСБО 41.

Порівняння умов визнання доходу від реалізації продукції (товарів, інших активів) за національними та міжнародними стандартами теж свідчить про їх певні розбіжності (табл. 2).

З п'яти умов, наведених у таблиці, три (2, 3 і 5) є ідентичними, а дві (1 і 4) не є рівноцінними. МСБО 18 передбачено визнавати дохід при передачі покупцеві лише суттєвих ризиків і винагород, пов'язаних з власністю на товар, а не всіх, як визначає П(С)БО 15.

рикти певних непередбачуваних подій застосовують термін ймовірність.

Загальні вимоги щодо подання фінансових звітів, їх структури та мінімальні вимоги щодо їхнього змісту встановлює МСБО 1 "Подання фінансових звітів" [5]. В Україні цьому стандарту в частині формуванні інформації про прибутки і збитки підприємств відповідає П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" [10].

Аналіз структури звіту про фінансові результати свідчить, що такі його статті як дохід (виручка-брутто) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), податок на додану вартість, акцизний збір, інші вирахування з доходу є зайвими і не становлять інформаційної цінності для зовнішніх користувачів. Не передбачене подання таких статей у звіті про прибутки і збитки МСБО 1. Групування витрат (операційних) за елементами окремої таблиці звіту про фінансові результати відповідає вимогам МСБО 1. Однак ці витрати не пов'язані з собівартістю реалізації продукції (робіт, послуг).

**Критерії визнання доходів від реалізації продукції (товарів, інших активів)
у П(С)БО 15 і МСБО 18**

П(С)БО 15	МСБО 18
1. Покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив)	1. Суб'єкт господарювання передав покупцеві значні ризики і винагороди, пов'язані з власністю на товар
2. Підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами)	2. За суб'єктом господарювання не зберігається ні подальша участь керівництва у формі, яка, як правило, пов'язана з володінням, ні ефективний контроль за проданими товарами
3. Сума доходу (виручки) може бути достовірно визначена	3. Суму доходу можна достовірно оцінити
4. Є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства	4. Ймовірно, що до суб'єкта господарювання надійдуть економічні вигоди, пов'язані з операцією
5. Витрати, пов'язані з операцією, можуть бути достовірно визначені	5. Витрати, які були або будуть понесені у зв'язку з операцією, можна достовірно оцінити

Важливими принципами, що визначають якість звіту про прибутки і збитки, у МСФЗ 1 встановлено доречність та важливість. Застосування цих принципів зумовлено тим, що вплив різних напрямків діяльності, операцій та інших подій суб'єктів господарювання на формування фінансових результатів можуть відрізнятися за періодичністю, потенціалом прибутку та передбачуваністю. Тому, відповідно до МСФЗ 1, у звіті про прибутки і збитки можуть бути вписані додаткові рядки, а також змінений порядок наведення статей. Отже, підхід до побудови фінансової звітності, передбачений міжнародними стандартами, є гнучким і максимально враховує особливості фінансово-господарської діяльності окремих підприємств.

Натомість, національними стандартами встановлюється уніфікована звітність, що не залежить від галузей та особливостей функціонування і формування фінансових результатів окремих суб'єктів господарювання. Така надмірна уніфікація фінансової звітності суперечить концепції міжнародних стандартів та означає превалювання форми над змістом [2, с. 3].

Чітко уніфікована форма звіту про фінансові результати значною мірою не сприяє розкриттю в ньому доречної інформації, що стосується діяльності підприємств. Інноваційний розвиток економіки, здійснення відповідних попереджувальних та антикризових заходів у мовах нестабільності зовнішнього конкурентного середовища потребує адекватного відображення відповідної інформації бухгалтерського обліку у фінансовій звітності. Наприклад, багато західних компаній у звіті про прибутки наводить такі важливі статті, як витрати на дослідження і розробки, витрати на реструктуризацію. Національними стандартами не передбачено розкриття таких даних ні у звіті про фінансові результати, ні у примітках до річної фінансової звітності.

Враховуючи вимоги МСФЗ, в багатьох країнах не використовують уніфікованих форм фінансових звітів для всіх суб'єктів господарювання. Зокрема, це стосується підприємств аграрної галузі, на побудову бухгалтерського обліку яких помітно впливають такі особливості: використання у виробничому процесі біологічних активів; наявність великої кількості прямих статей витрат; нерівномірність проведення витрат протягом виробничого періоду; наявність особливої групи витрат, які можна віднести до умовно-змінних [8, с. 133]. Тому зовнішнім користувачам фінансової звітності (інвесторам, кредиторам) важливо отримувати інформацію, що стосується доходів від реалізації основних видів продукції рослинництва і тваринництва, а також структури виробничих витрат.

Для прикладу розглянемо форму звіту про прибутки і збитки, який подають сільськогосподарські підприємства Польщі в банківські установи для отримання кредиту (табл. 3). Подібну звітність складають фермерські господарства США та інших країн.

Максимальне врахування специфіки аграрного виробництва при складанні звіту дозволяє банківським установам правильно оцінити кредитоспроможність підприємств. Натомість сільськогосподарським підприємствам України через відсутність аналогічної звітності доводиться подавати в банківські установи цілий ряд додаткових форм: розшифровку статей балансу, оборотно-сальдову відомість за останні 3 місяці помісячно за статтями: основні засоби, товари, готова продукція, запаси, довідку про врожайність сільськогосподарських культур за останні три роки [3].

Дану проблему може допомогти вирішити прийняття Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України, проєкт якої був розглянутий та схвалений 3 лютого 2009 року на засіданні Колегії Міністерства аграр-

**Приклад звіту про прибутки і збитки
для сільськогосподарських підприємств Польщі [14]**

Зміст	Сума, злотих
Дохід	
Продаж продукції тваринництва	
1.	
2.	
3. Разом	
Продаж продукції рослинництва	
1. Осима пшениця	302300
2.	
3. Разом	302300
Інший продаж продукції і послуг	
1.	
2.	
3. Разом	
Разом дохід	302300
Витрати на придбання:	
тварин	
кормів	
посівного матеріалу	24000
мінеральних добрив	62300
засобів захисту рослин	20900
послуг	47500
витрати іншої діяльності	
інші витрати	3200
Разом прямих витрат	157900
Електроенергія	
Паливно-мастильні матеріали	
Вода і каналізація	
Ремонт та утримання будівель	16900
Ремонт і утримання машин	63200
Страховання	4350
Сільськогосподарський податок	6950
Інші податки	
Орендна плата	
Інші (утримання сім'ї)	15500
Разом непрямих витрат	106900
Разом витрат	264800
Річний дохід–нетто	37500

ної політики [12]. Для забезпечення належної прозорості та якості звітної інформації даною Концепцією передбачається щонайповніше врахування галузевої специфіки при удосконаленні методології бухгалтерського обліку через розробку галузевих стандартів.

5. Висновки

1. Методологічну базу щодо обліку доходів та відображення їх суб'єктами господарювання у звітності в Україні слід привести у відповідності до міжнародних стандартів. Це стосується передусім визначення доходів, що наведене в П(С)БО 1 і П(С)БО 3, та умов їх визнання, наведених у П(С)БО 15.

2. При подальшому вдосконаленні структури звіту про фінансові результати слід у ньому виключити такі статті, які не становлять інформаційної цінності для зовнішніх користувачів: дохід (виручка-брутто) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), податок на додану вартість, акцизний збір, інші вирахування з доходу. Крім цього, з метою дотримання принципів важливості та доречності, доцільно дозволити підприємствам самостій-

но формувати звітність, дотримуючись при цьому базової її структури.

3. Враховуючи принцип галузевої практики, Міністерству аграрної політики доцільно дозволити розробляти форми фінансової звітності для підвідомчих суб'єктів господарювання, які б максимально враховували особливості галузі, не суперечачи при цьому загальним положенням національних стандартів бухгалтерського обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веріга Г. Проблемні аспекти трансформації фінансової звітності підприємств України відповідно до принципів МСФЗ / Г. Веріга, А. Савро // Бухгалтерський облік і аудит. – № 9. – 2010. – С. 19-25.

2. Голов С. Ф. Уніфікація як гальмо розвитку бухгалтерського обліку в Україні / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – № 7. – 2010. – С. 3-7.

3. Грекова В. Зв'язок показників операційних витрат у звіті про фінансові результати / В. Грекова // Бухгалтерський облік і аудит. – № 7. – 2010. – С. 22-26.

4. Документи, необхідні для отримання кредиту на сільськогосподарське виробництво: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index-bank.ua/lutsk/ukr/for-smallbusiness/loans/agriculture-credit-documents>.

5. Жук В. М. Запровадження галузевих стандартів бухгалтерського обліку (до проекту Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки) / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – № 3. – 2008. – С. 77-81.

6. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 1 "Представление финансовой отчетности": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/files/ias/IFRS2009rus/>.

7. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 18 "Выручка": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pro-u4ot.info/files/ias/IFRS2009rus/ias18_www.pro-u4ot.info.pdf.

8. Моссаковський В. Б. Управлінський облік та його особливості у сільському господарстві / В. Б. Моссаковський, С. Я Бублик // Облік і фінанси АПК. – № 1. – 2006. – С. 129-138.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності".

Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0391-99>.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати". Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc_id=252390.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Дохід". Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 р. № 290: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0860-99>.

12. Проект Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?7632>.

13. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2007 р. № 911-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=86024&cat_id=83018.

14. Bank Spółdzielczy w Nidzicy: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsnydzica.pl/pliki/bilans.doc>.

УДК 657: 330. 142

Гриценко О. І.

ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ В КРЕДИТНИХ СПІЛКАХ

Анотація. Розглянуто особливості формування та організації бухгалтерського обліку власного капіталу в кредитних спілках. Удосконалено поняття власного капіталу кредитних спілок. Визначено основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку власного капіталу кредитних спілок.

Ключові слова: організація бухгалтерського обліку, власний капітал, кредитні спілки.

Grytsenko O.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN EQUITY CREDIT UNIONS

Summary. The peculiarities of formation and organization of accounting equity in credit unions. The definition of equity credit unions. The main directions for improvement of accounting equity credit unions.

Keywords: organization of accounting, equity, credit unions.

1. Вступ

На організацію бухгалтерського обліку безперечно впливають основні організаційні характеристики підприємств. Чітке виконання вказаних завдань значною мірою залежить від рівня організації обліку на підприємстві, що повинно охоплювати всю сукупність задач із синтетичного й аналітичного обліку та контролю.

У сучасному бухгалтерському обліку допускається багатоваріантність вирішення питань щодо формування та використання власного капіталу. Разом з цим, враховуючи специфічні ознаки функ-

ціонування кредитних спілок при організації обліку активів і пасивів, необхідно враховувати вимоги чинного законодавства та кооперативну природу даних суб'єктів господарювання.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у вирішення проблеми формування кооперативного сектора приділяється достатньо уваги в роботах вчених: М. Я. Дем'яненка, М. Й. Маліка, В. М. Алексійчука, С. І. Юрій, В. В. Зіновчука, М. Ф. Кропивка та інших. Завдяки роботам цих вчених сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Проте відсутні фундаментальні наукові дослідження з питань організації бухгалтерського обліку в кредитних спілках в Україні, які б враховували певні перспективи розвитку.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є розгляд теоретичних та практичних аспектів формування та організації бухгалтерського обліку власного капіталу в кредитних спілках.

4. Виклад основного матеріалу

Кредитні ресурси кредитної спілки цілком залежать від надходження внесків її членів. Тому одним з пріоритетних завдань діяльності кредитної спілки є залучення необхідної кількості внесків, які підрозділяються на пайові та депозитарні. В основі залучення кредитною спілкою внесків лежить довіра з боку дійсних та потенційних членів спілки. Формування такої довіри залежить від цілого ряду чинників.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про власний капітал і розкриття такої інформації у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 5 "Звіт про власний капітал".

Власний капітал – частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [1].

Разом з цим, визначене чинним законодавством поняття власного капіталу, на нашу думку, не можливо застосовувати до кредитних спілок. Визначення основних засад формування та функціонування власного капіталу кредитної спілки дозволить з'ясувати особливості організації обліку та напрямки його удосконалення.

За економічним змістом поняття капіталу стосується, насамперед, коштів власників. Ризик власників тут полягає в тому, що дохідність буде низькою або діяльність буде збитковою і кредитна спілка стане банкрутом, через що вони втратять свої кошти.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [4].

Кредитна спілка є некомерційною організацією, а її діяльність не орієнтована на отримання прибутку. Її дохід – відсоток від позики, одна частина якого використовується на поточні потреби кооперативу, формуванні резервного та іншого капіталу, друга частина – для нарахування відсотків на пайовий капітал. Члени кредитної спілки – не тільки вкладники, але й кредитори, вони також контролюють використання коштів кооперативу та повністю ділять відповідальність за його діяльність.

Члени кооперативу несуть відповідальність за його фінансові ризики, спільно вирішуючи, кому надавати кредити, в якому обсязі та яким чином можна використовувати тимчасово вільні кошти.

Відповідно до статті 20 Закону України [4], капітал кредитної спілки складається з пайового, резервного та додаткового капіталів, а також залишку нерозподіленого прибутку спілки.

Роль власного капіталу розкривається через його функції. Загальновідомими функціями влас-

ного капіталу є інвестування діяльності, управління підприємством, регулювання відносин власності, компенсації понесених збитків, платоспроможності, кредитоспроможності, фінансування ризиків.

Враховуючи кооперативну природу та головну мету діяльності кредитних спілок, власний капітал цих організацій має виконувати функцію забезпечення потреб у фінансових ресурсах, що необхідно зазначити у відповідних нормативних актах. Разом з цим, функції капіталу кредитної спілки можна класифікувати на захисну, оперативну та регулюючу.

Захисна функція полягає в тому, що капітал використовується для захисту коштів вкладників і кредиторів, оскільки збитки від кредитних, інвестиційних операцій, зловживань, помилок списуються за рахунок резервів, які входять до складу капіталу. Відтак, капітал кредитної спілки відіграє роль своєрідного буфера, який поглинає втрати від реалізації різноманітних ризиків.

Ця функція включає гарантування вкладів, призначення якого полягає у захисті інтересів вкладників у разі ліквідації чи банкрутства кредитної спілки. Також забезпечує функціонування спілки у разі виникнення збитків від поточної діяльності, які покриваються, як правило, доходами поточного року. Захисна функція капіталу є головною протягом усього періоду функціонування кредитної спілки.

Функція забезпечення оперативної діяльності має особливо важливе значення при створенні та на початкових етапах функціонування кредитної спілки. В такі періоди за рахунок капіталу фіксується придбання або оренда основних фондів, комп'ютерів та оргтехніки, організаційні: щодо створення систем безпеки, запровадження технологій та систем зв'язку.

Зміст регулюючої функції капіталу полягає в тому, що через фіксацію величини капіталу та його окремих складових Уповноважений орган впливає на діяльність кредитної спілки та обмежує рівень її ризиків. Відтак величина капіталу вагомо впливає на обсяги та напрями операцій кредитної спілки. Джерела та призначення капіталу кредитної спілки наведено у таблиці 1.

Розмір та порядок внесення обов'язкових пайових внесків встановлюється у відповідності зі статутом. Розміри обов'язкових пайових внесків можуть бути рівними або носити диференційований характер в залежності від передбачуваного обсягу послуг. У разі необхідності за рішенням загальних зборів можуть стягуватись додаткові внески.

Враховуючи вище викладений матеріал, власний капітал кредитних спілок – об'єднані грошові внески членів кредитної спілки з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг.

Для бухгалтерського обліку та узагальнення інформації про суми пайових внесків призначено рахунок 41 "Пайовий капітал", при цьому Держфінпослуг рекомендує кредитним спілкам використовувати такі субрахунки другого порядку рахунка 41 "Пайовий капітал":

Структура капіталу кредитної спілки

Джерела формування	Призначення	Порядок розподілу при ліквідації
Пайовий капітал		
Обов'язкові та додаткові пайові членські внески	Фінансування статутної діяльності кредитної спілки	Повертається членам
Резервний капітал		
Вступні внески членів кредитної спілки; частина нерозподіленого доходу кредитної спілки	Відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покритими за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки, захисту заощаджень її членів	Після розрахунків з членами та іншими кредиторами зраховується до Державного бюджету України
Додатковий капітал		
Цільові внески членів спілки, цільові внески благодійних організацій, благодійних внесків інших фізичних та юридичних осіб, безоплатно отриманого майна і оборотних засобів	Фінансування статутної діяльності кредитної спілки	Після розрахунків з членами та іншими кредиторами зраховується до Державного бюджету України

411 "Обов'язкові пайові внески членів кредитної спілки";

412 "Додаткові пайові внески членів кредитної спілки".

На організацію фінансово-господарської діяльності кредитних спілок звичайно впливають

ми по особових рахунках членів кредитної спілки. Відповідно, аналітичний облік пайового капіталу слід вести в розрізі членів кредитної спілки.

Основні бухгалтерські проведення з обліку пайового (колективного) капіталу в кредитних спілках наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків з бухгалтерського обліку пайового (колективного) капіталу в кредитних спілках

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Приєм пайового внеску члена кредитної спілки на безповоротній основі	416 "Пайовий (колективний) капітал"	30 "Каса"; 31 "Рахунки в банках"
2	Кошти пайового (колективного) капіталу зраховані на покриття збитків	416 "Пайовий (колективний) капітал"	44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)"
3	Кошти пайового (колективного) капіталу зраховані до резервного капіталу	416 "Пайовий (колективний) капітал"	434 "Резервний капітал за рахунок пайового (колективного) капіталу"

різноманітні ризики (неповернення наданих позик, інфляція тощо). Тому, на наш погляд, певну частину пайового капіталу необхідно формувати на безповоротній основі. З цієї метою необхідно формувати пайовий (колективний) капітал, розмір відрахувань до якого має встановлюватись рішенням загальних зборів членів кредитних спілок.

Для бухгалтерського обліку пайового (колективного) капіталу слід використовувати субрахунок 416 з однойменною назвою "Пайовий (колективний) капітал". Кошти пайового (колективного) капіталу мають збиратися і забезпечувати певні гарантії запобігання різним ризикам.

Разом з цим, в бухгалтерському обліку необхідно чітко визначити частку кожного пайовика (члена) в майні кредитної спілки окремими графа-

У фінансовій звітності, зокрема в формі 4 "Звіт про власний капітал", відображення руху пайового капіталу проводяться в частині інших змін у капіталі з детальним розкриттям інформації в примітках до фінансової звітності.

Додатковий капітал – це сума дооцінки необоротних активів, вартість активів, безплатно отриманих кредитною спілкою від інших юридичних або фізичних осіб, інший вкладений капітал.

Інший вкладений капітал у кредитній спілці формується з цільових членських внесків. Цільовий внесок у додатковий капітал – це обов'язковий зворотний внесок цільового призначення члена кредитної спілки, який формує додатковий капітал кредитної спілки. У бухгалтерському обліку для узагальнення інформації про додатковий капітал

призначено однойменний рахунок 42 "Додатковий капітал".

Під час здійснення господарської діяльності необхідно постійно дотримуватись напрямів внутрішнього страхування фінансових ризиків, яке полягає в забезпеченні компенсації можливих фінансових втрат за рахунок винної особи або за рахунок резервного капіталу.

Резервний капітал – це сума резерву, створеного відповідно до Закону України [4] та засновницьких документів кредитної спілки.

Резервний капітал призначено для відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покритими за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захисту заощаджень її членів.

Резервний капітал кредитної спілки формується за рахунок вступних внесків членів кредитної спілки та частини доходів кредитної спілки та інших джерел, перелік яких визначено статутом кредитної спілки.

Резервний капітал формується за графіком, передбаченим у положенні про фінансове управління кредитної спілки, до моменту досягнення ним не менш як 15 відсотків від суми активів, зважених на ризик кредитної спілки.

Активи, зважені на ризик – це сумарні активи, зважені за ступенем ризику окремих статей балансу, які поділяються на п'ять груп за ступенем ризику та підсумовуються з урахуванням відповідних процентів зважування [2].

Для узагальнення інформації про стан і рух резервного капіталу кредитної спілки призначено рахунок 43 "Резервний капітал". Для узагальнення інформації про джерела формування резервного капіталу більш доречним на нашу думку є використання субрахунків другого порядку за напрямками:

431 "Резервний капітал, сформований за рахунок вступних внесків членів кредитної спілки";

432 "Резервний капітал, сформований за рахунок доходу кредитної спілки";

433 "Резервний капітал, сформований за рахунок інших джерел";

434 "Резервний капітал за рахунок пайового(колективного) капіталу".

Кредитні спілки відповідно до Закону "Про кредитні спілки" мають статус неприбуткової організації.

Розуміння неприбутковості діяльності кредитних спілок у сучасних умовах є простим і складним одночасно. Простота полягає у тому, що ці організації належить до неприбуткових, бо не мають на меті отримання прибутку, а складність – у тому, що вони прибуток отримують (хоч, як буде показано нижче, є достатньо підстав поставити це твердження під сумнів, оскільки кошти, які отримує кредитна спілка від своїх членів, що є її власниками, важко назвати прибутком). Ці, на перший погляд, взаємовиключні положення відображають особливості вказаних організацій, які в своїй основі мають унікальний фінансово-господарський механізм, що принципово відрізняє їх від інших суб'єктів

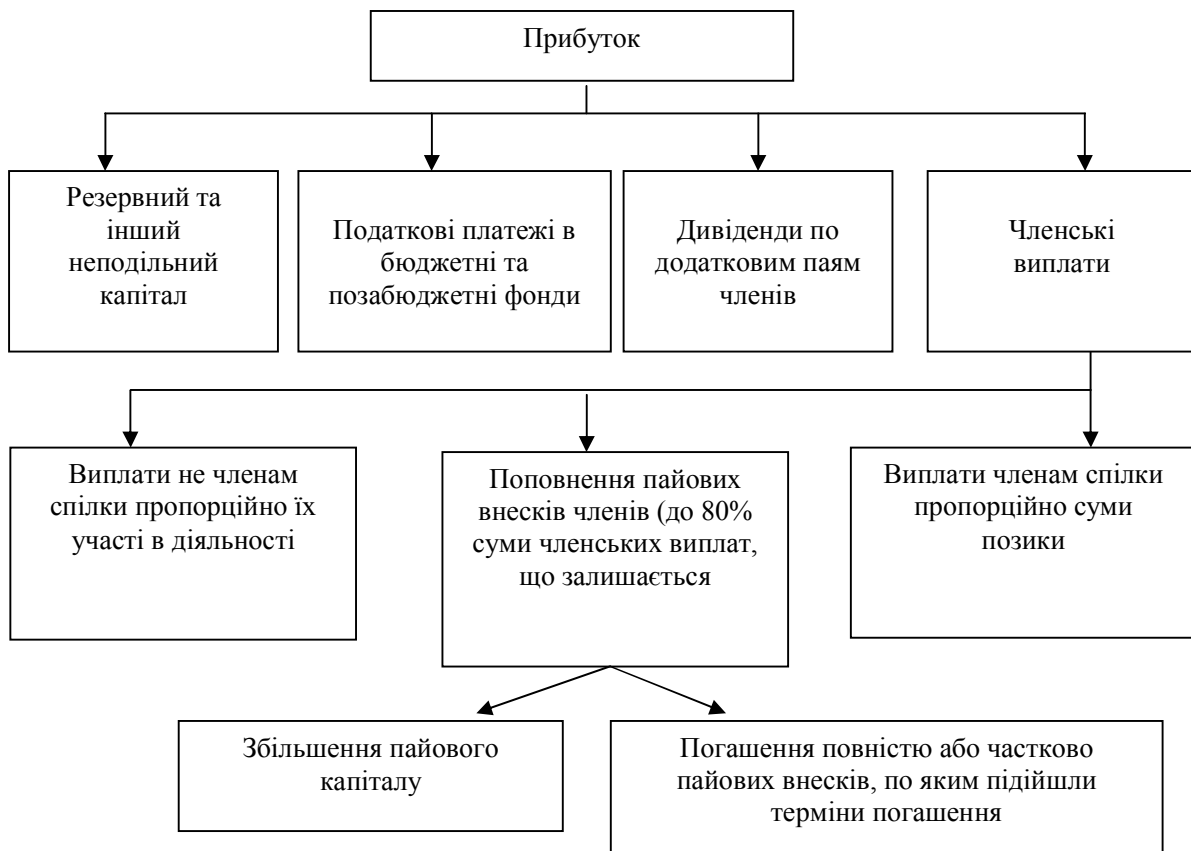

Рис. 1. Схема розподілу прибутку кредитної спілки

тів господарювання і який в усьому світі надає їм право на отримання неприбуткового статусу. Саме тому, кредитні спілки мають ретельно дотримуватись порядку розподілу прибутку, запропонованому на рис. 1.

Нерозподілений прибуток – це різниця між сумою залишку нерозподіленого доходу попереднього періоду, доходів, фактично отриманих кредитною спілкою за звітний період, та сумою витрат і періоду, пов'язаних з її діяльністю, збільшених на суму доходу, спрямованого на формування резервного капіталу, та суму нарахованої плати (процентів) на додаткові пайові внески протягом звітного періоду. Порядок розподілу доходу підприємств кредитної кооперації за підсумками року затверджується на загальних зборах членів відповідно до статуту.

Правління спілки затверджує пакет типових документів щодо роботи із внесками членів та відповідні форми аналітичного обліку.

Правління спілки щомісяця на своїх засіданнях здійснює аналіз ефективності політики залучення внесків членів та її впливу на фінансовий стан кредитної спілки.

Важливо наголосити, що виконання договорів між кредитною спілкою та членом кредитної спілки має бути належним чином відображено в бухгалтерському обліку кредитної спілки і підтверджуватися наданням члену кредитної спілки відповідних документів бухгалтерського обліку (корінців прибуткових касових ордерів) та здійсненням необхідних записів у членську книжку члена кредитної спілки.

Залучення та підтримка достатнього обсягу капіталу є одним із важливих завдань, що постають перед менеджментом кредитної спілки.

5. Висновки

На підставі викладеного матеріалу та враховуючи специфіку функціонування кредитних спілок, їх основної мети діяльності та призначення, можна зробити такі висновки щодо особливостей формування та організації бухгалтерського обліку власного капіталу в кредитних спілках:

– поняття власного капіталу в кредитних спілках слід розглядати виходячи з мети діяльності та особливостей формування та використання власного капіталу кредитних спілок: власний капітал – об'єднані грошові внески членів кредитної спілки з метою задоволення потреб її членів у взаємному

кредитуванні та наданні фінансових послуг забезпечення дотримання основних кооперативних принципів;

– загальновідомі функції власного капіталу необхідно доповнити функцією забезпечення потреб у фінансових ресурсах;

– з метою запобігання ризикам певну частину пайового капіталу необхідно формувати на безповоротній основі з використанням в обліку субрахунку 416 "Пайовий (колективний) капітал";

– величина капіталу кредитної спілки істотно впливає на рівень надійності та довіри до неї з боку суспільства. Тому рівень достатності капіталу кредитної спілки необхідно регулювати централізовано шляхом встановлення обов'язкових нормативів та з урахуванням специфічних ознак функціонування кредитної спілки в певному регіоні;

– контроль за цільовим та раціональним використанням коштів фінансової взаємодопомоги;

– контроль за законністю здійснюваних операцій та зберіганням кооперативного майна;

– забезпечення дійсного обліку надходження та витрачання засобів, результатів діяльності, своєчасного виконання зобов'язань перед кредиторами;

– отримання необхідних даних для формування звітних показників та своєчасне складання звітності.

Політика щодо управління капіталом кредитної спілки повинна дотримуватися кредитною спілкою з метою забезпечення її довготермінової фінансової стабільності, платоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 5 "Звіт про власний капітал" : затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87.

2. Положення "Про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок" : затверджене Розпорядженням Державної Комісії регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р. № 7.

3. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : від 16.07.1999 р. № 996-XIV // Відомості Верховної ради. –1999. – № 40. – С. 365.

4. Україна. Закон. Про кредитні спілки : від 20 грудня 2001 року № 2908 – III.

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТА ОБЛІКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Анотація. В умовах економічної кризи в Україні з метою стабілізації її економіки особлива увага приділяється залученню інвестицій – як державних, приватних, так і іноземних. За цих умов необхідна скоординованість інвестиційної діяльності на основі всіх функцій управління нею, а передовсім планування, обліку та аналізу.

Ключові слова: інвестицій, інвестиційна діяльність, класифікація.

Danko J., Kalynchuk L., Ostap'yuk M.

TO THE QUESTION OF IMPROVING THE INVESTMENT ACTIVITY MANAGEMENT AND ACCOUNTING

Annotation. In order to stabilize Ukrainian economy in time of economic crisis the emphasis is on investment including public, private and foreign investment. Under these conditions coordination of investment activity is required on the basis of all functions of its management, especially planning, accounting and analysis.

Keywords: investments, investment activity, classification..

1. Вступ

Сьогодні фінансовий ринок доволі нестійкий, залучення кредитних ресурсів через високі процентні ставки, різкі коливання валютних курсів ставлять суб'єктів господарювання в умови, в яких їм важко виживати, оскільки це не сприяє отриманню обігових коштів. У чому вихід і де його шукати?

На нашу думку, ефективний розвиток інвестиційної діяльності в Україні неможливий без належного управління, організованого обліку та контролю за нею. У ринковій економіці для забезпечення ефективної діяльності підприємств, виживання їх у конкурентній боротьбі і зростання рентабельності, оновлення основних засобів і асортименту продукції керівництво повинно вести виважену інвестиційну політику у цьому напрямі. Вирішити ці проблеми можна за умов комплексного підходу до дослідження економічних умов інвестиційної діяльності.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми обліку, контролю та звітності інвестицій досліджувались у багатьох працях українських науковців, зокрема М. І. Бондаря, Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, Г. Г. Кірейцева, М. І. Кірейцева, М. В. Кужельного, В. В. Сопка, В. О. Шевчука та інших. Але ми вважаємо за необхідне розглянути лише окремі підходи до управління, обліку і контролю інвестицій, підвищення їхньої аналітичності з метою забезпечення ефективнішого управління інвестиційною діяльністю.

Актуальність викладених проблем і необхідність удосконалення чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 [2], зокрема стосовно обліку інвестицій, які б забезпечили

ефективне управління процесом інвестування на рівні суб'єктів господарювання, зумовили вибір теми цієї статті.

3. Мета статті і постановка завдання

У статті поставлено завдання дослідити поняття суті інвестицій, їхню класифікацію за окремими ознаками та розглянути підходи щодо покращення контрольно-аналітичної функції обліку інвестиційної діяльності. Вважаємо, що необхідно фактичну інформативну базу увідповіднити до планової (прогнозованої, проектної) щоб забезпечити належний контроль, аналіз та аудит інвестиційної діяльності підприємств, зокрема визначити способи покращення її обліку та управління.

4. Виклад основного матеріалу

Як показують розрахунки за тривалий період часу, у середньому приблизно одну третину обсягу фінансових коштів підприємств різних галузей економіки України становлять інвестиції (одноразові поточні та капітальні витрати).

Інвестиції – це поточні та довгострокові вкладення коштів у підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання з метою одержання прибутку.

Деякі науковці чомусь характеризують інвестиції доволі вузько, тільки як довгострокові вкладення, зокрема, автори підручника за загальною редакцією С. Ф. Покропивного [4]. Таке трактування автоматично призводить до розбіжностей в управлінні інвестиційною діяльністю, оскільки немає чіткої відповідності між класифікацією інвестицій, яку визначає економіка підприємства, і тією, яку подають у фактичній (обліковій) інформації, що фіксує їх як довгострокові і як поточні інвестиції.

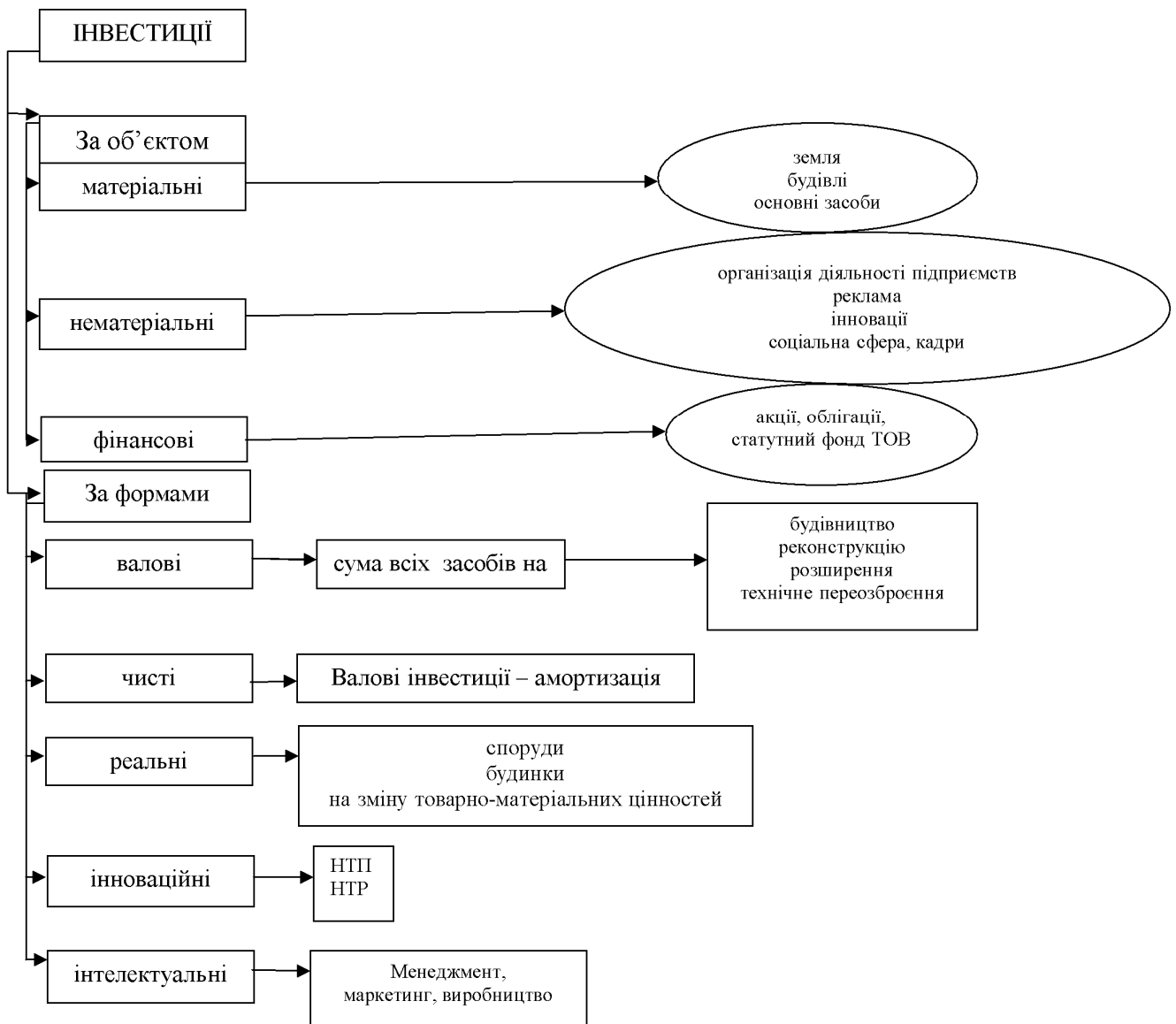

Рис. 1. Класифікація інвестицій

Передовсім треба сформулювати чітко визначення поняття "інвестиційна політика". На нашу думку, інвестиційна політика підприємства – це сукупність дій суб'єктів підприємницької діяльності щодо реалізації інвестицій. Інвестиційна політика охоплює характеристику інвестицій та їхніх видів, об'єкти, суб'єкти інвестиційної діяльності, а також інвестиційні проекти. Регулюється інвестиційна діяльність на основі Закону України від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ "Про інвестиційну діяльність" [1]. Згідно з цим законом інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються у об'єкти підприємницької діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції, інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будинки споруди, устаткування, інші матеріальні цінності);

- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технологічної документації, навичок, виробничого досвіду, необхідних для організацій того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих ("ноу-хау");

- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;

- інші цінності.

Інвестиції у відтворення основних засобів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень.

У довідковій літературі поняття "інвестиції" трактують як довготермінове вкладення державного чи приватного капіталу в будь-яке підприємство.

В інших інформаційних джерелах інвестиції характеризують як довготермінові вкладення капіталу в різні галузі народного господарства, як усе-

редині країни, так і за її межами, для отримання прибутку.

У минулі роки інвестиції взагалі визначали як фінансові капіталовкладення на будівництво і реконструкцію, а тепер їх розглядають тільки як частину всього поняття "інвестиції".

Підсумувавши наведене, можна зробити висновок, що інвестиції – це грошові кошти, матеріальні та нематеріальні ресурси, які мають свій об'єкт, мету, напрями, джерела фінансування, управління якими приводить до досягнення доходу або соціального ефекту.

Інвестиції класифікують за декількома напрямками.

За характером об'єкта виділяють матеріальні, нематеріальні, фінансові.

Матеріальні інвестиції – вкладення ресурсів у матеріальні об'єкти – землю, споруди, обладнання.

Нематеріальні – вкладення у нематеріальні цінності, такі як реклама, інновації, підготовка кадрів, організація підприємства, соціальна сфера.

Фінансові інвестиції – вкладення капіталу в цінні папери.

За формами розрізняють такі інвестиції: валові, чисті, реальні (виробничі), інноваційні, інтелектуальні, екологічні.

Валові інвестиції характеризують загальний обсяг засобів, що спрямовують на нове будівництво, реконструкцію і розширення, технічне переозброєння, а також на підтримку діючих потужностей.

Чисті – характеризують вкладення капіталу в нові потужності та виробничий апарат. Чисті інвестиції менші від валових на величину амортизації.

Реальні інвестиції (капіталовкладення) – це матеріальні активи, вкладені у виробництво. Інакше кажучи, це грошові кошти, які спрямовуються на розширене відтворення основних фондів (нове будівництво, розширення діючого виробництва, реконструкцію, технічне переоснащення).

Інноваційні – вкладення коштів у нематеріальні активи, що забезпечують науково-технічний прогрес і перевагу над конкурентом на ринку.

Інтелектуальні інвестиції – це капітал, вкладений у наукове дослідження тієї чи іншої сфери або окремого товару, підготовку і перепідготовку кадрів.

Екологічні інвестиції – вкладення капіталу в розвиток очисних систем та в інші природоохоронні заходи.

Зазначений процес, який гальмує розвиток інвестиційної діяльності, спричинений відсутністю науково обґрунтованої організації і методики здійснення контрольних заходів. Своєю чергою, відсутність ефективної системи організації і контролю операцій, пов'язаних з інвестиційною діяльністю, ставить під сумнів їхню якість та достовірність.

Крім згаданих класифікаційних напрямів (ознак) інвестиційної діяльності, розглядають також інвестиції:

- за формою власності: державні, приватні, іноземні, спільні;

- за терміном використання: короткотермінові (до 3 років), середньотермінові (від 3 до 9 років), довготермінові (понад 10 років);
- за розміром: малі, великі.

Наведену класифікацію інвестицій подаємо у вигляді рисунка 1.

З усіх класифікаційних ознак ні одна взагалі, або навіть частково не відповідає тій класифікації, яка передбачена Планом рахунків в розрізі рахунків та субрахунків, що відображають інвестиційну діяльність.

За Планом рахунків бухгалтерського обліку [2] передбачено такі рахунки для обліку інвестицій 14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 15 "Капітальні інвестиції", 35 "Поточні фінансові інвестиції".

Ведення обліку і одержання необхідної фактичної інформації за таких умов знижує оперативність і контрольню-аналітичну функцію самого обліку. І навіть більше, перелік аналітичних рахунків, які великою мірою відбивають класифікацію інвестицій повністю не відповідає тим класифікаційним ознакам, які використовуються в економіці підприємств, мікроекономіці.

Вважаємо, що необхідні значні конкретні дії з обох сторін – як з позиції економіки підприємств, так і бухгалтерського обліку. На нашу думку, насамперед потрібна незначна реорганізація плану рахунків. Для покращення інформативної функції обліку інвестиційної діяльності підприємств рекомендується ввести в план рахунків замість трьох, один загальний рахунок "Фінансові та капітальні інвестиції" і субрахунки першого порядку для класифікації інвестицій за формами: валові, чисті, реальні (капіталовкладення), інноваційні, інтелектуальні та екологічні інвестиції. Такий порядок обліку та регулювання інвестиційної діяльності дасть змогу визначити напрям та ефективність використання коштів. Звичайно для більшої аналітичності можна ввести і субрахунки другого і третього порядків, на основі чинної класифікації та субрахунків, які запропоновані у Плані рахунків: інвестиції пов'язаним сторонам, інвестиції непов'язаним сторонам, капітальне будівництво та придбання основних засобів, придбання інших необоротних активів, придбання нематеріальних активів, еквіваленти грошових коштів, інші поточні фінансові інвестиції тощо.

5. Висновки

Отже, запропонована схема обліку та контролю має ознаки системного підходу, щодо використання операцій з інвестиційної діяльності підприємств і дає змогу здійснювати контроль на усіх стадіях. Підвищується інформативність відображення інвестиційної діяльності з введенням субрахунків другого та третього порядків, зростає аналітичність, рівень контролю та оперативність ефективного використання інвестиційних ресурсів.

Автори статті мають намір надалі продовжувати дослідження у напрямі підвищення аналітичності показників обліку і контролю, щоб забезпечити ефективнішу інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про інвестиційну діяльність. Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // <http://zakon.rada.gov.ua>
2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 // <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Даньків Й. Я. Бухгалтерський облік : підруч. / Й. Я. Даньків, М. Я. Остап'юк. – К. : Знання, 2007. – 469 с.
4. Економіка підприємства : підруч. / [за заг. ред. С. Ф. Покропівного]. – вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2005. – 528 с.

5. Остап'юк М. Я. Економіка підприємств : посіб. / М. Я. Остап'юк, Н. З. Яцишин. – Тернопіль : Принт-офіс, 2008. – 268 с.
6. Економіка підприємств : навч. посіб. / [за ред. П. С. Харіва]. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 450 с.
7. Остап'юк М. Я. Економіка праці та соціально – трудові відносини: НМК / М. Я. Остап'юк, Ю. В. Кілочко. – Тернопіль : ПП "Синтез-Поліграф", 2007. – 214 с.
8. Харів П. Економіка підприємства : навч. посіб. / П. Харів, М. Остап'юк, Н. Яцишин ; [за ред. П. Харіва]. – Тернопіль : Принт-офіс, 2007. – 136 с.

УДК 331.101.262

Демко І. І.

ОЦІНКА СТАНУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Обґрунтовано доцільність дослідження ефективності використання трудового потенціалу Львівської області та України на основі аналізу актуальних проблем його формування, розвитку і використання.

Ключові слова: трудовий потенціал, підприємство, зайнятість, безробіття, ринок праці, динаміка.

Demko I.

EVALUATION OF POTENTIAL EMPLOYMENT UKRAINE AND LVIV REGION

Abstract. Expediency effectiveness research labor potential and the Lviv region of Ukraine on the basis of actual problems of its formation, development and use.

Keywords: labor potential, enterprise, employment, unemployment, labor market dynamics.

1. Вступ

Складність нинішньої економічної ситуації в країні полягає у тому, що на багатьох підприємствах бухгалтерські служби та інші економічні підрозділи рідко застосовують методику аналізу трудового потенціалу на практиці. Повною мірою характерні ці процеси також для підприємств України, які в умовах кризи та нестабільної економічної ситуації є основними наповнювачами місцевих і державного бюджетів, а також виконують важливу соціально-економічну функцію, забезпечуючи роботою працездатне населення, іноді з низьким рівнем кваліфікації.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сьогодні питання зайнятості та ринку праці трансформаційної економіки України є одними з найбільш досліджуваних вітчизняною економічною наукою. Вивченню вузлових проблем теорії і практики розвитку трудового потенціалу в умовах формування національної економічної системи присвячено чи-

мало праць таких авторів, як М. І. Долішній, О. А. Грیشнова, Д. П. Богиня, С. М. Злупко, С. І. Бандур та ін. Недостатньо дослідженими залишаються якісні характеристики трудового потенціалу і шляхи підвищення ефективності їх використання, регіональні особливості сільської зайнятості. Потребує обґрунтування зрівноважений розвиток регіонів як один із напрямів підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільських регіонів.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою даної статті є обґрунтування доцільності дослідження ефективності використання трудового потенціалу Львівської області та України на основі аналізу актуальних проблем його формування, розвитку і використання.

4. Виклад основного матеріалу

Для формування виваженої соціально-економічної політики щодо трудового потенціалу на макро- та мікрорівнях необхідно мати чітке уявлення про ті процеси, які впливають на його склад, струк-

туру та динаміку. Для цього доцільно проаналізувати динаміку основних кількісних та якісних показників по Україні в цілому та по Львівській області щодо економічної активності населення, тобто формування та реалізації його трудового потенціалу. Зауважимо, що дані за 2007 – 2010 рр. наводяться за матеріалами вибіркового обстежень населення з питань економічної активності.

відповідно, 91,4%. Пояснюється це скороченням числа безробітних з 2,45 млн осіб у 2002 році до 1,96 млн осіб у 2010 році, тобто на 0,49 млн осіб, що, звичайно, оцінюється як позитивне явище у соціально-економічній ситуації в Україні.

Основними чинниками, які впливають на стан трудового потенціалу на державному та регіональному рівнях, є:

Таблиця 1

Динаміка трудового потенціалу України у 2002– 2010 рр.[1, с. 9]

(млн. осіб)

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Населення наявне	48,9	48,5	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,0
У тому числі: % до всього населення									
жінки	53,8	53,7	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,9	53,9
чоловіки	46,2	46,3	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,1	46,1
Економічно активне населення (15-70 р.)	22,4	22,2	22,1	22,2	22,3	22,2	22,2	22,3	22,1
Працездатного віку	20,9	20,7	20,6	20,6	20,5	20,5	20,5	20,6	20,3
Старше працездатного віку	1,5	1,5	1,5	1,6	1,8	1,7	1,7	1,7	1,8
Зайняті	19,9	20,0	20,1	20,3	20,7	20,7	20,7	20,9	20,2
Працездатного віку	18,4	18,5	18,6	18,7	18,9	19,0	19,0	19,2	18,4
Старше працездатного віку	1,5	1,5	1,5	1,6	1,8	1,7	1,7	1,7	1,8
Безробітні(за методологією МОП)	2,45	2,14	2,0	1,9	1,6	1,51	1,53	1,42	1,96
Працездатного віку	2,44	2,13	1,99	1,8	1,6	1,51	1,51	1,42	1,96
Старше працездатного віку	0,01	0,01	0,01	0,1			0,02		
Екон. неактивне населення	13,6	13,6	13,6	13,6	13,5	13,5	13,5	13,3	12,85
Працездатного віку	7,9	8,1	8,4	8,4	8,4	8,3	8,3	8,1	8,05
Старше працездатного віку	5,7	5,5	5,2	5,2	5,1	5,2	5,2	5,2	4,8

За даними таблиці 1 видно, що відбувається постійне скорочення чисельності населення України – з 48,9 млн осіб у 2002 році до 46,0 млн осіб у 2010 році, тобто на 5,93%. Негативною тенденцією є те, що при зменшенні економічно активного населення (15-70 р.) за досліджуваний період на 0,3 млн осіб, чисельність працездатного економічно активного населення скоротилася на 0,6 млн осіб. Щодо зайнятого населення, то, хоча порівняно з 2002 роком у 2010 році його чисельність зросла на 0,3 млн осіб, однак, порівняно з 2009 роком вона зменшилася на 0,7 млн осіб. Аналогічні процеси спостерігалися по категорії працездатного зайнятого населення – у 2010 році порівняно з 2002 роком його чисельність не змінилася, а порівняно з 2009 роком – скоротилася на 0,8 млн осіб., тобто на 4,2%.

Водночас покращилося співвідношення між зайнятим та економічно активним населенням – у 2002 році воно становило 88,8%, а у 2010 році,

- демографічні процеси;
- рівень зайнятості населення та попит і пропозиція на ринку праці;
- стан здоров'я населення;
- рівень освіти та кваліфікації зайнятого населення.

Зупинимось детальніше на динаміці вищевказаних чинників.

Від характеру демографічних процесів у суспільстві значною мірою залежить динаміка кількості зайнятого економічно активного населення, яке у працездатному віці формує трудовий потенціал країни, регіону, підприємства. У таблиці 2 наведено загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення (на 100 осіб наявного населення) в Україні.

**Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення
(на 1000 наявного населення) в Україні [1, с.8]**

Роки	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст населення
1990	12,6	12,1	0,5
1995	9,6	15,4	-5,8
2000	7,8	15,4	-7,6
2006	9,0	16,6	-7,6
2007	9,8	16,2	-6,4
2008	10,2	16,4	-6,2
2009	11,0	16,3	-5,3
2010	11,1	15,3	-4,2

За даними таблиці 2 видно, що коефіцієнт смертності має стійку негативну тенденцію до зростання від 12,1 у 1990 р. до 15,3 у 2010 р., тобто на 26,4%, що пояснюється старінням населення, незадовільною якістю медичної допомоги, недоступністю якісних медичних послуг та ліків за цінним фактором, погіршенням екологічної ситуації в Україні. Коефіцієнт народжуваності знижується з 12,6 у 1990 р. до 11,1 у 2010 р., що також є негативною тенденцією і пояснюється багатьма факторами, до основних з яких слід віднести складну соціально-економічну ситуацію в країні, міграцію жінок та чоловіків дітородного віку, погіршення екології. Відтак, можна спрогнозувати, що у зв'язку з негативними значеннями природного приросту населення протягом 15 останніх років кількість економічно активного населення України буде і надалі скорочуватися, що обумовить погіршення кількісних характеристик трудового потенціалу.

По рівню народжуваності Україна займає 222 місце серед 226 країн світу, по рівню смертності – 24 у рейтингу (у США рівень смертності майже удвічі нижчий (110 місце))[2, с.51].

Рівень зайнятості населення, а також попит і пропозиція на ринку праці також чинять вагомий вплив на стан та динаміку трудового потенціалу України.

Що стосується співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці України

в цілому [1, с. 9], то, станом на 01.01.2008 року кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю становила 660,3 тис осіб, а потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць – 169,7 тис осіб, тобто перевищувала на 490,6 тис осіб. Станом на 01.01.2010 року ситуація дещо покращилася: співвідношення становили, відповідно, 542,8 тис осіб та 65,8 тис осіб, тобто перевищення над попитом пропозиції робочої сили становило 477 тис осіб. Отже, незадіяними на макрорівні залишається біля 0,5 млн осіб трудового потенціалу держави, що призведе до недоотримання 9,5млн грн валового внутрішнього продукту.

Для більш чіткого уявлення про стан процесів щодо трудового потенціалу Львівської області проведемо детальний аналіз за даними Львівської області.

За даними статистичного щорічника Львівської області за 2010ік [1], станом на 1 січня 2011 р. у Львівській області проживало 2549,6 тис осіб населення або 5,5% від загальної кількості населення України. За кількістю населення Львівська область посідає четверте місце після Донецької, Дніпропетровської та Харківської областей, а за щільністю населення – друге після Донецької. Чоловіків станом на 01.01.2011 року у Львівській області налічувалося 1196,2 тис осіб (47,3% від загальної чисельності населення області), а жінок –

**Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення
(на 1000 наявного населення) у Львівській обл. [1]**

Роки	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст населення
1990	14,0	10,5	3,6
1995	11,4	12,2	-0,8
2000	9,1	12,4	-3,3
2007	10,1	13,7	-3,6
2008	10,7	13,6	-2,9
2009	11,3	13,7	-2,4
2010	11,8	12,9	-1,1

1335,0 тис осіб (52,7%), тобто частка чоловіків на 1,2 відсоткових пункти вище, ніж у середньому по Україні. Характеристику динаміки демографічної ситуації у Львівській області наведено у таблиці 3.

обов'язково слід враховувати у Національній та регіональній стратегії розвитку трудового потенціалу (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка демографічного навантаження на населення працездатного віку у Львівській обл. (кількість осіб непрацездатного віку на 1000 осіб працездатного віку) [1]

	1989 рік	2002 рік	2005 рік	2008 рік	2010 рік
Непрацездатне населення – усього у тому числі у віці:	768	726	674	643	644
- молодшому від працездатного	425	349	308	284	280
- у % до всього	55,3	48,1	45,7	44,2	43,5
- старшому від працездатного	343	377	366	363	363
- у % до всього	44,7	51,9	54,3	55,8	56,5

За даними таблиці 3 видно, що коефіцієнт смертності має стійку негативну тенденцію до зростання від 10,5 у 1990 році до 12,9 у 2010 році, тобто на 22,9%, що пояснюється старінням населення, низькою народжуваністю, погіршенням екологічної ситуації. Коефіцієнт народжуваності знижується з 14,0 у 1990 році до 12,9 у 2010 році, що також є негативною тенденцією і пояснюється також багатьма факторами. Крім того, коефіцієнт смертності перевищує рівень коефіцієнта народжуваності, що призводить до негативних значень природного приросту населення, починаючи з 1995 року. Однак порівняно з середніми по Україні значеннями, співвідношення є дещо кращими.

Така динаміка обумовила зростання демографічного навантаження на населення працездатного віку в частині старшого від працездатного віку за період з 1989 по 2010 рік на 20 осіб, тобто на 5,8% та значного зменшення чисельності непрацездатного населення молодшого від працездатного віку

Кількість наявного населення Львівської області станом на кінець 2010 року (табл. 5) складає 2549,6 тис. осіб, а економічно активного – 1185,5 тис осіб, тобто 46,5 %. Порівняно з 2000 роком відбулося скорочення кількості економічно активного населення на 102 тис осіб, водночас кількість зайнятого населення працездатного віку за цей період також зменшилася на 64 тис осіб, а його частка у загальній кількості наявного населення зменшилася на 0,6 відсоткових пункти, що є негативним явищем для регіону в частині використання його трудового потенціалу. Незважаючи на таку несприятливу ситуацію, відбулося збільшення кількості зайнятого населення на 2,3 тис осіб у 2010 році, порівняно з 2000 роком, а також зайнятих працездатного віку на 10 тис осіб. Перевагою щодо трудового потенціалу Львівської області є зростання частки зайнятого населення у структурі економічно активного населення за цей період з 86,7 до 91,5%.

Таблиця 5

Характеристика населення Львівської області за економічною активністю, тис осіб [1]

Показники	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кількість наявного населення на кінець року	2651,6	2577,1	2568,4	2559,8	2552,9	2549,6
Економічно активне населення у віці 15-70 років	1249,5	1167,0	1166,9	1167,7	1182,2	1185,5
-у % до наявного населення	47,1	45,3	45,4	45,6	46,3	46,5
працездатного віку	1146,5	1062,5	1066,7	1067,1	1087,2	1090,5
старше працездатного віку	103,0	104,5	100,2	100,6	95,0	95,0
Кількість зайнятих	1082,7	1064,6	1070,1	1077,3	1092,5	1085,0
-у% до економічно активного населення	86,7	91,2	91,7	92,2	92,4	91,5
Працездатного віку	980,0	960,3	970,0	976,7	997,5	990,0
Старше працездатного віку	102,7	104,3	100,1	100,6	95,0	95,0
Економічно неактивне населення	667,1	740,1	739,7	737,4	719,1	710,6

на 145 осіб на 100 осіб працездатного населення. Окреслилась стійка негативна тенденція до скорочення частки населення молодшого від працездатного віку, що свідчить про значне погіршення вікової структури трудового потенціалу регіону, що

Зміни у кількісних та якісних характеристиках трудового потенціалу Львівської області склалися під впливом ряду факторів – міграції, стану ринку праці, стану здоров'я населення.

**Динаміка інтенсивності і сальдо міграції у Львівській області
(осіб на 1000 наявного населення)**

Показники	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Усього мігрантів, у тому числі:	29,6	26,2	26,3	25,7	24,7	23,4
прибуло	14,0	12,8	12,9	12,6	12,2	11,6
вибуло	15,6	13,4	13,4	13,1	12,5	11,8
сальдо міграції	-1,6	-0,6	-0,5	-0,5	-0,3	-0,2

Львівська область вирізняється порівняно високим рівнем міграційних потоків, що пов'язано з її географічним положенням, ментальними характеристиками населення, низьким рівнем заробітної плати. У таблиці 6 наведено динаміку сальдо міграції (з розрахунку на 1000 наявного населення).

За даними таблиці 6, спостерігається чітко виражена тенденція до скорочення міграційних потоків у регіоні, особливо у 2010 році, що пов'язано у першу чергу з негативними наслідками світової фінансової кризи. Водночас за всі роки статистич-

За даними таблиці 7 видно, що, як і в попередні роки, склалося негативне сальдо міграції у Львівській області у 2010 році – 650 осіб. Переважає міграційний потік у межах України, частка якого по прибулим становить 98,2%, а по вибулим – 97,9%. Основною причиною міграції є бажання отримати вищу заробітну плату і створити кращі матеріальні умови для утримання сім'ї, а також мати вищий соціальний статус та соціальні гарантії.

Таблиця 7

Структура міграційних потоків Львівської області у розрізі їх видів у 2010 році (осіб)

	Число прибулих	Число вибулих	Сальдо міграції
Міграція – всього у тому числі:	30040	30690	- 650
міграція у межах України	29511	30054	- 543
- у % до всього	98,2	97,9	-
міждержавна міграція	529	636	- 107
- у % до всього	1,8	2,1	-

ного спостереження – з 2000 по 2010 рр. кількість мігрантів, які вибули, постійно перевищує тих, що прибули.

Це негативно відображається на кількісних та якісних характеристиках трудового потенціалу як регіону у цілому, так і окремих підприємств, оскільки відбувається відтік найбільш кваліфікованих кадрів без повноцінного адекватного їх заміщення. Структура міграційних потоків у розрізі їх видів наведена у таблиці 7.

Стан ринку праці у регіоні оцінюється за багатьма показниками, основним з яких є рівень безробіття. У таблиці 8 наведено статистичну інформацію щодо рівня безробіття у Львівській області у динаміці.

У Львівській області кількість безробітних (за методологією МОП) порівняно з 2000 роком зменшилася на 66,3 тис осіб, однак порівняно з 2008 роком зросла на 10,8 тис. осіб, що у першу чергу пояснюється кризовими явищами в національній

Таблиця 8

Динаміка рівня безробіття населення у Львівській області, тис. осіб

Показники	2000р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Кількість безробітних (за методологією МОП)	166,8	102,4	96,8	90,4	89,7	100,5
Рівень безробіття (за методологією МОП),%	13,3	8,8	8,3	7,7	7,6	8,5
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець року	90,9	51,6	42,0	32,8	42,1	25,8
Рівень зареєстрованих безробітних, %	6,0	3,4	2,7	2,1	2,7	1,7

економіці, банкрутством або закриттям багатьох підприємств, зниженням темпів промислового виробництва. Відповідно рівень безробіття населення віком 15 – 70 років (за методологією МОП) хоча й зменшився у 2010 році порівняно з 2000 роком на 4,8 відсоткових пункти, однак протягом останніх двох років зростає.

Незважаючи на збільшення кількості безробітних (за методологією МОП) за 2008 – 2010 роки на 10,8 тис осіб, кількість зареєстрованих безробітних на кінець 2010 року зменшилася на 16,3 тис. осіб, тобто до Державної служби зайнятості звернулося на 38,7% менше осіб працездатного віку з економічно активного населення, що пояснюється прихованим безробіттям, наявністю тіньового сектора економіки та веденням домогосподарств.

5. Висновки

Сучасний стан формування і використання трудового потенціалу Львівської області та України потребує нового осмислення, оцінки та глибокого аналізу. Існує низка проблем, вирішення яких важливе для стабілізації ситуації як у сфері демографії, так і у сфері зайнятості. Основними проблемними питаннями залишаються низький рівень народжуваності та природного приросту, зростання демографічного навантаження на працюючих; значна кількість безробітних; наявність нелегальної трудової міграції;

професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці; нерозвинена соціальна сфера та низка ін.

Таким чином, саморозвиток і пристосування ринку праці до сучасної економічної ситуації сформували в Західному регіоні України досить суперечливі соціально-трудова відносини: тінізація доходів, галузева розбалансованість ринку праці, наявність значного прихованого безробіття. Регулювання ринку праці вимагає взаємопов'язаного вирішення проблем у сфері макроекономічної стабілізації, структурної перебудови фінансово-кредитної, бюджетної і податкової політики, соціального захисту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник Львівської області за 2010 рік // [за ред. С. О. Мосаківського] // Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2011. – 325 с.
2. Беззубко Л. В. Управління трудовими конфліктами: Навчальний посібник / Л. В. Беззубко та ін. – Київ : МАУП, 2004. – 256 с.
3. Лісогор Л. С. Формування ринку праці в Україні / [відп. ред. д.е.н., проф. Д. П. Богиня]. – К. : Ін-т екон. НАНУ, 2003. – 296 с.

УДК 336 76 (477) + 06

Дмитришин У. Б.

ФІНАНСОВИЙ РИНОК: СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ

Анотація. Враховуючи зміни в економічному стані України розглянуто сутність та поняття фінансового ринку. Узагальнені та сформульовані принципи побудови фінансового ринку та визначені його складові.

Ключові слова: фінансовий ринок, економіка, кошти, розвиток.

Dmytryshyn U.

FINANCIAL MARKETS: NATURE, CONCEPTS

Summary. Given the changes in the economic situation in Ukraine is considered the essence of the concept and the financial market. Generalized and formulated the principles of financial market and identified its components.

Keywords: financial market, business, money, development

1. Вступ

В умовах ринкової економіки постійно відбуваються процеси акумуляції тимчасово вільних коштів різних суб'єктів ринку, їх подальший розподіл, перерозподіл та спрямування у вигляді позикового та інвестиційного капіталів у різні сфери економіки з метою її розвитку. Ці процеси здійснюються на фінансовому ринку, де відбувається рух грошових коштів.

На даний період істотно розширюються інвестиційні можливості підприємства або організації за допомогою прямих позичок, придбання

акцій, вкладення коштів для участі у прибутку або інших джерел. Так у сучасній ринковій економіці змінюється як механізм утворення джерел фінансування інвестиційних об'єктів, так і інструменти матеріалізації грошового капіталу. Основними джерелами інвестування стають банківські кредити, приватний капітал, кошти одних підприємств, вкладені в розвиток інших.

Для високорозвиненої ринкової економіки характерні сучасні форми організації, регулювання і саморегуляції фінансового ринку. За цих умов, незважаючи на різноманітність форм організації і

діяльності інвестиційних структур у різних країнах, внаслідок розвитку інтеграційних процесів в економіці розвинених країн (насамперед західноєвропейських) окреслилась тенденція до певної уніфікації загальних правил і процедур діяльності фондових бірж та позабіржових інститутів, поглиблюються контакти між органами державної влади з контролю за ринком цінних паперів і діяльністю інвестиційних інститутів різних країн. Усе це створює вагомий передумови для організаційного оформлення світового та регіональних ринків позичкових капіталів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття дослідження та розвитку фінансового ринку набуває актуальності в умовах стабілізації економіки держави. Вивченням даних проблем присвячені праці провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців: П. Ю. Беленького [1], О. О. Другова [1], Т. В. Галенка, В. Гембали, М. К. Колісника [3], А. В. Мертенса, В. В. Оскольського [2], Б. Б. Рубцева, В. М. Шелудька [4] та ін. Проте сучасні умови господарювання потребують додаткових досліджень у фінансового ринку.

3. Мета статті та постановка завдання

Метою статті є дослідити сутність поняття фінансового ринку, зробити відповідні висновки і визначити напрями подальшого вдосконалення. Дослідження теоретичних аспектів розвитку фінансового ринку та узагальнення пропозицій щодо ефективності його діяльності.

4. Виклад основного матеріалу

Фінансова система держави включає фінансовий ринок. Це механізм перерозподілу фінансових ресурсів між окремими суб'єктами підприємницької діяльності, державою і населенням, між учасниками бюджетного процесу, деякими міжнародними фінансовими інститутами. Фінансовий ринок може успішно розвиватися і функціонувати лише в ринкових умовах.

Перерозподіл фінансових ресурсів за допомогою фінансового ринку має певні часові обмеження і здійснюється на умовах платності та конкурентності. Фінансовий ринок значно впливає на ефективність, стійкість та еластичність фінансової системи. Він покликаний посилювати та поліпшувати мобілізацію і розподіл фінансових ресурсів, що сконцентровані в державних грошових фондах, у розпорядженні підприємницьких структур і у населення. Фінансовий ринок у розподільчих і перерозподільчих процесах фінансових ресурсів виконує ті функції, які не може виконати жодна складова фінансової системи.

За допомогою фінансового ринку, як правило, мобілізуються і використовуються тимчасово вільні фінансові ресурси або ресурси, що мали обумовлене раніше цільове призначення. Наявність фінансового ринку — об'єктивне явище, зумовлене особливостями функціонування фінансів в економічній системі держави. Він виник як гостра потреба в додатковій формі мобілізації коштів для фінансового забезпечення розвитку економіки держави.

Кругообіг коштів, що опосередковує економічну діяльність у державі, здійснюється постійно, проте в процесі цього руху коштів може настати час, коли їхня частка вивільняється з кругообігу на окремо взятому підприємстві або в організації, чи у конкретного громадянина. Інші суб'єкти економічного процесу в цей же час відчують тимчасову потребу в коштах. Фінансовий ринок здатний задовольнити інтереси кожного з них.

Можуть виникати й інші ситуації. Так, наприклад, певний суб'єкт економічної діяльності, юридична чи фізична особа використовує наявні в неї ресурси з метою одержання доходу. Ці фінансові ресурси на фінансовому ринку можуть бути трансформовані в цінні папери, що принесуть дохід. Форми і методи мобілізації ресурсів на фінансовому ринку дуже різноманітні, проте важливим його завданням є повне, своєчасне і з найменшими затратами задоволення потреб усіх учасників ринку. У країнах із розвинутою ринковою економікою фінансовий ринок є особливим і необхідним середовищем для успішного функціонування економіки й соціальної сфери.

Розвиток фінансового ринку значною мірою відображає гнучкість фінансової системи та швидкість, з якою вона може пристосовуватися до змін в економічному та політичному житті країни, а також до різноманітних процесів, які відбуваються за її межами. Розвинуті фінансові ринки стимулюють і посилюють фінансові потоки в економіці та зменшують суспільні витрати, в тому числі й кожного учасника ринку.

Досконалий фінансовий ринок — це ринок, який може точно й своєчасно відображати попит і пропозицію фінансових ресурсів і з найменшими затратами звести за допомогою посередників одне з одним постачальників та споживачів грошей або капіталу.

Фінансовий ринок це також певний фінансовий барометр економіки. Він ефективно працює при низьких темпах інфляції в державі, успішному розвитку економіки, стабільній законодавчій базі, сприятливому політичному кліматі та певному балансі інтересів у суспільстві. Ці умови не завжди можливі навіть у економічно відносно розвинутих державах, тому фінансові ринки дуже часто потрясають кризи, що спричиняє ще радикальніший та економічно не завжди виправданий перерозподіл фінансових ресурсів як усередині країни, так і в міждержавних масштабах.

Мають свої особливості й вади процеси формування та функціонування фінансового ринку в країнах із перехідною економікою. Характерним для них є те, що у цих країнах невисокий рівень виробництва, невелика частка ВВП у розрахунку на душу населення, слабкий приватний сектор, недостатньо розвинута економічна інфраструктура, приховане безробіття, високий дефіцит державного бюджету, значні темпи інфляції, нестабільна валюта, величезні обсяги „тіньової” економіки, політична нестабільність. Усе це неминуче призводить до того, що при переході до ринку економіка країни неспроможна залучити коштів іноземних інвесто-

рів, перетворити велику частку внутрішніх заощаджень в інвестиції і спрямувати капіталовкладення у перспективні галузі. Результатом цього є те, що фінансовий ринок у перехідний період слабкий та неефективний. Крім того, у багатьох країнах із перехідною економікою фінансові ринки, і, насамперед, така їхня складова, як ринки цінних паперів, були побудовані на масовій приватизації та швидкому зростанні приватного сектора, створенні великої кількості нових компаній, які одержували фінансування за допомогою надання державних гарантій.

Щодо України, то, крім сказаного вище, слід додати, що вона має неефективну систему захисту заощаджень громадян, обмежений доступ власників капіталів до інформації про певні підприємства, які реалізують цінні папери, недостатній рівень професійних знань учасників фінансового ринку. Все це, а також слабе державне регулювання фінансового ринку, зробили привабливими лише обслуговування держави та короткострокових інвестицій спекулятивного змісту. Саме це й визначило невеликий вплив фінансового ринку на ефективний розподіл грошей і капіталу в умовах ринкової трансформації.

Побудова реального й ефективного фінансового ринку потребує закладення в його основу певних принципів.

До таких принципів відносимо:

– вільний доступ до ринкової інформації і ринкових інструментів дія всіх учасників фінансового ринку;

- прозорість ринку й реальний захист інвесторів;
- ліквідність фінансових інструментів ринку;
- конкурентність та ефективність;
- відповідність міжнародним стандартам.

В організаційному плані фінансовий ринок – це сукупність ринкових фінансових інститутів, що супроводжують потік коштів власників фінансових ресурсів до позичальників. До них належать комерційні банки, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди компаній, лізингові організації, пенсійні та страхові фонди, національний банк, позабіржові торговельні системи, розрахунково-клірингові організації, депозитарії, інвестиційні керуючі реєстратори, інші фінансові інститути, які відповідно до чинного законодавства можуть здійснювати операції на фінансовому ринку.

Фінансовий ринок має доволі складну внутрішню структуру, певні складові якої можуть функціонувати самостійно, проте ринок досягає найбільшої ефективності, коли задіяні усі його складові.

Фінансовий ринок включає:

- валютний ринок;
- ринок кредитів;
- ринок цінних паперів;
- ринок фінансових послуг.

Усі складові фінансового ринку мають свою внутрішню структуру й можуть поділятися на відповідні підрозділи, тобто сегменти ринку.

Фінансовий ринок є системою економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів. Суб'єктами цих відносин виступають держава, а

також ті, хто бажає передати в користування вільні фінансові ресурси, ті, які потребують інвестицій, та фінансові посередники, які на стабільній, впорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку [4, с. 11].

В умовах ринкової економіки фінансовий ринок містить ринки: вітчизняних грошей; іноземної валюти; державних цінних паперів; цінних паперів недержавних підприємств [1, с. 56].

Сучасний фінансовий ринок України має подолати ряд важливих етапів для стабільного функціонування. Створення окремих секторів єдиного фінансового ринку, залежатимуть від швидкості зміни відносин власності й темпів розвитку капіталонагромадження. Це допоможе послідовності та швидкості досягнення проміжних цілей.

В Україні слід впровадити цілісну довгострокову стратегію розвитку фінансового сектору України, а також для координації дій різних органів влади в сфері впровадження заходів щодо розвитку фінансового сектору [2]. Основною метою діяльності цієї стратегії повинно бути: створення ефективно системи регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ, зокрема тих їх видів, щодо яких не існує чіткого та повноцінного законодавчого поля та відсутній орган регулювання та нагляду; створення узгодженого законодавства та стабільного політичного і економічного середовища; розроблення та узгодження концепції створення та діяльності незалежного органу регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. Цей документ має визначати засади створення та діяльності органу регулювання та нагляду, його функції та механізми їх реалізації; розроблення та узгодження концепції розвитку законодавчого поля фінансового сектору. Ця концепція має передбачати стратегію розробки та прийняття ряду законопроектів, що регламентують діяльність окремих видів небанківських фінансових установ та доповнюють вже існуючу законодавчу базу по фондовому ринку та банківському сектору; розроблення та прийняття єдиної стратегії розвитку фінансового сектору України та визначення в її рамках довготермінової програми, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку небанківського фінансового сектору в цілому та окремих видів небанківських фінансових установ зокрема.

Розвиток фінансового ринку неможливий без підвищення рівня довіри до фінансових посередників. Неврегульованість окремих аспектів діяльності фінансових посередників призводить до порушення прав та інтересів як їх самих, так і інших суб'єктів ринку. Пріоритетними для посередників мають бути стратегії інвестиційного спрямування, що забезпечують реалізацію сукупності реального й фінансового інвестування, досягнення високої рентабельності вкладень, збереження реальної вартості вкладених коштів протягом терміну інвестування, можливість швидкої реалізації фінансових активів. Підвищенню довіри до фінансових посередників сприятимуть: удосконалення корпоративного управління з метою забезпечення ефек-

тивності планування, контролю та оптимізації управління ризиками; розкриття інформації про фінансово-господарську діяльність, структуру власності, емісію та укладені угоди з купівлі-продажу цінних паперів на вторинному ринку. Формуванню попиту у фінансовому секторі сприятиме розвиток пенсійних систем і переорієнтація страхових послуг у бік накопичувальних видів страхування.

5. Висновки

Отже, фінансовий ринок у своєму розумінні складний за структурою, але ефективний у функціонуванні. До основних передумов формування фінансового ринку можна зарахувати такі: розвиток альтернативного сектора економіки, комерціалізацію банківської сфери, скасування монополії зовнішньої торгівлі, оптимізація оподаткування доходів за цінними паперами, врегулювання державного регулювання операцій з цінними паперами. На шляху створення сучасного фінансового ринку Україна має пройти ряд проміжних етапів. Послідовність і швидкість досягнення проміжних цілей, тобто створення окремих секторів єдиного фінансового ринку, залежатимуть від швидкості змі-

ни відносин власності й темпів розвитку капітало-нагромадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленький П. Ю. Фінансовий ринок та його інфраструктура в умовах глобалізації (проблеми, перспективи, регіональні аспекти) / П. Ю. Беленький, В. І. Шевченко-Марсель, О. О. Другов. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 523 с.
2. Оскольський В. В. Ринок цінних паперів України: погляд через призму діяльності Української фондової біржі / В. В. Оскольський – К. : УФБ, 2008. – 584 с.
3. Колісник М. К. Фінансовий ринок: [навч. посіб. для студ. спец. 8.050104 та 7.050104 базового напрямку 6.0501 усіх форм навчання] / М. К. Колісник, О. О. Маслак, Є. М. Романів. – Львів : Нац. ун-т "Львів, політехніка", 2008. – 389 с.
4. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: підручник / В. М. Шелудько ; [2-ге видання, стереотипне] – Київ, 2008. – 536 с.
5. <http://zakon.rada.gov.ua>

УДК 657.1:655

Должанський А. М.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ СОБІВАРТОСТІ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. Визначено, що структура системи обліку витрат, сформована на основі традиційних класифікацій за окремим видом групування, недостатньою мірою задовольняє вимоги до ведення бухгалтерського обліку в умовах ринкових відносин. Обґрунтовано застосування комплексного формування різновидів групувань, що уможливить поточне відображення фінансово-господарських операцій і контролю за економічними й технологічними процесами з дотриманням сучасних вимог фінансового та управлінського обліку.

Ключові слова: комплексне формування різновидів групувань, технологічні процеси, фінансово-господарські операції.

Dolzhanysky A.

METHODS FOR DETERMINING THE PRODUCTION COST OF PRINTED PRODUCTS

Summary: Determined that the structure formed by a cost accounting system based on traditional classifications for a particular type of grouping does not adequately satisfy the requirements of accounting under market conditions. . The application of complex groupings of species to enable the display of the current financial and economic operations and control of economic and technological processes in compliance current requirements of financial and management accounting.

Keywords: groupings of species to enable the display, technological processes, financial and economic operation.

1. Вступ

Виробничим процесам виробничо-господарської діяльності властивий подвійний характер: з одного боку – безпосереднє застосування засобів

праці, предметів праці та уречевленої праці; з іншого – виготовлення нового виду продукції. Взаємозв'язок і взаємозалежність виробничих процесів зумовлюють основне призначення системи

обліку, яке полягає у достовірному й оперативному відображенні кількісних та якісних показників діяльності підприємства. Для цих важливих функцій необхідна раціональна організація облікового процесу, яка базується на науково обґрунтованій класифікації витрат на виробництво й застосуванні ефективних методів їх обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Професор П.С. Безруких зазначає, що "...витрати на виробництво різноманітні як за складом, так і за значенням у процесі виготовлення готової продукції. Саме тому вони підлягають групуванню та класифікації. В основу їх класифікації покладено ряд ознак, зокрема економічний зміст витрат, їх техніко-економічне призначення, спосіб включення у собівартість продукції, характер зв'язку з обсягом виробництва та інші" [2, с.47].

Так, професор В. В. Сопко визначає 14 класифікаційних ознак групування витрат на виробництво, а професор М. С. Пушкар – 8, В. Я. Воронкова – 6, професор П. С. Безруких – 12, професор П.П. Немчінов – 10.

В економічній літературі використовуються численні методи групування виробничих витрат за основними критеріями і класифікаційними ознаками. Так, економісти А.С. Бородкін, В.А. Топорова наголошують на двох ознаках: центрах витрат та об'єктах калькулювання [3, с.10]. Професор Сопко В.В. зауважує: "...з господарської точки зору всі витрати групуються за загальноекономічним змістом та планово-обліковими ознаками. Кожна ознака характеризує витрати з певної сторони" [6, с.148-149]. Вважаємо найзмістовнішою класифікацією, що запропонував професор В. В. Сопко, у якій стисло і в достатньому обсязі характеризуються групи витрат [6, с.149].

3. Мета статті і постановка завдання

Вирішення цих питань сприятиме обґрунтованому застосуванню комплексного формування різновидів групувань, що уможливить поточне відображення фінансово-господарських операцій і контроль за економічними й технологічними процесами з дотриманням сучасних вимог фінансового та управлінського обліку.

4. Виклад основного матеріалу

На нашу думку пропозиції щодо виокремлення елементів комплексних статей з обслуговування машин і устаткування, які містяться в економічній літературі, є полемічними. Вважаємо таке групування недоцільним, оскільки ці витрати не належать до первинних елементів. Поділу витрат за елементами недостатньо, щоб задовольнити потреби підприємства в інформації щодо витрат цільового призначення та місця виникнення з розмежуванням їх за окремими видами продукції. Саме для виконання цих функцій здійснюється диференціювання за калькуляційними статтями. Деякі вчені не погоджуються з тим, що необхідно застосовувати подвійний поділ витрат (за економічними елементами та калькуляційними статтями) і пропонують обмежитись одинарною ознакою класифікації. Не заперечуючи тісної кореляційної залежності між групуванням витрат за елементами

та статтями, вважаємо, що подвійний поділ дає змогу визначити, з одного боку, потреби в засобах виробництва, предметах праці та витратах праці, з іншого – собівартість випуску продукції.

В основу класифікації витрат на виробництво покладено формування економічно обґрунтованих груп за спільністю ознак, однорідністю витрат, адекватністю щодо змісту виробничого процесу та їхнього призначення. Зауважимо, що в економічній літературі пропонуються багатоваріантні підходи до вирішення проблем класифікації виробничих витрат. Розглянемо концептуальні засади витрат групування та принципові відмінності класифікацій, які розробили різні науковці. Заслугує на увагу трактування економічних елементів витрат у працях учених М. З. Пізенгольца, Я. М. Баренгольца та А. П. Варава, в основу яких покладено класифікацію витрат за економічним змістом, на витрати живої та уречевленої праці [1, с. 221; 5, с. 7]. Визначи масштабність цієї концепції групування витрат, вважаємо за доцільне дотримуватися також загальноновизнаної поелементної класифікації витрат.

Варто навести результати наукових дискусій щодо проблем групування витрат за статтями. Зокрема, російські вчені П. С. Безруких, А. Н. Кашаєв і І.П. Комісарова вважають, що статті витрат можна класифікувати на три великі групи:

- номенклатура-максимум – формування собівартості продукції з урахуванням специфіки усіх галузей промисловості;
- єдина номенклатура статей з деталізацією витрат у межах кожної статті;
- номенклатура-мінімум – формування собівартості продукції з урахуванням галузевих особливостей [2, с. 45].

Слід визнати, допускаючи теоретичну можливість розроблення такої класифікації, що номенклатура-максимум надто громіздка для практичного використання. Застосування класифікації за єдиною номенклатурою не є вірогідним через надмірну деталізацію статей витрат, суперечливість галузевих особливостей, невідповідності у нормативній базі. Вважаємо, що доцільно використовувати класифікацію за номенклатурою-мінімум, яку частіше називають типовою галузевою номенклатурою.

З цього приводу російські вчені А. П. Варава і М. З. Пізенгольц наголошують, що "...з метою вдосконалення номенклатури об'єктів обліку витрат внесено такі пропозиції: розробити об'єкти обліку витрат, вести облік за кожним об'єктом, відмовитися від регламентації об'єктів обліку для всіх підприємств. Не вдаючись до оцінки кожної пропозиції, відзначимо, що необхідні єдині методологічні принципи при виділенні об'єктів обліку витрат і калькулюванні собівартості. Однак, враховуючи значну різноманітність умов виробництва, єдині рекомендації повинні бути гнучкими, надавати можливість врахування особливостей виробництва, а також особливостей спеціалізації підприємства" [5, с.13–14].

Дискусійним залишається питання щодо вибору основної класифікаційної ознаки для форму-

вання номенклатури статей: за функціональним призначенням окремих видів витрат чи за місцем виникнення витрат та сферами відповідальності. Деякі учені-економісти основним критерієм вважають функціональне призначення статей витрат. Однак, не можна погодитись з цією пропозицією, зважаючи на некоректність формування за єдиною ознакою статей собівартості з різними за економічним змістом витратами, що, зокрема, обмежить контроль керівників структурних підрозділів за витратами і навіть унеможливить його.

Згідно з рекомендаціями вчених-економістів не виробничі витрати можна класифікувати за двома ознаками: видом не виробничих витрат (неповне, нерациональне, непродуктивне використання ресурсів) та за приналежністю до стадії виробничого процесу.

Отже, вивчивши та аналітично узагальнивши численні наукові праці визначних українських і зарубіжних учених, вважаємо найдоцільнішою і науково обґрунтованою класифікацію витрат за економічними елементами та калькуляційними статтями. Також зауважимо, що групування витрат за економічними елементами відображено у нормативно-правових актах. Його використовують органи статистики для ведення обліку в системі національних рахунків та узагальнення витрат за окремими галузями економіки.

Групування витрат за економічними елементами має вагомий теоретичний і практичний значення завдяки тому, що дає змогу визначити собівартість виготовлення продукції загалом, за видами та величинами виробничих витрат. Проте можна виконати аналіз витрачених ресурсів цільового призначення, застосовуючи класифікацію витрат за калькуляційними статтями. З цього приводу деякі економісти зазначають, що "...групування витрат за економічними елементами використовується для планування витрат виробництва, виявлення резервів їх зменшення, нормування обігових коштів та контролю за їх обігом. Але для керівництва діяльністю підприємства необхідно знати не тільки, що витрачено на виробництво, але й на що витрачено матеріальні, трудові і фінансові ресурси. Тому виникає необхідність у групуванні витрат за статтями калькуляції, яка забезпечує можливість отримання інформації, необхідної для управління витратами за конкретними виробами та місцем здійснення витрат і їх цільовим спрямуванням" [4, с.178-179].

Отже, можна констатувати взаємозалежність принципів узагальнення інформації про розмір витрат за калькуляційними статтями та групування витрат за структурними підрозділами. Спираючись на аналогію диференціювання економічних категорій у різних галузях народного господарства, можна стверджувати, що кожна класифікація повинна ґрунтуватись на використанні комплексної системи основних і допоміжних критеріїв та класифікаційних ознак.

Оригінальною, на наш погляд, є класифікація витрат із позицій управлінського обліку, яку запропонували економісти-науковці С. Ф. Голова та

В. І. Єфіменко. В її основу покладено принцип формування витрат за трьома класифікаційними ознаками залежно від мети управління діяльністю підприємства. До таких ознак належать оцінювання запасів та визначення фінансового результату; прийняття рішень; контроль за виконанням.

Загальний вигляд методики обліку витрат на поліграфічне виробництво наведено на рис. 1. Сукупність методів доцільно класифікувати за двома основними напрямками:

- оперативністю контролю за витратами;
- об'єктами обліку витрат.

Зауважимо, що класифікація методів обліку виробничих витрат є об'єктом наукових дискусій і дотепер загальноприйнятої ще не створено. В умовах розвитку ринкових відносин потрібні принципово нові методи обліку витрат, які б суттєво впливали на процес прийняття управлінських рішень та визначення ринкових цін. Характерними ознаками класифікації є:

- ступінь нормування витрат (фактичних та нормативних);
- повнота відображення витрат (повні, часткові).

Одночасно використовуються названі ознаки в методах зведеного обліку витрат. Вважаємо, що методи, в основу яких покладено відшкодування часткових витрат, недоцільно застосовувати на поліграфічних підприємствах, оскільки постійні витрати не співвідносяться із запасами готової продукції і не фіксуються в обсягах незавершеного виробництва, що зорієнтовано на залежність від стадії реалізації, а не на відображення технологічних процесів виробництва.

Отже, під методом обліку виробничих витрат на виготовлення готової продукції поліграфічних підприємств слід розуміти науково обґрунтовану систему розрахунку собівартості продукції за окремими замовленнями. Це комплексний підхід до систематизації та контролю за витратами на виробництво, а саме: реалізація сукупності операцій з формування витрат за складом, змістом та призначенням; місцем виникнення; калькуляційними одиницями; збереженням норм витрат; обґрунтованістю, доцільністю, економічністю та окупністю витрат.

В умовах ринкової економіки ці дані необхідні, передовсім, для оперативного управління підприємством, порівняння собівартості продукції за окремими видами та замовленнями, аналізу собівартості продукції за технологічними процесами.

На більшості поліграфічних підприємств не визначають фактичну собівартість за окремими замовленнями. Це призводить до того, що інформація щодо ефективності (рентабельності) виробництва окремих видів продукції є недостовірною.

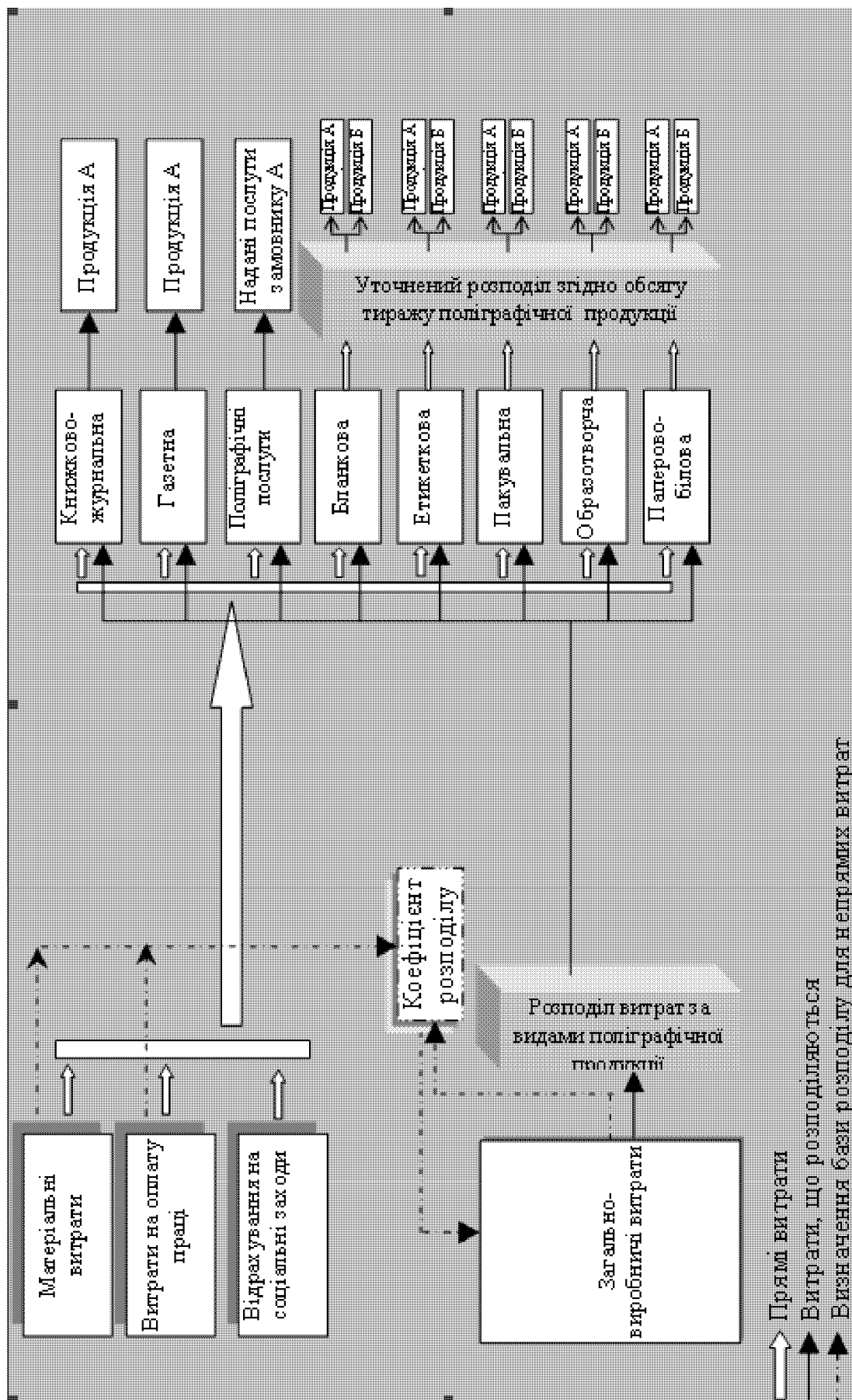

Рис. 1. Блок-схема визначення виробничої собівартості поліграфічної продукції

5. Висновки

Вважаємо, що, застосовуючи нормативний метод обліку та калькулювання витрат, доцільно виконувати розрахунки собівартості за кожним замовленням, беручи до уваги нагромадження витрат за центрами відповідальності, окремими комплексними статтями витрат. Організація аналітичного обліку дасть змогу отримати повну інформацію для прийняття оперативних рішень і запобігти випадкам, коли не враховуються відхилення через неналежну організацію первинного обліку та їхнього документального оформлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баренгольц Я. М. Бухгалтерський облік в сільському господарстві / Я. М. Баренгольц ; [3-тє вид., доп й перероб.] – К. : Вища школа, 1991. – 293 с.
2. Безруких П. С. Учет затрат и калькулирование в промышленности (Вопросы теории, мето-

дологии и организации) / Безруких П. С., Кашаев А. Н., Комиссарова И. П. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 223 с.

3. Бородкин А. С. Нормативный учет и себестоимость промышленной продукции / Бородкин А. С., Топоров В. А. – К. : Техника, 1990. – 147 с.

4. Грабова Н. Н. Учет основных хозяйственных операций в бухгалтерских проводках: учеб. пособие. –/ Грабова Н. Н., Кривонос Ю. Г. – [2-е изд., доп. и перераб.] – К. : А.С.К., 1999. – 432 с.

5. Пизенгольц М. З. Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве. Часть 2. Учет хозяйственных процессов и их результатов: учебник / Пизенгольц М. З., Варава А. П. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 415 с.

6. Сопко В. В. Бухгалтерський облік у підприємстві / Сопко В. В. – К. : Техніка, 1995. – 267 с.

УДК 330.341.1:671.1

Дробязко С. І.

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ КОЛЕКТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Досліджено нормативно-законодавчу базу організації колекторської діяльності, визначено її методи та підходи. Проаналізовано основні форми взаємодії колекторських компаній з клієнтами, розглянуто особливості застосування факторингу і цесії та методу відображення цих операцій у бухгалтерському обліку.

Ключові слова: колекторська діяльність, факторинг, цесія.

Drobyazko S.I.

FEATURES NORMATIVELY LEGISLATIVE PROVIDING OF ORGANIZATION OF ACCOUNT OF KOLEKTORSKOY OF ACTIVITY

Summary. Research is conducted normatively legislative bases of organization collection activity, methods and approaches are certain. The basic forms of cooperation collection companies are investigational with clients, the features of application factoring are considered and cessi and method reflection of these operations in a record-keeping.

Keywords: collection activities, factoring, cession

1. Вступ

Більшість фінансових установ унаслідок необачної кредитної політики та фінансової кризи зіткнулися з проблемою неповернення кредитів. В основному, це споживчі кредити оформлені на умовах експрес-кредитування, коли банки не дуже прискіпливо ставились до оцінювання платоспроможності позичальника у гонитві за обсягами кредитних операцій. Однак проблема збільшення дебіторської заборгованості населення через невинне зростання безробіття в Україні не обмежується тільки неповерненням кредитів фінансовим установам. У зв'язку зі зростанням вартості тарифів на комунальні послуги, запровадженням системи штрафних санкцій (пені) і зниженням рівня заро-

бітної плати внаслідок інфляційних процесів збільшується сума дебіторської заборгованості населення підприємствам ЖКГ, водо-, тепло- та електропостачання.

Після прийняття Податкового кодексу України зросло податкове навантаження і на суб'єктів підприємницької діяльності, деякі підприємства значно збільшили строки повернення заборгованості, якась її частина перейшла до складу довгострокової та безнадійної. За офіційними даними Національного банку України на початок 2011 р. прострочена заборгованість за кредитами досягла 90 млрд. грн., тобто приблизно 40–50 % (зокрема реструктурована) від суми всіх наданих кредитів.

Одним зі способів повернення дебіторської заборгованості на сучасному етапі є звертання до послуг колекторських фірм. Проблеми у банківській та фінансовій сферах позначаються на функціонуванні всієї економіки нашої держави. За таких обставин створення колекторських агентств має сприяти розширенню та зміцненню сфери кредитування за рахунок задоволення майнових потреб пересічних громадян.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання, пов'язані з колекторською діяльністю, вивчали такі науковці, як: Н. Яковлева, А. Б. Нікітюк, К. Л. Ларіонова. Досліджували цю проблему також українські та зарубіжні вчені, такі як: Ф. Бутинець, С. Голов, В. Костпоченко, І. Кравченко, І. Ямборко, С. Грей, Р. Ентоні, Дж. Піс та інші. Разом з тим, залишаються невирішеними деякі питання законодавчого врегулювання, інформаційного, організаційного та методичного забезпечення цієї діяльності.

3. Мета статті і постановка завдань

Мета статті – визначення нормативно-законодавчого забезпечення та особливостей організації обліку колекторської діяльності в Україні.

4. Виклад основного матеріалу

Колекторство (від англ. collect – "збирати") – робота спеціалізованої організації з обробки безперечної заборгованості фізичних і юридичних осіб перед банками та іншими кредитними установами, а також аналізу вірогідності повернення і здійснення самих процедур для її стягнення. У Сполучених Штатах колекторські компанії виникли у 60- роках ХХ ст. За інформацією Європейського агентства повернення боргів нині в Україні працюють 15 великих і 40 невеликих колекторських компаній, тоді як в Росії функціонують 250 агентств, у Польщі – 600, в США – понад 6 тис.[5].

Цей сегмент підприємницької діяльності в Україні з'явився нещодавно, у 2007–2008 рр., однак зазначений вид бізнесу стрімко розвивається. Так вже на початок 2011 р., за різними прогнозами, на ринку колекторських послуг діяло від 70 до 200 суб'єктів. Основні колекторські агентства займають 70 % цього сегменту ринку, інші 30 % ринку належать невеликим, в основному регіональним колекторським агентствам. Це свідчить про те, що ринок колекторських послуг на нинішньому етапі свого розвитку характеризується невисокою концентрацією і є низькоконкурентним, що спрощує вихід на нього нових гравців впродовж наступних трьох років. До провідних колекторських агентств України належать: колекторське агентство "Вердикт" (Verdict), частка ринку якого становить 28 %; Credit Collection Group (CCG) з часткою на ринку 20 %; Укрфінанси, УкрБорг, Європейська агенція з повернення боргів займають 10 %, 7 % та 5 % відповідно [7].

Нині у загальному портфелі проблемних боргів, з яким працюють колектори, 80 % – це банківські кредити фізичних осіб, портфель страхових компаній – близько 6 %, телекомунікаційних компаній – 1 %, ЖКГ – 10 %, інших – майже 3 %.

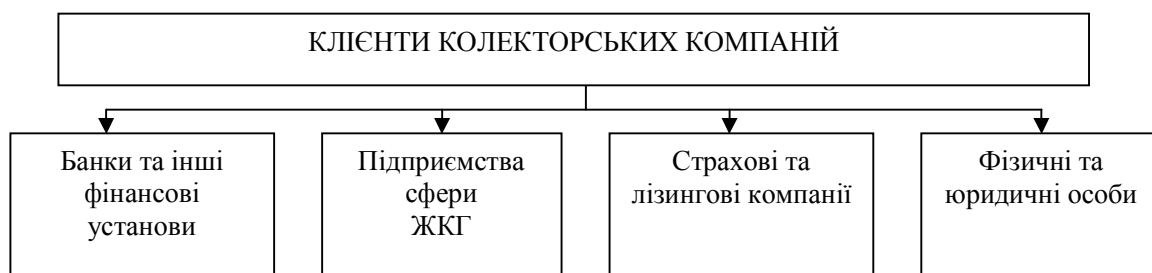
За прогнозами аналітиків, у 2012 р. ці показники перерозподіляться так: портфелі банків становитимуть 68 %, страхових компаній – 13 %, телекомунікаційних 6 % та інших підприємств – 13 %, зокрема ЖКГ [6].

Ринок надання послуг колекторських компаній з повернення безнадійних боргів в Україні також розширюється. Проте постає питання про доцільність, ефективність та правову основу функціонування колекторських компаній у нашій державі.

Сьогодні в Україні відсутні спеціальні законодавчі норми щодо регулювання колекторської діяльності, КВЕД не передбачено такого виду діяльності, тому більшість колекторських компаній надають юридичні, консалтингові, консультаційні та інформаційні послуги. Однак це не означає, що діяльність колекторських фірм в Україні заборонена, вони керуються нормами Конституції України, Цивільного кодексу України (ЦКУ), Закону України "Про банки і банківську діяльність" та іншими нормативно-законодавчими актами. Крім того, для колекторської діяльності не передбачено ліцензування. Згідно зі ст. 519 ЦКУ кредитора у зобов'язанні можна замінити іншою особою, якщо він передасть їй свої права правочином (відступлення права вимоги). Також ст. 1000 ЦКУ передбачено укладення договору доручення. За таким договором повірений (наприклад, колекторська компанія) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок довірителя (наприклад, банку) певні юридичні дії.

Крім того, ст. 1076 ЦКУ [1] встановлено, що банк гарантує таємницю банківського рахунка, операцій за рахунком і відомостей про клієнта. Дані про операції та рахунки можна надати тільки самому клієнту або його представнику. Іншим особам, зокрема, органам державної влади, їхнім посадовим і службовим особам такі відомості можуть бути надані лише у випадках та в порядку, встановлених Законом України "Про банки і банківську діяльність". Стаття 60 цього Закону стверджує, що банківською таємницею, зокрема, є відомості про банківські рахунки клієнтів, їхній фінансово-економічний стан тощо [2]. Приватні особи та організації, які під час виконання своїх функцій або надання послуг банку безпосередньо чи опосередковано отримали конфіденційну інформацію, зобов'язані не розголошувати її і не використовувати на свою користь чи для потреб третіх осіб. Стаття 62 цього ж Закону визначає порядок розкриття банківської таємниці, відповідно до якого інформація, що містить банківську таємницю, надається банками на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації; на письмову вимогу суду або за рішенням суду; органам прокуратури, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ та деяким іншим державним органам [2]. Банк може надати інформацію про несумлінного боржника колекторській компанії тільки в тому випадку, якщо в кредитному договорі є відповідний пункт.

Згідно з частиною 6 статті 23 Закону України "Про інформацію" інформація про особу

Рис. 1. Суб'єкти колекторської діяльності

охороняється законом. А статтею 32 Конституції України визначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. А отже, збирання, зберігання, використання та поширення особистої інформації про особу без її згоди є прямим порушенням чинного законодавства. Тому

в законодавчому регулюванні колекторської діяльності існують значні суперечності. Клієнтів колекторських компаній наведено на рис. 1.

Розглянемо сутність колекторської діяльності. Методи стягнення заборгованості колекторськими компаніями вказані у табл. 1.

Таблиця 1

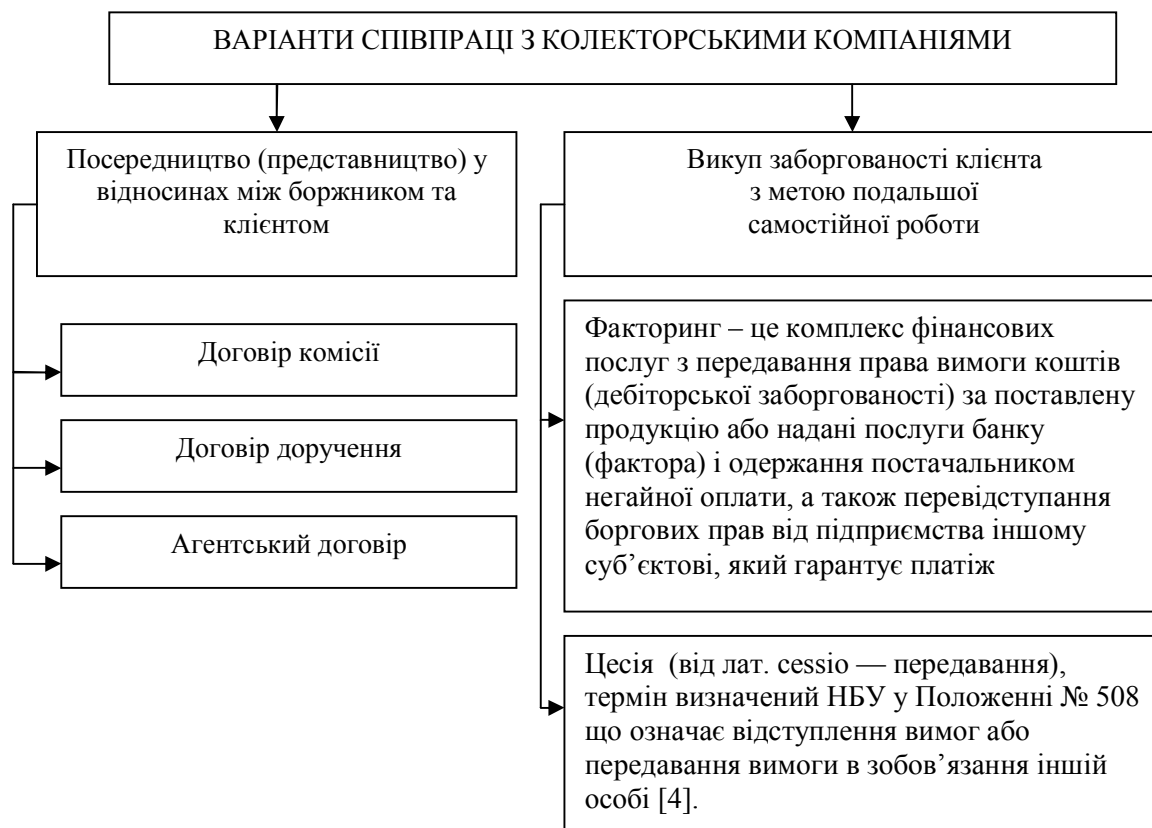
Методи стягнення боргових зобов'язань колекторськими компаніями

Методи стягнення	Характеристика методу
current collection	методика призначена для оперативної й ефективної ліквідації поточної заборгованості зі збереженням добрих партнерських стосунків між клієнтом і партнерами, що заборгували. Застосовується на початкових етапах заборгованості до 90 днів
pre-collection	на цьому етапі виконують повний аналіз переданого портфеля заборгованості з виявленням потенційно вірогідного відсотка повернення, розробляють індивідуальну методику роботи з портфелем і складають схему способів стягнення, залежно від специфіки кожного портфеля, регіону, індивідуальних особливостей боржника і побажань клієнта
soft-collection	передбачає актуалізацію наданої інформації, введення в систему SMS-повідомлень, встановлення контакту з боржником і його оточенням, за вже наявними контактними даними, з метою нагадування про існування заборгованості, виявлення позиції боржника і ситуації, яка призвела до протермінування. Налагоджуючи контакт з боржником, спільно вишукують способи погашення заборгованості
hard-collection	виявлення додаткових контактних даних, налагодження контакту з соціальним оточенням (сусіди, колеги, бізнес-партнери) і пошук боржників, контакт з якими не встановлений на попередньому етапі, або не дав змогу погасити заборгованість. Встановлюючи контакт з боржником або його близькими, треба детально роз'яснити ситуацію, яка склалася, з погляду Адміністративного і Кримінального кодексів України. В разі відсутності контакту з боржником практикується налагодження стосунків з органами влади на місцях (сільські та селищні ради, міські адміністрації, відділення МВС і податкової служби)
operative-collection	передбачає виїзд до боржника, встановлення особистого контакту з ним, родичами і співмешканцями, колегами і керівництвом, детальне роз'яснення недопустимості недодержання боргових зобов'язань та інтенсивне спонукання боржника до погашення заборгованості за допомогою формування довкола нього максимально стресової ситуації
legal-collection	є повним циклом претензійної роботи, ведення переговорів від імені або за участю клієнта, підготовки і передавання позовних заяв, відстоювання інтересів клієнта в суді, аж до ухвалення позитивного рішення на його користь
post-trial-collection	супроводження справи з моменту прийняття судом рішення про стягнення заборгованості на користь клієнта до моменту здобуття клієнтом коштів або майна для погашення заборгованості
supervisory collection	здійснюється для контролю за погашенням заборгованості боржниками, що пройшли процедуру реструктуризації боргу, пролонгацію договору кредитування або відтермінування виплати боргу, або які вже почали погашення заборгованості, і не вимагає постійного впливу

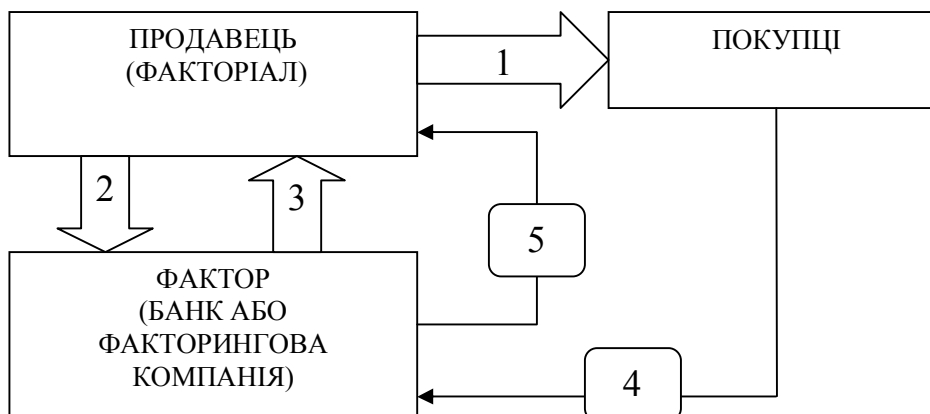
Здебільшого колектори не викуповують борги, а працюють за договором комісії, договором доручення або агентським договором, виступаючи представниками банку. Заборгованість при цьому залишається на балансі банку, а колектор одержує винагороду зі стягненої суми. У середньому за протермінованими на 60–120 днів боргами комісія становить 25 %. Порівняно з доходами західних колекторів це небагато, але і ризиків значно менше [7].

Крім того, у деяких випадках колекторські компанії оформлюють правовідносини на умовах факторингу та цесії (рис. 2).

В Україні послуги з факторингу надають переважно банки, хоча цією діяльністю займаються також спеціалізовані компанії. Схема факторингової операції наведена на рис. 3. Фактор, викуповуючи заборгованість дебіторів клієнта, надає йому такі послуги, як: фінансування поставок з відтермі-

Рис. 2. Умови передавання заборгованості колекторським компаніям

Рис. 3. Схема факторингової операції

нуванням платежу, покриття кредитних та процентних ризиків, ризику ліквідності, управління дебіторською заборгованістю, інформаційне обслуговування клієнта тощо.

3 етап – після отримання документів про постачання товарів (надання послуг) фактор фінансує підприємству до 95 % суми платежу за поставлений товар або вартості наданої послуги. Решту суми боргу фактор тимчасово утримує, взявши на себе ризик непогашення боргу. Боржник (дебітор) одержує від підприємства (перед першою операцією, надалі від фактора) письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги та банківські реквізити для оплати;

4 етап – покупець сплачує 100 % вартості за поставлений йому товар або надану послугу на умовах відстрочення платежу переказавши кошти на спеціальний рахунок фактора. Отримана сума спрямовується на погашення заборгованості;

5 етап – фактор перераховує різницю між сумою виконаної вимоги та отриманим фінансуванням за мінусом комісії фактору [7].

Право вимоги банк може передати за договором факторингу – т. зв. кредитним факторингом. Так, відповідно до ЦКУ за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другій стороні (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Водночас у Законі України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінан-

послуг та які внесені до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом.

За даними Держфінпослуг за дев'ять місяців 2010 р. в Україні зареєстровано 72 фінансові компанії, які відповідно до законодавства мають право надавати факторингові послуги.

Отже, є підстави для висновку, що факторингове обслуговування передбачає надання значно більшого спектру послуг, аніж просто купівля безнадійних боргів. Хоча, враховуючи лише цей аспект, не можна розцінювати факторинг як засіб списання безнадійної дебіторської заборгованості, тому що мета факторингового обслуговування – не допустити появи проблемної заборгованості у підприємства, яке отримує факторингові послуги. Придбання проблемної заборгованості можливо лише у разі укладання договору факторингу з регресом та під більший відсоток.

Тобто, колекторські агентства не мають права виконувати дії, які спрямовані на купівлю боргових зобов'язань, тому що їхня діяльність є факторингом, а факторингові операції можуть виконувати тільки фінансові установи, які мають відповідні ліцензії.

У законодавстві України термін "цесія" вжито лише в ч. 4 ст. 197 ЦКУ, як синонім відступання права вимоги. За суттю відступання права вимоги — це заміна кредитора в зобов'язанні. Загальні вимоги до порядку заміни кредитора в зобов'язанні визначено у гл. 47 ст. 510 ЦКУ стверджує, що сторонами у зобов'язанні є боржник і кредитор. У зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно кілька осіб (рис. 4).

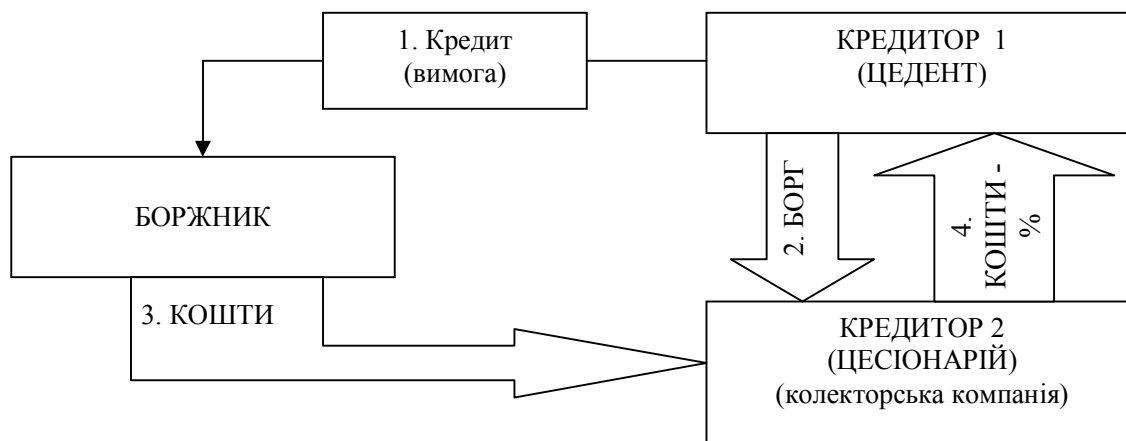

Рис. 4. Схема договору цесії

сових послуг" факторинг вважається фінансовою послугою (стаття 4). А стаття 5 названого закону передбачає право надавати фінансові послуги лише фінансовим установам, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності. Фінансовими установами є юридичні особи, які відповідно до законодавства надають одну чи декілька фінансових

Відповідно до частини 1 статті 512 ЦКУ кредитора у зобов'язанні можна замінити іншою особою, зокрема, якщо він передає їй свої права за угодою. Така угода і буде відступленням вимоги (або переведенням боргу на іншу особу, цесією, як часто називають таку угоду). Статті 513–519 ЦКУ регламентують окремі особливості, пов'язані з відступленням вимоги, яке переносить право вимоги

від первинного кредитора (цедента) до нового кредитора (цесіонарія).

Договори, за якими здійснюється відступлення вимоги, можуть бути найрізноманітнішими. Приблизна ціна відступання – від 5 % до 80 % від суми боргу. Договіри поступання права вимоги або договір цесії, поширені на практиці, не є нормативно встановленою формою договору і за суттю класифікуються або договір купівлі-продажу, або як договір дарування, або як договір міни. Отже, передавання боргових зобов'язань колекторським компаніям на підставі договорів цесії повністю відповідає чинному законодавству.

Як економічна категорія факторинг є фінансовим інструментом, тому доцільно розглядати особливості його обліку відповідно до норм П(С)БО 13 "Фінансові інструменти", який трактує

ка заборгованість). Форма ж рефінансування таких активів може або пов'язуватися з відступленням прав вимоги (незворотний факторинг), або не передбачати такого (агентський факторинг). На відміну від першого, в другому випадку необхідно відокремити плату за посередництво або витрати з нарахованих відсотків за користування коштами фактора (відповідно у разі агентського та кредитного факторингу) [3].

Методика відображення операцій з факторингу та цесії в бухгалтерському обліку колекторських компаній повинно відповідати Методичним рекомендаціям з бухгалтерського обліку основних операцій фінансових установ, що надають послуги факторингу, затвердженим розпорядженням Держфінпослуг України від 29.10.2009 р. № 787 (табл. 2).

Таблиця 2

Відображення в бухгалтерському обліку операцій цесії і факторингу

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет рахунка	Кредит рахунка
Операції за договором кредитного факторингу			
1	Переказ коштів клієнту з рахунка фактора	371	311
2	Отримання права вимоги за дебіторською заборгованістю клієнта з нарахуванням доходу	377 377	685 703
3	Зменшення кредиторської заборгованості перед клієнтом на суму перерахованого йому авансу	685	371
4	Повернення кредиту через погашення дебіторської заборгованості боржником фактору	311	377
5	Неповернення суми вимоги і виставлення вимоги регресу до клієнта	685	377
6	Нарахування резерву сумнівних та безнадійних боргів	944	38
7	Клієнт погашає регресну вимогу за мінусом неавансованої суми, а також винагороду і проценти	311	685
8	Виплата клієнту решти суми дебіторської заборгованості за мінусом процентів та винагороди	685	311
9	Відображення заборгованості клієнта з оплати кредитних послуг	685	733
10	Списання заборгованості клієнта за винагородою і процентами фактором за рахунок резерву сумнівних та безнадійних боргів	38	685
11	Результат операційної та фінансової діяльності	703 733	791 792
12	До фінансового результату відносять витрати на формування резерву сумнівних та безнадійних боргів	791	944
Операції за договором цесії			
1	Списується наявна в цедента на балансі дебіторська заборгованість	952	733
2	Переведення суми заборгованості у боржника на субрахунок іншого кредитора	631	631/К1
3	Відображені витрати, пов'язані з придбанням дебіторської заборгованості у цесарія	361	631

фінансовий інструмент як контракт, що одночасно приводить до виникнення фінансового активу в одного підприємства та фінансового зобов'язання у іншого. Це договір купівлі-продажу з відстроченням платежу, в результаті виконання якого у продавця товару виникає фінансовий актив (дебіторсь-

Податковий облік операцій цесії та факторингу здійснюється відповідно до підpunkту 4.1.2 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.1994 р. № 331/94-ВР – у валові доходи входять доходи від здійснення бан-

ківських, страхових та інших операцій з надання фінансових послуг, торгівлі валютними цінностями, цінними паперами, борговими зобов'язаннями і вимогами. Крім того, згідно з п.п. 3.2.5 Закону України "Про податок на додану вартість" від 03.04.1997 р. № 168/97-ВР сума винагороди, отримана в результаті факторингових операцій, підлягає оподаткуванню ПДВ.

5. Висновки

У сучасних економічних умовах фінансові, банківські установи, інші суб'єкти підприємницької діяльності повинні здійснювати контроль за станом дебіторської заборгованості. Одним з методів управління нею є використання послуг колекторських компаній. Перспективою розвитку цього виду економічної діяльності є законодавче, фінансово-економічне, організаційне, інформаційне та методичне забезпечення. Питання потребує подальших досліджень та узгодження з нормами чинних законодавчо-нормативних документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Україна. Закон. Про банки і банківську діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" [Текст] : затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559.

4. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України від 16.12.2002 р. № 508.

5. Бикова Г. Поступка вимоги – цеся і факторинг [Електронний ресурс] / Г. Бикова // Школа бухгалтера. – 2008. – № 11. – Режим доступу : // <http://dokumenty.com.ua/show/3cid/02204.html>.

6. Савран О. Колекторні агентства – нелегалізований факторинг / О. Савран // Юридичний журнал. – 2007. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

7. Ринок факторингових послуг: тенденції розвитку та перспективи / *Матеріали Українського агентства фінансового розвитку* [Електронний ресурс] / Режим доступу : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

УДК: 657.6

Душко З. О.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Анотація. Висвітлено основні завдання, джерела інформації, законодавча та нормативна бази аудиту власного капіталу тощо. Представлено програму аудиту, робочі документи аудитора, методичні аспекти аудиту власного капіталу.

Ключові слова: аудит, власний капітал, активи підприємства, статутний капітал, облік, фінансові ресурси

Dushko Z.

METHODICAL ASPECTS OF AUDIT OF PROPERTY ASSET

Summary. In the article it is reflected aim, basic tasks information generators, legislative and normative bases of audit of property asset and others like that. The program of audit, working documents of public accountant, methodical aspects of audit of property asset, is presented.

Keywords: audit, property asset, assets of enterprise, chartered capital, account, financial resources

1. Вступ

Фінансові ресурси господарюючого суб'єкта – це кошти, що є у його розпорядженні. Фінансові ресурси використовуються на розвиток виробництва, невиробничої сфери, споживання, а також можуть залишатися у резерві. Фінансові ресурси, що використовуються на розвиток виробничо-торгового процесу, – це капітал у грошовій формі.

Суб'єкт господарювання розпочинає свою діяльність у сфері виробництва чи бізнесу при первісному нагромадженні фінансових ресурсів, які використовуються у формі капіталу.

Власний капітал є основним початковим та умовно безстроковим джерелом фінансування господарської діяльності підприємства, а також джерелом погашення його збитків.

Даний капітал є найголовнішим показником, що використовується при оцінці фінансового стану підприємства. Він показує ступінь фінансової самостійності підприємства (тобто незалежності від зовнішніх джерел фінансування), а також ступінь кредитоспроможності (залежності вимог кредиторів фактично наявним у підприємства капіталом засновників).

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розв'язанню теоретичних і методологічних питань аудиту власного капіталу присвячена значна кількість досліджень вітчизняних вчених: С. Ф. Голова, С. Я. Зубілевича, Н. І. Дорош, Л. М. Черленивського, Н. І. Беренда, Ф. Ф. Бутинця, Б. Ф. Усача, Н. Г. Виговська, Н. І. Петренко, М. М. Шигун, Л. П. Кулаковської, Ю. В. Піча, Г. М. Давидова, М. Т. Білухи, В. Я. Савченко та ін.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є дослідження загальнотеоретичних засад формування методики власного капіталу. У контексті розкриття даної тематики доцільно, зокрема, висвітлити мету, основні завдання, джерела інформації, законодавчу та нормативну бази аудиту власного капіталу, навести зразки програми аудиту, робочих документів аудитора.

4. Вклад основного матеріалу

Метою аудиту власного капіталу є перевірка достовірності показників фінансової звітності щодо нього та відповідності ведення бухгалтерського обліку вимогам чинного законодавства.

Завдання аудиту капіталу визначаються його власником з метою сприяння раціональному використанню капіталу на всіх стадіях обігу для його примноження.

Основними завданнями аудиту власного капіталу є: оцінка стану синтетичного та аналітичного обліку; контроль відповідності даних синтетичного та аналітичного обліку; перевірка відповідності кредитового залишку за рахунком 40 "Статутний капітал" сумі, зазначеній в установчих документах; перевірка правильності та законності здійснення дооцінки необоротних активів; перевірка правильності оприбуткування безкоштовно отриманих активів; перевірка правильності формування та використання резервного фонду; перевірка правильності обчислення суми нерозподіленого прибутку (непокритого збитку); перевірка законності використання нерозподіленого прибутку; перевірка суми заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу підприємства; перевірка дотримання принципу стабільності величини статутного капіталу, його відповідності розміру, визначеному засновницькими документами; перевірка правильності та законності випуску та обігу акцій; перевірка правильності розподілу прибутку між учасниками (власниками) підприємства або спрямування прибутку до статутного капіталу, резервного капіталу; перевірка правомірності відображення операцій, пов'язаних зі створенням резервів грошових коштів на рахунках бухгалтерського обліку та відображення залишків по них у фінансовій звітності тощо.

Джерела інформації аудиту власного капіталу: статут підприємства і засновницький договір (для товариств); установчий акт (для установ); протоколи зборів засновників; зареєстровані зміни до установчих документів; ліцензії і дозволи на визначені види діяльності; документи, що підтверджують внесення часток засновників у статутний капітал у грошовій, натуральній, нематеріальній формі чи у вигляді цінних паперів (виписки банку, прибуткові касові ордери, акти оприбуткування

майна та ін.); документи, які пов'язані з приватизацією й акціонуванням підприємств, що знаходяться у власності держави; документи, що підтверджують права власності засновників на майно, внесене в оплату придбаних ними акцій під час державної реєстрації за участю державних чи муніципальних підприємств; реєстр акціонерів для акціонерних товариств; патент для суб'єктів малого підприємництва; свідоцтво про державну реєстрацію; свідоцтво про реєстрацію в Міністерстві економіки для економічних суб'єктів за участю іноземного капіталу; акти переоцінки необоротних активів; методики оцінки часток що вносяться в статутний капітал в натуральній і нематеріальній формах; реєстри вкладників (засновників) та пайовиків; реєстри бухгалтерського обліку; звітність за початковий період діяльності суб'єкта господарювання після державної реєстрації; річна звітність; довідка органів державної податкової адміністрації про своєчасну сплату податків; виписки банку з позикового рахунку; акти взаєморозрахунків з дочірніми підприємствами; звітність на дату ліквідації чи реорганізації економічного суб'єкта тощо.

Аудит є важливою формою контролю в умовах ринкових відносин в економіці України. Він забезпечує підтвердження достовірності економічної інформації про роботу економічних суб'єктів в інтересах користувачів цієї інформації.

Основними законодавчими та нормативними актами аудиту власного капіталу є: Закон України "Про власність" від 26.03.96 р. із змінами та доповненнями; Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. № 996-ХІ; Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 30.06.99 р. № 784-ХІУ; Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18.06.91 р. № 1201-ХІІ; П(С)БО 2 "Баланс"; П(С)БО 5 "Звіт про власний капітал"; П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції"; Постанова КМУ "Про затвердження переліку органів ліцензування" від 14.11.2000 р. № 1698; Положення про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств і облігацій підприємств, затверджене наказом Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 20.09.96 р. № 210; План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30. 11. 99 р. № 291 тощо.

Планування є обов'язковою умовою для успішного функціонування будь-якого підприємства та найважливішим методологічним принципом аудиту.

Для деталізації загального плану аудиторської перевірки під час проведення аудиту власного капіталу складається програма аудиту (табл. 1).

Програма аудиту власного капіталу

№	Перелік аудиторських процедур	Виконавець	Термін виконання	Код (шифр) робочого документа	Примітки
1	2	3	4	5	6
I. Аудит статутного капіталу					
1	Вивчення установчих документів: - визначення виду власності; - якими видами діяльності дозволено займатися; - зміни та доповнення до установчих документів; - вивчити протоколи зборів, учасників, акціонерів, накази керівників та визначити недозволені операції з капіталом; - порядок розподілу прибутку згідно з статутом та рішенням зборів акціонерів.				
2	Перевірка розміру статутного фонду заявленого та сплаченого, його відповідності встановленому законом мінімуму.				
3	Перевірка складу та структури статутного фонду: - кількість та вид акцій, номінальна вартість; - склад засновників; - складання переліку власників, які володіють більше ніж 5 % статутного фонду; - акціонер, який володіє контрольним пакетом; - фінансовий стан засновників (крім фізичних осіб) акціонерного товариства відносно їх спроможності здійснювати внески до статутного фонду.				
4	Перевірка дотримання термінів відкритої підписки на акції та строків сплати у випадку випуску цінних паперів у період перевірки.				
5	Перевірка дотримання правил та вимог додаткового випуску акцій.				
6	Перевірка порядку оцінки вкладів до статутного фонду згідно з установчим документом.				
7	Визначення правильності формування та змін статутного фонду: - перевірка виконання бізнес-плану; - перевірка повноти і виду внесків учасників і засновників; - правильність відображення в обліку несплаченого капіталу; - перевірка термінів погашення заборгованості засновниками, учасниками, акціонерами.				
8	Перевірка правильності ведення аналітичного обліку по рахунку 40 "Статутний капітал": - перевірка відповідності сальдо по рахунку 40 "Статутний капітал" розміру зафіксованого в установчих документах;				

1	2	3	4	5	6
	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення супровідних документів на предмет суттєвих операцій, які впливають на сплачений капітал, внесений капітал, чи викуплені власні акції; - на основі протоколу зборів акціонерів встановити те, чи були ті операції дозволені; - перевірка відповідності записів за цими операціями П(С)БО; - визначення кількості випущених та анульованих акцій і порівняння їх з книгою реєстрації власних акцій; - перевірка дотримання строків відкритої підписки на акції та термінів сплати у випадку випуску цінних паперів на період перевірки; - перевірка дотримання порядку переходу та реалізації права власності на акції. 				
II. Аудит вилученого капіталу					
1	Перевірка правильності відображення в обліку вилученого капіталу: <ul style="list-style-type: none"> - порядок викупу акцій власної емісії та їх подальше використання; - аналіз співвідношення ціни викупу і номінальної вартості акцій. 				
2	Вивчення супровідних документів на предмет важливих операцій, які впливають на сплачений капітал, внесений капітал чи викуплені власні акції: <ul style="list-style-type: none"> - встановлення на основі протоколу зборів акціонерів, чи були ці операції дозволені; - перевірка, чи обліковані операції - записи П(С)БО; - визначення кількості випущених та анульованих акцій і порівняння їх з книгою реєстрації власників акцій; - перевірка дотримання строків відкритої підписки на акції та термінів сплати у випадку випуску цінних паперів на період перевірки; - перевірка дотримання порядку переходу та реалізації права власності на акції. 				
III. Аудит додаткового капіталу					
1	Перевірка правильності відображення в обліку іншого додаткового капіталу та його використання.				
2	Перевірка правильності відображення в обліку додаткового вкладеного капіталу і його використання.				
3	Вивчення викупу акцій власної емісії та їх подальшого використання, співвідношення ціни викупу та номінальної вартості акцій.				
4	Вивчення обліку та використання емісійного доходу.				
IV. Аудит резервного капіталу					
1	Порядок формування і правильність відображення в обліку резервного капіталу і його використання.				
V. Аудит нерозподіленого прибутку (непокритого збитку)					
1	Перевірка правильності відображення в обліку та звітності нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) від діяльності, здійснюваної підприємством				
2	Перевірка порядку розподілу прибутку згідно з статутом та рішенням зборів акціонерів (на основі протоколів зборів акціонерів)				

Виконав _____
 Перевірив _____

На початковій стадії аудиту на практиці часто проводиться тестування внутрішнього контролю щодо обліку власного капіталу. Прикладом тестів може служити нижче наведений зразок (табл. 2).

Аудиту підлягає насамперед структура капіталу господарюючого суб'єкта за джерелами його утворення. Здійснюючи аудит власного капіталу, виходять із того, що він формується на основі внесків власників підприємства у вигляді

грошових коштів, майна, нематеріальних активів у розмірах, визначених установчими документами.

Надходження внесків засновників необхідно перевірити аудитору на підставі даних первинних документів і записів за кредитом рахунка 67 "Розрахунки з учасниками" в кореспонденції з дебетом рахунків основних засобів, грошових коштів, нематеріальних активів, виробничих запасів тощо. Так, відповідно до прибуткових касових ордерів, виписок банку з поточних рахунків у національній та іноземній валюті з доданими до

них виправдувальними документами здійснюється аудит повноти і своєчасності грошових коштів та матеріальних цінностей.

Кожний внесок повинен підтверджуватися документами, на які обов'язково роблять посилання при формуванні статутного капіталу.

Таблиця 2

Аудиторська фірма _____
 Суб'єкт господарювання _____
 Період перевірки _____

Зразок

Тест внутрішнього контролю власного капіталу

№	Зміст питання	Варіант відповіді:			Примітки
		так	ні	інформація відсутня	
1	Якщо формування статутного фонду є обов'язковим, чи обговорюються строки внесення (часткового внесення) вкладів умовою державної реєстрації юридичної особи, умовою надання ліцензії?				
2	Чи зазначене в установчих документах визначення часток засновників підприємства, тобто фактичне визначення власників/власника юридичної особи?				
3	Чи був сплачений мінімальний розмір статутного фонду на момент звернення за дозволом на діяльність торговця цінними паперами?				
4	Чи існує на підприємстві механізм виключення за рішенням зборів учасників того учасника, який систематично не виконує своїх обов'язків?				
5	Чи проводились установчі збори затверджені статутом товариства (наявність протоколу)?				
6	Яким чином розміщувалися акції серед засновників?				
7	Яку відповідальність несуть засновники за зобов'язаннями, що виникли до реєстрації акціонерного товариства?				
8	Чи забезпечені права власності товариства відповідними документами на випущені акції?				
9	Чи відбулась реєстрація та публікація інформації про випуск акцій?				
10	Чи надавався звіт про наслідки підписки до ДКЦПФР?				
11	Чи перевіряється аудиторською фірмою фінансовий стан засновників – юридичних осіб, щодо їх спроможності сплатити за акції ВАТ?				
12	Чи дотримувалися на даному підприємстві обмеження на види вкладів засновників?				
13	Чи були зміни в статутному капіталі в даний період, їх адекватність реєстрації в статутних документах?				

Виконав _____
 Певірів _____

Використовуючи при аудиті інформацію актів приймання-передачі основних засобів, первинних і зведених документів, що відображають надходження нематеріальних активів та дебетові обороти за рахунками 10 "Основні засоби", 12 "Нематеріальні активи" аудиторі необхідно перевірити вартість переданого обладнання, будинків, споруд, майнових прав на інтелектуальну власність. На основі даних актів про приймання матеріалів, товарно-транспортних накладних, рахунків щодо обліку виробничих запасів (рахунок 20), МШП (рахунок 22) аудиторською перевіркою слід з'ясувати вартість матеріальних цінностей, що надійшли.

Тому, особливу увагу аудиторі слід приділяти технічній стороні реєстрації нематеріальних активів, внесених учасниками (засновниками) у статутний капітал. Це – майнові права на винаходи, на користування землею, природними ресурсами, ліцензії на визначені види діяльності, плата за користування брокерським місцем, торговими знаками, марками. В обліку нематеріальні активи оцінюються за договірними цінами. При цьому складають акти, що фіксують факти надходження на підприємство нематеріальних активів. У цих випадках аудиторі необхідно перевірити первинний та зведений облік надходження та вибуття нематеріальних активів.

Наступний етап аудиту – перевірка своєчасності внесків у статутний капітал засновниками підприємства.

Моментом фактичного надходження внесків у статутний капітал є:

- для грошей – дата зарахування їх на рахунок у банку чи внесення у касу підприємства;

- для основних засобів, матеріальних і нематеріальних активів – дата складання акта приймання-передавання основних засобів, матеріальних і нематеріальних активів або інших документів, що підтверджують надходження вказаних об'єктів на підприємство. Повноту внесків засновників у статутний капітал підприємства аудитор слід перевіряти шляхом зіставлення його розміру, що зафіксований в установчих документах і числиться на рахунку 40 "Статутний капітал", із величиною заборгованості за рахунком 67 "Розрахунки з учасниками" і встановленими строками її погашення.

Одним із важливих завдань аудиту є перевірка дотримання принципу стабільності величини статутного капіталу, його відповідності розміру, визначеному засновницькими документами.

Керуючись Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 5 "Звіт про власний капітал", аудитор необхідно перевірити правильність розподілу прибутку між учасниками (власниками) підприємства або спрямування прибутку до статутного капіталу, резервного капіталу тощо. Так, у статтях розділу «Внески учасників» наводяться дані про збільшення статутного капіталу підприємства та зміни неоплаченого капіталу в результаті збільшення або зменшення дебіторської заборгованості учасників за внесками до статутного капіталу підприємства.

Під час виявлення порушень або відхилень аудитор фіксує їх у робочих документах, прикладом може служити нижче наведена форма (табл. 3).

змін у статутному капіталі й установчих документах підприємства.

Основним критерієм ефективності капіталу є його рентабельність, що визначається аудитом як на стадії формування, так і на стадії використання на підприємстві.

Рентабельність вкладення капіталу є рушійною силою у бізнесі, інвестиційній діяльності. Кошти, що використовуються для формування капіталу підприємства, мають свою ціну, її величина, або вартість капіталу, визначається можливостями підприємства у виборі джерел фінансування. При цьому необхідно визначити вартість капіталу у широкому розумінні, тобто, скільки обходиться підприємству весь капітал, який використовується, або яку віддачу має фізична чи юридична особа від вкладення своїх коштів у підприємство.

Для визначення вартості капіталу застосовуються різні способи розрахунків, одним із яких є методичний прийом середньозваженої оцінки. При цьому до розрахунку, згідно з балансом, включають величину капіталу, витрати, пов'язані із залученням позичкових коштів; суму прибутку, який залишився у розпорядженні підприємства.

Аудитору слід перевірити також забезпечення майбутніх витрат і платежів (рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів») за такими субрахунками: 471 «Забезпечення виплат відпусток»; 472 «Додаткове пенсійне забезпечення»; 473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань»; 474 «Забезпечення інших витрат і платежів».

Аудитору необхідно врахувати, що за кредитом рахунка 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» відображається нарахування забезпечень, за дебетом - їх використання.

Зокрема, сума забезпечення виплат відпусток визначається щомісячно як добуток фактично нарахованої заробітної плати працівникам і відсотка,

Таблиця 3

Аудиторська фірма _____
 Суб'єкт господарювання _____
 Період перевірки _____

Зразок

Відомість виявлених помилок і порушень під час аудиту власного капіталу

№	Первинний документ, обліковий реєстр:				Характер порушення
	найменування	№	дата	сума	
1	2	3	4	5	6
1					
2					
3					

Склав _____
 Перевірив _____

Аудитор повинен пам'ятати, що власний капітал зменшується внаслідок виходу учасника, випуску чи анулювання викуплених акцій акціонерним товариством, зменшення номінальної вартості акцій або з інших причин, тому здійснюючи аудит статутного капіталу, слід перевірити наявність і обґрунтованість

обчисленого як відношення річної планової суми на оплату відпусток до загального планового фонду оплати праці. На цьому субрахунку також узагальнюється інформація про забезпечення обов'язкових відрахувань (зборів) на обов'язкове державне пенсійне страхування, соціальне страхування.

Здійснюючи аудиторську перевірку операцій, пов'язаних зі створенням резервів грошових коштів, слід з'ясувати законність створення резервів, тобто встановити, які резерви створені на підприємстві і чи передбачено це статутом та іншими установчими документами.

Аудитор повинен перевірити правильність встановлених нормативів відрахувань у резерви і величину самих резервів, достовірність даних інвентаризації резервів, майбутніх витрат та платежів (зайві нараховані суми сторнуються, а недораховані донараховуються). Аудитору слід перевірити також правомірність відображення операцій, пов'язаних зі створенням резервів грошових коштів на рахунках бухгалтерського обліку та відображення залишків по них у фінансовій звітності.

Під час перевірки порядку формування статутного капіталу у негрошовій формі отриману інформацію оформляють у відомості нижче наведеного зразка (табл. 4 і табл. 5).

тощо. При цьому визначається "поріг" економічної доцільності залучення позичкових коштів, тобто співвідношення показників рентабельності власного капіталу, позичкових коштів та рентабельності сукупного капіталу. Сенс такого співвідношення полягає в тому, що доти, поки рентабельність вкладень у підприємство вища, ніж ціна позичкових коштів, рентабельність власного капіталу зростатиме тим швидше, чим вище співвідношення позичкових і власних коштів. Проте у міру зростання частки позичкових коштів прибуток, що залишився у розпорядженні підприємства, починає зменшуватися, бо більша частина прибутку направляється на виплату відсотків. У результаті рентабельність вкладень у підприємства знижується, що призводить до падіння рентабельності власного капіталу підприємства, підприємство стає неплатоспроможним і зазнає банкрутства.

Завершальним етапом аудиту узагальнення виявлених відхилень в обліку статутного капіталу і обґрунтування пропозицій щодо їх усунення.

Таблиця 4

Аудиторська фірма _____
 Суб'єкт господарювання _____
 Період перевірки _____

Зразок

Відомість формування статутного фонду у негрошовій формі

1. Внесок у матеріальній формі

№	Найменування	Дата випуску	Справедлива вартість (оцінка згідно рішення засновників)	Залишкова вартість	Класифікація (основні засоби, запаси)
1	2	3	4	5	6
Разом:					

Таблиця 5

Аудиторська фірма _____
 Суб'єкт господарювання _____
 Період перевірки _____

Зразок

Продовження відомості формування статутного фонду у негрошовій формі

2. Внесок нематеріальними активами

№	Найменування	Справедлива вартість (оцінка згідно з рішенням засновників)	Класифікація згідно з планами використання (продаж чи використання у власній діяльності)	Очікуваний строк експлуатації (використання у власній діяльності)
1	2	3	4	5

Склав _____
 Перевірив _____

Визначені аудитом показники використання капіталу підприємством за контрольований період аналізують у динаміці з аналогічними періодами попереднього року, впливом інфляції, структурою виробництва продукції, змінами маркетингової діяльності

Під час аудиту власного капіталу аудитор часто виявляють наступні порушення та недоліки: кредитовий залишок по рахунку 40 "Статутний капітал" не відповідає сумі заявленій в установчих документах; необґрунтоване збільшення суми ста-

тутного капіталу в результаті завищення вартості матеріальних цінностей, нематеріальних активів, які вносяться до статутного капіталу; невнесення або неповне внесення засновниками часток в статутний капітал; несвоєчасне оформлення вибуття та прийому нових власників (учасників); невірне оформлення внесених учасниками часток у статутний капітал; невірне оформлення повернення засновникам (учасникам) їх часток із статутного капіталу; відсутність підтверджувальних документів про здійснення фінансово-господарських операцій; наявність невірно оформлених та прострочених документів; незаконне використання чистого прибутку; впровадження діяльності без ліцензій тощо.

5. Висновки

Таким чином, дослідивши існуючі підходи до висвітлення методики аудиту власного капіталу, нами зроблено висновки що методика складається з наступних блоків: мета аудиту, завдання, законодавча та нормативна бази, джерела інформації, планування перевірки, прийоми та способи перевірки, робочі документи аудитора та типові порушення.

Отже, аудит є важливим зряддям фінансового менеджменту як на стадії формування капіталу, так і в процесі його функціонування у підприємницькій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація / Н. І. Дорош – К. : Знання, 2001 – 402 с.
2. Організація і методика проведення аудиту: навч.-практ. посіб. / [В. В. Сопко, Н. І. Верхоглядова, В. П. Шило, С. Б. Ільїна]. – К. : ВД "Професіонал", 2004. – 624 с.
3. Савченко В. Я. Аудит: навч. посіб. / В. Я. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 320 с.
4. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту: підруч. / Б. Ф. Усач, З. О. Душко, М. М. Колос. – К. : Знання, 2006. – 295 с.
5. Черленевський Л. М. Аудит: навч. посіб. / Л. М. Черленевський, Н. І. Беренда. – К. : Міленіум, 2002. – 466 с.

УДК 657.011.8:504.06

Жулавський А. Ю.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ

Анотація. Розглянуто наукові та практичні аспекти управлінського обліку екологічних витрат у системі екологічного менеджменту. Запропоновано класифікацію і систематизацію екологічних витрат. Визначено критерії розподілу витрат, пов'язаних з використанням природних ресурсів і забрудненням довкілля. Визначено склад економічних збитків підприємства від нераціонального використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Обґрунтовано необхідність виокремлювати внутрішні та зовнішні еколого-економічні збитки.

Ключові слова: управлінський облік, економічний аналіз, екологічні витрати, еколого-економічні збитки, внутрішні економічні збитки, зовнішні економічні збитки.

Zhulavskiy A.

ADMINISTRATIVE ACCOUNT OF ECOLOGICAL CHARGES

Summary. In this article the theoretical and practical aspects of the environmental expenses management accounts in the system of ecological management are analysed. Classification and systematisation of ecological expenses is given. The criteria expenses distribution connected with the natural resources' usage and the environmental pollution are defined. The structure of the economical losses for the enterprise because of the natural recourses' irrational usage and environmental pollution are described. The necessity to differentiate the inner and outer losses is substantiated.

Keywords: management accounts, economical analysis, ecological expenses, ecological losses, inner economical losses, outer economical losses.

1. Вступ

Перехід до ринкових відносин потребує розроблення і впровадження нових форм і методів здійснення управлінського обліку і визначення його місця в системі управління. У країнах з ринковою економікою значне місце посідає концепція управлінського обліку, під яким більшість науков-

ців розуміє процес, який забезпечує управлінський апарат організації інформацією, що використовується для планування і контролю за її діяльністю. Складовими цього процесу є виявлення, вимірювання, збирання, оброблення, аналізування, підготовка, інтерпретація, передавання і приймання інформації, потрібної управлінському апарату для

виконання цих функцій [1]. Управлінський облік охоплює операційний, інвестиційний, фінансовий види діяльності, проте практично не заторкує природоохоронну діяльність, зокрема її результати і витрати.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-методичним основам управлінського обліку екологічних витрат у системі екологічного менеджменту на рівні суб'єктів господарювання велику увагу приділяють у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. Ф. Балацький, С. К. Бистряков, О. Веклич, К. Г. Гофман, А. О. Гусев, С. І. Дорогунцов, В. О. Лук'янихін, Л. Г. Мельник, О. М. Теліженк, С. К. Харічков та інші. Результати їхніх досліджень охоплюють широке коло питань зазначеної проблеми. Проте недостатньо вивчено науково-методичне забезпечення системи управлінського обліку екологічних витрат на рівні суб'єктів господарювання.

3. Мета статті і постановка завдань

Метою статті є розвиток науково-методичних засад управлінського обліку в системі екологічного менеджменту.

4. Виклад основного матеріалу

У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених доведено, що забруднення довкілля, порушення екологічної рівноваги, зменшення кількості та погіршення якості природних ресурсів суттєво впливають на ефективність виробничо-господарської діяльності [2, 3]. У зв'язку з цим зростає потреба в забезпеченні системи управління інформацією про стан природоохоронної діяльності, її результативність та пов'язані з нею витрати. На жаль у чинній системі бухгалтерського обліку не знаходять самостійного відображення витрати, пов'язані з природокористуванням і охороною навколишнього середовища. Вони входять до інших поточних витрат, з яких складається собівартість виробленої продукції та послуг. Одним із факторів, що перешкоджає формуванню управлінського обліку в галузі природокористування і охорони довкілля, є складність виокремлення екологічних витрат із загального обсягу витрат. Деякі витрати одночасно можна віднести як до основної, так і до природоохоронної діяльності, інші витрати не є природоохоронними, але прямо пов'язані із забрудненням навколишнього середовища. Сьогодні зарахування тих чи інших витрат до природоохоронних регламентує "Інструкція про порядок складання звіту про екологічні платежі, плату за природні ресурси і поточні витрати на охорону природи", яку затвердив Держкомстат України від 13.05.1996 р. [4]. Проте ця інструкція не завжди відповідає вимогам управлінського обліку й аналізу витрат екологічної спрямованості. Тому потрібно детальніше дослідити сутність та склад цих витрат, виконати їх класифікацію та систематизацію.

Відповідно до напрямів взаємодії підприємства з навколишнім природним середовищем можна виділити дві групи витрат. Перша група пов'язана з процесами природокористування і складається з витрат на забезпечення підприємства природними ресурсами які є сировиною (вода,

повітря, мінеральні та енергетичні ресурси), та витрат, потрібних для відновлення та відтворення природних ресурсів (лісовідновлення, рекультивация земель тощо). В сукупності ці витрати можна назвати витратами природокористування.

Друга група витрат підприємства пов'язана з фактором забруднення довкілля і визначається як екологічні витрати. Їх теж доцільно поділити на дві групи:

-витрати на те, щоб запобігти забрудненню навколишнього середовища (або природоохоронні витрати);

-витрати, пов'язані з впливом забруднення навколишнього середовища на реципієнтів (людину, екосистему, матеріальні цінності).

Екологічні витрати на запобігання забрудненню поділяються на групи залежно від їхньої функціональної спрямованості: а) витрати на запобігання утворенню шкідливих речовин у виробничому процесі або їхнього зменшення (впровадження маловідходних, ресурсощадних технологій); б) витрати на те, щоб не допустити потрапляння шкідливих речовин у навколишнє середовище (впровадження систем очищення та знешкодження викидів та скидів, твердих відходів); в) витрати на зменшення концентрації шкідливих речовин у навколишньому середовищі (розсіювання викидів шкідливих речовин через висотні труби, розбавлення стічних вод, локалізація твердих відходів у місцях їх складування тощо).

Екологічні витрати на запобігання забрудненню навколишнього середовища мають характер поточних витрат на утримання природоохоронних основних фондів та одноразових витрат на здійснення природоохоронних заходів. Щоб детальніше проаналізувати екологічні витрати на запобігання забрудненню довкілля доцільно поділити їх на умовно-змінні (що залежать від кількості вловлених або знешкоджених шкідливих речовин) та умовно-постійні (що не залежать від кількості шкідливих речовин). До екологічних витрат на запобігання забрудненню можна також віднести екологічні платежі, які встановлюються згідно з чинним законодавством у вигляді плати за викиди та скиди шкідливих речовин і складування твердих відходів.

Перераховані види екологічних витрат на запобігання забрудненню мають прямий характер, їх можна ідентифікувати за місцями утворення та центрами відповідальності, виділити в окрему статтю або скласти кошторис витрат.

Дослідження, виконані на ВАТ "Суміхім-пром" [5], показують, що частка поточних витрат на охорону природи в собівартості продукції становить близько 9 %. З поточних витрат на охорону атмосферного повітря припадає 7 %, на охорону водного балансу – 84 % і на охорону земель – 9 %. Витрати на утримання основних фондів природоохоронного призначення становлять в середньому 2,3 грн. на одну гривню їхньої балансової вартості.

Питома вага економічних платежів у собівартості продукції – у середньому 5 %. Співвідношення між поточними витратами на охорону

природи й екологічними платежами становить 6:1, чого недостатньо для активізації природоохоронної діяльності. В структурі екологічних платежів плата за забруднення навколишнього середовища становить близько 7 %, за природні ресурси – 93 %. Найбільшою у платі за забруднення навколишнього середовища є частки: плати за викиди шкідливих речовин в атмосферу – 85 %, за скиди у водний басейн – 11 % і за розміщення твердих відходів – 4 %. Загалом, екологічні витрати підприємства (без врахування внутрішніх еколого-економічних збитків) досягають до 11% від собівартості продукції.

Друга група екологічних витрат підприємства пов'язана з впливом забруднення навколишнього середовища на реципієнтів. Ці витрати мають неявний характер, не охоплюються бухгалтерським обліком і визначаються в науковій літературі як економічні збитки від забруднення навколишнього природного середовища (еколого-економічні збитки) [2, 3].

На рівні підприємства економічні збитки від забруднення навколишнього середовища зумовлені його впливом на виробничі ресурси: персонал, основні виробничі фонди, матеріальну складову оборотних коштів (виробничі запаси, незавершене виробництво, запаси готової продукції). За змістом еколого-економічні збитки складаються з додаткових витрат і фактичних (або можливих) втрат доходів підприємства. Кінцевим показником еколого-економічних збитків на рівні господарських суб'єктів є втрати прибутку або чистої продукції, що зумовлені:

- збільшенням витрат на виробництво продукції;
- недовикористанням у часі та за продуктивністю виробничих ресурсів;
- зменшенням конкурентоспроможності й обсягів реалізації продукції, яка не відповідає екологічним вимогам.

Екологічно зумовлене збільшення витрат на виробництво продукції, (додаткові витрати) загалом можна поділити на три частини. Перша частина додаткових витрат пов'язана з тим, що слід запобігти негативному впливу забруднення природного середовища на виробничі ресурси та готову продукцію підприємства. Якщо цих витрат недостатньо, виникає друга складова додаткових витрат – витрати на ліквідацію соціальних та матеріальних наслідків забруднення довкілля. Третя частина додаткових витрат – це компенсаційні витрати підприємства третім особам. Кожна із складових додаткових витрат має конкретний прояв для різних видів виробничих ресурсів.

Додаткові витрати, спричинені негативним впливом забрудненого навколишнього середовища на персонал підприємства, зумовлені такими соціальними наслідками, як вища загальна та професійна захворюваність, травматизм, плинність кадрів. Щоб запобігти підвищеній загальній та професійній захворюваності персоналу, підприємство витрачає кошти на очищення повітря та питної води, спеціальне харчування, профілактичні заходи тощо. Для зменшення рівня захворюваності

персоналу, зумовленого забрудненням навколишнього середовища, підприємство здійснює витрати на лікування та утримання закладів охорони здоров'я, що перебувають на його балансі. Компенсуючи шкоду, заподіяну здоров'ю працівників, підприємство здійснює доплати за шкідливі умови праці, доплати у разі тимчасової втрати працездатності тощо. Крім цього, підвищена захворюваність персоналу призводить до втрат робочого часу та зниження обсягів виробництва продукції та збільшення умовно-постійних витрат на одиницю продукції, а відповідно зменшує доходи та прибуток підприємства.

Вплив забруднення навколишнього середовища на основні виробничі фонди підприємства призводить до прискореного їх зносу та передчасного виходу з ладу. Це збільшує кількість відмов, зменшує тривалість ремонтного циклу, міжремонтних періодів, підвищує матеріаломісткість та трудомісткість ремонтних робіт, скорочує термін служби технологічного обладнання. Ці негативні наслідки призводять до додаткових витрат та економічних втрат, зокрема, зростають витрати на запобігання негативним наслідкам (очищення води та повітря для технологічних потреб, нанесення антикорозійного покриття, впровадження системи запобіжних ремонтів). Збільшуються також витрати на утримання та експлуатацію основних виробничих фондів, виконання поточних та капітальних ремонтів, відзначається недоамортизація. Одночасно скорочується ефективний фонд часу роботи обладнання та його продуктивність, що зменшує обсяги виробництва продукції та погіршує її якість. Зрештою, це призводить до втрат прибутку підприємства.

Забруднення довкілля негативно впливає на товарно-матеріальні цінності у складі оборотних коштів підприємства (зменшується їх кількість та знижується вартість), що також призводить до необхідності додаткових витрат на те, щоб запобігти цим наслідкам та усунути їх.

Як було показано раніше до складу економічних збитків від забруднення навколишнього середовища входять витрати підприємства на компенсацію збитків третім особам. Нині ці витрати здійснюються у формі плати за викиди, скиди та розміщення твердих відходів у навколишньому середовищі. Їхнє призначення – компенсувати частково або повністю збитки, заподіяні населенню, іншим суб'єктам господарювання та державі забрудненням навколишнього середовища шкідливими відходами підприємства. За чинним законодавством екологічні платежі в межах встановлених лімітів відносяться на собівартість продукції, а понад ліміти фінансуються з чистого прибутку підприємства.

Аналізуючи еколого-економічні збитки підприємства, необхідно визначити джерело їх походження. Відомо, що частина викидів у атмосферу з неорганізованих і частково організованих джерел залишається в межах підприємства, забруднює його територію і негативно впливає на його виробничі

ресурси. За оцінками спеціалістів ВАТ "Суміхім-пром", на території підприємства залишається 5–10 % сірчаного ангідриду, до 90 % сірчаної кислоти та аміаку, до 70 % неорганічного пилу від загальної кількості викидів у атмосферу [5]. Екологічно зумовлені втрати, що виникають при цьому, пропонується визначати як внутрішні еколого-економічні збитки підприємства.

На забруднення території підприємства впливають також шкідливі викиди автотранспорту та інших підприємств-забруднювачів, що розташовані у регіоні. Це забруднення також спричиняє появу економічних втрат, які можна визначити як внесені еколого-економічні збитки. Одночасно підприємство забруднює навколишнє природне середовище на прилеглий території, що призводить до додаткових витрат і втрати доходу населення, інших суб'єктів господарювання, держави. Ці втрати можна визначити як зовнішні еколого-економічні збитки підприємства. За рахунок екологічних платежів ці зовнішні збитки частково або повністю переходять у внутрішні збитки підприємства.

Виокремлення внутрішніх, зовнішніх та внесених еколого-економічних збитків дає змогу визначити економічну ефективність природоохоронних заходів, які здійснює підприємство. Воно захищене передусім у зменшенні внутрішніх еколого-економічних збитків, бо саме вони прямо впливають на його фінансові результати та фінансовий стан. Водночас, незважаючи на об'єктивний характер виникнення додаткових витрат і втрат доходів підприємства внаслідок забруднення навколишнього середовища, вони також не обліковуються і не виокремлюються у складі відповідних статей витрат. Причиною цього є те, що досі не існує надійних методів оцінювання внутрішніх еколого-економічних збитків підприємства.

Аналіз управлінського обліку на промисловому підприємстві показав, що необхідно розробляти самостійний звіт про екологічну діяльність. До його складу доцільно ввести, окрім натуральних, ще й вартісні показники, такі як: капітальні природоохоронні витрати, зокрема на нові природоохоронні об'єкти, капітальний ремонт та реконструкцію діючих; поточні витрати, зокрема на утримання та експлуатацію основних природоохоронних фондів, адміністративні витрати; екологічні податки та платежі за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища; відвернені внутрішні та зовнішні еколого-економічні збитки, дохід від використання зворотних відходів виробництва.

5. Висновки

Перехід до ринкових відносин потребує впровадження нових форм і методів організації управлінського обліку, зокрема у природоохоронній діяльності. Природоохоронна діяльність на рівні промислових підприємств суттєво впливає на їхні фінансові результати і фінансовий стан. Система управлінського обліку екологічних витрат не забезпечує екологічний менеджмент надійною інформацією про їхній рівень та вплив на економічні показники роботи підприємства. Для оцінювання ефективності природоохоронних заходів потрібно вести облік витрат і економічних результатів їх реалізації. Для організації управлінського обліку екологічних витрат необхідно розробити коди витрат. Це допоможе сформулювати виокремлену статтю екологічних витрат, впровадити аналітичний та синтетичний рахунок цих витрат. Загалом впровадження системи управлінського обліку природоохоронної діяльності дасть змогу: нормувати, планувати, контролювати та аналізувати екологічні витрати підприємства; визначити вплив природоохоронної діяльності на основну діяльність; обґрунтувати економічну доцільність здійснення природоохоронних заходів з позиції підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукьянихин В. А. Учет экономических затрат в системе управления предприятием [Текст] / В. А. Лукьянихин, Т. А. Кирсанова / Вісник Сумського державного університету. – 2001. – № 6 (27). – С. 89–99.
2. Балацкий О. Ф. Экономика чистого воздуха [Текст] / О. Ф. Балацкий – К. : Наукова думка, 1979. – 296 с.
3. Гофман К. Г. Экономические издержки и концепция экономического оптимума качества окружающей природной среды [Текст] / К. Г. Гофман, А. А. Гусев // Экономика и математические методы. – 1981. – Т. XVII, Вып. 2. – С. 315–321.
4. Інструкція про порядок складання звіту про екологічні платежі, плату за природні ресурси і поточні витрати на охорону природи [Електронний ресурс] / затверджена Держкомстатом України 13.05.1996 р. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
5. Лапин Е. В. Экологические издержки в экономике предприятия [Текст] / Е. В. Лапин // Вісник Сумського державного університету. – 1998. – № 3 (11). – С. 3–9.

ОРГАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ПОСТАЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Описано процес постачання у широкому та вузькому розуміннях; крім того, охарактеризовано традиційну та логістичну концепцію організації процесу постачання. Обґрунтовано застосування логістичної концепції у сучасних умовах господарювання. Визначено перспективи використання логістичного підходу до організації процесу постачання на українських підприємствах.

Ключові слова: постачання, матеріально-технічне забезпечення, традиційна концепція організації постачання, логістична концепція організації постачання.

Zarudna N.

ORGANIZATION OF MODERN PROCESS OF SUPPLY: PROBLEMS AND PROSPECTS

Annotation. In this article an author is describe the process of supply in wide and narrow interpretations; traditional and logistic conception of organization of process of supply and grounded application of the second is in addition described in the modern terms of ménage. Certainly prospects of the use of the logistic going are near organization of process of supply on the Ukrainian enterprises.

Keywords: supply, logistical support, traditional conception of organization of supply, logistic conception of organization of supply.

1. Вступ

Процес постачання є важливою передумовою подальшої діяльності підприємства. Тому виникає потреба у такій організації цього процесу, яка б забезпечила максимально сприятливі умови для успішного функціонування виробничого підприємства. Основний акцент потрібно переносити з підтримування безперервності технологічного процесу виготовлення продукції на розроблення комплексної стратегії забезпечення виробництва матеріальними цінностями із мінімальними сукупними витратами.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Чимало науковців звертало увагу на питання організації процесу постачання. Серед них В. К., Костюк Н. В. Воїнова, Л. Г. Цимбалюк, В. Г. Цишевський, Т. І. Пішеніна, які розглядали процес постачання як перший етап організації виробництва. Н. В. Ларіна, М. А. Окландер, О. П. Хромов та Ю. Г. Лебедев висвітлюють цей процес з погляду логістики. Крім того, брали участь у дискусіях у цьому напрямі й М.С. Пушкар, О.І. Кобилянська, Е. Крикавський та інші.

3. Мета статті і постановка завдань

У зв'язку з економічною кризою в Україні національні підприємства повинні суттєво змінити організацію своєї діяльності, щоб зберегти конкурентні позиції на ринку. Для цього необхідно розглядати підприємства як систему, тобто сукупність окремих елементів, що взаємодіють, утворюють єдність і цілісність, та змінити традиційний підхід до керування кожним із цих елементів. Зокрема, стосовно процесу постачання, який ми досліджу-

ємо, необхідно застосовувати логістичну концепцію організації, що обґрунтовано у цій статті.

4. Викладення основного матеріалу

Розглядаючи організацію процесу постачання, нагадаємо, що являє собою цей процес. Процес постачання – це сукупність операцій, спрямованих на забезпечення підприємства предметами та засобами праці, потрібними для здійснення господарської діяльності. Під час процесу постачання відбувається придбання всього необхідного для процесу виробництва: основних засобів, нематеріальних активів, матеріальних ресурсів тощо. Цей процес повинен бути безперервним та рівномірним, оскільки надлишок або нестача матеріальних запасів негативно впливають на кінцевий результат господарської діяльності [1, с. 224].

Ще у радянські часи В.П. Нагребельний визначав матеріально-технічне постачання як комплекс організаційних, економічних, технічних, транспортних, правових та інших заходів і процесів, спрямованих на забезпечення потреб підприємств, фірм, об'єднань, установ, організацій тощо засобами виробництва і предметами праці для використання в матеріальному виробництві та сфері невиробничої діяльності. Складовими матеріально-технічного постачання вважали: визначення потреб у матеріально-технічних засобах; плановий централізований розподіл цих засобів через систему державних замовлень або з використанням ринкових механізмів; організація поставок матеріальних ресурсів у міця безпосереднього споживання; формування господарських зв'язків між постачальниками і споживачами [7]. Щодо матеріально-технічного постачання в соціалістичних

країнах, то це процес планового розподілу засобів виробництва і організації своєчасного й комплексного забезпечення цими засобами всіх галузей народного господарства; це галузь народного господарства. Матеріально-технічне постачання народного господарства як планово-організаційний процес можливий тільки за соціалізму. За суспільної власності на засоби виробництва планування як форма державного управління економікою забезпечує в народногосподарському масштабі регулювання виробництва, розподілу, обміну і споживання. Матеріально-технічне постачання забезпечує матеріальні умови для розширеного соціалістичного відтворення. Це, зокрема, виявляється в народногосподарських планах матеріально-технічного постачання, які для постачальників є планами збуту виробленої продукції, а для споживачів – планами постачання підприємствам засобів виробництва [8]. Застосування традиційного підходу свого часу було виправданим, зважаючи на зазначене вище.

Крім того, процес постачання варто розглядати у широкому та вузькому розуміннях. У *широкому розумінні* він охоплює загальне керівництво постачальницькою діяльністю, якою займається спеціалізований відділ. До завдань цього відділу належить визначення рівня витрат на організацію постачання, здійснення конкретної політики щодо постачальників, укладання договорів тощо. Варто наголосити, що персонал відділу постачання повинен мати належну кваліфікацію, знати властивості використовуваних матеріалів та їхні техніко-економічні характеристики, логістику, способи доставки, ціноутворення, склад транспортно-заготівельних витрат, складське господарство, формування собівартості заготовок та інші питання. Тільки кваліфіковані фахівці можуть оптимізувати собі-

вартість закупівельних матеріальних цінностей, вибравши вигідного постачальника і методи доставки.

У *вузькому розумінні* під процесом постачання розуміють процес планування і щоденного керівництва забезпеченням поставок для виробничих і невиробничих потреб. Відповідно налагоджена система надходження, зберігання та відпускання матеріальних цінностей, правильне та своєчасне відображення їхнього руху в обліку має першочергове значення для того, щоб організувати забезпечення виробництва необхідними ресурсами.

Важливою для ефективного функціонування підприємства в кризових умовах є "правильна" організація як процесів загалом, так і процесу постачання зокрема. Слід змінювати підходи до організації стандартних на нові, продиктовані часом. Пам'ятаємо, що за традиційного підходу до організації процесу постачання на підприємстві основна увага зосереджується безпосередньо на виробництві, а не на розподілі та доставці виготовленої продукції покупцеві. Цільову функцію на підприємстві орієнтовано на мінімум витрат у кожній із ланок комплексу "постачання – виробництво – збут", і її можна виразити так:

$$L = \sum_{i=1}^n \min C_i = \min C_1 + \min C_2 + \dots + \min C_n \quad (1)$$

де C – витрати на постачання, виробництво, збут, транспортування, зберігання тощо;

n – кількість ланок логістичного ланцюга.

[4, с. 21]

За традиційного підходу до організації процесу постачання використовується організаційна структура підприємства, яка ґрунтується на розподілі обов'язків щодо постачання між різними структурами. (див. рис. 1).

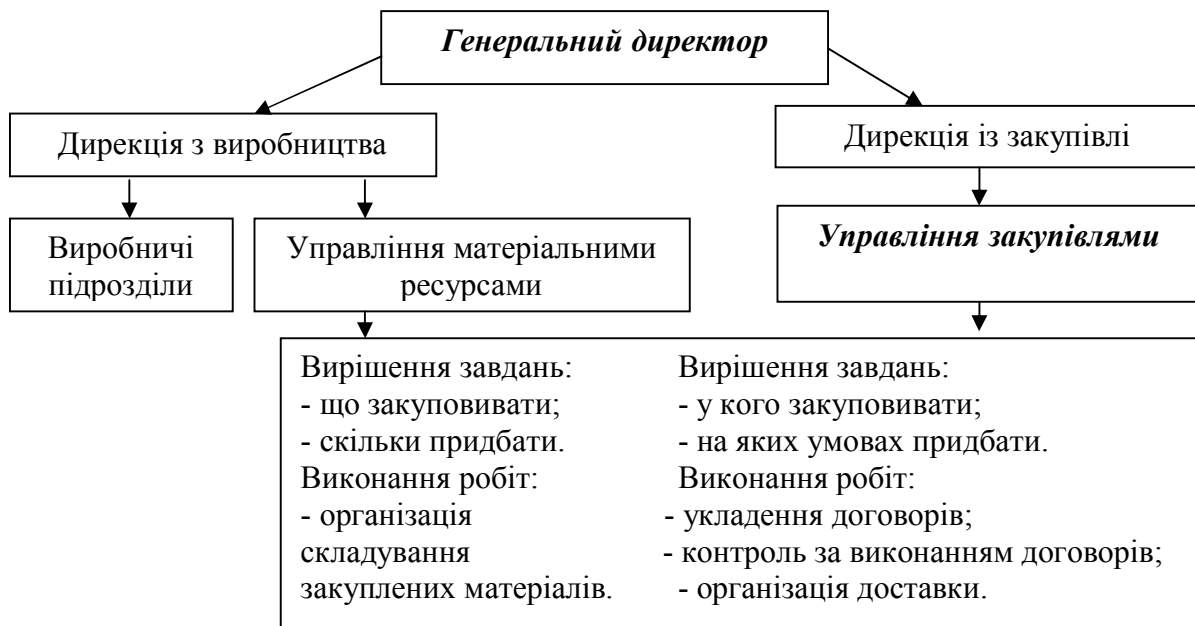

Рис.1. Організаційна структура підприємства з розподілом завдань з постачання між різними функціональними підрозділами

В основних промислово розвинених країнах досі діє відпрацьований стандартний механізм матеріально-технічного постачання. Наприклад, матеріальне постачання виробничого процесу обробних галузей у Німеччині базується на системі складів підприємств-постачальників, центральних складів і складів підприємств-споживачів. Традиційна система організації в Німеччині ґрунтується на принципі збереження запасів. Щоб отримати необхідний для виробництва матеріал із запасів власного складу, необхідно оформити документ. На складі підбирають потрібні матеріали та передають засобом системи транспортування отримувачу або доставляють безпосередньо на робочі місця. Якщо потрібний матеріал відсутній на проміжному складі, роблять запит у відділ постачання, який на підставі запиту оформляє замовлення та надсилає його постачальнику. Постачальник приймає замовлення та забезпечує відправлення товарів. Підприємству-замовнику відсилаються великі партії матеріалів, як правило, автомобільним або залізничним транспортом. Замовлені вантажі, що надійшли, приймають на центральному приймальному пункті підприємства, перевіряють якість матеріалів, їхню відповідність замовленню за кількістю та номенклатурою. Оформивши документи про надходження товару, їх передають на окремі виробництва.

Отже, традиційний підхід розглядав запас як локальне явище. За термінологією логістики, цей підхід замикався на окремій ланці логістичної системи, ігноруючи взаємодію ланок на всьому шляху руху матеріального потоку. Підсумовуючи, виділимо кроки традиційного підходу:

1. Визначення характеристик споживання дає змогу оцінити характеристики споживання в майбутньому періоді. Якщо не налагоджена аналітична робота щодо споживачів запасу, можна використовувати стандартний пакет обробки статистичних рядів, навіть за допомогою EXCEL.

2. Вибір можливих методичних прийомів і попередній розрахунок характеристик поставок. За значенням характеристик споживання можна вибрати метод розрахунку запасу. Запас можна розраховувати у відносних або абсолютних одиницях вимірювання. Моделі розрахунку також можуть бути різноманітними.

3. Узгодження з постачальником характеристик поставок. Попередні розрахунки запасу приводять до необхідності узгодити з постачальником умови поставки. Фактично це самостійна частина роботи, пов'язана з вибором постачальника і визначенням умов договору з ним.

4. Визначення характеристик поставок. Знання конкретних умов роботи з постачальниками допомагає перейти до остаточного розрахунку параметрів системи управління запасами.

5. Проектування системи управління запасами повинне закінчитися розробленням методики та інструкцій для кожного рівня старанних працівників, з урахуванням принципу розмежування повноважень.

За такого традиційного підходу виникає питання щодо ефективності організації досліджу-

ваного процесу постачання. За логістичного підходу до управління запасами інструментарій роботи із запасами може залишитися колишнім, але повинен принципово змінитися погляд на сам запас. Запас як форму існування матеріального потоку не можна розглядати ізольовано у межах окремої ланки (підрозділу). Необхідне узгодження всіх ланок ланцюга матеріального потоку, пов'язаного, крім того, з відповідними інформаційним і фінансовим потоками [6].

Підвищенню зацікавленості логістичним підходом в управлінні процесом постачання сприяють такі чинники: широке використання автоматизованих систем управління запасами, у сфері постачання зокрема; розвиток економіко-математичного моделювання; підвищення надійності й оперативності отримання даних за допомогою сучасних інформаційних систем; розвиток методів прогнозування; підвищення кваліфікації персоналу, що займається управлінням запасами; інтеграція й автоматизація багатьох логістичних операцій і функцій; розвиток корпоративних інформаційних систем (наприклад, MRP чи ERP); удосконалення систем управління якістю, що знижують потребу в запасах для виправлення бракованої продукції; зменшення тривалості циклу виробництва; широке застосування логістичної технології JIT; загострення конкуренції на ринку транспорту – логістичного сервісу і підвищення якості обслуговування клієнтів.

Розглянемо детальніше логістичний підхід, який орієнтує на відмову від ізольованого розгляду витрат і використовує критерій мінімуму сум вказаних витрат, що базується на оптимальному значенні кожної складової. Цей критерій застосовують, коли оптимізація одних показників доцільна, за умови, що інші показники при цьому можуть погіршитися. Оптимум за Паретто – це рішення, прийняття якого не приводить до покращення якогось-небудь одного критерію, якщо тільки водночас не погіршиться якийсь інший. Тому у цьому випадку цільову функцію можна подати так:

$$L = \min \sum_{i=1}^n C_i = \min \sum_{i=1}^n (C_1^{opt} + C_2^{opt} + C_3^{opt} + \dots + C_n^{opt}) \quad (2)$$

$$\min \sum_{i=1}^n C_i < \sum_{i=1}^n \min C_i \quad (3)$$

За інших однакових умов використання логістичного підходу забезпечить економію витрат порівняно із застосуванням традиційного підходу до організації процесу постачання. Слід наголосити, що логістика націлена на відмову від заходів, що покращують функціонування окремих ланок у ланцюгу поставок продукції, а її використання спрямоване на раціоналізацію всієї сфери кругообігу та виробництва. Інакше кажучи, концептуально парадигма логістики полягає в інтеграції виробництва, матеріально-технічного постачання, збуту тощо [4, с. 22].

У логістичному підході застосовують такі основні положення логістичної концепції:

1. Реалізація принципу системного підходу, тобто оптимізація матеріального потоку в межах як

підприємства, так і його підрозділів, від первинного джерела сировини до кінцевого споживача або окремих значних його ділянок. Але всі ланки матеріального ланцюга, тобто всі елементи макрота мікрологістичних систем, повинні працювати як єдиний злагоджений механізм.

2. Відмова від використання універсального технологічного та підйомно-транспортного обладнання, застосування обладнання, яке б відповідало конкретним умовам. Оптимізація потоків за допомогою використання обладнання, що відповідає конкретним умовам роботи, можлива лише у разі випуску і масового використання широкої номенклатури різних засобів виробництва. Застосовувати логістичний підхід до управління матеріальними потоками можна лише за високого рівня науково-технічного розвитку підприємства, тобто використання обладнання, яке відповідає конкретним поставленим умовам.

3. Логістичний підхід підвищує суспільне значення діяльності у сфері управління матеріальними потоками, створює об'єктивні передумови для залучення в галузь кадрів з вищим потенціалом праці. Адекватно досвідченому персоналу, який відповідально та фахово виконує свої функції, повинні вдосконалюватись і умови його праці.

4. Облік логістичних витрат упродовж усього логістичного ланцюга. Як ми вже згадували, одним з основних завдань логістики є мінімізація витрат на доведення матеріального потоку від первинного джерела до кінцевого споживача. Це можливо лише за умов, коли система обліку витрат виробництва та обігу дає змогу виокремити витрати на логістику.

5. Розвиток послуг сервісу для забезпечення конкурентоспроможності. Сьогодні можливості різко і суттєво поліпшити якість продукції об'єктивно обмежені. Тому збільшується кількість підприємств, які вдаються до логістичного сервісу як до засобу підвищення конкурентоспроможності. Коли на ринку є кілька постачальників подібної продукції однієї якості, переваги матиме той з них, котрий в процесі постачання зможе забезпечити вищий рівень сервісу.

6. Спроможність логістичних систем до адаптації в умовах ринку. Поява величезної кількості різноманітних товарів та послуг призводить до невизначеності попиту на них, зумовлює різкі коливання якісних і кількісних характеристик конкретних матеріальних потоків, що проходять через логістичні системи. В цих умовах спроможність логістичних систем адаптуватись до змін зовнішнього середовища є важливим чинником стійкого становища на ринку [3, с. 176].

За логістичного підходу до організації процесу постачання використовується організаційна структура підприємства, яка ґрунтується на зосередженні основних функцій постачання в одному підрозділі (зазвичай це відділ матеріально-технічного постачання) (як показано схематично на рис. 2.) За такого варіанта організації під час закупівлі матеріальних ресурсів першочергове значення має використання інструментів маркетингу у процесі оцінювання кон'юнктури ринку сировини, матеріалів, палива та енергії, визначення цінової політики [2, с. 221].

Логістика в широкому розумінні трактується не тільки як методологія управління ланцю-

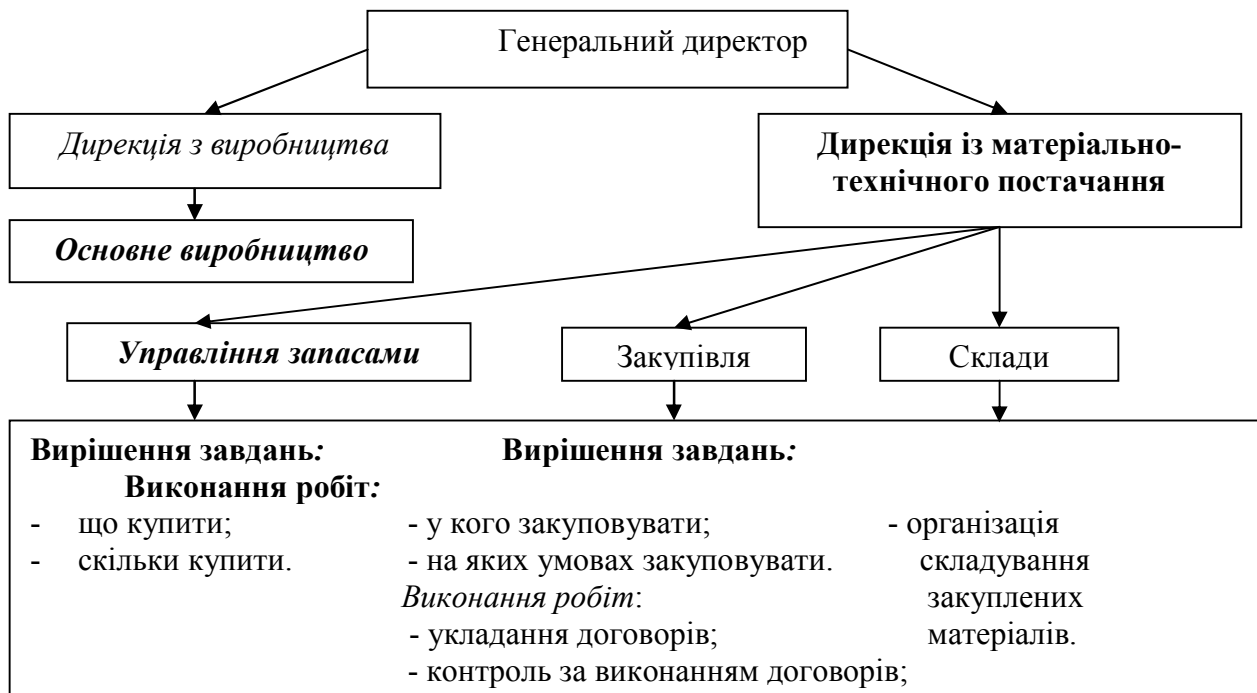

Рис. 2. Організаційна структура підприємства із зосередженням основних функцій постачання у одному підрозділі

гами поставок, але і як інструмент підвищення ефективності бізнесу загалом, тому логістичну систему поділяють на дві підсистеми:

1) фізичний розподіл, що охоплює напрям потоку матеріалів від складу до кінцевого споживача;

2) забезпечення, що охоплює рух ресурсів від постачальників до складів.

На мікрорівні логістика розглядає структурну організацію та способи оптимізації основних процесів постачання зі стратегічних позицій. На цьому рівні корисними в прикладному плані є такі можливості логістики:

- створення системи оптимальних пропорцій між обсягами закупівель, складування та перевезень;

- зниження витрат та видатків у разі відмови та простоювання;

- встановлення найдоцільнішого рівня взаємодії у системі отримання, зберігання, транспортування;

- впровадження раціональної структури потоків управлінської інформації.

Ще однією характерною рисою логістики є те, що вона не тільки об'єднує керування розрізненими функціями постачання, а й сприяє підвищенню ефективності власне виробничого процесу, оскільки запаси в цьому разі поставляють у належний час, у певне місце та в потрібних кількостях.

5. Висновки

Аналізуючи традиційну та логістичну концепції організації сучасного процесу постачання, можна зробити висновок, що логістичний підхід все-таки є перспективним, оскільки:

1) він передбачає комплексне підвищення ефективності, тоді як нарощування зусиль лише на окремих процесах постачання заводить у глухий кут. Так само неефективним є й зменшення обсягів запасів, внаслідок чого можуть виникнути дефекти виробничого чи збутового процесів;

2) система логістики стає важливим знаряддям та основою для контролю раціональності роз-

поділу ресурсів як на макрорівні, так і на рівні окремого підприємства;

3) досягнення науково-технічної революції прискорили консолідацію логістичної концепції в єдине ціле. Цьому сприяє розвиток системи опрацювання замовлень, що застосовує швидкодійну комп'ютерну техніку, розвинуту базу даних та систему передавання інформації;

4) логістика допомагає не тільки виконувати окремі завдання (наприклад, мінімізація витрат), а й розробляти комплексну стратегію забезпечення підприємства необхідними матеріальними цінностями відповідно до загальної стратегії розвитку підприємства;

5) можна виконати функціонально-вартісний аналіз підготовленої на основі логістики концепції постачання, щоб визначити, як мінімізувати витрати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобилянська О. І. Фінансовий облік [Текст] / О. І. Кобилянська – К. : Знання, 2004. – 473 с.

2. Костюк В. К. Організація і планування виробництва [Текст] / Н. В. Воїнова, Л. Г. Цимбалюк, В. Г. Цишевський, Т. І. Пішеніна. – К. : Університет "Україна", 2006. – 330 с.

3. Ларіна Н. В. Логістика [Текст] / Н. В. Ларіна – К. : ІЕПД НАН України, 2004. – 372 с.

4. Лебедев Ю. Г. Логистика; Теория гармонизированных цепей поставок [Текст] / Ю. Г. Лебедев. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2005. – 448 с.

5. Мороз О. В. Системні фактори ефективності логістичної концепції постачання на підприємствах [Текст] / О. В. Мороз, О. В. Музика. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2007. – 165 с.

6. Окландер М. А. Промислова логістика [Текст] / М. А. Окландер, О. П. Хромов. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 222 с.

7. http://leksika.com.ua/14290114/legal/materialno-tehnichne_postachannya.

8. http://leksika.com.ua/19870708/ure/materialno-tehnichne_postachannya.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ВИТРАТАМИ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ВРАХУВАННЯ ВАРТОСТІ ГРОШЕЙ У ЧАСІ

***Анотація.** Проаналізовано економічну ефективність управління логістичними витратами підприємства на основі моделі управління витратами з постійним попитом і з урахуванням вартості грошей у часі. Наведено практичні рекомендації щодо прийняття управлінських рішень за умови здійснення логістичних витрат пренумерандо та постнумерандо.*

***Ключові слова:** потокові процеси; логістичні витрати; оптимізація; промислове підприємство; економіко-математична модель.*

Zborovskaya O.

ANALYSIS OF ECONOMIC EFFICIENCY METALLURGICAL ENTERPRISES' LOGISTICS COSTS IN CONSIDERATION OF THE COST OF MONEY IN TIME

***Summary.** In the article is analyzed the economic efficiency of enterprise logistic costs based on the model of expenditure with fixed demand management taking into account the cost of money in time. The practical recommendations as for decision-making in terms of due and ordinary payments and logistics costs are given.*

***Keywords:** streaming processes, logistics costs, optimization, industrial enterprise, econometric model.*

1. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема визначення ефективності логістичної системи недостатньо досліджена в науковій літературі. Неопрацьованим залишається і питання оцінювання економічної ефективності витрат на логістичну діяльність. Цю проблему розглянуто в роботах Т. Долгопятова, І. Євсєєва, А. Н. Єрмоловича, В. С. Кабакова, Жак Рішара, Синк Д. Скотт та ін., однак окремі аспекти логістизації витрат все ще вивчено недостатньо. Розмаїтість видів логістичних витрат, складність зв'язків їх з функціями, які виконують різні структурні підрозділи підприємств, брак фундаментальних науково-методичних досліджень у цій сфері утрудняють визначення, облік, аналіз і планування логістичних витрат [2, с. 40-44].

Незважаючи на те, що слова "ефект" і "ефективність" належать нині до найпоширеніших (як у науковому обігу, так і в повсякденному житті), у різних джерелах ці поняття трактуються по-різному. Нерозкритим у науковій літературі залишається термін "ефективність логістики", єдиної думки стосовно його значення не існує.

Слово "ефект" латинського походження (effectus), одне із його значень – "результат дії", тому поняття "ефективність" у широкому змісті слова означає дієвість, результативність, продуктивність тощо. У найзагальнішому утлумаченні ефективність – це співвідношення результатів і витрат [3, с. 67].

Економічний ефект передбачає який-небудь корисний результат, виражений у вартісній оцінці, а економічна ефективність – це співвідношення між результатами господарської діяльності та витратами живої і упередженої праці, ресурсами.

У показниках виторгу (обсязі реалізованої продукції), доходу, прибутку виражається у вартісній формі корисний результат діяльності фірми. Їх прийнято називати показниками економічного ефекту, що є величиною абсолютною (грн./од. часу) [3, с. 242].

На відміну від економічного ефекту, економічна ефективність – величина відносна. Визначити її можна, лише зіставивши економічний ефект як результат діяльності з витратами, які зумовили цей ефект. Найпоширенішим коефіцієнтом економічної ефективності є показник рентабельності p (всі його різновиди) [5, с. 89].

Аналіз показує, що найчастіше під ефективністю логістичної системи розуміють здатність логістики досягати своїх цілей [2, с. 65]. Безумовно, найважливішим показником, за яким можна оцінити ефективність функціонування логістичних систем, є прибуток, що відображає результати всієї логістичної діяльності – обсяг логістичних послуг, продуктивність логістичної системи, рівень витрат, наявність непродуктивних витрат і втрат тощо [6, с. 130].

Однак головною проблемою цього підходу є те, що логістика може виконувати свою функцію, але не має кінцевої мети, оскільки є сферою управління, що постійно функціонує й постійно оновлюється.

2. Мета статті і постановка завдань

Метою статті є розроблення адекватної моделі оцінювання витрат, пов'язаних з логістичними процесами, з урахуванням усіх наслідків прийнятих управлінських рішень, а також їхнього впливу на загальну ефективність логістичної системи.

відає 90°) знаходимо відповідне значення $\cos\left(\frac{a}{3}\right) =$

0,866, що дає змогу визначити Z_0 :

Отже:

$$q_0^* = q_0/Z_0 = 200/1,415 = 141,3 \text{ т.}$$

Це відповідає близько 142 (20000/141,3) поставкам на рік, а не 100, як для класичного варіанта моделі без урахування вартості грошей у часі.

Урахування тимчасової структури процентних ставок істотно змінює зазначені параметри стратегії управління запасами, тобто класична рекомендація завищила їх стосовно до розглянутої умовної ситуації цього прикладу на 41,3 %. Відповідну розбіжність в інтенсивності потоку доходів відзначимо нижче.

Підкреслимо, що за умовами цього прикладу пропонується знижка в 1 % від вартості партії замовлення відповідає граничному рівню розміру замовлення $q_1 = 300$ од. тов., що, як бачимо, більш ніж вдвічі перевищує знайдене оптимальне значення $q_0^* = 141,3$ т і у півтора раза більше за рекомендоване класичною формулою Уілсона для такої моделі значення $q_0 = 200$ т.

Відповідно, як зазначено вище, розрахунок показників q_1^* і $F(q_1^*)$ – інтенсивність потоку під час оптимізації стратегії управління запасами для такої ситуації не знадобиться.

Щоб вибрати найкраще рішення (прийняти умови знижки чи ні) порівнюємо інтенсивності потоків доходів $F(q_0^*)$ і $F(q_1)$ для двох перших зазначених раніше альтернативних варіантів.

Випадок 1. У разі відмови від умов знижки і поставок ресурсу партіями оптимального (з урахуванням вартості грошей у часі) обсягу q_0^* для інтенсивності потоку доходів (за формулою для $F(q_0^*)$) одержуємо:

$$F(q_0^*) = 20000 \times 20 - 20 \times \left(\frac{20000}{141,3} + \frac{0,2}{2} \right) - 20 \times \frac{141,3}{2} - \frac{0,2}{2} \times 141,3 \times \left(100 + \frac{20 \times 141,3}{2 \times 20000} \right) = 394340,2 \text{ (тис. грн./рік).}$$

Випадок 2. Якщо прийняти умови знижки і реалізувати поставки ресурсу партіями відповідного обсягу $q_1 = 300$, для інтенсивності потоку доходів (за формулою для $F(q_1)$) маємо:

$$F(q_1) = 20000 \times 21 - 20 \times \left(\frac{20000}{300} + \frac{0,2}{2} \right) - 20 \times \frac{300}{2} - \frac{0,2}{2} \times 300 \times \left(99 + \frac{20 \times 300}{2 \times 20000} \right) = 412690,2 \text{ (тис. грн./рік).}$$

З розрахунків видно, що інтенсивність потоку доходів в разі знижки на пропонувані умови зростає на 18350 тис грн /рік (412690,2 — 394340,2), незважаючи на те, що необхідний за умовами знижки граничний рівень для розміру замовлення (300 тонн) істотно перевищує знайдене оптимальне його значення q_0^* . Інакше кажучи, «економія» за рахунок зниження витрат на покупку

товару протягом року в цьому випадку покриває зростання витрат через відхилення прийнятого на умовах знижки розміру партії замовлення від оптимального його значення в межах відповідних логістичних процесів. Оптимальне рішення — погодитись на умови знижки й організувати поставки цього ресурсу партіями у 300 т.

Для порівняння із класичним аналогом такої моделі (коли вартість витрат / доходів у часі у межах відповідних логістичних процесів не враховується) зробимо деякі зауваження.

Відповідно до класичних рекомендацій (формула Уілсона), якщо розмір партії замовлення (q_0) 200 т для інтенсивності потоку доходів одержуємо:

$$F(q_0) = 20000 \times 21 - 20 \times \left(\frac{20000}{200} + \frac{0,2}{2} \right) - 20 \times \frac{200}{2} - \frac{0,2}{2} \times 200 \times \left(100 + \frac{20 \times 300}{2 \times 20000} \right) = 393996 \text{ (тис. грн./рік).}$$

Порівнюючи отримане значення з $F(q_0^*) = 394340,2$ (тис. грн./рік), бачимо, що різниця $F(q_0^*) - F(q_0)$ в інтенсивності потоку доходів для аналізованого виду ресурсів становить 344,2 (тис. грн./рік).

Це відповідний економічний ефект в інтенсивності потоку доходів, одержуваний з урахуванням вартості грошей у часі відносно логістичних процесів аналізованої в цьому прикладі системи управління логістичними витратами, причому стосовно тільки до одного виду номенклатури, для якого виконано розрахунки.

Зазначене відхилення інтенсивностей доходів на перший погляд може здатися не дуже істотним. Однак слід враховувати, що в реальних системах управління логістичними витратами на металургійних підприємствах перелік номенклатури ресурсів може містити сотні й навіть тисячі назв.

Крім того, якщо стають меншими тривалості інтервалу часу між загальними поставками ресурсів, відповідно зменшуються і обсяги не тільки збережених ресурсів, а й страхових запасів цих ресурсів, а отже, і "заморожені" у них гроші. Тому сумарна вигода завдяки урахуванню тимчасової структури процентних ставок стосовно всієї групи ресурсів, використовуваних у виробництві металу, може виявитися доволі істотною.

Для порівняння параметрів оптимальної стратегії та інтенсивності потоку доходів, що одержані від модифікованої моделі під час виплати витрат зберігання постнумерандо, повернемося до умов розглянутої вище умовної ситуації прикладу 1.

Приклад 2. Приклад 2 є продовженням прикладу 1 (виплати витрат зберігання постнумерандо).

Отже, знайдемо в умовах прикладу 1 оптимальне значення розміру партії замовлення q_0^* пост. У цьому випадку маємо (нагадаємо, що у нашому прикладі раніше умовно прийнято, що $Z_{оп}(q) = 0$):

Відповідно:

$$\cos\left(\frac{a}{3}\right) = 0,865,$$

$$Z_0 = 2 \times 0,865 \times \sqrt{\frac{1}{3} + \frac{0,2 \times 100}{3 \times 20}} = 1,4125.$$

З огляду на те, що стосовно до заданих параметрів, як ми вже визначили у прикладі 1, $q_0 = 200$, оптимальний розмір партії замовлення визначається рівністю:

$$q_{0 \text{ пост}}^* = q_0 / Z_{0 \text{ пост}} = 200 / 1,4125 = 141,5 \text{ тонн}$$

Можна порівняти отримане значення зі знайденим у прикладі 1 $q_0^* = 141,3$ відносно моделі витрат витрат пренумерандо. Бачимо, що параметри оптимальних стратегій управління логістичними витратами для таких моделей практично збігаються. І навіть, для практиків вони просто збігаються, тому що, оформляючи замовлення, необхідно округляти ці значення до найближчого прийняттого цілого числа.

Як і у прикладі 1, у цьому випадку не потрібно розраховувати показники $q_1^*_{\text{пост}}$ і $F_{\text{пост}}(q_1^*_{\text{пост}})$, оскільки виконується умова $q_1 \geq q_0$ ($300 > 200$).

Щоб знайти найкраще рішення (погодитись на умови знижки чи ні), порівнюємо інтенсивності потоків доходів $F_{\text{пост}}(q_0^*_{\text{пост}})$ і $F_{\text{пост}}(q_1)$ для зазначених альтернативних варіантів рішень.

Випадок 1. У разі відмови від умов знижки і поставок ресурсу партіями оптимального (з урахуванням вартості грошей у часі) обсягу $q_0^*_{\text{пост}}$ для інтенсивності відповідного потоку доходів (за формулою для $F_{\text{пост}}(q_0^*_{\text{пост}})$ маємо:

$$F_{\text{пост}}(q_0^*_{\text{пост}}) = 20000 \times 20 - 20 \times \left(\frac{20000}{141,5} + \frac{0,2}{2} \right) - 20 \times \frac{141,5}{2} - \frac{0,2}{2} \times 141,5 \times 100 + 141,5^2 \times 0,2 \times 20 / (1+0,2) \times 4 \times 20000 = 394342,0 \text{ (тис. грн./ рік).}$$

Випадок 2. Якщо прийняти умови знижки і реалізувати поставки ресурсів партіями відповідного обсягу $q_1 = 300$, для інтенсивності потоку доходів (за формулою для $F_{\text{пост}}(q_1)$) одержуємо:

$$F_{\text{пост}}(q_1) = 20000 \times 21 - 20 \times \left(\frac{20000}{300} + \frac{0,2}{2} \right) - 20 \times \frac{300}{2} - \frac{0,2}{2} \times 300 \times 99 + 300^2 \times 0,2 \times 20 / (1+0,2) \times 4 \times 20000 = 412698,5 \text{ (тис. грн./ рік).}$$

Як бачимо, і у випадку здійснення логістичних витрат постнумерандо оптимальним рішенням є прийняття умов знижки і організація поставки ресурсів партіями замовлення, розмір яких дорівнює 300 т. Звернемо увагу також на те, що знайдені значення інтенсивності потоків доходів — $F_{\text{пост}}(q_{0 \text{ пост}}^*) = 394342$ (тис. грн. /рік) і $F_{\text{пост}}(q_1) = 412698,5$ (тис. грн. /рік) — для моделі витрат витрат зберігання постнумерандо виявилися ненабагато більшими, ніж відповідні значення інтенсивності $F(q_1^*)$ і $F(q_1)$ для моделі здійснення витрат зберігання пренумерандо (див. приклад 1).

Це зумовлено особливістю урахування вартості грошей у часі: за пізніших строків реалізації платежів, відповідні показники чистої наведеної вартості та інтенсивності потоку доходів мають (за інших однакових умов) зростати.

Зазначимо, що відповідно до класичних рекомендацій без урахування вартості грошей у часі якщо розмір партії замовлення (формула Уілсона) $q_0 = 200$ т для інтенсивності потоку доходів отримаємо:

$$F_{\text{пост}}(q_0) = 20000 \times 20 - 20 \times \left(\frac{20000}{200} + \frac{0,2}{2} \right) - 20 \times \frac{200}{2} - \frac{0,2}{2} \times 200 \times 100 + 200^2 \times 0,2 \times 20 / (1+0,2) \times 4 \times 20000 = 393999,6 \text{ (тис. грн./рік).}$$

Порівнюючи це значення з $F_{\text{пост}}(q_0^*_{\text{пост}}) = 394342$ (тис. грн./рік) бачимо, що різниця в інтенсивності потоку доходів, зумовлена урахуванням вартості грошей у часі (яка становить для цієї модифікації моделі 342,4 тис. грн./рік стосовно до аналізованого виду номенклатури) залишається практично такою ж, як і відповідна різниця в умовах прикладу 1 для розглянутої в ньому модифікації моделі з виплатами логістичних витрат пренумерандо.

4. Висновки

Отже, всі висновки і коментарі, щодо того, як можна підвищити ефективність системи управління логістичними витратами урахуваючи вартість грошей у часі, прямо стосується і цієї модифікації моделі. Інакше кажучи, вони практично не залежать від схеми виплат обумовлених у контракті логістичних витрат.

За умови реалізації запропонованої моделі аналізу управління логістичними витратами менеджменту економічна ефективність підвищується завдяки: безперервному забезпеченню виробництва необхідними матеріальними ресурсами; зниженню запасів під час руху матеріального потоку через високий ступінь узгодженості дій учасників логістичних процесів, підвищення надійності поставок, раціональності розподілу запасів; зменшенню часу перебування капіталу в запасах та часу проходження продукції по логістичному ланцюгу; зниженню транспортних витрат і витрат ручної праці (механізація).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутрин А. Г. Управление материальными, финансовыми и информационными потоками на промышленном предприятии [Текст] / А. Г. Бутрин. — Челябинск : ЮУрГУ, 1999. — 108 с.
2. Голиков Е. А. Основы логистики и бизнес-логистики: [Текст] / Е. А. Голиков В. М. Пурлик. — М. : Изд-во Рос. экон. акад., 1993.
3. Лопатников Л. И. Популярный экономико-математический словарь. [Текст] / Л. И. Лопатников. — М. : Знание, 1990. — 256 с.
4. Нгуен Т. Х. Экономическая оценка логистических транспортно-технологических систем [Текст] / Т. Х. Нгуен // Актуальные проблемы управления экономикой и финансами на железнодорожном транспорте: юбилейный сборник научных трудов. — 2006. — С. 40 — 44.
5. Синк Д. Управление производительно-

стью: планирование, измерение и оценка. Контроль и повышение [Текст] / Д. Синк, Скотт; [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1989. – 180 с.

6. Травкін Л. В. Оцінювання ефективності управління підприємством на основі універсальних логістичних моделей [Текст] / Л. В. Травкін //

Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (59). – С. 127–130.

7. Хорнген Ч. Т. Фостер Дж. Бухгалтерський учет: управленческий аспект [Текст] / Ч. Т. Хорнген, Дж. Фостер – М. : Финансы и статистика, 1995. – 416 с.

УДК 658.114.5:330.322+334.012.82

Іванченко Г. В., Міценко Н. Г.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМУВАНЬ В РЕГІОНІ

Анотація. Розглянуто сутність ефективності функціонування інтегрованого формування, критерії та показники оцінки ефективності функціонування інтегрованого формування на регіональному ринку

Ключові слова: інтегроване формування, ефективність функціонування, критерії оцінки ефективності, інтегральна оцінка ефективності, показники ефективності

Ivanchenko G., Mitsenko N.

INTEGRATED FORMINGS CREATION AND FUNCTIONING EFFICIENCY IN REGION

Annotation. Essence of integrated forming functioning efficiency, criteria and indexes of integrated forming functioning efficiency estimation is considered at the regional market

Keywords: integrated forming, functioning efficiency, efficiency estimation criteria, integral estimation of efficiency, indexes of efficiency

1. Вступ

Досягнення стійкого стану інтегрованих формувань на регіональному та загальнонаціональному ринку вимагає розв'язання багатьох складних завдань, найважливішим з яких є максимально повне використання потенційних можливостей та забезпечення їх ефективного функціонування. У сучасних умовах механізм управління створенням та розвитком інтегрованих формувань не відповідає завданням підвищення ефективності діяльності, отримання високих кінцевих фінансових результатів, поліпшення якості обслуговування населення. Особливу гостроту ця проблема набуває у зв'язку з обмеженістю самих ресурсів та ускладненням зовнішнього середовища функціонування кластерних утворень, що обумовлює необхідність постійного пошуку шляхів забезпечення їх ефективного функціонування.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми оцінки ефективності створення та функціонування інтегрованих формувань знайшли

відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Г. І. Башнянин, К. С. Брутян, В. М. Горбатов, В. Г. Гусаков, М. І. Запольський, С. І. Коваленко, О. В. Михайлівська, А. А. Пилипенко, Г. Д. Потопа, А. В. Череп, О. С. Чмир та ін. Разом з тим, ступінь наукової розробки цієї проблеми не можна визнати вичерпною. Подальше дослідження теоретичних, методологічних та практичних аспектів оцінки ефективності інтегрованих формувань в умовах їх активного розвитку в країні є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що в багатьох оприлюднених роботах пропонуються різні кількісні та якісні показники для оцінки ефективності діяльності інтегрованих структур. Переважна більшість дослідників вважають, що проводити оцінку ефективності їх функціонування необхідно за такими показниками, як обсяг виготовленої продукції та рентабельність виробництва. Разом з тим, ефективність інтегрованих формувань, що являє собою

систему економічних інтересів різних зацікавлених сторін, у значній мірі залежить від стейхолдерів, які беруть безпосередню участь у їх діяльності.

3. Мета статті, постановка завдання

Метою статті є обґрунтування сутності та інструментарію оцінки ефективності інтегрованих формувань в регіоні.

4. Виклад основного матеріалу

Світовий досвід розвинутих країн переконливо доводить як ефективність, так і неминучу закономірність появи різних видів інтегрованих формувань. В останні роки формування інтегрованих формувань стало важливою частиною державної політики в сфері регіонального розвитку у багатьох країнах світу. В концепції довгострокового соціально-економічного розвитку України до 2015 року виявлення і стимулювання розвитку виникаючих територіально-виробничих кластерів ставиться як один із найважливіших напрямків створення загальнонаціональної системи підтримки інновацій і технологічного розвитку, забезпечуючи прорив України на світові ринки високотехнологічної продукції [2, с. 207].

Як справедливо зазначають В. Г. Гусаков та М. І. Запольський, основною метою створення будь-яких інтегрованих формувань є забезпечення їх ефективного функціонування за рахунок зростання конкурентоспроможності продукції, збереження та оновлення ресурсного потенціалу учасників інтегрованого формування [1, с. 236]. Саме на зростання виробництва, інноваційні перетворення та реалізацію значних регіональних (виробничих та соціальних) програм орієнтоване створення та функціонування інтегрованого утворення.

Ефективність в економічній літературі характеризується як здатність приносити результат,

що визначається відношенням результату до витрат, які були спричинені забезпеченням останнього. Ефективність є результатом діяльності, отриманим суспільством, підприємством, окремою людиною (в даному випадку – інтегрованим формуванням) на одиницю використаних або витрачених ресурсів. Кількість ресурсів, використовуваних для його отримання, може бути різною та мати відмінні якісні характеристики. Водночас вважаємо, що виникнення і розвиток інтегрованих утворень супроводжується не лише збереженням існуючого потенціалу його учасників, а й обов'язковим зростанням сукупного потенціалу інтегрованого формування.

Порівняння результатів і витрат від діяльності інтегрованого формування, як і будь-якої системи теоретично, є найбільш доцільним для визначення ефективності. Але проблема полягає в тому, що в діяльності інтегрованого формування беруть участь декілька суб'єктів-учасників формування, тому оцінка ефективності повинна проводитися з різних позицій і може суттєво відрізнятися. Тому процес оцінки ефективності повинен розглядатися з урахуванням інтересів основних суб'єктів макро-, мезо- і мікрорівня. Трьом найважливішим суб'єктам, зацікавленим у діяльності інтегрованого формування, відповідають і три рівні оцінки ефективності [3, с.30]. При цьому головним критерієм ефективності функціонування інтегрованого формування виступатиме відповідність результатів цієї структури цілям зацікавлених суб'єктів (табл. 1).

Таким чином, основними компонентами процесу оцінки ефективності інтегрованого формування є: об'єкт, суб'єкт, мета оцінки, критерії, що будуть визначати ефективність, система показників

Таблиця 1

Рівні оцінки ефективності інтегрованого формування

Суб'єкт оцінки	Мета оцінки ефективності	Показники оцінки ефективності
Центральні (регіональні) органи влади	1) визначення впливу діяльності інтегрованого формування на економіку в цілому чи на окрему галузь (регіон); 2) визначення можливих заходів в рамках кластерної політики.	- обсяг залучених інвестицій (зокрема іноземних); - кількість нових робочих місць; - зростання обсягу податкових надходжень; - кількість новостворених компаній.
Центр кластеру	1) визначення впливу діяльності інтегрованого формування на економіку в цілому або на окрему галузь (регіон) для оцінки можливої державної допомоги і підстав для її отримання; 2) визначення ефективності спільної діяльності в цілому та за окремими напрямками для розробки стратегії подальшого розвитку.	- зміна частки продукції інтегрованого формування на світовому ринку; - кількість нових ринків, на які поставляється продукція інтегрованого формування; - кількість нових продуктів і послуг; - зміна кількості економічних агентів інтегрованого формування; - рівень зовнішніх інвестицій в інтегроване формування; - зміна частки інтегрованого формування в регіональному валовому продукті.
Підприємства-учасники інтегрованого формування	1) визначення ефективності роботи у інтегрованому формуванні для прийняття рішення про подальше членство та розробки стратегії підприємства.	- прибуток (приріст, збиток); - виручка від реалізації продукції; - рентабельність.

для вимірювання ефективності, методи оцінки. Ці елементи тісно взаємозалежні і визначають один одного.

Критерій – це основна виділена ознака, за допомогою якої встановлюється вірогідність наших знань про будь-яке явище чи процес. Він покликаний виражати докорінну сутність досліджуваного явища, принциповий підхід до його виміру. Критерій дозволяє через систему показників визначити засоби для досягнення мети діяльності інтегрованого формування на ринку.

Основними критеріями ефективності інтегрованого формування на регіональному ринку є:

- забезпечення розширеного відтворення та досягнення конкурентоспроможності виготовленої продукції;
- оновлення та ефективно використання наявного ресурсного потенціалу;
- соціальна стабільність;
- регіональний економічний та соціальний ефект функціонування конкретного об'єднання [1, с. 236].

Формування системи показників оцінки ефективності інтегрованого формування за зазначеними критеріями дозволяє дослідити результативність його діяльності як з точки зору різних стейхолдерів, так і з точки зору оцінки різних видів ефективності:

- економічної ефективності;
- екологічної ефективності (як результативність функціонування інтегрованого формування для екології регіону);
- соціальної ефективності (що характеризує міру задоволення соціальних, духовних та інтелектуальних потреб членів мікроекономічної системи).

Водночас, при дослідженні ефективності інтегрованої структури слід вивчати і т.зв. синергетичний ефект внаслідок взаємодії її учасників. Це важливо, адже очевидним є взаємозв'язок та взаємозалежність зазначених складових ефективності будь-яких господарських перетворень на території регіону.

Для оцінки ефективності функціонування інтегрованого формування за критерієм "Забезпечення розширеного відтворення та досягнення конкурентоспроможності виготовленої продукції" пропонується використовувати такі показники, як валова продукція, реалізована продукція, валовий дохід, прибуток, рівень рентабельності продукції.

Для оцінки ефективності функціонування інтегрованого формування за критерієм "Оновлення та ефективно використання ресурсного потенціалу" рекомендуємо вивчати (в динаміці) такі показники, як обсяг наявного ресурсного потенціалу; коефіцієнт оновлення основних фондів, рівень зносу основних фондів, коефіцієнт плінності кадрів, показники ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, інтегральні показники ефективності використання ресурсного потенціалу.

Для оцінки ефективності функціонування інтегрованого формування за критерієм "Соціальна стабільність" варто звернути увагу на показники

розміру середньої заробітної плати, співвідношення її з прожитковим мінімумом, створення додаткових робочих місць тощо.

Для оцінки ефективності функціонування інтегрованого формування за критерієм "Регіональний економічний та соціальний ефект" необхідно дослідити показники частки виготовленої продукції у регіональному продукті, спеціальні показники по конкретних соціальних проектах.

Оцінка ефективності діяльності інтегрованого формування визначається як результат інтегрального поєднання економічних показників, визначених на основі різних класифікаційних підходів до критеріїв оцінки. Вважаємо, що для інтегральної оцінки ефективності інтегрованих формувань слід враховувати також їх ринкову адаптованість, інвестиційну привабливість, операційну ефективність, інноваційну активність, соціальну ефективність.

Центральним у аналізі ефективності інтегрованого формування є оцінка стану підприємств-учасників у його структурі. Кількісну оцінку факторів внутрішніх конкурентних переваг підприємств в умовах інтегрованої моделі пропонуємо визначати за допомогою оцінки конкурентоспроможності продукції, фінансової стійкості підприємств-учасників, рентабельності інноваційно-інвестиційних ресурсів.

В умовах інтеграційного об'єднання інновації та інвестиції є необхідними та об'єктивними чинниками забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств-учасників. Вони виступають найважливішими засобами вирішення основних соціально-економічних завдань підприємств: підвищення економічної ефективності, покращення умов і змісту праці, охорони навколишнього середовища, оновлення матеріально-технічної бази виробництва. Варто врахувати, що основною метою створення інноваційних інтегрованих формувань є зростання інноваційної активності підприємств та організацій. Якщо ця мета не досягнута, то кластерний проект можна розглядати як невдалий, навіть при отриманні інших позитивних ефектів.

Як підхід до оцінки ефективності на стадії становлення інтегрованого формування пропонуємо комплексну методику багатфакторної оцінки, що включає показники: своєчасність реалізації проектів і заходів в процесі створення інтегрованого формування (X_1); отримання запланованих результатів по проектах (X_2); досягнення цілей інтегрованого формування (X_3).

Своєчасність реалізації проектів і заходів в процесі створення інтегрованого формування оцінюється показником:

$$X_1 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n \max(d_i^p; d_i^m) - \sum_{i=1}^n d_i^m}{\sum_{i=1}^n d_i^m}$$

де $d_i^p; d_i^m$ – реальна і запланована тривалість i -го заходу або проекту;

m – кількість проектів та заходів по плану кластеризації.

Якщо строки дотримуються, то $X_1=1$. Якщо період реалізації заходів перевищує заплановані строки, то $X_1 < 1$. Чим менше X_1 , тим менш ефективним є управління кластерним проектом.

Рівень результатів по проектам (X_2) оцінюється за формулою:

$$X_2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^m \min(r_i^p; r_i^z) - \sum_{i=1}^m r_i^z}{\sum_{i=1}^m r_i^p}$$

де $r_i^p; r_i^z$ – реальні і заплановані результати по i -му проекту;

m – кількість проектів.

Досягнення цілей інтегрованого формування (X_3) оцінюється як середньозважений показник:

$$X_3 = \sum_{j=1}^l \frac{\min(f_j^p; f_j^z)}{f_j^z} w_j$$

де $f_j^p; f_j^z$ – реальний і плановий розмір досягнення j -ої цілі створення інтегрованого формування;

w_j – вага j -ої цілі;

l – число цілей кластерного плану.

За цим показником можлива інтегральна оцінка досягнення поставлених цілей. Якщо всі цілі досягнуті, то $X_3 = 1$.

Використання зазначеного підходу дозволяє прослідкувати динаміку змін; наочно відобразити результати на трьохосовому графіку та вектор змін; задати діапазон допустимих значень цільових параметрів.

5. Висновки

УДК: 657.37:005.93

Ігнатенко Т. В.

ВНУТРІШНЯ ЗВІТНІСТЬ ЗА СЕГМЕНТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТОРГІВЛІ

Анотація. У статті розкрито особливості формування внутрішньої звітності за сегментами діяльності на підприємствах торгівлі, яка є важливою передумовою прийняття ефективних поточних і стратегічних управлінських рішень, а також досягнення високих показників діяльності і підприємства загалом, і за окремими сегментами.

Ключові слова: внутрішня звітність за сегментами діяльності, користувач інформації, загальний графік звітності.

Ignatenko T.

INTERNAL SEGMENT REPORTING ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF TRADE ENTERPRISES

Annotation. *In the article the features of forming of the internal accounting are exposed after the segments of activity on the enterprises of trade which is important pre-condition of acceptance of effective current and strategic administrative decisions, and also achievement of high performance indicators as enterprise, on the whole so after separate segments.*

Keywords: *internal segment reporting activities, user information, the overall reporting schedule.*

1. Вступ

Інформація, сформована у системі управлінського обліку за сегментами діяльності, є основою для прийняття виважених та своєчасних рішень керівництвом на всіх ієрархічних рівнях і важливою передумовою здійснення ефективного управління за сегментами діяльності та підприємством загалом. Всю інформацію умовно можна поділити на вхідну та вихідну. Масив вхідної інформації є основою для формування внутрішньої сегментарної звітності, яка адресована конкретному користувачу і на основі якої приймаються поточні та стратегічні управлінські рішення.

У зв'язку з цим актуальними є дослідження особливостей формування внутрішньої сегментарної звітності та розробка внутрішніх звітних форм підприємства.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як інформаційна база для дослідження використані напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців з означеного питання, публікації в спеціалізованих виданнях, а також практичні дані ПАТ "Універмаг "Дитячий світ", м. Київ.

У процесі дослідження застосовувалися такі методи як монографічний, аналізу, синтезу та аналогії.

Об'єктом дослідження виступає внутрішня звітність за сегментами діяльності підприємства.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є дослідження формування внутрішньої звітності за сегментами діяльності та визначення її місця у системі управління підприємством.

4. Виклад основного матеріалу

Формування внутрішньої звітності за виокремленими сегментами підприємства необхідне для здійснення контролю за ефективністю їх діяльності.

Котельникова Н. В. стверджує: "Для кожного центру відповідальності доцільно розробити набір показників, що характеризують ефективність його діяльності, а також регламент збору, обробки та зберігання отриманої інформації. Найважливішим тут є правильно визначити, яка інформація, що накопичена центрами, має знайти відображення в управлінській звітності" [5, с.48].

Досліджуючи внутрішню звітність за сегментами діяльності, доцільно її розглядати як систему накопиченої та опрацьованої інформації про доходи, витрати, ресурси, фінансові результати, яка необхідна управлінському персоналу для прийняття оперативних рішень. Науковці Колесников С. Н. та Касьянова Г. Ю. зазначають: "внутрішня звітність – один із найскладніших і найважливіших елементів управлінського обліку, що дозволяє керівництву підприємства з одного боку, зрозуміти межі своїх

можливостей в отриманні необхідних показників та виконавців, а також можливостей інформаційної та технічної служб, а з іншого боку – отримати ці дані оформлені належним чином, тобто у вигляді, в якому їх зручно використовувати для прийняття управлінських рішень" [4, с.215].

Підприємство самостійно вирішує питання щодо формування внутрішньої звітності, законодавчо вона не регламентована. Внутрішня звітність є основою управлінської структури, головна мета якої – своєчасне надання правдивої, об'єктивної, оперативної інформації про діяльність сегментів діяльності підприємства.

Для того, щоб внутрішня звітність за сегментами діяльності містила цінність для підприємства необхідно дотримуватись низки принципів. Професор Нападівська Л.В. виокремлює такі принципи для підготовки внутрішньої звітності суб'єкта господарювання [7, с.584]:

- ❖ цільове спрямування звіту на вирішення конкретних завдань;
  - ❖ адресність звіту, призначеного для конкретної особи;
  - ❖ оптимальність (звіт не повинен містити зайву інформацію);
  - ❖ зрозумілість (інформація має бути подана в зрозумілій формі);
  - ❖ економічність (затрати на підготовку форми внутрішньої звітності не можуть перевищувати ефекту, одержаного від її використання).
- Цей перелік доцільно доповнити такими принципами:
- ❖ достатність (сформований звіт повинен містити достатньо інформації для прийняття рішень менеджерами підприємства);
  - ❖ достовірність (інформація, яка надана у внутрішній звітності, правдива і не викривляє фактичні показники діяльності підприємства);
  - ❖ логічність (інформація надана у звітності повинна логічно викладатися і не бути суперечливою);
  - ❖ послідовність (для зручності користування внутрішньою звітністю доцільно формувати та подавати у визначеній підприємством формі та із встановленою періодичністю);
  - ❖ зіставність даних (надає внутрішнім користувачам можливість порівняти дані звіту з аналогічними показниками, сформованими у попередніх періодах);
  - ❖ оперативність (можливість швидко виконувати специфічні запити менеджерів підприємства);
  - ❖ суттєвість (інформація, без знання якої керівники не можуть об'єктивно оцінити діяльність

сегмента та вплив на результат діяльності підприємства загалом).

Для кожного суб'єкта господарювання існують індивідуальні особливості щодо організації системи формування та подання внутрішньої звітності за сегментами.

У формуванні внутрішньої сегментарної звітності підвищеної уваги вимагає перелік показників, які надаватимуть характеристику ефективності діяльності кожного з виокремлених сегментів підприємства, термінів подачі звітів, форми, в якій подається інформація.

Підприємство повинно контролювати процес подання внутрішньої сегментарної звітності, оскільки при підвищеній самостійності сегментів діяльності щодо формування звітів вони мають низку недоліків, серед яких можна виокремити: неповне подання інформації, незручна форма подання даних, сумніви щодо достовірності отриманих показників, які неможливо перевірити через запізнення подання звітів. Відповідно інформація, сформована за такого підходу, не може бути основою для прийняття рішень, оскільки вони будуть недовірними, неефективними і можливо ще погіршать ситуацію, яка склалася на підприємстві. Отже, для постановки ефективної системи формування внутрішньої сегментарної звітності доцільно покласти відповідальність на певних осіб і постійно здійснювати контроль за виконанням ними своїх функцій на підприємстві. Масив інформації, поданий у внутрішній сегментарній звітності, повинен характеризуватися об'єктивністю та бути достатнім для проведення аналізу.

Важливе питання, яке потребує розгляду, – це форма подання накопиченого масиву інформації. Для цього необхідно детально дослідити систему управління підприємством, переглянути звітність, яка формується на підприємстві, строки її подання та адресність. Внутрішню звітність за сегментами необхідно коригувати і максимально наблизити до потреб системи управління підприємства. Перегляд форм звітності повинен здійснюватися на регулярній основі, оскільки в процесі діяльності можуть змінюватись пріоритети, ризики, притаманні суб'єкту господарювання, що впливає на перелік показників, які розкриваються у звітності, а також деякі раніше важливі для підприємства звіти сьогодні можуть не мати ніякої економічної цінності для управлінського персоналу.

Не менш важливим для системи внутрішньої звітності за сегментами є рівень задоволення внутрішніх користувачів (менеджерів підприємства) розробленими формами звітності, які діють на підприємстві.

Отже, постановка системи внутрішньої звітності за сегментами діяльності передбачає визначення форм звітності, переліку показників, які в ній відображаються, організаційних аспектів та методичних основ формування внутрішньої звітності.

Для менеджерів підприємства важливим є простота наданої інформації, оскільки це допоможе зменшити час, який необхідний для проведення аналізу та прийняття оперативних управлінських

рішень на їх основі. Звітність може надаватися в графічній, табличній, текстовій формі, вибір якої залежить від масиву наданої інформації, її особливостей, рівня деталізації тощо. Текстові звіти можуть додаватися до табличних і графічних даних як додатки, які більш детально пояснюють подані показники.

Рівень деталізації внутрішньої звітності за сегментами діяльності залежить від рівня децентралізації системи управління підприємства.

Децентралізація системи управління має свої переваги та недоліки для формування внутрішньої сегментарної звітності.

Перевагами децентралізації управління є: своєчасність прийняття рішень, самостійність керівників підрозділів щодо прийняття поточних рішень, мотивація діяльності сегментів організації, узгодження цілей окремих сегментів з цілями підприємства загалом.

Каверіна О. Д. до складу недоліків децентралізації управління відносить: "збиток підприємства від виграшу окремого сегмента, дублювання функцій, відмінності у цілях, які плануються досягти між нижчими та вищими рівнями управління, зменшення лояльності по відношенню до окремо виділених сегментів та підприємства в цілому" [3].

Вахрушина М. А. стверджує, що "для ефективної децентралізації необхідно регулярно аналізувати і переглядати організаційну структуру підприємства, враховуючи проведені зміни у його фінансово-господарській діяльності, досягнення науково-технічного прогресу. Ефективна децентралізація вимагає звітності за сегментами. Удосконалюючи організаційну структуру підприємства, необхідно відповідно змінювати підходи до формування внутрішньої звітності за сегментами" [2].

Обробка первинної інформації, накопиченої в облікових регістрах підприємства, може відрізнятися залежно від рівня управління. Її можна згрупувати, деталізувати або структурувати необхідним для керівника способом. Підвищений рівень деталізації притаманний внутрішній звітності, яка передбачається керівниками підрозділів (сегментів діяльності), вище керівництво не вимагає високої деталізації поданих показників, а лише дані, на основі яких можна оцінити фінансові результати за кожним виокремленим сегментом та приймати ефективні поточні та стратегічні рішення. Науковці Старжукова І. А. та Немировский І. Б. стверджують, що "для ефективної роботи керівництва необхідно всі управлінські звіти об'єднати в єдину структуру, зорієнтовану на досягнення певного результату" [8, с.327].

Для постановки системи внутрішньої звітності за сегментами на підприємстві на підставі проаналізованих наукових джерел [1; 5; 6; 7; 8; 10] необхідно вирішити такі завдання:

1) враховуючи специфіку господарської діяльності виокремлених сегментів, виявити місця виникнення витрат;

2) запровадити у виокремлених сегментах діяльності номенклатуру статей доходів і витрат;

3) розробити для виокремлених сегментів номенклатуру товарів, готової продукції, послуг;

4) розробити відомість внутрішніх звітів, передбачених для цілей управління, які повинні подаватися за виокремленими сегментами;

5) уточнити періодичність подання внутрішньої сегментарної звітності.

Для постановки ефективної системи внутрішньої звітності за сегментами необхідно провести їх стандартизацію та систематизацію. Стандартизація внутрішньої сегментарної звітності передбачає використання єдиних форм звітності та дотримання затверджених на підприємстві правил її складання. Систематизація передбачає створення єдиної сукупності внутрішньої сегментарної звітності, за вказаними реквізитами якої визначається відповідальна особа, сегмент діяльності, перелік

показників (охоплює вирішення перших трьох завдань).

Стандартизація внутрішньої сегментарної звітності відбувається при вирішенні четвертого та п'ятого завдання:

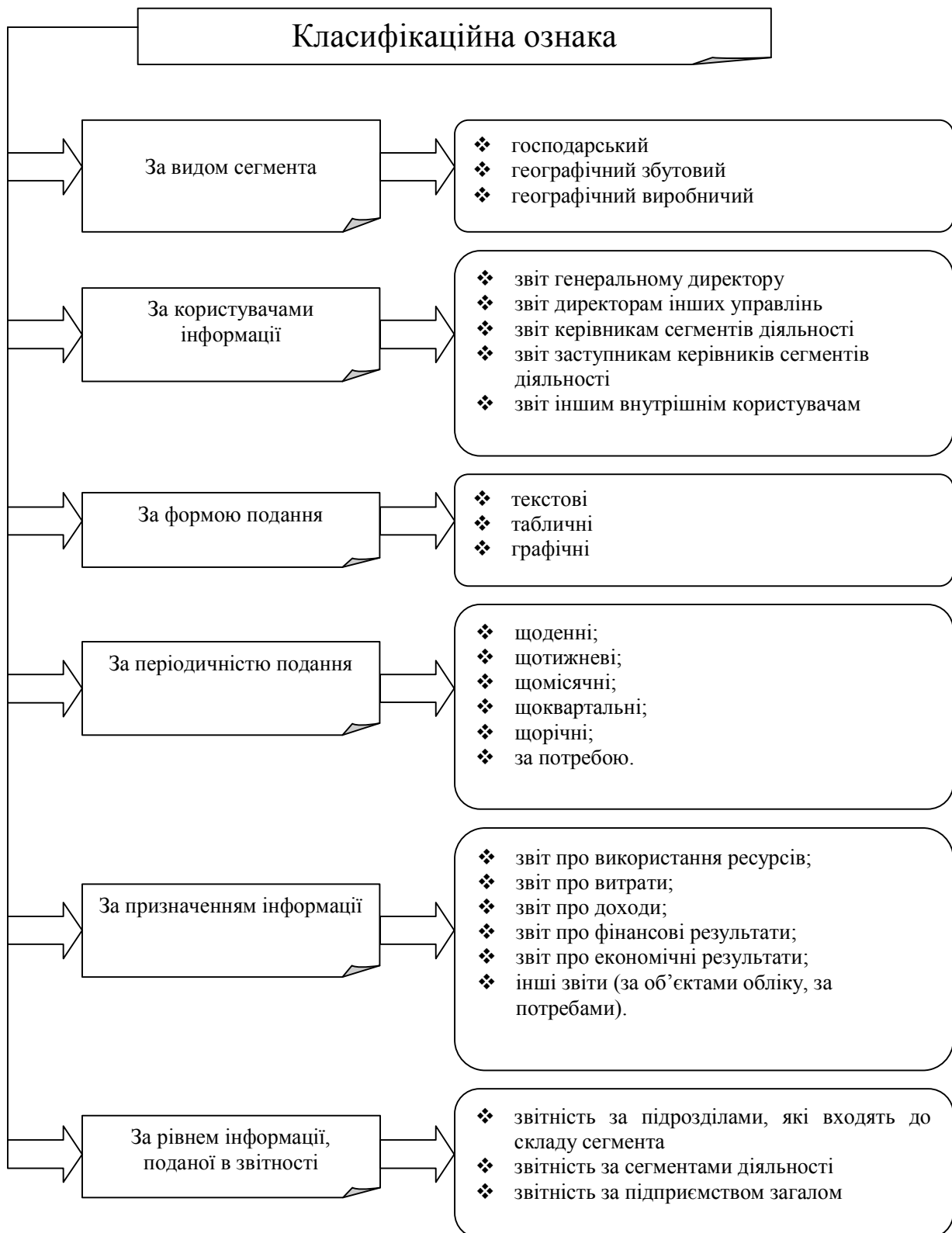
- ❖ уточнити склад та зміст внутрішньої звітності;

- ❖ розробити календар, за яким подаються внутрішні сегментарні звіти.

Склад та зміст внутрішньої звітності за сегментами залежить від особливостей фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, масштабів підприємства, організаційно-управлінської структури, ієрархії користувачів, цілей підприємства і всієї системи внутрішньої звітності, а також особливостей конкретного сегмента бізнесу, його функцій в системі управління [9].

Важливим параметром, який впливає на систему внутрішньої звітності за сегментами є терміни

масиву інформації, який передбачається для прийняття рішень.

Рис.1. Класифікація внутрішньої сегментарної звітності

подання звітної інформації та її періодичність. Періодичність надання залежить від призначення

Узагальнюючи викладене, наведемо класифікацію внутрішньої сегментарної звітності на рис.1.

№	Назва звіту	Сегмент діяльності						Підприємство	Користувач інформації			Періодичність подання			Формат складання звіту				
		Оренда	Виробництво	Продаж ітрашок	Продаж товарів для немовлят	Продаж одягу та взуття для дітей	Продаж інших неповолячих товарів		Вище керівництво	Керівник сегмента	Інший користувач (вказати)	Щотижня	Щомісяця	Щокварталу	Таблична	Графічна	Текстова		
1	Звіт про розподіл доходів між сегментами діяльності							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
2	Звіт про розподіл витрат між сегментами діяльності							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
3	Звіт про розподіл активів між сегментами діяльності							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
4	Звіт про визначення прибутку за сегментами діяльності							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
5	Звіт про наявність та рух основних засобів	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
6	Звіт про випуск продукції		✓										✓						
7	Звіт про продаж товару "Х"			✓	✓	✓	✓						менеджер з продажу	✓			✓		
8	Звіт про обсяг матеріальних витрат		✓										✓						
9	Звіт про обсяг витрат обігу			✓	✓	✓	✓						✓						
10	Звіт про структуру реалізації		✓	✓	✓	✓	✓						✓						
11	Звіт про ефективність руху товарів			✓	✓	✓	✓						✓	планово-аналітичний відділ				□	
12	Звіт про прибутки у розрізі товарних груп			✓	✓	✓	✓						□	менеджер з продажу				□	
13	Звіт про трудову дисципліну	✓	✓	✓	✓	✓	✓						✓						✓

Рис. 2. Загальний графік формування внутрішньої сегментарної звітності на прикладі ПАТ "Універмаг "Дитячий світ"

Для створення на підприємстві системи внутрішньої сегментарної звітності та затвердження єдиного переліку звітних форм розробимо для ПАТ "Універмаг "Дитячий світ" загальний графік звітності, який допоможе здійснити систематизацію та структурування внутрішніх звітів підприємства (рис. 2).

При постановці системи внутрішньої звітності за сегментами виникає важливе питання, де акумулюється, обробляється та узагальнюється масив інформації про діяльність виокремлених сегментів діяльності та підприємства загалом. Ці функції повинен виконувати відділ сегментарного обліку, створений на підприємстві паралельно з бухгалтерією, обов'язком яких є розробка внутрішніх сегментарних звітів. Також частина функцій за розробку внутрішньої звітності за сегментами, узгодження графіка її обігу покладається безпосередньо на усіх керівників виокремлених сегментів діяльності та фінансового директора підприємства.

Внутрішня звітність за сегментами діяльності сформована відповідно до встановлених на підприємстві правил, спочатку надходить до керівників сегментів, а потім передається до відділу сегментарного обліку для здійснення подальшої обробки. Саме у відділі сегментарного обліку підприємства увесь масив необхідної інформації агрегується, узагальнюється та передається для обробки Генеральному директору та іншому вищому управлінському персоналу за необхідністю.

5. Висновки

Підсумовуючи викладений матеріал можна зробити такі висновки.

1. Внутрішня (управлінська) звітність за сегментами надає можливість застосувати показники господарської діяльності для ефективного управління виокремленими сегментами діяльності та підприємством загалом.

2. Масив інформації, сформований у системі внутрішньої сегментарної звітності, повинен акумулювати деталізовані дані для кожного користувача.

3. Залежно від рівня управлінського персоналу залежить агрегованість показників, що подаються, та глибина здійсненого аналізу на їх основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова И. Правильное решение / И. Абрамова // Бухгалтер и компьютер. – 2003. – № 10 (49). – С. 14-20.
2. Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет : [учебн. для вузов. 2-е изд., доп. и пер.] / М. А. Вахрушина. – М. : ИКФ Омега – Л; Высш.шк., 2002. – 528 с.
3. Каверина О. Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры / О. Д. Каверина. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 352 с.: ил.
4. Касьянова Г. Ю. Управленческий учет по формуле "три в одном" / Г. Ю. Касьянова, Колесников С. Н. – М. : Издательско-консультационная компания "Статус-Кво 97", 1999. – 328 с.
5. Котельникова Н. В. Построение системы внутреннего информационного обеспечения компании / Н. В. Котельникова // Экономический анализ: теория и практика. – 2004. – № 8 (23). – С.47-52.
6. Кубышкин И. Разделяй и управляй! / И. Кубышкин, М. Чередников // Управление компанией. – 2003. – № 3 (32). – С. 54-58.
7. Нападовська Л. В. Управлінський облік / підруч. для вузів : [2-ге вид., доопрац. та доп.]. / Л. В. Нападовська. – К. : КНТЕУ, 2010. – 648 с.
8. Немировский И. Б. Бюджетирование. От стратегии до бюджета – пошаговое руководство / И. Б. Немировский, И. А. Старожукова. – М. : ООО "И.Д. Вильямс", 2006. – 512 с.: ил.
9. Соколов А. А. Учет по сегментам деятельности коммерческой организации: формирование и анализ / А. А. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 288 с.
10. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Фостер Дж. ; [пер. с англ. Я.В. Соколов]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 416 с.: ил.

ОБЛІК ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО БІОПАЛИВА

Анотація. Розглянуто сутність біопалива, розкрито технологічні особливості виробництва біопалива, простежено пов'язаний з ним облік витрат. Описані основні шляхи удосконалення обліку витрат на виробництво біопалива.

Ключові слова: витрати на виробництво, біопаливо, виробництво біопалива, енергетичні ресурси, біомаса

Ishchenko J., Zamoschenko T.

PREPAID BIOFUEL PRODUCTION

Summary. The essence of biofuels, technological features disclosed in biofuel production, tracing the related cost accounting. We describe the main ways of improvement of the cost of producing biofuels.

Keywords: production costs, biofuel, biofuel, energy resources, biomass.the costs of production, byotoplyvo, production byotoplyva, enerhetycheskye resources, byomassa

1. Вступ

Нестача накопичених енергетичних ресурсів у розвинутих країнах світу веде до дедалі більшого використання енергії сонця і вітру, а також біо-нафти, різних твердих органічних матеріалів та біо-газу, які є продукцією сільського господарства. Виробництво біопалива розпочалось в Україні в середині 2000-х років. З одного боку, можемо вважати, що це новий і перспективний напрямок діяльності, пов'язаний з вирощуванням і переробкою продуктів рослинництва на енергетичні ресурси, а з іншого боку – слід прислухатися до застережень фахівців, що біопаливо може спричинити більше парникових газів, ніж автомобільний бензин, це може призвести до значного зростання світових цін на продукти харчування.

Енергетична безпека є важливою складовою національної та економічної безпеки кожної країни. Залежність України від імпорту нафти, зокрема російської, спонукає шукати нові альтернативні джерела енергії.

Загроза енергетичної катастрофи, на порозі якої нині стоїть увесь світ, змусила учених шукати нові види джерел поповнення енергетичних ресурсів людства. Теоретиками і практиками винайдено, досліджено проекти розробок різних видів альтернативних джерел енергії, серед яких, як показала практика, чільне місце займає виробництво біопалива. Зокрема, і на Україні існує перспектива виробництва екологічно безпечних видів палива з рослинницьких культур, що зумовлює необхідність розроблення методологічних, методичних, організаційних та функціональних засад, на яких базувалося б виробництво такої продукції, її реалізація та споживання.

Отже, в наш час питання щодо різних видів біопалива, а також проблеми інформаційного забезпечення управління витратами, пов'язаними з їх виробництвом є доволі актуальним.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Необхідність системного дослідження витрат підприємства через призму потреб управління

була обґрунтована академіком М. Г. Чумаченком ще 30 років тому. Вивченню теоретичних та практичних питань розвитку, зокрема, біологічних видів палива приділяють увагу відомі дослідники – Г. Г. Гелетуха, В. О. Дубровін, І. В. Масло, В. Г. Семенов, та ін. Разом з тим, дослідженням обліку та контролю витрат на виробництво та переробку сільськогосподарської продукції займалися відомі вчені-економісти: А. М. Герасимович, В. М. Жук, Г. Г. Кірейцев, М. М. Коцупатрий, Н. Л. Правдюк, П.Т. Саблук та інші. Вони зробили вагомий внесок у розвиток теорії, методології, технології й організації обліку та контролю в агро-промислових підприємствах.

3. Мета статті і постановка завдання

Про те ці питання вимагають подальших розробок щодо отримання інформації для обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної біоенергетики та найбільш ефективних для одержання біопалива культур. Розгляд зазначених аспектів проблеми і є метою даного дослідження.

4. Виклад основного матеріалу

Науково-технічний прогрес докорінно змінює економічні, соціальні, екологічні та інші складові сучасного розвитку. Глобалізаційні процеси прискорюють темпи науково-технологічного та інноваційного прогресу і розширюють масштаби використання його результатів. До рішучого переходу на модель інноваційного розвитку світове співтовариство спонукають різноманітні чинники. Насамперед вичерпання, збіднення та невідновлюваність енергетичних ресурсів.

Тому останніми роками в Україні та світі все більшу увагу приділяють вивченню виробництва біопалива.

Біопаливо або біологічне паливо — органічні матеріали, що використовуються для виробництва енергії. Це — поновлюване джерело енергії, на відміну від інших природних ресурсів, таких як нафта, вугілля і ядерне паливо.

Одним з основних питань, що стосуються проблеми виробництва біологічних палив на Україні,

е обліковий аспект, адже уся інформація про витрати на їх виробництво, вихід продукції, її реалізацію та фінансові результати такої реалізації, повинна бути відображена у системі бухгалтерського обліку та показниках фінансової звітності господарюючого суб'єкта [4].

Отримання біопалива відбувається після проходження сировиною кількох послідовних стадій обробки (переділів) (рис. 1). Для ефективного, оперативного управління витратами в процесі виробничого циклу, важливо мати інформацію про величину та структуру витрат на кожній із стадій. Таку інформацію менеджмент має можливість отримати, використовуючи попроцесний облік

витрат. Вказаний метод дозволяє визначити сукупність витрат по кожному технологічному процесу зокрема і загалом по виробничому циклу. Технологічні особливості виробництва біопалива дозволяють, на нашу думку, використати переваги даного методу.

Розглядаючи дану схему, видно, що основних технологій виробництва можна визначити чотири. Детальніше зупинемось на виробництві біопалива з рослинницьких культур та простежимо їх відображення в обліку [1].

Виробництво біопалив з рослинницьких культур – це специфічний вид переробки сільськогосподарської продукції, який має свій завершений

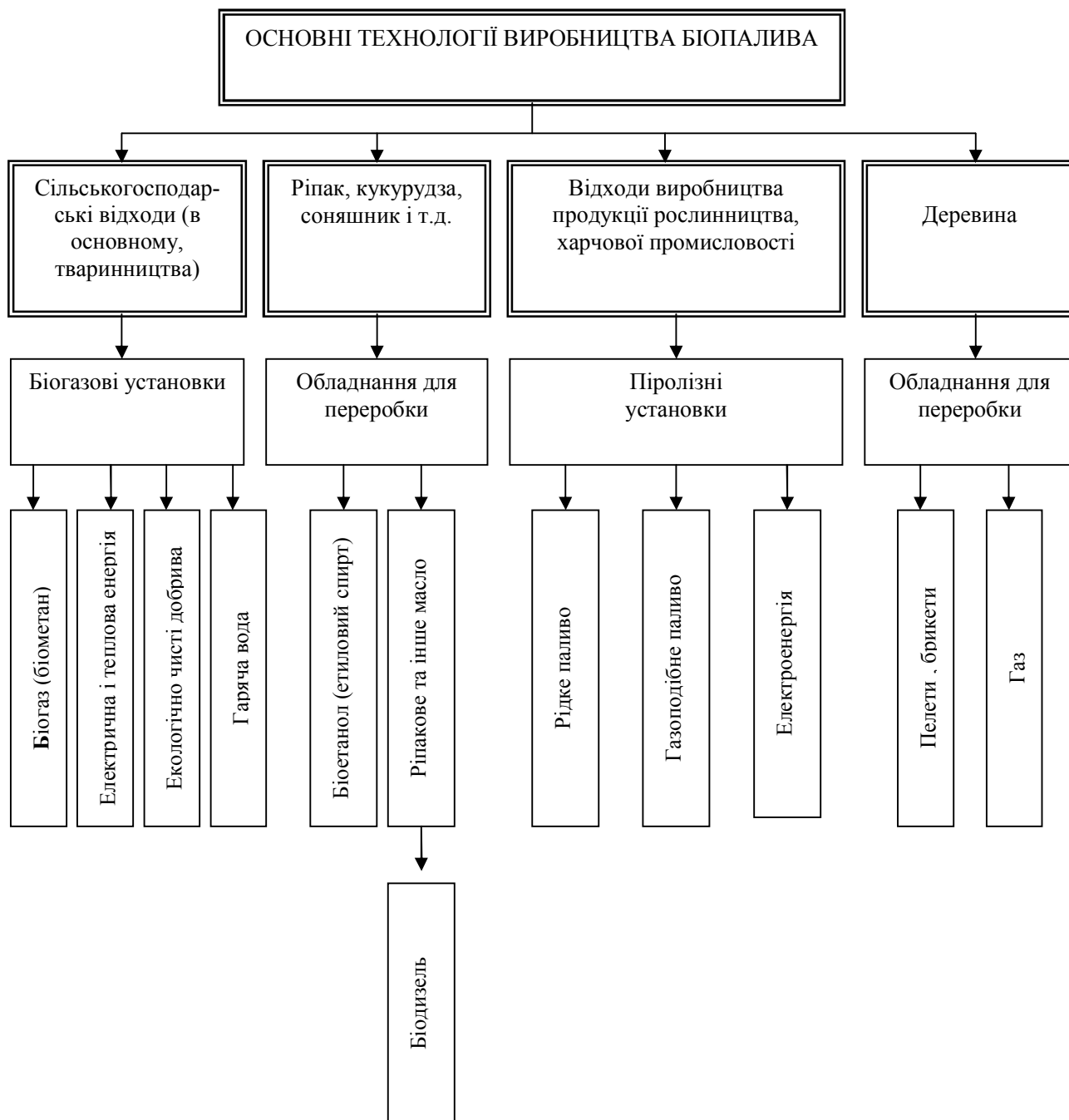

Рис.1. Технологічні стадії виробництва біопалива

технологічний цикл та належить до категорії промислової переробки продукції рослинництва, а тому важливим питанням виступає раціональна організація обліку та контролю за виробництвом біологічних видів палива.

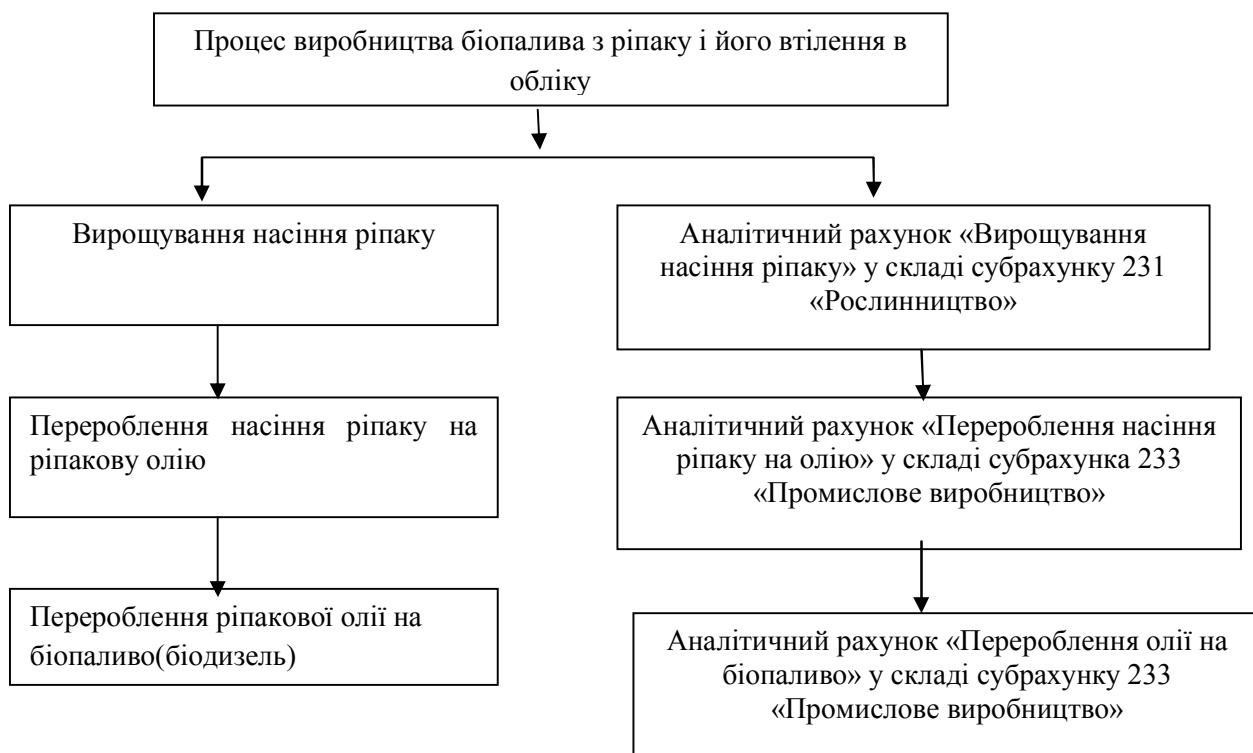
Процес основного виробництва нині обліково забезпечений повністю. Оскільки сировина для виробництва біопалива є сільськогосподарською продукцією, облік виробництва її регламентується П (С) БО 16 «Витрати» та П (С) БО 30 «Біологічні активи».

Розглянемо виробництво біопалива на прикладі переробки ріпаку (рис.2). Це процес, що передбачає три послідовних виробничих переділи: вирощування насіння ріпаку, перероблення цього насіння на олію та перероблення олії на біопаливо.

перероблена. Першу слід оприбутковувати на рахунок 27 «Готова сільськогосподарська продукція», останню – на субрахунок 201 «Сировина та матеріали» рахунку 20 «Виробничі запаси» [3].

Вирощування насіння ріпаку передбачає низку технологічних операцій, пов'язаних з витратами на їх вирощування та догляд.

Облік витрат на вирощування ведуть на одному або декількох аналітичних рахунках до субрахунку 231 «Рослинництво». Ці аналітичні рахунки мають, зазвичай, шестизначний шифр: перші три знаки (231) – субрахунок; четвертий – шифр виду сільськогосподарської продукції, що знаходиться на вирощуванні (олійні культури – цифра 3); п'ятий – шифр сільськогосподарської культури в групі олійних, наприклад, насіння рі-

Рис.2. Процес виробництва біопалива і його втілення в обліку [2]

Переробка сільськогосподарської сировини на біопаливо здійснюється в декілька етапів, тому при організації обліку необхідно обрати попередільний метод обліку затрат та виходу продукції. Облік промислових виробництв ведеться на субрахунку 233 «Промислові виробництва» рахунку 23 «Виробництво», де для обліку переробки сировини на біопаливо необхідно відкрити відповідний субрахунок другого порядку, всередині якого, відповідно, створити аналітичні рахунки по стадіях виробництва палива, зокрема, здійснити розбивку аналітичних рахунків по закінчених технологічних процесах, окремо здійснюючи облік переробки сировини на олію та облік виробництва рідкого біопалива. При цьому також потрібно здійснювати розподіл виробленої олії на ту, яка буде реалізована або використана на інші потреби, та ту, яка буде

паку - цифра 5; шостий – шифр виробничого підрозділу.

Облік витрат на вирощування ріпаку ведуть за наступними статтями витрат: витрати на оплату праці механізаторів; насіння ріпаку; дизельне паливо; мінеральні та органічні добрива; роботи і послуги, пов'язані з ріпаком; витрати на ремонт посівних, обробних і збиральних машин; інші витрати на утримання основних засобів; інші прямі витрати на вирощування ріпаку; непродуктивні витрати, пов'язанні з ріпаком; частина загальновиробничих витрат віднесених на ріпак.

Враховуючи технологічні особливості, здійснення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, часто не завершується з припиненням біологічних перетворень.

З метою вдосконалення контролю за витратами та внутрішніми переміщеннями сільськогосподарської продукції після її відокремлення від біологічних активів та задля уникнення наближених оцінок при оприбуткуванні сільськогосподарської продукції, її первісне визнання слід здійснювати не в момент відокремлення від біологічних активів, а в момент набуття нею товарного виду (тобто після первинної доробки).

Для вказаних потреб пропонуємо процес збору урожаю ріпаку розділити на наступні стадії: збір урожаю з поля; первинна очистка (сушка).

Враховуючи, що на сільськогосподарську продукцію після першої стадії виробництва (збір урожаю з поля), активний ринок відсутній, первісне визнання сільськогосподарської продукції повинно відбуватись в тому звітному періоді, в якому вона пройшла первинну доробку (другу або другу і третю стадії виробництва).

При цьому, для обліку продукції, що отримується після першої стадії і вимагає додаткових

кількісному (фізична вага до доробки) та вартісному виразі.

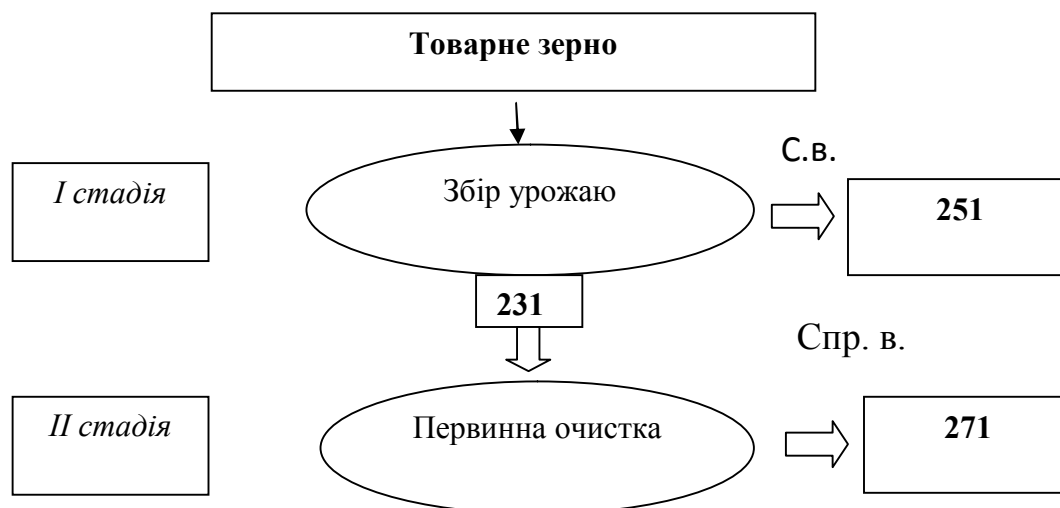
При відпуску насіння ріпаку на доробку (очистка, сушка, сортування) його вартість списуватиметься з рахунку 251 «Сільськогосподарська продукція, що вимагає доробки» на рахунок обліку витрат на виробництво 231 «Рослинництво» (друга стадія). Таке переміщення можна оформляти накладною внутрішньогосподарського призначення.

На рахунку 231 «Рослинництво» накопичуватимуться подальші витрати на доробку.

Після кожної стадії доробки складається первинний документ про її результати та вихід продукції.

Після проходження всіх стадій виробництва продукції товарна сільськогосподарська продукція буде оприбуткована на рахунок 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва» в наступному порядку (рис. 3).

Облік витрат на перероблення ріпакової олії на біологічне паливо (біодизель) здійснюють на

С.в. – за сумою витрат, що сформувалась по дебету рахунку 231 (за відповідними аналітичними рахунками) на момент списання;

Спр. в. – за справедливою вартістю.

Рис. 3. Схема поетапного обліку процесу проходження стадій виробництва ріпаку

витрат на доробку та доведення до товарного вигляду, доцільно запровадити рахунок 251 «Сільськогосподарська продукція, що вимагає доробки». На даний рахунок продукція оприбутковується за вартістю, що сформувалась на рахунку 23 «Виробництво» за відповідною аналітикою.

Оприбуткування продукції, що потребує доробки, здійснюється на основі первинних документів, форма якого залежить від виду продукції (реєстри приймання зерна і іншої продукції з поля, щоденники надходження сільськогосподарської продукції тощо).

На рахунку 251 «Сільськогосподарська продукція, що вимагає доробки» облік слід вести в

одному або декількох аналітичних рахунках до субрахунку 233 «Промислове виробництво». Витрати на цьому аналітичному рахунку ведуться за тими ж статтями витрат, що і на аналітичному рахунку «Перероблення ріпаку на олію».

Для визначення собівартості біодизелю потрібно здійснити низку послідовних дій: 1) з'ясувати вартість насіння ріпаку (грн/т), встановити планову вартість макухи (грн/т) і вихід олії з насіння; 2) від вартості насіння відняти планову вартість макухи та поділити на кількість отриманої в результаті перероблення ріпакового насіння олії; 3) до собівартості 1 л. олії додати решту прямих і непрямих витрат і одержимо виробничу собівартість.

тість 1 л. олії; 4) до вартості олії додають оплату праці робітників, суму амортизації, обладнання, вартість електроенергії, вартість інших матеріалів тощо. Отриману суму ділять на масу виробленого біодизеля і визначають собівартість 1 л. біодизеля [2].

5. Висновки

Подальші дослідження доцільно проводити у напрямку деталізації кожного сегмента обліку і контролю витрат на виробництво біопалива, спираючись на досвід практичної бухгалтерії сільськогосподарських підприємств та теоретичні розробки вчених-економістів.

Окремої уваги заслуговує необхідність розробки стандартних форм первинного та зведеного обліку виробництва біопалива на рівні Державного комітету статистики України, а також розробки відповідних форм звітності підприємств у даній сфері. Налагоджені таким чином, облік та звітність підприємств нададуть можливість контролювати ефективність його виробництва та оптимізувати виробничі завдання з виробництва пального з рослинницької сировини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцаленко Л. В. Вплив поточної та фактичної вартості на собівартість біопалива / Л. В. Гуцаленко, В. Ю. Фабіянська // Економіка АПК. – 2010. – № 5.
2. Дерій В. Облік і контроль за витратами на виробництво біопалива / В. Дерій // Економічний аналіз. – 2010. – № 6.
3. Кравчук В. Нормативне забезпечення виробництва біомаси та біопалива в Україні / В. Кравчук, Т. Цема, В. Таргоня, М. Оситняжський // Техніка і технології АПК. – 2010. – № 7.
4. Озерський Ю. Г. Енергетична складова розвитку України. Стислий аналіз / Ю. Г. Озерський, С. В. Артюх. – Донецьк : ДМГО ЕкоДонбас, 2009. – 9 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси” : затверджене наказом Мінфіну України від 20.10.1999 р. № 246.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 “Біологічні активи”: затверджене наказом Мінфіну України від 18.11.2005 р. № 790.

УДК 657:636

Іщенко Я. П., Споріш О. І.

ОБЛІК ПОТОЧНИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ

Анотація. Висвітлено проблеми та особливості обліку поточних біологічних активів, які відіграють важливу роль у виробничому процесі аграрних підприємств та запропоновано методичні підходи, що дозволять вдосконалити облік поточних біологічних активів і адаптувати його до сучасних реалій діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: біологічні активи, довгострокові біологічні активи, поточні біологічні активи, додаткові біологічні активи, первісна вартість, справедлива вартість.

Ishchenko J., Sporysh O.

CURRENT ACCOUNT OF BIOLOGICAL ASSETS

Summary. The article describes the problems and features of the account of current biological assets that play an important role in the production process of agricultural enterprises and methodical approaches that will improve the current accounting of biological assets and adapt it to modern realities of agricultural producers.

Keywords: biological assets, long-term biological assets, current biological assets, additional biological assets, historical cost, fair value.

1. Вступ

Процеси глобалізації та інтеграції економіки викликали необхідність створення уніфікованої системи бухгалтерського обліку, зокрема і в сільськогосподарських формуваннях, що зумовило розроблення та введення в дію П(С)БО 30 “Біологічні активи”.

Впровадження положень цього стандарту зумовлює формування принципово нових методологічних засад обліку сільськогосподарської діяльності, заснованих на виділенні рослин і тварин, які є об'єктами сільськогосподарської діяльності, в

окрему облікову категорію – біологічні активи, на оцінці біологічних активів за справедливою вартістю та особливому порядку визначення фінансових результатів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні проблеми впровадження П(С)БО 30 “Біологічні активи” в економіку в цілому та в сільське господарство, зокрема, досліджували провідні вітчизняні вчені-економісти Ф. Ф. Бугинець, С. Ф. Голов, М. Я. Дем'яненко, В. М. Жук, О. О. Канцуров, Т. Г. Маренич,

В. Б. Мосаковський, М. Ф. Огійчук, О. Д. Радченко, Л.К. Сук тощо.

У працях цих авторів висвітлюються питання особливості обліку біологічних активів, формування доходів і витрат, визначення фінансових результатів на сільськогосподарських підприємствах, формування інформації у статистичній і фінансовій звітності.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – виявити методичні та практичні проблеми обліку поточних біологічних активів та розробити рекомендації щодо удосконалення методики їх обліку відповідно до вимог чинного законодавства та ситуації, що нині склалася в аграрному секторі економіки.

4. Виклад основного матеріалу

Біологічні активи, як засоби виробництва сільськогосподарської продукції, відіграють важливу соціально-економічну роль у забезпеченні розвитку економіки в цілому та аграрного сектора зокрема. Тому розроблення та впровадження стандарту, який регулює облік лише активів сільського господарства, є актуальними й обґрунтованими. Разом із тим прийняття низки нових нормативно-правових документів з обліку біологічних активів істотно змінило теперішній облік виробництва. Зміни, що відбулися, призвели до виникнення проблем, пов'язаних із складністю практичного застосування цих документів у господарській діяльності підприємств. Однією з причин цього є недостатнє наукове дослідження та відсутність практичних роз'яснень щодо застосування окремих положень стандарту [2].

Поточні біологічні активи – біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди протягом періоду, що не перевищує 12 місяців, а також тварини на вирощуванні та відгодівлі [5].

Для обліку наявності та руху поточних біологічних активів призначено рахунок 21 "Поточні біологічні активи" з такими субрахунками:

–211 – "Поточні біологічні активи рослинництва, які оцінені за справедливою вартістю";

–212 – "Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за справедливою вартістю";

–213 – "Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за первісною вартістю".

За дебетом рахунка 21 "Поточні біологічні активи" відображають надходження ПБА в результаті:

— біологічних перетворень (отримання приплоду молодняку продуктивної та робочої худоби, приросту живої маси молодняку тварин і тварин на відгодівлі; оприбуткування за справедливою вартістю посівів зернових, технічних, овочевих, технічних та інших культур);

— вибракування продуктивної і робочої худоби з основного стада;

— отримання як внесок засновника (учасника) підприємства до його статутного капіталу;

— безоплатного отримання;

— оприбуткування поточних біологічних активів, що раніше не були враховані на балансі (або їх надлишки, виявлені при інвентаризації);

— переоцінки на дату балансу.

За кредитом рахунка 21 "Поточні біологічні активи" відображають вибуття ПБА внаслідок:

— списання з балансу поточних біологічних активів рослинництва на початок збирання врожаю, з віднесенням їх вартості на витрати виробництва;

— реалізації поточних біологічних активів, і такого їх виду, як додаткові біологічні активи. Додаткові біологічні активи рослинництва після їх первісного визнання і відокремлення від біологічного активу та/ або ґрунту визнаються запасом і обліковуються в складі продукції сільськогосподарського виробництва відображенням за рахунком 27. Зрозуміло, що за діючою методикою обліку при їх вибутті, зокрема, реалізації, операція буде відображена за кредитом рахунка 27, а не рахунка 21;

— переведення поточних біологічних активів зі складу довгострокових біологічних активів;

— нестач і втрат ПБА, виявлених у результаті інвентаризації;

— передавання на переробку;

— безоплатної передачі.

Об'єктом бухгалтерського обліку поточних біологічних активів рослинництва можуть бути види сільськогосподарських рослин (зернові, кормові, олійні, ефіроолійні, технічні, прядивні, овочеві, лікарські, квіткові, картопля тощо), або однорідні групи, які складаються з підвидів сільськогосподарських рослин (озимі та ярі зернові), або окремі культури (пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, картопля тощо). Як правило, сільськогосподарські підприємства здійснюють калькулювання собівартості кожного виду сільськогосподарської продукції, тому остання деталізація є найбільш зручною і для аналітичного обліку і для подальшого калькулювання.

Об'єктом бухгалтерського обліку поточних біологічних активів тваринництва є види тварин (молодняк великої рогатої худоби (далі — ВРХ) на вирощуванні, молодняк свиней на вирощуванні, молодняк овець на вирощуванні, ВРХ на відгодівлі, свині на відгодівлі, птиця, звірі, сім'ї бджіл тощо) або однорідні групи біологічних активів (молодняк тварин на вирощуванні, тварини на відгодівлі), які складаються з певних статевовікових (технологічних) груп тощо. Також у складі поточних біологічних активів відображають тварини, передані громадянам на вирощування за договорами і прийняттями від населення для реалізації [1].

В Україні сьогодні активний ринок біологічних активів ще не сформовано, тому невирішеними залишаються питання визначення справедливої вартості біологічних активів.

Визначення справедливої вартості біологічних активів та сільськогосподарської продукції ґрунтується на цінах активного ринку.

Поточні біологічні активи, справедливу вартість яких на дату балансу достовірно визначити неможливо, визнаються та відображаються за первісною вартістю. Оцінювання таких поточних біологічних активів здійснюється відповідно до

Так як на додаткові біологічні активи рослинництва (саджанці, розсаду) активний ринок існує, їх слід оцінювати за справедливою вартістю та обліковувати на окремих аналітичних рахунках до субрахунку 211.

Таблиця 1

Відображення вибуття додаткових біологічних активів рослинництва на рахунках бухгалтерського обліку

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1	Використано саджанці, чубуки для закладки додаткових біологічних активів рослинництва	155	211
2	Висаджено розсаду овочевих культур	231	211
3	Списано облікову вартість реалізованих додаткових біологічних активів рослинництва	901	211

Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.11.99 р. за № 751/4044, до періоду, в якому стає можливим визначити справедливу вартість поточних біологічних активів

Таким чином, оцінювання біологічних активів продукції при їх первісному визнанні має здійснюватись за справедливою вартістю, зменшеною на витрати продажу (за умови наявності активного ринку) і за первісною вартістю (за умови його відсутності). На кожну дату балансу біологічні активи, що обліковуються за справедливою вартістю, переоцінюються відповідно до зміни справедливої вартості.

Поточні біологічні активи рослинництва в обліку і звітності розглядаються як незавершене виробництво. Це суперечить вимогам П(С)БО 30 "Біологічні активи", в якому сказано, що незавершене виробництво є окремим об'єктом обліку для відображення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. В обох випадках використовують рахунок 23 "Виробництво", що є теоретично необґрунтованим та ускладнює і без того складний облік виробництва в рослинництві.

Прослідковується неточність у відображенні додаткових біологічних активів рослинництва на рахунку 27 "Продукція сільськогосподарського виробництва", що на практиці призводить до заплутування обліку.

На нашу думку, при отриманні та визнанні активу додатковим біологічним активом неправомірно відносити його в обліку до іншого виду активів – готової продукції, як це визначено методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку біологічних активів [3].

Пропонуємо отримані в процесі біологічних перетворень додаткові біологічні активи рослинництва оприбутковувати за методикою, аналогічною методиці обліку додаткових біологічних активів тваринництва, відображаючи це записом: дебет субрахунку 211 кредит субрахунку 231.

Тоді відображення використання додаткових біологічних активів рослинництва для власних потреб та їх реалізації відобразатиметься на рахунках бухгалтерського обліку таким чином (табл.1).

5. Висновки

Отже, в результаті теоретичного дослідження методики обліку біологічних активів, а також в результаті дослідження сільськогосподарських підприємств Вінницької області, можна сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. Сьогодні в Україні не створені правові передумови для оцінювання біологічних активів за справедливою вартістю. Це стосується відсутності активного ринку на біологічні активи рослинництва у зв'язку з тим, що їхня реалізація не відокремлена від продажу землі (як відомо на продаж землі сільськогосподарського призначення в нашій країні діє мораторій). Крім того, за наявності кількох активних ринків на біологічні активи їх оцінка ґрунтується на даних того ринку, на якому підприємство передбачає продавати ці активи. Виникає питання, як оцінити біологічні активи, які підприємство передбачає продавати на кількох активних ринках, якщо ціни на цих ринках значно різняться?

2. Ще одним моментом, який не дозволяє застосовувати положення П(С)БО 30 в практичній обліковій роботі є невизначеність питання коригування суми витрат виробництва при оприбуткуванні отриманих з власного виробництва додаткових біологічних активів тваринництва (приплоду), які оцінюються за справедливою вартістю. Так, відповідно до Методичних рекомендацій з обліку біологічних активів, при первісному визнанні приплоду тварин, який оцінюється за справедливою вартістю на різницю між сумою, що визначена за справедливою вартістю та витратами виробництва, що пов'язані з отриманням приплоду (залежно від співвідношення сум витрат та справедливої вартості) робиться коригувальний запис з віднесенням відповідної суми на доходи чи витрати. Виникає питання, як практикуючому бухгалтеру на момент визнання додаткового біологічного активу визначити суму витрат, віднесених на приплід, якщо за

існуючою методикою обліку об'єктом обліку витрат в даному випадку є група тварин, тобто основне стадо ВРХ. І розподіл витрат між видами продукції цієї групи (молоко та приплід) здійснюється в сільськогосподарських підприємствах в кінці року, при обчисленні фактичної собівартості продукції за методикою, передбаченою Методичними рекомендаціями № 132. Як такий розподіл здійснити протягом року ні в стандарті, ні в Методичних рекомендаціях не визначено.

3. Пропонуємо облік додаткових біологічних активів рослинництва здійснювати на окремих аналітичних рахунках до субрахунку 211.

4. У більшості сільськогосподарських підприємств не були внесені зміни в наказ про облікову політику в зв'язку з прийняттям стандарту й змінами в Плані рахунків та Інструкції щодо його застосування.

Пропонуємо в наказі про облікову політику:

- визначити об'єкти обліку біологічних активів;
- внести зміни в робочий план рахунків;
- змінити методи оцінювання сільськогосподарської продукції та біологічних активів;

■ внести зміни в пункти, що стосуються витрат та доходів, врахувавши виникнення нових видів доходів і витрат від продажу біологічних активів, від їх первісного визнання та переоцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневський М. Облік поточних біологічних активів / М. Вишневський // Податки та бухгалтерський облік. – 2008. – № 67. – С. 15-23.

2. Дерев'яно С. Актуальні питання обліку поточних біологічних активів / С. Дерев'яно, Т. Олійник // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 12. – С. 16-20.

3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів : затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 р. № 1315.

4. П(С)БО 30 "Біологічні активи" : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790.

5. Сук Л. Облік поточних біологічних активів / Л. Сук, П. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2007. – № 8. – С. 42-48.

УДК 366.01

Капітула С. Л.

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. Розглянуто і проаналізовано різні підходи до визначення поняття "фінансові потоки" та його взаємозв'язок з іншими економічними категоріями. На підставі результатів дослідження виділено найважливіші характеристики цього поняття.

Ключові слова: фінансові потоки, грошові ресурси, капітал.

Капітула С.

ESSENCE AND MAINTENANCE OF FINANCIAL STREAMS IS IN SCIENTIFIC RESEARCHES

Summary. The paper considers different approaches to determine the concept of "cash flow" and its relationship to other economic categories. Based on the research, with emphasis on individual characteristics of that concept.

Keywords: financial flows, capital, capital.

1. Вступ

У сучасному складному глобалізованому середовищі між різними суб'єктами господарювання виникають і функціонують стійкі, і, разом із тим, динамічні фінансові потоки. Це поняття відображає певні економічні відносини щодо формування та використання грошових ресурсів держави, суб'єктів господарювання, домашніх господарств. За цих умов актуалізується проблема аналітичного дослідження обсягів та напрямів цих потоків, закономірностей їх формування, взаємозв'язків і взаємоза-

лежностей. Для цього необхідний дієвий і раціонально організований аналіз фінансових потоків окремих підприємств, галузей.

2. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Фінансові потоки є одним із важливих і поширених понять сучасної економічної науки та практики. Водночас, незважаючи на те, що його часто вживають у фінансовій практиці, в сучасній економічній та науковій літературі небагато досліджень, що стосуються аналізу сутності й особливо-

стей фінансових потоків, їхнього переміщення та класифікації, проблем комплексного управління ними та їх функціонування у фінансово-економічному просторі. Окремі положення цієї проблеми висвітлено у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених як А. Сміт, В. Макконел, Вітман, Ф. Нейман, Г. М. Заренкова, Ю. Плушевська, Л. Старикова та інші. Отже, вважаємо, що ця проблема не достатньо вичена, що зумовлює потребу виконання подальших досліджень для конкретизації відповідних положень.

3. Мета статті і постановка завдань

Дослідити сутність поняття "фінансові потоки", його взаємозв'язок з іншими економічними категоріями і системами та проаналізувати можливості використання у наукових працях. З мети випливають завдання: дослідження підходів до визначення поняття "фінансові потоки", огляд наукових праць, вивчення взаємозв'язку фінансових потоків з іншими економічними категоріями, пошук можливостей вдосконалення аналізу фінансових потоків.

4. Вклад основного матеріалу

В економічних і фінансових словниках немає чіткого та загальноприйнятого визначення терміну "фінансовий потік" як економічної категорії. "Большой экономический словарь" [1] тлумачить категорію "потік" як економічну величину, що має розмір; як сукупність предметів, що переміщуються, з'являються у визначений проміжок часу; як регулярний рух, надходження грошових засобів. Найчастіше в економічній та фінансовій теорії вживають такі поняття, як "грошовий потік", "рух грошей", "грошовий обіг", а в міжнародній економіці та міжнародних фінансах – "потік капіталу", "переміщення капіталу", "рух капіталу". Більшість вчених використовує термін "фінансовий потік" для аналізу загальної схеми потоків коштів через фінансову систему. Заслуговує на увагу визначення фінансового потоку П. Бочарова та Ю. Касимова. Ці науковці вказують на те, що фінансовий потік можна визначити на підставі його потоку – функції, яка співвідносить з кожним інтервалом часу деяке значення величини потоку, що відповідає цьому інтервалу часу. Величина потоку для цього інтервалу часу дорівнює загальній грошовій масі, яку цей потік переніс у визначений час [2, с. 40–41]. Однак деякі дослідники надто формалізують поняття фінансового потоку, розглядаючи певні математичні моделі, що у підсумку не сприяє визначенню його економічної сутності. Крім того, окремі фахівці з сучасного фінансового менеджменту зазначають, що поняття "фінансовий потік" є інтуїтивно зрозумілим. Ним зручно послуговуватись у повсякденній роботі, діловому спілкуванні, а також під час розроблення наочних схем фінансових операцій [3, с. 4].

Не випадково для аналізу фінансових потоків у межах фінансової теорії розроблено низку підходів та моделей відносно реальних фінансових процесів. Відповідні математичні засоби варіюють від елементарних до доволі складних розділів випадкових процесів і оптимального управління та

враховують основні елементи аналізу потоку фінансових ресурсів, такі як час, вартість, ризик, а також критерії для вибору бажаного і доцільного їх розподілу та перерозподілу.

В економічній науці існують два підходи до класифікації фінансових потоків. Перший отожднює фінансові потоки з грошовими й охоплює увесь обіг грошової маси та розміщення в активах. Другий підхід ґрунтується на виокремленні фінансових потоків як специфічних грошових потоків [4]. Вперше теоретичний і комплексний аналіз фінансових потоків, їхнього руху, управління ними здійснила Г. М. Азаренкова. Дослідивши теоретичні та методологічні умови використання фінансових потоків й управління ними, вона зробила кілька узагальнювальних висновків [5]:

по-перше, розкриття змісту терміна "фінансовий потік" пов'язане з визначенням поняття "фінансові ресурси", а сутність фінансового потоку, передусім, полягає у русі та зміні обсягів фінансових ресурсів окремого суб'єкта господарювання;

по-друге, фінансові потоки існують на різних рівнях економічних відносин між різними суб'єктами господарювання;

по-третє, необхідне окреме тлумачення терміна "потік" для визначення загального поняття „фінансовий потік”;

по-четверте, для розуміння сутності фінансового потоку треба розглянути поняття "грошовий потік".

Зважаючи на викладене вище, автор запропонувала таке визначення терміна "фінансовий потік": це цілеспрямований рух, зміна (обсягів, типів, форм і видів) фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання, який здійснюється спільно з відповідними його грошовими потоками (еквівалентні фінансові потоки) або без них (безеквівалентні фінансові потоки), але обов'язково з урахуванням чинника часу, який позначається на ліквідності вказаних фінансових ресурсів [6]. Для аналізу фінансових потоків можна використовувати й складні регресійні моделі з багатьма змінними, які охоплюють системи рівнянь, логічні правила дій, різноманітні математичні об'єкти. Звертаємо увагу і на такий чинник впливу на фінансові потоки, як інформація, що у сучасному світі стає найважливішим ресурсом. Понад те, останнім часом вона доволі активно перетворюється з допоміжного фактора виробництва на фактор, який істотно впливає на розвиток економіки. Особливо важливо це під час певних трансформаційних змін, коли своєчасність отриманих даних та їхня достовірність зумовлюють позитивний вплив на подальший розвиток нових економічних відносин. Передусім цей вплив виявляється у тому, що потоки інформації, задіяні в аналізі й обґрунтуванні економічних рішень, у процесі господарської діяльності тісно переплітаються з фінансовими потоками, потоками вхідних ресурсів виробництва, потоками відповідних управлінських впливів, потоками товарів, продукції, послуг тощо [6].

Фінансовий потік, на нашу думку, є безперервним у часі процесом, який доцільно розглядати

у конкретно взятому інтервалі. Зокрема, після закінчення цього інтервалу він не зникає, а переходить від однієї категорії в іншу, змінює напрям руху.

Слушним є твердження Г. М. Азаренкової про те, що фінансовий потік не можна ототожнювати з грошовим. Передусім, ця відмінність впливає з наведеного вище визначення і полягає в тому, що грошовий потік можна виразити лише в еквівалентній формі, тобто у грошовій та товарній, тоді як фінансові потоки набувають ще й безеквіва-

подарських зв'язків, міжнародними фінансовими інституціями. Суб'єктами міжнародних фінансових відносин є уряди, підприємства, фірми, банки, установи, фізичні особи. Світові фінансові потоки обслуговують міжнародну торгівлю товарами, послугами, а також забезпечують перерозподіл капіталу та робочої сили між країнами [8]. Ураховуючи зазначене, можна констатувати, що серед основних взаємопов'язаних понять, що стосуються грошових потоків у міжнародних економічних відносинах, фінансові потоки є найширшим поняттям (рис.1).

Рис.1. Взаємозв'язок категорій "фінансові потоки" з іншими економічними категоріями в МЄВ, джерело [5, 6]

лентної форми, тобто форми дотацій, субсидій, а також, під час взаємних розрахунків, форми векселів у бюджетній сфері. Проте основні функції фінансового потоку (тобто його економічну сутність) потрібно розглядати у взаємозв'язку з основними характеристиками грошових потоків. Зазначимо, що Ю. Плущевська та Л. Старикова під фінансовими потоками розуміють "зміни фінансових активів та зобов'язання секторів економіки за період здійснення фінансових операцій" [7].

Відповідно до теорії міжнародних економічних відносин у світовому господарстві постійно переміщується фінансовий капітал, який формується у процесі відтворення національних економік окремих країн. Світові фінансові потоки обслуговують рух товарів, послуг і капіталів. Такий рух відбувається у межах взаємовідносин між суб'єктами господарювання різних країн; між державою та урядами інших країн і міжнародними організаціями; між державою та суб'єктами світових гос-

Отже, ми дійшли висновку, що дослідженню природи фінансових потоків у економічній науці та науковій літературі приділено недостатньо уваги. На нашу думку, серед термінів, які стосуються грошових потоків, "фінансовий потік" є найважливішою економічною категорією, значення й застосування якої ширше, ніж терміна "грошовий потік".

5. Висновки

Досліджуючи фінансові потоки, треба окреслити найхарактерніші їхні властивості, завдяки яким їх можна виокремити у самостійну економічну категорію. Це властивості, які характеризують: співвідношення з тими базовими економічними категоріями, що визначають реальні соціально-економічні процеси суспільного життя; відображення закономірностей руху фінансів і їхнє трактування як фундаментального поняття фінансової науки; вияв потоків у вартісній формі, як постійних, стійких взаємозв'язків суб'єктів господарювання, державних органів, домашніх господарств і

громадських організацій у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання ресурсів, товарів та послуг; тісний взаємозв'язок з економічним базисом як сполучною ланкою між виробниками і споживачами товарів та послуг різних форм власності (державної, приватної, колективної, змішаної), що забезпечує безперерйне функціонування державного апарату, господарських структур, життєдіяльність населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – М. ; 1998. – 483 с.
2. Глущенко В. В. Ліквідність, платоспроможність та фінансова безпека комерційного банку: [Текст] / В. В. Глущенко, М. М. Перешибкін, В. С. Серба – Х., ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 196 с.
3. Кривцун Л. А. Вплив монетизації на розвиток фондового ринку [Текст] / Л. А. Кривцун // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 136–140.

4. Румянцева А. П. Міжнародна економіка [Текст] / А. П. Румянцева, Л. А. Кривцун – К. : Знання-Прес, 2007. – 289 с.

5. Азаренкова Г. М. Фінансові ресурси та фінансові потоки. Теоретичний аналіз [Текст] / Г. М. Азаренкова – Х., 2008. – 255 с.

6. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин [Текст] / Г. М. Азаренкова. – Х., 2007. – 75 с.

7. Плущевская Ю. Исследование финансовых потоков в российской экономике [Текст] / Ю. Плущевская, Л. Старикова // Вопросы экономики. – 2007. – № 12. – С. 117–131.

8. Бочан І. О. Глобальна економіка [Текст] / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк – К. : Знання, 2008. – 356 с.

9. Егоров В. Ф. Организация торговли [Текст] / Егоров В. Ф. – СПб. : "Питер", 2006. – 352 с.

УДК: 005.57: [657.6:658.8]

Капустіна Ю. В.

ЯКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розглянуто інформаційне забезпечення аудиту маркетингової діяльності. Визначено основні якісні характеристики інформаційних ресурсів, потрібні, щоб розробити ефективний механізм роботи з підприємством і його інформаційним забезпеченням. Зазначено елементи інформаційних потоків підприємства, що дають змогу зробити маркетингову діяльність підприємства високорентабельною.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, аудит маркетингової діяльності.

Kapustina J.

QUALITY OF INFORMATION AUDIT OF MARKETING COMPANIES

Summary. A audit information for marketing. The main qualitative characteristics of information resources that will allow to develop an effective mechanism to manage the business and its information resources. Specified items of information flows of the company, to the marketing activities of the company was highly profitable.

Keywords: information system, marketing audit.

1. Вступ

Інформаційне забезпечення є визначальною умовою для якості аудиту маркетингової діяльності підприємств. Сучасні економічні умови потребують комплексного підходу до вирішення низки питань, пов'язаних з визначенням достатності та якості інформаційних ресурсів, повноти та об'єктивності відображення фактів маркетингової діяльності, що надає впевненості аудиторю у формуванні висновків та визначенні пріоритетів вдосконалення такої діяльності загалом.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема інформаційного забезпечення аудиту розглянута у роботах Є. В. Мниха, М. Т. Білухи, О. К. Редько, М. О. Никоневич та інших. Проте практично поза увагою залишаються питання аудиту

маркетингової діяльності загалом і його інформаційного забезпечення зокрема. Разом з тим, регулювання інформаційних ресурсів маркетингової діяльності підприємств та опрацювання методики аудиту в цій сфері набуває важливого практичного значення. Така перевірка потребує багато часу і високого рівня впевненості аудитора у своїй думці, оскільки результат її повідомляється широкому колу користувачів, інтереси яких слід врахувати.

3. Мета статті і постановка завдань

Вирішення цих питань дасть змогу цілеспрямовано формувати і розвивати інформаційний потенціал підприємства, оптимізувати систему управління і знизити ступінь ризику, зробити оперативнішими управлінські рішення, спрямовані на забезпечення ефективних умов діяльності та стійкого

розвитку підприємства. Зважаючи на це, у статті поставлено мету – визначити сутність інформаційного забезпечення аудиту маркетингової діяльності, його роль та вивчити особливості здійснення.

4. Виклад основного матеріалу

Для того, щоб забезпечити високий рівень впевненості, аудитор повинен мати гарантії щодо отриманої і проаналізованої інформації, розробити ефективний механізм роботи з підприємством і його інформаційним забезпеченням. Потрібно, щоб інформаційні ресурси підприємства мали такі якісні характеристики:

- вірогідність – інформаційні ресурси маркетингової діяльності мають бути наближені до першоджерел або повністю відповідати їм, інформація повинна бути точною і правдивою. Якщо дослідження ставлення покупців до певного товару не дало змоги розробити достовірного прогнозу обсягів продажів, то це свідчить або про те, що реальне ставлення до товару не встановлено, або про наявність лише приблизної відповідності параметра, який вивчали, майбутній поведінці споживачів на ринку. Методи, покликані досліджувати різні категорії, роблять вірогідними розходження, якщо вони не корелюють між собою;

- об'єктивність – інформаційні ресурси не мають суб'єктивного впливу, вони об'єктивні за змістом і складом. Ставлення покупців до товару або стратегії так чи інакше впливатиме на основні показники діяльності і відповідно об'єктивно впливатиме на підприємство. Існує велика потреба в інформації, яка адекватно віддзеркалює реальну ринкову ситуацію за допомогою чіткої систематизації процесу маркетингових досліджень і запобігав можливим помилкам;

- своєчасність – інформаційні ресурси мають надаватись особі, яка виконує перевірку, в потрібний момент, або на його вимогу, щоб уникнути її "старіння". Своєчасність є ключовим критерієм розроблення системи оцінювання ефективності маркетингової діяльності. Під час аудиту необхідно часто відстежувати інформацію про ефективність продажів, прибутків чи витрат, оскільки існує потреба в інформації на певну дату перевірки. Своєчасно вивчивши проблему, можна оптимально вибрати рішення, що дасть змогу заздалегідь передбачити можливі загрози і небезпеки. Методом перевірки є моніторинг думки клієнтів, постачальників, дилерів про організацію. З цією метою проводять опитування, анкетування, бесіди, розбирають усні та письмові скарги споживачів;

- актуальність – важливість маркетингових інформаційних ресурсів саме для того проміжку часу, коли приймають певне рішення. Актуальна інформація реально відображає стан, процес, явище і забезпечує ухвалення ефективних управлінських рішень. Наявність актуальної інформації дає змогу оперативно і з мінімальними витратами стежити за станом зовнішнього середовища та оцінювати внутрішню ситуацію, координувати маркетингову стратегію з урахуванням змін, отримувати інформаційну підтримку під час підготовки рішень, що в резуль-

таті поліпшує показники маркетингової діяльності підприємства;

- повнота – інформаційні ресурси повинні мати змістовну форму та відповідати всім поставленим критеріям. Повнота надання інформації особі, що виконує перевірку, необхідна, щоб об'єктивно врахувати всі фактори, які формують маркетингове середовище або впливають на його стан і розвиток;

- якість – інформація має бути чітко визначеною, достовірною, правдивою, надаватися вчасно і відповідати повному комплексу вимог до неї. Інформаційний ризик підприємства характеризується відсутністю інформації, необхідної для ефективної маркетингової діяльності підприємства з окремих напрямів, і низькою її якістю. Більшість підприємств характеризуються середньою якістю інформації і низьким ступенем насиченості нею. У матриці оцінювання рівня інформаційного ризику вони містять в зоні високого ризику. Тому слід постійно контролювати і перевіряти якість інформаційних потоків підприємства. Якісну оцінку можливих або фактичних витрат важко виконати стосовно кожного окремого продукту. Одна з причин незадовільної якості інформації щодо витрат є наявність у підприємств великої кількості фіксованих та накладних витрат. Основна проблема полягає в тому, як розподілити ці видатки стосовно окремих продуктів або послуг;

- цінність – важливим аспектом перевірки маркетингової діяльності підприємства є те, наскільки інформаційні ресурси ефективні та як використовуються під час прийняття управлінських рішень. Цінність маркетингової інформації полягає в тому, що вона створює передумови для здобуття конкурентних переваг, допомагає знизити рівень комерційного ризику, визначити й урахувати зміни в навколишньому бізнес-середовищі. Належна інформація сприяє опрацюванню та координації стратегій, підтримці й обґрунтуванню правильних рішень, поліпшенню іміджу підприємства, дає можливість аналізувати його діяльність з метою підвищення її ефективності;

- економічність – витрати, пов'язані з отриманням маркетингової інформації у повному обсязі, необхідному для забезпечення потреб, мають бути мінімальними, щоб ефект від наданої інформації виправдав час і кошти, витрачені на її отримання.

Отже, відповідність інформаційного забезпечення маркетингової діяльності вище наведеним характеристикам дасть змогу ефективніше його використовувати. Формально уся перевірка буде недоцільною, якщо інформації недостатньо для відповідей на поставлені питання. Тому логічно, якщо сприйняття необхідності інформації і збирання, розповсюдження і дія набуває великої цінності, щоб методика передувала необхідності [1].

Для того, щоб маркетингова діяльність підприємства була високорентабельною, також потрібно ефективно розділити інформаційні потоки підприємства, які охоплюють такі важливі елементи, як нормативно-правова інформація, інформація про ре-

зультати маркетингових досліджень, бухгалтерська та інтегрована інформація.

Інтегровані інформаційні потоки – це інформація про товар для цільової аудиторії. Аудитор аналізує план маркетингової діяльності, стратегію маркетингу підприємства, договори з виробниками, систему збуту, ефективність реклами, систему знижок та стимулювання працівників, можливі зміни цільового ринку. Щодо облікових потоків, то основну інформацію містять звіт про фінансові результати і баланс. Баланс відображає активи і пасиви підприємств, власний капітал на визначену дату. Звіт про фінансові результати з погляду маркетингової інформації є важливішим, оскільки він характеризує рівень продажів, витрати і доходи підприємства. Зіставляючи ці форми звітності за різні роки, аудитор може помітити позитивні чи негативні зміни і вжити заходів для усунення негативних тенденцій. Для особи, що виконує перевірку, важливим є зміст засновницьких документів, угод, договорів, первинних документів, облікових реєстрів, аналітичних даних, протоколів тощо. Для оцінювання та підвищення ефективності й прибутковості реалізації товарів, робіт і послуг аудитору необхідні дані про залишки товарів (робіт і послуг), їх надходження, товарооборот та витрати на окремі маркетингові послуги.

Вказана система інформації охоплює вхідну (від сторонніх організацій), облікову (з реєстрів бухгалтерського обліку), розрахункову (аналіз усіх наявних даних). Докази, отримані в результаті перевірки, мають бути достатніми і підтверджувати, що інформація, наявна на підприємстві, не викривлена, містить точні дані. Це мінімізує ризик. Тому дослідження аудитора мають бути якісними, що передбачає збирання якісної інформації, тобто такої, яка не підлягає вимірюванню. Наприклад, ставлення покупців до товару, прихильність їх до певного виду товару. Ці дослідження мають бути і кількісними – збирання інформації, яку можна виміряти в натуральних і вартісних показниках (кількість покупців відносно рівня попиту, кількість реалізованої продукції, рівень собівартості, розрахунок коефіцієнтів).

Усе вищесказане дає можливість визначити, що під інформаційною системою маркетингу слід розуміти людей, працівників підприємства, а також методологію обробки інформації, яка пов'язує їх і вивчення та аналіз якої є головним методом аудиту в маркетинговій діяльності підприємства. Отже, отримання ключової (якісної, потрібної) інформації – доволі складне і довготривале явище. Під час прийняття рішення завжди існує ризик помилки, тому важливо перед початком перевірки відсіяти всю ненадійну інформацію, яку не підтвердив об'єкт.

В умовах ринкової економіки, розвитку ринкових відносин кожне підприємство функціонує за високого економічного ризику і правильно визначена стратегія – основа його економічного успіху. У цьому аспекті істотним є реалізація стратегії діяльності підприємства, для розроблення якої потрібен аудит, як один з найважливіших інструментів. Серйозним питанням з погляду маркетингового аудиту є

визначення послідовності дій. У практичному плані найдоцільніше використовувати модель із декількох етапів, на яких перевіряють відповідні інформаційні системи:

1) робота з підприємством, ознайомлення з його документацією, ринком, організацією, способом виробництва, консультування та опитування управлінського персоналу щодо проблем та бажаних результатів. На цьому етапі укладають договір про роботу, аналізують проблеми та складають план роботи. Керівництво визначає, які відділи мають надати інформацію;

2) виявлення фактів та їх ретельний аналіз. На підприємстві проводять маркетингові дослідження, аналізують сегментацію ринку, оцінюють процес виробництва, розроблення продукту, з'ясовують політику ціноутворення, руху товарів;

3) пошук ефективних рішень для отримання вигод. Розроблення спільної з фахівцями підприємства маркетингової стратегії поетапного запровадження нових підходів до функціонування підприємства;

4) контроль за ефективністю запропонованих рекомендацій, консультування з інших питань, які можуть виникнути у керівництва, оцінювання результатів роботи.

Але слід розуміти, що діяльність підприємства відбувається у досить складному середовищі, яке доволі часто складається з неконтрольованих і непрогнозованих факторів, з якими підприємства змушені миритися. Така ситуація, з одного боку, надає переваги, але і створює загрози щодо подальшої діяльності. З цього впливає, що підприємства повинні постійно аналізувати середовище, в якому діють, щоб вчасно адаптуватися до умов і уникнути можливих негативних наслідків, а також реалізувати свої можливості і збільшити свій потенціал. До середовищ, про які аудитор повинен завжди мати інформацію належать: демографічне середовище (якісно-кількісні зміни у структурі населення, які можуть вплинути на вибір продукту, наявний попит на товар); економічне середовище (зміни дохідності населення, цін на продукцію, інфляції, кредитування, рівня зайнятості); екологічне середовище (рівень забруднення довкілля, вичерпність ресурсів); технологічне середовище (нововведення, зміни у способах виробництва, нові товари); політичне середовище (нові закони та постанови); культурне середовище (ставлення населення до підприємства, зміни стилів життя).

Аудит маркетингу має бути всеосяжним – охоплювати всі характеристики підприємства, всі проблемні питання маркетингової діяльності та всю можливу інформацію, не обмежуватися аналізом лише деяких аспектів і окремих наданих документів. Під час аудиту аналізують договори з виробниками та ефективність системи збуту, правильність встановлення ціни та співвідношення витрат і отриманих доходів за видами продукції, розмір заробітної плати та системи стимулювання праці, обстежують місця збуту та оцінюють ефективність реклами, досліджують можливості ринку та його основні зміни; систематичним – передбачає поетапну роботу з

покращення діяльності підприємства; мати всеохопний характер – аудитор переглядає інформацію за основними формами звітності, звіряє з первинними документами, виконує коефіцієнтний аналіз і допомагає в розробленні стратегії підприємства на підставі отриманих показників; незалежним – аудитор має бути неупередженим та незалежним у висловленні своєї думки, наданні об'єктивної інформації; періодичним – найчастіше аудит здійснюють у разі погіршення діяльності підприємства, на прикладі зниження обсягів продажу, проблем в організації тощо. Але з метою сталого поліпшення діяльності його треба проводити періодично.

Доволі часто аудитор розробляють робочі документи, щоб отримати точнішу та достовірнішу інформацію, проводять опитування та інтерв'ю, на основі внутрішньої звітності виконують практичний аналіз. Аудиторське консультування з питань управління маркетинговою діяльністю підприємств дає змогу значно підвищити прибутковість підприємства, збільшити збут та виробництво продукції і, як наслідок, досягти позитивних показників результатів роботи. Величина доходу в цьому випадку визначається ціною продажу продукції й обсягом реалізації. Обсяг реалізації і ціни продажу характеризують ефективність системи маркетингу підприємства, а витрати – ефективність діяльності всіх служб, зокрема виробничих. Керівництво постійно повинно мати інформацію про співвідношення цих показників (ціна – витрати – прибуток).

Отож, аудитор може надати рекомендації за отриманими інформаційними ресурсами, що стосуються таких основних проблемних питань:

- консультування про розміри, сегменти ринку, на якому потенційно прагне або вже діє підприємство;
- виявлення потреб споживачів, з'ясування того, яку якість товару, обслуговування і ціни вони вважають оптимальною;
- визначення конкурентів та їхніх основних стратегій, сильних і слабких сторін;
- пошук і розширення кола нових партнерів із збуту, встановлення того, наскільки ефективно вони працюють;
- пропозиції щодо розроблення нових товарів та розширення асортименту;
- аналіз прибутковості товарів, ринків, каналів збуту, пропозиції щодо можливості збільшення отриманих вигод, та мінімізація витрат, ціни та їхньої відповідності споживчій цінності товару з погляду покупця, ефективність системи знижок для стимулювання системи збуту;
- зменшення до мінімуму негативних наслідків змін, а також факторів "невизначеності майбутнього";
- полегшення роботи із забезпечення ефективної діяльності підприємств та їхньої прибутковості, розроблення оптимальної організації підприємства для виконання поставлених завдань;
- визначення можливості врахування всіх змін, що відбуваються на ринках, та пристосування підприємств до них, забезпечення практичних дій для вдосконалення діяльності підприємств;

- пропозиції щодо створення найефективнішого виробничого потенціалу та системи зовнішніх зв'язків і збуту, що сприяють змінам і дають змогу досягти поставлених цілей.

Тому аудит маркетингової діяльності підприємств – це не разовий захід, а постійний і безперервний процес, що надає інформацію про стан діяльності підприємства, його маркетингову діяльність, зміни на ринках та багато іншого.

До того ж з розвитком Інтернету перед аудитором постало питання про цілеспрямований і дисциплінований підхід для гарантії того, що дослідження обмежуються інформаційними цілями, що їх не відволікатимуть обсяг і сам по собі цікавий зміст усієї доступної інформації [1]. Але позитивним аспектом усіх програмних продуктів і можливості доступу до інноваційних ресурсів є автоматизація розрахунків надходження товарів, їх залишків та товарообороту, реалізації на сегментних ринках. Саме такі системи й утворюють бази даних, управління якими здійснюється за допомогою внутрішніх джерел інформації. У центрі інформаційної системи маркетингу, окрім бази даних законодавства, також й бази даних методів і моделей. Останнє передбачає налагоджені потоки розрахунків, алгоритмів і формул для аналізу і контролю маркетингової діяльності, які програмуються і які надалі просто використовує підприємство. Отже, головна перевага сучасної інформації полягає у тому, що вона дає змогу виконувати аналіз та надавати обґрунтовані рекомендації на підставі врахування значно більших відомостей про ринок, регіони, кон'юнктуру, фірму, економіку, трудові та матеріальні ресурси. А це уможливило впровадження якісно інших форм маркетингової діяльності.

Основним напрямом удосконалення маркетингової діяльності підприємства за допомогою аудиту є створення нових інформаційних систем, побудованих на сучасних апаратно-програмних засобах, інформаційних технологіях, обробленні доступних даних та використанні економіко-математичних методів і моделей для прийняття управлінських рішень. Що ж до оцінки впровадження таких технологій на підприємстві, то вони уможливають комплексність та доцільність виконання нових завдань, вибір ефективного технічного оснащення та створення відповідної інформаційної бази, програмне забезпечення підприємства, використання інформаційної технології збирання, реєстрації, нагромадження та оброблення даних для управління і прийняття маркетингових рішень.

5. Висновки

Наведені вище міркування підкреслюють важливість і необхідність інформаційного забезпечення, що є визначальною умовою для забезпечення якості аудиту в маркетинговій діяльності підприємства. Фінансові питання проведення такого виду перевірки зумовлені в основному ринковими рішеннями. Якщо такий аналіз відсутній, це ускладнює отримання чіткого й об'єктивного уявлення про різні аспекти діяльності підприємства. Комплексний підхід до вирішення низки питань, визначення до-

статності та якості інформаційних ресурсів сприяти-
ме вдосконаленню такої діяльності загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Обри У. Аудит маркетинга : [Текст] / У. Обри – Днепропетровск : Балана-Клуб, 2003. – 368 с.

2. Організація і методика аудиту: [Текст] / М. О. Никоневич, К. О. Редько, О. А. Юрева; [під ред. Є. В. Мниха]. – К. : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2006. – 472 с.

3. Гвоздецкая И. Проверено, работает. Классификация задач и методов маркетингового аудита [Текст] / И. Гвоздецкая, С. Майкова // Маркетолог. – 2010 – №1 (123). – С. 9–14.

УДК 658.84:004.738+65.011.44

Катинська М. З., Міщук І. П.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація. Розглядається зміст ефективності в торгівлі та специфіка її визначення на підприємствах електронної торгівлі. Аналізуються основні підходи до визначення показників оцінювання ефективності підприємств електронної торгівлі. Пропонується авторський методичний підхід до оцінювання ефективності електронної комерції.

Ключові слова: електронна торгівля, підприємство, оцінка, ефективність, показники ефективності.

Katinska M., Mishchuk I.

BASIC APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF ELECTRONIC COMMERCE OPERATIONS

Summary. Consider the contents of efficiency in trade and its specific definition in the business e-commerce. The main approaches to the determination of evaluating the effectiveness of e-commerce businesses. Author proposed a methodical approach to evaluating the effectiveness of e-commerce.

Keywords: electronic commerce, enterprise, evaluation, performance.

1. Вступ

В теорії та практиці електронної торгівлі одним із центральних є питання оцінки ефективності торговельної діяльності Інтернет-магазину та визначення шляхів її підвищення. Керівництво суб'єктів господарської діяльності, які створюють електронні магазини, зобов'язане так побудувати процес управління, щоб забезпечити якнайповніше використання наявних ресурсів і досягнення високих кінцевих результатів торговельної діяльності. В той же час, на багатьох вітчизняних підприємствах, які створюють Інтернет-магазини, відсутня ефективна система управління торговельною (комерційною) діяльністю, яка б забезпечувала гнучке реагування на зміни умов господарської діяльності, а нові підприємницькі формування часто взагалі не мають досвіду ефективного управління. У результаті, під тиском зовнішніх і внутрішніх чинників, такі підприємства втрачають керованість, несуть фінансові втрати, а отже, знижується ефективність їх функціонування на ринку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

У роботах вітчизняних та зарубіжних економістів (зокрема, В. Андрійчука, Я. Антонюка, Л. Балабанової та А. Герасимчук, Г. М. Десмонда та

Р. Е. Келлі, Г. Братусь, А. Малицького, А. Куценка, А. Тищенко та ін.) питання оцінки ефективності діяльності торговельних підприємств розглядалися неодноразово [1-4], проте, в сучасній економічній літературі практично відсутні рекомендації щодо впровадження придатної для використання на практиці системи показників оцінки ефективності торговельної діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють її шляхом створення та подальшої експлуатації електронних магазинів. Одним із небагатьох винятків у цьому плані є робота російських вчених Д. Садкова та А. Габідуліна [5], але її автори в-основному зосереджують увагу на дослідженні ефективності діяльності ІТ-провайдерів у сфері електронного бізнесу загалом, а не електронної торгівлі. Це обумовлює актуальність даної статті та визначає мету і завдання даного дослідження.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою проведення даного дослідження визначено пошук ефективних інструментів оцінки результатів торговельної діяльності суб'єктів господарювання у сфері електронної торгівлі та аналіз методичних підходів до створення комплексної системи показників, придатних для визначення

ефективності діяльності зазначених торговців. Поряд із цим ставиться завдання щодо з'ясування змісту методичних підходів до визначення ефективності, формування системи показників ефективності та методів визначення ефективності у сфері електронної торгівлі.

4. Виклад основного матеріалу

Електронна торгівля є специфічною формою торгівлі, принципово новим способом покупки, продажу і розподілу товарів і послуг із застосуванням електронних засобів обміну даними, яка дозволила суттєво розширити горизонти торговельної діяльності та підвищити її ефективність.

Сьогодні не існує єдиної думки щодо оцінки ефективності комерційної діяльності у сфері електронної торгівлі. У теорії і на практиці склалися різні підходи до оцінки ефективності електронної торгівлі, зокрема, як відзначає О. Шалева, перший з них полягає в пошуку нових, невідомих раніше, показників ефективності, які безпосередньо пов'язані з використовуваними технологіями електронної торгівлі (при цьому треба бути готовим до того, що це не завжди і не для всіх форм комерційних операцій може бути реалізовано). Другий підхід передбачає використання відомих показників ефективності, що, у свою чергу, вимагає кількісної оцінки впливу технологій електронної торгівлі на такі показники ефективності [6, с. 95].

Основним елементом у дослідженні ефективності торгівлі є побудова показників її оцінки, за допомогою яких визначається кількісна характеристика ефективності в єдності з її якісною визначеністю. Тому науково обґрунтовані, придатні для використання на практиці показники, є однією з найнеобхідніших умов оцінки та забезпечення оптимального функціонування механізму управління діяльністю торговельного підприємства сфери електронної торгівлі, ефективного використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Аналізуючи найбільш відомі підходи оцінювання ефективності діяльності суб'єктів електронної торгівлі, можна виділити такі вузькоорієнтовані, специфічні напрями оцінки ефективності: технічний, економічний, організаційний і маркетинговий, кожному з яких притаманні відповідні показники ефективності.

Характерним для технічного підходу оцінки ефективності діяльності суб'єктів електронної торгівлі є застосування різних кількісних моделей міри використання ІТ. Як правило, така модель представляє ефективність системи в термінах вартості і міри використання компонентів. Модель розглядає діяльність комп'ютерної системи електронного магазину як функцію вартості і міри використання устаткування, враховує якість і характер програмного забезпечення, рівень підготовки співробітників; вона може використовуватися для виявлення вузьких місць системи електронної торгівлі, визначення економічних наслідків її встановлення та експлуатації, для виявлення недовантаження або перевантаження тощо.

Підхід, що враховує переважно економічні показники, досить часто застосовується на практиці

для оцінки економічної ефективності вибраного варіанту побудови системи електронної комерції (наприклад, на основі Web-сервера підприємства в середовищі Інтернет); при цьому аналізується вартість придбання технічних засобів і програмного забезпечення для створення електронного магазину, а також враховуються фінансові показники діяльності цього магазину.

Організаційні показники, як основа організаційного підходу до оцінки ефективності діяльності електронної торгівлі, визначають міру інтеграції нової інформаційної системи з існуючою системою, а також з діяльністю підприємства і його бізнес-процесами [6, с. 96].

Маркетинговий підхід базується на врахуванні системи показників, що характеризують ефективність проведення маркетингової програми реалізації і підтримки Web-сервера в середовищі Інтернет і ефективність використання інструментів Web-маркетингу [там же]. Оцінку ефективності роботи торговельних підприємств, що використовують технології електронної комерції, пропонується здійснювати за аналогією оцінювання рекламних сайтів, що передбачає використання показників кількості відвідувань Інтернет-магазину, частки відвідувачів, які здійснили покупку, кількості повторних відвідувань тощо. На наш погляд, такі показники практично не відображають власне ефективності роботи підприємства електронної торгівлі.

Реально проблема оцінки ефективності підприємства електронної торгівлі є досить широкою і повинна одночасно відображати технічні, економічні, організаційні та інші аспекти, адже всі перераховані групи показників зв'язані один з одним, а вибір лише однієї з них не забезпечує комплексної оцінки ефективності діяльності підприємства електронної торгівлі. Тому для оцінки різних аспектів діяльності підприємства електронної торгівлі необхідно виділити відповідні критерії ефективності з тим, аби по кожному з них можна було надалі проводити оцінку і відповідно до неї приймати заходи з коригування, розвитку і вдосконалення діяльності електронного магазину.

На теоретичному рівні запропонований ряд методів оцінки ефективності інформаційних технологій (ІТ), використовуваних для функціонування підприємства електронної торгівлі, за такими напрями, як: продуктивність; корисність для користувача; додана вартість (дія ІТ на досягнення цілей організації); улаштованість в бізнес (рівень залежності ділової активності суб'єкта господарювання від ІТ); дія ІТ-інвестицій на структуру бізнесу, доходів, інвестицій; бачення керівників [7]. Проте, проблема полягає у реалізації такого підходу шляхом розробки показників, які реально відображають кожен з цих напрямів на основі доступної інформації суб'єкта господарювання, та зведенні їх в єдину систему оцінювання ефективності з врахуванням рівня важливості кожного з напрямів.

Поряд з цим, у літературі часто пропонується розповсюдити оцінювання ефективності тор-

говельної діяльності за традиційними технологіями на сферу електронної торгівлі. При цьому підходить вважається, що в сфері економічної діяльності людей, до якої відноситься і торговельна діяльність, ефективність може проявлятися у різних формах, зокрема – у формах економічного та соціального ефекту. Оскільки підприємства електронної торгівлі, незважаючи на здійснення ними процесів продажу товарів і послуг у специфічній формі, все ж є насамперед суб'єктами торговельно-господарської діяльності, то для них також характерними мають бути зазначені види ефекту, які мали б визначатися як складові елементи ефективності торговельної діяльності даного суб'єкта господарювання.

Відповідно, оцінка ефективності комерційної діяльності будь-якого торговельного підприємства (зокрема – підприємства електронної торгівлі) має здійснюватися на підставі оцінки ефективності використання його ресурсів (матеріальних, трудових та фінансових) і здійснення узагальнюючої оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу. Загальна система показників для такої оцінки економічної ефективності торговельного підприємства у найбільш цілісному її вигляді, на наш погляд, була запропонована Л. В. Балабановою та А.М. Герасимчук [8].

Проте, як показало проведене авторами спеціальне опитування провідних фахівців реально діючих електронних магазинів, оцінити з її допомогою ефективність комерційної діяльності підприємств електронної торгівлі є нереальним як через закритість інформації, віднесеної до поняття "комерційна таємниця", так і через непристосованість частини показників до специфіки здійснення торговельної діяльності в електронній торгівлі.

Це обумовлює необхідність формування відмінної від вищезазначених системи оцінки ефективності діяльності підприємства електронної торгівлі, яка б, до того ж, відображала вартість використаних ресурсів як на стадії створення суб'єкта електронної торгівлі, так і в процесі його функціонування. При цьому вважаємо доцільним збереження провідної ролі економічних показників.

На наш погляд, методика економічного вимірювання ефективності діяльності торговельного підприємства має відповідати таким вимогам:

1. Динамічність – система показників ефективності повинна не тільки більш повно розкривати, але і правильно відображати діяльність торговельного підприємства у статистиці та динаміці, має бути зорієнтована в часі та прив'язуватись до певних часових горизонтів.

2. Комплексність – означає відображення ефективності використання усіх видів ресурсів, що застосовуються, взаємозв'язок показників з метою отримання узагальнюючого результату.

3. Простота – можливість застосування показників ефективності в управлінні різними ланками комерційної діяльності на підприємстві.

4. Адекватність – внутрішня відповідність системи показників економічному явищу, яке досліджується, і забезпеченість уникнення протиріч.

5. Інтегрованість – дослідження ефективності мають будуватися на використанні економічної інформації, яка збирається сучасними системами обліку й аналізу.

6. Рухливість – здатність системи показників трансформуватися та змінюватися відповідно до динаміки економіки в цілому.

7. Формалізованість – метрика визначення, всі складові, вихідні елементи визначення ефективності повинні бути представлені у вигляді однорідних аналітичних елементів з використанням зрозумілого користувачам алгоритму формалізації.

8. Цільова орієнтованість – виконання найважливішими показниками стимулюючої функції у процесі використання наявних резервів зростання ефективності діяльності чи окремого її виду.

Важливим принципом побудови показників ефективності має бути також дотримання відповідності між результатом (ефектом) і факторами (ресурсами), що зумовили отримання цього результату. В розрахунок повинні включати лише ті ресурси (витрати), які брали безпосередню участь у створенні відповідного ефекту; в свою чергу і ефект має включати всі складові спожитих вартостей, що мають господарську цінність [7].

5. Висновки

Отже, проведений авторами аналіз показує, що особливості організації торговельних процесів у системах електронної торгівлі викликають необхідність уточнення системи оцінки ефективності підприємств електронної торгівлі, враховуючи необхідність розширення кола використовуваних показників для потреб суб'єктів господарювання – організаторів електронних магазинів.

У цілому методичний підхід до оцінки ефективності електронної торгівлі має передбачати:

- визначення наочної області оцінки ефективності діяльності підприємства електронної торгівлі;
- визначення цільової функції діяльності суб'єкта господарювання в цій сфері;
- виявлення показників ефективності діяльності з досягнення поставленої мети;
- формулювання критерію ефективності;
- організацію здобуття необхідних статистичних та інших даних для визначення показників ефективності;
- розрахунок показників і критерію ефективності;
- аналіз отриманих результатів і ухвалення рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братусь Г. А. Методологічні основи дослідження ефективності діяльності торговельних підприємств / Г. А. Братусь // Вісник Донецького національного університету економіки та торгівлі ім. Туган-Барановського. Економічні науки. – 2010. – № 4. – С. 155-161.

2. Малицький А. А. Оцінка ефективності управління підприємством / А. А. Малицький // Вісник Донецького національного університету еконо-

міки та торгівлі ім. Туган-Барановського. Економічні науки. – 2008. – № 4. – С. 86-92.

3. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія / А. В. Куценко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.

4. Тищенко А. Н. Экономическая результативность деятельности предприятий: монография / А. Н. Тищенко, Н. А. Кизим, Я. В. Догадайло. – Х. : ИНЖЕК, 2005. – 144 с.

5. Садков Д. Измерение эффективности Интернет-бизнеса: индекс ePerformance компании

McKinsey / Д. Садков, А. Габидуллин // Мир электронной коммерции. – 2000. – № 4. – С. 12-35.

6. Шалева О. І. Електронна комерція: [навч. посібник] / О. І. Шалева. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 214 с. – С. 95.

7. Десмонд Г. М. Руководство по оценке бизнеса / Десмонд Гленн М., Келли Ричард Э. – М. ГРОО, 1996. – 317 с.

8. Балабанова Л. В. Комерційна діяльність: маркетинг і логістика : навч. посібник / Л. В. Балабанова, А. М. Германчук. – К. : ВД "Професіонал", 2004. – 288 с.

УДК 338.931

Клюс Ю. І., Сімінін С. Ф.

КОНТРОЛЬ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНИХ РИЗИКІВ НА ЕКОНОМІЧНУ СТІЙКІСТЬ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Розглянуто вплив інноваційної діяльності на економічну стійкість підприємства, визначено види інноваційних ризиків та їхню роль в процесі інноваційної діяльності, запропоновано заходи контролю інноваційних ризиків задля забезпечення економічної стійкості підприємства.

Ключові слова: інновації, економічна стійкість, ризики, контроль.

Klyus U., Siminin S.

CONTROL OF INFLUENCE OF INNOVATIVE RISKS IS ON ECONOMIC FIRMNESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Summary. The influence of innovation and economic stability of the company, the kinds of innovative risk and their role in the process of innovation, proposed measures to control risks in the innovation process to ensure economic sustainability of the enterprise.

Keywords: innovation, economic stability, risk, control.

1. Вступ

У сучасних умовах господарювання інновації та інноваційна діяльність набувають все більшого значення для економічного розвитку країни і для забезпечення економічної стійкості промислових підприємств, тому що вони є одним з базових елементів ефективної стратегії і важливим інструментом створення та збереження конкурентних переваг підприємств. Інноваційна активність залишається рушійним чинником стабільного економічного зростання. Вплив зазначених тенденцій ще більш посилюють перехід до ринкової економіки та фінансово-економічна криза, що актуалізувало потребу в інтенсивних шляхах економічного розвитку. Тому дослідження впливу на економічний стан промислових підприємств інноваційної діяльності та пов'язаних з нею ризиків, є актуальним.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання інноваційного розвитку економіки, ризиків інноваційної діяльності розглянуто у наукових працях таких вчених, як М. Грачева, О. Мазур, А. Гриньов, О. Федонін, В. Чабан, Н. Чухрай,

Л. Федулова та інші. Фактори, що впливають на економічну стійкість підприємства, вивчали В. Гречаний, Т. Мізнікова. Але й досі питання впливу інноваційної діяльності на економічну стійкість промислового підприємства є невирішеними.

3. Мета статті і постановка завдань

Мета дослідження – визначити вплив інноваційних ризиків на економічну стійкість підприємства та запропонувати заходи контролю за ними.

4. Виклад основного матеріалу

Вплив інновацій на економічну стійкість діяльності підприємства можна визначити так: використання нових технологій забезпечує вдосконалення якості та інших властивостей виробленої продукції, що впливає на її конкурентоспроможність, яка, своєю чергою, нерозривно пов'язана із економічною стійкістю діяльності підприємства. Застосування інноваційних підходів у менеджменті й маркетингу підвищує ефективність використання ресурсів, що сприяє зниженню витрат. Ефективне використання і комбінування чинників впливу на економічну стійкість діяльності підприємства максимізує їхню позитивну дію і зменшує негативний

вплив. Безперервна модернізація виробництва і ведення бізнесу, на основі використання інноваційної моделі розвитку, дає змогу підприємству швидко реагувати на нововведення конкурентів для того, щоб підтримувати показники діяльності на запланованому рівні та зберігати економічну стійкість. Дослідження і розробки сприяють подальшому прогнозуванню і розвитку інновацій; постійно й успішно реалізуючи інноваційні проекти, підприємство створює імідж гнучкого й інновативного, що є складником його конкурентоспроможності, та впливає на підтримку його економічної стійкості.

Встановлено, що вплив інноваційної діяльності на економічну стійкість підприємства не завжди є позитивним. Оскільки основою інновації завжди є зміна, що порушує сталу рівновагу між елементами системи та призводить до дисбалансу між ними, слід враховувати всі ризики інноваційної діяльності. Це означає, що інноваційна діяльність є доволі ризикованою. У великих організаціях цей ризик, як правило, значно менший, оскільки перекривається масштабами звичайної господарської діяльності (налагодженої і найчастіше диверсифікованої). На відміну від великих, малі організації більш схильні до ризику. Це зумовлено залежністю підприємств від коливань зовнішнього середовища та специфікою здійснення інноваційної діяльності.

Про рівень ризику інноваційної діяльності свідчить той факт, що в середньому з кожних десяти венчурних фірм успіху добиваються лише одна-дві. Однак високий ризик супроводжується його високою компенсацією: можлива норма прибутку від упровадження інноваційних проектів набагато вище за звичайну, одержаної від інших видів підприємницької діяльності. Саме це дає змогу інноваційній сфері існувати і розвиватися.

Вивчення особливостей роботи великої кількості промислових підприємств, які упроваджували інновації, допомогло узагальнити цю інформацію і визначити природу інноваційних ризиків діяльності підприємства.

У словнику української мови ризик визначається як можлива небезпека чого-небудь і як дія наугад, що вимагає сміливості, надії на щасливий результат.

Ризик – це можливість таких наслідків схвалюваного рішення, при який поставлені цілі повністю або частково не досягаються.

Ризик в інноваційній діяльності можна визначити як "вірогідність втрат, що виникають при вкладенні організацією засобів у виробництво нових товарів і послуг, в розробку нової техніки і технологій, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку, а також при вкладенні засобів в розробку управлінських інновацій, які не принесуть очікуваного ефекту".

Природа інноваційних ризиків в умовах формування ринкової економіки визначається такими чинниками, як:

- недостатність державного регулювання інноваційної діяльності, неможливість заздалегідь передбачити зміни в законодавстві;

- істотна роль випадкових чинників взаємодії із зовнішнім середовищем; залежність підприємства від зовнішнього середовища, яке динамічніше, ніж внутрішнє середовище підприємства;

- дії власників, що не орієнтуються на тривалість існування свого бізнесу, який не має інноваційного спрямування;

- конкурентна боротьба, яка набуває іноді ризикових форм;

- поширення випадковостей і непередбачуваності на всі сфери життя і діяльності;

- слабка підготовка персоналу підприємств до роботи в кризових умовах і в умовах невизначеності;

- високі темпи розвитку світового ринку, глобальні зміни в інформаційних технологіях, які ще не стали для більшості підприємств основою інновацій.

Ризики інновацій можна розділити на:

- об'єктивні, які пов'язані з розміром компанії і зумовлені її галузевою приналежністю, особливостями економіки і правового регулювання інновацій;

- суб'єктивні, спричинені неефективністю управління інноваційною діяльністю на підприємстві.

На відміну від інших видів, інноваційні ризики можна також класифікувати за стадіями інноваційного процесу:

– потенційні ризики на стадії вибору напрямів інноваційної діяльності; негативні наслідки цього ризику можуть бути особливо істотними;

– на стадії розроблення інноваційної стратегії ризики, спричинені неправильним оцінюванням сильних і слабких сторін інноваційного потенціалу підприємства, загроз і можливостей діяльності;

– ризики на кожній стадії здійснення інновацій, пов'язані з перешкодами внутрішнього і зовнішнього характеру (ризик недостатнього рівня фінансування, ризик невиконання господарських договорів, виникнення непередбачених витрат і зниження доходів тощо);

– маркетингові ризики збуту результатів інноваційної діяльності;

– ризики посилення конкуренції, зокрема, легальної і нелегальної імітації конкурентами запатентованих підприємством інновацій;

– ризики, зумовлені недостатнім рівнем кадрового забезпечення;

– ризики, пов'язані із забезпеченням прав власності на інноваційний проект.

Окрім розглянутих видів ризиків, на інноваційну діяльність підприємств впливають ризики, характерні для будь-яких видів підприємницької діяльності, – політичні, фінансові.

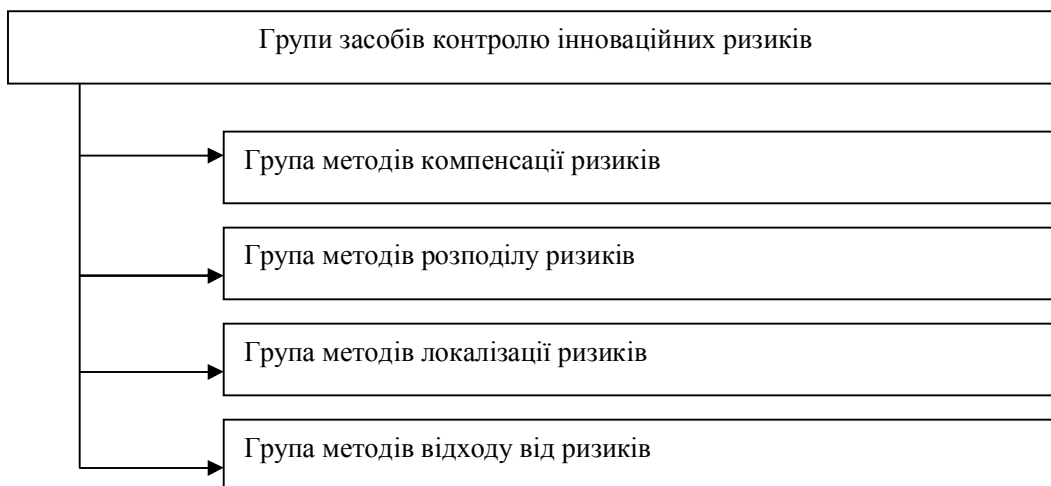
Ураховання чинників ризику і невизначеності призводить до дорожчання проектів, хоча іноді здається, що ризики настільки малі, що їх не потрібно брати до уваги. Проте втрати через виникнення ризику можуть звести до нуля ефективність будь-якого проекту.

Тому одна з цілей різних варіантів інноваційних стратегій – уникнути ризику або зменшити його. Для цього необхідно здійснювати заходи для контролю інноваційних ризиків. Повністю уникнути ризику в інноваційному підприємстві неможливо, оскільки інновації і ризик – взаємопов'язані категорії.

Отже, існують способи контролю інноваційних ризиків, які можна розділити на декілька основних груп (рис. 1).

дуже ризиковане і величина можливого ризику неприйнятна для інноваційної організації, вона може передати ці ризики іншій організації, становище якої краще для, для зменшення втрат або контролю над чинниками ризику. Щоб передати ризик інноваційної діяльності, як правило, складають такі типи контрактів:

- будівельні контракти;
- контракти на оренду машин і устаткування (лізинг);

Рис. 1. Групи засобів контролю інноваційних ризиків

1. Група методів компенсації ризиків.

Диверсифікація інноваційної діяльності. Цей метод полягає в розподілі зусиль розробників (дослідників) і капіталовкладень для реалізації різноманітних інноваційних проектів, безпосередньо не пов'язаних. Якщо через непередбачені події один з проектів стане збитковим, то інші можуть виявитися успішними і принеситимуть прибуток.

Проте на практиці диверсифікація може не тільки зменшувати, але і збільшувати ризик інноваційної діяльності у випадку, якщо підприємець вкладає засоби в інноваційний проект, спрямований у сферу діяльності, в якій його знання і управлінські здібності обмежені.

Страховання ризиків також дасть змогу підприємству контролювати втрати, пов'язані з несприятливими подіями (страховими випадками). За допомогою страхування підприємство може мінімізувати практично всі майнові, а також політичні, кредитні, комерційні та виробничі ризики. Разом з тим страхуванню, як правило, не підлягають ризики, пов'язані з несумлінністю партнерів. Цей метод мінімізації ризику має обмеження, до яких слід зарахувати високий розмір страхового внеску, який встановлює організація під час укладання договору страхування, а також те, що страхування не поширюється на деякі ризики.

2. Група методів розподілу ризиків.

Передавання (трансферт) ризику за допомогою укладання контрактів – наступний метод контролю ризику інноваційної діяльності. Якщо виконання яких-небудь робіт за інноваційним проектом

- контракти на зберігання і перевезення вантажів;

- контракти продажу, обслуговування, постачання;

- договір факторингу (фінансування під поступку грошової вимоги – передавання організації кредитного ризику забезпечує 100 % гарантії на отримання всіх платежів, зменшуючи кредитний ризик організації);

- біржові операції, які знижують ризик постачання інноваційного проекту в умовах інфляційних очікувань і відсутності надійних оперативних каналів закупівель.

3. Група методів локалізації ризиків.

Цей метод використовують, коли вдається достатньо чітко й конкретно вичленувати і ідентифікувати джерела ризику. Визначивши економічно найбезпечніший етап або ділянку діяльності, можна зробити його контрольованим, знизивши тим самим загальний рівень ризику. Для цього великі промислові компанії, як правило, виділяють венчурні підрозділи або венчурні дочірні фірми.

4. Група методів відходу від ризиків.

У деяких випадках найефективнішою можливістю уникнути негативних наслідків або понизити рівень ризику в інноваційній діяльності є прямі управлінські дії на чинники ризику. Такі заходи сприяють досягненню успіху в діяльності всього підприємства:

- стратегічне планування інноваційної діяльності;

- ретельний аналіз інноваційного проекту й оцінювання власних можливостей;

- перевірка передбачуваних партнерів за інноваційним проектом;
- моніторинг соціально-економічного і правового середовища;
- активний маркетинг;
- підбір персоналу, що бере участь в інноваційній діяльності;
- гнучке управління інноваційною діяльністю, основане на оперативному контролі;
- забезпечення економічної безпеки підприємства загалом.

5. Висновки

Розглянуті способи контролю інноваційних ризиків дадуть змогу знизити можливий негативний вплив інноваційної привабливості на стійкість функціонування підприємства. Вважаємо, що вибір конкретного з них залежить, в основному, від досвіду керівника і можливостей компанії. Щоб досягти більшого ефекту, як правило, слід використовувати не один, а сукупність методів контролю ризиків на всіх стадіях здійснення інноваційних проєктів. Формування таких сукупностей залежно від різних чинників є подальшим напрямом досліджень.

УДК: 657.22

Кобилянська М. С.

МАЙНОВІ КОМПЛЕКСИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Анотація. Розкрито авторське бачення місця майнових комплексів та їхніх елементів серед об'єктів бухгалтерського обліку на основі авторського підходу до трактування та декомпозиції об'єкта дослідження.

Ключові слова: майнові комплекси, об'єкти бухгалтерського обліку, етапи дослідження.

Kobylyans'ka M.

PROPERTY COMPLEXES IN SYSTEM OF OBJECTS OF RECORD-KEEPING

Summary. In the article the vision of property complexes (and their components) position in the system of accounting objects is considered based on the author's approach to interpretation and decomposition of the investigation object.

Keywords: property complexes, objects of record-keeping, research stages.

1. Вступ

Зародження та розвиток ринкових відносин в Україні супроводжується появою нових інститутів, існування яких було неможливе у радянські часи. Новий уклад економіки генерує множину актуальних завдань, вирішення яких пов'язане, зокрема, із інститутом прав власності. За даними звітів Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність, в умовах постійного зниження рівня глобальної конкурентоспроможності економіки України (з 72-го у 2008 – 2009 рр. до 85-го у 2010 – 2011 рр.) найгіршими

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко В. А. Менеджмент устоячивого розвитку підприємств [Текст] / В. А. Василенко – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
2. Грачева М. В. Инновационное предпринимательство, его риски и обеспечение безопасности [Текст] / М. В. Грачева, А. С. Кулагин, С. Ю. Симаранов // Инновации. – 2001. – № 8. – С. 22–30.
3. Данилишин Б. А. Научно-инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины [Текст] / Б. А. Данилишин, В. А. Чиждова // Экономика Украины. – 2004. – № 3 (500). – С. 4–11.
4. Денисюк В. І. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка [Текст] / В. І. Денисюк // Економіст. – 2005. – № 8 (226). – С. 45–49.
5. Мазур Е. П. Инновационные риски в деятельности предприятия [Текст] / Е. П. Мазур, Г. А. Смирнова, М. Н. Титова // Инновации. – 2001. – № 4–5. – С. 121–129.

Таблиця 1

Динаміка деяких інституційних індикаторів України за 2008 – 2011 рр. (за даними звітів Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність [1 –3])

Показники	Міся за періодами		
	2008–2009 рр.	2009– 2010 рр.	2010 – 2011 рр.
Глобальна конкурентоспроможність України	72	82	85
Захист міноритарних акціонерів	129	132	135
Захист прав власників	123	127	138
Дієвість аудиторських стандартів	113	117	128
Довідково: загальна кількість досліджуваних країн	134	133	139

питання правочинів з підприємством у формі майнових комплексів (далі МК), з іншого – відсутністю наукового обґрунтування методики та організації бухгалтерського обліку операцій з МК [5], яка б уможливила формування повної та достовірної інформації в системі обліку і звітності. Важливим етапом вирішення цієї проблеми є обґрунтування місця МК у системі об'єктів бухгалтерського обліку для цілей обліково-аналітичних систем.

Об'єктом дослідження є майнові комплекси.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх публікацій показав, що вивчали МК українські та зарубіжні вчені – фахівці з права: І. А. Галіахметов (Україна), А. А. Герц (Україна), Лаптева А. М. (Росія); та бухгалтерського обліку: І. Л. Томашевська (Україна), С. Л. Коротаяв (Білорусія), Ю. А. Ільштейн (Росія). Не применшуючи внеску дослідників у вирішення кола проблем, пов'язаних з об'єктом дослідження, варто відзначити недостатній рівень розкриття питань, пов'язаних з визначенням місця МК у системі об'єктів бухгалтерського обліку.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті - виявити підходи до класифікації об'єктів бухгалтерського обліку і визна-

особливостей, пов'язаних з об'єктом дослідження, зраховуємо:

- високий ступінь ентропії економіко – правового поля об'єкта дослідження, наслідком чого є: суттєва неузгодженість термінологічного та нормативно-правового апаратів;

- значну ширину та глибину предметної області сутності МК, утвореної кількома науками та зонами їхнього суміжного впливу, що визначає МК як складний, комплексний об'єкт дослідження.

Сучасні автори виділяють характерні негативні риси теорії та практики бухгалтерського обліку [6], з яких актуальними для цілей нашого дослідження є:

- дискусійність у трактуванні предмета і об'єкта БО, їхніх елементів;

- недостатній рівень відповідності рівня розвитку теорії бухгалтерського обліку потребам суб'єктів господарювання в постіндустріальній економіці.

Подолати деякі зазначені нетривіальні аспекти можна за допомогою авторського підходу, оснований на використанні принципів комплексності та системності, його узагальнено в табл. 2.

Перший етап. Метою дослідження є обґрунтування місця МК в системі об'єктів бухгалтерсь-

Таблиця 2

Характеристика етапів дослідження місця МК у системі об'єктів БО

Назва етапу	Зміст етапу
Мета і об'єкт	Формулювання мети дослідження та розкриття базових характеристик МК
Предметна область і методи дослідження	Обґрунтування предметної області дослідження та її складових, методологічної бази для досягнення поставленої мети
Об'єкти БО	Систематизація об'єктів бухгалтерського обліку
МК у системі об'єктів БО	Обґрунтування взаємозв'язку типів об'єктів бухгалтерського обліку (його підсистем) з рівнями декомпозиції МК
Контроль відповідності	Контроль результатів дослідження на відповідність меті

чення місця МК у системі об'єктів бухгалтерського обліку для наукового обґрунтування теоретичної бази методики та організації бухгалтерського обліку операцій з МК.

4. Виклад основного матеріалу

Складність досягнення поставленої мети зумовлена аспектами, притаманними як безпосередньо МК, так і системі бухгалтерського обліку. До

кого обліку на основі виявлених подібних стійких характеристик і механізмів участі МК та його елементів на заданих рівнях декомпозиції в однотипних обліково-аналітичних процедурах для обґрунтування методики та організації бухгалтерського обліку операцій з МК.

Під МК розумітимемо цільову сукупність майна господарювання суб'єкта, що забезпечує можливість реалізації завершеного технологічного процесу, яка організаційно відособлена та може виступати предметом правових угод.

Під поняттям "майно" розуміють не тільки речі, але й речові права та зобов'язання [7, 11], що проілюстровано на рис. 1.

система МК можуть являти собою окремі об'єкти у складі комплексної системи – підприємства,

Методами дослідження є: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Третій етап. Предметом бухгалтерського обліку є факти господарської діяльності, які характеризують стан та використання ресурсів підприємства, процесів придбання, виробництва, збуту,

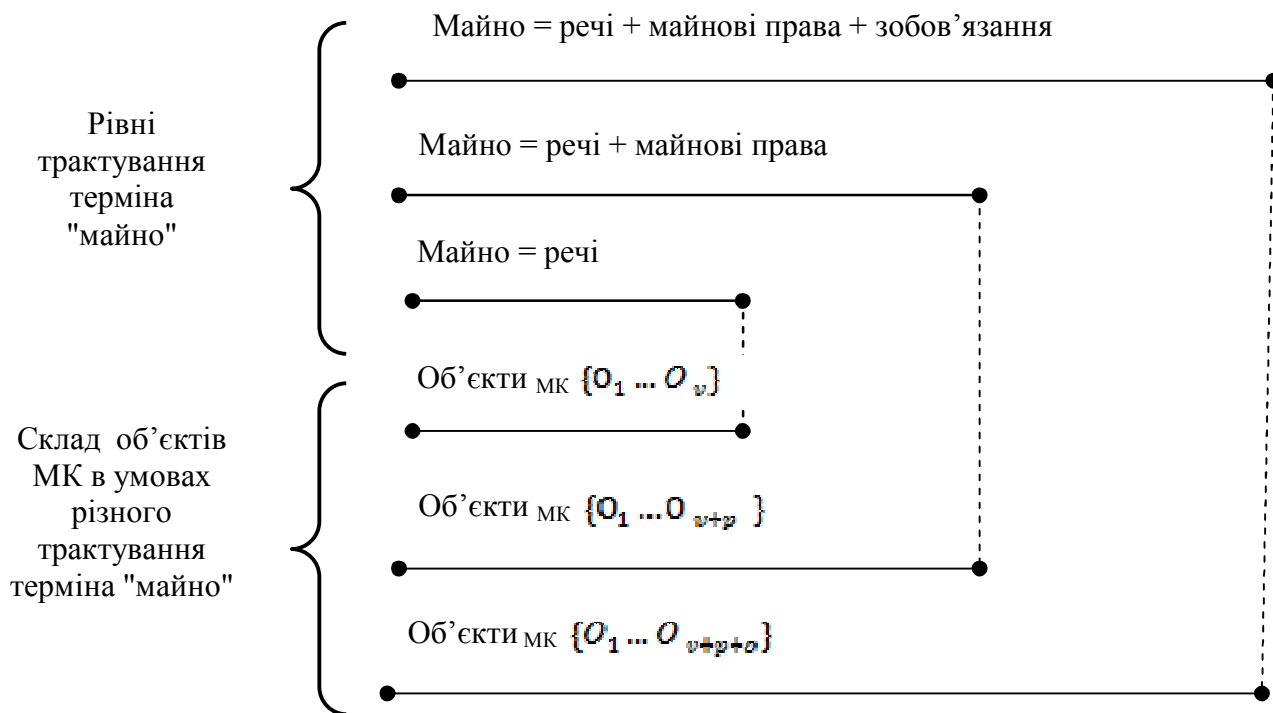

Рис. 1. Відповідність складу об'єктів майнового комплексу рівням трактування категорії "майно"

- об'єкти МК $\{O_1 \dots O_v\}$ - підмножина об'єктів майнового комплексу, в яку входять речі;
- об'єкти МК $\{O_1 \dots O_{v+p}\}$ - підмножина об'єктів майнового комплексу, містить речі та речові права на них;
- об'єкти МК $\{O_1 \dots O_{v+p+o}\}$ - підмножина об'єктів майнового комплексу, що містить речі, речові права та зобов'язання.

Другий етап. Враховуючи поставлену мету, предметна область дослідження розміщена на перетині бухгалтерського обліку й області дослідження сутності МК, яка утворена економічними, правовими та технологічними складовими, взаємодія яких схематично відображена за допомогою кіл Ейлера на рис. 2.

З погляду теорії систем бухгалтерський облік та МК можна вивчати як системи. Так, бухгалтерський облік складається з підсистем (фінансового, податкового, управлінського обліку), цілі яких різні.

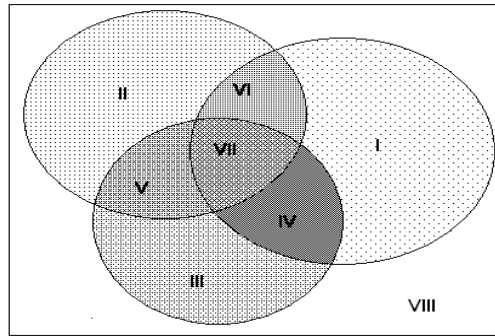
Важливим аспектом для нашого дослідження є вивчення МК на рівнях надсистеми, підсистеми й системи. Об'єднання майна кількох господарювання суб'єктів для досягнення поставленої мети в єдиний МК дає підстави розглядати об'єкт дослідження як надсистему відносно до організаційної одиниці «суб'єкт господарювання». Як під-

розрахункові відносини підприємства з фізичними і юридичними особами, фінансові результати їх використання, формування інформації фінансового характеру для внутрішніх і зовнішніх користувачів [8, с.87].

Сутність предмета бухгалтерського обліку розкривається через об'єкти.

Огляд трактувань категорії "об'єкти бухгалтерського обліку" представниками вітчизняної та зарубіжних шкіл бухгалтерського обліку [9, с.54; 10, с.48 та ін.] показав, що підходи до складу об'єктів суттєво відрізняються. Уявлення про об'єкти бухгалтерського обліку, яке найповніше відповідає поставленій меті, відображено в праці професора Ф.Ф. Бутинця [8, с.87] (табл. 3).

Четвертий етап. Беручи до уваги характеристики об'єкта дослідження та вибрану структуру об'єктів бухгалтерського обліку, узагальнений взаємозв'язок між ними можна подати у вигляді табл. 4.

Рис. 2. Область дослідження сутності категорії "майновий комплекс", задана за допомогою кіл Ейлера

I сектор – економіка; II сектор – право; III сектор – технологія; IV сектор – менеджмент, теорія організації, технічний облік тощо.; V сектор – патентне право; VI сектор – фінансове право, господарське право, оподаткування тощо.; VII сектор – бухгалтерський облік; VIII сектор – знання не пов'язані з економікою, правом, технологіями, (об'єднання підприємств), дослідження МК на цьому рівні передбачає участь МК в обороті капіталу підприємства як комплексного товару, а також його вивчення як окремого структурного підрозділу. Об'єктна декомпозиція МК як системи доцільна для вивчення складу його елементів та їхніх взаємозв'язків.

Таблиця 3

Об'єкти предмета бухгалтерського обліку

Предмет бухгалтерського обліку				
Виробнича-господарська і фінансова діяльність економічного суб'єкта, оцінена в грошовому вираженні				
Об'єкти бухгалтерського спостереження				
Що забезпечують виробничу і фінансову діяльність			З яких складається виробнича і фінансова діяльність	
Господарські засоби	Джерела засобів		Господарські процеси	Результати господарських процесів
	Власні	Залучені		
Необоротні активи Оборотні активи Інші активи	Статутний капітал Додатковий капітал Резервний капітал Прибуток	Позики банку Кредиторська заборгованість	Процес придбання (заготівлі) Процес виробництва Процес реалізації	Економія або перевитрати Прибуток або збиток

Таблиця 4

Зв'язок категорії "майновий комплекс" з системою об'єктів бухгалтерського обліку

Предмети об'єкта бухгалтерського обліку	Майновий комплекс		
	на рівні підсистеми	на рівні системи	на рівні надсистеми
А	Б	В	Г
Господарські засоби	МК	Необоротні та оборотні активи	Господарські засоби суб'єктів підприємницької діяльності, передані для формування МК
Джерела коштів	Капітал і зобов'язання, необхідні для формування МК	Капітал і зобов'язання	Капітал і зобов'язання суб'єктів підприємницької діяльності, спрямовані на формування МК
Господарські процеси	Придбання, формування, реалізація МК	Придбання майна, виробництво та реалізація продукції тощо.	Формування елементів МК
Результати господарських процесів	Прибуток / збиток від операцій з МК	Економія/ перевитрати ресурсів, прибуток, збиток від операцій	Економія / перевитрати ресурсів, прибуток, збиток від функціонування МК

5. Висновки

У роботі висвітлено якісні аспекти, що формують предметну область дослідження сутності майнових комплексів; з позиції теорії систем виявлено три рівні, завдяки чому розкрито особливості участі майнових комплексів та їхніх складових у кругообігу капіталу для формування комплексного уявлення про місця об'єкта дослідження і його елементів у системі об'єктів бухгалтерського обліку. Напрямом подальшого дослідження є наукове обґрунтування методики та організації бухгалтерського обліку операцій з майновими комплексами в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
2. The Global Competitiveness Report 2009-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/documents/gcr0910/index.html>.
3. The Global Competitiveness Report 2008-2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
4. Томашевська І. Л. Бухгалтерський облік та контроль операцій з придбання підприємств пе-

реробної промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ наук: 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / І. Л. Томашевська. – К., 2009. – 20 с.

5. Блажко Р. Договір купівлі-продажу підприємства як єдиного майнового комплексу [Електронний ресурс] / Р. Блажко // Юридическая газета. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/ru/article/1240>.

6. Палий В. Ф. Теория бухгалтерского учета: современные проблемы [Електронний ресурс] / В. Ф. Палий – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** docs/Theory.

7. Бухгалтерський словник / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – Житомир : ПП «Рута», 2001. — 204 с.

8. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф. Ф. Бутинець ; [вид. 2-е, доп. і перероб.] – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 640 с.

9. Астахов В. П. Теория БУ: уч. пособие. – Изд. 8-е, перераб и доп. – М. : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д.: Издательский центр «МарТ», 2004. – 608 с.

10. Теория бухгалтерского учета: учебник / [под ред. Е. А. Мизиковского]. – М. : Юристъ, 2002. – 400 с.

УДК 657

Королук Т. М.

ІСТОРИЧНИЙ ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ "РИЗИК": ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У контексті дослідження сутності понятійного апарату бухгалтерського обліку розглянуто суть та природу поняття “ризик” в історичному аспекті.

Ключові слова: ризик, облік, невизначеність, еволюція розвитку.

Korol'uk T.

HISTORICAL GENESIS OF CONCEPT "RISK": REGISTRATION-ECONOMIC ASPECT

Summary. In the context of the research nature of accounting notion the essence and nature of the notion “risk” are considered in historical perspective.

Keywords: risk, accounting, uncertainty, evolution.

1. Вступ

История бухгалтерского учета – это поиск разумных ответов. Иногда он шел успешно, порой приводил к разочарованию, люди впадали в заблуждения, однако, осознав это, начинали поиск заново. История учета – это не путь от победы к победе, а летопись его взлетов и падений.

Я.В. Соколов

Діяльність суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки зазнає впливу різних ризи-

ків. Наслідки їхнього впливу на майнове, фінансове становище та фінансові результати діяльності підприємств можуть бути доволі істотними. Це зумовлює необхідність своєчасної ідентифікації та оцінювання ризиків, впливання заходів для зниження їхніх можливих негативних наслідків, а також для виявлення та використання можливих позитивних наслідків. Тому підприємства, щоб забезпечити ефективну діяльність, повинні створювати таку систему управління, яка уможливила б якісне управління ризиками. Сучасний менеджмент забез-

печує управління ризиками, що здійснює керівництво або спеціально створена система ризик-менеджменту. Ефективність управління підприємством багато в чому залежить від здатності менеджменту управляти ризиками на основі ефективної взаємодії всіх функцій (підсистем) управління. Однак одним з недоліків управління ризиками є те, що інформація в системі бухгалтерського обліку про ризики та їхній вплив на майнове, фінансове становище та фінансові результати діяльності підприємства не забезпечує прийняття управлінських рішень. Це зумовлено тим, що переважно функція управління ризиками здійснюється окремо від системи бухгалтерського обліку, а також тим, що вона не повністю відповідає завданням управління ризиками. Бухгалтерський облік здатний відображати події, пов'язані з ризиками, і їхні наслідки, використовуючи власний методичний інструментарій.

Сучасне українське законодавство надає підприємству певну свободу вибору способів обліку відповідно до специфіки його діяльності. У результаті на бухгалтера підприємства покладається відповідальність не тільки за правильність ведення бухгалтерського обліку відповідно до нормативних актів, але і за результати прийнятих рішень, тому активізується проблема ризику і в бухгалтерському обліку. Ця проблема все ще достатньо вивчена для того, щоб мінімізувати ризики.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

В економічній літературі опубліковано чимало праць, в яких вивчаються ризики. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені та науковці, як А. П. Альгін, І. Т. Балабанов, К. В. Балдін, І. А. Бланк, Ф. Ф. Бугинець, І. М. Вигівська [1], В. В. Вітлінський, С. М. Воробйов, Л. П. Гончаренко, П. Г. Грабовий, З. В. Гуцайлюк [2], С. А. Дерев'яшкін [3], М. Г. Лапуста, С. М. Петрова, М. А. Рогов, Я. В. Соколов [4], А. С. Толстова [5], Е. А. Уткін, Н. В. Хохлов, А. С. Шапкін, А. С. Шевельов, О. В. Шевельова [6], Є. І. Шохін та інші.

3. Мета статті і постановка завдання

Однак ця зазначена проблема все ще викликає безліч суперечок і розбіжностей, що пояснюється багатогранністю поняття "ризик" і складністю його вивчення. У більшості праць досліджують підприємницький ризик, тоді як методичні та практичні аспекти визнання цих ризиків у бухгалтерському залишаються маловивченими.

Тому, враховуючи визначальну роль поняття "ризик" у системі бухгалтерського обліку, спробуємо дослідити природу ризику в історичному аспекті як окрему складову історії бухгалтерського обліку, висвітлити місце ризику в його розвитку та трактування самого поняття "ризик".

4. Виклад основного матеріалу

Різноманітність теорій ризику, які узагальнив американський економіст П. Бернстайн [7], зумовлює потребу розглянути походження слова "ризик" та визначити поняття у довідковій літературі. Етимологічно слово "ризик" у різних мовах пов'язується, передовсім, із появою небезпеки або непевності в різних сферах господарської діяльності та

суспільно-економічного буття, про що свідчить розвиток термінології. Зокрема, у словниках європейських народів слово "ризик" має схожі форми і визначення змісту, наприклад, в англійській мові "risk", в албанській – "rezik", у болгарській – "pisk", у чеській – "risiko", у фінській – "riski", у французькій – "risque", в іспанській – "riesgo" [8].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної довідкової літератури дає підстави для висновку, що найчастіше під поняттям "ризик" розуміють елемент невизначеності господарських операцій, небезпеку отримання негативного результату та вказують на його ймовірнісний характер. Різні підходи до визначення ризику зумовлені сферами діяльності, де може виникати ризик залежно від суб'єктивних та об'єктивних чинників. Тому надалі зосередимо увагу на дослідженні ризику в бухгалтерському обліку.

Щоб з'ясувати місце ризику в бухгалтерському обліку автор вивчив історію бухгалтерського обліку, оскільки кожне поняття еволюціонувало і розвивалось [4; 9]. Загалом в історії бухгалтерського обліку можна виокремити періоди, кожен з яких вплинув на з'ясування сутності поняття "ризик" (таблиця 1).

На кожному етапі розвитку системи бухгалтерського обліку поняття "ризик" вживали у різному значенні. Тобто ризик існував як елемент господарських процесів на етапі як зародження, так і розвитку бухгалтерського обліку, оскільки виступав лише фактором впливу на прибуток, оцінювання активу та діяльності підприємця. Аналіз історичних підходів бухгалтерського обліку засвідчив відсутність єдиного підходу щодо визначення поняття "ризик" та його місця в бухгалтерському обліку.

Сучасні українські та зарубіжні дослідники у своїх наукових працях зробили перші спроби обґрунтування місця та значення ризику в системі бухгалтерського обліку. Так, на думку З. В. Гуцайлюка, а "саме брак інформації є причиною виникнення ризиків, а остання на рівні підприємств практично повністю формується у системі бухгалтерського обліку". Автор переконаний, що "ризик як економічна категорія і як елемент господарської діяльності присутній в інформаційній системі бухгалтерського обліку" [2, с. 9 – 10].

А. Шевельов та Є. Шевельова вважають, що "… появлення категорії ризику в бухгалтерському учете і необхідність представлення інформації о ризиках обусловлена следующими основными моментами: 1) стандартами бухгалтерского учета, предоставляющими право выбора оценок, формата представлення информации в отчетности, выбора показателей, которые, по мнению предприятия, наиболее достоверно отражат результаты его деятельности и финансовое состояние; 2) влиянием рынка капитала на содержание и формат бухгалтерской отчетности" [6, с. 156].

І. М. Вигівська стверджує, що "... отожднення ризику з невизначеністю протягом значного періоду часу призвело до неоднозначності трактування поняття "ризик". Вивчивши підходи до визначення сутності даного явища за різними напрямками

Історичні аспекти поняття “ризик” у бухгалтерському обліку

Період історії	Інформація про ризик
кін. XI ст. – середина XIII ст.	У міру того як розширялась торгівля і зростав добробут купців, індивідуальну торгівлю заміняла торгівля через посередників, виникли товариства. Така форма підприємств дала змогу розділити ризик морських експедицій між солідними купцями і молодими авантюристами.
XIX ст.	На ранніх стадіях становлення будівництва залізниць у Сполучених Штатах Америки засновники залізничних фірм часто виплачували величезні суми дивідендів, не забезпечених капіталом. Інвестори, вважаючи, що ці дивіденди свідчать про майбутні прибутки фірми, купляли акції за дуже високими цінами, але згодом з'ясувалось, що значні дивіденди не можуть виплачуватися без ризиків для майбутніх операцій фірми . Коли це стало відомо, ринкова вартість акцій знизилась, а акціонери зазнали величезних збитків.
XIX ст. – початок XX ст. Парадокс обліку як логічна причина виникнення його теорії	... методологія визначення прибутку за звітний період має доволі умовний характер, а аудиторський висновок тільки підтверджує умовність прийнятої бухгалтером методології, причому бухгалтер прибуток трактує як плату за ризик .
XIX ст. – початок XX ст. Бухгалтерський облік – економічна наука: французька думка	Курсель-Сенель створив вчення про широку та вузьку амортизацію ... Автор трактує амортизацію як самострахування власника, а амортизаційний фонд як страховий, неминучий в умовах постійного ризику, з яким кон'юнктура ринку постійно зіштовхує підприємця. Норми амортизації повинен встановлювати самостійно підприємець з урахуванням ризику, швидкості оборотності капіталу та інших факторів, які можна оцінити лише інтуїтивно.
XIX ст. – початок XX ст. Внесок німецькомовних країн	... багато авторів констатують наявність балансових статей, які не можна віднести ні до основних, ні до оборотних, ні до власних, ні до залучених засобів. Берлінер назвав їх додатковими статтями, а Райш і Крайбіг – квазі-активними і квазі-пасивними. Ці перехідні, регульовальні та умовні статті, що відповідають рахункам фінансово-розподільним, контрарним, включаючи збиток, і рахункам, призначеним для обліку застав і ризиків, пов'язаних з поручительством .
XIX ст. – початок XX ст. Внесок німецькомовних країн	Вагомий внесок Герстнера у виявлення серії аналітичних характеристик балансу. Він сформулював ... п'ять правил для оцінювання активу ...: шанси отримання прибутку на капітал, вкладений в оборотні засоби, більші за шанси на прибуток з основного майна. В обох випадках шанси зростають разом із збільшенням ризику . Чим більше шансів на прибуток дає окрема стаття активу, тим вищий і ризик втрати ...
XX ст.	Багато полемічних дискусій з питань облікової політики пов'язані з основною філософією FASB, яка зводиться до того, що доходи, які відображаються у звітності, повинні виявляти відмінності у ризикі , а не приховувати їх усереднюваннями чи розподілом, а також те, що схожі ситуації треба відображати у звітності однаково.
XX ст. Облік в США і англомовних країнах	Леланд Рекс Робінсон (1928) аналізував природу прибутку , на його думку, повинна відображати вплив таких факторів: ... 2) ризику (ризик повинен рівномірно розподілятися між різними звітними періодами) ...
XX ст. Облік в США і англо мовних країнах	.. виділяють три функції управлінського обліку ... Трьом функціям відповідають три розділи управлінського обліку: 1) облік затрат; 2) оперативний аналітичний облік; 3) центри відповідальності. ... У другому розділі аналізуються можливі очікувані витрати і прибутки підприємства, які можуть виникнути під час прийняття того чи іншого важливого рішення та дати змогу оцінити ступінь господарського ризику . Ця інформація не фіксується на бухгалтерських рахунках і оформляється повністю статистичним способом.

економічної науки, встановили, що ризик, на відміну від невизначеності, є вимірюваною величиною. Ризик – це усвідомлена ймовірність настання негативних або позитивних наслідків господарської діяльності, здійсненої в умовах впливу та змін зовнішніх і внутрішніх факторів господарювання та в результаті реалізації обраних управлінських рішень, які впливають на фінансовий стан підприємства. Таке трактування забезпечує єдиний підхід до розуміння ризику як облікового поняття та надає можливість оцінити його вплив на систему бухгалтерського обліку і на стан підприємства в цілому ...” [1].

С. А. Деревяшкін вказує, що “ ... большинство трудов деятелей в области экономики посвящено исследованию предпринимательского риска, в то время как область рисков в бухгалтерском учете в настоящее время является сравнительно новой и недостаточно изученной ...”. На основі дослідження автор пропонує власне визначення ризику загалом й бухгалтерського (інформаційного) ризику зокрема, з поясненням природи останнього, а саме: “Бухгалтерские (информационные) риски связаны с искажением информации, возникают в системе бухгалтерского учета и являются следствием определенных событий ... возникают вследствие факторов неопределенности, присущих сис-

теме бухгалтерського учета, и определяющих возможности получения полной и достоверной информации о финансово-хозяйственной деятельности в этой системе. События, приводящие к возникновению неопределенности, – это отступление от принципов, правил и других регулятивов, определяющих требования к функционированию системы бухгалтерского учета. Последствием бухгалтерских (информационных) рисков является искажение информации об имущественном, финансовом положении и результатах деятельности организации” [3].

А. С. Толстова, дослідивши невизначеність та ризик у бухгалтерському обліку, сформулювала власне визначення бухгалтерського ризику: “ ... бухгалтерский риск – комплексная категория, которая объективно существует в результате неточностей, имеющих место в учетном процессе, вызванных наличием альтернативных принципов бухгалтерского учета, нечеткости стандартов бухгалтерского учета, а также в определенной степени в связи с человеческим фактором ... бухгалтерский риск неизбежно образуется в процедурах регистрации, оценки и обобщения информации в денежном выражении об имуществе, обязательствах организации ...” [5].

Вказані вище підходи до суті та природи ризиків зводяться до такого: ризик – це елемент системи бухгалтерського обліку, що зумовлює можливість виникнення непередбаченого результату на основі прийнятих рішень під дією як об’єктивних, так і суб’єктивних чинників. Завдання ж бухгалтера полягає у мінімізації ризику.

5. Висновки

Різні підходи існують завжди, оскільки неможливо дати єдине визначення поняттю, прийнятне для усіх. Вирішенням цього питання є чітке регламентування ризику на нормативно-законодавчому рівні, що певною мірою визначить основні концептуальні засади ризику в системі бухгалтерського обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вигівська І. М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація

та методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” / І. М. Вигівська. – Житомир, 2010. – 21 с.

2. Гуцайлюк З. Економічні ризики в інформаційній системі бухгалтерського обліку / З. Гуцайлюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 8–13.

3. Деревяшкин С. А. Учетно-аналитическое обеспечение управления предпринимательскими рисками : автореф. дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / С. А. Деревяшкин // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.marstu.net/LinkClick.aspx?Fileticket=ft1hQbC0%2bHc%3d&tabid=1330&language=ru-RU>

4. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учеб. пособие для вузов, / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

5. Толстова А. Н. Бухгалтерские риски и их влияние на достоверность бухгалтерской отчетности : автореф. дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / А. Н. Толстова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marstu.net/LinkClick.aspx?fileticket=DT0%2brsM9UU4%3d&tabid=1330&language=ru-RU>

6. Шевелев А. Е. Риски в бухгалтерском учете: учебн. пособие / А. Е. Шевелев, Е. В. Шевелева. – М. : КНОРУС, 2007. – 280 с.

7. Бернштейн П. Против богов: Укрощение риска / П. Бернштейн ; [пер. с англ.]. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – 400 с.

8. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику / М. С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 14–20.

9. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета: / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда; [пер. с англ. ; под ред. проф. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

***Анотація.** Розглянуто основні тенденції впровадження аудиту ефективності в господарську діяльність державного сектору економіки, розкрито фактори, що стримують його розвиток, запропоновано способи підвищення рівня доцільності та ефективності застосування цього різновиду державного фінансового контролю.*

***Ключові слова:** аудит, ефективність, контроль, державний фінансовий контроль.*

Kudyrko O.

AUDIT PERFORMANCE: CURRENT TRENDS AND FUTURE DEVELOPMENT

***Summary.** The main trends in implementation efficiency audit business of public sector, revealed factors that hinder its development, the ways of improving the appropriateness and effectiveness of each type of state financial control.*

***Keywords:** auditing, efficiency, control, public financial control.*

1. Вступ

Зважаючи на сучасні світові тенденції розвитку фінансового контролю і аудиту, спрямованого на своєчасне виявлення негативних відхилень від поставлених завдань та визначення основних методів їх усунення, а також враховуючи нестабільність економічного середовища України, ефективне витрачання бюджетних коштів стає необхідною умовою діяльності бюджетних установ, підприємств та організацій. Удосконалення системи зовнішнього та внутрішнього контролю й аудиту використання коштів державного і місцевих бюджетів належить до першочергових заходів бюджетної політики уряду. Одним з основних напрямів удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні слід вважати розроблення і запровадження механізмів аудиту ефективності в бюджетній сфері. Сьогодні аудит ефективності залишається новим та недостатньо дослідженим поняттям для вітчизняної теорії і практики.

Актуальність вивчення цього питання визначається переорієнтацією державної політики України на раціональне використання бюджетних коштів, упровадженням програмно-цільового методу планування бюджетів, пошуком способів підвищення ефективності виконання бюджетних програм, посиленням контрольних функцій бюджетного регулювання як основного механізму запобігання протиправним діям під час використання бюджетних коштів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми розвитку та впровадження в діяльність бюджетних установ та організацій аудиту ефективності, як якісного методу контролю за використанням бюджетних коштів та майна відображено в дослідженнях багатьох вітчизняних вчених. Серед них можна виділити наукові праці Ю. Б. Медведєва, Н. Т. Александрова, С. М. Чимишенко, О. М. Чистик, С. І. Левицької, Т. В. Федченко,

І. В. Чумакової, О. О. Гордової, Т. К. Грачової, Ю. С. Нелідіної, О. І. Назарчука, Н. І. Рубана, І. Б. Стефанюка та інших.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою дослідження і змістом цієї статті є визначення проблем, пов'язаних із запровадженням аудиту ефективності у практику роботи вітчизняних органів державного фінансового контролю, розроблення підходів щодо розвитку його теорії й методології застосування у бюджетній сфері, надання пропозицій щодо вирішення проблем, окреслення принципів умов для подальшого розвитку теорії аудиту та її наближення до міжнародної практики.

4. Виклад основного матеріалу

Основними нормативно-правовими актами, що регламентують аудит ефективності виконання бюджетної програми, є: Порядок проведення органами Державної контрольно-ревізійної служби аудиту ефективності виконання бюджетних програм, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1017 від 10 серпня 2004 р., Концепція запровадження у роботу органів Державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ, затверджена Постановою Колегії ГКРУ України № 11 від 8 жовтня 2004 р., а також Методичні рекомендації щодо проведення аудиту ефективності бюджетної програми, затверджені Наказом Головки КРУ України № 75 від 02.04.2003 р.

Відповідно до згаданих Методичних рекомендацій аудит ефективності – це форма контролю, яка є сукупністю дій зі збирання та аналітичного опрацювання статистичних і звітних даних, матеріалів ревізій та перевірок, іншої публічної інформації, спрямованих на визначення рівня ефективності державних вкладень для реалізації запланованих цілей, встановлення факторів, які перешкоджають досягненню максимального результату в

разі використання визначеного обсягу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності використання державних ресурсів [1, п. 1.3.10].

Міжнародна практика аудиторської діяльності в цьому аспекті використовує поняття "аудит адміністративної діяльності" (ААД), який визначає ефективність використання трудових і матеріальних ресурсів для того, щоб надати замовнику рекомендації щодо досягнення кращих результатів.

Аудит ефективності, який сьогодні активно впроваджують контрольно-ревізійні органи України, ширше окреслює основні напрями здійснення аудиту, ніж ААД. Насамперед, досліджується результативність використання бюджетних коштів їхніми розпорядниками та одержувачами. Тобто передбачається більший перелік об'єктів аудиту і, відповідно, ширша концептуальна основа.

Основною метою аудиту ефективності є оцінювання повноти досягнення запланованих цілей, виявлення проблем у виконанні бюджетної програми та розроблення пропозицій щодо того, як підвищити ефективність використання державних ресурсів [1, п. 2.1].

Аудит бюджетного сектору є доволі багатоаспектним, оскільки поєднує контрольно-аналітичні заходи попереджувально-запобіжного характеру, що дають змогу підвищити ефективність використання бюджетних коштів.

Під суб'єктом аудиту ефективності на макроекономічному рівні слід розуміти контрольний орган (ДКРС, Рахункова палата), на мікроекономічному – державного службовця, який виконує контрольні дії згідно зі своїми обов'язками. Інакше кажучи, суб'єкти аудиту ефективності – це фізичні особи (державні аудитори), які відповідно до посадових обов'язків, законодавчо закріплених у нормативно-правових актах і посадових інструкціях, виконують контрольні дії щодо визначення ступеня реалізації бюджетної програми й підпорядковуються керівництву певного контрольного органу [4, с.51].

Виникає логічне зауваження: порушується загальний принцип аудиту – незалежність, тобто контролюючий і підконтрольний суб'єкти провадять свою діяльність в межах однієї форми власності – державної.

Функціональна незалежність в цьому випадку буде досягнута лише в разі, якщо аудит ефективності здійснюватиме орган, який не залежить від виконавчої влади та має право вносити пропозиції щодо скасування рішень про використання бюджетних коштів у випадку недоцільного, необґрунтованого їх використання.

Аудит ефективності полягає у сукупності дій зі збирання та аналітичного опрацювання певних даних, формування висновків про ефективність використання бюджетних коштів та розроблення рекомендацій.

До основних результативних показників, що характеризують ефективність виконання бюджетної програми, можна зарахувати:

–результативність, тобто досягнення попередньо визначеного результату;

–економічність – ресурсні витрати на одиницю випущеного продукту;

–показники якості – відповідність створюваного продукту основним вимогам споживачів щодо якісних властивостей, досягнення його запланованого призначення;

–продуктивності – співвідношення кількості вироблених товарів, наданих послуг, виконаних робіт та обсягу фінансових результатів [3, с.57].

Методичними рекомендаціями щодо проведення аудиту ефективності визначено етапи його здійснення: підготовка до аудиту; проведення аудиту; реалізація результатів аудиту. Окрім того, розроблено схему організації і виконання аудиту ефективності, наведено типову схему дій та основні джерела інформації. Однак ця інформація є недостатньо розкритою, відсутня узгодженість між діями у схемах, тому потрібно надалі працювати над цими питаннями.

Дослідження нормативно-правової бази та аналіз наукових досліджень провідних вчених дають змогу виділити декілька етапів аудиту ефективності, які точніше відображають взаємоузгодженість дій та процедур аудиту.

Серед них можна виділити такі:

- причинно-наслідковий етап;
- етап попереднього ознайомлення та планування;
- етап безпосереднього дослідження;
- етап завершення вивчення;
- етап подальшого зовнішнього моніторингу [4, с.52].

Причинно-наслідковий етап передбачає вивчення даних попередніх форм контролю виконання бюджету, що дають змогу визначити основні чинники впливу та підконтрольний суб'єкт, а також визначити тему аудиту.

Попереднє ознайомлення допомагає визначити проблеми та причини їх виникнення в державному секторі. На цьому етапі визначається суттєвість відхилень у виконанні бюджетної програми, оцінюється доцільність та економічність проведення аудиту визначених проблем з позиції вигод та витрат. Якщо підтверджено раціональність здійснення такого дослідження, приймають рішення розпочати його, що відображається у меморандумі про попереднє ознайомлення.

Плануванням аудиту ефективності передбачено розроблення програми аудиту. Програма аудиторського дослідження складається з таких стадій:

- а) оцінювання досягнутих результатів за звітними даними;
- б) визначення проблем, які негативно вплинули на виконання запланованих завдань;
- в) висунення гіпотез щодо причин виникнення;
- г) збирання даних, узагальнення, порівняння та аналіз, для того щоб підтвердити або спростувати зазначені гіпотези;
- д) підготовка висновків і пропозицій та обговорення їх з учасниками дослідження;

е) підготовка аудиторського звіту та доведення його до користувачів [1, п. 3.2.5].

На стадії основного дослідження треба зібрати, накопичити, згрупувати та систематизувати інформацію про об'єкт дослідження, проаналізувати отримані дані.

Завершення проекту відображається у аудиторському звіті. Аудиторський звіт слід написати у такий спосіб, що відповідає специфіці організації, для яких він призначений. Форма його довільна, але має не допускати двоякого трактування його положень і містити тільки ту інформацію, яка отримана з компетентних джерел, є об'єктивною та конструктивною, підтверженою надійними та достовірними фактами аудиторського дослідження.

На цій стадії також обговорюють результати з керівником підконтрольного суб'єкта та замовниками, вносять корективи, остаточно оформляють та затверджують аудиторський звіт, подають його замовникам проекту та керівництву підконтрольного суб'єкта тощо.

Подальший зовнішній моніторинг полягає у контролі керівника структурного підрозділу, який готував аудиторський звіт, за реалізацією поданих пропозицій щодо внесення змін до чинних правил та інформування керівництва ГоловкиРПУ про їх впровадження.

Аудит ефективності ґрунтується на власній методологічній базі, в яку входять такі методи: аналіз нормативно-правових актів, планових розрахунків та пояснювальних записок до них, методичних документів, видань і публікацій про сферу діяльності, вибрану для дослідження; аналіз результатів попередніх ревізій та перевірок, за допомогою яких можна зробити висновки щодо об'єктивних і суб'єктивних причин виникнення або існування проблеми аудиту; аналіз показників статистичної, фінансової та оперативної звітності; обстеження виробничих приміщень, хронометраж витрат робочого часу; опитування, інтерв'ювання, анкетування; збирання інформації у юридичних осіб [1, п. 2.3].

Оскільки під час аналізу виконання бюджетної програми розпорядник або одержувач бюджетних коштів визначають основні результативні показники, здійснюють поточний контроль та аналіз, доцільно доповнити вищенаведені методи аудиту ефективності, а саме: вивченням та аналізом даних фінансової, оперативної, статистичної звітності. Ці показники є джерелом інформації, необхідної для подальшого аналізу результативних показників бюджетної програми; вивчення повноти, доцільності та ефективності контролю та аналізу основних результативних показників.

У зв'язку з тим, що сьогодні аудиторські послуги є доволі актуальними для підприємств усіх форм власності та організаційно-правових форм, виникає об'єктивна вимога щодо їхньої якості. Методичні рекомендації та Концепція аудиту ефективності наголошують на якості аудиторських послуг, однак критерії перевірки якості, відповідальність за її недотримання, на жаль, відсутні.

Серед основних внутрішніх чинників, що впливають на якість аудиторської роботи, виді-

ляють такі: професійні вимоги (незалежність, чесність, об'єктивність, конфіденційність, професійна поведінка); компетентність; розподіл обов'язків; залучення експертів; налагодження ділових зв'язків із суб'єктом, якого перевіряють; організація внутрішнього контролю якості робіт (забезпечення підвищення кваліфікації персоналу). До чинників зовнішнього середовища можна зарахувати: заплутаність та суперечливість законодавства; криміногенність економічної практики; високий рівень адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб, що підлягають аудиту; кримінальний ухил перевірок фіскальних органів; недосвідченість розпорядника або одержувача бюджетних коштів; відсутність етичних основ регулювання діяльності у сфері господарської діяльності, в галузі контролю; відсутність дієвої системи покарань [3, с.72].

Безперечно, на перших етапах впровадження аудиту ефективності контроль якості аудиторських послуг є доволі актуальним, але нормативно забезпечити відповідальність за його дотримання практично неможливо, оскільки немає внутрішніх стандартів якості, бракує фахівців потрібної кваліфікації, не прийнято закону, який визначав би рівень відповідальності за порушення у сфері надання такого виду аудиторських послуг.

Методичні рекомендації передбачають визначення періоду, мети та процедури аудиту ефективності у програмі аудиту, що охоплює оцінку досягнутих результатів за звітними даними, визначення проблем, які негативно вплинули на виконання запланованих завдань, висування гіпотез щодо причин проблем та пропозицій щодо їх усунення. Однак в практиці аудиту ефективності доцільнішим було б погодження з розпорядником найсуттєвіших даних про виконані роботи, надані послуги, реалізований продукт або фінансовий результат, що можуть характеризувати досягнення мети бюджетної програми.

Так, міжнародний досвід передбачає обговорення всіх питань перевірки з клієнтом здійснення перед початком аудиту та їх відображення не лише в програмі, ай, насамперед, у договорі та плані. Особливої уваги потребує планування роботи, оскільки раціонально складений план допомагає ефективно виконати аудиторську перевірку.

Методичні рекомендації, на жаль, не приділяють належної уваги плануванню аудиту ефективності.

Не відображено і такий важливий елемент аудиторських досліджень, як допустимий аудиторський ризик, хоча він існує під час аудиту ефективності. Його рівень залежить від важливості питань, обсягу досліджень [2, с.72].

Що стосується документального оформлення аудиту ефективності, то Методичні рекомендації визначають лише вимоги до оформлення програми аудиту та типового аудиторського звіту. Не розглянуто поняття робочих документів аудитора, хоча пунктом 3.2 передбачено організацію роботи, етапи якої необхідно задокументувати або зберегти копії відповідних документів. Здійснення аудиту передбачає отримання різних результатив-

них показників, складну методику їх розрахунку, оцінку відхилень від запланованого рівня, що вимагає документального підтвердження, а це практично неможливо розкрити у стислій формі аудиторського звіту. Міжнародні стандарти аудиту в цьому випадку чітко визначають, що аудитор повинен скласти робочі документи у доволі повній та детальній формі, щоб забезпечити загальне розуміння аудиту.

Структура аудиторського звіту дещо відрізняється від загальноприйнятого аудиторського висновку у фінансовому аудиті. Так, аудиторський звіт містить: резюме, вступ, структуру аудиту, опис досліджуваної бюджетної програми, результати аудиту, висновки аудиту, рекомендації та додатки. Однак не беруться до уваги основні критерії, які впливають на формування висновків. До складу таких критеріїв можна зарахувати: динаміку результативних показників бюджетної установи; внесення у поточному році коригувань за результатами попередніх аудиторських (ревізійних, контрольних) перевірок; фактичний розмір аудиторського ризику; виявлені відхилення та їхню істотність; обмеження в часі, документації; незгоду з методикою визначення результативних показників, з повнотою розкриття інформації в обліку та звітності тощо.

Однією з основних проблем упровадження аудиту ефективності у сучасну вітчизняну практику управління державними фінансами є незавершеність реформи бюджетного процесу. Необхідно удосконалити систему показників для кожного із завдань конкретної програми з урахуванням специфіки та сфери її реалізації. У результаті здебільшого проведення аудиту ефективності немає належної інформаційної бази, відсутня звітність про результати діяльності розпорядників бюджетних коштів та досягнення поставлених у програмі цілей і завдань, а також відомості про якість наданих у ході її виконання державних послуг.

Не менш вагомою проблемою залишається недосконалість нормативно-правової бази. Сьогодні в Україні чинні окремі не пов'язані між собою нормативно-правові акти, які тією чи іншою мірою стосуються деяких питань застосування аудиту ефективності у державному фінансовому контролі.

Досі залишається не визначеним суб'єкт аудиту ефективності та питання про те, чи можуть його здійснювати незалежні аудитори, що забезпечило більшу впевненість у його об'єктивності та неупередженості.

Гальмує процес запровадження аудиту ефективності й фрагментарність методичної бази. Хоча більшість процедур аудиту ефективності запозичена з аудиту фінансової звітності, загалом розроблення його методології є складнішою. Передусім це стосується формування критеріїв оцінювання ефективності для сектору державного управління, де застосування універсальних критеріїв і показників комерційної діяльності є обмеженим або взагалі неможливим.

Проблемним залишається і питання кадрового навчання державних службовців з питань контролю й аудиту. Недостатнім є рівень теоретичних і наукових знань з питань методології й організації аудиту ефективності, без яких неможливо якісно провести такі контрольні заходи та отримати ефективні результати. А розроблення теорії аудиту, ефективності та методології його застосування, на жаль, все ще на початковій стадії й характеризується фрагментарністю сприйняття накопиченого в цій галузі досвіду.

5. Висновки

Для того щоб аудит ефективності зайняв належне місце в системі державного фінансового контролю, передусім потрібно створити адекватну нормативну та методологічну основу для цього, зокрема розробити й затвердити єдину концепцію розвитку державного фінансового контролю в Україні. Треба також внести зміни і доповнення в чинне законодавство, зокрема до Бюджетного кодексу, Закону України "Про Рахункову палату". Крім того, необхідно розробити з урахуванням найкращої міжнародної практики загальні стандарти професійної етики державних аудиторів і контролерів у сфері державних фінансів.

Обов'язкова умова аудиту ефективності – завершити впровадження програмно-цільового методу. Важливу роль у вдосконаленні методології та практики державного фінансового контролю та запровадженні механізмів аудиту ефективності відіграє створення умов для підготовки й атестації аудиторів у сфері державного управління. Необхідно визначити методику добору кваліфікованих фахівців, їхньої подальшої професійної підготовки. Тобто слід розробити програми навчання та перепідготовки, порядок атестації фахівців.

Лише після того, як будуть доопрацьовані усі зазначені питання, аудит ефективності адекватно та повноцінно виконуватиме своє основне призначення – контроль ефективного виконання бюджетних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні рекомендації щодо проведення аудиту ефективності бюджетної програми: затвержені Наказом Головного контрольно-ревізійного управління України від 02.04.2003 р. № 75.
2. Левицька С. І. Правове регулювання аудиту ефективності / С. І. Левицька // Економіка України. – 2009. – № 3. – С.68–76.
3. Чумакова І. В. Аудит ефективності: зарубіжний досвід та українські реалії / І. В. Чумакова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 1. – С.55–62.
4. Федченко Т. В. Процес аудиту ефективності виконання бюджетної програми / Т. В. Федченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 6. – С.50–56.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ АУДИТУ І РОЗШИРЕННЯ РИНКУ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Анотація. Обґрунтовано необхідність формування концепції сучасного розвитку аудиту і нелогічність та некоректність його ототожнення із державними формами фінансового контролю, розширення ринку аудиторських послуг.

Ключові слова: аудит, аудиторські послуги, ринок послуг.

Kulyk R.

PROBLEM QUESTIONS OF FORMING OF CONCEPTION OF AUDIT AND EXPANSION OF MARKET OF PUBLIC ACCOUNTANT SERVICES

Summary. In the article specified on the necessity of development of conception of modern development of audit and illogicality and tactlessness of his equation with the state forms of financial control, expansion of market of public accountant services.

Keywords: audit, public accountant services, market of services.

1. Вступ

Розвиток бізнесу супроводжується постійним протиборством між комерційною вигодою та дотриманням закону. Не упустити першого, не порушуючи другого, – ось Сцилла і Харібада цивілізованого ринку [1]. Щоб вибрати правильний напрям, треба точно знати стан власних справ, що неможливо без кваліфікованого і незалежного аудиту.

Аудит сприяє здійсненню господарських операцій з дотриманням вимог законодавства і забезпечує раціональне використання ресурсів, знижуючи ризик господарської діяльності і запобігаючи йому. Як зазначає Я.В. Соколов у передмові до книги Р. Адамса, "аудит став засобом, який забезпечує довіру до звітності та, певною мірою, гарантує добропорядність відносин між суб'єктами, які беруть участь в господарських процесах, дозволяє економічними методами забезпечити стабільність економічного життя" [2, с. 8 – 9].

Ухвалення в Україні у квітні 1993 р. Закону "Про аудиторську діяльність" надало легітимності цій формі незалежного фінансового контролю і стало імпульсом її інтенсивного розвитку. За майже 18 років сформовано систему незалежного аудиту, подібну до систем країн з ринковою економікою. Крім ухвалення Верховною Радою вищевказаного Закону, з відповідними змінами і доповненнями, Аудиторська палата України ввела Міжнародні стандарти аудиту (МСА), встановила порядок атестації фахівців на право здійснення аудиту та занесення до Реєстру суб'єктів аудиторської діяльності, визначила, які суб'єкти господарювання підлягають обов'язковому аудиту, тощо.

Разом з тим, як відзначає О. Петрик, відбулися істотні зміни на світових фінансових ринках, у банківському секторі, корпоративних відносинах та фінансових системах (держави та окремих суб'єктів господарювання). Відтак змінилися інформаційні запити держави, інвесторів, акціонерів, суспільства та інших зацікавлених сторін щодо змісту та

достовірності показників фінансової звітності та інших даних, потрібних для прийняття рішень на різних рівнях управління [3, с.39].

Тому формування концепції сучасного розвитку аудиту в Україні є сьогодні актуальним та об'єктивно необхідним процесом, оскільки зумовлено станом і перспективами розвитку національної економіки та оцінюванням її здатності інтегруватися у світовий економічний простір.

Осміслення практики застосування аудиту в умовах транзитивності економіки вказує на наявність низки проблем, що існують у сфері поглиблення сучасної теорії аудиту та потребують наукового аналізу. Зокрема, це стосується його сутності, мети, завдань, функцій, різновидів тощо.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми аудиту досліджують багато вчених. Праці таких зарубіжних авторів, як А. Арнс, Дж. Лоббек, Р. Адамс, Дж.К. Робертстон, Ф. Л. Дефліз, Г. Р. Дженік, В. М. О'Рейлі, М. Б. Хірш, перекладені на російську мову, формують ґрунтовну базу теорії та практики аудиту. Над питаннями організації та методики аудиту працює багато провідних вчених України. Їх стосуються зокрема дослідження, М. Т. Білухи, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, Г. М. Давидова, Н. І. Дорош, С. Я. Завгороднього, С. Я. Зубілевича, М. В. Кужельного, А. М. Кузьмінського, О. А. Петрик, К. І. Редченка, О. Ю. Редька, В. С. Рудницького, В. Я. Савченка, В. В. Сопка, Б. Ф. Усача та ін. У працях російських вчених В. Д. Андрєєва, С. М. Бичкової, В. І. Подольського, В. В. Скобари, Я. В. Соколова, В. П. Суйца, А. А. Терехова, А. Д. Шеремета та інших розглянуто різноманітні підходи до методики і методології аудиту. Але в сучасній теорії аудиту немає єдності думок. Можна відзначити лише певну спільність поглядів українських вчених, яка ґрунтується на визнанні в теорії постулатів, принципів і категорій, які становлять концепцію та концептуальні основи аудиту.

Також, зазначимо, що деякі актуальні питання аудиторської діяльності досі мало вивчені й залишаються поза увагою досліджень. Високий динамізм розвитку аудиту в нашій країні, неопрацьованість низки положень його функціонування в умовах транзитивної економіки та проблеми адаптації до специфіки аудиторської діяльності різних категорій користувачів її результатів і можливостей тісної інтеграції з іншими підсистемами управління у сукупності зумовлюють необхідність формування цілісної концепції аудиту в українській економіці перехідного періоду.

Існує низка альтернативних підходів до визначення суті і, відповідно, функцій аудиту. Потребує наукового обґрунтування та уточнення понятійний апарат. Недостатньо досліджені окремі види аудиторської діяльності, що призводить до того, що в нормативних документах характеризуючи супутні послуги, не відображають нових їх видів, зокрема, таких як розроблення й оцінювання інвестиційних проектів, активів тощо.

На практиці це спричиняє серйозні проблеми під час формування методики аудиторських перевірок окремих господарських операцій та оцінки якості аудиту.

Саме ці проблеми визначили цільову спрямованість дослідження.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою цього дослідження є виокремлення основних ознак відмінності аудиту та інших форм контролю, обґрунтування основних методологічних аспектів формування концепції аудиту, зокрема щодо вживання терміна «аудит» у зв'язку з доволі частою практикою достатньо вільного його використання без урахування специфіки аудиторської діяльності, та визначення на цій основі необхідності, можливостей та напрямів розширення сфери дії аудиту.

4. Виклад основного матеріалу

Формування концепції розвитку аудиту в Україні актуальне сьогодні у зв'язку значними змінами у соціально-економічному та політичному житті країни, які, своєю чергою, зумовили зміни в аудиті. Він став невід'ємним атрибутом економіки. Разом з тим, «чинний Закон України «Про аудиторську діяльність» далекий від ідеалу та досконалості, за багатьма параметрами не відповідає європейським нормам і сучасній світовій практиці аудиторської діяльності, останнім змінам її регулювання» [3, с.39]. Визначаючи концепцію аудиту, треба враховувати не стільки проблемні питання, недоліки та труднощі розвитку, що характерні для будь-якого соціально-економічного явища, скільки аспекти, які забезпечують розуміння і систематичне висвітлення процесу аудиторської діяльності.

У грудні 2009 р. на офіційному сайті Верховної Ради України було оприлюднено законопроект № 5375 «Про аудиторську діяльність» від 25 листопада 2009 р. [4]. Зареєстрували його народні депутати М. Катеринчук та А. Шкіль. Провідну роль у розробленні цього варіанта законопроекту відіграла громадська організація – Рада незалежних бухгалтерів та аудиторів в Україні.

Аудиторська палата України у 2010 р. також активно долучилась до законотворчого процесу, наслідком чого стало розроблення Комісією АПУ з моніторингу та законодавчого регулювання аудиту нового варіанта проекту Закону України «Про аудиторську діяльність». Цей документ розміщено для ознайомлення та обговорення на офіційному сайті Аудиторської палати України 29 квітня 2010 р. [5].

Зазначені спроби увідповіднити концепцію вітчизняного аудиту сучасним вимогам розвитку економіки, особливо перед ухваленням нової редакції закону, потребують чіткої відповіді на низку питань, зокрема:

- чи треба взагалі змінювати вітчизняний аудит, якщо так, то як у такому разі змінюється суть аудиту і чому?

- в чому полягає суть сучасного аудиту?

- які сьогодні пріоритети розвитку аудиту в Україні і які зміни відбулися на ринку аудиторських послуг?

- чим відрізняється незалежний аудитор від представників Державної податкової служби чи ревізорів КРУ, коли і ті, й інші здійснюють аудиторські перевірки?

- чи необхідно розширювати межі обов'язкового аудиту?

Не абсолютизуючи аудит в Україні саме з національних позицій, можна стверджувати, що зміни потрібні. Проте, орієнтуючись на них, слід пам'ятати, що в Україні законодавча творчість не знає меж і, як наслідок, закони або не спрацьовують, або суперечать один одному. Приклад – дивне співіснування двох обліків – бухгалтерського та так званого податкового, використання як принципів обліку для транснаціональних корпорацій національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, довільне трактування чинного законодавства (особливо податкового) податковими службами тощо.

Це певною мірою впливає на аудиторську діяльність. Крім цього, можна виокремити і такі чинники, як:

- невизначеність законодавчого поля підприємства;

- значний фіскальний тиск і, як наслідок, "податковий" аспект аудиторських замовлень;

- корумпованість відносин у всіх сферах життя;

- відсутність реального ринку цінних паперів та низька корпоративна культура;

- невисока кваліфікація та підготовка бухгалтерів;

- недосконалість правового поля аудиту;

- неякісний переклад МСА та відсутність адаптації їх до особливостей розвитку економіки України (як наприклад у П(С)БО).

Щодо останньої причини зазначимо, що починаючи із 2004 р., в Україні АПУ прийняла як національні стандарти аудиту та етики стандарти IFAC (Міжнародна федерація бухгалтерів), в які вже у 2004, 2005 та 2006 і 2007 роках внесено зміни.

Із самого початку виникли та існують до нині проблеми використання МСА в українській аудиторській практиці.

По-перше, це семантична проблема неадекватності перекладу основних термінів стандартів реаліям вітчизняної практики. Так, наприклад, терміни «бухгалтер-практик», «професійний бухгалтер» або «бухгалтер громадської практики», що зрозумілі професійній спільноті Заходу, абсолютно не мають аналогів в українській обліковій практиці та правовому полі [6].

По-друге, деякі положень МСА ґрунтуються на західній загальноприйнятій системі бухгалтерських принципів, які часто суперечать чинним українським принципам обліку. Не кажучи вже, як зазначає Сопко В.В., про так зване «українське ноу-хау», тобто податковий облік [7]. Адже його аудит взагалі не може регулюватися міжнародними стандартами.

По-третє, базові принципи аудиторської діяльності спираються на етичні норми, а стандарти є певними правилами їхнього застосування. В умовах корумпованості влади та кримінальності економічних відносин у країні практична реалізація таких принципів може призвести до фінансового краху суб'єкта аудиту.

По-четверте, зарубіжна аудиторська практика ґрунтується на принципі компетентності. Він означає, що аудитор знає методику перевірки чи виконання інших аудиторських послуг. Тому стандарти аудиту слугують лише певним «протоколом» дій для досягнення мети. Вітчизняний аудит має відтінок фіскального контролю (лише без «сумних» для об'єкта наслідків), тому потрібно підвищувати професійний рівень аудиторів, зокрема щодо методики аудиту. Адже більшість аудиторів виконують перевірки, які практично нічим не відрізняються від звичайної документальної ревізії. Доволі рідко розраховують суттєвість відхилень, практично не застосовується вибірка, а аудиторський ризик якщо і визначають, то формально. Тому навіть такий «виграшний» для аудиту принцип, як «суттєвість», в українському аудиті практично трансформується в суцільну перевірку первинних документів або в порівняння наслідків діяльності об'єкта перевірки із Кримінальним кодексом за статтями господарських злочинів.

А український парадокс полягає в тому, що якість аудиторських послуг через це не знижується і загалом замовники задоволені результатами аудиторських перевірок. Це зайвий доказ того, що в країнах перехідного періоду від тоталітарної до ринкової економіки пряме застосування методичних прийомів та правил і норм МСА неможливе й потребує певної адаптації до особливостей розвитку економіки конкретної держави.

Аудит – це категорія історична. Він розвивався разом з розвитком суспільства, удосконаленням його економічної системи та притаманних їй суспільних відносин. З початком трансформаційних процесів в Україні аудит саме як інститут, а не просто інструмент економічного контролю, виявився необхідним вже у перші роки становлення

ринкової економіки. Нові закони ринкових стосунків та становлення відносин власності сформували суспільну потребу, яка спонукала до запровадження аудиту. Розвиток теорії аудиту з позицій його розширеного трактування як інституту економічного і суспільного контролю та важливого елемента ринкової інфраструктури, поглиблює пізнання суті ринкових перетворень та вдосконалює господарську практику [8]. Тому слід розвивати нові напрями дослідження наукових основ теорії аудиту, що збагатить знання про цей важливий вид економічної діяльності.

Традиційний підхід до визначення сутності аудиту ґрунтується на тому, що це система незалежного фінансового контролю і специфічний вид підприємницької діяльності. Справді, цей аспект унаочнюється саме в умовах ринкової економіки. Але аудит неправомірно обмежувати лише практичною діяльністю аудиторів та аудиторських фірм, які надають певні послуги суб'єктам господарювання. Розвиток аудиту треба розглядати як комплексну систему, що поєднує такі складові: особливий вид підприємницької діяльності, відокремлена професія, галузь економічної науки. Кожна з цих характеристик має свої ознаки, сутнісну структуру, але водночас всі вони взаємопов'язані.

І тому нелогічним та щонайменше некоректним є вживання терміну «аудит» державними органами контролю. Як наслідок, сьогодні існує 14 різновидів контрольних дій, у назві яких є слова «аудит», а саме : аудит фінансової звітності учасників ринку фінансових послуг; аудит річної фінансової звітності господарських товариств, що оприлюднюється; екологічний аудит; податковий аудит; кабінетний аудит; енергетичний аудит; аудит фінансового стану засновників; аудит сертифікації; державний фінансовий аудит та інспектування; аудит з метрології; аудит з акредитації; аудит з охорони праці; аудит ефективності використання коштів.

У зв'язку з цим виникають запитання: так скільки ж може бути аудиторів? чим аудит відрізняється від перевірок КРУ, Податкової адміністрації, Рахункової палати? і чи є в країні єдина якщо не система, то хоча б концепція фінансового контролю? А ще варто до цього додати і таке риторичне запитання – а як же із найбільшою святинєю принципом „незалежності” аудитора?

Вживання терміна «аудит» державними органами контролю і тим самим отождолення аудиту з ревізією є неприпустимим та неправильним, незважаючи на наявність деяких загальних рис і елементів у їхній організації та методології. Питання відмінності аудиту від ревізії та інших форм державного контролю розглядають українські вчені-економісти [9, с.38 – 45; 10, с.35 – 37; 11, с. 20 – 22; 12, с.47 – 50]. Виділяють такі основні критерії відмінностей як мета, характер діяльності, методичні прийоми, основа взаємовідносин, управлінські зв'язки, принцип оплати послуг, практичні завдання, порядок оформлення результатів. Принципово важливі відмінності між аудитом та ревізією (податковою перевіркою), на думку більшості

вчених, полягають в цілях перевірки (ревізія спрямована на оцінювання переважно минулої діяльності підприємства, а аудит — на висловлення думки щодо достовірності фінансової звітності, на вивчення ефективності, надійності та стабільності бізнес-процесів і діяльності підприємства загалом).

У ст. 3 Закону «Про аудиторську діяльність» чітко вказано, що «аудиторська діяльність — підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг» [13]. Крім цього, там наголошено, що «аудит — перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів» і «здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення».

У ст. 6 законопроекту АПУ слушно наголошено ще й на тому, що «суб'єкт господарювання, відомості про якого не внесені до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, не може використовувати в своєму найменуванні слово "аудиторська" та похідні слова від слова "аудит" [5].

Крім цього, є ще ціла низка аргументів, які чітко підкреслюють, що таке ототожнення недопустиме, зокрема:

1. Роль аудитора полягає в тому, що, перевіряючи звітність суб'єкта господарювання, він у своєму висновку повинен відповісти на питання – достовірна звітність чи ні у всіх істотних аспектах? Останнє доволі важливо, оскільки стверджувати, що звітність повністю позбавлена будь – яких помилок, аудитор не може за визначенням. Інакше він мав би працювати замість бухгалтерської служби підприємства, тобто виконувати повторно «з нуля» бухгалтерський облік власноруч. Тільки у такому випадку аудитор міг би бути повністю упевненим в достовірності звітності. Тому під час формування остаточної думки від аудиторів, відповідно до Міжнародних стандартів аудиту, не вимагається абсолютного рівня впевненості та чітких висновків.

2. Аудитори не наділені владними повноваженнями, на відміну від органів державного фінансового контролю. За наслідками перевірки аудитор не встановлює винуватців і його оцінка не є підставою для застосування штрафних санкцій, вона може не призвести до подальших коригувальних дій з боку замовника, тобто аудитор працює та формує свою думку «знеособлено» [14]. Це зумовлено тим, що аудитори повинні дотримуватись професійного принципу конфіденційності. Хоча позиція міжнародних стандартів аудиту з цього питання не є дуже чіткою. Так, у МСА 240 «Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства під час аудиту фінансових звітів» зазначено, що

юридична відповідальність аудитора може варіюватися в різних країнах, і за деяких обставин обов'язок конфіденційності може скасовуватись нормативно-правовими актами, законом або судовим рішенням. Так, наприклад, у деяких країнах аудитор зобов'язаний повідомляти органам контролю про наявність шахрайства або відповідним органам влади про викривлення у випадках, коли управлінський та найвищий управлінський персонал не вживають коригувальних заходів (п.102) [15, с.307]. Але у вітчизняній аудиторській практиці такі обов'язки не передбачені.

Крім того, аудит є складовою завдань з надання впевненості, виконуючи які, практик висловлює висновок, покликаний підвищити ступінь довіри майбутніх користувачів, які не є відповідальною стороною, щодо результатів оцінювання або порівняння предмета завдання з встановленими критеріями (п.7 Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості) [15, с. 194]. Отже, аудит слід розглядати як соціально нейтральний інститут.

3. Такі дефініції, як: суттєвість, впевненість, рівень впевненості, надання впевненості, узгодженість критеріїв, ризик не виявлення та відсутність відповідальності за не виявлення обману або істотної помилки тощо, не вживають у практиці роботи органів державного фінансового контролю.

4. Майже в кожному міжнародному стандарті аудиту є окремі параграфи, які детально описують суб'єктивні фактори, що спричиняють невизначеність за суттю (наприклад, параграф 7 в МСА 570 «Безперервність» [15, с. 556]), тобто які, так би мовити, задалегідь виправдовують або пояснюють помилку аудиту. В діяльності органів державного фінансового контролю це недопустимо. Невиявлена помилка під час перевірки підприємства – це неналежне виконання «контролером» своїх обов'язків, яке не можна виправдати тим, що «розмір і складність структури суб'єкта господарювання, характер і умови його діяльності, а також ступінь впливу зовнішніх факторів впливають на судження про результати подій або обставин» (останній абзац п.7 МСА 570).

5. Результатом аудиту можна визнати не лише факт видавання аудиторського висновку певного виду або факт відмови від його видавання, а й таку дію, як припинення аудиторської перевірки, що в принципі неможливо в діяльності органів державного контролю. Умови та обставини, за яких аудитор може дійти висновку про неможливість продовження аудиту, містяться в МСА 240 «Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства та помилок під час аудиторської перевірки фінансових звітів» (пп. 103 – 106) [15, с.307 – 308] та МСА 250 «Враховання законів та нормативних актів при аудиторській перевірці» (п.39) [15, с. 331].

6. Результати аудиту – це лише докази для інших суб'єктів, які вони використовують під час здійснення своїх функцій. Діяльність аудиторів, що видають аудиторські висновки різних видів, можна порівняти з діяльністю рейтингових агентств, які присвоюють різноманітні рейтинги. Останні також

можуть висловлювати свій погляд на фінансовий стан певних економічних суб'єктів, наприклад, банківських установ, але нікому не спадає на думку назвати їх суб'єктами контролю і вживати термін «аудит».

З огляду на зазначене вважаємо, що намагання низки економістів у зміст терміна "аудит" вводити мету і завдання різних форм державного контролю помилкове.

Значення (роль) аудиту в класичних працях з аудиту, пояснюється передовсім тим, що він підвищує цінність інформації, оскільки надає їй більшої достовірності та зменшує інформаційний ризик [16, с.17 – 18; 17, с.26 – 31]. Це справедливо, але треба пам'ятати що стосується це всієї інформації, а не тільки бухгалтерської, як трактує на сьогодні українське законодавство. Аренс А. і Лоббек Дж. Зазначають, що «аудит - це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник накопичує і оцінює свідчення про інформацію, яка підлягає кількісній оцінці, і стосується специфічної господарської діяльності, щоб визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям». [16, с.7].

Отже, проаналізувавши й узагальнивши наявний зарубіжний і вітчизняний досвід, а також з урахуванням вищенаведених міркувань пропонуємо таке визначення суті аудиту: **аудит** — це процес, за допомогою якого здійснюється збирання та накопичення даних про господарські явища і факти з метою їх незалежної й об'єктивної кількісної та якісної оцінки, визначення відповідності встановленим критеріям і надання зацікавленим користувачам достовірної інформації про об'єкти дослідження.

Це визначення не претендує на абсолютну точність і завершеність. Аудиту, як і іншим наукам, властивий кумулятивний характер. Тобто на певному історичному етапі ця наука підсумовує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення. Кожний отриманий результат, якщо він об'єктивний, входить в її скарбницю, не заперечується подальшими дослідженнями, а лише переосмислюється та уточнюється в результаті розвитку самої науки і вдосконалення аудиторської практики. Але сьогоднішній на жаль, в науковій літературі налічується близько 73 визначень поняття «аудит», і, як справедливо зазначає Ф. Ф. Бутинець, «навіть таке «різноманіття» збагачує науку. До того ж ця ситуація і практиків заплутує. А значить, справа мужів науки зібратися разом і прийти до однозначності в цьому питанні» [7].

Тобто, як зазначено вище, у зв'язку зміною умов господарювання визначення суті аудиту потребує уточнення.

Підтвердженням цієї тези слугує і переорієнтація ринку аудиторських послуг в Україні. Так, за результатами опитування, провідних аудиторських компаній України, що діють на ринку аудиторських послуг, частки кожного окремого виду аудиту на ринку, такі: загальний аудит – понад 30 %, послуги в галузі міжнародних стандартів

бухгалтерського обліку – близько 15 %, понад 45 % - послуги, що супроводжують аудит (консультування з питань оподаткування, бухгалтерського обліку, узгодження процедур податкової звітності). Аудит страхових організацій, банківський і інвестиційний аудит разом охоплюють не більше 10 % всього ринку [18].

Дані узагальнювального аналізу офіційних звітів аудиторських фірм показують, що окремі фірми взагалі не займаються аудитом, а надають тільки консалтингові та інші послуги. Водночас світові тенденції розвитку аудиторських послуг свідчать про те, що аудиторські фірми зменшують обсяг консалтингових послуг або суб'єкти, що надають такі послуги, виділяються з них в окремі структури.

Законодавство України не обмежує аудиторські фірми в такому переорієнтуванні їхньої діяльності, на відміну від законодавства зарубіжних країн, в багатьох з яких існує система контролю якості роботи аудиторів, що відстежує процентне співвідношення аудиторських і супутніх послуг. Якщо частка аудиту менше 60 % загального доходу аудиторської компанії то її позбавляють права називатися аудиторською. Мотивують це тим, що, оскільки фірма не спеціалізується на аудиті з підтвердження фінансової звітності, то у неї недостатньо практичного досвіду в цій галузі, а значить, і кваліфікація працівників невисока.

Наведені вище докази свідчать про значне переорієнтування ринку аудиторських послуг і переважну спрямованість діяльності більшості аудиторських організацій на перевірку правильності розрахунку й сплати податків. Це, своєю чергою, вказує на те, що в Україні фактично за більш ніж півтора десятиріччя склалася система не фінансового аудиту, спрямованого на перевірку правильності витрат коштів, відображення у звітності фінансової інформації про активи, пасиви та прибуток, підтвердження або непідтвердження правильності ведення бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів та вітчизняних П(С)БО, а система податкового аудиту орієнтована на зниження податкових ризиків організацій.

Основна причина відмінності вітчизняного аудиту від зарубіжного полягає у різних підходах щодо організації управління бізнесом. Так, за західним варіантом здебільшого реалізується принцип відокремлення капіталу як фінансового ресурсу від процесу управління ним. Такий підхід дає змогу сконцентрувати під єдиним управлінням значні фінансові ресурси, забезпечуючи зростання ефективності вкладень. При цьому менеджер відповідає перед власниками за результати діяльності компанії, що змушує його не тільки забезпечувати ефективність одержання максимального прибутку, з якого виплачуються дивіденди власникам, але й прозорість. У цьому випадку аудитор виступає як захисник інтересів власника, а його висновок і аудиторський звіт є гарантими відображення всієї істотної інформації, необхідної власникам для прийняття управлінських рішень.

На противагу західному варіанту, у вітчизняній практиці нерідко власник організації самостійно здійснює управління. Він зацікавлений винятково у максимізації власних доходів від бізнесу, не визнаючи обмежень щодо способу їх одержання. У такому разі аудитор виконує функції виявлення і зниження податкових ризиків, властивих організації, а також надання консультацій з питань "оптимізації" податкових платежів. Саме за рахунок зниження податкових платежів власник нерідко отримує основну частину прибутку.

Першочергове значення послуг податкового аудиту пояснюється ще й тим, що стосунки з податковими органами приховують багато загроз для бізнесу вітчизняних підприємців. Окрім цього, на невеликих і середніх підприємствах фінансова звітність нерідко зводиться до відтворення даних податкової звітності. Відповідно там, де повноцінний фінансовий облік не ведеться керівник не мотивований платити аудиторам за його перевірку.

Хоча, як правильно зазначає О.Ю. Редько, «у сучасному українському суспільстві аудитор повинен виступати не як захисник від податкової інспекції, а як діагност можливих проблем і терапевт, що дає правильні поради, як їх уникнути, на відміну від податкового інспектора або ревізора КРУ Мінфіну, які, по суті, – хірурги в галузі обліку й фінансів» [19].

Важливе значення для розуміння ринку аудиту в Україні має стан обліку та звітності українських підприємств. Якісно фінансовий і податковий облік ведеться, як правило, на великих підприємствах, оскільки власникові необхідно практично в on-line режимі відстежувати фінансово-господарську діяльність компанії. Невеликі й середні підприємства нерідко обмежуються податковим обліком і в результаті їхній баланс стає формальним документом, який не відображає реального стану справ та практично не має значення для управління бізнесом. Основна причина – небажання підприємства розкрити у фінансовій звітності фактичний зміст операцій, оскільки їх проводять, щоб оптимізувати оподаткування. Як наслідок, єдиним об'єктивним джерелом інформації про стан справ на підприємстві стає конфіденційний управлінський облік.

На якість ведення обліку істотно впливає передісторія, зокрема те, що облік Україна дістала у спадок від СРСР, де він був строго регламентований. В подальші роки облік постійно реформувався, «але досі наш баланс – таблиця строго пронумерованими позиціями» [20]. Це принципово відрізняється від міжнародного обліку, де бухгалтер може вибирати форми і способи відображення фінансової звітності. Консерватизм у вимогах до фінансової звітності призводить до того, що навіть компанії, які прагнуть вести фінансовий облік в повному обсязі, не завжди можуть сформувати звітність, яка б була джерелом необхідної інформації про бізнес.

Особливістю вітчизняного обліку є вироблення багатьма компаніями такої облікової політики, яка дає змогу якомога більше дистанціюватися від

держави. Адже ефективність бізнесу в Україні великою мірою залежить від влади. Так, наприклад, у холдингах, які не оформлені юридично, не здійснюється реальна консолідація звітності, що допомагає їм не показувати взаємозв'язку різних бізнес-процесів. У такий спосіб, підприємці забезпечуються від надмірного інтересу податкових органів до їхньої діяльності. В результаті у звітності окремих підприємств, які є центрами витрат, з'являються фінансові «ями», а інші, навпаки, виявляються надприбутковими. У таких ситуаціях баланс вірити не можна.

Також поширеною проблемою українського обліку є превалювання форми над суттю. Так, часто активи (де-факто) існують, приносять дохід, але в балансі (де-юре) їх може не бути через відсутність яких-небудь документів. Для власників це серйозна проблема, яка значно спотворює картину бізнесу.

Крім того, зазначимо, що традиційна корпоративна фінансова звітність, яка створена в період індустріальної епохи і відображає потреби бізнесу того часу (базувалася переважно на вартості матеріальних активів), застаріла. Сучасний бізнес епохи Інтернету високотехнологічний. У структурі його вартості домінує вартість нематеріальних активів (які, крім традиційних складових, повинні містити і такі субстанції, які сьогодні не мають аналогів в бухобліку, наприклад, кваліфікація і вартість «мізків» працівників, унікальність технології тощо), яку на підставі показників традиційної звітності неможливо оцінити адекватно та складно за допомогою традиційного аудиторського інструментарію. А це значить, що для оцінювання сучасного бізнесу потрібні нові підходи. Саме тому нині у зарубіжних країнах все активніше розвивається напрям «due diligence», який передбачає всебічну діагностику фінансового стану компанії. Хтозна, може в цьому і полягає майбутнє аудиту?

Переорієнтація ринку аудиторських послуг в Україні викликана також тим, що сьогодні вітчизняні підприємства залучають аудиторів для ведення спеціального аудиту і налагодження в компанії внутрішнього аудиту. Адже «класичний» аудит звітності дає переважно відповідь на питання, наскільки вона об'єктивна і достовірна. Проте керівництву компанії, крім цього, необхідно перевірити, як працюють її філії, яка ефективність окремих напрямів діяльності або як виконуються контракти. В такому разі проводять спеціальний аудит.

Крім цього, аудиторів залучають до неформальної перевірки ситуації на підприємствах, називаючи також цю послугу спеціальним аудитом. За словами одного із керівників аудиторської фірми, це відбувається тоді, коли «великий холдинг придбав нове підприємство і отримав документи про його фінансовий стан та признав свого директора. Тоді компанія наймає нас, щоб ми оцінили реальний стан справ на підприємстві: збут, закупівлі і так далі – і доповіли про свої міркування керівництву» [21]. Така інспекція потрібна тоді, коли новий власник, який прогнозує можливі плюси і мінуси, придбаного підприємства, хоче отримати ще й від аудиторів підтвердження або спростування правильності своїх припущень.

Налагодження внутрішнього аудиту – це робота із створення інформаційної системи, яка дає змогу керівництву підприємства регулярно одержувати інформацію про його фінансовий стан. Ця послуга затребувана, передовсім, у великих компаніях, які приєднують нові підприємства, що мають увійти в їхню інформаційну систему. Якість цієї роботи залежить від вимог замовника: може йтися про створення простої бази даних, куди всі підрозділи і бізнес-процеси компанії вноситимуть інформацію в певному форматі, або про комплексну систему обліку витрат і управління продажами та закупівлями. Самі аудитори визнають, що у такому разі їхня робота часто зводиться до консультацій у виборі інформаційних систем, зважаючи на побажання клієнта.

Варто також пам'ятати, що менеджерам малого і середнього бізнесу, який є істотною частиною української економіки, здебільшого притаманна низька економічна грамотність. Це, своєю чергою призводить до розширення спектра аудиторських послуг для цього бізнесу, які здебільшого не мають нічого спільного з аудитом фінансової звітності, але є доволі актуальними для цієї категорії суб'єктів господарювання. Разом з тим, надання таких послуг не завжди вписується в існуючі поняття суті, мети і завдань аудиту. Неврахування цих змін призводить до виникнення «сірого» або «чорного» аудиту та завдає значної шкоди ринку аудиторських послуг і престижу аудиторської діяльності.

Розширенню меж проведення аудиту сприяє ст. 9 Законопроекту АПУ «Про аудиторську діяльність», в якому запропоновано зміни щодо вимог обов'язкового здійснення аудиту. У цій статті передбачено запровадження обов'язкового аудиту з метою підтвердження достовірності та повноти річної фінансової звітності (крім визначених чинним законом випадків) для всіх акціонерних товариств (а не тільки відкритих (публічних), як нині), банків, підприємств з іноземними інвестиціями, страхових і холдингових компаній, інститутів спільного інвестування, довірчих товариств та інших фінансових посередників; емітентів похідних (деривативів), господарських товариств та під час процедури ліквідації та банкрутства. Разом з тим, із п.1 цієї статті вилучено чинне нині обмеження «за винятком установ і організацій, що повністю утримуються за рахунок державного бюджету» [5].

Такі зміни можна лише схвалити, оскільки передбачено, що всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, звітність яких відповідно до законодавства України підлягає офіційному оприлюдненню, мають проходити обов'язковий аудит. Це підвищить якість та рівень довіри до звітності, яку вони надають користувачам.

Крім того, розширення меж обов'язкового аудиту в країні, де економічні та правові відносини між суб'єктами господарювання не відповідають світовим нормам, до певної міри сприятиме поширенню професійної аудиторської діяльності та поступово, з часом, сприйматиметься громадськістю як об'єктивна реальність.

Щодо думки самих аудиторів, то за результатами опитування 79 % респондентів позитивно відповіли на питання про розширення поля обов'язкового аудиту [22, с.54]. Їхній інтерес зрозумілий, оскільки вони ще пам'ятають ті "благодатні" часи, коли, не особливо дбаючи про якість, можна було встановлювати ціни на аудиторські послуги, порівнянні з річною сумою прибутку підприємства, що перевіряється, коли, незважаючи на це, "клієнт" "валом йшов", бо був змушений це робити, а до того ж у аудитора була лише "віртуальна відповідальність" за всі ці неподобства – чи можна мріяти про більше? [19].

Тому надалі, щоб максимально обмежити можливості формального проведення обов'язкового аудиту або його уникнення взагалі, необхідно підвищити відповідальність аудиторських фірм за такі випадки перед законом.

Варто також зауважити, що розширення переліку суб'єктів господарювання, які підлягають обов'язковому аудиту, виправдане у зв'язку скороченням чисельності апарату ДКРС, ПДА та інших державних органів контролю згідно з адмінреформою, яка нині здійснюється у державі з ініціативи президента.

Переорієнтація західного і вітчизняного ринку аудиторських послуг викликана також світовою фінансовою кризою, яка виявила на ньому цілу низку проблем.

Найважливіше питання для ринку аудиторських послуг в умовах кризи – це поєднання принципу консервативності аудиторського висновку з принципом «не нашкодь». Очевидно, в найближчій перспективі на аудиторів чекають нові випробування їх професійної здатності правильно та об'єктивно оцінити достовірність і об'єктивність фінансової звітності. Оскільки сучасна економічна ситуація доволі складна, аудитори повинні дуже обережно застосовувати оцінювальні характеристики щодо своїх клієнтів. Зокрема, йдеться про здатність підприємства-клієнта продовжувати діяльність упродовж найближчого року. Якщо аудитор висловить якісь сумніви із цього приводу, це може стати свого роду «смертним» вироком для клієнта. Аудиторів потрібно бути максимально обережним і робити тільки виважені висновки з тим, щоб не погіршити іміджу клієнта. З іншого боку, якщо стан клієнта справді критичний, аудитор повинен відверто заявити про це. Як бачимо, що на нього покладається значна відповідальність у вирішенні важливого завдання – визначити ступінь серйозності фінансового стану клієнта. Мета – зрозуміти, чи здатний клієнт пережити кризу або чи варто починати процедуру банкрутства, коли він не може продовжувати господарську діяльність.

В умовах кризи загострилася споконвічна проблема ринку аудиторських послуг – це шахрайство під час складання аудиторських звітів. Як наголошено в дослідженні PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board – американська некомерційна організація, що здійснює контроль за роботою аудиторських фірм), аудитори відчувають безпрецедентний тиск [23]. Експерти PCAOB

зазначають, що шахрайська поведінка може стати головною проблемою для аудиторів. Йдеться про так званий *cooking the books*: з одного боку, цей англійський вираз можна перекласти цілком безневинно – як «кухарська книга», з іншого – він означає фальсифікацію фінансової звітності, підробку рахунків і приховування інформації. В період фінансової кризи, коли багато фірм зазнають труднощів, зростає ризик того, що, складаючи звіти, вони прикрасять і завищать показники свого фінансового стану.

У країнах, де аудиторський ринок найбільш розвинений, тобто в країнах англо-саксонської системи, попередні фінансові потрясіння привели до істотних змін. Зокрема, змінилися відносини між аудитором і замовником, встановлено нові правила. Знаменитий закон «Sarbanes-oxley» запровадив жорсткі вимоги, які забезпечують ще більшу незалежність та прозорість аудиту, а також додаткові вимоги щодо розкриття інформації про системи внутрішнього контролю і стан роботи та захищеності інформаційних систем. Завдяки цьому закону робота аудиторів ускладнилася, зросла їхня відповідальність.

Щодо впливу фінансової кризи на ринок аудиторських послуг в Україні, то можна зазначити, що наші проблеми багато в чому схожі із західними. До кризи в економіці, яка зростала, аудит часто розглядався як інвестиційний продукт і був необхідний підприємствам, які здійснювали запозичення капіталу. В умовах економічного спаду українське обмежене коло підприємств зберегло можливість залучення зовнішніх позик. У зв'язку з цим розвиток аудиторського ринку в Україні, природно, загальмувався. У такій ситуації кожен клієнт стає ключовим і якість аудиторських послуг та їхня диверсифікація набувають істотного значення.

Стратегію українських аудиторських компаній у сучасних умовах визначають три основні параметри: підвищення власної ефективності (тобто зниження витрат), рух назустріч клієнтам і їхнім потребам (тобто розроблення та пропонування нових антикризових продуктів) і зниження цін на послуги. Це «три кити», на яких намагаються виплисти аудитори в Україні. Ці заходи наділені на збереження бізнесу і функціонування компанії як «боездатної одиниці». Неабиякого значення набуває ще один фактор – збереження «команди». Більшість українських аудиторських фірм недооцінюють цей нематеріальний чинник, а тим часом в умовах кризи він стає одним з найважливіших завдань. Такі цінності, як багаторічний досвід, репутація і визнання колег, клієнтів та партнерів набувають вагомого значення. У аудиті збереження «команди», до певної міри, рівнозначне збереженню бізнесу.

5. Висновки

Криза може і повинна стати корисною бізнесу. Відбудеться природна перебудова фінансової системи, складуться нові, реальніші та справедливіші пропорції на ринку. Що ж до аудиторського сегмента ринку, то фінансова криза істотно скоротила попит з боку фінансового сектору. В реальному секторі економіки, незважаючи на скорочення

виробництва, спад аудиторських послуг не такий відчутний і швидше за все, їхній обсяг почне зростати, як тільки економіка почне виходити з кризи.

Нинішня фінансова криза, очевидно, змінить світові уявлення про те, як проводити аудит і на які аспекти перевірки звітності звертати найбільшу увагу. Можна очікувати, що критерії оцінювання достовірності стануть пролонгованішими, консервативнішими. Аудитори звертатимуть все більше уваги не стільки на достовірність відображення в звітності окремих активів і пасивів, скільки на питання про можливість продовження господарської діяльності клієнта. Тобто розвинеться ще більше ризико-орієнтований аудит. Проте це справа майбутнього. І не тільки тому, що до закінчення кризи ще далеко, але і тому, що глобальні зміни не відбуваються швидко. Спочатку треба оцінити загальну ситуацію, а вже потім зробити висновки та ухвалити рішення.

З наведених результатів та висновків об'єктивно впливають перспективи подальших досліджень, які повинні бути спрямовані на уточнення суті аудиту, визначення його мети, завдань і видів, зміни пріоритетів розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблемы организации аудиторской деятельности в Российской Федерации [Електронний ресурс] / А. Н. Зевайкина // Аудитор. – 2005. – № 7. – Режим доступу до журн.: <http://gaap.ru/articles/52544/>.
2. Адамс Р. Основы аудита / Р. Адамс; [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.
3. Петрик О. Оновлений Закон України «Про аудиторську діяльність»: яким йому бути? / О. Петрик // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 5. – С. 39–45.
4. Проект Закону про аудиторську діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36587
5. Проект Закону про аудиторську діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/files/temp/213930089.doc>
6. Редько О. Ю. Перспективи розвитку національного аудиту в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSunu/2008_10_2/redko.pdf – Заголовок з екрана.
7. Независимое будущее независимого украинского аудита [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buhgalteria.com.ua/Hit.html?id=524> – Заголовок з екрану.
8. Костирко І. Г. Інституціоналізація аудиту і ринкова інфраструктура. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchetei/2009_1/NV-2009-1_38.pdf – Заголовок з екрана.
9. Бодюк А. В. Методологічні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності: моногр. / А. В. Бодюк. – К.: Кондор, 2005. – 356 с.

10. Суйц В.П. Аудит: общий, банковский, страховой: учебник / В. П. Суйц, А. Н. Ахметбекова, Т. А. Дубровина – М. : ИНФРА – М. : 2002. – 556 с.
11. Усач Б. Ф. Аудит: навч. посіб. / Б. Ф. Усач. – К. : Знання-Прес, 2002. – 223 с.
12. Шеремет А. Д. Аудит: учебник / Шеремет А. Д., Суйц В. П. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 410 с.
13. Про аудиторську діяльність в Україні: Закон України. – Верховна Рада України, 14.09.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?nreg=3125-12>
14. Давидов Г. М. Дослідження функцій аудиту в системах соціально-економічних відносин та фінансового контролю / Г. М. Давидов, Н. С. Шалімова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/64.htm
15. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2007 року / [пер. з англ. мови О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куликов]. – К. : ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус», 2007. – 1172 с.
16. Аренс А. Аудит / Аренс А., Лоббек Дж.; [пер. с англ.] – М. : Финансы и статистика, 2003. – 560 с.
17. Аудит Монтгомери / [Ф. Л. Дефлиз, Г. Р. Дженик, В. М. О'Рейли, М. Б. Хирш.; пер. с

англ. под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.

18. Духненко В. Инструмент защиты и доверия / В. Духненко, О. Дуброва // Сайт рейтингового агентства «Эксперт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/expetra.com>.

19. Аудит "поза законом" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=18&ArtID=337>

20. Алексеенко Д. Бурный рост рынка аудита в Украине прекратился, и он постепенно переходит в стабильную фазу развития ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=18&ArtID=720>. – Заголовок з екрана.

21. Тенденции на мировом рынке консалтинга и аудита [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gaar.ru/articles/49644/> – Заголовок з екрана.

22. Редько О. Соціологія аудиту (різні думки практикуючих аудиторів) / О. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 4. – С. 51 – 56.

23. Шапигузов С. Зарубежный рынок аудиторско-консалтинговых услуг. Сравнение отечественного и зарубежного рынков в современных условиях [Електронний ресурс] / С. Шапигузов // Финансовые и бухгалтерские консультации (электронный журнал). – 2009. – № 10. – Режим доступу до журн.: <http://gaar.ru/articles/49608/>

УДК: 657.006

Кундря-Висоцька О. П., Ключ-Лампіка М. І.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. Виокремлено та обґрунтовано особливості організації облікового процесу в системі корпоративного управління. Досліджено наукові погляди на необхідність переведення обліку в глобальну мережеву систему. Запропоновано концепцію мережевого обліку і звітності у корпоративних структурах на базі комп'ютерних технологій.

Ключові слова: організація обліку, корпоративні структури, облікові системи.

Kundrya-Vysotska O., Klyus-Lampika M.

FEATURES OF ACCOUNTING IN CORPORATE GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT

Summary. In the article the features of organization of registration process are selected and grounded in the system of corporate management. Investigational scientific looks are to the necessity of translation of account for the global network system. Conception of network account and accounting is offered in corporate structures on a base kompyuternikh technologies.

Keywords: organization of accounting, corporate structure, accounting systems.

1. Вступ

З огляду на потребу постійного вдосконалення управління в корпоративних системах на основі впровадження досягнень науки першочерговим стає

досягнення адекватного рівня організації бухгалтерського обліку як важливої функції якісного управління. Відповідно, організація бухгалтерського обліку має бути спрямована на забезпечення вимог

системи корпоративного управління. Зауважимо, що організація обліку – це процес, який повсякчас розвивається, тому важливою умовою його удосконалення є урахування сучасних досягнень науки і практики, умов розвитку бізнесу.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначимо, що впродовж останніх років достатньо широко висвітлюються етапи трансформації вітчизняної облікової системи, окреслюються якісно нові підходи в організації обліку відповідно до умов ринкової економіки. Дослідженням цієї проблеми займаються авторитетні вчені-економісти: Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, С. Ф. Голов, В. В. Ковалев, А. М. Кузьмінський, М. В. Кужельний, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко, М.С. Пушкар та ін., які у своїх працях достатньо аналітично викладають окремі аспекти розвитку бухгалтерського обліку як науки, його удосконалення, визначають нові методологічні підходи до ефективності функціонування обліку як системи. Разом з тим відзначимо, що мало уваги приділено висвітленню особливостей облікових методологій у бізнесових структурах великих масштабів – у корпораціях.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – виокремити та обґрунтувати особливості організації обліку в корпоративних системах управління у контексті розвитку корпоративного бізнесу та розширення можливостей облікової системи.

4. Виклад основного матеріалу

Ключова роль в організації облікового процесу належить добре організованому інформаційному забезпеченню, яке, завдяки розробленню та впровадженню управлінської ідеї, дає змогу досягти конкурентоспроможності, зменшити залежність від

приємства від змінних умов, середовища. Для прийняття самостійного управлінського рішення необхідні чіткі інформаційні орієнтири.

Особливу увагу звертають на збирання, реєстрацію та поширення цифрових та кількісних даних, які можна розглядати як «кристалізоване подання в най точнішій формі сутності наукових знань»[1, с.34]. Саме бухгалтерський облік у системі управління охоплює збирання, обробку та узагальнення даних про операції та процеси, що здійснюються на керованих об'єктах. Від якості бухгалтерського обліку залежить повнота, достовірність та своєчасність одержуваної інформації, яку використовує управлінська система. Важливо зауважити, що бухгалтерський облік – це складна система, в основу формування якої покладено загальнокібернетичний підхід (вхід – переробка – вихід). Тому слід виокремити певні етапи, а саме: підготовка, ведення (збирання і обробка даних) і узагальнення (складання в установлені терміни звітності, що містить повний обсяг затвердженої інформації). Наведені етапи є основою дослідження якості інформаційного забезпечення системи корпоративного управління (рис.1).

Система бухгалтерського обліку має бути адаптованою до організаційної структури суб'єкта господарювання. Як зазначає А. Кузьмінський, особливості організаційно-виробничої структури об'єднань впливають на склад облікової інформації, порядок її формування [2, с. 78].

Зауважимо, що у великих корпоративних структурах та об'єднаннях підприємств організацію обліку треба налагодити відповідно до облікової моделі. Облікова політика та інші стандарти фінансового та управлінського обліку повинні мати кор-

Рис. 1. Якість бухгалтерського обліку в інформаційному забезпеченні системи корпоративного управління

поративний статус. Ці стандарти встановлюють порядок і принципи ведення обліку щодо всіх сегментів і видів діяльності компанії з урахуванням їхньої специфіки. Їх затверджує керівник головної компанії і повинні обов'язково до застосовувати усі підприємства, що формують корпорацію. Лише за допомогою такого підходу, можна побудувати систему обліку, яка реально забезпечить як менеджмент головної компанії, так і керівників підприємств, що входять до фінансової групи, необхідною і адекватною управлінською інформацією.

Навпаки, якщо окремі підприємства корпорації самостійно затверджують стандарти обліку або навіть ведуть облік без будь-якого нормативно затверженого порядку, вести мову про ефективну систему обліку не доводиться. У ситуації, коли у підприємств групи немає єдиної думки про об'єкт обліку, використовують різні методики оцінки активів, індивідуальні структури витрат, облікова інформація підприємств стає порівнянною, а отже, знижується ефективність її практичного застосування в управлінських цілях. Унеможливується консолідація звітних даних, план-факт зіставлення, порівняння результатів діяльності підприємств тощо. До прикладу, на одному з підприємств, що супроводжує верхню частину будови шляху, об'єктом обліку може бути залізниця, на другому – залізничний перегін, на третьому – стрілковий перегін.

Звісно, така неузгодженість у межах фінансової групи недопустима. Єдині корпоративні стандарти дають змогу уникнути цих та інших невідповідностей, зробити інформацію прозорою, зрозумілою, а отже, корисною для менеджменту. А грамотно розроблена методологія елімінації проведення і застосування сучасних інформаційних технологій уможливить автоматичну консолідацію облікових даних, формування різноманітних аналітичних звітів.

Для організації обліку у корпоративних структурах, фінансових групах та об'єднаннях підприємств вводиться поняття «бізнес-одиниця», під яким розуміють окремих об'єкт управління, структурно – відокремлений елемент корпорації з конкретною функціональною спрямованістю, за яким ведеться незалежний облік і формується звітність. Бізнес-одиниця формально може не бути самостійною юридичною особою, наприклад – відокремлений підрозділ або виробничо-технічна база. Сучасні технічні та програмні засоби дають змогу організувати облік за всіма бізнес-одиницями в єдиному банку даних на базі єдиного плану рахунків і внутрішньо корпоративних аналітичних реєстрів. Найкращий варіант архітектури інформаційної системи – єдина централізована база даних на сервері в головній компанії.

Територіально віддалені бізнес-одиниці можуть обмінюватись інформацією за виділеними інтернет-каналами за допомогою VPN-технології. Єдина база даних має значні переваги порівняно з розрізненими локальними базами: не потрібні, важко налагоджувати процедури завантаження-розвантаження, можна адмініструвати систему з центру без виїзду тощо.

Визначаючи види аналітики та їхні глибини на облікових реєстрах, необхідно проаналізувати потребу кожного менеджера корпорації в одержанні аналітичних звітів з групуванням за тією чи іншою ознакою. Чим більшою за обсягом і глибшою буде аналітика на рахунках обліку, тим більший потенціал корисної і потрібної інформації реалізується у системі. Для обліку реалізації продуктів харчування у торговельній мережі введено додаткову аналітику – сезонність. Згодом, проаналізувавши частку реалізації товарів за місяцями, можна виявити сезонні коливання за номенклатурою, а отже правильно визначити маркетингову політику. Не слід переважувати облікові реєстри додатковими зрізами аналітики, які не мають великого значення для прийняття управлінських рішень. Якщо частка певних витрат у загальній структурі собівартості становить 1-2 %, а часові зусилля на їх облік великі, раціональніше пожертвувати інформаційною прозорістю, аніж ефективністю експлуатації системи. У корпорації можуть встановлюватись різні періоди звітності. Мінімальний звітний період не має нижньої межі (в окремих випадках можуть формуватись щоденні звіти), максимальний дорівнює одному року. В українських корпораціях, як правило, звітний рік відповідає календарному. Разом з тим, зважаючи на специфіку бізнесу, іноді корисно руйнувати стереотипи та встановлювати звітний рік, із міркувань доцільності. У фірмі, що будує залізницю, кампанія з формування портфеля замовлень відбувається взимку і завершується до кінця першого кварталу календарного року. Операційний цикл має яскраво виражений сезонний характер: початок робіт у квітні – травні, пік – у літні й осінні місяці, здавання робіт – взимку. В цих умовах оптимальним є перенесення початку звітної року з 01 січня на 01 квітня і встановлення річної звітної датою 31 березня.

Внутрішньо корпоративні стандарти обліку, окрім суто фінансової функції виконують також роль елемента корпоративної ідентичності, тобто викликають почуття «належності» до корпорації. Той чи інший рівень корпоративної ідентичності є показником цілісності корпоративної культури, готовності працівників до сприйняття норм і правил корпорації. До причин виникнення «кризи ідентичності» зараховують:

- достатньо коротку історію існування деяких корпорацій;
- довгу історію підприємств як самостійних організацій;
- фактори різної галузевої приналежності підприємств, об'єднаних у корпорацію;
- географічну віддаленість підприємств;
- політичні аспекти;
- низьку поінформованість працівників корпорації.

Корпоративна ідентичність корпоративної структури формується за двома основними напрямками.

1. *Інформаційна складова* – використання корпоративних засобів масової інформації з метою

інформування про різні аспекти життя компанії, зокрема як виробничі, так і невиробничі питання; створення інформаційної корпоративної документації (презентаційні буклети, брошури з історії компанії, кодекс професійної етики, фільми про компанію та події, що в ній відбуваються).

2. *Організаційна складова* – впровадження єдиних правил і норм, які забезпечують усю діяльність компанії; створення єдиного комунікаційного простору, використання єдиної символіки тощо.

Відзначимо, що в організаційному плані в обліку корпорацій сьогодні відбуваються якісні зміни. Процес адаптації до сучасних вимог зумовив формування нової *мережевої парадигми* бухгалтерського обліку, тобто обліку в мережевому кібернетичному просторі, що об'єднує корпоративні, галузеві, регіональні, міжрегіональні та корпоративні комп'ютерні мережі. Такий новий підхід до організації обліку є особливо актуальним для корпоративних підприємницьких структур. Це пов'язано з тим, що у комп'ютерних мережах зародилася і функціонує парадигма глобального менеджменту, що змінює традиційну систему управління, а відповідно, й систему обліку.

Шарков С. так виклав своє бачення майбутнього фінансової звітності з використанням комп'ютерних технологій: «феноменальний розвиток Інтернету, програмного забезпечення та телекомунікаційних технологій буде мати суттєвий вплив на практику фінансової звітності у всьому світі. Коли одні вважають, що інвестори очікують на вчасну інформацію та існують технології програмного забезпечення, які вже роблять можливою підготовку щоденно консолідованих фінансових звітів, можна лише здогадуватися, як довго ще традиційна методика та частота звітності будуть мати сенс. Технології дають ефект мінімізації географічних відстаней, і інвестори будуть вимагати вчасної електронної фінансової звітності, незважаючи на національність чи географічну відстань до суб'єкта, в який вони інвестують. Традиційні друковані річні звіти скоро застаріють. Буде цікаво спостерігати, як цей розвиток впливатиме на численні складові міжнародної фінансової звітності в найближчі роки» [3, с. 24].

Організацію бухгалтерського обліку в мережі доповнює Кастельс М. Він вважає, що на розділити витрати і ризики, а також оперативно стежити за інформацією, що постійно оновлюється. В умовах швидких технологічних змін саме мережі, а не підприємства стали реальними виробничими одиницями. Інакше кажучи, завдяки взаємодії організаційних змін і нових інформаційних технологій виникла нова організаційна форма як характеристика нової глобальної економіки – мережеві підприємства і їхні об'єднання в найрізноманітніших видах: від простого товариства до консорціуму [4, с. 173].

Мережі стають все важливішою частиною економіки, і їм властиві стійкі економічні характеристики, деякі з яких отримали статус закону цінності мережі Боба Меткальфе. Цінність мережі дорівнює $n \times n$ (n у квадраті), де n – кількість людей, об'єднаних мережею. Отже, цінність мережі з десяти осіб, становить 100, а з двадцяти людей –

400. Збільшення вдвічі кількості членів мережі в чотири рази збільшує її цінність [5, с. 310].

Створення всесвітньої комп'ютерної мережі, галузевих і корпоративних мереж змінює становище, роль і значення науки в багатьох сферах знання, зокрема і у сфері бухгалтерського обліку. Саме в комп'ютерних мережах зародилася і починає розвиватися парадигма мережевого бухгалтерського обліку.

Досліджувати концептуальні засади мережевого обліку, його основні гіпотези неможливо без застосування методів моделювання і побудови мережевого фінансового, управлінського, адаптивного, ситуаційного і стратегічного обліку, що об'єднують всю сукупність знань, накопичених вченими і практиками в галузі обліку, аналізу, аудиту, статистики, фінансів, інформатики й інших фундаментальних і прикладних наук.

Створення системи мережевого обліку і звітності – одна з найефективніших форм автоматизації бухгалтерського обліку на підприємстві, що формує нову парадигму мережевого бухгалтерського обліку. Відповідні інформаційні технології і бази даних дають змогу проектувати мережевий облік, його структуру, систему посадових інструкцій і положень, а також загальні позиції функціонування. Надалі це допоможе організувати належну мережий фінансовий облік. У зв'язку з цим необхідно запровадити облік за фракталами часу і простору, що в результаті значно підвищить аналітичність і керуваність облікової інформації в мережах, кількість яких досягає декількох мільйонів з чисельністю комп'ютерів близько мільярда.

Дослідження наукових поглядів на щодо потреби переведення обліку в глобальну мережеву систему дають підстави для висновку про необхідність формування *концепції корпоративного мережевого обліку*, яка має ґрунтуватись на гіпотезах фрактальності, рефлексивності, економічної синергетики, залежності діяльності підприємства від зовнішнього середовища, глобальної стратегії, ризиків, теорії прогнозування, парадигми глобальної множини з метою визначення облікових аспектів мережевих підприємств. Зважаючи на якісні характеристики мережевого середовища, пропонуємо складові концепції організації мережевого обліку, зображено на рис. 2.

Реалізація такої концепції забезпечує систему моделювання і організації корпоративного мережевого обліку і звітності на базі комп'ютерних технологій, сховища банку даних, системи підтримки прийняття рішень, експертних систем, реляційних баз даних, комп'ютерних систем колективної роботи в мережі, систем баз знань, використання розширеної мови фінансової звітності, технічного забезпечення мережевого обліку і формування його методології, застосування і функціонування електронної первинної документації, електронних посвідчень особи. Своєю чергою, методологія охоплює інтегрований план рахунків, відповідні принципи комп'ютерного обліку, облікові інформаційні технології, мережеву звітність і систему фрактальних похідних балансових звітів. Передавання інформації і органі-

Рис. 2. Складові концепції організації мережевого обліку

зачія обліку забезпечуються на основі відповідної мови програмування.

Практичний аспект організації мережевого обліку полягає в тому, що мережеві підприємства ведуть фінансовий облік, керуючись основним принципом реінжинірингу: витрати враховують там, де вони виникають в єдиній системі рахунків синтетичного й аналітичного обліку. Дотримання цього принципу вимагає розроблення і використання єдиного наказу про облікову політику для системи мережевих підприємств. Прикладом організації мережевого обліку сьогодні є розширена мова фінансової звітності XBRL, (Extensible Business Reporting Language), яку рекомендував у 1998 р. консорціум World Web як стандарт для опису Інтернет-інформації [3, с.112].

5. Висновки

Запропонована система вирішує комплекс питань руху інформації (достовірність джерел, цілісність інформації, її відповідність встановленим правилам і система посилань на внутрішню і зовнішню інформацію) та забезпечує інтерактивне прийняття

управлінських рішень. Для упровадження системи аналітичного обліку мережевого підприємства необхідно розширити аналітичний, фінансовий і управлінський облік до шести порядків. Подальшого обґрунтування та практичних пропозицій щодо впровадження потребують такі методологічні аспекти забезпечення мережевого обліку, як: інтегрований план рахунків, принципи комп'ютерного обліку, облікові інформаційні технології, мережева звітність, система мережевих і фрактальних похідних балансових звітів.

Практика свідчить про теоретичні і практичні проблеми в організації високого рівня облікової системи у корпораціях, що зумовлено різними причинами як економічного, політичного плану, так і розбіжностями у підходах до обліку в Україні та в західних країнах; суперечливими положеннями міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), покладеними в основу П(С)БО; відсутністю комплексності в реформуванні державних інституцій України; відмінностями у трактуванні управлінського, стратегічного обліку.

З огляду на ці та інші проблеми актуалізуються пошук шляхів їх вирішення та прогнозування напрямів подальшого розвитку бухгалтерського обліку в корпоративних системах управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Л. К. Інформаційний компонент діяльності НДО / Л. К. Абрамов, Т. В. Азарова. – Кіровоград : ІСКМ, 2009 – 80 с.

2. Кузьмінський Ю. М. Бухгалтерська інформація в управлінських рішеннях підприємств харчової промисловості / Ю. М. Кузьмінський, Р. Мачуга // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 3. – С.13.

3. Saudagaran, Shahroch M. International Accounting: a User Perspective [Текст] / Shahroch M. Saudagaran; South-Western. – Thompson:South-Western, 2004. – 236 p.

4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; ВШЭ. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

5. Кох Р. Менеджмент и финансы от А до Я [Текст] / Р Кох.– СПб. : Питер, 1999. – 496 с.

6. Панова Н. А. Интеграция управленческого и бухгалтерского учёта / Н. А. Панова // Корпоративная финансовая отчётность. Международные стандарты. – 2007. – № 10. – С. 42–44.

7. Скрипкин К. Г. Экономическая эффективность информационных систем / Скрипкин К. Г. – М. : ДМК Пресс, 2002. – 256 с.

УДК 657.474:336.148

Куцик О. О.

КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ УПОВНОВАЖЕНОГО ПРЕДСТАВНИКА УЧАСНИКАМИ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Анотація. Висвітлено аспекти контролю за діяльністю уповноваженого представника учасниками спільної діяльності без створення юридичної особи. Визначено характеристику спільного контролю у рамках управління спільною діяльністю. Наведено основні аспекти контролю спільної діяльності без створення юридичної особи.

Ключові слова: спільна діяльність, аспекти спільного контролю, контрольне середовище, елементи контролю, процедури контролю

Kutsyk O.

CONTROL AFTER ACTIVITY OF THE AUTHORIZED REPRESENTATIVE BY PARTICIPANTS OF JOINT ACTIVITY WITHOUT CREATION OF LEGAL ENTITY

Annotation. The aspects of control after activity of the authorized representative are reflected by the participants of joint activity without creation of legal entity. Certainly description of general control within the framework of management joint activity. The basic elements of control of joint activity are resulted without creation of legal entity.

Key words: joint activity, aspects of general control, control environment, elements of control, control procedure

1. Вступ

У ринкових умовах усі суб'єкти господарювання вступають у договірні відносини один з одним щодо використання майна, грошових коштів, проведення комерційних операцій та здійснення інвестицій. Ці відносини повинні характеризуватися можливістю для всіх учасників договірних відносин отримувати та використовувати у процесі прийняття управлінських рішень достовірну фінансову інформацію, отримання якої залежить від ефективності діючої системи контролю.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питаннями організації та методики контролю займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, П. О. Куцик, Е. Г. Вайнштейн, В. П. Завгородній, В. В. Сопко, Б. Ф. Усач, Л. В. Нападовська, В. С. Рудницький, Л. М. Калістратов [1-7] та ін. Проте питання контролю за діяльністю уповноваженого представника учасниками спільної діяльності без створення юридичної особи вченими не розглядалось. Окремі науковці, зокрема П. О. Куцик [7], у своїх працях розглядали аспекти контролю спільної діяльності без

створення юридичної особи, проте застосування даних методів контролю не дозволяє розкрити у комплексі всіх питань щодо здійснення контролю за діяльністю уповноваженого представника учасниками спільної діяльності без створення юридичної особи.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – вивчення теоретичних і практичних аспектів контролю та розробка організаційно-методичного забезпечення щодо проведення контролю за діяльністю уповноваженого представника учасниками спільної діяльності без створення юридичної особи.

4. Виклад основного матеріалу

У сучасних умовах, які характеризуються посиленням конкурентних відносин, залученням підприємств у спільну діяльність без створення юридичної особи в різних сферах господарювання, виникає зацікавленість теоретиків і практиків до питань контролю даного виду діяльності. Згідно з чинною зарубіжною практикою, спільний контроль це, насамперед, систематичний збір інформації для забезпечення органів управління спільною діяльністю інформаційною базою для прийняття оперативних і стратегічних рішень. Щодо української дійсності, то найважливішою умовою реалізації спільного контролю є інформація, яка представлена у бухгалтерській, податковій, статистичній, оперативній та внутрішній звітності, а також узагальнені фінансові показники, що відображають різні сторони спільної господарської діяльності без створення юридичної особи. Для того, щоб інформація була достовірною для прийняття управлінських рішень, необхідний спільний контроль діяльності уповноваженого учасника, який взяв на себе зобов'язання з ведення бухгалтерського обліку та надання звітності учасникам. Як правило, мета такого спільного контролю полягає у висвітленні думки про достовірність фінансового становища, представленого у фінансових звітах, відповідно до результатів операцій та руху грошових коштів суб'єкта спільної діяльності загальноприйнятим принципам бухгалтерського обліку і нормативно-правовим актам. Відносини за договором спільної діяльності без створення юридичної особи мають на увазі спільний контроль учасниками уповноваженого представника, який виступає в ролі розпорядника коштів виробництва та продуктів праці, зайнятих у спільній діяльності, а розвиток цієї діяльності багато в чому залежить від збереження цих коштів і ефективності їх використання, а також правильного та достовірного обліку даних операцій.

Таким чином, спільний контроль діяльності уповноваженого представника спільної діяльності без створення юридичної особи повинен здійснюватися, насамперед, в інтересах усіх учасників для управління спільною діяльністю. Контроль повинен бути орієнтований не лише на виявлення і фіксацію вже понесених витрат (втрат) різного роду, а й на їх попередження. За допомогою спільного контролю на основі детального вивчення специфіки спільної діяльності без створення юридичної особи розроб-

ляються заходи, спрямовані на запобігання нераціонального використання матеріальних ресурсів, на заощадження фінансових ресурсів, на попередження виникнення відхилень від законодавчих і нормативних актів, оптимальних режимів функціонування спільної діяльності.

Тісно взаємодіючи з іншими функціями управління, спільний контроль є основним джерелом інформації для розробки та прийняття оптимальних управлінських рішень учасниками спільної діяльності і, отже, займає провідне місце в системі управління спільною діяльністю. Характеристика спільного контролю у рамках договору про спільну діяльність без створення юридичної особи представлена нами в табл. 1.

Спільний контроль, який організовується учасниками спільної діяльності, визначає законність спільно здійснюваних операцій, їх економічну доцільність, і дозволяє належним чином управляти спільною діяльністю без створення юридичної особи. Найважливішою метою спільної діяльності є досягнення ефективності такої діяльності, отримання максимально можливого прибутку, при цьому значення спільного контролю зростає. За допомогою спільного контролю керівництво уповноваженого учасника може здійснювати ефективне фінансово-господарське управління, а учасники договору стежити за керуваннями їх капіталів, що дозволяє надати певні гарантії збереження та примноження вкладів у спільній діяльності. Здійснення спільного контролю уповноваженого учасника, що веде облік спільної діяльності, пов'язане з виявленням відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів законності, ефективності та економії витрачання матеріальних ресурсів. Це дозволяє здійснити відповідні заходи, отримати компенсацію за заподіяну шкоду та вчинити дії спрямовані на запобігання таких порушень у майбутньому. Предметом спільного контролю у рамках такої діяльності виступають процеси формування і використання фінансових ресурсів, а об'єктом контролю – органи управління, діяльність яких безпосередньо пов'язана з даними процесами. Уповноважений учасник контролює фінансові потоки в рамках договору спільної діяльності, відповідає за повноту і своєчасність відображення господарських операцій, правильність і достовірність складання та подання звітності учасникам договору спільної діяльності. Всі учасники спільної діяльності контролюють і визначають цінову політику, формують вартість продажу, контролюють збутову діяльність, матеріально-технічне забезпечення виробничого процесу.

Інформаційною базою спільного контролю уповноваженого представника є: облікова політика підприємства для цілей спільної діяльності; робочий план рахунків бухгалтерського обліку; первинні облікові документи; документи внутрішньої бухгалтерської звітності спільній діяльності; методи оцінки майна і зобов'язань; документообіг; технологія обробки інформації, порядок контролю господарських операцій.

Характеристика спільного контролю у рамках договору про спільну діяльність без створення юридичної особи

Аспект контролю	Сутність спільного контролю
Мета створення	Визначається учасниками договору про спільну діяльність або уповноваженим учасником
Постановка завдання	Завдання визначаються учасниками спільної діяльності або виконавчим органом управління, виходячи із потреб для прийняття управлінських рішень
Суб'єкти	Учасники спільної діяльності
Взаємовідносини з учасниками договору й уповноваженим виконавчим органом	Спільна участь у діяльності і спільний контроль спільної діяльності без створення юридичної особи
Звітність	Перед підприємствами учасниками або перед уповноваженим представником
Термін повноважень	Визначається учасниками спільної діяльності та закріплюється в обліковій політиці
Відповідальність	Перед учасниками і уповноваженим виконавчим органом за якість і своєчасність виконання обов'язків, а також за перевищення повноважень
Незалежність	Самостійність у прийнятті рішень, свобода у конфліктах інтересів, внутрішні стандарти тощо
Планування і організація діяльності	Плани і порядок роботи визначаються учасниками спільної діяльності
Об'єкти	Можуть бути однаковими (наприклад, системи обробки і інтеграції інформації, необхідної для прийняття рішень для великих угод у рамках спільної діяльності)
Методи	Можуть бути однаковими при вирішенні одних і тих же завдань
Зміст контрольних функцій	Можуть бути однаковими (наприклад, оцінка цілеспрямованості збутової політики, правомірності прийнятих рішень, обґрунтованості бюджетів витрат), також можуть виконуватись і консультативні функції
Ступінь надійності інформації за результатами перевірок	Визначаються багатьма факторами, в тому числі незалежністю, об'єктивністю, особистими характеристиками суб'єктів контролю
Основні результати діяльності	Відображаються у звітах і висновках (за формами, затвердженими учасниками спільної діяльності). Зміст звітів повинен відповідати цілям і завданням проведених перевірок. Надаються рекомендації з усунення недоліків і удосконаленню різних сторін управління організацією
Точність інформації за результатами контролю	Більшість приблизних оцінок у відповідності з принципом розумної достатності зібраних даних для висвітлення думки відносно об'єкту контролю

Одним з найважливіших принципів створення спільного контролю є формування інформації щодо спільної діяльності, достатньої для порівняння доходів і витрат за різними сегментами спільної діяльності учасників. Для формування інформації, необхідної для економічного аналізу і прийняття змістовних управлінських рішень, а також для підвищення результативності діяльності служби спільного контролю, слід застосовувати спеціальні форми облікової документації, розроблені з урахуванням специфіки ведення спільної діяльності. Принциповим моментом при проведенні спільного контролю є встановлення термінів формування та надання необхідної інформації учасникам договору. Ефективність спільного контролю багато в чому залежить від достовірності, аналітичності та обґрунтованості даних бухгалтерського обліку. Учасники спільної діяльності можуть засто-

совувати певні процедури контролю, до яких можна віднести: підзвітність одних працівників іншим; обмеження доступу до активів; здійснення контролю за комп'ютерними інформаційними системами, в тому числі за внесенням до них змін, і за правом доступу при введенні і виведенні інформації з системи; внутрішні перевірки та звірки даних з питань фінансово-господарської діяльності; порівняння результатів підрахунку грошових коштів, цінних паперів і матеріально-виробничих запасів з бухгалтерськими записами (інвентаризація); порівняння даних, отриманих з внутрішніх джерел, з даними зовнішніх джерел інформації, перевірка аналітичних рахунків і оборотних відомостей на відповідність арифметичній точності записів; порівняння і аналіз фактичних фінансових результатів з плановими (бюджетними) показниками та інші додаткові процедури.

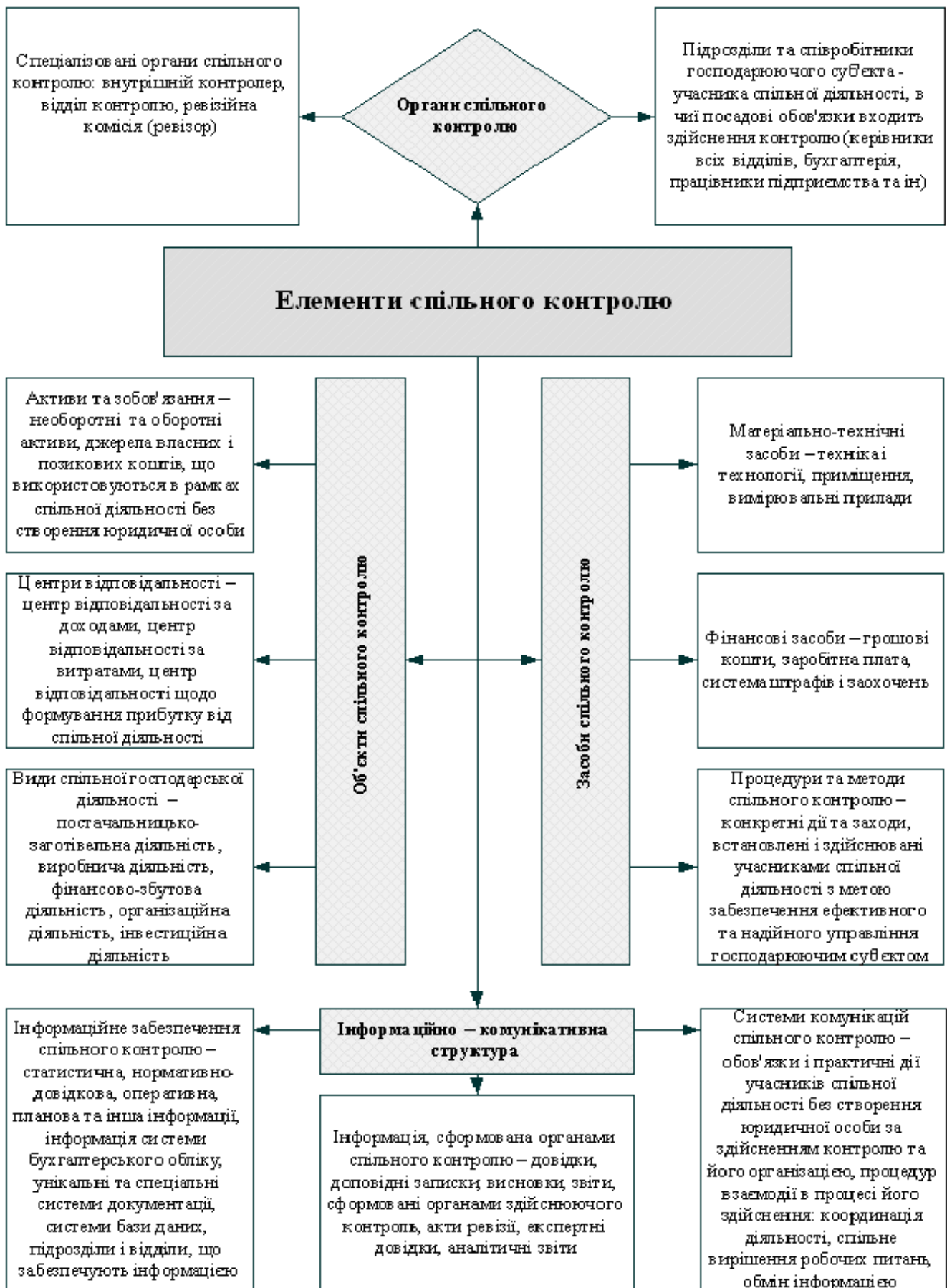

Рис. 1. Елементи контролю за діяльністю уповноваженого учасника спільної діяльності без створення юридичної особи

Інформацію спільного контролю, як правило, використовує управлінський персонал уповноваженого учасника, або ж всі учасники спільної діяльності. Такому контролю підпорядковуються всі ділянки спільної діяльності суб'єктів, він охоплює всю фінансово-економічну і виробничу спільну діяльність. На наш погляд, спільний контроль може бути представлений у вигляді комплексу впорядкованих взаємопов'язаних заходів, методик і процедур, які використовуються учасниками спільної діяльності та керівництвом господарюючого суб'єкта з метою забезпечення дотримання політики керівництва й ефективного ведення спільної діяльності. Контроль здійснюється силами всіх учасників для постійного нагляду та перевірки здійснюваних операцій, прийняття оперативних рішень. На нашу думку, контроль спільної діяльності має включати елементи, які подані нами на рис. 1. Система спільного контролю може бути організована на трьох основних рівнях: індивідуальному (рівень співробітника), мікро- та макрорівні. Перший рівень (індивідуальний) – характеризується ризиками, які викликаються наслідками неправомірних або некомпетентних рішень уповноважених учасників при обліку та веденні спільної діяльності. Ці ризики виникають в умовах перевищення виконавцем встановлених повноважень щодо прийняття рішень (за складом і обсягом операцій), недотримання уповноваженим учасником встановлених процедур ведення спільної діяльності.

Дані ризики включають: неефективне використання внесків у спільну діяльність; здійснення операцій, які наносять збиток учасникам спільної діяльності, приховування результатів таких операцій; спрямування спільної діяльності у "тінь".

На нашу думку, основний об'єкт системи спільного контролю на цьому рівні – уповноважений учасник, який веде облік і складає звітність спільної діяльності, його мотивація та компетентність при прийнятті рішень.

На цьому рівні система спільного контролю спільної повинна починатися з контролю за підбором кадрів зайнятих в управлінні спільною діяльністю. При цьому необхідно виключити можливість прийняття рішень, що зачіпають фінансовий стан спільної діяльності, працівників із сумнівною діловою репутацією, недостатньо компетентних для прийняття відповідних рішень. Для досягнення цієї мети учасники повинні мати чіткі критерії кваліфікаційних та особистісних характеристик співробітників зайнятих даним видом діяльності. При цьому служба спільного контролю здійснює контроль за дотриманням встановлених критеріїв, а по колу працівників, які в силу службового положення приймають рішення від імені учасників спільної діяльності, погоджує призначення на посаду.

У процесі виконання уповноваженим учасником покладених на нього обов'язків службою спільного контролю контролюється: ефективність і працездатність контролюючих систем, дотримання уповноваженим учасником встановлених правил

ведення спільних операцій. Під ефективністю і працездатністю систем контролю розуміється наявність процедур і механізмів, що виключають вихід уповноваженого учасника за межі встановленого йому обсягу і складу операцій, відповідність умов здійснюваних уповноваженим учасником угод та операцій загальній політиці спільної діяльності; дотримання уповноваженим учасником встановлених обов'язків перед іншими учасниками.

У рамках подальшого контролю на цьому рівні контролюється: коректність ведення первинної документації; проведення у повному обсязі процедур звірки, погодження та візування; процедури формування на основі документів відокремлених балансових даних.

Перевірка проводиться з точки зору повноти, своєчасності та правильності відображення у відокремленому балансі операцій з управління внесками учасників. Об'єктом системи спільного контролю є також регулярність розгляду результатів спільної діяльності. При цьому контролюється дотримання уповноваженим учасником встановлених обсягів і умов угод, і кола партнерів, з якими укладалися угоди.

На наступному етапі (макрорівні) – виявляються ризики, пов'язані з формуванням управлінським апаратом рішень з питань управління внесками у спільну діяльність. У цьому випадку служба спільного контролю на попередньому етапі надає учасникам спільної діяльності висновок про досягнення поставлених цілей з управління активами засновників, а також пропозиції про систему внутрішніх організаційних рішень, які необхідно вжити для їх досягнення. При цьому спільний контроль повинен відслідковувати дотримання таких параметрів: оперативність та достовірність інформування учасників про поточний стан спільної діяльності; своєчасність дотримання уповноваженим представником зобов'язань за управлінням вкладками учасників та проведення розрахунків за спільною діяльністю, відповідність проведених операцій нормам чинного законодавства; недопущення збитків і втрат активів, задіяних у спільній діяльності при покритті поточних витрат доходами або іншими джерелами отриманими в процесі спільної діяльності; дотримання на практиці принципу колегіальності ухвалення рішень учасниками спільної діяльності; відповідність даних синтетичного і аналітичного бухгалтерського обліку за операціями спільної діяльності.

Подальший контроль на мікрорівні пов'язаний з тим, що служба спільного контролю організовує вивчення різних характеристик спільної діяльності, аналізує практику управління внесками учасників, маючи на увазі внесення уповноваженому учаснику пропозицій щодо вдосконалення методики оцінки і порядку контролю за операціями спільної діяльності.

Специфіка спільного контролю на макрорівні, зумовлюється зовнішніми по відношенню до спільної діяльності, макроекономічними та нормативно-правовими умовами її діяльності, а саме: негативні загальні та структурні (галузеві та регіо-

нальні) тенденції економічного розвитку; не сприятливі зміни державної економічної політики; несприятливі зміни вітчизняних нормативно-правових умов, що регламентують спільну діяльність. Основним об'єктом системи спільного контролю на цьому рівні – є стан аналітичної роботи з врахування в процесі спільної діяльності впливу економічних і нормативно-правових умов роботи (та їх можливих змін) на ефективність обраних напрямів поточного та перспективного розвитку.

У рамках попереднього контролю на макrorівні служба спільного контролю перевіряє повноту, склад і своєчасність поновлення вихідних баз даних, на основі яких аналітичні та функціональні підрозділи здійснюють перспективну оцінку і прогноз ситуації. Поточний контроль на макrorівні зводиться до перевірки виконання задач аналізу і прогнозування ситуації спільної діяльності та своєчасне доведення висновків і пропозицій аналітичного характеру до учасників. При цьому відстежується наявність у спільній діяльності системи контролю конкурентоспроможності якості і вартості, пропонування продуктів спільної діяльності, порівняння їх з аналогічними видами товарів і послуг організацій регіону. Оцінюється своєчасність реагування на дії конкурентів. Подальший контроль на макrorівні пов'язаний із зіставленням висновків і рекомендацій аналітичних служб та реального розвитку ситуації в рамках спільної діяльності, після чого вносяться відповідні пропозиції її учасникам. Методика здійснення спільного контролю у великій мірі залежить від того, що виступає в якості внесків, переданих учасниками в спільну діяльність і в яких напрямах здійснюється їх використання. Залежно від цього методика буде мати свої особливості, характерні для системи спільного контролю за операціями з грошовими коштами, основними засобами, матеріалами, а також за операціями пов'язаними з розподілом результатів спільної діяльності. При цьому служба спільного контролю повинна звертати особливу увагу на дотримання таких обов'язкових вимог до оформлення та обліку операцій спільної діяльності: всі первинні документи, пов'язані з будь-якими діями спільної діяльності, повинні мати індекс (позначку) "СД"; кількісні показники зведених синтетичних даних обліку в цілому за операціями спільної діяльності повинні збігатися з відповідними аналітичними даними.

Загалом, належна організація системи спільного контролю спільної діяльності без створення юридичної особи на рівні виконавця, мікро- та макrorівнях, дозволяє забезпечити дотримання вимог, що пред'являються до ведення бухгалтерського обліку підприємствами зайнятими у спільній діяльності, достовірність облікових даних, а значить і

наявність можливостей для комплексного аналізу спільної діяльності з метою прийняття раціональних тактичних і стратегічних управлінських рішень.

5. Висновки

Отже, чітка послідовність контролю за діяльністю уповноваженого представника спільної діяльності без створення юридичної особи на рівні виконавця, мікро - і макrorівнях, дозволяє забезпечити дотримання вимог, що пред'являються до ведення бухгалтерського обліку підприємствами, як основи інформаційного забезпечення системи управління, а це сприяє комплексності та своєчасності застосування заходів спільного контролю до уповноваженого представника, дозволяє виявляти недоліки і порушення та приймати обґрунтовані рішення щодо доцільності здійснення спільної господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арене Э. Аудит / Э. Арене, Дж. Лоббек ; [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 560 с.
2. Аудит : учебное пособие / [Данилевский Ю. А., Шапигузов С. М., Ремизов Н. А., Старовойтова Е. В.]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. – 544 с.
3. Барышников Н. П. Организация и методика проведения общего аудита / Н. П. Барышников. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. – 656 с.
4. Бычкова С. М. Планирование в аудите / С. М. Бычкова, А. В. Газарян. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 264 с.
5. Калистратов Л. М. Аудит / Л. М. Калистратов. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 256 с.
6. Кочинев Ю. Ю. Аудит / Ю. Ю. Кочинев. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
7. Куцик П. О. Контроль як основа управління спільною діяльністю без створення юридичної особи: стан та проблеми / П. О. Куцик // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнарод. збір. наукових праць. – Житомир, 2010. – Випуск 3 (18). – С. 171 – 177.
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 "Частки у спільних підприємствах" / Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / [пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова]. – К. : Федерація професійних аудиторів та бухгалтерів України, 2005. – 1272 с.
9. Онищенко В. О. Актуальні питання спільної діяльності в Україні / В. О. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 5. – С. 39 – 43.
10. Шестерняк М. М. До питання сутності спільної діяльності / М. М. Шестерняк // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 125 – 130.

ОБЛІК ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ

Анотація. Визначено основні недоліки методики відображення загальновиробничих витрат на рахунках бухгалтерського обліку. Запропонований власний підхід до вирішення цих недоліків для підприємств кондитерської галузі.

Ключові слова: загальновиробничі витрати, облік, рахунки бухгалтерського обліку, підприємства кондитерської галузі.

Kutsyk P., Mazurenko O.

ACCOUNTING OF GENERAL PRODUCTIVE EXPENSES OF ENTERPRISES IN THE CONFECTIONARY SPHERE: IMPROVEMENT OF METHODS

Annotation. The article defines the principle defects of the methods in reflecting general and productive expenses in the accounting. The personal approach to finding solutions to these issue for the enterprises in the confectionary sphere is suggested.

Keywords: general and productive expenses, accounting, accounts, enterprises in the confectionary sphere.

1. Вступ

Найцінніше, що дає підприємству бухгалтерський облік, – це узагальнення та систематизація інформації, інтерпретація цієї інформації для цілей управління, і як наслідок – визначення результатів роботи підприємства загалом та його структурних підрозділів зокрема. Але доводиться визнати, що методика обліку загальновиробничих витрат, яка передбачена П(С)БО 16 "Витрати" [3], враховуючи зміни, внесені у відповідності до прийнятого Податкового кодексу, не дає змоги достовірно відобразити інформацію про загальновиробничі процеси на рахунках бухгалтерського обліку (тільки ускладнює цей процес), що призводить до помилок в управлінні внаслідок недостовірності економічної інформації.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Після затвердження П(С)БО питання відображення на рахунках обліку загальновиробничих витрат жваво висвітлювалося і обговорювалося у спеціалізованій літературі. Однак для удосконалення бухгалтерського обліку цих витрат не зустрічається жодних пропозицій і дотепер. Деякою мірою це питання висвітлено у наукових дослідженнях сучасних науковців, які мають галузеве спрямування [4-5].

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – визначити недоліки діючої методики відображення загальновиробничих витрат на рахунках бухгалтерського обліку та запропонувати шляхи їх вирішення для підприємств кондитерської галузі.

4. Виклад основного матеріалу

Згідно з П(С)БО 16, загальновиробничі витрати у частині змінних та постійних розподілених щомісяця списують на рахунок обліку витрат на

виробництво і включають до собівартості випуску продукції (робіт, послуг) (дебет рахунку 23 "Виробництво"), або взагалі не включаються враховуючи внесені зміни до даного положення. Постійні нерозподілені загальновиробничі витрати належать до собівартості реалізованої готової продукції (дебет субрахунку 901 "Собівартість реалізованої готової продукції"). Ці операції обліковують за кредитом рахунку 91 "Загальновиробничі витрати". Така методика викликає принципові зауваження.

По-перше, вважаємо доцільним відкрити аналітичні рахунки до рахунку 23 "Виробництво" та 901 "Собівартість реалізованої готової продукції" у відповідності до кодів структурних підрозділів, які присвоюються на підприємствах кондитерської галузі, виходячи з організаційної структури.

При відкритті таких аналітичних рахунків доцільно скористатися планом рахунків бухгалтерського обліку для системи споживчої кооперації України, розробленого вченими В. О. Озераном і П. О. Куциком для багатогалузевої господарсько-фінансової діяльності підприємств та організацій [1]. Пропонований план рахунків складений у відповідності до Плану рахунків бухгалтерського обліку [2], але є глибшим та ґрунтовнішим, оскільки у ньому вдало здійснено деталізацію рахунків (субрахунків) спрямовану на виділення діяльності основних галузей і основних процесів, котрі вимагають окремого узагальнення та групування на рахунках. Витрати промислових підприємств на виробництво продукції відображаються за однойменним субрахунком 231 до рахунку 23 "Виробництво". До рахунку 901 "Собівартість реалізованої продукції" виділено аналітичний рахунок 9016 "Собівартість реалізованої готової продукції інших промислових виробництв".

Доцільно відкрити до зазначених рахунків аналітичні рахунки у відповідності до кодифікації підрозділів: 231202 "Виробництво продукції карамельного цеху"; 9016202 "Собівартість реалізованої готової продукції карамельного цеху". Це дасть

Тому пропонуємо загальновиробничі витрати, що обумовлені виробництвом окремого виду продукції, у періоді, коли виробництва такого виду продукції не здійснювалося, відносити на результати іншої операційної діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Схема обліку списання загальновиробничих витрат на кондитерських підприємствах при неповному використанні потужностей

змогу поглибити деталізацію за усіма цехами та виробництвами.

По-друге, враховуючи надання послуг, виготовлення продукції підрозділами один одному, постає необхідність списання таких витрат з рахунку цеху-виконавця на рахунок цеха-замовника. Якщо останнім є цех допоміжного виробництва, витрати якого узагальнюються на аналітичному рахунку до рахунку 23 "Виробництво", то це потребує відповідного відображення за дебетом такого рахунку. Якщо останнім є структурний підрозділ, котрий за своїм призначенням є загальновиробничим, витрати списуються у дебет рахунку 91 "Загальновиробничі витрати" за відповідним аналітичним рахунком.

По-третє, якщо протягом місяця виробництво продукції не здійснювалося, але витрати на утримання машин та обладнання, будівель і споруд та інші (переважно такими є постійні витрати) були понесені. Згідно з діючою методикою потужностей не була використана, тому до виробничої собівартості такі витрати не належать. А включаються до собівартості реалізації, коли самого виробництва не здійснювалося та й реалізації не було? Таке зауваження, на нашу думку, є принциповим. Вважаємо, що такі витрати треба визнавати витратами періоду. А тому їх необхідно списувати у дебет субрахунку 791 "Результат операційної діяльності". Для недопущення викривлення інформації про результати діяльності, доцільно до нього відкрити аналітичний рахунок 7912 "Результат іншої основної операційної діяльності".

По-четверте, при здійсненні виробництва з неповним завантаженням виробничих потужностей нерозподілена частина загальновиробничих витрат підлягає списанню на собівартість реалізованої продукції. Однак, припустимо, що відвантаження (продажу, реалізації) не відбулося. Продукція залишилася на складах підприємства. Реалізації фактично немає, а витрати на реалізацію є? У Звіт про фінансові результати потрапляють понесені витрати, а доходу відповідно немає, і тоді результатом діяльності буде збиток. У результаті інформація є викривленою та не відповідає суті.

Аналізуючи далі, підприємство планує реалізувати виготовлену продукцію. Але в наступному періоді, відповідно і витрати повинні списуватися у місяці, коли відображається дохід від реалізації продукції, на виробництво якої були понесені ці витрати.

Тому, вважаємо за доцільне загальновиробничі витрати, котрі пов'язані з виробництвом цієї продукції, отримання доходу від реалізації якої очікується у майбутньому, відносити у дебет рахунку 39 "Витрати майбутніх періодів" (за відповідними аналітичними рахунками). Хоча П(С)БО 16 та Планом рахунків не передбачено його використання для таких цілей і не враховано вищезазначених варіантів діяльності, призначення даного рахунку відповідає потребам дослідження. Для цього доцільно відкрити субрахунок 392 "Загальновиробничі витрати майбутніх періодів" (за видами продукції). У результаті загальновиробничі витрати за відповідними ставками включаються до витрат виробництва та витрат майбутніх періодів (рис. 2).

Рис. 2. Схема обліку загально виробничих витрат за виготовленою, але нереалізованою продукцією у звітному періоді

У наступному періоді, коли реалізація такої продукції відбудеться, витрати, що зібралися на рахунку 392 "Загально виробничі витрати майбутніх періодів" за визначеним видом продукції (або цехом, підрозділом) підлягатимуть включенню до результату іншої операційної діяльності за визначеним видом продукції (або цехом, підрозділом) (рис. 3).

хунками); 7912 "Результат іншої основної операційної діяльності" (за відповідним аналітичним рахунками).

По-п'яте, врахування нерівномірності понесення витрат протягом року обумовлює їх щомісячне списання відповідно до обсягів виробництва кондитерських виробів. На цій основі пропонуємо застосовувати рахунок 47 "Забезпечення майбутніх

Рис. 3. Схема обліку загально виробничих витрат при реалізації продукції, виготовленої у минулому періоді

У результаті списання загально виробничих витрат здійснюється на рахунки: 91 "Загально виробничі витрати" (за відповідними аналітичними рахунками); 23 "Виробництво" (за відповідними аналітичними рахунками допоміжного виробництва); 23 "Виробництво" (за відповідними аналітичними рахунками основного виробництва); 392 "Витрати майбутніх періодів" (за відповідними аналітичними ра-

виплат і платежів" субрахунок 474 "Забезпечення інших витрат і платежів" (за відповідними аналітичними рахунками) [2]. Суми таких витрат щомісячно відображаються за кредитом вказаного субрахунку та дебетом рахунку 91 "Загально виробничі витрати" (за відповідними аналітичними рахунками), тобто формується своєрідний резерв, який протягом звітного періоду використовується на покриття таких витрат.

Таким чином, здійснення обліку відповідно до виділених рахунків і запропонованої методики дасть змогу отримати повну та достовірну інформацію про загальновиробничі процеси з дотриманням виділених важливих ознак: за виробами, за підрозділами тощо.

5. Висновки

Отже, запровадивши на підприємствах кондитерської галузі бухгалтерський облік загальновиробничих витрат за запропонованою методикою, можливо покращити інформаційне забезпечення управління, узагальнювати інформацію та формувати звітність, якій можна довіряти та яка відображає дійсний результат діяльності підприємства. І наостанок – це дозволить визначити результат роботи окремого структурного підрозділу (або виду виробництва), визначити прибутковість виготовлення окремого виду виробу, а це необхідна інформація для цілей управління, для обрання шляху подальшого розвитку підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Озеран В. О. Бухгалтерський облік у споживчій кооперації : навч. посіб. / В. О. Озеран,

П. О. Куцик, А. М. Волошин. – Львів : Вид-во ЛКА, 2008. – 660 с.

2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затв. наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": затв. наказом Міністерства Фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

4. Шелковнікова О. В. Поглиблення інтеграційних можливостей обліку в управлінні формування витрат підприємств водопровідно-каналізаційного господарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз і аудит" / О. В. Шелковнікова. – Львів, 2005. – 23 с.

5. Шляхов Є. В. Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції в управлінні хлібопекарними підприємствами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / Є. В. Шляхов. – Одеса, 2007. – 24 с.

УДК 657.474

Куцик П. О., Ясінська Л. Т., Куценко Н. В.

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВИТРАТ І ДОХОДІВ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ: ОРГАНІЗАЦІЯ, МЕТОДИКА

Анотація. Досліджено організаційні підходи до внутрішньогосподарського контролю на підприємстві. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення методики та організації внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів майбутніх періодів.

Ключові слова: витрати майбутніх періодів, доходи майбутніх періодів, внутрішньогосподарський контроль, організація, методика

Kutsyk P., Yasinska L., Kutsenko N.

INTERNAL CONTROL DEFERRED EXPENSES AND REVENUE: ORGANIZATION, METHOD

Annotation. Organizational approaches to internal control of the enterprise are investigated. Some suggestions for improvement of organization and the method of internal control deferred expenses and revenue are advanced.

Keywords: deferred expenses, deferred revenue, internal control, organization, method

1. Вступ

Витрати і доходи майбутніх періодів є неоднозначними, а завдяки своїй специфічній економічній суті впливають на собівартість продукції, витрати і доходи звітного періоду, величину фінансових результатів, а також на оцінку фінансового стану та платоспроможність суб'єктів господарювання. Ефективне управління такими об'єктами бухгалтерського обліку відповідно до принципу нарахування та відповідності доходів і витрат уне-

можливується за умови відсутності на підприємстві раціонально побудованої системи внутрішньогосподарського контролю. Інформуючи про дійсний стан керованих об'єктів, фактичне виконання управлінського рішення, такий контроль дозволяє отримати інформацію, на основі якої здійснюється управління та приймаються відповідні заходи.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематиці внутрішньогосподарського контролю присвячено праці таких вчених:

М. В. Кужельного, Б. І. Валуєва [1], Є. В. Калюги [2], В. О. Шевчука, П. О. Куцика [3], В. Ф. Журко, Л. В. Нападівської [5], В. П. Пантелєєва [7] та ін. Проте, в цих працях досліджувалися організаційні та методичні засади внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів загалом, що ж до витрат і доходів майбутніх періодів, то у працях вчених та в фахових виданнях недостатньо уваги приділяється вивченню і вирішенню питань організації та методики внутрішньогосподарського контролю таких витрат і доходів, що, власне, й обумовлює проведення подальших наукових досліджень і розробок.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є вивчення теоретичних аспектів і розробка організаційного та методичного підходів до внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів майбутніх періодів.

4. Виклад основного матеріалу

Внутрішньогосподарський контроль як одна із функцій управління має максимально сприяти досягненню цілей підприємства, а для цього необхідно дотримуватись ряду принципів під час його організації. Із цієї точки зору слід виділити працю Б. І. Валуєва, який ще у 1991 році визначив принципи організації оперативного контролю, більшість з яких актуальна і в наш час: принцип системної впорядкованості організації контролю; принцип наближення контролю до об'єкта; принцип ієрархічності контролю; принцип делегування повноважень і відповідальності; принцип взаємодії з іншими функціями; принцип доцільності взаємодії елементів функції контролю; принцип послідовності контролю щодо часу [1].

Процес організації внутрішньогосподарсь-

кого контролю передбачає цілеспрямоване створення, постійне впорядкування та вдосконалення системи контролю на підприємстві для її відповідності потребам і вимогам управління [7]. Організація внутрішньогосподарського контролю на підприємстві залежить, насамперед, від правової форми підприємства, видів і масштабів діяльності, здійснюваних ним, складності його організаційної структури, наявності достатніх фінансових ресурсів, доцільності охоплення контролем різних аспектів діяльності і ставлення керівництва підприємства до контролю.

Як свідчать проведені дослідження, найкращою формою організації внутрішньогосподарського контролю, особливо на великих підприємствах, є створення служби (відділу) такого контролю. Служба внутрішньогосподарського контролю, як показує зарубіжний досвід, повинна: сформувати для кожного підрозділу підприємства набір параметрів, які підлягатимуть перевірці; розробити рекомендації, правила, норми та стандарти для виконання цих параметрів; здійснювати оцінку якості інформації, виданою управлінською інформаційною системою, управлінське консультування; надавати рекомендації з усунення наявних негативних явищ; аналізувати контроль систем, що забезпечують реалізацію облікової, фінансової політики підприємства, виконання кошторисів, дотримання законодавства; оцінювати ефективність фінансово-господарської діяльності.

Витрати і доходи майбутніх періодів є специфічними об'єктами бухгалтерського обліку. Вони є регуляторами показника фінансового результату: витрати майбутніх періодів штучно збільшують прибуток підприємства, а доходи майбутніх

Рис. 1. Мета і завдання контролю витрат і доходів майбутніх періодів

періодів – зменшують. Тому, відсутність внутрішньогосподарського контролю за такими витратами і доходами призводить до того, що власники та керівники втрачають можливість впливати на процеси, які відбуваються на підприємстві, що може призвести до маніпуляції фінансового результату та не завжди веде до позитивних наслідків [4].

Під внутрішньогосподарським контролем витрат і доходів майбутніх періодів, на нашу думку, необхідно розуміти складову системи внутрішньогосподарського контролю підприємства, який спрямований на забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності підприємства шляхом дії суб'єктів (адміністрацією, керівниками структурних підрозділів, працівниками, на яких покладено здійснення контрольних функцій) на об'єкти (витрати і доходи майбутніх періодів) за допомогою контрольних дій (сукупності методичних прийомів та процедур, політики щодо контролю).

Основна мета та завдання внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів майбутніх періодів подані на рис. 1.

Здійснюючи контроль витрат і доходів майбутніх періодів, слід використовувати нормативно-правові акти, первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, довідки-розрахунки списання таких витрат і доходів, фінансову звітність, бюджету тощо. З метою належної організації обліку і здійснення внутрішньогосподарського контролю за процесом формування та розподілу витрат і доходів майбутніх періодів нами розроблені і запропоновані: Регістр обліку витрат майбутніх періодів за групами (видами), Накопичувально-групувальна відомість обліку витрат майбутніх періодів за групою та структурними одиницями, Зведена відомість обліку витрат майбутніх періодів за рахунками 39 “Витрати майбутніх періодів” і 185 “Довгострокові витрати майбутніх періодів”, Відомість обліку доходів майбутніх періодів та Зведена відомість обліку доходів майбутніх періодів за рахунками 69 “Доходи майбутніх періодів” і 551 “Довгострокові доходи майбутніх періодів”.

Рекомендовано з метою оперативного управління та підвищення інформативності, корисності та достовірності даних для цілей внутрішньогосподарського контролю поточні витрати і доходи майбутніх періодів обліковувати на рахунках 39 “Витрати майбутніх періодів” і 69 “Доходи майбутніх періодів” відповідно, а довгострокові – на рахунках 185 “Довгострокові витрати майбутніх періодів” і 551 “Довгострокові доходи майбутніх періодів” відповідно.

Залежно від джерел інформації й методики виконання контрольних дій контроль господарських операцій можна поділити на документальний та фактивний [2]. Проте такий поділ у деякій мірі має умовний характер, і це пов'язано з тим, що при здійсненні контролю зазначені прийоми використовуються в сукупності і доповнюють один одного. Саме по собі поняття контролю витрат і доходів майбутніх періодів передбачає документальний контроль, але якщо деталізувати, то це витрати, які вже понесло підприємство, або доходи, які вже отримало підприємство, тому контроль потрібно

здійснювати за тими активами, які підприємство використало (матеріальні активи, грошові кошти тощо), або, які підприємство отримало (грошові кошти).

Під час проведення внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів майбутніх періодів необхідно застосовувати специфічні методичні прийоми, серед яких: огляд, зіставлення, юридична, формальна та арифметична перевірка, зустрічна перевірка тощо.

При дослідженні операцій з обліку витрат і доходів майбутніх періодів формуються наступні об'єкти контролю:

- елементи облікової політики (розмежування за класифікаційними групами (видами), терміни і методи списання тощо);
- записи у первинних документах, облікових реєстрах та звітності;
- операції з обліку витрат і доходів майбутніх періодів (накопичення (формування), переведення (перекваліфікація) з довгострокових у поточні, розподіл, закриття);
- інформація про порушення ведення обліку, зловживання, які знайшли документальне підтвердження в актах перевірок тощо.

На ефективність внутрішньогосподарського контролю впливає побудова контрольного процесу. Складні зовнішні умови, в яких доводиться працювати підприємствам у теперішній час, зростання масштабів бізнесу призводять до неможливості здійснення централізованого контролю [5]. Ми вважаємо, що основною передумовою ефективного функціонування внутрішньогосподарського контролю витрат майбутніх періодів є здійснення контролю за центрами відповідальності. За допомогою цього досягається наближення процесу контролю до об'єкта контролю, крім того, центр відповідальності – це місце безпосереднього використання ресурсів і створення результатів та реалізації принципу “затрати-результат”, а також, в центрах відповідальності здійснюється весь цикл управління об'єктами, при цьому взаємодіють та реалізуються всі функції системи управління і саме в центрах відповідальності зручно за допомогою контролю оцінювати якість прийнятих управлінських рішень та ступінь їх реалізації [3].

Організація внутрішньогосподарського контролю повинна бути цілісною, єдиною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених способів, прийомів і методів, які охоплюють увесь комплекс контрольних процедур, починаючи з формування інформаційної бази, проведення контрольних дій та закінчуючи узагальненням та реалізацією результатів контролю [6].

Перший (підготовчий) етап внутрішньогосподарського контролю є попереднім контролем, тобто інструментом попередження або мінімізації будь-яких негативних наслідків щодо формування та розподілу витрат і доходів майбутніх періодів. На цьому етапі оцінюють доцільність віднесення окремих видів витрат та доходів до складу витрат і доходів майбутніх періодів.

Основний та найбільш трудомісткий етап внутрішньогосподарського контролю витрат і дохо-

дів майбутніх періодів – дослідний. З метою забезпечення правильного визначення витрат і доходів звітного періоду, та, відповідно, фінансових результатів суб'єкта господарювання особливого значення набуває поточний контроль за термінами та методами списання (розподілу) витрат і доходів майбутніх періодів.

Контроль витрат майбутніх періодів доцільно проводити за наступними напрямками:

- поділ витрат за групами та видами;
- формування витрат за економічними елементами;
- обґрунтованість термінів та методів їх розподілу;
- правильність ведення аналітичного обліку витрат, обґрунтованість їх списання;
- визначення змісту первинних документів, на підставі яких накопичуються та списуються витрати;
- виявлення можливих фактів списання нестач, псування, крадіжок матеріальних цінностей та сум дебіторської заборгованості на витрати майбутніх періодів;
- правильність визначення витрат звітного періоду.

Особливу увагу під час контролю витрат майбутніх періодів необхідно приділити перевірці фактично списаних сум на витрати звітного періоду та методам порівняння операцій за кредитом субрахунків 391 "Витрати майбутніх періодів" і 392 "Поточні витрати майбутніх періодів за довгостроковими витратами" та дебетом рахунків обліку

виробничих, загальновиробничих, адміністративних, збутових та інших витрат операційної діяльності. Залишки в регістрах аналітичного обліку за цими рахунками порівнюються з даними довідок-розрахунків розподілу витрат майбутніх періодів, відомостями обліку таких витрат і первинними документами.

Перевірка витрат майбутніх періодів здійснюється в розрізі калькуляційних статей витрат, за винятком групи "Інші витрати майбутніх періодів" (перевірка за видами витрат). Особлива увага звертається на можливі випадки коливання суми витрат майбутніх періодів за окремі періоди, виявлення фактів неправильного списання і включення в собівартість продукції або витрати операційної діяльності витрат, які не пов'язані з ними.

Нами запропоновано здійснювати контроль витрат майбутніх періодів за методикою, представленою на рис. 2.

На нашу думку, контроль доходів майбутніх періодів необхідно здійснювати за такими напрямками:

- формування доходів за видами (підвидами);
- правильність визнання та критеріїв оцінки доходів;
- обґрунтованість термінів та методів їх розподілу;

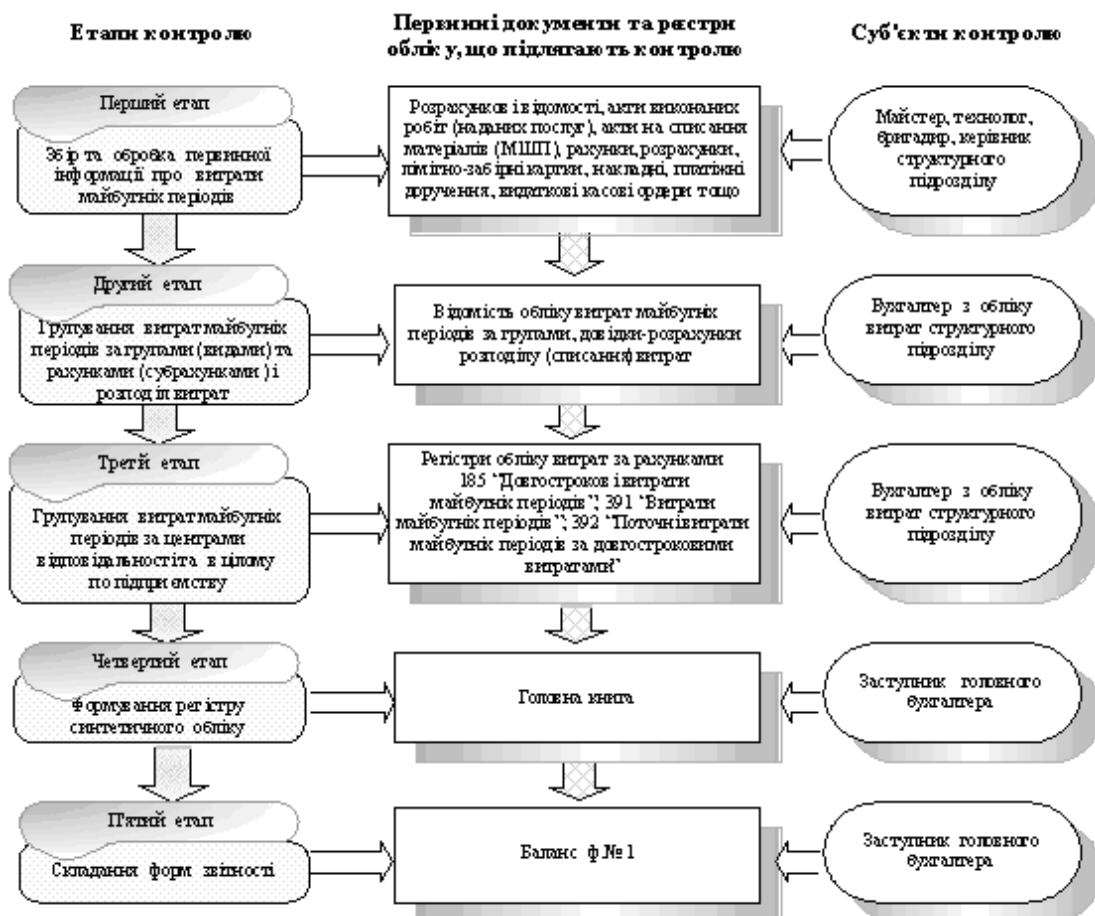

Рис. 2. Методика контролю витрат майбутніх періодів

- правильність ведення аналітичного обліку доходів, обґрунтованість їх списання;
- визначення суті первинних документів, на підставі яких виникають та списуються доходи;
- правильність визначення доходів звітного періоду.

Використовуючи звітні дані про доходи майбутніх періодів, встановлюють відхилення від прогнозів (зазначених в бюджеті) доходів за окремими видами і зміною структури цих доходів.

Нами запропонована методика контролю доходів майбутніх періодів (рис. 3).

багаторівневої системи забезпечують не окремі операції або процедури, а системний підхід до організації як кожного етапу, так і контрольного процесу у цілому, а також адаптація завдань, інформаційної бази та порядку проведення контрольних перевірок до специфічних особливостей таких об'єктів контролю. Запропоновані нами підходи до організації та методики внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів майбутніх періодів дозволять виявити й усунути недоліки у господарській діяльності та забезпечать надання достовірної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень.

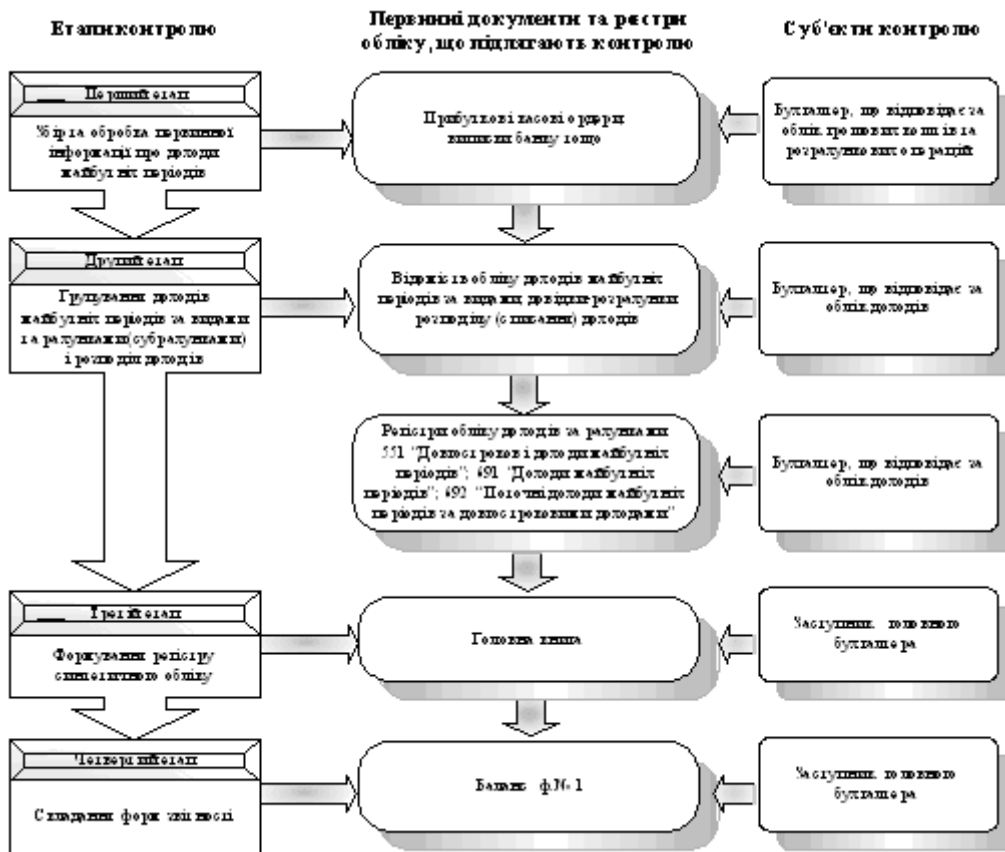

Рис. 3. Методика контролю доходів майбутніх періодів

На третьому етапі контрольного процесу здійснюють узагальнення результатів проведеної перевірки витрат і доходів майбутніх періодів. Представлення результатів внутрішньогосподарського контролю може бути у вигляді акту внутрішньогосподарського контролю, аналітичних розрахунків тощо.

За результатами внутрішньогосподарського контролю надаються пропозиції щодо усунення виявлених помилок та уникнення їх в майбутньому, розробляються заходи, спрямовані на удосконалення системи внутрішньогосподарського контролю та управління на підприємстві.

5. Висновки

Отже, в сучасних умовах господарювання контроль все більше набуває внутрішньої спрямованості, пов'язаної з управлінням господарською діяльністю, і є засобом зворотнього зв'язку між об'єктом і суб'єктом управління. Раціональність та оптимальність внутрішньогосподарського контролю витрат і доходів майбутніх періодів як складної,

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валуев Б. И. Оперативный контроль экономической деятельности предприятия : монография / Б. И. Валуев, Л. П. Горлова, Е. Л. Зернов. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 224 с.
2. Калюга С. В. Финансово-хозяйственный контроль у системі управління : [монографія] / С. В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-центр, 2002. – 360 с.
3. Куцик П. О. Організація контролю витрат в системі управління санаторно-курортними установами / П. О. Куцик, О. М. Чабанок // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 3 (53). – Ч. 2. – С. 143 – 150.
4. Мельник Е. Г. Контроль витрат майбутніх періодів / Е. Г. Мельник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/wzbi-mik/econom/3_15/18.pdf

5. Нападівська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : [монографія] / Л. В. Нападівська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.

6. Острроверха Р. Е. Теоретичні засади організації внутрішнього контролю на підприємстві / Р. Е. Острроверха // Науковий вісник Національного

університету ДПС України / Економіка, право. – 2010. – № 2 (49). – С. 115 – 120.

7. Пантелеєв В. П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація : монографія / В. П. Пантелеєв. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. – 491 с.

УДК 657.6:504

Лебедевич С. І.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Анотація. Проаналізовано організаційні та інституціональні передумови ефективної реалізації екологічного аудиту в Україні, зокрема організацію системи екоаудиту, діяльність інституцій екологічного аудиту, учасників екоаудиторського процесу. Запропоновано методичний підхід щодо організації інформаційної бази та залучення нових інституцій до національної системи екоаудиту.

Ключові слова: організаційні та інституціональні передумови, ефективна реалізація, екологічний аудит, система екоаудиту, учасники, інформаційна база.

Lebedevych S.

ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL BACKGROUND OF EFFECTIVE ENVIRONMENTAL AUDITING IN UKRAINE

Summary. Organizational and institutional pre-conditions of effective realization of ecological audit are analysed in Ukraine, in particular organization of the system of ecological audit, activity of present institutes of ecological audit, participants of public ecological audit process. Methodical approach is offered in relation to organization of informative base and bringing in of new institutes to the national system of ecological audit.

Keywords: organizational and institutional pre-conditions, effective realization, ecological audit, system of ecological audit, participants, informative base.

1. Вступ

Охорона довкілля, зберігання та раціональне використання природних ресурсів, екологічний контроль набувають пріоритетності у зовнішній та внутрішній політиці більшості держав світу, серед яких й Україна. Тому проблема розвитку та здійснення екологічного аудиту як самостійного виду незалежного контролю є сьогодні надзвичайно актуальною.

Аналізування міжнародного досвіду свідчить про широке практичне застосування екоаудиту як засобу одержання й оцінювання екологічної інформації про підприємство чи інший об'єкт з метою розроблення необхідних коригувальних заходів та прийняття рішень на різних рівнях управління охороною довкілля і природокористуванням.

Основною причиною популярності екологічного аудиту за кордоном є його екологічна ефективність. В Україні ж він реалізується як засіб контролю відповідності природоохоронному законодавству діяльності суб'єктів господарювання і підприємства-забруднювача довкілля вважають його зайвим тягарем. Це зумовлено багатьма причинами, серед яких, занадто повільні темпи реформування економіки, відставання нормативно-правової бази

від практики застосування інструментів ринкового господарювання, зокрема екоаудиту.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Формування теоретико-методологічних основ екологічного аудиту у єдиній системі з екологічним менеджментом підприємств, наприямі їх практичного застосування досліджували такі українські вчені, як О. Ф. Балацький, О. О. Вячич, Т. П. Галушкіна, В. О. Лук'яникін, В. М. Навроцький, А. А. Садеков, Ю. М. Саталкін, В. М. Трегобчук, С. К. Харічков, О. М. Царенко, В. Я. Шевчук та ін. [1]. Потрібно проаналізувати організаційні та інституціональні передумови реалізації екоаудиту в нашій країні та розробити прикладні засади підвищення його ефективності.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є відображення результатів спеціального наукового дослідження щодо організаційних та інституціональних передумов ефективної реалізації екологічного аудиту в Україні.

Основне завдання – комплексне дослідження із застосуванням системного підходу до проблеми аналізування організації системи екоаудиту, діяльності інституцій екологічного аудиту, учасників екоаудиторського процесу в нашій країні.

ні, а також розроблення пропозицій з підвищення ефективності екоаудитування.

4. Виклад основного матеріалу

Згідно із Законом України "Про екологічний аудит" [2] екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Для того, щоб забезпечити необхідний науково-технічний рівень і комплексність охоплення процедурою екоаудиту відповідності виробничо-господарської діяльності чинному природоохоронному законодавству, вважаємо за потрібне сформулювати ефективну систему екологічного аудиту [див.1]. Така система передбачає:

- наявність власної організаційної структури;

- встановлення правил і процедур управління для здійснення екологічного аудиту;

- взаємодію з процесами державної екологічної експертизи, державного екологічного контролю, сертифікації, ліцензування, а також з іншими видами робіт з охорони довкілля і природокористування, у складі яких здійснюється екоаудит;

- наявність методичних документів системи для виконання процедур за окремими об'єктами екологічного аудиту.

Система екоаудиту покликана сприяти:

- наданню підприємствам допомоги у створенні дієвої системи управління навколишнім природним середовищем відповідно до правил, умов і процедур, які визначені чинними нормативними актами, зокрема екостандартами ISO 14000, а також з підготовки до здійснення екологічного аудиту;

- спрощенню, скороченню за певних умов процедур підтвердження й інспекції стану довкілля, особливо для малих і середніх підприємств;

- рекламі й інформуванню громадськості про функціонування системи екоаудиту.

Система екоаудиту забезпечує виконання

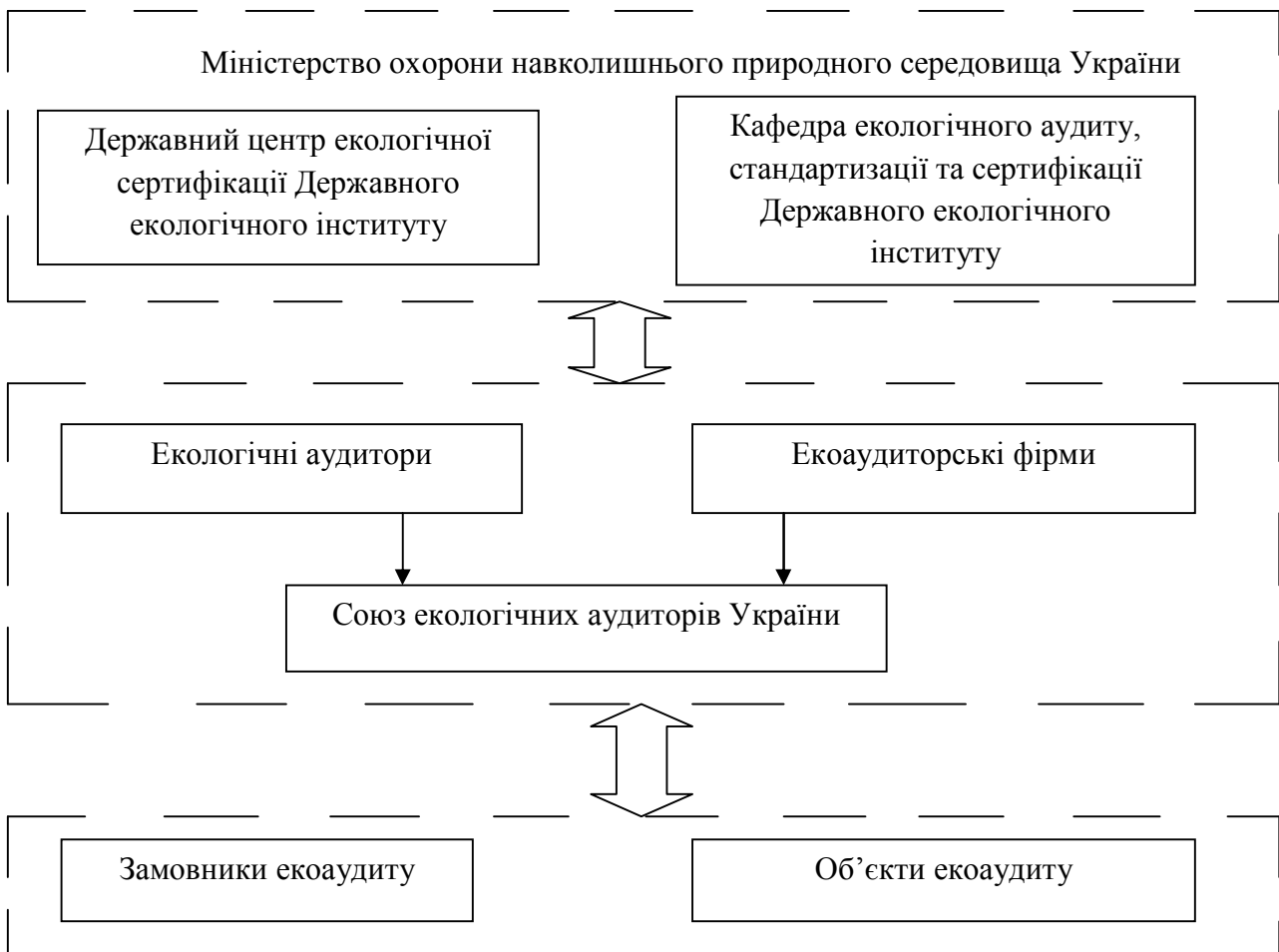

Рис. 1. Організаційна схема системи екологічного аудиту в Україні

таких функцій [3]:

- здійснення процедур екоаудиту об'єктів;
- підготовку і сертифікацію екологічних аудиторів системи;
- акредитацію екоаудиторів;
- підвищення кваліфікації фахівців з екологічного аудиту;
- забезпечення інформаційних консультаційно-методичних послуг, необхідних для функціонування системи;
- ведення реєстру екоаудиторів і екоаудиторських фірм.

Загалом, екологічний аудит як процес охоплює взаємодію багатьох інституціональних елементів – органів адміністративного управління, екоаудиторських фірм, екоаудиторів, замовників тощо. Найефективнішу їх взаємодію можна забезпечити лише в межах загальної системи [3]. На нашу думку, доцільною є організаційна схема національної системи екоаудитування, зображена на рисунку 1.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України розробляє законодавчо-нормативну і методичну базу екоаудиту, проводить ліцензування екоаудиторської діяльності, забезпечує функціонування системи екологічного аудиту тощо.

Державний центр екологічної сертифікації Державного екологічного інституту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України веде реєстр з питань екоаудиту, видає сертифікати на право проведення екологічного аудиту, реєструє здійснення екоаудитів, вітчизняні й міжнародні екологічні проекти, системи управління довкіллям та інвестиційні екологічні програми тощо.

Кафедра екологічного аудиту, стандартизації та сертифікації Державного екологічного інституту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України здійснює навчання кандидатів на отримання сертифікату екологічного аудитора відповідно до напрямів:

- екологічний аудит;
- екологічна сертифікація;
- створення та впровадження систем управління довкіллям;
- основи геотоксикології;
- стандарти систем управління довкіллям.

Діяльність громадської організації – Союзу екологічних аудиторів України – покликана сприяти реалізації національної екологічної політики, підвищенню якості виконання екоаудитів на підприємствах, розвитку системи підготовки і підвищення кваліфікації екоаудиторів.

Замовники екологічного аудиту ініціюють, оцінюють екоаудитування, надають фінансове та інші види забезпечення. Об'єкти екоаудиту повинні створити умови для його реалізації.

У системі екологічного аудиту, на нашу думку, доцільно сформувати ефективну інформаційну базу з вільним доступом всіх учасників процесу екоаудитування, яка б містила:

- вітчизняні і міжнародні законодавчі й нормативні акти, які регламентують питання щодо екологічної безпеки і сталого розвитку;

- екологічні нормативні документи стосовно природних об'єктів, ресурсів, видів діяльності, відходів виробництва і споживання, систем якості продукції;

- міжнародні й національні стандарти і норми з екологічної безпеки;

- організаційно-методичні документи, що визначають організаційні підходи, методичні прийоми і процедури екоаудиту;

- довідкову інформацію щодо нормування впливу на довкілля у різних секторах економіки країни, а також відповідну екологічну статистичну звітність підприємств.

Щоб забезпечити належне функціонування такої інформаційної бази, потрібно:

- 1) зібрати всі чинні директиви і нормативні акти, які містять екологічні вимоги;

- 2) проаналізувати і систематизувати їх;

- 3) регулярно відстежувати зміни, що вносяться до зазначених актів, і своєчасно видаляти скасовані;

- 4) оперативно поповнювати базу новоприйнятими правовими актами.

Зазначимо, що до складу вітчизняної інформаційної бази екологічного аудиту мають входити міжнародні акти, ратифіковані, видані в Україні, зокрема стандарти ISO серії 14000. Враховуючи міждисциплінарний характер, інформаційну базу екоаудиту також становлять нормативно-методичні матеріали з економіки природокористування, державного екологічного контролю, екоекспертизи та інших сфер екологічної політики.

Основною складовою інформаційної бази системи екологічного аудиту є документи, що стосуються діяльності у природоохоронній сфері. Ці документи містять норми, виконання яких перевіряють під час екоаудиту. Вони, зазвичай, є основою для вироблення критеріїв для оцінювання об'єктів екологічного аудиту.

Розвиваючи систему екоаудиту, вважаємо, що особливу увагу варто звертати на екологічну освіту, культуру взаємовідносин людини з природою, змістовно опрацьовуючи екологічні програми і виробляючи екологічні норми поведінки, що не допускає. Завданням екологічної освіти є допомога у формуванні поведінки, сприятливої до відсутності руйнування середовища існування людини, а також розширення діапазону практичних навичок для розроблення і реалізації ефективних рішень щодо збереження довкілля та забезпечення тіснішого зв'язку між процесами освіти і реального злиття за допомогою міждисциплінарного підходу.

На наш погляд, щоб створити ефективну систему екоаудитування в нашій країні, потрібно залучити до неї:

- 1) представників державних органів (наприклад, працівників Міністерства охорони навколишнього природного середовища України на всіх рівнях), які розробляють законодавчі й норматив-

но-методичні документи щодо екологічних управління, менеджменту й аудиту;

2) освітні установи для розроблення навчальних програм і навчання з екологічного менеджменту і аудиту;

3) підприємства, організації, науково-дослідні установи та консультативні фірми для розроблення і впровадження систем екологічного менеджменту і аудиту, поширення передового досвіду й інформаційної підтримки;

4) некомерційні організації для сприяння в організації пілотних проектів, участі в реалізації територіальних екологічних програм, поширення інформації про нові інструменти екологічного регулювання.

5. Висновки

Отже, в результаті дослідження проаналізовано організаційні та інституціональні передумови реалізації в Україні екологічного аудиту та розроблено пропозиції щодо того, як підвищити

ефективність організаційного й інституціонального забезпечення формування і функціонування системи екоаудиту. Зокрема, запропоновано методичний підхід щодо створення інформаційної бази і залучення нових інституцій до національної системи екологічного аудитування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лебедевич С. І. Екологічний аудит у лісовому секторі економіки України: моногр. / Лебедевич С. І., Огородник М. М., Новак У. П. – Львів : В-во Львівської політехніки, 2010. – 300 с.

2. Про екологічний аудит: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1862-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 150. – С. 5-9.

3. Лебедевич С. І. Екологічний аудит: навч. посіб. / С. І. Лебедевич. – Львів: Л. Ліга-Прес, 2007. – 223 с.

УДК 338.512:621.311.1

Левицька А. В.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОМПАНІЯХ

Анотація. Сформовано основні принципи і складові програми управління витратами в системі управлінського обліку. З урахуванням економічних особливостей і технічних можливостей теплової енергетики України розроблено елементи впровадження управлінського обліку в енергетичних компаніях. Продемонстровано використання операційного аналізу діяльності енергетичної компанії.

Ключові слова: управлінський облік, витрати, енергетичні компанії.

Levitskaya A.

IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING IN ENERGY COMPANY

Summary. The basic principles and cost management constituents of management accounting system are formed in the article. In connection with economical features and technical possibilities of Ukrainian energy companies the management accounting elements are developed. The operational analysis of energy company activity is demonstrated.

Keywords: managerial accounting, cost, energy companies.

1. Вступ

Необхідність впровадити систему управлінського обліку на підприємствах електроенергетики України зумовлена тим, що існують проблеми управління витратами й удосконалювання інформаційної основи прийняття рішень щодо цінової політики, управління виробничою програмою, прибутком, оптимізації процесів роботи підприємства. З переходом до конкурентного механізму ціноутворення в галузі ставлення до проблем управління витратами треба докорінно змінитися. Обґрунтованість управлінських рішень, прийнятих в умовах невизначеності, складності та динамічності зовніш-

нього середовища, прямо залежить від якості інформаційної основи, яку формують різні системи управлінського обліку. Загострення конкуренції серед виробників електроенергії змушує менеджерів постійно шукати способи зниження витрат, вести гнучку цінову політику, управляти виробничою програмою, аналізувати прибутковість виробництва. Тому менеджеру важливо володіти оперативною і достовірною інформацією, яку можна одержати за допомогою різних інструментів управлінського обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Оскільки електроенергетичний ринок України нині на початкових етапах впровадження конкурентних умов функціонування і ціноутворення, останні дослідження вітчизняних економістів, що стосуються практичного впровадження системи управлінського обліку і контролінгу, не враховують специфіки електроенергетичної галузі. В цьому плані, щоб розв'язати поставлену задачу доцільно поєднати багаторічний досвід зарубіжних і українських економістів, які зробили внесок у розвиток управлінського обліку і контролінгу, з одного боку, і впровадження конкурентних механізмів функціонування в електроенергетиці, з іншого боку: Л. Д. Гітельмана, Б. Е. Ратникова, С. Ханта, Г. Шаттлуорта, Л. В. Попової, Р. Е. Ісакової, Т. А. Головиної, О. А. Дедова та інших.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета побудови і впровадження системи управлінського обліку і програми управління витратами – забезпечити конкурентоспроможність продукції компаній на ринку електроенергії, вдосконаливши систему управління виробничо-фінансовою діяльністю з упровадженням новітніх інформаційних технологій, підвищенням ефективності використання фінансово-матеріальних ресурсів та виконанням в повному обсязі всіх виробничих, інвестиційних і соціальних програм.

4. Виклад основного матеріалу

Основними принципами формування програми управління витратами є:

- принцип пріоритетів фінансування – передбачає жорсткий пріоритет виробничих витрат над всіма іншими витратами компанії;

- принцип комплексного обліку. Який полягає в організації системи постійного контролю та обліку витрат за напрямками виробничо-господарської діяльності з порівняльним аналізом планових показників з фактичним фінансуванням та списанням витрат;

- принцип зворотного зв'язку, що уможливає коригування планових показників компанії і відособлених підрозділів з урахуванням змін у зовнішньому середовищі за результатами поточного контролю та обліку витрат з метою оптимізації і підвищення ефективності виробництва.

Головними складовими програми управління витратами є:

- планування, облік та аналіз витрат на виробництво;

- нормування витрат на виробництво та обігових коштів;

- фінансове планування і моніторинг;

- зниження невиробничих витрат;
- облік руху ТМЦ та нормування складських запасів;

- впровадження єдиної інформаційно-аналітичної системи;

- зниження дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Організацію і побудову системи управлінського обліку на підприємстві пропонується розпочати з розроблення послідовних елементів:

- формування стратегії компанії. Стратегія компанії, що є фундаментом управлінського обліку і контролінгу, повинна не тільки визначати фінансові та ринкові цілі, але й давати відповіді на питання, пов'язані з ефективністю бізнес-процесів, що проходять у компанії, відносинами з постачальниками, з компетенцією працівників і якістю інфраструктури (устаткування, програмне забезпечення тощо). Тому стратегію слід конкретизувати у вигляді системи стратегічних цілей. На даному етапі може бути використаний досвід розробки стратегії західних компаній за допомогою моделі системи збалансованих показників (СЗП), що дає змогу сформулювати цілі у межах чотирьох проекцій: фінанси, ринок, бізнес-процеси, інфраструктура / персонал;

- побудова власне системи управлінського обліку:

- 1) розроблення фінансової структури. Фінансова структуризація полягає в створенні центрів фінансової відповідальності (ЦФВ), а саме: центрів витрат, центрів доходу, центрів маржинального доходу, центрів прибутку і центрів рентабельності інвестицій. Кожен структурний підрозділ має встановлену суму доходу (виторгу від реалізації) і визначену суму прямих витрат. Частина прямих витрат може бути керованою, а частина некерованою, на розмір якої підрозділ не впливає. Тому рішення про розмір некерованих витрат приймає вище керівництво. Різницю між виторгом від реалізації і прямими керованими витратами можна умовно назвати маржинальним доходом. Отже, якщо підрозділ мотивований тільки на величину доходу, то йому у фінансовій структурі присвоюється статус центру доходу. Якщо ж мотивація враховує і прямі керовані витрати, то підрозділ перетворюється на центр маржинального доходу. Наявність у компанії центрів прибутку припускає розподіл між центрами маржинального доходу витрат, що є для них непрямыми. Розмір прибутку декількох підрозділів може бути порівнянним, але сума вкладеного капіталу істотно відрізняється. Цей аспект враховують,

Таблиця 1

Приклад переліку функціональних напрямів управління витратами

Вид витрат	Центр фінансової відповідальності
Експлуатаційні витрати	Відділ з технічного обслуговування та ремонту
Трудові витрати	Дирекція з економіки
Соціальні витрати	Відділ соціальних програм та роботи з громадськістю
Капітальні витрати	Відділ капітального будівництва
Адміністративні витрати	Дирекція з економіки
Запаси ТМЦ тощо	Відділ постачання

перетворюючи центр прибутку на центр рентабельності інвестицій. Фінансову структуру пропонується здійснити не тільки відповідно до наявної організаційної структури, але і за функціональними напрямками управління витратами компаній (табл.1).

2) розроблення системи управлінських звітів. Крім фінансових і нефінансових показників, система управлінської інформації містить фінансові і нефінансові звіти (як правило, у табличній формі), різні графіки, схеми, рисунки (візуалізація), текстові коментарі. Пакет фінансових звітів складається з трьох розділів: фінансові звіти першого рівня – управлінський баланс, управлінський звіт про фінансові результати, управлінський звіт про рух коштів; фінансові звіти другого рівня – звіти, що є доповненням до звітів першого рівня, наприклад, звіт про дебіторську заборгованість, звіт про закупки, звіт про кредиторську заборгованість, звіт про витрати тощо; звіти третього рівня – первинна фінансова документація (рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні тощо);

3) розроблення облікової політики. Облікова політика управлінського обліку містить інформацію про валюту управлінського обліку і ті принципи, згідно з якими здійснюється облік: активів компанії, зобов'язань, власного капіталу, доходів, витрат, надходжень і виплат;

4) розроблення системи рахунків управлінського обліку. План рахунків управлінського обліку можна побудувати на основі як національних стандартів бухгалтерського обліку, так і міжнародних стандартів фінансової звітності;

– розподіл функціональних обов'язків між підрозділами і працівниками;

витрат на виробництво електроенергії. Це завдання виконується і без впроваджені системи управлінського обліку. Втім, в управлінському обліку пропонується використовувати не тільки традиційну класифікацію витрат за ознаками, але й групування витрат для прийняття рішень щодо ефективної цінової політики.

Щоб глибше дослідити поведінку витрат, пропонуємо застосовувати математико-статистичні методи розподілу витрат, а не зараховувати до складу змінних витрат лише паливні витрати, а інші – до постійних. Серед постійних витрат електростанцій є такі витрати, що можна назвати змішаними, тому їхня поведінка не буде постійною, якщо зміняться обсяги виробництва, саме тому вони повинні також формувати собівартість, що оснований на змінних витратах.

У разі виділення постійної і змінної складових собівартості як внутрішніх факторів ризику потрібно використовувати ще один інструментарій управлінського обліку – операційний аналіз, що полягає в оцінюванні впливу рівня витрат на прибутковість генерувальних компаній. Операційний аналіз дає змогу виявити залежність прибутку від витрат, цін, обсягу реалізації, а також визначити оптимальні пропорції між постійними і змінними витратами виробництва, ступінь підприємницького ризику кожної окремої електростанції і усієї компанії. В операційному аналізі основними вважаються методи:

– операційного важеля (дає можливість визначити, як змінюється прибуток за тих чи інших змін обсягу реалізації);

Таблиця 2

Результати операційного аналізу діяльності компанії ВАТ "Дніпроенерго" за місяць

№	Показники	ВАТ "Дніпроенерго" за тепловими електричними станціями			
		1	2	3	Загалом по компанії
1	Обсяг реалізації, млн. кВт-год	339,5	355,2	222,4	919,9
2	Виторг від реалізації, млн. грн.	44,5	47,2	29,2	120,9
3	Змінні витрати, грн./кВт-год	0,07984	0,09319	0,08355	0,08514
4	Сукупні змінні витрати, млн. грн.	27,1	33,1	18,6	78,8
5	Маржинальний дохід (ряд. 2-ряд. 4), млн. грн.	17,4	14,1	10,7	42,1
6	Маржинальний дохід, %	0,3905	0,2989	0,3646	0,3485
7	Постійні витрати, млн. грн.	10,5	14,5	9,1	35,7
8	Прибуток (збиток) (ряд. 5 – ряд. 7), млн. грн.	6,9	(0,4)	1,6	6,4
9	Точка беззбитковості, млн. кВт-год	204,2	364,9	188,7	771,5
10	Точка беззбитковості, млн. грн. (ряд. 7 : ряд. 6)	26,8	48,5	24,8	102,5
11	Операційний важіль (ряд. 5 : ряд. 8)	2,5	-37,5	6,65	6,56
12	Запас фінансової міцності:				
13	(ряд. 2 – ряд. 10), млн. грн.	17,7	-1,3	4,4	18,4
14	((ряд. 2 – ряд. 10) : ряд. 2), %	40,0	-2,7	15,0	15,2
15	Сума покриття на одиницю продукції, коп./кВт-год	5,12	3,97	4,79	4,58

– автоматизація управлінського обліку.

Одним з першочергових завдань у програмі управління витратами є планування, облік та аналіз

– аналізу беззбитковості (його мета – визначення обсягу виробництва, який забезпечує покриття витрат підприємства, а також виявлення

оптимального для підприємства обсягу виробництва і темпів його розвитку, що важливо для досягнення платоспроможності та беззбитковості);

– запасу фінансової міцності (показує, наскільки підприємство може знизити витрати від реалізації продукції, не погіршивши своєї фінансової стійкості);

– аналізу чутливості критичних співвідношень (передбачає відстеження того, як змінюється прибуток у відповідь на зміни одного з параметрів за умови, що інші залишаються незмінними).

Вплив цінового ризику на дохідність теплових генерувальних компаній України пропонується оцінювати за допомогою методу операційного важеля.

Для операційного аналізу компанії ВАТ "Дніпроенерго", а саме трьох електростанцій (табл. 2) використана загальноприйнята методика розрахунку основних його показників. В основі розрахунків усіх показників (операційного важеля, точки беззбитковості, запасу фінансової міцності) покладено поняття маржинального доходу (валової маржі), що показує результат від реалізації продукції за винятком змінних витрат, покриває постійні витрати і покликаний забезпечувати формування прибутку підприємства.

Для операційного важеля полягає в тому, що будь-яка зміна витрат від реалізації приводить до ще інтенсивнішої зміни прибутку. Інтерпретуючи отримані результати аналізу, можна зробити висновок: якщо ТЕС № 1 при незмінних ціні, змінних і постійних витрат збільшить обсяг реалізації електроенергії на 10 %, то прибуток зросте на 25 % ($10 \% \times 2,5$). Сила впливу операційного важеля у ТЕС № 3 набагато вища (6,65). Це можна пояснити незначною віддаленістю обсягу виробництва і реалізації від точки беззбитковості, унаслідок чого зона фінансової міцності в цієї електростанції набагато нижча, ніж у ТЕС № 1.

Аналіз беззбитковості показує, скільки електроенергії (у вартісному і натуральному вираженні) необхідно реалізувати для того, щоб покрити сукупні витрати. Так, якщо аналізувати діяльність усієї компанії, то для покриття усіх витрат треба реалізувати близько 771,5 тис. МВт-год електроенергії на суму 102,5 млн. грн. Різниця між досягнутим витратом і точкою беззбитковості – це запас фінансової міцності підприємства. Так, запас фінансової міцності ТЕС № 1 становить 176,9 млн. грн., або 40 % витрат. Це означає, що підприємство може знизити витрати приблизно на 40 % без серйозної загрози для його фінансового стану.

Очевидно також, що цей показник для ТЕС № 3 і загалом для компанії значно нижчий і становить всього 15,0 % і 15,2 % відповідно. Аналізуючи ці ж показники для ТЕС № 2, зазначимо, що в аналізованому звітному періоді її діяльність є збитковою. Величина валової маржі не покриває постійних витрат, а обсяг реалізації і високі порівняно з іншими електростанціями питомі змінні витрати роблять виробництво нерентабельним. Велике

УДК 336.221

аналітичне значення має показник, що характеризує суму покриття на одиницю продукції (табл. 2, ряд. 13).

Вирішальним аргументом для розрахунку цього показника стала можливість визначення фактичного внеску в результат роботи підприємства кожного підрозділу. Однак слід також зазначити, що цей показник характеризує величину бруutto, оскільки сумарна величина сум покриття повинна охопити ще і величину постійних витрат для кожної станції і усієї компанії, після чого можна визначити результат роботи підприємства.

5. Висновки

У результаті досліджень можна зробити висновок про те, що, з огляду на перетворення в електроенергетиці України, потрібно вдосконалити механізм ціноутворення з упровадженням нових інструментів управління витратами. Впровадження управлінського обліку на підприємствах електроенергетики з урахуванням ринкових умов функціонування здатне підвищити їхню внутрішню стійкість і конкурентоздатність. Виконання операційного аналізу ускладнюється специфікою діяльності оптового ринку електроенергії, тому що результати діяльності окремої електростанції і компанії загалом визначаються під впливом мінливості цін і обсягів реалізації. У таких умовах очевидна необхідність виконання операційного аналізу на підставі прогнозних значень ціни, обсягів реалізації і структури витрат підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хант С. Конкуренция и выбор в электроэнергетике / С. Хант, Г. Шаттлуорт // Электронный журнал энергосервисной компании «Экологические системы» – 2003. – № 7.
2. Гительман Л. Д. Эффективная энергокомпания: Экономика. Менеджмент. Реформирование / Л. Д. Гительман, Б. Е. Ратников – М. : ЗАО "Олимп – Бизнес", 2002. – 544 с.
3. Джангиров В. А. О рыночных преобразованиях в электроэнергетике / В. А. Джангиров, В. А. Баринин // Энергетик – 2001. – № 4 – С. 3.
4. Варнавський В. Г. Моделі реформування електроенергетики: світовий досвід і Росія / В. Г. Варнавський // Новини енергетики – 2004. – № 2.
5. Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України // Офіційний сайт Державного підприємства "Енерго-ринок", <http://er.gov.ua>
6. Попова Л. В. Контролінг: учеб. пособие / Л. В. Попова, Р. Е. Исакова, Т. А. Головина – М. : Дело и сервис, 2003. – 192 с.
7. Дедов О. А. Методология контроллинга и практика управления крупным промышленным предприятием : учеб. пособие / О. А. Дедов. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 248 с.
8. Фалько С. Г. Контролінг для руководителей и специалистов / С. Г. Фалько – М. : Финансы и статистика, 2008. – 272 с.

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

Анотація. Наведено класифікацію принципів податкової політики банку. Обґрунтовано зміст принципів, які визначають організацію податкової політики загалом та окремих її форм.

Ключові слова: принципи податкової політики, оподаткування банків.

Lemishovska O.

PRINCIPLES OF TAX POLICY BANK

Summary. In this article the classification principles of tax policy bank. Economic substance of the principles that define the organization of tax policy in general and its particular forms.

Keywords: principles of tax policy, taxation of banks.

1. Вступ

Здійснення податкової політики є достатньо складним та неоднозначним процесом. Він може формуватись за різними варіантами, – від спрощеного, що обмежується переважно виконанням завдань податкового обліку, до складних, які мають кілька рівнів і спираються на використання інструментарію податкової політики. Тому, безперечно, важливими є його внутрішня координованість та підпорядкованість загальним правилам. Зважаючи на це, коректне застосування принципів податкової політики має першочергове значення для забезпечення її результативності.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Роль податкової політики в діяльності суб'єктів господарювання зумовило увагу науковців до її формування. Результати їхніх досліджень відображено в працях таких вчених: І. А. Бланка, Ю. Б. Іванова, Т. М. Чернякової, Л. М. Чернелєвського, Т. Ю. Редзюка, А. І. Крисоватого, А. Я. Кізіми, Є. С. Гордієнка, Ю. І. Шевченка, Я. В. Литвиненко, Л. М. Кріса, Т. М. Ковальчук, Т. М. Реви. Аналіз цих праць щодо принципів податкової політики суб'єктів господарювання дає підстави стверджувати, що більшість поглядів, концепцій, думок, які прямо чи опосередковано стосуються досліджуваної категорії, зводяться лише до визначення засобів її реалізації – переважно до мінімізації податкових платежів, та, на нашу думку, заторкують лише частину податкової політики – податкове планування. В економічній літературі принципи податкової політики банків є недостатньо вивченими та потребують подальших наукових досліджень.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є аналіз принципів податкової політики банків, розглянутих в економічній літературі, розроблення класифікації та розкриття змісту принципів відповідно до організації податкової політики банку загалом та окремих її форм.

4. Виклад основного матеріалу

Під принципом у широкому сенсі розуміють основне, вихідне положення наукової системи, Теорії, ідеологічного напрямку [1]. Для цілей податкової політики це визначення можна інтерпретувати як основне вихідне положення теорії організації оподаткування.

Інше загальноприйняте значення цього терміна – правило, покладене в основу діяльності організації, товариства тощо [1]. Тобто принципи податкової політики в цьому сенсі слід розуміти як головне положення, що визначають її сутність та зміст, правила, покладені в основу організації процесу оподаткування в банку.

Кількісний склад системи принципів податкової політики нормативами не передбачений і в літературі визначається по-різному.

Основним принципом податкової політики суб'єкта господарювання вважається принцип законності, що полягає у дотриманні чинного податкового законодавства [2–4]. Цей принцип передбачає сплату податків у встановлені терміни відповідно до реальних фінансових результатів суб'єкта господарювання та не допускає використання протизаконних форм ухиляння від сплати податків.

У працях [2–4] виділено принципи ефективності податкової політики, який автори трактують як пошук та реалізацію найефективніших господарських рішень, що забезпечують мінімізацію бази оподаткування [2]. Автор [4] зазначає, що ефективні господарські рішення, що забезпечують ефективну оптимізацію бази оподаткування в процесі операційної діяльності, треба реалізувати, цілеспрямовано впливаючи на різні елементи бази оподаткування за джерелами сплати окремих податків, із застосуванням встановленої системи прямих та непрямих податкових пільг [4, ст.25].

У роботі [2] визначено принцип оперативного врахування змін у чинній податковій системі. Детальніше його суть розкрито в [4]: розроблена і застосовувана податкова політика, а іноді і види господарських операцій, пов'язаних зі здійсненням операційної діяльності, слід оперативно корегувати ураховуючи появу нових видів податків, зміну ставок оподаткування, запровадження чи скасування податкових пільг.

Наступними принципами, розглянутими в економічній літературі, є забезпечення своєчасності розрахунків з бюджетом та позабюджетними фондами з податкових платежів та планове визначення сум майбутніх податкових платежів [2]. Автор [4] для планового визначення сум майбутніх податкових платежів пропонує скористатись даними про

цільову суму операційного прибутку суб'єкта господарювання, планові обсяги операційних доходів і витрат, інші показники розвитку операційної діяльності в майбутньому періоді.

У роботі [4] визначено також принцип співвідношення завдань оптимізації з цілями загального управління прибутком, пояснюючи цей принцип спрямованістю оптимізації на збільшення чистого операційного прибутку суб'єкта господарювання.

У працях [3, 5] встановлено принципи податкової політики суб'єктів малого бізнесу: вплив на розмір податків і зборів бази оподаткування залежно від групи податків, зборів, платежів; управління виробничим процесом з урахуванням змін системи оподаткування підприємства; системне моделювання, що дає змогу прогнозувати оподаткування майбутньої фінансово - господарської діяльності підприємства.

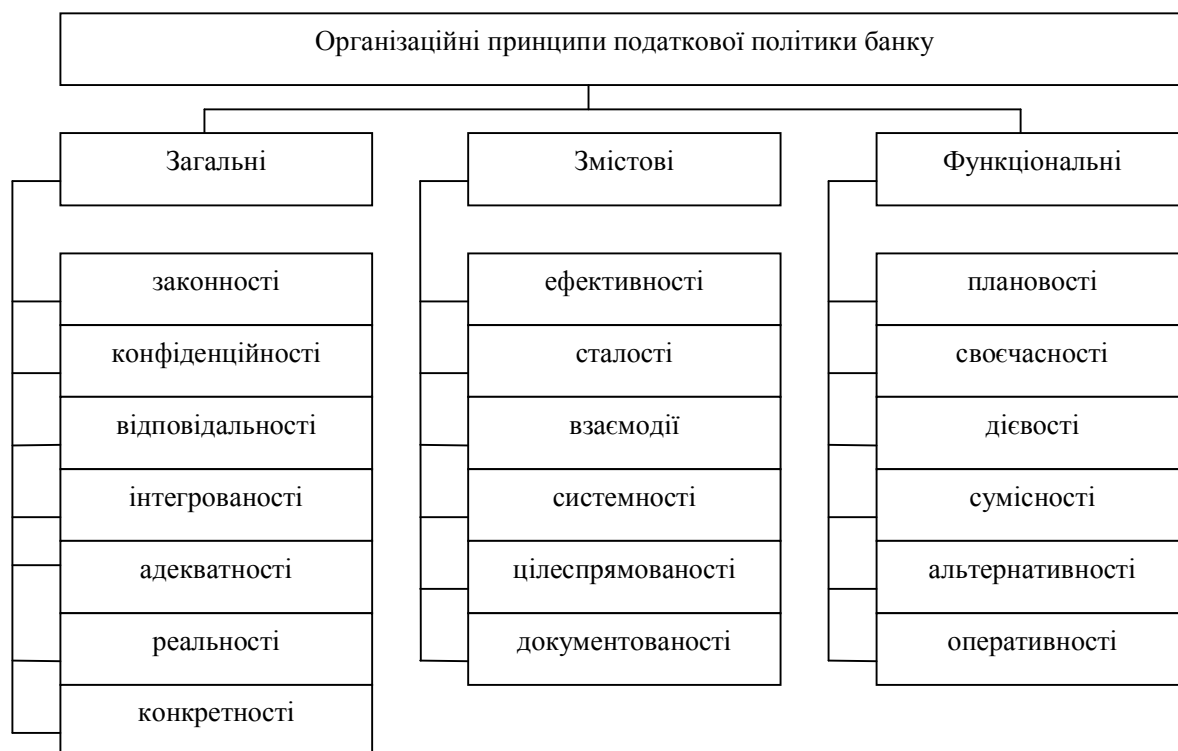
Беручи до уваги вищевикладене, можна зробити такі висновки:

- визначення принципів податкової політики в сучасній економічній літературі стосується тільки підприємств;
- вважаємо, що принцип своєчасності сплати податкових платежів [2], принцип ефективності [2–4], принцип плановості [2,4], з огляду на їхній

зараховувати до принципів податкової політики, оскільки вони не відображають її сутності, та є, на наш погляд, функціями податкового планування.

Враховуючи власне бачення суті та змісту податкової політики банку, вважаємо за доцільне розглядати принципи щодо до загальної системи її формування з урахуванням їхньої взаємодії. Тому ми групуємо раніше визначені принципи та змісту відповідно до сутності податкової політики банку – ефективної організації процесу оподаткування. Пропонує класифікувати їх на такі групи:

- принципи, які визначають організацію податкової політики (див. рис. 1):
  - загальні принципи – ті що впливають із загальної сутності податкової політики;
  - змістовні – принципи, які визначають зміст податкової політики;
  - функціональні – принципи, які окреслюють функції податкової політики;
- принципи, що визначають складові податкової політики:
  - принципи податкового обліку;
  - принципи податкового бюджетування;
  - принципи податкового регулювання;
  - принципи податкового планування.

Рис. 1. Організаційні принципи податкової політики банку

Джерело: Власна розробка

зміст, не відображають основних положень податкової політики; на нашу думку, перший пов'язаний з податковим обліком, два наступні – з податковим плануванням [6–8];

- принципи податкової політики суб'єктів господарювання в працях [3, 5] не зовсім коректно

Загальні принципи податкової політики банку – це основні положення, які поширюються на всю систему формування податкової політики, визначають її особливості та закономірності організації.

Основним загальним принципом податкової політики банків вважаємо принцип законності. Оскільки податкова політика – це модель поведінки в сфері податкових відносин, а податкові відносини з державою регламентує чинне законодавство, дотримання цього принципу є найважливішим в організації податкової політики банку.

Принцип конфіденційності податкової політики банку полягає у забезпеченні нерозголошення відомостей, пов'язаних з організацією формування податкової політики. Цей принцип вважаємо за доцільне застосовувати щодо осіб, які не причетні до організації оподаткування. Що стосується осіб, які беруть участь у цьому процесі, то відсутність у них відповідної інформації може призвести до того, що унеможливиться адекватне реагування на наслідки організаційних рішень.

Принцип відповідальності концентрується лише на величинах, на які можна вплинути, і передбачає передавання кожному підрозділу банку, який бере участь в організації оподаткування, відповідальності за вчинення дій.

Важливим загальним принципом податкової політики вважаємо принцип інтегрованості. З одного боку, цілі та завдання податкової політики повинні бути підпорядковані стратегічним цілям, з іншого – будь-яке управлінське рішення, прийняте під час організації податкової політики, треба розглядати з погляду податкових наслідків. На сучасному етапі діяльності банків, керівники, вирішуючи конкретні проблеми, не враховують інших аспектів банківської діяльності, приймаючи управлінські рішення не координуються дії підрозділів, що займаються оподаткуванням, з діями інших функціональних підрозділів, що зрештою призводить до того, що знижується ефективність практичної реалізації методик цих рішень.

Принцип адекватності полягає в тому, що більшість факторів, виявлених в ході аналізу, які визначають податкову політику, повинні відповідно відобразитись в ній, оскільки неврахування цих факторів може спричинити серйозні проблеми для банку, якщо не відразу, то в майбутньому. Фактори внутрішнього і зовнішнього середовищ визначають потенційні умови і задають обмеження банківської діяльності, тому їх не можна ігнорувати.

Принцип реальності допоможе позбавитись від завищеної самооцінки під час розроблення політики з урахуванням реальних можливостей банку.

У концепцію формування податкової політики банку можна рекомендувати ввести принцип конкретності – унеможливити двоєке трактування виконавцями розробленої політики.

В основу формування та систематизації змістовних принципів податкової політики покладене визначення самого поняття податкової політики, його змістових складових.

Важливим змістовим принципом податкової політики банку вважаємо принцип ефективності, що полягає в обґрунтуванні найкращих з погляду досягнення поставленої мети управлінських рішень, які забезпечують оптимальну організацію

формування податкової політики. Одним з критеріїв ефективності є економічність заходів податкової політики, тобто витрати на організацію податкової політики повинні бути мінімальними з позиції їхньої відповідності ефекту [8].

Принцип сталості полягає у постійному застосуванні вибраних методів податкової політики банку. Будь-яке порушення цього принципу слід відобразити в примітках до документів з організації податкової політики. Його має оцінити аудитор банку.

Принцип взаємодії полягає у розподілі обов'язків між підрозділами банку, які беруть участь у процесі оподаткування.

Принцип системності передбачає зіставлення завдань, спрямованих на раціоналізацію організації оподаткування банків, з цілями загальної політики управління фінансовими ресурсами. Реалізація цього принципу зумовлює той факт, що ефективна організація оподаткування, безперечно, повинна забезпечити зростання власних активів банків.

Принцип цілеспрямованості підтверджує спрямованість на досягнення основної мети і визначених цілей податкової політики банку.

Принцип документованості має першочергове значення в організації податкової політики банку. Дотримання цього принципу полягає у суцільному документуванні всіх операцій, пов'язаних з оподаткуванням, чіткості та єдиної методики відображення в документах, які є інформаційним забезпеченням податкової політики, змісту операцій та цифрових показників.

Функціональні принципи податкової політики є вихідними положеннями її функцій, які визначають специфіку організації оподаткування.

В запропонованій нами класифікації до функціональних принципів належать такі:

– плановості – організації оподаткування у чітко впорядкованій, послідовній та збалансованій формі;

– своєчасності – виконання завдань з дотриманням термінів, передбачених законодавством або організаційними документами;

– дієвості - вживання заходів для ліквідації виявлених недоліків за результатами контролю за реалізацією податкової політики;

– сумісності – забезпечення здатності взаємодії різних форм податкової політики у процесі їх спільного функціонування;

– альтернативності – застосування різних форм організації податкової політики та вибору із законодавчо визначених методів їх організації оптимального;

– оперативності – безперервність урахування змін її структурних елементів.

В економічній літературі велику увагу приділяють окремим формам податкової політики. Існує безліч робіт з податкового обліку, податкового планування, в яких змістовно обґрунтовано принципи, відповідно до сутності цих форм. Проте ці форми є лише складовими податкової політики суб'єкта господарювання і можуть розглядатися лише в її

межах, тому притаманні їм принципи недоцільно вважати принципами податкової політики. Їх слід виділити в окрему групу принципів, що визначають складові податкової політики банку (див. табл. 1).

тема принципів, які становлять єдине ціле і тісно взаємопов'язані. Невиконання одного з принципів системи може призвести до порушення взаємозв'язку і взаємообумовленості принципів, інакше

Таблиця 1

Принципи складових податкової політики банку

Назва принципу	Зміст принципу
Принципи податкового обліку	
обов'язковості	обов'язковість ведення податкового обліку, що впливає з принципів побудови системи оподаткування загалом
гнучкості	готовність до змін у податковому законодавстві
взаємоузгодженості	відображення норм податкового законодавства в правилах бухгалтерського обліку і навпаки
послідовності	податковий облік ведеться за визначеною методикою у певній послідовності
систематичності	постійне відображення операцій за допомогою складання первинних документів, податкових реєстрів та податкової звітності
юридичної доказовості	доказовість факту виникнення, змін та узагальнення податкових зобов'язань
Принципи податкового бюджетування	
точності	конкретизованість та деталізованість до такого ступеня, які дають змогу зовнішні та внутрішні умови діяльності банку
безперервності	систематичність здійснення у межах встановленого циклу і безперервність змін податкових планів
координації	взаємозв'язок з іншими структурними підрозділами і відображення змін у планах одних підрозділів, у планах інших
участі	участь у складанні бюджетів різних структурних підрозділів, що займаються оподаткуванням
повноти	охоплення всіх аспектів податкової діяльності та усіх підрозділів банку, пов'язаних з оподаткуванням
Принципи податкового регулювання	
економічності	оптимізація витрат на адміністрування податків банків
адаптації	безперервний моніторинг та аналіз показників економічної ситуації й коригування впливу держави на податковий процес банку
Принципи податкового планування	
перспективності	необхідність врахування постійного моніторингу майбутніх можливих змін у законодавстві
природності	документальне і базове забезпечення схем оптимізації повинно виглядати природно і не викликати підозри у органів контролю
оптимальності	економічний ефект від використання схем оптимізації в податковому плануванні має перевищувати витрати з урахуванням ризиків від упровадження
комплексності	планування всіх податкових платежів у комплексі із урахуванням їхнього взаємного впливу

Джерело: сформовано на основі [2–8].

5. Висновки

Кожний з принципів системи відіграє самостійну роль, характеризує податкову політику банку загалом як окрему стадію чи окремих процесуальний інститут, але між ними існує зв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети і завдань податкової політики. Дія одного принципу зумовлює дію інших. Кожний з принципів не може реалізуватись окремо від принципів системи, а тільки у взаємодії з ними, зміст конкретних принципів розкривається з урахуванням змісту інших принципів, складових форм організації податкової політики. З огляду на це, вважаємо, що в концепцію формування податкової політики повинна входити сис-

кажучи, порушити єдиний підхід до розроблення податкової політики банку. Подальші дослідження у цьому напрямі стосуватимуться встановлення взаємозв'язку між принципами та функціями податкової політики банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпін, ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 528 с.

3. Чернелевський Л. М. Податковий облік і контроль: навч. посіб. / Л. М. Чернелевський, Т. Ю. Редзюк. – К. : Пектораль, 2004. – 328 с.
4. Чернякова Т. М. Формування економіко-організаційного процесу оподаткування підприємств України: моногр. / Т. М. Чернякова. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2003. – 188 с.
5. Завгородний В. П. Налоги и налоговый контроль в Украине / В. П. Завгородний. – К. : А.С.К., 2003. – 639 с.
6. Крисоватий А. І. Податковий менеджмент: навчальний посібник / А. І. Крисоватий,

А. Я. Кізима. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с.

7. Иванов Ю. Б. Налоговое планирование: принципы, методы, инструментарий: моногр. / Ю. Б. Иванов, В. В. Карпова, Л. Н. Карпов; НАН Украины, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины. – Х. : ИНЖЭК, 2006. – 270 с.

8. Сухарева Л. О. Податкове планування в системі управління підприємством : монографія / Л. О. Сухарева П. М. Сухарев, Я. І. Глущенко. – Донецьк : [ДонДУЕТ], 2006. – 194 с.

УДК 657.471:629.437.4

Лозовицька Д. С.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ АВТОМОБІЛЯМИ ТА АВТОСЕРВІСУ

Анотація. Розглянуто особливості організації процесно-орієнтованої системи управлінського обліку, зміст її основних елементів на підприємствах торгівлі автомобілями та автосервісу.

Ключові слова: витрати, процесно-орієнтований, управлінський облік, торгівля автомобілями, процесно-орієнтована інформаційна система, управління витратами.

Lozovytska D.

FEATURES OF MANAGEMENT COST ACCOUNTING OF OPERATING ACTIVITY ON ENTERPRISES OF CARS TRADING AND THEIR SERVICE

Annotation. The article considers the peculiarities of the process-oriented management accounting system, the content of its basic elements, trade cars and car service.

Keywords: costs, process-oriented management accounting, car trading, process-oriented information system, management costs.

1. Вступ

У сучасних умовах господарювання для підтримання необхідного рівня конкурентоспроможності підприємство повинно істотно оновити і модернізувати усі аспекти своєї діяльності, зокрема знизити витрати, зменшити строки освоєння нової продукції і поліпшити обслуговування споживачів. Нові реалії вимагають удосконалення системи управління виробництвом, визначення нових пріоритетів, гнучкого реагування на постійні зміни зовнішнього середовища. Кардинальні зміни в системі управління підприємством передусім пов'язані з реінжинірингом нових організаційних структур – бізнес-процесів.

Бізнес-процес розглядають як основу для регулювання виробничо-господарської діяльності. На зміну традиційному підходу до управління, який ґрунтується на принципах розподілу праці, вузькій спеціалізації і жорсткій ієрархії структурних бізнес-одиниць, приходить процесно-орієнтований підхід, оснований на інтеграції робіт навколо бізнес-процесів [1].

Бізнес-процес інтегрує вузькоспеціалізовані виробничі й управлінські операції в єдиний процес, результатом якого є корисності (товару, послуги) для покупця.

2. Мета статті і постановка завдання

Одним з головних завдань для реалізації процесно-орієнтованої управлінської концепції є створення контрольно-обліково-аналітичної системи, яка б уможливила організацію збирання і реєстрації інформації про витрати бізнес-процесів, контроль і аналіз їхньої ефективності. У рекомендаціях міжнародної науково-практичної конференції "Удосконалення обліку, аналізу і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці" відзначається що, "створення моделі управлінського обліку – один із основних кроків у впровадженні ефективної системи збору, обробки та надання інформації для прийняття управлінських рішень, який потребує комплексного підходу до оцінки як самого підприємства, так і до середовища, в якому воно функціонує... Рекомендується виділяти у системі управлінського обліку трьох

взаємопов'язаних підсистем: оперативний управлінський облік, поточний управлінський облік, стратегічний управлінський облік... Методологічною основою внутрішнього контролю витрат є концепція функціонального обліку витрат за видами АВС, директ костинг, концепція витратоутворюючих чинників" [2]. Мета статті – розкрити особливості організації процесно-орієнтованої системи управлінського обліку, зміст її основних елементів на підприємствах торгівлі автомобілями та автосервісу.

3. Виклад основного матеріалу

Дослідження облікових систем, що діють нині на підприємствах торгівлі автомобілями та автосервісу, показало, що серед відомих систем обліку в Україні немає аналогів, які відповідають сучасним вимогам, на відміну від практики західних підприємств, де напрацьовано певні підходи до обліку процесів і видів діяльності. Вивчивши ці підходи [1 - 11], ми розробили концептуальну модель системи управлінського обліку, адаптованої до вимог процесно-орієнтованого управління, яка враховує особливості вітчизняної технології обліку (рис. 1). На нашу думку, така система має називатись процесно-орієнтованою, щоб підкреслити, що основним об'єктом вивчення і досліджень є процеси.

Процесно-орієнтована інформаційна система є обліковою системою нового типу, в основу якої покладено облік витрат за процесами і видами діяльності. За своєю суттю – це підсистема управлінського обліку модульного типу, яка об'єднує відомі до теперішнього часу "АВС-систему" і "АВВ-систему". Назвати ці облікові підсистеми пропонуємо за назвами облікових методів і управлінських підходів, які є їхньою основою: "АВС-система" – від "АВС-методу" (activity-based costing – визначення вартості за видами діяльності); "АВВ-система" від "АВВ-методу" (activity based budgeting – бюджетування на основі видів діяльності)".

Для характеристики облікових підсистем управлінського обліку треба визначити мету, завдання, функції, елементи (об'єкти, методи, організаційні форми) системи.

Мета створення і функціонування системи – формування інформації про результативність і ефективність процесів і видів діяльності за допомогою специфічних методів обліку витрат і калькулювання для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Основні завдання системи: формування інформації про витрати і результати за процесами та видами діяльності, калькуляція вартості товарів, робіт, послуг стосовно споживачів, каналів збуту, операційних і географічних сегментів ринку тощо, контроль ефективності та результативності процесів і видів діяльності, оцінювання ефективності управління бізнес-процесами, аналіз ефективності використання ресурсів, аналіз невідповідності вста-

новленим вимогам бізнес-процесів і видів діяльності, формування ефективної системи ціноутворення в процесно-орієнтованій структурі управління. На підставі сформульованих цілей і завдань системи можна виділити основні функції: планування (прогнозування), обліково-інформаційна, контролююча, аналітична, стимулююча, комунікативна. Функція планування (прогнозування) процесно-орієнтованої системи полягає в побудові прогнозної процесної моделі витрат і результатів усієї організації і окремих бізнес-процесів (видів діяльності), що забезпечує випуск продукції і надання послуг широкого діапазону певної якості зі встановленими нормативними витратами, щоб задовольнити індивідуальні потреби покупців.

Обліково-інформаційна функція проявляється в тому, що засобами обліку ідентифікується інформація про фактичні витрати процесів та окремих видів діяльності, що дає змогу розробити калькуляцію продукції і послуг та забезпечити контроль функціонування усієї процесної моделі організації.

Контрольна функція полягає у фіксації відхилень або невідповідностей фактичних витрат процесів (видів діяльності), ресурсів, продукції і послуг від заздалегідь встановлених значень (нормативних, бюджетних) за певного рівня якості, а також в оцінюванні ефективності керування бізнес-процесом і діяльності команди процесу, і, відповідно, результативності, ефективності усієї організації загалом.

Аналітична функція пов'язана з вивченням причин відхилень фактичних витрат від запланованих (нормативних, бюджетних) за використаними ресурсами, за окремими видами діяльності й усього процесу, а також за видами продукції і послуг різних груп і рівнів, що розглядаються в різних ракурсах калькуляції.

Функція стимулювання системи полягає в створенні дієвого механізму оцінювання індивідуальної діяльності і зусиль кожного працівника в ефективність функціонування процесу і усієї компанії загалом. Діяльність у рамках "процесної" команди орієнтована не на "схвалення" вищого керівництва, а на задоволення запитів клієнтів. У цих умовах професійне зростання означає не самоконтроль, а збільшення власного потенціалу, підвищення кваліфікації, накопичення досвіду, розширення внеску в позитивні економічні результати, і, як наслідок, вищу винагороду.

Комунікативна функція проявляється передусім у створенні атмосфери співпраці як усередині "процесної команди", так і у міжпроцесних комунікаціях під час встановлення трансфертних цін, оскільки усі учасники процесів націлені на єдиний результат.

Методичний блок, на відміну від традиційних систем, сформовано новими методами: "АВВ-метод", "АВС-метод", "метод АВРА".

Організаційний компонент цієї системи передбачає дві форми обліку: автономну та інтегровану з двома модифікаціями: із системним використанням системи рахунків і реєстрації операцій і без застосування системи рахунків з реєстрацією операцій у спеціальних регістрах таблично-матрич-

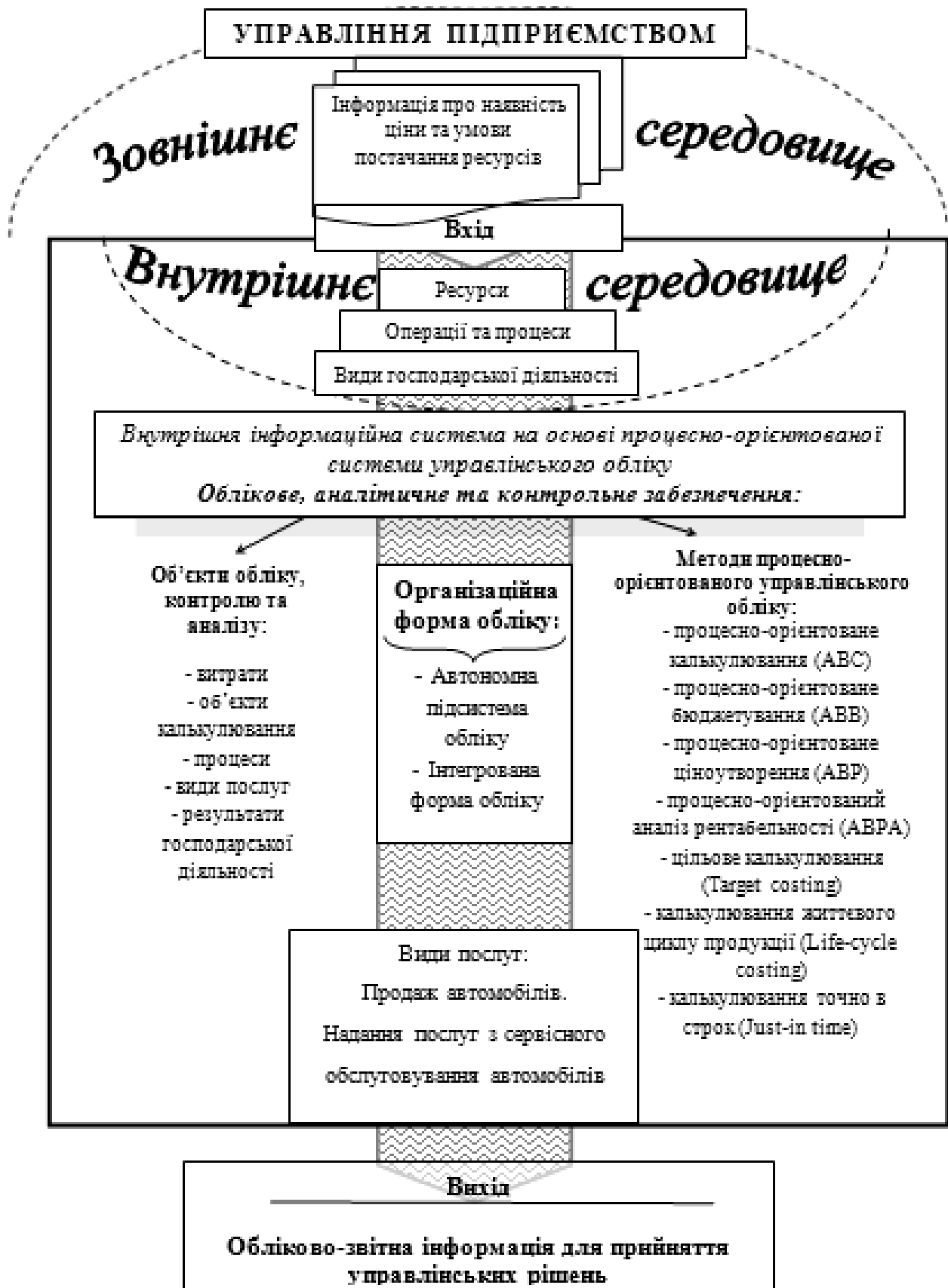

Рис. 1. Структурна модель організації системи процесно-орієнтованого управлінського обліку на підприємствах торгівлі автомобілями та автосервісу

ної форми. Процесно-орієнтована інформаційна система управлінського обліку повинна поєднувати три модульні підсистеми: "ABC-систему", "ABB-

систему", "ABPA-систему". Не розглядаючи детально структуру модулів як комбінацію об'єктів, методів і організаційних форм обліку, опишемо

суть цих підсистем, які згідно з модульним принципом можуть використовуватися у поєднанні або самостійно, але з урахуванням основних принципів процесно-орієнтованої облікової системи.

Стратегія менеджменту, спрямована на реорганізацію бізнес-процесів, сприяла впровадженню системи обліку та управління на основі методу "activity-based costing (ABC)", якнайкраще забезпечуючи реалізацію цієї стратегії. "ABC-метод" є новим напрямом вітчизняного обліку. Так, у деяких публікаціях зазначено, що цей інструмент належить до сфери аналізу, або ж надається перевага терміну мовою оригіналу. Іноді його зараховують до облікових. Зокрема, поопераційне калькулювання витрат, функціонально-вартісний аналіз, облік витрат за роботами, попроцесне калькулювання, калькулювання на основі діяльності [4].

ABC-метод оснований на твердженні, що продукція не є причиною виникнення витрат, а є причиною операцій (видів діяльності), в результаті яких і виникають витрати. ABC-метод – це функціональний метод обліку витрат, який ґрунтується на понятті діяльності (activity), яка споживає ресурси. Під діяльністю ми розуміємо сукупність регулярно повторюваних дій, операцій, спрямованих на виконання конкретних і вимірюваних завдань і виконуваних за певний період часу, а під ресурсами – економічні елементи, застосовувані під час діяльності. Суть ABC-методу полягає в тому, що уся фінансово-господарська діяльність підприємства відображається у вигляді вартісних потоків або набору певних видів діяльності, які вибудовують вартісний ланцюжок з формування витрат для продукції (робіт, послуг), що випускається.

Таке трактування ABC-методу дає змогу непрямі витрати перетворити на прямі і безпосередньо відносити на виготовлену продукцію. Для кожного виду діяльності встановлюється "вектор" виміру активності, що відповідає його суті і пов'язаний з об'єктом калькулювання. У вітчизняній літературі "вектор активності" визначається як "драйвер витрат" (cost driver), "носії витрат", "споживач витрат", "коефіцієнт розподілу" витрат, одиниця діяльності й одиниця активності. Для кожного виду діяльності розмір витрат обчислюється як результат множення вартості драйвера витрат і кількісного його значення.

Визначимо основні принципи ABC-методу:

1. Цілеспрямованість: обчислення вартості не для стимулювання витрат, а для пошуку чинників і резервів їх зниження.

2. Встановлення взаємозв'язку цього методу з організацією виробництва, в якому виділено види діяльності як складніші структури – процеси і пристосованість до конкретного підприємства.

3. Дослідження взаємозв'язку між видами діяльності та ресурсами.

4. Варіативні системи обліку: інтегрований підхід до загальної системи бухгалтерського обліку за ABC-методом, або паралельне існування систем бухгалтерського фінансового обліку й управлінського обліку на основі ABC-системи.

Першу класифікацію видів діяльності запропонував Робін Купер у 1996 р. [1]. Вона складається з чотирьох елементів: 1) види діяльності на рівні одиниці продукції; 2) види діяльності на рівні партії продукції; 3) види діяльності на рівні забезпечення випуску продукту; 4) види діяльності на рівні забезпечення функціонування.

Ця класифікація орієнтується на виробничу частину діяльності підприємства, оскільки систему Activity Based Costing спочатку розробляли для виробничих підприємств. Згодом зарубіжні вчені Мішель Отвін та Стівен Ребішке доповнили цю класифікацію видами діяльності, пов'язаними з обслуговуванням покупців [3]: 1) види діяльності на рівні замовлення; 2) види діяльності на рівні покупця; 3) види діяльності на рівні каналу постачання; 4) види діяльності на рівні ринку.

ABC-метод є базовим компонентом і "ABB-системи", поява якої зумовлена необхідністю посилити контроль у "ABC-системі". У цій системі контроль можливий тільки на підставі фактичних даних у зіставленні зі значеннями попередніх періодів. Ефективний контроль також передбачає, по-перше, порівняння фактичних значень із запланованими, і, по-друге, повинен поєднуватися з відповідальністю осіб за відхилення, які виникли.

Розвиток ABC-системи у цьому напрямі й привів до створення "ABB-системи", яка з'явилась у 90-і р. кінця XX ст., тобто пізніше, ніж ABC-система.

У деяких працях [5] вказують дату – 1991 р. і автори Д. Бримсон і Р. Фрейзер, в інших як першоджерело приводяться праці ряду авторів. Д. Бримсона, Р. С. Каплана, Т. Коннолі, Р. Купера, М. Морроу, Р. Фрейзера, Г. Ешворта та ін., які побачили в обліку витрат по видах діяльності можливість використання його принципів в системі бюджетування витрат за видами діяльності. Наприклад, в представленні А. Апчерча [1] ця система виглядає досить просто, як підхід, аналогічний ABC, але що оперує не фактичними даними, а запланованими. Коли організація застосовує ABB-систему, керівництво планує майбутні витрати відповідно до даних про кількість і вартісну величину носіїв витрат (драйверів витрат) за кожним видом діяльності. На підставі цих оцінок визначаються витрати, необхідні, щоб забезпечити плановий обсяг діяльності.

Ми вважаємо, що не зовсім коректно розглядати бюджетування тільки як планування, відособлено від контролю, обліку й аналізу. Допускаємо, що можна вживати термін "бюджетування" як процес планування, але розуміючи під цим словом одночасно систему контролю, обліку й аналізу планованих величин. Тому можна вважати, що, загалом, бюджетування – це система, що інтегрує процеси планування, контролю, обліку й аналізу витрат і результатів діяльності організації за центрами відповідальності за допомогою фінансового інструменту – бюджету. Зокрема, на наш погляд, "ABB-система" – це інформаційна система, основою якої є бюджетний метод і ABC-метод, що уможливорює планування, контроль, облік і ана-

ліз витрат за видами діяльності і бізнес-процесами. В узагальненому вигляді "АВВ - система" – це система бюджетування з використанням АВВ - методу. Оскільки поняття контролю, в широкому сенсі, охоплює усі ці функції (планування – попередній контроль; облік і аналіз – складові частини контролю, оскільки контроль без обліку безпредметний, а без аналізу неефективний), то очевидно, що "АВВ-система", передусім, контрольно-інформаційна, на відміну від обліково-калькуляційної "АВС-системи".

В обліково-калькуляційній системі АВС враховуються тільки фактичні витрати за видами діяльності і здійснюється калькулювання продукції (робіт, послуг) у різних напрямках за допомогою вибраних драйверів витрат, які поєднують види внутрішньогосподарської діяльності з калькульованим об'єктом. Контроль ведеться на основі порівняльного аналізу фактичних витрат різних звітних періодів за видами діяльності і об'єктами калькулювання.

У "АВВ-системі", як інформаційній системі контрольного типу, формується інформація за центрами діяльності та відповідальності (ЦДВ) у вигляді показників витрат за видами діяльності. Використовуючи обліково-контрольні засоби, формуються фактичні показники і їхні відхилення від планованих, за допомогою яких оцінюється ефективність роботи й управління цим центром. У "АВВ-системі" додатково передбачено бюджетний метод як специфічний метод прогнозування і планування діяльності підприємства, що використовується в управлінському обліку. Введення цього методу в систему обліку на основі АВС (АВС/М) зумовлює не лише проблемні питання щодо формування бюджетних (нормативних) значень витрат за видами діяльності, але й інші, не менш важливі аспекти: виділення центрів відповідальності керівників і критеріїв оцінювання їх діяльності, вибір показників ефективності діяльності різних внутрішньофірмових груп, вивчення механізму трансфертного ціноутворення і його впливу на мотивацію і досягнення консенсусу команд "бізнес-процесів", досягнення узгодженості цілей різних рівнів керівництва та їхня інтеграція з цілями різних груп усередині фірми тощо.

Формування процесно-орієнтованої системи управлінського обліку дає змогу застосувати такий інструмент, як процесно-орієнтований аналіз рентабельності. Процесно-орієнтований аналіз рентабельності (Activity-Based Performance Analysis, АВРА) – методика оцінювання ефективності, яку розробив Маршал В. Мейер на основі принципів ФВА й збалансованої системи показників. Суть цього методу полягає у застосуванні для оцінювання ефективності організації співвідношення доходів за бізнес-процесами й окремими споживачами [6–8]. Якщо розкласти компанію на елементарні складові: на бізнес-процеси, витрати, а також на клієнтів і доходи, то АВРА поєднує ці складові, зв'язуючи бізнес-процеси, які здійснюються в інтересах клієнта, витрати, зумовлені виконанням цих бізнес-процесів, і доходи, джерелом яких є клієнт.

Такий взаємозв'язок дає змогу оцінити рентабельність окремих видів бізнес-процесів, трансакцій або продуктів (які своєю чергою, складаються з наборів трансакцій). Рентабельність окремого процесу, трансакції або продукту можна оцінити для всієї клієнтської бази компанії або для окремих сегментів її клієнтів. Рентабельність роботи із клієнтами визначає рентабельність усіх продуктів і трансакцій.

АВРА фокусується на клієтові як на точці перетинання витрат і доходів. Підхід АВРА передбачає встановлення не тільки собівартості бізнес-процесів, але й розміру доходів за кожним бізнес-процесом, а рентабельність кожного виду діяльності визначається за процесним зіставленням доходів і витрат. Особливість методики АВРА в тому, що можна відокремити рентабельні процеси від нерентабельних виконати цей процес для кожного споживчого сегмента, встановити рентабельність тих або інших продуктів і послуг і тим самим рекомендувати ті або інші продукти або послуги для продажу, а в деяких випадках визначити, які продукти або послуги слід поставляти без націнки [6–8].

Перевага АВРА полягає в повноті оцінювання ефективності: система створює взаємозв'язки між процесами, які здійснює компанія, і фінансовою ефективністю компанії. Навіть більше, якщо із часом характер таких взаємозв'язків стабілізується, АВРА наблизиться до того, щоб з'єднати показники процесів діяльності компанії з її фактичною економічною ефективністю. Перевага ж фінансового оцінювання ефективності полягає в простоті її використання, і часто це може бути вирішальним фактором.

Фінансові показники зрозумілі всім, більшість із них оснований на бухгалтерських стандартах, і переважно їх можна порівнювати для різних компаній. Вони призначені для оцінювання фінансових досягнень компанії, але з їхньою допомогою вдається зафіксувати результати тільки на рівні усієї компанії і її бізнес-одиниць. Система нефінансових показників задумана так, щоб вони співвідносилися з фінансовими показниками рентабельності компанії, однак цієї відповідності не завжди досягають. І навіть більше, набори нефінансових показників, так само як і фінансові показники, відображають результати діяльності на рівні компанії загалом й на рівні її бізнес-одиниць. Натомість, показники клієнтської рентабельності й рентабельності клієнтських трансакцій АВРА співвідносяться з фінансовими цілями компанії й відображають результати за всіма рівнями організації. У цьому й полягає перевага АВРА.

Особливість і перевага використання АВРА на підприємствах торгівлі автомобілями та автосервісу полягає в тому, що система АВРА визначає й знаходить можливості одержати прибуток у відмінностях у сприйнятті клієнтами корисності процесів, здійснюваних компанією. Тобто найкориснішою системою АВРА буде для компаній з великою кількістю клієнтів, чий переваги стосовно продукції й послуг відрізняються, але не відображаються

у простіших системах оцінювання. Загалом, можна зробити висновок, що АВРА позитивно відрізняються від фінансових показників і збалансованої системи показників тим, що показники увід повіднені цілям компанії із досягнення рентабельності. Вона також має переваги щодо встановлення факторів, що визначають ефективність, способів розрахунку винагороди персоналу й наявності можливостей для навчання й організаційного розвитку. Оскільки ефективність працівників можна оцінювати й винагороджувати згідно з поставленими цілями клієнтської рентабельності, АВРА не тільки дає змогу компаніям визначати нерентабельні бізнес-процеси, але й винагороджувати працівників за їхній внесок у рентабельність і поліпшувати показники рентабельності їхньої діяльності. Незважаючи на те, що АВРА є складною системою, це потужний інструмент для досягнення відповідності поведінки співробітників фінансовим цілям компанії. Показники клієнтської рентабельності й рентабельності клієнтських транзакцій АВРА співвідносяться з фінансовими цілями компанії й відображають результати на всіх рівнях організації. У цьому полягає перевага АВРА.

4. Висновки

Отже, дослідження облікових підсистем процесно-орієнтованої інформаційної системи управління показав, що їх поява викликана обґрунтованою зміною принципів функціонування системи управління підприємством загалом. Водночас описані системи є окремими самостійними модулями загальної системи управлінського обліку і модель їх вбудовування в систему вітчизняного бухгалтерського обліку потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cooper R. Measure Costs Right / R. Cooper and R. Kaplan // Harvard Business Review, – September-October – 1996 – Pp. 1-13
2. Рекомендації схвалені на заключному пленарному засіданні МНПК "Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці" // Бухгалтерський облік і аудит. – № 9. – 2010. – С. 47–52.
3. O'Guin, M. Rebeschke S. "Customer-Driven Costs Using Activity-Based Costing" / O'Guin, M. Rebeschke S. – Working Paper, – 1996.
4. Практические материалы круглого стола ABC(activity based costing) и ABM (activity-based management): оптимизация бизнес-процессов и повышение прибыльности компаний // Электронный ресурс : <http://gaap.ru/biblio/>.
5. Ермакова Н. А. Процессно-ориентированная система управленческого учета / Н. А. Ермакова // Вестник ОГУ. – № 2 – 2005. – С. 80–86.
6. Маршал В. Мейер. Оценка эффективности бизнеса. Что будет после Balanced Scorecard? / В. Маршал – М. : Вершина, 2004. – 272 с.
7. Каткова Н. В. Оцінка ефективності діяльності за допомогою використання процесно-орієнтованого аналізу рентабельності / Н. В. Каткова // Вісник Хмельницького національного університету. Т. 2 – № 4. – 2009. – С. 83–85.
8. Gary Cokins. A Management Accounting Framework / Cokins Gary // Journal of Corporate Accounting & Finance – Vol. 13 – 2001 – Pp. 73 – 82.
9. Друри К. Управленческий и производственный учет: учебник. / К. Друри – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 1071 с.
10. Управлінський облік / Аткинсон Ентоні А., Банкер Раджив Д., Каплан Роберт С. – [3-е вид.] ; [пер англ.] – М. : Вільямс, 2007. – 880 с.
11. Emblemsvg Jan. Life-Cycle Costing Using Activity-Based Costing and Monte Carlo Methods to Manage Future Costs and Risks / Jan Emblemsvg – John Wiley & Sons – 2003.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК НОВИЙ ФАКТОР ВИРОБНИЦТВА XXI СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Продуктом облікової системи та водночас ресурсом для системи управління підприємством є інформація різноманітного характеру та складності. Сучасний стан розвитку інформаційних технологій значно змінює умови ведення бізнесу та процедури отримання і генерування інформації як основного ресурсу у процесі прийняття управлінських рішень. Тому потрібно розглянути суть інформації, процесу формування інформаційних ресурсів підприємства, створення інформаційних технологій, необхідних для управління підприємством у XXI ст.*

***Ключові слова:** інформаційні ресурси, інформація, управління підприємством.*

Lozovytskyy D.

INFORMATION RESOURCES ENTERPRISE AS A NEW FACTOR PRODUCTION OF XXI CENTURY

***Summary.** The product of the registration system and at the same time resource for control system by an enterprise is information of various character and complication. Modern development of information technologies status considerably changes the terms of conduct of business and procedure of receipt and generating of information as a basic resource in the process of acceptance of administrative decisions. Therefore, there is a necessity of consideration of essence of information, process of forming of informative resources of enterprise, creation of information technologies of necessary, for a management an enterprise in XXI age.*

***Keywords:** information resources, information management.*

1. Вступ

Невід'ємною ознакою ведення бізнесу в XXI ст. є різноманітні ризики, що супроводжують діяльність підприємства упродовж усього періоду його існування. Виникнення цих ризиків пов'язане із надзвичайно важливими зовнішніми та внутрішніми факторами функціонування підприємства. У наш час зовсім небагато підприємств здатні ефективно протидіяти ринковим або економічним факторам впливу. Тільки дуже великі корпорації та компанії можуть істотно впливати на ринкове середовище. Інші підприємства – учасники ринку повинні знайти способи виживання та пристосування до сучасних ринкових умов господарювання. Для підприємств виживання у ринкових умовах пов'язане передусім із пошуком ефективних інструментів отримання конкурентних переваг та розробленням стратегії їхньої діяльності.

Забезпечити можливість прийняття ефективних, своєчасних та необхідних управлінських рішень, створити базу інформаційного прогнозування діяльності підприємства та планів його стратегічного розвитку – основні пріоритетні завдання сучасної системи управління підприємством.

Для того щоб досягнути конкурентних переваг, керівництву підприємства потрібна повноцінна інформація не тільки поточного, а передусім стратегічного характеру [8, с. 11–12]. Як зазначає відомий теоретик кібернетики С. Бір, "... управління підприємством являє собою дещо більше, ніж взаємодія вищого керівництва. Воно зобов'язане мати справу з інформацією такого масштабу і

складності, які перевищують можливості вищих керівників її сприйняти та інтерпретувати. Отже, управління повинно ґрунтуватися на знанні структури інформаційного потоку, методів обробки інформації, її стискання та ін." [9, с. 11]. Управління, орієнтоване на використання інформаційних ресурсів підприємства, потребує створення такої інформаційної системи, яка забезпечує своєчасні та якісні дані, їхню трансформацію у форму, корисну для прийняття рішень. Оскільки система управління має ієрархічну структуру (верхній, середній та нижчий рівень), то й інформацію поділяють на окремі види: операційну, тактичну та стратегічну [9, с. 11].

Докорінна зміна форм і змісту менеджменту суб'єктів господарювання у ході динамічної еволюції сучасної економіки потребує коректив від підсистем, які його функціонально забезпечують, з огляду на потреби реальної практики щодо розширення і введення нових об'єктів [11, с. 112 – 114].

У зв'язку зі зміною структури ресурсного забезпечення – зменшення уречевленості багатства, інформація стає основним стратегічним ресурсом, який здатен забезпечити конкурентні переваги на рівні підприємства [11, с. 113]. Сучасне матеріальне виробництво основане на індустріальних технологіях, які дедалі більше потребують розширеного обміну інформацією, тобто залежать від ступеня досконалості процесів оброблення даних.

2. Мета статті і постановка завдання

Успіх підприємства у ринковому середовищі визначається, насамперед, його здатністю генеру-

вати, обробляти й ефективно використовувати інформацію. Чим якіснішою інформацією володіє організація, тим більша ймовірність самозбереження та успішного розвитку [2, 3, 5, 6].

Тому основною метою статті є розгляд суті інформації та її ролі у сучасних підходах до управління діяльністю підприємства: поняття і процесу формування інформаційних ресурсів, створення інформаційних технологій, необхідних для управління підприємством у XXI ст.

3. Виклад основного матеріалу

Економічне значення інформації полягає у її спроможності виступати економічним ресурсом, необхідною умовою і фактором економічної реальності. Поряд з іншими ресурсами – матеріальними, фінансовими, трудовими, інформаційний ресурс є об'єктивним явищем економічної дійсності [7, 10, 11]. Інформація є основним виробничим ресурсом сучасної постіндустріальної економіки, яким була сировина й енергія в доінформаційну епоху. Сама інформація не задіює підсистеми підприємства, проте виконує роль провідника та трансформатора у перетворенні матеріальних ресурсів за допомогою продуктивних сил підприємства на кінцевий продукт його діяльності, оскільки усуває невизначеність об'єкта управління, показує відмінність одного об'єкта управління від іншого [4, с. 15 – 19].

Під поняттям “інформаційні ресурси” розуміють знання, що підходять під визначення “інформація”, а також інформацію, що характеризується як знання [4, с. 10 – 11]. Інформаційний ресурс – це семантична інформація у вигляді понятійного знання, що відображає не стільки індивідуальні, скільки суспільні (колективні) знання. Для розуміння інформаційного ресурсу важливе значення має форма існування та подавання знання. Під знаннями розуміють відображення різних аспектів реальності у вигляді ідей, понять, уявлень про предмети та явища. Знання можуть передаватися іншим людям, матеріалізуватися та існувати в різних формах:

- “живі” знання (кваліфікація працівників);
- уречевлені знання (у продукції, роботах, послугах);
- інформація (повідомлення) [17, с. 6 – 7].

В системі обліку знання виступають повідомленнями, які мають цінність для користувача і ознаки інформаційних ресурсів. Зазначимо, що не всі повідомлення є інформаційним ресурсом доти, доки їх не оцінить користувач. Це означає, що зафіксована, але не оцінена інформація не є інформаційним ресурсом.

Інформаційними ресурсами на відміну від матеріальних, енергетичних, трудових та фінансових, властива деяка специфіка, що треба врахувати, проєктуючи інформаційні системи:

- невичерпність – з часом вони не зникають, а примножуються;
- багаторазовість використання тієї самої інформації;
- цінність інформації зростає у її поєднанні з факторами виробництва;

– інформація ціниться нижче від вартості, оскільки на її відтворення потрібно менше часу, ніж на здобуття знань;

– висока наукоємність інформаційних ресурсів;

– легко збирається та передається;

– можливість використання у різних цілях управління [17, с. 6 – 7].

Інформаційні ресурси залучають в господарський обіг, розробляючи моделі, алгоритми, програми, проекти, які вивчають процеси та явища виробничої системи і можуть бути формалізовані [17, с. 7].

Інформаційний ресурс підприємства характеризується сукупністю технологічних елементів (методів, процедур), які реалізують функції збирання, збереження, оброблення, передавання й доведення до користувачів інформації в організаційно-управлінських системах з використанням вибраного комплексу технічних засобів та наявності, крім рутинних операцій, елемента творчого характеру, тобто людського фактора, який не підлягає регламентації та формалізації.

Сукупність засобів, методів та умов, що дають змогу використати інформаційні ресурси, становить інформаційний потенціал підприємства. Це не тільки весь індустріально-технологічний комплекс виробництва сучасних засобів і методів оброблення та передавання інформації, а мережа науково-дослідних, навчальних, адміністративних, комерційних та інших організацій, які забезпечують інформаційне обслуговування на основі сучасної інформаційної технології. Ефективність діяльності й вартісна оцінка суб'єктів господарювання у сучасних умовах багато в чому залежить від використання інтелектуально-інформаційного потенціалу підприємства. Ефективне управління діяльністю підприємства великою мірою визначається рівнем інформації, необхідний обсяг якої може та має забезпечити відповідна інформаційна система підприємства [10, с. 106 – 111].

Під інформаційною системою розуміють організований набір елементів, що збирає, обробляє, передає, зберігає, інтерпретує та надає дані. Складовими інформаційної системи є люди, обладнання, процеси, процедури, дані та операції. Наприклад, у США під інформаційними системами розуміють усі письмові й електронні форми поширення інформації, оброблення даних та обміну ідеями. Цікаво, що в більшості джерел інформаційну систему розуміють доволі вузько – як сукупність технічних засобів, призначених для накопичення, зберігання, обробки і передавання інформації [4, с. 15]. До інформаційної системи іноді зараховують компоненти системи, а також сфери діяльності, в яких ця система використовується. Хоча, по суті, у цьому визначенні увага зосереджується лише на технічних засобах. Наголосимо, що використанням засобів обчислювальної техніки поняття інформаційної системи не вичерпується, її слід розуміти значно глибше. Терміни система у такому разі потрібно вживати у двох розуміннях:

– як певний метод, суть якого – у раціональному поєднанні та впорядкованості всіх елементів у часі та просторі в такий спосіб, щоб кожний з них сприяв успіху діяльності всього об'єкта. З цим трактуванням пов'язано розуміння координації і синхронізації дій персоналу управління, поєднаних з виконанням поставлених завдань;

– як об'єкт, що має достатньо складну, у певний спосіб упорядковану внутрішню структуру (наприклад, виробничий чи інший процес) [4, с. 15].

Кожна інформаційна система має такі компоненти:

– структура системи – множина елементів системи і взаємозв'язок між ними. Наприклад: організаційна і виробнича структура підприємства;

– функції кожного елемента системи. Приклад: управлінські функції – прийняття рішень у певних структурних підрозділах підприємства;

– вхід і вихід кожного елемента і системи загалом. Приклад: матеріальні або інформаційні потоки, які надходять у систему або вводяться нею;

– мета й обмеження системи та її окремих елементів. Приклад: досягнення максимального прибутку, фінансові обмеження [4, с. 17 – 19].

Треба пам'ятати, що елементами системи є не лише апаратна і програмна частини, а й сама інформація, що міститься у системі, специфічні алгоритми її оброблення та інтерпретації, спеціалісти які взаємодіють із системою.

Якщо застосовуються комп'ютери, економічну інформацію обробляє комп'ютерна інформаційна система підприємства (КІСП). Вона є сукупністю інформації, методів, моделей, технічних, програмних, технологічних засобів та рішень, а також спеціалістів, які виконують обробку інформації і приймають управлінські рішення в межах підприємства. Комп'ютерна інформаційна система є частиною виробничої та водночас складовою частиною інформаційної системи підприємства, як технологічне обладнання, ресурси і персонал.

Усі інформаційні системи характеризуються наявністю функціональної та забезпечувальної частин, відповідно до декомпозиції системи на складові частини – підсистеми, що перебувають у певних взаємовідносинах [4, с. 29 – 31]. Множина таких відносин разом з елементами утворюють структуру інформаційної системи.

Функціональна частина КІСП фактично є моделлю системи управління об'єктом. Оскільки складна система завжди багатofункціональна, інформаційну систему можна класифікувати за різними ознаками: за рівнем управління (вищій, середній, оперативний), видом керованого ресурсу (основні засоби, матеріальні, трудові, фінансові й інформаційні ресурси), за сферою застосування (банківські інформаційні системи, статистичні, податкові, бухгалтерські, фондового ринку, страхові тощо), за функціями і стадіями управління [4, с. 16].

До забезпечувальної частини КІСП входять технічний, інформаційний, технологічний, математичний, організаційний, правовий, ергономічний та інші види забезпечення [4, с. 16].

Для побудови КІСП використовують широкий спектр знань з різних наукових дисциплін, зокрема: кібернетики, інформатики, теорії управління, економічної теорії, блока економічних дисциплін (фінансів, бухгалтерського обліку, економічного моделювання, стратегічного аналізу, контролінгу, економетрії тощо), соціології та психології, організації та ергономіки праці, математичних дисциплін тощо.

Інформаційні системи передбачають застосування інформаційних технологій. Під технологією у широкому тлумаченні розуміють науку про виробництво матеріальних благ, що має три аспекти: інформаційний, інструментальний і соціальний [1, 2, 10, 12 – 16].

Будь-яка інформаційна система характеризується наявністю технології перетворення вихідних даних на результатну інформацію. Такі технології прийнято називати інформаційними. Інформаційна технологія не може існувати окремо від технічного і програмного середовища. Термін «інформаційні технології» відображає величезну кількість різноманітних технологій у різних комп'ютерних середовищах і предметних галузях. Поняття інформаційної технології виникло в останнє десятиліття ХХ ст. в процесі становлення науки інформатики. Інформатика як наука про виробництво інформації виникла саме тому, що інформацію почали розглядати як реальний виробничий ресурс поряд з іншими матеріальними ресурсами. Причому виробництво інформації та її верхнього рівня – знань – сьогодні має вирішальний вплив на модифікацію і створення нових промислових технологій [4, с. 18].

В інформаційній технології можна виділити дві складові: здатність генерувати за запитом інформаційний продукт та засоби доставки цього інформаційного продукту в зручний час і в зручній для користувача формі.

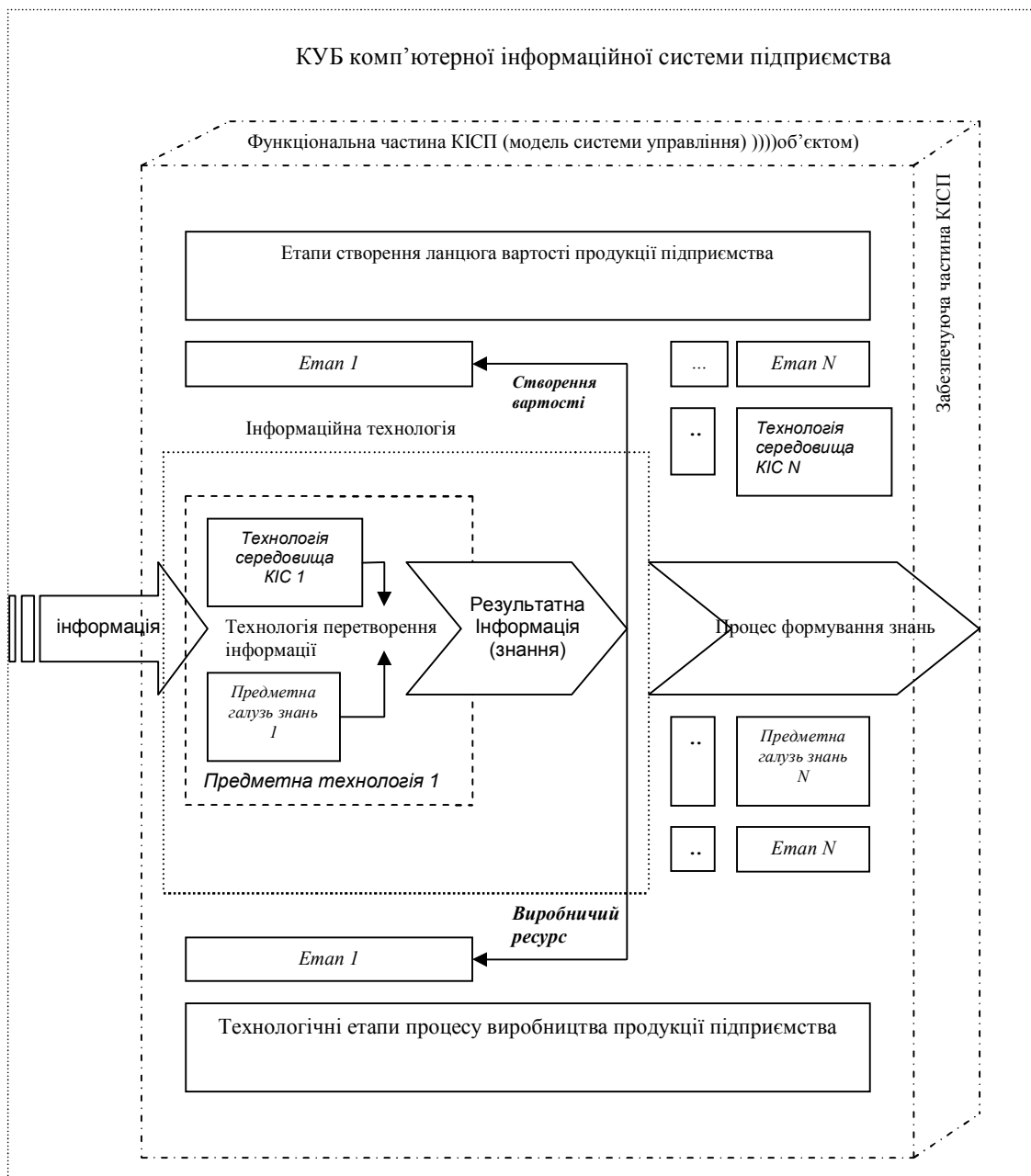
Кожна інформаційна технологія орієнтована на оброблення інформації певних видів: даних, текстової інформації, статистичної графіки, знань, динамічної графіки, анімації, відео зображення, звуку й інших можливих видів. Інформаційні технології відрізняються за типом інформації, яка обробляється, але можуть і об'єднуватися, утворювати інтегровані системи.

На думку проф. В. І. Подольського, щоб термінологічно виділити традиційну технологію виконання економічних та управлінських завдань, ввели термін «предметна технологія». Предметна технологія – це послідовність технологічних етапів з модифікації первинної інформації у результатну в будь-якій предметній галузі, що за змістом не залежить від використання засобів обчислювальної техніки й інформаційних технологій. Предметна галузь й інформаційна технологія впливають одна на одну. Із запровадженням комп'ютерної техніки у предметній технології з'явилися принципово нові оперативні можливості. З іншого боку, предметні технології, наповнюючи специфічним змістом інформаційні технології, скеровують їх на цілком визначені функції. Такі технології можуть мати типовий чи унікальний характер залежно від

ступеня уніфікації під час виконання цих функцій [4, с. 18].

Розвиваючись, інформаційні технології пройшли довгий шлях, кожний етап якого характеризувався певними засобами оброблення інформації та інформаційними носіями. Сучасний рівень розвитку інформаційної технології називається новою інформаційною технологією, ознаками якої є розвинена комп'ютерна техніка, «дружнє» програмне забезпечення, надійні комунікації, діалоговий режим спілкування користувача з комп'ютером. Нова інформаційна технологія дає змогу інтегрувати різноманітні можливості оброблення інформації на одному робочому місці, зокрема, розрахункові, довідково-інформаційні, сервісні.

Системи, побудовані за принципами нової інформаційної технології, можуть гнучко реагувати на зміни в складі функцій та розв'язуваних ними задач, в алгоритмах розрахунку, в інформаційних потребах користувачів. Інтерактивний режим роботи системи забезпечує задоволення нагальних інформаційних потреб користувачів, оперативний обмін інформацією та реагування на запити. Характерним для нової інформаційної технології є робота користувача в режимі оперативної взаємодії з даними, наскрізна інформаційна підтримка користувача на основі інтегрованої бази даних, безперервний процес підготовки документа, коли на папері фіксується тільки його остаточний варіант. В умовах нової інформаційної технології уможли-

Рис. 1. Модель перетворення інформації на виробничий ресурс на підприємстві в середовищі КІСП

люються колективне формування та заповнення документів і адаптивна перебудова форм та способів подання інформації під час розв'язання управлінських завдань.

Вивчення наукових підходів до суті, процесу та результатів створення інформаційних ресурсів підприємства дає змогу розробити модель перетворення інформації на виробничий ресурс у середовищі КІСП на підприємстві (див. рис. 1).

Аналіз моделі перетворення інформації на виробничий ресурс дає підставу для висновку, що в ході трансформації інформаційних ресурсів виникає специфічний продукт праці – результатна інформація або знання.

Основними напрямками використання отриманих знань є: створення нових ефективних виробничих технологій – для процесу виробництва продукції, створення додаткової вартості та споживчої цінності у продукції підприємств, генерування безперервного процесу формування бази знань підприємства (його інформаційного капіталу), збільшення якого сприяє зростанню вартості бізнесу та конкурентоспроможності бізнесу загалом.

4. Висновки

Процес тривалого формування, накопичення та вдосконалення знань діяльності підприємства створює умови до переходу системи на вищі рівні розвитку із застосуванням прогресивних інформаційних технологій та одночасним збільшенням інтелектуального капіталу підприємства.

Рівень критичного накопичення знань в інформаційній системі підприємства зумовлює еволюцію системи управління ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами / М. Армстронг ; [пер. с англ. Н. В. Гринберг]. – М. : Инфра, 2002. – 328 с.
2. Башкатова Ю. И. Управленческие решения / Ю. И. Башкатова. – М. : Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2003. – 89 с.
3. Боумэн К. Основы стратегического менеджмента / К. Боумэн ; [пер. с англ. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколова]. – М. : Юнити, 1997. – 177 с.
4. Ивахненко С. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посіб. / С. Ивахненко. – К. : Знання: Прес, – 2003. – 349 с.
5. Иванов Д. Логистика. Стратегия кооперации. / Д. Иванов. – М. : Вершина, 2006. – 176 с.
6. Липунцов Ю. Управление процессами. Методы управления предприятием с использованием информационных технологий / Ю. Липунцов. – М. : ДМК: Пресс, Компания АйТи, 2003. – 224 с.
7. Лозовицький Д. С. Стратегічний облік: теоретичні і методичні аспекти організації / Д. С. Лозовицький // Перспективи розвитку контролінгу як науки: теорія та практика : матеріали наук.- практ. конф. (Тернопіль, 17 груд. 2008 р.). / Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 65 – 75.
8. Пушкар М. С. Створення інтелектуальної системи обліку: моногр. / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 152 с.
9. Пушкар М. С. Концепція контролінгу / М. С. Пушкар // Перспективи розвитку контролінгу як науки: теорія та практика : матеріали наук.- практ. конф. (Тернопіль, 17 груд. 2008 р.). / Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 7 – 23.
10. Семанюк В. З. Інформаційні системи управління й контролінг / В. З. Семанюк, В. Б. Шпак // Перспективи розвитку контролінгу як науки: теорія та практика : матеріали наук.- практ. конф. (Тернопіль, 17 груд. 2008 р.) / Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 106 – 111.
11. Сидоренко І. В. Інформаційна система управлінського обліку в умовах становлення інтелектуальної економіки / І. В. Сидоренко // Перспективи розвитку контролінгу як науки: теорія та практика : матеріали наук. - практ. конф. (Тернопіль, 17 груд. 2008 р.) / Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 112 – 114.
12. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. посіб. / К. І. Редченко. ; [2-ге вид., доп.]. – Львів : Новий Світ – 2000, Альгаїр, 2003. – 272 с.
13. Чейз Р. Б. Производственный и операционный менеджмент / Р. Б. Чейз, Н. Дж. Эквилайн, Р. Ф. Якобс. ; [8-е изд.: пер. с англ.] – М. , 2004. – 704 с.
14. Эддоус М. Методы принятия решений / М. Эддоус, Р. Стенфилд ; [пер. с англ. ; ред. Елисейвой И. И.]. – М. : Банки и биржи, 1994. – 317 с.
15. Экономическая стратегия фирмы : учеб. пособ. / [ред. А. П. Градова]. – [3-е изд.] – СПб. : Спецлит., 2000. – 589 с.
16. Winston, Albright. Practical Management Science. – 2007. – <http://www.kelley.in.edu/albright books>.
17. Чумаченко М. Г. Розвиток системи обліку на принципах інформатики і кібернетики / М. Г. Чумаченко, М. С. Пушкар // Удосконалення системи обліку, аналізу та аудиту як складової інформатизації суспільства : Матеріали міжнар. міжвуз. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Мукачєво – 2004) / Тернопіль. – 2004. – С. 5–11.

ПРОФЕСІЙНЕ СУДЖЕННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОГО ОБЛІКУ

***Анотація.** Аналізуються підходи до професійного судження бухгалтера на основі систематизації ролі і місця цієї категорії в сучасному бухгалтерському обліку, аналізу наукових праць сучасних вчених, принципів МСФЗ. Запропонована класифікація професійного судження з виділенням різних ознак його групування.*

***Ключові слова:** професійне судження, міжнародні стандарти фінансової звітності, якісні характеристики облікової інформації, облікова політика, фінансовий облік, бухгалтерський облік, податковий облік, бухгалтерська (фінансова) звітність*

Lozovytsky S.

PROFESSIONAL JUDGEMENT AS CATEGORY OF MODERN ACCOUNT

***Summary.** In the article, going is analysed near professional judgement of accountant on the basis of systematization of role and place of this category in a modern record-keeping, analysis of scientific labours of modern scientists, principles of IFRS. The offered classification of professional judgement is with extraction of different features of his grouping.*

***Keywords:** professional judgement, international standards of the financial reporting, high-quality descriptions of accounting information, registration policy, financial account, record-keeping, fiscal accounting, financial reporting*

1. Вступ

Реформування бухгалтерського обліку та аудиту в Україні відповідно до міжнародних стандартів, що здійснюється впродовж останніх 10 років, призвело до виникнення нових облікових та контрольних категорій. Це, зокрема, стосується поняття «професійне судження», суть і зміст якого є мало дослідженими в сучасній теорії обліку і аудиту.

Професійне судження як категорія у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» не визначена [4]. Разом з тим, Законом визначено право підприємства визначати облікову політику, обирати форму бухгалтерського обліку, розробляти систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, затверджувати правила документообігу і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків та регістрів аналітичного обліку. Для прийняття таких рішень керівництво підприємства, зокрема керівник бухгалтерії, повинні застосувати своє професійне судження. Однак, одні й ті ж судження можуть по-різному впливати на формування фінансового результату, податкових платежів, визначення розміру капіталу власника та на інші показники. У зв'язку з цим, актуальним є визначення поняття професійне судження, його видів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окрім аспекти застосування професійного судження в обліку розглядалися у працях вітчизняних вчених: Ф. Бутинця, С. Голова, Л. Нападовської, С. Левицької, М. Кужельного, М. Пушкара та ін.

вчених; а також зарубіжних вчених: В. Ф. Палія, Я. В. Соколова, Г. Р. Соколовської та інших науковців [1, 2].

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є ґрунтовний аналіз підходів до визначення «професійного судження» бухгалтера на основі систематизації ролі і місця цієї категорії в сучасному бухгалтерському обліку, аналізу наукових праць сучасних вчених, принципів Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Окрім того, на нашу думку, доцільно виокремити класифікацію професійного судження з виділенням різних ознак його групування.

4. Виклад основного матеріалу

У світовій практиці бухгалтерського обліку поняття "професійне судження" не нове і є одним із засадничих принципів МСФЗ [3].

Міжнародні стандарти фінансової звітності – МСФЗ (International Financial Reporting Standards – IFRS) єдина у світі наднаціональна система вимог до розкриття фінансової інформації. Метою їх створення, уже більш ніж 30 років, є необхідність в уніфікації фінансової звітності компаній в умовах розвитку міжнародної торгівлі. Природне бажання отримати порівняну інформацію про компанії, які діють в різних державах, було не можливо реалізувати через відмінності в правилах бухгалтерського обліку і вимогах до розкриття даних у фінансовій звітності. Система міжнародних стандартів за цей час постійно розвивалася, до цієї роботи притягувалися фахівці з різних країн. Як наслідок, МСФЗ є однією з найкращих у світі систем фінансової звітності, яка постійно вбирає найправильніші національні рішення в цій області.

Нині розробкою стандартів займається Комітет з міжнародних стандартів фінансової звітності – спеціально створена приватна організація з штаб-квартирою в Лондоні. На сьогодні МСФО – це принципи підготовки та складання звітності, 41 стандарт і більше 30 їх інтерпретацій, об'ємом більше 1500 сторінок. У перерахованих вище документах приводяться елементи фінансової звітності, розглядаються питання їх визнання, оцінки і представлення в звітності, мінімальні вимоги щодо розкриття інформації зацікавленим користувачам.

При підготовці звітності, відповідно до МСФЗ, зростає роль професійного судження бухгалтера. На відміну від українських правил бухгалтерського обліку, які достатньо жорстко регламентовані, застосування професійними бухгалтерами судження і оцінки при підготовці міжнародної звітності мають дуже важливе значення. Не потрібно далеко ходити і за прикладами, досить лише згадати такі питання, як визначення термінів корисного використання основних засобів і нематеріальних активів, порядок створення резервів по дебіторській заборгованості. На практиці, більшість українських компаній досі використовують норми амортизаційних відрахувань, які використовуються для податкових цілей. Вони не завжди відповідають реальним термінам експлуатації активів і, отже, не завжди достовірно відбивають витрати компанії у частині амортизаційних відрахувань. Те ж стосується і оцінки дебіторської заборгованості. Якщо в українському обліку самостворення не обов'язкове і є елементом облікової політики, то за МСФЗ резерви створюються лише по простроченій, але і по поточній заборгованості. При цьому саме фінансово-економічні служби компанії визначають, в якому розмірі створюється такий резерв.

Професійне судження – ця думка, добросовісно висловлена професійним бухгалтером про господарську ситуацію і корисна, як для її опису, так і для ухвалення дієвих управлінських рішень.

Ключовими поняттями тут виступають: думка професійного бухгалтера; добросовісне висловлювання; господарська ситуація; корисний опис; управлінське рішення. Розглянемо кожну складову детальніше.

Думка професійного бухгалтера. В умовах ринкової економіки - це саме те, що він думає, а не те, що за нього хтось думає. Проте доволі часто в багатьох країнах континентальної Європи (наша країна не виняток) вважають, що бухгалтер "не повинен мати свого судження". Часто те ж саме, на жаль, думають і самі бухгалтери. Вони вимагають, щоб Мінфін, як орган виконавчої влади, дав чітку інструкцію, як поступити у кожному конкретному випадку, яку кореспонденцію рахунків обрати, які заповнити реєстри і т. д.

Бажання працювати поза нав'язаними нормативами, спираючись тільки на свою думку, було властиво бухгалтерам англійських країн. Саме вони створили культ професійного судження. Такий підхід виріс на ґрунті англійського загального права, яке розвивалося шляхом накопичення досвіду судових рішень. Історичне коріння загального права, на відміну від континентального, лежить не в затверджених законах, а в прецедентах.

Добросовісне висловлювання (судження) – ця думка, вироблена бухгалтером і засноване на його переконаннях, уявленнях та його знаннях, яке має бути достовірним і сумлінно сформульованим.

У першому випадку йдеться про те, що точність бухгалтерських даних має бути прийнятною для ухвалення управлінських рішень, а в другому – що переконання бухгалтера мають бути щирими, а ніяк не орієнтованими на вигоду будь-кого з учасників господарського процесу.

Разом з тим, фахівці бухгалтерського обліку як в Україні (С. Голов, М. Пушкар [1, 2]), так і за кордоном, висловлюють своє розчарування щодо надмірного нормативного регулювання обліку. В першу чергу, це пов'язано з тим, що в документах не можна врахувати усієї різноманітності господарських ситуацій і практичних випадків та прийняти єдиний шаблон. Проти нормативного регулювання бухгалтерського обліку і проти стандартів на заході висувається безліч заперечень. Перерахуємо деякі з них:

- ринкова економіка за своєю природою заснована на волі договору, отже, будь-якому власникові належить невід'ємне право вибирати такі методи обліку і аналізу, які він, і тільки він, вважає правильними. Бажання нав'язати йому якийсь план рахунків та інші обмеження суперечить ідеалам свободи і порушує права людини; таким чином, в умовах сучасної ринкової економіки бухгалтерських стандартів не може бути, бо вільний ринок з неминучістю диктує і свободу вибору методів обліку;

- стандарти, орієнтовані на усі країни, не відображують національної традиції;

- стандарти гальмують розвиток бухгалтерської думки і сковують практику;

- при складанні стандартів здоровий глузд та теорія обліку ігноруються, замість них укладачі використовують без жодного методологічного обґрунтування декілька емпіричних положень, назвавши їх принципами, але чому вибрані саме ці, а не інші принципи, як вирішуються протиріччя між їх вимогами, сказати не може ніхто;

- стандарти орієнтовані на інвесторів, під якими розуміються переважно власники, але, окрім інвесторів, є і інші користувачі даних, що мають власні інтереси, користь, достовірність. Так, стандарти не можуть задовольнити усіх;

- якщо ж побудувати стандарти, зважаючи на інтереси усіх, то неминуче доведеться вдатися до серії компромісів, які спотворять конкретні інтереси й усю достовірність даних і після цього вже будуть не потрібні нікому.

Відмова бухгалтерів від нормативного регулювання перетворює їх на думаючих фахівців. І ключем до цього повинна стати професійна думка, під якою потрібно розуміти уміння бухгалтера достовірно і сумлінно описувати і відображати фінансове положення своєї організації.

Згідно з цією концепцією сліпе наслідування вимог нормативних документів, які намагаються дати відповідь на усі випадки життя, не може дозволити бухгалтерові у кожному конкретному

випадку знайти переконливе і правильне уявлення про фінансовий стан підприємства, в якому цей бухгалтер працює.

Корисне переконання необов'язково має бути істинним, так само істинне переконання зовсім необов'язково буде корисним. Істинні переконання і, відповідно, твердження вивчають у теорії обліку, корисні, – на практиці (у рахівництві). У науці спираються на знання, в практичному житті важлива віра на користь прийомів, використовуваних бухгалтером.

Серед користувачів фінансової інформації зазвичай виділяють три групи: 1) адміністрація, яку цікавить, передусім, розширення господарських оборотів, економічна потужність організації; 2) кредиторів, стурбованих тільки її платоспроможністю; 3) власники, як правило, вкладники і акціонери, яких хвилює, головним чином, прибуток. Кожен користувач вважає себе добросовісним. Він може зрозуміти інших користувачів, а у ряді випадків – поступитися своїми інтересами. Але навіть якщо він і поступиться ними на користь інших, це не означає, що він зробить це добросовісно, а отже, отримає достовірні дані. Очевидно, що кожен учасник господарського процесу може вважати, що його підходи до методології обліку – це шлях до істини, до достовірності отримання звітних даних. В той же час він повинен розуміти, що і інші учасники цього процесу думають так само і помиляються так само про достовірність даних, які вони оцінюють. Проте кожного користувача – інтерпретатора цікавить швидше не достовірність інформації і сумлінність її представлення (про що мріють багато ідеалістів і навіть теоретики), а її корисність, тобто можливість з найменшими зусиллями при її допомозі досягти певної мети.

Ми повинні спеціально зазначити, що корисність інформації тільки підкреслює її значущість, оскільки робить наголос на досягненні мети, а не на філософські аспекти обліку. Інформація може бути свідомо недостовірною і може бути складена недобросовісно, але вона може бути корисною і значущою, а це найголовніше.

Тут потрібно підкреслити ще раз, що достовірність зумовлюється сумлінністю власників і їх агентів – головних бухгалтерів. Це вірно, але не завжди, оскільки сумлінність названих осіб повинна поєднуватися з сумлінністю користувачів. При цьому, складність полягає в тому, що поняття користувача є надто невизначеним і розмитим: користувачів багато, і у кожного з них свої інтереси; користувачі виходять, передусім, зі своїх інтересів, але багато хто з них не усвідомлює цих інтересів.

Так само важко охарактеризувати поняття потреб користувачів:

- потреби, пов'язані з інтересами і можуть, як і останні, бути найрізноманітнішими, якщо не „безмежними”;

- якщо користувачі іноді самі не усвідомлюють своїх потреб, то це тим більше важко зробити за них.

Звідси витікає наступний висновок. Він полягає в тому, що в основі обліку повинна лежати сумлінність користувачів, тобто чесне виконання своїх зобов'язань і обов'язків.

На основі викладеного можна зробити три висновки, якими повинен керуватися головний бухгалтер:

1) якщо факт господарського життя точно підпадає під опис нормативних документів і їх вимоги дозволяють достовірно і сумлінно відобразити його в обліку, то він повинен зробити це;

2) якщо факт господарського життя підпадає під опис нормативних документів, але, на його думку, їх вимоги в даному конкретному випадку не дозволяють достовірно і сумлінно відобразити факти в обліку, то він повинен прийняти самостійне рішення і відобразити факти господарського життя так, як диктує йому його професійне судження;

3) якщо факт господарського життя не може бути описаний через те, що в нормативних документах подібна ситуація відсутня, то головний бухгалтер, спираючись на своє професійне судження, повинен показати цей факт в обліку так, як вважає потрібним, але завжди – достовірно і сумлінно.

5. Висновки

Все вище викладене доводить необхідність підвищення самостійності бухгалтера у встановленні правил ведення обліку в рамках кожного підприємства. Самостійність передбачає необхідний рівень професійної підготовки, здатність до критичного мислення і творчого підходу до ведення обліку. Тому сьогодні бухгалтер зобов'язаний застосовувати професійне судження, оскільки жодне, навіть найкраще, нормативне регулювання не здатне врахувати різноманітність умов господарського життя, що безперервно змінюються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голов С. Вплив законодавчих актів на систему бухгалтерського обліку / С. Голов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / ТНЕУ. – Тернопіль, 2010. – С. 18.

2. Пушкар М. Трансформування «Бухгалтерського обліку» з мистецтва ведення рахунків і записів у науку «Інформологію» / М. Пушкар // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / ТНЕУ. – Тернопіль, 2010. – С. 22.

3. Міжнародні стандарти фінансової звітності – 2009 / [переклад з англ. ; за ред. С. Ф. Голова]. – Т. 2. – К. : – Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів, 2009 – 1648 с.

4. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В САНАТОРНО-КУРОРТНИХ УСТАНОВАХ

Анотація. Викладено основні завдання та підходи до організації служби внутрішнього аудиту в санаторно-курортних установах з урахуванням особливостей їхньої діяльності.

Ключові слова: санаторно-курортні установи, аудит, внутрішній аудит.

Marynkevych M.

ORGANIZATION OF INTERNAL AUDIT IS IN SANATORIUM-RESORT ESTABLISHMENTS

Annotation. In the article basic tasks and going are expounded near organization of service of internal audit in sanatorium-resort establishments taking into account the features of their activity.

Keywords: sanatorium and resort institutions, audit, internal audit.

1. Вступ

У умовах недостатнього бюджетного фінансування санаторно-курортного комплексу, невисокої інвестиційної активності у цій сфері та виникнення численних проблем у функціонуванні вітчизняних курортів і санаторних господарств зростає роль внутрішнього контролю в системі управління.

Вирішити названі проблеми санаторно-курортних установ неможливо не удосконаливши системи управління витратами, що складається з їх обліку та контролю.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначимо, що питання обліку і контролю виробничих витрат були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема В. І. Бачинського, М. Т. Білухи, О. С. Бородкіна, Ф. Ф. Бутинця, А. Д. Бутка, Б. І. Валуєва, Ю. А. Вериги, А. М. Герасимовича, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, М. В. Кужельного, А. М. Кузьмінського, П. О. Куцика, В. Є. Ластовецького, В. Г. Линника, Л. Г., Медвідь Г. В. Митрофанова, Є. В. Мниха, Л. В. Нападовської, В. О. Озерана, І. І. Пилипенка, М. С. Пушкаря, Ю. І. Осадчого, В. С. Рудницького, В. В. Сопка, О. М. Чабанюк, С. І. Шкарабана, В. О. Шевчука та ін.

Але недостатній рівень висвітлення організаційних аспектів контролю витрат і калькулювання собівартості послуг санаторно-курортних установ зумовлює актуальність вибраної теми.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – висвітлити основні підходи до організації роботи служби внутрішнього аудиту в санаторно-курортних установах.

4. Виклад основного матеріалу

В останні роки вчені та практики приділяють більшу увагу сутності внутрішнього аудиту, його ролі та функціям.

Багато вітчизняних науковців у своїх працях, посилаючись на зарубіжних вчених, поділяють аудит на "зовнішній" та "внутрішній". Деякі дослідники ототожнюють поняття "внутрішній контроль" і "внутрішній аудит", порівнюючи останній

з внутрішньовідомчим фінансовим контролем і ревізією.

Сьогодні поняття "внутрішній аудит" розглядають як одну зі складових частин внутрішнього контролю і як незалежну діяльність в організації чи установі щодо перевірки та оцінювання господарської діяльності в інтересах керівництва та власників.

Так, В. В. Бурцев вважає внутрішній аудит однією з форм внутрішнього контролю: "Внутрішній аудит – це регламентована внутрішніми документами організації діяльність з контролю ланок управління і різних аспектів функціонування організації, що здійснюється представниками спеціального контрольного органу у рамках допомоги органам управління..." [2, с.212].

Класифікуючи аудиторську діяльність в Росії, В. І. Подольський характеризує внутрішній аудит як "незалежну діяльність в організації з перевірки та оцінюванню її роботи в інтересах керівництва. Мета внутрішнього аудиту – допомогти співробітникам організації ефективно виконувати свої обов'язки" [1, с.22].

Такої самої думки дотримується В. С. Рудницький, зазначаючи, що "внутрішній аудит повинен виконувати роль діагностичного засобу в управлінні господарською діяльністю підприємства. Основною метою внутрішнього аудиту є експертна оцінка економічної політики підприємства, в тому числі й облікова, оцінка діяльності внутрішньогосподарського контролю, який здійснюється всіма його структурними підрозділами" [3, с. 357].

А. А. Терехов підкреслює важливий аспект внутрішнього аудиту, який полягає у тому, що "служба внутрішнього аудиту не може бути одним із структурних підрозділів обліково-фінансової служби, інакше вона не виконує роль експерта" [4, с.102].

Отже, внутрішній аудит науковці розглядають і визначають як істотну частину системи внутрішнього контролю, що передбачає спостере-

ження за роботою усередині економічного суб'єкта як системи.

Сьогодні наявність на підприємстві, в організації чи установі служби внутрішнього аудиту не є обов'язковою, бо це не регламентовано на законодавчому рівні.

Тому стандарти внутрішнього аудиту та їхні завдання розробляє кожне підприємство самостійно.

Визначаючи завдання служби внутрішнього аудиту необхідно враховувати як завдання, що стоять перед керівником суб'єкта господарювання, так і специфіку діяльності цього суб'єкта. Зважаючи на специфіку діяльності санаторно-курортних установ, служба внутрішнього аудиту повинна вирішувати такі завдання:

- здійснювати періодичний контроль за господарською діяльністю структурних підрозділів (їдальні, спального відділення, медичного відділення, пральні, ремонтно-будівельного підрозділу тощо);

- виконувати фінансово-економічний аналіз діяльності санаторно-курортної установи загалом

аналізувати інформацію щодо завантаження досліджуваних оздоровниць за місяцями року;

- надавати консультаційні послуги бухгалтерії з питань бухгалтерського та податкового обліку;

- організувати і проводити навчання персоналу санаторно-курортної установи;

- співпрацювати із зовнішніми аудиторами.

Службу внутрішнього аудиту доцільно створювати у великих санаторно-курортних установах, а у середніх можна запровадити лише посаду внутрішнього аудитора.

На практиці деколи внутрішній аудитор входить в структуру бухгалтерії та підпорядкований фінансовому директору. На нашу думку, це призводить до того. Що порушується принцип незалежності внутрішнього аудиту. Служба внутрішнього аудиту чи аудитор повинні підпорядковуватися безпосередньо керівнику санаторно-курортної установи чи раді директорів.

Служба внутрішнього аудиту великих санаторно-курортних установ може мати структуру, подану на рис. 1.

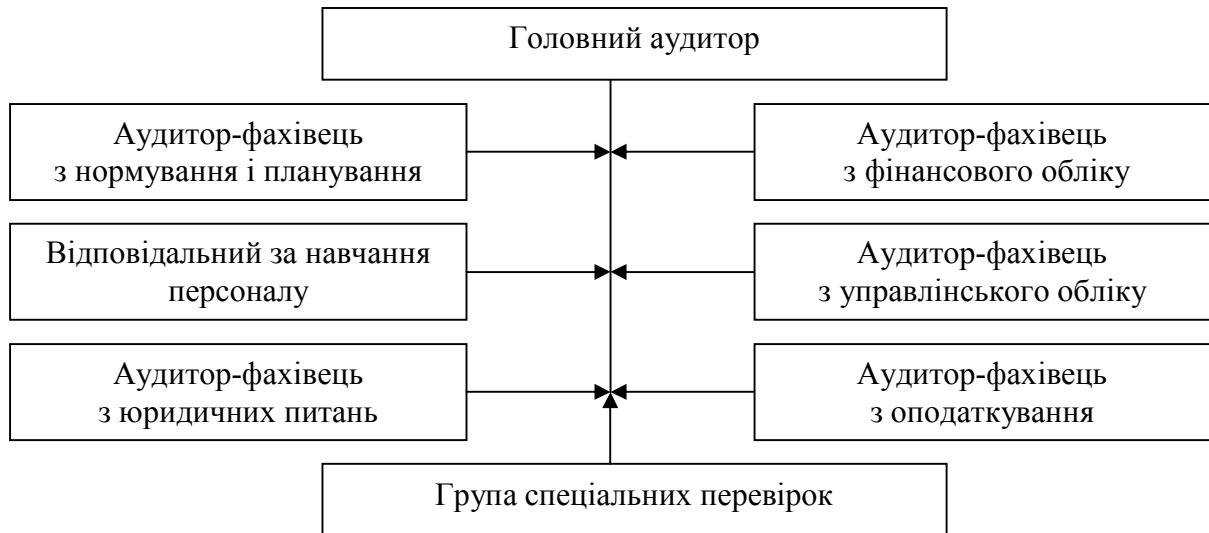

Рис. 1. Структура служби внутрішнього аудиту

лом та її окремих структурних підрозділів, використовуючи інформацію як про доходи, так і про витрати структурних підрозділів, окремих наданих послуг; за елементами витрат та статтями калькуляції;

- розробляти фінансову стратегію санаторно-курортної установи проаналізувавши механізм реалізації санаторно-курортних путівок, розмір націнок (знижок), які встановлюють туроператори. Варто також вивчити цінову політику щодо санаторно-курортних послуг інших установ з урахуванням їхнього профілю, місцезнаходження та переліку медичних послуг. Розглядаючи планові статті калькуляції санаторно-курортних путівок, слід звертати увагу на збільшення вартості лікувального (дієтичного) харчування та лікування, щоб зробити ці послуги якіснішими. Крім цього, необхідно

Основні напрями організації діяльності служби внутрішнього аудиту як складової внутрішнього контролю такі:

- планування діяльності служби;
- розроблення методики проведення внутрішнього аудиту;
- складання робочих документів внутрішнього аудиту;
- надання звітів про роботу з відповідними рекомендаціями.

Служба внутрішнього аудиту санаторно-курортних установ повинна не тільки планувати свою роботу, але й вести її облік. Для цього необхідно складати щомісячний план-графік роботи з визначенням мети та напрямів перевірок, виконувати попередній аналіз та планувати обсяги робіт. Пла-

нуючи діяльність, варто враховувати специфіку санаторно-курортної сфери:

- методику визначення обсягів витрат за ліжко-днями;
- методику формування фактичної собівартості однієї путівки;
- відповідність фактичних витрат за кожною статтею собівартості путівки плановим показникам;
- витрачання та методику списання медикаментів на лікування і процедури;
- відповідність харчування призначеним дієтам та їхню калорійність тощо.

У зв'язку з цим служба внутрішнього аудиту щомісячно повинна аналізувати фінансову звітність і збирати великий обсяг інформації, щоб щоденно реєструвати відхилення від планових показників.

Отже, планування роботи служби внутрішнього аудиту повинно складатися з таких етапів:

- розроблення графіків роботи;
- визначення термінів роботи;
- організація зв'язків зі структурними підрозділами санаторно-курортної установи;
- обговорення стратегії роботи з керівництвом.

Результатом планування роботи служби має бути розроблена програма внутрішнього аудиту, що визначає мету перевірок, перелік структурних підрозділів, які треба охопити та види перевірок.

Програма внутрішнього аудиту обов'язково має вміщувати тести для перевірки окремих господарських операцій та аналітичні процедури і тестування статей балансу. Отже, служба внутрішнього аудиту повинна планувати свою роботу так, щоб гарантувати її високу якість.

5. Висновки

Отже, необхідність створення служби внутрішнього аудиту зумовлена потребою збільшити доходи від реалізації санаторно-курортних путівок, прагненням вдосконалити бухгалтерський облік і оптимізувати податкові відрахування; зменшити собівартість лікувально-оздоровчих послуг та розширити їхній спектр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аудит: / [под ред. В. Н. Подольського. – 2-е изд., перераб. и доп.] – М. : ЮНИТИ – ДАННА, 2000. – 655 с.
2. Бурцев В. В. Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. / В. В. Бурцев – М. : "Экзамен", 2000. – 320 с.
3. Гончарук Я. А. Аудит : навч. посіб. / Я. А. Гончарук, В. С. Рудницький ; [3-е вид., перероб. і доп.] – К. : Знання, 2007. – 443 с.
4. Терехов А. А. Аудит / А. А. Терехов – Москва : Финансы и статистика, 1998. – 512 с.

УДК 336.1.07:352

Мартиненко В. О., Гордієнко В. П.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Анотація. Розглянуто окремі аспекти екологічної безпеки України. Визначено, що одними з нагальних проблемних питань є недосконалість розвитку екологічного аудиту взагалі та екологічного аудиту території зокрема, наслідком чого є серйозні еколого-економічні проблеми в державі та регіонах. Запропоновано способи удосконалення системи екологічного контролю.

Ключові слова: економіка, екологія, екологічна політика, екологічна безпека, екологічний аудит.

Martynenko V., Gordienko V.

ENVIRONMENTAL AUDIT: PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT

Summary. The article reviews some aspects of ecological safety of Ukraine. One of the urgent issues identified the deficiencies of environmental audits in general and environmental audits in particular area, in related with serious ecological and economic problems in countries and regions. The authors propose some ways of improving environmental management system.

Keywords: economics, ecology, environmental policy, environmental security, ecological audit.

1. Вступ

Розвиток ринкової економіки зумовив особливу увагу до проблем сталого еколого-економічного розвитку різних регіонів України. Однією з умов переходу до сталого розвитку є поєднання інтересів економіки з проблемами екологічної без-

пеки регіонів, збереження якості навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Стає очевидним, що погіршення стану довкілля за останні десятиліття негативно вплинуло на якість життя населення, обмежує еко-

номічний і соціальний розвиток великих промислових регіонів та міст.

За оцінками вчених, промислові підприємства і транспорт України щороку викидають у навколишнє середовище близько 6 млн. тонн забруднювальних речовин, що становить 150 кг на кожного громадянина країни. У водні басейни потрапляє понад 14 млрд. м³ стічних вод, або близько 300 тис. л у розрахунку на кожного мешканця [2]. Внесок екологічного фактора у погіршення здоров'я населення оцінюється на рівні 10–30 %, зокрема за онкологічними захворюваннями – близько 50 % [3]. Марнотратний та деструктивний характер природокористування постійно породжує нові та гостріші екологічні проблеми, що свідчить про кризовий стан нинішньої державної політики природокористування [4].

Не можна забувати про те, що екологічне становище ускладнюється також тим, що на більшості підприємств країни прогресує фізичний та моральний знос основних виробничих фондів, повільно замінюють застарілі та екологічно шкідливі технології, зменшується випуск деяких видів спеціалізованої техніки та обладнання для захисту навколишнього середовища, що погіршує екологічний стан.

Нині, свідомо чи несвідомо, екологічно небезпечна економіка України починає робити перші кроки у напрямі екологічно збалансованого розвитку. Процес цей важкий і довготривалий, бо пов'язаний з трансформуванням техногенного господарського мислення у соціально-екологічне. Тому актуальним та необхідним на сучасному етапі є впровадження новітніх організаційно-економічних механізмів, які дадуть змогу на принципово новій основі підійти до природоохоронного регулювання та комплексного вирішення актуальних проблем. Нині одним із таких механізмів є екологічний аудит, який може істотно вплинути на екологічну ситуацію як на рівні кожного власника, промислових підприємств, виробничих компаній, галузі, так і на рівні регіону.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми формування і розвитку основ екологічного аудиту досліджують як економісти, так і науковці з інших галузей – соціологи, фахівці з державного управління тощо. Серед них варто відзначити наукові розробки таких вчених, як В. О. Аніщенко, О. Ф. Балацький, В. М. Боронос, П. І. Коренюк, О. В. Лук'яніхін, Л. І. Максимів, Л. Г. Мельник, В. М. Навроцький, Ю. М. Саталкін, В. М. Сахаєв, В. М. Трегобчук, В. Я. Шевчук та ін. Серед робіт зарубіжних вчених необхідно виділити наукові досягнення А. Ендреса, Н. В. Пахомової, І. М. Потравного, К. Ріхтера, Г. П. Серова, В. Л. Сидорчука, С. С. Тимофєєвої й ін. Ці науковці дослідили основні аспекти концепції екоаудиту, проте багато проблем залишаються недослідженими або недостатньо вивченими.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета дослідження – визначити роль і значення екологічного аудиту в процесі розвитку еколого-економічних форм господарювання та аргу-

ментувати необхідність його широкого запровадження на регіональному рівні.

4. Виклад основного матеріалу

Останнім часом у процесі реформування економіки України простежуються активні тенденції сталого розвитку регіонів, інвестиційних проєктів розвитку територій, зокрема вільних економічних зон. Необхідною умовою їх створення і розвитку є безпечний стан довкілля. Щоб досягти цього, потрібно не лише зосереджувати увагу на заходах природоохоронного характеру (зменшення до мінімуму рівня забруднення довкілля, посилення природоохоронної діяльності на заповідних і рекреаційних територіях, підвищення стійкості довкілля, завершення створення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища тощо), а й вносити істотні зміни у систему управління мікроекономікою, зокрема у функції фінансово-господарського та екологічного контролю. Близько 30 років тому в країнах з розвинутою ринковою економікою організаційну схему господарсько-фінансового контролю доповнили екологічним аудитом. У міжнародній практиці екологічний аудит став практичним механізмом діяльності та є інструментарієм системи екоменеджменту від макро- до мікрорівня природокористування та господарювання. Це один із провідних організаційних інструментів екологізації не тільки виробництва, а й суспільно-економічних відносин на регіональному рівні.

Сучасні теоретико-методичні підходи до екологічного аудиту стосуються переважно аудитування підприємств. Територія дотепер найменш охоплена експертними видами діяльності. Водночас світові установки на сталий розвиток регіону, інвестиційні проєкти розвитку територій вимагають розширення кола об'єктів аудиторської діяльності, вводячи до їхнього складу території різних просторово-часових рівнів. Тому територіальний аспект застосування процедури екологічного аудиту сьогодні все ще на стадії формування і дослідження.

Потреба екологічного аудиту території зумовлена такими важливими факторами:

- необхідністю посилити державне регулювання природоохоронної діяльності в умовах обмеженості бюджетного фінансування;
- аудит виведення підприємств з експлуатації під час реструктуризації галузі;
- аудиторська екологічна оцінка екологічного оздоровлення підприємств, що приватизують;
- аудиторська оцінка екологічних витрат;
- аудиторські рекомендації щодо ресурсозберігання;
- аудиторська оцінка умов екологічного страхування;
- аудиторська еколого-економічна оцінка інвестиційної привабливості об'єкта;
- аудиторська еколого-економічна оцінка "гудвілу" фірми;
- аудит екологічних чинників у вартісній оцінці підприємства, що приватизується;
- аудиторська оцінка нормативної бази природокористування підприємства;

- аудиторський захист корпоративних інтересів;

- аудиторська екологічна оцінка інноваційних та інвестиційних проектів тощо.

Отже, екологічний аудит території характеризується комплексністю у виконанні дослідницьких та інжинірингових процедур. Він дуже важливий на передінвестиційній стадії. Якщо розглядаються складні інвестиційні програми і проекти, екологічний аудит може передбачати екологічну експертизу. Це зіставне з фінансовим аудитом, який великі фірми здійснюють перед тим, як фінансову діяльність буде перевіряти податкова інспекція.

Отже, екологічний аудит території є новим науково-практичним видом діяльності, а саме новим вирішенням науково-практичного завдання екологічного аудитування території.

Під екологічним аудитом території ми розуміємо один із напрямів аудиторського науково-практичного виду діяльності, який ґрунтується на систематичному експертному аналізі території, що передбачає комплексне геоекоекологічне їх оцінювання для з'ясування екологічного стану і розроблення рекомендацій щодо сталого розвитку регіону.

Метою розроблення концепції екологічного аудиту території є створення такого механізму вирішення еколого-економічних проблем, який би став невід'ємною частиною діяльності адміністрації регіону, області. Іншим важливим завданням є відображення політики у сфері народного господарства, охорони навколишнього середовища й ефективності заходів із реалізації місцевого порядку денного на ХХІ століття.

Предметом екоаудиту території має бути фактична екологічна діяльність суб'єктів господарювання, яка може проводитись за такими напрямками:

- забезпечення екологічної безпеки і оцінки екологічного ризику, недопущення екологічних збитків, здійснення превентивних і оздоровчих заходів спрямованих на ліквідацію наслідків кризових екологічних ситуацій і запобігання їм;

- екологічний моніторинг, управління якістю навколишнього середовища, раціоналізація використання природних ресурсів, сировини, матеріалів, продукції, відходів;

- регулювання викидів (скидів) забруднювальних речовин у довкілля, розміщення відходів, використання природних ресурсів;

- забезпечення діяльності в сфері екологічної сертифікації, ліцензування, екологічного страхування, екологічного нормування;

- оцінювання рівня і ступеня екологічної безпеки об'єктів, зокрема вимог екологічної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, розвиток системи платежів за забруднення природного середовища і використання природних ресурсів;

- реалізація екологічних програм і екологічної політики об'єкта аудиту з урахуванням коротко- та довгострокових завдань із досягнення екологічної безпеки і стійкого розвитку;

- забезпечення вчасного надходження екологічної інформації, навчання персоналу і освіти населення.

До завдань екологічного аудиту території належить розроблення для системи управління і експертів з охорони навколишнього середовища ефективного інструменту для аналізу і характеристики сучасного стану довкілля в регіоні (області), визначення і оцінка позитивних і негативних аспектів стану довкілля на його території, великомасштабного розвитку екологічної стратегії, заснованої на принципах раціонального природокористування, визначення і підготовка основ для пріоритетних інвестиційних і проектів на територіальному рівні тощо.

Екологічний аудит території повинен складатися із попереднього огляду стану навколишнього середовища регіону та оцінювання програм, пов'язаних з охороною довкілля. Сам процес екоаудиту території можна розглядати як поетапну програму, яка залежно від специфіки об'єктів аудиту може охоплювати такі етапи:

1. Попередні роботи (планування аудиту, підготовка команди, розподіл обов'язків).

2. Збирання інформації (інтерв'ю і обговорення з представниками органів державного управління та громадськості, збирання інформації).

3. Аналіз інформації (підготовка висновків, рекомендацій, корегувальних заходів).

4. Продовження аудиту (аудиторський цикл – підготовка до наступного аудиту).

Під час екологічного аудиту основними джерелами екологічної інформації є: комплект нормативно-правових документів, що визначають встановлені ліміти впливу на навколишнє природне середовище (НПС) для конкретного природокористувача; статистичні показники; інформація від власних засобів екологічного контролю на об'єкті, де здійснюють екологічний аудит; інформація від регіональних інформаційно-аналітичних центрів моніторингу.

До нормативно-правової бази забезпечення екологічного аудиту належать:

а) документи загальнодержавного рівня: укази і розпорядження Президента України; постанови Уряду України; відомчі нормативні акти Мінприроди України та інших спеціально уповноважених державних органів України в галузі охорони навколишнього природного середовища; міжнародні стандарти серії ГОСТ 17 "Система стандартів в галузі охорони природи" (термін дії яких не закінчився і які не суперечать законодавству України); державні стандарти якості продукції і послуг; нормативні акти міністерств і відомств, які регулюють діяльність у галузі навколишнього середовища і природокористування;

б) документи суб'єктів України: укази, розпорядження регіональних органів влади; нормативні акти спеціально уповноважених державних органів України в галузі охорони довкілля і використання окремих видів природних ресурсів у регіоні; законодавчі акти суб'єктів України.

Під час екологічного аудиту важливу роль відіграють також нормативи якості навколишнього природного середовища, які можна розділити на три групи:

а) санітарно-гігієнічні (гранично допустимі концентрації шкідливих речовин (ГДК) – хімічних, біологічних, фізичних дій), мета яких – визначити показники впливу на здоров'я людини;

б) екологічні нормативи (нормативи викидів, скидів шкідливих речовин (ГДВ, ГДС). Зазначені нормативи встановлюють вимоги до джерел забруднення та шкідливої дії забруднювальних речовин. До цієї групи належать технологічні, будівельні, містобудівні правила, що містять екологічні вимоги охорони навколишнього середовища;

в) гранично допустимі норми навантаження на природне середовище (ГДН), які визначають розміри антропогенної дії на природні ресурси або природні комплекси, що не призводять до порушення екологічних функцій природного середовища.

Джерелом інформації є також засоби екологічного контролю підприємства, системи екологічного моніторингу, комплект нормативно-правових документів з лімітів забруднення НПС: щоквартальні довідки статистичної звітності форми "2ТП-повітря"; дозвіл на водокористування; дозвіл на землекористування; документи з сертифікації і ліцензування виробничої діяльності; гранично допустимі концентрації шкідливих речовин техногенного забруднення; екологічний паспорт промислового підприємства тощо.

Досвід здійснення екологічного аудиту території доводить, що його ефективність залежить від трьох основних чинників:

– глибини зацікавленості органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування у проведенні аудиту щодо об'єктів чи видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку;

– повноти відкритості та сумлінності спеціалістів підприємства, організацій та установ у перевірці всіх екологічних аспектів діяльності підприємств;

– спільної та злагодженої роботи аудиторської команди і спеціалістів підприємства, організацій та установ.

З урахуванням міжнародного досвіду і відповідно до рекомендацій Європейського банку реконструкції та розвитку схема виконання екологічного аудиту має відповідати міжнародним стандартам серії ISO 19011.

В Україні цей вид аудиту лише починає розвиватися. Основою для його впровадження і подальшого розвитку стали ратифікація на державному рівні міжнародних стандартів екологічного менеджменту та аудиту серії ISO 14000 у 1998 р., ухвалення Закону України "Про екологічний аудит" (04.08.2004 р.), Положення про ведення реєстру екологічних аудиторів і юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту (Наказ Мінприроди України від 27.03.2007 р. № 121) та Положення про сертифікацію екологічних аудиторів (Наказ Мінприроди України від 29.01.2007 р. № 27).

Дослідження засвідчують, що в державі суб'єкти господарювання не мають серйозної мотивації до виконання добровільного екологічного аудиту, тому підприємства не зацікавлені у превентивному контролі щодо відповідності їхньої діяльності вимогам природоохоронного законодавства. Головною причиною відсутності мотивації є низькі розміри відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення природоохоронного законодавства.

Проте зазначимо, що Закон України "Про екологічний аудит" передбачає проведення екологічного аудиту не лише у добровільній, але й у обов'язковій формі. Зокрема, обов'язковий екологічний аудит може здійснюватися на замовлення зацікавлених органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів чи видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Однак не варто обмежувати обов'язковий екологічний аудит лише об'єктами підвищеної екологічної небезпеки. Так, обов'язковий екоаудит може призначатися: за приписами уповноважених органів виконавчої влади у разі виникнення спірних ситуацій в процесі контрольно-наглядової діяльності чи в інших випадках для отримання незалежної експертної оцінки; за ініціативою уповноважених органів під час ліцензування чи сертифікації видів діяльності у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічного забезпечення; для обґрунтування інвестиційних проектів і програм, передбачених умовами інвестування; інших програм територій (району, області), екологічний стан яких є несприятливим.

Зважаючи на це, доцільним є аудит виконання регіональних комплексних програм охорони навколишнього природного середовища, з тим щоб оцінити досягнення запланованих показників (продуктивності, ефективності, якості), виявити проблеми у реалізації бюджетних програм та розробити пропозиції щодо ефективнішого використання ресурсів держави та регіону.

Зауважимо, що екологічний аудит в Україні донині здійснюється епізодично, без належної системи та організації. Сьогодні в Україні сертифіковані близько 120 екологічних аудиторів та 50 організацій внесено до реєстру юридичних осіб, які мають право здійснювати екологічний аудит. Упродовж року в середньому проводиться близько 20 обов'язкових та 30 добровільних екологічних аудитів, що свідчить про низький рівень екологічного контролю в країні. Таке становище великою мірою зумовлене недосконалістю українського законодавства, що регламентує відносини у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування.

5. Висновки

В Україні сьогодні існує гостра потреба у розвитку екологічного аудиту території, впровадження якого сприятиме успішнішому проведенню реформування екологічно небезпечної економіки та забезпечить систематичне наукове оцінювання гео-екологічного стану регіону і його територіальну

організацію, дасть змогу реалізувати на практиці результати аудитування. Це можливо за умови, що екологічний аудит, як і екологічна експертиза, стане науково-практичним видом діяльності і його виконуватимуть недержавні структури. Екологічний аудит території повинен стати елементом управління сталим розвитком територій. Суттєвий поштовх поширенню і розвитку регіональної еколого-аудиторської діяльності можуть надати радикальні зміни в системі законодавства, соціально-економічній та технологічній сферах, а також у системі державного, регіонального та муніципального управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про екологічний аудит [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. –

2009. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.

2. Басанцов І. В. Екологічний аудит в Україні: актуальність, проблемні питання та напрями удосконалення / І. В. Басанцов, О. С. Пантелейчук // Вісник Сумського державного університету. – Серія "Економіка". – 2009. – С. 25–30.

3. Лукьянихин В. А. Формирование экологической политики в Украине / В. А. Лукьянихин // Вісник Сумського державного університету. – Серія "Економіка". – 2002. – № 10(43) – С. 22–31.

4. Чумак А. Н. Теоретические основы экологического аудита [Електронний ресурс] / А. Н. Чумак / Харьковский государственный экономический университет. – 2007. – Режим доступа: <http://docs.google.com>.

УДК 658.5.011

Мельник Н. Г., Михайлишин Н. П.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Досліджено умови, специфіку та доведено доцільність впровадження системи контролінгу на підприємстві. Розглянуто класифікацію видів контролінгу та подано їхню характеристику. Визначено форми організації, особливості та методи оцінювання ефективності контролінгу на підприємстві.

Ключові слова: контролінг, види контролінгу, система менеджменту.

Melnyk N., Mykhailishyn N.

PRACTICAL ASPECTS OF CONTROLLING THE COMPANY

Summary. The article analyzed the favorable conditions and specific implementation of the enterprise controlling system. Examined controlling classification and given their response. Detected forms of organization, characteristics and evaluating methods of the company controlling system effectiveness.

Keywords: controlling, types of controlling management system.

1. Вступ

В умовах кризи та загрози банкрутства проблематика збереження прибутковості, конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємств є особливо актуальною. Всі українські підприємства визнають необхідність розроблення і впровадження ефективної системи управління, спроможної своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах, виявляти та виправляти помилки, розробляти стратегію діяльності та прогнозувати майбутні результати. На думку багатьох науковців і практиків, сучасним інструментом управління, який дає змогу не лише запобігати виникненню кризових явищ, але й приймати рішення, щоб не допустити їх виникнення, є контролінг.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Необхідність та доцільність впровадження на підприємствах системи контролінгу доводять у

своїх працях зарубіжні вчені Т. Манн, Е. Майєр, Д. Ханн, Е. А. Ананькіна, Н. Г. Данилочкіна [2, 4, 9] і українські науковці М. С. Пушкар, С. Н. Петренко [5, 6] та багато інших. Однак в економічній літературі відсутній системний підхід до розроблення практичних рекомендацій щодо впровадження системи контролінгу як складової управлінської інформаційної системи.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою дослідження є вивчення специфіки практичного впровадження контролінгу на підприємстві з урахуванням посткризового економічного відновлення економіки України, визначення ролі контролінгу залежно від виду, функцій та взаємозв'язку із системою менеджменту підприємств. Завданням дослідження є розроблення пропозицій щодо структури служби контролінгу, її місця в системі управління та визначення ефективності впровадження служби контролінгу.

4. Виклад основного матеріалу

Простежуючи історію розвитку контролінгу як явища в економічній науці та практиці більшість дослідників пов'язують його поширення з економічною кризою 30-х років минулого століття. А вже саме тоді було переглянуто існуючі підходи до значення обліку в системі управління та виникла необхідність впровадити на підприємствах, поряд з плануванням та прогнозуванням, елементів контролінгу. Сьогодні в Україні підприємства лише починають долати наслідки світової та вітчизняної фінансової кризи. Це підтверджує інформація Державного комітету статистики відносно фінансових результатів від звичайної діяльності українських підприємств протягом 2005–2010 рр. (див. рис. 1).

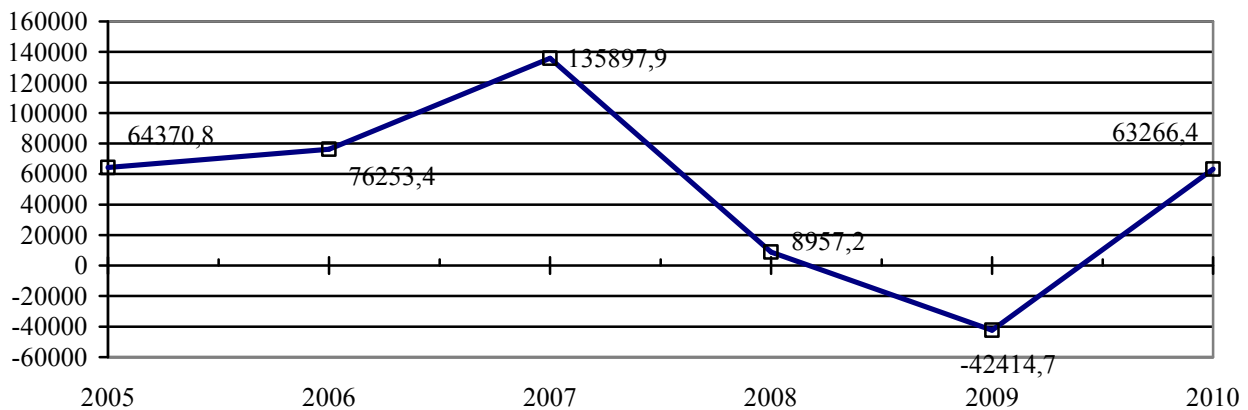

Рис. 1. Фінансові результати від звичайної діяльності підприємств України до оподаткування за 2005–2010 рр., млн. грн.

Дані, наведені на рисунку свідчать про те, що у 2010 р. підприємства в Україні досягли рівня лише 2005 р., подолавши негативний фінансовий результат (42414,7 млн. грн. збитку) у 2009 р. Із загальної кількості суб'єктів господарювання збитково працювали 36,8 %, серед яких найбільше підприємств будівництва, зв'язку, транспорту, торгівлі тощо [8]. Повільними є темп відновлення інвестиційної діяльності, суб'єкти господарювання мають надмірні зовнішні зобов'язання, сповільнюються темпи розвитку ринку фінансових послуг, послаблюється ділова активність підприємств, зменшуються обсяги виробництва кредито залежних підприємств тощо. В середньому на промисловому підприємстві приймається не менше ніж п'ятсот управлінських рішень, частина з яких залишається нереалізованою через недостатність економічного обґрунтування, відсутність або невміння практично застосувати методи моделювання та прогнозування, необхідність додаткових часових, інтелектуальних та фінансових ресурсів.

Саме в таких умовах намагаючись подолати наслідки кризових явищ, підприємства все частіше розглядають можливість і доцільність впровадження контролінгу. Загалом на кожному підприємстві, де функціонує система управління, використовують певні елементи або методи контролінгу, проте, через відсутність взаємозв'язку між ними, цілісна

система контролінгу відсутня. Важливо враховувати, що впровадження контролінгу є лише частковою реорганізацією діяльності управлінської системи, яка не потребує термінової перебудови, а саме впровадження доцільно поділити на декілька етапів, які не вимагають значних витрат, зусиль і не призводять до стресових ситуацій у колективі. За порівняно невеликих витрат підприємства отримують можливість поступово збільшувати дохід, оптимізуючи рух грошових потоків на підприємстві та ефективно управляючи витратами і прибутком [1, 7]. Крім цього, наявність системи контролінгу робить підприємство інвестиційно привабливим підприємства, покращує його ділову репутацію, що, безумовно, забезпечує йому ринкові переваги не

лише у поточному, але й у довгостроковому періоді.

Оскільки контролінг є інструментом менеджменту і залежить від його функцій, то головним його завданням є інформаційна та консультативна підтримка менеджменту в процесах планування, організації, управління та контролю. В системі управління підприємством його цілі поділяють на дві групи: оперативні та стратегічні. Крім цього, класифікація видів контролінгу безпосередньо залежить від класифікації менеджменту. Саме тому більшість науковців розрізняють оперативний та стратегічний контролінг [2, 12].

Оперативний контролінг полягає у забезпеченні поточної прибутковості, ліквідності та платоспроможності підприємства за допомогою виявлення причинно-наслідкових зв'язків під час визначення фінансових результатів від операційної діяльності. Основною складовою оперативного контролінгу є оперативне планування, бюджетування, внутрішній аудит, оперативний аналіз та консалтинг. Тобто оперативний контролінг відповідає на запитання "Як робити справу правильно?"

Стратегічний контролінг полягає у забезпеченні ефективності фінансової, інвестиційної діяльності підприємства, у веденні антикризової політики, недопущенні банкрутства. Його завдання – надати системі менеджменту інформацію для ефек-

тивного використання переваг підприємства і створення можливостей для успішної діяльності у майбутньому. Саме тому стратегічний контролінг відповідає на запитання: “Як робити правильну справу?”.

Поряд з цим окремі науковці розрізняють диспозитивний контролінг (від лат. *dispositivus* – той, що розпоряджається, що має вибір). Диспозитивний контролінг, зміст якого визначають фразою “Що робити, якщо справу зроблено неправильно?”, полягає в регулюванні виконання раніше визначених завдань. Тобто, планові завдання порівнюють з фактичними даними, виявляють відхилення та розробляють варіанти управлінських рішень, якщо виникають сумніви щодо того, чи можна досягти раніше визначених цілей. У процесі диспозитивного контролінгу пропонуються заходи щодо зміни поточної діяльності підприємства для досягнення оперативних цілей [7].

Залежності від класифікації видів діяльності контролінг теж доцільно поділяти на контролінг операційної, контролінг інвестиційної та контролінг фінансової діяльності підприємства. Крім цього, контролінг видів діяльності деталізується за функціональними напрямками менеджменту, наприклад: контролінг логістики, контролінг маркетингу, контролінг виробництва, контролінг персоналу, контролінг якості продукції тощо.

Службу контролінгу, як структурний підрозділ підприємства потрібно формувати за індивідуальним, притаманним кожній окремій компанії принципом. Оскільки служба контролінгу виокремлена в організаційній структурі підприємства, під час її створення доцільно враховувати такі особливості [10]:

- потребу в отриманні повної та деталізованої інформації про усі аспекти діяльності підприємства;

- наявність повноважень одержувати інформацію, яка не зафіксована документально;

- можливість впровадження службою контролінгу нових методів, процедур та механізмів отримання інформації, її обробки та узагальнення для прийняття рішень;

- необхідність швидкого передавання інформації керівництву для прийняття рішень.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне створювати службу контролінгу як окремий структурний підрозділ, надаючи йому певні функції, повноваження, підпорядкування та звітність. Практично впроваджувати службу контролінгу на підприємстві можна з використанням таких підходів:

- створення власної служби (бюро, відділу) контролінгу (*insourcing*). Перевагами такої форми організації є те, що контролінг здійснюється систематично на постійній основі, працівники служби контролінгу добре ознайомлені зі специфікою бізнесу компанії, а їхні знання та навички залишаються всередині компанії. Крім того, контролери безпосередньо зацікавлені у ефективності результатів своєї діяльності, оскільки забезпечена можливість матеріального заохочення та кар'єрного росту. До недоліків інсорсингу можна зарахувати те, що до-

даткові витрати компанії на створення відділу контролінгу, час на адаптацію управлінської системи, потрібне додаткове навчання контролерів;

- аутсорсинг (*outsourcing*) – здійснення контролінгу повністю покладається на спеціалізовану компанію або зовнішнього консультанта;

- косорсинг (*cosourcing*) – передбачає створення на підприємстві власного підрозділу контролінгу, а для вирішення окремих специфічних завдань – залучення спеціалізованої компанії або зовнішнього консультанта. Перевагами аутсорсингу і косорсингу є можливість запрошення досвідчених експертів, вузькоспеціалізованих консультантів, залучення контролерів лише у разі потреби і, відповідно, економія коштів. Недоліками є залежність від думки стороннього спеціаліста, відсутність власних професійних кадрів, невпевненість у кінцевому результаті. Тобто аутсорсинг і косорсинг доцільно застосовувати невеликим підприємствам, які не мають на певний момент достатньої кількості вільних грошових коштів або резерву часу для створення власної служби контролінгу.

Всі переваги контролінгу найкраще реалізуються через впровадження ІТ-стратегії, яка, серед іншого, передбачає вибір програмного продукту для формування інформаційної системи контролінгу. Сьогодні найефективнішою вважається ERP-система (англ. *Enterprise Resource Planning System* – система планування ресурсів підприємства) – це інтегрована система на основі ІТ для управління внутрішніми та зовнішніми ресурсами підприємства. Мета системи – сприяти руху потоків інформації між усіма підрозділами (центрами витрат та центрами відповідальності) підприємства, а також інформаційно підтримувати зв'язок з іншими суб'єктами господарювання. Побудована, як правило, на централізованій базі даних ERP-система формує стандартизований єдиний інформаційний простір підприємства. Крім цього, система контролінгу ідеально підтримується системою SAP німецької компанії SAP AG і використовується для вирішення завдань управління процесами забезпечення та матеріальними потоками, планування, прогнозування, управління інфраструктурою, управлінського обліку, підтримки процесів прийняття рішень тощо. Якщо підприємство невелике за розмірами, завдання контролінгу можна реалізувати в програмах, сумісних з ІС. У такому разі всі модулі контролінгу є унікальними і повністю адаптуються під умови бізнесу конкретного підприємства.

Оцінювання ефективності системи контролінгу потребує не меншої уваги, ніж безпосереднє впровадження цієї системи на підприємстві, оскільки, здійснюючи витрати, суб'єкти господарювання обов'язково повинні визначати їхню доцільність. Сьогодні методика оцінювання ефективності системи контролінгу все ще на стадії розроблення та викликає активні дискусії в науковій літературі. Складність розрахунків полягає в тому, що використовуються як кількісні, так і якісні характеристики системи контролінгу, більшість результативних показників мають імовірнісний характер,

оскільки оцінюється майбутній прогностичний ефект [7]. Загалом, методи визначення ефективності впровадження контролінгу охоплюють два напрями. По-перше, оцінювання системи контролінгу як інвестиційного проекту, яка передбачає використання загальновідомих методів аналізу інвестицій, наприклад, розрахунок чистої теперішньої вартості проекту (NPV), індексу рентабельності, внутрішньої ставки доходу тощо. По-друге, оцінювання методами, які застосовують для визначення ефективності впровадження ІТ-систем, ERP-систем (показники повернення інвестицій (ROI), метод оцінювання загальної вартості володіння (TCO) тощо). Найголовніше оцінювання ефективності системи контролінгу має бути об'єктивним, тому доцільно запроваджувати деталізоване документування результатів діяльності служби контролінгу.

5. Висновки

Сучасні умови господарювання створюють сприятливе середовище для розроблення та впровадження системи контролінгу на підприємствах України, а враховуючи теперішній посткризовий стан економіки, науковці та практики цілком логічно звертають увагу на доцільність використання контролінгу як складової системи управління, здатної не лише забезпечувати інформаційну підтримку прийняття рішень, але й визначати стратегію та прогнозувати майбутні результати діяльності. Організація системи контролінгу, вибір відповідного програмного продукту та оцінювання ефективності впровадження контролінгу на кожному підприємстві повинні ґрунтуватися на індивідуальних, притаманних конкретному суб'єкту господарювання особливостях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеленский М. С. Организация системы контроллинга на предприятии: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05

“Экономика и управление народным хозяйством” / М. С. Зеленский. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с.

2. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Е. А. Ананькина, С. В. Данилочкин, Н. Г. Данилочкина и др.]; под ред. Н. Г. Данилочкиной. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 279 с.

3. Королева Л. П. Оценка эффективности контроллинга [Электронный ресурс] / Л. П. Королева // Управленческий учёт. – 2007. – № 1. – Режим доступа: <http://www.dis.ru/magaz/uu/annotations/2007/1>

4. Манн Р. Контроллинг для начинающих / Р. Манн, Э. Майер ; [пер. с нем. Ю. Г. Жукова ; под ред. В. В. Ивашкевича] – [2-е изд.] – М. : Финансы и статистика, 1995. – 304 с.

5. Петренко С. Н. Контроллинг: учеб. пособие / С. Н. Петренко. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2003. – 328 с.

6. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: моног. / М. С. Пушкар, Р. М. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.

7. Сафаров А. “Правильный” контроллинг: мнение практика [Электронный ресурс] / А. Сафаров // Управленческий учёт. – 2006. – № 1. – Режим доступа: <http://www.dis.ru/magaz/uu/annotations/2006/1>

8. Фінансові результати від звичайної діяльності підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Хан Д. Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг ; [пер. с нем.; под ред. Головача Л. Г., Лукашевича М. Л. и др.] – М. : Финансы и статистика, 2005. – 928 с.

10. Якименко А. Методические рекомендации по разработке положения о службе контроллинга среднего предприятия / А. Якименко [Электронный ресурс] // Контроллинг. Технологии управления. – 2002. – № 1. – Режим доступа: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

ОБЛІК ВІДРАХУВАНЬ НА СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ

***Анотація.** Охарактеризовано системи соціального страхування в Україні. Розкрито методику відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з нарахування та сплати внесків на соціальне страхування в умовах дії нового податкового законодавства.*

***Ключові слова:** облік, внески на соціальні заходи, розрахунки, зобов'язання*

Melnyk N.

ACCOUNTING FOR SOCIAL SECURITY IN THE TAX REFORM

***Summary.** The paper presents characteristics of the social insurance system in Ukraine. Show the methods of business accounting operations for calculation and payment of social security contributions in terms of new tax legislation.*

***Keywords:** accounting, contributions to social activities, settlements, liabilities.*

1. Вступ

За роки незалежності України система соціального захисту, яка і раніше, не відзначалась особливою стабільністю, зазнаючи постійних змін. Останнім часом цій надзвичайно важливій галузі державної політики приділяється дедалі більше уваги на всіх рівнях управління.

За останній час в Україні прийнято ряд важливих нормативних документів, спрямованих на реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. У сучасних умовах важливе значення, як в системі управління підприємством, так і на рівні національної економіки, відіграє облік та контроль за використанням трудових ресурсів, витратами на оплату праці та відрахуваннями на соціальні заходи. Дані обставини підтверджують актуальність дослідження проблеми обліку розрахунків з соціального страхування.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

В умовах податкової реформи в Україні триває переналаштування обліку відрахувань на соціальне страхування, проводяться семінари, конференції тощо.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є вивчення сутності та ролі соціального страхування, методики обліку зобов'язань і розрахунків із соціального страхування, відповідно до сучасних економічних умов. Мета передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясувати роль та функції органів державного соціального страхування;
- ознайомитись з діючим порядком бухгалтерського обліку розрахунків за страхуванням;
- вивчити порядок складання та подання звітності до органів соціального страхування.

4. Виклад основного матеріалу

Державне соціальне страхування і соціальне забезпечення є важливим фактором соціальних гарантій з боку держави перед громадянами.

Відповідно до діючого законодавства, всі підприємства та організації, незалежно від форм власності та організаційно-правової форми, зобов'язані нараховувати і сплачувати внески на соціальне страхування.

Загальнообов'язкове страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту (матеріального забезпечення громадян) у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, старості або безробіття. Для цього формуються грошові фонди шляхом оплати страхових внесків із роботодавців та застрахованих осіб.

У залежності від страхового випадку до 1 січня 2011 року були такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- страхування від нещасного випадку на виробництві;
- страхування на випадок безробіття.

Правове регулювання цих питань до 1 січня 2011 року регламентувалося рядом законів України, зокрема:

1) Законом України “Про загальнообов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18.01.2001 р. № 2240 –III [1];

2) Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2.03.2000 р. №1533-III [2];

3) Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23.09.99 р. №1105 [3].

З 1 січня 2011 року набрав чинності Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхува-

ння” від 8 липня 2010 року № 2464-VI зі змінами і доповненнями, внесеними Податковим кодексом України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [4]. Він визначає правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, умови та порядок його нарахування і сплати та повноваження органу, що здійснює його збір та ведення обліку.

Дія Закону поширюється на відносини, що виникають під час провадження діяльності, пов'язаної із збором та веденням обліку єдиного внеску. Законом встановлюється єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Статтею 3 закону визначені принципи збору та ведення обліку єдиного внеску:

- законодавчого визначення умов і порядку сплати;
- обов'язковості сплати;
- законодавчого визначення розміру єдиного внеску та пропорцій його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- прозорості та публічності діяльності органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску;
- захисту прав та законних інтересів застрахованих осіб;
- державного нагляду за збором та веденням обліку єдиного внеску;
- відповідальності платників внеску та органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску, за порушення норм цього закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Платниками єдиного внеску є:

1) роботодавці: підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами (крім цивільно-правового договору, укладеного з фізичною особою – підприємцем, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у свідоцтві про державну реєстрацію її як підприємця), у тому числі філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи зазначених підприємств, установ і організацій, інших юридичних осіб, які мають окремий баланс і самостійно ведуть розрахунки із застрахованими особами;

2) застраховані особи (фізична особа, яка, відповідно до законодавства, підлягає загально-

обов'язковому соціальному страхуванню і сплачує єдиний внесок);

3) інші платники.

Для накопичення, зберігання та використання інформації про збір та ведення обліку єдиного внеску, його платників та застрахованих осіб встановлено Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування – організаційно-технічну систему, що складається з реєстру страхувальників та реєстру застрахованих осіб.

Законом встановлені такі поняття, як максимальна величина бази нарахування єдиного внеску та мінімальний страховий внесок. Максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – максимальна сума доходу застрахованої особи, що дорівнює п'ятнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб на яку нараховується єдиний внесок. Мінімальний страховий внесок – сума єдиного внеску, що визначається як добуток мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, на розмір внеску та підлягає сплаті щомісяця.

Законом визначено орган, уповноважений вести облік платників єдиного внеску, забезпечувати збір та ведення обліку страхових коштів, контролювати повноту і своєчасність їх сплати, вести Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування та виконувати інші функції, передбачені законом - Пенсійний фонд України.

Єдиний внесок нараховується на суму нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України "Про оплату праці", та суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами. Нарухування єдиного внеску здійснюється в межах максимальної величини бази нарахування встановленої законом. Єдиний внесок не входить до системи оподаткування. Податкове законодавство не регулює порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску.

Єдиний внесок встановлюється у відсотках до визначеної бази нарахування відповідно до класів професійного ризику виробництва, до яких віднесено платників єдиного внеску, з урахуванням видів їх економічної діяльності:

Розмір єдиного внеску за Класами професійного ризику виробництва складає: 1- 36,76; 2-36,77; 3- 36,78; 4-36,79; 5-36,8; 6-36,82; 7-36,83; 8-36,85; 9-36,86; 10-36,88; 11-36,9; 12-36,92; 13-36,93; 14-36,95; 15-37; 16-37,04; 17-37,06; 18-37,13; 19-37,16; 20-37,17; 21-37,18; 22-37,19; 23-37,26; 24-37,3; 25-37,33; 26-37,39; 27-37,45; 28-37,51; 29-37,58; 30-37,6; 31-37,61; 32-37,65; 33-37,66; 34-37,77; 35-37,78; 36-37,86; 37-37,87; 38-37,96; 39-37,97; 40-37,99; 41-38; 42-38,03; 43-38,05; 44-8,1; 45-38,11; 46-38,19; 47-38,24; 48-38,26; 49-38,28; 50-38,45; 51-38,47; 52-38,52; 53- 38,54; 54-38,57; 55-38,66; 56-38,74; 57-39,01; 58-39,02; 59-39,1; 60-39,48; 61-

39,76; 62-39,9; 63-40,19; 64-40,4; 65-42,61; 66-42,72; 67-49,7.

Для бюджетних установ єдиний внесок встановлюється у розмірі 36,3 відсотка визначеної бази нарахування.

Обчислення внеску здійснюється на підставі бухгалтерських документів, за якими проводиться нарахування зарплати або які підтверджують виплату доходу, на які, відповідно до цього Закону, нараховується єдиний внесок. Сплата єдиного внеску здійснюється виключно у національній валюті шляхом перерахування сум на рахунки територіальних органів Пенсійного фонду.

Платники зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за відповідний базовий звітний період, не пізніше 20 числа місяця, що настає за звітним періодом. При цьому платники під час кожної виплати зарплатної плати, на суми якої нараховується єдиний внесок, одночасно з видачею зазначених сум зобов'язані сплачувати нарахований на ці виплати єдиний внесок у розмірі, встановленому для таких платників (авансові платежі). Винятком є випадки, якщо внесок, нарахований на ці виплати, вже сплачено або за платником визнана переплата єдиного внеску, сума якої перевищує суму внеску, що підлягає сплаті, або дорівнює їй. Кошти перераховуються одночасно з отриманням (перерахуванням) коштів на оплату праці у тому числі в безготівковій чи натуральній формі. При цьому фактичним отриманням (перерахуванням) коштів на оплату праці (виплату доходу, грошового забезпечення) вважається отримання відповідних сум готівкою, зарахування на рахунок одержувача, перерахування за дорученням одержувача на будь-які цілі, отримання товарів (послуг) або будь-яких інших матеріальних цінностей у рахунок зазначених виплат, фактичне здійснення з таких виплат відрахувань згідно із законодавством або виконавчими документами чи будь-яких інших відрахувань.

У зв'язку з набранням чинності Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" від 8 липня 2010 року № 2464-VI з 1 січня 2011 року органами Пенсійного фонду проведена робота по перереєстрації платників. Кожному платнику присвоєно реєстраційний номер та має бути вручено (надіслано) письмове повідомлення про розмір оплати страхових внесків у залежності від класу професійного ризику.

У бухгалтерському обліку для розрахунків зі страхування використовують рахунок 65 "Розрахунки за страхуванням", який має такі субрахунки:

- 651 "За пенсійним забезпеченням"
- 652 "За соціальним страхуванням"
- 653 "За страхуванням на випадок безробіття"
- 654 "За індивідуальним страхуванням"
- 655 "За страхуванням майна"

До 1 січня 2011 року відрахування на соціальні заходи здійснювалися в таких розмірах: до Пенсійного фонду 33,2% від оплати праці і інших оплат та утримувалися 2% від сум зарплатної плати,

до Фонду страхування тимчасової втрати працездатності 1,4% від нарахованої суми оплати праці та утримання із зарплатної плати в розмірі 0,5-1%, на соціальне страхування на випадок безробіття 1,6% від нарахованої зарплатної плати з працедавців та 0,6% утримань із працівників, розмір внесків на страхування від нещасних випадків на виробництві встановлювався в залежності від класу професійного ризику.

У бухгалтерському обліку це відображалось проведеннями:

Дт 23 "Виробництво"

Дт 91 "Загальновиробничі витрати"

Дт 92 "Адміністративні витрати"

Дт 93 "Витрати на збут"

Кт 65 "Розрахунки за страхуванням" (відповідні субрахунки) – нарахування;

Дт 66 "Розрахунки за виплатами персоналу"

Кт 65 "Розрахунки за страхуванням" (відповідні субрахунки) – утримання;

Дт 65 "Розрахунки за страхуванням" (відповідні субрахунки)

Кт 311 "Поточні рахунки в банках в національній валюті" – сплата коштів до відповідних фондів.

У зв'язку з набранням чинності Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" підприємствам достатньо буде використовувати два субрахунки: 651 "За пенсійним забезпеченням" – для обліку єдиного внеску на соціальне страхування та 652 "За соціальним страхуванням" – для обліку коштів фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, відповідно до змін в законодавстві, буде компенсувати підприємству витрачені ним кошти на оплату листків непрацездатності (з 6 дня) лише застрахованим особам (власникам відповідних страхових свідоцтв).

У бухгалтерському обліку будуть складатися проведення:

Дт 23 "Виробництво"

Дт 82 "Відрахування на соціальні заходи"

Дт 91 "Загальновиробничі витрати"

Дт 92 "Адміністративні витрати"

Дт 93 "Витрати на збут"

Кт 651 "За пенсійним забезпеченням" – нарахування єдиного внеску на соціальне страхування за визначеним тарифом;

Дт 661 "Розрахунки за зарплатною платою"

Кт 65 "Розрахунки за страхуванням" – утримання єдиного внеску на соціальні заходи із зарплатної плати працівників за ставкою 3,6 %.

Підприємства і організації щомісячно подають звітність із розрахунків за соціальним страхуванням у вигляді 9 таблиць в електронному вигляді за спеціальною програмою Пенсійного фонду. Складання та подання цієї звітності не представляє проблем для підприємств і організацій, які використовують ЕОМ та спеціальні програми для ведення обліку.

5. Висновки

Таким чином, з набранням чинності Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” для підприємств і організацій скорочується обсяг робіт, щодо нарахування внесків на соціальні заходи та обсягів соціальної звітності. Це, в свою чергу, сприяє більш ефективній роботі облікових служб підприємств та організацій. Однак окремі питання розрахунків з органами соціального страхування потребують більш детального методичного опрацювання та повинні пройти адаптацію на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про загальнообов’язкове соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням: від 18.01.2001р. № 2240–III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2240-14>.

2. Україна. Закон. Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: від 2.03.2000. №1533-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

3. Україна. Закон. Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: від 23.09.99. №1105. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1105-14>.

4. Україна. Закон. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування: від 8 липня 2010 року № 2464-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>.

5. Податковий кодекс України: за станом на 02 грудня 2010 р. / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

УДК: 657

Мельник Т. М.

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ

Анотація. Розглянуто економічні, організаційні, технологічні сторони діяльності підприємств роздрібною торгівлі та їх вплив на організацію обліку та аналізу в інвестиційних проектах.

Ключові слова: аналіз, облік, організація, проект, проектний менеджмент, інвестиції, управління

Melnyk T.

BRANCH PECULIARITIES OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL PROVISION OF INVESTMENT PROJECTS MANAGEMENT IN RETAIL

Summary. The article deals with the economic, organizational, and technological issues of retailers and their impact on the organisation of accounting and analysis in investment projects.

Keywords: analysis, accounting, organization, project, project management, investments, management.

1. Вступ

Роздрібна торгівля – це одна із сфер вітчизняної економіки, яка зазнала значного впливу фінансової та економічної криз в Україні. Як засвідчує ситуація, що склалась упродовж 2008-2010 років, перелік підприємств роздрібною торгівлі, які утримались на плаву та нарощували свій економічний потенціал, був невеликий.

Ланцюгова реакція, яка, фактично, була породжена проблемами із фінансуванням, миттєво паралізувала операційну та інвестиційну складову діяльності підприємств роздрібною торгівлі.

Відсутність досвіду протидії кризовим явищам та непродумана фінансова та інвестиційна

політика призвели до банкрутства ряду підприємств цієї галузі. У деяких великих торговельних компаніях з метою покращення фінансового становища, було вжито непопулярних радикальних заходів – продаж окремих магазинів чи цілих мереж магазинів. Загалом на усіх без винятку вітчизняних підприємствах роздрібною торгівлі спостерігалось зниження ділової активності, скорочення персоналу, замороження та закриття багатьох інвестиційних проектів.

Разом із цим, не варто забувати, що фінансово-економічна криза поряд із негативними наслідками для вітчизняних підприємств роздрібною торгівлі, мала й позитивний вплив. Це і фінансове

оздоровлення галузі, зміна та перегляд фінансової та інвестиційної політики, зростання ефективності використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів на підприємствах. На цьому фоні не залишилось поза увагою, те що на багатьох торговельних підприємствах відбулось переосмислення ролі інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю.

Розглядаючи стан інформаційно-аналітичного забезпечення на підприємствах роздрібної торгівлі, слід відзначити неоднорідність його розвитку та організації в окремих напрямках управління. Якщо рівень розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення управління продажами, закупівлями, персоналом, фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібної торгівлі, загалом, можна характеризувати як високий чи нормальний, то рівень розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами є недостатній.

Причиною такого явища є низка факторів, серед яких: відсутність належного досвіду управління проектами, низький рівень впровадження в інвестиційних проектах автоматизованих систем збору та обробки економічної інформації, брак ресурсів для належної організації обліку та аналізу в цій сфері.

За таких умов питання організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами є доволі актуальним та потребує більш ґрунтовного вивчення.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогоднішній день теоретичні здобутки проектного менеджменту є значними. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених великої уваги заслуговують наукові праці А. А. Мазараки, А. А. Пересади, І. А. Бланка, О. Д. Вовчак, В. Г. Федоренка, І. І. Мазура, В. Г. Балашова, Р. Б. Тяна, В. П. Савчука, В. А. Верби, Г. Карцнера, Г. Дітхелма, П. Мартіна, Д. ДеКарло та ін. [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8]. Однак слід зауважити, в більшості наукових праць висвітлення питань інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами, відбувається в основному у методологічній площині. У свою ж чергу питанням організації інформаційно-аналітичного забезпечення приділяється менше уваги. Нечисленними є також дослідження галузевих особливостей організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами в торгівлі.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою написання даної статті є висвітлення галузевих особливостей роздрібної торгівлі та їх вплив на організацію інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами.

Крім того, у контексті розкриття даної теми вважаємо за доцільне висвітлити суть наступних понять: інвестиційний проект, організація та інформаційно-аналітичне забезпечення.

4. Викладення основного матеріалу

Інвестиційний проект, на думку А. А. Пересади, – сукупність заходів, що передбачають певні капіталовкладення для отримання прибутку або соці-

ального ефекту в майбутньому. У вузькому розумінні це комплекс організаційно-правових, розрахунково-фінансових і конструктивно-технологічних документів, що змальовують дії з досягнення цілей інвестування [7, с. 100].

У книзі "Інвестиційний менеджмент" І. А. Бланк розглядає інвестиційний проект як основний документ, що визначає необхідність здійснення реального інвестування, в якому у відповідності до загальноприйнятої послідовності викладаються основні характеристики проекту і фінансові показники, пов'язані з його реалізацією [2, с. 227].

В. Г. Федоренко поняття "інвестиційний проект" розглядає як викладення цілей та особливостей конкретного інвестування й обґрунтування його доцільності [8, с. 287].

Детальніше дають визначення інвестиційному проекту українські науковці Верба В. А. та Загородніх О. А.: "Інвестиційний проект – це пакет інвестицій і пов'язаних з ними видів діяльності, які характеризуються:

- певною метою (цілями), вирішенням проблеми досягнення результатів;
- обмеженістю фінансових ресурсів і періоду від початку до завершення проекту;
- наявністю зовнішніх умов (інституційних, економічних, правових тощо);
- взаємозв'язаністю процесів вкладення ресурсів (грошових, фінансових, інтелектуальних) та отримання результатів" [3, с. 14].

Проведені теоретичні дослідження показують, що у вітчизняній науці, на сьогоднішній день існують два яскраво виражені підходи тлумачення поняття інвестиційний проект.

Перший підхід базується на трактуванні поняття "проект" як документа чи сукупності документів, в яких викладені цілі, засоби, терміни реалізації та зміст інвестиційних рішень.

Другий підхід поєднує два моменти: дії та результати. Під діями розуміється комплекс заходів або сукупність інвестиційних рішень, а під результатами – отримання економічних вигод або соціального ефекту.

З точки зору системного підходу інвестиційний проект можна розглядати як процес переходу із вихідного стану в кінцевий стан, який є результатом участі ряду обмежень та механізмів [6].

Головною кінцевою метою системи управління є не особиста діяльність, а організація та забезпечення належного стану її об'єкта.

Термін «організація» має різні відтінки значення. У більш загальному вигляді це – упорядкування, налагодження певної системи. Організація передбачає порядок, збереження та підтримання стану певної упорядкованості елементів системи в цілому, підтримання якісної визначеності її [4].

Розвиток та впровадження передових технологій управління, що базуються на використанні комп'ютерної техніки, призвів до появи поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення». На сьогоднішній день, під інформаційно-аналітичним забезпеченням управління розуміють – систему збору, обробки, зберігання та використання інформації

для прийняття рішень. Зміст інформаційно-аналітичного забезпечення управління полягає у поєднанні аналітичної та облікової функцій, воно оперує із фактичними та плановими даними, потребує відповідних програмних та технічних засобів для реалізації.

Організація і функціонування інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами в роздрібній торгівлі базується на загальних принципах управління, які мають ряд особливостей.

По-перше, це особливості, які пов'язані із об'єктами управління в інвестиційному проекті.

По-друге, це галузеві особливості роздрібно торгівлі.

Розглядаючи особливості об'єктів управління в інвестиційних проектах, необхідно зазначити, що вони у значній мірі відрізняються від об'єктів управління поточною діяльністю підприємства.

У теорії сучасного проектного менеджменту виділяють наступні об'єкти управління:

- інтеграція в проект;
- зміст проекту;
- терміни проекту;
- вартість проекту;
- якість проекту;
- людські ресурси;
- комунікації;
- продажі та поставки;
- ризики.

Розглядаючи вищезгадані об'єкти управління в контексті впливу на організацію аналізу, слід зауважити:

1. Більшість із цих об'єктів не є об'єктами бухгалтерського обліку. Це, в свою чергу, потребує додаткових зусиль для збору необхідної інформації для аналізу. В окремих випадках, де вищезгадані об'єкти є об'єктами бухгалтерського обліку, виникає потреба використання додаткових аналітик. Яскравим прикладом, застосування таких аналітик, є інформаційні системи розробників програмного забезпечення для управління та обліку. Так, сучасні програмні рішення SAP, 1C, Oracle та ін. дозволяють здійснювати планування, вести фінансовий та управлінський облік закупівель, продаж, витрат, грошових потоків в розрізі проектів.

2. Існуючі традиційні методики аналізу не завжди підходять для дослідження даних об'єктів. Так, наприклад, застосовуючи традиційну методику аналізу кадрового потенціалу для потреб управління в інвестиційному проекті, слід врахувати, що показники оцінки забезпечення персоналом, показники руху робочої сили, показники продуктивності праці, зазнаватимуть змін в частині формул їх обрахунку та тлумачення отриманих результатів.

3. Інформаційні потреби менеджменту щодо даних об'єктів можуть кардинально змінюватись по мірі реалізації інвестиційного проекту. Так, на етапі вибору та затвердження інвестиційного проекту об'єктами аналізу є альтернативні інвестиційні проекти та їх загальні характеристики: термін окупності, чиста теперішня вартість, внутрішня норма

доходності та ін. Перелік користувачів аналітичної інформації на даному етапі є, як правило, обмежений вищою та середньою ланкою управління.

На етапі безпосередньої реалізації інвестиційного проекту коло користувачів аналітичної інформації розширюється від вищої до низової ланки управління. Також на цьому етапі значно зростає інтерес до аналітичної інформації зовнішніх користувачів – банків, страхових компаній, органів державної влади та ін. На відміну від першого етапу, де аналіз фактично служить інструментом для попередньої оцінки привабливості інвестиційного проекту, на даному етапі, аналіз використовується як інструмент оперативного управління та контролю в інвестиційному проекті. Що ж до часових форм, то на даному етапі зростає роль в управлінні проектом оперативного та ретроспективного аналізу. Ще важливо відмітити, що на етапі реалізації інвестиційного проекту, збільшується перелік об'єктів аналізу та зростає глибина аналітичних досліджень.

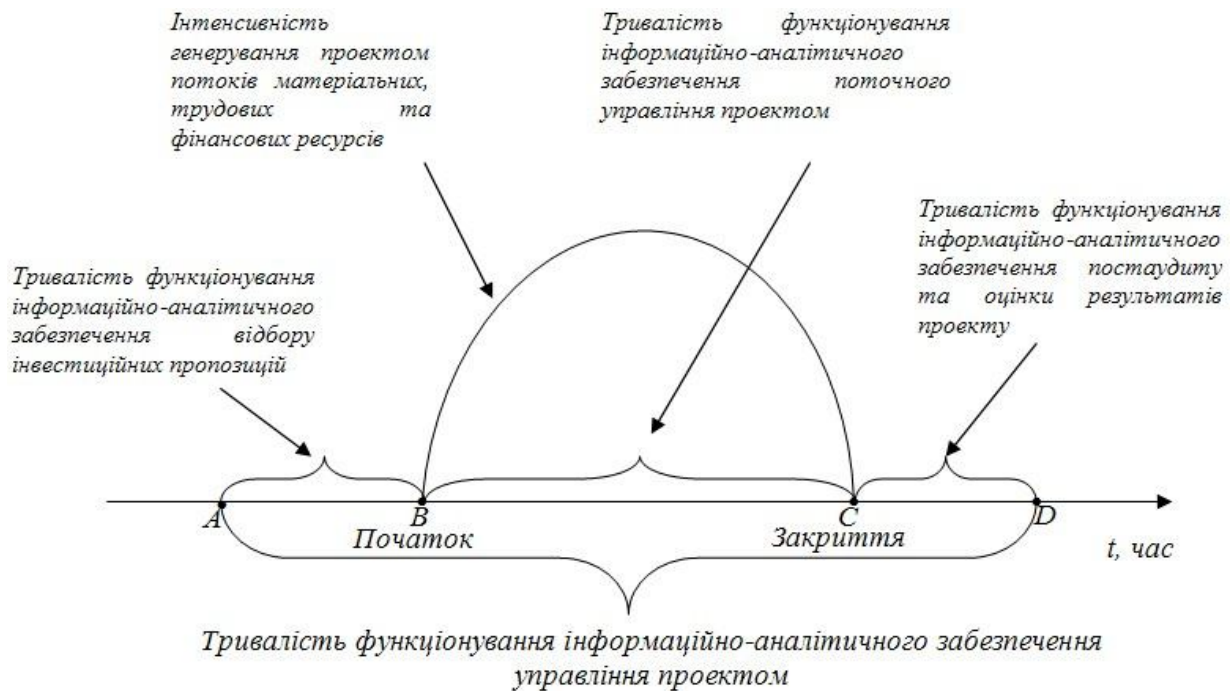
На стадії закриття проекту основна увага аналізу прикута до оцінки досягнення цілей проекту. Перелік користувачів аналітичної інформації на даному етапі є меншим за попередній етап, а роль аналізу переважно зводиться до ретроспективної оцінки досягнутих у проекті результатів.

Особливої уваги при організації інформаційно-аналітичного забезпечення заслуговує така характеристика інвестиційних проектів – як часові рамки їх реалізації. Будь-який інвестиційний проект має наперед встановлені та погоджені його учасниками часові рамки реалізації. Внаслідок чого генеровані в інвестиційному проекті інформаційні потоки мають визначені часові рамки функціонування.

Як видно із схеми (рис. 1), інформаційно-аналітичне забезпечення фактично починає функціонувати ще до початку реалізації інвестиційного проекту та завершує своє існування вже після закриття проекту. Фактично тривалість функціонування інформаційно-аналітичного забезпечення це – алгебраїчна сума часу на відрізках АВ, ВС, CD. Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення управління інвестиційним проектом також має визначені часові рамки існування.

Дана особливість, звичайно не повинна залишатись поза увагою при організації обліку та аналізу в інвестиційному проекті. Зокрема, дотримання при організації обліку принципу безперервності діяльності, який передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі, буде не завжди можливою.

Розглядаючи галузеві особливості роздрібно торгівлі в контексті впливу на організацію інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами, слід зазначити, що на сьогоднішній день цій сфері притаманний високий рівень корпоратизації. Склад учасників, які представляють торговельну мережу може коливатися від кількох до кількох десятків юридичних осіб, які різняться за організаційно-правовою фор-

Рис. 1. Часові інтервали інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційним проектом

мою власності. При цьому в таких корпоративних структурах чітко вимальовується розподіл та закріплення відповідальності за ключовими напрямками діяльності мережі. Класичною є структура у вигляді трикутника у верхньому куті якого розміщена управляюча компанія, а в двох нижніх кутах – відповідно, девелопер та роздрібний оператор.

Така модель організації господарської діяльності у роздрібній торгівлі є виправдана з багатьох сторін: це і зростання рівня контрольованості діяльності, оптимізація податкового навантаження на бізнес, мінімізація інвестиційних ризиків, підвищення ефективності використання ресурсів підприємства та ін. Застосування такого підходу до управління інвестиційними проектами є також актуальним, оскільки забезпечує розмежування відповідальності за окремі об'єкти управління в проекті.

Поряд із цим, необхідно зауважити, що використання даного підходу має свої особливості, які в значній мірі впливають на організацію інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами.

По-перше, це – організаційно-правова форма господарювання учасників інвестиційного проекту. Учасники проекту можуть провадити свою діяльність у формі товариств, приватних підприємств та підприємств. Внаслідок цього, можуть відрізнятись принципи облікової політики, форми та терміни подання фінансової, податкової та статистичної звітності, деталізація первинної облікової інформації. Дана особливість, не повинна залишатись поза увагою при організації інформаційно-аналітичного забезпечення, оскільки матиме неабиякий вплив на збір, консолідацію та подальше використання інформації для управління інвестиційними проектами.

По-друге, це – різні цілі учасників інвестиційного проекту. Так, реалізуючи проект, девелопер намагатиметься досягти максимального ефекту від збудованих торговельних площ. Роздрібний оператор – намагатиметься отримати максимальні результати від провадження торговельної діяльності. Це, у свою чергу, урізноманітнюватиме інформаційні потреби учасників проекту, і, як наслідок, впливатиме на змістовне наповнення звітності для управління інвестиційними проектами.

По-третє, це – рівень використання автоматизованих інформаційних систем для ведення обліку, аналізу та планування. Наявність та використання різного програмного забезпечення учасниками інвестиційного проекту може призвести до ряду проблем при формуванні єдиної інформаційної бази для управління інвестиційним проектом. Зокрема, це проблема пов'язана із синхронізацією інформації сформованої з різною глибиною та шириною аналітики.

Ще однією важливою галузевою особливістю роздрібною торгівлі є те, що на сьогоднішній день значно зросла функціональність новозбудованих магазинів. Якщо ще років п'ятнадцять-двадцять назад вітчизняна торгівля була представлена магазинами радянського взірця, то на сьогоднішній день наші міста рясніють супермакетами та гіпермакетами, а в „лексиконі” пересічного українця появився новий термін – торгово-розважальний центр. Саме торговельно-розважальні центри – це ті заклади, де сконцентрована максимальна кількість типових та нетипових функцій підприємств торгівлі.

Так, розглядаючи сучасний гіпермаркет, у контексті виконуваних ним функцій, слід відмітити, що це заклад, де:

– поєднується торгівля, ресторанне господарство (кафе та літні майданчики), виробництво (хлібобулочні та кондитерські цехи), послуги (фотосалони, інтернет-кафе, салони операторів мобільного зв'язку), тощо;

– на високому рівні розвинута логістична інфраструктура та складське господарство;

– запроваджені сучасні технології управління розрахунками та грошовими потоками (реєстратори розрахункових операцій, банкомати, карткові термінали та ін.);

– протікають облікові, аналітичні та контрольні процеси;

– використовуються дієві засоби операційної безпеки бізнесу;

– розвинута маркетингова функція;

– застосовуються сучасні автоматизовані інформаційні системи управління;

– інше.

Більшість вищезгаданих функцій є об'єктами уваги широкого кола менеджерів в інвестиційному проекті. При чому це може відбуватись на усіх стадіях протікання інвестиційного проекту.

Вартісні характеристики впровадження та протікання даних функцій є, перш за все, цікавими з позиції порівняльного аналізу між інвестиційними проектами та з позиції дотримання бюджетних параметрів в інвестиційному проекті. Це, в свою чергу, свідчить про необхідність використання інструментів функціонально-вартісного аналізу для управління інвестиційними проектами в роздрібній торгівлі.

5. Висновки

Таким чином, дослідивши економічні, організаційні, технологічні та інші сторони діяльності підприємств роздрібною торгівлі та їх вплив на організацію інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційними проектами, можемо констатувати:

- галузеві особливості роздрібною торгівлі безпосередньо впливають на технологію обліково-аналітичних процесів, працю виконавців, зайнятих обліком та аналізом, забезпечення обліку та аналізу в інвестиційних проектах;

- функціонування обліку та аналізу в інвестиційних проектах має наперед визначені часові рамки, що створює певні розбіжності з принципами

бухгалтерського обліку, які, в свою чергу, враховуються при його організації;

- повноцінне функціонування інформаційно-аналітичного управління інвестиційними проектами можливе за умови використання сучасних автоматизованих інформаційних систем.

Поряд із цим, актуальним питанням, яке потребує значних теоретичних та практичних досліджень є питання організації інформаційного та методичного забезпечення обліку та аналізу в інвестиційних проектах. І звичайно ж, дані дослідження повинні відбуватися в контексті застосування сучасних інструментів проектного менеджменту та комп'ютерних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов. В. Г. Механизмы управления организационными проектами. / В. Г. Балашов, А. Ю. Заложнев, Д. А. Новиков. – М. : ИПУ РАН, 2003. – 84 с.

2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга-Н, Ника Центр, 2001. – 448 с.

3. Верба В. А. Проектный анализ: підруч. / В. А. Верба, О. А. Загородніх. – К. : КНЕУ, 2000. – 322 с.

4. Вісящев В. А. Науково-методичні основи управління проектами: Економічний аспект.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економічних наук: спец. 08.02.03 – „Організація управління, планування і регулювання економікою” / Вісящев В. А. – К., 2003. – 36 с.

5. Карцнер Г. Стратегическое планирование для управления проектами с использованием модели зрелости / Г. Карцнер; [пер. с англ.]. – М. : Компания АйТи; М. : ДМК Пресс, 2003. – 320 с. – (ил.).

6. Мазур И. И. Управление проектами: учебное пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге. – [2-е изд.]. – М. : Омега-Л, 2004. – 664 с.

7. Пересада А. А. Инвестиционный анализ: підруч. / А. А. Пересада, Ю. М. Коваленко, С. В. Онікієнко. К. : КНЕУ, 2003. – 485 с.

8. Федоренко В. Г. Инвестознавство: підруч. / В. Г. Федоренко. – [2-ге вид., переробл.] – К. : МАУП, 2002. – 408 с. : іл. – Бібліогр. : С. 400-202.

ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ТА АНАЛІЗУ СУСПІЛЬНОГО КОМФОРТУ В УКРАЇНІ

Анотація. Здійснено регіональний аналіз суспільного дискомфорту з виявленням найбільш значущих його чинників. Розроблено спосіб статистичного оцінювання суспільного комфорту/дискомфорту та обґрунтовано способи його зменшення.

Ключові слова: суспільний комфорт, суспільний дискомфорт, оцінювання, аналіз.

Mishchuk H., Mostenchuk A.

PROBLEM ASSESSMENT AND ANALYSIS OF PUBLIC COMFORT IN UKRAINE

Summary. The regional analysis of public discomfort with revealing its most significant factors is done. The method of statistical evaluation of social comfort / discomfort is worked out and methods of its decreasing are grounded out.

Keywords: social comfort, social discomfort, evaluation, analysis.

1. Вступ

Дослідження суспільного комфорту належить до одного з найактуальніших напрямів економічних досліджень, оскільки потреби населення та різних соціальних груп істотно диференційовані, а їх незадоволеність спричиняє численні негативні наслідки. В умовах сьогодення виникли проблеми зневіреності, масштабних соціальних конфліктів, соціальної деградації населення, еміграції та її негативних наслідків у вигляді погіршення демографічної та соціальної структури населення.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

У соціально-економічних дослідженнях поняття комфорту / дискомфорту доволі поширені, але дискусійними та невизначеними залишаються критерії та методи оцінювання дискомфорту. Окремі дослідження суспільного комфорту здійснювали Держкомстат України [1], аналітично-дослідницькі центри, зокрема “Інститут міста” [2] та інші аналітичні організації. Вивчав сутність понять “комфорт” / “дискомфорт”, а також розглядали їхні чинники Скворцова М. А., Юрченкова Т. Г. [3, с. 2], Мосаєв Ю. В. [4, с. 4]. Водночас, хоч загалом ґрунтовно досліджено склад факторів, зміст та числові показники, частини з них не уточнено, що не дає змоги використати наявну критеріальну базу для оцінювання соціального комфорту в різних групах населення та розроблення механізмів підвищення комфортності проживання в Україні.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є уточнення сутності понять “комфорт” та “дискомфорт”, розроблення способу його статистичного оцінювання та виявлення найбільш значущих чинників суспільного дискомфорту.

4. Виклад основного матеріалу

У найвідоміших енциклопедичних виданнях можна знайти такі тлумачення комфорту: сукупність побутових зручностей: впорядкованість і затишок осель, громадських установ, засобів сполучення тощо [6, с. 446]; це найзручніші побутові

умови, сукупність побутових вигод; вигоди, затишок [7, с. 604].

Відповідно поняття “дискомфорт” трактується як “незручність, порушення або відсутність належних умов, потрібних для нормальної життєдіяльності організму, виконання певної роботи і т. ін. Душевна незадоволеність, пригніченість, викликана якими-небудь обставинами” [6, с. 223].

Як видно з наведених тлумачень, зміст основоположного поняття близьке до його українського аналога “зручність”.

Одним із прикладів оцінювання комфорту є аналітичне дослідження “Краще місто України”, яке проводиться аналітично-дослідницького центру “Інститут міста” серед великих міст України, за яким найкомфортнішим для проживання було визнано Одесу (з поміж восьми міст з населенням 670 тис.) Комфортність оцінювали за 17 статистичними показниками, а саме [2]: демографічні – народжуваність, смертність, шлюби, розлучення; житлові умови населення (кількість квадратних метрів на одного члена сім’ї, побудованого житла, рівень житло-комунальних платежів); щодо освіти – забезпечення школами та дитячими садками; щодо розвитку міського електротранспорту, тобто екологічно чистого з чітким кілометражем та найточнішою статистикою перевезень, ніж автотранспорт; показники соціальної напруги – безробіття і злочинність; рівень екології – шкідливі викиди і заляснення територій.

Загалом, за результатами аналізу можна зробити висновок, що запропоновані визначення, розроблені на їхній основі критерії та показники не дають відповіді на основне запитання: яким є рівень комфорту чи дискомфорту населення, персоналу організації, окремої людини чи групи людей. Певною мірою цей недолік усунуто в іншому дослідженні [5, с. 234–235], за яким пропонуються формули для визначення рівня комфорту/дискомфорту працівників на рівні підприємства, установи чи організації.

У соціально-економічних дослідженнях вищого ієрархічного рівня вивчення комфорту населення є ще важливішими, оскільки наслідки дискомфорту можуть бути набагато масштабнішими. Тому дослідження рівня та чинників дискомфорту має бути основою відповідних програм державного управління.

$$D = \frac{(1 + \psi) * (1 + \gamma_\phi)^r k_p}{k_p} \quad (4)$$

Результати розрахунків комфорту та дискомфорту населення всіх областей України та АРК наведено на рис.1, 2.

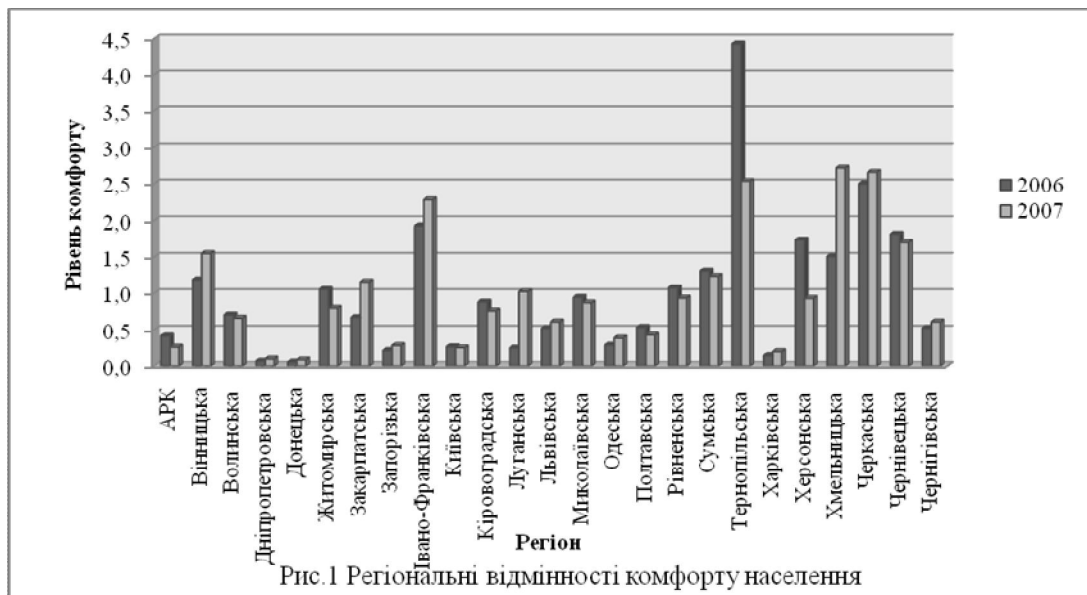

Рис.1 Регіональні відмінності комфорту населення

Ключовим питанням у зв'язку з цим є обґрунтування методики оцінювання суспільного комфорту, яку можна використати надалі для його регулювання. Для цього можна застосувати один з числових способів оцінювання комфорту персоналу [5 с. 234–235], але зі змінами, що дають змогу використати його на регіональному рівні. Отже, рівень комфорту (К) визначатиметься за формулою:

$$K = \frac{k_p}{(1 + \psi) * (1 + \gamma_\phi)^r}, \quad (1)$$

де k_p – коефіцієнт співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці;

ψ – коефіцієнт еміграційного приросту;

$$\psi = \frac{E}{\bar{S}}, \quad (2)$$

E – чисельність вибулих у працездатному віці;

$\bar{S}$ – середньорічна чисельність населення;

γ_ϕ – фактична грошова компенсація дискомфорту,

$$\gamma_\phi = \text{ФОП} - \text{ФОЗП}, \quad (3)$$

ФОП, ФОЗП – відповідно фонд оплати праці та фонд основної заробітної плати;

r – коефіцієнт еластичності між рівнями еміграції населення (ψ) і заробітної плати. Визначаємо цей коефіцієнт за допомогою точкової діаграми, побудови лінії тренду та степеневі функції.

Рівень дискомфорту обчислюють за оберненою формулою:

Оцінювали елементи суспільного дискомфорту за 2006–2007 рр., досліджуючи 19 показників, розподілених за 11 групами, зокрема: національні рахунки, демографічні показники, житлові умови населення, освіта, доходи, охорона здоров'я, культура, правопорушення, зайнятість населення, зв'язок, довкілля.

Розрахунки виконували методом кореляційно-регресійного аналізу, зокрема на основі функціональної залежності між коефіцієнтом дискомфорту та числовими значеннями наведених чинників. Після цього вибрали найбільш значущі, тобто ті, за якими коефіцієнт кореляції набував значень у межах від 0,6 і більше (табл. 1). Згідно з результатами дослідження у роботі виділено три основні чинники дискомфорту: навколишнє середовище (викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря), житлові умови (кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку в міських поселеннях та правопорушення (кількість зареєстрованих злочинів). З'ясувалось, що один з цих чинників, а саме довкілля, призводить до різноманітних захворювань та впливає на тривалість життя.

Окремим чинником, який впливає на комфортність населення, але який неможливо статистично виміряти, є показник корумпованості в країні. Відповідні експертні дослідження щороку здійснюють аналітичні організації, зокрема Transparency International. Рейтинг корумпованості країн, визначають за індексом сприйняття корупції, який оцінюється за шкалою від 0 до 10 балів (0 – тотальна корумпованість, 10 – фактична відсутність корупції) [8].

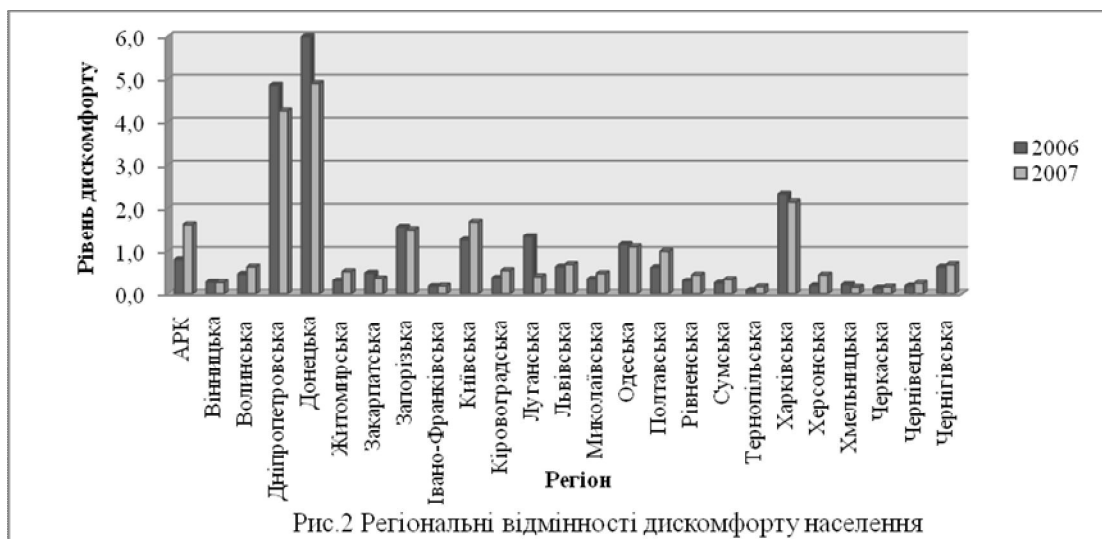

Рис. 2 Регіональні відмінності дискомфорту населення

Таблиця 1

Кореляційний зв'язок дискомфорту та окремих соціально-економічних показників

Регіони	Рівень дискомфорту		Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на км ² , т		Кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку в міських поселеннях, тис. ос. (державний житловий фонд)		Кількість зареєстрованих злочинів, випадків	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
АРК	0,2	0,6	4,7	5,7	47,3	49,3	18629	20649
Вінницька	0,7	0,7	8	8,9	23,5	23,1	11146	10352
Волинська	0,5	0,4	2,8	3,3	24	23,5	8040	8176
Дніпропетровська	3,9	3,3	39,9	41,5	61,4	56,9	37549	35393
Донецька	5	3,9	71,5	70,6	92,1	87,8	51591	48882
Житомирська	0,7	0,5	2,5	2,8	31,1	29,4	8516	7723
Закарпатська	0,5	0,6	5,5	6,9	6,5	6,3	5426	5135
Запорізька	0,6	0,5	13,9	12,8	47,1	45,6	25419	27140
Івано-Франківська	0,8	0,8	22,9	23,4	20,7	20,1	6210	5 603
Київська	0,3	0,7	7,2	8,9	41,5	41,2	12135	11904
Кіровоградська	0,6	0,4	2,5	3,3	14,4	14,2	7635	6996
Луганська	0,3	0,6	24	23,7	35,6	35,3	29287	27691
Львівська	0,4	0,3	9,5	11,6	55,7	54,4	16625	15121
Миколаївська	0,6	0,5	2,8	3,5	23,7	23,2	12392	11126
Одеська	0,2	0,1	4,2	5,7	44,8	40,3	20937	19773
Полтавська	0,4	0	6,6	7,1	24,2	23,8	15021	14488
Рівненська	0,7	0,5	2,9	3,3	25,2	24,9	6191	5788
Сумська	0,7	0,7	3,3	3,7	42,1	41,2	9475	8937
Тернопільська	0,9	0,8	3,9	4,8	17,3	14,1	5264	4803
Харківська	1,3	1,1	10,3	9,4	55,4	53,4	26217	25197
Херсонська	0,8	0,5	2,3	2,7	18,4	17,6	10426	9882
Хмельницька	0,8	0,8	2,8	4,2	32,6	30,1	9429	8372
Черкаська	0,9	0,8	5	5,7	27,6	26,8	8536	7827
Чернівецька	0,8	0,8	4	5,7	12,4	12,6	5056	4918
Чернігівська	0,4	0,3	2,7	2,8	24,2	21	7891	7269
Коефіцієнт кореляції з дискомфортом			0,9	0,9	0,7	0,7	0,7	0,7

**Рейтинг корумпованості України та країн – сусідів за результатами дослідження
Transparency International, 2008–2009 рр. [8, 9]**

Країна	Місце		Індекс сприйняття корупції	
	2008	2009	2008	2009
Польща	59	49	4,6	5,0
Латвія	52	56	5,0	4,5
Білорусь	151	139	2,0	2,4
Україна	137	146	2,5	2,2
Росія	149	146	2,1	2,2

Як видно з табл. 2, Україна серед країн-сусідів займає “передові” позиції, що, безсумнівно негативно впливає на рівень комфорту. Тому одним з першочергових напрямів підвищення суспільного комфорту має бути посилення антикорупційної системи в Україні.

Єдиного чинного документа, в якому вказувалися б конкретні дії щодо регулювання суспільного комфорту, немає – для цього використовують декілька українських та світових нормативних актів. Серед них – Загальна декларація прав людини, Конституція України, ЗУ “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”, Цілі розвитку тисячоліття, Програма діяльності Кабінету Міністрів України “Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток”. Окрім того, варто виділити національні програми: “Стратегія розвитку України у період до 2020 року”, “Стратегія економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки”, “Україна -2015: національна стратегія розвитку”.

5. Висновки

Запропоновану методику можна використувати на регіональному та національному рівнях економіки для оцінювання суспільного комфорту, зокрема в різних соціальних групах. Подальші дослідження в цьому напрямі потребують масштабних соціологічних опитувань населення щодо задоволеності за окремими факторами суспільного комфорту, насамперед силами соціологічних організацій. Результати можуть застосовуватись під час складання програм регіонального розвитку та планування державних і місцевих бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Найкомфортніші для життя міста України / Електронний ресурс. — Режим доступу.—<http://life.pravda.com.ua/surprising/4b6a965f64e9e/>.
3. Статистическое исследование социальной комфортности проживания населения в республике Мордовия / Електронний ресурс. — Скворцова М. А., Юрченкова Т. Г. — Режим доступу. — <http://sisupr.mrsu.ru/2008-2/pdf/6-Skvorcova.pdf>.
4. Соціальне самопочуття та соціальний комфорт / Електронний ресурс. — Мосаєв Ю. В. — Режим доступу. — http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staftp/2009_43/files/ST43
5. Механізми ринкового господарювання: галузеві особливості: монографія / В. Я. Гуменюк., Б. О.Король, Р. М. Костюкевич, Н. О. Мазур, Г. Ю .Міщук, М. В. Орлов, І. А. Рошик ; [за ред. д.е.н., проф. Гуменюка В. Я.] – Рівне : НУВГП, 2005. – 281 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь, ВТ “Перун”, 2004. — 1440 с.
7. Большая советская энциклопедия (в 30 томах) / [главный ред. А. М. Прохоров]. — [3-е изд.], М. : Советская Энциклопедия, 1972. — 624 с.
8. Зовнішні оцінки рівня політичної корупції в Україні (Міжнародні рейтинги корупції / Національна безпека і оборона.—№ 7. — 2009. — С. 43.
9. Самые коррумпированные страны в 2008 г. / Електронний ресурс. — Transparency International. — Режим доступу. — <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2008/09/30/32143675>

АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

***Анотація.** Досліджено поняття «стратегічний аналіз» фінансово-господарської діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації. Визначено специфічні особливості діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації, які необхідно враховувати при здійсненні стратегічного аналізу.*

***Ключові слова:** стратегічний аналіз, поняття, етапи здійснення, фактори, особливості діяльності, підприємства споживчої кооперації.*

Ozeran J.

ASPECTS OF STRATEGIC ANALYSIS OF TRADING COMPANIES CONSUMER COOPERATION

***Summary.** The concept of "strategic analysis" of financial and economic activities of trade enterprises of consumer cooperation is researched. Specific features of the trading enterprises of consumer cooperatives are identified to consider when making strategic analysis.*

***Keywords:** strategic analysis, concepts, stages of implementation factors, especially the activities of the enterprise consumer cooperatives.*

1. Вступ

Перехід української економіки на ринкові засади господарювання вимагає від вітчизняних підприємств здійснення ефективного стратегічного аналізу діяльності підприємства. У сучасних умовах господарювання стратегічний аналіз є ефективним управлінським інструментом регулювання комплексну діагностику підприємства та сприяє оперативному та ефективному прийняттю управлінських рішень для подальшого розвитку підприємства. За допомогою цього інструменту на підприємстві формується такий важливий вид економічної інформації, як стратегічна інформація, яка користується попитом не лише у внутрішніх користувачів облікової інформації, але й у зовнішніх, які використовують її під час здійснення інвестиційних вкладень та надання кредитних ресурсів. Тому саме від оперативного та ефективного стратегічного аналізу у значній мірі залежить конкурентоспроможність торговельних підприємств споживчої кооперації.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблему стратегічного аналізу (перспективного економічного аналізу) діяльності підприємств у своїх працях розглядали такі авторитетні вітчизняні та зарубіжні науковці як: М. И. Баканов, И. Т. Балабанов, І. В. Крючкова, І. І. Лукінов, А. А. Мазаракі, А. Дж. Олмані, К. І. Редченко, Шим Джей К. та інші.

Проаналізувавши наукові праці вищезазначених вчених, вважаємо за доцільне визначити стратегічний аналіз як вивчення та порівняння внутрішніх і зовнішніх факторів, які будуть впливати на діяльність підприємства у майбутньому (у перспективі), що спрямована на досягнення основної мети – одержання прибутку. Також у дос-

лідженнях вищезазначених вчених превалювала проблема стратегічного аналізу діяльності на підприємствах промисловості. Тому, вважаємо за доцільне розглянути проблемні аспекти стратегічного аналізу діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є розкриття значення, актуальності здійснення стратегічного аналізу діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації, що забезпечить їх розвиток у майбутньому. Крім того, у контексті розкриття даної теми доцільно описати фактори та етапи здійснення стратегічного аналізу.

4. Виклад основного матеріалу

На сучасному етапі розвитку економіки в країні найбільшого поширення в практиці функціонування підприємств одержав традиційний економічний аналіз, який має ретроспективний характер і не є цілком ефективним щодо прийняття управлінських рішень на майбутнє. Водночас здійснення більш прогресивного стратегічного аналізу є практично неможливим, що пояснюється частими змінами та нововведеннями у нормативно-правовій базі держави. Тому у сучасних умовах господарювання стратегічний аналіз на торговельних підприємствах споживчої кооперації відбувається не часто, що пов'язано з інертністю систем облікової інформації, що існують на таких підприємствах, високою вартістю та трудомісткістю впровадження спеціалізованих програмних комплексів [1, с. 231].

При проведенні стратегічного аналізу слід пам'ятати, що його результати необхідно періодично оновлювати та здійснювати перерахунок основних фінансово-економічних показників, що використовуються для їх оцінювання, оскільки розвиток економічних відносин сприяє постійному

оновленню обставини, які впливають на процес здійснення стратегічного аналізу.

Дослідження діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації дає можливість стверджувати, що здійснення стратегічного аналізу діяльності дозволяє підприємству вибрати стратегічно продуману позицію, цінову політику та середовище для реалізації продукції. Тому під час стратегічного аналізу необхідно враховувати вплив таких факторів, як:

- специфіка діяльності підприємства;
- значення фінансово-економічних показників, що характеризують діяльність підприємства за різними напрямками;
- потреби управлінського персоналу в інформації, яка необхідна для планування діяльності підприємства на майбутнє, з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Слід зазначити, що стратегічний аналіз у торговельних підприємствах повинен здійснюватись, в першу чергу, щодо витрат, доходів та фінансових результатів операційної діяльності. Такий стратегічний аналіз є важливою складовою системи комплексної діагностики підприємства, яка сприяє прийняттю своєчасних та ефективних управлінських рішень.

Враховуючи основну мету підприємства: отримання відповідного прибутку (доходу), слід розглянути стратегічний аналіз формування доходу. Дослідження економічної літератури дає можливість розглянути стратегічний аналіз доходу як програму перспективних заходів, спираючись на яку можна проаналізувати дохід торговельного підприємства споживчої кооперації. У сучасних умовах господарювання стратегічний аналіз передбачає вибір ефективних джерел формування доходу й обґрунтування раціональних напрямів його використання. Тому стратегічний аналіз доходу охоплює програму дій, спрямовану на пошуки стійких та ефективних джерел його формування і розробку раціональної системи використання доходу на торговельних підприємствах споживчої кооперації.

Слід зазначити, що витрати у торговельному підприємстві споживчої кооперації також підлягають стратегічному аналізу, з метою концентрації уваги на порівнянні рівня витрат торговельних підприємств споживчої кооперації та їх конкурентів. Таке порівняння потрібно здійснити по всьому ланцюжку витрат – від закупівельних цін на готову продукцію (товари, роботи, послуги) до цін на товари, з якими торговельне підприємство вийде на ринок [2, с. 45].

На нашу думку, здійснення стратегічного аналізу витрат підприємства ґрунтується на концепції стратегічного управління витратами (Strategic Cost Management), яка розроблена Майклом Портером [3, с. 14] і передбачає досягнення ефективної діяльності підприємств через:

- 1) підтримання низького рівня затрат (лідерство на основі витрат);
- 2) пропозицію на торговельному ринку спеціалізованої (новітньої) продукції (при цьому допускається зростання рівня витрат);
- 3) орієнтацію на певне ринкове середовище (ринкові ніші).

Враховуючи сучасний розвиток ринкових відносин, вважаємо за доцільне запропонувати торговельним підприємствам споживчої кооперації використовувати перше спрямування концепції, тобто підтримання оптимального (низького) рівня витрат, що, на нашу думку, забезпечить отримання позитивного фінансового результату – прибутку.

Як показали дослідження діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації, важливою складовою здійснення стратегічного аналізу витрат торговельних підприємств споживчої кооперації є аналіз операційних витрат, оцінка їх динаміки та складу за економічними елементами, а саме: матеріальними витратами; витратами на оплату праці; відрахуваннями на соціальні заходи; амортизаційними відрахуваннями; іншими витратами.

Слід зазначити, що стратегічний аналіз фінансових результатів діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації є найбільш узагальненим видом аналізу, який поєднує в собі стратегічний аналіз доходів і витрат та визначає досягнення підприємством стратегічних цілей. Основним фактором, який зумовив необхідність застосування стратегії щодо фінансових результатів, є забезпечення повної відповідності фактичних результатів діяльності підприємства і його тактичних дій встановленим стратегічним цілям.

Порядок здійснення стратегічного аналізу на торговельних підприємствах споживчої кооперації представлено на рис. 1.

Як показали дослідження, аналіз середовища функціонування торговельних підприємств споживчої кооперації – це вивчення впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які дають можливість виділити основну місію (мету) діяльності підприємства, що є постійною (незмінною) складовою стратегії підприємства [3, с. 230]. Достовірно сформована місія підприємства забезпечує:

- подальшу розробку стратегії діяльності підприємства;
- ефективне прийняття управлінських рішень;
- вирішення конфліктних ситуацій;
- задоволення інтересів власників;
- оцінку потенціалу діяльності підприємства.

Наступним етапом є здійснення порівняльного аналізу основних фінансово-економічних показників підприємства за 2-3 попередні роки, для того щоб чітко змодельовати подальший сценарій розвитку діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації. Із моделювання, відповідно, визначається стратегія подальшого розвитку підприємств, що є метою проведення та складання кінцевого плану стратегічного аналізу. І лише згодом, на нашу думку, складаються тактичні та оперативні плани діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації, які зорієнтовані на поточні умови господарювання.

Звідси випливає, що зміцнення конкурентних позицій торговельних підприємств споживчої кооперації є результатом ефективного стратегічного аналізу, який покращує внутрішній потенціал

Рис. 1. Етапи здійснення стратегічного аналізу на торговельних підприємствах споживчої кооперації

системи споживчої кооперації (через внутрішні фактори) і створює привабливі зовнішні умови для функціонування (через зовнішні фактори).

Слід зазначити, що результати здійснення стратегічного аналізу, тобто розробка стратегій цікавлять не лише вищий управлінський персонал підприємства, але й менеджерів, бухгалтерів-аналітиків, бухгалтерів-управлінців, економістів, маркетологів. Тому вважаємо за доцільне виокремити окремий службовий підрозділ (відділ) на торговельних підприємствах споживчої кооперації, який займатиметься лише здійсненням стратегічного аналізу діяльності підприємства та оформленням його результатів у вигляді звітів-стратегій, для того щоб своєчасно забезпечити необхідною інформацією управлінський персонал усіх рівнів. Як показує практика діяльності підприємств, найважливішим під час здійснення стратегічного аналізу є узгодження стратегії всередині самих підприємств управлінськими працівниками усіх рівнів для того, щоб у майбутньому стратегія була швидко реалізована.

Тому, на нашу думку, узагальнене значення стратегічного аналізу на вітчизняних підприємствах простежується, з одного боку, у формуванні стратегій, що відображаються у відповідних звітах, висновках, а з іншого – у співпраці кожного підрозділу

підприємства, з метою розробки довгострокової стратегії діяльності, яка спрямована на забезпечення конкурентоспроможності підприємства і дозволяє створити ефективний управлінський інструментарій для прибуткового функціонування підприємства у поточному періоді часу [6].

Як показали дослідження діяльності підприємств, значення стратегічного аналізу на торговельних підприємствах споживчої кооперації можна зобразити через такі його позитивні характеристики, як:

- 1) створення ґрунтовної інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень;
- 2) розробка стратегії діяльності підприємства;
- 3) оптимізація впливу внутрішніх та зовнішніх факторів у процесі функціонування підприємства, для того щоб була досягнута основна мета діяльності – одержання прибутку (доходу).

5. Висновки

Таким чином, ефективне здійснення стратегічного аналізу на торговельних підприємствах споживчої кооперації є одним із пріоритетних та новітніх напрямів управління підприємствами, що зорієнтоване на прогнозування їх діяльності на майбутнє, зміцнення конкурентних позицій та прийняття ефек-

тивних управлінських рішень, які забезпечать інвестиційну привабливість підприємств споживчої кооперації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко В. А. Стратегічне управління: навч. посіб. / В. А. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.

2. Біла О. Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посіб. / О. Г. Біла. – Львів : Компакт-ЛВ, 2005. – 312 с.

3. Міщенко А. П. Стратегічне управління: навч. посіб. / А. П. Міщенко. – К. : «Центр навчальної літератури», 2004. – 336 с.

4. Немцов В. Д. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – К. : ТОВ «УВПК ЕксОб», 2002. – 559 с.

5. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі: навч. посіб. / К. І. Редченко. – [видання 2-ге, доповнене]. – Львів : «Новий Світ-2000», «Альтаір-2002», 2003. – 272 с.

6. Ансофф И. Х. Стратегическое управление / И. Х. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.litru.ru/br/?b=138&p=2>.

УДК 657 (477)

Олійник Я. В.

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА: АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Анотація. Здійснено оцінку нормативно-правових актів, які регламентують формування облікової політики підприємств на міжнародному та національному рівнях та надано пропозиції щодо їх узгодження.

Ключові слова: облікова політика, нормативно-правове забезпечення, розпорядчий документ.

Oleinik Y.

ACCOUNTING POLICIES: ASPECTS OF REGULATION OF

Summary. Article containing an assessment of regulations that govern the formation of accounting policy at international and national levels, and contains proposals for their approval.

Keywords: accounting policies, regulatory and legal framework, administrative documents.

1. Вступ

Вагоме значення в організації облікового процесу на рівні підприємства має облікова політика, яка забезпечує оптимізацію облікового процесу з метою зниження трудомісткості, підвищення якості надання інформації. До того ж грамотно сформована облікова політика є вагомим аргументом для вирішення господарських спорів з учасниками господарських операцій, правоохоронними та іншими органами.

Підприємства в Україні самостійно визначають облікову політику. Нормативно-правові акти, які регламентують бухгалтерський облік в Україні, дозволяють вибрати способи організації з декількох можливих або передбачають необхідність розробити відповідний порядок самостійно. Проте немає нормативного документа, який регламентує процес формування облікової політики.

2. Мета статті і постановка завдання

Проаналізувати нормативно-правове забезпечення процесу формування облікової політики підприємств на міжнародному та національному рівнях та визначити пропозиції щодо їх гармонізації.

3. Виклад основного матеріалу

Понятійний апарат наукового пізнання формується через асиміляцію понять. В Україні термін “облікова політика” з’явився унаслідок перекладу з

англійської словосполучення “accounting policies”. Відповідно до МСБО (IAS) 8 “Облікова політика, зміни в розрахункових оцінках та помилки” облікова політика організації – “це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб’єктом господарювання при складанні та поданні фінансових звітів” [1].

Визначення поняття “облікова політика” в Україні регламентовано Законом “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні”, відповідно до якого під обліковою політикою розуміють сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [2]. Таке визначення практично не відрізняється від МСБО 8 і призначається для складання фінансової звітності.

За МСБО 8 організації не затверджують облікової політики окремим розпорядчим документом. Однак її зміст викладають у вигляді окремого документа або у примітках до звітності. Окремий документ може складатися із сукупності облікових політик суб’єктів господарювання, які входять до організації та утворюють облікову політику об’єднаної організації, тому термін “accounting policies” застосовують у множині.

В Україні питання встановлення облікової політики належать до компетенції власника (власників) підприємства або іншого органу, уповнова-

женого управляти таким підприємством чи організацією, державним майном чи корпоративними правами держави (ст. 3, 8 Закону № 996).

Облікова політика визначається на підставі нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і фінансової звітності, до яких можна зарахувати:

1. Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” (зі змінами).
2. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
3. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 05.06.1995 р. за № 168/704.
4. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. № 637, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 13.01.2005 р. за № 40/10320.
5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 21.12.1999 р. за № 892/4185.
6. Спрощений План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 19.04.2001 р. № 186, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.05.2001 р. за № 389/5580.
7. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.94 р. № 69, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.08.94 р. за № 202/412;
8. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік регламентується нормативними документами, спільними для всіх підприємств. Але у кожного з них певні особливості. Визначаючи облікову політику необхідно обґрунтувати вибір методів оцінки, обліку і процедур. Їх можна розділити на дві групи: багатоваріантні (варіативні) та одноваріантні.

Перша група відрізняється тим, що за законодавством, відповідно до листа Міністерства фінансів України “Про облікову політику” від 21.12.05 р. № 31-34000-10-5/27793, повноваження власника (власників) підприємства встановлювати облікову політику реалізується через визначення у розпорядчому документі переліку методів оцінки, обліку і процедур, щодо яких нормативно-методична база передбачає більш ніж один варіант [3]. Під

час формування облікової політики потрібно вибрати один із запропонованих способів і закріпити його в обліковій політиці.

Для другої групи встановлено однозначні методи оцінювання, обліку і процедури, обов'язкові для всіх. Одноваріантні методи оцінки, обліку і процедур до розпорядчого документу вводити недоцільно, як імперативні для підприємства норми, тому в облікову політику їх не включають.

Проте законодавчо неврегульованим є питання формування облікової політики, якщо нормативні документи, що регламентують специфічні аспекти бухгалтерського обліку, відсутні або не дають змоги достовірно відобразити фінансовий стан, фінансові результати та грошові потоки підприємства. МСФО 8 передбачено, що у разі відсутності стандарту або тлумачення, які конкретно стосуються операції, іншої події або умови, управлінський персонал має застосовувати судження під час розроблення та реалізації облікової політики, що приводить до інформації, яка є доречною та достовірною [1]. У листі № 31-34000-10-5/27793 щодо таких випадків відсутні рекомендації. Тому необхідно передбачити, що підприємство може самостійно розробити свій варіант обліку і вказати його в обліковій політиці. Відступ від встановлених правил обліку треба обґрунтований і розкрити в обліковій політиці та в пояснювальній записці до бухгалтерської звітності.

Прийнявши облікову політику, підприємство повинно оформлювати відповідним розпорядчим документом (наказом, розпорядженням), який є документом внутрішнього користування. Розпорядчий документ подається на затвердження (погодження) власнику (власникам), органу, уповноваженому управляти державним майном, органу, уповноваженому управляти корпоративними правами держави. Облікову політику підприємства та її зміни розкривають у примітках до річної фінансової звітності в описовій формі або додають копію розпорядчого документа про встановлення і змінення облікової політики [3].

Відповідно до листа № 27793 розпорядчий документ про облікову політику підприємства має визначити застосування: методів оцінювання вибуття запасів; періодичності визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів; порядку обліку (ідентифіковано чи загалом) і розподілу транспортно-заготівельних витрат; окремого субрахунка обліку транспортно-заготівельних витрат; методів амортизації необоротних активів; вартісних ознак предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів; класу 8 та/або 9 Плану рахунків бухгалтерського обліку; періодичності (періоду) зарахування сум дооцінки необоротних активів до нерозподіленого прибутку; методу обчислення резерву сумнівних боргів; переліку створюваних забезпечень майбутніх витрат і платежів; порядку оцінки ступеня завершеності операцій з надання послуг; сегментів, пріоритетного виду сегмента, засад ціноутворення у внутрішньогосподарських розрахунках; переліку і складу змінних і постійних загальновиробничих витрат, бази

їх розподілу; переліку і складу статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг); порядку визначення ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом; дати визначення придбаних у результаті систематичних операцій фінансових активів; бази розподілу витрат за операціями з інструментами власного капіталу; порога суттєвості щодо окремих об'єктів обліку; переоцінки необоротних активів; періодичності відображення відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань; окремого балансу філіями, представництвами, відділеннями та іншими відокремленими підрозділами підприємства [3].

Структура розпорядчого документа не регламентована. Розглянемо, які розділи, на думку українських науковців, має містити розпорядчий документ про облікову політику.

Розділ «Загальні положення», у якому визначають нормативно-правові акти, що регулюють принципи, методи і процедури ведення бухгалтерського обліку та складання звітності на підприємстві, вказують умови зміни облікової політики та встановлюють поріг суттєвості й тривалість операційного циклу.

Розділ «Методичні аспекти бухгалтерського обліку» містить варіативні методи оцінки, обліку і процедур, щодо яких нормативно-методична база передбачає більш ніж один варіант:

необоротні активи: встановлюють склад необоротних активів, методику оцінки, терміни функціонування, нарахування і відображення амортизації, переоцінки необоротних активів;

запаси: одиниця обліку запасів; облік транспортно-заготівельних витрат; оцінка запасів при відпуску у виробництво, з виробництва, продажі та іншому вибутті; періодичність визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів;

дебіторська заборгованість: методи обчислення величини резерву сумнівних боргів; методи визначення резерву сумнівних боргів; спосіб розрахунку коефіцієнта сумнівності; класифікація дебіторської заборгованості за строками її непогашення;

зобов'язання: забезпечення майбутніх витрат та платежів, що створюються на підприємстві;

фінансові інструменти: дата визнання придбаних у результаті систематичних операцій фінансових активів; база розподілу витрат за операціями з інструментами власного капіталу;

оренда: період очікуваного використання об'єкта фінансової оренди; метод нарахування амортизації об'єкта фінансової оренди;

доходи: оцінка ступеня завершеності операції з надання послуг;

витрати: метод обліку витрат та калькулювання виробничої собівартості продукції, робіт, послуг; перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг); перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат; база розподілу змінних та постійних загальновиробничих витрат на кожен об'єкт витрат; відображення витрат на рахунках бухгалтерського обліку;

доходи та витрати, пов'язані з виконанням будівельних контрактів: методи визначення ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом;

об'єднання підприємств: строк корисного використання гудвілу;

складання консолідованої фінансової звітності: застосування облікової політики групами підприємств для складання консолідованої фінансової звітності;

операції в іноземних валютах та відображення показників статей фінансової звітності господарських одиниць за межами України в грошовій одиниці України;

перерахунок статей доходів, витрат та руху грошових коштів у грошову одиницю України;

порядок коригування фінансової звітності, яка оприлюднюється, на вплив інфляції;

коригування показників звіту про фінансові результати на вплив інфляції;

операції пов'язаних сторін: перелік пов'язаних сторін; методи оцінювання активів або зобов'язань в операціях пов'язаних сторін;

формування інформації про чистий прибуток на одну просту акцію відкритими акціонерними товариствами: дата долучення простих акцій, випуск яких зареєстровано, до розрахунку середньорічної кількості простих акцій в обігу;

виплати (у грошовій і негрошовій формах) за роботи, виконані працівниками: види виплат працівникам;

необоротні активи, утримувані для продажу, та групи активів, що повинні вибути в результаті операції продажу, а також припинену діяльність: дата первісного визнання необоротних активів та групи вибуття як утримуваних для продажу;

формування інформації про доходи, витрати, фінансові результати, активи і зобов'язання звітних сегментів: види сегментів діяльності; ступінь деталізації географічних регіонів; формування звітних сегментів; визначення пріоритетного сегмента; принципи ціноутворення у внутрішньогосподарських розрахунках;

біологічні активи: об'єкт бухгалтерського обліку; методи амортизації довгострокових біологічних активів, справедливу вартість яких на дату балансу достовірно визначити неможливо; перелік та склад статей калькулювання витрат, пов'язаних з перетвореннями біологічних активів; база розподілу загальновиробничих витрат на кожний об'єкт витрат рослинництва та тваринництва;

інвестиційна нерухомість: критерії щодо розмежування інвестиційної нерухомості та операційної нерухомості; критерії розмежування об'єктів основних засобів які мають ознаки, за яких об'єкт основних засобів можна зарахувати до операційної нерухомості, і до інвестиційної нерухомості; класифікація та оцінка інвестиційної нерухомості на дату балансу; строк корисного використання інвестиційної нерухомості, яку оцінено за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням витрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення; методи амортизації інвестиційної нерухомості, яку оцінено за первісною вар-

тістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення; методи визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості за відсутності активного ринку.

Розділ “Техніка бухгалтерського обліку”. Затверджують робочий план рахунків бухгалтерського обліку, який містить синтетичні й аналітичні рахунки, необхідні для ведення бухгалтерського обліку; форму ведення бухгалтерського обліку на підприємстві; графік документообігу; форми первинних документів та облікових реєстрів; організацію та порядок здійснення інвентаризації; організацію управлінського обліку і контролю (аудиту); перелік та порядок складання й подання оперативної, фінансової та статистичної звітності; складання окремого балансу філіями, представництвами, відділеннями та іншими відокремленими підрозділами підприємства; інші аспекти, потрібні для організації бухгалтерського обліку.

Розділ “Організація бухгалтерського обліку”. Встановлюють організаційну структуру бухгалтерської служби; відповідальність за організацію обліку на підприємстві, порядок призначення та звільнення головного бухгалтера, працівників бухгалтерії; взаємовідносини центральної бухгалтерії з обліковим апаратом структурних підрозділів; інші аспекти для організації бухгалтерської служби.

Облікова політика відповідно до МСФО має послідовно формуватись у тимчасовому аспекті, щоб забезпечити можливість зіставлення даних різних звітних періодів. Згідно з принципом послідовності облікова політика підприємства має передбачати постійне (із року в рік) застосування прийнятої стабільної облікової політики [1]. Відповідна послідовність передбачена в українському законодавстві. У листі № 31-34000-10-5/27793 зазначено, що “на основі принципу послідовності облікова політика підприємства має передбачати постійне (із року в рік) застосування прийнятої стабільної облікової політики” [3]. Проте випадки, коли підприємство може внести зміни до облікової політики, в Україні не збігаються з МСБО (див. табл. 1).

Відмінності є навіть у формулюванні обов’язковості внесення змін. Так, МСБО зобов’язує вносити зміни за наведених умов, хоч в Україні лише наголошується, що за певних умов підприємство може їх вносити зміни.

Умова внесення змін в облікову політику задля надання достовірної та доречнішої інформації є загальною і за міжнародними стандартами і за національними рекомендаціями, що відповідає спрямованості складання облікової політики на фінансову звітність та надання зацікавленим користувачам інформації.

У МСБО внесення змін до облікової політики передбачено, якщо змін вимагає стандарт або тлумачення, тоді як в Україні перевагу надають вимогам органу, який здійснює функції з державного регулювання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Регулює питання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності Міністерство фінансів України, яке затверджує П(С)БО та інші нормативно-правові акти щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності [2]. Організація розроблення та розгляду проектів П(С)БО, інших нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності покладена на Методологічну раду з бухгалтерського обліку, яка діє як дорадчий орган при Міністерстві фінансів України. Тобто Методична рада спочатку розробляє та розглядає зміни до П(С)БО, відтак їх вносять до П(С)БО, після чого суб’єкти господарювання дізнаються про них і можуть змінювати облікову політику. Тому трактування, наведене у МСБО, є логічнішим.

4. Висновки

Відсутність нормативно-правового акта, який би зобов’язував суб’єктів господарювання формувати облікову політику, в умовах сьогодення призвела до того, що підприємства та організації не складають розпорядчого документа про облікову політику взагалі, а якщо й складають, то ставляться до цього формально, дублюючи окремі положення нормативних актів.

Таблиця 1

Умови внесення змін до облікової політики підприємств

МСБО 8 “Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки”	П(С)БО 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах”
Суб’єкт господарювання повинен змінити облікову політику, тільки, якщо змін:	Облікова політика може змінюватися, тільки, якщо:
<ul style="list-style-type: none"> • вимагає стандарт або тлумачення 	-
-	<ul style="list-style-type: none"> • змінюються вимоги органу, який здійснює державне регулювання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності
<ul style="list-style-type: none"> • приводить до того, що фінансові звіти надають достовірну та доречнішу інформацію про вплив операцій, інших подій та умов на фінансовий стан та фінансові результати діяльності або грошові потоки суб’єкта господарювання 	<ul style="list-style-type: none"> • зміни облікової політики забезпечать достовірніше відображення подій (господарських операцій) у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності
-	<ul style="list-style-type: none"> • змінюються на підприємстві статутні вимоги

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку містять стандарт, що регламентує формування облікової політики. Тому нагальною потребою сучасного періоду розвитку бухгалтерського обліку є розроблення національного положення про облікову політику, метою якого повинно бути визначення критеріїв до вибору, змінювання та розкриття облікової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки" // www.minfin.gov.ua

2. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) // www.zakon.rada.gov.ua.

3. Лист Міністерства фінансів України "Про облікову політику" від 21.12.05 р. № 31-34000-10-5/27793 // www.minfin.gov.ua

4. П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 р. № 137, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21.06.1999 р. за № 392/3685 // www.minfin.gov.ua

УДК 657.372.2

Остап'юк Н. А., Войналович О. П.

КОРИГУВАННЯ ДАНИХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. З метою визначення критеріїв та напрямів коригування облікових даних і бухгалтерської звітності під впливом інфляційних процесів виділено види інфляції та розкрито порядок внесення змін до показників обліку і звітності відповідно до рівня зміни економічних вартостей.

Ключові слова: види інфляції, бухгалтерська звітність, облікові дані, коригування облікових даних.

Ostapuyuk N., Voinalovich O.

ADJUSTING ACCOUNTING ENTRIES UNDER INFLATION PROCESSES

Annotation. The types of inflation have been determined as well as the order of adjusting the indices of accounting and reporting according to the level of economic value changes has been disclosed with the aim of determining criteria and directions of adjustment accounting data and accounting reports under inflation processes.

Keywords: types of inflation, accounting reports, accounting data, adjustments of accounting data

1. Вступ

Останні десятиріччя розвиток економіки України нерозривно пов'язаний з інфляційними процесами. Початок і середина 90-х років ХХ століття позначився високим рівнем інфляції, що стала однією зі складових загальноекономічної кризи. На рівні країни розроблено ряд антиінфляційних заходів, які поряд з інструментами з відбудови промислового потенціалу України та стабілізації грошово-кредитної системи, сприяли відновленню купівельної спроможності національної валюти та в результаті – довіри до неї. Проте поступова інтеграція економіки нашої держави в міжнародне співтовариство та відсутність постійних інвестицій, спрямованих на просте і розширене відтворення провідних галузей економіки, протягом першого десятиріччя здобуття незалежності, значна корумпованість відносин у сфері господарської діяльності призвели до макроекономічних диспропорцій. Це є "стимулятором" динаміки рівня

інфляції в останні роки. Однак методики системного коригування даних реєстрів бухгалтерського обліку та показників фінансової звітності для відображення впливу інфляційних процесів різного рівня донині не прийняті. Єдина вимога передбачена у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 22 "Вплив інфляції" і стосується тієї ситуації, коли рівень інфляції досягнув 90 і більше відсотків. Проте нижча динаміка змін цін також суттєво впливає на фінансовий стан, а, отже, правильність управлінських рішень щодо господарської діяльності. Відповідно, необхідною є розробка механізму врахування впливу інфляційних процесів з урахуванням їх значимості.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження, присвячені відображенням впливу інфляційних процесів на облікові дані та показники бухгалтерської звітності, ведуться протягом декількох десятиріч. Причиною їх появи стало поширення інфляційних процесів і потреба в

управлінні зростанням економічних вартостей у II пол. XX ст. Активним дослідженням проблем зміни даних бухгалтерського обліку у відповідь на процеси, які відбуваються у конкретних умовах розвитку, займалися вчені різних країн. У результаті сформувався ряд варіантів приведення облікових вартостей у відповідність ринковим вартостям. Нормативними документами закріплено пропозиції лише в частині врахування значного приросту цін.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є розробка процедур зміни показників облікових реєстрів залежно від рівня змін економічних вартостей на основі систематизації інфляції за рівнем впливу.

4. Вклад основного матеріалу

Одним із показників розвитку економіки є рівень інфляції. Більшістю фахівців з питань економічної теорії визнаний той факт, що наявність помірної інфляції є звичайним явищем для економічної системи. В окремих випадках поступове підвищення цін визнається корисним, оскільки стимулює господарську діяльність.

Сутність та проблеми інфляції достатньо глибоко досліджені й обгрунтовані з позиції різних економічних теорій, при цьому виділено ряд ознак класифікації інфляції з розкриттям впливу кожного з видів на діяльність суб'єктів господарювання та країни в цілому. Найбільш поширеними ознаками класифікації є: за причинами виникнення (інфляція попиту, інфляція пропозиції); залежно від темпів зростання цін (помірна (повзуча), галопуюча, гіперінфляція); за очікуванням економічних суб'єктів щодо тенденцій та темпів зміни рівня цін (очікувана (передбачувана, сподівана, прогнозована), неочікувана (непередбачувана, несподівана, непрогнозована)); за здатністю держави впливати на інфляцію (контрольована, неконтрольована). З метою визначення тих видів інфляції, що у найбільшій мірі впливають на фінансовий стан суб'єктів господарювання, зумовлюють підвищення ризиковості управлінських рішень та, відповідно, вимагають врахування при веденні бухгалтерського обліку і складанні фінансової звітності, розглянемо зміст наведених видів інфляції.

Інфляція пропозиції виникає внаслідок змін витрат виробництва і пропозиції на ринку. Причинами виникнення даної інфляції є зростання витрат на одиницю продукцію. Такий вид інфляції проявляється у зростанні витрат виробництва, які випереджають позитивну динаміку реального доходу та продуктивності праці. Зростання витрат на одиницю продукцію може призвести до зменшення прибутку підприємства (за умови, що ціни не зміняться). В умовах вказаного підвищення цін основним завданням користувачів облікових даних є отримання достовірної та об'єктивної облікової інформації про рівень витрат, що буде зростати у зв'язку з окресленими тенденціями. Саме скориговані облікові дані повинні стати основою для розрахунку та встановлення ціни продажу для реалізації головного призначення діяльності підприємства – отримання прибутку [4].

Інфляція попиту полягає в перевищенні попиту над пропозицією товарів і послуг, що призводить до зростання цін. Причинами інфляції попиту є: надлишкова емісія грошової маси, збільшення державних замовлень, збільшення попиту на засоби виробництва в умовах повної зайнятості і майже повної завантаженості виробничих потужностей та зростання купівельної спроможності населення (зростання заробітної плати). Внаслідок цього виникає надлишок грошових коштів відносно кількості товарів, що призводить до підвищення цін. Отже, надлишок платіжних засобів в обігу створює дефіцит пропозиції, оскільки виробники не можуть у повній мірі реагувати на зростання попиту [9]. Інфляція попиту була притаманна нашій економіці на початку 90-х років, коли радянський уряд фінансував свій бюджетний дефіцит шляхом емісії грошових коштів [8].

У даному випадку дані бухгалтерського обліку про стан і результати господарської діяльності повинні відображати реальні витрати виробництва підприємства, а також підвищений рівень доходів за вчасного реагування економічних служб підприємства на ситуацію на ринку. Тобто на першому етапі різкого зростання попиту в бухгалтерському обліку виникає додатковий об'єкт, що деталізує джерела отримання прибутку. Даним об'єктом є інфляційний прибуток. Така величина повинна відображатися у бухгалтерській звітності або примітках до неї з метою забезпечення об'єктивності інформації для користувачів. Одночасно на основі інформації про виробничі потужності, даних бухгалтерського обліку про запаси, структуру інших активів підприємства, його зобов'язань та з урахуванням потреб ринку є можливим прийняття рішень щодо розвитку діяльності. В умовах динаміки активності попиту ситуація ускладнюється підвищенням вартості ресурсів, необхідних для організації виробництва. Облікова інформація про отриманий за рахунок інфляційних процесів дозволяє тимчасово здійснювати операції з нижчим рівнем рентабельності, проте, не сприяє стабільності роботи та уникнення кризових ситуацій.

Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат створює так звану інфляційну спіраль. Інфляційна спіраль – взаємозалежне підвищення заробітної плати та ринкових цін. У зв'язку з підвищенням цін працівники вимагають підвищення заробітної плати, але зростання доходів призводить до збільшення грошової маси, що веде до подальшого росту цін [1].

Помірна інфляція характеризується повільним зростанням цін: щорічний рівень інфляції вимірюється однозначним числом. Коли ціни відносно стабільні, довіра населення до грошових коштів є досить високою, що обумовлює формування заощаджень [1]. Така інфляція властива більшості країн з розвинутою ринковою економікою і є звичним явищем. Багато сучасних економістів вважають таку інфляцію необхідною для ефективного економічного розвитку. Вона дозволяє ефективно коректувати ціни відносно умов виробництва та попиту, що змінюються [3]. Позитивний потенціал помірної

інфляції полягає в тому, що, знецінюючи гроші, вона стимулює інвестиційний процес. При помірній інфляції підприємці та фінансові структури ще можуть адекватно реагувати на зміни, що відбуваються на ринку. Відповідним чином може реагувати й уряд, коригуючи свою соціально-економічну політику [4]. Помірна інфляція на діяльність підприємств має виключно позитивний вплив, оскільки незначне й рівномірне зростання цін у майбутньому стимулює нарощувати обсяги виробництва з метою отримання більшого прибутку. Помірну інфляцію також називають інерційною.

Галопуюча інфляція – це така інфляція, яка набуває розміру двозначного числа щорічно. Вона супроводжується стрімким підвищенням цін, охоплює всі сфери господарського життя й викликає серйозні негативні наслідки в економіці та соціальній сфері. Зростання індексів галопуючої інфляції практично некероване та набуває хронічного характеру [2]. В умовах галопуючої інфляції виникає необхідність коригування облікових та (або) звітних даних, оскільки відбувається доволі швидко зростання цін. Для реагування на швидке зростання цін підприємства повинні підвищити ціни на продукцію, оскільки в іншому випадку господарська діяльність може бути збитковою. Розрахунки оновленої вартості готової продукції необхідно підтвердити обліковими даними щодо рівня витрат на виготовлення продукції та (або) послуг. За умови, що рівень зростання цін не відповідає вимогам нормативних документів щодо умов коригування облікових даних, доцільним є формування внутрішньої звітності.

Гіперінфляція – інфляція, що вийшла з-під контролю, коли ціни стрімко зростають разом із швидким знеціненням грошової одиниці. Така інфляція неминуче призводить до ще більшого скорочення промислового виробництва і падіння жи-

тєвого рівня населення. Зникає стимул вкладати інвестиції у виробництво, оскільки інвестиційний дохід буде нескоро, а за цей термін втратиться їхня цінність. Причинами виникнення гіперінфляції є: раптове та істотне збільшення обсягів грошової маси, яка не підтримується відповідним зростанням пропозиції товарів і послуг. Це призводить до втрати балансу між попитом і пропозицією грошей. За умов гіперінфляції: руйнуються господарські зв'язки; масово банкрутують підприємства; припиняють свою діяльність підприємці. Гіперінфляція в Україні спостерігалась у 1993 р. [2].

Наявність гіперінфляції висуває нові вимоги оперативності та аналітичності до бухгалтерського обліку. По-перше, на основі облікових даних користувачі повинні отримувати інформацію про витрати, суми дебіторської та кредиторської заборгованості, рівень яких постійно зростає. Важливість таких відомостей обумовлена їх безпосереднім впливом на розмір фінансових результатів. Необхідним є використання такої методики оцінки та перерахунку облікових даних, яка б забезпечувала швидке облікове відображення змінених економічних вартостей. По-друге, коло об'єктів аналітичного обліку значно розширюється. Насамперед, в умовах існування інфляційних процесів виникають як інфляційні доходи, так і додаткові інфляційні витрати ("витрати меню", витрати на "стерті черевики", витрати, що виникають внаслідок посилення податкового навантаження).

Розкриті види інфляції найбільш суттєво впливають на оцінку активів і пасивів, оскільки мають числове вираження та вимагають відповідного врахування в обліку. Нормативними документами не передбачено диференційованого підходу, у зв'язку з цим, доцільно було б розробити на підприємстві внутрішні положення щодо порядку перерахунку показників бухгалтерського обліку та

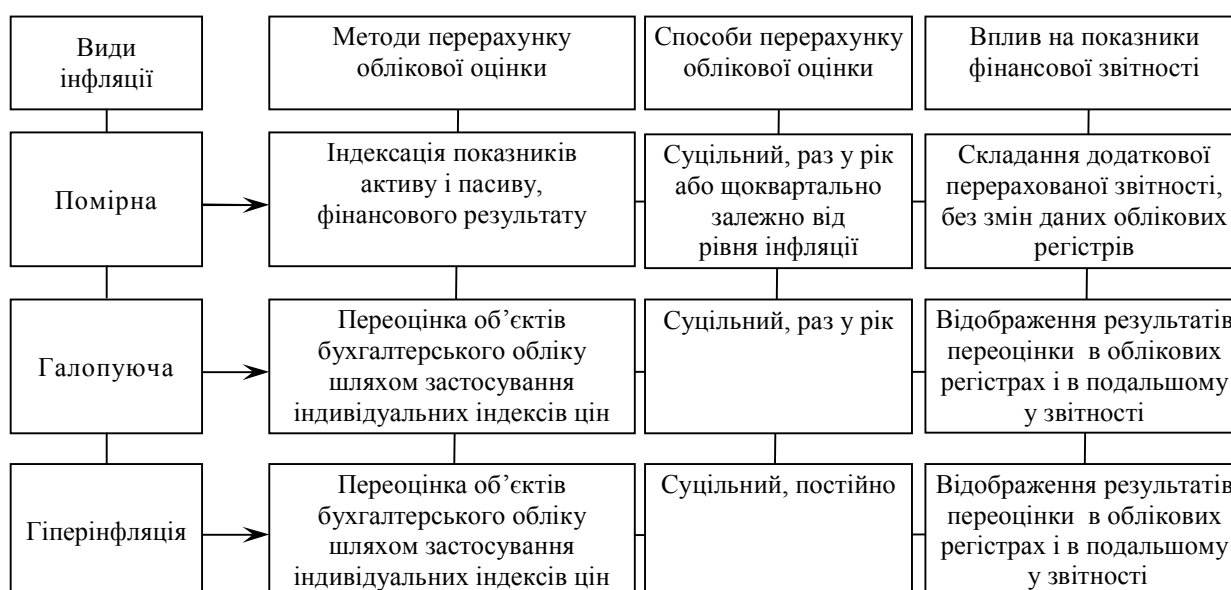

Рис. 1. Процедури коригування облікових даних на вплив інфляції

звітності відповідно до рівня зміни вартостей (рис. 1).

Отже, виходячи з представленої сукупності процедур врахування інфляції в даних бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності, вплив інфляційних процесів підлягає відображенню для отримання об'єктивної інформації про стан і результати господарської діяльності. Однак ступінь та періодичність коригування визначаються рівнем динаміки інфляції. У межах помірної, галоупуючої та гіперінфляції можуть бути розроблені індивідуальні індекси, а також інтервали коливання індексів інфляції та відповідні коригування в облікових реєстрах або звітних даних.

Поряд з існуючими видами інфляції розрізняють дезінфляцію, що передбачає сповільнення темпів інфляції. В Україні періоди дезінфляції траплялися в 1995-1996 роках, коли високі темпи інфляції, що вимірювалася чотиризначними числами, були зменшені завдяки застосуванню активної стабілізаційної політики [8]. Основними наслідками дезінфляції є підвищення податків, скорочення бюджетних витрат, "заморожування" цін та заробітної плати, пошквдження продажу державних цінних паперів. Дефляція є зменшенням грошової маси, вилученням з обігу частини грошових засобів, випущених в період інфляції. Причинами дефляції є: зниження цін, що може бути викликано падінням платоспроможного попиту (під час кризи надвиробництва), та зменшення витрат (в результаті зниження мит на іноземні товари); низький рівень доходів; недостатня кількість готівкових грошей в обігу; підвищення обсягів пропозиції, надвиробництва товару, збільшення попиту на гроші або зменшення обсягу доступних коштів або кредитів. Для економіки явище дефляції небажане, оскільки воно призводить до економічного спаду й погіршення умов підприємництва [3]. Головними завданнями, що формуються користувачами бухгалтерської звітності в період зниження цін або зменшення темпів їх зростання, є формування на високому рівні аналітичності даних про розміри доходів і витрат, які виникають у результаті зміни цінового рівня за видами діяльності підприємства. Наявність такої сукупності даних дозволяє управлінському персоналу своєчасно прийняти рішення щодо скорочення витрат або переорієнтування діяльності на інші види діяльності. При цьому зростає необхідність у оперативному відображенні зміни оцінок складових майна підприємства.

За очікуванням економічних суб'єктів щодо тенденцій та темпів зміни рівня цін розрізняють очікувану і неочікувану інфляцію. Очікувана інфляція – та, яка прогнозується на який-небудь період часу, вона передбачена з достатнім ступенем надійності. Така інфляція нерідко є результатом дій уряду. Чинник очікуваності дозволяє, маючи прогноз зростання цін, адаптуватися до нього. Навіть у разі гіперінфляції прогнозоване зростання цін може завдати економічним суб'єктам збитку менш значного, ніж несподіваний стрибок цін, хай навіть на невелику кількість відсотків [1]. Урахування прогнозованого рівня інфляції необхідне для розробки

облікової політики та вибору методів коригування даних з відповідним підбором коефіцієнтів перерахунку. Крім того, прогнозованість підвищення цін дозволяє створити резерви можливих втрат внаслідок зміни цін. Порядок їх формування повинен висвітлюватися в обліковій політиці підприємства. Під час розробки відповідного положення слід визначити спосіб зміни даних бухгалтерського обліку та показників бухгалтерської звітності, що також впливає на організацію роботи облікового персоналу. Так, введення суцільного перерахунку облікових відомостей на постійній основі передбачає збільшення обсягу роботи бухгалтерів, що слід включити до розпорядчих документів. Таким чином, якщо попередні види інфляції впливають на бухгалтерський облік у вартісному вираженні, то наявність очікуваної інфляції обумовлює застосування ряду організаційних заходів.

Неочікувана інфляція – це інфляція, яка характеризується раптовим підвищенням цін, що негативно відображається на податковій системі та системі грошового обігу. Даний вид інфляції ґрунтується на інфляційних очікуваннях населення [9].

За здатністю державних органів впливати на інфляцію розрізняють контрольовану та неконтрольовану інфляції. Контрольована інфляція – це інфляція, коли держава може за допомогою різних методів контролювати її вплив на економіку країни.

Ідея "контрольованої" інфляції сформувався як складова частина кейнсіанської теорії державного регулювання економіки шляхом втручання в платоспроможний попит. Дж. М. Кейнс і його послідовники вважали, що різними економічними важелями, у тому числі збільшенням грошової маси в обігу, держава може стимулювати розширення попиту, реакцією на що буде зростання пропозиції, а отже, і виробництва товарів без підвищення цін. Особливо ефективним вплив збільшення грошової маси вони вважали за таких умов: 1) відносно вільна конкуренція на ринку; 2) наявність на ринку резервів засобів виробництва і робочої сили (неповна зайнятість), які внаслідок збільшення попиту втягуються в сферу виробництва; 3) неконтрольована зміна позичкового процента під впливом попиту і пропозиції на грошовому ринку, що дає можливість знижувати його при випуску в обіг додаткової маси грошей. Це призводить, у свою чергу, до зростання інвестицій і послаблення інфляційного тиску надлишку грошей на товарних ринках. Таке переключення додаткової емісії робить інфляцію регульованою й ефективною навіть при повній зайнятості [7]. Неконтрольована інфляція – це інфляція, коли держава не може її контролювати та за допомогою різних методів її стримувати. Це така ситуація в країні, коли ціни зростають нестабільними темпами, збільшується безробіття в країні, держава не може стримати підвищення податків.

Щодо впливу на бухгалтерський облік, то контрольована та неконтрольована інфляція, як і будь-яка інфляція, здійснює вплив на облікове відображення складових майна, капіталу та зобов'язань підприємства. Однак найбільш суттєвим є

необхідність підприємства вживати власних заходів щодо страхування своєї діяльності та підтримки стабільності діяльності у випадку неконтрольованості інфляції.

Вплив на господарську діяльність, а отже, і організацію та ведення бухгалтерського обліку здійснює рівень збалансованості інфляції. Збалансованою є така інфляція, за якої відповідно до щорічного зростання виробництва та зайнятості цін на основні види товарів і послуг зростає відсоткова ставка. Така інфляція не змінює основних параметрів розвитку економіки. В умовах незбалансованої інфляції ціни різко зростають, причому неодноразово на всі товари і послуги. Незбалансована інфляція негативно впливає насамперед на грошовий обіг та систему оподаткування. Інфляція, до якої економіка не може адаптуватися, призводить до перерозподілу доходів у суспільстві [5]. Відповідно, у межах господарської діяльності методики обліку повинні бути легко адаптовані до умов ринку та формувати інформаційний простір для забезпечення переорієнтування виробництва згідно з вимогами і потребами ринку. За незбалансованості інфляції спостерігається зростання цін, податкове навантаження, як правило, зростає, що також вимагає своєчасного передбачення у формуванні резервів витрат і втрат у зв'язку з змінами цін.

5. Висновки

Характерними рисами сучасної економічної науки є інтеграція різних напрямів. Це у повній мірі відповідає розвитку бухгалтерського обліку. Достовірність та об'єктивність облікових даних і показників фінансової звітності можуть бути забезпечені виключно адекватним відображенням тих процесів, які відбуваються у межах підприємства, та своєчасним урахуванням тенденцій зовнішнього середовища. Це обумовлює необхідність врахування положень економічної теорії у процесі організації бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим, нами проаналізовано основні види інфляції, які чинять вплив на стан господарської діяльності та показники бухгалтерського обліку. Виділено групу інфля-

ційних процесів, які впливають на організацію обліку на підприємстві. Розкрито сукупність можливих способів і методів коригування показників облікових реєстрів і бухгалтерської звітності за рівних рівнів інфляції. Наведені організаційно-методичні положення сприяють уточненню процедур організації та ведення бухгалтерського обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилінська О. Я. Макроекономіка : навч. пос. / О.Я. Базилінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 442 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/63/4522.html>
2. Економічні та соціальні наслідки інфляції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-4772-3.html> **Ошибка!**
Недопустимый объект гиперссылки.
3. Інфляція. Антиінфляційна політика в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-5296-1.html>
4. Інфляція попиту та пропозиції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : **Ошибка!**
Недопустимый объект гиперссылки.
5. Інфляція, її види, причини та наслідки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebooktime.net/book_46_glava_3_POZDIL_I_INFLIACI.html
6. Коваленко О. Інфляція в Україні: особливості та вплив на фінансову систему / О. Коваленко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19 – С. 308–315.
7. Методи регулювання інфляції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : **Ошибка!**
Недопустимый объект гиперссылки.
8. Поняття інфляції. Інфляція попиту та інфляція витрат. Стагфляція. Наукова бібліотека "Буковина" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,182/id,7780/
9. Сутність, види, причини виникнення інфляції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-5436-4.html> \

ЕКОНОМІЧНА СУТЬ ВИТРАТ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Розглянуто економічну суть терміну витрати, його відмінність та взаємозв'язок із поняттями "затрати", "затрати виробництва", "витрати виробництва" та "виробнича собівартість"; вироблено власну позицію автора щодо вживання термінів "витрати", "затрати" в системі економічної науки та бухгалтерського обліку зокрема.

Ключові слова: економічна сутність витрат, витрати підприємства, витрати виробництва, затрати, затрати виробництва, виробнича собівартість, собівартість продукції.

Panchenkova Y., Holovatska S., Zelenska O.

ECONOMIC COSTS OF THE MERITS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract. Consider the economic substance of the term cost distinction and its relationship with the concepts of "cost", "production costs", "production costs" and "production cost", produced by its own position on the use of the terms "cost", "expenses" in the economic science and accounting in particular.

Keywords: economic nature of costs, expenses, production costs, expenses, costs of production, production costs, production costs.

1. Вступ

Бухгалтерський облік як наука постійно розвивається і вдосконалюється, створює інформаційні, контрольні та інші умови для прийняття цілеспрямованих управлінських рішень у напрямку оптимізації витрат промислового виробництва. Витрати є важливим фактором діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, навколо якого зосереджена чи не основна увага власників, керівників різних рівнів управління, контролюючих органів та інших зацікавлених осіб. Тому наукові дослідження економічної сутності витрат, управління витратами та їх обліково-аналітичного забезпечення займають чи не найбільшу питому вагу, у порівнянні з іншими темами.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Термін "витрати" нерідко вживається вченими-економістами, бухгалтерами, контролерами-ревізорами, аудиторами. В економічних науках це один із найважливіших термінів, навколо якого групуються інші менш важливі терміни, адже однозначне трактування терміну "витрати", визначення сфер його застосування в науці та практиці має непересічне значення.

Сьогодні витрати розглядає значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених та науковців. Серед них: вітчизняні вчені-політекономі (С. В. Мочерний, Г. Фандель), фінансисти (В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благуно, І. Р. Чуй), економісти підприємств (Л. Г. Мельник, З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин, П. С. Харів, М. І. Хопчан та інші), провідні теоретики та практики бухгалтерського обліку (Ф. Ф. Бугинець, В. В. Сопко, О. В. Олійник, М. Г. Чумаченко, П. Й. Атамас, С. Ф. Голов, Л. В. Нападівська, Т. Г. Каменська, М. І. Скрипник, В. А. Дерій, Ю. В. Борисейко та інші), а також зарубіжні науковці і практики – П. С. Безруких, М. А. Вакрушин, В. Ф. Палій, К. Друрі, Я. В. Соколов,

А. Ф. Аксененко, І. А. Басманов, В. Б. Івашкевич, Р. Мюллендорф, Дж. Ріс, Ч. Хорнгрен та інші.

Ці теоретики і практики зробили вагомий внесок у розвиток термінології, пов'язаної з витратами, та її застосування в економічних науках. Проте у даній науковій сфері ще й досі залишилось чимало неузгоджених і недостатньо досліджених питань, зокрема не існує єдиного та однозначного трактування сутності категорії "витрати".

3. Мета статті і постановка завдання

Метою дослідження є узагальнення економічної суті витрат виробництва в загальноекономічному та обліковому аспектах; аналіз історичних етапів розвитку і становлення знань про природу витрат; розмежування сутності економічних категорій "витрати", "затрати", "собівартість".

4. Виклад основного матеріалу

Категорія витрат характерна для всіх суб'єктів господарювання незалежно від їхнього виду діяльності, форми власності, розміру. Витрати впливають прямо й опосередковано практично на всі площини функціонування фірми, визначаючи її політику ціноутворення, обсяги виробництва, розмір прибутку, показники фінансового стану, конкурентоспроможність продукції та підприємства в цілому, ефективність управління компанією та ін. Взагалі, витрати віддзеркалюють ціну усіх залучених підприємством економічних ресурсів і, таким чином, просто характеризують ефективність його діяльності.

Еволюція знань про витрати має свою історію й етапи становлення. Варто погодитися з тим, що вивчення історії має велике значення. І не тільки тому, що можна навчитися чогось з минулого, а й тому, що сучасне і майбутнє пов'язані з минулим неперервною суспільних інституцій. Сьогоднішній і завтрашній вибір формується минулим [20].

Ось чому розгляд історичного розвитку поняття "витрат" як економічної категорії є важливим кроком у дослідженні даної тематики.

Вчений Н. С. Андрющенко на основі своїх досліджень виокремив чотири етапи розвитку знань про витрати [1; 20]:

– перший етап – публічна звітність про витрати, відслідковування, облік і контроль витрат

на господарському та державному рівнях (XXVIII – II ст. до н.е.). На даному етапі формується найпростіше уявлення про витрати та їх роль у веденні господарства. Визначальними є праці: вчених античності Ксенофонта ("Про доходи" та "Економіка" або вчення про господарство) й Аристотеля; представника староіндійської економічної думки Каутільї (трактат "Артхашастра"); а також римських

Таблиця 1

Тлумачення економічної сутності категорії "витрати" у науковій літературі

Череп А.В. [14]	Під витратами варто розуміти явні (фактичні, розрахункові) витрати підприємства, а під затратами – зменшення засобів підприємства або збільшення його боргових зобов'язань у процесі господарської діяльності
Грещак М. Г., Коцюба О. С. [5, с. 26]	Витрати підприємства визначаються як обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для досягнення певної мети
Турило А. М., Кравчук Ю. Б., Турило А. А. [21, с. 32]	Витрати – це вартісне вираження абсолютної величини застосовано-спожитих ресурсів, необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства і досягнення ним поставленої мети
Оницько С. М., Марич П. М. [11, с. 123]	Виробничі витрати – це спожиті у процесі виробництва засоби виробництва, які втілюють у собі минулу працю (сировину, матеріали, амортизацію основних засобів, працю робітників, зайнятих у процесі виробництва)
Нашкерська В. Г. [4]	Витрати – це процес споживання або використання матеріалів, товарів, робіт і послуг у процесі одержання доходу. Здійснення витрат прямо або частково пов'язується з процесами виробництва та реалізації продукції. Витрати визнаються при зменшенні активів або при зростанні зобов'язань, внаслідок яких відбувається зменшення власного капіталу (за винятком випадків вилучення капіталу власниками) за умови їх достовірної оцінки
Бланк І. А. [2, с. 19]	Витрати – виражені в грошовій формі поточні витрати трудових, матеріальних, фінансових і інших видів ресурсів на виробництво продукції
Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. [12, с. 43]	Витрати підприємства формуються в процесі використання ресурсів при здійсненні певної його діяльності. Вони мають цільову спрямованість. Витрати підприємства визначаються як сума зменшення вартості активів або зменшення власного капіталу (збиток)
Шумпетер Й. [17]	Витрати – це та сума грошей, яку ділова людина змушена сплачувати іншим господарюючим суб'єктам для того, щоб одержати свій товар або засоби його виробництва, тобто свої витрати на виробництво або придбання товарно-матеріальних цінностей
Економічна енциклопедія за ред. С. В. Мочерного [7, с. 203]	Витрати – виражені у грошовій формі витрати різних видів економічних ресурсів (праці, сировини, матеріалів, основних засобів, фінансових ресурсів) у процесі виробництва, обігу й розподілу продукції, товарів
Рада зі стандартів фінансового обліку США [13]	Витрати – це або інше використання активів або виникнення кредиторської заборгованості у результаті відвантаження або виробництва товарів, надання послуг або здійснення інших операцій, які є основою діяльності господарюючого суб'єкта. При цьому РСФО США розрізняє витрати і втрати (збитки): втрати (збитки) – це зменшення власного капіталу (чистих активів) у результаті побічних або випадкових угод господарюючого суб'єкта і всіх інших операцій, подій та обставин, що впливають на нього протягом періоду, за винятком виплат власникам. Але у розрахунок прибутку включаються як витрати, так і втрати
Інститут присяжних бухгалтерів США [13]	Американський ІПБ називає витратами валове зменшення активів або валовий приріст кредиторської заборгованості, які виникли у результаті прибутково орієнтованої діяльності підприємства та які визначаються і оцінюються відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку

вчених-економістів Варрона (трактат "Про сільське господарство") та Колуммела ("Про сільське господарство");

– другий етап – здійснення спроб розкрити суть поняття "витрати", поява різних теорій витрат (XIV-XIX ст.). Представниками даного етапу розвитку знань про витрати є: класик політичної економії К. Маркс ("Капітал"), А. Сміт ("Исследование о природе и причинах богатства народов") і його послідовник Д. Рікардо; неокласик А. Маршалл; австрійські маржиналісти К. Менгер, Ф. Візер;

– третій етап – використання математичних методів у теорії, дослідження поведінки витрат, вивчення витрат як об'єкту обліку і контролю (XX ст.). На увагу заслуговують праці економіста-математика Є. Є. Слуцького та німецького теоретика бухгалтерського обліку Е. Шмаленбаха;

– четвертий етап – виникнення нового напрямку дослідження – управління витратами (кін. XX – поч. XXI ст.). Представники сучасної економічної теорії: К. Р. Макконел ("Економікс: принципи, проблеми і політика"), С. Л. Брю, Е. Дж. Долан, Д. Е. Ліндсей.

точні витрати підприємства, що представлені показником собівартості продукції.

Плутанину в термінах посилює вживання в економічній літературі ряду синонімічних понять: в україномовних джерелах – "витрати", "затрати", "видатки", у російськомовних джерелах – "затрати", "расходы", "издержки". Складність правильного використання зазначених категорій пов'язана переважно із проблемами перекладу на українську і російську мови англійських термінів "expense", "cost" та інших, а також вживання російських аналогів українського слова "витрати".

Термін "затрати" (*cost*) стосується будь-якого використання ресурсів, в тому числі на придбання активів, в той час як термін "витрати" (*expense*) – використання сукупних ресурсів, тобто тих, які при визначенні прибутку господарюючого суб'єкта за даний період часу ставляться у відповідність доходам. Хоча значна частина затрат стає витратами, між ними існує різниця, тому дані терміни не повинні використовуватись як синоніми. Один із варіантів розмежування категорій "витрати" й "затрати" запропонував О. Г. Шпикуляк (табл. 2) [22].

Таблиця 2

Ознаки розмежування категорій „витрат” і „затрати” [22]

ВИТРАТИ	ЗАТРАТИ
1. Вартісний показник	1. Натурально-речовий показник
2. Джерело: ресурси й активи	2. Джерело: вартість одиниці ресурсів й активів, вкладених у виробництво
3. Рівень: визначається технологією і організацією виробництва	3. Рівень: визначається вартістю, ціною вхідних ресурсів
4. Вплив: продуктивність виробництва, конкурентоспроможність продукту	4. Вплив: прибутковість бізнесу і цінова конкурентоспроможність товару
5. Мінімізація: покращення техніко-технологічного оснащення та організації праці	5. Мінімізація: оптимізація затрат і постачання ресурсів за прийнятними цінами

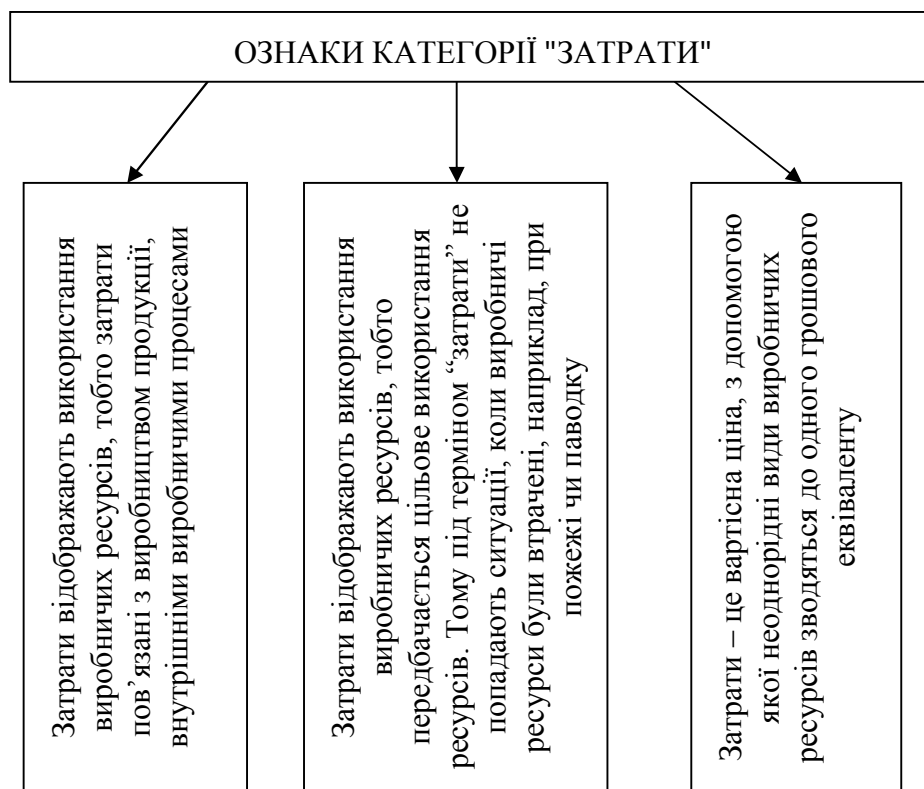
На сьогоднішній день термін "витрати" наявний у багатьох словникових та енциклопедичних виданнях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках, брошурах, наукових статтях, тезах доповідей тощо. Про цей термін вчені-економісти написали чимало. У сучасній економічній літературі наведено багато різноманітних визначень категорії "витрати", проте ці визначення часто є неоднозначними та розглядають поняття витрат з різних точок зору. Так, дуже часто, вивчаючи економічний зміст даного терміну, його розглядають у взаємозв'язку з такими загальноекономічними поняттями, як: "суспільні витрати виробництва", "індивідуальні витрати виробництва", "затрати", "затрати виробництва", "собівартість", "собівартість виробництва". Таке розмаїття термінів спричинено, насамперед, тим, що дана категорія стосується багатьох процесів (виробництво, споживання, нагромадження, обіг, обмін) і є об'єктом обліку, контролю, планування, аналізу та управління.

Різні вчені-економісти дають різне визначення категорії "витрати" (табл. 1). Більшість з них визначають категорію витрат в основному як по-

Витрати формуються затратами на етапі виробництва блага і встановлення його вартості, яка вже потім оплачується ціною. Від того, наскільки розмір затрат є оптимальним, залежить сума витрат або сукупність цін вкладених ресурсів у продукування блага. Саме тут криються функціональні й загальноекономічні відмінності понять, але в економічному обороті вони взаємоперетворені. Затрати з часом стають витратами – це впливає із природи ринкових взаємовідносин, за яких усе має вартість, яка вимірюється ціною. Існує думка, що затрати суб'єкта господарювання слід розглядати як вартісний вираз обміну і трансформації ресурсів підприємства, а також їхнього невідшкодованого виходу за межі підприємства [8]. Але все ж таки вартісний вираз обміну формується у процесі створення вартості, яка є сукупністю вартості трансформованих ресурсів, ось чому невідшкодований вихід за межі підприємства є витратами, які повинні бути оплачені ціною. Саме природа ринку дає підстави так думати і стверджувати, що затрати – категорія технологіко-економічна, а витрати – фінансово-економічна [22].

Витрати дають можливість визначити бажану ціну продукту і формують фінансові результати бізнесу, вони включають обумовлені законодавчо статті вкладених у виробництво активів та платежів, які в майбутньому мають бути відшкодовані виручкою від реалізації. Таким чином, інститут витрат формує передумови фінансово-економічного благополуччя виробника і соціального споживача. Витрати дають підстави для формування вигід для учасників ринкового процесу.

На практиці і на сьогоднішні поняття "затрати" часто ототожнюються з поняттям "витрати". Однак ці терміни відрізняються одне від одного і не повинні використовуватись як синонімічні. Підтвердження пропагованої нами думки є висновок С. А. Ніколаєвої: затрати – це вартісна оцінка використуваних виробничих ресурсів [10, с. 96]. У поняття "затрати" автор закладає три визначальні ознаки (рис. 1).

Рис. 1. Ознаки категорії "затрати"

В економічній теорії загальноприйнятим є визначення операційного процесу за такою схемою: гроші – перетворення грошей у ресурси діяльності – об'єднання ресурсів (перетворення ресурсів діяльності на продукт праці) – перетворення продукту праці знову в гроші. Таким чином, господарювання пов'язано з трьома процесами – "витрати – затрати – доходи". Вважається, що історична назва процесу перетворення придбаних ресурсів на продукт діяльності до моменту його продажу, тобто коли відбуваються операції, пов'язані з технологією та організацією виробництва аж до моменту продажу – "затрати". Цей процес вже не характе-

ризує витрачання грошей, а характеризує процес перетворення ресурсів.

Таким чином, затрати й витрати не можна вважати тотожними поняттями, хоча вони досить близькі, витрати потрібно розглядати як неминучі затрати підприємства, які сформувалися раніше й перетворилися на минулі в цьому звітному періоді. Однак, навіть за наявності окреслених відмінностей між категоріями, їх потрібно розглядати в комплексі, адже вони доповнюють одна одну і впливають одна з одної, це аксіома, яку потрібно обов'язково враховувати.

Економічний зміст понять "витрати виробництва" і "затрати виробництва" по суті однаковий. Характер виробництва не змінює сутності та основних економічних відносин, оскільки товар виготовляється як безпосередньо суспільний продукт. І у першому, і у другому випадках субстанція одна і та ж – втілена в продукті праці, яка складається з

перенесеної і знову створеної вартості. При цьому поняття "витрати виробництва", як правило, вживають щодо витрат за їх призначенням, що рівнозначно поняттю собівартості продукції і незавершеного виробництва в розрізі калькуляційних статей. "Затрати на виробництво" співвідносять із витратами за економічними елементами.

У нормативних актах України наводиться тільки термін "витрати". Відповідно до П(С)БО 16 "Витрати", що затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318, під витратами розуміється зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення

зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок внесків власників) [15]. Цікавим є те, що в Плані рахунків назви всіх рахунків класу 8 та класу 9 включають термін "витрати", а в П(С)БО 16 "Витрати" у п. 21, 22 при визначенні економічних елементів витрат вказується матеріальні затрати; у формі № 2 "Звіт про фінансові результати" рядок другого розділу 230 має назву "Матеріальні затрати".

Однак, для того, щоб зрозуміти сутність поняття витрат, необхідно детально розглядати не тільки окремі категорії, а й етапи їх безпосереднього формування. Досліджувати процес формування витрат більшість авторів пропонує на основі "ресурсного" підходу. Суть цього підходу полягає в тому, що новий продукт створюється (чи будь-який кінцевий результат досягається) на основі витрат ресурсів: робочої сили, засобів праці і предметів праці. Використані в процесі виробництва засоби і предмети праці та жива праця формують поняття "витрати".

В економічному тлумаченні витрат є поняття, що характеризує використання різних речовин і сил природи у процесі господарювання [17]. Грошовий вираз суми витрат на виробництво конкретного продукту визначає поняття "собівартість". Собівартість продукції була й залишається економічною категорією, яка характеризує результати діяльності підприємства. В умовах ринкової економіки України вона набуває особливу актуальність.

Собівартість, як форма руху ресурсів (елементів активу) фірми, виконує подвійну функцію: по-перше, вона характеризує суму й структуру занижених витрат, по-друге, забезпечує повернення цих витрат в одержаному доході від реалізації продукції. Собівартість продукту – це синтетичний показник, який одержують "на виході" процесу виробництва, тобто як результат його.

Під час розкриття економічної сутності витрат виробництва, необхідно прийняти за основу змістовну характеристику виробництва як суспільного явища, що має двійний характер: 1) процес виробничого споживання ресурсів; 2) процес створення нового продукту [17]. Вартісна характеристика процесу виробництва формується із витрат виробництва, що є вартісним виразом затрачених на виробництво ресурсів, в результаті створення нового продукту трансформуються у собівартість, тому щоб достовірно визначити собівартість виробленого продукту, необхідно врахувати витрати на його виробництво. Такий підхід до розуміння витрат виробництва в економічному тлумаченні має бути базовим для визначення цього поняття в бухгалтерській термінології.

Проте до складу витрат підприємства входять не тільки ті, що пов'язані з купівлею ресурсів, крім них, підприємство несе витрати на збут та просування продукції на ринок. Сюди належать витрати, пов'язані з транспортування виробів споживачу, на здійснення маркетингових досліджень та організацію реклами тощо. Виражені у грошовій формі вони являють собою витрати реалізації

продукції. Крім цього, підприємство сплачує податки, збори, робить відрахування в різноманітні цільові та позабюджетні фонди, що також належить до собівартості продукції. Сума витрат виробництва і реалізації, податків, зборів та єдиного соціального внеску становить витрати підприємства або повну собівартість продукції.

Зміст поняття "витрати" в бухгалтерському обліку пов'язане з визначенням фінансового результату – чистого прибутку або збитку за певний звітний період для складання фінансової звітності. Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємств усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ) та її розкриття у фінансовій звітності регламентуються згадуваним вище П(С)БО 16 "Витрати". Витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, у якому вони були здійснені.

З позицій бухгалтерського підходу, до виробничих витрат варто відносити всі реальні, фактичні витрати, що здійснюються в грошовій формі. Такими можуть бути: заробітна плата робітників; плата за оренду будинків, споруд, верстатів, устаткування; оплата транспортних витрат; оплата послуг банків, страхових компаній тощо. З позицій економічного підходу, до витрат виробництва варто відносити не тільки фактичні витрати, здійснювані у грошовій формі, але і не оплачувані фірмою витрати, витрати, пов'язані з упущеною можливістю найоптимальнішого застосування своїх ресурсів. І бухгалтери, і економісти залучають до своїх розрахунків фактичні витрати (заробітна плата робітників, оклади службовців, оренда приміщень та вартість матеріалів). Для бухгалтерів фактичні витрати важливі, оскільки вони охоплюють прямі виплати підприємства іншим юридичним особам, з якими воно має справу. Ці витрати повинні знати і економісти, фактичні витрати – це ті кошти, які могли би бути використанні десь в іншому місці з більшою ефективністю.

Для нашої економіки традиційним є законодавчо регламентований склад витрат, які включаються у собівартість продукції. На даному підході базується податкова система. У зарубіжній практиці не прийнято втручатися на державному рівні у склад собівартості, оскільки цей показник не є обов'язковим для підприємницьких суб'єктів. Якщо він визначається фірмою, то використовується винятково для внутрішніх потреб, а тому вважається комерційною таємницею [17].

Для потреб фіскальної політики держава допускає декілька варіантів розрахунку фінансового результату без визначення й оприлюднення у фінансовій звітності даних про собівартість продукції. Такий підхід вважається більш правильним і він не включає державного регламентування оцінки ресурсів як одного з основних методів об'єктивного визначення результатів господарської діяльності. Але такий підхід вимагає розгляду предметної суті

витрат із точки зору побудови бухгалтерського обліку для зовнішніх (фінансовий аспект) та внутрішніх (внутрішньогосподарський, управлінський аспект) потреб.

Таким чином, роль витрат у господарській діяльності підприємств незаперечна. Величина витрат істотно впливає на формування фінансових результатів підприємства. Однак лише чітко налагоджена система управління витратами дасть відчутні результати в фінансово-господарській діяльності підприємства. Тому зважене й обдумане вирішення питань щодо управління витратами господарюючого суб'єкта забезпечить високий рівень ефективності його діяльності. Основні поняття та процедури в системі управління витратами розглядаються за трьома напрямками: планування витрат; облік та план – фактичний контроль витрат; корегувальний вплив на процес формування витрат [3]. У ринковій економіці управління витратами повинно означати створення єдиної, раціональної, чітко та безперерійно функціонуючої системи з певними цільовими установками та взаємопов'язаними елементами.

5. Висновки

Витрати в бухгалтерському розумінні відрізняються від витрат в економічному тлумаченні. Витрати – це загальноекономічна категорія, яка характеризує використання різних речовин і сил природи в процесі господарювання. З позицій економічного підходу, до витрат виробництва варто відносити фактичні витрати, здійснювані у грошовій формі, а також затрати втрачених можливостей, тобто суму грошей, яку можна отримати при найбільш вигідному з усіх можливих альтернативних варіантів використання ресурсів. Таким чином, економічні витрати будь-якого ресурсу, обраного для виробництва продукції, дорівнюють його вартості за найкращого з усіх можливих варіантів використання. З позицій бухгалтерського підходу, виробничі витрати – це вартісний (грошовий) вираз конкретних ресурсів, затрачених на виробництво. У результаті створення нового продукту виробничі витрати трансформуються у собівартість. Собівартість продукту – це синтетичний показник, який одержують "на виході" процесу виробництва, тобто як результат його. Тому щоб достовірно визначити собівартість виробленого продукту, необхідно врахувати витрати на його виробництво.

Підтримуючи думку В. А. Дерія, з метою уникнення подальших непорозумінь і помилок вважаємо за доречне у вітчизняній економічній науці використовувати термін "витрати" [6]. Термін "затрати" доцільно вживати тоді, коли мова йде про затрати конкретного часу (людино-днів, людино-годин), матеріалів (кілограмів, центнерів, тонн, одиниць і т.д.), реальних грошей (готівки) на придбання товарно-матеріальних цінностей, тобто коли використовуються індивідуалізовані натуральні вимірники або грошові одиниці. Саме такий підхід до розуміння витрат покладений в основу П(С)БО 16 "Витрати".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Н. С. Суть і значення витрат: історичний аспект / Н. С. Андрющенко // Економічна теорія та історія економічної думки. – 2007. – № 5. – С. 3-7.
2. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К. : "Ника – Центр", 1998. – 480 с.
3. Бойко Є. І. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах / Є. І. Бойко, О. А. Лоза // Науковий вісник НЛТУУ: Збірник наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2008, вип. 18.6. – С. 139-143.
4. Голуб Н. О. Економічний зміст витрат на поліпшення сільськогосподарських земель / Н. О. Голуб // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 2. – С. 73-75.
5. Грещак М. Г. Управління витратами / М. Г. Грещак, О. С. Коцюба: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2002. – 131 с.
6. Дерій В. А. Термін "витрати" та його трактування для потреб обліку і контролю / В. А. Дерій // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С. 154-160.
7. Економічний енциклопедичний словник. У 2-х томах. – Т. 1: А-Н / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій: [за ред. С. В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
8. Козаченко Г. В. Управління затратами підприємства: монографія / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, Л. Ю. Хлапюнов, Г. А. Макухін. – К. : Лібра, 2007. – 320 с.
9. Костенко О. М. Управління витратами підприємства в процесі формування його фінансової результативності / О. М. Костенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 142, ч. 2. – С. 139-143.
10. Николаева С. А. Управленческий учёт. Легенды и мифы. / С. А. Николаева, С. В. Шебек. – М. : Аудиторско-консалтинговая фирма "ЦБА", 2004. – 288 с.
11. Онисько С. М. Фінанси підприємств : [підручник для студентів ВНЗ] / С. М. Онисько, П. М. Марич. – [2-ге вид., стереотип.] – Львів : Магнолія Плюс, 2005. – 366 с.
12. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2009. – 358 с.
13. Остапенко Я. О. Облік витрат на виробництво та собівартість продукції в ринкових умовах / Я. О. Остапенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 2 (49). – С. 121-126.
14. Пенькова А. А. Витрати як базовий елемент господарської діяльності / А. А. Пенькова // Економічний простір: Збірник наукових праць. Вінницький національний технічний університет. – 2008. – № 13. – С. 298-303.
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" : затверджене наказом Міні-

стерства фінансів України від 31 березня 1999 року № 87.

16. Радченя Л. І. Економічна сутність витрат виробництва / Л. І. Радченя // Фінанси, облік і аудит: Збірник наук. праць. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 273-277.

17. Романів І. Я. Удосконалення обліку і контролю витрат виробництва / І. Я. Романів // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 139-142.

18. Садовська І. Б. Критерії визначення чинників побудови бухгалтерського обліку витрат: управлінський аспект [Електронний ресурс] / І. Б. Садовська // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси": Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2008. – Вип. 5 (20). Частина 2. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**_%D0%A7_2_207.pdf.

19. Скрипник М. І. Затрати і витрати: проблема трактування понять / М. І. Скрипник // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – Випуск 1 (13). – С. 236-240.

20. Скрипник М. І. Сутність витрат як економічної категорії / М. І. Скрипник // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2009. – № 4 (50). – С. 159-165.

21. Турило А. М. Управління витратами підприємства : навч. посібник / А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с.

22. Шпикуляк О. Г. Інститут витрат в економічній теорії і практиці / О. Г. Шпикуляк // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси": Збірник наукових праць. – Луцьк, 2008. – Вип. 5 (20). Частина 1. – 367 с.

УДК 336.22

Пилипенко Л. М.

АНАЛІЗ НЕДОЛІКІВ І ПРИНЦИПІВ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. Податкова система України функціонує незадовільно, наслідком чого є недостатні обсяги податкових надходжень, гальмування розвитку підприємництва тощо. В статті проаналізовано причини незадовільного функціонування податкової системи України та наведено принципи її подальшого реформування.

Ключові слова: податкова система, реформування податкової системи.

Pulupenko L.

ANALYSIS OF DEFECTS AND PRINCIPLES OF REFORMATION OF A TAX SYSTEM OF UKRAINE

Annotation. Tax system of Ukraine function poorly. Its results are a decrease in tax revenues, braking of enterprise development etc. The reasons of the unsatisfactory Ukrainian tax system functioning are analyzed and principles of its further reform are presented in the article.

Keywords: tax system, reformation of the tax system.

1. Вступ

Податки є чи не основним інструментом державного управління. Від ефективності функціонування податкової системи великою мірою залежить рівень розвитку держави. З одного боку, ця система акумулює фінансові ресурси для забезпечення діяльності державних інституцій та виконання програм державного розвитку. З іншого боку, в податковій системі повинні бути вбудовані механізми регулювання державного розвитку (для певних сфер діяльності – стимулювання розвитку, для інших – стримування, обмеження).

Розбудова податкової системи України розпочалася після того, як наша держава стала незалежною. За двадцять років існування вона зазнала чимало змін. Особливо багатими на зміни були перші десять років становлення податкової системи

України: утворено орган державної влади, який забезпечує функціонування податкової системи, – Державну податкову адміністрацію України, змінено перелік податків і обов'язкових платежів, ускладнено їхнє адміністрування тощо. Проте більшість намагань удосконалити податкову систему не дали очікуваних позитивних результатів. Нині податкова система в Україні не виконує сповна жодної своєї функції – ні фіскальної (не може забезпечити достатнього обсягу податкових надходжень), ні розподільної (основними платниками податків в Україні є, як правило, бідні, а не багаті), ні стимулювальної (вона фактично гальмує розвиток підприємництва та залучення інвестицій, особливо іноземних), ні контрольної тощо. І як наслідок, значна частина української економіки функціонує в так званій тіні. Частки тіньової економіки різні фахівці оцінюють у

межах 40–60 % [1, с. 113]. Тому питання реформування податкової системи України є надзвичайно актуальним.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тематику функціонування податкової системи у своїх працях розглядало багато науковців. Податки є об'єктом кожної економічної теорії. Велику увагу податковій системі у своїх працях приділяли й українські вчені, зокрема І. В. Алексєєв, У. В. Андрейчук, А. Г. Загородній, О. Є. Кузьмін, П. В. Мельник, С. В. Мочерний, В. М. Мурашко, А. М. Соколовська, О. В. Сторожук, С. І. Терещенко, В. М. Федосов, П. В. Цимбал, М. Г. Чумаченко, А. А. Чухно, Є. Ю. Шара, С. І. Юрій та багато ін. Нерідко цю тематику в своїх публікаціях заторкували й українські можновладці, які в той чи інший період входили до складу органів законодавчої та (або) виконавчої влади – М. Азаров, Л. Кучма, В. Пинзеник, С. Терьохін, О. Турчинов, В. Ющенко, Ф. Ярошенко та інші. Та незважаючи на це, проблема незадовільного функціонування податкової системи все ще існує в українській економіці.

3. Мета статті і постановка завдання

Українські вчені, зокрема П. Мельник, П. Цимбал та інші, виділяють два напрями реформування податкової системи – еволюційний, який "...не несе в собі кардинальних змін в короткостроковому плані, а є подальшим вдосконаленням податків", і революційний, що "передбачає одночасні глибокі зміни та перетворення" [2, с. 270; 5, с. 201]. На нашу думку, перш ніж визначити шлях реформування податкової системи України, необхідно з'ясувати причини її незадовільного функціонування, що і є основним завданням цієї наукової роботи.

4. Виклад основного матеріалу

Найпоширенішою в українському суспільстві пропозицією щодо оптимізації системи оподаткування є зниження ставок податків. Проте, порівнявши ставки ключових бюджетоутворювальних податків (ПДВ, податку з доходів фізичних осіб і податку на прибуток) в Україні та у високорозвинених державах, ми дійшли висновку, що ця думка є хибною, оскільки ставки цих податків у нас є співмірними з іноземними. Однак саме ці податки (разом із внесками (зборами) на соціальне страхування) зумовили існування значної частки тіньової економіки. Тому потрібно глибоко дослідити всі елементи системи оподаткування.

Зважаючи на те, що система оподаткування сама є елементом (підсистемою) складнішої системи – системи державного управління, – вона зазнає зовнішнього впливу. До найважливіших зовнішніх чинників, які негативно впливають на податкову систему України, на нашу думку, належать:

- незадовільний стан і функціонування інших систем і механізмів державного управління, зокрема системи соціального страхування, системи міжбюджетних відносин, судової системи тощо;

- відсутність дієвої державної політики боротьби з корупцією;

- непрозорість, нераціональність і неконтрольованість здійснення видатків державного бюджету тощо.

Система соціального страхування негативно впливає на систему оподаткування України з, оскільки база оподаткування податком з доходів фізичних осіб значним чином співпадає з базою розрахунку і сплати внесків на соціальне страхування. Виплата трудових доходів супроводжується не лише утриманням із найманих працівників п'ятнадцятивідсоткового податку з доходів фізичних осіб, але й утриманням із заробітку працівників (близько 3 % такого заробітку) та відрахуванням за рахунок роботодавця (понад 37 % фонду оплати праці) внесків до фондів соціального страхування (з 1 січня 2011 р. єдиного соціального внеску). У структурі витрат суб'єктів господарювання значною є частка внесків до фондів соціального страхування. Оскільки для роботодавців ці витрати є небажаними, вони виплачують заробітну плату своїм працівникам у нелегальний спосіб. Як наслідок, така зарплата не обкладається й податком з доходів фізичних осіб. Тому, одночасно з реформуванням податкової системи слід реформувати систему соціального страхування, в іншому разі ця реформа не дасть очікуваних результатів (принаймні в частині оподаткування доходів фізичних осіб).

Зважаючи на обмеження щодо обсягу роботи, питання способів реформування системи соціального страхування ми не порушуємо. Думка автора з цього приводу викладена в праці [4].

Негативно впливає на функціонування системи оподаткування й незбалансованість державних фінансів у сфері міжбюджетних відносин України, а саме їхня централізація. Більшість податкових надходжень скеровується до центрального бюджету держави, тоді як значний обсяг державних видатків покладається на органи місцевого самоврядування. Зокрема, з надходжень чотирьох основних бюджетоутворювальних податків до місцевого бюджету населеного пункту спрямовується лише 25 % податку з доходів фізичних осіб. Внаслідок цього органи місцевого самоврядування не надто зацікавлені в розширенні бази оподаткування (наприклад, залученні інвестицій для створення додаткових робочих місць). Для них є вигіднішим продаж земельних ділянок, реалізація комунального майна тощо.

На нашу думку, негативний вплив чинника міжбюджетних відносин на податкову систему нашої держави ще більше посилить прийняття Податкового кодексу України. Це пов'язано, зокрема, з переведенням великих платників податків на облік у спеціалізовані органи Державної податкової служби. Тепер вони сплачуватимуть податки не за місцем розташування, а за місцем реєстрації. Внаслідок цього, місцева влада втрапить інтерес до стимулювання і контролю за тим, як сплачують податки великі суб'єкти господарювання.

Високий рівень корупції характерний чи не для всіх сфер державного управління, а в податковій сфері він, напевне, один з найвищих. Тож у представників українського бізнесу періодично (в

кінці кожного звітного періоду) виникає два запитання: перше – навіщо сплачувати податки, якщо можна дати податковому інспектору хабара; і друге – для чого повністю платити податки, якщо все одно йому доведеться давати, бо захистити свої права в нашій державі дуже важко (якщо не дати хабара податковому інспектору, то доведеться давати хабара судді). Прикро, але з другого питання випливає, що хабарництво в Україні має не добровільний характер, а обов'язковий.

Будь-яка система, зокрема система оподаткування, має складну будову і повинна містити внутрішню впорядковану структуру елементів, а також норми, правила та організаційні засади взаємозв'язку і взаємодії між ними. До основних елементів системи оподаткування належать:

- платники податків і податкові агентів;
- контролюючий орган – Державна податкова адміністрація України;
- податки;
- правила функціонування податкової системи – законодавчі, нормативно-правові та роз'яснювальні документи, які визначають механізми розрахунку і сплати податків, подання податкової звітності, контролю за нарахуванням і сплатою податків, оскарження дій контролюючих органів тощо.

– Кожен з вищеперахованих елементів має певні негативні характеристики, які перешкоджають розвитку податкової системи України.

– Більшість платників податків в Україні абсолютно не зацікавлені у сплаті податків, що зумовлено об'єктивними причинами:

- не всі громадяни усвідомлюють роль і призначення податків, а також джерела державних видатків. Всі наші співвітчизники хочуть отримувати якісну освіту та медичне забезпечення, їздити хорошими дорогами тощо, проте не кожен розуміє, що для цього потрібно платити податки. Державні органи влади практично нічого не роблять, для того, щоб суспільство усвідомило це, крім нагадувань ДПАУ про подання декларації, жодної іншої (дієвої!) пропаганди не ведеться;

- високий рівень корупції у сфері контролю за сплатою податків і у сфері державних видатків. Значна частина обсягу податків, який надходить до бюджету, розкрадається, що, зрозуміло, не стимулює їхньої сплати.

Ефективність функціонування податкової системи великою мірою залежить від податків, які її формують. Причому, визначальною, на нашу думку, є не кількість податків, а їхня якість. Варто погодитись з твердженням М. Дем'яненко, якщо система оподаткування "надійно сконструйована і надійно працює, кількість податків перетворюється на другорядний фактор" [1, с. 24]. Головне, щоб податки були "взаємопов'язані між собою, органічно доповнювали один одного, не суперечили системі загалом та іншим її елементам" [1, с. 25]. Справді, в Україні з усього переліку податків і обов'язкових платежів бюджетоутворювальними можна назвати лише чотири – ПДВ, податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток і акцизний збір (податок). Проте інші податки також важ-

ливі для економіки України, оскільки, крім фінансової, виконують ще й регуляторні та інші функції.

Натомість якісні характеристики податків, а саме об'єкт оподаткування, ставка податку, джерело сплати податку, податкові квоти і податкові пільги тощо, є надзвичайно впливовими. Проаналізувавши елементи основних бюджетоутворювальних податків, можна виділити такі їхні недоліки:

- дуже складним і, на нашу думку, економічно недолугим був механізм розрахунку об'єкту оподаткування податком на прибуток. З цього приводу О.С. Бородкін писав: "...не варто було кардинально змінювати об'єкт оподаткування та вводити громіздку систему податкового обліку, внаслідок чого підприємство повинно платити податок не за конкретні результати діяльності, а за "дуті валові доходи" [3, с. 96]. Порядок визнання валових доходів і валових витрат за правилом першої події, яке повинно було б підсилити фінансову функцію податку на прибуток, звів всі намагання нанівець. Правило першої події дало змогу великим платникам податку на прибуток (корпораціям, концернам, фінансово-промисловим групам) мінімізувати об'єкт оподаткування: такі суб'єкти господарювання навіть створили спеціальні підрозділи – казначейства, які в останній день звітного періоду, "переганяючи" грошові кошти по рахунках в банку, переносили валові витрати із суб'єктів, які мали "запас" збитків чи пільгові умови оподаткування до суб'єктів, які отримували значні прибутки. В такий самий спосіб зменшувалась і сума податкового зобов'язання з ПДВ. За Податковим кодексом України порядок визнання доходів і витрат підприємств з метою оподаткування їхнього прибутку змінився – в його основу покладено принцип нарахування і відповідності доходів і витрат. Проте визначення ПДВ і надалі ґрунтується на правилі першої події.

- економічно неправильний і несправедливий порядок надання податкових пільг. Податкові пільги повинні стосуватись об'єкта оподаткування, а не суб'єкта [1, с. 126]. Вони повинні стимулювати розвиток державних програм, галузей економіки, а не окремих суб'єктів господарювання;

- окремо варто виділити недоліки спрощеної системи оподаткування. Її основною проблемою, на нашу думку, є те, що законодавець не відділив систему оподаткування від системи соціального страхування. До складу єдиного податку включено внески до фондів соціального страхування, що недоцільно, тим більше для фізичних осіб. Як наслідок великі суб'єкти господарювання активно використовують платників єдиного податку, щоб мінімізувати відрахування до фондів соціального страхування, а також для конвертації безготівкових грошових коштів у готівку для подальшої неофіційної виплати заробітної плати. Тобто де-юре спрощена система оподаткування запроваджена задля розвитку малого підприємництва, а де-факто вона ще й підтримує існування тіньової економіки.

Діяльність Державної податкової служби України взагалі не витримує жодної критики. Їй притаманні, зокрема, такі риси, як корумпованість, недостатня кваліфікація персоналу (інколи податкові інспектори, яким доручають перевірку підприємств, не знають техніки й методики ведення бухгалтерського обліку), незадовільні методи роботи (наприклад, вимагання сплати податків наперед, викладення в акті перевірки фактів і порушень, яких фактично виявлено не було, тощо).

Незадовільним є й регулювання податкової системи України. Це зумовлено не лише кількістю законодавчих та нормативно-правових документів у сфері оподаткування, але і їхньою якістю. Інколи ці документи містять суперечливі положення щодо певних аспектів оподаткування або положення, які можна по-різному тлумачити, тоді як інші аспекти взагалі не врегульовані. Одним з основних завдань прийняття Податкового кодексу України було узагальнення всіх законодавчих положень у сфері оподаткування в єдиному нормативному документі. Та, враховуючи умови та передумови прийняття, ветоування, перегосударування цього кодексу, можна очікувати що він "обросте" значною кількістю нормативно-роз'яснювальних документів органів виконавчої влади.

Отже, податкова система України є недосконалою і потребує реформування, яке має ґрунтуватись на таких ключових принципах:

1. Принцип примату виробництва. Основним призначенням податків має бути розвиток продуктивних сил, і навіть фіскальна їхня функція повинна бути на це спрямована. Податки не повинні гальмувати розвитку продуктивних сил [1, с. 18–19].

2. Принцип адекватності податкового механізму станом економіки держави. Центральна влада в Україні (як виконавча, так і законодавча) намагається посилити фіскальну функцію податків розширивши адміністративні повноваження податкових органів (наприклад, надавали право виконувати фактичні перевірки тощо). Проте "жодні адміністративні заходи не забезпечать повноти податкових надходжень до бюджету, якщо прийнятий у законодавчому порядку податковий механізм не буде адекватним стану економіки" [1, с. 30].

3. Принцип усебічної зацікавленості та відповідальності. Варто погодитись із думкою А. Тривуса, що "...система оподаткування повинна бути побудована так, щоб самі підприємці були зацікавлені в економічній діяльності" [1, с. 65]. Але слід зважати на те, що зацікавленість і особливо відповідальність потрібні з боку держави: допоки державні органи й службовці не почнуть виконувати законодавчі й інші нормативно-правові акти (наприклад, відшкодувати ПДВ), не перестануть чинити свавілля (як це часто відбувається під час податкових перевірок), підприємці не будуть зацікавлені у сплаті податків.

4. Принцип справедливості. Податки повинні платити всі – і малі суб'єкти господарювання, і великі, а особливо "дуже" великі, причому чим значніші обсяги діяльності суб'єкта господарювання, тим більше податків він повинен сплачувати.

5. Принцип простоти, зрозумілості й однозначності тлумачення правил функціонування податкової системи. Особливо важливим, на нашу думку, цей принцип є для протидії корупції у податковій системі. Наївно, напевно, сподіватися на те, що будь-яка українська влада (незалежно від політичної приналежності) зможе у середньостроковому періоді істотно знизити рівень корупції в державі. Оскільки корупція стосовно податкової системи є зовнішнім чинником (корупція характерна не лише для податкової системи, але й для системи державного управління загалом), то позбутися її впливу, реформуючи лише саму систему, неможливо. Отже, податкова система має мати властивості, які б дали змогу мінімізувати вплив корупції. До них, зокрема, можна зарахувати простоту обчислення податків і формування податкової звітності, однозначність тлумачення законодавчо-регуляторних документів тощо.

Аналіз положень Податкового кодексу України, а також Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" свідчать про те, що більшість перелічених недоліків податкової системи України будуть притаманні їй і надалі. Позитивними рисами Податкового кодексу можна вважати хіба що поєднання більшості нормативних положень в одному законодавчому документі, зміну порядку розрахунку оподатковуваного прибутку (скасування правила першої події) і наближення податкового обліку до бухгалтерського (в сенсі термінології, порядку визнання доходів і витрат тощо).

5. Висновки

Отже, можна зробити висновок, що податкова система України все ще потребує реформування. Така реформа повинна передбачати передовсім зміну ставлення до системи як з боку держави, так і з боку суспільства, появу зацікавленості в її ефективному функціонуванні з обох сторін. Вона повинна бути спрямована не лише на збільшення обсягів податкових надходжень, але й на прогресивний розвиток продуктивних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук У. В. Соціально-економічні проблеми становлення і розвитку податкової системи України в умовах перехідної економіки: моногр. / У. В. Андрейчук. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2007. – 192 с.

2. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / П. В. Мельник. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.

3. Сторожук О. В. Облік та розрахунки в податковій системі України: моногр. / [О. В. Сторожук, В. М. Мурашко, Є. Я. Шара; за заг. ред. П. В. Мельника]. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 210 с.

4. Загородній А. Г. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 15–24.

5. Цимбал П. В. Податки, податкова система України, податкова злочинність: історія, теорія, практика: моногр. / П. В. Цимбал. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2007. – 320 с.

УДК: 658.1: 004.912

Півень А. І.

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТАРІЮ СТРУКТУРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Анотація. Проаналізовано теоретико-методологічну базу діагностики фінансового стану підприємства. Обґрунтовано, що метод структурного моделювання дасть змогу підвищити точність діагностики. Розроблено економіко-математичну модель діагностики фінансового стану підприємства із застосуванням інструментарію структурного моделювання.

Ключові слова: фінансовий стан, діагностика фінансового стану, структурне моделювання.

Piwen A.

DIAGNOSTICS OF THE FINANCIAL STATE OF ENTERPRISE IS WITH APPLICATION OF TOOL OF STRUCTURAL DESIGN

Annotation. Existing theoretical and methodological framework of enterprise financial state diagnostic is analysed in the article. Scientifically grounded that the method of structural modelling will improve the accuracy of diagnosis. The mathematical model of enterprise financial state diagnostic using structural modelling tools is developed.

Keywords: the financial state, diagnostics of the financial state, structural design.

1. Вступ

Розроблення науково обґрунтованої моделі діагностики фінансового стану підприємства є одним із найважливіших завдань фінансового управління підприємством. Фінансовий стан підприємства характеризується сукупністю показників, усебічне оцінювання та цілеспрямоване планування яких дає змогу істотно підвищити ефективність виробничо-господарської діяльності, не допустити неплатоспроможності та своєчасно розробити адекватні заходи стабілізації.

Саме тому проблеми розроблення та використання методик діагностики фінансової неспроможності підприємства зараховують до найактуальніших питань економічної теорії й сучасної господарської практики. Застосування таких методик на практиці дає змогу великою мірою зменшити інформаційну асиметрію між підприємством та його капіталодавцями [6].

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукові основи аналізу й оцінювання неспроможності й банкрутства підприємств заклали зарубіжні економісти, серед яких У. Бівер, Ю. Бригжем, Л. Гапенські, Г. Тішоу, Ч. Празана, Ж. Депеняна та ін. Однак, на думку багатьох вітчизняних економістів, ці моделі непридатні для діагностики банкрутства українських підприємств,

оскільки вагові коефіцієнти-константи в них розраховані за фінансових умов, що склалися в США [3]. Адекватніше оцінюють економічний стан українських підприємств моделі, які розробили вітчизняні вчені О. Терещенко, Л. Лігоненко, О. Стоянова, О. Сметанюк та ін. Однак, незважаючи на переваги кожної, за їх допомогою не можна повністю розв'язати задачі адекватного діагностичного аналізу з урахуванням специфіки галузей.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – є обґрунтування та розроблення методики діагностики фінансового стану підприємства.

Щоб досягти поставленої мети дослідження необхідно виконати такі завдання:

1) Проаналізувати, як можна застосувати на практиці щодо оцінки фінансового стану підприємства та вірогідності настання його банкрутства;

2) розробити пропозиції щодо підвищення якості економіко-математичних моделей оцінювання фінансового стану та вірогідності настання банкрутства на вітчизняних підприємствах;

3) запропонувати авторську модель діагностики фінансового стану підприємства.

4. Вклад основного матеріалу

Вивчаючи теоретико-методологічне забезпечення антикризового управління, ми виявили велику кількість емпіричних та теоретичних напрацювань щодо оцінювання фінансового стану підприємства та вірогідності настання його банкрутства. Незважаючи на різноманітність методів, що дають змогу прогнозувати настання банкрутства підприємства з тим або іншим ступенем імовірності, у цій сфері надзвичайно багато проблем:

1) іноземні моделі діагностики неплатоспроможності побудовані на основі теорії та практики країн із розвиненим ринком і відірвані від сучасних українських реалій;

2) відсутнє корегування вже розроблених моделей у часовому вимірі;

3) систему показників для моделей діагностики неплатоспроможності дослідники зазвичай формують у аналітичний спосіб, без математичного обґрунтування, що підвищує суб'єктивність думки розробника моделі;

4) серед вітчизняних моделей діагностики неплатоспроможності лише деякі мають галузеве спрямування.

Інформація про фінансовий стан підприємства, що відображена в фінансовій звітності, часто недостовірна, адже керівники деяких підприємств свідомо корегують показники в фінансових звітах задля мінімізації оподаткування. Тому завдання оцінки фінансового стану підприємства має вирішуватися в умовах невизначеності, неповноти вихідної інформації і для цього пропонується використовувати адекватний апарат прийняття рішень, що дає змогу відновити усі зв'язки у системі, тобто структурне моделювання.

Проблема моделювання прогнозного фінансового стану підприємства полягає, насамперед, у структурній невизначеності такої системи, коли взаємозв'язки між елементами заздалегідь не відомі, що ускладнює вибір наборів незалежних змінних, які можуть слугувати інформативними показниками для опису заданих відгуків. Уникнути перерахованих вище недоліків під час розроблення моделі діагностики фінансового стану підприємства дає змогу метод структурного моделювання. У цьому випадку математичне моделювання складних систем виконують на основі відновленої структури об'єкта, що, на думку А. А. Босова, Н. А. Мухіної, "дозволяє визначити не тільки найкращі набори предикторів, не вирішуючи завдання параметричної ідентифікації, але й визначити ступінь їх впливу на досліджуваний відгук" [1].

Метод структурного моделювання реалізується у вигляді послідовного розв'язання трьох задач [1]:

1. Задача структурного моделювання – визначення локальних взаємозв'язків між елементами множини Ω (визначення відношення толерантності τ) і побудова множини наборів незалежних змінних $\mathbf{M}(\tau)$.

2. Задача структурної ідентифікації – на множині $\mathbf{M}(\tau)$ згідно з бінарним відношенням

переваги Q вибір "кращої" структури математичної моделі, що відображає ступінь нелінійності та розмір структури математичної моделі

3. Задача параметричної ідентифікації – для заданого набору незалежних змінних $\mathbf{M} \in \mathbf{M}^Q(\tau)$ згідно з відношенням переваги P , визначення залежності між змінними із $\mathbf{M}$ та змінними із $\mathbf{Y} = \Omega \setminus \mathbf{M}$ у класі параметричних неперервних відображень $f_i \in F(x, c)$.

Якість моделі можна оцінювати відповідно до відношення переваги P , що відображає ступінь відповідності між розрахунковими й експериментальними даними.

Для розв'язання завдань параметричної ідентифікації під час побудови дискримінантних моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства і вітчизняні, і закордонні вчені-економісти для визначення оцінок параметрів використовували Критерій найменших квадратів. Зазначимо, що параметрична ідентифікація моделі суттєво залежить від апріорної інформації про об'єкт. Одним з важливих недоліків даних, які аналізують для побудови моделі діагностики фінансового стану підприємства, є наявність одиничних викидів, які істотно впливають на оцінку параметрів моделі. Захистити модель від впливу такого роду зашкालень вдається за допомогою критеріїв робастної ідентифікації, одним з яких може бути критерій найменших модулів. Використання цього критерію під час побудови моделі діагностики фінансового стану підприємства дозволить поліпшити її якість.

Під структурою математичної моделі розуміють трійку об'єктів $\langle \Omega_n, \tau, \mathbf{M} \rangle$, де $\Omega_n = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ – перелік змінних, що характеризують реальний об'єкт, τ – відношення толерантності, визначене на Ω_n , причому, якщо $x_i \tau x_j$, то це означає, що змінні x_i та x_j взаємозалежні, $\mathbf{M}$ – набір незалежних змінних.

Вважаємо, що множина Ω_n задана, отже необхідно відновити τ на підставі наступної апріорної інформації, яку подамо у вигляді матриці:

$$X = \begin{Bmatrix} x_{11} & x_{21} & \dots & x_{n1} \\ x_{12} & x_{22} & \dots & x_{n2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{1N} & x_{2N} & \dots & x_{nN} \end{Bmatrix},$$

кожен рядок таблиці – це значення змінних $(x_1, x_2, \dots, x_n)$ у відповідному спостереженні.

Відновлюють структуру за певних припущень.

Вважаємо, що $V_i = \{x_i : 0 \leq x_i \leq 1\}$,

$i = \overline{1, n}$. Якщо це не виконується для елементів таблиці X , то, виконавши перетворення $\left(\frac{x_{ij} - \min_{1 \leq j \leq N} x_{ij}}{\max_{1 \leq j \leq N} x_{ij} - \min_{1 \leq j \leq N} x_{ij}} \right) \rightarrow x_{ij}$, приходимо до необхідної вимоги, що всі x_{ij} набувають значення з відрізка $[0, 1]$.

Між двома елементами системи існує локальний взаємозв'язок, якщо зміна одного з них приводить до зміни іншого [2].

Отже, основні елементи вирішення завдання побудови моделі діагностики фінансового стану підприємства такі:

- відновлення бінарного відношення толерантності на основі кореляційного аналізу матриці результатів пасивного експерименту;

- перевірка розкладності множини показників $\Omega = \{x_1, x_2, \dots, x_m\}$ на непересічні класи еквівалентності (незалежні підмножини показників);

- у кожному з отриманих класів еквівалентності побудова множини наборів можливих предикторів;

- відповідно до заданого відношення переваги формування множини раціональних у деякому плані наборів предикторів;

- розв'язання задачі параметричної іденти-

фікації для заданих наборів предикторів і перевірка одержаних моделей на адекватність.

Об'єктом діагностики для розроблення моделі ідентифікації фінансового стану на основі статистичної обробки інформації ми вибрали 60 підприємств машинобудівної галузі України. Машинобудування є однією з пріоритетних для економіки країни галузей, яка має значний потенціал, є базою для розвитку інших галузей та, на жаль, більше від інших постраждала від глобальної фінансової кризи. Базою нашого дослідження є фінансові звіти підприємств за 2005 – 2009 рр. Основою для побудови моделі ідентифікації фінансового стану є поділ відібраних підприємств на чотири рівні групи залежно від їхнього фінансового стану. Систему показників сформовано на підставі набору з 32 показників, які всебічно характеризують фінансово-господарський стан підприємства й найчастіше використовуються для аналізу його стану (табл. 1).

Таблиця 1

Система показників для відбору

№ з/п	Показник
1. Показники ліквідності та платоспроможності	
1	Коефіцієнт поточної ліквідності
2	Коефіцієнт швидкої ліквідності
3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності
4	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами
5	Коефіцієнт мобільності активів
6	Коефіцієнт забезпеченості власними коштами
2. Показники фінансової стійкості	
7	Коефіцієнт автономії
8	Фінансовий важіль
9	Коефіцієнт маневрування власним капіталом
10	Частка робочого капіталу в активах
11	Коефіцієнт фінансової незалежності в частині формування запасів
12	Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами
13	Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобілізованих коштів
3. Показники рентабельності та прибутковості	
14	Рентабельність реалізації
15	Прибутковість
16	Рентабельність активів
17	Рентабельність власного капіталу
18	Рентабельність основної діяльності
19	Рентабельність позикового капіталу
20	Прибуток на інвестований капітал
4. Показники ділової активності	
21	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
22	Коефіцієнт оборотності обігових коштів
23	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
24	Коефіцієнт оборотності запасів
25	Середній термін запасів
26	Відношення кредиторської заборгованості до дебіторської
27	Коефіцієнт оборотності власного капіталу
28	Коефіцієнт оборотності основних засобів
29	Коефіцієнт оборотності капіталу
30	Відношення суми запасів до чистої виручки
31	Частка оборотних коштів в активах
32	Рівень зносу основних засобів

До факторів, що входять у модель, висувають такі вимоги:

1) рівень кореляційного зв'язку (мультиколінеарність) між окремими показниками має бути мінімальним;

2) кожна із змінних повинна репрезентувати певну групу показників, що характеризують той чи інший параметр фінансового стану;

3) у модель не дозволяється вводити фактори, один з яких є частиною іншого;

4) показники, які входять до моделі, не повинні бути функціонально взаємопов'язані з досліджуваним показником;

5) кількість показників повинна бути мінімальною, але достатньою;

6) доступність та достовірність фактів.

Щоб задовольнити ці умови, ми використаємо метод структурного моделювання.

Для аналізу даних застосовано інтегральну систему для комплексного статистичного аналізу й обробки даних у середовищі Windows "Statistica".

Виконавши вищезазначені завдання побудови моделі діагностики фінансового стану підприємства, ми визначили, що інтегральний показник ідентифікації фінансового стану машинобудівного підприємства має такий вигляд:

$$Z = 0,041X_1 + 0,032X_2 + 0,534X_3 + 1,5X_4 + 0,396X_5 + 0,061X_6 + 1,11X_7, \quad (1)$$

де X_1 – коефіцієнт поточної ліквідності;

X_2 – коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами;

X_3 – коефіцієнт автономії;

X_4 – частка робочого капіталу в активах;

X_5 – коефіцієнт рентабельності позикового капіталу;

X_6 – коефіцієнт оборотності поточної заборгованості;

X_7 – коефіцієнт оборотності капіталу.

При цьому значення детермінації R^2 дорівнює 0,86, а коефіцієнт множинної кореляції R – 0,93.

З аналізу випливає, що на показник фінансового стану підприємства максимальний вплив має коефіцієнт оборотності капіталу та автономії.

Важливим аспектом аналізу є підбір ключа інтерпретації отриманих результатів – так званої лінії поділу. Критичне значення інтегрального показника ми розрахували як математичне сподівання середніх значень показника щодо підвибірок підприємств. Ключ для значення інтегральної ознаки такий:

$Z < 0$ – підприємство перебуває у глибокій кризі, що загрожує його подальшому існуванню;

$0 < Z < 0,016$ – підприємство зіткнулося з кризою, переборною на цьому етапі;

$0,016 < Z < 0,14$ – фінансовий стан підприємства передкризовий, нестійкий;

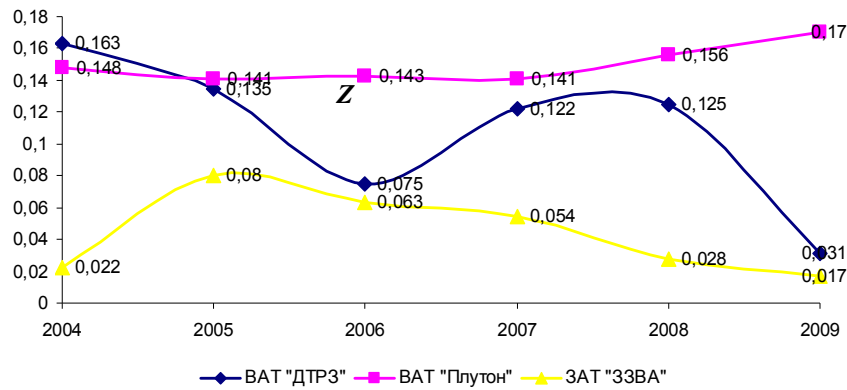
$Z > 0,14$ – підприємство належить до класу стабільних.

Порівняння результатів оцінювання якості розробленої багатофакторної моделі та аналогічних західних моделей для підприємств, що утворюють базу дослідження, наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Порівняння точності діагностики фінансового стану підприємств машинобудівної галузі України на основі авторської та розроблених раніше моделей

Модель діагностики фінансового стану	Точність діагностики серед ідентифікованих підприємств			Відсоток підприємств, фінансовий стан яких не ідентифіковано	Загальна точність класифікації для повної множини аналізованих підприємств
	кризові підприємства, %	фінансово стійкі підприємства, %	загальна сукупність підприємств, %		
Модель Альтмана	64,1	54,5	59,3	11,2	52,7
Модель Терещенка	35,2	100	67,6	41,1	39,8
Модель галузевих критеріальних рівнів Казанського ДТУ для підприємств машинобудування (Росія)	90,9	21,6	54,3	2,9	52,7
Законодавчо затверджена методика	89,2	71,2	80,1	0	80,1
Авторська модель діагностики фінансового стану машинобудівних підприємств	98,3	93,7	96	0	96

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника ідентифікації фінансового стану підприємств ВАТ "ЗЗВА", ВАТ "ДТРЗ" та ЗАТ "Плутон" за 2004–2009 рр.

Аналізуючи дані табл. 2, можна зробити висновки, що наведені дані про високу класифікаційну точність побудованої моделі видаються дещо неральними порівняно з аналогічними даними західних моделей. Така ситуація пояснюється тим, що у нашому дослідженні сформовано доволі однорідну групу підприємств за галузевим принципом, тобто залежно від виду економічної діяльності. Натомість у західних моделях галузеве групування відсутнє, їхні моделі є універсальними моделями прогнозування фінансової неспроможності підприємств.

Динаміка інтегрального показника ідентифікації фінансового стану підприємств ВАТ "ЗЗВА", ВАТ "ДТРЗ" та ЗАТ "Плутон" за 2004–2009 рр. наведена на рисунку 1.

Практична реалізація моделі ідентифікації фінансового стану на підприємствах ВАТ "ЗЗВА", ВАТ "ДТРЗ" та ЗАТ "Плутон" дала змогу виявити чинники їхнього кризового стану та удосконалити управлінські дії для досягнення ефективного та сталого розвитку підприємства.

Авторську модель діагностики фінансового стану підприємства можна використовувати у багатьох випадках, і в отриманні інформації можуть бути зацікавлені не тільки керівники та власники, а й зовнішні користувачі. Однак головне їх призначення – внутрішня потреба керівництва постійно відстежувати економічні зміни і вплив управлінських рішень на фінансові результати та фінансовий стан підприємства.

5. Висновки

Проаналізувавши теоретико-методологічну базу ми виявили, що уникнути недоліків, притаманних традиційним методам оцінювання фінансового стану підприємства, можна за допомогою методу структурного моделювання. За результатами аналізу розроблено динамічну модель стабілізацій-

ного фінансового управління, спрямовану на ідентифікацію фінансового стану підприємства. Воно ґрунтується на базових параметрах системоутворювальних фінансових показників і передбачає використання структурного моделювання та кластерного аналізу, що дає змогу уникнути невизначеності взаємозв'язків між елементами системи. Модель ідентифікації фінансового стану практично реалізовано на підприємствах машинобудівної галузі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босов А. А. Про вибір предикторів у математичному моделюванні / А. А. Босов, Н. А. Мухіна // Вісник ВПІ. – Вінниця. – 1999. – № 4. – С. 90–93.
2. Кулинич М. Взвезомязок суттєвих факторів у структурному моделюванні управління фінансовим результатом / М. Кулинич // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. – С. 426–429.
3. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: моногр. / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
4. Матвійчук А. В. Прогнозування розвитку фінансових показників із використанням апарата нечіткої логіки / А. В. Матвійчук // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 107–115.
5. Сметанюк О. А. Методика діагностики кризи підприємства за оцінкою показників фінансового стану в умовах організаційних змін / О. А. Сметанюк // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький: ХНУ. – 2005. – № 6. – Т. 1. – С. 128–131.
6. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: моногр. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.

СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК: СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ

Анотація. Розглянуто сутність та еволюцію управлінського обліку, обґрунтовано визначення стратегічного управлінського обліку, висвітлено сутність, природу та функції стратегічного управлінського обліку.

Ключові слова: управлінський облік, стратегічний управлінський облік, інформаційне забезпечення, зовнішнє середовище, піраміда результативності.

Pidlypna R., Pidlypnyy Y.

STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING: ESSENCE AND FUNCTIONS

Abstract. The essence and evolution of management accounting, justified the definition of strategic management accounting, highlighted the essence, nature and functions of strategic management accounting.

Keywords: management accounting, strategic management accounting, information security, the environment, performance pyramid.

1. Вступ

Досягнення цілей прогресивного розвитку підприємств торгівлі в умовах трансформації ринкових відносин у глобалізованому економічному просторі за концепцією стратегічного управління проектується на вивчення інформаційних ресурсів, які повною мірою, змістовно та якісно оцінюють як стан економічної системи, так і перспективи її еволюції та необхідних змін. Сучасний стратегічний аналіз спирається на інформаційну базу якісно нового змістового наповнення та належної оперативності із можливостями оброблення інформації за найновішими інформаційними технологіями.

2. Виклад основного матеріалу

Загострення конкуренції, нові інформаційні технології, досягнення науки і техніки упродовж останніх двадцяти – двадцяти п'яти років істотно змінили характер сучасного бізнесу. Ці зміни торкнулися також науки управління, яка суттєво еволюціонувала останніми роками. В інформаційному забезпеченні стратегічного аналізу істотно зросла роль і можливості бухгалтерського обліку, який змінив не лише форму, а і передбачає новий зміст облікових операцій. Водночас багато впливових вчених і практиків серйозно критикували бухгалтерський облік, який помітно відставав від потреб менеджменту і не міг надавати інформацію, потрібну для управління складними бізнес-процесами [1].

Ця критика традиційного бухгалтерського обліку супроводжувалася вимогами, ширше використовувати в обліку переваги нових інформаційних технологій, щоб підвищити його значення в ієрархії системи управління, де обговорюються і вирішуються проблеми вибору та формулювання стратегії.

Справді, сьогодні управлінський облік послідовно наближається до стратегічного рівня управління підприємством, а статус фахівця у сфері

управлінського обліку поступово зростає (саме такі процеси відбуваються в економічно розвинених західних країнах).

Розглянувши еволюцію управлінського обліку впродовж минулого століття і початку нинішнього, можна виділити п'ять основних стадій його розвитку:

1) 1920–1950 рр.: зародження виробничого обліку, зосередженого на методах калькулювання собівартості та контрольних функціях бюджетування;

2) 1950–1965 рр.: зміщення акцентів на постачання інформації для планування і контролю з використанням обліку за центрами відповідальності та аналізу витрат;

3) 1965–1985 рр.: зосередження уваги на зниженні витрат ресурсів, що споживаються у бізнес-процесах, за допомогою технологій аналізу поведінки витрат й управління собівартістю за процесами;

4) 1985–1995 рр.: основна увага звертається на процес створення вартості за допомогою дослідження чинників, що впливають на створення вартості для акціонерів, споживачів та інших зацікавлених сторін;

5) з 1995 р. до сьогодні: зосередження на стратегії, ключових компетенціях і знаннях, за допомогою і яких створюється вартість в умовах нової (інформаційної) економіки.

Наведені вище стадії характерні для низки економічно розвинених країн, таких як США, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія і Канада. Керівники підприємств, що працюють у названих країнах, широко застосовують управлінський облік для вирішення різноманітних інформаційно-аналітичних завдань. Згідно з визначенням СІМА (британського Інституту професійних бухгалтерів у сфері управлінського обліку), управлінський облік – це невід'ємна частина менедж-

менту, що використовується для ідентифікації, узагальнення, подання, інтерпретації та використання інформації, яка є релевантною для:

- формулювання стратегії бізнесу;
- планування і контролінгу (регулювання);
- ефективного використання ресурсів;
- збільшення результативності та нарощування вартості бізнесу;
- збереження матеріальних і нематеріальних активів;
- корпоративного управління і внутрішнього контролю.

Щоб належно забезпечити потреби менеджменту і виконати вказані вище завдання, упродовж років “арсенал” управлінського обліку поповнювали низкою нових інструментів. Дослідження відомого вченого А. Бхімані [2] свідчать, що сьогодні найпопулярнішими інструментами управлінського обліку, які широко запроваджуються у багатьох країнах світу, є облік за стадіями життєвого циклу продукту (life cycle costing), збалансована система показників (Balanced Scorecard), калькулювання за видами операцій (activity-based costing), управління за цільовою собівартістю (target costing).

Усі перераховані вище теми належать до сфери стратегічного управлінського обліку, який являє собою широкомасштабний підхід, орієнтований на майбутнє і спрямований у зовнішнє середовище. Стратегічний управлінський облік вирішує також низку внутрішніх проблем організації, пов'язаних з використанням нефінансових показників. Його ідеї схвалено і підтримано під час відомої дискусії навколо кризи управлінського обліку, яку ініціювали серед науковців-бухгалтерів Х. Т. Джонсон і Р. С. Каплан у другій половині 80-х років [1].

Використання управлінського обліку як інформаційної бази для прийняття стратегічних управлінських рішень дуже поширене у практиці західних і, частково, українських підприємств.

Сьогодні у світовій обліковій науці сформувалися дві основні течії, кожна з яких має свій погляд на сутність і природу стратегічного управлінського обліку.

Представники першої течії – Бромвіч, Бхімані, Симмондс, Шенк і Говіндарайан – обстоюють так званий “витратний” напрям розвитку стратегічного обліку. Вони вважають, що основним об'єктом вивчення залишаються витрати, які просто треба розглядати на “вищому”, тобто стратегічному, рівні, порівнюючи з витратами конкурентів. Наприклад, Бромвіч визначає стратегічний управлінський облік як засіб постачання і аналізу фінансової інформації про продуктові ринки, затрати конкурентів і їхню структуру [3].

Підхід іншої групи вчених значно ширший. Її представники – Каплан, Нортон, Хок – розглядають стратегічний управлінський облік не тільки через призму фінансових показників, але й через призму нематеріальних чинників створення вартості. Вони вважають, що стратегічний управлінський облік слід сприймати як облікову систему, призначену для того, щоб підтримувати виконання

стратегії і забезпечувати конкурентоспроможність підприємства. Австралійський вчений Захірул Хок пише з цього приводу, що стратегічний управлінський облік повинен “допомагати управлінській команді приймати стратегічні рішення й оцінювати результативність організації” [4, с. 2]. Ці завдання сьогодні реалізуються за допомогою систем стратегічного вимірювання результативності (strategic performance measurement systems), засобів управління компетенціями (competence management) та процесно-орієнтованого управління витратами (ABM).

Ми схилиємося до позиції представників другої течії і вважаємо, що стратегічний управлінський облік – це система обліку, призначена, передовсім, для підтримки виконання стратегії. Якщо традиційний управлінський облік забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку фінансового та операційного менеджменту, то стратегічний управлінський облік ліквідує інформаційну “прогалину” у забезпеченні стратегічного менеджменту.

У науковій економічній літературі застосовують декілька підходів щодо призначення та функцій стратегічного управлінського обліку. Зокрема, російські економісти Ніколаєва О. Є. і Алексєєва О. В. вважають, що “основною функцією стратегічного управлінського обліку є забезпечення умов для найоб'єктивнішого аналізу ефективності діяльності підприємства, а також для того, щоб при прийнятті стратегічних управлінських рішень були враховані побажання усіх груп зацікавлених сторін. Інакше кажучи, стратегічний управлінський облік повинен дати змогу визначити, наскільки ефективно працює організація з погляду різних груп інтересів” [5, с. 37].

За допомогою стратегічного управлінського обліку керівництво підприємств може позбутися традиційного дисбалансу між фінансовою та нефінансовою складовими інформаційного забезпечення управління бізнесом. На жаль, і науковці, і практики поки що не до кінця усвідомлюють важливість стратегічного управлінського обліку та його можливості. На Заході, щоправда, ситуація протилежна.

Звернемося для прикладу до дослідження Хоукса, Фаулера і Тана, що стосується проблематики викладання управлінського обліку. В ньому брали участь представники 300 компаній та провідні викладачі (професори, лектори) 23 ВНЗ університетського та політехнічного типу [6].

Серед питань в анкеті було питання щодо важливості володіння ключовими інструментами та методами управлінського обліку. Респондентам запропонувалось проранжувати за важливістю низку інструментів та проблемних тем управлінського обліку, які сьогодні вважаються найактуальнішими (див. табл. 1).

Як бачимо, стратегічний управлінський облік фахівці-практики поставили на шосте місце, а вчені – на восьме. Крім того, окремі позиції у рейтингу зайняли важливі інструменти управлінського обліку, які більшість авторів зараховують до сфери стратегічного управлінського обліку – каль-

Важливість базових інструментів і методів управлінського обліку *

№	Обліковці-практики	Оцінка, балів	№	Викладачі	Оцінка, балів
1	Управління грошовими потоками	4,29	1	Поведінкові аспекти	4,45
2	Операційне бюджетування	4,24	2	Калькулювання за видами діяльності	4,35
3	Аналіз за відхиленнями	4,14	3	Оцінка ефективності	4,35
4	Оцінка ефективності	4,06	4	Калькулювання собівартості продукту	4,27
5	Інвестиційне бюджетування	3,97	5	Операційне бюджетування	3,83
6	Стратегічний управлінський облік	3,94	6	Управління за видами діяльності	3,83
7	Рентабельність споживачів	3,91	7	Облік за центрами відповідальності	3,70
8	Калькулювання собівартості продукту	3,88	8	Стратегічний управлінський облік	3,65
9	Калькулювання за видами діяльності	3,68	9	Рентабельність споживачів	3,64
10	CVP-аналіз (“собівартість–обсяг–прибуток”)	3,61	10	Аналіз за відхиленнями	3,59
11	Стандарт-кост	3,48	11	Розрахунок витрат на забезпечення якості	3,48
12	ERP-системи (планування ресурсів підприємства)	3,48	12	Етичні проблеми	3,46
13	Калькулювання за процесами	3,35	13	CVP-аналіз (“собівартість–обсяг–прибуток”)	3,36
14	Етичні проблеми	3,32	14	Калькулювання за змінними витратами	3,35
15	Трансфертне ціноутворення	3,31	15	Стандарт-кост	3,23
16	Управління за видами діяльності	3,30	16	Трансфертне ціноутворення	3,18
17	Калькулювання за технологічними операціями	3,28	17	Калькулювання за технологічними операціями	3,00
18	Розрахунок витрат на забезпечення якості	3,28	18	Калькулювання за процесами	2,64
19	Поведінкові аспекти	3,19	19	Управління грошовими потоками	2,60
20	Калькулювання за змінними витратами	3,18	20	Інвестиційне бюджетування	2,55
21	Облік за центрами відповідальності	3,18	21	ERP-системи (планування ресурсів підприємства)	2,43

* Складено на основі дослідження Хоукса, Фаулера і Тана [6, с. 7]

кулювання за видами діяльності та оцінювання ефективності. Крім того, показовою є значна розбіжність у думках практиків та викладачів. Наприклад, управління грошовими потоками практики поставили на перше місце, а у викладачів воно посідає лише дев'ятнадцяту сходинку. Те саме стосується поведінкових аспектів роботи бухгалтера-аналітика. Для викладачів ця тема має найвищий пріоритет, а для спеціалістів-практиків вона не є важливою у навчанні – практики вважають, що поведінкові навички найкраще набувати не в аудиторіях, а безпосередньо на робочому місці.

Такі дослідження свідчать про те, що західна система підготовки фахівців з бухгалтерського

обліку не тільки передбачає навчання методології стратегічного управлінського обліку, але й приділяє йому неабияку увагу.

Упродовж останніх років у академічних працях з менеджменту та управлінського обліку, опублікованих на Заході, доволі часто критикували фінансові показники обліку і звітності як основу для прийняття управлінських рішень. Ці ретроспективні показники орієнтовані на відображення ситуації, що відзначались у минулому, а з погляду стратегічного управління найважливіше – це майбутнє. Цю думку у різний час висловлювали К. Мерчант, Б. С. Чакраварті, Дж. Деарден, Р. С. Каплан і Д. П. Нортон. Крім того, за показниками, визначе-

ними у середовищі традиційного фінансового обліку, не можна сформувати повноцінної картини для оцінювання таких невідчутних (нематеріальних) активів, як незавершені науково-дослідні розробки, інтелектуальний потенціал, гудвіл тощо.

Неодноразово зауважували, що керівники відмовляються вкладати кошти у довгостроковий розвиток підприємства, оскільки це погіршує поточні результати діяльності. Звичайно, така політика не може забезпечити підприємству довгострокове зростання і стабільність. Тому традиційний облік треба доповнити стратегічним управлінським обліком, який створює всі необхідні передумови для всебічного вимірювання результативності та ділової активності українських компаній.

Вивчення наукової літератури показало, що останнім часом спостерігається нібито подвійний розвиток систем вимірювання результативності бізнесу.

По-перше, використання нефінансових показників, поєднаних з традиційними фінансовими, поступово стає загальною практикою (зауважимо, що йдеться, передовсім, про зарубіжні країни з розвинутою ринковою економікою). Хоча застосування нефінансових індикаторів не можна назвати новою ідеєю, але загальну теорію збалансованого управління на основі фінансових і нефінансових індикаторів розроблено лише на початку 1990-х років.

По-друге, взаємозв'язок між стратегічним процесом та вимірюванням результативності визначається на кожному рівні управління підприємством. Для прикладу візьмомо одну з ранніх концепцій – піраміду результативності Мак-Нейра (1990 р.), ідея якої полягала у розгортанні стратегії через фінансові та нефінансові показники від найвищого до найнижчого рівня організаційної структури компанії.

Вивчивши причини успіху, досягнутого такими відомими компаніями, як “Southwest Airlines”, “ServiceMaster”, “Taco Bell” тощо, американські вчені Дж. Хескетт, Т. Джонс, Г. Лавмен, У. Сассер і Л. Шлезінгер зробили висновок, що “показники впливають на діяльність, коли вони пов'язані з нею так, що забезпечують менеджерів вказівками для дії. Тільки тоді, коли окремі показники утворюють всебічну картину, ланцюжок “послуги – прибуток”, вони забезпечують основу для безпрецедентного прибутку і зростання” [7, с. 174].

Дж. Лінгл та У. Шиманн, порівнюючи результати бізнесу 58 компаній зі збалансованими системами вимірювання і 64 компаній з фінансово-орієнтованими системами вимірювання, повідомляють, що їхній найістотніший висновок, за результатами дослідження, – те, що “вимірювання відіграє вирішальну роль у процесі переведення стратегії у результат. Фактично ми визначили, що організації, які є першими у своїх галузях ... , відрізняються від інших такими характеристиками: використанням узгоджених показників, які менеджери [добре] розуміють; балансуванням фінансових і нефінансових показників; поєднанням страте-

гічних та операційних показників; регулярним оновленням системи стратегічних показників; доступністю показників та ознайомленням з ними всіх працівників” [8, с. 56].

3. Висновки

Отже, визначальні риси стратегічного управлінського обліку, побудованого на збалансованій системі стратегічного вимірювання, такі:

1) добре підібрана комбінація фінансових та нефінансових показників у стратегічному управлінні;

2) тісний зв'язок між стратегією та вимірюванням результативності.

Ми вважаємо, що система стратегічного управлінського обліку повинна органічно доповнювати систему бухгалтерського та управлінського обліку, ліквідуючи “прогалини” у формуванні стратегічної інформації. Для забезпечення системності та регулярності формування цієї інформації в компанії доцільно створити і впровадити відповідну “ключову” структуру.

На наш погляд, прикладами структур, на основі яких можна побудувати систему стратегічного управлінського обліку, є піраміда результативності (Performance Pyramid) та збалансована система показників (Balanced Scorecard).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Johnson H. T. Relevance Lost : The Rise and Fall of Management Accounting [Text] / H. T. Johnson, R. S. Kaplan. – Boston : Harvard Business School Press, 1987.

2. Bhimani A. Management Accounting and Organizational Excellence [Text] / A. Bhimani. – UK : Management Press International Ltd., 2002.

3. Bromwich M. The Case for Strategic Management Accounting: The Role of Accounting Information for Strategy in Competitive Markets [Text] / M. Bromwich // Accounting, Organizations and Society. – 1990. – Vol 15. – No. 1-2. – P. 27-46.

4. Hoque Z. Strategic Management Accounting: Concepts, Processes and Issues [Text] / Z. Hoque. – Oxford : Chandos Publishing, 2001.

5. Николаева О. Е. Стратегический управленческий учет [Текст] : / О. Е. Николаева, О. В. Алексеева. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 304 с.

6. Hawkes L. C. Management Accounting Education: Is There A Gap Between Academia And Practitioner Perceptions? [Text] : Discussion Paper / L. C. Hawkes, M. Fowler, L. M. Tan. – New Zealand : Massey University, 2003.

7. Heskett J. Putting the Service-Profit Chain to Work [Text] / J. Heskett, T. Jones, G. Loveman, W. Sasser, L. Schlesinger // Harvard Business Review. – 1994. – Vol. 72. – No. 2. – P. 164-174.

8. Lingle J. H. From Balanced Scorecard to Strategic Gauges: Is Measurement Worth It [Text] / J. H. Lingle, W. A. Schiemann // Management Review. – 1996. – Vol. 85. – No. 3. – P. 56-62.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ЗА УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ КСБО

Анотація. Розкрито організаційні особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку в частині розробки робочого плану рахунків бухгалтерського обліку в організаціях та на підприємствах споживчої кооперації України.

Ключові слова: план рахунків бухгалтерського обліку, комп'ютерні системи, споживча кооперація.

Popitich T.

SOME ASPECTS OF ORGANIZATION OF RECORD-KEEPING ARE IN SYSTEM OF CONSUMER CO-OPERATION OF UKRAINE FOR TERMS OF THE USE OF CAS

Annotation. Reveals the organizational features of the implementation of computer accounting systems in terms of developing a working plan accounts in organizations and enterprises of consumer cooperation of Ukraine.

Keywords: plan accounts, computer systems, consumer cooperatives.

1. Вступ

Перехід до ринкових відносин в економіці та науково-технічний прогрес значно прискорили темпи впровадження у всі сфери соціально-економічного життя останніх досягнень у сфері інформатизації.

Сьогодні без комп'ютерної техніки і програмного забезпечення не може існувати ні одне, навіть саме маленьке підприємство. Тим більше, це відноситься до такої конкурентоздатної сфери економіки, як багатогалузева система споживчої кооперації України.

Ринкові відносини завжди були основою фінансово-господарської діяльності споживчої кооперації України. Новий рівень ринкових відносин, вдосконалення механізму господарювання і реформування кооперативної власності неодмінно викликають зміни в організації роботи сучасних підприємств оптової і роздрібної торгівлі, розгалуженої системи закладів ресторанного господарства, виробничих потужностей з сучасним технічним оснащенням, різноманітних підприємств сфери послуг. Це у свою чергу вимагає розробки комп'ютерних проектів, які б мали високий показник надійності, були б простими та зручними у використанні, забезпечували б швидке одержання необхідної і повної інформації для оперативного управління торговими й виробничими процесами, формували необхідні первинні документи та звіти тощо.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченням теоретичних та методологічних аспектів розвитку та впровадження автоматизації бухгалтерського обліку займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Вагомий внесок у

дослідження питань розробки комп'ютерних інформаційних систем, зокрема комп'ютерних систем бухгалтерського обліку, зробили такі вчені, як Ф. Ф. Бутинець, М. Т. Білуха, В. П. Завгородній, С. В. Івахненко, Г. Г. Кірейцев, Ю. А. Кузьмінський, Н. М. Малюга, В. О. Осмятченко, М. Г. Чумаченко, Я. В. Соколов та інші.

Однак, дослідники вивчають узагальнені питання організації обліку, організації автоматизованого обліку, проблеми автоматизації облікових процесів на різних ділянках обліку. Програмні продукти сьогодні здебільшого орієнтовані на масового споживача, носять уніфікований характер, а відповідно, потребують коригування при впровадженні на конкретному підприємстві.

3. Мета статті і постановка завдання

Необхідність розробки науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення теорії та практики впровадження і використання комп'ютерних систем бухгалтерського обліку в організаціях та на підприємствах споживчої кооперації України, зокрема в частині розробки робочого плану рахунків, і визначили актуальність цієї праці.

4. Виклад основного матеріалу

Причини, які вимагають від підприємств впровадження сучасних інформаційних технологій, з однієї сторони обумовлені намаганням керівництва підвищити продуктивність щоденно виконуваних робіт або прибрати їх повторне виконання, а з іншої – бажанням підвищити ефективність управління підприємством за рахунок прийняття оптимальних і раціональних управлінських рішень [1].

Зайняти провідні позиції на ринку, підвищити ефективність праці персоналу, створити оптимальну структуру управління – це першочергові

завдання керівництва підприємства. Важливо це і в бухгалтерській діяльності.

Використання комп'ютерних технологій в бухгалтерському обліку значно підвищує продуктивність праці бухгалтера. При цьому постає питання про правильну організацію бухгалтерського обліку з використанням комп'ютерної системи бухгалтерського обліку.

Розрізняють комп'ютерні системи бухгалтерського обліку для окремих ділянок бухгалтерського обліку; комплексні КСБО для всіх ділянок бухгалтерського обліку; КСБО з розширенням функцій бухгалтерського обліку (наприклад, торгові системи, складські системи, системи управління продажем, системи закупівельної діяльності тощо); цілком інтегровані з функціями управління підприємством КСБО.

У системі споживчої кооперації за останні роки є значимі успіхи у розробці та впровадженні сучасних комп'ютерних технологій. УКС-проекти підприємства Укоопспілки "Укоопінком" ефективно працюють у багатьох організаціях і підприємствах за підсистемами:

- ✓ УКС Маркет;
- ✓ УКС Зарплата;
- ✓ УКС Бухгалтерський облік;
- ✓ Основні засоби;
- ✓ Звітність та аналіз;
- ✓ Пайовий капітал;
- ✓ Реєстр основних засобів;
- ✓ Кадри.

Але якою б не була комп'ютерна система бухгалтерського обліку за повнотою та інтеграцією облікової функції, вона повинна забезпечувати виконання всіх функцій і вимог бухгалтерського обліку.

Основою бухгалтерського обліку є облікова політика організації – сукупність правил ведення бухгалтерського обліку, первинного спостереження, вартісного виміру, угруповання і підсумкового узагальнення фактів господарської діяльності. В обліковій політиці кооперативних підприємств має бути передбачено таке:

- робочий план рахунків бухгалтерського обліку;
- форми документів, у тому числі для внутрішньої бухгалтерської звітності;
- порядок проведення інвентаризації активів і зобов'язань організації;
- методи оцінки активів і зобов'язань;
- правила документообігу і технологія обробки облікової інформації;
- порядок контролю здійснення господарських операцій тощо.

Основою інформаційної бази КСБО є план рахунків, на підставі якого "формується масив записів про господарські операції та в якому у формалізованому вигляді відображаються всі господарські операції підприємства, зроблені з початку використання комп'ютерної системи обліку" [2].

План рахунків бухгалтерського обліку – це систематизований перелік синтетичних рахунків бухгалтерського обліку. Стандартний план рахунків бухгалтерського обліку є основою для форму-

вання робочого плану рахунків кооперативного підприємства. Для програмної реалізації алгоритмів бухгалтерського обліку використовують такі ознаки рахунків:

- тип сальдо для балансових рахунків;
- періодичність, алгоритм закриття рахунку (щомісячно, щокварталу, один раз на рік);
- валютний облік на рахунку;
- структура коду рахунку;
- приналежність до групи, підгрупи рахунків або класу плану.

Комп'ютерні системи бухгалтерського обліку дозволяють одночасно використовувати різні робочі плани рахунків, програмним способом встановлюючи між рахунками різних планів відповідність. У бухгалтерські проведення включається ознака "Вигляд плану рахунків". Багато комп'ютерних систем дають змогу формувати проведення одночасно за кількома робочими планами рахунків.

На основі Плану рахунків, затвердженого Міністерством фінансів України, для системи споживчої кооперації розроблений План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій споживчої кооперації України (Укоопспілки).

Структура цього Плану рахунків є доволі гнучка: кожен клас рахунків має адресний характер за відношенням до балансу та інших форм звітності. План рахунків включає 10 класів (зокрема позабалансові рахунки), які налічують 87 синтетичних рахунків з 273 субрахунками 1-го порядку та 147 – 2-го порядку.

Очевидно, що створити уніфікований план рахунків для багатогалузевої системи споживчої кооперації можна, лише побудувавши його за принципом сфери об'єднання, тобто ввести до нього бухгалтерські рахунки, які використовують усі суб'єкти господарювання. Проте, на нашу думку, використовувати такий план рахунків у повному його обсязі, безперечно, потреби немає, а тому кожна організація чи підприємство має розробити робочий план рахунків – добірку синтетичних і аналітичних рахунків, призначених для відображення діяльності конкретної господарської одиниці.

Робочий план рахунків має бути розроблений під керівництвом головного бухгалтера. Перед формуванням остаточного варіанта, керівниками структурних підрозділів бухгалтерської служби, має бути проаналізована методика відображення господарських операцій, а також номенклатури об'єктів обліку за попередні роки (відповідно до чинної нормативної бази). Проекти окремих складових (класів) робочого плану рахунків передаються головному бухгалтеру для вивчення, перевірки та узагальнення. Головний бухгалтер, у свою чергу, вивчає питання можливого розширення діючого робочого плану рахунків, беручи до уваги план фінансово-господарської діяльності організації чи підприємства на майбутній рік. Окрім цього, головний бухгалтер, як представник апарату управління, визначає загальний рівень аналітичності інформації, яку потрібно отримати в результаті обробки в системі бухгалтерського обліку. Розробляючи робочий план рахунків, головний бухгалтер має керуватися такими принципами:

БУХГАЛТЕРСЬКІ РАХУНКИ

Рахунки першого порядку (синтетичні)
28 "Товари"

Рахунки другого порядку (субрахунки)

Синтетичний – 28 "Товари"

Субрахунки:

281 "Товари на складі"

282 "Товари в торгівлі"

283 "Товари на комісії" тощо

Рахунки третього порядку (субрахунки другого порядку)

Синтетичний – 28 "Товари"

Субрахунок – 282 "Товари в торгівлі"

Субрахунки другого порядку:

2822 "Товари в роздрібній торгівлі"

2823 "Товари і продукти в закладах ресторанного господарства"

2824 "Товари у заготовлях"

Аналітичні рахунки першого порядку

Синтетичний – 28 "Товари"

Субрахунок – 282 "Товари в торгівлі"

Субрахунок другого порядку – 2822 "Товари в роздрібній торгівлі"

Аналітичні рахунки першого порядку:

28221 "Секція № 1"

28222 "Секція № 2"

28223 "Секція № 3" тощо

Аналітичні рахунки другого порядку

Синтетичний – 28 "Товари"

Субрахунок – 282 "Товари в торгівлі"

Субрахунок другого порядку – 2822 "Товари в роздрібній торгівлі"

Аналітичний рахунок першого порядку – 28221 "Секція № 1"

Аналітичні рахунки другого порядку:

282211 "Матеріально відповідальна особа 1"

282212 "Матеріально відповідальна особа 2"

282213 "Матеріально відповідальна особа 3" тощо

Аналітичні рахунки третього порядку

Синтетичний – 28 "Товари"

Субрахунок – 282 "Товари в торгівлі"

Субрахунок другого порядку – 2822 "Товари в роздрібній торгівлі"

Аналітичний рахунок першого порядку – 28221 "Секція № 1"

Аналітичний рахунок другого порядку – 282212 "М/в особа 2"

Аналітичні рахунки третього порядку:

2822121 "Цукерки «Білочка»"

2822122 "Карамель"

2822123 "Іриска" тощо

Рис. 1. Багаторівнева побудова ієрархії бухгалтерських рахунків в КСБО

➤ легітимності (відповідність нормативній базі бухгалтерського обліку системи споживчої кооперації);

➤ повноти охоплення (суцільне охоплення операцій фінансово-господарської діяльності у їх відображенні);

➤ аналітичності (розкриття інформації у відповідних до потреб управління межах);

➤ зручності (логічність побудови).

Кількість синтетичних рахунків визначається масштабом діяльності суб'єкта господарювання і може налічувати від кількох десятків до кількох сотень. Як правило, під час розробки робочого плану рахунків, загальний План рахунків, з одного боку, скорочується, а з іншого – дещо розширюється.

Скорочення може зумовлюватися такими чинниками:

➤ специфікою діяльності – під вплив цього показника попадають синтетичні рахунки 21 "Поточні біологічні активи", 23 "Виробництво", 26 "Готова продукція", 27 "Продукція сільськогосподарського виробництва", 28 "Товари", субрахунки 701 "Дохід від реалізації готової продукції", 702 "Дохід від реалізації товарів", 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг" тощо [4];

➤ рівнем в організаційній структурі – 401 "Неподільний фонд споживчого товариства", 402 "Статутний фонд підприємства", 403 "Статутний капітал споживспілок" тощо [4].

Розширювати діючий План рахунків доводиться також за відсутності рахунків, які необхідні для відображення якогось специфічного виду діяльності. При цьому збільшення стандартної номенклатури рахунків може відбуватись як на рівні синтетичних рахунків, так і на рівні субрахунків 1-го та 2-го порядку.

Зауважимо, що розробка доповнень до діючого Плану рахунків потребує правильної ідентифікації за економічним змістом та призначенням рахунків, що пропонуються до включення. Коли йдеться про функціонування системи бухгалтерського обліку на базі комп'ютерної системи, зазначена процедура, безумовно, є важливою, оскільки від її результату залежить якість формування реєстрів бухгалтерського обліку в цілому та довідкової інформації зокрема.

Робочий план рахунків, розроблений та затверджений на кооперативному підприємстві за умови застосування КСБО, має забезпечити ведення суб'єктом господарювання і синтетичного, і аналітичного обліку.

Синтетичний облік – це узагальнення даних про майно, зобов'язання і господарські операції у вартісному вираженні. Деталізація об'єктів обліку на синтетичних рахунках здійснюється шляхом відкриття субрахунків до них. Субрахунки забезпечують можливість додаткової класифікації і аналізу господарських операцій. Для одного синтетичного рахунку можна вводити ієрархію субрахунків.

Але розробники сучасного програмного забезпечення у цілому дотримуються концепції, яка передбачає суворе обмеження використання субрахунків і розширення номенклатури аналітичних ра-

хунків. Аналітичний облік розрахункових операцій, наприклад, дозволяє отримувати інформацію не лише за організаціями, а й за окремими розрахунковими документами (договорами, рахунками, накладними тощо).

Аналітичний облік має забезпечити групування інформації усередині кожного синтетичного рахунку у вартісному або в натуральному вираженні. Аналітичний облік у бухгалтерських системах ведуть шляхом встановлення зв'язків між конкретним проведенням, сумою, кількісним показником і об'єктами обліку.

Об'єктами аналітичного обліку є:

➤ основні засоби, нематеріальні активи, матеріали, товари, малоцінні і швидкозношувані предмети;

➤ підприємства та організації (постачальники, покупці, клієнти, замовники, різні дебітори та кредитори), з якими ведуться розрахунки;

➤ матеріально-відповідальні та підзвітні особи;

➤ засновники й акціонери;

➤ структурні підрозділи (бізнес-одиниці);

➤ статті та елементи витрат тощо.

Завдання на рівні аналітичного обліку мають найбільшу питому вагу на усіх ділянках бухгалтерського обліку і служать для отримання аналітичної бухгалтерської інформації, яка деталізує і конкретизує результатну інформацію, що отримується в задачах на рівнях синтетичного обліку і звітності [5, с. 49]. Такі завдання можна вирішувати за допомогою поглиблення аналітичного обліку двома основними способами:

✓ побудова багаторівневої ієрархії рахунків (рис. 1);

✓ побудова паралельних ієрархічних рахунків (рис. 2).

Наприклад, облік товарів на кооперативних підприємствах за рахунком 28 "Товари" ведуть як у розрізі номенклатури, так і за місцями зберігання. Це дозволяє формувати звіти як за секціями (відділами) із розбивкою за номенклатурою, так і за номенклатурою з розбивкою за секціями (відділами). Третій розріз аналітики за рахунком 28 ведуть за матеріально відповідальними особами.

У сучасних комп'ютерних програмах бухгалтерського обліку допустиме використання від 3 до 5 розрізів аналітичного обліку за кожним синтетичним рахунком. Це дає можливість організувати аналітичний облік у повній відповідності до вимог затвердженого робочого плану рахунків і отримувати всю необхідну звітність з потрібним рівнем деталізації, проте не виключає побудови аналітичного обліку і за глибоким ієрархічним принципом. У найбільш розвинутих комп'ютерних системах план рахунків може містити також опис кореспонденції кожного рахунку, а отже програма просто не дозволить здійснити неправильний бухгалтерський запис.

Для відбору і угруповання будь-якої інформації, за умови застосування комп'ютерних технологій, під час розробки робочого плану рахунків використовують структуру кодування рахунків. Позначення рахунку – код рахунку – визначає види оброблення облікової інформації. У код рахунку має бути включена максимально можлива інформація щодо рахунку:

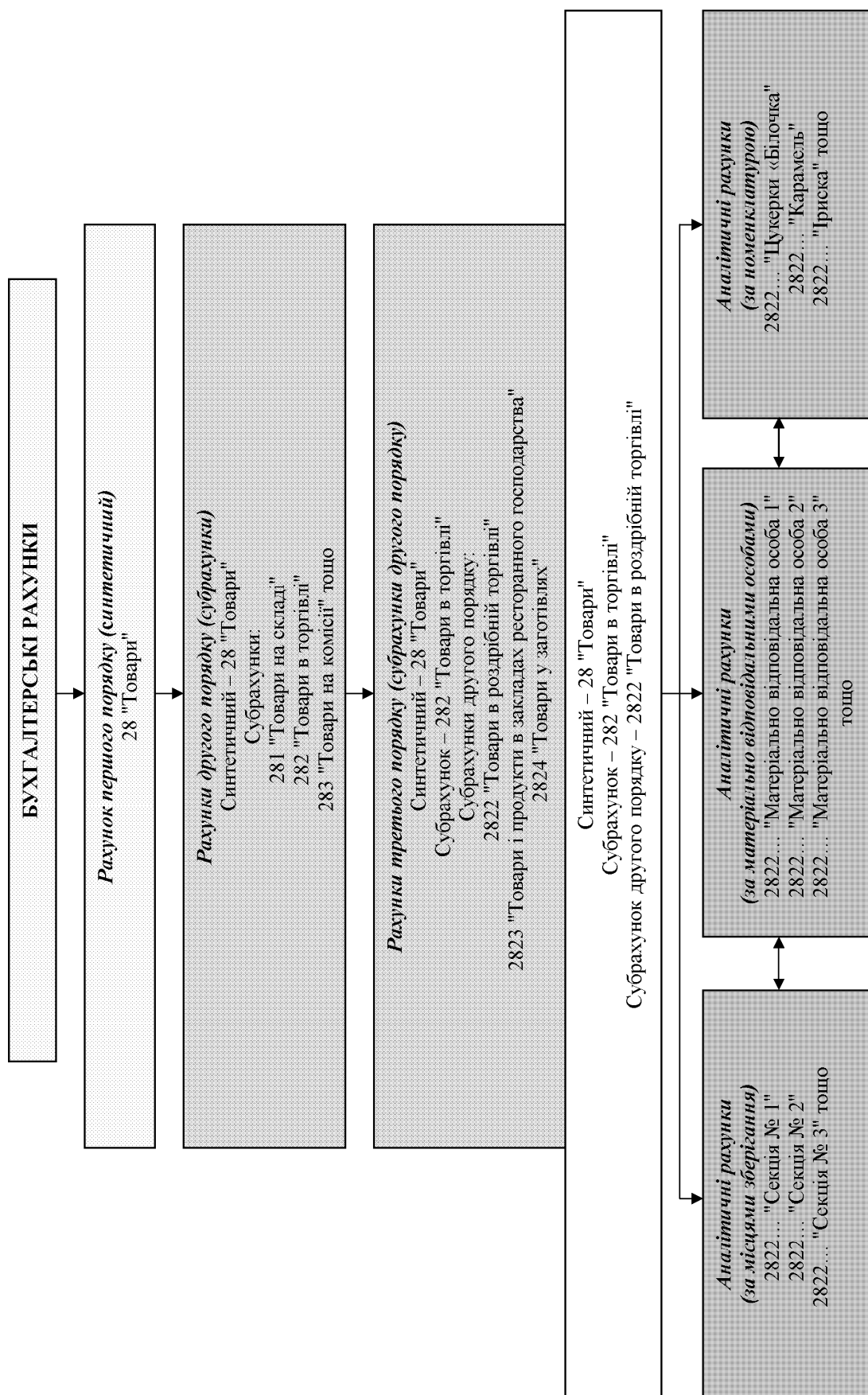

Рис. 2. Паралельна побудова ієрархії бухгалтерських рахунків в КСБО

- код плану рахунків;
- клас плану рахунків;
- тип сальдо рахунку;
- ознака валютного обліку;
- класифікаційний код рахунку;
- ідентифікатор синтетичного рахунку 1-го порядку;
- ідентифікатор синтетичного рахунку 2-го порядку (субрахунку);
- ідентифікатор синтетичного рахунку 3-го порядку (субрахунку 2-го порядку) тощо;
- ідентифікатор аналітичного рахунку 1-го порядку;
- ідентифікатор аналітичного рахунку 2-го порядку тощо.

Таким чином, у структурі коду рахунку можна відобразити всю необхідну інформацію. Розрядність коду чимала, як правило, обмежена 255 символами, що цілком достатньо для представлення будь-якого набору зазначеної інформації.

Наступним кроком у розробці робочого плану рахунків організації чи підприємства є обговорення відповідного проекту керівниками відділів бухгалтерської служби і його затвердження. Робочий план рахунків включають до наказу про облікову політику і затверджують як його складову.

В подальшому, на підставі затвердженого робочого плану рахунків, відпрацьовують шаблони бухгалтерських проведення типових господарських операцій.

5. Висновки

Отже, розробка робочого плану рахунків є однією з основних компонент створення комп'ютерних систем бухгалтерського обліку. Структура робочого плану рахунків має враховувати специфіку діяльності суб'єкта господарювання, вміщуючи всі необхідні синтетичні рахунки, субрахунки 1-го і 2-го порядку та аналітичні рахунки, перелік яких залежить від способу побудови аналітичного обліку (багаторівнева або паралельна ієрархія). Оптимально розроблений робочий план

рахунків дозволить впорядкувати стан бухгалтерського обліку загалом; збільшити кількість і якість інформації, яка надходить з даних бухгалтерського обліку; знизити кількість бухгалтерських помилок та підвищити оперативність обліку на кооперативних підприємствах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку і аудиту : навч. посіб. / С. В. Івахненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 349 с.

2. Осмятченко В. О. Моделювання системи рахунків в умовах застосування інформаційних технологій / В. О. Осмятченко // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2010. – № 3 (23). – С. 79-84.

3. Палий В. Ф. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета / В. Ф. Палий, Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 224 с.

4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій споживчої кооперації України (Укоопспілки) : затверджений постановою правління Укоопспілки 19.12.2001 р. № 304 у відповідності до плану рахунків затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11. 99 р. № 291 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановами Правління Укоопспілки № 235 від 29.07.2003 р., № 147 від 23.04.2008 р., № 147 від 02.04.2010 р.).

5. Шнейдман З. А. Методика разработки и привязки типовых проектных решений по автоматизации бухгалтерского учета / З. А. Шнейдман // Сборник тезисов и докладов секции № 3 "Организация бухгалтерского учета в условиях машинной обработки информации". – Всесоюзная научно-техническая конференция "Совершенствование бухгалтерского учета в современных условиях управления производством", 1975. – С. 46–52.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ОРГАНІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Досліджено передумови і причини появи стратегічного аналізу на підприємствах та здійснено систематизацію факторів, які визначають його організацію у вітчизняній практиці

Ключові слова: управління, стратегічний аналіз, організація, фактори

Potsihovych O.

RESEARCHING FACTORS THAT INFLUENCE THE ORGANIZATION OF ENTERPRISE STRATEGIC ANALYSIS

Summary. Prerequisites and reasons for strategic analysis at enterprises researched; systemization of factors which determine its organization in national practice.

Keywords: management, strategic analysis, organization, factors

1. Вступ

На сучасному етапі розвитку економіки для забезпечення життєдіяльності підприємств необхідною умовою є здатність до перетворень. Тому, у сучасних умовах акцент в управлінні переміщається з задач контрольного характеру на задачі аналізу діяльності підприємства з метою розробки стратегії його розвитку.

Процес орієнтації системи управління підприємством на цілі стратегічного аналізу відбувається шляхом інтеграції традиційних методів обліку, аналізу та контролю в єдину систему обробки інформації для прийняття рішень.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасний стан ринку припускає постійне ускладнення орієнтації підприємства, що веде не просто до зростання ролі управління ним, а до якісних змін у всій структурі і методах керування. У цих жорстких умовах перед керівниками все частіше постає задача недопущення банкрутства і запобігання кризовій ситуації за допомогою розробки стратегії розвитку. Така ситуація зумовлює появу на сучасних підприємствах такого напряму обліково-економічної роботи, як стратегічний аналіз.

Між науковцями не існує єдиної думки щодо місця стратегічного аналізу в системі управління підприємством. Більшість із них розглядають аналіз як один із етапів управління (Г. А. Азоев, Ю. К. Боумен, В. Г. Герасимчук, А. П. Градов, О. С. Віханський, М. В. Володькіна, Г. В. Осовська, А. А. Томпсон, А. Дж. Стрікленд, З. Є. Шершньова) [1,4,5,6].

Ми приєднуємось до думки науковців і вважаємо, що стратегічний аналіз варто розглядати як самостійний напрям дослідження, оскільки його елементи присутні на кожному із етапів стратегічного управління: від визначення стратегічних цілей до реалізації стратегії та оцінки її ефективності.

3. Мета статті і постановка завдання

Запровадження у практику вітчизняних підприємств стратегічного аналізу супроводжується

рядом перешкод, формалізація яких є основною метою нашого дослідження.

4. Виклад основного матеріалу

Суттю стратегічного аналізу є інтеграція окремих елементів функцій управління – обліку, контролю та планування в єдину систему. Звідси випливає, що даній системі притаманні такі функції, як:

- інформаційна, котра виявляється у виробленні аналітичної інформації для управління за допомогою трансформації даних (інформаційних потоків внутрішнього і зовнішнього середовища).
- обліково-контрольна, котра використовується при зіставленні планових і фактичних величин для виміру й оцінки ступеня досягнення мети, установлення допустимих меж відхилень від заданих параметрів, інтерпретації причин відхилень та виробленню пропозицій для їхнього зменшення;
- аналітична, суть якої виявляється у виробленні основних підконтрольних показників, які дозволяють оцінити ефективність роботи підприємства та визначити ступінь впливу різних факторів на величину кінцевого результату та виробити заходи щодо усунення і запобігання відхилень;
- функція планування, ціль якої – координація окремих фінансових планів щодо загального плану в рамках як короткострокового, так і довгострокового планування, складанню бюджету, виробленню планової і цільової інформації.

Передумовами появи стратегічного аналізу у вітчизняній теорії та практиці стало прагнення підприємствами досягти таких цілей, як: запобігання залежності від основних споживачів, постачальників, банків; ствердження на внутрішньому і зовнішньому ринках; взаємодія з навколишнім середовищем задля досягнення найкращих результатів. З урахуванням вищевикладеного представляється доцільним створення такої обліково-аналітичної системи, яка б, використовуючи переваги і досвід роботи закордонної системи, повною мірою відповідала вимогам та запитам вітчизняних керівників при вирішенні питань управління бізнесом підпри-

Систематизація факторів, які визначають організацію стратегічного аналізу на вітчизняних підприємствах

Визначаючі фактори	Проблеми/передумови
<ul style="list-style-type: none"> Зміни в організації і методології обліку у зв'язку із зміною законодавства Особливості накопичення обліково-економічної інформації для цілей управління 	Трансформація вітчизняних обліково-аналітичних і економічних шкіл
<ul style="list-style-type: none"> Організація внутрішнього обліку на підприємствах Вивчення особливостей функціонування інформаційних систем. Робочий план рахунків бухгалтерського обліку. 	Адаптація зарубіжного досвіду до вітчизняної теорії і практики

емства у сформованих економічних умовах України.

Дослідження розвитку стратегічного аналізу дозволило нам визначити основні причини його появи у практиці обліково-економічної роботи на вітчизняних підприємствах:

- нестабільність як зовнішніх (інтернаціоналізація економічного життя, загострення конкуренції на внутрішніх і світових ринках і т.д.), так і внутрішніх (обсяги реалізації, заборгованості за зарплатою, пошук надійних партнерів та постачальників) факторів, які висувають додаткові вимоги до системи управління підприємством;

- необхідність пошуку усе більш нових систем управління, які б забезпечували гнучкість і надійність функціонування підприємства;

- істотні зміни в організації і методології системи інформаційного забезпечення.

Створення системи стратегічного аналізу в Україні, у першу чергу, необхідно розглядати через призму функціонування в країні облікової системи, оскільки саме у ній створюється інформація, яку використовує аналіз.

вості організаційного, інформаційного та методичного характеру.

Таким чином, проблеми реалізації стратегічного аналізу на підприємствах України пов'язані з необхідністю трансформації вітчизняних обліково-аналітичних та економічних шкіл, з однієї сторони, та адаптацією зарубіжного досвіду до умов функціонування вітчизняної економіки, з іншої.

Виникнення зазначених проблем супроводжується такими групами факторів, як:

- організаційні, котрі полягають у формуванні організаційної структури аналітичної служби;

- інформаційні, котрі полягають у вивченні руху інформаційних потоків між підрозділами підприємства і від підлеглих до керівників з метою збору, необхідної для керування, аналітичної інформації;

- методичні, котрі полягають у розробці основного інструментарію функціонування стратегічного аналізу.

Формалізацію факторів, які визначають проблеми організації стратегічного аналізу на підприємствах, подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Систематизація факторів, які визначають проблеми організації стратегічного аналізу

Визначальні фактори	Проблеми дослідження
<ul style="list-style-type: none"> Створення обліково-аналітичної системи як основи для планування, контролю та аналізу. Дослідження інформаційних потоків на підприємстві. Організація збору обліково-аналітичної інформації. Формування основного інструментарію функціонування стратегічного аналізу. 	Відсутність механізмів упровадження
<ul style="list-style-type: none"> Підпорядкованість бухгалтерського обліку податковим потребам Необхідність розробки внутрішньої інформаційної системи на підприємстві. Розробка внутрішньої звітності. Удосконалювання застосовуваних методів обробки інформації. 	Особливості розвитку вітчизняного обліку
<ul style="list-style-type: none"> Опір нововведенням. Страх перед невідомістю. Необхідність додаткового навчання персоналу. Розробка специфічних, більш складних методик. 	Соціально-психологічні фактори

Вирішенню питань організації стратегічного аналізу на вітчизняних підприємствах сприятиме, на наш погляд, представлена в таблиці 1 формалізація основних факторів, яка відображає особли-

Особливості розвитку вітчизняного обліку створюють свої специфічні проблеми, які гальмують і навіть перешкоджають організації стратегічного аналізу. Найбільш важливим фактором,

який формує цю проблему, є те, що бухгалтерський облік в Україні майже цілком підлеглий податковим потребам. А це, у свою чергу, призвело до того, що бухгалтерський баланс став нецікавим керівникам підприємств, тому що вони не можуть почерпнути з нього корисну для управління інформацію. Вирішення цієї проблеми полягає в необхідності формування внутрішньої інформаційної системи на підприємстві, яка б цілком відповідала запитам керівництва. Одним із елементів цієї системи є розробка внутрішньої звітності, яка, на жаль, відсутня чи знаходиться не на належному рівні на вітчизняних підприємствах.

5. Висновки

Стратегічний аналіз – невід’ємна складова управління, який у сучасних умовах виконує інформаційну, обліково-контрольну, аналітичну та планову функції.

Його поява на сучасних підприємствах була пов’язана з нестабільністю зовнішнього і внутрішнього середовища та істотними змінами в інформаційному забезпеченні. Відповідно, основним призначенням стратегічного аналізу є забезпечення гнучкості і надійності управління господарюючими суб’єктами.

Наукова організація стратегічного аналізу на підприємствах пов’язана з необхідністю вирішення проблем, пов’язаних із відсутністю механізмів його запровадження, особливостями розвитку вітчизняного обліку та соціально-психологічними факторами.

Дослідженню чинників проблем організації стратегічного аналізу на вітчизняних підприємствах будуть присвячені наші наступні дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виханский О. С. Стратегическое управление: учебник / О. С. Виханский – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Гардарики, 1998. – 296 с.
2. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз: навч. посіб. / П. Л. Гордієнко – К. : Алерта, 2006. – 404 с.
3. Лень В. С. Управлінський облік: навч. посіб. / В. С. Лень – К. : "Знання-Прес", 2003. – 287 с.
4. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку: нормативна база. Нова редакція. – Х. : Курсор, 2006.
5. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі: [навч. посіб. / К. І. Редченко. – [2-е вид.] – Львів : "Новий Світ – 2000", 2003. – 272 с.

УДК 657

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КІЛЬКІСНОЇ ТА ЯКІСНОЇ СКЛАДОВИХ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Починок Н. В.

Анотація. Досліджено джерела формування кількісної та якісної складових персоналу підприємства.

Ключові слова: робоча сила, персонал, трудові ресурси, людські ресурси, трудовий потенціал, людський капітал.

Pochynok N.

THE SOURCES OF QUANTITATIVE AND QUALITATIVE COMPONENTS OF ENTERPRISE PERSONNEL

Summary. The sources of quantitative and qualitative components of enterprise personnel are investigated.

Key words: manpower personnel, labour resources, human resources, employment potential, human capital.

1. Вступ

Зважаючи на реалії сучасного економічного простору, елемент системи управління, пов’язаний з персоналом, займає особливу позицію у діяльності будь-якого підприємства, оскільки людські ресурси підприємства є основним стратегічним ресурсом та найбільшою його цінністю незалежно від виду діяльності та форми власності підприємства. Від формування людських ресурсів, їхньої кількісної та якісної збалансованості залежать ефек-

тивність використання всіх інших складових виробничих ресурсів, результати діяльності підприємства, його науково-технічний і соціальний розвиток.

Функціонування системи управління персоналом неможливе без збирання та аналітичного опрацювання достовірної, оперативної, релевантної інформації про різні аспекти формування предмета чи об’єкта його управління, яким, без сумніву, є всі працівники організації. Разом з тим, зарубіжні та вітчизняні науковці вкладають неоднаковий, а ча-

сом і діаметрально протилежний зміст, в поняття, які, тією чи іншою мірою, характеризують основний ресурс підприємства – працівників.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Основним завданням дослідження конкретизація, розуміння взаємозв'язку між такими поняттями: "робоча сила", "персонал", "трудова ресурси", "людські ресурси", "трудова потенція", "потенція людини", "людський капітал", а також їхнє змістове уточнення і розширення відповідно до розвитку економічної науки з використанням праць науковців, серед яких В. С. Васильченко, Б. М. Генкін, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Б. О. Левін, Л. І. Михайлова, В. М. Петюх, Г. В. Щьокін та ін.

3. Мета статті і постановка завдання

Основним завданням статті є окреслення джерел формування якісної та кількісної складових персоналу підприємства і створення адекватної системи показників та критеріїв їх відбору для визначення ефективності використання ключового ресурсу підприємства – людського.

4. Вклад основного матеріалу

Ключовим поняттям, що характеризує людину в процесі трудової діяльності, є її здатність до праці чи робоча сила. Категорію "робоча сила" упровадив Д. Рікардо, маючи на увазі не творчі здібності особистості, а самих людей, що працюють за наймом [1, с. 89]. За традицією, що походить від Д. Рікардо, робочою силою закордонні економісти протягом всього ХХ ст. вважали працездатних осіб, які можуть і хочуть працювати.

Вітчизняні науковці упродовж тривалого періоду розуміли робочу силу відповідно до визначення К. Маркса: "Під робочою силою, або здатністю до праці, ми розуміємо сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм, жива особа людини, і які застосовуються кожного разу, коли вона виробляє будь-які споживчі вартості" [2, с. 178]. Вчення К. Маркса обмежувалось історично сучасним йому суспільством індустріалізації, а також класовим підходом до проблеми. Трудова теорія К. Маркса ґрунтується на тому, що робітники продають свою здатність до праці, тобто робочу силу. Сам суб'єкт праці розглядали як додаток до засобів виробництва, що функціонують. Нині, стає все очевиднішим вузькість такого підходу.

Аж до початку 90-х років у вітчизняній економічній літературі превалювала думка про те, що робоча сила перебуває у суспільній власності, хоча вже тоді робилися спроби розглядати робочу силу як особисту власність її носія.

Український науковець Л. І. Михайлова визначає робочу силу як здатність людини до праці, тобто сукупність її фізичних та духовних сил, які вона застосовує в процесі виробництва [3, с. 12]. Можна стверджувати, що робоча сила в такому розумінні є одним з етапів (нижчий рівень) формування потенціалу людини. В цьому контексті російський вчений Б. М. Генкін пропонує авторську ієрархію понять, де робоча сила – це здатність до праці, тобто сукупність фізичних та інтелектуаль-

них даних, які можна використати у виробництві, людський капітал – це сукупність властивостей (здоров'я, природні здібності, освіченість, професіоналізм, мобільність), що визначають продуктивність і є джерелами доходу для людини, сім'ї, підприємства, а трудова потенція – кількісно-якісний критерій трудової діяльності й, зрештою, потенція людини, що об'єднує трудовий, творчий, фізичний та інтелектуальний потенціал. [4, с. 93–94].

Схожих поглядів дотримується і російський фахівець менеджменту Е. Коротков. Він зазначає, що людину можна розглядати як робочу силу, але можна оцінювати і як капітал. Людина – виконавець функцій і розпоряджень (і необхідна кількість таких людей справді є) – це робоча сила. Проте людина певної індивідуальності, інтелекту, психології – це дещо більше, ніж робоча сила, це – капітал [5, с. 19].

Вітчизняні спеціалісти у сфері праці зазначають, що термін «робоча сила» означає частину зайнятого працездатного населення, або тих, хто шукає роботу, тобто є синонімом економічно активного населення [6, с. 76]. Отже, розглядаючи робочу силу як кількісний показник, слід користуватися поняттям "економічно активне населення", визначеним міжнародними стандартами, що характеризується кількістю громадян обох статей віком від 15 до 70 років (включно), які упродовж звітного періоду вели економічну діяльність або шукали роботу і готові були приступити до неї, тобто класифікувалися як "зайняті" або "безробітні" (за визначенням МОП).

Як бачимо, термін "робоча сила" вживають в економічній літературі принаймні в трьох значеннях: по-перше, як сукупність фізичних та інтелектуальних даних людини, які вона застосовує в процесі виробництва, по-друге, як частину працездатного населення, зайняту або ту, що шукає роботу, що є синонімом економічно активного населення, тобто зайняті або ж безробітні (за визначенням Міжнародної організації праці), по-третє, як особливий різновид товару, товар на ринку праці.

Отже, на рівні підприємства, на нашу думку, робоча сила характеризує здатність персоналу до праці, тобто виражає сукупність фізичних та інтелектуальних даних персоналу, що використовуються у процесі виробництва.

Трудова ресурси у сучасному розумінні – це працездатна частина населення, яка, маючи фізичні та інтелектуальні можливості, здатна виробляти матеріальні блага або надавати послуги. Економічна категорія "трудова ресурси" – місткіше поняття порівняно з категорією "робоча сила", оскільки відображає розвиток суспільного поділу праці, процес виділення управлінської праці, появу різного роду організаційних структур, що обслуговують всі фази суспільного відтворення. Разом з тим, ці дві категорії тісно пов'язані і взаємозалежні, оскільки процес перетворення трудових ресурсів на робочу силу проходить кілька стадій: 1) трудові ресурси є потенційною робочою силою, яка не бере участі у виробництві; 2) трудові ресурси стають

робочою силою, яка бере участь у виробництві; 3) з моменту припинення трудової діяльності робоча сила знову стає трудовими ресурсами [7, с. 30].

Поняття "трудові ресурси" в економічну теорію та практику в Радянському Союзі ввів в 1922 р. академік С. Г. Струмилін [8], який за матеріалами перепису населення 1920 р. розробив демографічний прогноз чисельності населення. На його думку, трудові ресурси – це сукупність носіїв громадської індивідуальної робочої сили, що функціонує, і відносин, які виникають у результаті її відтворення, формування, розподілу і використання [9]. Відтоді термін "трудові ресурси" вживали переважно як планово-обліковий показник в економічній літературі, в макроекономічних розрахунках. За офіційною статистикою фактично до 2002 р. в Україні тривалий час цю категорію вважали робочою силою, на якій базувалися прогнози розвитку ринку праці. Але з переходом до міжнародного обліку й статистики почали використовувати іншу категорію – "економічно активне населення".

Поняття "трудові ресурси" ширше, ніж поняття "економічно активне населення", оскільки охоплює ще і працездатних людей, що не працюють, та тих, що навчаються з відривом від виробництва. Реально під поняттям "трудові ресурси" розуміють чисельність населення, яке можна змусити працювати, тобто яке фізично здатне працювати. Поняття ж "економічно активне населення" – це та реальна частина трудових ресурсів, що добровільно працює або хоче працювати. Тобто ресурсами можна називати лише реальні джерела задоволення потреби (у цьому випадку – потреби в робочій силі). Тому нелогічно називати трудовими ресурсами ту частину населення, яку можна залучити до праці лише насильно. Реальними ж людськими ресурсами для праці (і це визнано на міжнародному рівні) є економічно активне або трудоактивне населення. Однак і поняття "трудові ресурси" має право на існування, оскільки воно відображає максимально можливу (за екстремальних умов) кількість трудоактивного населення [6, с. 82].

Дослідники так і не дійшли єдиної думки про сутність цього поняття. Можна виділити три напрями досліджень. Розглянемо їх.

Перший напрям. Розгляд трудових ресурсів як категорії кількісного порядку, котру до 70-х років вважали в основному планово-обліковою категорією для складання балансу праці та встановлення меж працездатного населення. Визначення трудових ресурсів як планово-облікового показника має насамперед відобразити їхню кількісну характеристику та структуру (активну та пасивну частини).

За такого підходу взаємозв'язок між виробництвом і трудовими ресурсами розглядали раніше і тепер під кутом зору балансової рівноваги між потребами в робочій силі та можливостями суспільства.

Другий напрям. Трудові ресурси як економічна категорія. На наш погляд, ні раніше, ні тим більше нині, на етапі переходу до ринкової економіки, не можна погодитись з розумінням трудових ресурсів лише як "механічної сукупності індивіду-

умів". Трудові ресурси як економічна категорія виражають відносини стосовно населення, яке має фізичну та інтелектуальну здатність до праці відповідно до встановлених державою умов відтворення індивідуальної робочої сили.

Третє. Трудові ресурси – не тільки кількісний показник і економічна категорія, але й категорія соціально-економічної сфери. Активні дослідження у цьому напрямі, що є, на наш погляд, найпродуктивнішим, пов'язані з соціально-економічними процесами 80-х років. Зважаючи на швидкий прогрес науки і техніки, зростання ролі особистого фактора, проблеми формування і розвитку трудових ресурсів не можна було розглядати відокремлено від соціальних процесів.

Загалом зазначимо, що особливістю цього поняття є підхід до людини як до пасивного об'єкта зовнішнього управління, тому що термін виник і вживався в умовах централізованого управління людьми. Уявлення про індивідів як про трудові ресурси позбавляє їх власних цілей, потреб та інтересів. Дослідження проблем формування трудових ресурсів супроводжувалось екстенсивним типом економічного розвитку і відповідало тим завданням, які ставились в умовах безперервного нарощування виробничого потенціалу.

Сучасний розвиток економічної науки вимагає зміни ролі людини в соціально-економічній сфері і сприяє формуванню гуманістичного підходу до людини як носія здатності до праці. Отже, сучасне розуміння трудових ресурсів як соціально-економічної категорії з гуманістичним підходом зводиться до поняття людських ресурсів, що є значно ширшим і разом із традиційними ознаками, які властиві терміну "трудові ресурси", на думку Г. В. Щьокіна, охоплює здатність до творчості та потенційні можливості всебічного розвитку працівників, їхню культуру, ефект кооперації та самоорганізації, удосконалення трудових взаємовідносин, мотивацію тощо [10, С. 273–274].

Поняття "людські ресурси" почали використовувати у теорії та практиці управління в США з 70-х років минулого століття. Це було пов'язано з переосмисленням ролі й місця людини у виробничій діяльності в епоху науково-технічного прогресу. Починаючи з цього часу, термін "людські ресурси" вживають щоб виразити новий погляд на роль людини в сучасному виробництві.

Зазначимо, що досі не вироблено тлумачення загальноприйнятого терміна "людські ресурси". Поняття "ресурси" походить від французького слова *resources*, що означає запаси, кошти, джерела чого-небудь, які можна використати для отримання доходу. Термін "людські ресурси" є дослівним перекладом англійського "human resources".

Людські ресурси на мікрорівні слід розглядати як ресурс організації нарівні з іншими ресурсами (матеріальними, фінансовими, технологічними, інформаційними тощо). Вони є особливим видом виробничих ресурсів організації і набувають найбільшого значення в сучасних умовах розвитку економіки як країни загалом, так і окремих підприємницьких структур. Саме людські ресурси є

активною частиною виробничих ресурсів. Решта майна організації – пасивні ресурси, які вимагають втручання людини.

Специфіка людських ресурсів, на відміну від усіх інших видів виробничих ресурсів, полягає в тому, що:

- участь людських ресурсів у виробничому процесі має не механічний, а свідомий характер, процеси взаємодії між організацією і працівниками є двосторонніми;
- продуктивність людських ресурсів не має меж, оскільки люди здатні до постійного вдосконалення та розвитку;
- людські ресурси урухомлюють, організують взаємодії всіх інших ресурсів;
- людські ресурси невіддільні від особистості носія;
- людські ресурси, на відміну від інших видів ресурсів, не можуть бути предметом купівлі-продажу;
- трудова діяльність людини продовжується в сучасному суспільстві 30–50 років, відповідно взаємостосунки людини і організації мають довготривалий характер;
- на відміну від інших ресурсів, люди приходять в організацію свідомо, з певною метою і очікують, що організація допоможе її реалізувати;
- управління людськими ресурсами є особливим видом діяльності, що потребує виконання спеціальних функцій і наявності особливих рис у тих людей, які займаються цією діяльністю.

Як бачимо, людські ресурси є невід'ємною частиною функціонування організації, що повинні бути підконтрольними адміністрації організації. Як і інші види ресурсів, людські ресурси вимагають вкладень в їх формування, підтримку і розвиток. Тому можна планувати інвестиції в людські ресурси, які мають привести до їхніх кількісних і якісних змін.

Вдалим, на нашу думку, є таке визначення цієї категорії: "Людські ресурси (як об'єкт управління) – це фізичні особи (індивіди): а) представляють інтерес для сфери праці та виробництва в якості потенційних працівників; б) пов'язані з підприємством, організацією в даний момент трудовими або цивільно-правовими відносинами, в) мали такі відносини раніше і зберегли понині певні взаємодійні контакти зі своїми роботодавцями" [11, с. 54–56]. Отже, людські ресурси – не що інше, як персоніфікований актив організації, людськими ресурсами є не тільки фактичні, а й потенційні працівники організацій.

Проаналізувавши дослідження категорії "людські ресурси" ми визначили, що на мікрорівні людські ресурси є як зовнішнім, так і внутрішнім джерелом формування персоналу підприємства з певним набором фізичних та інтелектуальних даних, що потребує певних вкладень в їхнє формування, підтримку та розвиток, які мають привести до їхніх кількісних та якісних змін.

Поряд з поняттями "робоча сила", "трудові ресурси", "людські ресурси" в економічній літературі з початку 70-х років ХХ ст. почала утверджуватись категорія «трудовий потенціал». Її виникнення і «популярність» зумовлені об'єктивними обставинами, що склалися через гостру потребу перевести економіку на шлях інтенсивного розвитку та якісні зміни системи використання людської праці. Саме поняття «трудовий потенціал» почало відображати погляди на місце і роль людини у виробництві, визнання значущості накопиченого в суспільстві інтелектуального та освітнього потенціалу.

Досі ще немає єдиного трактування цього поняття, і різні автори вкладають у нього неоднаковий зміст. Аналізуючи причини цього, можна зазначити, що науковці використовували різні підходи до вивчення вищезазначеного питання: факторний, працересурсний, демографічний, політекономічний, тощо.

Залежно від відмінностей у трактуванні трудового потенціалу відрізнялась і його кількісно-якісна характеристика. Однак, попри різноманіття трактувань поняття, різні автори незмінно підкреслювали провідну роль якісних параметрів соціального та економічного характеру, передовсім – освіти, професійно-кваліфікаційної підготовки, стану здоров'я та фізичного розвитку, психологічних особливостей особистості тощо.

Головна специфіка сутності трудового потенціалу полягає у тому, що під впливом постійних змін суспільних форм і видів праці поступово розвивається людський фактор, поліпшуються якісні характеристики робочої сили. Це, своєю чергою, має зворотний вплив на виробництво і зумовлює потребу якісному оновленні форм його організації. Це оновлення супроводжується тим, що індивіди, по-перше, як носії здатності до праці, по-друге, як учасники процесу праці загалом, по-третє, як члени суспільства, вступають з цього приводу в певні відносини, які становлять основний зміст трудового потенціалу як соціально-економічної категорії.

Отже, трудовий потенціал є домінуючою формою реалізації людського фактора. Такі категорії, як населення, трудові ресурси, робоча сила, виступають конкретними носіями останнього на певних стадіях його відтворення.

На стадії формування трудовий потенціал виявляє себе як населення й трудові ресурси, на стадії розподілу й використання – як потенційна і реальна робоча сила. Однак, на відміну від попередніх категорій, трудовий потенціал характеризує також умови, за яких відбувається і є можливою його реалізація.

Визначаючи поняття "трудовий потенціал" з огляду на потребу створити ефективний механізм управління на рівні підприємства, можна стверджувати, що трудовий потенціал фактично є можливостями людських ресурсів, а також інтегральною оцінкою кількісних та якісних параметрів здатності до праці, зокрема чинників, які не підлягають вимірюванню.

За ринкової економіки найближчою до трудового потенціалу є категорія "людського капіталу". "Людський капітал" як нагромаджений за ра-

хунок інвестицій запас здоров'я, знань, навичок, умінь, мотивацій та інших здатностей, є характеристикою трудового потенціалу адекватно до со-

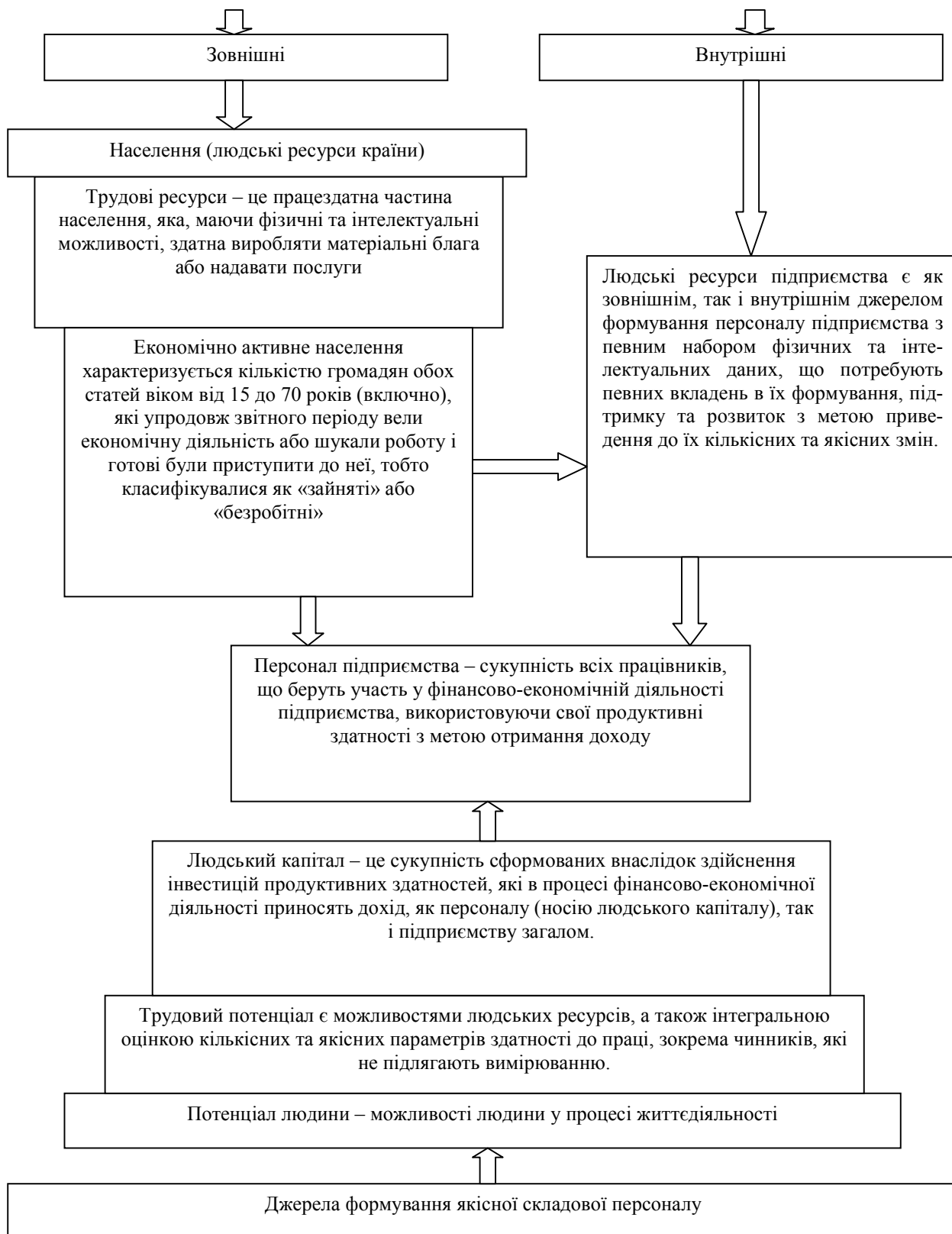

Рис. 1. Джерела формування кількісної та якісної складової персоналу підприємства

ціально орієнтованої ринкової економіки. Тобто, ведучи мову про людський капітал, ми фактично визначаємо якісний та вартісний аспекти трудового потенціалу [6, с. 81].

Історично вперше згадує про людський капітал А. Сміт у праці "Wealth of Nations" ("Багатство народів"), що ввів цей термін як збірне поняття кількості та якості людських здібностей до праці й розглядав його як найважливіше джерело доходів і значущий фактор зростання ефективності праці.

Сучасна теорія людського капіталу, яку деякі автори називали революцією в економічній думці, формувалась у кінці 50-х на початку 60-х років ХХ ст. Фундаментом цієї теорії є положення, згідно з яким капітал – це певний запас благ, який накопичується і приносить дохід.

В економічній літературі існує безліч визначень поняття "людський капітал". Майже всі дослідники визначають людський капітал як сукупність наявних у людини запасів здібностей і певних рис. Тобто, людський капітал практично ототожнюється з продуктивними здатностями працівника.

Варто зазначити, що увела категорію "людський капітал" в науковий обіг в Україні та обгрунтувала її О. Грішнова. Вона визначає його як економічну категорію, що характеризує сукупність сформованих і розвинених унаслідок інвестицій продуктивних здатностей, особистих рис і мотивацій індивідів, які використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці та завдяки цьому впливають на збільшення доходів (заробітків) свого власника та національного доходу [12, с.17].

Заслугує на увагу визначення сутності поняття "людський капітал", запропоноване Л. Михайловою. Дослідниця виділяє декілька позицій у трактуванні цього поняття: оцінка потенціалу; природжені здібності; здатність виробляти продукцію ефективніше та вищої якості; оцінка потенційної здатності особистості приносити дохід [13, с. 285].

Отже, можна констатувати, що на мікрорівні (на рівні окремого підприємства) людський капітал є сукупністю сформованих внаслідок здійснення інвестицій продуктивних здатностей, які в процесі фінансово-економічної діяльності приносять дохід як персоналу (носію людського капіталу), так і підприємству загалом.

5. Висновки

Аналізування поглядів науковців на роль та місце людини-працівника у виробництві допомагає простежити еволюцію концептуальних підходів: від технократичного, за яким людину розглядають як елемент процесу виробництва – статтю витрат, які необхідно мінімізувати, щоб досягти більших прибутків у короткостроковому періоді, до гуманістичного, за яким людські продуктивні здатності – основний капітал підприємства; людина – найефективніший об'єкт інвестування; персонал – це найцінніший актив (ресурс), який потрібно нагромаджувати, використовуючи інтенсивний підхід з тим, щоб забезпечити довготривалу фінансову стійкість

підприємства в конкурентному ринковому середовищі.

Разом з тим, зміна парадигми управління персоналом та зміна концептуальних підходів до ролі та місця людини у процесі виробництва не зумовлює зникнення понять, які тією чи іншою мірою, на певному економічному рівні характеризують людину як економічного суб'єкта. Вона сприяє новому баченню взаємозв'язків та взаємозалежності між зазначеними категоріями, а також зміні підходів до визначення їхньої сутності: уточнення та розширення відповідно до розвитку економічної науки та вимог менеджменту (див. рис. 1).

Результати дослідження дають змогу визначити, що персонал уособлює сукупність всіх працівників, які беруть участь у фінансово-економічній діяльності підприємства, використовуючи свої природні та набуті продуктивні здатності з метою отримання доходу. Чітке розуміння джерел формування кількісної та якісної складових персоналу сприятиме створенню адекватної системи показників та критеріїв їх відбору, що визначатимуть процеси формування, використання, розвитку та вибуття персоналу і задовольнятимуть інформаційні потреби менеджерів, що приймають управлінські рішення в облікових та аналітичних даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рикардо Д. Сочинения. – Т. 1 / Д. Рикардо – М., 1965. – 380 с.
2. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 23. – 907 с.
3. Михайлова Л. І. Управління персоналом: навч. посіб. / Л. І. Михайлова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 248 с.
4. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: учебник для вузов / Б. М. Генкин. – [7-е изд., доп.] – М. : Норма, 2007.
5. Коротков Э. Управление человеческим капиталом: эффективность, деловая репутация, креативный потенциал / Э. Коротков // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – № 4. – С. 18–30.
6. Васильченко В. С. навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
7. Нехода Е. В. Социальное развитие человека и изменение представлений о субъекте труда в системе трудовых отношений / Е. В. Нехода // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – № 3(4). – 2008. – С. 23–45.
8. Струмилин С. Г. Наши трудовые ресурсы и перспективы / С. Г. Струмилин // Хозяйственное строительство. Вып. 2. – 1922. – С. 34–46.
9. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда / Струмилин С. Г. – М. : Госполитиздат, 1957. – 520 с.
10. Теория и практика управления персоналом: учеб.-метод. пособие / [авт. сост. Г. В. Щёкин. – 2-е изд., стереотип]. – К. : МАУП, 2003. – 280 с.

11. Человеческие ресурсы корпорации: Стратегия и практика управления / [Б. А. Левин, В. И. Галахов, Е. Ю. Заречкин, Б. Ф. Установ ; под общ. ред. Б.А. Левина]. – М. : ИКЦ "Академкнига", 2005. – 670 с.

12. Грішнова О. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. Грішнова. – К. : Т-во "Знання". – 2001. – 254 с.

13. Михайлова Л. Людський капітал у системі соціально-економічних категорій / Л. Михайлова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Випуск 8. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – 292 с.

УДК 657

Привалова Н. Є.

ПІДХОДИ ЩОДО УТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТИХ ТОВАРИСТВ ДЛЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Анотація. Виокремлено поняття спільної діяльності без створення юридичної особи, джерела її формування і призначення та з'ясовано її переваги у підприємницькій діяльності для цілей організації бухгалтерського обліку і контролю.

Ключові слова: спільна діяльність, юридична особа, просте товариство

Pryvalova N.

APPROACHES TO THE ESTABLISHMENT AND FUNCTIONING OF PARTICULAR PARTNERSHIP FOR JOINT ACTION WITHOUT THE LEGAL ENTITY

Summary. The notions of joint activity without the creation of a juridical entity, sources of its origination and assignment were differentiated; its advantages in business activity for the purposes of accounting and control execution were identified.

Keywords: joint activities, legal entity, simple society.

1. Вступ

Глобалізація ринкової економіки об'єктивно зумовлює появу нових форм та видів суб'єктів господарювання. У зв'язку із вступом України до СОТ виникають нові нетрадиційні форми підприємницької діяльності, зокрема спільна діяльність, кооперація, спільне підприємство. Їх доволі часто ототожнюють і тому потрібно виділити певні притаманні їм особливості, визначити їх та обґрунтувати.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Існує велика кількість наукових напрацювань з цієї проблематики таких відомих науковців, як Н. Батішева, О. Беліков, О. Блажівська, О. Бородіна, В. Г. Булавко, О. В. Буткевич, але більшість із них досліджують питання спільного підприємства (Н. І. Гнатюк, Т. Кизима, Н. О. Рак), спільних підприємств (Ю. О. Кахович, С. В. Ковальчук, Д. Г. Лукьяненко, В. Онищенко, О. І. Пестрецова, В. І. Терехов, Л. В. Торгова, О.В. Хитра) та залучення іноземних інвестицій (О. М. Бородіна, В. А. Савін), а спільну діяльність або не розглядають зовсім, або розглядають лише частково та поверхнево (О. В. Буткевич, П. Ф. Коваль, М. Р. Лучко, В. Онищенко, М. М. Шестерняк).

Іноді спільну діяльність ототожнюють зі спільним підприємством, вважають формою іноземного інвестування, що не завжди виправдано. Вважаємо, що спільна діяльність – це універсальна форма підприємництва, а тому вимагає особливого ставлення та ґрунтовного дослідження.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – виокремити поняття спільної діяльності без створення юридичної особи та визначити її переваги у підприємницькій діяльності.

4. Виклад основного матеріалу

Спільні підприємства відповідно до чинного законодавства України виділяють в окрему групу підприємств, для яких характерні певні особливості створення, діяльності та ліквідації. Зокрема, згідно зі статтею 12 Закону України "Про екологічний аудит" у випадках створення спільних підприємств на основі об'єктів державної та комунальної власності обов'язковим є проведення екологічного аудиту. Законодавство про приватизацію встановлює особливий порядок приватизації державної частки у спільних підприємствах: приватизація акцій (часток, паїв), що перебувають у державній власності, у майні спільних підприємств із іноземними інвестиціями, здійснюється відповідно до

установчих документів спільних підприємств. За статтею 82 Земельного кодексу України для спільних підприємств, заснованих за участю іноземних юридичних і фізичних осіб, встановлено особливий порядок набуття права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне встановити основні засади діяльності спільних підприємств та виділити їхні особливості порівняно з іншими видами підприємств.

Господарський кодекс [1] не визначає спільні підприємства як один із видів підприємств. Проте він не забороняє їх створення взагалі, оскільки передбачено, що можна визначити види підприємств іншими законодавчими актами.

Поняття та статус спільного підприємства визначені Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність": стаття 3 цього закону стверджує, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:

- фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;

- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, зокрема акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультативні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), а також юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно із законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і з постійним місцезнаходженням на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

З огляду на викладене, спільні підприємства є самостійними учасниками зовнішньоекономічних відносин і відповідно до статті 1 цього закону визначаються як підприємства, які основані на спільному капіталі суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, на спільному управлінні та на спільному розподілі результатів та ризиків.

Отже, зміст поняття "спільне підприємств" у законодавстві України зазнав змін, тому спільними підприємствами називають лише ті підприємства, які засновані за участю іноземних суб'єктів.

Підприємства, які створені на основі поєднання майна, що є власністю різних українських суб'єктів права власності, належать до категорії підприємств, основаних на змішаній формі власності. За класифікацією Господарського кодексу, спільні підприємства можна зарахувати до виду підприємств, основаних на змішаній формі власності, оскільки вони також створюються за допомогою поєднання майна різних форм власності. Однак ці поняття не можна ототожнювати, оскільки спільні підприємства є особливою групою таких підприємств – серед їхніх засновників обов'язково має бути іноземний суб'єкт.

Окрім згаданих термінів, у наукових джерелах вживають термін "strategic alliance". Вітчизняні науковці визначають стратегічні альянси як гнучкі міжфірмові союзи, які створюються для спільного вирішення орієнтованих на глобальний ринок конкурентних завдань у тій чи іншій галузі, але дають змогу продовжувати суперництво в інших сферах. Варто зазначити, що цілі стратегічних альянсів різноманітні, зокрема, вони можуть укладати договори про обмін технологіями, брати участь у спільних наукових дослідженнях та розробках, спільно здійснювати маркетингові операції на територіях своїх країн тощо [3, С. 126]. Практика створення стратегічних альянсів доволі поширена за кордоном. Так, тільки у США у кінці ХХ ст. кількість стратегічних альянсів збільшилась на 80 % порівняно з 50-ми роками [3, с. 183].

У вітчизняній практиці основні риси, притаманні "стратегічним альянсам", найточніше відображає договір про спільну діяльність, який згідно з чинним законодавством України регулюється ст. 1130–1131 гл. 77 "Спільна діяльність" Цивільного кодексу України [12].

Загальновідомо, що визначення спільної діяльності, як і будь-який інший вид господарювання, обґрунтоване як у вітчизняному законодавстві, так і законодавстві зарубіжних країн, і відповідно пройшло усі етапи становлення, розвитку та удосконалення.

Так, у Законі України від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ "Про підприємства в Україні" спільна діяльність ототожнюється зі спільним підприємством [5], а у Законі України від 4 лютого 1998 р. № 72/98-ВР "Про внесення змін до Закону України "Про підприємства в Україні" [6] спільне підприємство взагалі не виділене як самостійний вид. Після прийняття Господарського кодексу [1] зазначені закони втратили чинність, проте спільна діяльність все ще не набуло понятійної визначеності, що є негативним, адже саме Господарський кодекс повинен регулювати провадження спільної діяльності в Україні.

Відповідно, спільну діяльність регулює ст. 1 Закону України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність», згідно з якою "спільна підприємницька (господарська) діяльність

– це діяльність, що базується на співробітництві між суб'єктами господарської діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності і на спільному розподілі результатів та ризиків від її здійснення" [7].

Своєю чергою, п. 3 П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції" визначає "спільну діяльність як господарську діяльність зі створенням або без створення юридичної особи, яка є об'єктом спільного контролю або більше сторін відповідно до письмової угоди між ними" [8].

Окрім того, в ст. 7 Закону України від 22.05.1997 р. "Про оподаткування прибутку підприємств" [9] зазначено, що спільна діяльність без створення юридичної особи провадиться на підставі договору про спільну діяльність, що передбачає об'єднання засобів або майна учасників для досягнення спільної господарської мети.

Зауважимо, що визначення поняття спільної діяльності міститься також в Угоді між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про сприяння та захист інвестицій [10] (ст. 1) від 22.01.2003 р. Так, в ст. 1 п. 7 цього документу зазначено: "спільна діяльність включає організацію, контроль, дію, утримання та розміщення юридичних осіб, філій, агентств, офісів, заводів або інших установ для здійснення комерційної діяльності; укладання, виконання та нагляд за виконанням контрактів; придбання, використання, захист та розміщення усіх видів майна, включаючи право на інтелектуальну власність; запозичення фондів, придбання звичайних акцій і придбання іноземних векселів для імпорту".

А у Законі України № 93/96-ВР від 19.03.1996 р. "Про режим іноземного інвестування" [11] зазначено, що "спільна інвестиційна діяльність з участю іноземних суб'єктів господарювання може здійснюватися як у вигляді підприємства (організації) будь-якої організаційно-правової форми, створеного у відповідності з законодавством України" (ст. 1), так і "у вигляді договору (контракту) про спільну інвестиційну діяльність (виробничої кооперації, спільного виробництва тощо), не пов'язану зі створенням юридичної особи, відповідно до законодавства України" (ст. 23).

Своєю чергою, у Цивільному кодексі України спільної діяльності стосується ціла глава 77 [11], проте немає визначення економічного змісту та сутності цього поняття.

Так у цій главі увага зосереджена на договорі про спільну діяльність, за аналогію із простим товариством. Отже, загальноприйнятого трактування в українському законодавстві також немає, що створює можливість зловживань під час спільної діяльності й негативно характеризує вітчизняні законотвірчі процеси.

Отже, з огляду на зазначене, можна зробити висновок, що чинне законодавство України спільну господарську діяльність трактує доволі вузько, поверхнево й однобічно, як діяльність, що базується на договорі про спільну діяльність у контексті співпраці одних суб'єктів господарювання з іншими, та не відображає, на наш погляд, мети такої

діяльності й не містить переліку суб'єктів господарювання, які можуть її здійснювати.

У міжнародному законодавстві натомість спільну діяльність розглядають глобальніше та масштабніше. Зокрема, у МСБО 31 "Частки в спільних підприємствах" (далі – МСБО 31) [4] подано рекомендації щодо ведення обліку часток у спільних підприємствах і відображення активів, зобов'язань, доходів і витрат спільного підприємства у фінансових звітах учасників та інвесторів, що здійснюють контроль незалежно від структури та основної діяльності спільного підприємства. Звідси випливає, що у міжнародній практиці будь-якій спільній діяльності, яка передбачає або не передбачає створення юридичної особи, притаманні такі риси:

– наявність двох або більше учасників, які здійснюють контроль, пов'язаних контрактною угодою;

– спільний контроль, передбачений контрактною угодою.

Варто зауважити, що аналогічне поняття спільної діяльності визначено у п. 3 П(С)БО 12. Водночас, у національному стандарті зазначено, що "спільний контроль – розподіл контролю за господарською діяльністю здійснюється відповідно до договору про ведення спільної діяльності" [8].

Отже, ми можемо зробити висновок, що в Україні згідно з національними стандартами спільна діяльність розглядається тільки як спільна діяльність зі створенням або без створення юридичної особи, а відповідно до чинних норм Цивільного кодексу України діяльність вважають спільною залежно від наявності або відсутності внесків її учасників.

Своєю чергою, згідно з МСБО 31 найпоширенішим є три форми спільної діяльності:

- спільно контрольовані операції;
- спільно контрольовані активи;
- спільно контрольовані суб'єкти господарювання [4].

Перші дві форми спільної діяльності не передбачають створення юридичної особи, а остання зобов'язує створювати юридичну особу, яку МСБО 31 трактує як спільне підприємство.

У згаданому стандарті спільна діяльність у вигляді спільно контрольованих операцій пов'язана із використанням активів та інших ресурсів її учасників, а не зі створенням відокремлених від них корпорацій. Кожен учасник, що контролює, використовує власні основні засоби, утримує власні запаси, здійснює власні витрати і виконує зобов'язання, а також залучає свої кошти, що відображають його власні зобов'язання. Угода про організацію такої спільної діяльності, як правило, передбачає способи розподілу між її учасниками виручки від реалізації продукції, що є результатом спільної діяльності та будь-яких спільно здійснених витрат [13, с. 226].

Як зазначено вище, для цілей бухгалтерського обліку спільною діяльністю в Україні вважається діяльність як зі створенням, так і без створення юридичної особи [8]. На противагу цьому,

цивільним законодавством України створення юридичної особи для ведення спільної діяльності не

вання та визначити її переваги порівняно зі створенням юридичної особи (табл. 1).

Таблиця 1

Ознаки та переваги спільної діяльності

Ознаки спільної діяльності	Переваги спільної діяльності
1. Наявність спільної мети господарювання	1. Мінімальні витрати на початковому етапі створення порівняно з юридичною особою
2. Діяльність як зі створенням, так і без створення юридичної особи	2. Не потребує державної реєстрації, крім взяття на облік договору спільної діяльності в органах Державної податкової служби та реєстрації договорів за участю іноземних інвесторів
3. Наявність договору або письмової угоди між учасниками	3. Учасники можуть не робити або робити мінімальні вклади, а вибір допустимих вкладів є широким.
4. Об'єднання активів з метою здійснення визначеної договором або письмовою угодою спільної діяльності	4. Менше формальних процедур порівняно з юридичною особою
5. Спільний контроль, спільний розподіл результатів та ризиків від ведення спільної діяльності відповідно до умов договору чи письмової угоди	5. Учасники мають велику свободу щодо вибору правил провадження спільної діяльності
6. Узгодженість виконаних операцій в контексті спільної діяльності та відповідальність за прийняті управлінські рішення	6. Менша кількість звітності порівняно з юридичною особою.
7. Розподіл витрат у процесі спільної діяльності пропорційно до внесків	7. Дає можливість спільно використовувати майно
	8. Не потребує отримання додаткових ліцензій

передбачено. Так, спільна діяльність згідно з гл. 77 Цивільного кодексу України провадиться на підставі відповідного договору, за яким сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові [11].

Підтверджують постулати законодавчої бази і твердження вітчизняних науковців О. В. Дзери, А. С. Довгерта, В. В. Луць [2, с. 757], які розглядають спільну діяльність в Україні у двох основних організаційно-правових формах: без створення юридичної особи та з її створенням. Вони наголошують, що перша форма характеризується оформленням договору про спільну діяльність, який є юридичним фактом виникнення зобов'язань за спільною діяльністю та містить усі істотні умови взаємодій сторін. Щодо другої організаційно-правової форми, то учасникам необхідно укласти установчий (засновницький) договір, який визначатиме правовий статус створеної юридичної особи та регулюватиме їхню спільну діяльність.

Вважаємо за доцільне підтримати думку більшості сучасних науковців, зокрема М. М. Шестерняк [13 с. 227], щодо поділу спільної діяльності на дві форми та пропонуємо законодавчо закріпити цю класифікацію в Цивільному кодексі України, а також продублювати її у Господарському кодексі щоб уникнути суперечностей ще на початкових етапах ведення бухгалтерського обліку спільної діяльності в Україні.

Враховуючи наявні результати, можна виділити ознаки спільної діяльності, за якими її можна виокремити з поміж інших видів господарю-

5. Висновки

Проаналізувавши природу, генезис та економічну сутність спільної діяльності, пропонуємо її визначити так: спільна діяльність – це взаємозалежна довготривала діяльність вітчизняних і зарубіжних суб'єктів господарювання, що основана на об'єднанні їхніх активів та пасивів, передбачає здійснення спільного контролю та прийняття спільних рішень, зі створенням або без створення юридичної особи та спільним розподілом результатів і ризиків.

Таке визначення найґрунтовніше характеризує спільну діяльність, вказуючи джерела її формування та призначення, і максимально наближає вітчизняне законодавство до європейських стандартів.

Наведені вище тлумачення спільної діяльності, її ознаки та переваги доцільно враховувати під час організації її бухгалтерського обліку та контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (зі змінами та доповненнями) / Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

2. Дзера О. В. Поняття та основні види зобов'язань за спільною діяльністю / О. В. Дзера, А. С. Довгерта // Зобов'язальне право: теорія і практика : [навч. посіб. для студ. юрид. вузів і фак. ун-тів] / [Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Луць В. В. та ін.; за ред. О. В. Дзери]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – С. 757–758.

3. Ли Се Ун. Международный бизнес: стратегия и управление / Ли Се Ун. – М. : Наука, 1996. – 352 с.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 "Частки в спільних підприємствах" [Електронний ресурс] / Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

5. Про підприємства в Україні : Закон України від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ (зі змінами та доповненнями) / Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

6. Про внесення змін до Закону України "Про підприємства в Україні" : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 72/98-ВР.

7. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ (зі змінами та доповненнями) / Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 "Фінансові інвестиції": затверджено наказом Міністерства фінансів України від 26 квітня 2000 р. № 91 (зі змінами та доповненнями) /

Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

9. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР (зі змінами та доповненнями) / Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

10. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про сприяння та захист інвестицій: Закон України від 18 вересня 2003 р. № 1192-ІV/ Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

11. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР (зі змінами та доповненнями) / Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

12. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-ІV (зі змінами та доповненнями) / Режим доступу: [Електронний ресурс]: www.nau.kiev.ua.

13. Шестерняк М. М. Теоретичні засади спільної діяльності в правовій полі Україні [Текст] / М. М. Шестерняк // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16). – Т. 2. – С. 222–230.

УДК 658.15

Ребець О. М.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

Анотація. Розглянуто основні інтегральні системи оцінювання ефективності використання фінансових ресурсів. Наведено систему показників, динаміка котрих дає можливість прослідкувати за правильністю прийнятих рішень та їхнім впливом на результативність діяльності підприємства.

Ключові слова: фінансові ресурси, аналіз, показники оцінки ефективності господарської діяльності

Rebec' O.

ANALYSIS OF EFFICIENCY OF THE USE OF FINANCIAL RESOURCES

Summary. In the article the basic integral systems of estimation of efficiency of the use of financial are considered resource. The lighted up system of indexes loud speaker of which enables to nose after the rightness of the accepted decisions and their influence on effectiveness of activity of enterprise.

Keywords: financial resources, analysis, performance evaluation of business.

1. Вступ

У сучасних умовах нестабільної ринкової економіки в Україні надзвичайно великого значення набуває питання, пов'язане з тим, як удосконалити аналіз ефективності використання фінансових ресурсів підприємства, який повинен охоплювати системи ефективного використання фінансових ресурсів та показники, які б відображали його результативність.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз робіт вітчизняних авторів показав, що найширше висвітлюються різні аспекти ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства у працях С. Кузніцової, В. Терьохіна, А. Ковальової, вагомий внесок у розробку основ

процесу використання фінансових ресурсів зробили М. Білик, І. Бланк, О. Василик, А. Загородній, В. Опарін та інші. А ось аналіз ефективності використання фінансових ресурсів підприємства у вітчизняній літературі зустрічається досить рідко, що і зумовило актуальність цієї теми.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета дослідження – удосконалити методичне забезпечення аналізу ефективності використання фінансових ресурсів хлібопекарських підприємств.

4. Виклад основного матеріалу

Вивчення проблеми дало змоги дійти висновку, що, аналізуючи ефективність використання фінансових ресурсів, найчастіше використовують

коефіцієнти рентабельності, капіталовіддачі та оборотності усього капіталу, власного, позикового, основного та оборотного, а також інвестиційного, тобто показники оцінювання ефективності господарської діяльності та оцінювання ділової активності підприємства. Проте цих розрахунків недостатньо, оскільки сума капіталу не завжди дорівнює сумі фінансових ресурсів.

Передовсім розмежуємо поняття "капітал підприємства" і його фінансові ресурси. Як зазначено в більшості вітчизняних літературних джерел, капітал – це та частина фінансових ресурсів, яка приносить дохід. А загальна сума фінансових ресурсів підприємства відображається у підсумку його балансу.

Розглянемо розробки зарубіжних економістів щодо систем інтегрального фінансового аналізу та особливостей їх практичного застосування, найпоширеніші у закордонній практиці управління капіталом.

1. Система інтегрального аналізу ефективності використання активів підприємства. Цю систему фінансового аналізу розробила фірма "Дюпон" (США). Вона передбачає, що коефіцієнт рентабельності використаних активів ділиться на декілька коефіцієнтів його формування, взаємопов'язаних в єдиній системі, а саме на коефіцієнт рентабельності реалізації продукції і коефіцієнт оборотності капіталу, який дорівнює за кількісним значенням коефіцієнту капіталовіддачі. Результати, які отримують, застосовуючи модель фірми "Дюпон", інтерпретують за допомогою матриці оцінки результату інтегрального аналізу коефіцієнта рентабельності використаних активів підприємства

$$P_{ва} = P_{рп} * KO_k,$$

де $P_{ва}$ – коефіцієнт рентабельності використаних активів;

$P_{рп}$ – коефіцієнт рентабельності реалізації продукції;

KO_k – коефіцієнт оборотності капіталу.

За допомогою цієї матриці можна виявити основні резерви зростання рентабельності капіталу підприємства, а саме: підвищити рентабельність реалізації продукції; збільшити оборотність капіталу; поєднати ці два напрями.

Для інтегрального аналізу ефективності використання власного капіталу підприємства можна застосувати трифакторну модель "Дюпон":

$$P_{вк} = ЧП/ВК = ЧП/Р * Р/А * А/ВК,$$

де $P_{вк}$ – рентабельність власного капіталу;

ЧП – сума чистого прибутку в аналізованому періоді, отримана від усіх видів діяльності;

ВК – сума власного капіталу підприємства в цьому періоді;

А – сума усіх використаних активів підприємства у цьому періоді;

Р – загальний об'єм реалізації продукції в цьому періоді.

2. Система *SWOT*-аналізу, сутність якого полягає в дослідженні характеру сильних і слабких сторін підприємства відносно можливостей використання його капіталу, а також позитивного і негативного впливу окремих зовнішніх (екзогенних) і

внутрішніх (ендогенних) факторів на умови його використання. *SWOT*-аналіз здійснюється переважно в графічному вигляді й являє собою комплексне дослідження впливу окремих факторів на потенціал використання капіталу впродовж певного інтервалу часу.

3. Об'єктно-орієнтовану систему інтегрального аналізу формування чистого прибутку підприємства розробила фірма "Модернсофт" (США). Базується вона на використанні комп'ютерної технології та спеціального пакета прикладних програм. Основою цієї концепції є подання моделі формування рівня чистого прибутку (чи іншого результативного показника фінансової діяльності) підприємств у вигляді фінансових блоків, що взаємодіють і моделюють "класи" елементів, які безпосередньо утворюють цей показник. Користувач сам визначає систему таких блоків і класів залежно від специфіки господарської діяльності. Побудувавши модель, користувач сам наповнює всі блоки кількісними характеристиками відповідно до звітної інформації підприємства. Систему блоків та класів можна розширити та уточнити у міру зміни напрями діяльності підприємств і отримання точнішої інформації про процес формування прибутку.

4. Інтегральна система портфельного аналізу. Цей аналіз оснований на використанні "портфельної теорії", відповідно до якої рівень прибутковості портфеля фондових інструментів розглядається в системі "прибуток – ризик". Згідно з цією теорією можна, сформувавши "ефективний портфель", знизити рівень портфельного ризику і відповідно підвищити співвідношення рівня прибутковості та ризику.

Розглядаючи ці системи інтегрального аналізу, доходимо висновку, що системи інтегрального портфельного аналізу та об'єктно-орієнтована система інтегрального аналізу вимагають відповідного програмного забезпечення для виконання аналізу. Це потребує матеріальних витрат, пов'язаних не лише із закупівлею комп'ютерної техніки, але й спеціальних прикладних програм.

Система *SWOT*-аналізу практична у застосуванні, проте не дає змоги кількісно оцінити вплив кожного фактора.

Відповідно, на практичнійшій та найефективнішій вважаємо модель фірми "Дюпон". Проте, цілком погоджуємося з думкою аналітиків, котрі стверджують, що застосовувати на українських підприємствах слід лише алгоритм цієї методики (послідовність дій), а систему кількісних показників ефективності використання фінансових ресурсів доцільно вибирати самостійно залежно від особливостей функціонування вітчизняних підприємств.

На нашу думку, найповніше характеризує ефективність використання фінансових ресурсів підприємства показник чистої віддачі фінансових ресурсів, що показує, яку суму чистого прибутку отримало підприємство у звітному періоді на кожну гривню наявних на початок звітного періоду фінансових ресурсів

$$ЧВ = ЧП / ФР,$$

де ЧВ – чиста віддача фінансових ресурсів;

ЧП – чистий прибуток за звітний період;
 ФР – сума фінансових ресурсів на початок звітного періоду.

тивність використання фінансових ресурсів і відображають результативність діяльності підприємства (табл.1).

Таблиця 1

Система коефіцієнтів, що характеризують ефективність використання фінансових ресурсів та результативність діяльності підприємства

Показники	Методика розрахунку
1	2
1. Дохід від реалізації продукції	Звіт про фінансові результати
2. Валовий прибуток (збиток)	Звіт про фінансові результати
3. Чистий прибуток	Звіт про фінансові результати
4. Фондовіддача	Чистий дохід від реалізації/середньорічна вартість осн. засобів (первісна вартість)
5. Рентабельність діяльності підприємства	Чистий прибуток (збиток)/Чистий дохід від реалізації
6. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	(Поточні фінансові інвестиції + грошові кошти та їх еквіваленти) /поточні зобов'язання
7. Коефіцієнт автономії	Власний капітал / підсумок балансу
8. Коефіцієнт фінансової стійкості	Власний капітал/довгострокові + поточні зобов'язання
9. Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	Власні оборотні кошти/Оборотні активи
10. Коефіцієнт чистої віддачі від основної діяльності	Чистий прибуток / Виручка
11. Коефіцієнт оборотності активів	Виручка/ Активи підприємства

Комплексно оцінювати ефективність процесів використання фінансових ресурсів підприємства доцільно за такою системою критеріїв:

1. Економічної ефективності використання фінансових ресурсів: $ЧП/ФР > 0$, де ЧП – середньорічний розмір чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків та інших платежів у звітному періоді, тис. грн; ФР – середньорічний обсяг фінансових ресурсів підприємства в звітному періоді, тис. грн.

2. Підвищення економічної ефективності використання фінансових ресурсів:

$$ЧП/ФР > ЧП_n/ФР_n$$

де $ЧП_n$ – середньорічний розмір чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків та інших платежів в попередньому періоді, тис. грн;

$ФР_n$ – середньорічний обсяг фінансових ресурсів підприємства в попередньому періоді, тис. грн.

3. Оптимальної ефективності використання фінансових ресурсів: $ЧП/ФР \rightarrow \max$.

На наш погляд, за допомогою запропонованої системи критеріїв можна обґрунтованіше та комплексніше оцінити ефективність використання фінансових ресурсів підприємства.

Крім цього показника, існує ціла система інших коефіцієнтів, котрі характеризують ефек-

5. Висновки

Кожен із наведених показників характеризує той чи інший аспект використання фінансових ресурсів. На основі комплексної та всебічної оцінки за зазначеною системою показників можна не тільки в динаміці оцінити ефективність використання фінансових ресурсів підприємства, а й визначити "вузькі місця", за рахунок яких можна поліпшити ці показники. Тобто результатом такого аналізу є виявлення потенційних можливостей (резервів) для ефективнішого використання фінансових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанов О. И. Финансы / О. И. Балабанов, И. Т. Балабанов. – СПб. : Питер, 2000. – 190 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 528 с.
3. Бланк И. А. Управление использованием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр : Эльга, 2000. – 652 с.
4. Кравцова М. А. Система формування, розподілу та використання фінансових ресурсів в управлінні машинобудівними підприємствами / М. А. Кравцова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – С.117–120.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ОСНОВІ ОНТОЛОГІЙ

Анотація. Проаналізовано процеси обміну обліковою і звітною інформацією в Інтернеті, що демонструють взаємозв'язок між різноманітними групами суб'єктів в процесах створення і використання бухгалтерської звітності. Запропоновано використання понятійного апарату та його довірчого сегменту за термінологією W3C, що характеризує прив'язку окремих універсально-мовних інструментів у вигляді онтологій цільової предметної області бухгалтерського обліку.

Ключові слова: облікова інформація, понятійний апарат, онтології бухгалтерського обліку, база знань.

Rippa S., Sachenko S.

PROBLEMS OF PERFECTION OF SYSTEMS OF RECORD-KEEPING ARE ON BASIS OF ONTOLOGY

Annotation. The processes of exchange of accounting and current information are analyzed in the Internet, which demonstrate mutual connection between the various groups of sub'ektiv in the processes of creation and use of accounting control. The use of concept vehicle is offered and him confiding segment after terminology of W3c, which characterizes attachment separate universally linguistic instruments as ontology of having a special purpose subject domain of record-keeping.

Keywords: accounting information, concept vehicle, ontology of record-keeping, base of know ledges.

1. Вступ

Загальновідомо, що концепція інформаційного суспільства є сьогодні однією з найпоширеніших соціально-економічних концепцій, що дозволяють адекватно усвідомити масштабні зміни, які відбулися в західних суспільствах упродовж останніх десятиліть. Сформульована на межі 70-х років, вона була пов'язана з бурхливим розвитком інформатики та проникненням телекомунікацій у різні галузі суспільного і повсякденного життя.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретики інформаційного суспільства намагалися передбачити вплив на людину і суспільство новітніх інформаційних технологій, в яких все частіше вирішальна роль телекомунікацій накладається і впливає на інноваційні процеси в економіці і фінансовій сфері. Зокрема, відомий американський економіст П. Друкер характеризує як одну з тенденцій формування інформаційного суспільства, перехід економіки індустріальної в систему нових економічних відносин, заснованих на знаннях та інформації. Причому, все частіше фахівці наближаються до розуміння особливого значення і виключності поняття знань як похідної категорії інформації.

3. Мета статті, постановка завдання

Метою даної статті є спроба поглибити наше розуміння інформаційних процесів предметної області систем бухгалтерського обліку в контексті понять знання-орієнтованої економіки і сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства і сформулювати основні проблеми при дослідженні можливості застосування онтологічних підходів в даній предметній області.

4. Виклад основного матеріалу

Управлінська інформація стає все більш важливим ресурсом виробництва і чинником суспільного розвитку. Зокрема, все більшу роль відіграє своєчасне отримання різноманітної управлінської інформації найрізноманітнішими користувачами за допомогою сучасних телекомунікаційних систем і технологій. Важливо проаналізувати, що відбувається з управлінською інформацією, коли вона виникає, зберігається і розповсюджується за допомогою сучасних комп'ютерних інформаційних мереж і, зокрема, Інтернету. Зрозуміло, що сучасна інфраструктура Інтернету безпосередньо впливає на якість і властивості більшості даних, які відображають управлінські процеси і економічні об'єкти.

Досліджуваний діапазон управлінської інформації досить широкий і для систем бухгалтерського обліку його можна обмежити обліковою і звітною інформацією [1]. Він включає показники всіх регістрів і реєстрів обліку (як аналітичного, так й синтетичного) на різних рахунках і об'єднаних в різні групи. Сюди ж відносяться нормативні дані й знання про структуру виробництва, інших підрозділів, працівників, клієнтів, контрагентів, продукти, сировину і матеріали, їх продаж, заготівлю тощо. Нарешті, бухгалтерська інформація включає також загальні відомості про економіку, ринок, фінанси, технології, закони, інструктивні матеріали, нормативи і правила, суспільні події.

Певна частина управлінської і бухгалтерської інформації може безпосередньо інтерпретуватися і оброблятися комп'ютерами, подібну інформацію можна тиражувати і використовувати пов-

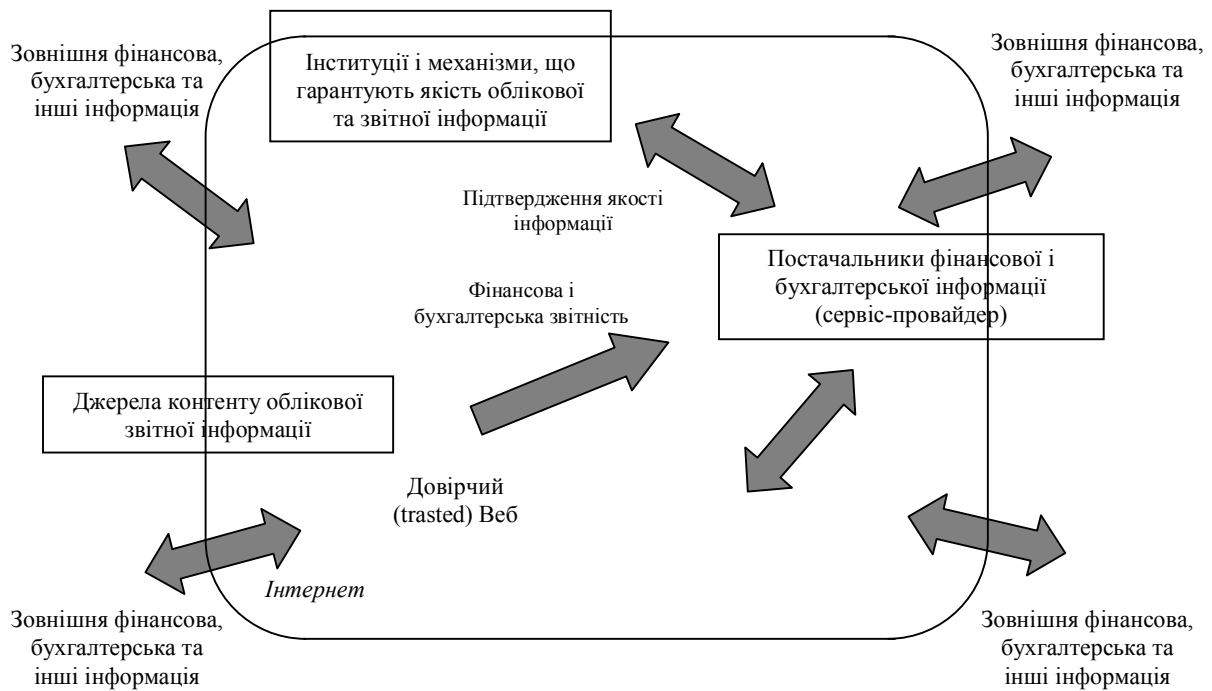

Рис. 1. Процеси обміну облікової і звітної інформації в Інтернеті

торно. При цьому вона досить швидко втрачає свою цінність і досить багато зусиль коштує надійний доступ до потоку такої оперативної інформації, що постійно оновлюється і актуалізується.

Значно дорожче коштує результатна інформація після інтерпретації і аналізу фахівцями. Сюди відносяться результати операцій відбору, класифікації, оцінки, інтерпретації і прив'язки змісту інформації до потреб конкретних користувачів облікових та звітних даних. Фактично, обробка бухгалтерських даних перетворюється на важливу інформаційну послугу і перспективний вид бізнесу. Відповідно прогнозу американського науковця з електронного бізнесу Е. Дайсона [2], в управлінській сфері основні прибутки фахівці отримуватимуть за подібний аналіз в процесах прийняття рішень, в тому числі й в системі бухгалтерського обліку.

Характерно, що зазначені види інформаційних послуг в межах аналізу потоків періодично оновлюваної інформації передбачають не просто копіювання відповідних даних в процесах її передачі користувачам, а й певні обумовлені відносини між постачальниками і провайдерами послуг. Ситуація на інформаційному ринку розвивається таким чином, що переважна частина управлінської інформації (включаючи й обліково-звітну, бухгалтерську) постачатиметься і оцінюватиметься не окремими порціями, а в контексті договірних інформаційних послуг і сервісів, певна частина яких може регулюватися державою, бути безкоштовною або платною. Користувачі і клієнти хочуть знати, у кого вони отримують інформацію і якої вона якості.

Таким чином, формується ринок інформаційних послуг і сервісів, на якому важливіше

отримувати не просто саму інформацію, а разом з підтвердженням її автентичності й достовірності. При такому підході ринок інтелектуальних цінностей розподіляється на дві частини: з одного боку – цінна, захищена законом інформація; з іншого боку – послуги й сервіси, що базуються на безкоштовних або дешевих даних.

Загальна управлінська інформація надходитиме з перевірених джерел, а специфічна – від множини фахівців і спеціалізованих джерел. Для останньої, специфічної категорії інформації в предметній області систем бухгалтерського обліку ситуація також повторюється, причому, багаторазово і на різних рівнях управлінської системи – є загальні, перевірені дані і специфічні, які також можуть постачатися та підтверджуватися через сервіси.

Наприклад, електронна податкова звітність – формат декларацій закріплений нормативно рішенням ДПА, частина реквізитів є довідковою інформацією власно суб'єкта звітності, або постачається ззовні і зверху (від ДПА та інших відомств), або в частині оперативних показників податкових платежів – формується із зведеної бухгалтерської звітності і кореспондує з іншою звітною бухгалтерською інформацією (тобто, підсумками як аналітичних так й синтетичних рахунків і регістрів). Для наведеного прикладу можна уявити схему, де сукупність інформаційних ресурсів розподілена між власниками і джерелами даних та тими, хто її обробляє і постачає унікальні сервіси [2], причому вага їх частина зосереджена і постійно розширюється в Інтернеті (рис. 1).

Представлена на рисунку 1 схема демонструє взаємозв'язок між різноманітними групами

суб'єктів в процесах створення і використання бухгалтерської звітності. Характерно, що всі суб'єкти і процеси, які безпосередньо створюють систему бухгалтерського обліку, розміщуються в Інтернеті частково, це джерела, постачальники і користувачі обліково-звітної інформації. Для вищезгаданого прикладу з електронними податковими деклараціями в групу користувачів можна включити суб'єктів підприємницької діяльності, їх контрагентів і податківців, що отримують е-декларації.

Особливе місце на схемі займають інституції і механізми, що забезпечують якість і достовірність бухгалтерської інформації – це сертифікаційні центри ключів електронного підпису, установи та організації, що задіяні в формуванні і забезпеченні електронної звітності та відповідного документообігу. Як складова частина Інтернету, пунктирною лінією виділений, так званий довірчій (Ігазієсі) Інтернет, в межах якого за допомогою спеціальних механізмів та інструментів вже Семантичного Вебу забезпечується реалізація принципів і технологій підтримки якісної і достовірної бухгалтерської інформації засобами універсально-мовних баз знань. До цих засобів найчастіше відносять методи, інструменти таксономій (XML і RDFa) та онтологій, які також базуються на платформі XML.

Архітектура Семантичного Вебу, яка описана в термінах понятійного апарату його довірчого сегменту за термінологією W3C (рис. 2), характеризує вже прив'язку окремих універсально-мовних інструментів у вигляді онтологій цільової предметної області бухгалтерського обліку.

5. Висновки

Отже, підводячи підсумок розгляду питань застосування онтологій в сфері бухгалтерського обліку, можна сформулювати основні проблеми, розв'язання яких, на наш погляд, відкриває широкі можливості інтенсифікації досліджень прикладних баз знань щодо обліку та звітності, а також сприятиме розповсюдженню онтологічних підходів у формуванні відповідних сегментів Семантичного Вебу для систем бухгалтерського обліку, а саме:

- необхідно розпочати опис та стандартизацію таксономій основних видів бухгалтерських і фінансових документів (баланси, фінансові звіти, декларації, реєстри та основні види первинних бухгалтерських документів), що дозволить розширити межі довірчого Вебу і створити Інтернет-середовище для систем бухгалтерського обліку;

- важливо забезпечити рішення питань юрисдикції міжнародних стандартів і систем для України (XBKE, IA8B, PA8B та ін.) з внесенням відповідних змін в бухгалтерське і суміжне законодавство [3, 4];

- потрібно об'єднати зусилля державних і громадських організацій та утворень (спілки незалежних та сертифікованих аудиторів і бухгалтерів та ін.) з метою координації діяльності і сприяння в розповсюдженні засобів та інструментів підтримки відкритих стандартів і форматів бухгалтерської і фінансової документації.

Зазначені проблеми, сформульовані у вигляді рекомендацій, дозволять значно прискорити процеси розвитку новітніх технологій бухгалтерського обліку в Україні і сприятимуть гармонізації та

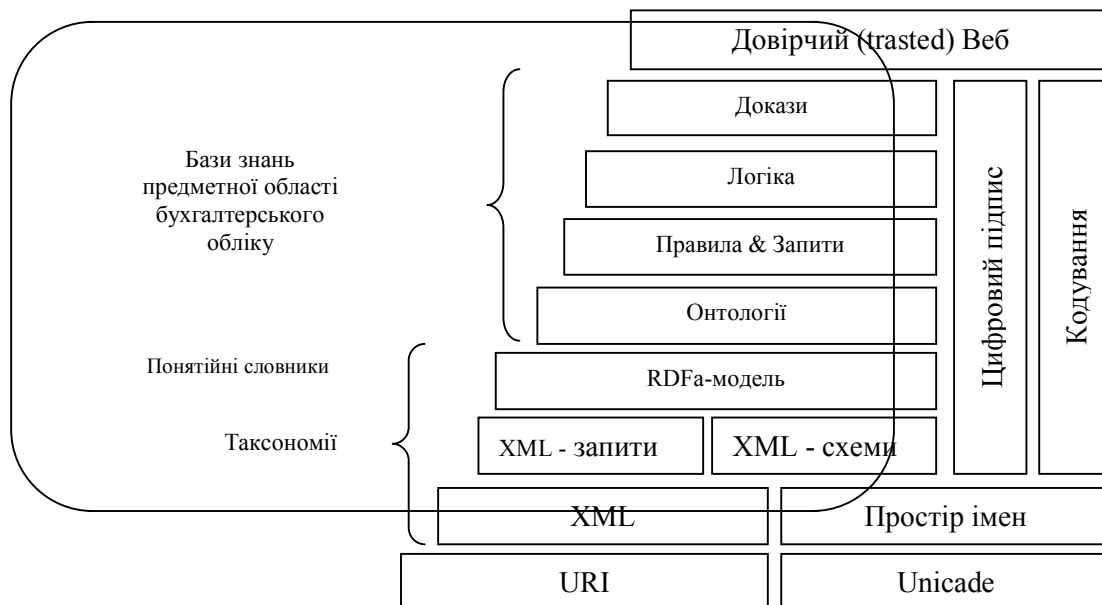

Рис. 2. Понятійний апарат онтологій бухгалтерського обліку

Обидві наведені схеми стікуються в межах Довірчого Вебу, основне призначення якого – забезпечення якості і достовірності бухгалтерської інформації засобами баз знань сучасного Інтернету.

інтеграції національної системи обліку та звітності в глобальне економічне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rippa S. Intellectualization of Accounting Systems (Інтелектуалізація систем обліку) / S. Rippa, M. Pishkar, S. Sachenko // IEEE International Workshop, IDAACS 2007, Dortmund, Germany, September 6-9, 2007, – P. 536-538.

2. Дайсон З. Интеллектуальная собственность в Сети / З. Дайсон // Компьютерра, 1997. – № 7-8 (184-185), – С.45-49.

3. Debreceeny Roger. The production and use of semantically rich accounting reports on the Internet: XML and XBRL / Debreceeny Roger, Gray Glen L. // International Journal of Accounting Information systems, 2 (2001), – P. 47-74.

4. FASB. Business reporting research project: electronic distribution of business information Norwalk, CT: Financial Accounting Standards Board, 2000.

УДК 657.1:338.43

Рибакова Л. П.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИТРАТ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. Висвітлено основні підходи до класифікації витрат на виробництво цукру з урахуванням особливостей організації та технології його виробництва.

Ключові слова: витрати, організаційно-технологічні особливості виробництва цукру, класифікація витрат.

Rybakova L.

SOME ASPECTS OF CLASSIFICATION OF CHARGES OF SACCHARINE PRODUCTION

Summary. In the articles lighted up the basic going is near classification of charges on the production of sugar taking into account the features of organization and technology of his production.

Keywords: costs, organizational and technological characteristics of sugar production, classification of costs.

1. Вступ

Управління витратами вимагає відмови від багатьох догматичних уявлень про економічну природу і сутність витрат виробництва для найширшого використання теоретичних і практичних досягнень не тільки вітчизняних економістів, але й зарубіжних. Актуальність вирішення цієї проблеми в цукровому виробництві зумовлено тим, що відсутній науково обґрунтований підхід до управління витратами з метою максимізації прибутку і підвищення на цій основі рівня рентабельності підприємств у ринкових умовах господарювання.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблем обліку і контролю витрат стосується значна кількість наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних учених: М. Т. Білухи, І. О. Бланка, В. І. Бачинського, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, З. В. Гуцайлюка, В. П. Завгороднього, Г. Г. Кірейцева, М. В. Кужельного, П. О. Куцика, Ю. Я. Литвина, Є. В. Мниха, Л. В. Нападовської, В. О. Озерана, М. С. Пушкаря, В.С. Рудницького, М. Д. Свіргуна, В. В. Сопка, Б. Ф. Усача, В. Г. Швеця, В. О. Шевчука, А. Д. Шеремета та інших. Питання ж оптимізації розміру і рівня витрат у цукровому виробництві, моделювання системи управління цими витратами в умовах ринкової економіки ще не досліджено глибоко та всебічно. Лише в окремих

роботах частково проаналізовано методологічні аспекти обліку витрат цукрового виробництва [1, 4, 6].

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є дослідження окремих аспектів класифікації витрат цукрового виробництва з метою удосконалення їхнього обліку і контролю в системі управління підприємствами цієї галузі.

4. Виклад основного матеріалу

У межах кожного виду діяльності витрати повинні бути розмежовані відповідно до особливостей технології та організації виробництва. Технологічний процес виробництва цукру складається із заготівлі сировини (цукрового буряка); основного виробництва; забезпечення виробництва. Процес заготівлі передбачає транспортування; приймання, збереження буряка і передавання його на завод; очищення коренів буряка від землі і сторонніх домішок. Основне виробництво має три технологічні стадії: бурякопереробну, сокоочисну; продуктову. Кожна з технологічних стадій достатньо складна і має певні особливості, які необхідно відображати в обліку. У результаті виробництва одержують цукор як основну продукцію та супутню продукцію – жом (жом свіжий, жом сушений розсипний, жом у брикетах), мелясу, патоку рафіновану, вапно товарне. Своєю чергою, процес забезпечення виробництва пов'язаний зі збереженням і підготовкою технологічного обладнання у

міжсезонний період. На кожній технологічній стадії виникають витрати, які мають бути у певний спосіб згруповані.

Дослідження практики діяльності цукрових підприємств показують, що для планування, обліку і контролю та калькулювання собівартості продукції застосовується класифікація витрат згідно з галузевими Методичними рекомендаціями з питань планування, обліку та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) у цукровій промисловості, затвердженими наказом Державного департаменту продовольства України від 04.02.2003 р. № 3 [3]. Основним недоліком цієї класифікації є те, що вона не відповідає сучасній технології та організації виробництва. Згідно з методичними рекомендаціями всі витрати класифікують тільки за видами виробництв (основне і допоміжне), способами включення до собівартості (прямі та непрямі), елементами витрат і статтями калькуляції. Окремі статті класифікації застаріли та не відповідають класифікаційним ознакам цукрового виробництва. Підвищення частки матеріальних витрат у виробництві цукрової продукції, нові технології виробництва супутньої продукції, групування витрат за місяцями їх виникнення й центрами відповідальності у ній також не відображено. Крім цього, ринкові умови господарювання потребують нових підходів до класифікації витрат для потреб планування, аналізу й управління.

На практиці на цукрових підприємствах для визначення собівартості продукції застосовують класифікацію витрат за такими статтями калькуляції:

1. Сировина та основні матеріали.
2. Супутня продукція (вираховується).
3. Допоміжні матеріали на технологічні цілі.
4. Паливо та енергія на технологічні цілі.
5. Основна заробітна плата.
6. Додаткова заробітна плата.
7. Відрахування на соціальні заходи.
8. Витрати на утримання та експлуатацію устаткування.
9. Загальновиробничі витрати.

Якщо класифікація витрат за економічними елементами є типовою для всіх галузей промисловості, то номенклатура калькуляційних статей у цукровій промисловості, на нашу думку, повинна мати особливості. Насамперед це стосується статті "Сировина та основні матеріали", яка повинна поділятися на цукрових заводах на окремі підстатті, зумовлені специфікою виробництва цукру. Оскільки на цукрових заводах основними є витрати на заготівлю сировини – цукрові буряки, то під час калькулювання собівартості цукру треба враховувати витрати на:

- вивезення буряків з полів на приймальні пункти заводу;
- розвантаження буряків на приймальних пунктах;
- транспортування з віддалених бурякоприймальних пунктів;
- буксирування автомобілів під час вивезення цукрових буряків з полів у період бездоріжжя;
- приймання і зберігання буряків;

- загальнозаготівельні заходи;
- перевезення буряків з кагатів у бурячну.

Враховуючи вартість побічної продукції – меляси і жому, необхідно брати до уваги витрати на сушіння жому, його брикетування та інші витрати на доведення побічної продукції до товарного вигляду.

У процесі виробництва на цукрових заводах використовується велика кількість допоміжних матеріалів на технологічні цілі, а саме: вапняковий камінь, полотно фільтрувальне та інші допоміжні матеріали, а також велика кількість води без очищення і з частковим очищенням. Витрачання свіжої холодної води сягає 550 – 600 % [5] до маси переробленого цукрового буряка, для чого теж потрібно певні витрати. Тому забезпечення технологічного процесу водою є відповідальною обслуговуючою ділянкою виробництва.

Якісні характеристики напівпродуктів цукрового виробництва унеможливають накопичення їх між окремими стадіями технологічного процесу, тому на цукрових заводах обов'язкова повна переробка сировини у виробництві без будь-яких перерв чи зупинок. Безперервність технологічного процесу вимагає дотримання технологічного режиму як основного, так і допоміжного виробництва. Допоміжні виробництва забезпечують виробництво пари, очищення й подавання води, виготовлення вапна та вапняного молока тощо. Отже, особливість виробництва потребує чіткого обліку палива й енергії на технологічні цілі та розмежування витрат на них між основним і допоміжним виробництвом та відповідну їх класифікацію з віднесенням на конкретні об'єкти обліку.

Враховуючи економічну природу витрат палива та електроенергії на технологічні потреби, можна погодитись з пропозиціями деяких науковців щодо виокремлення на цукрових заводах двох калькуляційних статей: "Паливо на технологічні цілі", "Електроенергія на технологічні цілі" [2].

Результати аналізу собівартості виробництва цукру на досліджуваних підприємствах Вінницької та Львівської областей у 2008 – 2009 роках свідчать про те, що витрати на утримання та експлуатацію обладнання становлять у середньому 10 % від загального розміру витрат, а в період підготовки цукрових заводів до нового сезону цукроваріння сягають близько 30 %. З огляду на це, вважаємо, що внесення у перелік калькуляційних статей виробництва цукру такої статті, як "Витрати на утримання та експлуатація обладнання", є обов'язковим на підприємствах досліджуваної галузі.

Крім цього, для контролю за підготовкою технологічного процесу цукроваріння, а також для управління витратами потрібно відокремлювати витрати на ремонт технологічного устаткування та обладнання відповідно до періодів їх виконання.

Організаційно-технологічні особливості виробництва цукру також впливають на організацію і методологію обліку витрат за місяцями виникнення та місяцями відповідальності і зумовлюють потребу в класифікації витрат для управління ними. Пропонуємо витрати цукрового виробництва розподіляти за місяцями виникнення на:

- витрати на придбання основної сировини;
- витрати на придбання допоміжних матеріалів;
- витрати на кагатування та транспортування сировини;
- витрати бурякопереробної фази виробництва;
- витрати сокоочисної фази виробництва;
- витрати продуктової фази виробництва;
- витрати допоміжних виробництв.

За технологічним призначенням витрати поділяються на основні (технологічні, виробничі) та допоміжні (з обслуговування і управління виробництвом).

До основних витрат діяльності цукрових підприємств належать витрати, з яких складається собівартість цукрової продукції (витрати на сировину і матеріали, транспортні витрати, витрати на енергію та паливо на технологічні цілі, заробітна плата робітників, відрахування на соціальні заходи, витрати на утримання та експлуатацію виробничого обладнання). Основні витрати становлять близько 76 % повної собівартості цукрової продукції. У допоміжні витрати входять витрати на технічне, виробничо-технічне і господарське обслуговування виробництва, управління виробництвом. Витрати на технічне обслуговування пов'язані з підтриманням у робочому стані транспортних засобів. Витрати виробничо-технічного обслуговування – це витрати допоміжних цехів цукрових підприємств, які виробляють електроенергію, пару, подають воду і ремонтують технологічне устаткування. Витрати на господарське обслуговування – це витрати на утримання, ремонт, прибирання приміщень. До витрат на управління виробництвом належать витрати, які безпосередньо пов'язані з діяльністю керівників виробництва (оплата праці з відрахуваннями на соціальне страхування, матеріально-технічне забезпечення апарату управління тощо).

За способом включення в собівартість продукції витрати поділяють на прямі та непрямі. До прямих витрат цукрового виробництва належать сировина, матеріали, заробітна плата виробничих робітників і відрахування на соціальні заходи, витрати на паливо, енергію, воду, упаковку, амортизація виробничого устаткування.

У цукровому виробництві до непрямих витрат зараховують загальновиробничі витрати (витрати на утримання та експлуатацію устаткування, обслуговування й управління виробництвом).

Окремі прямі витрати в цукровому виробництві мають комплексний характер, тобто ті самі витрати можуть бути одночасно прямими та непрямими щодо різних об'єктів обліку і в умовах безперервного технологічного процесу розподіляться між видами виробленої продукції тощо. Наприклад, амортизація виробничого устаткування є прямими витратами стосовно цього виробництва і одночасно непрямими витратами відносно видів цукрової продукції, які це виробництво виготовляє.

Важливою ознакою класифікації витрат є їхнє групування за обсягами виробництва. За цією ознакою їх поділяються на змінні (умовно-змінні) та постійні (умовно-постійні).

Витрати, розмір яких прямо залежить від обсягу виробництва цукрової продукції, називають змінними. Це витрати на сировину, основні матеріали, паливо та енергію на технологічні цілі, заробітну плату виробничих робітників, змінні загальновиробничі витрати. До цих витрат належить також змінна частина витрат на збут (страхування товару, транспортні витрати, платежі в бюджет, що залежать від обсягу виробництва та інших витрат операційної діяльності (нестачі та втрати від псування цінностей). Постійні – це витрати, величина яких не змінюється у разі зміни обсягів виробництва продукції.

До постійних витрат належать загальновиробничі витрати (оплата праці керівництва цеху з нарахуваннями, орендна плата, плата за землю), загальногосподарські (адміністративні), маркетингові витрати та інші операційні витрати (витрати на оздоровчі центри, житлово-комунальні господарства).

5. Висновки

Згідно з галузевими особливостями та вимогами чинного законодавства необхідно в системі фінансового обліку виробництва цукру забезпечити накопичення витрат за: елементами витрат (згідно з чинним законодавством П(С)БО 16 "Витрати"); за статтями калькуляції (з урахуванням особливостей виробництва цукру; видами виробництва (основне, допоміжне виробництво); технологічними етапами: заготівля, цукроваріння, забезпечення, а в управлінському обліку – місцями виникнення витрат та центрами відповідальності. Такий підхід дасть змогу вести облік і контроль витрат цукроваріння з урахуванням потреб управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцайлюк З. В. Оперативний контроль витрат в бурякоцукровому виробництві / З. В. Гуцайлюк, Н. Н. Терещук – К. : Техніка, 1979. – 64 с.
2. Євдошак В. І. Облік і контроль витрат цукрового виробництва та формування собівартості продукції : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / В. І. Євдошак – К. : 2006. – 24 с.
3. Методичні рекомендації з питань планування, обліку та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) в цукровій промисловості : затв. Наказом Державного департаменту продовольства України від 04.02.2003 р. № 3.
4. Свиргун М. Д. Нормативный метод учёта затрат на производство в сахарной промышленности / М. Д. Свиргун – М. : Лёгкая и пищевая промышленность, 1983. – 117 с.
5. Свиргун М. Д. Анализ производственно-хозяйственной деятельности объединений и предприятий сахарной промышленности / М. Д. Свиргун – М. : Лёгкая и пищевая промышленность, 1984. – 40 с.
6. Сопко В. В. Нормативный учет затрат производства в пищевой промышленности / В. В. Сопко – М. : Пищевая промышленность, 1978. – 144 с.

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ КОМЕРЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Вивчено питання формування державної інвестиційної політики стосовно розвитку загальної стратегії комерційної нерухомості в Україні. Розглянуто планування потреби в інвестиційних ресурсах, необхідних для розвитку комерційної нерухомості. За наслідками досліджень запропоновано перелік інвестиційно значущих показників, за якими можна визначити інтегральний рівень інвестиційної привабливості комерційної нерухомості.

Ключові слова: інвестиції, комерційна нерухомість, часткові показники, фінансові ресурси, реальне інвестування, фінансові інвестиції, інвестиційна стратегія.

Rozmyslova N.

DEVELOPMENT OF INVESTMENT STRATEGIES IN UKRAINE COMMERCIAL PROPERTY

Summary. We studied the questions of formation of investment policy for the development of an overall strategy for commercial property in Ukraine. Addressed the needs of the stage in the total volume of investment resources needed for development of commercial real estate. According to the research proposed by the composition of investment - relevant indicators needed to identify the integral level of investment attractiveness of commercial real estate.

Keywords: investments, commercial property, rates, financial resources, real investment, financial investment, investment strategy.

1. Вступ

Інвестиційна політика, як і фінансова, є складовою економічної політики держави. Інвестиційна політика – це важливий важіль дії як на економіку країни, так і на підприємницьку діяльність її суб'єктів господарювання. Результат здійснення інвестиційної політики оцінюється залежно від обсягу залучених у розвиток економіки інвестиційних ресурсів [1].

Економічна природа категорії "інвестиції" полягає в опосередкованні стосунків, що виникають між учасниками інвестиційного процесу з приводу формування і використання інвестиційних ресурсів з метою розширення та вдосконалення виробництва [2, с. 8]. Початковим етапом розроблення інвестиційної стратегії комерційної нерухомості є визначення загального періоду її формування. Цей період залежить від низки умов. Головною умовою визначення періоду формування інвестиційної стратегії є передбачуваність розвитку економіки загалом та інвестиційного ринку зокрема.

Проте й досі не вирішене питання зв'язку державної інвестиційної політики зі стратегією розвитку комерційної нерухомості в Україні. Потрібні додаткові наукові дослідження цієї проблеми.

2. Аналіз останніх публікацій

Питання оцінювання інвестиційних процесів в їхніх макроекономічному та міжрегіональному аспектах досліджені у працях таких вчених, як А. Водянов, Н. Кириченко, Б. Лавровський, В. Лівшиц, А. Шахназаров, А. Мартинов, Р. Марченко, Х. Хензлер,

Ф. Котлер, П. Найкемп. Над комплексною методологією аналізу і прогнозування інвестиційних процесів в регіонах працювали І. Бланк, О. Савчук, І. Грішина та ін.

Важливою умовою визначення періоду, необхідного для вироблення інвестиційної стратегії є тривалість періоду, потрібного для формування загальної економічної стратегії ринку нерухомості. Оскільки інвестиційна стратегія підпорядкована їй, вона не може виходити за межі цього періоду (коротший період формування інвестиційної стратегії допустимий, оскільки завершальні етапи економічної стратегії можуть не вимагати змін в інвестиційній діяльності).

Питання визначення періоду формування інвестиційної стратегії на основі розміру компанії розглянуто у наукових працях Л. Лахметкиної, В. Ковалева, В. Бочарова та інших [2; 3; 4, с. 73; 5, с. 40–41].

Інвестиційна діяльність може набувати форми співпраці суб'єктів господарювання у сфері інвестицій [6]. Суть цього прояву полягає в їхній довгостроковій, основаній на договорі взаємодії, незалежно від характеру діяльності та форм власності з метою сумісного отримання прибутку або іншого ефекту від споживаних інвестиційних ресурсів в ході реалізації інвестиційного проекту. Що важливіше місце, займає така співпраця у загальному комплексі складових інвестиційної діяльності, то вищою може стати її результативність. Але для результативної інвестиційної діяльності у сфері комерційної нерухомості потрібно оцінити рівень

інвестиційної привабливості комерційної нерухомості, вивчивши інвестиційно значущі показники, що вимагає додаткових досліджень як теоретичного, так і практичного характеру.

Отже, необхідність систематизації даних щодо вивчення інвестиційно значущих показників під час оцінювання інтегрального рівня інвестиційної привабливості комерційної нерухомості визначила актуальність цього дослідження.

3. Мета статті і постановка завдання

У статті розглянуто, як формуються стратегічні цілі інвестиційної діяльності у сфері комерційної нерухомості на основі взаємодії із системою загальної стратегії економічного розвитку.

4. Вклад основного матеріалу

Для реалізації поставленої мети треба вирішити такі питання:

- забезпечення приросту капіталу;
- зростання рівня прибутковості інвестицій та суми доходу від інвестиційної діяльності;
- зміни пропорцій у формах реального та фінансового інвестування;
- зміни технологічної й відтворювальної структури капітальних вкладень;
- зміни галузевої і регіональної спрямованості інвестиційних програм.

Стратегічні цілі інвестиційної діяльності повинні формуватися узгоджено зі стадіями життєвого циклу та цілями використання комерційної нерухомості. Найбільш ефективні шляхи реалізації стратегічних цілей інвестиційної діяльності розробляють у двох напрямках. Один з них охоплює визначення стратегічних напрямів інвестиційної діяльності, інший – розроблення стратегії формування інвестиційних ресурсів. Цей етап є найбільш відповідальним та складним.

Конкретизуючи інвестиційну стратегію за періодами її реалізації встановлюють послідовність термінів досягнення окремих цілей та виконання стратегічних завдань. У ході цієї конкретизації забезпечується зовнішня і внутрішня синхронізація в часі. Зовнішня синхронізація передбачає узгодження в часі реалізації інвестиційної стратегії із загальною стратегією економічного розвитку компанії, а також з прогнозованими змінами кон'юнктури інвестиційного ринку. Внутрішня синхронізація передбачає узгодження в часі реалізації окремих напрямів інвестування між собою, а також з формуванням потрібних для цього інвестиційних ресурсів.

Розроблення стратегічних напрямів інвестиційної діяльності ґрунтується на системі цілей цієї діяльності. Необхідно послідовно вирішити такі завдання:

1. Виявлення співвідношення різних форм інвестування на окремих етапах перспективного періоду.
2. Визначення галузевої спрямованості інвестиційної діяльності.
3. Встановлення регіональної спрямованості інвестиційної діяльності.

Визначення співвідношення різних форм інвестування на окремих етапах перспективного

періоду пов'язане, перш за все, з функціональною спрямованістю комерційної нерухомості.

Співвідношення різних форм інвестування в тривалій перспективі істотно коливається залежно від стадій життєвого циклу компанії або фірми (за винятком інституційних інвесторів). Так, на початковій стадії та стадії розвитку переважна частка інвестицій має реальну форму. На стадії становлення інвестиції також переважають, і лише на пізніших стадіях життєвого циклу компанії можуть дозволити собі істотно збільшуючи питому вагу фінансових інвестицій.

Визначення галузевої спрямованості інвестиційної діяльності є найскладнішим завданням розроблення інвестиційної стратегії. Воно вимагає поетапного підходу до прогнозування інвестиційної діяльності, узгодженого із загальною стратегією економічного розвитку компанії.

Усі напрями та форми інвестиційної діяльності компанії здійснюються за рахунок інвестиційних ресурсів, які вона сформувала. Інвестиційними ресурсами є всі види грошових та інших активів, що залучаються для здійснення вкладень щодо об'єктів інвестування.

Стратегія формування інвестиційних ресурсів комерційної нерухомості є важливим складовим елементом не тільки інвестиційної, але і цієї фінансової стратегії. Розроблення такої стратегії покликане забезпечити постійну інвестиційну діяльність в передбачених об'ємах і найефективніше використання власних фінансових коштів, які спрямовуються на ці цілі. Послідовність формування інвестиційної стратегії розвитку комерційної нерухомості відображено на рис. 1.

Методичні підходи до розроблення стратегії формування інвестиційних ресурсів комерційної нерухомості істотно різняться в компаніях, що є інституційними інвесторами, які формують ці ресурси тільки за рахунок емісії власних акцій та інвестиційних сертифікатів, і в компаніях, що ведуть реальну інвестиційну діяльність у різних галузях економіки.

Прогнозування потреби в загальному обсязі інвестиційних ресурсів є першим етапом розроблення стратегії розвитку комерційної нерухомості. Розглянемо його послідовність.

На першій стадії визначається необхідний обсяг фінансових коштів для реального інвестування. Для цього у передбачених напрямках інвестиційної стратегії галузях підбирають необхідні об'єкти-аналоги, за якими розраховують вартість нового будівництва або придбання.

На другій стадії прогнозування потреби визначають розмір інвестиційних ресурсів, потрібних для здійснення фінансових інвестицій. Розрахунок цієї потреби ґрунтується на встановлених раніше співвідношеннях різних форм інвестування в прогнозованому періоді.

Загальну потребу в інвестиційних ресурсах для здійснення фінансових інвестицій визначають підсумовуючи потребу в них у першому (початковому) періоді та розміру приросту цих ресурсів у кожному подальшому періоді.

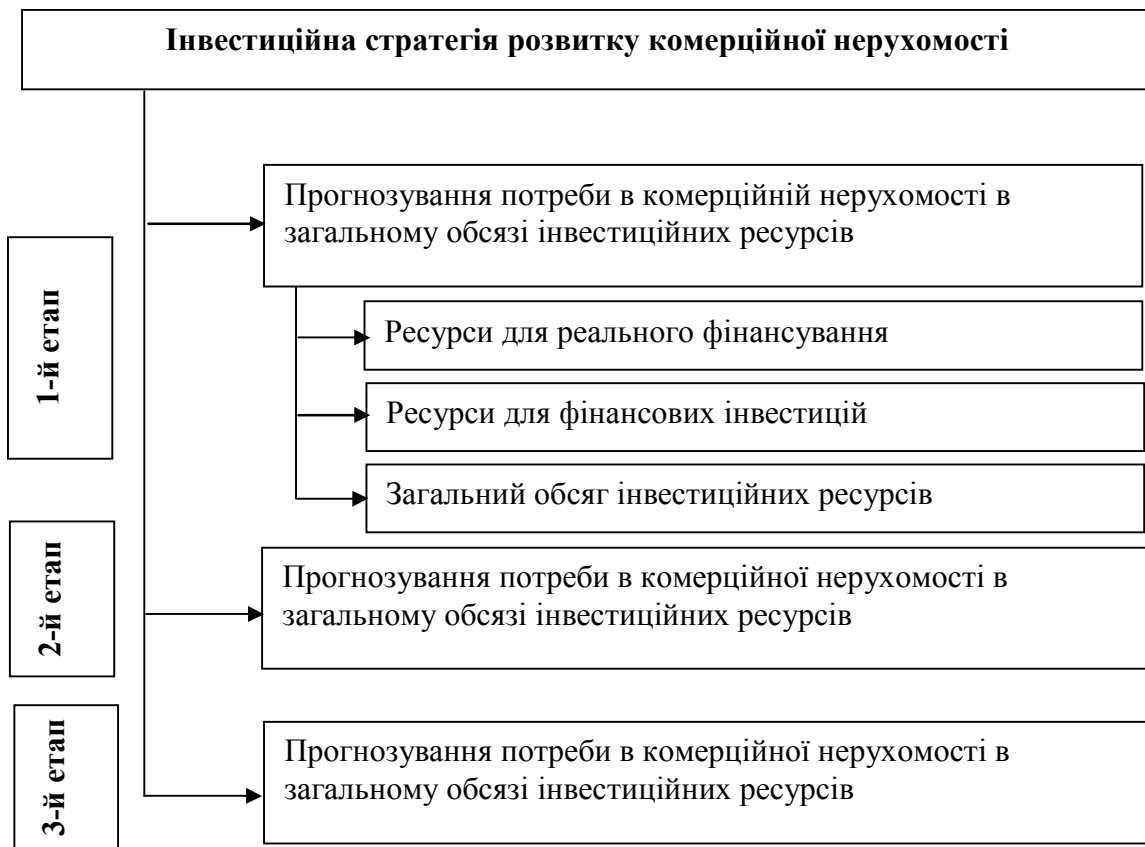

Рис. 1. Послідовність формування інвестиційної стратегії розвитку комерційної нерухомості

На третій стадії прогнозування потреби визначають загальний обсяг необхідних інвестиційних ресурсів, додаючи потреби в інвестиційних ресурсах для реального інвестування, потреби в цих ресурсах для здійснення фінансових інвестицій і суми резерву капіталу.

Вивчення можливостей формування інвестиційних ресурсів за рахунок різних джерел є другим етапом розроблення стратегії. Під час цього етапу робіт розглядають можливі джерела формування інвестиційних ресурсів з урахуванням специфіки застосування тієї або іншої комерційної нерухомості.

Визначення методів фінансування окремих інвестиційних програм та проектів дає змогу розрахувати пропорції у структурі джерел інвестиційних ресурсів.

Оптимізація структури джерел формування інвестиційних ресурсів є завершальним етапом розроблення стратегії їх формування. Необхідність такої оптимізації визначається тим, що розраховане співвідношення внутрішніх й зовнішніх джерел формування інвестиційних ресурсів може не відповідати вимогам фінансової стратегії компанії та істотно знижувати рівень її фінансової стійкості.

Головними критеріями оптимізації співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інвестиційної діяльності виступають:

1) необхідність забезпечення високої фінансової стійкості комерційної нерухомості;

2) максимізація суми прибутку від інвестиційної діяльності, що залишається у розпорядженні первинних засновників компанії, за різних співвідношень внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування.

Комплексно кількісно оцінити поточну інвестиційну привабливість комерційної нерухомості можна за допомогою зведеного інтегрального показника, який формується безліччю часткових факторіальних ознак, вимірюваних відповідними показниками. Інтегральний показник визначають зводячи числові значення окремих часткових показників інвестиційної привабливості. Інтегральні рівні інвестиційної привабливості комерційної нерухомості регіонів є відносними показниками (коефіцієнтами), отже, не залежать від розмірів території або чисельності населення регіону. Усі часткові ознаки інвестиційної привабливості входять в розрахунок інтегральних значень з одиницями вимірювання, вираженими відносними величинами.

Сукупний інвестиційний потенціал комерційної нерухомості складається з шести часткових потенціалів: виробничо-фінансового, трудового, соціального, ресурсного, інфраструктурного та споживчого, кожен з яких характеризується групою показників. Перелік інвестиційно значущих показників для визначення інтегрального рівня інвестиційної привабливості наведено в табл. 1.

Перелік інвестиційно значущих показників для визначення інтегрального рівня інвестиційної привабливості комерційної нерухомості

Часткові показники	Одиниця вимірювання
А. Показники інвестиційного потенціалу регіону	
1. Показники виробничо-фінансового потенціалу регіону	
1.1. Обсяг виробництва	Валовий регіональний продукт на душу населення регіону
1.2. Обсяг інвестиційних ресурсів	Сума інвестицій з розрахунку на душу населення регіону
1.3. Сумарний обсяг фінансових коштів	Фінансова забезпеченість регіону на душу населення
1.4. Рівень розвитку малого підприємництва	Частка зайнятих на малих підприємствах у загальній чисельності зайнятих в економіці (відсотки до загальної чисельності)
1.5. Сукупний обсяг капітальних вкладень	Основні фонди галузей економіки на душу населення
1.6. Обсяг промислового виробництва	Обсяг промислового виробництва на душу населення
1.7. Темпи зміни обсягів виробництва	Річний темп зміни з урахуванням обсягів виробництва у зіставних цінах
2. Показники соціального потенціалу регіону	
2.1. Рівень життя населення регіону	Співвідношення середнього рівня доходу і середнього прожиткового мінімуму
2.2. Забезпеченість населення легковими автомобілями	Кількість легкових автомобілів у власності громадян на 1000 ос. населення
3. Показники ресурсного потенціалу регіону	
3.1. Обсяг природних запасів нафти і газу (вуглеводневих ресурсів)	Обсяг природних запасів нафти і газу з урахуванням рентабельності розроблення родовищ на одиницю показника Е. Енгеля [7]
3.2. Наявність природних запасів мінерально-сировинних ресурсів	Обсяг природних запасів мінерально-сировинних ресурсів окрім вуглеводневих, з розрахунку на одиницю показника Е.Енгеля [7]
3.3. Обсяг видобування природних ресурсів	Обсяги видобування природних ресурсів (відсотки від загальноукраїнського обсягу видобування)
4. Показники трудового потенціалу регіону	
4.1. Рівень забезпеченості кваліфікованими трудовими ресурсами	Випуск фахівців (осіб на 10 тис. жителів)
5. Показники інфраструктурного потенціалу регіону	
5.1. Рівень розвитку соціальної інфраструктури регіону	Зведений показник рівня розвитку галузей соціальної інфраструктури
6. Показники споживчого потенціалу регіону	
6.1. Обсяг попиту на промислову і сільськогосподарську продукцію	Обсяг попиту на промислову і сільськогосподарську продукцію [8]
6.2. Структура витрат населення	Витрати на придбання промислової і сільськогосподарської продукції [8]
Б. Показники, які визначають рівень безпеки для інвесторів	
1.1. Рівень політичної стабільності в регіоні	Стан співвідношення соціальних груп і політичних сил, за якого жодна з них не може істотно змінити політичну систему в своїх інтересах, тобто забезпечує її статус-кво. Рівень політичної стабільності в регіоні дорівнюється одиниці, якщо досягнуто збалансованості спільностей соціальних груп і політичних інститутів.
1.2. Рівень злочинності	Кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. ос. населення.
1.3. Рівень безробіття	Чисельність безробітних, % економічно активного населення
1.4. Частка малозабезпеченого населення	Частка населення з доходами, нижчими від прожиткового мінімуму
1.5. Рівень екологічного ризику	Викиди забруднювальних речовин в атмосферу від стаціонарних джерел, м ³ /с [9]

5. Висновки

Отже, усі часткові показники інвестиційної привабливості комерційної нерухомості можна розподілити на показники інвестиційного потенціалу та показники, які визначають рівень фінансової безпеки для інвесторів. Показники першого типу впливають на розвиток комерційної нерухомості в регіоні позитивно, а показники другого типу – негативно.

Перспективним напрямом дослідження за торкнutoї в статті проблеми є визначення рівня інвестиційної привабливості об'єкта комерційної нерухомості на основі інтегрального рівня інвестиційної привабливості певного об'єкта інвестиційної

нерухомості, зіставного з середньоукраїнським рівнем, прийнятим за одиницю.

Щоб звести часткові показники інвестиційної привабливості комерційної нерухомості до зіставного вигляду, необхідно використовувати процедуру стандартизації їхніх значень для конкретного об'єкта комерційної нерухомості. В результаті вказаної процедури числові значення всіх показників перетворюються на безрозмірні відносні величини, що характеризують відношення числового значення кожного часткового показника за регіонами до числового значення цього показника в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попков В. П. Организация и финансирование инвестиций / В. П. Попков, В. П. Семенов. – СПб: Питер, 2001. – 224 с.
2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга – Н, 2001. – 488 с.
3. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент: теория и практика – [2-е изд., перераб. и доп.] /

В. Ковалев. – М. : Тк велби, Проспект, 2007. – 1024 с.

4. Лахметкина Н. И. Инвестиционная стратегия предприятия: учебное пособие / Н. И. Лахметкина. – М. : КНОРУС, 2006. – 184 с.
5. Бочаров В. Инвестиционный менеджмент / В. Бочаров. – СПб: Питер, 2002. – 160 с.
6. Гришина И. В. Региональные особенности инвестирования в современной России: методология и результаты исследования / И. В. Гришина // Финансы и кредит. – 2006. – № 6. – С. 46–57.
7. Мочерный С. Основы экономических знаний / С. Мочерный. – К. : Видавничий центр "Академія", 2001. – 312 с.
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Офіційний сайт Державного комітету статистики України
9. Сборник отраслевых методик по расчету выбросов вредных веществ в атмосферный воздух при проведении инвентаризации, составлении отчетности по форме №2-ТП (воздух) и разработке нормативов предельно допустимых выбросов для промышленных предприятий и организаций. – Днепропетровск, 1985. – 334 с.

УДК 657.1:691.002

Романчук А. Л.

ОБЛІК ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ДІЄВА ПІДСИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. Визначено місце та роль обліку в системі менеджменту, розкрито основні проблемні аспекти організації обліку доходів відповідно до запитів управлінської ланки. Розроблені практичні рекомендації з основних організаційних питань обліку доходів за місцями виникнення.

Ключові слова: облік доходів, управлінський облік, облікова інформація

Romanchuk A.

ACCOUNTING INCOME OF INDUSTRY COMPANY BUILDING MATERIALS AS A VIABLE MANAGEMENT SUBSYSTEM

Summary. It is determined place and role of account in the system of management, basic problem aspects open up during organization of accounting of incomes in accordance with the queries of administrative link. An author is developing practical recommendations on basic organizational questions of accounting of incomes after the places of origin.

Keywords: accounting income, management accounting, accounting information.

1. Вступ

Сучасні умови функціонування ставлять істотні вимоги, дотримання яких є обов'язковим для подальшого існування підприємств на ринку. Однією з таких умов є отримання належного розміру доходів для подальшого фінансування діяльності суб'єктів господарювання.

Б. Гейтс, американський мультимільярдер, співзасновник і колишній керівник провідної світової комп'ютерної компанії "Майкрософт" стверджує, що "...кожна компанія має управляти своїми доходами та витратами. ...Жодна компанія не змо-

же стійко досягнути успіху, якщо вона не випускає продукцію на ринок, не оплачує свої рахунки або не платить своїм працівникам" [1, с.41–42].

З цього твердження логічно випливає, що управлінський персонал підприємства має постійно відстежувати процеси, пов'язані з видами, формами, напрямками, сумами витрат і видами, формами, типами, напрямками доходів. Якщо методика, як фінансового, так і управлінського обліку витрат, достатньо широко розкрита в нормативних актах та наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, то адаптація обліку доходів до інформаційних

запитів сучасної системи управління залишається недостатньо дослідженою й розкритою.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти обліку доходів висвітлено в працях українських науковців та практиків О. Бородкіна, Ф. Бутинця, Б. Валуєва, С. Голова, В. Єфіменка, М. Кужельного, М. Лучка, М. Пушкаря, П. Попова, В. Сопка, а також зарубіжних дослідників Ч. Гаррісона, К. Друрі, Р. Ентоні, В. Івашкевича, Р. Каплана, В. Палія, Дж. Ріса, С. Сатубалдіна, В. Ткача, Дж. Фостера, Ч. Хорнгрена, А. Шеремета, та ін. Віддаючи належне науковим розробкам провідних вчених, зазначимо, що питання, пов'язані із забезпеченням відповідності облікової інформації про доходи, її належної деталізації для потреб системи управління, залишаються поза увагою, що зумовлює необхідність дослідження цієї теми.

3. Мета статті і постановка завдання

Дохід є спонукальним мотивом і джерелом діяльності будь-якого підприємства. Адже суб'єкт господарювання в процесі своєї діяльності задіює усі виробничі фактори – капітал, працю, природні ресурси – для створення продукту, його подальшої реалізації та одержання доходу.

Мета статті – є визначити основні інформаційні потреби управління щодо доходів діяль-

ності підприємства та можливість облікової системи задовольнити їх, розкрити організаційні питання управлінського обліку доходів як підсистеми менеджменту підприємств із випуску будівельних матеріалів, враховуючи галузеві особливості діяльності.

Дохід – надзвичайно поширене, часто вживане і водночас багатозначне поняття, що використовується у різних значеннях та розглядається не тільки як категорія розподілу (частина національного доходу), а й як категорія виробництва (частина авансованого капіталу); у широкому розумінні слова означає будь-яке надходження грошових засобів або отримання матеріальних цінностей, що наділені грошовою вартістю [3, с. 51–58].

Отже, дохід є важливим об'єктом управління, оскільки від його розміру, своєчасності та повноти надходження на підприємство залежить рівень прибутковості (рентабельності) й подальшої здатності функціонування в жорстких умовах конкуренції.

4. Виклад основного матеріалу

Якість управління визначається передусім рівнем інформованості менеджменту щодо стану справ на підприємстві. Актуальним сьогодні є надання інформації як загалом щодо підприємства, так і за визначеними структурними частинами (сфе-

Рис.1. Інформаційна інфраструктура системи управління

рами відповідальності, господарськими одиницями, функціональними напрямками тощо).

Головним інформаційним інструментарієм системи управління щодо операцій та процесів, які здійснюються на керованих об'єктах, є облік. Він виступає його складовою підсистемою, оскільки охоплює велику кількість елементів та зв'язків між ними, що зумовлено складністю відображення об'єктів, за якими ведеться спостереження, отри-

подаватись в зручній формі. Для ухвалення і оперативних, і стратегічних рішень менеджерам потрібна як зовнішня, так і внутрішня інформація. І надлишок інформації, і її нестача, можуть негативно вплинути на управлінські процеси.

Сьогодні актуальним є максимально орієнтувати отриману облікову інформацію на потреби відповідних користувачів, враховуючи функціональну ієрархію управління підприємством (рис. 2).

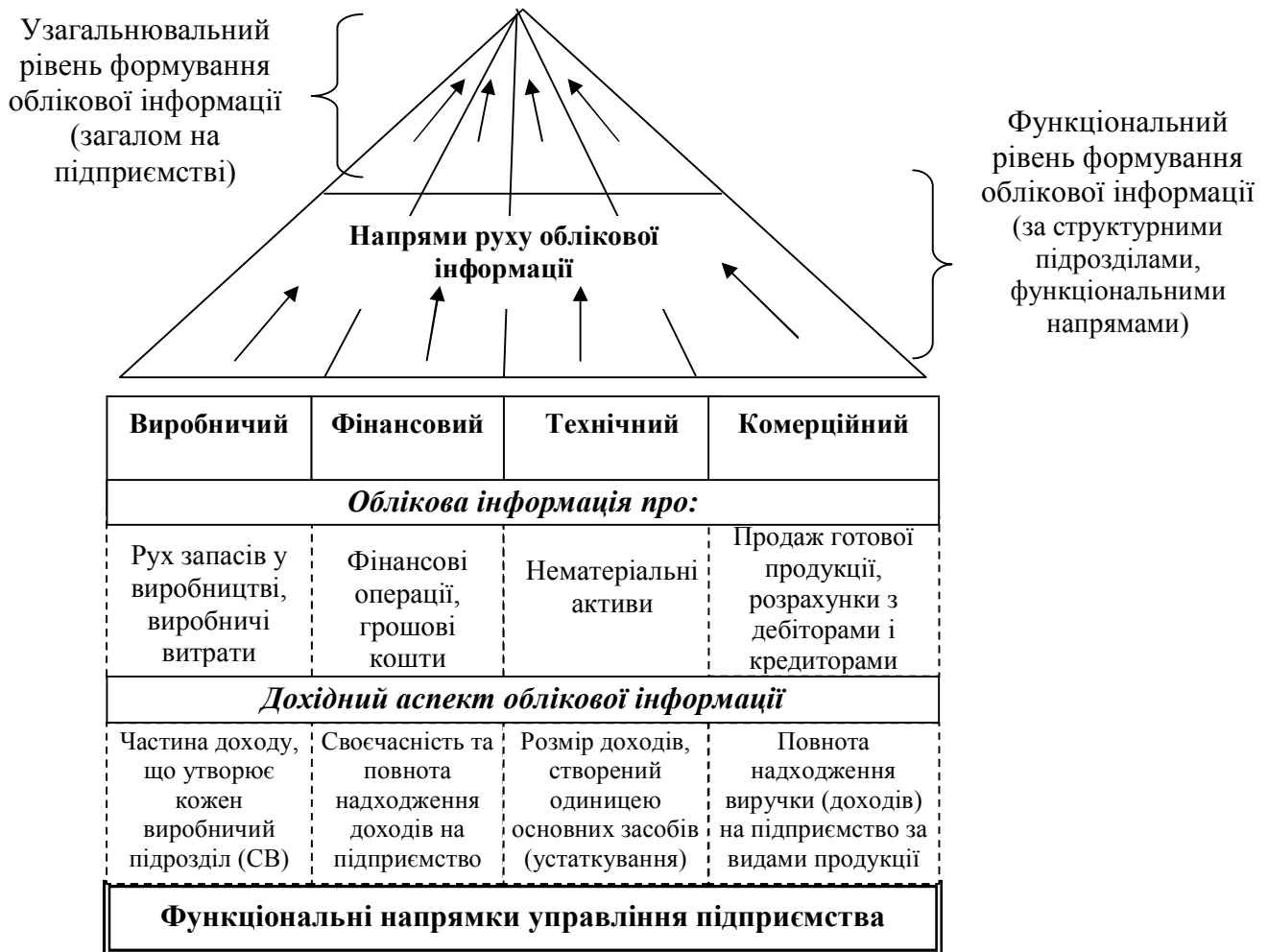

Рис. 2. Схема руху облікової інформації за ієрархічною структурою управління підприємства

мання даних та трансформування їх у корисну інформацію для управління підприємством. В системі управління облік взаємодіє із іншими функціями, формуючи належну інформаційну базу, деталізовану за різними напрямками і потребами користувачів (рис. 1.).

В умовах сьогодення важливою проблемою для обліку як основного інформаційного джерела для системи менеджменту на підприємстві є подолання ентропії (невизначеності).

Сучасна інформація бухгалтерського обліку має повністю задовольняти потреби менеджерів усіх рівнів управління, які приймають управлінські рішення, вона повинна бути якісною і

Варто погодитись із твердженням М. С. Пушкаря, що доцільним є створення не простої чи складної системи обліку на підприємстві, а такої, яка є адекватною управлінській системі. Для простого виробництва система обліку може бути простою, а для складного – складною. Основна вимога до облікової інформації – зняття ентропії (невизначеності) у системі управління під час прийняття рішень [2, с.32].

Розробити систему обліку неможливо без обстеження господарського об'єкта, зокрема інформаційних потоків, функцій управління, запитів користувачів на потрібну їм інформацію тощо.

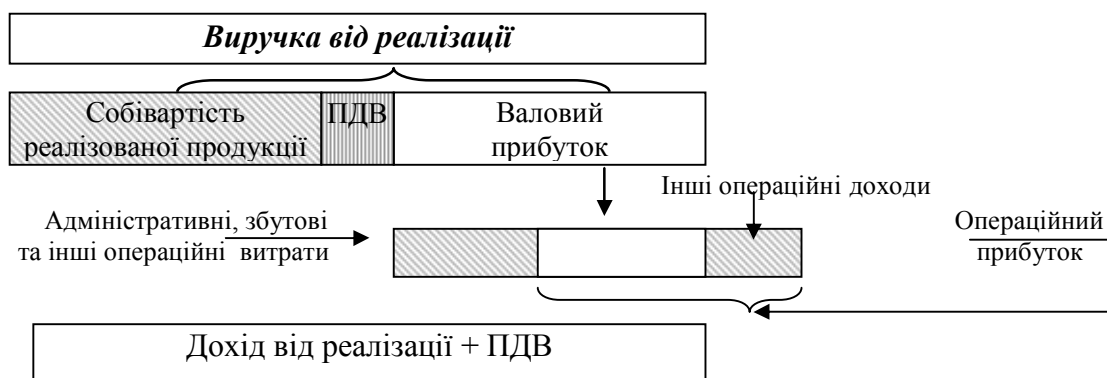

Рис. 3. Структурні компоненти доходу операційної діяльності

Таблиця 1

Закриті сегменти "доходи – витрати – результат" для підприємств промисловості будівельних матеріалів (на прикладі цегельного виробництва)

Технологічні процеси	Сфери відповідальності		Результат
	за витратами	за доходами	
<i>Закритий сегмент „Добування сировини”</i>			
Добування	кар'єрне господарство	місце виникнення доходу від реалізації добутої сировини – кар'єрне господарство	Операційний прибуток від реалізації добутої сировини
	транспортна ділянка	місце виникнення доходу від надання транспортних послуг – транспортні відділи	Операційний прибуток від наданих транспортних послуг
	бурт	–	Створена вартість переноситься на результат наступних сфер відповідальності
<i>Закритий сегмент „Виробництво та реалізація готової продукції”</i>			
Формування напівфабрикатів (цегли-сирцю)	вагова	місце виникнення доходу від реалізації готової продукції	Операційний прибуток від реалізації готової продукції (цегли)
	живильник		
	преси		
Сушіння та обпалення	сушильні печі		
	обпалювальні (тунельні) печі		
Реалізація готової продукції	склади готової продукції		
	відділи збуту		
	транспортні ділянки	місце виникнення доходу від надання транспортних послуг – транспортні відділи	Операційний прибуток від надання послуг

Найбільша частка доходів підприємства утворюється в процесі операційної діяльності, яку найчастіше розглядають як сукупність взаємопов'язаних виробничо-збутових та інших процесів. Тому ефективне управління нею в ієрархічних відділах і підрозділах повинно бути належно забезпечене інформацією про хід виконання саме таких процесів. Так для підприємств промисловості будівельних матеріалів основними процесами опера-

ційної діяльності є: видобування, переробка, збут, кожен з яких є носієм певної інформації, зокрема й тієї, що характеризує дохідну частину діяльності підприємства.

У практичній діяльності підприємств із випуску будівельних матеріалів визнання та відображення операційних доходів необхідно пов'язувати з конкретними формами отримання, системами і вида-

ми оподаткування, а також з можливими критеріями встановлення часу, до якого можна віднести доходи.

Є. Ю. Шара стверджує, що структура і зміст доходів залежать насамперед від джерел їх утво-

чуною є інформація про розмір внеску кожного підрозділу в дохід (виручку від реалізації) підприємства. Це дасть змогу виявити "слабкі місця", розробити заходи, які б сприяли поліпшенню

Рис. 4. Схема руху напівфабрикатів та готової продукції в умовах децентралізації за місцями виникнення доходу

рення [3, с. 52]. З цією метою доцільно охарактеризувати порядок і послідовність формування операційного доходу підприємств промисловості будівельних матеріалів (рис. 3). Отже, дохід від операційної основної діяльності – це виручка від реалізації продукції (за вирахуванням непрямих податків).

Однак виручка від реалізації готової продукції є формою доходу, який одержують після закінчення роботи всіх структурних підрозділів, починаючи від кар'єрного господарства і закінчуючи відділом збуту. Для системи управління зна-

дяльності всіх ланок виробництва (що задіяні у формуванні доходу) і, як наслідок, збільшить загальний розмір отриманого доходу (виручки від реалізації).

Важливим напрямом покращення інформаційної бази системи управління в такій ситуації є поділ і облік доходів підприємства за структурними підрозділами, де він формується (місцями виникнення доходу). Це дає змогу утворити кілька замкнутих сегментів відповідальності з визначенням: доходи – витрати – результат (табл. 1).

Рис. 5. Місця виникнення доходу на підприємствах промисловості будівельних матеріалів

У цьому випадку йдеться саме про місця виникнення, а не сфери відповідальності за доходи. Передусім, дохід – це категорія, яка більшою мірою залежить від зовнішніх факторів, тому встановлювати відповідальність за його розмір неможливо. У такій ситуації менеджери повинні більш контролювати повноту отримання доходу, ніж відповідальність. Основним критерієм для виділення сфери відповідальності є зв'язок із кінцевим результатом. Що стосується доходів, то вони вже є частиною результату і такий зв'язок відстежити важко.

нуті сегменти відповідальності з визначенням результату їхньої діяльності (доходи – витрати – результат). Належна організація обліку в межах цих сегментів дасть можливість на підприємствах з випуску будівельних матеріалів розраховувати розмір одержаних прибутків (збитків) від окремих напрямів діяльності.

Беручи до уваги види і спрямованість діяльності кожного місця виникнення, ми розробили класифікацію доходів, наведену на рис. 6.

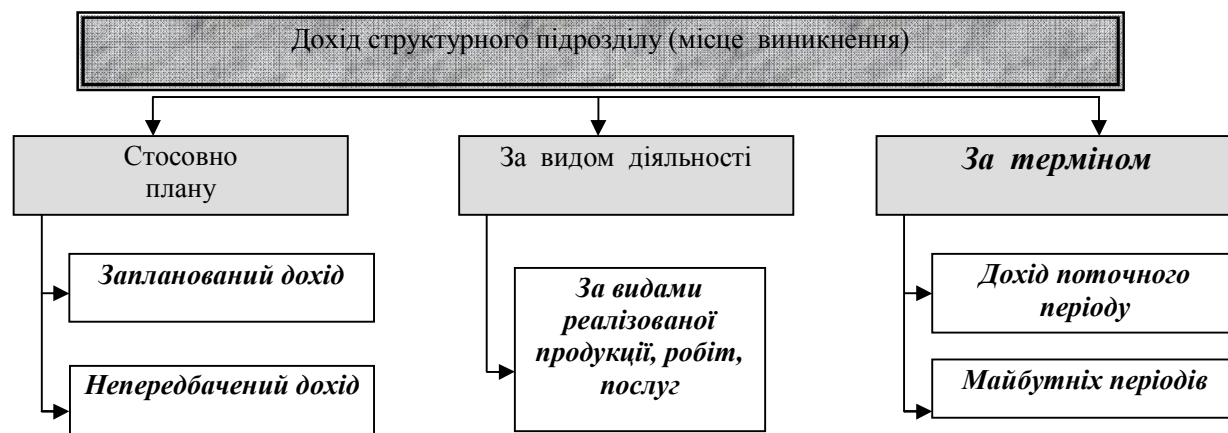

Рис. 6. Класифікація доходів окремих місць їхнього виникнення

Потреба вести облік доходів за місяцями їх виникнення зумовлено галузевою специфікою підприємств промисловості будівельних матеріалів: добутий у кар'єрі глина, виготовлений арматурний каркас, бетонна суміш є закінченим циклом виробництва напівфабрикату і може частково реалізуватися зовнішнім споживачем, оскільки на ринку є попит на цей вид напівфабрикатів (рис. 4).

Отже, можна виділити кілька місць виникнення доходів підприємств промисловості будівельних матеріалів. Передовсім треба враховувати економічний зміст доходу: від реалізації продукції та від реалізації послуг. Потім доцільно структурувати місця виникнення доходів за видами продукції, орієнтуючись на стадії їхньої готовності. Для підприємств, виробнича діяльність яких є складним паралельно-передільним процесом, доцільно виділяти місця з виготовлення власних напівфабрикатів (наприклад, арматурних каркасів, бетонних сумішей тощо) та місця з обробки придбаних матеріалів і деталей (напівфабрикатів). Залежно від потреб і цілей менеджменту можна виокремити місця виникнення доходу готової продукції за асортиментом.

Запропоновану модель виділення місць виникнення доходів на підприємствах промисловості будівельних матеріалів наведено на рис. 5.

Вважаємо, що сформовані місця виникнення доходів повинні відповідати сферам відповідальності за витратами, що дасть змогу створити замк-

Запропонована класифікація розглядає дохід структурного підрозділу в трьох напрямках. Це дає можливість:

- отримати інформацію про розмір доходів, що не очікуються;
- про місця виникнення доходів, отриманих від кожного виду продукції (послуг, робіт);
- встановити графік надходження доходів протягом звітного періоду.

Доходи структурних розділів згідно з критерієм завершеності всіх операцій визнаються у момент передавання виготовленої продукції в інші місця формування доходу. Визнання та оцінювання доходу від реалізації продукції стороннім організаціям не викликає труднощів. Інша ситуація щодо внутрішнього переміщення, адже не відомо, коли створена вартість буде реалізована у складі готової продукції. Тому для обліку доходів за місяцями виникнення доцільно розробити спеціальні аналітичні відомості, які б враховували не отримані доходи (внутрішні доходи структурних підрозділів). Такі відомості аналітичного обліку доходів (із урахуванням технологічного процесу виготовлення продукту) дадуть змогу визначати внесок кожного місця виникнення доходів у загальний дохід підприємства, контролювати структуру доходу (зовнішнього і внутрішнього), забезпечувати керівництво інформацією для прийняття стратегічних управлінських рішень під час вибору подальшого напрямку діяльності підприємства. Щоб заповнити

таку відомість треба вибрати методи оцінювання внутрішнього доходу окремих місць його виникнення. Можливим способом вирішення цього питання є використання трансфертних цін.

5. Висновки

Рекомендована система обліку, спрямована на реєстрацію отриманих доходів структурних підрозділів, відіграє важливу роль у формуванні та визначенні фінансового результату підприємства. Будуючи її, треба дотримуватись усіх принципів визнання доходу, правильності класифікації та реєстрації на рахунках і в регістрах бухгалтерського обліку.

Ця система дасть змогу організувати дієвий внутрішньогосподарський контроль у межах управлінського обліку доходів підприємства за окремими місцями виникнення, сферами відповідальності, господарськими чи територіальними сегментами. Це, своєю чергою, допоможе отримувати достовірну інформацію про формування доходів за окремими підрозділами, здійснювати дієвий контроль на кожній ділянці системи "витрати – випуск – результат" щоб виявити слабкі ланки, розвивати і заохочувати найефективніше виробництво.

Незважаючи на важливе практичне значення, для впровадження обліку доходів за місцями виникнення потрібно подолати низку перешкод. Серед них головним є визначення та вибір належного методу оцінювання доходу окремого структурного підрозділу, що бере участь у створенні готової продукції (результату) підприємства, враховуючи всі галузеві особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли / Б. Гейтс. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2007. – 480 с.
2. Пушкар М. С. Розробка систем обліку: навч. посіб. / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Ін-т обліку і аудиту, ТАНГ : Карт-бланш, 2003. – 198 с.
3. Шара Є. Ю. Оцінка стану обліку доходів підприємств та його стандартизація / Є. Ю. Шара // Фінанси України – 2002. – № 5. – С. 51–58.
4. Шатохіна О. Облік та інформаційне забезпечення управління господарською діяльністю підприємств / О. Шатохіна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 3. – С. 28–33.

УДК: 658.5: 657.1: 65.07: 69.003

Рудницький Т. В.

ПОБУДОВА СИСТЕМИ ОБЛІКУ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Анотація. Виділено та охарактеризовано принципи організації системи обліку за центрами відповідальності, етапи її побудови, а також види центрів відповідальності, зокрема у розрізі будівельної організації. Розкрито поняття і роль "фінансової структури" для сучасного підприємства.

Ключові слова: центр відповідальності, види центрів відповідальності, система обліку за центрами відповідальності, побудова, принципи, етапи, "фінансова структура", будівельна організація

Rudnytsky T.

CONSTRUCTION OF THE ACCOUNTING SYSTEM THE CENTER OF RESPONSIBILITY IN CONSTRUCTION COMPANY

Summary. Selected and described the principles of accounting system for the responsibility, the stages of its construction and the types of responsibility centers, particularly in terms of building company. The concepts and the role of "financial architecture" for the modern enterprise.

Keywords: center of responsibility, types of responsibility centers, system of accounting for responsibility centers, construction, principles, stages, financial structure, construction organization.

1. Вступ

Останнім часом все більшого поширення набуває „управлінський облік” – система, спрямована на забезпечення потрібною інформацією процес прийняття ефективних управлінських рішень. Відразу відзначимо, що, на нашу думку, розуміти управлінський облік варто як організаційну форму інформаційної системи для підготовки потрібної керівництву управлінської (внутрішньогосподарської) звітності.

Формування такої звітності у системі обліку за центрами відповідальності може набути високої ефективності для прийняття рішень менеджерами різного рівня, що є особливо актуальним в умовах наслідків фінансової кризи, вплив якої суттєво відчували як українська економіка загалом, так і будівельні компанії зокрема.

Зазначимо, що запропонована Дж. А. Хігінсом, концепція центрів і обліку відповідальності ще на

початку 1950-х років набула значного поширення у США, а з часом і в інших країнах [1, с. 406].

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми побудови обліку за центрами відповідальності вивчаються багатьма фахівцями: В. І. Бачинським, М. А. Вахрушиною, С. Ф. Головим, К. Друрі, З. В. Задорожним, О. В. Карпенком, Т. П. Карповою, А. Кочневим, Я. Д. Крупкою, Л. В. Нападовською, С. Ткачуком, Ч. Хорнгреном, Дж. Фостером, Ш. Датаром, М. Г. Чумаченком та ін. [1-9].

Описуючи дану тематику, науковці виділяють, зокрема, аспекти класифікації центрів відповідальності, характеристики їх суті та значення, оцінки діяльності. Погоджуємося з акцентами багатьох авторитетних вчених, проте зауважимо, що недостатньо розкрито важливе для практиків питання інтеграції підсистеми обліку за центрами відповідальності в існуючу обліково-аналітичну систему певного господарюючого суб'єкта. Надалі існує проблема системності опису відповідних організаційних аспектів, у тому числі з врахуванням галузевої специфіки.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є ґрунтовне дослідження організаційних аспектів побудови системи обліку за центрами відповідальності на сучасному підприємстві будівельної галузі, у тому числі у контексті вирішення вищезазначених питань. Для досягнення цієї мети було виділено ряд завдань: охарактеризувати принципи організації системи обліку за центрами відповідальності, виділити етапи її побудови, розкрити поняття і роль “фінансової структури”, а також визначити види центрів відповідальності, зокрема у розрізі будівельної організації.

4. Виклад основного матеріалу

Наголосимо, що система обліку за центрами відповідальності має базуватися на ряді принципів. Такими принципами, у тому числі для будівельних організацій, можуть бути такі:

1. Менеджери відповідають тільки за ту діяльність, що перебуває під їхнім контролем.

2. У бюджет центру відповідальності повинні включатися тільки показники, досягнення яких залежить від ефективності роботи його керівника і персоналу.

3. Менеджери беруть участь у визначенні цілей, за якими оцінюватиметься їхня діяльність.

4. Висока активізація мотивації менеджерів та підрозділів, якими вони управляють.

5. Чітка визначеність ролі обліку в системі заохочення.

6. Звіти про виконання бюджетів складаються періодично і використовуються для оцінки діяльності центрів відповідальності.

7. Система обліку повинна забезпечувати коректність списання витрат на той центр відповідальності, в якому ці витрати виникли, що забезпечується відміткою коду відповідального підрозділу на первинному документі.

8. Ефективність системи у розрізі співвідношення «результат-витрати».

Загалом побудову системи обліку за центрами відповідальності рекомендується здійснювати у такій послідовності [5]:

1) діяльність організації (або групи організацій) структурується за напрямками діяльності, для котрих встановлюються цільові показники – виділяються центри відповідальності;

2) для кожного виділеного центру відповідальності визначається показник або набір показників, за які його керівник буде нести відповідальність;

3) для кожного центру відповідальності розробляється форма бюджету і визначається алгоритм розрахунку, як планових, так і фактичних показників, що входять у розрахунок;

4) встановлюється регламент взаємодії учасників бюджетного процесу на етапах планування, контролю (у тому числі попереднього), обліку й аналізу виконання планових показників;

5) здійснюється зв'язок системи мотивації з встановленими показниками керівників центру відповідальності.

6) впроваджуються процедури бюджетування, включаючи автоматизацію процесів планування, обліку, контролю і аналізу.

До перелічених етапів, на нашу думку, обов'язково потрібно додати таке:

- перед побудовою вищезгаданої системи необхідно ретельно вивчити структуру та специфіку діяльності будівельної організації (або об'єднання підприємств), існуючу обліково-аналітичну систему, систему мотивації (яка може бути достатньо автономною) – відповідно і потребу в створенні системи обліку за центрами відповідальності: у тому числі її комплексність або частковість;

- щодо розробки форми бюджету для кожного центру відповідальності, яка згадується у третьому етапі, то відзначимо, що така розробка повинна здійснюватися у контексті відомих спеціальних методик бюджетування на загальному рівні підприємства – це вносить важливі корективи у даний процес.

Крім того, у контексті побудови обліку за центрами відповідальності у будівельній компанії потрібно усвідомлювати суть і роль її “фінансової структури” (організаційного характеру).

Керівник відомої російської фірми “ITeam” А. Кочнев пише: [5]: “Финансовая структура – это иерархическая система центров финансовой ответственности. Она определяет порядок формирования финансовых результатов и распределение ответственности за достижения общего результата компании”.

Відзначимо, що під фінансовою структурою розуміється не структура фінансової системи (у розрізі активів або пасивів) організації, підприємства, а належним чином побудована система чітко виділених центрів відповідальності за фінансові показники. У деяких випадках, наприклад з виділенням центру відповідальності за “офісні” адміністративні витрати, може виникати необхідність об'єднувати визначені підрозділи в єдиний “центр”, відповідальність за досягнення фінансових показ-

ників якого була б покладена на заступника директора з відповідних питань. Або ж, як відомо, може бути доцільно взагалі не включати до фінансової структури певний підрозділ, якщо той, як приклад, відповідає лише за витрати, до того ж незмінного характеру, і ці витрати складають мізерну частку витрат підприємства [7, с. 127-128].

Безперечно, для досягнення позитивного результату побудови системи обліку за центрами відповідальності необхідно також чітко розуміти поняття: “центр відповідальності” та “облік за центрами відповідальності”.

На сьогоднішній день існує велика кількість визначень цих понять. Багато авторів з високим рівнем подібності відображають суть даних категорій.

Відомий закордонний фахівець з управлінського обліку К. Друрі пише: “центр ответственности может быть определен как сегмент (участок) организации (предприятия), менеджер которого индивидуально отвечает за его работу” [2, с. 48].

Український науковець С. Ф. Голов наводить таке визначення “центру відповідальності”: “центр відповідальності (responsibility center) – сфера (сегмент) діяльності, в межах якої встановлено персональну відповідальність менеджера за показники діяльності, які він контролює” [1, с. 406].

Зарубіжні науковці Ч. Хорнген, Дж. Фостер, Ш. Датар дають наступне визначення обліку за центрами відповідальності [9, с. 270]: “Облік за центрами відповідальності – це система, в якій оцінюються плани (по бюджетах) і дії (по фактичних результатах) кожного центру відповідальності”.

Визначення щодо обліку за центрами відповідальності відомого російського науковця Т. П. Карпової є таким: “Система учета, в которой предусматривается составление отчетов по данным сравнения сметных (стандартных) показателей с фактическими, называется учетом по центрам ответственности” [4, с. 146].

Аналізуючи спеціальну літературу, відзначимо такі основні центри відповідальності:

1. Центр витрат (може вживатися “центр затрат”).

2. Центр доходу (на нашу думку, не зовсім коректно інколи може вживатися як “центр продажу”).

3. Центр прибутку (може вживатися “центр рентабельності”).

4. Центр інвестицій.

Проаналізувавши різні наукові джерела, дамо власні визначення перелічених видів центрів відповідальності.

Центр витрат (центр затрат) – виділений вузол фінансової структури організації, керівник якого відповідає за витрати (затрати) підпорядкованого йому вузла, які він у достатній мірі контролює.

Центр доходу (центр продажу) – виокремлений вузол фінансової структури організації, керівник якого відповідає за доходи (чи виручку), які повинен приносити організації підпорядкований йому вузол. Окрім того, цей керівник відповідає за

витрати даного вузла, які він у достатній мірі контролює.

Центр прибутку (рентабельності) – виділений вузол (комплекс вузлів) фінансової структури організації, керівник якого відповідає за витрати, доходи і відповідний прибуток або усїєї організації, або її частини. Проте даний керівник не відповідає за інвестиції.

Центр інвестицій можна назвати центр прибутку, керівник якого відповідає за інвестиції в організацію чи її частину.

Яскравим прикладом центрів витрат можна назвати будівельні бригади, центр доходу (продажу) – відділ реалізації будівельної організації, центр прибутку (рентабельності) – відділення чи філія, центр інвестицій – нерідко уся будівельна компанія.

5. Висновки

З метою ефективної організації обліку за центрами відповідальності, враховуючи умови діяльності окремого будівельного підприємства, його господарських одиниць різного рівня, природно існує широке поле для творчого пошуку. Проте, для розв’язання такого завдання як у теоретичній, так і у практичній площинах важливим є створення необхідних передумов організаційного характеру, які б дали можливість системі обліку за центрами відповідальності бути у тісному взаємозв’язку з іншими підсистемами управління і працювати з максимальною ефективністю. До таких передумов, зокрема, потрібно віднести правильно виділені та реалізовані принципи й етапи побудови вищезгаданої системи; вірне і чітке трактування суті та ролі як «центрів відповідальності» у розрізі їх видів зокрема, так і обліку за центрами відповідальності» загалом. Крім того, у даному контексті необхідно особливу увагу звернути на побудову “фінансової структури” будівельної організації, яка може відрізнятися від організаційно-функціональної.

У контексті перспективи наукового дослідження у даній галузі виділимо ґрунтовне вивчення аспектів інтеграції підсистеми обліку за центрами відповідальності в діючу обліково-аналітичну систему певного господарюючого суб’єкта з урахуванням галузевої специфіки його діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.

2. Друрі К. Введение в управленческий и производственный учет : [учебн. пособие для вузов] / К. Друрі ; [пер. с англ. под ред. Н. Д. Эриашвили ; Предисловие пер. проф. П. С. Безруких]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 783 с.

3. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві: монографія / З. В. Задорожний. – Тернопіль : Економічна думка. 2006. – 336 с.

4. Карпова Т. П. Управленческий учет : учебник для вузов / Т. П. Карпова. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 351 с. – (Серия „Профессиональный учебник: Бухгалтерский учет”).

5. Кочнев А. Как построить финансовую структуру? / А. Кочнев. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iteam.ru/publications/finances/section_43/article_3440/.

6. Нападівська Л. В. Управлінський облік : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Л. В. Нападівська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.

7. Рудницький Т. В. Поняття фінансової структури підприємства та її роль в ефективному управлінні суб'єктом господарювання / Т. В. Рудницький // Вісник Національного університету водного госпо-

дарства та природокористування. Економіка. – Ч. 2, випуск 4 (44). – Рівне: РВЦ НУ водного господарства та природокористування, 2008. – С. 124-131.

8. Ткачук Е. В. Как правильно разработать систему учета по центрам ответственности / Е. В. Ткачук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intalev.ua/&id=23369>.

9. Хорнгрен Ч. Управленческий учет / Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар ; пер. с англ. – [10-е изд.] – СПб. : Питер, 2005. – 1008 с. : ил. – (Серия „Бизнес-класс“).

УДК 657.471

Сенчук Т. Я.

МЕТОДИКА І ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗРОБКИ

Анотація. Розглянуто сучасний досвід та теоретичні аспекти методики і організації контролю витрат на дослідження та розробки з врахуванням особливостей діяльності підприємства. Запропоновано взаємозв'язок елементів системи внутрішньогосподарського контролю витрат на дослідження та розробки.

Ключові слова. Внутрішньогосподарський контроль, управлінський контроль, система контролю, система управління, процес контролю, витрати на дослідження та розробки.

Senchuk T.

METHODS AND ORGANIZATION OF CHARGES FOR RESEARCH AND DEVELOPMENT

Annotation. It has been analyzed modern experience and theoretical aspects of methods and organization of charges control for research and development with taking into account peculiarity of enterprise activities. It has been offered interconnection of system elements of Internal Control charges for research and development.

Keywords. Internal control, management control, system control, management system, process control, the cost of research and development.

1. Вступ

Результати діяльності підприємства, його конкурентоспроможність, стійкість до змін ринкового середовища головним чином залежать від запровадження ефективної системи управління. Одна зі складових даної системи – внутрішньогосподарський контроль, який сприяє якісній розробці управлінських рішень і ефективному досягненню цілей підприємства.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми розвитку теоретичних аспектів і запровадження на практиці методики управлінського контролю розглянуті у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема Б. І. Валуєва [5], П. О. Куцика [9], Р. Н. Ентоні, Р. Каплана, Д. Нортон, А. Соловійова [16], Ф. Усача [19] та інші. Проте описана ними організація і методика вимагає вдосконалення в контексті контролю витрат на дослідження та розробки з врахуванням особливостей

діяльності суб'єктів господарювання й сучасних підходів до їх управління.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – дослідити сучасний досвід організації і методики контролю витрат на дослідження та розробки з врахуванням ефективної системи управління та особливостей діяльності суб'єктів господарювання.

4. Виклад основного матеріалу

В економічній літературі внутрішньогосподарський контроль висвітлюється з погляду:

– перевірки окремих ділянок підприємства, ефективності та законності здійснюваних операцій, а також виконання співробітниками підприємства своїх обов'язків;

– попередження, виявлення та виправлення суттєвих помилок та відхилень від норм, які можуть з'явитися у фінансових звітах [14, с. 218].

Зарубіжні вчені вважають, що традиційна система управлінського контролю має ряд недо-

ліків, зокрема: традиційна система контролю часто надає неадекватну та неповну інформацію для прийняття рішень; не поєднує вимоги організації бізнесу із стратегією підприємства; спирається на дані бухгалтерського обліку, які відповідають вимогам законодавства; надає не релевантну інформацію для розподілу витрат та здійснення контролю інвестицій тощо.

Дані недоліки можливо виправляти шляхом запровадження нових методологічних концепцій, наприклад системи взаємної відповідальності, збалансованої системи показників, систем винагороди за отримані результати тощо [15]. Так, запровадження концепції стратегічних карт дає можливість досягнути балансу між традиційним управлінським контролем фінансових показників і новою формою контролю, яка зорієнтована на досягнення стратегічної цілі підприємства. Дана система була запроваджена Р. Капланом та Д. Нортонем на початку 90-х років та основне призначення якої, узгодити короткострокові цілі діяльності компанії із її місією та стратегією на довгостроковий період на основі визначення чотирьох основних аспектів діяльності: удосконалення фінансової діяльності, відносини з споживачами, організація внутрішніх бізнес-процесів, проведення навчання та розвиток компанії. Запровадження даної системи дає можливість врахувати всі компоненти організації внутрішньогосподарського контролю з одного боку, а з іншого боку – менеджери отримують можливість здійснювати контроль впливу здійснюваних поточних операцій на перспективу. Адже стратегічні карти відображають господарські процеси з врахуванням трьох періодів часу: вчора, сьогодні і завтра. При цьому, дана модель є універсальною, тому її можна застосовувати на підприємствах різних галузей, зокрема і на досліджуваних підприємствах.

Система контролю існує на всіх діючих підприємствах, хоча й має різні форми прояву. Проте, чим більша компанія та складніша її організаційна структура, тим більше значення приділяється даній системі та виникає необхідність у підвищенні якості інформації, яку вона надає менеджерам. Тому, при запровадженні системи внутрішньогосподарського контролю обов'язково потрібно врахувати структуру організації діяльності підприємства.

Слід відмітити, що існують різні точки зору щодо запровадження системи внутрішнього контролю на вітчизняних підприємствах. Вчені Сторожук Т. М. і Л. В. Сотникова [17] притримуються думки, що здійснення функцій контролю буде більш дієвим при запровадженні децентралізованої системи управління підприємством. Протилежної думки дотримуються М. Веттер, Н. Ольве, Ж. Рой, К. Редченко [15], які вважають, що ефективність управління при здійсненні внутрішньогосподарського контролю залежить від взаємозв'язку структурних одиниць підприємства та охоплення всіх часових періодів його діяльності.

Існують різні підходи щодо класифікації внутрішньогосподарського контролю. Так, Е. А. Вознесенський [7, с. 68] формами контролю вважає окремі прояви його змісту залежно від часу вчинення

контрольних дій і тому розподіляє контроль на попередній і наступний. Митрофанов В. М. [12, с. 22] до форм господарського контролю відносить його види залежно від часу здійснення контрольних дій (попередній, поточний, наступний). Вчений Бутинець Ф. Ф. [4, с. 170], вважає формою контролю зовнішнє вираження конкретних дій, що здійснюються суб'єктами контролю. У зв'язку з цим за формами здійснення, на його думку, контроль розподіляється на кількісний, якісний і вартісний.

Ми вважаємо, що форма внутрішньогосподарського контролю щодо витрат на дослідження і розробки залежить від періодичності здійснення процедур контролю, послідовності та стадій їх виникнення. Тому можна виділити попередній, поточний і наступний форми контролю для досліджуваних витрат.

Попередній контроль передую фінансово-господарській операції. Тому, він вважається найбільш ефективним, дозволяє попереджувати недоліки, безгосподарність, марнотратство і може здійснюватись під час складання кошторису, при розробці норм витрат, планування прибутків від проведених досліджень.

Поточний контроль здійснюють на стадії завершення тих чи інших проведених досліджень і розробок, а також і освоєння нових видів продукції. За його допомогою відбувається взаємозв'язок між суб'єктом і об'єктом управління, що дає змогу своєчасно вплинути на здійснення операції. Для цього керівники підприємств та їх відділів, фахівці бухгалтерських служб зобов'язані не формально підписувати документи, а глибоко вникати в їх зміст, аналізувати суть фінансово-господарських операцій та показників. Це дає можливість перевірити економічну доцільність та обґрунтованість цих операцій і впливати на ефективність роботи досліджуваних підприємств. Технологічний поточний контроль здійснюють інженери, технологи за технологією виробництва, якістю проведених досліджень і розробок нових видів продукції відповідно до стандартів і технічних умов.

Наступний контроль здійснюється шляхом проведення ревізій та тематичних перевірок фінансово-господарської діяльності даних підприємств. Він передбачає перевірку проведених досліджень і розробок після їх здійснення, а тому його ефективність є меншою за вище розглянуті види контролю [2, с. 184 – 188].

Так, при запровадженні дієвої системи внутрішньогосподарського контролю потрібно врахувати наступні взаємопов'язані компоненти:

– управлінський контроль та контрольне середовище – передбачає основу системи внутрішнього контролю та забезпечується шляхом визначення організаційної структури та чіткою підзвітністю підрозділів, філій, персоналу;

– визнання та оцінка ризику – визначення ризиків у відповідних внутрішніх документах, на які наражається підприємство у процесі господарської діяльності;

– здійснення контролю та розподіл повноважень – головною характеристикою внутрішнього

контролю є компетентність персоналу, що здійснює функції контролю та важливим є розподіл функціональної відповідальності або поділ обов'язків;

- інформаційні системи управління та комунікації – інформаційна система пов'язує всі компоненти системи внутрішнього контролю шляхом складання та обміну звітами, що містять операційну, фінансову та консолідовану інформацію, яка дозволяє виконувати та контролювати операції компанії, а зокрема і досліджуваних витрат;

- моніторинг та виправлення недоліків у діяльності [13, с. 125].

Контрольний процес, як і будь-який технологічний процес, складається з численних операцій. Контрольна операція – це дія над економічними даними (інформацією), що має на меті отримати різні проміжні та кінцеві (підсумкові) показники, придатні для оцінювання результатів роботи і прийняття управлінських рішень. Сам контрольний процес можна поділити на декілька основних частин, етапів. Характеристику етапів контрольного процесу і їх взаємозв'язок з об'єктами організації наведено на рис. 1.

Спеціалізовані служби контролю часто представлені внутрішнім контрольно-ревізійними відділенням або службою внутрішнього аудиту, які підпорядковуються генеральному директорові та комітету аудиту при раді директорів. Наявність вищезазначених підрозділів внутрішнього контролю визначається масштабом діяльності, особливостями ведення бізнесу, відношенням керівництва до здійснення контролю [6].

Отже, при здійсненні контролю, особливу увагу приділяють виробничим витратам, зокрема формуванню витрат на дослідження та розробку, оскільки вони відіграють важливу роль у господарській діяльності досліджуваних підприємств [8].

Підприємства, які створюють нові продукти, з метою власного використання чи реалізації, вкладають значні ресурси на їх дослідження, розробку та впровадження у виробництво [1]. Тому контрольні процедури необхідно здійснювати на кожному етапі створення нового зразка. Так, під час ревізії доцільно застосовувати розрахунково-аналітичні методичні прийоми контролю. Це потребує

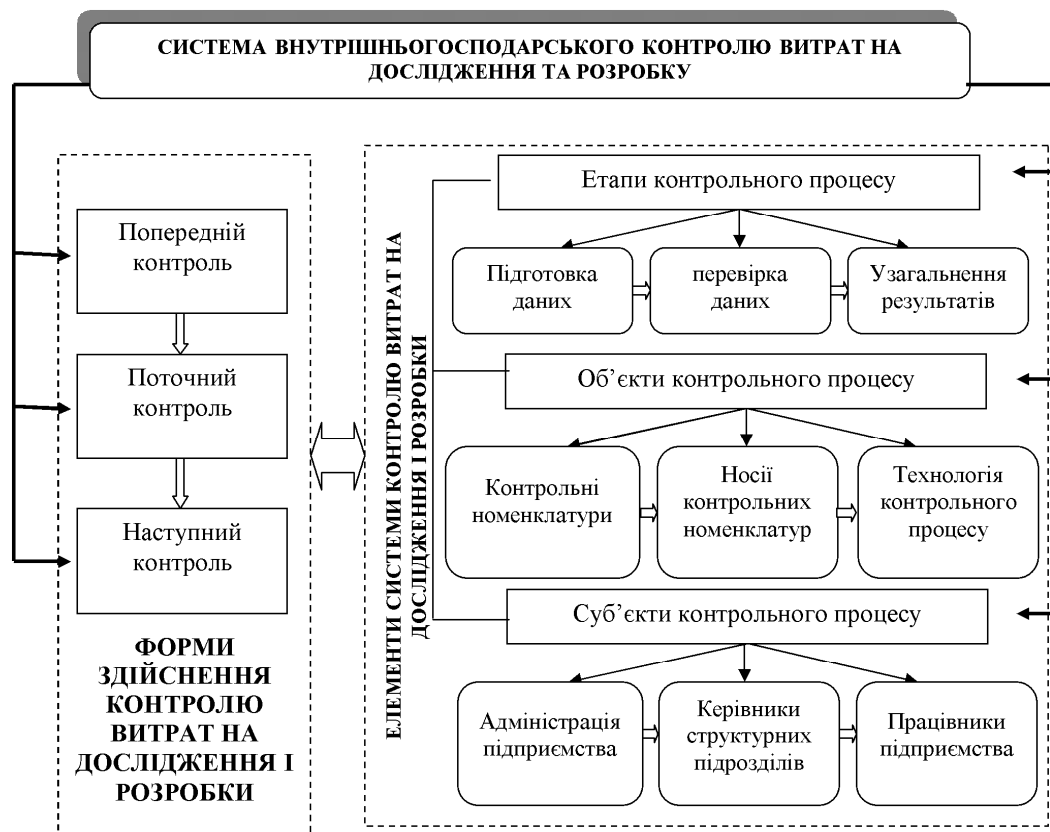

Рис. 1. Взаємозв'язок елементів системи внутрішньогосподарського контролю витрат на дослідження та розробки, розроблено автором за даними дослідження

Процес контролю передбачає дві основні форми його організації: структурно-функціональну (передбачає наявність функціональних зв'язків між структурними підрозділами) та пряму (передбачає виділення спеціалізованих служб, основним завданням яких являється здійснення контролю).

зіставлення фактичної (облікової) собівартості продукції з нормативною. Для цього ревизор повинен перевірити правильність визначення як нормативної, так і фактичної собівартості продукції. У зв'язку із цим перевірку освоєння виробництва та каль-

кулювання собівартості нових видів продукції доцільно проводити за наступними напрямками:

- формування витрат за економічними елементами;
- обґрунтованість і рівень витрат за етапами дослідження і розробки;
- правильність ведення аналітичного обліку досліджуваних витрат, обґрунтованість їх списання і розподіл непрямих витрат;
- визначення суті і змісту первинних документів, на підставі яких списуються досліджувані витрати;
- виявлення можливих фактів списання нестач, псування і крадіжок матеріальних цінностей на собівартість продукції;
- дослідження собівартості кожного нового виду продукції.

Перевірка собівартості продукції здійснюється в розрізі калькуляційних статей витрат. Особливу увагу звертають на можливі випадки коливання вартості продукції за окремі періоди, виявлення фактів неправильного списання і включення в собівартість продукції досліджуваних витрат, які не пов'язані з її виробництвом і реалізацією.

При перевірці собівартості продукції потрібно проаналізувати її структуру, звернути увагу на статті калькуляції, які займають найбільшу питому вагу в загальній сумі витрат на освоєння та виробництво нових видів продукції підприємства чи мають найбільші відхилення від нормативних показників.

Використовуючи звітні дані про собівартість продукції, звітні калькуляційні одиниці, встановлюють відхилення від прогнозованих витрат за окремими статтями і зміною структури цих витрат. З урахуванням результатів дослідження фактичної собівартості продукції і наявності відхилень з'являється можливість більш детально визначити їх причини за даними аналітичного і синтетичного обліку, а також первинних документів.

Співставлення звітних калькуляцій із плановими, із даними калькуляцій минулих періодів дає можливість контролеру виявити випадки завищення планових (нормативних) витрат, необґрунтованого списання фактичних витрат за окремими статтями, підвищення собівартості продукції порівняно із планом і минулим роком та встановлення причин таких відхилень.

Основою для складання планових калькуляцій слугують технічні норми та розрахунки, розцінки, планові ціни, встановлені на основі договорів, кошториси накладних витрат, облікові дані за попередній період, тому для здійснення внутрішньогосподарського контролю достовірності планових калькуляцій суб'єктам контролю і розробки програми внутрішнього контролера підприємства необхідно акцентувати увагу на перевірці правильності розрахунку норм та нормативів витрат, відповідності цін, використаних для розрахунку планової собівартості цінам, зазначеним у договорах купівлі-продажу, відхилення планової собівартості

від фактичної за попередній період у розрізі статей калькуляції. За результатами перевірки планових калькуляцій виявляються допущені відхилення під час планування собівартості об'єктів калькулювання та здійснюються заходи щодо їх усунення [4, с. 8].

Перевірку обґрунтованості нормування витрат на дослідження і розробки починають із дослідження діяльності та обґрунтованості комплексних витрат (витрати на підготовку та освоєння виробництва, витрати щодо утримання й експлуатації обладнання, загальновиробничі витрати, транспортно-заготівельні витрати, інші виробничі витрати та позареалізаційні витрати).

Як зазначає Скоун Т., у більшості випадків прямі витрати підконтрольні менеджерам [18, с. 28]. Тому від того, наскільки своєчасною буде інформація про поведінку витрат, яка в управлінському обліку забезпечується завдяки оперативному контролю за їх формуванням, вони зможуть впливати на це з більшою чи меншою активністю.

Виходячи з викладеного, для забезпечення активного впливу менеджерів на формування витрат на дослідження і розробку оперативний контроль в управлінському обліку має ґрунтуватись насамперед на прогностичній оцінці їх поведінки, що передбачає перш за все розробку обґрунтованих нормативів витрат та оцінку їх доцільності ще до моменту здійснення.

Разом із тим навіть висока точність розробки нормативів витрат не гарантує неможливості відхилень від них. Отже, поряд з прогностичним контролем рівня та доцільності витрат, в управлінському обліку не менш важливим є контроль за фактичними витратами, який, на нашу думку, можна вважати оперативним лише при умові, що він здійснюється одночасно з виникненням витрат.

Перевіряючи розрахунки нормування витрат на розробку нового виду продукції особливу увагу звертають на можливі випадки, коли до них включають витрати, які не мають відношення до даного процесу.

5. Висновок

Основна мета контролю витрат на дослідження та розробки – встановлення достовірності первинних даних щодо накопичення і списання даних витрат, повноти та своєчасності відображення первинних даних в зведених документах й облікових регістрах, правильності ведення обліку виробничих витрат, його відповідності прийнятій обліковій політиці, достовірності інформації щодо виробничих витрат, наведеній у звітності господарюючого суб'єкта. Тому, внутрішньогосподарський контроль витрат на дослідження та розробку має бути організований таким чином, щоб забезпечував виявлення фактів нерационального використання ресурсів, запобігання виробничим втратам, перевитратам сировини та матеріалів та встановленню причин виникнення цих фактів. При цьому особливе значення має контроль витрат за їх елементами, а також правильність визначення собівартості виготовленої продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безверхий К. В. Організація обліку витрат на дослідження та розробки / К. В. Безверхий: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
2. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит : навч. посіб. / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888 с.
3. Бородин А. О. Формирование и учет себестоимости продукции в рыночных условиях / А. О. Бородин // Бухгалтерский учет и аудит. – 2002. – № 3 – 32 с.
4. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : [підручник для студентів ВНЗ] / Ф. Ф. Бутинець ; [8-е вид., доп. і перероб.] – [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинець]. – Житомир : ПП „Рута”, 2000. – 912 с.
5. Валуев Б. И. Контроль в системе внутрипроизводственного хозрасчета / Б. И. Валуев, Л. П. Горлова, В. В. Муравская. – М. : Финансы и статистика, 1987. – 239 с.
6. Гулишвили В. Внутренний контроль в системе управления холдингом / В. Гулишвили [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iteam.ru/publikateon/section_100/article_3212.
7. Копылова Л. Внутренний аудит в системе управления организацией / Л. Копылова // Финансовая газета. – 1999. – № 20 (388). – С. 6 – 9.
8. Криштопа І. І. Облік витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи / І. І. Криштова : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67862.doc.htm.
9. Куцик П. О. Організація контролю витрат в системі управління санаторно-курортними установами / П. О. Куцик, О. М. Чабанюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 3 (53). – С. 143 – 149.
10. Куцик П. О. Контроль як основа управління спільною діяльністю без створення юридичної особи: стан проблеми / П. О. Куцик // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 3 (18). – С. 171 – 178.
11. Марценюк Р. А. Теоретичні аспекти формування системи контролю на заготівельних підприємствах / Р. А. Марценюк // Стан, проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю у контексті сучасних концепцій управління : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – С. 272 – 274.
12. Митрофанов В. М. Контроль и ревизия хозяйственной деятельности промышленных предприятий / В. М. Митрофанов. – М. : Финансы, 1975. – 259 с.
13. Мурашко В. М. Контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності: навч. посібник / В. М. Мурашко, Т. М. Сторожук. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 311 с.
14. Павлюк В. Контроль и ревизия / В. Павлюк. – Донецк : Кассионея, 2000. – 136 с.
15. Редченко К. Управленческий контроль и аудит / К. Редченко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sfin.ru/ias/uprcontrol.shtml>
16. Соловьев Г. А. Экономический контроль в системе управления / Г. А. Соловьев. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 191 с.
17. Сорина Л. З. Бухгалтерский учет в легкой и текстильной промышленности: [учебник для средн. спец. учебн. заведений легкой пром-сти] / Л. З. Сорина. – М. : Легкая индустрия, 1980. – 192 с.
18. Скоун Т. Управленческий учет / Т. Скоун. – М. : Аудит, Юнити, 1997. – 179 с.
19. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія: підручник / Б. Ф. Усач – [6-те вид., перероб. і доп.] – К. : Знання, 2005. – 253 с.

АНАЛІТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ВАРІАНТІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Обґрунтовано вибір варіантів інноваційного розвитку підприємства та запропоновано систему критеріальних показників.

Ключові слова: інноваційний розвиток, показник інвестиційного ефекту, техніко-інвестиційний ефект.

Seredyn's'ka V., Sachenko S.

FEASIBILITY STUDY CHOSE THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Summary. Co-authors argued a selection of innovative options for enterprise development and proposed a system of evaluation criteria.

Keywords: innovation development, investment rate reduction, technical and investment effect.

1. Вступ

Однією із основних проблем інноваційної діяльності суб'єктів господарювання є вибір варіантів інноваційних змін. З огляду на різноманітність сфер і методів використання, багатогранний та комплексний характер інновацій, їх необхідно оцінити, для того, щоб аналітично обґрунтувати доцільність і можливість впровадження, виконати порівняльний аналіз інноваційних альтернатив з метою вибору тієї, яка забезпечить підприємству суттєві конкурентні переваги і належну економічну віддачу. Практична реалізація цієї проблеми передбачає розроблення системи критеріїв, показників, методів вимірювання та процедури порівняльної оцінки.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Упродовж останніх років опубліковано багато наукових робіт вітчизняних і зарубіжних авторів з цієї проблеми [1 – 5 і т. д.], створено різні варіанти методичних вказівок і рекомендацій щодо економічної експертизи інноваційних проектів [6 – 8 і т. д.]. Наявність широкого спектра думок свідчить, що проблему оцінювання інновацій усе ще не вирішено: не враховуються ринкові вимоги щодо побудови цілісної моделі оцінювання, не обґрунтовано повністю принципів та особливостей оцінювання окремих напрямів інноваційної діяльності.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета дослідження – обґрунтувати вибір варіантів інноваційного розвитку підприємства та запропонувати систему критеріальних показників.

4. Вклад основного матеріалу

Огляд деяких нормативних документів, економічної літератури свідчить, що часто за основний критерій оцінювання інновацій приймають показники ефекту й ефективності. Найпоширенішим є підхід, за яким під ефектом розуміють абсолютну величину, що відображає різницю між вартісною оцінкою результатів і витрат, здійснених, щоб їх одержати, а під ефективністю – відносну величину, яку отримують як частку від ділення ефекту і витрат. Інколи ефективність розглядають як економічну категорію, що знаходить відображення в сукупності як абсолютних, так і відносних показ-

ників [10]. Іноді поняття "ефективність", "ефект", "результат", "результативність", "корисність", "цінність" вживають як синоніми. Це призводить до ігнорування методу визначення показників, що їх відображають, ускладнює розуміння змісту економічних явищ.

Виконавши аналіз і систематизувавши підходи до визначення умов розвитку підприємств, ми розробили критеріальну базу та сформували систему основних показників, за якими слід здійснювати порівняльний аналіз альтернативних варіантів інновацій. Систему показників варто об'єднати в групи, що відображають науковий, техніко-економічний, операційний, фінансовий, інвестиційний ефекти та інвестиційну ефективність від впровадження інновацій.

Науковий ефект є результатом впровадження всіх інновацій незалежно від мети та сфери використання. Він характеризує розширення і приріст знань, втілених в інновацію. До пропонованих показників оцінювання можна віднести: новизну, перспективність, рівень упровадження результатів інноваційного проекту, наявність охоронних документів.

Для оцінювання рівня новизни зарубіжні та українські науковці пропонують використовувати різні підходи, а саме: за глибиною змін, покладених в основу науково-технічних та конструктивно-технологічних рішень [11], за рівнем теоретичних і методичних напрацювань, що є основою інновації [12], за рівнем оригінальності та прогресивності як самої інновації, так і інноваційної продукції, отриманої в результаті її використання [13], за масштабами новизни [14]. Ми погоджуємося з думкою науковців про необхідність диференціації показників новизни. Однак суттєві труднощі полягають в тому, що жоден з її аспектів не можна відобразити кількісно, а тому пропонуємо використовувати якісні показники. Аналіз публікацій з теорії вимірювання якісних показників найдоцільніше застосувати рангові шкали. Їх варто будувати як впроваджену за зростанням, за рівнем значущості,

сукупність змістових (вербальних) характеристик і відповідну їй послідовність чисел натурального ряду, що збільшуються.

Використання рангових шкал з метою порівняльного оцінювання альтернативних інновацій вимагає вибору, визначення та обґрунтування часткових показників, а також розроблення градацій для їх виміру. Для оцінювання часткових показників новизни пропонуємо використати такі: науково-теоретичне значення інновації; глибина внесених змін; новизна технічного виконання; масштаби новизни; охороноздатність.

Науково-теоретичну значущість інновації варто визначати як якісний ранговий показник, що має ряд градацій. Найменш вагомою серед них є відсутність будь-якої науково-теоретичної цінності інновації, базування на відомих законах. Перспектива отримання нового фундаментального результату або розроблення теоретичної основи для нового прикладного дослідження є найвагомішою, бо створює можливості для широкомасштабного використання інновації.

Глибина внесених змін характеризує оригінальність і рівень прогресивності як самої інновації, так і інноваційного продукту, тому її доцільно оцінювати за допомогою чотирьох градацій (відсутність будь-яких змін; псевдоінновація, поліпшена і радикальна інновація). Цілком зрозуміло, що відсутність будь-яких змін, базування на традиційних підходах отримує найменшу рангову оцінку, а найвищу – радикальні інновації. Саме вони допомагають вирішувати складні науково-технологічні проблеми. Такі види інновацій створюються рідко і їх поява є новим етапом у розвитку науки і техніки. Радикальні інновації дають змогу досягти довгострокових конкурентних переваг, хоч і супроводжуються високими ризиками. Проте, як правильно зазначають дослідники, відмова від інновацій призводить до ще вищих ризиків, ніж їх застосування. Поліпшені інновації дають менший приріст корисних властивостей, новизна псевдоінновацій полягає в зміні дизайну, пакування тощо.

Для оцінювання новизни технічного виконання пропонуємо використати шкалу з градаційними рівнями, за якими можна оцінити новизну технічного принципу, що є основою інновації.

Масштаби новизни можна деталізувати за такими градаціями, як: рівень окремого суб'єкта господарювання; рівень галузі; рівень країни; світовий рівень.

Показник охороноздатності характеризує рівень патентної чистоти інновації, що гарантує можливість реалізувати її за кордоном. Оцінюючи цей показник, враховують наявність в інноваціях об'єктів, які можуть стати предметом патентного захисту або ліцензійних угод.

Перспективність інновації пов'язана з можливістю її подальшого використання, а рівень впровадження результатів інноваційного проекту можна визначати за шкалою, проградуйованою відповідно до стадій життєвого циклу інновацій, так, щоб найнижчий рівень градації відповідав початковій фазі, а максимальний – останній фазі життєвого

циклу інновації. Це дасть змогу порівнювати роботи різних напрямів: фундаментальні дослідження з високим рівнем новизни і невеликим ступенем впровадження та прикладні роботи, що впроваджуються за короткі терміни, але рівень новизни яких не завжди високий. З наближенням до практичного використання в промисловості рівень впровадження підвищується і зменшується ризик.

Цінність наукової розробки на ринку зростає, коли вона закінчена, заявлена, запатентована і закріплена за автором (авторами) охоронними документами.

Техніко-економічний ефект від впровадження інновацій доцільно оцінювати за допомогою показників техніко-економічного рівня, які відображають рівень конкурентоспроможності інновації. Визнаючи їх, пропонуємо скористатися підходом, запровадженим у Методиці визначення економічної ефективності витрат на наукові дослідження і розробки та їх впровадження у виробництво [15]. Для цього слід відібрати істотніші технічні та техніко-економічні параметри, у яких найбільше зацікавлені майбутні користувачі технології, продукції, послуг, способів виконання робіт.

Вважаємо за необхідне зазначити, що, поряд з оцінюванням самої інновації, важливого значення набуває і встановлення її впливу на функціонування та розвиток підприємства, що відображається у операційному і фінансовому ефектах. Вони проявляються у збільшенні обсягів виробництва, виручки від реалізації, розширенні асортименту продукції, частки експортованої продукції, зменшенні витратомісткості продукції, зниженні частки матеріальних і енергетичних ресурсів у собівартості продукції, прирості продуктивності праці, підвищенні рентабельності продукції, рентабельності активів, прискоренні їх оборотності, поліпшенні інших фінансових показників, збільшенні частки ринку підприємства за основними видами продукції, зростанні вартості підприємства тощо.

Показником інвестиційного ефекту від впровадження інновацій є чиста теперішня вартість, внутрішня норма дохідності, індекс рентабельності, строк окупності. У працях багатьох науковців розглянуто методика визначення цих показників, їхні переваги і недоліки.

5. Висновки

Дослідження свідчить, що ефективність інноваційних змін у діяльності підприємств вимірюється системою різноманітних показників. Тому аналітичне обґрунтування вибору варіантів їх інноваційного розвитку, основане на побудові багатокритеріальної моделі ефективності інновацій з використанням як кількісних, так і якісних складових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: моногр. / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

2. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 440 с.
3. Валдайцев С. В. Оценка бизнеса и инновации / С. В. Валдайцев. – М. : Информационно-издательский дом "Филинь", 1997. – 336 с.
4. Йохна М. Економіка і організація інноваційної діяльності. / М. Йохна, В. Стадник. – К. : Вид. центр "Академія", 2005. – 400 с.
5. Крылов Э. И. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: учеб. пособ. / Э. И. Крылов, И. В. Журавкова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 384 с.
6. Методика визначення економічної ефективності витрат на наукові дослідження і розробки та їх впровадження у виробництво : затверджено наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та Міністерства фінансів України від 26.09.2001 р. № 218/46 [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_20/pg_igwzop.htm
7. Методика оцінки ефективності виконання інноваційних проектів та діяльності технологічних парків, затверджена наказом Міністерства економіки України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства промислової політики України від 21.11.2005 р. № 434/668/44246 [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://uazakon.com/documents/fpart34/idx34306.htm>
8. Методика проведення державної експертизи інноваційних проектів, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21 лютого 2008 року № 114 [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/MON_114_08.doc
9. Українсько-російський економічний глумачний словник / [авт.-уклад. В. М. Копоруліна]. – Харків : Факт, 2005. – 400 с.
10. Економічна енциклопедія: у трьох томах / [ред. Мочерний С. В. та ін.] – К. : Вид. центр "Академія", Т. 1. – 2000. – 864 с.
11. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В. П. Соловьев. – К. : Феникс, 2004. – 560 с.
12. Максименко З. Прогнозирование в науке и технике / З. Максименко, Э. Эртель. – М. : Внешторгиздат, 1989. – 152 с.
13. Куратченко Ю. А. Научно-технический потенциал внедрения как свойство научно-технической эффективности результатов НИР/ Ю. А. Куратченко, А. И. Щербаков. – М. : МДНТН, 1984. – 127 с.
14. Коренной А. А. Курс инновационного менеджмента: учебн. пособие / А. А. Коренной, В. И. Карпов. – Киев : НИИ Статистики, 1997. – 336 с.
15. Про затвердження Методики визначення економічної ефективності витрат на наукові дослідження і розробки та їх впровадження у виробництво. Спільний наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та Мінфіну України від 25 вересня 2001 р. № 218/446 [Електронний ресурс] / – Режим доступу: – http://www.minregionbud.gov.ua/ib/bul/02_n01/i01_04.htm.
16. Теория измерений / [Пфанцагль И., Бауман В., Хубер Г., Овчинников С. ; под ред. С. Овчинникова]. – М. : Мир, 1976. – 248 с.
17. Цыгичко А. Н. Новый механизм формирования эффективности / А. Н. Цыгичко. – М. : Экономика. 1990. – 192 с.

УДК 658.1

Серединська І. В.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Виконано порівняльний аналіз методів оцінювання вартості підприємства, проаналізовано можливі напрями їх використання у системі корпоративного менеджменту

Ключові слова: методи оцінювання вартості підприємства, майно підприємства, корпоративне управління

Seredyns'ka I.

COMPARATIVE ANALYSIS OF METHODS CORPORATE VALUATION

Summary. Company's valuation methods of comparative analysis were covered, possible ways of their use in corporate management were studied

Keywords: valuation methods for companies, property companies, corporate governance.

1. Вступ

Об'єктивні економічні процеси, пов'язані з глобалізацією економіки, загостренням конкуренції

на товарних і фінансових ринках, спонукають до реформування підходів і пошуку нових ефективних систем корпоративного управління. На початку 90-х

у США поширилась концепція менеджменту, яку можна визначити як управління вартістю підприємства. За дослідження в цій галузі знань отримали Нобелівську премію Д. Тобін (1981 р.), Ф. Модільяні (1985 р.), Г. Марковіц, М. Міллер, У. Шарп (1990 р.), М. Коулз і Р. Мертон (1997 р.)

Вартісний підхід до управління, який сьогодні домінує у зарубіжних фірмах, пов'язаний з розробленням стратегічних і тактичних управлінських рішень, спрямованих на максимізацію вартості підприємства. Останній є комплексним показником, що акумулює абсолютно всі досягнення підприємства.

Сучасну економічну теорію, основу на новому економічному мисленні, що активно використовують зарубіжні компанії. Обґрунтовано, що для успішного функціонування на вітчизняних підприємствах необхідно впроваджувати концепції управління вартістю. Це означає, що метою корпоративного менеджменту повинно стати не зростання фізичних обсягів виробництва, збільшення прибутку, а максимізація ринкової вартості підприємства і, на цих засадах, підвищення рівня добробуту його власників. Якщо збільшувати доходи і зменшувати витрати конкретне підприємство може до певної межі, то для зростання його вартості немає такої межі [9]. Тому традиційні технології корпоративного управління з їхньою орієнтацією на максимізацію прибутку на сучасному етапі господарювання стають малоефективними.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників названих проблем варто відмітити Т. Коупленда, Т. Коллера, Дж. Мурріна [3], Р. Каплана, Д. Нортона [4], Н. Ольве [8], С. В. Валдайцева [1], О. Є. Кузьміна [12], О. Г. Мендрула [7], Т. В. Момота [6], В. А. Панкова [9] О. М. Сохацьку [11] та ін.

Як показав огляд літератури, роботи зарубіжних авторів орієнтовані на ринок їхніх країн і не враховують сучасних українських реалій. Напрацювання ж вітчизняних науковців, як правило, спрямовані на оцінювання вартості підприємства в умовах його купівлі-продажу, приватизації, ліквідації чи реструктуризації, емісії акцій, страхування майна, одержання кредиту під заставу майна, оцінювання фінансового стану і не охоплюють деяких проблем, які виникають в цій галузі. Насамперед, йдеться про можливість використовувати методики оцінювання вартості для підтримання стійкої конкурентоспроможності підприємства на сучасному ринку, визначення його кредитоспроможності й інвестиційної привабливості, аналізу динаміки економічного розвитку, оцінювання ефективності корпоративного управління тощо. Крім того, залишаються невивченими можливості адаптування зарубіжних методик оцінювання вартості підприємства до умов українського економічного середовища, ефект від їхнього поєднання.

Наріжним каменем концепції управління вартістю і її впровадження на вітчизняних підприємствах є методи вимірювання цієї вартості. Не визначивши величини вартості, неможливо не

тільки ефективно, але і просто реально управляти цим показником. Крім того, саме на основі оцінювання динаміки вартості визначатимуться досягнення підприємства.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – вивчити різні підходи до оцінювання вартості підприємства та можливі напрями їх використання в системі корпоративного менеджменту.

4. Виклад основного матеріалу

Оцінювання вартості діючого підприємства є складною економіко-аналітичною і методологічною проблемою, яка вперше була відображена в дослідженнях англійського економіста А. Маршалла [5]. Саме він став родоначальником мікроекономіки і неокласичної теорії вартості – синтезу різних теорій вартості.

Методи, за якими визначають вартість підприємства, умовно можна розділити на кілька груп:

- методи, що базуються на визначенні вартості окремих активів, якими володіє оцінюване підприємство (майновий підхід);
- методи, основані на аналізі кон'юнктури фондового ринку (як біржового, так і позабіржового), а точніше угод, укладених з акціями або частками статутного капіталу підприємств, аналогічних оцінюваному (ринковий підхід);
- методи, що ґрунтуються на аналізі доходів оцінюваного підприємства (дохідний підхід).

Методи різних груп дають змогу розглядати вартість підприємства під різними кутами зору.

Підприємство як майновий комплекс включає всі види майна, призначеного для його діяльності: земельні ділянки, будівлі та споруди, машини і устаткування, сировину і продукцію, нематеріальні активи, фінансові активи, майнові зобов'язання. Оцінка ринкової вартості майнового комплексу підприємства означає визначення у грошовому вираженні вартості матеріальних активів підприємства як товару, тобто, їхньої корисності для потенційного покупця і витрат, необхідних, щоб отримати цю корисність. Тому майновий підхід дає змогу визначити, скільки потрібно фінансових ресурсів на створення підприємства, аналогічного оцінюваному. Вартість активів і зобов'язань коригується до ринкової вартості, і різниця між активами і пасивами відображає ринкову вартість підприємства на основі майнового підходу.

Оцінювання вартості підприємства за активами основане на так званому принципі субституції, згідно з яким вартість активу не повинна перевищувати ціни заміщення всіх його складових. У межах цього підходу розрізняють такі основні методи: метод прямого відтворення та метод заміщення (витратний підхід); метод розрахунку чистих активів; розрахунок ліквідаційної вартості [12].

Вартість підприємства, визначену за майновим підходом, можна розглядати з одного боку, як бар'єр для входження у галузь нових конкурентів, а з іншого боку, вона допомагає зрозуміти, скільки можуть отримати акціонери, розпродавши активи (ліквідувавши підприємство).

Оцінювання бізнесу підприємства, що працює, дещо відрізняється від оцінки підприємства як майнового комплексу. Відмінність пов'язана з тим, що бізнес – поняття ширше, ніж майновий комплекс. Бізнес визнається особливим товаром, користь якого для власника реалізується через отримання доходу. Тому бізнес – це підприємство у дії, і його вартість більша від вартості майнового комплексу на величину так званих невідчутних, незареєстрованих активів, які відображають імідж, бренд, організаційну культуру, кадровий потенціал підприємства тощо. Кожен бізнес може бути об'єктом купівлі-продажу, але це не обов'язково супроводжується переходом права власності на товарні знаки, торгові марки, фірмові назви тощо.

Ринковий підхід передбачає розрахунок вартості підприємства за результатами його зіставлення з іншими бізнес-аналогами. Головне – наявність прийнятної бази для порівняння та підприємств-аналогів. Подібний бізнес повинен вестися в тій самій галузі, що і об'єкт оцінювання, або в галузі, що є чутливою до тих самих економічних чинників [12].

Ринковий підхід ґрунтується на використанні двох методів [9]:

- згідно з методом аналізу аналогічних підприємств вартість підприємства визначають, оцінивши продаж дрібних пакетів акцій публічних акціонерних товариств, аналогічних до оцінюваного підприємства, чії акції котируються на фондових біржах. На основі цього методу можна встановити ціну, яку в сформованих економічних умовах, інвестори готові заплатити нинішнім акціонерам за оцінюване підприємство. Управління вартістю вітчизняних підприємств за ринковим критерієм не відображає цінності підприємства для широкого кола споживачів результатів його діяльності й неадекватно характеризує конкурентоспроможність та можливість зростання через нерозвиненість фондового ринку України;

- метод аналогічних придбань передбачає визначення вартості об'єкта оцінювання на підставі вартості підприємства-аналога, яку коригують на кількісні та якісні відмінності.

Результат, отриманий за допомогою методів дохідного підходу, відображає величину економічних вигод, які підприємство здатне заробити для своїх власників у майбутньому. У мажах цього підходу виділяють два основні методи: дисконтування грошових потоків та визначення капіталізованої вартості доходів.

Згідно з методом дисконтування грошових потоків вартість об'єкта оцінювання дорівнює сумі теперішньої вартості майбутніх чистих грошових потоків або дивідендів, які можна отримати в результаті володіння підприємством, зменшеній на розмір його зобов'язань.

Трансформують доходи у вартість підприємства, за умови застосування методу капіталізації доходів, поділивши їхній обсяг на ставку капіталізації. Остання відповідає, як правило, вартості залучення власного капіталу.

Вибір прогнозного горизонту, який враховується під час оцінювання вартості підприємства, значною мірою залежить від цілей оцінки. З теоретичного погляду цей період може бути нескінченним, однак на практиці виходять з періоду корисної експлуатації об'єкта оцінки.

Порівняльний аналіз підходів до оцінки вартості підприємства подано в таблиці 1.

Незважаючи на складність методик прогнозування, багатоваріантність розрахунків, дохідний метод дає змогу враховувати динаміку доходів і витрат підприємства, ризик та невизначеність ринкового середовища. Оскільки вартість підприємства з використанням цього підходу передбачає розрахунок теперішньої вартості майбутніх грошових потоків чи очікуваних доходів, то вартість, склад і структура активів безпосередньо не впливають на оцінку, а використовуються лише як інформація про їхню здатність генерувати економічні вигоди.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів до оцінювання вартості підприємства [2]

Підхід	Переваги	Недоліки
Майновий	Враховує вплив виробничо-господарських факторів на зміну вартості активів; дає оцінювання рівня розвитку технології з урахуванням рівня зносу активів; розрахунки обґрунтовуються обліковими даними, тому результати оцінювання найточніші	Оцінює минулу вартість; не враховує зв'язків з теперішніми і майбутніми результатами діяльності підприємства; не враховує ринкової ситуації, рівня ризику на дату оцінювання
Дохідний	Враховує майбутні зміни доходів та витрат; враховує через ставки дисконту рівень ризику; враховує інтереси інвесторів	Складність прогнозування майбутніх результатів і витрат; трудомісткий, ґрунтується на суб'єктивних міркуваннях
Ринковий	Базується на реальних ринкових даних; відображає існуючу практику продажу; враховує вплив галузевих факторів на ціну акції підприємства	Використовує лише ретроспективну інформацію; вимагає внесення різноманітних поправок; не враховує майбутніх очікувань інвесторів

Дохідний метод найадекватніше відображає вартість підприємства як бізнесу і дає змогу

визначити чинники, які її формують, з метою її підвищення. Однак треба зазначити, що зіставлення результатів, отриманих у ході застосування методів різних груп, є істотно інформативнішим для менеджерів підприємства, ніж результати, одержані одним методом або усереднена величина результату. Наприклад, якщо вартість, визначена за майновим підходом, більша від вартості, знайденої за дохідним, то акціонерам вигідніший розпродаж активів підприємства, ніж продовження його функціонування. У цих умовах менеджерам підприємства треба вжити заходів, щоб підвищити доходи. Якщо акції підприємства котируються на біржі і капіталізація підприємства (добуток біржової ціни акції на кількість акцій) менша від вартості, розрахованої за дохідним підходом, то цілком можливо, що менеджери не приділяють достатньої уваги роботі з професійними учасниками фондового ринку, а підприємство стає привабливим об'єктом для поглинання. Крім того, зіставляючи результати оцінок за дохідним і ринковим підходами, можна визначити, як оцінює фондовий ринок цінні папери підприємства, і вибрати сприятливіший момент для їх випуску.

5. Висновки

Підводячи підсумки, можна зробити висновок про те, що можна поєднати два актуальні напрями сучасного бізнесу – проблематику оцінювання вартості підприємства і менеджменту на основі концепції управління вартістю підприємства.

Використання технології оцінки бізнесу в системі корпоративного менеджменту допоможе виявити чинники створення вартості, дасть змогу з'ясувати, як впливають на вартість підприємства ті чи інші управлінські рішення, що сприятиме підвищенню ефективності господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валдайцев С. В. Оценка бизнеса и управление стоимостью предприятия / С. В. Валдайцев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 720 с.
2. Есипов В. Е. Оценка бизнеса: учеб. пособие / В. Е. Есипов, Г. А. Маховикова, В. В. Терехова. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.

3. Коупленд Т. Стоимость компании: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин; [пер. с англ.] – М. : Олимп-Бизнес, 1999. – 578 с.

4. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон; [пер. с англ.] – М. : Олимп-Бизнес, 2005. – 510 с.

5. Маршалл А. Принципы экономической теории: в 3- томах / А. Маршалл; [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 1993. – 310 с.

6. Момот Т. В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління від теорії до практичного впровадження / Т. В. Момот. – Харків : ХНАМГ, – 2006. – 380 с.

7. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств: монографія / О. Г. Мендрул. – К. : КНВУ, 2002. – 272 с.

8. Ольве Н. Оценка эффективности деятельности компании. Практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей / Н. Льве ; [пер. с англ.] – М. : Изд. дом "Вильямс". 2004. – 304 с.

9. Панков В. А. Методические рекомендации по определению сравнительной ценности компаний (на примере предприятий машиностроительного комплекса) / В. А. Панков. – К. : Наук. світ, 2003. – 157 с.

10. Посібник з оцінки бізнесу в Україні / [за ред. Я. І. Маркуса]. – К. : Міленіум, 2004. – 348 с.

11. Сохацька О. М. Інтеграція BALANSED SCORECARD в системі управління вартістю організації [Електронний ресурс] / О. М. Сохацька, Г. Й. Островська // Комунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник № 85. – Режим доступа : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

12. Трансформація підприємств: економічна оцінка та побудова систем менеджменту / [О. Є. Кузьмін, А. С. Морозов, Н. Ю. Подольчак, Р. В. Шуляр]. – Львів : Львівська Політехніка, 2005. – 335 с.

13. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.

МЕТОДИКА КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ НА ВІТЧИЗНЯНИХ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Розглянуто методику контролю витрат на виробництво молочної продукції на вітчизняних молокопереробних підприємствах. Запропонована методика контролю витрат виробництва продукції передбачає перевірку всього комплексу завдань, що залежать від галузевої специфіки і типу виробництва, особливостей організації і технології виготовлення продукції. В основу внутрішньогосподарського контролю на підприємствах молочної промисловості покладено порівняння фактичних витрат з нормативними, виявлення відхилень, встановлення причин та винуватців їхньої появи.

Ключові слова: витрати, контроль, молокопереробні підприємства.

Syra J.

METHODOLOGY OF CONTROL OF CHARGES IS ON THE PRODUCTION OF SUCKLING GOODS ON DOMESTIC MILK- PROCESSING THE ENTERPRISES

Summary. In the article the considered methodology of control of charges is on the production of suckling goods on domestic milk-processing the enterprises. The offered methodology of control of charges of production of goods includes for itself verification of all complex of tasks what depend on a branch specific and as a production, features of organization and technology of making of products. In basis of realization of internal control on the enterprises of suckling industry comparing of actual charges is fixed to normative an exposure of rejections, establishment of reasons and culprits is for their appearance.

Keywords: charges, control, milk-processing the enterprises.

1. Вступ

На більшості молокопереробних підприємств контроль витрат зводиться до лише до ретроспективного контролю фактичної собівартості, відпускних цін, тобто витратам і перевитратам і ресурсів неможливо запобігти. Найраціональніше організований контроль сировини на етапі її надходження у приймальне відділення молокозаводів, що зумовлено правилами приймання молока. За результатами такого контролю провадяться розрахунки з постачальниками сировини на основі розрахункових документів. На етапі виробництва контроль якості сировини, як правило, здійснюються за допомогою візуального спостереження, що не сприяє підвищенню рівня ведення технологічного процесу та дотриманню затверджених норм виготовлення молочної сировини.

Зважаючи на специфіку технологічних процесів молокопереробних підприємств, треба врахувати всі її аспекти під час організації системи внутрішньогосподарського контролю. Власники молокозаводів повинні володіти сучасними методами ефективного управління і контролю фінансово-господарської діяльності. Отже, побудова цієї системи особливо актуальна в умовах децентралізації управління, обмежених можливостей щодо залучення зовнішнього аудиту, а потреба у дослідженні організації і методики її функціонування зумовлена недосконалістю відповідної нормативної бази.

Сутність контролю як однієї з функцій управління визначається системою спостереження і

перевірки процесу функціонування та фактичного стану об'єкта контролю. Її мета – перевірити обґрунтованість і ефективність управлінських рішень та їхніх результатів, виявити відхилення від встановлених критеріїв, усунути негативні явища і запобігти недолікам у фінансово-господарській діяльності. Під інформаційним забезпеченням фінансово-господарського контролю розуміють сукупність відомостей, які характеризують фактичний стан об'єкта дослідження та його нормативно-правове регулювання у ході господарських відносин. Інформаційне забезпечення з кожним роком розширяється відповідно до зростання обсягів виробництва та прискорення науково-технічного прогресу, що ускладнює організацію і методику реалізації контрольних заходів.

Оскільки на вітчизняних молокопереробних підприємствах останніми роками не велось систематичної роботи щодо скорочення собівартості молочної продукції, це призвело до зниження рентабельності виробництва. З огляду на сучасний стан економіки потрібна особлива увага до формування ефективного механізму контролю за витратами виробництва і собівартості продукції.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемою контролю щодо витрат детально займалися як вітчизняні, так й іноземні автори. Зокрема, цю проблему досліджували видатні вчені-економісти: А. Д. Шеремет, М. Войнаренко, Б. Валуев, С. Голов, В. Сопко, Л. Нападівська, М. Чумаченко, Г. В. Савицька, М. І. Баканов та

інші. Однак, незважаючи на значний інтерес до цього питання, проблема контролю за витратами на прикладі молокопереробних підприємств є недостатньо розкритою.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті полягає в обґрунтуванні методики контролю витрат виробництва для вітчизняних молокопереробних підприємств, тобто вчасного виявлення відхилень від встановлених норм у процесі виробництва продукції.

4. Виклад основного матеріалу

Ефективне управління собівартістю продукції неможливе без суворого і постійного контролю за рівнем витрат на виробництво. Перебудова управління на молокопереробних підприємствах в умовах формування ринкових відносин передбачає зміни в системі контролю, за допомогою якого виявляють фактичний стан справ на підприємстві, визначають причини відхилень від норм виробництва, виявляють невикористані чи втрачені резерви та ресурси. Дієва система контролю повинна бути організована як за видами діяльності підприємства, так і за центрами відповідальності та місцями виникнення витрат виробничого процесу.

Контроль виробництва продукції передбачає перевірку всього комплексу завдань, що залежать від галузевої специфіки і типу виробництва, особливостей організації і технології виготовлення продукції, її номенклатури. Завданням контролю є не тільки перевірка організації і технології виробництва та доцільності й обґрунтованості виробничих витрат на підприємстві, але й перевірка правильності визначення собівартості продукції.

Виокремимо умови, важливі для ефективної системи управління виробничими витратами зважаючи на специфіку молокопереробних підприємств:

1. Належне забезпечення адміністративного персоналу підприємства інформацією, потрібною для прийняття виважених управлінських рішень з питань регулювання виробничих витрат, враховуючи економічні наслідки ухвалених рішень та їхній вплив ефективність роботи переробних підприємств.

2. Контроль за фактичними та плановими величинами, зазначеними у нормативній документації.

3. Системна обробка інформації управлінського обліку щодо виробничої діяльності підприємства.

4. Встановлення причин що призвели до відхилень фактичних від встановлених норм, та рівень їхнього впливу на результати діяльності підприємства.

5. Пошук способів зменшення виробничих витрат для забезпечення ефективності заданих параметрів, тобто стабільний фінансовий стан, підвищення рівня прибутковості та рентабельності, якість виробленої продукції.

Особливу увагу під час контролю необхідно звертати на перевірку показників фактичного випуску продукції та записом за кредитом рахунка 23 "Виробництво" та дебетом рахунка 26 "Готова продукція". Залишки в регістрах аналітичного обліку за даними рахунками порівнюють з даними надходження готової продукції на склад, відомостями випуску продукції і первинними документами.

Перевірка фактичної собівартості продукції є одним з важливих етапів контролю. Контроль потрібно починати з перевірки нормативної собівартості, перевірки звітів і калькулювання собівартості продукції за окремими видами продукції. Перевірку слід здійснювати за калькуляційними статтями затрат і визначати рівень собівартості окремих видів продукції. Особливу увагу потрібно звертати на можливі випадки коливання собівартості продукції за окремі періоди. Якщо за звітний період підвищуються витрати і необґрунтовано збільшується собівартість, це свідчить про перевитрати сировини-молока, матеріалів, напівфабрикатів та інших витрат. Також з'ясовують, чи немає випадків необґрунтованого списання на собівартість продукції нестач і псування цінностей, витрат, які не пов'язані з виробничим процесом, або перенесення їх з минулих періодів на аналізований місяць.

Під час контролю витрат за окремими калькуляційними статтями перевіряють, чи вони підтверджені відповідними виправдовувальними первинними документами. Одночасно розглядають можливі випадки різкого зниження витрат за окремими місяцями, що може свідчити про завищення нормативів витрат або невідповідне перенесення на інший період. Контроль собівартості продукції допомагає встановити, чи обґрунтоване списання витрат на її виробництво і реалізацію. Також потрібно перевіряти витрати щодо безперспективних незакінчених робіт, які втратили актуальність, і вживають заходів, щоб припинити їх.

Використовуючи звітні дані про собівартість продукції, звітні калькуляційні одиниці рентабельних видів продукції, можна встановити відхилення від прогнозованих затрат за окремими статтями і зміни структури цих витрат. З урахуванням результатів досліджень фактичної собівартості продукції і наявності відхилень можна цілеспрямованіше вивчити їхні причини за даними синтетичного й аналітичного обліку, а також первинних документів. Порівняння звітних калькуляцій за окремими видами виробленої продукції з даними калькуляцій за попередній період допомагає виявити на підприємствах фактичне завищення планових (нормативних) витрат у калькуляціях, недотримання методики списання фактичних витрат за статтями, підвищення собівартості продукції порівняно з планом і минулим роком, а також з'ясувати причини таких явищ.

Ефективним методом контролю за списанням витрат на виробництво за елементами і калькуляційними статтями є зустрічна перевірка і порівняння їх з даними первинних документів, відповідність аналітичному і синтетичному обліку, тобто відомостями розподілу витрат сировини і матеріалів, заробітної плати, журналами 5 та 5-А, відомостями оцінки остаточного браку і розрахунку втрат від браку, даними оцінки залишків і нестач незавершеного виробництва, виробничими звітами цехів тощо. Також слід враховувати правильність оцінки матеріалів, порівнюючи списані матеріали з обліковою їхньою оцінкою, розрахунок відхилень від купівельних цін та облік зворотних відходів. Ці

фактори призводять до необґрунтованого регулювання собівартості випущеної продукції на досліджуваних підприємствах.

Методи контролю фактичних витрат на виробництво і собівартість продукції здебільшого визначаються галузевою специфікою виробництва, особливостями спожитої сировини, номенклатурою і характером виготовленої продукції, а також особливостями методів обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції (нормативний, попередільний, позамовний). За даними нормативного обліку можна виявити відхилення від норм і вплив цих відхилень на формування собівартості продукції, що значно полегшує поточний контроль. Оперативний контроль слідкує за відхиленнями від норм, на його основі кожного звітного періоду на підприємствах складають відомість оперативного обліку відхилень від нормативної собівартості продукції, в яких реєструють всі сигнальні вимоги, тобто вказують причини відхилень та місця їх виникнення.

Відповідно до чинного положення на переробних підприємствах у цехах слід завести відомості обліку змін норм і контролю за виконанням організаційно-технічних заходів. Вони мають містити інформацію про назви норм, їхню величину на початок року, зміст вжитих заходів, дати зміни і повідомлення про зміну норми, умовну річну економію, назви цехів або відділів, які впроваджували ці заходи.

Контролюючи виробничі витрати, треба враховувати, що на підприємствах поширюються основні принципи нормативного обліку. Зокрема, допускається завищення нормативних витрат, неточний розподіл виробничих витрат, невраховані відхилення від норм відносяться на собівартість продукції, не надаються дані обліку для оперативного контролю виробництва за бригадами, ділянками тощо. Автор розробила алгоритм контролю витрат для впровадження у практичну діяльність молокопереробних підприємств (рис. 1).

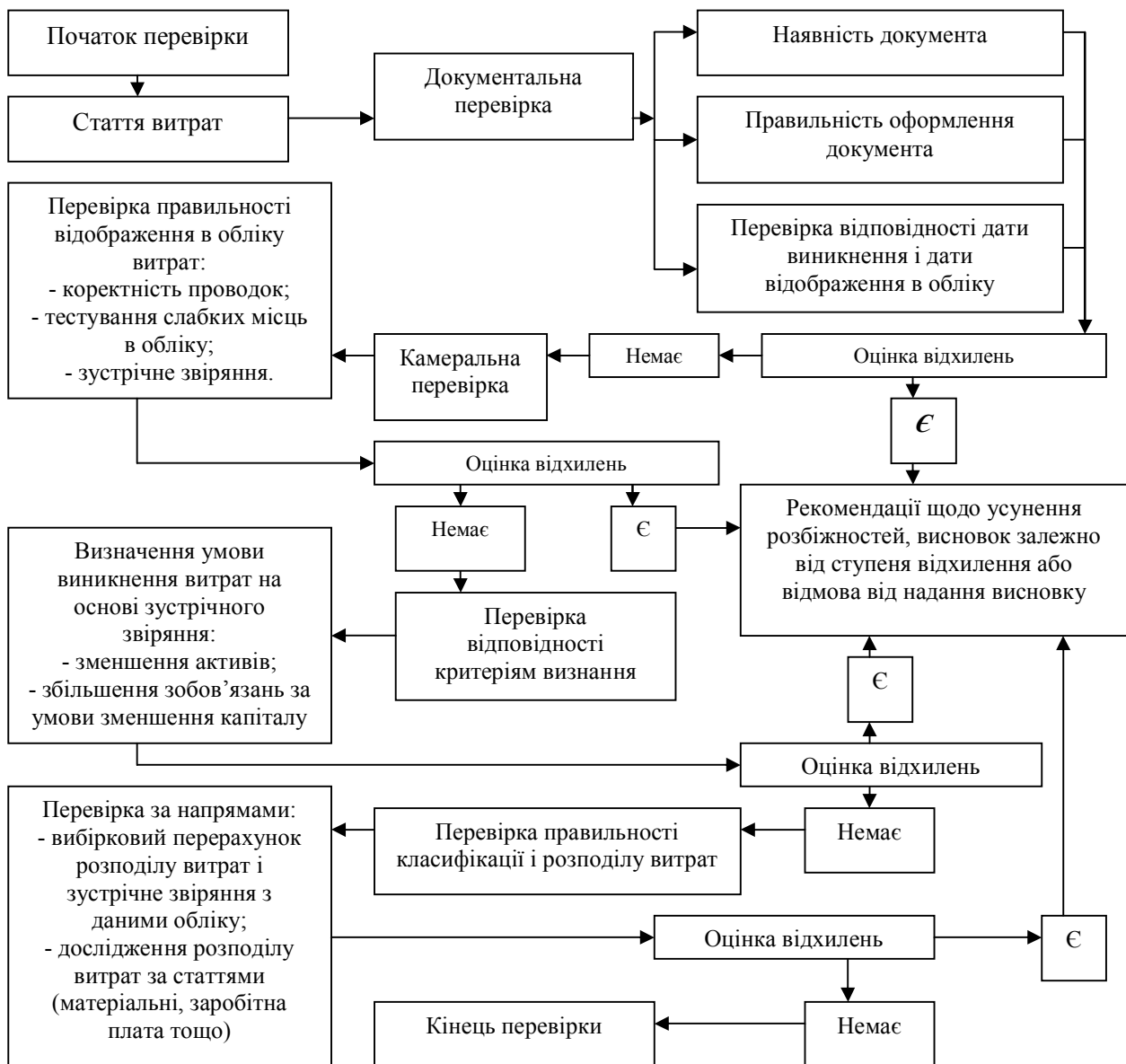

Рис. 1. Алгоритм контролю витрат на підприємствах

5. Висновки

Отже, запропонована методика контролю витрат виробництва продукції передбачає перевірку всього комплексу завдань, що залежать від галузевої специфіки і типу виробництва, особливостей організації і технології виготовлення продукції. В основу внутрішньогосподарського контролю на підприємствах молочної промисловості покладено порівняння фактичних витрат з нормативними, виявлення відхилень, встановлення причин та винних в їхній появі. Якщо виявлено відхилення безпосередньо у ході ведення технологічного процесу, інформація до керівництва надходить раз на три дні після того, як начальник цеху (наприклад, цільномолочного або сухого молока) затвердить Рапорт про вироблену готову продукцію, що не дає змоги вчасно прийняти управлінські рішення.

На нашу думку, на підприємствах молокопереробної галузі є значні резерви для того, щоб підвищити рівень внутрішньогосподарського контролю. Використання його результатів на практиці поліпшить фінансовий стан господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія : підручник / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Контроль і ревізія: [підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговський, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко ; [за редакцією проф. Ф. Ф. Бутинця]. – [3-те вид., доп. і перероб.] – Житомир : ПП "Рута", 2002. – 544 с.
3. Облік і контроль витрат в системі управління підприємством : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Л. Я. Тринька; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. — Харків, 2004. — 20 с.
4. Сопко В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник / В. Сопко, В. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2000. – 260 с.

УДК: 339

Стаюра М. А.

АУТСОРСИНГ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ЛАНЦЮГУ ПОСТАВОК МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті розкрито та проаналізовано поняття аутсорсингу, як ключового чинника розвитку логістичного обслуговування в ланцюгу поставок продукції машинобудівного підприємства, проілюстровано всі переваги та недоліки аутсорсингу у діяльності підприємства.

Ключові слова: аутсорсинг, логістика.

Stayura M.

OUTSOURCING AS A KEY FACTOR IN DEVELOPING LOGISTICS SERVICES IN THE SUPPLY CHAIN MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The summary. The article explores and analyzes the concept of outsourcing as a key factor in the development of logistics service supply chain, enterprise products, illustrates the benefits and disadvantages of outsourcing in the enterprise.

Keywords: outsourcing logistics.

1. Вступ

На сучасному етапі все більшої ваги в логістичній практиці європейських підприємств набирає аутсорсинг — передавання права на виконання логістичних послуг сторонній організації. Актуальність логістичного аутсорсингу полягає у можливості передачі компанією частини своїх функцій на посередників з метою зниження власних витрат. Застосування аутсорсингу дозволяє компанії сконцентрувати свої зусилля і ресурси на тому, що вона може робити краще, натомість інше передати на аутсорсинг, тим самим зменшуючи витрати на

утримання власного автопарку, паливно-мастильні матеріали тощо. Серед діапазону рішень "власне виконання" — "доручення назовні" існує багато можливих рішень. Рішення можуть прийматися щодо окремих процесів. Розвиток може іти услідом за здобутим досвідом, а також разом зі зростанням довіри у зв'язках з логістичним партнером. Отже, це не є стосунок постачальник — споживач, а стратегічне партнерство, в якому кожний із партнерів хоче досягти успіху, пристосовуючи свої процеси до обслуговування процесів партнера.

Європейська практика [1, с. 133] виділяє такі переваги аутсорсингу, зокрема: прямування до виключення постійних витрат, підвищення ефективності і скорочення часу реалізації, використання потенціалу партнера для зміцнення власної конкурентної позиції, звільнення капіталів, потрібних під інвестиції, диверсифікація ризику, можливість ринкової експансії та багато інших. Водночас на українському ринку можна зустріти підприємства, які спершу прийняли рішення про звертання до послуг логістичного оператора і через півроку-рік знову самостійно виконують доручені раніше процеси або функції (наприклад, дистрибуцію, транспорт і експедицію, складування, комплектацію і пакування, перевантаження тощо). Інші підприємства взагалі не розглядають можливості аутсорсингу та практикують створення дочірньої малої фірми, яка виконує більшість логістичних операцій і контролюється підприємством. Однак велика кількість питань, які виникають у процесі розробки і впровадження вітчизняними торговельними підприємствами логістичного аутсорсингу вимагає проведення наукового дослідження та вивчення практичного досвіду підприємств-новаторів. Усе це обумовлює практичну актуальність теми даної статті та її наукову новизну.

Дослідженню теоретичних та методичних аспектів управління процесом логістичного аутсорсингу присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як Р. Герасименко, С. Вихляева, Д. Михайлова, Н. І. Чухрай, Б. А. Анікіна, Ж. Л. Бравара, Х. Віссема, С. О. Календжана, Н. Ю. Просвіркіна, Д. Уотерса, Р. Моргана, К. Хаксера, Дж.Б. Хейвуда, Д. Шнайдера та ін.

Проте аналіз існуючих досліджень показав, що не достатньо вивченими залишаються питання практичного впровадження аутсорсингу на машинобудівних підприємствах та визначення ефективності його застосування.

2. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є виявлення переваг та недоліків аутсорсингу у діяльності машинобудівного підприємства та розробка пропозицій щодо його удосконалення.

3. Виклад основного матеріалу

Економічна література дає різноманітні тлумачення поняття "аутсорсинг"[4, с. 65] зокрема те, що аутсорсинг (outsourcing (out - зовнішній, source - джерело) англ.) – це передача частини функції по обслуговуванню діяльності однієї фірми іншій організації-виконавцю. Можна навіть сказати, що це слово поділило менеджерів логістики у виробничих і торговельних фірмах на прихильників "виведення" логістики назовні і тих, які переконані у великій корисності аутсорсингу логістики для фірми, але не знають точно, якій.

Такі види діяльності, як прибирання, приготування їжі, охорона вже давно стали предметом аутсорсингу. Аутсорсинг передбачає альтернативу "зробити самому чи доручити комусь?". Всі пропозиції з аутсорсингу можна розділити на три різновиди:

- ІТ-аутсорсинг - офшорне програмування; створення веб-ресурсів; розроблення, встановлення, супровід матеріальних ресурсів; обслуговування техніки сторонніми спеціалізованими підприємствами;

- виробничий аутсорсинг - передавання ділянок свого виробництва стороннім виробникам. Схему аутсорсингу переважно складають під час організації виробництва. Прикладом такої організації є рекламні агентства, які користуються послугами друкарень або торгові будинки, які купують виноматеріали і розливають вина власних марок;

- аутсорсинг бізнес-процесів (АБП) - передавання організації-виконавцю окремих бізнес-процесів, що не є для компанії основними. Серед них - управління персоналом, бухгалтерський облік, реклама, маркетинг, логістика.

На сьогоднішній день на ринку логістики прийнята до розгляду наступна класифікація послуг [4, с. 258]:

- First Party Logistics (1PL) – система, при якій усі операції виконує сама фірма – вантажовласник.

- Second Party Logistics (2PL) – система, що дозволяє виконувати спектр традиційних послуг по транспортуванню і складуванню товару.

- Third Party Logistics (3PL) – система додаткових послуг, що включає як традиційне складування, так і проміжне зберігання (так званий cross docking) вантажу, а також проектування і розробку інформаційних систем, використання послуг субпідрядників.

- Fourth Party Logistics (4PL) – система, що включає поєднання функцій всіх організацій, які беруть участь в процесі постачання продукції. В задачу 4PL- провайдера входять планування, управління і контроль за усіма логістичними процесами підприємства-замовника для досягнення більш довготермінових стратегічних цілей і розширення задач бізнесу.

- Fifth Party Logistics (5PL) – система, що представляє собою так звану Інтернет – логістику – це планування, підготовка, управління і контроль за усіма складовими єдиного ланцюжка транспортування вантажів за допомогою електронних засобів інформації [3, с. 123].

На практиці використовують такі схеми надання аутсорсингових послуг:

- виведення персоналу зі штату, коли компанія-виконавець не підбирає співробітників, а зараховує до штату персонал підприємства-замовника. Переважно так чинять у випадку, коли замовник із будь-яких причин вважає доцільним не утримувати співробітників в штаті;

- лізинг – схема, за якою підприємство-виконавець передає своїх співробітників замовнику на відносно тривалий термін - від трьох місяців до декількох років. Зазвичай це практикують у випадках, коли попит на послуги кваліфікованого фахівця виникає з певною регулярністю;

- зовнішнє джерело (власне аутсорсинг) - у цьому випадку замовник передає якусь із своїх

функції компанії-виконавцю, тобто купує послугу, а не працю конкретних працівників. Як правило, на аутсорсинг виводять роботи, які необхідні для підтримки життєдіяльності компанії, але не є профільними для неї. Це можуть бути перевезення, будівельні і ремонтні роботи, бухгалтерія. Ще один варіант зовнішнього джерела - передавання всього комплексу робіт на географічно віддалений об'єкт.

На стратегічному рівні аутсорсинг дає змогу:

1. Сфокусувати увагу на основному бізнесі, оскільки послугонадавачі не тільки пропонують підприємству виробництво ідентичного бізнес-процесу, але і супроводжують свою діяльність послугами з обслуговування споживача. Це дуже вагома перевага, особливо якщо врахувати, що сьогодні виробники продають не товар, а блага, пов'язані з цим товаром;

2. Гнучко реагувати на зміни на ринку (кризи, дефолти) і в середині підприємства (реорганізації, реструктуризації, злиття, поглинання) та ін.

Тактичні переваги аутсорсинга полягають у такому:

- підприємство дотримується ліміту штатних одиниць, при цьому зберігаючи або збільшуючи свої трудові ресурси;

- організація не втрачає кваліфікованих співробітників, зберігаючи свій штат в аутсорсинговій формі;

- відпадає необхідність у розширенні штату компанії. Послуги аутсорсингу надаються безперервно. Якщо працівник візьме відпустку або захворіє, його обов'язки виконуватиме інший співробітник. Практично повністю зникає залежність від об'єктивних і необ'єктивних причин уповільнення або припинення бізнес-процесів (наприклад, внаслідок внутрішньо-фірмового психологічного конфлікту тощо);

- аутсорсинг дає змогу працювати за гнучким графіком;

- значною є економія на офісному просторі і зв'язаних з цим витратах;

- підприємство не витрачає часу і зусиль своїх співробітників на ведення кадрового діловодства, бухгалтерського і податкового обліку, забезпечення операційних витрат, організацію соціального забезпечення; зменшуються адміністративні і тимчасові витрати з ведення кадрового діловодства, бухгалтерського обліку, складання звітності тощо;

- скорочуються витрати на тимчасове залучення висококваліфікованих фахівців;

- зменшуються витрати на організацію робочих місць, навчання співробітників, інформаційну підтримку тощо. За допомогою аутсорсинга фіксовані витрати можна перетворити на змінні. Завдяки аутсорсингу можна частково перерозподіляти інвестиційний капітал у стратегічно важливішу для підприємства діяльність. Підприємство припиняє інвестувати засоби в інфраструктуру, а оплачує послуги тільки аутсорсингового підприємства;

- надається гарантія професійної відповідальності аутсорсингового підприємства;

- аутсорсингова угода є гнучкішою, ніж трудовий контракт із штатним співробітником;

- завдання аутсорсингу можна ускладнити або спростити відповідно до поточних вимог.

Основними мотивами, якими керуються фірми, що приймають рішення про аутсорсинг, є бажання зменшити обома сторонами витрати логістики, збільшення гнучкості, покращання обслуговування клієнта. Проте, в Україні аутсорсинг на ринку логістичних послуг розвивається не так активно, як у країнах Західної Європи. Що пояснюється низкою причин, серед яких:

1. недотримання прийнятих зобов'язань щодо рівня обслуговування;

2. відсутність в управлінського персоналу стратегічного бачення;

3. складність у досягненні зниження витрат;

4. зростання цін після початку співпраці;

5. зниження можливості впливу та контролю за функціями, переданими послугонадавачу [6, с. 65].

Варто відзначити, що на Заході компанії, працюючи з рентабельністю менш ніж 10%, готові витратити мільйони, щоб зменшити витрати на логістику на десять частки відсотка. В Україні рентабельність і виробників, і роздрібників у півтора-два рази вища, ніж у Європі, але скорочення витрат на логістику не є життєвою потребою для вітчизняних підприємств.

За експертними оцінками, 70% логістичних витрат припадає на транспорт (\$7 млрд), 25% – на складське зберігання (\$2,5 млрд) і близько 5% – на управління логістичними потоками (\$0,5 млрд). Експерти стверджують, що як мінімум половина українських підприємств можуть зменшити логістичні витрати на 10-30%, шляхом використання аутсорсингу [2, с. 657].

Ускладнює прийняття рішення про аутсорсинг подекуди відсутність операторів, які б пропонували повний спектр логістичних послуг в усіх регіонах України.

Важливою проблемою є менший досвід логістичних операторів і через це – гірше розуміння процесів, характерних для даної галузі, порівняно з операторами, які працюють у Західній Європі. Це має більше значення у випадку делегування назовні ширшого діапазону операцій, а не тільки транспортування, складування, комплектування, логістичного консультування тощо.

Причиною відставання українського ринку є існуючі недоліки: застарілий автопарк і підхід до формування транспортних мереж; застарілі складські площі, низьких класів, до того ж, в недостатній кількості; "непрозорість" логістичних операцій; недосконала законодавча база; відсутність належних знань в області логістики та кваліфікованого персоналу; завищені ціни на логістичні послуги та високий рівень інфляції.

Можна очікувати, що із розвитком ринку логістичних послуг популярність аутсорсингу на вітчизняному ринку зростатиме.

Отже, на практиці не існує суперечності між аутсорсингом у логістиці і власними рішеннями. У

багатьох випадках вигідно користуватися зовнішнім, спеціалізованими засобами, не відмовляючись при цьому від управління ними. У цьому випадку управління зовнішніми засобами повинно полягати у спільному із зовнішнім оператором визначенні цілей, розробці відповідної тактики, а також встановленні ключових показників, які даватимуть змогу орієнтуватися у поточній ситуації, а також уможливають проведення необхідних коригуючих дій.

4. Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що не існує суперечності між аутсорсингом у логістиці і власними рішеннями. У багатьох випадках рентабельним є користування зовнішніми, спеціалізованими засобами, не відмовляючись при цьому від управління ними. У цьому випадку управління зовнішніми засобами повинно зводитися до спільного із зовнішнім оператором визначення цілей, розробки відповідної тактики, а також встановлення ключових показників, які дозволять орієнтуватися у поточній ситуації, уможливають проведення необхідних коригуючих дій.

Отже, слід користуватися аутсорсингом. Проте, якщо наявна інформація та досвід роботи виразно говорить, що фірма зуміє і хоче реалізувати функції логістики самостійно, не варто вважати, що аутсорсинг логістики – це обов'язок кожного успішного менеджера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауэрсокс Д. Дж. Логистика: интегрированная цеп поставок / Д. Дж. Бауэрсокс Д. Дж. Клосс ; [пер. с англ.] – [2-е издание.] – М. : ЗАО "Олимп-Бизнес", 2005. – 640 с.
2. Гвозденко А. А. Логистика в туризме / А. А. Гвозденко – М. , 2004. – 272 с.
3. Современная логистика / [Джеймс С., Джонсон та ін.] ; пер. с англ. — М.:Издательский дом "Вильямс", 2005. – 624 с.
4. Захаров К. В. Логистика, эффективность и риски внешнеэкономических операций / К. В. Захаров — К. : ИНЭКС, 2001. — 237 с.
5. Захаров К. Логистика / К. Захаров. – М. , — 2004. — 260 с.

УДК 657.421.3

Старко І. Є.

КОНТРОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ

Анотація. Розглянуто види контролю та їх взаємозв'язок з об'єктами нематеріальних активів, запропонована організація внутрішньогосподарського контролю та проаналізовані основні прийоми та методи фактичного і документального контролю нематеріальних активів.

Ключові слова: фактичний контроль, документальний контроль, нематеріальні активи, організація контролю, прийоми і методи контролю.

Starko I.

THE CONTROL OF INTANGIBLE ASSETS: ORGANIZATION AND METHODIC OF ARRANGEMENT

Annotation. Types of control and their connection with objects of intangible assets are discussed. The organization of internal control is suggested. Main techniques and methods of control is worked out.

Keywords: types of control, intangible assets, organization of control, techniques and methods of control.

1. Вступ

Організована система контролю виявлення фактичного стану об'єктів діяльності є запорукою повноцінного управління підприємства. Контроль виступає самостійною функцією управління та пов'язаний з такими сторонами управлінської діяльності як облік, аналіз, планування, організація та мотивація. Під контролем слід розуміти систему відносин з приводу систематичного спостереження і перевірки ходу функціонування відповідного об'єкта деякого суспільного, виробничого або іншого процесу контролюючими органами, установами, уповноваженими особами з метою встановлення відхилень об'єкта контролю від заданих

параметрів [2]. Контроль дає змогу отримувати оперативну інформацію про стан справ на підконтрольних об'єктах та виявити недоліки у прийнятих рішеннях. Метою контролю нематеріальних активів є формування об'єктивної інформації про їх фактичну наявність, оцінку, повноту і своєчасність відображення первинних та облікових даних у зведеній документації та звітності. Ефективно організована система внутрішньогосподарського контролю на підприємстві дає змогу своєчасно виявити та усунути негативні тенденції та відхилення від заданих параметрів і нормативів, що є важливим фактором в умовах конкурентного середовища ринкової економіки.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанню організації та методики проведення контролю нематеріальних активів присвячено праці таких вчених, як: Ю. В. Писаренко – пропонує класифікацію видів контролю за різними ознаками та систему об'єктів контролю нематеріальних активів [5]; І. І. Криштопа – обґрунтовує зміст контрольних процедур та їх інструментів щодо нематеріальних активів [4]; Є. М. Романів, Р. Л. Хом'як, А. С. Мороз, В. О. Озеран, Л. В. Дікань, Б. Ф. Усач – розглядають теоретичні основи контролю і ревізії та основи організації та методики контрольно-ревізійної діяльності підприємства [3, 2, 6].

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є аналіз основних прийомів та методів фактичного і документального контролю нематеріальних активів, розгляд основних видів контролю та їх взаємозв'язок з об'єктами нематеріальних активів.

Видами контролю нематеріальних активів є документальний та фактичний. Документальний контроль базується на обліково-аналітичній інформації, яка міститься у первинній та звітній документації і дає можливість встановити законність та доцільність здійснених операцій щодо нематеріальних активів підприємства. Фактичний контроль передбачає проведення інвентаризації та експертної оцінки нематеріальних активів з метою перевірки наявності таких об'єктів. За часом здійснення доцільним є проведення поточного і наступного контролю. Вплив на методику поточного і наступного контролю мають форми та організація бухгалтерського обліку на підприємстві. В основі поточного контролю є оперативне виявлення відхилень у процесі виконання операцій для усунення негативних факторів. Завданнями наступного контролю є перевірка правильності і законності проведених операцій та розробка заходів щодо усунення виявлених недоліків і запобігання їх у майбутньому. Внутрішньогосподарський контроль в умовах ринкової економіки займає особливе місце і здійснюється всередині підприємства адміністративним персоналом відповідних економічних та технічних служб. Організація внутрішньогосподарського контролю покладена на керівника підприємства та головного бухгалтера.

4. Вклад основного матеріалу

Нематеріальні активи є особливим видом капітальних інвестицій і контроль таких активів необхідно здійснювати виходячи із конкретного виду таких об'єктів та операцій пов'язаних з ними. Методика проведення контролю таких активів передбачає застосування прийомів документального та фактичного контролю. Прийомами документального контролю нематеріальних активів є:

- техніко-економічні розрахунки – для встановлення обґрунтованості витрат, здійснених на придбання (створення) активів;

- документальна перевірка правильності оформлення первинних облікових і юридичних документів надходження і використання нематеріальних активів;

- зустрічна перевірка документальних даних, які підтверджують право підприємства на відповідний об'єкт нематеріальних активів;

- перевірка правильності відображення операцій з надходження (вибуття) нематеріальних активів у реєстрах бухгалтерського обліку.

Фактичний контроль об'єктів інтелектуальної власності може здійснюватися за допомогою таких прийомів:

- інвентаризація – встановлює факт наявності об'єктів нематеріальних активів, використовуючи матеріальні носії інформації, де відповідний об'єкт зафіксований (зображений, описаний тощо);

- експертна оцінка – проводиться шляхом технічної експертизи об'єктів інтелектуальної власності відповідними спеціалістами у галузі патентного права.

Поточний контроль нематеріальних активів проводиться з метою встановлення відповідності застосовуваної підприємством методики обліку активів вимогам нормативних актів, стандартів і положень. Об'єктом такого виду контролю щодо операцій з нематеріальними активами є механізм формування їх первісної вартості, залежно від способу надходження на підприємство, правильність оформлення первинних документів з надходження нематеріальних активів та нарахування амортизації таких активів. Важливо перевірити операції з оприбуткування безоплатно отриманих об'єктів нематеріальних активів, зокрема вияснити, чи надавало підприємство згоду на одержання зазначених об'єктів, економічну доцільність одержання цих активів, повноту введення їх в експлуатацію. Контроль правильності та своєчасності оприбуткування об'єктів нематеріальних активів повинен включати обов'язкову перевірку правильності оформлення актів прийому-передачі нематеріальних активів та відображення операцій надходження на рахунках бухгалтерського обліку. За виявленими фактами неправильного чи несвоечасного оприбуткування нематеріальних активів, незаконного їх надходження, неправильного оформлення первинних документів тощо, контролер зобов'язаний вияснити причини порушень, виявити винних осіб та запропонувати шляхи для недопущення подібних порушень у майбутньому [5].

Наступний контроль за результатами діяльності підприємства за звітний період здійснюється під час комплексної ревізії, тематичної перевірки, перевірки бухгалтерських звітів. Проведення наступного контролю може здійснюватись шляхом перевірки правильності здійсненої переоцінки, відображення у реєстрах обліку та списання об'єктів нематеріальних активів з балансу. Дана перевірка передбачає встановлення правильності оформлених документів та відображення в обліку наявності, переоцінки та вибуття активів, а саме актів приймання-передачі та списання, інвентарних карток, актів переоцінки об'єктів нематеріальних активів. Слід зазначити, що методи та прийоми фактичного та документального контролю взаємообумовлені та взаємопов'язані між собою, і у більшості випадків

здійснюються одночасно під час перевірки діяльності підприємства.

Взаємозв'язок об'єктів нематеріальних активів з видами контролю наведений на рисунку 1.

чинного законодавства. Завданням цього контролю є перевірка господарських операцій у структурних підрозділах з метою недопущення помилок в обліковому відображенні та оформленні документації

Рис. 1. Система об'єктів контролю нематеріальних активів

З метою своєчасного виявлення порушень доцільно використовувати такі порівняльно-зіставні процедури з техніко-правового забезпечення контролю нематеріальних активів: перевірку формальної відповідності фактичних ознак нематеріальних активів на достовірність та законність тим, що зазначені у правонаступних документах; перевірку відповідності ознак нематеріального активу опису у технічній документації за суттю; перевірку сумісності технічного рівня виробничих потужностей і способу використання об'єкта нематеріального активу; прийняття відповідних управлінських рішень [4]. Дані процедури розширюють можливості здійснення моніторингу контролюючих дій за господарськими операціями, пов'язаними з рухом нематеріальних активів.

Внутрішньогосподарський економічний контроль передбачає контрольні функції, які здійснюються власниками підприємства відповідно до

щодо нематеріальних активів. Особливістю внутрішньогосподарського контролю є те, що при його організації та здійсненні застосовують основні принципи, які притаманні контролю (безперервність, універсальність, раптовість, системність, дійовість, оприлюднення); застосовують більшість форм і методів контролю; операції виробничої та фінансово-господарської діяльності в більшій мірі контролюються в бухгалтерському обліку в тісному взаємозв'язку з оперативним та статистичним обліком; за операціями виробничої та фінансово-господарської діяльності, охоплених бухгалтерським, оперативним та статистичним обліком, об'єкти обліку співпадають з об'єктами контролю; забезпечується безперервність протягом періоду функціонування підприємства; для підвищення ефективності та покращення якості роботи контролюючих органів потрібна чітка регламентація дій та взаємозв'язок економічних і технічних служб;

відбирають найбільш раціональні методи фактичного і документального контролю; досягається системність в накопиченні, узагальненні та реалізації матеріалів контролю [5].

Структура внутрішньогосподарського контролю підприємства передбачає залучення до цього процесу основних підрозділів апарату управління. Відповідно до затвердженого плану керівні працівники здійснюють систематичний і оперативний поточний контроль за фінансово-господарською діяльністю підрозділів підприємства. За підсумками контрольних перевірок керівництво приймає управлінські рішення щодо усунення причин, які негативно впливають на діяльність підприємства [2]. Зокрема, відділу маркетингу може відводитись функція моніторингу забезпеченості ринку об'єктами інтелектуальної власності та їх цінних пропозицій; на фінансово-економічний відділ може покладатись визначення вартісної оцінки придбання (створення) об'єктів нематеріальних активів; юридичний відділ може проводити аналіз документів що засвідчують право власності (чи користування) об'єктами нематеріальних активів; на бухгалтерію покладається відповідальність своєчасності та правильності документального та облікового відображення руху нематеріальних активів, вибору методу та розрахунку амортизації активів. Джерелами інформації для контролю операцій з нематеріальними активами на підприємстві є: наказ про облікову політику підприємства; первинні та зведені документи з обліку нематеріальних активів; акти інвентаризації нематеріальних активів; аудиторські висновки; звітність підприємства.

При здійсненні контролю за оцінкою (переоцінкою) нематеріальних активів можливі виявлення невідповідностей щодо окремих пунктів П(с)БО 8 "Нематеріальні активи" [1], а саме:

- оцінка об'єкта нематеріальних активів визначена недостовірно, відсутність документу, що підтверджує право підприємств на даний об'єкт;
- порушення умов відображення в обліку нематеріальних активів, отриманих в результаті розробки;
- визначення вартості придбаного об'єкта нематеріальних активів за його залишковою вартістю;
- порушення вимог щодо формування первісної вартості придбаних нематеріальних активів, включення до вартості витрат на сплату відсотків за кредит, за рахунок якого був придбаний об'єкт;
- зарахування об'єкта на баланс підприємства за справедливою вартістю без урахування додаткових витрат, пов'язаних з його придбанням;
- неправомірність збільшення первісної вартості нематеріальних активів за рахунок поточних витрат;

- проведення переоцінки нематеріальних активів щодо яких не існує активного ринку.

Контроль можна вважати ефективно проведеним за умови усунення відхилень, прийняття відповідних рішень та здійснення заходів і з покращення діяльності підприємства у майбутньому.

5. Висновки

Отже, ефективна методика внутрішньогосподарського контролю нематеріальних активів забезпечить підприємству законність використання та повноту відображення в обліку цих специфічних його об'єктів. В умовах ринкових відносин змістом економічного контролю є система конкретних заходів, спрямованих на раціональне та ефективне господарювання підприємств усіх форм власності. Щоб успішно виконувати свою роль у системі господарського управління, контроль повинен бути безперервним, об'єктивним, економічним, дієвим та науковим. Чітка організація внутрішньогосподарського контролю забезпечить оперативне виконання поставлених завдань, а саме: формування та надання керівнику інформації про ринок об'єктів інтелектуальної власності; прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень; формування інформації для достовірної оцінки наявних нематеріальних активів; визначення можливості отримання у майбутньому економічних вигод від використання нематеріальних активів. Саме тому система проведення контролю наявності, оцінки та використання окремих об'єктів інтелектуальної власності потребує подальшого дослідження і удосконалення

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи", затверджений наказом Міністерства України від 18.10.99 р. № 242.
2. Контроль і ревізія: навчальний посібник / Л. В. Дікань – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К. : Знання, 2007. – 327 с.
3. Контроль і ревізія: навчальний посібник. Нормативно-практичні матеріали / Є. М. Романів, Р. Л. Хом'як, А. С. Мороз, В. О. Озеран – [3-е вид., перероб. і доп.] – Львів : Національний університет "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2004. – 328 с.
4. Методика та організація обліку та контролю нематеріальних активів. автореф. дис.канд. екон. наук: 08.00.09 / І. І. Криштопа; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. – К. , 2008.
5. Писаренко Ю. В. Організація та методика обліку і контролю нематеріальних активів дис... канд. екон. наук. / Ю. В. Писаренко – К., 2008.
6. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія: підручник / Б. Ф. Усач – К. : Знання-Прес, 2002. – 253 с.

КОНТРОЛЬ ЯК ДОМІНАНТНА ФУНКЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Анотація. Визначено місце та роль функції контролю в системі управління загалом. Доведено домінуючий характер функції контролю, її універсальність та взаємопроникнення в інші функції управління під час підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень.

Ключові слова: контроль, менеджмент, управлінські рішення.

Stefkivskiy V.

CONTROL AS DOMINANT MANAGEMENT FUNCTION IN MODERN PARADIGM MANAGEMENT DECISIONS

Summary. In articles the place and a role of function of the control in a control system are defined. Prepotent character of function of the control, its universality and interpenetration into other functions of management during preparation, acceptances and realizations of administrative decisions is proved.

Keywords: control, management, administrative decisions.

1. Вступ

За сучасних умов господарювання суб'єкт підприємницької діяльності як самоорганізована, соціально-орієнтована система функціонує у жорстких умовах, що характеризуються високою невизначеністю та нестабільністю зовнішнього середовища. Це передбачає, насамперед, адекватний розвиток системи управління суб'єктів господарювання у контексті сучасної парадигми управління та підвищення ролі контролю за прийняттям і реалізацією управлінських рішень для того, щоб оперативна система управління оперативно реагувала як на внутрішні, так і зовнішні суперечності.

Вирішуючи проблему вироблення ефективного та своєчасного управлінського рішення, треба дослідити систему прийняття управлінських рішень як середовище реалізації функції контролю.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти методології та організації контролю та споріднених з ним обліково-аналітичних функцій досліджено в працях І. О. Белобжецького, М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, Н. Г. Виговської, М. В. Кужельного, С. В. Калюги, М. Д. Корінько, Є. О. Кочеріна, В. Ф. Максимової, С. М. Петренко, В. І. Пантелєєва, В. В. Сопка, Л. О. Сухаревої, О. А. Шпіга, В. О. Шевчука та інших.

Значний внесок у вивчення проблем розроблення та прийняття управлінських рішень зробили Л. В. Балабанова, Є. П. Голубков, Є. М. Коротков, Б. Г. Літвак, Б. З. Мільнер, Л. І. Євченко, В. С. Рапопорт, А. Є. Саак, В. Н. Тюшняков, Є. А. Смирнов, В. Н. Спіццандель, Р. А. Фатхутдінов та ін.

Однак, за деяким винятком (В. Ф. Максимова), дослідники недостатньо глибоко вивчали системи прийняття управлінських рішень як середовище контролю.

2. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – дослідити місце та роль контролю як функції менеджменту у процесі прийняття управлінських рішень.

Для цього потрібно виконати такі завдання:

1) проаналізувати основні тенденції зміни характеру функцій управління, спрямовані на актуалізацію саме функції контролю;

2) визначити місце контролю в процесі прийняття управлінського рішення та його зв'язок із іншими функціями, оскільки знання взаємозв'язку та взаємодій функцій менеджменту створює передумови для ухвалення і реалізації якісних управлінських рішень.

3. Виклад основного матеріалу

Фахівці у галузі теорії управління виокремлюють різні функції менеджменту, а також їх різні класифікаційні критерії.

Термін "функція" у перекладі з латинської мови означає "здійснення, виконання".

Традиційно під функцією управління розуміють конкретний вид управлінської діяльності, здійснюваний спеціальними прийомами та способами, а також відповідну організацію робіт.

Функції управління є спеціалізованими видами різномірних робіт, які можна вивчати, як з погляду їхніх виконавців (конкретних працівників управлінського апарату), так і погляду змісту процесу управління та характеру виконуваних робіт.

Функція управління – це вид діяльності, ґрунтований на розподілі та кооперації менеджменту, якому властива певна однорідність, складність та стабільність впливу на об'єкт з боку суб'єкта управління.

Зміст та набір функцій, реалізованих у процесі управління, залежать від:

– типу організації (ділового, адміністративного, громадського);

– розмірів організації та сфери її діяльності (виробництво товарів, надання послуг, виконання робіт);

– функцій усередині організації (виробництва, маркетингу, кадрової роботи, фінансів) тощо [7].

Однак, незважаючи на різноманіття факторів, що впливають на зміст функцій управління, серед них можна виокремити основні (табл. 1).

Науковці вітчизняної школи, ще двадцять років тому визначали шість функцій: планування, організацію, координування, стимулювання, регу-

Таблиця 1

Зміст функцій управління у вітчизняних та зарубіжних літературних джерелах

Функції управління	Літературні джерела					
	М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі	Ф.М. Русинов, М. Л. Разу	В. І. Кноррінг	О. Виханський, А. Наумов	В. Ф. Максимова	Л. І. Нечалюк, Н. О. Телеш
Планування	*	*	*	*	*	*
Організація	*	*	*		*	*
Контроль	*	*	*	*		*
Координація		*	*	*	*	
Мотивація	*	*	*			*
Облік			*	*	*	
Аналіз					*	
Цілепокладання		*		*		
Стратегія покладання		*		*		
Регулювання		*			*	
Активізація		*				
Стимулювання		*				
Гуманізація		*				
Забезпечення корпоративності		*				
Оцінка		*				
Проектування				*		
Зворотний зв'язок				*		
Прогнозування					*	

Результати дослідження, наведені у таблиці 1, свідчать, що у більшості українських та закордонних джерел кількість функцій управління різна (зазвичай від чотирьох до шести), однак контроль належить до домінуючих функцій управління.

Один із фундаторів теорії менеджменту Анрі Файоль у 1916 р. у праці "Загальне і промислове управління" (фр. Administration Industrielle et générale) виокремив п'ять функцій управління:

- передбачення (постановка цілей і створення програми дій для їх досягненні);
- організування (побудова організаційної структури, розподіл повноважень та обов'язків, добір персоналу за професійними якостями, навчання персоналу);
- розпорядництво (реалізація планів);
- координація (взаємне узгодження діяльності всіх підрозділів та гармонійне пристосування всіх наявних засобів для досягнення цілей організації);
- контроль (перевірка виконання планів та наказів, виявлення помилок і їх виправлення).

У більшості сучасних підручників з менеджменту досі використовують цю основу, і менеджери-практики погоджуються, що ці функції є найважливішою частиною їхньої роботи.

Проте у публікаціях останніх років як українські, так і зарубіжні теоретики твердять про доцільність виділення лише чотирьох функцій: планування, організації, мотивації й контролю, зважаючи на те, що саме ці функції реалізуються у здійсненні будь-якого управлінського процесу. А функції координування й регулювання фактично є складовими функцій планування, організації, мотивації й контролю [7].

Однак, на нашу думку, до перерахованих вище чотирьох функцій контролю (планування, організація, мотивація, контроль) доцільно додати облік та аналіз, оскільки їхня значущість, з огляду на глобалізацію та інформатизацію суспільства, не викликає сумніву.

Зупинимось детальніше на дефініції термінів "контроль" та "функція контролю".

Контроль визначають як засіб, фактор, елемент, функцію, вид діяльності, систему, зворотний зв'язок, умову, регулятор, гарант явище, інститут, метод, правомірність, атрибут тощо. Зазначимо, що на думку деяких вчених контроль історично обумовлений, у результаті чого його зміст, мета та завдання визначаються способом виробництва та суспільним укладом держави. Інші науковці тлумачать контроль як засіб перевірки виконання

господарських рішень з метою встановлення їхньої законності і доцільності.

Енциклопедичний словник бізнесу трактує контроль як вимір та аналіз результатів виконання стратегічних планів маркетингу та вживання заходів, які коригують їх [11, С.319]. Контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своїх цілей [6].

На думку більшості науковців, термін "контроль" (перевірка) як функція менеджменту виходить за межі поняття "контролювати". Він передбачає активну діяльність менеджера в управлінні. Управлінський контроль не є разовою акцією. Це безперервний процес, який полягає у спостереженні за здійсненням стратегічних планів для того, щоб визначити ступінь ефективності їх виконання, а в разі необхідності застосувати регулювальні заходи.

Вважаємо, що є підстави погодитися з думкою професора Є. В. Калюги, що контроль як функцію управління довгий час не досліджували з позиції наукового знання. Тільки останнім часом контроль почали відносити до самостійної сфери наукового знання, визначати його як самостійну функцію управління, виявлення, запобігання та усунення недоліків та порушень у господарській діяльності. «Контроль вважається невід'ємною ланкою управління, ефективність його припускає створення умов, за яких кожний учасник господарського процесу робить найдоцільніший і максимально можливий внесок у вирішення завдань підприємства [3, с.24]. Крім того, слід зважати на той факт, що контроль є і засобом отримання інформації про стан об'єкта, який дає змогу оцінити обґрунтованість та ефективність прийняття управлінських рішень.

Більшість сучасних науковців розглядають контроль як функцію управління, тобто особливий вид діяльності суб'єкта, який має цільову спрямованість, визначений зміст та засоби здійснення. Наприклад, В. Г. Афанас'єв вважає, що контроль – це праця за наглядом та перевіркою відповідності процесу функціонування об'єкта прийнятим управлінським рішенням – законам, планам, нормам, стандартам, правилам, наказам тощо; виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт, допущених відхилень від вимог управлінських рішень, від прийнятих принципів організації та регулювання. Виявляючи відхилення у діяльності та їх причини, працівники органів контролю визначають шляхи її коригування організації об'єкта управління, засоби впливу на об'єкт з метою подолання відхилень, усунення перешкод на шляху оптимального функціонування системи [1, с.13].

Такої самої думки дотримуються С. О. Шохін та Л. І. Вороніна. Вони вважають, що контроль можна охарактеризувати як "... одну з функцій управління, яка представляє собою систему нагляду та перевірки функціонування керуємого об'єкта з метою оцінки обґрунтованості та ефективності прийнятих управлінських рішень, виявлення ступеню їх реалізації, наявності відхилень та несприятливих ситуацій, про які доцільно своєчасно

проінформувати компетентні органи, які здатні приймати міри за для поліпшення положення справ".

У монографії В. Ф. Максимової доведено, що контроль в управлінні "підтримує взаємодію, взаємозв'язок різних видів діяльності в межах усього підприємства і окремих підрозділів, стимулює її ефективність і результативність шляхом активного впливу на підконтрольні об'єкти. Попри уявлення другорядності функції контролю відносно організації, планування, координації, кожна з них похідна від контролю, оскільки прийняття рішень (планових, організаційних, координаційних) базується на інформації, отриманій у результаті контролю" [5, с.132].

Слід зазначити, що управління, яке є самостійною соціально-економічною функцією, само по собі трактується як набір функцій. Ще на початку ХХ ст. А. Файоль виділив п'ять вихідних функцій або елементів адміністративного процесу, але тільки стосовно адміністративних операцій.

Сучасні підходи до виокремлення та характеристики функцій управління надзвичайно різноманітні. В економічній літературі можна виокремити декілька напрямів розроблення концепцій управління та контролю. Представники першої групи намагаються розробити різні концепції управління та контролю на основі кількісних моделей. Інша група вважає, що управління і контроль є не наукою, а мистецтвом. Мистецтво управління у зарубіжних країнах розглядають як альтернативу його теорії. Суттєвим недоліком такого напрямку, на нашу думку, є відрив ситуації від теорії управління та заміна теорії ситуаціями. При цьому, не применшуючи ролі ситуацій в управлінні та контролі, підкреслимо, що вони не повинні та не можуть замінити теорію управління, а відповідно й необхідність її вивчення.

На наш погляд, суперечності формуються через необґрунтоване отождолення понять "рішення менеджера" та "управлінське рішення".

Перше поняття характеризує будь-які рішення, що прийняв керівник, які є проявом характеру його діяльності (адміністративної, економічної, виробничої). Йдеться про більш розширене тлумачення прийняття рішень, яке правильніше сприймати як "рішення у бізнесі" [7].

Поняття "управлінське рішення" припускає прийняття рішень тільки щодо реалізації окремих функцій управління.

Це, своє чергово, дає підстави стверджувати, що роль і місце управлінського рішення визначається можливістю пов'язувати усі функції управління. За методом екстраполяції процес управління можна сприймати як процес прийняття управлінських рішень. Із цих міркувань випливає, що функція прийняття управлінського рішення виконує в процесі управління особливу роль – вона неможлива без реалізації інших функцій, зокрема функції контролю.

Логіка судження приводить до того, що кожному функції прийняття управлінського рішення можливо вбудувати в усі функції управління. Фор-

малізація цього твердження наведена на рисунку 1. Формалізація універсализму і взаємопроникнення функцій управління визначає місце, роль і межі функції контролю.

функціонування керованого об'єкта відповідно до прийнятих управлінських рішень (Ф. Ф. Бутинець, І. А. Белобжецький, М. Т. Білуха, В. Г. Жила, Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча, В. Ф. Максимова,

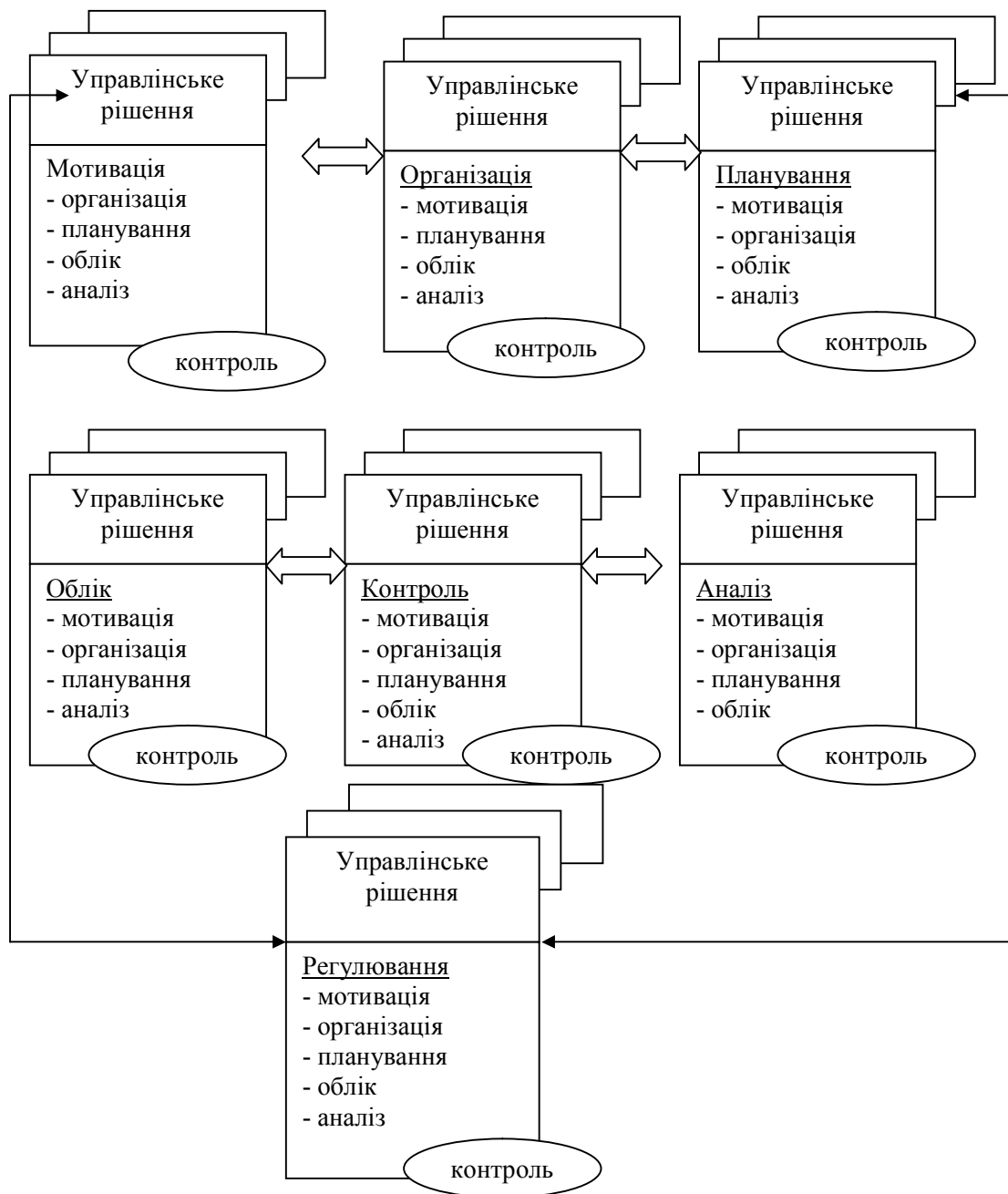

Рис. 1. Формалізація взаємопроникнення і універсализму функцій управління в процесі прийняття управлінського рішення

Аналіз суджень науковців з управління підтверджує, що вони вилчають із системи управління контрольну функцію, визначаючи низку її основних завдань. При цьому основні завдання контролю як функції управління полягають в їхній залежності від забезпечення ефективності діяльності підприємства і гарантій оптимальності прийнятих і своєчасно реалізованих управлінських рішень.

Зважаючи на те, що більшість науковців сприймають контроль як процес, який забезпечує

Б. Ф. Усач та інші), є підстави сприймати контроль як частину відповідної системи, де він є відокремленим і самостійним видом діяльності.

Саме на цьому акцентує увагу професор В. Ф. Максимова, коли доходить до висновку, що "...попри уявлення другорядності функції контролю відносно організації, планування, координації, кожна з них похідна від контролю, оскільки прийняття рішень (планових, організаційних, коор-

динаційних) базується на інформації, отриманій у результаті контролю..." [5, с.132].

4. Висновки

Отже, очевидно, що зі змінами умов господарювання контроль відіграватиме більш домінуючу роль серед функцій системи управління. Контроль присутній на усіх рівнях прийняття і реалізації управлінських рішень суб'єктом господарювання та забезпечує оптимальний хід процесу управління під час реалізації інших функцій (мотивації, організації, планування, обліку, аналізу). Будь-яка управлінська функція, з одного боку, обов'язково інтегрована із контрольною функцією, а з іншого – контроль є відособленою функцією, що дає змогу організації досягти власних цілей.

Перспективами подальших досліджень є вивчення контролю як організаційної підсистеми у системі прийняття управлінських рішень; визначення структури і складності об'єктів контролю, їхня параметризація залежно від результатів реконструкції змісту етапів загального процесу прийняття управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1997. – 125 с.
2. Виханский О. С. Менеджмент : учебник / О. С. Выханский, А. И. Наумов, – [3-е изд.]. – М. : Гардарики, 1998. – 267 с.
3. Калюга С. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : монографія / С. В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
4. Кнорринг В. И. Искусство управления: учебник / В. И. Кнорринг. – М. : БЕК, 1997. – 415 с.
5. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку : монографія / В. Ф. Максимова. – К. : АВРІО, 2005. – 264 с.
6. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
7. Нечалюк Л. І. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент : навч. посібн. / Л. І. Нечалюк, Н. О. Телеш. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 348 с.
8. Песиков С. Г. Наш мир так мал, но сколько в нем совпадений (Развитие функций управления предприятием в условиях глобализации и информатизации рыночной экономики) / С. Г. Песиков // Российское предпринимательство. – № 6. – 2005. – С.18-22.
9. Сіменко І. В. Аналіз систем управління суб'єктів господарювання: методологія, організація, практика : монографія / І. В. Сіменко. – Донец. нац. ун-т. економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 543 с.
10. Управление – это искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. – М. : Юнити, 2002. – 351 с.
11. Энциклопедический словарь бизнеса : Менеджмент, маркетинг, информатика. – К.: Техника, 1993. – 856 с.

УДК: 657.2

Стрельбицька Ю. Г.

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ

Анотація. Розглянуто особливості бухгалтерського та податкового обліків основних засобів в Україні з метою їх гармонізації відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Ключові слова: основні засоби, відображення, бухгалтерський облік, податковий облік, міжнародні стандарти, національні стандарти, МСФЗ 16, П(С)БО 7, Податковий кодекс України.

Strelbitska G.

MAIN DISPLAY OF PLANTS IN ACCOUNTING AND TAX ACCOUNTING

Summary. The article describes features of accounting of the fixed assets in Ukraine in order to harmonize it with International Financial Reporting Standards.

Keywords: fixed assets, mapping, accounting, tax accounting, international standards, national standards, IAS 16, P (S) 7, the Tax Code of Ukraine.

1. Вступ

На сучасному етапі економічного розвитку Україна досягла якісно нового рівня. Це пов'язано із залученням іноземних інвестицій в економіку,

виходом вітчизняних підприємств на міжнародний ринок капіталу. Тому потрібно реформувати систему бухгалтерського обліку в Україні, дотримуватись методології розкриття економічної інфор-

мації за міжнародними стандартами фінансової звітності, для того, щоб забезпечити прозорість та відкритість звітності суб'єктів господарювання.

Важливим завданням обліку є гармонізація бухгалтерського та податкового обліків основних засобів та увідповіднення їх до вимог ринкової економіки і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (з урахуванням рівня розвитку економіки, традицій його ведення).

З прийняттям Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” частина категорій, пов'язаних з обліком основних засобів, набула чіткого економічного змісту, але досі залишаються невирішеними деякі аспекти. Зокрема, є істотні розбіжності понятійного апарату і методології бухгалтерського та податкового обліків. Тому актуальними є проблеми єдиного трактування економічних категорій: “основні засоби”, “основні фонди”, класифікації, обліку та амортизації основних засобів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Важливі аспекти організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського та податкового обліків основних засобів досліджено у багатьох наукових працях, зокрема таких вчених, як: А. М. Белоусов, С. Ф. Голов, Р. С. Грачова, З. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, Л. К. Ліпич, М. С. Пушкар, В. А. Старовоїт, Л. К. Сук, М. Г. Чумаченко, В. Г. Швець та інші. Огляд наукових праць показав, що науковці та бухгалтери-практики давно пропонують узгодити бухгалтерський та податковий облік основних засобів, причому, враховуючи міжнародний досвід, основою їх об'єднання повинен стати бухгалтерський облік.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є розкриття вимог міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку та податкового законодавства стосовно обліку основних засобів.

4. Вклад основного матеріалу

Порядок ведення бухгалтерського обліку основних засобів в Україні регламентує Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність підприємств” та Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”.

Порівняльний аналіз даних МСФЗ 16 та П(С)БО 7 виявив спільні риси і відмінності щодо обліку основних засобів (див. табл. 1).

З таблиці видно, що спільними рисами П(С)БО 7 та МСБО 16 є: визначення понять “основні засоби” і “амортизація”; вартість, що підлягає амортизації; здійснення переоцінки об'єкта основних засобів тощо.

Виділимо відмінності міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку основних засобів:

1. МСБО 16 поширюється на всі види активів, які відповідають цьому визначенню, крім таких видів основних засобів:

а) багаторічні насадження та робоча і продуктивна худоба (у термінах МСБО 16 це біологічні активи, що належать до сільськогоспо-

дарської діяльності, облік яких регулює стандарт МСБО 41 “Сільське господарство”);

б) прав на корисні копалини, розвідування та видобування корисних копалин, нафти, природного газу та подібних невідтворюваних ресурсів. Облік цих активів регулює МСФЗ 6 “Розробка і оцінка мінеральних ресурсів” [3].

2. МСБО 16 не застосовується до несуттєвих статей (сум), тому в цьому стандарті не вживається поняття “малоцінні необоротні матеріальні активи”. Тому об'єкти, які відповідають визначенню “основні засоби”, але мають незначну вартість, зазвичай списують на витрати у момент придбання. Рішення щодо межі істотності вартості для підприємства приймає його керівництво [2].

3. МСБО 16 не містить вимоги щодо класифікації основних засобів, але передбачає їх розподіл на класи. Клас основних засобів – це група об'єктів, однакових за характером і способом використання у діяльності підприємства. Приклади класів основних засобів наведено в таблиці [2].

4. МСБО 16 передбачено три основні методи нарахування амортизації основних засобів: прямолінійний, зменшення залишкової вартості та виробничий, а у П(С)БО 7 ще кумулятивний, податковий.

Відмінності П(С)БО 7 та МСФЗ 16 можна пояснити тим, що міжнародні стандарти бухгалтерського обліку мають рекомендаційний характер та не враховують національних особливостей бухгалтерського обліку основних засобів.

Задля уніфікації П(С)БО 7 та МСФЗ 16 необхідно:

– узгодити склад об'єктів та класифікацію основних засобів;

– передбачити у П(С)БО 7 “Основні засоби” такі методи нарахування амортизації основних засобів, які розкрито в МСБО 16.

Отже, вирішення вищезазначених проблем дасть змогу гармонізувати національну систему обліку основних засобів відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Розглянемо спільні та відмінні риси бухгалтерського та податкового обліку основних засобів в Україні.

Податковий облік у нашій державі регламентує Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” та прийнятий Податковий кодекс (який набрав чинності 01.04.2011 р.).

До прийняття П(С)БО 7 “Основні засоби” правила податкового обліку поширювались і на бухгалтерський облік. Згідно з П(С)БО податковий облік суттєво відрізняється від бухгалтерського обліку основних засобів.

Насамперед це стосується:

а) відсутності єдиної термінології – “основні засоби” та “основні фонди”;

б) пооб'єктного обліку основних фондів груп 2, 3, 4;

в) розбіжностей у моментах початку та припинення нарахування амортизації;

г) методів нарахування амортизації тощо (див. табл. 1).

Вимоги міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку та податкового законодавства щодо обліку основних засобів [2; 4-6]

МСФЗ 16	ПСБО 7	Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств"	Потатковий кодекс
1	2	3	4
<p>Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для адміністративних цілей та які, як очікується, використовуватимуться протягом більш ніж одного року (або одного операційного циклу)</p>	<p>Основні засоби – матеріальні активи, що утворюються з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більший від одного року (або одного операційного циклу, якщо він довший за рік)</p>	<p>Визначення основних засобів (фондів) Основні фонди – матеріальні цінності, що призначаються платником податку, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких перевищує 1000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним і моральним зносом</p>	<p>Основні засоби – матеріальні активи, зокрема, запаси корисних копалин, надані у користування ділянок надр (крім вартості землі, незвершених капітальних інвестицій, автомобільних доміг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або одного операційного циклу, якщо він довший за рік)</p>
<p>МСФЗ передбачає розподіл основних засобів на класи.</p> <p>Класи основних засобів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Земля. 2 Будівлі. 3 Машини та устаткування. 4 Кораблі. 5 Літаки. 6 Автотранспорт. 7 Меблі та приладдя. 8. Офісне обладнання. <p>Поняття «інші необоротні матеріальні активи» у міжнародній практиці не має. Це несамоперед стосується матеріальних активів (наприклад, інвентаря тари), які не прийнято обліковувати серед довгострокових активів, як правило, їх списують на витрати поточного періоду</p>	<p>Класифікація основних засобів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Земельні ділянки. 2. Капітальні витрати на поліпшення земель. 3. Будівля, споруди та передавальні пристрої. 4. Машини та обладнання. 5. Транспортні засоби. 6. Інструменти, прилади, інвентар (меблі). 7. Робоча і продуктивна худоба. 8. Багаторічні насадження. 9. Інші основні засоби. <p>Інші необоротні матеріальні активи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бібліотечні фонди. 2. Малоцінні необоротні матеріальні активи. 3. Тимчасові (нетитульні) споруди. 4. Природні ресурси. 5. Інвентаря тари. 6. Предмети прокату. 7. Інші необоротні матеріальні активи. <p>Незвернені капітальні інвестиції</p>	<p>Класифікація основних засобів та інших необоротних матеріальних активів</p> <p>Основні фонди:</p> <p>Група 1 – будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, зокрема, жили будинки та їх частини (квартири і місця загального користування), вартість капітального поліпшення землі.</p> <p>Група 2 – автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього, меблі, побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них.</p> <p>Група 3 – буд-як інші основні фонди, що не входять до груп 1, 2, 4.</p> <p>Група 4 – електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби з'ясування або друку інформації, інші інформаційні елементи, комп'ютерні програми, телефони (зокрема, сільникові), мікрофони і радіо вартість яких перевищує вартість малоцілних товарів (предметів)</p>	<p>Основні засоби:</p> <p>Група 1 – земельні ділянки.</p> <p>Група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом.</p> <p>Група 3 – будинки, споруди та передавальні пристрої.</p> <p>Група 4 – машини та обладнання, з них: електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, інші інформаційні системи, комп'ютери, маршрутизатори, модеми, сервери, державні бездротові живлення та засоби їх під'єднання до телекомунікаційних мереж, телефони (зокрема, сільникові), мікрофони і радіо вартість яких перевищує 2500 грн.</p> <p>Група 5 – транспортні засоби.</p> <p>Група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі).</p> <p>Група 7 – тварини.</p> <p>Група 8 – багаторічні насадження.</p> <p>Група 9 – інші основні засоби.</p> <p>Група 10 – бібліотечні фонди.</p> <p>Група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи.</p> <p>Група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди.</p> <p>Група 13 – природні ресурси.</p> <p>Група 14 – інвентаря тари.</p> <p>Група 15 – предмети прокату.</p> <p>Група 16 – довгострокові біологічні активи</p>
<p>Аналітичний облік основних засобів ведеться за кожним об'єктом окремо</p>	<p>Аналітичний облік основних засобів ведеться за кожним об'єктом окремо</p>	<p>Аналітичний облік основних засобів Облік балансової вартості основних фондів, які підпадають під визначення групи 1, ведеться по кожній окремій будівлі, споруді або їх структурному компоненту загалом за групою 1, як сума балансових вартостей окремих об'єктів такої групи.</p> <p>Облік балансової вартості основних фондів, які підпадають під визначення груп 2, 3, 4, ведеться за сукупною балансовою вартістю відповідної групи основних фондів незалежно від часу введення в експлуатацію таких основних фондів. Окремий облік балансової вартості індивідуальної матеріальної цінності, що входить до складу основних фондів груп 2, 3, 4, з метою оподаткування не ведеться</p>	<p>Облік балансової вартості основних засобів кожної групи ведеться за кожним з об'єктів, що входить до складу окремої групи</p>
<p>Переоцінка основних засобів здійснюється до тієї групи об'єктів основних засобів, справедливую вартість яких можна надійно визначити. Надалі переоцінки повинні виконуватись регулярно, щоб балансова вартість згодом не відрізнялась від справедливої вартості на дату показу. Переоцінену вартість як і фактична, показують у балансі за мінусом амортизації і накопичених витрат від знецінення</p>	<p>Підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо його залишкова вартість суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу.</p> <p>Сума дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів включається до складу додаткового капіталу, а сума уцінки – до складу витрат</p>	<p>Переоцінка основних засобів Платники податку всіх форм власності мають право здійснювати переоцінку балансової вартості груп основних фондів на коефіцієнт індексації індексацію амортизації на коефіцієнт індексації</p>	<p>Платники податку всіх форм власності мають право здійснювати переоцінку об'єктів основних засобів, заспокуваючи порівню індексацію амортизації на коефіцієнт індексації, що амортизується, та суми накопиченої амортизації на коефіцієнт індексації.</p> <p>Збільшення вартості об'єктів основних засобів, що амортизується, здійснюється станом на кінець року (дату балансу), за результатами якого проводиться переоцінка та використовується для розрахунку амортизації з першого дня наступного року</p>

1	2	3	4
<p>Витрати, пов'язані з реконструкцією, модернізацією й іншим поліпшенням, що призводять до збільшення очікуваних майбутніх вигод від об'єкта основних засобів, капіталізуються, тобто включаються до балансової вартості основних засобів.</p> <p>Якщо у процесі ремонту окремі деталі або конструктивні частини замінюються новими, то нову балансову вартість об'єкта визначають за формулою:</p> <p>Нова балансова вартість = Стара балансова вартість + Вартість нової конструктивної частини – Вартість старої конструктивної частини [3]</p>	<p>Поділ витрат підприємства на:</p> <p>1. Витрати, що забезпечують збільшення майбутніх економічних вигод, включають до первинної вартості об'єкта.</p> <p>2. Витрати, пов'язані з підтриманням об'єкта основних засобів у робочому стані, що не збільшують економічних вигод, не відносять до первинної вартості об'єкта, а відносять на витрати</p>	<p>Поліпшення і ремонт основних засобів</p> <p>Витрати підприємства на реконструкцію, модернізацію й інші поліпшення у межах 10 % сучасної балансової вартості на початок року відносять на валову витрату, сума перевищення 10 % – на збільшення вартості основних фондів</p>	<p>Суму витрат, що пов'язана з ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів, зокрема, орендованих, у розмірі, що не перевищує 10 % сучасної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року, відносять до витрат того звітного податкового періоду, в якому такі ремонтні та поліпшення здійснені</p>
<p>Амортизація – систематичний розподіл вартості об'єкта основних засобів, яка підлягає амортизації, упродовж терміну його корисної експлуатації</p>	<p>Амортизація – систематичний розподіл вартості, яка амортизується, несорорних активів протягом строку їхнього корисного використання</p>	<p>Визначення терміна амортизації</p> <p>Амортизація – послідовне віднесення витрат на придбання і виготовлення або поліпшення, на зменшення сировинного прибутку платника податку в межах норм амортизаційних відрахувань, установлених статтею 8</p> <p>Вартість, що підлягає амортизації</p> <p>Витрати підприємства на придбання, виготовлення та поліпшення основних фондів</p>	<p>Амортизація – систематичний розподіл вартості об'єкта основних засобів, що амортизується, протягом строку їхнього корисного використання (експлуатації)</p> <p>Вартість основних засобів, яка амортизується – первинна або переоцінена вартість основних засобів за вирахуванням ліквідаційної вартості</p>
<p>Для розрахунку амортизації основних засобів застосовують:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Метод прямиї лінійної списання. 2. Метод зниження залишкової вартості. 3. Виробничий метод. <p>Метод амортизації вибирає підприємство самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання</p>	<p>Амортизація основних засобів не враховується із застосуванням таких методів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Прямолінійного. 2. Зменшення залишкової вартості. 3. Прискореного зменшення залишкової вартості. 4. Кумулятивного. 5. Виробничого. <p>Амортизація малоцінних несорорних матеріальних активів і бібліотечних фондів може нараховуватися двома способами:</p> <p>- у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 % вартості, що амортизується, та решта 50 % вартості, яка амортизується, – у місяці їх виділення з активів (спісання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом;</p> <p>- у першому місяці використання об'єкта 100 % його вартості</p>	<p>Амортизація основних засобів</p> <p>Норми амортизації встановлюються у відсотках до балансової вартості кожної з груп основних фондів на початок звітного (податкового) періоду в такому розмірі (в розрахунку на податковий квартал):</p> <p>Група 1 – 2 %;</p> <p>Група 2 – 10 %;</p> <p>Група 3 – 6 %;</p> <p>Група 4 – 15 %.</p> <p>Амортизація окремого об'єкта основних фондів групи 1 проводиться до досягнення балансової вартості такого об'єкта – 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Залишкова вартість такого об'єкта відносять до складу валових витрат за результатами відповідного податкового періоду, а вартість такого об'єкта прирівнюється до нуля. Амортизація основних фондів груп 2, 3 та 4 проводиться до досягнення балансовою вартістю групи нульового значення</p>	<p>Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Прямолінійного. 2. Зменшення залишкової вартості. 3. Прискореного зменшення залишкової вартості. 4. Кумулятивного. 5. Виробничого. 6. Податкового. <p>Амортизація малоцінних несорорних матеріальних активів і бібліотечних фондів може нараховуватися двома способами:</p> <p>- у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 % вартості, що амортизується, та решта 50 % вартості, яка амортизується, – у місяці їх виділення з активів (спісання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом;</p> <p>- у першому місяці використання об'єкта 100 % його вартості</p>
<p>МСФЗ чітко не визначає дати початку та припинення нараховування амортизації основних засобів, які відповідно надійшли або вибули впродовж року.</p> <p>У разі придбання об'єкта протягом року амортизація нараховується з дати введення його в експлуатацію.</p> <p>У разі вибуття об'єкта нараховування амортизації припиняється з дати його вибуття</p>	<p>Місяцями початку та припинення нараховування амортизації</p> <p>Нараховування амортизації починається з місяця, що настає за кварталом у якому об'єкт основних фондів став придатним для користування. Нараховування амортизації припиняється, починаючи з кварталу, що настає за кварталом вибуття об'єкта основних фондів</p>	<p>Амортизація об'єкта основних засобів нараховується помісячно, починаючи з місяця, що настає за місяцем введення об'єкта основних засобів в експлуатацію і припиняється, починаючи з місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта основних засобів</p>	<p>Амортизація об'єкта основних засобів нараховується помісячно, починаючи з місяця, що настає за місяцем введення об'єкта основних засобів в експлуатацію і припиняється, починаючи з місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта основних засобів</p>

Враховуючи досвід підприємств, можна зазначити, що саме через розбіжності не вдалось поєднати на законодавчому рівні бухгалтерський та податковий облік основних засобів. Використання ж у бухгалтерському обліку податкових норм і методу нарахування амортизації не забезпечують, як очікувалось, ідентичності даних бухгалтерського та податкового обліку основних засобів і скорочення облікової роботи [1]. Принципові відмінності у бухгалтерському та податковому обліку загалом значно ускладнюють роботу підприємств усіх галузей національної економіки.

Відзначимо позитивний аспект Податкового кодексу. Його мета – одержання таких результатів:

- удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності вітчизняних підприємств;
- підвищення рівня прозорості фінансової звітності суб'єктів господарювання України.

Щодо бухгалтерського обліку та амортизації основних засобів кодекс передбачає таке:

1. Значно розширена класифікація основних фондів – з 4 груп (за чинними нормами) до 16. Крім того, для класифікаційних груп визначено мінімально допустимий строк корисного використання (залежно від груп становить від 2 до 20 років). Наприклад, автомобіль належить до групи 5 основних засобів з мінімальним строком корисного використання п'ять років.

2. На відміну від чинного законодавства, облік балансової вартості основних засобів кожної з груп ведеться за кожним з об'єктів, що входить до складу окремої групи, зокрема, вартість поліпшення основних засобів, та загалом для групи як сума балансових вартостей її окремих об'єктів.

3. Амортизація основних засобів нараховується по-новому:

а) амортизація нараховується кожного місяця, а не раз на квартал, як це передбачено чинними нормами податкового законодавства;

б) амортизація нараховується окремо для кожного об'єкта основних засобів;

в) амортизація основних засобів нараховується за методами, передбаченими П(С)БО 7 “Основні засоби”, а саме: прямолінійним; кумулятивним; виробничим; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості (застосовується лише для нарахування амортизації об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби));

г) амортизація малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів може нараховуватись у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 % вартості, яка амортизується, та решта 50 % вартості, яка амортизується, – у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом або в першому місяці використання об'єкта 100 % його вартості [4].

4. Здійснення переоцінки основних засобів як у П(С)БО 7, на відміну від чинного законодавства, що передбачає лише індексацію балансової вартості основних фондів.

5. Переоцінка об'єкта основних засобів або визнання відновлення його корисності, що при-

водить до збільшення балансової вартості об'єкта, може здійснюватись до того, як він ним досягне балансової вартості на звітну дату в розмірі не меншому ніж 10 % від його первісної вартості на момент взяття на баланс. Дооцінка балансової вартості основних засобів не може перевищувати суми його попередніх уцінок з моменту введення в експлуатацію такого основного засобу. Тобто у разі, якщо підприємство не здійснювало уцінок вартості основних засобів, таке підприємство не має право на його дооцінку.

6. Після переоцінки об'єкта основних засобів або визнання його корисності, що збільшує балансову вартість об'єкта, підприємство не може використовувати прискорені методи нарахування амортизації.

5. Висновки

У статті виконано порівняння міжнародних та національних стандартів обліку основних засобів, розглянуто спільні та відмінні риси бухгалтерського та податкового видів обліку в Україні та запропоновано способи їх гармонізації, а саме: впровадження єдиної термінології щоб уникнути плутанини в поняттях; узгодження складу об'єктів та класифікації основних засобів; дотримання єдиних методів нарахування амортизації основних засобів тощо.

На нашу думку, вдосконалення податкового законодавства, передбачене новим кодексом, сприятиме зменшенню суперечностей між податковим та бухгалтерським обліками основних засобів та гармонізації обох обліків, що полегшить увідповіднення їх до вимог ринкової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоусов А. Шляхи гармонізації бухгалтерського та податкового обліку основних засобів / А. Белоусов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 11. – С. 11–15.

2. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі: практичний посібник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2000. – С. 152–173.

3. Грачова Р. Порівнюємо основні засоби у МСФЗ і П(С)БО / Р. Грачова // Дебет-Кредит. – 2006. – № 44. – С. 35–46.

4. Податковий кодекс України: за станом на 02 грудня 2010 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2755-17>.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 [із змінами та доповненнями]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0288-00>.

6. Україна. Закон. Про оподаткування прибутку підприємств: від 28.12.1994р. № 334/994-ВР [із змінами і доповненнями]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** [cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0).

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ОЦІНЦІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Анотація. Розроблено і запропоновано методику проведення аналітичних процедур для визначення інвестиційної привабливості та рейтингової оцінки акціонерних підприємств.

Ключові слова: аналітичні процедури, аудит, інвестиційна привабливість, рейтингова оцінка, стабільність, фінансовий стан, інтегральна оцінка

Surnina K.

ANALYTICAL PROCEDURES AT ESTIMATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF JOINT-STOCK COMPANY

Summary. In the article the method of lead through of analytical procedures is developed and offered for determination of investment attractiveness and rating estimation of joint-stock enterprises.

Keywords: analytical procedures, audit, investment, attractiveness rating estimation, stability, financial state, integral estimation

1. Вступ

Проведені дослідження показали, що на даний час відсутня єдина методика аналітичних процедур для визначення інвестиційної привабливості акціонерних товариств із чітко визначеним набором фінансових коефіцієнтів і критеріїв їх вибору. Актуальність вказаної проблематики та необхідність вирішення зазначених питань зумовили вибір теми статті.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науково обґрунтований аналітичний підхід до можливих інвестиційних вкладень передбачає необхідність фінансового аналізу діяльності підприємств як ключового моменту у виборі об'єктів інвестування. Метою проведення такого аналізу є оцінка фінансового стану об'єкта інвестування для того, щоб показати потенційному інвестору ступінь надійності і прибутковості підприємства, що у випадку наявності у нього стабільних фінансових показників повинно стати запорукою впевненості інвестора в забезпеченні та вигідності для нього своїх інвестицій. Крім цього, оцінку інвестиційної привабливості підприємства рекомендується проводити з позицій системного підходу, заснованого на єдності та взаємодії його аспектів: технічного, географічного, трудового, організаційного, екологічного, ресурсного, фінансово-економічного, правового, комерційного. Наприклад, В. К. Фальцман як окремі напрямки виділяє аналіз зовнішнього середовища і конкурентоздатності продукції, вивчення "технологічного здоров'я" підприємства [1, с. 38]. Такі напрями аналізу, на відміну від фінансового аналізу, неможливо оцінити в кількісному чи вартісному вимірах, звести до загальних інтегрованих значень для порівняння з іншими аналогами. Але саме вони є тим етапом оцінки певної галузі промисловості в цілому чи підприємств зокрема, що передує фінансовому аналізу, оцінці інвестиційної привабливості.

3. Мета статті і постановка завдання

Меті статті полягає в дослідженні тих внутрішніх чинників, які характеризують фінансово-економічний стан підприємств та підлягають кількісному виміру, тобто оцінці їх інвестиційної привабливості, що буде базуватися на показниках фінансового аналізу.

4. Виклад основного матеріалу

У світовій практиці існують різні методики аналізу інвестиційної привабливості підприємств. В Україні ж серед вітчизняних методик фінансового аналізу об'єктів інвестування можна виділити наступні:

- методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 р. (М І О І П) №22 [2];

- оцінка інвестиційної привабливості окремих компаній і фірм, запропонована проф. І. О. Бланком [3];

- методика оцінки ефективності та привабливості інвестиційних проектів, розроблена колективом науковців Київського державного технічного університету будівництва і архітектури (КДТУБА) [4];

- показники оцінки інвестиційної привабливості, рекомендовані рішенням Координаційної Ради з інвестиційної діяльності Промінвестбанку України від 04.03.1999 р. №7 [5];

- методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств КНЕУ [6, с.297-315] та інші.

Зазначені методики висвітлюють загальні напрями аналізу та встановлюють основні методичні засади проведення поглибленого аналізу фінансового стану підприємств (об'єктів інвестування). Причому, в основу більшості з них покладений аналіз фінансових коефіцієнтів, які рекомендовані в зарубіжній практиці для оцінки фінансового стану підприємства. Але механічне перенесення зарубіж-

ного досвіду проведення фінансового аналізу в багатьох випадках виявляється малоефективним, тому вітчизняні методики по мірі можливості розроблені з врахуванням особливостей функціонування українських підприємств.

Різні методики пропонують не тільки велику кількість показників для проведення аналізу, але й суперечливий, часто не співпадаючий набір цих показників. Єдиною спільною рисою в них є те, що більшість з наведених методик оцінки привабливості підприємств побудовані на визначенні та аналізі показників фінансово-господарської діяльності за окремими напрямками, які особливих відмінностей не мають (хіба що у економічних категоріях), а саме: аналіз чи оцінка фінансової стійкості, ліквідності підприємств, прибутковості, оборотності активів. Їх використання в процесі фінансового аналізу дає можливість оцінити поточний фінансовий стан і положення підприємства на ринку.

Загалом у вищенаведених методиках з аналізу інвестиційної привабливості підприємства наводяться різні системи показників. Головними ознаками їх є: базуються на багатьох показниках, об'єднаних у певні групи, напрями аналізу; кожна група включає від 5 до 20 різноманітних показників; однакові показники обчислюються різними методами; з одного і того ж фінансового показника вказуються різні нормативні значення і межі змін (це ускладнює проведення оцінки фінансового стану, знижуючи достовірність результатів); встановлення відносної значущості окремих показників або груп показників з допомогою методів ранжування чи визначення їх вагомості; зведення сукупності різнопланових показників до єдиної системи оцінки через визначення одного або декількох інтегральних показників.

Методика оцінки інвестиційної привабливості підприємств, запропонована І. О. Бланком, містить розрахунок показників лише чотирьох груп. Оцінка ж майнового стану та ринкової активності об'єкта інвестування як такі відсутні. Можна зробити висновок, що на думку розробника даної методики перший з цих напрямів не є важливим при встановленні рівня інвестиційної привабливості підприємств. Оцінка ринкової активності підприємств є новим напрямом дослідження для вітчизняної економіки, оскільки в той час, коли складалась наведена методика, активного розвитку ринку цінних паперів ще не було.

У методиці, запропонованій Координаційною Радою з інвестиційної діяльності Промінвестбанку України, основна увага зосереджена на аналізі ліквідності та фінансової стійкості підприємств. Крім цього, наведено широкий спектр показників ринкової оцінки акцій, що обумовлено розвитком вітчизняного фондового ринку. В цілому метою даної методики є одержання інформації банківськими установами про кредитоспроможність та інвестиційну привабливість клієнтів.

В основу методики оцінки ефективності та привабливості інвестиційних проектів, розробленої колективом науковців Київського державного тех-

нічного університету будівництва і архітектури, покладена спроба пов'язати дослідження інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання з розрахунками фінансової ефективності окремих інвестиційних проектів за умови невизначеності і ризику, обмеження фінансових ресурсів тощо.

Враховуючи аналіз вищенаведених трьох методик, зазначимо, що у них відсутнє визначення інтегрального показника інвестиційної привабливості, тобто оцінка інвестиційної привабливості об'єктів інвестування здійснюється лише на основі показників фінансового аналізу. Так, професор І. О. Бланк пропонує побудову рейтингового ряду з присвоєнням кожному з досліджуваних підприємств зайнятого місця за окремими показниками, зокрема, бальну систему оцінки з присвоєнням кожному з обраних показників певної кількості балів, граничні значення яких визначаються експертом [1, с. 234]. Сумування місць дозволяє встановити остаточне місце кожного підприємств у системі рейтингу.

Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств, розроблена на основі дослідження переваг та недоліків існуючих вітчизняних методик оцінки інвестиційної привабливості підприємств. Зокрема, більш ретельно проведено підбір показників і встановлено їх вагомості в загальній оцінці. Водночас запропоновано здійснювати розрахунок проміжних рейтингових показників за кожним напрямом аналізу, що дозволить встановити вплив факторів на загальну рейтингову оцінку.

Методика статистичного аналізу інвестиційної привабливості підприємств розроблена Колективом науковців Київського національного економічного університету для портфельних інвесторів, необхідність створення якої обґрунтували особливостями становлення фондового ринку України. Крім цього, дана методика враховує тенденції розвитку економіки України. На початковому етапі визначення сукупності потенційно привабливих об'єктів (підприємств однієї галузі, регіону тощо) запропоновано здійснювати структурування сукупності об'єктів інвестування, в основу чого покладено такий метод, як кластерний аналіз. Це, на думку розробників, дозволяє звузити досліджувану сукупність об'єктів і одночасно досягти більшої її однорідності за рівнем інвестиційної привабливості. Іншими нововведеннями в систему оцінки інвестиційної привабливості підприємств є вивчення динаміки та прогнозування інтегрального показника інвестиційної привабливості та чинників, що його формують, а також прогнозування динаміки курсів акцій та процесів, пов'язаних з цим. Це дасть можливість поряд із порівняльною оцінкою акцій підприємств отримати інформацію про майбутню зміну їх якості та про цінні характеристики акцій (як сучасні, так і перспективні), орієнтуючись на які, інвестор приймає остаточне рішення про інвестування.

Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості, рекомендована Агентством з питань запобігання банкрутству підприємств та організа-

цій, дозволяє комплексно підійти до оцінки суб'єктів на предмет їх надійності і придатності для майбутнього інвестування. Вона передбачає здійснення спочатку аналізу за окремими напрямками, що стає основою в подальшому для визначення інтегрального показника інвестиційної привабливості. Крім цього, дає можливість здійснювати порівняльну оцінку інтегральних коефіцієнтів різних підприємств з метою встановлення більш чи менш сприятливих суб'єктів для інвестування. Але недоліком даної методики є те, що вона була розроблена ще до реформування бухгалтерського обліку, тому її використання потребує складання нових формул розрахунків фінансових показників з врахуванням сучасних форм фінансової звітності.

Водночас нововведення в системі бухгалтерського обліку зумовили необхідність використання для розрахунків бухгалтерських даних не лише із форм звітності, а й з аналітичного обліку. При оцінці ж інвестиційної привабливості підприємств (при проведенні зовнішнього фінансового аналізу) інвестор реально зможе розраховувати лише на зовнішню інформацію по відношенню до підприємства, тобто на опубліковану емітентами звітність; відомості, котрі повідомляються в публічних виступах керівництва підприємств; аналітичні публікації в пресі та інших друкованих виданнях; інформацію, що поступає по каналах електронних інформаційних систем. Це є результатом відсутності в Україні широкої мережі рейтингових агентств, які оцінюють надійність підприємств на основі фінансового аналізу, наявності слабо організованого фондового ринку, а також рівня і бажання підприємств розкривати інформацію про свою діяльність. Закордоном учасники бізнесу намагаються самостійно надавати необхідну інформацію рейтинговим агентствам, що дає можливість загалом оцінити фінансовий стан та рівень платоспроможності тієї чи іншої компанії. В Україні ж, за всіх можливих зауважень, єдиною інформаційною базою, придатною для прийняття інвестиційних рішень, є система розкриття регулярної інформації про діяльність акціонерних товариств, створена ДКЦПФР.

Відповідно, використання в повному обсязі всієї системи фінансових коефіцієнтів, при всіх безсумнівних перевагах такого підходу, доволі складне, а часто і неможливе. Тому, не враховуючи певних особливостей розрахунків окремих коефіцієнтів, а можливість отримання лише зовнішньої інформації про діяльність підприємства, в процесі безпосереднього аналізу будемо використовувати лише інформацію публічної фінансової звітності. За таких обставин безпосередньо і вітчизняним, і іноземним інвесторам не залишається нічого іншого, як орієнтуватись у процесі прийняття інвестиційних рішень на самостійний аналіз фінансової звітності підприємств.

Вибір системи фінансових коефіцієнтів залежить від цілей та обмежень, що їх ставить перед собою інвестор. На відомому макроекономічному фоні інвестиційна привабливість підприємства для професійного інвестора визначається можливістю

одержання реального, стабільного прибутку при допустимому рівні ризику.

При цьому, з одного боку, чим більше одиничних показників використовується для характеристики фінансового стану підприємства, тим більше можна дізнатися про його діяльність, що розширює можливості як аналізу, так і управління фінансами підприємства. З іншого боку, численність фінансових коефіцієнтів є серйозною перешкодою для отримання узагальнених даних про фінансовий стан підприємства і прийняття відповідних рішень.

Для оцінки інвестиційної привабливості підприємств фінансові коефіцієнти можуть зіставлятися між собою, або з аналогічними показниками в інших підприємствах однієї галузі економіки, або із середніми показниками певної галузі економіки або в цілому по національній економіці. Але застосування такої методики порівняння навіть при максимальній диференціації за галузевою чи іншими ознаками має достатньо обмежений характер, що обумовлено такими факторами: багатопрофільність діяльності більшості великих підприємств, яка охоплює декілька галузей народного господарства; можливість нетотожної діяльності підприємств, які функціонують в одній галузі; можливість використання різної методології обліку, наприклад, різних методів нарахування амортизації тощо.

Крім цього, існують певні загально визнані уявлення щодо нормальної величини деяких співвідношень, хоча вони можуть змінюватись, наприклад, в залежності від галузі господарювання.

Враховуючи відсутність єдиної позиції щодо порогових значень фінансових коефіцієнтів, які встановлюються експертним методом, рекомендаційний, емпіричний характер нормативних коефіцієнтів, а також однакові їх значення для всіх галузей промисловості без врахування особливостей кожної з них, вважаємо їх використання неможливим. Це пояснюється тим, що оптимальні числові значення чи допустимі інтервали значень фінансових коефіцієнтів повинні виводитися із спостережень великих масивів підприємств певної галузі, які багато разів повторювалися, тобто повинні бути результатом статистики останніх. У країнах з розвинутою економікою така статистика має місце. В Україні, на жаль, такі дані практично відсутні. А значення коефіцієнтів, прийняті в закордонних країнах, в Україні не знаходять обґрунтування, оскільки не враховують особливостей діяльності галузей економіки в цілому і вітчизняних підприємств зокрема. Тому для розрахунку еталонів коефіцієнтів необхідна достовірна та цілком обґрунтована статистична інформація, необхідні інструкції по розрахунку еталонних значень коефіцієнтів, диференційовані за галузями. Це дасть можливість здійснювати аналітичні процедури при аудиті інвестиційної привабливості без використання експертного оцінювання, в результаті якого можна отримати безліч варіантів порогових значень фінансових показників, встановлених різними експертами-аналітиками при наявності відповідного досвіду.

Отже, аналітичні процедури на етапі планування аудиту з застосуванням фінансових коефіцієнтів дозволяють стан підприємства, яке перевіряється, зрівняти з фінансовим станом конкурентів та з середньогалузевими пропорціями між фінансовими показниками підприємств, а також дає можливість провести дослідження динаміки фінансового стану підприємств за кілька звітних періодів. Це, в свою чергу, дозволяє інвесторам оцінити їх інвестиційну привабливість і можливість отримання економічного ефекту від вкладень.

Але поряд з фінансовим аналізом інвестиційної привабливості підприємств більшу цінність для інвестора має рейтингова оцінка. Остання дозволяє порівнювати підприємства за узагальненим інтегральним показником, який розраховується для кожного підприємства окремо. Дана методика оцінює не лише загальні тенденції в зміні фінансового стану підприємств, що аналізуються, але дає можливість точно виявити фактори, які вплинуть на зміну фінансового стану, і вжити необхідних заходів для забезпечення його стабільності.

Для виконання у повному обсязі всіх своїх функцій рейтингова оцінка повинна відповідати певним вимогам:

- фінансові показники мають бути максимально інформативними, несуперечливими і давати цілісну картину стійкості фінансового стану підприємства;

- в економічному змісті фінансові коефіцієнти повинні мати однакову спрямованість (позитивна кореляція, тобто зростання коефіцієнта означає поліпшення фінансового стану);

- для всіх показників мають бути зазначені числові нормативи мінімально задовільного рівня або діапазону змін;

- фінансові коефіцієнти повинні розраховуватися тільки за даними відкритої бухгалтерської та статистичної звітності підприємства;

- фінансові коефіцієнти мають давати можливість проводити рейтингову оцінку підприємства як у просторі (тобто у порівнянні з іншими підприємствами), так і в часі (за ряд періодів).

Будь-яка методика рейтингової оцінки інвестиційної привабливості підприємств, що базується на теорії і методиці фінансового аналізу в умовах ринкових відносин, включає наступні етапи:

- збір та аналітична обробка вихідної інформації за період, що аналізується. Дані повинні бути доступними, порівняльними, достовірними і достатніми. Тому використовуються показники публічної звітності підприємства;

- підбір системи фінансових показників, які використовуються для рейтингової оцінки, їх класифікація. На цьому етапі здійснюється об'єднання вихідних показників за певними ознаками, в даному випадку система параметрів включає шість груп;

- розрахунок підсумкових показників рейтингової оцінки;

- ранжування підприємств за рейтингом і прийняття інвестиційного рішення.

5. Висновки

Виконуючи аналітичні процедури при плануванні аудиту слід мати на увазі, що існує декілька методик розрахунку рейтингу підприємства. Узагальнюючий показник порівняльної оцінки результатів фінансово-господарської діяльності підприємств може розраховуватися на основі таких методів як: суми коефіцієнтів, комплексної оцінки, суми місць, тощо.

Тому враховуючи особливості (переваги та недоліки) різних методик рейтингової оцінки підприємств, нами рекомендовано проведення аналітичних процедур інвестиційної привабливості підприємств проводити в наступній послідовності: збір і аналітична обробка вихідної інформації за період, що аналізується; підбір системи фінансово-економічних показників і їх розрахунок (за допомогою кореляційного аналізу); визначення оптимальної спрямованості зміни показників; стандартизація фінансово-економічних показників; розрахунок підсумкових показників рейтингової оцінки.

Саме такий підхід до виконання аналітичних процедур дає можливість інвесторам, кредиторам, керівництву підприємства та іншим користувачам фінансової інформації здійснювати рейтингову оцінку стану підприємства за певний період часу або порівняльний аналіз декількох підприємств між собою за певний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фальцман В. К. Оценка инвестиционных проектов предприятий. / В. К. Фальцман. – М. : ТЕНС, 1999. – 56 с.

2. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 р. № 22 // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1998. – № 7. – С. 18-28.

3. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. / И. А. Бланк. – К. : МП "ИТЕМ" ЛТД, 1995. – 448 с.

4. Методы оценки эффективности и привлекательности инвестиционных проектов : [методические рекомендации] / [Шилов Э. И., Кухленко О. В., Гойко А. Ф. и др.] – К. : КГТУСА, 1996. – 91 с.

5. Общая теория статистики: Статистическая методология в изучении коммерческой деятельности: учебник / [под ред. А. А. Спирина, О. Э. Башиной]. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 296 с.

ВАРТІСТЬ КАПІТАЛУ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ

***Анотація.** Розглянуто сутнісні характеристики підходів та методів оцінювання власності та джерел фінансування діяльності підприємства. Розкрито переваги та недоліки дохідного, витратного, ринкового та опціонного підходів до оцінювання вартості капіталу підприємства*

***Ключові слова:** капітал, вартість, оцінка вартості, дохідний, витратний, ринковий, опціонний методи оцінювання, принципи оцінювання капіталу, середньозважена вартість капіталу.*

Timofeenko L.

COST OF CAPITAL AND ITS PRINCIPLES OF ASSESSMENT

***Annotation.** The article is devoted to the intrinsic characteristics of the approaches and methods for assessing property, and sources of funding for the company. Reveals the advantages and disadvantages of the income, cost, market, and optional approaches the cost of capital of the enterprise*

***Keywords:** capital value, valuation, income, cost, market, optional methods for assessing capital.*

1. Вступ

Концепція оцінювання вартості капіталу має ключове значення в аналізі інвестиційних проектів і виборі альтернативних варіантів фінансування діяльності підприємства, під час визначення вартості об'єкта в процесі приватизації, а також під час купівлі або продажу бізнесу (підприємства).

2. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Оптимізації капіталу в сучасній економіці приділяється велика увага. Проблемою оцінювання вартості підприємства займалися такі англійські вчені, як Дж. Харвей, Д. Потгінкін, американські спеціалісти М. Скот, Дж. Фрідман, Н. Ордуей, Г. Харрісон. Над цією проблемою працюють також науковці Є. Брігхем, И. А. Бланк, О. Батура, Е. С. Воробйов, В. В. Ковалев, В. Кириленко, Л. Кириленко, Т. В. Момот, Е. В. Негашев, Ю. М. Стоянова та інші.

3. Мета статті і постановка завдань

Тема оцінювання вартості капіталу нині є доволі актуальною, оскільки зміна зовнішньої кон'юнктури ринку, прихід іноземного інвестора, а також збільшення кількості угод щодо злиття і поглинання вимагає адекватного оцінювання власності та джерел фінансування для ефективнішої діяльності українських підприємств.

4. Виклад основного матеріалу

Кожне джерело фінансування має певну вартість, наприклад, треба платити відсотки за банківський кредит. З великої кількості джерел фінансування менеджер повинен вибрати оптимальний варіант.

Концепція вартості капіталу передбачає визначення мінімального рівня доходу, необхідного, щоб покрити витрати на підтримку цього джерела фінансування і не зазначити збитків.

Вартість капіталу – грошова сума, яку потрібно сплатити за отримання майнових прав у конкретних умовах місця і часу.

Фінансовий менеджер повинен знати вартість капіталу своєї компанії з таких причин:

1. Вартість власного капіталу – віддача на вкладені інвесторами ресурси, яку можна використати для визначення ринкової оцінки власного капіталу та прогнозування можливої зміни цін на акції фірми залежно від зміни очікуваних значень прибутку та дивідендів.

2. Вартість позикових коштів асоціюється з відсотками, які сплачує підприємство, тому потрібно вміти вибирати найкращу можливість з декількох варіантів залучення капіталу.

3. Максимізація ринкової вартості фірми є основним завданням управлінського персоналу, досягається в результаті дії низки факторів, зокрема за рахунок мінімізації вартості всіх джерел, які використовує підприємство для фінансування своєї фінансово-господарської діяльності.

4. Вартість капіталу є одним з ключових чинників під час аналізу інвестиційних проектів.

Основними принципами оцінювання капіталу є: принцип попереднього поелементного оцінювання вартості капіталу; принцип узагальнювального оцінювання вартості капіталу; принцип порівнянності оцінки вартості власного і позикового капіталу; принцип динамічного оцінювання вартості капіталу; принцип взаємозв'язку оцінювання поточної та майбутньої середньозваженої вартості капіталу підприємства.

Оцінюючи ринкову вартість підприємства, в українській практиці використовують три основні підходи: витратний, прибутковий та ринковий. У міжнародній практиці вартість бізнесу визначають за чотирима методичними підходами: витратним, прибутковим, ринковим (порівняльним) і опціонним.

Сутність витратного підходу полягає в оцінювання вартості підприємства за витратами на його створення за умови, що воно і надалі діятиме. Як правило, теперішнього або майбутнього власника цікавить здатність підприємства створювати додаткову вартість і наявність переваг і вигод від володіння цим активом у майбутньому, тому сутність дохідного підходу – у визначенні часу і

розмірів доходів, які отримуватиме власник, та ризику, з яким це пов'язано.

Сутність ринкового (порівняльного) підходу полягає у зіставленні вартості підприємства, яке підлягає оцінюванню, з вартістю інших аналогічних підприємств. Для точнішого та об'єктивнішого оцінювання підприємства потрібен комплексний підхід з використанням всіх трьох розглянутих підходів, що допоможе усунути їхню однобічність.

Зазначеним методичним підходам до оцінювання вартості капіталу підприємства притаманні відповідні методи її оцінки (рис. 1).

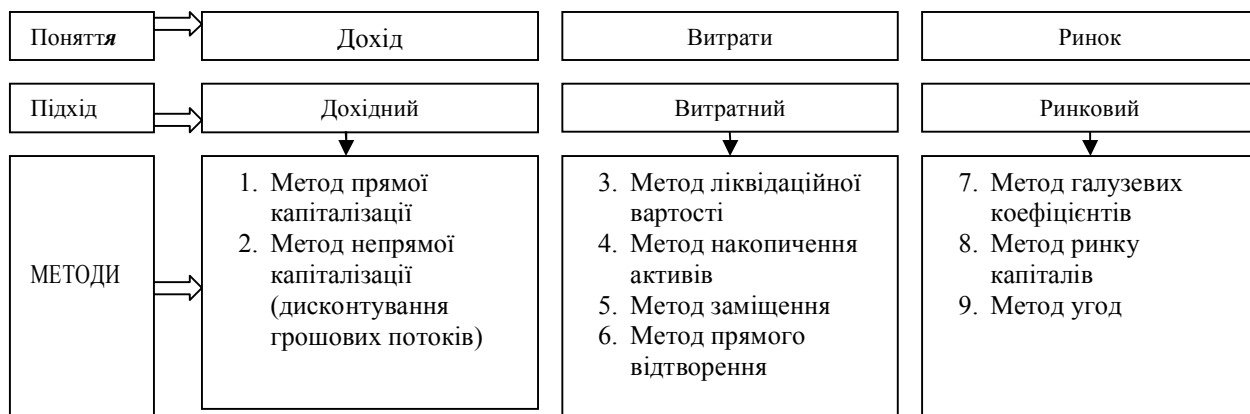

Рис. 1. Відповідність підходу до оцінювання капіталу та його основних методів

Опціонний підхід до оцінювання вартості компанії набув поширення на Заході зовсім недавно і в Україні поки що не використовується. Застосування опціонних моделей ціноутворення дає змогу моделювати й оцінювати вартість різних фінансово-економічних об'єктів зі змінним рівнем ризику, які за іншими підходами оцінювати і моделювати некоректно і практично неможливо. Сфери застосування опціонного підходу такі: оцінювання права на розроблення та комерційну експлуатацію запасів природних копалин; вартості патентів; вартості підприємства, діяльність якого тільки починається і пов'язана з виведенням на ринок принципово нового продукту; вартість акціонерного капіталу компаній, що опинились на межі банкрутства.

З появою опціонів та інших деривативів інвестори отримали право приймати рішення, завдяки яким вони могли з вигодою для себе скористатися вдалим збігом обставин або зменшити втрати. І таке право, стверджує доктор економічних наук Т.В. Момот, в умовах невизначеності володіє вартістю [4, с. 157].

Вибираючи методи для оцінювання бізнесу, необхідно розуміти переваги і недоліки кожного підходу і методу (табл. 1).

Так само слід зазначити, що в міжнародній практиці набули поширення методи оцінювання вартості підприємства з результатуючими показниками діяльності компанії, об'єднаними у певні групи. О. Щербаков поділив методи оцінювання на такі групи.

1. Методи оцінювання, основані на грошових потоках (FCF – Free Cash Flow, ECF – Equity Cash Flow, CCF – Capital Cash Flow, FTE – Flow to Equity).

2. Методи, що базуються на чистій приведеній вартості (NPV – Net Present Value, APV – Average Present Value).

3. Методи, що ґрунтуються на доданій вартості (EVA – Economic Value Added, MVA – Market Value Added) [7, с.46–54].

Остаточню вибирають необхідні методи з позицій здорового глузду. Наприклад:

— якщо мета оцінювання – визначення ліквідаційної вартості, то застосування методу компанії-аналога і методів дохідного підходу нецільно;

— інвестиційна вартість визначатиметься методами дохідного підходу.

Коли методи оцінювання вибрано, починають розрахункові процедури. Після закінчення процесу розрахунків отримують 2-3 цифри (залежно від кількості обраних методів), які відображають вартість підприємства. Підсумкову величину вартості підприємства визначають одним з двох базових методів: математичним зважуванням і суб'єктивним (експертним) зважуванням. Під час вибору питомої ваги кожного методу оцінювання враховують такі чинники:

— характер бізнесу та його активів;

— мета оцінювання та метод, який використовують для визначення вартості;

— кількість і якість даних, що підкріплюють кожний метод.

На вартість капіталу впливають такі фактори: рівень прибутковості інших інвестицій, рівень ризику аналізованого капітального вкладення, джерела фінансування.

Основними джерелами коштів є: внутрішні джерела (кошти власників або учасників у вигляді статутного капіталу, нерозподіленого прибутку та фондів власних коштів); зовнішні джерела – позикові кошти (позики банків та інших інвесторів), тимчасово залучені кошти (кредитори).

Переваги та недоліки підходів оцінки вартості капіталу

Підхід	Переваги	Недоліки
Дохідний	1. Єдиний метод, що враховує майбутні очікування	1. Трудомісткий прогноз
	2. Враховує ринковий аспект (дисконт ринковий)	2. Частково носить імовірнісний характер
	враховує економічне старіння	
Витратний	1. Ґрунтується на реально існуючих активах	1. Часто не враховує вартість НМА та goodwill
	2. Особливо придатний для деяких видів компаній	2. Статичною, немає обліку майбутніх очікувань
		3. Не розглядає рівні прибутку
Ринковий	1. Повністю ринковий метод	1. Заснований на минулому, немає обліку майбутніх очікувань
	2. Відбиває нинішню реальну практику купівлі	2. Необхідний цілий ряд поправок
		3. Важкодоступні дані
Опціоний	1. Враховує високий ступінь мінливості ринку	1. Підтримка зайвої гнучкості в рішеннях може призвести до втрати стратегічних орієнтирів (частого перегляду планів компанії)
	2. Дає кількісну оцінку невідчутним стратегічним можливостям	2. Вимагає команди висококваліфікованих інвестиційних менеджерів
		3. Відсутність практики і досвіду застосування цього підходу в українських компаніях

Поточні активи фінансуються за рахунок короткострокових джерел, а кошти тривалого користування – за рахунок довгострокових джерел коштів. Завдяки цьому оптимізується загальна сума витрат на залучення коштів.

Кожне джерело коштів має певну ціну як суму витрат для його реалізації. Показник, що характеризує ціну капіталу, авансованого в діяльність компанії, називається середньозваженою ціною капіталу (Weighted Average Cost of Capital, WACC) і розраховується за формулою середнього арифметичного зваженого.

$$WACC = \sum_{j=1}^n k_j \cdot d_j,$$

де k_j – вартість І-го джерела коштів (абс. од.);
 d_j – питома вага І-го джерела коштів у загальній їх сумі, %.

На значення показника впливають не тільки внутрішні умови діяльності компанії, але і зов-

нішня кон'юнктура фінансового ринку. Так, у разі зміни процентних ставок змінюється і потрібна акціонерам норма прибутку на інвестований капітал, що впливає на значення WACC.

У процесі стабілізації видів діяльності, масштабів виробництва, зв'язків з контрагентами поступово складається певна структура джерел, оптимальна для конкретної компанії. У найпростішому випадку можна говорити про деяке оптимальне співвідношення між власними і позиковими засобами. Умовно можна вважати, що у компанії, що є стабільною, зі сформованою системою фінансування середньозважена вартість капіталу залишається постійною за певної зміни обсягів інвестиційних ресурсів, які залучаються до капіталу підприємства. Однак після досягнення певної межі вона зростає. Гранична вартість капіталу є функцією обсягу фінансових ресурсів які залучає підприємство для своєї діяльності, а вигляд відповідного графіка зображено на рис. 2.

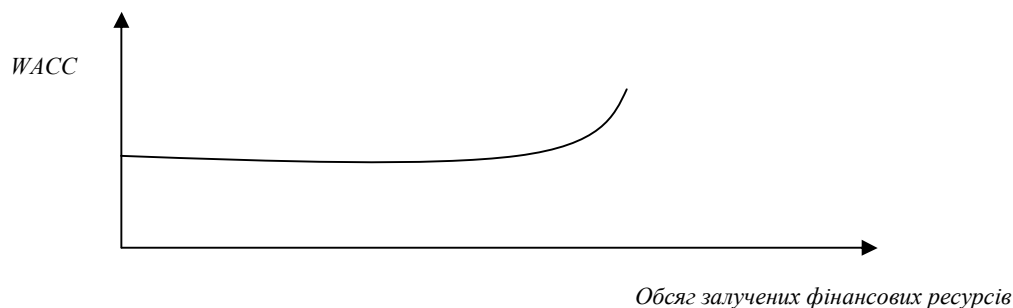

Рис. 2. Графік граничної вартості капіталу підприємства

Рис. 3. Загальна процедура оцінювання вартості компанії з використанням методу WACC

Процедура визначення середнього значення вартості капіталу доволі проста, треба використовувати баланс фірми, щоб встановити частку кожного джерела фінансування.

Якщо підприємство залучило капітал, випустивши акції і довгострокові облигації, які відображаються в балансі на певну дату і за номінальною вартістю, то за умови котирування акцій на біржі треба враховувати їхню ринкову вартість, обчислюючи середньозважену вартість капіталу, оскільки у такому разі збільшується частка цієї частини капіталу порівняно з іншими компонентами структури капіталу підприємства. Тому для розрахунку WACC бажано використовувати частки, визначені на основі ринкових цін цінних паперів, що і відобразатиме реальну ринкову ситуацію. Загальну процедуру оцінювання компанії з використанням методу розрахунку WACC показано на рис. 3 [6].

5. Висновки

Адекватне оцінювання вартості капіталу підприємства особливо потрібна в державному секторі економіки і залишається актуальною темою для оцінювання ринкової вартості підприємств, які підлягають приватизації.

Для застосування опціонного методу оцінювання вартості бізнесу потрібно вдосконалювати роботу фондового ринку України, сприяти детінізації економіки і спонукати підприємства до первинного розміщення акцій, по-перше, на українських фондових біржах, а надалі і IPO на акредитованих Державною комісією по цінних паперах та фондовому ринку зарубіжних ринках капіталу.

Для того щоб знизити вартість залучуваного власного капіталу і забезпечити ефективніше його функціонування у фінансово-господарській діяльності підприємства в умовах ринку, потрібний ви-

хід на фондовий ринок. Сьогодні багато великих українських компанії зацікавлені в IPO і з цією метою структурують свої активи, готують цінні папери до лістингу на біржі, забезпечують прозоріше корпоративне управління і ведення бізнесу, що дасть змогу залучити нових інвесторів, знизити витрати на залучення капіталу та підвищить вартість компанії загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента. Т. 2. / И. А. Бланк – К. : Ольга-Н, Ника-Центр. – 2001. – 512 с. – ("Серия библиотека финансового менеджера". Вып.7).
2. Крамаренко Г. О. Финансовый менеджмент: учебник / Г. О. Крамаренко, О. С. Чорна – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.
3. Матюшенко І. Ю. Основы финансового менеджмента: навч. посіб. / І. Ю. Матюшенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 220 с.
4. Момот Т. Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології / Т. Момот. – Х. : Фактор, 2007. – 224 с.
5. Момот Т. В. Інвестиційна привабливість акціонерного товариства: удосконалення методики оцінки / Т. В. Момот // Менеджер. – 2005. – № 4 (34). – С. 117–122.
6. Огієр Т. Стандартний метод розрахунку вартості капіталу. [Електронний ресурс]: / Т. Огієр, Д. Ратман, Л. Спайсер. – Україна фінансова. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку http://ufin.com.ua/analit_mat/sdu/018.htm.
7. Щербаков О. Н. Методы оценки и управления стоимостью компании, основанные на концепции экономической добавленной стоимости / О. Н. Щербаков // ФМ. – 2003. – № 3. – С. 46–54.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ПРИДБАННЯ ТА ВВЕДЕННЯ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ

Анотація. З'ясовано чинники, що впливають на відображення в обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки. Запропоновано порядок документального оформлення придбання комп'ютерної техніки та відображення в обліку введення її в експлуатацію.

Ключові слова: організація обліку, комп'ютерна техніка.

Tkach I.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND PURCHASING COMMISSIONING COMPUTER EQUIPMENT

Annotation. In this article the factors of affecting the accounting of purchasing and putting into operation of computer equipment are determined. The order of documentary registration of purchase of computer equipment and accounting of putting into operation of computer equipment is offered.

Keywords: organization of accounting, computer equipment.

1. Вступ

Нині неможливо уявити роботу будь-якого підприємства без використання комп'ютерної техніки. Комп'ютерні технології значно спрощують роботу працівників майже у всіх сферах діяльності. Однак потрібно розв'язати питання щодо правильного відображення в обліку придбання комп'ютерної техніки та подальшого її обліку, оскільки це впливає на дані балансу та фінансові результати підприємства.

Теорію і практику ведення обліку капітальних вкладень досліджувало багато науковців, серед яких М. І. Бондар, Ф. Ф. Бутинець, З. Задорожній, Я. Д. Крупка, Н. М. Лисенко, І. М. Павлюк, Л. К. Сук та інші. Разом з тим, деякі питання відображення в обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки є дискусійними та потребують подальшого розроблення.

2. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – дослідити організацію обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки та його удосконалення.

3. Виклад основного матеріалу

На побудову обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки впливають цілі її придбання (перепродаж або використання для власних потреб) та способи їх придбання (окремими частинами або як цілісного пристрою).

Найпоширенішими видами засобів обчислювальної техніки є персональний комп'ютер та портативний комп'ютер (ноутбук або нетбук). Персональний комп'ютер – це комплекс пристроїв, в який входить системний блок, що, своєю чергою, є комплексом пристроїв (корпус системного блока, материнська плата, процесор, оперативна пам'ять, жорсткий диск, оптичний привод тощо), монітор, клавіатура, та маніпулятор "миша". Портативний комп'ютер (далі ноутбук) є неподільним пристроєм, який об'єднує монітор, системний блок і клавіатуру.

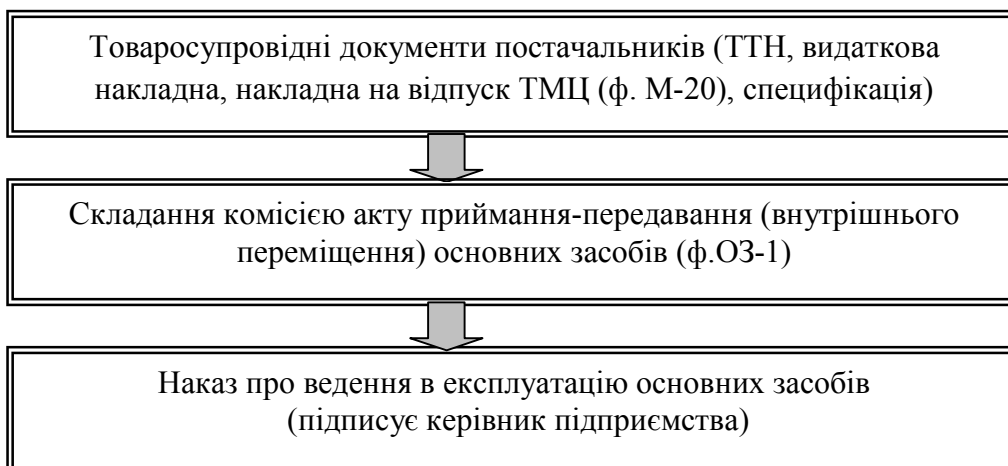
Відповідно до п. 5 ст. 8 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. № 996-XIV підприємство самостійно визначає облікову політику [1].

Згідно з абзацом першим п. 4 П(С)БО 7 "Основні засоби", "об'єкт основних засобів – це: закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього; конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій; відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс – певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно; інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється підприємством" [2].

Згідно з абзацом другим п. 4 П(С)БО 7 "Основні засоби" "якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів" [2].

Зазначимо, що абзац 2 п. 4 П(С)БО 7 "Основні засоби" не має зобов'язального характеру. Тому підприємство самостійно може вибирати: чи визнавати частини, які мають різний строк корисного використання, окремими об'єктами основних засобів, чи обліковувати їх в складі одного об'єкта основних засобів. Варіант обліку основних засобів доцільно зазначити в Наказі про облікову політику.

Згідно з п. 8. Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів, "для аналітичного обліку та забезпечення спостереження за використанням у місцях експлуатації основних засобів кожному об'єкту присвоюється інвентарний номер. Якщо частина (компонент) основних засобів визнана підприємством окремим об'єктом основ-

Рис. 1. Схема документообігу придбання та введення в експлуатацію об'єкта основних засобів

них засобів, то їй також присвоюється інвентарний номер" [3].

Під час придбання комп'ютерної техніки у товаросупровідних документах постачальників (рахунках, накладних, специфікаціях тощо) можуть зазначатись складові частини комп'ютера, а може бути вказана тільки одна позиція – комп'ютер. В першому випадку може визнаватись як один, так і декілька об'єктів основних засобів (інших необоротних матеріальних активів), в другому – тільки один об'єкт основних засобів – комп'ютер. Виби-

раючи варіант відображення в обліку введення в експлуатацію комп'ютерної техніки, слід враховувати очікуваний строк корисного використання комп'ютерної техніки та межу малоцінності активів, яку встановлено в наказі про облікову політику підприємства. Детальніше чинники, що впливають на відображення в обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки охарактеризовано в табл. 1.

Отже, персональний комп'ютер на балансі підприємства може відобразитися як один об'єкт

Таблиця 1

Чинники, що впливають на відображення в обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки

№ з/п	Чинники	Варіант відображення в обліку
1	Мета придбання: - перепродаж - використання у власній діяльності	- відображається у складі товарів - відображається у складі капітальних вкладень
2	Деталізація інформації в товаросупровідних документах постачальників: - вказано одну позицію - вказано окремі складові (монітор, миша, процесор, оперативна пам'ять, тощо)	- один об'єкт основних засобів - один об'єкт основних засобів або декілька об'єктів основних засобів (інших необоротних матеріальних активів)
3	Строк корисного використання складових комп'ютера: - однаковий (більше ніж рік) - різний (більше ніж рік) - менше ніж рік	- один об'єкт основних засобів - один об'єкт основних засобів або декілька об'єктів основних засобів (інших необоротних матеріальних активів) - малоцінні швидкозношувані предмети
4	Межа малоцінності: - вище від межі малоцінності - нижче від межі малоцінності	- основні засоби - інші необоротні матеріальні активи

основних засобів – персональний комп'ютер, і як декілька об'єктів основних засобів (інших необоротних матеріальних активів) – системний блок, монітор, клавіатура, маніпулятор "миша", а ноутбук доцільно відображати як окремий об'єкт основних засобів. Як правило, з комп'ютером експлуатуються також так звані периферійні пристрої (принтер, сканер тощо). У балансі їх доцільно відображати окремими об'єктами основних засобів.

Придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки здійснюється в декілька етапів. Загальну схему документообігу під час надходження об'єкта основного засобу подано на рис. 1.

Для того, щоб оформити зарахування до складу основних засобів окремих об'єктів та введення їх в експлуатацію, складають акт приймання-передавання (внутрішнього переміщення) основних засобів (форма № ОЗ-1). Під час приймання основних засобів акт (накладна) оформляє в одному примірнику на кожний окремий об'єкт приймальна комісія, призначена розпорядженням (наказом) керівника підприємства (організації). Складання загального акта для приймання декількох об'єктів основних засобів допускається лише в обліку господарського інвентарю, інструменту, обладнання тощо, якщо ці об'єкти однотипні, мають однакову вартість та прийняті в одному календарному місяці. Акт (накладну), після його оформлення, з доданою технічною документацією, що стосується об'єкта, передають до бухгалтерії підприємства. Його підписує головний бухгалтер та затверджує керівник підприємства, організації чи особи, на це уповноважені [4].

В акті приймання-передавання (внутрішнього переміщення) основних засобів (форма № ОЗ-1) вказують номер та дату наказу про введення в експлуатацію основного засобу, приклад якого наведено нижче.

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«НАЗВА ПІДПРИЄМСТВА»**

НАКАЗ № 9

1 березня 2011 року м. Київ
Про введення в експлуатацію основних засобів

У зв'язку з виробничою необхідністю

НАКАЗУЮ:

Ввести в експлуатацію основний засіб з 1 квітня 2011 р.

Програмно-технічний комплекс комп'ютер AMD Athlon 4800+X2 з монітором Samsung 961BW – 1 шт. Термін корисного використання 60 місяців.

Директор _____ І. І. Іваненко
(підпис)

Якщо в товаросупровідних документах пос-
тачальників вказано тільки складові комп'ютера, а

передбачається введення в експлуатацію одного основного засобу як цілісного об'єкта, то на підприємстві доцільно перед веденням в експлуатацію створити основний засіб. Таку господарську операцію можна оформити актом створення основного засобу довільної форми, проте з усіма передбаченими чинним законодавством для первинного документа реквізитами. Приклад акта створення основного засобу наведено нижче.

"Затверджую"
Директор ТОВ "Назва підприємства"
_____ І. І. Іваненко
"1" березня 2011 р.

**Акт створення основного засобу
"Програмно-технічний комплекс комп'ютер AMD
Athlon 4800+X2
з монітором Samsung 961BW"**

Комісія у складі головного конструктора, головного бухгалтера, інженера-конструктора 1-ї категорії підтверджує факт створення основного засобу "Програмно-технічний комплекс комп'ютер AMD Athlon 4800+X2 з монітором Samsung 961BW", первісна вартість якого становить 2466,66 грн.

На створення основного засобу "Програмно-технічний комплекс комп'ютер AMD Athlon 4800+X2 з монітором Samsung 961BW" використано матеріальні цінності згідно нижче наведеним переліком

№	Назва матеріальної цінності	Одиниця виміру	Кількість	Ціна без ПДВ, грн.
1	Відеокарта 256 MB PCI-E RadeOn HD2400Pro GigaByte DDR2 DVI TV-out	шт.	1	133,33
2	Вінчестер SATA 120 GB WD 8MB 7200rpm	шт.	1	205,83
3	Дисковод FDD 1,44 ALPS	шт.	1	25,33
4	Клавіатура Genius KB -06X2 PS/2 black	шт.	1	24,58
5	Корпус Codegen 6215-CA 400W	шт.	1	159,37
6	Материнська плата ASUS nVIDIA GeForce 6100 M2N-MX SE Plus mATX	шт.	1	235,73
7	Монітор TFT19" Samsung 961 BW (LS19PFWDFV)	шт.	1	1114,79
8	Мишка A4Tech OP-620D PS/2 black	шт.	1	16,65
9	Оптичний привод DVD+-RW Asus DRW-2014S1 Black bulk	шт.	1	134,79
10	Процесор AMD Athlon 4800+X2 Socket AM2 box (Energy efficient (65W))	шт.	1	338,56
11	Модуль пам'яті DDR II 1024MB PC2-5300 VRAM (667 MHz)	шт.	1	77,70
Разом				2466,66

Голова комісії: головний конструктор _____
підпис
(розшифровка підпису)

Члени комісії: головний бухгалтер _____
підпис
(розшифровка підпису)

інженер-конструктор 1-ї к. _____
підпис
(розшифровка підпису)

Створення основного засобу здійснено з метою його використання у господарській діяльності підприємства.

Розглянемо відображення в обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки. Підприємство придбало монітор за 1200 грн., системний блок – за 6000 грн., клавіатуру – за 240 грн., маніпулятор "миша" – за 120 грн. та сканер за 900 грн. На підприємстві встановлено межу малоцінності активів у розмірі 1000 грн.

Кореспонденцію рахунків з придбання комп'ютерної техніки наведено в табл. 2.

одразу зараховуючи комп'ютерні комплектуючі до складу капітальних вкладень. Оприбутковувати складові комп'ютера у складі виробничих запасів доцільно в тому разі, коли на момент їх оприбуткування неможливо визначити, на які цілі їх використовуватимуть (поточний ремонт комп'ютера, модернізацію чи на створення нового комп'ютера).

Розглянемо приклад. Підприємство придбало монітор у постачальника А за 1200 грн., корпус системного блока (360 грн.), материнську плату (1200 грн.), процесор (1200 грн.) – у постачальника Б, оперативну пам'ять (600 грн.), жорсткий диск

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків з обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Д-т	К-т	
Варіант I. Оприбуткування комп'ютера і сканера як окремих об'єктів основних засобів (інших необоротних матеріальних активів)				
1	Оприбутковано комп'ютерну техніку:			
	- комп'ютер	152	631	6300,00
	- сканер	153	631	750,00
	- податок на додану вартість	641	631	1410,00
2	Введено в експлуатацію:			
	- комп'ютер	104	152	6300,00
	- сканер	112	153	750,00
Варіант II. Оприбуткування системного блока, монітора, клавіатури, "миші" та сканера як окремих об'єктів основних засобів (інших необоротних матеріальних активів)				
3	Оприбутковано комп'ютерну техніку:			
	- системний блок	152	631	5000,00
	- монітор	152	631	1000,00
	- клавіатуру	153	631	200,00
	- маніпулятор "миша"	153	631	100,00
	- сканер	153	631	750,00
	- податок на додану вартість	641	631	1410,00

Складові частини комп'ютера (монітор, системний блок, клавіатура тощо) не можуть самостійно експлуатуватись, тому в бухгалтерському обліку комп'ютер доцільно відображувати як окремих об'єкт основних засобів і не ділити його на складові частини. Периферійні пристрої (сканер, принтер, тощо) можуть і експлуатуватись у складі одного комп'ютера, і під'єднуватись до кількох комп'ютерів через локальну мережу, тому їх доцільно відображувати як окремі об'єкти основних засобів. Тому перший варіант відображення в обліку придбання комп'ютерної техніки є оптимальним.

Як правило, комп'ютери закупаються в одного постачальника, але можливий варіант коли монітор придбано в одного постачальника, системний блок (або окремі його складові) в другого, програмне забезпечення в третього, і складові комп'ютера потребують монтажу та налаштування. В такому разі можна відображувати придбання комплектуючих комп'ютера двома способами: оприбутковуючи їх як виробничі запаси, із подальшим списанням на капітальні вкладення, або

(600 грн.), клавіатуру (240 грн.) і "мишу" (120 грн.) – у постачальника В.

Кореспонденцію рахунків з обліку придбання комплектуючих комп'ютерної техніки наведено в табл. 3.

4. Висновки

На нашу думку, другий варіант обліку придбання комп'ютерних комплектуючих є простішим, оскільки не потрібні зайві операції з оприбуткування комплектуючих на склад та списання їх на капітальні вкладення. Цей варіант доцільно застосовувати, коли на момент оприбуткування комплектуючих комп'ютерної техніки достовірно відомо, на які цілі їх використовуватимуть.

Отже, внесені пропозиції щодо документального оформлення та відображення в обліку придбання та введення в експлуатацію комп'ютерної техніки та її комплектуючих забезпечать їх достовірне відображення в обліку і звітності. У зв'язку зі швидким розвитком комп'ютерних технологій потрібно надалі працювати над питанням відображення в обліку їх надходження на підприємство.

**Кореспонденція рахунків з обліку придбання та введення в експлуатацію
комплектуючих комп'ютерної техніки**

№ п.п.	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Д-т	К-т	
Варіант I. Оприбуткування комплектуючих як виробничих запасів				
1	Оприбутковано монітор від постачальника А: - монітор - податок на додану вартість	152 641	631 631	1000,00 200,00
2	Оприбутковано комплектуючі від постачальника Б: - корпус системного блока - материнську плату - процесор - податок на додану вартість	202 202 202 641	631 631 631 631	300,00 1000,00 1000,00 460,00
3	Оприбутковано комплектуючі від постачальника В: - оперативна пам'ять - жорсткий диск - клавіатуру - "мишу" - податок на додану вартість	202 202 202 202 641	631 631 631 631 631	500,00 500,00 200,00 100,00 350,00
4	Списано комплектуючі на монтаж комп'ютера	152	202	3600,00
5	Отримано послуги з монтажу комп'ютера: - вартість послуг - податок на додану вартість	152 641	631 631	500,00 100,00
6	Введено в експлуатацію комп'ютер	104	152	4100,00
Варіант II. Віднесення комплектуючих одразу до складу капітальних вкладень				
7	Оприбутковано монітор від постачальника А: - монітор - податок на додану вартість	152 641	631 631	1000,00 200,00
8	Оприбутковано комплектуючі від постачальника Б: - вартість корпусу системного блока - вартість материнської плати - вартість процесора - податок на додану вартість	152 152 152 641	631 631 631 631	300,00 1000,00 1000,00 460,00
9	Оприбутковано комплектуючі від постачальника В: - вартість оперативної пам'яті - вартість жорсткого диска - вартість клавіатури - вартість "миші" - податок на додану вартість	152 152 152 152 641	631 631 631 631 631	500,00 500,00 200,00 100,00 350,00
10	Отримано послуги монтажу комп'ютера: - вартість послуг - податок на додану вартість	152 641	631 631	500,00 100,00
11	Введено в експлуатацію комп'ютер	104	152	4100,00

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : від 16.07.1999 р. № 996-XIV.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92.

3. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30 вересня 2003 р. № 561.

4. Про затвердження типових форм первинного обліку: затверджено наказом Міністерства статистики України від 29 грудня 1995 р. № 352.

МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗА ДОТАЦІЯМИ НА ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Висвітлено методику бухгалтерського обліку за дотаціями на хлібопекарських підприємствах, в якій визначено порядок документального оформлення таких операцій та схему їх відображення в синтетичному обліку.

Ключові слова: облік за дотаціями, хлібопекарські підприємства.

Trufina J.

A METHOD OF RECORD-KEEPING IS AFTER GRANTS ON BAKERY ENTERPRISES

Summary. In the article the method of account is reflected after grants on bakery enterprises, in which certainly order of documentary registration of such operations and chart of their reflection synthetic account.

Keywords: accounting for grants, bakery enterprises.

1. Вступ

Розглядаючи формування фінансового результату основної діяльності хлібопекарських підприємств, слід звернути увагу на проблеми одержання доходів від реалізації продукції, які, з одного боку, мають слугувати джерелом для покриття матеріальних витрат, амортизації, витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи, непрямих податків, а з іншого – залежать від обґрунтовано визначеної ціни.

Реалізація продукції та отримання доходів в умовах конкуренції стають центральними проблемами функціонування підприємства.

Бухгалтерський облік повинен забезпечити дані не лише про обсяг продукції та доходи від її реалізації, але й про асортимент продукції, масштаби продажу, ціни, продуктивність праці, якість продукції, собівартість, витрати на збут, канали збуту й витрати на їхнє функціонування та інші показники, необхідні для управління процесом реалізації.

Ціна на хліб як на продовольчі товари, щодо яких запроваджено державне регулювання, сьогодні визначається відповідно до Постанови Кабміну України "Про затвердження Порядку формування цін на продовольчі товари, щодо яких запроваджено державне регулювання" від 17 квітня 2008 р. № 373. Ця Постанова розроблена задля встановлення єдиних методологічних засад формування ціни на продовольчі товари, щоб запобігти необґрунтованому завищенню їхньої собівартості та цін на ці товари, а також забезпечити рентабельну діяльність підприємств.

Так, оптову ціну продовольчого товару визначають на підставі повної планованої собівартості виробництва з урахуванням нормативу рентабельності без податку на додану вартість, який визначає уповноважений орган з регулювання цін або інших податків, зборів, що нараховуються суб'єкту господарювання – покупцеві товару [2]. Оскільки хліб і хлібобулочні вироби є продуктом першої необхід-

ності, а ціни на соціальні (масові) сорти хліба підлягають державному регулюванню – дотримання вимог вищезазначеної постанови може призвести до збитковості хлібопекарських підприємств.

Для підприємств хлібопекарської промисловості адміністративне стримування рівня цін на хліб та хлібобулочні вироби, з огляду на одночасне значне зростання ціни на складові їхньої собівартості – борошно, дріжджі, маргарин, олію, мінімальну заробітну плату, паливно-енергетичні ресурси тощо – є головним чинником фінансової нестабільності, неліквідності, інвестиційної непривабливості. З подорожчанням борошна собівартість виробництва хліба неминуче підвищується.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомим внеском у теоретичні дослідження проблем обліку фінансових результатів на хлібопекарських підприємствах стали праці В. В. Сопка, І. М. Павлюка, Ю. А. Вериги, С. Г. Хозяєвої. Однак низка організаційно-методичних проблем обліку фінансових результатів підприємств хлібопекарської галузі в умовах формування нових підходів до управління потребує подальших наукових досліджень.

3. Мета статті і постановка завдання

Обґрунтовано, що необхідне подальше вдосконалення механізму державної підтримки галузі, щоб запобігти збитковості хлібопекарських підприємств у зв'язку з державним регулюванням цін на соціальні види хліба

4. Виклад основного матеріалу

Стримуючи зростання цін на продукцію за рахунок прибутку хлібопекарських підприємств, держава позбавляє галузь власних інвестиційних ресурсів, потрібних для її розвитку і підвищення конкурентоспроможності. Підприємства хлібопечення не можуть повноцінно розвиватися, інвестувати кошти в технічне переобладнання виробництва, впроваджувати енергоощадні технології.

Для підтримки хлібопекарських підприємств та з урахуванням позицій "Укрхлібпрому" і Все-

української асоціації пекарів Постановою Кабміну України від 26 березня 2008 р. № 276 було внесено зміни. На хлібобулочні вироби, питома вага яких становить майже 24 % від загального обсягу виробництва, та хліб з додаванням цукру, жиру, інших наповнювачів скасовано державне регулювання, тому ціни на них сьогодні формуються у вільному режимі. Крім того, цією ж постановою надано право облдержадміністраціям, які визначають граничний рівень рентабельності виробництва хліба рекомендувати установлювати його на рівні, не нижчому за 15 %. Питома вага продукції, ціни на яку підлягають державному регулюванню, становить близько 80 %. Тому застосування такого рівня рентабельності дасть змогу підприємствам розвиватися, інвестувати кошти в технічне переобладнання виробництва, впроваджувати енергоощадні технології, вирішувати соціальні питання працівників і надалі забезпечити їхню фінансову стійкість і платоспроможність. За економічними розрахунками, якщо встановити на рівні 15 % рентабельність виробництва хліба масового вжитку, ціни на який підлягають державному регулюванню, відрахування до бюджету становитимуть 122 млн. грн.

Політика ціноутворення хліба з огляду на фінансовий стан хлібопекарської галузі вимагає певних форм державної підтримки соціально-орієнтованого виробництва, яка може здійснюватися у таких напрямках:

1) запровадження податкових пільг у вигляді тимчасового звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, що спрямовується виключно на технічне переоснащення фізично зношеного та застарілого технологічного обладнання, а також впровадження енергоощадного устаткування;

2) зменшення ставки податку на додану вартість під час реалізації хліба та хлібобулочних виробів;

Останні два заходи спрямовані на поступовий перехід підприємств хлібопекарської галузі на вільне ціноутворення.

Однак, запроваджуючи механізм дотацій, необхідно законодавчо врегулювати єдині методологічні підходи щодо бухгалтерського обліку, оподаткування таких операцій державної допомоги та їхнє відображення у фінансовій звітності. Як свідчить аналіз нормативно-правової бази, питання бухгалтерського обліку дотацій підприємствами нормативно не врегульовано, прямого законодавчого визначення терміна "дотація" немає, і на практиці його підміняють терміном "субсидія" чи "субвенція", тобто існують розбіжності в його тлумаченнях, що призводить до проблем в оподаткуванні таких господарських операцій.

Під терміном "дотація з бюджету" слід розуміти видаток держави у формі передавання ресурсів суб'єкту господарювання в обмін на минуле або майбутнє дотримання певних умов, які пов'язані з операційною діяльністю, що реалізується як захід уряду. Щодо фінансового забезпечення операційної діяльності хлібопекарських підприємств термін "дотація" пов'язаний з компенсацією збитків минулих років через невідповідність встановлених цін на хліб і хлібобулочні вироби.

Відобразити в обліку дотацію означає визнати, документально оформити, оцінити, здійснити бухгалтерські записи і відобразити у фінансовій звітності.

Так, підставою і документальним підтвердженням для здійснення розрахунків з дотації є:

1) розрахунок за формою, що наведена у табл. 1, складений на основі облікової інформації даних аналітичного, синтетичного обліку, статистичних спостережень, розрахунково-аналітичних документів та підтверджувальних документів, що додаються;

Таблиця 1

Розрахунок обсягу дотацій бюджету на хлібопекарську продукцію для КП "Хлібокомбінат Рівненської РСС" за січень 2011 р. (тис. грн.)

Назва хліба та хлібобулочних виробів	Фактичні витрати на виробництво продукції	Фактично реалізована продукція за плановими оптовими відпускними цінами, грн.	Різниця між фактичними витратами та фактично реалізованою продукцією (гр. 2-гр.3)	Дотація з бюджету, яку отримало підприємство	Обсяг заборгованості, яка підлягає відшкодуванню бюджетом (гр. 4-гр.5)
1	2	3	4	5	6
Житній	33,2	30,4	2,8	2,8	-
Особливий	83,0	76,0	7,0	5,0	2,0
Разом	116,2	106,4	9,8	7,8	2,0

3) надання дотацій підприємствам галузі;

4) впровадження механізму адресних дотацій (з державного чи місцевих бюджетів) малозабезпеченим верствам населення на рівні фізіологічного споживання хліба.

2) довідка про фактичну собівартість хлібопекарської продукції, яку підписав керівник або інша уповноважена особа підприємства та яка скріплена його печаткою;

3) копії розпоряджень облдержадміністрації щодо визначення граничних рівнів рентабельності хлібобулочних виробів;

4) звіти про витрати на виробництво та фінансові показники діяльності хлібопекарського підприємства, підписані керівником та скріплені печаткою;

5) документи, що підтверджують фактично реалізовану продукцію (зазвичай форми статистичних спостережень).

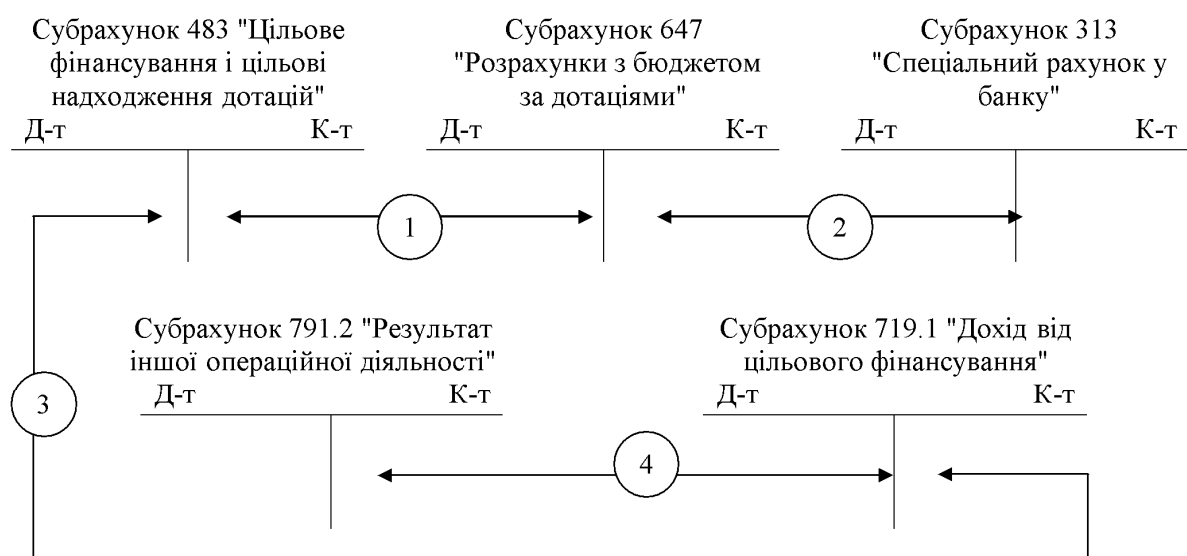
За зазначеного документального забезпечення визнання дебіторської заборгованості бюджету слід відобразити у бухгалтерському обліку кореспонденцією рахунків за дебетом субрахунку 647 "Розрахунки з бюджетом по дотаціях" та за кредитом субрахунку 483 "Цільове фінансування і цільові надходження дотацій".

внести у свій робочий план рахунків субрахунок 483 "Цільове фінансування і цільові надходження дотацій" для аналітичного обліку та узагальнення інформації.

Якщо підприємство отримує цільове фінансування для придбання запасів (зерна, борошна), то згідно з п.17 П(С)БО 15 "Дохід", суми цільового фінансування зараховують до доходів у тих звітних періодах, у яких здійснені витрати, на які одержано кошти з бюджету. Суми цільового фінансування включають до доходів за кредитом субрахунку 718.1 "Дохід від цільового фінансування".

Схематично порядок обліку розрахунків за дотаціями на хлібопекарських підприємствах зображено на рис. 1.

Рекомендована методика синтетичного обліку розрахунків з бюджетом за дотаціями відповідає

Рис. 1. Запропонована схема синтетичного обліку розрахунків за дотаціями на хлібопекарських підприємствах

Умовні позначення:

- 1 – визнання дебіторської заборгованості бюджету;
- 2 – отримання коштів на спеціальний рахунок у банку;
- 3 – визнано дохід від отримання дотацій;
- 4 – списання суми доходу від одержання дотацій.

Питання визнання доходу від отримання дотації за своєю суттю доволі складне і недостатньо нормативно врегульоване. Підприємство має два варіанти визнання доходу від отримання дотації з відображенням в бухгалтерському обліку кореспонденції рахунків за дебетом рахунку 483 "Цільове фінансування і цільові надходження дотацій" і кредитом субрахунку 719 "Інші доходи від цільового фінансування":

1) визнати дотацію у момент підписання акта з фінвідділом;

2) визнати дотацію тоді, коли фактично кошти будуть отримані й ними відшкодуватимуться витрати операційної діяльності минулих періодів підприємства.

Хлібопекарське підприємство повинно передбачити в наказі про облікову політику, а також

вимогам П(С)БО, а її впровадження дасть змогу покращити інформаційне забезпечення внутрішньогосподарського контролю за формуванням фінансових результатів.

5. Висновки

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що реалізація механізму дотацій в хлібопекарській галузі створить передумови для формування соціально-орієнтованої політики на підприємствах різних форм власності. Витрати останніх у зв'язку з виробництвом "соціальної" продукції, держава може компенсувати податковими пільгами, зокрема на рівні найбільших податків (податку на прибуток і податку на додану вартість), які, до речі, доволі поширені у розвинених країнах.

Доцільно припустити, що становлення ринкової економіки, зростання заробітної плати і со-

ціальних виплат, поліпшенню якості життя населення створить необхідні передумови для трансформації соціально-орієнтованого хлібопекарського виробництва у ринкове, відмінними рисами якого є вільне ціноутворення і відсутність адміністративного тиску на підприємства хлібопекарської галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порядок декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від

17.10.2007 р. № 1222: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.=1222-2007-%EF.**

2. Порядок формування цін на продовольчі товари, щодо яких запроваджено державне регулювання: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2008 р. № 373: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

3. Гура Н. О. Облік видів економічної діяльності: навч. посібник / Н. О. Гура. – К. : Знання, 2004. – 541 с.

УДК 657.334.722.8

Уманська В. Г., Мельник Л. Ю.

АУДИТ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Анотація. Проаналізовано параметри дослідження статутного капіталу. Розкриті особливості формування статутного капіталу окремих суб'єктів господарювання та визначено засоби, що дадуть змогу підвищити ефективність аудиту статутного капіталу.

Ключові слова: аудит статутного капіталу, фінансові установи.

Umanska V., Melnyk L.

AUDIT OF THE SHARE CAPITAL OF FINANCIAL INSTITUTIONS

Summary. The article analyzes the options of investigation share capital. Features of formation share capital of individual entities are given and determined the means of improving the efficiency audit of the share capital.

Keywords: audit of share capital, financial institutions.

1. Вступ

Розмір, формування та рух статутного капіталу характеризує платоспроможність, ліквідність та фінансову стабільність суб'єктів ринку фінансових послуг. Незалежний контроль у формі аудиту за формуванням та рухом статутного капіталу, дотриманням передбачених нормативними актами нормативів є основою для запобігання можливим порушенням та зловживанням, що сприяє захисту прав інвесторів та кредиторів, стабілізації фінансового сектору загалом.

Актуальність теми визначається недостатньою урегульованістю операцій зі статутним капіталом в Україні. Це, насамперед, стосується неузгодженості норм чинного законодавства, нормативних документів бухгалтерського і податкового обліку, відсутності методичного забезпечення.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сьогодні науковці переважно розглядають капітал як економічну категорію або як предмет фінансового аналізу. Але більшість дослідників не приділяє належної уваги саме статутному капіталу, вважаючи його елементом власного капіталу. Серед авторів, праці яких стосуються статутного капіталу, можна виділити таких, як: Ф. Ф. Бутинець, М. В. Кужельний, В. В. Сопко, С. Ф. Голов,

В. М. Костюченко, В. М. Пархоменко, Дж. Робертсон, Дж.К. Лоббек.

Науково-практичне значення дослідження пояснюється відсутністю єдиних організаційних і методичних підходів до аудиту статутного капіталу в системі управління підприємствами, недостатнім обсягом досліджень з цієї теми, а також потенційними помилками щодо облікових оцінок статутного капіталу під час аудиту.

3. Мета статті і постановка завдання

Сформулювати підходи щодо здійснення аудиту статутного капіталу, визначити місце статутного капіталу в процесі аудиторської перевірки. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, законодавчі та нормативні акти, що регулюють формування і зміну статутного капіталу, бухгалтерський облік і аудит операцій зі статутним капіталом.

Визначення місця статутного капіталу під час аудиторської перевірки, удосконалення методології обліку і визнання у фінансовій звітності статутного капіталу та операцій з ним; розроблення науково обґрунтованої методики аудиту статутного капіталу.

4. Виклад основного матеріалу

Фінансово-господарська діяльність підприємства будь-якої організаційно-правової форми розпочинається з формування статутного капіталу.

Статутний капітал – це надані фінансовій установі або залучені нею на засадах, визначених законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за установою на праві власності або повного господарського відання. За рахунок статутного капіталу фінансова установа формує власні (основні та оборотні) кошти.

Мета аудиту статутного капіталу – встановити достовірність первинних даних відносно формування та використання статутного капіталу, повноти і правильності відображення інформації в облікових регістрах та звітності суб'єкта господарювання.

Для аудиту операцій зі статутним капіталом слід використовувати наказ про облікову політику, документи, що підтверджують право власності на активи, які є внесками до статутного капіталу, організаційні документи – свідоцтво про державну реєстрацію, накази та розпорядження, протоколи тощо, первинні документи з обліку статутного капіталу, облікові регістри, які застосовують для відображення операцій з обліку власного капіталу, акти та довідки попередніх перевірок, аудиторські висновки та іншу документацію, що узагальнює результати контролю, фінансову звітність (ф. № 1 "Баланс", ф. № 4 "Звіт про власний капітал").

Аудит статутного капіталу необхідно виконувати за параметрами:

- а) легітимності – відповідність встановленим нормам порядку формування та руху статутного капіталу;
- б) власності на активи, внесені до статутного капіталу;
- в) персоніфікації засновників;
- г) відповідності обліку та звітності нормативним вимогам.

Під час дослідження параметрів легітимності, власності на активи та персоніфікації засновників слід дотримуватись, зокрема, вимог Міжнародного стандарту аудиту (МСА) 315 "Розуміння суб'єкта господарювання і його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень" [1, с. 356–411]. Аудитор повинен зрозуміти особливості суб'єкта господарювання та його середовища, зокрема його внутрішнього контролю, для того щоб визначити й оцінити ризики істотного викривлення формування та руху статутного капіталу через шахрайство або помилки.

Розуміння аудитором суб'єкта господарювання та його середовища досягається з'ясуванням таких аспектів:

- а) визначення галузі, нормативної бази та інших зовнішніх факторів;
- б) характер суб'єкта господарювання, зокрема вибір і застосування облікової політики;

в) характер діяльності підприємства, який може призвести до суттєвих викривлень у формуванні статутного капіталу;

г) оцінювання та огляд результатів формування статутного капіталу суб'єкта господарювання;

д) оцінювання внутрішнього контролю щодо формування та руху статутного капіталу [1, с. 356–411].

Щоб добитись такого розуміння, необхідно, зокрема, вивчити законодавчо-нормативну базу щодо формування та руху статутного капіталу.

Нормативні акти України передбачають відносно окремих суб'єктів господарювання мінімальні розміри статутних капіталів (якщо вони нижчі, державна реєстрація суб'єкта не допускається), зокрема: для комерційних банків – 10 млн. євро за курсом НБУ на момент створення [2]; для страховика, який займається іншими видами страхування, ніж страхування життя, – 1 млн. євро, для страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн. євро за курсом НБУ на момент створення [3]; для фінансових компаній – від 3 млн. грн. до 5 млн. грн. залежно від видів фінансових послуг на дату подання заяви про внесення до державного реєстру фінансових установ [4]; для ломбардів – 200 тис. грн. на дату подання заяви про внесення до державного реєстру фінансових установ [5].

Початковий розмір статутного капіталу фіксується в статуті або установчому договорі, які в обов'язковому порядку подають до органів влади під час державної реєстрації підприємства. Порядок формування та зміни статутного капіталу залежить від форми та виду діяльності підприємства.

Персоніфікацію засновників досліджують за ознакою юридичної чи фізичної особи, тобто передовсім треба встановити, чи є засновник резидентом, чи нерезидентом.

Дослідження відповідності нормативним вимогам обліку статутного капіталу та відображення його у звітності виконують, аналізуючи складання первинних документів, облікових рішень, аналітичних та синтетичних облікових регістрів та відповідних статей фінансової звітності. Типові первинні документи та облікові рішення з формування та руху статутного капіталу наведено у табл. 1.

Аудитору потрібно пам'ятати, що операції з капіталом слід відображати у трьох формах фінансової звітності: балансі, звіті про власний капітал і примітках до звітності.

Загальна оцінка аудиторського ризику є основою для забезпечення якості роботи аудитора (аудиторської фірми). Кожний аудитор-практик повинен прагнути досягти такої якості роботи, яка б могла забезпечити мінімальний рівень аудиторського ризику. Але зрозуміло, що аудиторський ризик не можна оцінювати за крайніми значеннями вірогідності. Той факт, що аудитор може надавати лише обґрунтований рівень впевненості, свідчить, що аудиторський ризик ніколи не може дорівнювати нулю.

Типові первинні документи та облікові рішення з формування та руху статутного капіталу

Зміст операції	Первинний документ	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
Оголошення розміру статутного капіталу та реєстрація статуту	Статут підприємства	46	40
Формування статутного капіталу в розмірі, зафіксованому у статуті	Акт приймання-передавання, накладна, прибутковий касовий ордер	10, 11, 12, 20, 26, 28, 30, 31	46
Збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків засновників (учасників)	Акт приймання-передавання, накладна, прибутковий касовий ордер	46 42	42 40
Зменшення статутного капіталу за рахунок вилучення акцій (часток у капіталі)	Розрахунок бухгалтерії	45	30, 31
Зменшення статутного капіталу за рахунок анулювання акцій (часток у капіталі)	Акт передавання, рішення ліквідаційної комісії, накладна, видатковий касовий ордер	40	45

Обгрунтовану впевненість аудитор може забезпечити за рівня аудиторського ризику до 5 %. Якщо у своїй професійній діяльності аудитор приймає значення аудиторського ризику на рівні 5 %, то це означає, що 5 висновків зі 100 зроблених міститимуть невідповідну аудиторську думку стосовно фінансових звітів із суттєвими викривленнями.

Сьогодні дуже поширена практика страхування професійного (аудиторського) ризику. Це дає змогу збільшити довіру суспільства до надійності результатів роботи аудиторів та аудиторських фірм.

Аудитор повинен чітко розуміти, у чому полягає аудиторський ризик, його суть, складові, як визначити його і його максимального допустимий рівень, зробити все можливе (провести аудиторську перевірку з найменшою вірогідністю невиявлення істотних помилок), щоб звести ризик невиявлення до мінімуму. Щоб досягти цього, потрібно виконувати більшу кількість аудиторських процедур і правильно вибрати спосіб одержання аудиторських доказів.

Загальна модель аудиторського ризику передбачає виділення трьох його складових. Це – властивий ризик, ризик контролю та ризик невиявлення. Властивий ризик (ВР) – ризик суттєвого викривлення інформації, пов'язаний з обліковими оцінками і системою обліку загалом. Ризик контролю (РК) – ризик істотного викривлення інформації, пов'язаний з недосконалістю системи внутрішнього контролю. Ризик невиявлення (РН) – ризик того, що аудитор не виявить суттєве викривлення інформації через застосування неефективних процедур. Чим вищим буде, за оцінкою, значення ризику невиявлення, тим більшим буде обсяг перевірки.

Отже, загальну модель аудиторського ризику (АР) можна подати у такому вигляді:

$$AP=BP \times PK \times PH \quad (1.1)$$

Якщо властивий ризик та ризик контролю прийняти за нуль, а ризик невиявлення за 5 %, то значення аудиторського ризику дорівнюватиме нулю.

$$AP=BP(0,0) \times PK(0,0) \times PH(0,05)=0$$

Тому можна зробити висновок, що аудитор не може повністю довіряти системам обліку та внутрішнього контролю підприємства, звітність якого він перевіряє.

Якщо ж прийняти високий рівень ризику невиявлення (наприклад, 50 %), а властивий ризик та ризик контролю за 80 %, то в цьому випадку значення аудиторського ризику буде високим, тобто більшим за 5 %.

$$AP=BP(0,8) \times PK(0,8) \times PH(0,05)=0,32$$

Зважаючи на це, аудитор не може дозволити собі приймати високий рівень ризику невиявлення, тому що перевірка в такому разі не буде виконана.

Для того щоб забезпечити загальний аудиторський ризик на рівні 5 % аудит статутного капіталу слід здійснювати за одним із двох варіантів.

Перший варіант полягає у тому, що ризик невиявлення приймається аудитором на низькому рівні (до 5 %) при повній недовірі до системи обліку та внутрішнього контролю підприємства (100 %). Така недовіра автоматично унеможливає процедури виявлення та оцінювання ризику та оцінювання системи внутрішнього контролю.

$$AP=BP(1,0) \times PK(1,0) \times PH(0,05)=0,05$$

Оскільки такий варіант виключає процедури 1 та 2 (виявлення та оцінювання ризику, оцінювання системи внутрішнього контролю), то це означає, що аудитору необхідно перевірити 95 % внутрішньої документації, яка стосується формування та руху статутного капіталу.

Якщо аудитору потрібно перевірити доволі велику кількість документації, що є нереальним, або ж узгоджений термін проведення аудиту замалий для перевірки такої кількості документації, то доцільно звернутися до запропонованого нами другого варіанту.

Другий варіант дає змогу зменшити проведення процедур за суттю. Цього можна досягти, збільшивши властивий ризик та ризик контролю, тобто чим більшою буде довіра до системи обліку

та внутрішнього контролю підприємства, тим менше потрібно буде процедур за суттю.

Наприклад, якщо властивий ризик прийняти за 50 %, ризик контролю за 50 %, а ризик невиявлення за 20 %

$$AP=BP(0,5)\times PK(0,5)\times PH(0,2)=0,05$$

Вибираючи методику аудиту статутного капіталу, аудитор повинен звернути увагу на кількість та якість документації, а також на термін проведення аудиту. Залежно від цих факторів потрібно вибрати або перший або другий варіант.

5. Висновки

Аудит статутного капіталу необхідно виконувати за параметрами легітимності його формування та руху, власності на активи, внесені до статутного капіталу, персоніфікації засновників, відповідності обліку та звітності нормативним вимогам. Розміри, формування та рух статутного капіталу фінансових установ мають особливості, пов'язані зі сферою фінансових послуг. Аудитор повинен якомога точніше виконувати вимоги МСА 315 для достовірного і повного визначення ризиків помилок і шахрайства.

Виконання аудиту статутного капіталу відповідно до вимог МСА можливе за наявності ефективних методик аудиту. Розроблення науково обґрунтованих методик аудиту статутного капіталу є предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: видання 2007 р.: [пер. з англ. мови. Селезньов О. В, Ольховікова О. Л., Гик О. В., Шарашидзе Т. Ц., Юрківська Л. Й., Куликов С. О.] – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ "Статус", 2007. – 1172 с.

2. Україна. Закон. Про банки і банківську діяльність: від 07 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – С. 30.

3. Україна. Закон. Про страхування: від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

4. Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній: затверджене розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 05 грудня 2003 р. № 152: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

5. Положення про порядок внесення інформації про ломбарди до Державного реєстру фінансових установ: затверджене розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 18 грудня 2003 р. № 170 (у редакції розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 02 жовтня 2008 р. № 1140: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

6. Никонович М. О. Організація і методика аудиту: навч. посіб. / М. О. Никонович, К. О. Редько, Юр'єва О. А. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 472 с.

7. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту: навч. посіб. / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 568 с.

8. Гедз М. Й. Сучасний стан незалежного аудиту в Україні та шляхи його вдосконалення / М. Й. Гедз // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – № 1. – С. 51.

АУДИТОРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ В СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Обґрунтовано формування понятійного апарату щодо процесу оцінювання ефективності використання бюджетних коштів, який розвивається в Україні останніми роками. Наведено огляд виникнення аудиту ефективності та описано особливості його застосування в державному секторі економіки. Розкрито сутність аудиту ефективності і загальні риси його становлення з урахуванням зарубіжного досвіду його здійснення.*

***Ключові слова:** аудит ефективності, державний сектор економіки, аудит виконання, аудит відповідності вартості витраченим коштам, аудит адміністративної діяльності, операційний (експлуатаційний) аудит, управлінський аудит.*

Pharion A.

AUDITING PROCEDURES IN MODERNIZATION STRATEGY ACCOUNTING SUBJECTS OF PUBLIC SECTOR

***Summary.** In this article the author grounded the forming of concept vehicle related to the process of efficiency evaluation of budgetary facilities using, which develops in Ukraine during the last years. Was reviewed the process of audit efficiency appearing and described its features of application in the State economy sector. Was exposed the essence of efficiency audit and general features of its becoming, taking into account the foreign leadthrough experience.*

***Keywords:** audit of efficiency, state sector of economy, performance audit, value for money audit, administrative audit, operation audit, management audit.*

1. Вступ

В умовах сьогодення значно зростає необхідність аудиту ефективності в системі державного фінансового контролю, тому що власник майна чи держава мають об'єктивну потребу в інформації щодо того, наскільки ефективним є управління його активами. Здійснення державного фінансового контролю діяльності органів виконавчої влади й суб'єктів державного сектору економіки висувають на перший план проблему ефективності використання бюджетних коштів, адже запорукою стабільності економіки є ефективне управління державними фінансовими ресурсами.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання аудиту ефективності у державному секторі економіки розглянуто у багатьох роботах. Найбільш відомішими є розробки таких вчених, як: О. Каплун, Е. А. Кириченко, Н. І. Климаш, Т. Ф. Косянчук, Н. В. Поліщук, С. І. Прилипко, Є. М. Романів, В. С. Рудницький, А. Н. Саунін, А. М. Ткаченко, І. Ю. Чумакова [9–12, 17, 21, 26–28, 30].

3. Мета статті і постановка завдання

У публікації поставлено мету – на основі вивчення літературних джерел розкрити зміст аудиторських процедур у стратегії модернізації бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору економіки.

4. Виклад основного матеріалу

Перехід організації бюджетного процесу України на принципи ефективності передбачає створення адекватних механізмів фінансового контролю для того, щоб визначити міру досягнення запланованих соціально-економічних результатів і оцінити ефективність використання виконавчою владою державних ресурсів.

Ще донедавна термін „аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних установ” ні на практиці, ні у законодавчих актах України не впливали. Це словосполучення вперше використано у Бюджетному кодексі.

Зокрема у статті 26 Кодексу визначено, що аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних установ здійснює Рахункова палата – контроль за використанням коштів державного бюджету і Головне контрольно-ревізійне управління – відповідно до його повноважень, визначених законом.

Ця норма Кодексу означає, що ГоловКРУ наділене правом на здійснення аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ, втім, лише щодо його повноважень, визначених статтею 2 Закону України "Про Державну контрольно-ревізійну службу в Україні". На відміну від Рахункової палати, контроль поширюється не тільки на використання коштів державного бюджету, а й місцевих бюджетів, а також стосується

використання бюджетними установами майна, ведення ними бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності [19, с. 138].

Прийняття рішення щодо запровадження у ГоловКРУ принципово нової для України форми державного фінансового контролю виокремило проблеми теоретичного, правового, організаційного і методологічного характеру, вирішення яких має забезпечити підготовку належної методики його здійснення.

Передусім йдеться про невизначеність теоретичних засад організації аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ.

На основі визначень, які містяться у глосарію основних термінів, розробленому 1989 року в INTOSAI (Міжнародній організації вищих органів контролю), та Законі України „Про аудиторську діяльність”, ми дійшли висновку, що вжитий у ст. 26 Кодексу термін „аудит фінансової та господарської діяльності” більше відповідає англійському „audit”. На відміну від українського „аудит”, він не означає конкретної форми контролю, яка передбачає встановлення рівня внутрішнього контролю, ступеня достовірності відображення в обліку й звітності здійснення фінансово-господарських операцій та якості (законності чи незаконності) використання коштів і майна суб’єкта господарювання [24, с. 4].

Відповідно до цього висновку постановою Кабінету Міністрів України закріплено визначення: „Аудит фінансової та господарської діяльності бюджетної установи (далі – фінансово-господарський аудит) – це форма державного фінансового контролю, спрямована на запобігання фінансовим порушенням та забезпечення достовірності фінансової звітності” [14].

Тут також зазначено, що головне завдання фінансово-господарського аудиту – сприяти бюджетній установі у забезпеченні правильного ведення бухгалтерського обліку, законності використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, складанні достовірної фінансової звітності та організації дієвого внутрішнього фінансового контролю.

Зазначене, по суті, розкриває кінцеву мету цього аудиту і визначає головну його відмінність від традиційних ревізій та перевірок.

Уже із самого визначення поняття зрозуміло, що контроль у такій його формі має здійснюватися упродовж поточного бюджетного року і закінчуватися невдовзі після з невеликим розривом від складання установою фінансової звітності.

Отже, фінансово-господарський аудит охоплює такі дії:

– ведення протягом року (без відвідання установи) моніторингу фінансової звітності бюджетної установи;

– здійснення у разі виявлення за результатами моніторингу ризикових операцій перевірки використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, правильності ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності;

– вивчення організації системи внутрішнього фінансового контролю;

– підготовку пропозицій керівництву бюджетної установи щодо усунення виявлених недоліків і порушень за результатами моніторингу її фінансової звітності та /або перевірки;

– відстеження того, як керівництво бюджетної установи усуває недоліки і порушення, виявлені моніторингом її фінансової звітності та / або перевіркою;

– оцінку достовірності фінансової звітності бюджетної установи, ступеня дотримання її посадовими особами законодавства з фінансових питань та повноти врахування пропозицій, внесених у ході фінансово-господарського аудиту [19, с. 140].

У такий спосіб фінансовий аудит як традиційна форма фінансового контролю, що передбачає перевірку законності та правильності фінансових ресурсів, ведення бухгалтерського обліку, достовірності складання фінансової звітності, активно доповнюється аудитом ефективності, основне призначення якого – встановити рівень продуктивності, результативності та економічності фінансово-господарської діяльності як державних органів та організацій, так і приватних компаній, корпорацій і фірм. Як правило, такий аудит спрямований не тільки на оцінювання специфічних аспектів управління, а й на всю управлінську діяльність, зокрема на її організаційну та адміністративну системи.

Різноманітні види такого аудиту поширені у міжнародній практиці, а у приватному та суспільному секторах відомі під різними назвами: „аудит виконання” (performance audit), „аудит відповідності вартості витраченим коштам” (value for money audit – VFM audit), „аудит адміністративної діяльності” (ААД) (administrative audit), „аудит ефективності використання бюджетних коштів”, „операційний (експлуатаційний) аудит” (operation audit), „аудит управління” або „управлінський аудит” (management audit). У цьому дослідженні, термін аудит ефективності вживаємо як узагальнювальну назву для видів аудиту, основні цілі яких зосереджуються на питаннях оцінки результативності, економічності та продуктивності фінансово-господарської діяльності (організації, органу управління, установи, суб’єкта господарювання) або програм у суспільному чи приватному секторах економіки.

Фінансовий аудит відповідно до класифікації INTOSAI охоплює такі операції:

– засвідчення фінансової відповідальності державних структур, які зобов’язані звітувати про свою діяльність, що передбачає перевірку та оцінку бухгалтерської документації і підготовку висновку стосовно фінансових звітів;

– засвідчення фінансової відповідальності державного апарату (уряду) загалом;

– аудит фінансових операцій і систем, зокрема оцінку дотримання відповідних законів, норм і правил;

– перевірку системи внутрішнього управління і контролю та виконання функцій внутрішнього аудиту;

– аудит правомірності та обґрунтованості адміністративних рішень, які приймаються в організації, що є об'єктом аудиту.

Аудит ефективності як новий вид бюджетного контролю зафіксовано у „Лімській декларації принципів контролю”, яку прийняв IX Конгрес Міжнародної організації найвищих контрольних органів (ІНТОСАІ) в 1977 р. У ній підкреслено, що доповненням до фінансового аудиту, важливістю якого незаперечно, є також інший вид контролю, спрямований на перевірку того, наскільки ефективно і економно витрачаються державні кошти. Такий контроль охоплює не тільки специфічні аспекти управління, але і всю управлінську діяльність, зокрема організаційну й адміністративну системи. Нині він стає переважним видом контролю виконання державного бюджету [17, с. 21].

Лімською декларацією визначено такі важливі положення :

– управління державними фінансами, незалежно від того, чи відображені вони у загальному національному бюджеті чи ні, повинні контролювати вищі контролюючі органи. Якщо частина державних коштів не входить до державного бюджету це не повинно означати, що вони не підлягають контролю вищого контрольного органу (п. 3 ст. 18). Йдеться про контроль, незалежний від органів, які розпоряджаються цими коштами, тобто про зовнішній контроль;

– зовнішній контроль має пріоритет над внутрішнім, оскільки до його функцій входить перевірка ефективності внутрішньої контрольної служби (ст. 3);

– зовнішній контроль охоплює перевірки діяльності керівництва, його адміністративного штату та будь-якого органу, що йому підпорядкований (ст. 9).

Отже, державний фінансовий контроль у демократичній правовій державі – це, передовсім, зовнішній контроль законності та ефективності управління всіма належними суспільству засобами (державними, муніципальними) [30, с. 41].

Як вважає А. Н. Сауні, „аудит ефективності являє собою перевірки діяльності органів державної влади і інших розпорядників і отримувачів державних коштів, отриманих для використання покладених на них функцій та поставлених задач” [29, с. 28].

Продовжуючи вивчення цієї проблеми, дослідник зазначає, що „аудит ефективності є різновидом фінансового контролю державних коштів, здійснюваного для визначення ефективності їх використання”. Залежно від цілі перевірки може оцінюватись ефективність використання коштів бюджету та позабюджетних фондів, державної власності, кредитних ресурсів та позичених коштів, а також інтелектуальної власності, яка належить державі.

Як зазначають О. Каплун та С. Цебринська, аудит ефективності – це один із видів аудиту,

основою якого є контроль за ефективним використанням бюджетних коштів установами України, визначення недоліків і у діяльності організації ліквідація їх [9, с. 143].

Аудит ефективності відрізняється від перевірок цільового характеру витрачання державних коштів. Ця форма контролю передбачає не тільки аналіз результативності бюджетних проектів і програм. Повинен здійснюватись комплексний та глибокий аналіз причин неефективного використання державних коштів на основі рекомендацій щодо поліпшення бюджетного процесу, чинного законодавства і всієї економічної політики держави. В процесі аудиту ефективності досліджують питання про результати реалізації управлінських рішень органами публічної влади. В межах аудиту ефективності перевіряються не процес прийняття рішень органами представницької та виконавчої влади і не хід їх реалізації, а ефект, фактично досягнутий в результаті виконання рішень. Варто зауважити, що про аудит ефективності слід вести мову не тільки в розумінні перевірки ефективності витрачання конкретних бюджетних коштів, але й оцінки виконання бюджету загалом.

Підтримуючи думку А. Н. Сауніна, вважаємо, що відмінності між фінансовим аудитом і аудитом ефективності, які він виявив, показують що повинна вестися мова не про заміну, надбудову або включення одного виду бюджетного контролю в інший, а про впровадження в діяльність органів державного фінансового контролю нового різновиду – аудиту ефективності, який доповнює традиційний фінансовий аудит.

Наведені визначення аудиту ефективності відрізняються лише за формою викладення його сутності, яка полягає у здійсненні перевірок діяльності державних організацій і установ з метою визначення того, наскільки економично, результативно й продуктивно вони використовують бюджетні кошти, отримані для виконання доручених їм державних функцій і соціально-економічних завдань.

Практичне значення аудиту ефективності в Україні має певні особливості, зумовлені розбіжностями у законодавчому регулюванні та національними й історичними традиціями. Ці особливості визначаються постановкою певних завдань, які має виконувати державний фінансовий контроль за допомогою аудиту ефективності, а також акцентами на тих чи інших аспектах оцінювання економічності, продуктивності й результативності використання бюджетних коштів державними організаціями (установами). Крім того, розвиток аудиту ефективності та його застосування у державному фінансовому контролі зарубіжних країн відбувалися нерівномірно. Так, у певний час у деяких країнах найбільша увага приділялася оцінюванню економічності використання фінансових ресурсів у державному секторі, а в інших випадках у центрі уваги було досягнення запланованих результатів. В окремі періоди об'єктами аудиторських досліджень були різні міністерства або пере-

вірялася діяльність тих міністерств і державних організацій, що виконували конкретні завдання.

За суттю аудит ефективності в системі ДФК виконує роль контролю ефективності, основою якого є аналітичні процедури, що також зумовлюють необхідність детального розглянути теорію ДФК.

В Україні аудит ефективності поки що не набув належного поширення у системі контролю державних фінансів. Якщо фінансовий аудит (аудит фінансової звітності) вже має свою історію і розвинену методологію, у якій враховано міжнародні стандарти та певний досвід і багаторічні традиції виконання перевірок і ревізій, то аудит ефективності виник порівняно недавно і у вітчизняному законодавстві належно не врегульований.

Першим кроком до становлення аудиту ефективності слід вважати схвалення Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 р. № 538 концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, націлено на підвищення ефективності використання бюджетних коштів і досягнення результатів від вкладення державних ресурсів.

Водночас спільно з Міністерством фінансів удосконалено Наказ Мінфіну від 29.12.2002 р. № 1098 „Про паспорти бюджетних програм”, тобто уточнено підходи до визначення груп показників паспортів бюджетних програм, розмежування форм контролю, за якими Мінфін звітує щодо цільового та ефективного використання бюджетних коштів. Зокрема, за пропозицією Головки КРУ головні роз-

порядники кредитів державного бюджету щодо витрачання бюджетних коштів повинні звітувати за результатами ревізій і перевірок, а щодо ефективності їх витрачання – за результатами аудитів ефективності.

Крім того, Наказом Головки КРУ від 24.12.2003 р. № 317 затверджено типову форму посвідчення на проведення контрольного заходу, зокрема і аудиту. Розроблено порядок взаємодії управління аудиту з іншими підрозділами Головки КРУ. Аналогічні порядки розробили регіональні КРУ.

Втім, поки що в Україні питання організації та методики проведення аудиту ефективності незалежними аудиторами не врегульовано, навіть не створено належної правової основи для його запровадження у їхню практичну діяльність. Здійснення такого аудиту не тільки не регламентовано, а й не передбачено ні Законом України „Про аудиторську діяльність”, нова редакція якого набула чинності 19.01.2007 р. [7], ні іншими нормативними документами, які прийнято АПУ (зокрема, переліком послуг, які можуть надавати аудиторі (аудиторські фірми, затвердженим Рішенням АПУ від 20.09.2007 р. № 182/5 [23]).

З огляду на викладене, необхідно відкоригувати сутність поняття, що описує процес оцінювання ефективності виконання бюджетних програм, на „аналіз виконання бюджетних програм”, замінити у розділі II Методичних рекомендацій термін „методи аудиту ефективності”, а дії службовців створених управлінь організації та проведення

Таблиця 1

Відмінності між аудитом ефективності та фінансовим аудитом [33, 56]

Ознака порівняння	Аудит ефективності	Фінансовий аудит
1. Мета	Встановити, чи є програма або діяльність організації, що перевіряється, результативною, економічною чи продуктивною	Встановити, чи є фінансова звітність достовірною та правильно складеною, чи відповідають бухгалтерські рахунки чинним нормативним актам
2. Об'єкти	Організаційна та управлінська діяльність /програма/ політика, результати /вихідні дані/	Система обліку та звітності, система управління
3. Науково-методична база	Економіка, фінанси, менеджмент, політологія, соціологія, право	Бухгалтерський облік, нормативно-законодавча база
4. Методи	Нестандартизовані, різні залежно від мети й об'єктів	Майже стандартні, визначені законодавством та в стандартах для всього аудиту
5. Критерії аудиторської оцінки	Суб'єктивний, для кожного окремого аудиту розробляють унікальні критерії	Менш суб'єктивні стандартні критерії придатні для будь-якого фінансового аудиту
6. Звіти	Звіт різноманітної структури та змісту залежно від цілей аудиту, висновки на підставі сукупності різноманітних аргументів і доказів, публікуються за потреби	Стандартизована форма звіту, зміст якого має відповідати встановленим вимогам стандартів; висновки на підставі бухгалтерських і фінансових документів, публікується регулярно

аудиторських досліджень у ГоловКРУ України й відповідних відділів у складі регіональних КРУ щодо ефективності виконання бюджетних програм доцільно називати „ревізійно-аналітичними”.

Ефективність використання державних коштів може характеризуватись з різних аспектів і передбачати залежно від цілі перевірки, визначення економності та продуктивності використання державних коштів, а також результативності його діяльності щодо виконання поставлених завдань.

Аудит ефективності охоплює:

– аудит економічності діяльності адміністрації, досягнутої завдяки застосуванню ефективних адміністративних принципів, практики та політики управління;

– аудит продуктивності використання трудових, фінансових та інших ресурсів, до якого входить дослідження систем інформації, результатів виробничої діяльності, стану внутрішнього контролю та їх моніторинг, а також оцінювання заходів, які вживає об’єкт аудиту, щоб виправити виявлені недоліки.

– аудит результативності діяльності щодо встановлення ступеня досягнення об’єктом аудиту окреслених цілей, а також перевірку фактичних наслідків і результатів діяльності порівняно із запланованим.

У табл.1 охарактеризовано відмінності між аудитом ефективності та фінансовим аудитом.

Під час аудиту ефективності, як правило, розглядають такі важливі питання: склад показників ефективності та надійність систем отримання інформації для їх формування; рівень та якість бюджетних послуг, а також їх оцінювання їх на основі результатів опитувань користувачів цих послуг; вплив на навколишнє середовище результатів реалізації програм та діяльність системи управлінського контролю.

Упродовж останніх двох десятиріч років в Україні реалізовано чимало досліджень, пов’язаних з проблематикою ефективності діяльності установ державного сектору економіки, але питання аналізу результативності, поки що залишаються недостатньо дослідженими.

Поняття результативності діяльності установ державного сектору економіки зазвичай пов’язують з ефективністю. Існують наукові думки стосовно як тотожності, так і відмінності цих понять. В межах цього дослідження потрібно визначити сутність результативності діяльності установ державного сектору економіки та порядком її аналізу.

Загалом дослідження ефективності економічних процесів традиційні для вітчизняних науковців. Водночас проблематика результативності не опрацьовано, її зазвичай ототожнюють із ефективністю. Огляд окремих опублікованих протягом останніх років наукових робіт та власні напрацювання у цьому напрямі дають змогу стверджувати, що ці поняття не повинні зводитись до однієї суті.

Такий висновок зроблено завдяки осмисленню теоретичного змісту понять „ефект” та „результат”, й похідних від них – „ефективність” і

„результативність”. Слово „ефект” з латинської означає результат, наслідок дії, а значення слова „результат” в українській мові – це остаточний, кінцевий підсумок діяльності, розвитку. Отже, фактично ефект ототожнюється із результатом. Спільним для них також є те, що їхні показники належать до абсолютних. Ефективність, за визначенням економічної енциклопедії, – це здатність приносити ефект, результативність процесу, результату до витрат, що забезпечили цей результат [17, с. 508]. Показники ефективності – відносні, а ефект чи результат – лише частина, тобто чисельник у формулі розрахунку ефективності. Поняття результативності не розглядають окремо від ефективності та й у відомих визначеннях останньої, приклади яких наведені вище, вони синоніми. Походження цього слова в українській мові пов’язується не з ефективністю, а з результатом та прикметником „результативний”. Якщо результативність вважати не синонімом ефективності, а окремим поняттям, що має абсолютне значення (давати результат) й не є відношенням ефекту до витрат, то для перевірки цього припущення звернімося до аналізу, але не як до загальнонаукового елемента діалектичного методу дослідження явищ та процесів, а як до науки про комплексне вивчення економічної діяльності установ державного сектору економіки. Так, аналіз ефективності передбачає порівняння отриманих результатів із вкладеними ресурсами, і його, як правило, пов’язують із визначенням рентабельності. Поняття аналізу результативності у значенні аналізу основних результатів діяльності підприємств у вітчизняній науковій літературі не виокремлюється, проте якщо логічно продовжувати думку, що аналізом результативності є аналіз певного співвідношення показників, то аналізом результативності повинен стати аналіз не співвідношення, а абсолютних показників, які характеризують певні підсумки діяльності, розвитку установ державного сектору економіки. Інакше кажучи, на прикладі установ державного сектору економіки аналіз показників, які відображають обсяги виробленої та реалізованої продукції у натуральному чи грошовому вираженні, жодною мірою не можна вважати аналізом ефективності, адже це є не чим іншим, як аналізом результативності діяльності установ державного сектору.

У сучасній теорії аудиту виділяється фінансовий аудит (аудит бухгалтерської звітності) та аудит ефективності (стосовно державних фінансів – це контроль ефективності державних фінансових коштів).

Змістом аудиту ефективності є вираження економічності, продуктивності та результативності використання державних коштів та ресурсів. Під час аудиту ефективності головну увагу звертають на оцінювання різних аспектів результативності використання державних коштів їхніми розпорядниками та одержувачами – міністерствами і відомствами, організаціями та підприємствами.

Зміст аудиту ефективності полягає у здійсненні певних процедур отримання доказів, необхідних контрольно-рахунковому органу для формування висновку відносно економності, продуктивності та результативності використання державних коштів їх одержувачами. Хоча здійснення цих процедур і отримання доказів має суб'єктивний характер, який визначається конкретними діями і думками членів групи, яка виконує перевірку, професійне і чітке дотримання ними встановлених правил проведення аудиту ефективності забезпечує об'єктивну основу для формування висновку за його результатами (див. рис. 1).

бюджетних коштів. Як показує світовий досвід, застосування аудиту ефективності у державному фінансовому контролі сприяє підвищенню відповідальності й підзвітності діяльності органів виконавчої влади, а також керованості й „прозорості” державного сектору економіки.

Проблеми ефективності використання бюджетних коштів і здійснення зовнішнього державного фінансового контролю діяльності органів виконавчої влади й суб'єктів державного сектору економіки доволі актуальні для України. Ефективність управління державними фінансовими ресурсами є запорукою стабільності економіки, забез-

Рис. 1. Схема аудиту ефективності

Аудит ефективності є перспективним видом контролю як у сфері підприємництва, так й у системі державного фінансового контролю, тому що будь-який власник майна, чи то держава, чи приватний інвестор, має об'єктивну потребу в інформації щодо того, наскільки ефективним є управління його активами. Аудит ефективності виник у 60-ті роки минулого століття як фінансовий контроль результативності використання бюджетних коштів і сьогодні його активно застосовують в системі державного фінансового контролю зарубіжних країн. За його допомогою здійснюється зовнішній державний контроль управління державними фінансами, за підсумками якого роблять незалежні висновки про ступінь результативності розпорядження державними фінансовими ресурсами, ефективності рішень, які приймають органи виконавчої влади під час виконання завдань, та економності використання витрачених на це

печення необхідних темпів економічного зростання й рівня суспільного добробуту, а також дотримання інтересів національної безпеки держави. Розвиток вітчизняної системи державного управління останніми роками свідчить, що, навіть за умови економічної та соціальної обґрунтованості структури та обсягів державних витрат, бажаних результатів частіше досягти не вдається. Однією з основних причин цього є те, що відсутні об'єктивні механізми контролю виконання бюджету. Так, до останнього часу державний фінансовий контроль в Україні стосувався лише щодо фінансової звітності розпорядників бюджетних коштів, законності й цільового використання фінансових ресурсів держави, а не їхньої результативності. Запровадження аудиту ефективності та його застосування у контрольно-ревізійній діяльності Рахункової плати і ГоловКРУ України розпочалося лише 2001 р., після прийняття Бюджетного кодексу.

Тим часом розроблення теорії аудиту ефективності використання бюджетних коштів і методології його застосування у державному фінансовому контролі в Україні лише розпочинається. Зміст останніх вітчизняних досліджень і публікацій з проблематики запровадження аудиту ефективності характеризується фрагментарністю сприйняття накопиченого у цій галузі досвіду, що негативно позначається на системі державного фінансового контролю, не сприяє формуванню й чіткому визначенню теоретико-методологічних та організаційно-правових засад її створення.

Запровадження аудиту ефективності супроводжується складнощами і проблемами, зумовленими сучасною вітчизняною практикою управління державними фінансами. Серед них можна виділити такі:

– незавершеність реформ бюджетного процесу. Так, сьогодні запроваджено лише окремі елементи програмно-цільового методу, а саме: розроблено і впроваджено форми бюджетних запитів, програму класифікацій видатків державного бюджету; головні розпорядники розподілили бюджетні програми за пріоритетами; розроблено результативні показники виконання бюджетних програм. Для виконавців таких програм залишається актуальною проблемою розроблення системи показників результативності їх виконання. Потребно також удосконалювати систему показників для виконання кожного із завдань тієї чи іншої програми з урахуванням специфіки та сфери її реалізації. Як наслідок, здебільшого немає належної інформаційної бази для проведення аудиту ефективності, звітності про результати діяльності розпорядників бюджетних коштів та досягнення поставлених у програмі цілей і завдань, а також відомостей про якість наданих у ході її виконання державних послуг;

– відсутність упорядкованої та несуперечливої системи нормативно-правового регулювання державного фінансового контролю й аудиту. Багато нормативно-правових актів, які затвердили Уряд, Міністерство фінансів, Державне казначейство, Рахункова палата та Голова КРУ, стосується тих чи інших питань державного фінансового контролю, але в цих документах відсутня єдина концептуальна основа щодо визначення термінології аудиту та засад організації і методики його здійснення у секторі державного управління.

– не визначене питання про те, хто саме повинен займатись цим аудитом, координувати і регулювати його розвиток – тільки Рахункова палата та її територіальні підрозділи в регіонах або (за раціонального розподілу повноважень) органи ДКРС та Державне казначейство України чи інші органи в системі урядового державного фінансового контролю, служби внутрішнього аудиту в органах виконавчої влади, Аудиторська палата України (АПУ) та незалежні аудитори (аудиторські фірми).

Відокремлення ефективності виконання бюджетних програм від ревізії є логічним. Втім, нехтувати терміном „аналіз ефективності державних

вкладень" для реалізації запланованих цілей не слід. Спеціаліст із такого напрямку діяльності є не „державним аудитором”, а „ревізором-аналітиком”. Задля оцінювання ефективності використання бюджетних коштів не варто вводити окрему посаду під назвою „аналітик”, з огляду на те, що ці методичні прийоми і способи притаманні також ревізійній діяльності. Крім того, практика запровадження відділами КРУ організації і проведення так званих аудиторських досліджень доводить, що в органах влади та розпорядників коштів немає зацікавленості в результатах „аудиту”, якщо не діє фіскальний механізм контролю.

Треба також визнати, що аудит ефективності виконання бюджетної програми є певним методом контролю (у методичних рекомендаціях це поняття характеризується як „форма контролю”, тобто узагальненіше і просторовіше). Чимало дослідників визначають форму контролю як „засіб відстеження (порівняння, зіставлення) певного явища, об'єкта, процесу, що охоплені контрольними діями. Тобто під формами державного фінансового контролю треба розуміти способи конкретного вираження й організації контрольних дій, спрямованих на виконання функцій контролю. Процес оцінювання ефективності використання бюджетних коштів як сукупність контрольних дій доцільніше називати методом господарського контролю.

Кожен метод господарського контролю має здійснюватися за чітко визначеною схемою, в якій виділяються три стадії: санкціонування, процес виконання контрольних дій, завершення перевірки. У табл. 2 наведено стадії господарського фінансового контролю у зіставленні із процесом визначення ефективності виконання бюджетної програми за Методичними рекомендаціями [22, с. 12–14].

Методи, які Методичні рекомендації пропонують для оцінювання ефективності використання бюджетних коштів, доцільніше назвати „прийомами і способами”, бо вони відокремлено не забезпечуються ні наказом на проведення, ні регламентом, ні окремим звітом (актом), але як сукупність дій дають змогу досягти поставленої мети „аудиторського” дослідження ефективності використання бюджетних програм.

Аналізуючи звіт про результати діяльності органів державної контрольної служби Тернопільської області за 2009 р., ми встановили, що обсяг охоплених ревізіями та перевітками державних закупівель фінансових та матеріальних ресурсів становить 218748,04 тис. грн., з них на загальнодержавні ресурси припадає 153299,35 тис. грн., або 70 %, зокрема на майно – 42488,82 тис. грн., або 24,7 %. На комунальні ресурси припадає 65448,69 тис. грн., або 29,9 %, з них на кошти місцевих бюджетів 58800,11 тис. грн., або 89,5 % і на майно 6648,58 тис. грн., що становить 10,5 %.

Важливим напрямом є аналіз фінансових порушень: виявлено втрати фінансових і матеріальних ресурсів внаслідок порушень законодавства на суму 1451,28 тис. грн., зокрема загальнодержавних ресурсів – 499,82 тис. грн., з них коштів державного бюджету 181,92 тис. грн., комунальних ре-

сурсів – 779, 56 тис. грн., і це кошти місцевих бюджетів.

Виявлені фінансові порушення є такими: недоотримано фінансових ресурсів (загалом) 514,91 тис. грн., на загальнодержавні ресурси припадає 317,0 тис. грн., або 61,7 % і на комунальні ресурси 25,11 тис. грн., або 4,8 %, на недержавні – 171,9 тис. грн. або 39,9 %.

Витрати у зв'язку порушенням законодавства становлять – 936,37 тис. грн., на загальнодержавні ресурси припадає 181,92 тис. грн., – це кошти державного бюджету, на комунальні витрати – 754,45 тис. грн., – це кошти місцевих бюджетів. Найбільше порушень виявлено у бюджетних установах і організаціях – 936,37 тис. грн., з них на загальнодержавні ресурси припадає 181,92 тис. грн. і на комунальні послуги 754,4 тис. грн., зокрема кошти місцевих бюджетів – 754,45 тис. грн.

Нецільові витрати державних ресурсів (загалом) становлять 662,46 тис. грн., з них на загальнодержавні ресурси припадає 74,52 тис. грн. і на комунальні ресурси 587,94 тис. грн. Ці порушення виявлено у бюджетних установах і організаціях.

Загалом у Тернопільській області за 2009 р. відшкодовано втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок порушень законодавства, на суму 405, 48 тис. грн., з них загальнодержавних ресурсів – 118,53 тис. грн., комунальних ресурсів – 109,77 тис. грн. і недержавних – 177,13 тис. грн. Надійшло фінансових ресурсів, які виявлено у попередніх звітних роках, 18,57 тис. грн. Найбільше відшкодували і поповнили

втрати фінансових і матеріальних ресурсів бюджетні установи і організації (224,81 тис. грн.). Усунено порушень, що не призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на 613,7 тис. грн.

За 2009 р. у Тернопільській області збільшено асигнування на суму 147,8 тис. грн. Також внаслідок оприбуткування активів сумарна їхня вартість в обліку зросла на 267,6 тис. грн. (загальнодержавні ресурси – 75,4 тис. грн, комунальні ресурси – 192,18 тис. грн.).

У Тернопільській області за 2009 р. виявлено втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок неефективних управлінських дій, 5202,3 тис. грн., зокрема: упущені вигоди – 715,51 тис. грн., з них у бюджетних установах і організаціях – 465,3 тис. грн.; непродуктивні (зайві) витрати становлять 4486,79 тис. грн., у бюджетних установах і організаціях – 4486,79 тис. грн. У бюджетних установах також виявлено фінансових правопорушень, що не призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на суму 651,78 тис. грн.

У світовій практиці відомі три підходи до застосування форм державного фінансового контролю:

- 1) аудит ефективності виконання окремого рішення;
- 2) аудит ефективності виконання програми (функції);
- 3) аудит ефективності функціонування системи (галузі).

Найпростішим для здійснення є аудит ефективності виконання окремого рішення, бо він пе-

Таблиця 2

Стадії господарського фінансового контролю порівняно з процесом оцінювання ефективності виконання бюджетної програми за Методичними рекомендаціями [22, с. 12-14]

№ з/п	Стадії контролю	Аудит ефективності
1	Санкціонування (наявність наказу про проведення)	Аудит ефективності передуює надсилання головному розпорядникові бюджетних коштів – центральному органу виконавчої влади, що здійснює управління державним майном, повідомлення про проведення аудиту.
2	Процес виконання контрольних дій (формування порядку здійснення перевірки, встановлення мети і завдання, предмета і об'єктів перевірки, застосування прийомів і способів контролю, синтезування одержаних результатів, їхня професійна оцінка, визначення особливих умов реалізації контролю)	На основі зібраних даних визначаються гіпотези аудиту, які під час аудиту ефективності підтверджуються чи спростовуються. На підставі підтверджених гіпотез роблять висновки про рівень ефективності використання державних ресурсів (ефективне, недостатньо ефективне, неефективне використання) та причини недосягнення запланованого (максимального) результату.
3	Завершення перевірки, пов'язане з підготовкою підсумкових документів	Результати аудиту ефективності відображаються в аудиторському звіті, який складають у встановленому ГоловКРУ порядку, і який визначає недосконалі позиції в управлінні державними ресурсами, їхній вплив на досягнення запланованої мети і містить обґрунтовані пропозиції щодо ефективнішого використання державних ресурсів.

редбачає, що досліджується доцільність прийняття і результативність виконання окремого рішення (операції) з метою пошуку резервів, що дають змогу зменшити виробничі й адміністративні витрати та підвищити окупність використання ресурсів.

Аудит ефективності виконання програми (функції) – це дослідження однієї або кількох програм чи функцій, спрямоване на оцінювання відповідності отриманих результатів поставленим завданням і витраченим ресурсам. Програма, що підлягає аудиту ефективності, може охоплювати і окрему галузь, і окремих учасників – суб'єктів господарювання, навіть різних за формою власності.

Аудит ефективності функціонування системи (галузі) є складною для виконання формою контролю. Дослідженню підлягає організація внутрішнього управління в галузі, відомстві, об'єднанні підприємств чи іншій самодостатній структурі з метою оцінювання ефективності, реальності й оптимальності взаємозв'язків різних органів управління у процесі виконання поставлених завдань і досягнення запланованих цілей.

Аудит ефективності поки що залишається новим і недостатньо дослідженим поняттям для вітчизняної теорії й практики. Змісту останніх наукових досліджень і публікацій з цієї проблематики притаманно, як уже зазначалось, фрагментарність, а іноді і некоректність сприйняття накопиченого у цій галузі багатого досвіду економічно розвинених країн світу. Чітка і повна система нормативно-правового регулювання питань організації та методики проведення аудиту ефективності у державному секторі відсутня. Практика здійснення державного заходів такого спрямування для органів державного фінансового контролю не є систематичною діяльністю, працівники цих органів майже не мають належних практичних навичок, а розроблені методики, які вони застосовують, не відповідають усім сучасним вимогам і потребують значного доопрацювання.

Під час аудиту аудиту ефективності, як правило, розглядають такі важливі питання: склад показників ефективності та надійність систем отримання інформації для їх формування; рівень та якість бюджетних послуг, а також оцінювання на основі результатів опитувань користувачів цих послуг; вплив на навколишнє середовище результатів реалізації програм та діяльності підрозділу/організації/органу, що підлягають аудиту; адекватність системи управлінського контролю [21, с. 7–8].

Ефективність використання бюджетних коштів, втрати та резерви, виявлені за результатами державних фінансових аудитів регіональних, місцевих програм, місцевих бюджетів, які з власної ініціативи виконало КРУ в Тернопільській області у 2009 р. (зокрема, перехідних з 2008 р. та завершених у 2009 р.).

Обсяг бюджетних коштів на виконання заходів програми рятування людей на водних об'єктах Тернопільської області, охоплених аудитом, становив 3767,0 тис. грн., виявлено неефективно використаних коштів 361,3 тис. грн.

Державним фінансовим аудитом ефективності використання коштів державного бюджету на збереження архітектурної спадщини за 2006–2008 р.р. та перші квартали 2009 р. охоплено 23169,0 тис. грн., коштів державного бюджету. Виявлено неефективного використання коштів на суму 1144,1 тис. грн.

За 2009 р. обсяг бюджетних коштів, охоплених аудитом становив 48 602,0 тис. грн., з них із державного бюджету 40 601,5 тис. грн., та із місцевого бюджету 8000,13 тис. грн. Встановлено 1284,3 тис. грн. неефективного використання коштів, втрат бюджетних коштів 376,0 тис. грн., виявлено резервів на суму 126,0 тис. грн.

Обсяг бюджетних коштів, охоплених аудитом використання Державною службою зайнятості бюджетних коштів, а також коштів фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття за 2007–2009 р.р., становить 400746,0 тис. грн., з них сума неефективного використання коштів – 288,2 тис. грн.

Так, за 2007–2008 р.р., обсяг бюджетних коштів місцевих бюджетів, охоплених аудитом, сягнув 43835,3 тис. грн. Встановлено обсяг неефективного використання коштів у сумі 521,7 тис. грн., і на обсяг втрат припадає 380,5 тис. грн., загальний обсяг виявлених резервів становить 23,5 тис. грн.

Загалом, державним фінансовим аудитом ефективності використання коштів Тернопільського міського бюджету в 2009 р. охоплено бюджетних коштів на суму 284891,9 тис. грн. Виявлено 3909,1 тис. грн. неефективно використаних коштів і втрат бюджетних коштів.

Міжнародними стандартами аудиту визнано такі види аудиту ефективності:

1. Аудит адміністративної діяльності як форма контролю, яка є сукупністю статистичних, ревізійних і аналітичних дій, спрямованих на визначення рівня ефективності державних внесків у процесі реалізації запланованих цілей, встановлення факторів, які перешкоджають досягненню максимального результату з використанням визначеного обсягу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

2. Аудит ефективності трудових ресурсів, якими описується рівень кваліфікації аудитора та вищих органів фінансового контролю (ВОФК), підпорядкованих ДКРС, для компетентного та ефективного застосування АЕ та правил складання звітів.

3. Аудит ефективності з метою досягнення результатів, який, можливо, є найважливішим видом аудиту ефективності, оскільки комплексно передбачає визначення:

1) обсягів економічності, досягнутої в управлінні завдяки застосуванню ефективної адміністративної практики і принципів та ефективної управлінської політики;

2) ефективності використання людських, фінансових та інших ресурсів, системи інформації, оцінювання результатів та їхньої моніторингу; аналіз заходів, які вживає об'єкт аудиту для усунення виявлених недоліків;

3) результативності діяльності щодо виконання намічених цілей об'єкта аудиту та аналізу фактичних наслідків діяльності порівняно із запланованими.

Подальшому становленню аудиту ефективності в Україні сприяло офіційне закріплення терміна „державний фінансовий аудит” у Законі „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фінансовим порушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна ” від 15.12.2005 р, № 3202-IV, що дало змогу узаконити запровадження, зокрема, аудиту ефективності виконання бюджетних програм, аудиту діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки та аудиту ефективності використання державних коштів у практику роботи Рахункової палати й органів ДКРС як різновидів державного фінансового аудиту.

Так, згідно з Рішенням АПУ окремі види оцінок (перевірок) ефективності (відповідності) використання виробничих потужностей, здійснення окремих фінансово-господарських операцій, функціонування систем внутрішнього контролю і управління та інших систем діяльності суб'єктів господарювання віднесено до складу завдань з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації. Основні принципи і процедури виконання таких завдань встановлено у МСЗНВ 3000 „Завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації”. Проте неналежна деталізація таких послуг у переліку та невизначеність методологічних механізмів їх надання у МСАНВ 3000, з огляду на специфіку окремих питань, актуальних для інтересів сектору державного управління, не сприяють тому, щоб незалежні аудитори оволоділи основними організаційно-методичними аспектами виконання аудиту ефективності у цьому секторі.

Застосування внутрішнього аудиту на вітчизняних підприємствах взагалі є доволі обмеженим, правове та методологічне забезпечення системи державного внутрішнього фінансового контролю і внутрішнього аудиту у державному секторі лише формується, а завдання, які вирішують внутрішні аудитори, визначаються нині, тільки, нормативними вимогами до аудиту фінансової звітності.

Донедавна державний фінансовий контроль в Україні здійснювався лише у формі ревізій і перевірок, які стосувались дотримання законодавчих вимог, зосереджуючись на фінансових аспектах діяльності суб'єктів господарювання, а не на її результативності та ефективності управління державними коштами та майном.

Аудит ефективності являє собою перевірку діяльності органів державної влади та інших розпорядників державних коштів у цілях визначення ефективності використання ними державних коштів, одержаних для виконання покладених на них функцій і поставлених завдань. Аудит ефективності має встановити, чи відповідають за обсягами отримані результати. По суті, це аналіз щодо

ефективності використання трудових та матеріальних ресурсів адміністративної діяльності, а також надання аудитором замовникові рекомендацій щодо того, як досягнути кращих результатів.

Для того щоб аудит ефективності зайняв належне місце в системі державного фінансового контролю в Україні, потрібно створити адекватну нормативну та методологічну основу для нього. Важливо розробити й затвердити єдину концепцію розвитку державного фінансового контролю в Україні. Слід також внести зміни і доповнення в чинне законодавство, зокрема до Бюджетного кодексу, Закону України „Про рахункову палату” [6]. Крім того, необхідно розробити з урахуванням найкращої міжнародної практики загальні стандарти професійної етики державних аудиторів і контролерів у сфері державних фінансів.

Для вдосконалення інформаційної бази, яка є обов'язковою для виконання аудиту ефективності, важливо завершити впровадження механізмів програмно-цільового методу, забезпечивши не тільки формування, а й застосування в бюджетному процесі повної та достовірної звітності про результативні показники виконання бюджетних програм.

Важливу роль у вдосконаленні методології й практики державного фінансового контролю та запровадженні механізмів аудиту ефективності відіграє створення умов для підготовки і атестації аудиторів, що працюють у секторі державного управління.

До аудиту ефективності в державному секторі необхідно активно залучати незалежних аудиторів. Практична реалізація цієї пропозиції можлива тільки після відпрацювання та закріплення у вітчизняному законодавстві механізмів залучення до проведення аудиту ефективності у державному секторі кваліфікованіших сертифікованих аудиторів.

5. Висновки

Отже, здійснення аудиту ефективності в державному секторі економіки є актуальним. На нашу думку, необхідно чітко сформулювати методи обліку і оцінювання аудиту ефективності в стратегії модернізації бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подольський Л. В. Аудит. / Л. В. Подольський, Г. П. Поляк, А. А. Савин, Л. В. Сотникова; [под ред. Подольского А. Й.] – М. : ЮНИТИ, 2000. – 655 с.
2. Аудиторська діяльність в Україні: нормативна база / Роїна О. М. – К. : КНТ, 2006. – 248 с.
3. Аудит эффективности в рыночной экономике: учебное пособие / Иванова Е. Й., Мельник М. В., Шлейников В. Й.; под ред. С. Й. Гайдаржи . – М. : КОНУРУС, 2007. – 328 с.
4. Аудит эффективности государственного сектора экономики: курс лекций / Рябухин С., Климантов С. – М. : Триада ЛТД, 2006. – 304 с.

5. Адамс Р. Основы аудита / Р. Адамс ; [пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Аудит ЮНИТИ, 1995. – 398 с.
6. Україна. Закон. Про Рахункову палату : від 11.07.96 р. № 315/96 – ВР.
7. Україна. Закон. Про аудиторську діяльність : від 22.04.93 р. № 3125 (у редакції Закону України від 14.09.2006 р. № 140–XV)
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.] – К. : Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
9. Каплун О. Суть та необхідність аудиту ефективності / О. Каплун, С. Цебринська // Наука молода. – 2006. – № 6. – С. 140–143.
10. Кириченко Е. А. Аудит: учеб. пособие / Е. А. Кириченко, С. В. Семотина. – Тамбов : Бирюкова М. А., 2008. – 332 с.
11. Климаш Н. І. Науково-теоретичні аспекти сутності понять "ефективність" та "результативність" / Н. І. Климаш // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – К. : – 2009 – № 28. – Р. III. – С. 124-126.
12. Косянчук Т. Ф. Результативність діяльності підприємств та її діагностика / Т. Ф. Косянчук, Ю. Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2009. – № 3. – Т. I. – С. 121–124.
13. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. – К. : Вид-во АПУ, 2004. – 1021 с.
14. Наказ Головки КРУ від 02.04.2003. №75 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення аудиту ефективності виконання бюджетної програми", що прийняті на виконання вимог статей 26 та 113 Бюджетного кодексу України.
15. Національні нормативи аудиту, кодекс етики професійних бухгалтерів, розроблений Міжнародною федерацією бухгалтерів (МФБ). – К. : Основа, 1999. – 274 с.
16. Озеряков А. С. Финансовый аудит и аудит эффективности в системе ГФК / А. С. Озеряков // Финансы, – 2009, – № 10. – С. 79–80.
17. Поліщук Н. В. Результативність діяльності суб'єктів господарювання: сутність, оцінка, основи регулювання: моногр. / Н. В. Поліщук. – К. : 2005. – 252 с.
18. Порядок проведення органами Державної контрольно-ревізійної служби аудиту ефективності виконання бюджетних програм. – Постанова Кабінету Міністрів України 3/1017 від 10.08.04.
19. Порядок проведення органами Державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 р. № 1777.
20. Призумко К. І. Внутрішній аудит та управлінська діяльність підприємств / К. І. Призумко // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 180. – С. 17–20.
21. Прилипко С. І. Внутрішній аудит – запорука ефективного корпоративного управління / С. І. Прилипко, О. Ю. Редько // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 181. – С. 7–8.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення аудиту ефективності виконання бюджетної програми. – Наказ Головки КРУ № 375 від 02.04.2003 р.
23. Про затвердження Переліку послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) / Рішення Аудиторської палати України від 27. 09. 2007 р. №182/5.
24. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. №3125 – XII // Відомості Верховної Ради України – 1993. – № 23.
25. Романів Є. М. Аудит адміністративної діяльності в бюджетній сфері / Є. М. Романів, І. Р. Волинянський // Фінанси України. – 2003. – № 9 – С. 128–132.
26. Рудницький В. С. Внутрішній аудит: методологія, організація: моногр. / В. С. Рудницький, Я. А. Гончарук, – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 105 с.
27. Саунин А. Н. Аудит эффективности использования государственных финансовых ресурсов – современный механизм финансового контроля / А. Н. Саунин // Финансовый контроль. – 2006. – № 4. – С. 38–44 .
28. Ткаченко А. М. Сутність та необхідність становлення внутрішнього аудиту в період трансформації економіки України / А. М. Ткаченко // Економіка промисловості. – 2000. – № 3. – С. 38.
29. Усач Б. Ф. Аудит: навч. посіб. / Б. Ф. Усач. – [2-ге вид., стер.] – К. : Знання-Прес, 2003. – 223 с.
30. Чумакова І. Ю. Аудит ефективності у державному фінансовому контролі зарубіжних країн / І. Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 137-146.

БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. Бюджетування – це процес узгодженого планування роботи і управління діяльністю підрозділів за допомогою кошторисів і економічних показників. Відомо, що цілі компанії досягаються колективно, і бюджетування дає змогу спочатку спланувати, а потім виміряти внесок кожного з підрозділів у досягнення загальної мети.

Ключові слова: бюджетування, кошторис, економічні показники.

Fedorchenko N.

BUDGET PLANNING: PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT AND THE WAYS OF IMPROVEMENT IN THE MODERN CONDITIONS

Summary. Budgeting – the process of coordinated planning and management activities of the units using cost estimates and economic indicators. It is known that the company's objectives are achieved collectively, and allows budgeting plan first and then measure the contribution of each of the units in achieving their common goal.

Keywords: budgeting, cost estimates, economic indicators.

1. Вступ

З переходом нашої країни до ринкової економіки оздоровлення фінансового стану більшості підприємств багато в чому залежить від рівня й організації фінансового планування, що визначає рух фінансових ресурсів та їхню відповідність матеріальним ресурсам, забезпечує реальне використання економічних важелів, органічне поєднання товарно-грошових відносин і механізму управління економікою підприємства.

Нині, коли система галузевого планування втратила своє значення і повністю зруйнована, керівництво більшості підприємств не приділяє належної уваги фінансовому плануванню через нестабільність фінансової системи, взаємні неплатежі, значний податковий тягар тощо. Разом із тим, відмова від фінансового планування рівнозначна відмові від розроблення засобів фінансового забезпечення розвитку підприємства.

Сьогодні на підприємствах малого і середнього бізнесу фінансові плани, як і плани взагалі, не складають. Підприємці вважають, що це зайве, але для виходу з кризи складання планів є не тільки раціональним, але і необхідним для нормального функціонування суб'єкта господарювання [2].

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми ефективності фінансового планування на підприємстві, наукові аспекти теоретичних і практичних питань фінансового планування і методи оцінювання його ефективності висвітлено у наукових працях провідних економістів: І. Г. Балабанова, О. М. Бандурка, В. Г. Дьякової, Н. П. Любушина, В. Б. Лещева, Г. Г. Кирейцева, Л. А. Омелянович, А. М. Поддерегина, Р. А. Славюка та інших.

3. Мета статті і постановка завдання

В умовах ринкової економіки, самостійності підприємств, їхньої відповідальності за результати діяльності об'єктивно необхідно визначити тенденції розвитку фінансового стану і перспективні

фінансові можливості підприємств. На розв'язання таких питань і націлене розроблення фінансового планування, тобто бюджетування.

Відомо, що цілі компанії досягаються колективно і бюджетування дає змогу спочатку спланувати, а потім виміряти внесок кожного з підрозділів у досягнення загальної мети.

Планування послідовно поширюється по оргструктурі. На початку звітного періоду кожний з бюджетів є планом або стандартом. У кінці він відіграє роль вимірника, за допомогою якого менеджер може порівняти отримані результати із запланованими, щоб надалі поліпшити діяльність.

За допомогою бюджетів здійснюється контроль економічної системи – управління за відхиленнями від запланованих (нормативних) показників. Як показники можуть використовуватися статті витрат у бюджетах, значення чистого або маржинального прибутку, рентабельність, собівартість, розмір виручки, продуктивність тощо. За оперативного управління, аналізуючи відхилення, можна відповісти на питання, як кожен підрозділ відпрацював. І більше, аналізуючи відхилення, можна визначити, які чинники вплинули на результат (умови виробництва, конкурентоспроможність, рівень ризику, обмеженість виробничих потужностей, асортимент продукції, політика ціноутворення, оборотність активів, запаси на складі, тенденції стану ринку, кількість тих, що працюють, і їхній професійний рівень, наявність і вартість сировини, технологічні особливості), і хто відповідає за несприятливі відхилення.

Основою для впровадження бюджетування на підприємстві є управлінський облік – система обліку фактичних витрат і розрахунку економічних показників.

Зазначене вище дає можливість стверджувати, що вибрана проблема є актуальною. Тому метою цієї статті є дослідження бюджетування як

управлінської технології у розвитку підприємства, розкриття її особливостей та напрямів вдосконалення.

4. Виклад основного матеріалу

Для перехідної економіки потрібна і перехідна теорія планування. Нині на окремих підприємствах в Україні зроблено спроби пристосувати для планування поточної діяльності теорію бізнес-планування. В умовах розвиненої ринкової економіки теорія бізнес-планування використовується під час обґрунтування процесів, пов'язаних з освоєнням нових сфер діяльності підприємств, створенням нових видів бізнесу. Для більшості українських підприємств пошук нових сфер діяльності (у сфері збуту випущеної продукції, освоєння виробництва нових видів виробів, підвищення конкурентоспроможності продукції, тощо) необхідний для виживання і подальшого розвитку.

Саме тому зросло значення перспективного, поточного та оперативного фінансового планування для забезпечення стійкого фінансового стану та підвищення рентабельності підприємств.

Система фінансового планування на підприємстві складається з трьох основних підсистем:

- перспективне фінансове планування;
- поточне фінансове планування;
- оперативне фінансове планування.

Для кожної із цих підсистем створено певні форми фінансових планів, визначено їхній зміст та чіткі межі періодів, на які ці плани розробляють. Фінансове планування необхідне, щоб фінансово забезпечити розширення кругообігу виробничих засобів, досягти високої результативності виробничо-господарської діяльності, створити умови, які забезпечили б платоспроможність та фінансову стійкість підприємства. Ринок ставить високі вимоги до якості фінансового планування, оскільки нині за негативні наслідки своєї діяльності відповідає саме підприємство. Якщо підприємство нездатне врахувати несприятливу ринкову кон'юнктуру, воно стає банкрутом і підлягає ліквідації з відповідними негативними наслідками для засновників. Нині необхідно використовувати нові принципи організації фінансового планування. Його зміст та форми суттєво змінюються у зв'язку з новими економічними умовами та соціальними орієнтирами. Особливістю фінансового планування на підприємствах у ринковій економіці є те, що воно не містить елементів директивності і є внутрішньофірмовим. Мета фінансового планування на підприємстві – забезпечити оптимальний розмір коштів, потрібних для успішної господарської діяльності, а у підсумку – зробити підприємство прибутковим. Планування, з одного боку, спрямоване на недопущення помилкових дій у сфері фінансів, а з іншого – на зменшення невикористаних внутрішніх резервів [5].

Фінансове планування має орієнтуватися на ринкову кон'юнктуру, враховувати ймовірність настання певних подій і одночасно розробляти моделі поведінки підприємства у разі зміни ситуації з матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами.

Але існують фактори, які обмежують використання фінансового планування на підприємствах:

- високий ступінь невизначеності на українському ринку, пов'язаний із глобальними змінами в усіх сферах суспільного життя (їхня непередбачуваність ускладнює планування);

- незначна частка підприємств, які мають фінансові можливості для здійснення серйозних фінансових розробок;

- відсутність ефективної нормативно-правової бази вітчизняного бізнесу.

На жаль, неможливість фінансового планування на підприємствах зумовлено не лише перерахованими вище факторами, а й звичайним небажанням їхніх керівників вдаватися до його методів та прийомів. Не застосовуючи фінансове планування, керівництво у результаті відмовляється й від ефективнішого виконання завдань, які є основними для підприємства, а саме:

- забезпечення необхідними фінансовими ресурсами виробничої, інвестиційної та фінансової діяльності;

- визначення шляхів ефективного вкладення капіталу, оцінювання ступеня раціонального його використання;

- виявлення внутрішньогосподарських резервів збільшення прибутку за рахунок економного використання грошових засобів;

- встановлення раціональних фінансових відносин із бюджетом, банками та контрагентами;

- виконання вимог акціонерів та інших інвесторів;

- контроль за фінансовим станом, платоспроможністю та кредитоспроможністю підприємства.

Досвід багатьох компаній промислово розвинутих країн показує, що за сучасного ринку з його жорсткою конкуренцією планування фінансово-господарської діяльності є найважливішою умовою їхнього виживання, економічного зростання та процвітання. Саме воно дає змогу оптимально пов'язати наявні можливості підприємства щодо випуску продукції з попитом і пропозицією, що склалися на ринку.

Як показує практика підприємства, на яких застосовують методи фінансового планування, мають змогу ефективніше організувати свою виробничо-господарську та економічну діяльність, адже фінансове планування – це реальна економія грошей і часу [1].

У разі бюджетного планування потрібно мати достатню інформаційну базу, яка б відповідала вимогам менеджера як за кількістю, так і за якістю. Доцільно використовувати такі джерела інформації:

постанови директивних органів із питань розвитку галузі;

державні закони;

вихідні дані, які розраховують відповідні служби підприємства під час розроблення проекту плану (прибуток, економічні нормативи);

результати попередньої роботи зі споживачами із налагодження довгострокових госпо-

дарських зв'язків та укладення договорів поставок та надання послуг;

інформація про використання трудових та матеріально-технічних ресурсів (із досвіду закордонних компаній);

матеріали аналізу виробничо-фінансової діяльності для виявлення внутрішніх резервів виробництва та збільшення прибутку підприємства.

Наукова обґрунтованість планування передбачає економічне обґрунтування фінансових показників, а також відображення в них реальних процесів економічного і соціального розвитку, збалансованості усіх фінансових ресурсів.

Самостійність підприємств у фінансовому плануванні дасть їм змогу, розробляючи фінансовий план, гнучко реагувати на зміни зовнішніх та внутрішніх умов виробництва та збуту. Політика цін є одним з найважливіших елементів фінансового планування діяльності підприємства. Ціноутворення – складний процес, оскільки ціна є величиною принципово нестійкою. На неї впливає стан економіки, кон'юнктура ринку, політика конкурентів, посередники, покупці. Процес ціноутворення повинен відображати загальні цілі підприємства, тісно поєднуватись із ними [2].

Проаналізувавши стан бюджетування на підприємствах України, пропонуємо вдосконалювати фінансове планування на підприємстві за такими принципами:

1) принцип економічності полягає в тому що витрати на планування повинні раціонально співвідноситися з отриманими результатами. Враховуючи, що планування – це доволі складний процес, який потребує додаткових витрат часу, фінансів тощо, дотримання цього принципу є дуже важливим. Воно забезпечується розробленням раціональних форм бюджетів, усуненням інформації, що дублюється, та нерелевантною, а головне – ефективною організацією всього процесу планування;

2) принцип гнучкості полягає в тому, що розроблена система планів повинна допускати можливість коригування у разі зміни зовнішніх умов, в яких діє підприємство. Необхідність реалізації цього принципу зумовлена постійними змінами зовнішнього середовища та потребою своєчасно адаптувати плани до них. Щоб забезпечити найповнішу реалізацію принципу гнучкості, доцільно використовувати систему змінного планування. Її зміст полягає у коригуванні після закінчення встановленого планового періоду планів на наступні періоди. Так, якщо плани розробляють на рік з поділом на квартали та місяці, то після закінчення кожного місяця і кварталу плани на наступні періоди переглядаються з урахуванням змін зовнішнього середовища. Окрім цього, гнучкість планування забезпечується створенням резервів, організацією процесу планування, за якої менеджери можуть обґрунтовано змінювати затверджені документи;

3) принцип точності – досягнення максимально високої точності економічних параметрів за оптимальних витрат на процес планування;

4) принцип повноти – планування повинно охоплювати всі галузі діяльності підприємства, а

також всі етапи, дії та операції як господарських процесів, так і процесів управління. Якщо під час планування менеджер щось не врахує, то неминуче у цій ланці виникне неузгодженість, і, як наслідок, зриви або порушення фінансово-господарської діяльності підприємства.

5. Висновки

Отже, система бюджетування, основана на контрольованому прогнозі, має цілу низку переваг і в умовах сьогодення є одним з найсучасніших методів управління. Бюджетування застосовується у багатьох сферах управління. Так:

1) у фінансовому менеджменті з його допомогою можна заздалегідь сформувати доволі чітке уявлення про структуру бізнесу організації, регулювати обсяг витрат у межах, що відповідають загальному припливу коштів, визначити, коли і на яку суму слід забезпечити фінансування;

2) у сфері управління комерційною діяльністю цей метод змушує керівників систематично займатися маркетингом для розроблення точніших прогнозів і визначити найдоцільніші й найефективніші комерційні заходи у межах, забезпечених наявними ресурсними можливостями для їхнього здійснення;

3) в сфері організації загального управління цей метод чітко визначає місце і значення кожної функції (комерційної, виробничої, фінансової, адміністративної тощо) організації, допомагає забезпечити належну координацію діяльності цих служб, орієнтуючи їх на спільну діяльність для досягнення затверджених показників бюджету;

4) в управлінні витратами цей метод сприяє ощадливішому використанню ресурсів і забезпечує пошук способів зниження витрат.

Але зазначимо, що нині у вітчизняних та зарубіжних вчених та практиків-економістів немає єдиної думки, щодо того, які принципи слід покласти в основу складання бюджетів підприємств, а це істотно впливає на якість процесу бюджетування, яке все ширше починають застосовувати підприємства України [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоусова І. Проблеми розвитку управлінського обліку в Україні / І. Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – № 2. – 2001. – С. 39–44.

2. Бутинець Ф. Ф. Управлінський облік: чи є такий? / Ф. Ф. Бутинець // Проблеми розвитку теорії бухгалтерського обліку, аналізу й контролю. – 2004. – 240 с.

3. Баликін В. Бюджетування на промисловому підприємстві / В. Баликін // Бухгалтерський облік і аудит. – № 3. – 2005. – С. 40–57.

4. Максугов З. Система показників в управлінському обліку підприємств / З. Максугов // Вісник бухгалтера і аудитора України. – № 5,6. – 2004. – С. 15–18.

5. Стратегічний управлінський облік: [науч. практ. изд.] / О. Э. Миколаєва, О. В. Алексеева. – М., 2003. – 304 с.

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розглянуто порядок формування фінансових результатів та проаналізовано їхні основні принципи. Визначено систему взаємозалежних показників та основну роль фінансових результатів підприємств. Розкрито найважливіші особливості формування фінансового результату.

Ключові слова: фінансові результати, дохід, витрати.

Fetsovych T.

FORMATION OF FINANCIAL RESULTS

Annotation. The article deals with the formation of financial results are analysed and their basic principles. The system of interrelated indicators and the basic role of financial results. Attention to the basic features of the financial result.

Keywords: financial results, income, expenses.

1. Вступ

Діяльність підприємств в Україні, як і у всьому світі, пов'язана з одержанням фінансових результатів, що передбачає цілеспрямовану реалізацію системи функції управління. Істотне місце у ній відводиться ефективній системі управління, особливостям господарського механізму, рівню організації виробництва, державному регулюванню розвитку певної галузі.

За умови становлення цивілізованих ринкових відносин великого значення набувають фінансові результати, що забезпечують зміцнення бюджету держави, сприяють інвестиційній привабливості та діловій активності.

Разом з тим величина фінансового результату визначає можливість подальшого розвитку та створює запаси фінансової стійкості, яка дає змогу підприємству оперативно реагувати на зміни у ринковій кон'юктурі, саме тому питання формування фінансових результатів є актуальним.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у дослідження питань аналізу формування фінансових результатів зробили такі відомі вітчизняні науковці і практики, як П. П. Борщевський, Ф. Ф. Бутинець, М. І. Ковальчук, Г. Г. Кірейцев, Л. А. Лахтіонова, Є. В. Мних, Л. В. Нападовська, В. К. Савчук, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко.

3. Мета статті і постановка завдання

Полягає у висвітленні практики формування фінансових результатів підприємств у нестабільних ринкових економічних умовах.

4. Виклад основного матеріалу

Зважаючи на економічну кризу, проблема формування фінансових результатів у обліково-аналітичній системі підприємств набуває все більшого значення, оскільки впливає на прибуток, який отримують суб'єкти господарювання. Прибуток є однією з найскладніших категорій, якими оперує ринкова економіка, і вважається головною рушійною силою її розвитку. Невміння аналізувати господарську ситуацію, визначити "вузькі місця" в економічній діяльності підприємства, а також

фактори, які впливають на неї, так чи інакше призводять до зниження ефективності роботи, до прийняття хибних управлінських рішень і, у підсумку, до збитків та фінансового краху.

Залежно від мети кінцевий прибуток можна визначати по-різному й адресувати різним користувачам. Прибуток є унікальною економічною категорією. Від ступеня її розуміння та використання певною мірою залежить ефективність управління виробництвом, рівень фінансової самостійності, функціональність роботи системи товарно-грошових відносин, багатьох інших економічних важелів впливу на виробництво. А тому головне завдання економічних досліджень – виявити чинники, які позитивно чи негативно впливають на процес формування прибутку, а також їхній вплив на утворення витрат та визначення виробничої собівартості та собівартості реалізації, витрат на управління підприємством та збут продукції.

Розглядаючи фінансові результати як об'єкт аналізу, потрібно звернути увагу на те, що вони є узагальнювальним кінцевим результатом роботи. Щоб отримати його, підприємство повинно мати доходи та витрати. Оскільки в сучасному бухгалтерському обліку порівняння саме цих об'єктів дає змогу визначити фінансовий результат, можна зробити висновок, що, досліджуючи таку категорію, як фінансові результати, доцільно розглядати її як систему взаємопов'язаних об'єктів:

- доходи;
- витрати;
- фінансові результати.

Рахунки доходів і витрат закриваються на рахунку 79 "Фінансові результати" за наведеними видами діяльності й відображаються на чотирьох синтетичних:

- 791 "Результат операційної діяльності";
- 792 "Результат фінансових операцій";
- 793 "Результат іншої звичайної діяльності";
- 794 "Результат надзвичайних подій".

За кредитом рахунку 79 "Фінансові результати" відображають суми в порядку закриття рахунків обліку доходів, за дебетом – суми в порядку

закриття рахунків обліку витрат, а також належну суму податку, нарахованого на прибуток. Сальдо рахунка під час закриття списують на рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокріті збитки)".

Так, щоб отримати прибуток операційної діяльності, необхідно порівняти доходи і витрати операційної діяльності. Результати фінансової діяльності формуються за рахунок її доходів і витрат. Результати інвестиційної діяльності (іншої звичайної діяльності, згідно з новим Планом рахунків) визначаються доходами і витратами від інвестиційної діяльності. А фінансові результати від надзвичайних подій формуються за рахунок доходів та витрат від надзвичайної діяльності.

Отже, кожний вид діяльності або кожен мікросистему визначення фінансового результату можна розглядати як окремий об'єкт аналізу.

Основна роль фінансових результатів у розвитку підприємств визначає необхідність безперервно управляти ними, щоб максимізувати їхній розмір, оптимізувати розподіл та ефективність використання. Управління фінансовими результатами являє собою комплексний процес розроблення та прийняття управлінських рішень керівництвом підприємств за всіма основними аспектами. Одним із таких аспектів є процес формування фінансових результатів, що спрямований на те, щоб досягти потрібного їх розміру, реалізувавши всі резерви, за рахунок фінансової та інвестиційної діяльності. Від правильного визначення фінансового результату великою мірою залежить ухвалення управлінських рішень на підприємстві.

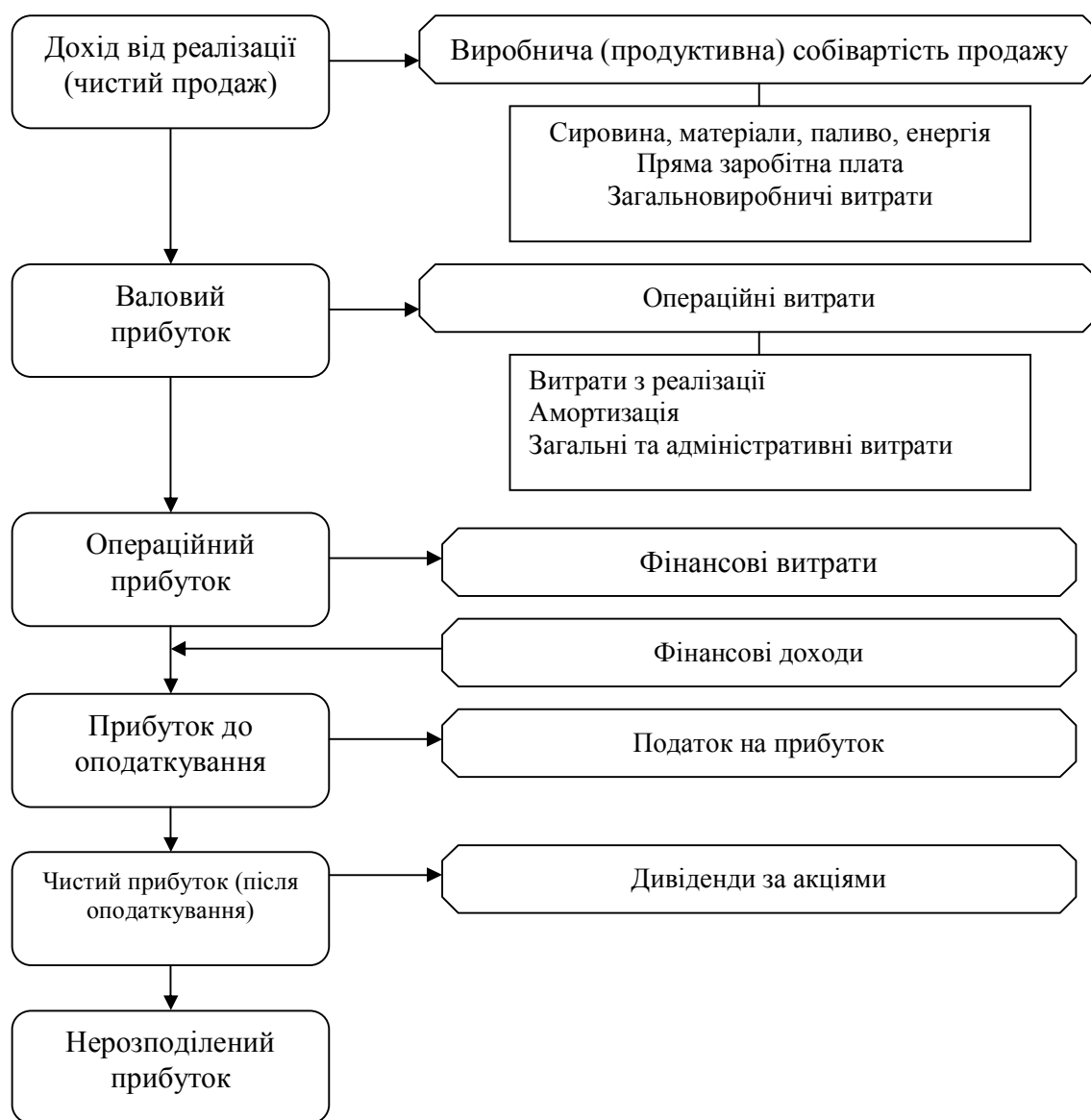

Рис. 1. Порядок формування прибутку за показниками фінансових результатів

У формуванні фінансових результатів під час поточного управління виділяють такі обов'язкові етапи, як:

- визначення необхідного розміру з урахуванням цілей підприємства;
- аналіз поточного стану та виявлення найістотніших зовнішніх і внутрішніх факторів, що вплинули на їх зміни;
- розрахунок планових або прогнозних величин фінансових результатів, що найповніше відповідає цільовим настановам;
- розроблення конкретних заходів задля досягнення запланованих значень;
- моніторинг усіх вищеперерахованих етапів та внесення корективів у ході реалізації намічених заходів [1, с. 135].

Фінансові результати як комплексна система взаємозалежних показників, що формуються поетапно, у вигляді різниці між доходами та відповідними їм витратами, визначаються практично всім різноманіттям факторів, які впливають на всі аспекти діяльності підприємства. З'ясування значущості, пріоритетності того або іншого фактора, можливості його використання, роблять ефективнішим процес управління та обґрунтованішими управлінські рішення. Впливаючи на ті з них, які найбільше пов'язані з параметрами, якими керують, можна формувати фінансові результати, які відповідають цілям підприємства. В економічній літературі існують різні підходи до такої систематизації. [1, с. 57].

Так, Міжнародний комітет з бухгалтерських стандартів та Четверта Директива Європейського економічного товариства для визначення фінансового результату рекомендують застосовувати метод "витрати-випуск". За цим методом фінансовий результат визначається співвідношенням витрат та доходів від реалізації. Витрати обліковуються лише за елементами, що дає змогу визначити в бухгалтерському обліку нову створену вартість і фінансовий результат. В обліковій практиці зарубіжних країн використовують два варіанти цього методу:

1) передбачається визначення фінансового результату звітного періоду як різниці між доходами від реалізації і витратами періоду;

2) фінансовий результат обчислюється як різниця між вартістю чистих активів на кінець і початок періоду з виключенням внесків капіталу і вилучень.

Звертаємо увагу, що чистий результат за рік повинен бути тотожним для розрахунку за кожним з варіантів. Ці варіанти вважають взаємодоповнюваними, оскільки чистий результат за рік повинен бути однаковим якщо визначається методом "витрати-випуск" і на підставі зміни чистих активів за період.

Визначення фінансових результатів відображається різницею реалізованої продукції і витрат та зміною залишків запасів, сировини, матеріалів, готової продукції та незавершеного виробництва. Ці визначення мають загальний теоретичний характер і для впровадження у практику потрібні істотні додаткові уточнення, зокрема, взаємозв'язок з формуванням собівартості продукції. Частково цей принцип використовується у чинній в Україні системі формування показників фінансової діяльності

до оподаткування. На рис. 1. відображено формування прибутку за системою показників фінансових результатів 4, с. 75.

Отже, показниками фінансових результатів є валовий прибуток, операційний прибуток, прибуток до оподаткування, чистий прибуток і нерозподілений прибуток.

За національними стандартами в Україні передбачено формування фінансових результатів (визначення прибутку або збитку) за двома системами залежно від побудови фінансового обліку.

Перша система побудована за англосаксонським принципом і передбачає зіставлення доходів із витратами, класифікованими за їхніми функціями (як складовими собівартості товарної продукції), та вартістю розподілу адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

За другою системою фінансовий результат обчислюється як різницю між доходами підприємства та витратами, які акумулюють у звіті про фінансові результати згідно з їхніми характером (за елементами), а не перерозподіляють серед різноманітних функцій підприємства.

Алгоритм визначення фінансових результатів для звичайних (середніх і великих) підприємств передбачено П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати", для малих підприємств фінансові результати діяльності розраховують відповідно до методики, наведеної П(С)БО 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства".

Кінцевим результатом діяльності підприємства згідно з П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" може бути чистий прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, або чистий збиток – перевищення суми витрат над сумою доходів, для отримання яких було здійснено витрати.

Дослідники також розрізняють фактори за функціональними сферами діяльності підприємств, виділяючи виробництво, закупівлі та збут. Звертаючи увагу на сучасні форми фінансової звітності, більшість науковців розділяють фінансові результати за видами діяльності підприємства, відповідно групують і фактори, що їх визначають. Велика кількість підходів зумовлена складністю й комплексністю розглянутих показників та надмірною деталізацією врахування факторів.

Формування фінансових результатів можна розглядати як частину загальної системи господарювання, що пов'язана із прийняттям рішень щодо забезпечення необхідного їх розміру на рівні суб'єкта господарювання для досягнення тактичних та оперативних цілей підприємства. Схема формування фінансових результатів діяльності підприємств подана на рис. 2 [3, с. 199].

Основними факторами впливу на формування чистого прибутку підприємства є зміна доходу (виручки) від реалізації продукції та її собівартості. Сума виручки від реалізації залежить від обсягів і структури виробництва продукції та узгодження між замовниками і підрядниками договірних цін. Принципове значення має забезпечення належного рівня збалансованості обсягів виробництва з виробничими потужностями організації.

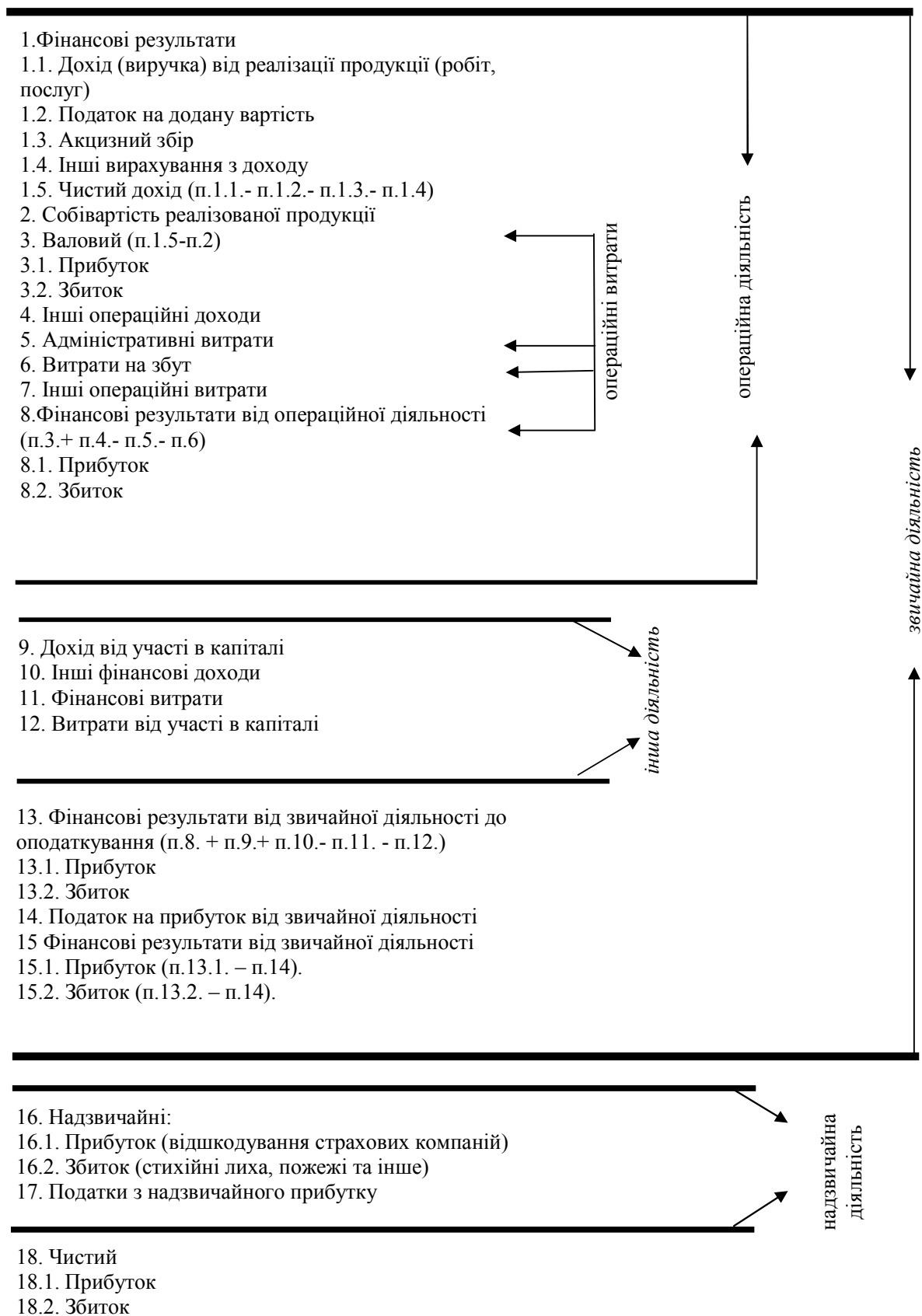

Рис. 2. Формування фінансових результатів діяльності підприємств

Одним із факторів, що впливає на прибуток, є сукупні витрати на виробництво і збут продукції: собівартість реалізованої продукції, а також адміністративні витрати та витрати на збут. В умовах ринку до основних показників поряд із зазначеними належить грошовий потік, який визначається як сума чистого прибутку й амортизаційних відрахувань.

У процесі аналізу важливо оцінити динаміку прибутку, встановити фактори, які впливають на його розмір та виявити резерви, що дадуть змогу підвищити рентабельність господарської діяльності організації [3, с. 200].

Отже, формування фінансових результатів може змінюватись залежно від цілей розвитку підприємства. Якщо підприємство загалом націлено на високі темпи розвитку, збільшення обсягу продажів, завоювання частки ринку, максимізацію прибутку то метою формування фінансових результатів є високі темпи їхнього зростання. Якщо підприємство стабілізує свою діяльність, задовольняючись мінімальним рівнем рентабельності або навіть збитковою діяльністю, то управління фінансовими результатами повинне бути сконцентроване на отримання такої суми, що забезпечує поточну платоспроможність. А якщо в основу діяльності підприємства покладено інтереси власників, то цільовою настановою формування кінцевих фінансових результатів є такі показники, як рентабельність інвестиційного або власного капіталу.

Зазначимо, що не існує універсальної схеми формування фінансових результатів для підприємств різних форм власності.

5. Висновки

Отже, дослідження теоретичних та практичних аспектів формування фінансових результатів підприємства показує, що ця проблема досі залишається невирішеною до кінця. Це є наслідком того, що розуміння сутності прибутку повністю залежить від мети, яку ставить перед собою зацікавлена особа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ефективність формування фінансових результатів роздрібною торгівлі: монографія / Н. О. Власова, І. Ю. Мелушова – Харків : Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2008. – 259 с.
2. Бухгалтерский учет / [под общ. ред. И. Е. Тишкова]. – Минск : Высш. шк., 1994. – 687 с.
3. Литвин Б. М. Економіко-аналітична діяльність в організації: [підручник] / Б. М. Литвин. – К. : Хай-ТекПрес, 2008. – 352 с.
4. Панков Д. А. Бухгалтерский учет и анализ в зарубежных странах: учебное пособие / Д. А. Панков. – Минск : Экоперспектива, 1998. – 238 с.
5. Прохар Н. В. Історичний аспект формування сутності та порядку визначення фінансових результатів / Н. В. Прохар // Міжнародна науково-практична конференція "Обліково-аналітичні системи: глобальний і національний аспекти". Ч. 2. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. – С. 256–259.
6. Ковалев В. В. Финансы: учебник / [под ред. д. эк. н., проф. В. В. Ковалева] ; [изд. 2-е] – М.: ООО "ТК Велби", 2003. – 512 с.
7. Хомин П. Облікове забезпечення звітності про фінансові результати має бути методологічно обґрунтованим / П. Хомин // Бухгалтерський облік і аудит. – № 6. – 2004. – С. 9–15.
8. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємства та аналіз її показників: навчальний посібник / Ю. С. Цал-Цалко; [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2002. – 360 с.
9. Сучасна технологія фінансово-економічної діяльності підприємства: монографія / Г. О. Швиданенко, Олексюк О. І. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.
10. Шеверя Я. В. Удосконалення методів аналізу та прийняття управлінських рішень на основі комплексної моделі фінансової звітності / Я. В. Шеверя // Школа професійного бухгалтера – № 11 (95). – 2008. – С. 29–33.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ – ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ЇХ ЕКОНОМІЧНИХ НЕГАРАЗДІВ

Анотація. Інтеграція системи екологічного менеджменту до загальної системи управління сільськогосподарськими підприємствами сприятиме поліпшенню їхнього економічного стану та зниженню негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: екологічний менеджмент, сільськогосподарські підприємства.

Fostolovych V.

IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES – TO OVERCOME THEIR ECONOMIC DIFFICULTIES

Annotation. Integrating environmental management into the overall system management of agricultural enterprises will improve their economic situation and reduce the size of the negative impact on the environment.

Keywords: environmental management, agricultural enterprises.

1. Вступ

Постійне зростання інтересу міжнародних спільнот до стану навколишнього природного середовища та впливу виробничої діяльності підприємств на довкілля спонукає до зміни підходу до системи управління господарюванням. Сільське господарство є таким видом виробництва, що безпосередньо зв'язане із природними ресурсами та прямо впливає на стан навколишнього середовища. Україна є аграрною державою, тому зміна підходу до системи управління сільськогосподарськими підприємствами є важливим завданням як виробників, так і усієї держави. На міжнародному рівні запропоновано впроваджувати до загальної системи управління систему екологічного менеджменту та описано методику її функціонування у міжнародних стандартах серії ISO 14 000. Така система управління дасть змогу підвищити рівень екологічності виробництв та забезпечить зростання показників економічної ефективності за рахунок вибору оптимальних енерго- та ресурсощадних екологічно безпечних технологій виробництва продукції. Для того щоб продукція вітчизняного виробництва продавалась на міжнародному ринку, треба обов'язково виконувати умови міжнародної співпраці, однією із яких є участь у виконанні природоохоронних програм та ініціатив.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблему інтеграції системи екологічного менеджменту до загальної системи управління у сільськогосподарських підприємствах України досліджували вітчизняні вчені та молоді науковці, зокрема: В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк, С. М. Літвак, О. Л. Фаніна, Г. Д. Бражник, Н. В. Трусова та ін. Проте це питання вивчено не повністю.

3. Мета статті і постановка завдання

Завдання дослідження – обґрунтувати необхідність інтегрування системи екологічного менеджменту в загальну систему управління сільськогосподарськими підприємствами.

Важливо визначити можливість та вибрати методику її впровадження і розробити методику функціонування сільськогосподарських підприємств у системі екологічного менеджменту.

4. Виклад основного матеріалу

Світова продовольча криза, яка з роками поглиблюється, спонукає підприємства аграрного сектору збільшувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Відповідно до законів ринкової економіки попит формує пропозицію. Така ситуація чітко простежується і в економіці України. За даними Державного комітету статистики України [1], відзначено стале зростання виробництва продукції сільського господарства упродовж 2000–2009 рр. (рис. 1).

Виробництво продукції на підприємствах аграрного сектору не завжди є рентабельним та не завжди забезпечує достатню економічну вигоду її виробникам. Процес виробництва сільськогосподарської продукції є доволі складним, на його результативність впливає безліч факторів, основними з яких є:

- досвід фахівців в організації процесу виробництва продукції як рослинництва, так і тваринництва;
- система менеджменту підприємства;
- наявність економічно обґрунтованих технологій виробництва продукції;
- вплив гідротермічних умов на виробництво продукції рослинництва;
- стан попиту на ринку продукції;
- якість продукції;
- сертифікація виробленої продукції;
- рівень маркетингу на підприємстві;
- наявність системи контролю (внутрішнього та зовнішнього) за процесом організації та функціо-

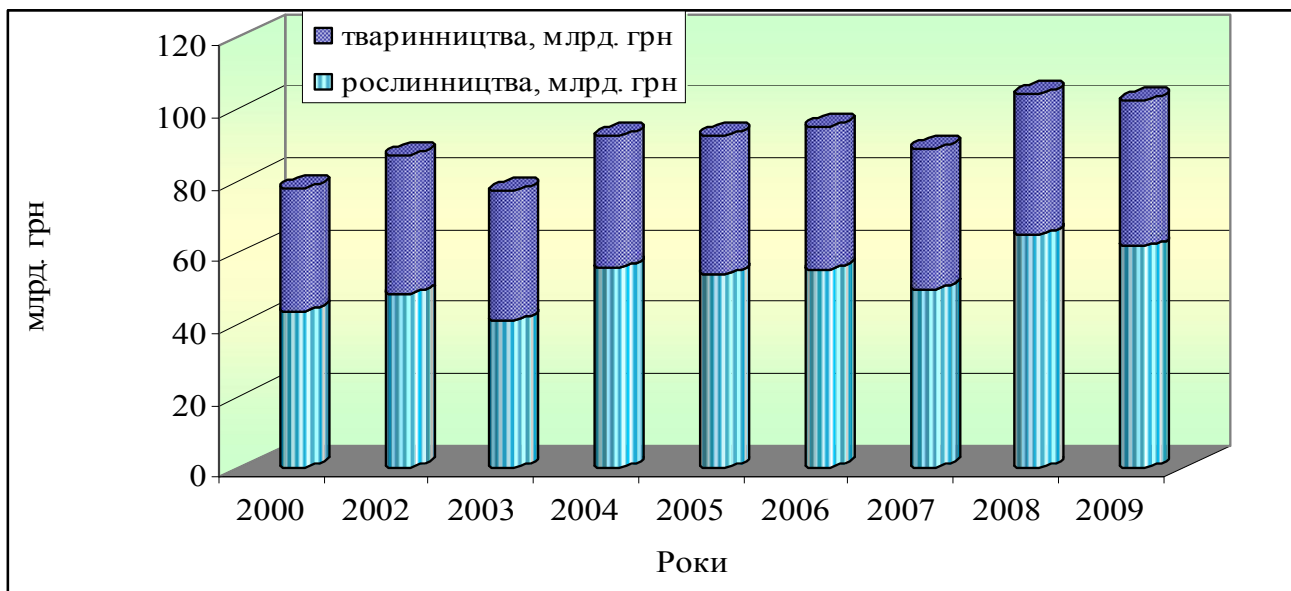

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільського господарства в Україні в 2000–2009 рр.

нування підприємства, оцінювання досконалості системи менеджменту, виробництва та маркетингу;

- політика держави;
- загальна економічна ситуація в країні та на міжнародному ринку;
- інше.

Відомо, що метою створення та діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку, тоді як недотримання вищезазначених умов на підприємстві знижують його до неефективного рівня.

Природний та ресурсний потенціал України є достатнім для забезпечення населення власними продуктами сільськогосподарського виробництва та експорту великої його частини, що сприятиме додатковому надходженню капіталу в країну. Реалізувати цю можливість мають змогу лише підприємства, які виробляють якісну продукцію, що відповідає міжнародним стандартам серії ISO 9000 та іншим вимогам. Сертифікація продукції та процесу виробництва дасть можливість реалізувати не лише сировину, а й готовий продукт. Досягти цього

можливо лише за умови впровадження та підтримання для функціонування у робочому стані системи екологічного менеджменту в загальній системі управління підприємством. На міжнародному рівні щорічно вимоги до еколого-економічної політики держав посилюються. Відсутність цієї системи екологічного менеджменту підтверджують дані про зниження обсягів зовнішньої торгівлі України товарами з різними країнами (табл. 2). Така ситуація зумовлена посиленням у міжнародній торгівлі вимог до якості та сертифікації продукції, робіт та послуг із урахуванням впливу їх виробництва на стан навколишнього природного середовища. Тому, відповідність продукції, яку виробляють підприємства аграрного сектору України міжнародним екологічним стандартам позитивно впливатиме на обсяги збуту продукції (насамперед за рахунок експорту). Динаміку обсягу зовнішньої торгівлі товарами за країнами подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами за країнами, млн. дол. США (2000 – 2010 рр.)

	Експорт				Імпорт			
	2000	2005	2008	2009	2000	2005	2008	2009
Разом	14572,5	34228,4	66967,3	39695,7	13956,0	36136,3	85535,3	45433,1
Країни СНД	4459,7	10531,1	23166,3	13472,9	8029,6	16988,3	33377,8	19692,6
Інші країни світу	10112,8	23697,3	43801,0	26222,8	5926,4	19148,0	52157,5	25740,5
Європа	4680,2	10881,4	19732,8	10264,5	4311,5	12666,4	30477,0	16233,8
Азія	3475,7	8576,9	15887,0	12131,7	842,3	4685,5	15497,7	6538,6
Африка	731,5	2393,9	3902,4	2627,8	136,4	426,2	1559,1	617,6
Америка	1217,5	1831,2	4144,0	1124,2	581,4	1265,5	4190,6	2197,9
Австралія і Океанія	7,0	13,7	64,0	21,6	54,7	103,9	431,7	149,4
Інші	0,9	0,2	70,8	53,0	0,1	0,5	1,4	3,2

Зазначимо, що у структурі зовнішньої торгівлі на експорт у 2009 р. в Україні найбільшу частку становить торгівля недорогоцінними металами і виробами (32, 3%) та продуктами рослинного походження (12,7 %), що підтверджує високий потенціал виробництва вітчизняними підприємствами аграрного сектору якісної продукції, затребуваної на міжнародному ринку (табл. 2).

вання, подрібнення партій, розподіл, складання, перемішування тощо. Готові до реалізації товари (рухоме майно) являють собою готові вироби, які реалізують без оброблення або перероблення.

Оцінка динаміки структури оптового товарообороту свідчить про тенденцію до поступового збільшення продовольчих товарів за роками досліджень у загальній його структурі [1]. Так, у 2006 р. у

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2009 р., млн. дол. США

	Експорт		Імпорт	
	всього	частка у загальному обсязі, %	всього	частка у загальному обсязі, %
Разом	39695,7	100,0	45433,1	100,0
за розділами УКТЗЕД*:				
живі тварини, продукти тваринного походження	596,0	1,5	1267,5	2,8
продукти рослинного походження	5034,9	12,7	1259,9	2,8
жири та олії тваринного або рослинного походження	1796,0	4,5	374,3	0,8
готові харчові продукти	2088,0	5,3	2034,3	4,5
мінеральні продукти	3900,1	9,8	15695,1	34,5
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2515,1	6,3	5319,3	11,7
полімерні матеріали, пластмаси та каучук	563,3	1,4	2663,8	5,9
шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	178,1	0,4	124,2	0,3
деревина і вироби з деревини	664,9	1,7	281,2	0,6
маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	807,0	2,0	1373,4	3,0
текстиль та вироби з текстилю	713,0	1,8	1416,9	3,1
взуття, головні убори, парасольки	144,5	0,4	286,5	0,6
вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	285,2	0,7	635,2	1,4
дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	84,2	0,2	159,7	0,4
недорогоцінні метали та вироби з них	12815,7	32,3	2676,6	5,9
механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення звуку	5013,5	12,6	6254,6	13,8
транспортні засоби та шляхове обладнання	1596,4	4,0	2163,8	4,8
прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	278,6	0,7	670,8	1,5
різні промислові товари	310,6	0,8	500,1	1,1
твори мистецтва	0,7	0,0	1,0	0,0
товари, придбані в портах	35,8	0,1	186,1	0,4
різне	274,2	0,7	88,8	0,2

* Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності

Недосконала система управління у підприємств аграрного сектору зменшує обсяги оптового товарообороту сільськогосподарської продукції та можливості виведення продукції вітчизняних підприємств на світовий ринок.

Оптовий товарооборот визначають як обсяг перепродажу підприємствами товарів без будь-яких змін (крім звичайних для торгівлі операцій) іншим підприємствам та організаціям (крім населення) для їх використання або подальшого продажу як в Україні, так і на експорт. Оптовий товарооборот враховують без ПДВ і акцизу. Звичайними для торгівлі операціями є фасування, сортування, паку-

структурі оптового товарообороту продовольчі товари становили 103289 млн. грн., або 15,5 %, тоді як у 2009 р. – 168298,8 млн. грн., або 19,6 %. Водночас обсяг непродовольчих товарів у товарній структурі оптового товарообороту змінився з 563939,6 млн. грн. (84,5 %) у 2006 р. до 692669,0 млн. грн. (80,4 %) у 2009 р. (табл. 3).

Динаміку структури оптового товарообороту продукції в Україні за 2006–2009 рр. наведено на рисунку 2.

Нині рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами України

Товарна структура оптового товарообороту, млн. грн.

	Роки			
	2006	2007	2008	2009
Оптовий товарооборот – разом	667228,6	863881,9	1050392,9	860967,9
Продовольчі товари	103289,0	131483,2	155100,5	168298,8
Непродовольчі товари	563939,6	732398,7	895292,4	692669,0

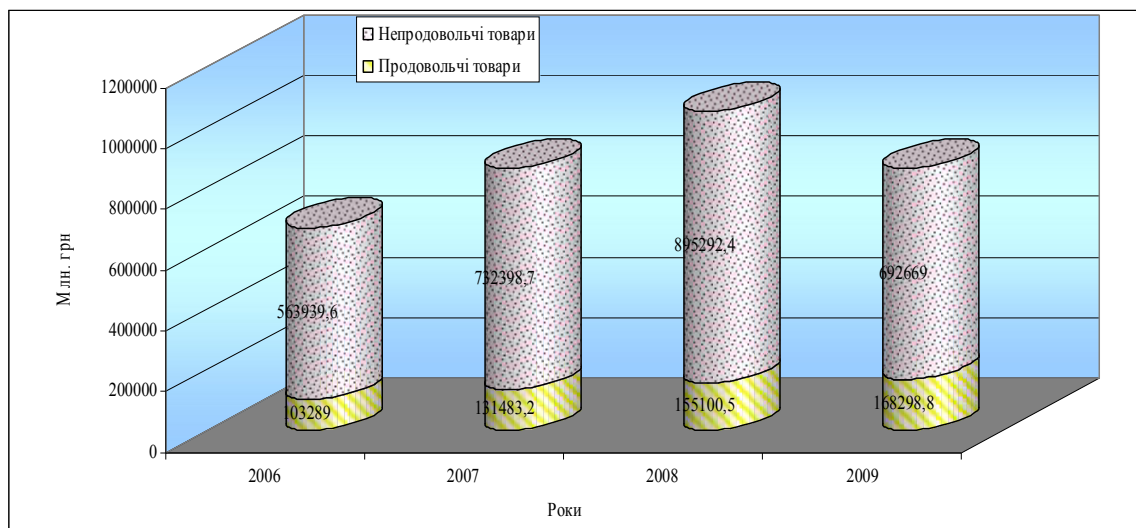

Рис. 2. Динаміка структури оптового товарообороту продукції в Україні (2006–2009 рр.)

низький. Змінити ситуацію можна змінивши підходи до системи управління.

Удосконалення системи управління у сільськогосподарських підприємствах з упровадженням системи екологічного менеджменту до загальної системи управління сприятиме виваженому підходу до вибору оптимального варіанта прийняття управлінських рішень, що стосуються методики ведення господарювання, вибору технології виробництва продукції та оцінювання його ефективності із мінімальним негативним навантаженням на стан навколишнього природного середовища та мінімальними втратами економічних ресурсів на запобігання таким впливам і ліквідацію їх.

Необхідними умовами функціонування сільськогосподарських підприємств у системі екологічного менеджменту є:

- розроблення екологічної політики;
- сертифікація продукції відповідно до стандартів ДСТУ ISO 9000 та виробництва згідно з вимогами стандартів ДСТУ ISO 14000;
- періодичне оцінювання результатів діяльності підприємства, ефективності впроваджених технологій та способів виробництва продукції, ефективності функціонування системи екологічного менеджменту та впливу підприємства на стан навколишнього природного середовища за допомогою періодичного проведення екологічного аудиту [2];
- постійне поліпшення якісних характеристик

виробництва, що позитивно впливатиме на економічний результат діяльності підприємства.

Такий підхід до системи управління сільськогосподарськими підприємствами забезпечить здійснення постійного аналізу та оцінювання для визначення оптимального варіанта під час прийняття рішення. Вибір науково обґрунтованої моделі виробництва продукції зменшить негативні наслідки та мінімізує рівень витрат енергетичних, трудових та фінансових ресурсів, що підвищить економічну ефективність виробничого процесу.

5. Висновок

Отже, необхідною умовою виходу підприємств аграрного сектору із кризової ситуації є зміна підходу до системи управління за допомогою її удосконалення, яке передбачає інтеграцію системи екологічного менеджменту до загальної системи управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник України за 2009 рік; [текст] / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держаналітінформ, 2010. – 567 с.
2. Фостолович В. А. Екологічний аудит та підвищення інвестиційної привабливості підприємств [текст] / В. А. Фостолович // Економіка АПК. – № 7. – 2007. – С. 94–97.

ЛІЗИНГ В УМОВАХ КРИЗИ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ ЗГІДНО З НОВИМ ПОДАТКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Анотація. Досліджено сучасний стан ринку лізингових послуг в Україні та його законодавче забезпечення. Проаналізовано лізингову діяльність у період кризових явищ в економіці. Окреслено напрями покращення лізингу на сучасному етапі.

Ключові слова: лізинг, податкове законодавство.

Homulyak T.

LEASING IN THE CRISIS AND ITS PERSPECTIVES IN NEW TAX LAW

Summary. Investigational modern market of leasing services condition in Ukraine and him legislative providing. Leasing activity is analyzed in the period of the crisis phenomena in an economy. Outlined directions of improvement of leasing on the modern stage.

Keywords: leasing, tax law.

1. Вступ

Поширення лізингу як порівняно нового виду підприємництва відбувається через механізми ринкових відносин, які активно упродовжуються у практику діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. Лізинг відіграє роль важливого фінансового інструмента у ринковій економіці. Завдяки лізинговим операціям створюються умови для розширення та оновлення основних виробничих засобів, необхідних для ведення діяльності без значних одноразових витрат. Лізинг позитивно впливає на зниження витрат підприємств, пов'язаних з моральним старінням засобів виробництва.

У світовій практиці лізингові послуги широко використовуються як капітальні інвестиції у виробництво. Лізинг позитивно впливає на соціально-економічний розвиток інфраструктури всієї економіки. Як специфічна форма інвестиційної діяльності, лізинг сприяє зростанню інвестиційної привабливості країни, тому його можна вважати одним з найдієвіших способів виходу з нинішньої фінансово-економічної кризи. Важливим інструментом для розвитку вітчизняних підприємств після закінчення кризи може стати саме лізинг — здавання в оренду на тривалий строк майна. Фінансова установа купує майно і здає в оренду підприємству. Завдяки цьому можливості для розвитку можуть отримати навіть ті суб'єкти господарювання, кредитувати які банки часто відмовляються.

Тому важливими є також питання створення максимально зрозумілого та економічно сприятливого правового поля лізингової діяльності, що сприятиме його розвитку та детінізації.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми сучасного розвитку лізингової діяльності досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних економістів: Дж. Блейка, Ф. Ф. Бугинця, М. Ф. Ван Бреда, В. Д. Газмана, А. М. Герасимовича, С. Ф. Голова, В. М. Джухи, А. Г. Загороднього, Л. М. Кіндрацької, Г. Г. Кірейцева, В. І. Міщенко,

Е. Нікбахта, В. І. Подольського, Г. Хемела, С. С. Хендріксена, Е. Н. Чекмарьова, А. Шеремета. Незважаючи на істотні зрушення у вивченні цієї проблеми, низка питань щодо перспектив лізингових операцій, особливо з погляду сучасного законодавчого регулювання, залишається невирішеною та потребує подальших наукових досліджень.

3. Мета статті і постановка завдання

Комплексне дослідження сучасного стану та проблем лізингової діяльності, а також окреслення конкретних напрямів їх подолання.

4. Виклад основного матеріалу

Проаналізуємо, що сьогодні собою являє лізинг і його правове регулювання. Лізинг для нас є порівняно новим видом зобов'язань. Як різновид оренди лізингові операції інтенсивно розвиваються у низці країн (США, Японії, у Західній Європі) і стали невід'ємною частиною економіки в більшості промислово розвинених держав. Упродовж тривалого часу в українському законодавстві практично не було правових норм, які регулювали б лізингові відносини. Першим законодавчим актом, який містив термін "лізинг", був Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 20 березня 1991 р., в якому зазначалося, що фінансові установи можуть виконувати, зокрема, таку операцію, як придбання засобів виробництва для передання їх в оренду (лізинг).

У Законі "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28 грудня 1994 р. вже подавалось визначення таких термінів, як "лізингова (орендна) операція", "оперативний лізинг (оренда)", "фінансовий лізинг (оренда)" та "зворотний лізинг (оренда)". 16 грудня 1997 р. Верховна Рада ухвалила Закон "Про лізинг", який набрав чинності 10 січня 1998 р., а сьогодні діє нормативний акт "Про фінансовий лізинг" від 11 грудня 2003 р. № 1381. Спрямованість курсу Української держави на реформування економіки й побудову розвинутої ринкової господарської системи дає підстави сподіватися на

те, що завдяки науково обґрунтованій фінансово-інвестиційній та податковій політиці співвідношення між суб'єктами господарювання виробничої та невиробничої сфер у недалекому майбутньому зміниться на користь товаровиробників. Умови ж господарювання, що склалися впродовж останніх років унаслідок світової економічної кризи, об'єктивно не сприяли оновленню парку машин, обладнання, устаткування та інших основних засобів. Отже, для того, щоб досягти рівня промислово розвинених країн, українські товаровиробники повинні оснащувати виробництво сучасними засобами. У таких умовах саме лізинг має відігравати роль прогресивної форми матеріально-технічного забезпечення товаровиробників, особливо малого та середнього бізнесу.

Лізингові операції – це певний набір організаційних, фінансових та майнових відносин, що потребують комплексного нормативного регулювання. Його забезпечує:

- Господарський кодекс (ст. 292);
- Цивільний кодекс (ст. 806 – 809);
- Податковий кодекс (ст. 153.7);
- Кодекс торговельного мореплавства (ст. 215 – 221);
- Закон "Про фінансовий лізинг";
- наказом Міністерства у справах науки та техніки "Про затвердження нормативних актів щодо порядку фінансування інноваційних проектів" від 03.03.1998 р. № 59, яким затверджено Примірний інноваційний договір, що передбачає застосування фінансового лізингу, тощо.

У широкому розумінні лізинг є унікальним фінансовим механізмом, що дає змогу забезпечувати оновлення техніки і технологічного циклу підприємств усіх галузей економіки за мінімальних витрат користувачів. В умовах світової фінансової кризи, з огляду на одвічне питання ефективного використання обмежених ресурсів, лізинг стає ефективним механізмом довгострокового і короткострокового фінансування підприємств малого і середнього бізнесу, адже кредитувати їх банки зазвичай відмовляються. Поняття договору лізингу закріплене в Законі "Про лізинг", Господарському та Цивільному кодексах. Згідно з Господарським кодексом лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови, що лізингоодержувач сплачує періодичні платежі.

Договір лізингу є видом договору оренди і до нього застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, установлених відповідними статтями Цивільного кодексу та вищезгаданим законом. Основні відмінності, за якими відмежовують договір лізингу від інших видів орендних договорів, більшість науковців

вбачає в можливій наявності третьої сторони договору — постачальника майна, що надається в лізинг, та специфічному характері предмета договору, яким можуть бути лише основні засоби виробничого призначення.

Предметом договору лізингу може бути майно з такими ознаками: неспоживна річ з індивідуальними ознаками, що відповідно до законодавства належить до основних фондів, вільний обіг якої на ринку не заборонений законом до і щодо якої немає обмежень на передачу в лізинг. Так, майно, "яке є державною (комунальною) власністю, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном. Не можуть бути об'єктами лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів". Вказані положення Господарського кодексу співзвучні з положеннями Цивільного кодексу. Господарський кодекс виділяє також такі види лізингу, як фінансовий та оперативний, і форми – зворотний, пайовий, міжнародний. Проте, хоч Цивільний кодекс не містить цих понять, у ньому виділено два види лізингу – прямий і непрямий.

Фінансовим є договір лізингу, внаслідок укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший від того, за який амортизується 60 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Сума відшкодування вартості об'єкта лізингу в складі лізингових платежів за період дії договору фінансового лізингу повинна становити не менш ніж 60 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Основні засоби, передані у фінансовий лізинг, входять до складу основних засобів лізингоодержувача. Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу, переданий згідно з ним, переходить у власність лізингоодержувача або він викуповує цей об'єкт за залишковою вартістю. Фінансовий лізинг є різновидом фінансового кредиту, тому іноді його називають інвестиційним лізингом. Оперативним є договір лізингу, за яким лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший від того, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Основні засоби, передані в оперативний лізинг, залишаються у складі основних засобів лізингодавця. Після закінчення терміну договору оперативного лізингу його можна продовжити або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути переданий у користування іншій орендареві за договором лізингу. Зворотний лізинг – це господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає продаж основних фондів фінансової (лізингової) компанії з одночасним зворотним одержанням цих основних фондів такою фізичною чи юридичною особою в оперативний або фінансовий лізинг. Пайовий лізинг – це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення

багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи кошти. Сума таких коштів не може перевищувати 80 % вартості набутого для лізингу майна.

Міжнародний лізинг – це відповідний договір, укладений суб'єктами, які перебувають під юрисдикцією різних держав або за яким майно чи платежі перетинають державні кордони. Після ухвалення Закону "Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг" від 11 січня 2006 р. № 3301-IV наша держава стала учасницею Конвенції про міжнародний фінансовий лізинг, прийнятої на дипломатичній конференції в Оттаві в травні 1988 р. Конвенція з моменту ратифікації стала частиною національного законодавства України і має пріоритет перед іншими актами українського законодавства в разі здійснення операцій міжнародного фінансового лізингу. Залежно від розподілу ризиків та обов'язків стосовно предмета лізингу розрізняють:

- повний міжнародний лізинг, за умовами якого обов'язок щодо підтримки предмета лізингу (технологічного обслуговування і ремонту), а також ризики покладаються на лізингодавця;

- чистий міжнародний лізинг, за яким обов'язки й ризики стосовно предмета лізингу бере на себе лізингоодержувач;

- груповий (акціонерний) лізинг відрізняється від інших видів лізингу тим, що лізингодавцем є група учасників (акціонерів), які засновують спеціальну корпорацію (трастову компанію тощо) і призначають довірену особу, яка здійснює надалі всі необхідні операції за лізинговими взаємовідносинами.

У науковій літературі наводяться такі різновиди лізингу:

- банківський (угода, за якою банк, що є лізинговою компанією, купує обладнання та надає його в оренду);

- класичний (лізингоодержувач бере на себе всі витрати, пов'язані з утриманням та експлуатацією обладнання).

Ще одним різновидом лізингу є компенсаційний, за яким лізингоодержувач постачає лізингодавцю частину продукції, виробленої на орендованому обладнанні (устаткуванні). Заміна орендних платежів розрахунками виробленою продукцією за умови міжнародного лізингу особливо приваблива для товаровиробників, що не мають валютних коштів для розрахунків з іноземним лізингодавцем або придбання імпортного обладнання в закордонного виробника. У разі прямого лізингу власник майна (виробник) здає об'єкт у лізинг самостійно. Це двосторонній лізинг. Майно, що належить лізингодавцеві за правом власності чи правом господарського відання, було набуто ним без попередньої домовленості з лізингоодержувачем.

Розглянемо, що відбулось на ринку лізингових послуг під час економічної кризи.

Мабуть, найголовнішою подією стала різка зміна восени 2008 р. економічної ситуації, спричинена змінами економічного середовища в усьому

світі, що, звичайно, суттєво вплинула на становище в Україні. Держава і всі компанії, що працюють у світовому фінансовому секторі, першими потрапили в епіцентр кризи, що і визначило умови існування учасників бізнесу.

Відтоді змінилося все. Через повну зміну середовища втратили актуальність і змінилися, певна річ, і цілі, і підходи, і методи роботи компаній, що було найважливішими. За минулі два роки багато малих лізингових компаній закрилось, а більші, яким вдалось залучити до свого складу додаткових інвесторів, вистояли. Поява додаткових інвесторів, зокрема іноземних партнерів дала змогу збільшити їхні портфелі та капіталізувати майно.

Вести бізнес сьогодні складно, що зумовлено рейтингом української економіки в світі та відсутністю належного законодавчого регулювання. Ця ситуація пояснюється тим, що рейтинг вітчизняного бізнесу набагато вищий, ніж рейтинг держави. Тобто результати управління менеджерів економічного середовища, в якому працює український бізнес, – керівництва державою, значно гірші, ніж менеджерів окремих компаній і галузей. Це і є ключовою проблемою. Якщо розглядати країни світу як великі підприємства, то державний менеджмент в Україні – один із найслабших у світі, що породжує проблеми для компаній. Яким би успішним не був бізнес, для залучення іноземного капіталу, партнерів неабияку, якщо не головну роль відіграє рейтинг країни. Рейтинги нашої держави одні з найнижчих у світі у "переддефолтних" діапазонах.

Сьогодні лізингові компанії змушені орієнтуватися не лише на просте фінансування і придбання об'єктів лізингу, наприклад, автотранспорту. Вони також повинні пропонувати послуги із забезпечення ефективного його використання та управління ним, переходити на корпоративні стосунки з клієнтами щодо ефективного управління автопарком і надання такого рівня інформації, щоб ті могли приймати правильні рішення.

Провідні фахівці в галузі лізингу називають такі основні причини зростання вартості лізингових послуг за роки кризи:

- відсутність обґрунтування собівартості капіталу в нашій державі;

- зростання вартості коштів пропорційно до зменшення пропозиції;

- неможливість прогнозування "курсowego" ризику.

Деякі провідні лізингові компанії змушені диверсифікувати свої послуги заради виживання, шукати клієнтуру серед компаній-експортерів, які гарантовано мають виторг у іноземній валюті тощо.

Формування належної законодавчої бази задля подальшого розвитку економіки країни пояснюється відсутністю мотивації у тих, хто безпосередньо відповідає за цей процес. Логічне обґрунтування доцільності для економіки змін до законодавства, яке є сьогодні вкрай недосконалим, не дає бажаних результатів саме через брак мотивації у державних службовців. Тому надзвичайно актуальною сьогодні є діяльність лізингової асоціації з розроблення пропозицій щодо покращення лізин-

гового законодавства, використання передового досвіду європейських країн тощо.

Що ж нам пропонує нове податкове законодавство? Податковий кодекс розглядає передавання майна в оперативний лізинг, як таке, що не змінює податкових зобов'язань орендодавця та орендаря. При цьому в орендодавця збільшується сума доходів, а в орендаря зростає розмір витрат на суму нарахованого лізингового платежу за наслідками податкового періоду, в якому здійснюється таке нарахування. У такому ж порядку оподатковують операції із оренди землі та жилих приміщень. Передавання ж майна у фінансовий лізинг для цілей оподаткування прирівнюється до його продажу в момент такого передавання. При цьому орендодавець збільшує доходи, а в разі передавання у фінансовий лізинг майна, що на момент такого передавання перебувало у складі основних засобів орендодавця, – прирівнює до нуля балансову вартість відповідного об'єкта основних засобів згідно з правилами, які визначив Податковий кодекс для їх продажу. Орендар включає вартість об'єкта фінансового лізингу, без урахування відсотків, нарахованих або таких, що будуть нараховані відповідно до угоди, до складу основних засобів з метою амортизації, за наслідками податкового періоду, в якому відбувається таке передавання.

У результаті нарахування лізингового платежу в орендодавця зростають доходи, а орендар збільшує витрати на таку частину лізингового платежу, яка дорівнює сумі відсотків або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу, без урахування частини лізингового платежу, що надається в рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу, за наслідками податкового періоду, у якому здійснюється таке нарахування.

Якщо в майбутніх податкових періодах орендар повертає об'єкт фінансового лізингу орендодавцю, не придбавши його у власність, таке передавання прирівнюється для цілей оподаткування до зворотного продажу орендарем такого майна орендодавцю за ціною, яка визначається на рівні суми лізингових платежів у частині компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу, що є несплаченими за такий об'єкт лізингу на дату такого повернення.

Якщо вартість об'єкта фінансового лізингу, що вперше або повторно вводиться в експлуатацію за угодою, що є меншою від вартості витрат на його придбання або спорудження, податкова має право перевірити дотримання рівня звичайної ціни.

Перехід права власності на об'єкт лізингу від орендодавця (власника майна) до іншої особи (нового власника майна) зі збереженням відповідних прав та обов'язків орендодавця за договором фінансового лізингу не змінює податкових зобов'язань орендодавця, орендаря та нового власника майна, визначених до моменту передавання у власність такого майна (об'єкта лізингу) іншій особі.

Передаючи майно у фінансовий лізинг, орендодавець збільшує доходи, а в разі передання у фінансовий лізинг майна, що на момент такого передання входило до складу його основних засобів, – прирівнює до нуля балансову вартість відповідного об'єкта основних засобів. Орендар зараховує вартість об'єкта фінансового лізингу до складу

основних засобів з метою амортизації, за наслідками податкового періоду, в якому відбувається таке передавання. У вартості об'єкта фінансового лізингу не входять відсотки, нараховані згідно з угодою. Нараховуючи лізинговий платіж за договором фінансового лізингу, орендодавець збільшує доходи, а орендар збільшує витрати на таку частину лізингового платежу, яка дорівнює сумі відсотків або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу за наслідками податкового періоду, у якому його здійснюють. При цьому не береться до уваги та частина лізингового платежу, що являє собою компенсацію вартості об'єкта фінансового лізингу. Якщо орендар повертає об'єкт фінансового лізингу орендодавцю, не придбавши його у власність, то таке передання вважається зворотним продажем. У такому разі в орендаря та орендодавця відповідно виникають податкове зобов'язання та податковий кредит з податку на додану вартість, що обчислюються на підставі ціни, яка дорівнює сумі лізингових платежів у частині компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу, що не сплачені за нього на дату такого повернення.

У разі, якщо за договором фінансового лізингу право власності на об'єкт лізингу переходить від орендодавця (власника майна) до іншої особи (нового власника майна) із збереженням відповідних прав та обов'язків орендодавця, то податкові зобов'язання орендодавця, орендаря та нового власника майна, визначені до моменту передавання у власність такого майна іншій особі, не змінюються.

З 1 квітня 2011 р. набуває чинності норма, що дозволяє **відносити на валові витрати 100 % платежів за програмами оперативного лізингу легкових автомобілів**. Згідно з нормами Закону "Про оподаткування прибутку підприємств", які діяли досі, на валові витрати можна було відносити лише 50 % таких платежів.

Окрім цього, з 1 квітня 2011 р., відповідно до норм Податкового кодексу, беручи автомобіль у фінансовий лізинг, приблизно **за три роки можна буде амортизувати до 100 % його вартості, вибравши метод прискореного зменшення кінцевої вартості**. До цього часу потрібно було щонайменше п'ять років, і з огляду на розбіжності правил бухгалтерського та податкового методу амортизації, було неможливим. Таке нововведення приведе до збільшення суми, що не обкладатиметься податком на прибуток.

Також Кодекс не забороняє **відносити на податковий кредит 100 % податку на додану вартість**, сплаченого під час купівлі у лізинг автомобіля, що зараховується до складу основних засобів. Ця норма набула чинності 1 січня 2011 р. і дала змогу здешевити послугу оперативного лізингу легкових автомобілів на 20 %. До кінця минулого року Закон "Про податок на додану вартість" прямо забороняв відносити на податковий кредит ПДВ від купівлі автомобіля для передавання в оперативний лізинг. Лізингові компанії переклали це навантаження на лізингоотримувача, тим самим підвищуючи вартість послуги.

Отже, прямі та опосередковані видатки лізингоотримувачів, завдяки новаціям Кодексу, знизяться щонайменше на чверть вартість лізингових

послуг. Це дасть змогу значно ефективніше використовувати механізми лізингу для розширення бізнесу й оновлення автопарків компаній.

5. Висновки

Проаналізувавши ринок лізингу в кризовий період, можна зробити висновок, що він є прийнятнішим та доступнішим для вітчизняних суб'єктів господарювання, ніж послуги інших фінансових інститутів, зокрема банків.

Позитивним вважаємо той факт, що нове податкове законодавство потрохи починає враховувати особливості лізингового бізнесу, хоча ситуація ще далеко не ідеальна.

Щоб покращити правове поле для лізингових послуг, передусім потрібно всі нормативні акти, які так чи інакше регулюють цей ринок, звести до єдиного, щоб вони регламентували конкретні види послуг, містили чітку класифікацію та критерії застосування тих чи інших законодавчих норм стосовно них.

Для цього потрібно долучати фахівців провідних вітчизняних компаній, представників бізнесу, які мають великий практичний досвід у цій галузі. Для системного навчання кадрів, доцільно залучати профільні організації, серед яких, звичайно, лізингова асоціація. Вона накопичує досвід, збирає всю необхідну інформацію з розвитку лізингу поза межами країни, оскільки є членом Європейської лізингової асоціації "Leaseurope", отже, прагне європейських стандартів для українського фінансового ринку та його органічного поєднання із зарубіжними партнерами.

До розроблення лізингових проектів доцільно залучати представників таких фінансових компаній, як Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Голландський банк розвитку підприємництва FMO, які сприяють розвитку малого і середнього підприємництва в світі. Це забезпечить нові можливості, а значить, і нові перспективи для залучення капіталу і для фінансування операцій лізингу в Україні, зокрема для середнього і малого бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про фінансовий лізинг: від 11 грудня 2003 р. № 1381-IV // Контракти. Дебет-Кредит. – № 3. – 2004. – С.61–64.

2. Україна. Закон. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : від 15 грудня 2005 р. № 3201-IV // Відомості Верховної Ради. – № 1. – 2002. – С. 1.

3. Україна. Закон. Податковий кодекс України: від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nrmreg=2755-17>.

4. Сайт Європейської лізингової Асоціації "Leaseurope": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leaseurope.org>.

5. Сайт Українського об'єднання лізингодавців: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leasing.org.ua>.

6. Сайт Всеукраїнської асоціації лізингу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

УДК 657.01

Хорунжак Н. М.

ФУНКЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ І ЇХ РОЗВИТОК

Анотація. Розглянуто перспективи розвитку функцій бухгалтерського обліку бюджетних установ відповідно до нових економічних відносин і вимог ринкової економіки. Обґрунтовано нові функції та визначено їхні основні характеристики.

Ключові слова: бюджетні установи, функції бухгалтерського обліку

Horunzhak N.

THE FUNCTIONS OF ACCOUNTING OF BUDGET-FUNDED ORGANIZATIONS AND ITS DEVELOPMENT

Summary. In the article the prospects of development of functions of record-keeping of budgetary establishments are considered in accordance with new economic mutual relations and requirements of market economy. New functions are grounded and their basic descriptions are certain.

Keywords: budget-funded organizations, the functions of accounting.

1. Вступ

Забезпечити можливості надання якісної медичної допомоги та послуг в Україні – одне з ключових завдань держави. Однак прагнення ство-

рити належні умови не завжди досягають мети. Об'єктивними причинами кризового становища галузі, безумовно, є фінансова нестабільність та відстала матеріально-технічна база. Загальноеконо-

мічні тенденції вітчизняної системи господарювання накладають відбиток на соціальні аспекти життя населення, а тому показники охорони здоров'я в нашій країні надзвичайно низькі. Аналіз чинників впливу дає підстави стверджувати, що найдешевшим і найефективнішим з них є поліпшення організації бухгалтерського обліку та розширення його функцій відповідно до сучасних умов. Найочевиднішими такими умовами є розвиток нових інформаційних технологій, зростання ролі інформаційних ресурсів у забезпеченні прийняття оперативних управлінських та особистісних рішень, формування відкритих і закритих електронних баз даних, мережі Інтернет, що здатні визначати позицію й впливати на дії користувачів. Важливою умовою є також активна діяльність для створення професійних галузевих комп'ютерних систем.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемність вирішення питань розвитку функцій бухгалтерського обліку нині лежить у площині наукових пошуків. Причому дослідження стосуються переважно матеріального виробництва. Зокрема, ці питання розглянуто в працях Ф. Ф. Бутинця, І. О. Гури, Б. І. Валуєва, Г. П. Журавля, Г. Г. Кірейцева, В. О. Осмятченка, М. С. Пушкаря, Я. В. Соколова, В. В. Сопка та інших. Зважаючи на спільність основ теорії бухгалтерського обліку у виробничій та бюджетній сферах, підходи вказаних авторів слід враховувати та науково осмислювати.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета дослідження полягає у формуванні теоретичної концепції та обґрунтуванні доцільності розширення функцій бухгалтерського обліку відповідно до тих нових наукових, технічних й економічних умов, у яких функціонують суб'єкти галузі охорони здоров'я. Основою досягнення вказаної мети може слугувати виконання таких завдань: оцінювання підходів дослідників до цієї проблематики; визначення позиції стосовно функцій обліку в бюджетних установах (зокрема медичних), які б відповідали сучасним потребам управління.

4. Виклад основного матеріалу

У теорії бухгалтерського обліку велика роль відводиться його функціям та їхньому впливу на інформацію й дані, відображенні цією системою. Ф. Ф. Бутинець до функцій бухгалтерського обліку зараховує "формування інформаційного потоку про кругообіг засобів; виявлення результатів господарської діяльності; регламентацію господарських операцій, що відображаються, контроль за станом майна та його джерел. Ці функції дозволяють сформулювати наступне визначення: наука про бухгалтерський облік вивчає стійкі, конкретні прояви діючих економічних законів, що повторюються в умовах різних форм господарювання; розробляє на цій основі шляхи, методи і способи забезпечення кількісного відображення стану і руху засобів та зобов'язань, результатів діяльності, збереження власності, регламентації правових норм щодо здійснення обліку, контролю та режиму економії" [1, с. 21–22].

Як бачимо, Ф. Ф. Бутинець розглядає функції бухгалтерського обліку з погляду не лише прак-

тичної діяльності, а й науки. Такий підхід важливий і відображає сучасні об'єктивні потреби й закономірності. Завдяки обґрунтуванню позиції про можливість використання науки бухгалтерський облік щоб удосконалити відображення стану та руху господарських засобів і джерел їх формування, забезпечується поліпшення результатів діяльності суб'єктів господарювання. І. О. Гура сформулювала значно вужчий перелік функцій бухгалтерського обліку, до якого увійшли такі складові: інформаційна (облікова); обліково-контрольна; обліково-аналітична [3, с. 4]. Трохи іншою є позиція російського науковця Л. І. Вороніної. Серед функцій бухгалтерського обліку вона виділяє інформаційну, планову, контрольну, аналітичну функції та функцію зворотного зв'язку [2, с. 18–20]. Правомірність виокремлення функції зворотного зв'язку пов'язана з процесом здійснення управління суб'єктом на базі інформаційної системи, основою якої є дані бухгалтерського обліку.

У монографії Г. Г. Кірейцева обґрунтовано необхідність змістовнішого бачення можливостей методу обліку в реалізації його функцій та відображенні змін, тенденцій, закономірностей поведінки його об'єктів, потребу в істотному поліпшенні якості облікової інформації, забезпеченні високого наукового рівня підготовки фахівців з бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Цей аспект проблем пов'язаний з підвищенням ролі суб'єктів облікової діяльності у розв'язанні фінансових та суто управлінських завдань [6, с. 5]. Г. Г. Кірейцев достатньо детально характеризує функції бухгалтерського обліку й класифікує їх на внутрішні та зовнішні (рис. 1).

Зовнішні функції відповідно до позиції Г. Г. Кірейцева впливають на об'єкти бухгалтерського обліку через механізм управління, в основу якого покладено економічні потреби, інтереси, економічні та правові відносини, котрі постійно розвиваються [6, с. 42]. Велику увагу науковець приділяє науково-пізнавальній функції, приєднуючи її з проблемою визначення кінцевих фінансових результатів, яка у зв'язку зі змінами в економічних і правових відносинах ускладнюється й потребує високого методологічного рівня всієї системи бухгалтерського обліку. Розвиток нової науково-пізнавальної функції обліку уможлиблюється за умови процедурного підходу щодо розкриття взаємозв'язку економічних дій та їхньої сутності, із використанням ЕОМ, статистичних методів, а також застосуванням нової його методології [6, с. 42]. Достатньо детально досліджує функції бухгалтерського обліку в умовах упровадження інформаційних технологій В. О. Осмятченко. Він цілком справедливо вважає, що в сучасних умовах "...є необхідність подальшого дослідження концептуального апарату теорії бухгалтерського обліку, а саме його функцій за умов сполучення з інформаційними технологіями" [9, с. 163]. Критично оцінивши позиції різних авторів та зробивши власні узагальнення, цей науковець обґрунтовує доцільність уведення до переліку функцій функції зворотного зв'язку. За основу такого твердження

взято зв'язки, які виникають в автоматизованій системі бухгалтерського обліку. Для бюджетних установ, зокрема медичних, це також актуально. На сьогодні переважна більшість суб'єктів охорони здоров'я використовує програмні продукти для автоматизованого ведення бухгалтерського обліку. Заміна ручної форми на автоматизовану значно розширює функціональну спрямованість обліково-аналітичної діяльності.

регулюванні порядку ведення бухгалтерського обліку та його невизнанні як науки загалом. З цього приводу зазначимо, що авторська позиція збігається з думкою більшості українських науковців про визначальну роль і місце бухгалтерського обліку в системі економічних наук і необхідність його розвитку. Отже, науково-пізнавальна функція повинна входити до переліку облікових функцій у бюджетних установах, оскільки використовуючи її,

Рис. 1. Функції бухгалтерського обліку згідно з позицією Г. Г. Кірейцева [6, с. 42]

З огляду на це слушним з погляду бухгалтерського обліку як науки, є те, що Г. Г. Кірейцев виокремлює його науково-пізнавальну функцію. Попри дискусійність вказаного підходу, зазначимо, що потрібні подальші дослідження розглядуваної позиції. Обґрунтування цього слугує кулуарне обговорення доцільності наукових пошуків за спеціальністю "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами діяльності)" загалом. Висловлюється думка, що доцільно об'єднати дослідження за низкою спеціальностей в один напрям "Економіка і підприємництво", основана на тезі про відсутність практичного (експериментального) зразка результату дослідження, жорсткому законодавчому

можна забезпечити подальшу модернізацію й удосконалення бухгалтерського обліку відповідно до потреб управління.

Отже, дослідження наукових та інших джерел дає підстави стверджувати, що в економічній літературі [4, с. 71; 10, с. 25–26] активно дискутується проблематика функцій бухгалтерського обліку. При цьому не рекомендується ототожнювати функцію інформаційної системи бухгалтерського обліку з функціями системи бухгалтерського обліку як науки і як виду практичної діяльності [4, с. 71]. Не заперечуючи вказаного підходу загалом, варто зазначити, що для бюджетних установ крім їхньої специфіки (котра впливає на завдання і

принципи) в умовах сьогодення характерна зміна потреб управління. Відповідно до неї доцільно розглядати і розвиток функцій обліку як інформаційної системи. Р. Т. Джога, Л. М. Сінельник, І. О. Кондратюк, В. В. Петруніна [5, с. 8] вважають, що як система контролю за використанням бюджетних коштів бухгалтерський облік у бюджетних установах виконує три функції: управлінську, контрольну, інформаційну.

Певна парадоксальність цього переліку полягає у розгляді управлінської функції як функції

оцінка (аналіз) вихідних даних і подальших його результатів.

Отже, рекомендації щодо розвитку функцій бухгалтерського обліку варто розглядати у поєднанні з функціями аналізу. Розроблена в цьому контексті схема функцій обліку та аналізу має враховувати можливі впливи на них зовнішнього й внутрішнього середовищ, об'єктивні технічні досягнення в галузі опрацювання інформації тощо (рис. 2).

Рис. 2. Розвиток функцій обліку та аналізу відповідно до вимог управління установами охорони здоров'я, що фінансуються з бюджету

бухгалтерського обліку. Це почасти суперечить класичній теорії, згідно з якою саме облік є однією з функцій управління, а не навпаки. Проте для бюджетних установ, видатки яких суворо контролює Держказначейство та його відділення, твердження Р. Т. Джоги, Л. М. Сінельник, І. О. Кондратюк, В. В. Петруніної є цілком обґрунтованим. Бухгалтерський облік у цьому контексті справді виконує управлінську функцію, оскільки слугує механізмом виконання розпоряджень і, одночасно, дозволяючи основою здійснення тієї чи іншої операції, пов'язаної з витрачанням грошових коштів. Своєчасність та ефективність управлінських рішень (у нашому випадку ієрархічно вищого управлінського та контролюючого органу) прямо пропорційна до точності, коректності, законності та доцільності інформації, яка подається на розгляд. Окрім цього, невід'ємним атрибутом прийняття управлінського рішення є

Відповідно до визначених на рис. 2 нових складових слід розглядати можливості подальшої модернізації обліку та аналізу, які б не суперечили чинному законодавству й забезпечували досягнення мети – виконання кожної із функцій.

Н. М. Малюга стосовно соціальної функції стверджує, що "розвиток бухгалтерського обліку повинен відбуватися відповідно до суспільних потреб" [7, с. 112]. З урахуванням цього соціальна функція бухгалтерського обліку в галузі охорони здоров'я полягає у: сприянні можливості отримати високоякісне медичне обслуговування усім, без винятку, верствам населення; забезпеченні належного рівня якості за мінімальних затратах; досягненні збалансованості потреби у медичних кадрах і послугах. Для виконання цієї функції треба розробити показники соціального характеру та сформулювати науково-обґрунтовану методологію їх обліку.

Прогнозна функція, яку в літературі з бухгалтерського обліку в бюджетних установах не виокремлюють [5], притаманна йому методологічно, починаючи з того часу, коли почали складати кошториси. У них відображають планові дані, а самі кошториси вважають основними плановими документами, на підставі яких, бюджетні установи отримують фінансове забезпечення. В сучасних економічних умовах значно розширюється спрямованість цієї функції в галузі охорони здоров'я. Загострення конкуренції вимагає формування у системі обліку інформації не лише щодо усіх явищ, процесів і операцій, котрі відображаються документально та через бухгалтерські рахунки. В обліку повинні враховуватися також усі ті істотні події, котрі використовуються у різноманітності моделей управлінських рішень. Окрім того, призначення обліку трансформується також у забезпечення максимально точного прогнозування діяльності медичної установи, яке б враховувало не лише внутрішні передумови, а й вплив зовнішнього середовища. Прогнозна функція бухгалтерського обліку достатньо ефективно реалізується завдяки використанню засобів і програмних продуктів автоматизації обліку. Частково завдяки цьому розвивається й креативна та оптимізаційна функція.

Джерела прийняття рішень, отримані за допомогою такої інформаційної системи, як бухгалтерський облік, можна сформувати з використанням сучасних технологій. Автоматизовані системи обробки інформації мають позиціонуватися з урахуванням потреб усього управлінського циклу, а не забезпечувати лише фрагментарні аспекти. Зважаючи на це, достатньо актуальним є твердження Я. М. Николайчука, якого можна зарахувати до фундаторів теорії джерел інформації про те, що "питання моделювання інформаційних процесів є одним з ключових при створенні, реорганізації та вдосконаленні розподілених комп'ютерних систем і завжди піднімається при викладенні теоретичних основ джерел інформації та інформаційних процесів" [8, с. 30].

Відповідно, функції бухгалтерського обліку, як основа формування автоматизованої інформаційної системи, адаптованої до потреб управління медичними установами, повинні бути спрямовані на забезпечення виконання управлінських завдань у межах конкретної (визначеної) зональної області. У системі інформаційного забезпечення управління, що використовується нині, застосовуються оперативні контури під час підготовки даних для управління. Як правило, це збірка даних з різних бухгалтерських документів, узагальнена у вигляді таблиці MS Excel. Дані для складання такого документа можна ввести автоматично, за допомогою ручного набору, а також формувати, поєднуючи інформацію комбінованим способом. Попри гнучкість (програма дає змогу самостійно додавати чи вилучати рядки та графи), такий підхід є громіздким і довготривалим. Тому треба враховувати ризик несвоєчасності подання інформації або її застарілість для прийняття управлінського рішення.

Я. М. Николайчук, розглядаючи питання джерел інформації звертає увагу на те, що саме узагальнена теорія дає змогу істотно підвищити функціональні можливості програмно-інформаційного забезпечення комп'ютерних систем збирання, обробки, передавання даних та керування складними об'єктами. "Рух інформації в системах управління, як правило, характеризується складністю і розгалуженістю. Жодна з функцій управління не може забезпечувати підтримки заданих параметрів системи без налагоджених і постійних потоків інформації. Організаційна структура інформації являє собою невід'ємну органічну систему управління, що забезпечує комплексну та ефективну взаємодію всіх її компонентів та елементів" [8, с. 23–24]. Отже, функція зворотного зв'язку бухгалтерського обліку особливо активізується в умовах автоматизованих інформаційних систем. Для забезпечення ефективності у медицині її використання слід поширити на: об'єкти обліку й пов'язану з ними управлінську компонентну взаємодію; побудову матриці вхідних і вихідних параметричних характеристик, суміжної взаємодії об'єктів та даних; формування інформаційної бази, заснованої на логічно поєднаній системі показників згідно з наявними умовами і технологіями обробки інформації тощо. Управляючи установами охорони здоров'я на основі даних бухгалтерського обліку, необхідно звернути увагу на те, що в сучасних умовах важливо мати інформацію, здатну забезпечити розуміння та спонукати до дій.

Так проявляється основна філософська сутність креативності обліку. Причому справедливим є твердження про зміну позицій атрибутів інформації. Донедавна її розглядали як елемент інших об'єктів (людей, літературних та інших джерел тощо). Нині інформація стає самостійним об'єктом, а люди, матеріальні ресурси тощо стають її атрибутами. Зміна вектора ролі інформації в сучасному інформаційному просторі вимагає внесення відповідних коректив у підходи до її формування. Основою такого процесу може слугувати чітке окреслення проблематики потреб управління та створення адекватної йому інформаційної бази. До проблем можна зарахувати:

- забезпечення взаємозв'язку інформаційних ресурсів зі складовими елементами усіх процесів, що відбуваються під час надання медичних послуг;
- поліпшення можливостей інтерпретації даних структурних підсистем з метою прийняття рішень щоб забезпечити поєднання ресурсів і процесів;
- формування ефективної системи зворотних взаємозв'язків і засобів семантичної обробки інформаційних ресурсів;
- вишукування можливостей для того, щоб оптимізувати функціонування медичних установ і їхніх структурних підрозділів.

Зворотний зв'язок та використання автоматизованих інформаційних систем уможливають розвиток оптимізаційної функції бухгалтерського обліку. Для цього слід розробити алгоритм та побудувати модель завдання розроблення ідеального

плану діяльності медичної установи. Формалізоване його подання в поєднанні з можливостями задавання порівняльних параметрів, оперативно взятих з бази бухгалтерського обліку, дасть змогу контролювати рівень використання наявного потенціалу та формувати необхідні управлінські коригування. З цього випливає, що сучасну систему бухгалтерського обліку слід доповнити підсистемою управління нормуванням. Окрім цього, щоб вирішити питання побудови ідеального плану, треба накопичувати необхідну статистичну інформацію, яка мала б формуватися у підсистемі господарського обліку та слугувала б основою встановлення параметрів значень плану. В такому контексті оптимізаційна функція бухгалтерського обліку в умовах обмеженості ресурсів відіграватиме позитивну роль та зробить ефективнішою діяльність медичних установ, які отримують фінансове забезпечення у вигляді бюджетних коштів і коштів від надання платних послуг. Підставою такого твердження є те, що розроблення ідеального плану орієнтоване на запровадження в бюджетній сфері елементів нормативного обліку, метою якого є оптимізація витрат.

Критичне оцінювання ролі бухгалтерської інформації для потенційних споживачів медичних послуг, як і споживачів послуг усіх бюджетних установ загалом, свідчить про недостатнє використання інформаційної функції. Надзвичайно мало громадян (за винятком інформації про ціни на аналогічні послуги) приймають рішення що доцільно звернутися до вибраної медичної установи. Перепону у цьому є також територіальний принцип обслуговування населення, який поширюється на бюджетні суб'єкти господарювання. Однак ширше використання інформаційної функції саме для населення може відіграти суттєву роль у поліпшенні фінансового та матеріального становища установ охорони здоров'я.

5. Висновки

Розвиток теорії бухгалтерського обліку бюджетних установ щодо розширення його функцій, як і усіх суб'єктів національної економіки загалом, зумовлений сучасними інформаційними технологіями, досягненнями інформатики та інших наук. Перспективи подальших досліджень і вирішення проблем розвитку функцій бухгалтерського обліку відповідно до економічних потреб та вимог полягають у тому, щоб створити основу формування ефективної бухгалтерської системи, що зможе забезпечити конкурентоздатність суб'єктів медичної галузі не лише на українському, а й на міжнародному ринку. Таке завдання актуалізує цей напрям наукових пошуків, адже його вирішення сприятиме

оптимізації системи управління в галузі охорони здоров'я, раціоналізації використання ресурсного забезпечення та підвищенню якості медичних послуг. Важливим цільовим вектором у цьому випадку є спрямування на те, щоб, завдяки розширенню облікових функцій, оптимізувати процеси підготовки та прийняття управлінських рішень. Успішність результатів залежить від комплексності й системності підходу до цього питання. Тому в перспективі необхідно розвивати математичну складову (показники), яка має документально відобразитись, а також напрями їх подальшого використання відповідно до обґрунтованих у теорії функцій бухгалтерського обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП "Рута", 2001. – 100 с.
2. Воронина Л. И. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие / Л. И. Воронина. – М. : Издательство ЭСКОМО, 2007. – 416 с.
3. Гура І. О. Облік видів економічної діяльності: навч. посіб. / І. О. Гура. – К. : Знання, 2004. – 541 с.
4. Інформаційна система бухгалтерського обліку в управлінні промисловим підприємством: рівні формування та напрями використання / З. В. Гуцайлюк, Р. І. Мачуга // Вісник ЖДТУ. – № 3. – 2010. – С. 70–74.
5. Джога Р. Т. Облік у бюджетних установах: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / Джога Р. Т., Сінельник Л. М., Кондратюк І. О., Петруніна В. В. – К. : КНЕУ, 2006. – 296 с.
6. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, між предметні зв'язки: монографія / Г. Г. Кірейцев – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с.
7. Малюга Н. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні: теоретико-методологічні основи: дис. ...доктора економ. наук: 08.06.04 / Н. М. Малюга – Житомир, 2006. – 397 с.
8. Николайчук Я. М. Теорія джерел інформації : монографія / Я. М. Николайчук – Тернопіль : ТЗОВ "Терно-граф", 2010. – 536 с.
9. Осмятченко В. О. Функції бухгалтерського обліку в умовах застосування інформаційних технологій / В. О. Осмятченко // Вісник ЖДТУ. – № 2 (52). – 2010. – С.163–166.
10. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [учебное пособие для вузов] / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, 1996. – 638 с.

ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. Висвітлено суть, основні поняття і принципи консолідованої фінансової звітності. Розглянуто основні проблеми, які виникають під час складання консолідованої звітності групи дочірніх та залежних компаній. Досліджено особливості аналізу консолідованої звітності компаній, окреслено переваги і недоліки аналізу консолідованого фінансового звіту та запропоновано етапи його здійснення.

Ключові слова: аналіз, консолідація, фінансова звітність

Cygan R.

PROBLEM ANALYSIS CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS UNDER GLOBALIZATION PROCESSES

Annotation. In article the essence, the basic concepts and principles of the consolidated financial reporting are shown. The basic problems with which are resulted face at drawing up of the consolidated reporting of group of affiliated and dependent societies. Features of the analysis of the consolidated reporting of the companies are investigated, merits and demerits of the analysis of the consolidated financial statements are revealed and stages of its realization are offered.

Keywords: analysis, consolidation, financial reporting.

1. Вступ

Криза, що охопила фондовий ринок, поставила власників у дуже скрутне становище, пов'язане з проблемою вибору: продовження або припинення діяльності на ринку цінних паперів. Можливі декілька способів вирішення цієї проблеми. Найпоширенішими з них є ліквідація, продаж бізнесу зацікавленим особам, реорганізація через злиття або поглинання. Для прийняття правильного рішення необхідна аналітична інформація, яку можна отримати за результатами аналізу фінансової звітності.

Під впливом змін, що відбулись у світовій та вітчизняній економіці, в Україні з'явилися нові форми інтеграції підприємств, які складають консолідовану фінансову звітність. Це новий вид бухгалтерської звітності для вітчизняних великих компаній, що відображає майновий стан і результати фінансово-економічної діяльності групи взаємопов'язаних компаній як єдиного економічного механізму.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми глобалізації не оминули вітчизняних підприємств, які розуміють, що необхідно об'єднати капітали для зміцнення позицій на ринку, підвищити ефективність діяльності та ліквідувати конкурентів. Тому виникає потреба в аналізі консолідованої фінансової звітності, але в Україні недостатньо розроблена методологія його здійснення. Питання аналізу фінансової звітності розглянуто у працях таких вчених, як В. В. Ковальов [2], Г. В. Савицька [5], Ю. С. Цал-Цалко [6], С. Ф. Голов [1], В. М. Костюченко [3] та багато інших.

3. Мета статті і постановка завдання

Все ще існує багато проблем, пов'язаних з аналізом консолідованої звітності групи компаній. Як показує міжнародна практика, консолідований звіт може бути інструментом для подання неякісної

інформації користувачам та уможлиблює ухилення від сплати податків.

Мета статті – дослідити проблеми аналізу консолідованої фінансової звітності компанії та знайти способи їх вирішення.

4. Виклад основного матеріалу

Одним із перспективних напрямів розвитку бізнесу нині є створення груп підприємств, які пов'язані економічно, але водночас залишаються самостійними юридичними особами – концернів чи холдингових фірм, в яких одна компанія, що називається головною, чи материнською, контролює одну або декілька інших. Завдяки створенню концернів і холдингів підприємства, що входять в них, отримують доступ до нових технологій, розширюють сфери своєї діяльності, розвивають ділові зв'язки, залучають нових кваліфікованих працівників, отримують кредити. Позитивним є те, що створення груп підприємств суттєво зміцнить інвестиційний потенціал такого господарського об'єднання, збільшить рентабельність й технологічний рівень виробництва. Створення груп підприємств відкриває ширші можливості для здійснення деяких групових операцій з економії фінансових ресурсів, зменшення податкових втрат, координації фінансових і матеріальних потоків всередині групи.

Баланси окремих підприємств не дають адекватної інформації для аналізу функціонування групи підприємств – їх можна використати лише для аналізу окремо взятого підприємства. Щоб виявити результати аналізу стану діяльності таких об'єднань, як концерни та холдинги, необхідна особлива бухгалтерська звітність – так звана консолідована бухгалтерська звітність. Вихідним моментом є те, що зі створенням концерну виникає нова самостійна економічна одиниця, в якій дочірні,

залежні та спільні (спільно контрольовані) підприємства є економічно несамостійними підрозділами.

Досі використовувалось поняття “зведена звітність” окремих підприємств, що функціонують в одному сегменті бізнесу. Основою зведеної звітності був принцип формування даних для статистичного дослідження за допомогою їх арифметичного додавання. Для складання звітності вертикально інтегрованих компаній оцінювання і аналізування загальних результатів їхньої діяльності додавання результатів недостатньо. Принципове значення для фінансового аналізу має якість звітної інформації, яку надає кожна компанія, що входить до групи. Ця інформація має бути достовірною, достатньою та прозорою. Складаючи консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) компанії можуть вибрати один з двох варіантів. Перший варіант полягає в тому, що спочатку готують звітність згідно з МСФЗ для кожної компанії групи. Потім дані таких фінансових звітів додають та корегують для отримання консолідованої фінансової звітності (вилучають внутрішньогрупові операції, приводять до єдиної облікової політики тощо). Згідно з другим варіантом спочатку визначають показники за вітчизняними положеннями, а потім агреговану українську звітність групи трансформують відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності та корегують з метою консолідації. Вибір того або іншого варіанта залежить від кадрових і технічних можливостей компаній холдингу.

Порівняння варіантів показало, що перший процес довгий та дорогий, але він дає можливість аналізувати не тільки консолідовану звітність групи, але й звітність кожної компанії, тому що вони підготовані за МСФЗ. Другий варіант простіший, оскільки для трансформації однієї звітності потрібно менше часу, ніж для декількох маленьких. Отримання інформації від дочірніх товариств ускладнюється також тим, що деякі з них можуть мати велику кількість структурних підрозділів, розміщених у різних регіонах та країнах. Тому в разі відсутності єдиної системи інформації, що дає змогу одержати необхідні дані у однотипній формі із кожного структурного підрозділу найнижчого рівня, процедура складання консолідованої звітності суттєво ускладнюється.

У міжнародній практиці використовується класична консолідована звітність, що формується методом повної консолідації та наданням інформації про групу компаній, оснований на материнсько-дочірніх відносинах. За структурою консолідації сучасних корпоративних утворень різних країн світу достатньо складні. Це пов'язано з тим, що в групу входять підприємства різних галузей, що взаємопов'язані. Склад таких груп може постійно динамічно змінюватись. Крім того, відносини всередині групи не завжди прозорі, особливо в умовах України і деяким великим підприємствам не вигідно показувати всі свої компанії, як цього вимагають міжнародні стандарти фінансової звітності. У такому разі аналіз фінансової звітності групи втрачає сенс.

Слід пам'ятати що консолідований звіт має певні недоліки:

- відсутність оперативності, оскільки згідно із законодавством звіт має бути складений протягом 120 днів після закінчення року;

- звітність складається за великий проміжок часу, що унеможливорює проведення короткострокового аналізу;

- на підставі обмежених даних неможливо провести внутрішній ретроспективний аналіз.

Але консолідована фінансова звітність має й переваги над одиничним фінансовим звітом бізнес-одиниці:

- консолідований звіт, складений за міжнародними стандартами фінансової звітності, має аналітичні переваги над звітністю компанії за вітчизняними стандартами;

- порівняння окремих звітів підприємств, що входять у групу, не дає об'єктивної інформації про діяльність всієї групи;

- консолідований фінансовий звіт інформативніший, а тому розширює можливості аналізу.

Аналіз консолідованої фінансової звітності – це виявлення взаємозв'язку та взаємозалежності різноманітних показників діяльності групи, що входять у консолідовану фінансову звітність. Основою методу такого аналізу є отримання невеликої кількості ключових параметрів, які дають об'єктивну і точну картину фінансового стану фінансових результатів і грошових потоків материнського підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної групи [3].

Метою аналізу консолідованої фінансової звітності є інформаційне забезпечення прийняття тих управлінських рішень, на які істотно впливають фактичні та прогнозовані дані про фінансовий стан не одного, а всієї групи взаємопов'язаних підприємств. Основними завдання аналізу консолідованої фінансової звітності визначено оцінювання фінансового стану та результатів діяльності групи; оцінювання ефективності діяльності кожного окремого підприємства групи та його впливу на загальний фінансовий результат групи як єдиної економічної одиниці; оцінювання характеру дивідендної політики материнського підприємства; оцінювання характеру трансфертного ціноутворення; оцінка ефективності внутрішньогрупових інвестицій [4].

Вибір методи і порядок аналізу варто з урахуванням особливостей консолідованої звітності, що пов'язані з тим, що аналіз виконують за даними групи, а не за окремо взятими підприємствами, які відрізняються видами діяльності та мають різнопланові структури капіталу і порядок фінансування. Аналізуючи баланс необхідно:

- з'ясувати, який вид консолідації використовувався;

- виявити, на якій основі об'єднане підприємство в групу;

- розкрити взаємозв'язок і взаємодію членів групи.

Аналіз консолідованого фінансового звіту виконується у такій послідовності:

1 етап. Аналіз структури активів та їхніх джерел, що зумовлюють використання активів, зобов'язань і капіталу підприємства, здійснюється за балансом за допомогою одного з таких способів:

- аналізу безпосередньо за балансом без попередніх змін складу балансових статей;
- формування порівняльного аналітичного балансу за допомогою агрегування деяких однорідних за складом елементів балансових статей;
- додаткове корегування балансу на індекс інфляції з подальшим агрегуванням статей у необхідних аналітичних аспектах.

2 етап. Аналіз ліквідності консолідованого балансу, який полягає у порівнянні коштів за активом, згрупованих за ступенем їхньої ліквідності та розташованих за зниженням ліквідності, із зобов'язаннями за пасивом, згрупованими за термінами їх погашення й розміщеними за зростанням строку.

Порівнявши ліквідні кошти та зобов'язання можна визначити такі важливі показники, як поточна та перспективна ліквідність.

3 етап. Аналіз загальної платоспроможності об'єднання, який виконують на підставі розрахунку фінансових коефіцієнтів платоспроможності за консолідованим балансом.

4 етап. Аналіз фінансової стійкості, який дає змогу оцінити ступінь незалежності об'єднання і окремих його підприємств від залучених джерел фінансування.

5 етап. Аналіз ділової активності, що дає можливість досліджувати рівні та динаміку різноманітних фінансових коефіцієнтів – показників оборотності. Для цього використовуються дві групи показників:

- а) загальні показники оборотності;
- б) показники управління активами.

Аналізуючи ділову активність організації необхідно звернути увагу на:

- 1) тривалість виробничо-комерційного циклу та його складові;
- 2) основні причини змін тривалості виробничо-комерційного циклу.

6 етап. Аналіз консолідованого звіту про прибутки та збитки передбачає:

- аналіз рівня й динаміки фінансових результатів;
- аналіз впливу факторів на показник консолідованого прибутку;
- факторний аналіз рентабельності продажів і рентабельності об'єднання (групи) підприємств.

Аналізуючи звіт про прибутки та збитки, необхідно, передовсім, визначити частку меншості у прибутках (збитках) дочірніх компаній, та як підсумок розраховувати чистий прибуток, що належить материнській компанії.

Оскільки об'єднання компаній найчастіше приводить до зростання їхньої вартості, тобто перевищення сумарної вартості об'єднаних компаній, інформацію про це обов'язково наводять у консолідованому звіті про прибутки та збитки. Крім того,

у примітках подається прогноз зростання поточної дохідності акцій, тобто чистого прибутку на одну акцію.

7 етап. Аналіз консолідованого звіту про рух грошових коштів уможливує не тільки ретроспективний аналіз, але й прогнозний за допомогою дисконтування грошових потоків.

У звіті про рух грошових коштів відображають та аналізують господарські операції, які проходять через рахунки грошових коштів групи компаній. Такий звіт вкрай важливим для оцінок, основаних безпосередньо на майбутніх потоках грошових коштів корпорації.

Проаналізувавши консолідовану фінансову звітність, користувачі матимуть таку інформацію:

- сформоване уявлення про види діяльності групи, галузі та частки групи у галузі взагалі;
- поняття структури формування групи і процесу управління;
- виділення сильних та слабких сторін управління групою;
- визначення основних моментів організації консолідованого обліку;
- уявлення про структуру акціонерного капіталу та його загальний фінансовий стан.

5. Висновки

Як бачимо, консолідований звіт має багато нюансів. Основні проблеми під час аналізу консолідованої фінансової звітності пов'язані з використанням різних аналітичних методів та методик, які зводяться у єдині показники звітності за галузевими та географічними сегментами. Вивчення показало, що подання та аналіз консолідованої фінансової звітності в Україні є недостатньо опрацьованими та потребують подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі: практ. посіб. / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2001. – 840 с.
2. Ковалев В. В. Финансовый учет и анализ: концептуальные основы / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 720 с.
3. Костюченко В. М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: навч. – практ. посіб. / В. М. Костюченко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 528 с.
4. Онищенко В. П. Методика та організація консолідованої фінансової звітності : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / В. П. Онищенко. – Київ, 2008. – 23 с.
5. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. / Г. В. Савицька – К. : Знання, 2004. – 654 с.
6. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз: підруч. / Ю. С. Цал-Цалко – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ, АВТОНОМІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Анотація. Розглянуто показники фінансової спроможності, автономії місцевих бюджетів і подано їхню авторську інтерпретацію. Запропоновано низку показників для оцінювання фінансової стійкості бюджетів з урахуванням здійснених запозичень.

Ключові слова: місцеві бюджети, фінансова спроможність, автономія, запозичення, бюджет розвитку.

Chikita I.

IMPROVING A SYSTEM OF INDICATORS WHICH WOULD PERMIT AN EVALUATION OF A LOCAL BUDGET'S FINANCIAL VIABILITY, SELF-SUFFICIENCY AND SUSTAINABILITY

Summary. Financial indicators as to the viability and self-sufficiency of local budgets are reviewed and assessed by the author. A set of indicators are proposed for the evaluation of the sustainability of local budgets in view of outstanding borrowings.

Keywords: local budgets, financial viability, self-sufficiency, borrowings

1. Вступ

Періодичний виборчий процес у нашій державі зумовлює різкі коливання в пріоритетах втрачання коштів, які впливають на ефективність економічних процесів та фінансову спроможність бюджетної системи. Крім того, можновладці постійно маніпулюють інформацією про стан державних фінансів у інтересах тієї чи іншої політичної сили. Водночас в Україні відсутні дієві механізми, які б забезпечили відповідальність державної та місцевої влади за прийняття рішень у бюджетній сфері. Аналіз структури та динаміки доходів і видатків місцевих бюджетів, попри його інформативність, вимагає обробки значного масиву даних, великих часових витрат та розуміння процесів, які відбуваються при цьому. Тому потрібні показники, за допомогою яких можна комплексно оцінити ефективність формування та використання коштів бюджетів. Такі показники повинні також слугувати індикаторами під час планування бюджетів на наступний бюджетний період, що забезпечить усунення диспропорцій та фінансову стійкість бюджетів на стадії їх планування.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Для того, щоб оцінити ефективність формування місцевих бюджетів, можна використовувати показники фінансової автономії та фінансової стійкості, запропоновані науковцями Н. Старостенко, І. Кравченко. Фінансисти й аналітики здійснюють структурний аналіз окремих частин доходів та видатків, показників обсягів доходів і видатків на душу населення. Як правило, окремо досліджують доходи і видатки у межах загального фонду та аналізують формування і використання коштів спеціального фонду. Однак досі не створена узагальню-

вальна система стандартних показників, яка давала би змогу виявити бюджетні проблеми задля формування довгострокової бюджетної стратегії.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – сформулювати систему показників оцінювання фінансової стійкості, спроможності та автономії місцевих бюджетів.

4. Виклад основного матеріалу

Прийняття нової редакції Бюджетного кодексу не урегулювало окремих дискусійних питань і не заповнило прогалин у бюджетному законодавстві України. Сьогодні неможливо спрогнозувати, як вплине на фінансову спроможність місцевого самоврядування та їхню фінансову безпеку встановлена Бюджетним кодексом система розподілу доходів та видатків. Для аналізу фінансової автономії, стійкості та спроможності місцевих бюджетів пропонуємо використовувати систему фінансових коефіцієнтів, методика розрахунку яких наведена у табл. 1.

Перша група показників характеризує фінансову спроможність місцевих бюджетів як на рівні всієї бюджетної системи, так і на рівні окремого органу місцевого самоврядування.

Для оцінювання рівня фінансового забезпечення пропонуємо використовувати коефіцієнт забезпечення видатків власними та закріпленими доходами ($K_{ЗВД}$). Він показує, яка частка у фінансуванні усіх запланованих видатків місцевих бюджетів покривається за рахунок доходів цих бюджетів, що є їхніми власними чи закріпленими за ними на постійній основі. Він характеризує рівень незалежності місцевих бюджетів від надходження міжбюджетних трансфертів у фінансуванні всіх необхідних доходів. Значення цього показника має наближатися до 1.

Система показників оцінювання фінансової спроможності, стійкості та автономії місцевих бюджетів

Показник	Методика розрахунку	Умовні позначення	Нормативне значення
1	2	3	4
1. Показники фінансової спроможності й автономії			
Коефіцієнт забезпечення витратків власними та закріпленими доходами ($K_{ЗВД}$)	$\frac{ВД + ЗД}{V_{MB}}$	ВД – власні доходи місцевих бюджетів; ЗД – закріплені доходи місцевих бюджетів; V_{MB} – загальна сума витратків місцевих бюджетів	→ 1
Коефіцієнт автономії (K_A)	$\frac{ВД}{V_{MB}}$	ВД – власні доходи місцевих бюджетів; V_{MB} – загальна сума витратків місцевих бюджетів	↑
Коефіцієнт покриття власних витратків власними доходами місцевих бюджетів ($K_{ПВД}$);	$\frac{ВД}{ВВ}$	ВД – власні доходи місцевих бюджетів; ВВ – сума витратків місцевих бюджетів для забезпечення власних повноважень	→ 1
Коефіцієнт загального покриття ($K_{П}$)	$\frac{Д_{MB}}{V_{MB}}$	$Д_{MB}$ – обсяг доходів місцевих бюджетів; V_{MB} – обсяг витратків місцевих бюджетів	= 1
2. Показники фінансової стійкості			
Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{АЛ}$)	$\frac{З}{КЗ}$	З – залишок коштів на рахунках бюджету і бюджетних установ; КЗ – кредиторська заборгованість бюджету	> 1
Коефіцієнт забезпечення спецфонду ($K_{ЗСФ}$)	$\frac{Д_{СФ}}{V_{СФ}}$	$Д_{СФ}$ – доходи спецфонду; $V_{СФ}$ – витатки спецфонду	→ 1
Коефіцієнт рівня запозичень ($K_{РЗ}$)	$\frac{ЗП}{Д_{БР}}$	ЗП – обсяг запозичень місцевого бюджету; $Д_{БР}$ – доходи бюджету розвитку	≤ 0,5
Коефіцієнт боргового навантаження ($K_{БН}$)	$\frac{П_B + O_B}{ВВ}$	$П_B$ – погашення основного боргу; O_B – витрати на обслуговування боргу; ВВ – сума витратків місцевих бюджетів для забезпечення власних повноважень.	≤ 0,2
Коефіцієнт режиму економії ($K_{РЕ}$)	$\frac{T_B}{T_D}$	T_B – темп зростання витратків бюджету; T_D – темп зростання доходів бюджету	≤ 1

Більшість вітчизняних вчених визначає показник самостійності місцевих бюджетів як частку їхніх власних доходів у загальній сумі доходів [1, с. 93; 2, с. 42]. Погоджуючись загалом з таким підходом, вважаємо, що за умов, коли відсутнє чітке розмежування повноважень між рівнями бюджетної системи, доцільніше визначати реальну автономію місцевих органів влади зіставленням власних доходів з обсягом повноважень органів місцевого самоврядування (коефіцієнт K_A). За умов збалансованості місцевих бюджетів на рівні бюджетної системи математичне значення показника автономії, розрахованого за традиційним і за запропонованим підходом, буде однаковим. Принципова відмінність полягає в економічній інтерпретації коефіцієнта автономії. Показник, який ми пропонуємо, відображає, яку частину повноважень органів місцевого самоврядування можна профінансувати за рахунок їхніх власних доходів. За умов дефіциту чи профіциту місцевого бюджету розрахункові значення показників автономії відрізня-

тимуться, що суттєво для оцінювання тих місцевих бюджетів, які здійснюють запозичення.

Важливим з погляду оцінювання фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є рівень забезпечення їхніх власних витратків за рахунок власних доходів місцевих бюджетів ($K_{ПВД}$). До власних слід зарахувати як витатки, які не беруться до уваги під час визначення міжбюджетних трансфертів, так і витатки спеціального фонду і бюджетних установ. Саме витатки спецфонду, до яких належать і витатки розвитку місцевих бюджетів, найчутливіші до зміни економічної кон'юнктури. Вони впливають на економічний розвиток регіону, віддзеркалюють його потреби у коштах. За чинної методології складання бюджетів та в умовах, коли відсутній чіткий розподіл повноважень власні витатки бюджетів можна визначити з певною часткою умовності. Співвідношення між власними доходами і власними витатками місцевих бюджетів відобразить реальну залежність останніх від зовнішнього фінансування – як з бюджетів

інших рівнів, так і від запозичень. Значення цього показника має наближатися до 1.

Доповнюватиме зазначені показники коефіцієнт загального покриття (K_{Π}), який традиційно застосовується для оцінювання збалансованості місцевих бюджетів і показує рівень забезпечення відповідними доходами усіх профінансованих видатків. Нормативне значення коефіцієнта покриття повинно дорівнювати 1. Це, відповідно, свідчатиме про бездефіцитність окремого місцевого бюджету чи бюджетної системи загалом.

Друга група показників призначена для оцінювання та формування параметрів фінансової стійкості місцевих бюджетів, що особливо важливо в умовах фінансово-економічної кризи.

Під час виконання бюджету з різних причин може виникати кредиторська заборгованість, яка фактично означає відстрочені зобов'язання бюджету і свідчить про неявний його дефіцит. Показник абсолютної ліквідності бюджетів місцевого самоврядування ($K_{АЛ}$) дасть змогу визначити, наскільки критичною для бюджету є така заборгованість. Нормальною буде ситуація, коли залишки коштів на рахунках бюджету і бюджетних установ перевищуватимуть їхні зобов'язання.

Перевага видатків, здійснюваних зі спеціального фонду, у зв'язку з їхнім цільовим призначенням, полягає у тому, що можна контролювати напрями та ефективність витрачання бюджетних ресурсів. З огляду на вагомую роль спеціального фонду у фінансуванні капітальних видатків, доцільно порівняти його доходи та видатки. Збалансування спеціального фонду здійснюється за рахунок залишків бюджетних коштів та запозичень. Тому пропонуємо визначити ступінь забезпечення спеціального фонду доходами у відповідний бюджетний період. Коефіцієнт забезпечення спецфонду ($K_{ЗСФ}$) показує, яка частка видатків спеціального фонду забезпечується за рахунок реальних доходів, які можуть акумулювати органи місцевого самоврядування.

Значне і неконтрольоване залучення позикових коштів впливатиме на фінансову стійкість місцевих бюджетів у майбутньому. Тому вважаємо, що для оцінювання ефективності формування місцевих бюджетів треба визначити рівень запозичень у доходах бюджету розвитку місцевих бюджетів, встановлюючи граничну межу такого показника під час планування ($K_{PЗ}$). На наш погляд, запозичення до бюджету розвитку не можуть перевищувати 50 % від його доходів. Це дасть змогу запобігти створенню фінансових пірамід на рівні місцевих бюджетів, коли за рахунок нових позик погашаються попередні, відволіканню коштів бюджету розвитку на повернення раніше взятих позик замість здійснення видатків розвитку. Це також стимулюватиме органи місцевої влади вишукувати резерви збільшення власних доходів.

Для визначення фінансової стійкості бюджетів доцільно також розраховувати коефіцієнт боргового навантаження бюджетів ($K_{БН}$). Його використовують під час планування позик на бюджетний період, в якому передбачається погасити їх

і, на наш погляд, він не може бути більшим за 0,2. Тобто сукупні видатки на обслуговування та погашення боргових зобов'язань не повинні перевищувати 1/5 видатків на здійснення власних повноважень органів місцевого самоврядування, щоб не виникала загроза фінансовій стійкості відповідного бюджету.

Для ефективного управління обмеженими бюджетними ресурсами важливо є дотримуватись режиму економії, що проявляється у співвідношенні темпів зростання доходів і видатків відповідних бюджетів. Адже можливості збільшення бюджетних доходів є обмеженими, а потреба у фінансуванні постійно зростає, особливо у кризовий період. Тому видатки не повинні зростати вищими темпами, ніж доходи, що можна визначити за допомогою коефіцієнта режиму економії (K_{PE}). Значення цього показника не має перевищувати 1. В іншому випадку виконання бюджету є нерациональним, що може призвести до погіршення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в наступному бюджетному періоді. На наш погляд, під час планування бюджетів на середньострокову перспективу слід враховувати цей показник як індикативний, зокрема в частині поточних видатків. Це спонукатиме розпорядників бюджетних коштів використовувати їх ефективно, не допускати нерационального перевищення запланованих асигнувань.

За допомогою запропонованої системи показників оцінимо виконання місцевих бюджетів в Україні за 2004–2009 рр., узагальнивши інформацію в табл. 2.

З табл. 2 видно, що значення коефіцієнта забезпечення видатків місцевих бюджетів власними та закріпленими за ними на постійній основі доходами у 2004–2008 рр. коливається в межах 0,53–0,57, а в 2009 р. знизився до 0,52. Після 2004 р. і до 2007 р. включно, в період коли поліпшилась економічна кон'юнктура, показники виконання місцевих бюджетів відповідно теж покращились. Коефіцієнт покриття наближався до 1 і навіть перевищив 1 у 2007 р. У 2008–2009 рр. коефіцієнт покриття був меншим за 1, а місцеві бюджети загалом в Україні виконано з дефіцитом.

Значення коефіцієнта режиму економії за цей період свідчать про те, що видатки зростали пропорційно до можливостей нарощування доходів бюджетів, за винятком 2004 та 2008 р., коли видатки збільшувались вищими темпами, ніж доходи. Відзначалась тенденція до зростання коефіцієнта забезпечення спецфонду і в 2009 р. видатки спеціального фонду були повністю забезпечені відповідними доходами. Рівень запозичень загалом у всіх місцевих бюджетах був найвищим у 2004–2005 рр., а потім знижувався до 2009 р., коли він зріс в черговий раз. Коефіцієнт боргового навантаження загалом у бюджетній системі невисокий, в 2007 р. мав найнижче значення – 0,02, насамперед через зростання видатків місцевих бюджетів, забезпечених власними доходами.

У 2008 р. погіршилися показники виконання бюджетів, зокрема знизився рівень забезпечення видатків до 0,53, а доходи спеціального фонду

Узагальнювальні показники виконання місцевих бюджетів в Україні

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Коефіцієнт забезпечення видатків власними та закріпленими доходами	0,56	0,57	0,53	0,56	0,53	0,52
Коефіцієнт автономії	0,19	0,20	0,18	0,18	0,16	0,15
Коефіцієнт покриття	0,98	1,00	1,00	1,02	0,99	0,99
Коефіцієнт покриття власних видатків власними доходами	0,39	0,44	0,40	0,38	0,34	0,34
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	нема даних	нема даних	1,4	4,6	2,1	3,3
Коефіцієнт забезпечення спецфонду	0,77	0,82	0,99	1,04	0,96	1,0
Коефіцієнт рівня запозичень	0,40	0,41	0,00	0,16	0,03	0,26
Коефіцієнт боргового навантаження	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01
Темп зростання доходів	1,15	1,36	1,41	1,41	1,28	0,98
Темп зростання видатків	1,20	1,33	1,42	1,38	1,33	0,98
Коефіцієнт режиму економії	1,04	0,98	1,00	0,98	1,03	1,00

Розраховано автором самостійно на основі [3]

забезпечили фінансування видатків лише на 96 %. Для фінансування видатків було залучено залишки коштів бюджетів з попередніх періодів та кошти, розміщені на депозитах, про що свідчать звіти про фінансування місцевих бюджетів за 2008 р. водночас темпи зростання видатків перевищили приріст доходів за відповідний період. Причиною такого явища є як наслідки економічної кризи в Україні, так і традиційні проблеми у формуванні та використанні коштів місцевих бюджетів, не вирішені протягом аналізованого періоду.

Найвищим значення показника автономії місцевих бюджетів було у 2005 р., коли за рахунок власних доходів місцевих бюджетів було забезпечено 20 % їхніх сукупних видатків. У 2008 р. значення коефіцієнта автономії знизилось до 0,16., а у

2009 – до 0,15. Звертаємо увагу на показник покриття власних видатків власними доходами місцевих бюджетів. Найбільшим його значення було у 2005 р. – 0,44, а в 2008–2009 рр. воно знизилось до 0,34. Отже, власними доходами місцевих бюджетів загалом в Україні не покривається половина видатків, які формально не визначені як делеговані, оскільки не належать до першого кошика, що враховується під час визначення міжбюджетних трансфертів. Тобто на місцеві органи влади перекладається відповідальність за рішення, які вони не приймали, за відсутності закріплених на постійній основі доходів. Низький показник покриття власними доходами власних видатків місцевих бюджетів загалом у бюджетній системі зумовлений переважно трансфертним наповненням обласних і районних бюджетів.

Таблиця 3

Показники виконання бюджету м. Львова за 2005–2009 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009
Коефіцієнт забезпечення видатків власними та закріпленими доходами	0,61	0,55	0,72	0,67	0,59
Коефіцієнт автономії	0,18	0,18	0,22	0,22	0,15
Коефіцієнт покриття	1,00	1,01	0,98	0,98	0,94
Коефіцієнт покриття власних видатків власними доходами	0,40	0,39	0,48	0,39	0,31
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	6,3	5,4	4,7	3,0	-
Коефіцієнт забезпечення спецфонду	1,04	1,00	0,87	0,90	0,82
Коефіцієнт рівня запозичень	0,00	0,00	0,69	0,00	0,49
Коефіцієнт боргового навантаження	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02
Темп зростання видатків	-	1,55	1,08	1,35	1,09
Темп зростання доходів	-	1,57	1,05	1,34	1,04
Коефіцієнт режиму економії	-	0,99	1,03	1,01	1,04

Розраховано автором самостійно на основі [4]

Усе вищезазначене у сукупності свідчить про високу залежність показників формування місцевих бюджетів від трансфертної політики та макроекономічних чинників.

Одержаний висновок підтверджують результати аналізу формування і виконання бюджету м. Львова на основі запропонованих показників за аналогічний період, наведені в табл. 3.

Як видно з табл. 3, коефіцієнт забезпечення видатків доходами без трансфертів є вищим за середнє значення в Україні та значно коливається: від 0,55 в 2005 р., до 0,72 в 2007 р. У 2009 р. його значення було досить низьким – 0,59. Вищі за середні в Україні значення та варіативність цього показника пов'язані з тим, що відсутні дотації вирівнювання у доходах бюджету м. Львова, тоді як обсяги і перелік субвенцій, що надходять з державного і місцевих бюджетів, суттєво різняться за роками. Однак у 2009 р. великий обсяг позик, залучених до міського бюджету, зумовив значний розрив між доходами і запланованими видатками. В 2007 р. коефіцієнт покриття знизився до 0,98, а в 2009 р. – до 0,94. Основною причиною зменшення цього коефіцієнта в 2007 та у 2009 р. був дефіцит у частині бюджету розвитку, для фінансування якого здійснювались запозичення. А у 2008 р. низький коефіцієнт покриття зумовлений тим, що використовувались залишки коштів бюджетів, коштів, розміщених на депозитах, зокрема невикористаних коштів запозичень попереднього року. Відповідно, у 2007–2009 рр. знизився і коефіцієнт забезпечення спеціального фонду, а рівень запозичень у доходах бюджету розвитку у 2007 р. становив 69 %, а у 2009 р. – 0,49. Такі значення цього коефіцієнта є критичними. Боргове навантаження бюджету м. Львова за вказаний період є незначним, оскільки термін погашення позик ще не настав, а видатки на обслуговування становлять невелику частку у видатках на власні повноваження. Зазначимо, що хоч коефіцієнт автономії і є вищим за середній в Україні, однак не перевищував 0,22 у 2007–2008 рр., а в 2009 р. знизився до 0,15. У 2007–2009 рр. темпи зростання видатків перевищують збільшення доходів, а коефіцієнт режиму економії більший за 1.

За аналізований період з бюджету м. Львова передавалися кошти до державного бюджету, а рівень забезпечення видатків доходами без трансфертів не перевищував 0,72 (максимальне значення). У бюджеті міста, як і загалом у місцевих бюджетах України, значну частку доходів становлять субвенції з бюджетів різних рівнів. Виконання плану з надходження субвенцій з державного та

обласного бюджетів коливається від 75 до 95 %. Для міського бюджету характерна залежність від одного джерела доходів – податку з доходів фізичних осіб, надходження від якого становили 80 % доходів загального фонду в 2009 р.[4]. Загалом, формування бюджету міста Львова характеризується тими самими негативними рисами, що й уся бюджетна система України.

Для подолання означених чинників негативного впливу на фінансову спроможність органів самоврядування та вдосконалення міжбюджетних відносин доцільно чітко розподілити повноваження і способи їх фінансування, на чому наголошують як науковці, так і практики.

5. Висновки

Аналіз показав, що запропонована система показників дає змогу всебічно оцінити рівень фінансової стійкості місцевих бюджетів, їхню фінансову спроможність та автономію як загалом у бюджетній системі, так і на рівні бюджету органу місцевого самоврядування. Такі показники можна використовувати для ретроспективного аналізу виконання бюджетів і для цільового формування параметрів фінансової стійкості та автономії місцевих бюджетів на етапі їх прогнозування. Система показників, запропонована в статті, необхідна для моніторингу стану місцевих бюджетів у процесі їх виконання. Перспективою подальших досліджень є оптимізація кількісних критеріїв фінансової стійкості бюджетів з погляду фінансового забезпечення бюджетної системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко В. І. Фінанси місцевого самоврядування України: проблеми становлення (1989–2001) / В. І. Кравченко. – К. : КМ Academia, 2001. – 458 с.
2. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 38–47.
3. Звіти про виконання бюджету України за 2004–2009 рр. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudget/control/uk/doccatalog=45096>.
4. Інформація про виконання бюджету м. Львова за 2005–2009 рр. Офіційний портал Львівської міської ради: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city-adm.lviv.ua/authorities-the-city/structure-lmr/budget/5683-informacija-pro-vikonanna-budzhetu-m-lvova>.

ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ БУДІВНИЧОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ПОСТКРИЗОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація. Аналіз тенденцій розвитку будівничої галузі дає можливість виявити причини високого рівня збитковості підприємств та порівняти ефективність діяльності підприємств у різних галузях. В умовах посткризового економічного зростання прогнозна модель оцінки ймовірності банкрутства для підприємств будівничої галузі дає можливість оцінити залежність збитковості від незалежних показників, що характеризують фінансову стійкість, платоспроможність, ділову активність та інші внутрішні фактори діяльності підприємства.

Ключові слова: оцінка ймовірності банкрутства, модель багатофакторної регресії, будівнича галузь, посткризове економічне зростання.

Chorna O., Ovcharenko A.

LIKELIHOOD ESTIMATE BANKRUPTCY OF ENTERPRISES CONSTRUCTION POST CRISIS IN THE ECONOMIC GROWTH

Annotation. Evaluation of trends in construction industry provides an opportunity to identify causes of high loss companies and compare the performance of enterprises in various fields. In a post-crisis economic growth, predictive model of probability estimates of bankruptcy for enterprises construction industry provides an estimate for the dependence of loss of independent factors indicative of financial stability, solvency, business activities and other internal factors of the enterprise.

Keywords: estimate of the probability of bankruptcy, multivariable regression model, construction branch, post-crisis economic growth.

1. Вступ

В сучасних умовах посткризового економічного зростання економіки України та світу, питання покращення методів оцінки ймовірності банкрутства займає дуже важливе місце. Моделі, що використовуються українськими підприємствами, не відповідають світовим стандартам та вимагають удосконалення. Перша модель прогнозування банкрутства була запропонована в 1966 році Бівером. Дана модель базувалась на розрахунку фінансових коефіцієнтів і давала відносно точний прогноз майбутнього статусу фірми, модель Бівера викликала багато критичних зауважень, але в той же час дала величезний поштовх для розвитку досліджень в цій області [2]. Модель Альтмана була побудована на вибірці із 66 компаній – 33 успішних і 33 банкрутів. Початкова версія моделі включала 22 коефіцієнта. Модель працює точно в 95 % випадків. Середній розмір сукупних активів фірм у вибірці Фулмера – 445 тисяч доларів. Початкова версія моделі включала 40 коефіцієнтів. Модель пророкує точно в 98 % випадків на рік вперед і в 81 % випадків на 2 роки вперед.

2. Мета статті і постановка завдання

Метою дослідження є розробка багатофакторної моделі оцінки ймовірності банкрутства для підприємств будівничої галузі та її апробація з використанням офіційних фінансових звітів для

підприємств, які здійснюють свою діяльність в умовах посткризового економічного зростання.

Головними завданнями дослідження є:

- оцінка стану та перспектив розвитку будівничої галузі в Україні в умовах посткризового економічного зростання;
- аналіз та формування вибірки статистичних даних та графічне обґрунтування моделі;
- перевірка відповідності всіх елементів побудованої моделі ;
- перевірка можливості застосування моделі для українських підприємств.

3. Виклад основного матеріалу

При проведенні наукового дослідження, щодо прогнозування моделі ймовірності банкрутства для підприємств будівничої галузі було використано 100 найбільш збиткових підприємств, які працюють в сучасних умовах посткризового економічного зростання [1].

Для визначення сили впливу факторів на збитковість підприємств найбільш адекватним методом аналізу можна назвати – регресійний аналіз [2].

Коефіцієнти, що впливають на чистий прибуток (у нашому дослідженні на збиток), є категорії що не мають між собою зв'язку, тобто незалежні змінні величини. Були використані значення наступних коефіцієнтів: цикл оновлення запасів, доля основних засобів, ліквідність, сума активів, чисті активи, цикл погашення дебіторської заборговано-

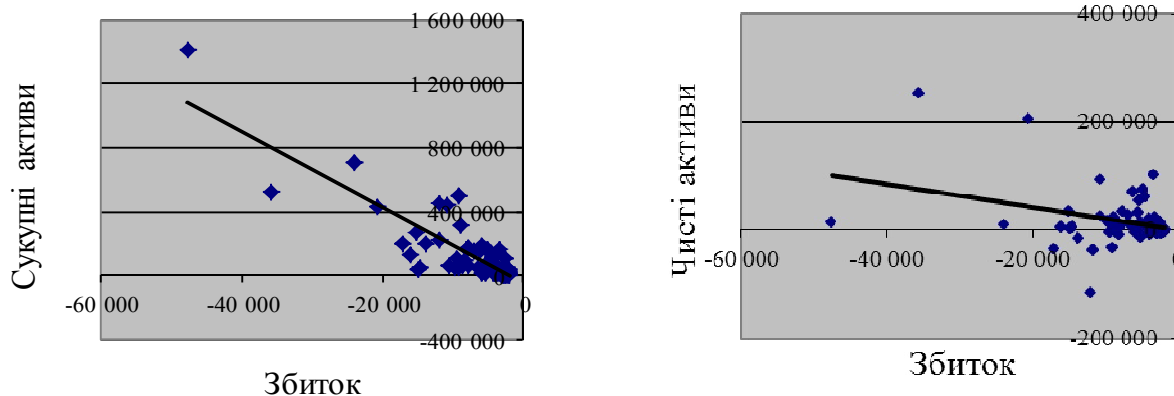

Рис. 1. Графіки залежності збитків від сукупних та чистих активів

сті, доля позичкового капіталу та рівень зносу основних засобів.

На першому етапі було побудовано вісім діаграм залежності досліджуваних змінних від збитковості підприємств та побудовано лінії тренду. Графічний аналіз показав залежність збитку підприємств від їх сукупних активів та чистих активів, тобто, чим більше підприємство тим більше у нього збитків (рис.1¹). Дані графічного аналізу показали, що ліквідність, цикл погашення дебіторської заборгованості, цикл оновлення запасів, доля позичкового капіталу, доля основних засобів та рівень зносу основних засобів не впливають на збитковість підприємств, так як коефіцієнт детермінації цих показників R^2 близький 0.

Останніми роками в Україні спостерігається тенденція щодо зростання кількості збиткових підприємств.

галузі 57,6 % збиткових підприємств, тобто більше половини будівничих компаній закінчили 2010 рік зі збитком (в 2006 33,8%), тобто можна зробити висновок, що будівнича сфера сьогодні знаходиться у глибокій кризі і на підприємствах даної галузі необхідно впроваджувати антикризові методи управління. Незначне покращення в порівнянні з 2009 р. відбулося у сільському господарстві і фінансовій сфері – 15,8 % та 34,8 % відповідно.

Данні статистики свідчать що будівнича галузь займає перше місце по долі збиткових підприємств 57,9 % від загального обсягу будівничих підприємств на 2010 рік, тому дослідження цієї галузі викликає особливий інтерес в антикризовому фінансовому управлінні. З 2006 року частка збиткових підприємств будівничої галузі зросла майже на 25 %, що свідчить про негативну тенденцію та кризу у даній сфері.

Таблиця 1

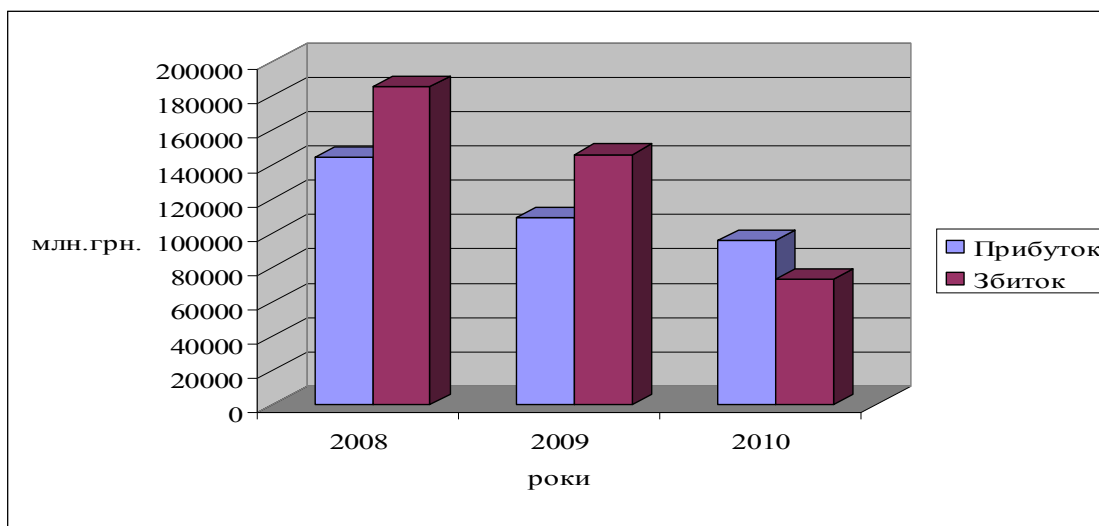
Частка збиткових підприємств України за видами економічної діяльності, %

Рік	2006	2007	2008	2009	2010
Частка збиткових підприємств	34,2	33,5	38,7	41,1	46,3
в тому числі:					
промисловість	36,5	34,7	40,4	41,5	47,9
будівництво	33,8	31,9	38,9	44,2	57,6
сільське господарство	33,8	31,3	28,6	30,5	15,8
торгівля	32,1	30,6	29,3	30,4	38,2
фінансова діяльність	33,7	33,1	40,9	40,3	34,8

Як ми бачимо з таблиці 1 на 2010 рік доля збиткових підприємств склала 46,3 % та зросла за останні п'ять років на 12,1 %, що пояснюється впливом світової кризи на українську економіку. Криза торкнулась майже усіх галузей, доля збиткових підприємств у промисловості зросла на 11,5 % та на 2010 рік склала 47,9 %, у будівничий

Відомо, що будівництво є специфічною галуззю. З одного боку, для національного господарства воно виступає важелем економічного зростання, оскільки реалізує більшу частину інвестицій в основний капітал усіх галузей виробничої сфери та інфраструктури, фактично формуючи структуру економіки. У цій ролі промислове будівництво на собі відчуває прискорення або сповільнення розвитку інших виробничих сфер і з цих позицій може вважатися індикатором економічної динаміки.

¹ Розраховано автором на підставі офіційних фінансових звітів підприємств [1]

Рис. 2. Прибутки та збитки підприємств України 2008-2010рр.

З іншого — цивільне будівництво відображає вже результати соціально-економічного розвитку. Однак тією мірою, якою споживання є важелем зростання виробництва, житлове будівництво знову ж таки може виступати рушійною силою для зростання економіки [3].

Ситуація, що склалась з прибутками та збитками підприємств України у 2008-2010 році зображена на рис.2.²

Як видно з рис. 2 прибутки підприємств України у 2009 році порівняно з 2008 роком знизилися з 144,5 млрд. грн. до 108,9 млрд. грн., а у 2010 вони вже становили 95,4 млрд. грн., дане падіння також супроводжується падінням збитків з

185,5 млрд. грн. у 2008 року до 146 млрд. грн., і до 73,2 млрд. грн. у 2009-2010 роках відповідно. Аналіз структури та динаміки чистого прибутку (збитку) підприємств в Україні за видами діяльності (табл. 2³) свідчить, що у 2010 році підприємства отримали чистий прибуток 17,8 млрд. грн., у порівнянні з 2009 р. 37,1 млрд. грн. збитків. Значна доля чистого прибутку була отримана в промисловості 13,7 млрд. грн., діяльність транспорту та зв'язку 5,3 млрд. грн., фінансова діяльність 2 млрд. грн. та операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям 3,1 млрд. грн. Як ми бачимо будівнича галузь отримала 2,2 млрд. грн. збитків, що є найбільшим збитком серед інших галузей.

Таблиця 2

Збитковість підприємств України у 2010р. млн. грн.

Показники	Чистий прибуток
Усього	17822,5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	29,8
Промисловість	13725,8
Будівництво	-2167,4
Торгівля; ремонт автомобілів, виробів та предметів особистого вжитку	-2122,7
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	322,4
Оптова торгівля посередництво в оптовій торгівлі	-1404,6
Роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	-1040,5
Діяльність готелів та ресторанів	-111,7
Діяльність транспорту та зв'язку	5270,0
Фінансова діяльність	1998,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг	3146,5
Освіта	38,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	78,2
Надання послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-2050,5

² Розраховано автором на підставі даних Державного комітету статистики України [4]

³ Розраховано автором на підставі даних Державного комітету статистики України [4]

Р-Значення для показників що аналізуються

	Коефіцієнти	Р-Значення
Y- перетинання	-3520,11	44%
Ліквідність	-541,63	65%
Активи разом	-0,04	0%
Чисті активи	0,04	6%
Цикл погашення дебіторської заборгованості	167,61	15%
Цикл оновлення запасів	-27,51	77%
Доля позикового капіталу в активах	-994,44	64%
Доля основних засобів в активах	-6877,3	16%
Рівень зносу основних засобів	-3094,55	52%

Проведений аналіз збитковості підприємств в Україні показав, що будівнича галузь знаходиться в занепаді і потребує негайного антикризового фінансового управління.

Побудова кореляційної матриці, показала залежність збитковості підприємств (Y) від сукупних активів (X3), також залежність сукупних активів (X3) від коефіцієнту ліквідності (X8) та залежність чистих активів (X4) від долі запозиченого капіталу в активах (X5). Перший підрахунок регресії дав достатньо непогані результати коефіцієнту детермінації та стандартної похибки які склали 0,76 і 9434,51 відповідно. Значення $R^2 = 0,53$, свідчить про те, що побудована модель пояснює більш ніж половину мінливості відповідних змінних величин. Дисперсійний аналіз показав результат $F=0\%$, який вказує на те, що між аналізованими показниками існує різниця, і даний аналіз можна застосовувати для побудови моделі.

На підставі отриманих результатів отримаємо попереднє рівняння багатofакторної моделі регресії:

$$Y = -3520,11 - 3094,55x_1 - 6877,3x_2 - 0,04x_3 + 0,04x_4 - 994,44x_5 - 27,51x_6 + 167,61x_7 - 541,63x_8,$$

де Y – збиток; x_1 – рівень зносу основних засобів; x_2 – доля основних засобів; x_3 – сума активів; x_4 – чисті активи; x_5 – доля позикового капіталу; x_6 – цикл оновлення запасів; x_7 – цикл погашення дебіторської заборгованості; x_8 – ліквідність.

Дослідження стандартних залишків свідчить про наявність підприємств, непридатних для вибірки, а саме, ТОВ "Будівельна українська спілка" та ТОВ "Кримська Юридична Група", тому що величини їх стандартних залишків не знаходяться у діапазоні [-3; 3]. Однак після повторного регресійного аналізу застосувавши тест "Кінг-конг", було виявлено два непридатних для вибірки підприємства: ВАТ Вінницязгаз та ВАТ Харківшляхбуд.

Після проведення додаткових розрахунків моделі регресії у зв'язку з необхідністю усунення відстаючих та неістотних змінних було побудовано двофакторну модель регресії, що дозволило збільшити значення множинного R з 76 % до 87 %, значення R-квадрата з 0,57 до 0,76, та зменшити значення стандартної похибки з 9434,51 до 3620,93.

Тест "Кінг-Конга" показав, що усі підприємства у вибірці є придатними для даної моделі. Значення P за деякими показниками перевищує 5 %, тому є необхідність видалення несуттєвих змінних таких як: ліквідність, цикл погашення дебіторської заборгованості, доля позиченого капіталу в активах, доля основних засобів в активах, рівень зносу основних засобів, цикл оновлення запасів.

Результати остаточного регресійного аналізу наведено у таблицях 4, 5.

Грунтуючись на результатах розрахованих в табл.3-5, можна зробити висновок, що на збиток

Таблиця 4

Регресійна статистика та Р-Значення для показників що аналізуються

			Коефіцієнти	Р-Значення
Множинний R	0,87			
R-квадрат	0,76	Y- перетинання	-3140,4	0%
Нормований R-квадрат	0,76	Активи разом	-0,03	0%
Стандартна похибка	3620,93	Чисті активи	-0,03	0%
Спостереження	78,00			

Таблиця 5

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	2	3186903057	1593451528	121,534	0%
Залишок	77	983335927	13111145		
Всього	79	4170238984			

підприємства впливають два фактори: сукупні активи, та чисті активи. З цього маємо двофакторну модель наступного виду:

$$Y = -3140,4 - 0,03x_3 - 0,03x_4$$

Виходячи з побудови моделі залежності між підприємствами немає, тому що підприємства були розташовані за алфавітом.

цьому необхідно пам'ятати, що тільки будівнича галузь має у 2010 році зростання частки збиткових підприємств.

Побудована модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства після проведення усіх тестів та дотримання усіх вимог щодо подібних моделей все одно не є досконалою. Коефіцієнт

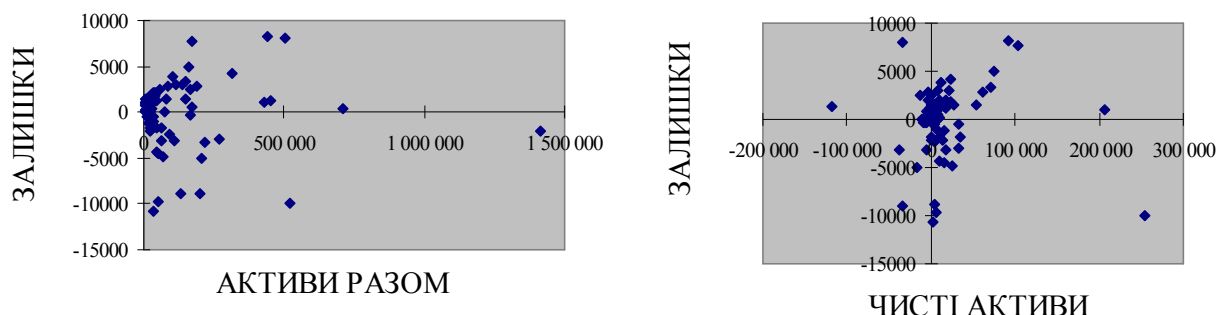

Рис. 3. Графіки залишків сукупних активів та чистих активів

Перевірка автокореляції дала значення коефіцієнта кореляції $-0,16$, що є дуже близьким до нуля и говорить про відсутність автокореляції у рядах.

Проведений аналіз нормального розподілу стандартних залишків свідчить про те, що стандартні залишки мають нормальний розподіл, ексцес $2,1$ (близький до $+1$) але трохи вище ніж графік нормального розподілу, асиметричність $-0,9$ (в межах від -1 до $+1$) Отримані значення цих двох показників обумовлені особливостями аналізованих вибіркового даних.

При розгляді графіків залишків (рис.3) на предмет гомоскедастичності бачимо, що залежності немає – графіки гомоскедастичні і тому дана модель придатна.

4. Висновки

Будівнича галузь з одного боку виступає важелем економічного зростання, оскільки реалізує більшу частину інвестицій в основний капітал усіх галузей виробничої сфери та інфраструктури, з іншого — цивільне будівництво відображає вже результати соціально-економічного розвитку. Тенденції останніх трьох років вказують на зменшення збитків будівничих підприємств, але цей напрямок руху необхідно враховувати разом зі суттєвим скороченням обсягів економіки у 2008 році. При

детермінацій $0,76$ вказує на те, що $\frac{1}{4}$ факторів, які впливають на діяльність підприємств не з'ясована, а значення коефіцієнтів при незалежних змінних менші за 1 , що свідчить про їх слабкий вплив на результуючу.

Для вдосконалення моделі в наступних дослідженнях необхідно до внутрішніх факторів залучити зовнішні, що дозволить суттєво збільшити вірогідність моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. База даних фінансових показників, наданих українськими компаніями. – Режим доступу: <http://www.alt.com.ua>
2. Ханк Д. Э. Бизнес-прогнозирование / Ханк Д. Э., Уичерн Д. У., Райтс А. Дж. ; [7-е издание] ; [пер. с англ.] – М. : Издательский дом "Вильямс", 2003. – 656.: ил. – Парал. тит. англ.
3. Асоціація магістрів державного управління. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** /index.php?page=kuibida_statia
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

КОМУНІКАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ АУДИТОРОМ ТА УПРАВЛІНСЬКИМ ПЕРСОНАЛОМ У ПРОЦЕСІ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК ЗАСІБ ЗМЕНШЕННЯ „РОЗРИВУ В ОЧІКУВАННЯХ” В АУДИТІ

Анотація. Досліджено зміст та спрямованість комунікаційних зв'язків між аудитором та управлінським персоналом у процесі аудиту фінансової звітності. Виділено три групи ситуації, в яких згідно з міжнародними стандартами аудиту повинен відбуватися інформаційний обмін між аудитором та управлінським персоналом. Досліджено зміст такої інформації та розроблено рекомендації щодо документального оформлення процедури її передавання.

Ключові слова: аудит, управлінський персонал, фінансова звітність.

Shalimova N.

COMMUNICATIONS TIES BETWEEN THE AUDITOR AND MANAGEMENT DURING AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS AS A DOWN "GAP WAITING" IN THE AUDIT

Summary. The content and orientation of communication connections between auditor and management while fulfilling an audit of financial statements have been investigated. Three groups of situations in which in accordance with International Standards of Audit the information exchange between auditor and management have to be done have been singled out. The content of this information has been investigated and recommendation of drawing up the documents which must have been used in the procedure of information's transmission has been worked out.

Keywords: audit, management, financial reporting.

1. Вступ

У професійній літературі з питань аудиту вживають такий термін, як „розходження в очікуваннях”, або „розрив в очікуваннях”, який означає, що не збігаються інформаційні результати перевірки, надані аудитором, та очікування користувачів фінансової звітності або невідповідність між тим, в чому, на думку суспільства, повинен полягати аудит, та можливостями реального процесу аудиту, який має певні обмеження. Однією зі складових такого розриву є розрив у комунікаціях, який полягає у невідповідності інформації про сутність аудиту, яку передають аудитором, фактичному стану, формуванні завищених (причинно необґрунтованих) очікувань у клієнта [2, с. 258] і проявляється як під час погодження умов аудиту, так і в процесі його виконання та завершення. Однією з причин такої ситуації є недостатнє спілкування аудиторів з управлінським персоналом та замовником, неналежний рівень їх інформування про умови, цілі, обмеження та результати аудиту.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питань організації і методики аудиту стосувалось багато ґрунтовних досліджень провідних вчених України, зокрема, М. Т. Білухи, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, Г. М. Давидова, Н. І. Дорош, С. Я. Завгороднього, С. Я. Зубілевича, А. М. Кузьмінського, О. А. Петрик, О. Ю. Редька, В. С. Рудницького, В. Я. Савченка, В. В. Сопка, Б. Ф. Усача та інших. Останнім часом з'явилися монографії та

підручники, які розглядають проблеми розвитку аудиту з використанням зарубіжного досвіду і міжнародних стандартів аудиту та етики, але системних та узагальнювальних досліджень все ще явно недостатньо, хоча потреба в подальшому вивченні організаційних та методичних питань здійснення аудиту з урахуванням вимог міжнародних стандартів аудиту, яку можна було б застосовувати на практиці беручи до уваги особливості законодавства окремо взятої країни, очевидна.

У міжнародних стандартах аудиту (далі – МСА) результуючої частини роботи аудитора стосуються лише стандарти, в яких регламентується складання аудиторського висновку (МСА 700 „Висновок незалежного аудитора щодо повного пакету фінансових звітів загального призначення”, 701 „Модифікація висновку незалежного аудитора”, 800 „Висновок незалежного аудитора при виконанні завдань з аудиту спеціального призначення”), але порядок подання іншої інформації окремо детально не розглядається, хоча і згадується в багатьох інших стандартах. Отже, складність та актуальність цих питань пов'язана з тим, що міжнародні стандарти аудиту містять певні обов'язкові вимоги щодо організації та змісту інформаційного обміну між аудитором та управлінським персоналом, дотримання яких є ознакою того, що аудит фінансової звітності або аудит спеціального призначення можна визнати таким, що виконувався відповідно до міжнародних стандартів.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою роботи є дослідження змісту та спрямованості комунікаційних зв'язків між аудитором та управлінським персоналом у процесі аудиту фінансової звітності як засіб зменшення „розриву в очікуваннях” та поліпшення якості аудиту. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких задач: виділення ситуацій, в яких обмін інформацією між аудитором та управлінським персоналом є обов'язковим згідно з міжнародними стандартами аудиту, дослідження змісту такої інформації, розроблення рекомендацій щодо її документального оформлення.

4. Виклад основного матеріалу

Аналіз положень міжнародних стандартів аудиту показує, що можна виділити три групи ситуацій, в яких обмін інформацією між аудитором та управлінським персоналом є обов'язковим:

- перша – аудитор повинен повідомляти управлінський персонал про певну інформацію або ситуацію;

- друга – аудитор має отримати від управлінського персоналу підтвердження розуміння певної ситуації;

- третя – аудитор робить запити управлінському та іншому персоналові, і отримані від нього відповіді надалі може використати як аудиторські докази.

Інформування аудитором управлінського персоналу та отримання пояснень від нього виконують різні функції. В першому випадку ми маємо справу з інформаційною функцією аудиту, яка полягає в тому, що аудитор повинен не лише надати аудиторський висновок, який використовуватимуть треті особи, а й повідомляти управлінському персоналу певну інформацію, виявлену під час аудиту фінансової звітності, яка є важливою і стосується політики та процедур внутрішнього контролю за фінансовою звітністю і розкриттям інформації.

Пояснення управлінського персоналу розглядають як аудиторські докази. В МСА 500 „Аудиторські докази” виділяють такі аудиторські процедури, як запити, під яким розуміють процес звернення за інформацією – як фінансовою, так і нефінансовою, до обізнаних осіб суб'єкта господарювання або поза його межами (п.30), та підтвердження як особливий тип запиту, під яким розуміють процес отримання інформації щодо пояснень управлінського персоналу чи існуючих умов безпосередньо від третіх осіб (п. 35).

Ці питання висвітлено в двох окремих стандартах: МСА 260 „Повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналу” та МСА 580 „Пояснення управлінського персоналу”, але вони не охоплюють всіх можливих ситуацій і в інших МСА конкретизується випадки, коли аудитор повинен інформувати найвищий управлінський персонал щодо деяких питань або одержувати від нього певну інформацію. Особливу увагу треба звернути на випадки, в яких таке інформаційне спілкування між управлінським персоналом та аудитором є обов'язковим.

Розглянемо першу ситуацію і виділимо ту мінімальну кількість інформації, яка відповідно до МСА повинна обов'язково повідомлятися управлінському персоналу, що свідчитиме про те, що аудит здійснювався згідно з вимогами МСА.

У МСА 260 зазначено, що аудитор повинен повідомляти інформацію з питань аудиту, яку виявлено під час аудиторської перевірки фінансових звітів і яка має значення для управління, найвищому управлінському персоналові суб'єкта господарювання, але розробляти процедури спеціально для цього він не зобов'язаний (п. 2, 4 МСА 260). Щоб уникнути непорозумінь, пропонується ці обов'язки аудитора розкрити у листі - зобов'язанні про проведення аудиторської перевірки (п. 9 МСА 260), в якому крім цього, бажано також описати форму, в якій наводитиметься інформація з питань аудиту, що має значення для управління, вказати осіб, яким повідомлятимуть таку інформацію, подати чіткий перелік такої інформації з конкретних питань аудиту, яка має значення для управління, а отже, повинна бути повідомлена. Терміни та порядок повідомлення інформації слід узгодити з особами, які відповідають за управління (п.13-14 МСА 260).

Зміст та перелік інформації, яка повинна обов'язково повідомлятися управлінському персоналу в процесі аудиту та на його завершальній стадії, міститься в МСА 260 та в інших стандартах. Згідно з п. 11, 11 „а” МСА 260 управлінський персонал необхідно інформувати з таких питань аудиту:

- вибір або зміна важливої політики і методів бухгалтерського обліку, які мають (або можуть мати) суттєвий вплив на фінансові звіти суб'єкта господарювання;

- можливий вплив на фінансові звіти будь-яких істотних ризиків (наприклад, поточні розгляди судових справ), які слід розкривати у фінансових звітах;

- аудиторські коригування, які зафіксовані, так і незафіксовані суб'єктом господарювання, які спричиняють або можуть спричинити істотний вплив на фінансові звіти суб'єкта господарювання;

- суттєва невизначеність, що стосується подій або обставин, що можуть викликати суттєві сумніви щодо того, чи дотримується суб'єкт господарювання принципу безперервності;

- незгода з управлінським персоналом з приводу таких питань, які окремо або в сукупності з іншими можуть бути істотними для фінансових звітів суб'єкта господарювання чи аудиторського висновку (повідомлення такої інформації передбачає розгляд того, чи це питання вирішене чи ні, й наскільки суттєвий його характер);

- очікувані модифікації аудиторського висновку;

- інша інформація, що потребує уваги найвищого управлінського персоналу (зокрема, істотні недоліки в системі внутрішнього контролю, інформація щодо чесності управлінського персоналу, а також випадків шахрайства за участю управлінського персоналу);

- інформація для найвищого управлінського персоналу щодо невідкоригованих викривлень, зібраних аудитором під час аудиту, які були визначені управлінським персоналом як неістотні як поодиночі, так і всі разом для фінансових звітів, взятих в цілому;

- будь-яка інша інформація, зумовлена умовами завдання з аудиторської перевірки.

Нижче узагальнено ситуації, в яких обов'язковим є інформування управлінського персоналу відповідного рівня і які згадуються в інших стандартах аудиту:

1) факт ідентифікації шахрайства або отримання інформації, що вказує на можливість існування шахрайства (п.п. 93-98 МСА 240);

2) суттєві слабкості структури або впровадження внутрішнього контролю щодо виявлення шахрайства та запобігання йому, про яке аудитором стало відомо (п.99 МСА 240);

3) факт ідентифікації ризику істотного викривлення фінансових звітів внаслідок шахрайства, що не охоплений контролем управлінського персоналу, або про наявність, на думку аудитора, в оцінюванні ризиків управлінського персоналу суттєвої слабкості (п.100 МСА 240);

4) інші питання щодо шахрайства, зокрема:

- природа, обсяг та періодичність оцінювання управлінським персоналом наявного контролю щодо недопущення та виявлення шахрайства й оцінювання ризиків можливості викривлення фінансових звітів;

- неспроможність управлінського персоналу відповідно реагувати на ідентифіковану істотну слабкість внутрішнього контролю;

- неспроможність управлінського персоналу відповідно реагувати на ідентифіковане шахрайство;

- оцінювання аудитором середовища контролю суб'єкта господарювання, зокрема питання компетентності та чесності управлінського персоналу;

- дії управлінського персоналу, що можуть вказувати на викривлення фінансової звітності (наприклад, вибір та застосування управлінським персоналом облікової політики може свідчити про намагання управлінського персоналу маніпулювати доходами задля того, щоб ввести в оману користувачів фінансових звітів через вплив на їхнє сприйняття виробничих показників та прибутковості суб'єкта господарювання);

- питання адекватності та повноти автоматизації операцій, що не входять до звичайного ведення бізнесу (п.101 МСА 240);

5) факти ідентифікації невідповідності діяльності законодавству, які мають наслідки, є навмисними та суттєвими (п.32, 33 МСА 250);

6) істотні слабкі сторони в структурі або у реалізації внутрішнього контролю, які привернули увагу аудитора (п. 120,121 МСА 315);

7) факт суттєвості виявлених викривлень та необхідності коригування фінансових звітів (п.14 МСА 330);

8) факт ідентифікації істотного викривлення внаслідок помилки (п.17 МСА 330);

9) занепокоєння аудитора щодо іншої інформації, яку визнано доцільним переглянути, але від перегляду якої управлінський персонал відмовляється (п.23 МСА 720).

Управлінський персонал може вимагати подання будь-якої іншої інформації, що слід зазначити в листі – зобов'язанні.

Зауважимо, що вимог до оформлення таких повідомлень МСА не містить. Що стосується форми повідомлення інформації, то МСА 260 дозволяє робити це і письмово, і усно. В першому випадку в аудиторській фірмі мають бути розроблені шаблони листів-повідомлень управлінському персоналу. В другому – аудитор повинен задокументувати в робочих документах повідомлену інформацію та отримані відповіді, а за певних обставин – залежно від характеру, чутливості та важливості інформації – аудитор має одержувати від найвищого управлінського персоналу письмові підтвердження щодо будь-якої повідомленої в усній формі інформації з питань аудиту, яка має значення для управління. Тому в аудиторській фірмі слід розробити зразки усного документування факту повідомлення інформації та отримання відповідей, а також шаблони письмових підтверджень від управлінського персоналу щодо повідомлення їм в усній формі певної інформації.

Розглянемо другу та третю ситуації. Як підкреслювалося вище, пояснення управлінського персоналу МСА дозволяють та рекомендують використовувати як аудиторські докази, тому що до них також є певні вимоги та обмеження.

По-перше, отримавши пояснення аудитор повинен оцінити їхню обґрунтованість, відповідність іншим одержаним аудиторським доказам, належний рівень поінформованості з конкретних питань осіб, що надають пояснення (п.6 МСА 580), та чітко уявляти собі саме ті випадки, коли він не може обґрунтовано очікувати одержання аудиторських доказів, окрім тих, які дадуть у відповідь на його запити (п.8 МСА 580). По-друге, аудитор повинен чітко визначити ті аудиторські докази, які не можна замінити поясненнями управлінського персоналу (п.7 МСА 580). По-третє, якщо пояснення управлінського персоналу суперечать іншим аудиторським доказам, аудитор повинен вивчити обставини і (за потреби) знову розглянути достовірність інших пояснень управлінського персоналу (п.9 МСА 580). По-четверте, відмова управлінського персоналу надати пояснення, що їх аудитор вважає потрібними, є обмеженнями обсягу аудиту, й аудитор в цьому випадку вимушений модифікувати аудиторський висновок та залежно від рівня суттєвості висловити умовно-позитивну думку або відмовитись від її висловлення (п.15 МСА 580).

Документувати пояснення управлінського персоналу дозволяється у двох формах: у формі резюме усних обговорень з управлінським персоналом або у формі письмових пояснень управлінського персоналу (п.10 МСА 580).

Остання форма є бажанішою, оскільки аудиторські докази в письмовій формі є достовірнішими. Її можна оформити у вигляді листа-пояснення

від управлінського персоналу, листа від аудитора, в якому висвітлене його розуміння пояснень управлінського персоналу і який належно визнано та підтверджено управлінським персоналом, відповідних протоколів засідань ради директорів (чи подібного органу) або підписаної копії фінансових звітів.

До основних елементів листа-пояснення управлінського персоналу ставлять певні вимоги, а саме: обов'язковість факту адресування листа аудитору, наявність визначеної інформації, відповідної дати та підпису (п.12-14 МСА 580).

Розглянемо ту мінімальну кількість інформації, яку згідно з вимогами МСА слід обов'язково подавати управлінському персоналу. Таку інформацію відібрано, враховуючи вимоги МСА щодо необхідності отримання письмових пояснень – підтверджень, виконання запитів з боку аудиторів, одержання письмових пояснень щодо певної інформації, отримання певної інформації від управлінського персоналу, наявності певних дозволів від управлінського персоналу.

Отже, на основній стадії під час аудиту аудитор повинен надіслати такі запити та/або одержані такі письмові пояснення:

1) запити на отримання іншої інформації, що входить у в річний звіт (п.9 МСА 720), інформації, яка містить назви всіх відомих зв'язаних сторін (п.7 МСА 550) та щодо операцій зі зв'язаними сторонами (п.9 МСА 550), інформації щодо припущень та процедур обчислення, на яких ґрунтуються облікові оцінки (п.10-11 МСА 540);

2) запити для отримання дозволу управлінського персоналу на розкриття інформації респондентом аудиторів під час зовнішніх підтверджень (п. 19 МСА 505) або вимогу не робити цього (п.25 МСА 505);

3) запити до управлінського персоналу для повнішого розуміння суб'єкта господарювання та його разом включно з внутрішнім контролем щодо:

- оцінювання управлінським персоналом ризиків того, що фінансові звіти можуть містити істотні викривлення внаслідок шахрайства;

- процесів, які використовує управлінський персонал для ідентифікації та реагування на ризики суттєвих викривлень внаслідок шахрайства на суб'єкті господарювання, зокрема конкретні ідентифіковані ризики шахрайства, або рахунки та залишки на рахунках, класах операцій чи розкриттях, для яких може існувати ризик шахрайства;

- інформування управлінським персоналом найвищого управлінського персоналу щодо процесів ідентифікації та реагування на ризики шахрайства на суб'єкті господарювання;

- інформування управлінським персоналом працівників щодо своїх поглядів на практику ведення бізнесу та етичну поведінку (п.34 МСА 240);

4) запити управлінському персоналу, внутрішньому аудиту та іншим відповідним підрозділам суб'єкта господарювання для визначення, того чи мають вони відомості про наявні, підозрювані або очікувані випадки шахрайства, що впливають на суб'єкт господарювання (п.38 МСА 240);

5) запити найвищому управлінському персоналові для визначення, чи має він відомості про наявні, підозрювані або очікувані випадки шахрайства, що впливають на суб'єкт господарювання (п.46 МСА 240);

6) запити найвищому управлінському персоналові частково й для підтвердження відповідей на запити управлінському персоналу нижчого рівня (п.47 МСА 240);

7) запит до управлінського персоналу щодо політики і процедур суб'єкта господарювання стосовно відповідності законам та нормативним актам та щодо законів чи нормативних актів, які можуть істотно вплинути на діяльність суб'єкта господарювання (п.17 МСА 250), щоб досягти загального розуміння законів і нормативних актів;

8) запит до управлінського персоналу щодо того, чи відповідає діяльність суб'єкта господарювання таким законам і нормативним актам, під час виконання подальших аудиторських процедур, спрямованих на виявлення невідповідності законам і нормативним актам (п.18 МСА 250);

9) запити до найвищого управлінського персоналу, інших представників управлінського персоналу, інших працівників суб'єкта господарювання для дослідження визначених аспектів, щоб сформулювати розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, зокрема його внутрішнього контролю (п.7, 9 МСА 315);

10) запит до управлінського персоналу щодо його оцінки того, чи здатний суб'єкт господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі, або підстави, відповідно до якої передбачається використовувати припущення про безперервність діяльності та існування умов або обставин, які окремо або разом можуть породжувати значні сумніви щодо припущення про безперервність діяльності підприємства (п. 8, 14, 15, 17 МСА 570);

11) запит управлінському персоналові щодо його поінформованості про будь-які події чи обставини та відповідні ділові ризики поза охопленим оцінкою управлінського персоналу періодом, які можуть стати підставою для значних сумнівів в здатності суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі (п.22 МСА 570);

12) письмові пояснення управлінського персоналу, в яких він розкрив аудиту:

- результати своєї оцінки ризику того що в яких фінансові звіти можуть бути істотно викривлені внаслідок шахрайства;

- своє знання щодо шахрайства або підозрюваного шахрайства, що впливає на суб'єкт господарювання, в якому брали участь управлінський персонал, наймані працівники, що відіграють важливу роль у внутрішньому контролі або інші особи, якщо шахрайство могло істотно вплинути на фінансові звіти;

- свої знання щодо будь-яких звинувачень у шахрайстві або підозрюваному шахрайстві, що впливає на фінансові звіти суб'єкта господарювання, про які його сповістили працівники, колишні

працівники, аналітики, регуляторні органи тощо (п.90 МСА 240);

13) письмові пояснення і підтвердження управлінського персоналу про те, що аудиторів повідомлені усі відомі (чи можливі) факти невідповідності законам і нормативним актам, вплив яких слід урахувати під час підготовки фінансових звітів (п. 23 МСА 250);

14) письмові пояснення управлінського персоналу стосовно повноти операції щодо визначення зв'язаних сторін та відповідності розкриття інформації щодо зв'язаних сторін у фінансових звітах (п. 15 МСА 550);

15) письмові пояснення управлінського персоналу щодо обґрунтованості важливих припущень (стосовно оцінок за справедливою вартістю), зокрема те, чи відповідно вони відображають намір та здатність управлінського персоналу виконувати конкретний план дій від імені суб'єкта господарювання, коли це доречно для оцінок за справедливою вартістю чи розкриття інформації (п.63 МСА 545);

16) пояснення управлінського персоналу щодо оцінок за справедливою вартістю та розкриття, що містяться у фінансових звітах, залежно від характеру, суттєвості та складності справедливої вартості з таких аспектів:

- відповідність методів оцінки, зокрема пов'язані з ними припущення, використані управлінським персоналом для визначення справедливої вартості в межах застосованої концептуальної основи фінансової звітності, та послідовність застосування методів;

- основу, якою управлінський персонал обґрунтовував припущення, пов'язані з використанням справедливої вартості, визначеної згідно із застосованою концептуальною основою фінансової звітності суб'єкта господарювання;

- чи потребують подальші події коригування оцінок за справедливою вартістю та розкриття інформації, яка міститься у фінансових звітах (п. 64 МСА 545);

17) запит управлінському персоналу щодо отримання адекватних пояснень та відповідних підтверджувальних свідчень, якщо аналітичні процедури виявляють значні відхилення або взаємозв'язки, що суперечать іншій відповідній інформації або відрізняються від прогнозованих сум (п.17-18 МСА 520);

18) запити стосовно зв'язків найвищого управлінського персоналу і службовців з іншими суб'єктами господарювання, запит іншим аудиторам, що беруть участь в аудиторській перевірці, або попереднім аудиторам стосовно їхнього знання про додаткові зв'язані сторони для перевірки інформації, наданої найвищим управлінським та управлінським персоналом, яка містить назви всіх відомих зв'язаних сторін (п.7 МСА 550);

19) запит до управлінського персоналу надати письмові пояснення стосовно його планів щодо дій у майбутньому в випадку виявлення умов чи обставин, які можуть стати підставою для значних сумнівів в здатності суб'єкта господарювання

продовжувати свою діяльність на безперервній основі (п.26 „в”, 28 МСА 570).

На завершальній стадії аудитор повинен одержати письмові підтвердження того, що управлінський персонал вірить, що вплив невикористаних викривлень у фінансових звітах, зібраних аудитором під час аудиторської перевірки, не є суттєвим ні поодинокі, ні у сукупності для фінансових звітів загалом. Перелік таких статей повинен виходити у письмові пояснення або додаватись до них (п.5а „б” МСА 580).

5. Висновки

Дослідження показує складність та різноманітність комунікаційних зв'язків між аудитором та управлінським персоналом суб'єкта господарювання, які виникають в процесі аудиту фінансової звітності. Аудитор повинен повідомляти інформацію з питань аудиту, яку виявлено під час аудиторської перевірки фінансових звітів і яка має значення для управління. Пояснення управлінського персоналу є однією із форм отримання аудиторських доказів і іноді вимагаються як обов'язкові міжнародними стандартами аудиту. Дотримання мінімальних вимог стосовно цих питань є ознакою того, що здійснений аудит фінансової звітності або аудит спеціального призначення можна визнати виконаним відповідно до міжнародних стандартів аудиту.

Щоб уникнути непорозумінь, опис форми, в якій повідомлятиметься інформація з питань аудиту, що має значення для управління, зазначення відповідних осіб, яким її сповіщатимуть, її перелік, терміни та порядок повідомлення обов'язково слід наводити після обговорення з управлінським персоналом в договорі на проведення аудиту та/або в листі-зобов'язанні, складання якого вимагають міжнародні стандарти аудиту.

У цих документах треба передбачити, що може виникнути необхідність отримати від управлінського персоналу письмові підтвердження, які стосуються пояснень, зроблених у зв'язку з аудитором, та зазначити, що пояснення управлінського персоналу є важливою формою отримання аудиторських доказів і його відмова надати пояснення, які аудитор вважає потрібними, є обмеженнями обсягу аудиту, що може призвести до висловлення умовно-позитивної думки або відмови від її висловлення. Обов'язково слід класти опис переліку інформації, в разі отримання якої МСА вимагають здійснювати запити управлінському персоналу, опис форми документування та основних елементів пояснень управлінського персоналу.

Враховуючи вимоги МСА до форми документування, повідомленої управлінському персоналу та отриманої від нього інформації, в аудиторській фірмі слід навести зразки (шаблони) таких документів.

Для випадків повідомлення інформації треба розробити або лист-повідомлення управлінському персоналу інформації, одержаної під час виконання завдання з аудиту фінансової звітності (аудиту спеціального призначення), або зразки документування факту повідомлення інформації усно та

отримання відповідей, а також шаблони письмових підтверджень від управлінського персоналу щодо повідомлення їм в усній формі певної інформації. В першому випадку можливі два варіанти подання такої інформації: одразу під час виявлення конкретних питань або на завершальній стадії аудиту. В МСА відсутні чіткі рекомендації, але підкреслюється, що аудитор має вчасно повідомляти інформацію з питань аудиту, важливу для управління, що повинно дати можливість особам, що відповідають за управління, вжити відповідних заходів. Отже, щоб управлінський персонал міг вивчити отриману інформацію та належно реагувати, інформацію слід подавати відразу після її виявлення.

Для випадків отримання інформації від управлінського персоналу необхідно розробити такі документи: лист-запит на отримання від управлінського персоналу інформації, потрібної щоб виконати завдання з аудиту фінансової звітності (аудиту спеціального призначення), лист-пояснення управлінського персоналу аудиторам щодо інформації, необхідної для виконання завдання з аудиту фінансової звітності (аудиту спеціального призначення), лист-документування усних пояснень управ-

лінського персоналу аудиторам щодо інформації, потрібної для виконання завдань з аудиту фінансової звітності (аудиту спеціального призначення).

Розроблення такої документації та методики процесу інформаційного спілкування між аудитором та управлінським персоналом є важливим елементом системи контролю якості кожного аудиторського підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2007 року / [пер. з англ. мови О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куликов]. – К. : ТОВ „ІАМЦ АУ „Статус”, 2007. – 1172 с.

2. Шалімова Н. С. Причини виникнення проблеми „розриву в очікуваннях” в аудиті та шляхи її подолання / Н. С. Шалімова // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Вип. 3(19). – Тернопіль. – 2008. – С.328–332.

УДК 658.6/8:658.7

Шмикова Л. М.

СУТНІСТЬ ТА СКЛАД ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ ГУРТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація. Визначено поняття логістичної операції, функцій логістики як складової системи управління гуртовим підприємством. Розглянуто також склад логістичних витрат за основними логістичними потоками: матеріальним, інформаційним та фінансовим і витрати на організацію логістичної системи.

Ключові слова: логістичні витрати, гуртова торгівля, логістика.

Shmykova L.

ESSENCE AND COMPOSITION OF LOGISTIC CHARGES OF HERD TRADE

Summary. The concept of logistic operation, functions of logistic is certain in the article, as component control system by a herd enterprise. Composition of logistic charges is also considered in the cut of basic logistic streams : material, informative and financial and charges on organization of the logistic system.

Keywords: logistics costs, wholesale trade, logistics.

1. Вступ

Необхідність суттєвого зменшити часові інтервали витрат у сфері обігу в умовах загострення конкуренції і адаптації до складної і динамічної структури мотивацій і пріоритетів споживачів пояснює те, що є зацікавленість вітчизняних підприємців логістикою як науковою основою сучасного ефективного управління потоковими процесами. Зважаючи на те, що головною метою логістики, як правило, є отримання потрібних товарів певного рівня якості у потрібному місці і в потрібний час з мінімальними витратами, можна констатувати, що надзвичайно актуальним є якісне управління логістичною діяль-

ністю підприємства. Ця проблематика частково відображена у працях українських вчених: М. Григорак, М. Данилюка, Є. Крикавського, О. Кузьміна, В. Ніколайчука, Р. Хом'яка, Н. Чухрай та зарубіжних науковців: С. Абта (РП), А. Альбенюва, А. Анікіна, П. Блайка, Т. Ганна, Е. Голембської, К. Кльозе, Х. Пфолья (ФРН), В. Сергєєва (РФ) та інших.

Разом з тим, зазначимо, що досліджуючи проблеми створення і впровадження систем управління діяльністю підприємств гуртової торгівлі на засадах логістики, науковці недостатньо уваги приділяють суті та класифікації логістичних витрат; відсутня методика їх обліку. Класифікація логістичних

витрат необхідна для прийняття управлінських рішень щодо взаємодії суб'єкта господарювання із зовнішнім середовищем та для забезпечення управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками на підприємстві.

2. Мета статті і постановка завдання

Мета статті – дослідити склад логістичних витрат підприємств гуртової торгівлі та розробити економічно обґрунтовану класифікацію цих витрат.

3. Виклад основного матеріалу

Аналізуючи суть терміна "логістика", зауважимо, що основними поняттями логістики є логістична операція і логістична функція. Сукупність виконуваних (здійснюваних) дій із матеріальними об'єктами називають логістичними операціями. Проте поняття логістичної операції не можна звужувати до дій, характерних лише для матеріальних потоків. За визначенням науковців І. А. Леншина і Ю. І. Смольнякова, логістична операція – це відокремлена сукупність дій з реалізації логістичних функцій, спрямована на перетворення матеріального і/або інформаційного потоків [2, с. 20]. Проте щодо визначення логістичної операції, на нашу думку, найобґрунтованішим є погляд економіста В. М. Курганова, який логістичні операції вважає діями, пов'язаними з управлінням матеріальними, інформаційними або фінансовими потоками, наголошуючи при цьому, що вони не підлягають подальшій декомпозиції (подрібненню) [1, с. 10].

У практиці підприємств гуртової торгівлі найчастіше серед логістичних переважають операції з матеріальним потоком: навантаження, розвантаження, транспортування, складування тощо. Невід'ємним компонентом логістичних операцій з матеріальним потоком є операції з інформаційним потоком, до яких належать збирання, нагромадження, оброблення і передавання інформації. До логістичних операцій можна також зарахувати прогнозування, контроль, оперативне управління [3, с. 27]. Деякі логістичні операції практично є продовженням виробничого процесу (фасування, пакування тощо) та можуть здійснюватись у сфері як виробництва, так і обігу. Отже, логістика – це система оптимального управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних системах. Параметри логістичних операцій залежать від багатьох початкових умов, а управління – від стану внутрішнього і зовнішнього середовища логістичної системи.

Бухгалтерський облік інформує управлінську систему щодо того, чи забезпечена повнота та достовірність даних про всі суттєві аспекти господарської діяльності об'єкта управління. На противагу цій системі, логістична система акумулює певну інформацію, але насамперед, використовуючи інформацію бухгалтерського обліку, розглядає весь цикл економічної діяльності гуртового підприємства і виокремлює, поряд з цим, тільки її властиві функціональні розділи, до яких належать такі:

- управління закупівлями;
- управління запасами і складуванням, розміщенням складів, процесами складської переробки;

- управління збутовою діяльністю;
- управління фінансовою діяльністю та ціноутворенням;
- управління інформаційними потоками.

Отже, визначені функції логістичної системи – це не що інше, як напрями діяльності менеджерів підприємства. На нашу думку, саме в контексті перелічених операцій та функцій логістичного управління доцільно визначити склад логістичних витрат підприємств гуртової торгівлі.

У процесі управління закупівлями виникають витрати на транспортування та витрати на вантажно-розвантажувальні роботи.

Витрати на складування та зберігання запасів, витрати на складську переробку, розміщення складів є основою управління запасами гуртової торгівлі.

В управлінні збутовою діяльністю переважають витрати на підготовку і виконання замовлень, витрати на вантажно-розвантажувальні роботи під час реалізації товарів та транспортування покупцям.

Аналогічно можна ідентифікувати витрати на управління фінансовою діяльністю та ціноутворенням; витрати на управління інформаційними потоками, витрати на організацію логістичної діяльності підприємства загалом та інші витрати, пов'язані з виконанням логістичних операцій.

Одним з видів транспортування є автомобільні перевезення, до витрат яких належать: витрати на оплату праці працівників транспортного відділу, відрахування на державне соціальне страхування, витрати на паливо для автотранспортних засобів, витрати на мастильно-експлуатаційні матеріали, амортизаційні відрахування на відновлення рухомого складу, витрати на ремонт і відновлення автошин, витрати на техогляд і поточний ремонт автотранспортних засобів, витрати на охорону вантажів під час транспортування, витрати на оплату митних послуг та дозволів, витрати на оплату сторонніх послуг тощо.

Своєю чергою, витрати на вантажно-розвантажувальні роботи складаються з витрат на оплату праці вантажників, відрахувань на державне соціальне страхування, амортизаційних відрахувань на відновлення пристроїв, механізмів та знарядь для вантажно-розвантажувальних робіт; витрат на ремонт та відновлення пристроїв, механізмів та знарядь для вантажно-розвантажувальних робіт, експлуатаційних витрат, витрат на оплату сторонніх послуг тощо.

У багатьох наукових працях з логістики розглядаються питання оптимізації витрат на утримання запасів. До витрат на складування і зберігання запасів належать:

- оплата праці працівників основного складу;
- відрахування на державне соціальне страхування;
- амортизаційні відрахування на відновлення складів та складських механізмів, пристроїв і знарядь;
- витрати на складську переробку;

- витрати на охорону запасів;
- експлуатаційні витрати (на електроенергію, воду тощо);
- витрати на ремонт складських механізмів, пристроїв та знарядь;
- втрати, спричинені зменшенням вартості запасів через старіння, псування, крадіжки, інфляцію;
- втрати, пов'язані з відсутністю запасів;
- витрати на оплату сторонніх послуг;
- інші витрати.

Логістичний сервіс споживачів підприємства гуртової торгівлі охоплює набагато більше операцій, ніж просто доставка вантажу транспортом у точку призначення. Відповідно необхідно враховувати витрати на підготовку і виконання замовлень, а саме:

- витрати на запаковування, фасування та обандеролювання товарів;
- витрати на консолідацію чи деконсолідацію вантажів;
- витрати на перевідправлення товарів;
- витрати на розформування партій товарів;
- витрати на нормування вантажів;
- витрати на сортування товарів;
- витрати на оплату сторонніх послуг;
- витрати, пов'язані з поверненням товарів;
- інші витрати.

Однією з функцій логістики, як уже зазначалось, є управління інформаційними потоками на підприємстві. Ця діяльність пов'язана з виконанням великої кількості операцій, проте ми зробили спробу визначити та згрупували ці витрати так:

- витрати на розроблення інформаційної системи управління;
- витрати на створення, поновлення та підтримання єдиної бази даних;
- амортизаційні відрахування на відновлення технічного та програмного забезпечення інформаційних систем;
- витрати на організацію доступу до інформації;
- витрати на організацію зв'язку з контрагентами підприємства;
- витрати на документальне забезпечення управління;

- витрати на оплату праці працівників служб інформаційного забезпечення підприємства;
- відрахування на державне соціальне страхування;
- витрати на навчання персоналу;
- витрати на обробку та аналіз даних про логістичну діяльність підприємства;
- витрати на оплату сторонніх послуг;
- інші витрати.

Створення відділів, служб логістики чи призначення окремих осіб на посаду менеджера з логістики стає все поширенішим явищем на підприємствах гуртової торгівлі. Відповідно необхідні витрати на утримання таких служб, які складаються з:

- витрат на оплату праці працівників відділу логістики;
- витрат на відрахування на державне соціальне страхування;
- витрат на оплату відряджень;
- витрат на оплату сторонніх послуг;
- інших витрат.

Подальшу деталізацію логістичних витрат доцільно здійснювати на кожному підприємстві індивідуально, зважаючи на специфіку його діяльності.

4. Висновки

Отже, визначення сутності та складу логістичних витрат підприємств гуртової торгівлі дасть змогу виконати обґрунтовану класифікацію цих витрат для потреб обліку і організації їх оперативного контролю. Подальші дослідження стосуватимуться питань документального оформлення логістичних витрат та організації їх обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курганов В. М. Логистика. Транспорт и склад в цепи поставок товаров / В. М. Курганов – М. : Книжный мир, 2005. – 432 с.
2. Леншин И. А. Логистика. Ч. 1. / И. А. Леншин., Ю. И. Смольняков. – М. : Машиностроение, 1996. – 246 с.
3. Пономарьова Ю. В. Логістика: навчальний посібник / Ю. В. Пономарьова – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ЗА РОЗРАХУНКАМИ З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Анотація. Проведено дослідження облікової політики за розрахунками з податку на додану вартість. Визначено варіативні аспекти заповнення податкової накладної; формування показників фінансової та податкової звітності в частині розрахунків з ПДВ; порядок відображення податкового кредиту у декларації з ПДВ за податковими накладними, отриманими у наступних звітних періодах; форм облікових регістрів та внутрішньої звітності щодо розрахунків з ПДВ.

Ключові слова: облікова політика, податкові розрахунки, ПДВ, податкова накладна.

Shigun M., Ullubieva K.

ACCOUNTING POLICY OF AN ENTERPRISE IN THE PART OF SETTLEMENTS ON THE VAT

Annotation. A study of accounting policy of an enterprise in the part of settlements on the value added tax has been carried out. Divergent aspects of filling in the tax bill, the formation of indicators of financial and tax accounting in part of payment of VAT, the order of the tax credit in the declaration on the tax bills received the next reporting period; forms of accounting ledgers and internal reports on settlements on VAT have been defined.

Keywords: accounting policy, tax settlements, VAT, tax invoice.

1. Вступ

Бухгалтерський облік є інформаційною системою підприємства, яка забезпечує цілісне управління господарською діяльністю. Управлінський персонал потребує налагодженого функціонування системи бухгалтерського обліку, що неможливе без раціональної її організації. Головним інструментом організації бухгалтерського обліку на підприємстві є облікова політика, яка містить організаційну, технічну й методичну складові. В частині формування положень облікової політики податкових розрахунків найбільший інтерес представляють технічна і методологічна складові, оскільки вони закріплюють можливі варіанти документування, обліку та звітності розрахунків за податками, зокрема й податку на додану вартість (далі – ПДВ).

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми організації бухгалтерського обліку розглядаються багатьма вченими. Концептуальні основи організації бухгалтерського обліку в Україні були закладені та розвинуті такими вченими, як М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бугинець, Г. Г. Кірейцев, А. М. Кузьмінський, М. В. Кужельний та В. Г. Лінник, М. С. Пушкар, В. В. Сопко, В. Г. Швець. Окремі аспекти організації бухгалтерського обліку розвивали Т. В. Барановська, Л. М. Братчук, О. П. Войналович, С. М. Лайчук, О. Миронова, Т. М. Собко та інші. Проте комплексним дослідженням організації бухгалтерського обліку податкових розрахунків або ж положень щодо обліку розрахунків з ПДВ, які необхідно закріплювати в обліковій політиці підприємства, приділяється недостатня увага.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою дослідження є розкриття основних елементів облікової політики в частині розрахунків

з ПДВ, що дозволить усунути неузгодженість в діяльності підприємств та контролюючих органів через закріплення в обліковій політиці альтернативних складових обліку розрахунків з ПДВ.

4. Виклад основного матеріалу дослідження

Кожна складова облікової політики підприємства, яка відповідає рівню системи бухгалтерського обліку, об'єднує специфічні для неї об'єкти, за якими існують альтернативні варіанти – елементи [1, с. 53-54]. Формування організаційної складової передуює методичній і технічній складовим та передбачає забезпечення організаційних взаємозв'язків між обліковими підрозділами, визначення їх місця в управлінській та виробничій структурі підприємства. Методична складова передбачає визначення способів ведення обліку об'єктів, які мають альтернативні способи їх відображення. Реалізація елементів методичної складової на рахунках бухгалтерського обліку в облікових регістрах та формах звітності, в тому числі внутрішньої, здійснюється за допомогою об'єктів та елементів технічної складової". Тому своє дослідження спрямовуємо на вивчення технологічної складової облікової політики в частині обліку розрахунків за ПДВ.

В частині бухгалтерського обліку розрахунків за ПДВ в технічній складовій облікової політики необхідно закріпити такі положення:

1. Перелік осіб, на яких покладається обов'язок виписки, реєстрації в єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ЄРПН), у реєстрі отриманих та виданих податкових накладних (далі – РОВПН), а також перелік осіб, які мають право підпису податкових накладних. Відповідно до п. 18 Порядку заповнення податкової накладної [8] усі складені примірники податкової накладної підпи-

суються особою, уповноваженою платником податку. Якщо на підприємстві функції ведення бухгалтерського обліку розрахунків за ПДВ покладені конкретного спеціаліста, обов'язок виписки податкових накладних, їх реєстрації в ЄРПН, РОВПН та право їх підпису покладається на цю особу. Якщо підприємство використовує послуги сторонньої організації, перераховані обов'язки належатимуть до компетенції залучених суб'єктів. Для усунення неоднозначності розуміння функцій та обов'язків рекомендуємо при укладанні договору на ведення бухгалтерського обліку податкових розрахунків із зовнішнім суб'єктом перекласти обов'язки виписки, реєстрації в ЄРПН, РОВПН та право підпису податкових накладних на залученого суб'єкта.

У разі, якщо підприємство має відокремлені підрозділи або філії, які не зареєстровані як платники податку, то відповідно до п. 2 Порядку заповнення податкової накладної [8] зареєстрований платник податку, до складу якого входять такі філії, може делегувати філії або структурному підрозділу право виписки податкових накладних, проте для цього платник податку повинен кожній філії та структурному підрозділу присвоїти окремий код (номер, шифр), про що письмово довести до відома державний податковий орган за місцем реєстрації підрозділу як платника податку на додану вартість. Також п. 2 Порядку заповнення податкової накладної [8] передбачено, що під час виконання договорів про спільну (сумісну) діяльність податкова накладна виписується особою, яка веде облік результатів такої діяльності та відповідальна за утримання і внесення податку до бюджету, причому облік податкових розрахунків за результатами спільної (сумісної) діяльності ведеться такою особою у загальноствановленому порядку окремо від обліку результатів іншої господарської діяльності.

З прийняттям Податкового Кодексу у бухгалтерів, які відповідають за ведення бухгалтерського обліку розрахунків за ПДВ значно збільшився обсяг поточної роботи: окрім виписки податкової накладної, реєстрації її у РОВПН необхідно здійснити її реєстрацію в ЄРПН та надіслати квитанцію про реєстрацію податкової накладної покупцю. Відповідно до Міжгалузевих нормативів чисельності працівників бухгалтерського обліку [5], на реєстрацію в системі бухгалтерського обліку одного документу з обліку розрахунків за ПДВ витрачається 0,10 год., на реєстрацію податкового зобов'язання та кредиту – по 0,12 год. відповідно. Отже, на обробку одного документу (виданого чи отриманого) витрачатиметься в середньому 0,22 год. і це з урахуванням того, що на момент затвердження нормативів необхідність реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних не враховувалась. Також бухгалтеру необхідно контролювати правильність реєстрації в ЄРПН податкової накладної, виписаної постачальником, оскільки відповідно до п. 10 ст. 201 Податкового кодексу України [6] відсутність факту реєстрації платником податку-продавцем податкових накладних в ЄРПН та порядку заповнення податкової накладної не дає права покупцю на включення сум

податку на додану вартість до податкового кредиту. Тому при організації обліку розрахунків за ПДВ особливої актуальності набуває документальне закріплення обов'язку за конкретною особою контролювати правильність реєстрації отриманих та виданих податкових накладних в ЄРПН (не рідше одного разу за звітний період перед складанням податкової звітності) з оперативним письмовим повідомленням відхиленню головному бухгалтеру.

2. Особливості виписування податкових накладних необхідно закріплювати через наявність альтернативних варіантів, передбачених Порядком заповнення податкової накладної [8]. Виходячи із альтернативних варіантів періодичності складання податкових накладних запропоновано виділяти такі види податкових накладних: щоденна (або узагальнена), періодична (або зведена) та моментальна (або звичайна). Розмежування зазначених видів податкових накладних обумовлена умовами та особливостями виписування податкових накладних, а також нюансами заповнення її реквізитів (табл.1).

Необхідність закріплення в обліковій політиці періодичності виписки податкових накладних виходячи з умов діяльності підприємства пов'язана із можливістю раціонально використовувати працю бухгалтерів, а також з метою уникнення непорозумінь з контролюючими органами. Зокрема, якщо підприємство має роздрібний магазин, в обліковій політиці доцільно закріпити необхідність виписки щоденної податкової накладної. Натомість, якщо підприємство має оптовий склад та договори, в яких передбачена ритмічна поставка продукції (надання послуг), доцільним є закріплення в обліковій політиці необхідності виписки періодичної податкової накладної із зазначенням періоду відповідно до графіку поставки продукції (надання послуг), але не рідше, ніж раз на місяць та не пізніше останнього дня місяця.

При закріпленні періодичності виписування податкових накладних слід закріпити і порядок їх нумерації. Зокрема, здійснення нумерації через дріб дозволено лише філіям або структурним підрозділам підприємства [8, п. 3].

3. Найменш врегульованим на сьогодні є порядок виписки податкової накладної при передоплаті. Зокрема, Листом ДПА конкретизовано, що на дату отримання попередньої оплати (у тому числі часткової) продавець має виписати податкову накладну на суму авансового платежу із зазначенням повної номенклатури поставки за специфікацією та кількості виходячи із відсотка авансового платежу [4]. Тобто, зазначати в графі 3 податкової накладної "аванс", "передоплата" не можна. Потрібно конкретно вказувати найменування товару (послуги).

Проте може виникнути ситуація, коли заповнення графі 3 та графі 5 при передоплаті є проблематичним з огляду на обставини, тому суперечливі моменти слід закріпити в обліковій політиці підприємства в частині розрахунків з ПДВ (табл. 2).

Види податкових накладних залежно від періодичності їх складання

Вид податкової накладної (Ураховуваням вимог [8])	Періодичність складання	Умови застосування	Особливості випуску податкової накладної	Особливості заповнення реквізитів податкової накладної
Щоденна (або узагальнена)	За поданими підсумками операцій [8, п. 8.4]	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення поставки товарів (послуг) за готівку кіншому споживачеві (який не є платником податку); – коли при поставі товарів (послуг) платнику податку за готівку чи з розрахунками картками або персональними чеками у межах граничної суми видається товарний чек, інший платіжний чи розрахунковий документ, що підтверджує прийняття платежу поставачальником від отримувача таких товарів (послуг), з визначенням загальної суми такого платежу, суми податку та податкового номера поставачальника; – випуски транспортних квитків, готельних рахунків або рахунків, які виставляються платнику податку за послуги зв'язку, інші послуги, вартість яких визначається за показниками приладів обліку, що містять загальну суму платежу, суму податку та податковий номер продавця, за винятком тих, у яких форма встановлена міжнародними стандартами; – надання платнику податку касових чеків, які містять суму поставлених товарів (послуг), загальну суму нарахованого податку (з визначенням фискального номера поставачальника), якщо сума поставлених товарів (послуг) одному платнику податку не перевищує 200 гривень за день. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Продавець випише два екземпляри (оригінал і копія) податкової накладної наприкінці кожного робочого дня. 2. Оригінал і копія податкової накладної залишаються у продавця і не надаються покупцеві. 3. Якщо протягом робочого дня покупцю була виписана податкова накладна на операції, які не відповідають умовам включення до податкової накладної, такі операції повинні бути включені до податкової накладної в подальшому. 4. Для отримання податкової накладної від оподаткованих операцій необхідно складати окремі податкові накладні. 5. У випадку повернення (обміну на інший вид) товару покупцем необхідним є складання додатку 2 до податкової накладної, складеної у день реалізації товару, що повертається (обмінюється на інший вид). 	Умови застосування
Періодична (або зведена)	Виходячи із визначеної у договорі періодичності оплати поставленої продукції, але не рідше одного разу на місяць (зведена податкова накладна) [8, п. 17]	У разі здійснення поставки товарів (послуг), поставка яких має безрезервний або ритмічний характер при постійних зв'язках із покупцем. При цьому до зведеної податкової накладної обов'язково додається реєстр товаротранспортних накладних чи інших відповідних супроводжувальних документів, згідно з якими здійснено поставку товарів (послуг)	Податкова накладна повинна випускатися платником ПДВ-продавцем виходячи із зазначеної в договорі (купівель-продажу й ін.) періодичності оплати покупцем поставленої йому продукції, товарів, робіт, послуг, але не менше одного разу на місяць і не пізніше останнього дня такого місяця. Якщо податкова накладна випускається зазначеним способом, то до неї обов'язково додається реєстр товарно-транспортних накладних або інших супровідних документів, відповідно до яких здійснено поставання товарів (робіт, послуг). На нашу думку, до зазначених супровідних документів відносяться, у тому числі, і прибутково-видаєткова накладна	Особливості відсутні (застосовується загальний порядок заповнення податкової накладної)
Моментальна (або звичайна)	У момент виникнення податкових зобов'язань [8, п. 6]	У всіх інших випадках	Загальних особливостей виділити не можливо, оскільки моментальна податкова накладна випускається за загальними правилами	Особливості заповнення реквізитів податкової накладної

Не врегульовані законодавством процедури заповнення податкової накладної при авансах отриманих

Ситуація, щодо якої законодавством не регульований порядок заповнення податкової накладної	Особливості заповнення податкової накладної, які слід закріпити в обліковій політиці підприємства в частині розрахунків за ПДВ
1. Надходження частини авансового платежу за одиницю неподільного товару	У графі 3 зазначити найменування товару. У графі 5 зазначити частку кількості товару, пропорційно якій отримано аванс
2. Надходження частини авансового платежу за різні товари (визначити достовірно товар, за який отримано передоплату неможливо)	У графі 3 зазначити всю номенклатуру товарів, обумовлену в договорі; У графі 5 зазначити кількість товару (за всією номенклатурою), пропорційно якій отримано аванс
3. Отримано передоплату за товар щодо якого на момент зарахування коштів не погоджено документально номенклатуру, ціну та обсяг поставки або умови договору змінено за згодою сторін	Графи 3-6 заповнюється відповідно до усної (попередньої) домовленості на всю суму отриманого авансу. Після укладення відповідного договору (або зміни його положень), що тягне за собою зміни в ціні або обсязі поставки, необхідним є складання Розрахунку коригування кількісних і вартісних показників до податкової накладної, де необхідно відобразити зменшення ціни або кількості первісної номенклатури (у випадку повної заміни товару – до нуля, а у іншому рядку зазначити нову номенклатуру товару, його ціну і обсяг)
4. Отримано передоплату за товар відповідно до договору, проте договір анульовано і укладено новий договір на поставку товару іншої номенклатури, ціни або обсягу із зарахуванням попереднього авансу в рахунок оплати за товар за новим договором	Графи 3-6 заповнюється відповідно до попередньої домовленості на всю суму отриманого авансу. Після зміни положень договору щодо ціни або обсягу поставки, необхідним є складання Розрахунку коригування кількісних і вартісних показників до податкової накладної, де необхідно відобразити зменшення кількості первісної номенклатури до нуля. На іншу номенклатуру товару необхідно виписати нову податкову накладну на дату укладання договору

Закріплення порядку заповнення податкової накладної у випадках, не регульованих законодавством дозволить покращити податкову дисципліну суб'єкта господарювання, а також уникнути непорозумінь із податковими органами.

4. Порядок формування показників фінансової та податкової звітності в частині розрахунків за ПДВ може здійснюватися на основі розроблених підприємством реєстрів бухгалтерського обліку розрахунків за ПДВ або за даними бухгалтерського обліку відповідно до аналітичних розрізів. Перший варіант (розробка окремих реєстрів бухгалтерського обліку розрахунків за ПДВ) доцільно застосовувати тоді, коли бухгалтерський облік не комп'ютеризований. У випадку застосування підприємством комп'ютерної програми для ведення бухгалтерського обліку доцільним є застосування другого варіанту – відкриття аналітичних розрізів, необхідних для складання податкової звітності, на основі яких можна отримати додаткову оперативну інформацію про стан розрахунків за ПДВ, а також сформулювати внутрішню звітність на запит управлінського персоналу.

5. Порядок відображення податкового кредиту у декларації з ПДВ за податковими накладними, отриманими у наступних звітних періодах, також не врегульований у чинних нормативних актах. Дослідивши літературу практичного характеру [2,

3, 7] можна дійти висновку, що на практиці підприємствами може застосовуватись один з трьох варіантів, що не суперечать чинному законодавству:

- 1) у рядку 10.1 декларації з ПДВ із розшифровкою в Додатку 5;
- 2) у рядку 16.4 декларації з ПДВ;
- 3) подати Уточнюючий розрахунок податкових зобов'язань з ПДВ у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок до податкової декларації з ПДВ минулих звітних періодів.

При цьому С. Копилова зазначає, що податкові інспектори рекомендують використовувати перший варіант [3, с. 83]. Обраний варіант підприємство повинно закріпити в обліковій політиці та притримуватися його в своїй діяльності. Такий підхід дозволить уникнути непорозумінь із податковими органами в частині пояснення причин застосування різних варіантів у різних податкових періодах.

6. Форми облікових реєстрів та внутрішньої звітності щодо розрахунків за ПДВ. Слід зазначити, що на законодавчому рівні форми облікових реєстрів з обліку розрахунків за ПДВ відсутні. З метою полегшення праці бухгалтерів пропонуємо не розробляти нові форми облікових реєстрів з обліку розрахунків з ПДВ, а удосконалити вже

існуючі, зокрема, відомості аналітичного обліку до Журналу 3, а також РОВПН.

5. Висновки

Проведене дослідження дозволило виявити неузгоджені питання у вітчизняному законодавстві в частині нормативного регулювання техніки ведення бухгалтерського обліку розрахунків з ПДВ, показати альтернативні варіанти заповнення податкової накладної, формування показників фінансової та податкової звітності в частині розрахунків з ПДВ, порядок відображення податкового кредиту у декларації з ПДВ за податковими накладними, отриманими у наступних звітних періодах, форм облікових реєстрів та внутрішньої звітності щодо розрахунків з ПДВ. Наявність альтернативних варіантів техніки ведення бухгалтерського обліку розрахунків за ПДВ значно ускладнює перевірку правильності розрахунку та сплати сум ПДВ до бюджету, а також породжує непорозуміння з контролюючими органами, про що свідчить судова практика України. З метою уникнення непорозуміння щодо правомірності та доцільності застосування одного з визначених альтернативних варіантів техніки ведення обліку розрахунків з ПДВ пропонуємо підприємству закріплювати їх в технічній складовій облікової політики в частині обліку розрахунків за ПДВ. Таке закріплення дозволить уникнути суперечливих ситуацій під час здійснення перевірки зовнішніми контролюючими органами, а регламентація визначених елементів дозволить покращити податкову дисципліну на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановська Т. В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика: дис. ... канд.

економ. наук: 08.06.04 / Т. В. Барановська. – К., 2005. – 250 с.

2. Давидова К. Податкові зобов'язання та податковий кредит: коригуємо правильно / К. Давидова // ПДВ: Актуальні питання-2009 / Бібліотека "Баланс". – 2009. – № 6. – С. 30-37.

3. Копилова С. Як врахувати в звітності податкові накладні за травень 2009 року / С. Копилова // ПДВ у запитаннях і відповідях / Бібліотека голоambuха. – 2010. – № 8 (118). – С. 83-84.

4. Лист Державної податкової адміністрації України "Щодо порядку виписки податкової накладної" від 05.11.2009 р. № 11425/6/16-1515-16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI9954.html.

5. Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку, затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 26 вересня 2003 р. № 269: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/documents/dovidnyk/normy/normy.html>.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

7. Податок на додану вартість від А до Я: реєстрація та зняття з обліку платників, експортно-імпорتنі операції, виправлення помилок, бюджетне відшкодування, судова практика / [Беднарчук Г., Єфіменко В., Згурський О та ін.] ; [за ред. О. Водоп'янової]. – Дебет-Кредит [Спеціальний випуск]. – 2009. – № 28. – 288 с.

8. Порядок заповнення податкової накладної, затв. наказом ДПА України від 30.05.97 № 165: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

***Анотація.** Розглянуто теоретико-методологічні засади організації системи бухгалтерського обліку. Визначено організацію як предмет методології бухгалтерського обліку – науки та практичної діяльності. Розкрито форми прояву організації системи бухгалтерського обліку – структуру обліку та обліковий процес.*

***Ключові слова:** бухгалтерський облік, система, організація.*

Shpak V.

CONCEPTUAL MODEL OF THE SYSTEM OF ACCOUNTING

***Summary.** The theoretical and methodological bases of accounting system. The organization as a subject of accounting methodology - the science and practice. The forms of manifestation of the accounting system - structure and an accounting process.*

***Keywords:** accounting, system, organization.*

1. Вступ

В умовах інформаційних технологій і системного підходу до вирішення проблем управління економікою бухгалтерський облік як система, що постійно розвивається, розширюючи свої можливості, потребує нових підходів та напрямів розвитку. Проблеми, які стримують розвиток та обмежують можливості системи бухгалтерського обліку, поділяються на методологічні та організаційно-методичні.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

У гносеологічному сенсі розрізняють науки, що мають “сильну і слабку версії” теорії. “Слабка версія” не означає, що певна наукова дисципліна є малозначущою, вона вказує лише на нерозвиненість її теорії. Для наук “слабкої версії” характерним є зведення теорії до комплексу поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на пояснення явищ, процесів і зв'язків між ними. Теорія часто отожднюється з концепцією. Для наук “сильної версії” теорія – вища форма знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та істотні зв'язки між об'єктами дослідження. Зразком науки з “сильною версією” є математика, теорія якої побудована на дедуктивній основі, з чітко сформульованими об'єктом і предметом дослідження. Бухгалтерський облік, як і всі суспільно-економічні та гуманітарні науки, належить до наук “слабкої версії” через значну складність об'єкта обліку (господарську діяльність), слабку передбачуваність явищ та процесів, що становлять його предмет. Зазначене підтверджують слова Е. С. Хендріксен і М. Ф. Ван Бреда, які зазначають: “Єдина загальна теорія бухгалтерського обліку є тільки бажаною, але бухгалтерський облік як наука ще знаходиться на надто примітивному рівні розвитку. Найкращим, чого можна досягти на цьому етапі, є набір теорій, підтеорій, моделей, які можуть доповнювати одна одну, сполучатися і конкурувати одна з одною. Але навіть це вже було б цінним” [1, с. 24].

3. Мета статті і постановка завдання

Методичну складову цих проблем (обмежень) доволі просто виявити та усунути. Організаційні обмеження досить складно встановити та подолати, але їх нейтралізація зазвичай забезпечує суттєвіші та важливіші позитивні зміни, ніж усунення методичних обмежень системи бухгалтерського обліку. Тому концепція організації системи бухгалтерського обліку розглянута в запропонованій статті.

4. Виклад основного матеріалу

Серед науковців та практиків ще й досі тривають дискусії про те, чи є бухгалтерський облік наукою. Є. Є. Сіверс, Я. В. Соколов називають науку бухгалтерського обліку рахунковеденням, а практику – рахівництвом [2, 3]. Якщо рахунковедення – це наука про сутність та структуру фактів господарського життя з метою розкриття їхнього економічного та юридичного змісту, то рахівництво – це безперервний процес ведення облікових записів на рахунках бухгалтерського обліку з метою відображення господарської діяльності. Л. І. Гомберг ще на початку ХХ ст. писав “Рахівництво..., позбавлене точних і наукових принципів, зводиться до ремесла і, являючи собою лише непевні поняття, не дає поживи для розуму бухгалтера: воно стає заняттям для добування шматка хліба. Службовець втрачає всілякий інтерес до своєї роботи, він перетворюється на друкарську машинку, не усвідомлюючи своїх дій” [4].

Історія розвитку бухгалтерського обліку показує, що він є самостійною галуззю наукових знань, яка має системні ознаки і є складовою системи економічних наук. Теорія бухгалтерського обліку як вища форма організації наукового знання передбачає пошук науковцем нового знання про предмет та об'єкт дослідження через постановку наукової проблеми, яка є містком між “старими” та “новими” знаннями. Так, дослідження поняття “організація обліку” дає змогу розширити та погли-

бити знання про цей важливий аспект бухгалтерського обліку, що сприятиме отриманню нових знань про системи та підсистеми обліку в формі пара-

бухгалтерського обліку на наукову та практичну діяльність, дає змогу виокремити методологію бухгалтерського обліку як науки та організацію бух-

Теорія бухгалтерського обліку:					
Онтологічний аспект (пов'язаний із сутністю об'єкта, який вивчається)		Гносеологічний аспект (пов'язаний із процесом пізнання об'єкта та виділенням предмета дослідження)		Методологічний аспект (пов'язаний з обґрунтуванням підходів та принципів наукового аналізу)	
Методологія бухгалтерського обліку як науки (рахунковедення) – вчення про організацію облікової діяльності					
Організація системи бухгалтерського обліку як практичної діяльності (рахівництво)					
Форми прояву організації бухгалтерського обліку					
Структура обліку			Процес обліку		
Методологічна структура організації бухгалтерського обліку – науки			Процес формування системи бухгалтерського обліку – практичної діяльності		
Характеристика системи бухгалтерського обліку		Логічна структура бухгалтерського обліку	Структура бухгалтерського обліку в часі та просторі		За видами обліку
					Підсистема фінансового обліку
					Підсистема управлінського обліку
					Підсистема податкового обліку
Особливості	Суб'єкт	Етапи	За напрямками (об'єктами) обліку	Облік активів	
Норми	Об'єкт	Стадії		Облік пасивів	
Принципи	Предмет	Фази		Облік витрат, доходів та фінансових результатів тощо	
Функції	Метод				
Форми	Засоби		За етапами обліку	Первинний облік	
Умови	Мета			Поточний облік	
	Результат			Підсумковий облік	
Функціональна структура організації бухгалтерського обліку – практичної діяльності			За стадіями облікового процесу	Стадія підготовки облікового процесу	
Види (підсистеми) бухгалтерського обліку	Фінансовий облік			Процедурна стадія	
	Внутрішньогосподарський (управлінський) облік		Завершальна (результатна) стадія облікового процесу		
Етапи обліку	Податковий облік		За фазами облікового процесу	Фаза проектування	
	Первинний облік			Технологічна фаза	
	Поточний облік			Фаза аналізу та оцінювання облікової інформації (рефлексія)	
	Підсумковий облік		За процедурою ведення обліку	Процедура фіксації інформації у первинних документах	
Рівні обліку (за ступенем деталізації облікової інформації)	Синтетичний облік на рахунках першого порядку, субрахунках			Процедура систематизації інформації в облікових регістрах	
	Аналітичний облік			Процедура узагальнення облікової інформації у формах звітності	

Рис.1. Концептуальна модель організації системи бухгалтерського обліку

дигм, теорій, концепцій.

На рисунку 1 наведено концептуальну модель організації системи бухгалтерського обліку, яка ґрунтується на запропонованій нами ідентифікації методології та організації бухгалтерського обліку як понять одного порядку та різних рівнів. Розроблений підхід, який передбачає поділ

бухгалтерського обліку як практичної діяльності та розкрити зміст і структуру організації системи бухгалтерського обліку як за етапами, так і за стадіями та фазами облікового процесу.

Для дослідження бухгалтерського обліку – галузі наукового знання прикладного характеру – використовують теорію способу досягнення цілі.

Інакше кажучи, методологію бухгалтерського обліку як наступну, після теорії, форму пізнання ми розглядаємо як вчення про організацію облікової діяльності, яке охоплює: систему поглядів на здійснення наукового пошуку; розроблення пропозицій і способів їх практичної реалізації; уточнення методологічного апарату – об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження; використання загальнонаукових та спеціальних методів ведення дослідження; практичну реалізацію прийомів та способів, що відібрав бухгалтер із усього методологічного різноманіття, які, на його погляд (професійне судження), є найдоцільнішими у конкретному випадку.

Організація обліку практичної діяльності – це насамперед організація бухгалтерського обліку за його видами (фінансовий, управлінський, податковий облік), обліковими процесами (первинний, поточний, підсумковий облік) та обліковими процедурами (виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації). На підтвердження цього наведемо декілька тверджень відомих науковців А. А. Шапошнікова, В. Ф. Палія, С. А. Мізіковського: “Під методологією у практичному аспекті найчастіше розуміють структуру записів на рахунках, характеристику кореспондуючих рахунків” [5, с.33]; до елементів практичної методології зараховують формування звітних показників, прийоми ведення обліку (розрахунок амортизації, розрахунок і розподіл витрат тощо) [6, с.60; 7, с.98].

Вважаємо, що структурно-змістові аспекти методології та організації бухгалтерського обліку проявляються через їхні організаційні форми: структуру та процес обліку, які хоча і досліджуються окремо, однак за суттю є складовими цілого – організації бухгалтерського обліку. Щоб упорядкувати будь-яку систему, необхідно визначити її внутрішню побудову, а також спочатку сформувати та забезпечити її функціонування. Обліковий процес у контексті функціонування системи бухгалтерського обліку передбачає виконання облікових робіт, які неможливі без налагодження зв'язків між окремими частинами цієї системи і її зв'язків з цілим, тобто організації обліку.

Традиційно у вітчизняній науці та практиці бухгалтерський облік як обліковий процес поділяють на етапи: первинний облік, поточний облік та підсумковий облік, які відрізняються не тільки послідовністю виконання облікових робіт (первинний облік передує поточному, поточний – підсумковому), а й різним рівнем оброблення облікової інформації. Так, рівень оброблення підсумкової інформації про господарську діяльність підприємства на порядок вищий від інформації поточного обліку, яка, своєю чергою, на порядок вища від первинної інформації. Тому можна вважати, що етапам облікового процесу властива послідовна зміна стану облікової інформації. Послідовність здійснення облікових процедур підвищує рівень оброблення облікової інформації. Якщо на етапі первинного обліку облікову інформацію фіксують у первинних документах, то поточний облік передбачає її систематизацію у облікових регістрах, а

підсумковий – узагальнення систематизованої інформації у формах звітності. Отже, етапи обліку інтегрують два взаємопов'язані напрями облікового процесу: послідовність (черговість) виконання облікових процедур та рівень оброблення облікової інформації.

В економічній літературі для позначення етапів облікового процесу доволі часто вживають термін “стадія”. В довідково-енциклопедичній літературі поняття “стадія” трактується як відрізок процесу, який має власне проміжне завдання і тому є порівняно самостійним та завершеним. Якщо етапи обліку показують черговість здійснення процедур та рівень оброблення (систематизації, узагальнення) облікової інформації, то стадії облікового процесу характеризують лише порядок послідовного виконання облікових процедур, тобто їхню черговість у межах певного етапу: стадія документації, стадія облікової реєстрації, стадія звітності.

Для того щоб визначити рівень оброблення облікової інформації, пропонуємо використовувати поняття “фаза обліку”. Якщо весь обліковий процес розглядати як цикл, що має початок і кінець, то можна виділити такі об'єкти облікового процесу, як фази облікового циклу, що характеризують якісну зміну стану облікової інформації. До фаз облікового процесу, згідно з його етапами, зарахуємо: фазу фіксації, результатом якої є первинні облікові документи; фазу систематизації облікової інформації на бухгалтерських рахунках в облікових регістрах; фазу узагальнення облікової інформації у формах звітності. Отже, якщо під етапом обліку розуміти період розвитку системи, то його можна ототожнити з поняттям “стадія”, а якщо вважати його станом системи на певний момент часу, її ступенем розвитку, тоді етап облікового процесу збігатиметься із фазою облікового циклу.

Досліджуючи обліковий процес за етапами, ми зазвичай зосереджуємося на методиці та технології обліку. Методика обліку як своєрідна інструкція передбачає, що бухгалтер застосовує певні способи та прийоми, адекватні обліковим процедурам. Так, для вимірювання об'єктів обліку використовують способи оцінювання та калькулювання, для реєстрації фактів господарського життя – документацію, інвентаризацію, для систематизації та узагальнення облікової інформації – подвійний запис, бухгалтерські рахунки, баланс, звітність. Предметом технології обліку є облікова інформація, зміна її стану у ході оброблення за етапами обліку. Якщо методика обліку зорієнтована насамперед на дії виконавців під час облікових процедур, то технологія обліку спрямована на облікову інформацію, її зміну в процесі оброблення за технологічною послідовністю. Звідси можна простежити зв'язок між методикою обліку та стадіями облікового процесу, технологією обліку та фазами облікового процесу. Інакше кажучи, стадії облікового процесу виділяють у контексті облікових методик, а фаз облікового процесу – в контексті облікових технологій.

Розгляд облікового процесу за стадіями та фазами дає змогу краще зрозуміти сутність та

дослідити зміст його етапів. Якщо стадії характеризують кількісні прояви облікового процесу, то фази – його якісну складову. Отже, стадії та фази характеризують різні аспекти облікового процесу на всіх етапах обліку, відображають порядок здійснення облікових процедур та показують вплив організації обліку на стан облікової інформації в процесі її оброблення. На етапі первинного обліку виконують процедури виявлення, вимірювання фактів господарського життя підприємства, їх документування, що дає змогу зафіксувати первинну інформацію на відповідних носіях, забезпечуючи її юридичну доказовість. Фіксація первинної інформації у документах забезпечує бухгалтерському обліку особливий статус серед інших видів господарського обліку. Доказовість у поєднанні з суцільним відображенням первинної інформації робить бухгалтерський облік важливим та незамінним інструментом управління господарською діяльністю підприємств, який узгоджує економічні процеси з правовими нормами господарювання.

Зафіксовані у первинних документах факти господарського життя є основою для їхнього подальшого оброблення з метою отримання систематизованої (упорядкованої за однорідними ознаками) облікової інформації. Систематизація облікової інформації на етапі поточного обліку, яка здійснюється у відповідних облікових регістрах з використанням таких облікових процедур, як реєстрація, накопичення, бухгалтерські проведення на синтетичних та аналітичних рахунках, допомагає одержати інформацію, необхідну для контролю та управління господарською діяльністю. Порівнявши вихідну інформацію первинного та поточного обліку, бачимо, що, пройшовши стадію поточного обліку, вона досягає облікової фази, на якій вона має значно вищий ступінь оброблення і, отже, є транспарентнішою та придатнішою для прийняття рішень на її основі. Групування первинної інформації на стадії поточного обліку здійснюється системно, як правило, методом подвійного запису, що дає змогу одночасно виконувати два основні завдання – контролювати методичну коректність та законність облікових процедур та забезпечувати отримання систематизованої облікової інформації у потрібному для складання звітності аспекті. На стадії поточного обліку здійснюється трансформація первинної інформації, яка поступово переходить із фази систематизації у фазу узагальнення облікових даних на стадії складання звітності для передавання кінцевого облікового продукту користувачам та його збереження і подальшого аналізу фінансового стану та результатів господарської діяльності підприємств.

З огляду на завершеність облікового циклу бухгалтерського обліку в сучасному його розумінні, тобто як інформаційної системи, що має внутрішні механізми самоконтролю, вважаємо за потрібне доповнити фазу узагальнення облікової інформації у формах звітності фазою рефлексії (рефлекс у широкому розумінні – це наслідок, результат чого-небудь; вторинне явище, спричинене іншим явищем, результатом якого є оцінка реалізованої системи). Тому рефлексійна фаза облікового процесу – це фаза аналізу, оцінювання виконаної облікової роботи, яка передбачає перевірку правильності ведення первинного обліку, поточного обліку та складання бухгалтерської звітності на етапі підсумкового обліку. Облікова рефлексія у поєднанні з суцільною документацією, інвентаризацією, подвійним записом та іншими елементами методу бухгалтерського обліку забезпечує унікальність бухгалтерської системи як основного та надійного джерела інформації про господарську діяльність підприємства для прийняття управлінських рішень.

5. Висновки

Запропонована організаційна модель розкриває структуру системи бухгалтерського обліку, зміст облікового процесу за технологічною послідовністю облікових процедур для відображення діяльності суб'єктів господарювання у первинних документах, облікових регістрах та формах звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф.; [пер. с англ.; под ред. Я. В. Соколова] – М. : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
2. Сиверс С. С. Счетоводство и счетоводение / С. С. Сиверс – СПб, 1892. – 69 с.
3. Крупка Я. Д. Облік інвестицій. – моногр. / Я. Д. Крупка – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 302 с.
4. Гомберг Л. И. Счетоводство и его научная система. / Л. И. Гомберг // Бюллетень МОБ, № 4, 1999г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/show/1cid0458.html>
5. Шапошников А. А. Классификационные модели в бухгалтерском учете / А. А. Шапошников – М. : Финансы и статистика, 1982. – 144 с.
6. Палий В. Ф. Теория бухгалтерского учета: учеб. пособ. / В. Ф. Палий, Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 279 с.
7. Мизиковский Е. А. Теория бухгалтерского учета: учеб. пособие / [под ред. Е. А. Мизиковского]. – М. : Экономистъ, 2004. – 555 с.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЗАПАСІВ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ СТВОРЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Анотація. Розглянуто економічну сутність та роль запасів матеріальних ресурсів у процесі виробництва продукції. Проаналізовані основні мотиви та причини створення запасів матеріальних ресурсів на підприємствах у конкурентних умовах.

Ключові слова: запаси, матеріальні ресурси, виробничі запаси, матеріальні запаси, виробництво, виробничий процес

Shtymer L.

THE ECONOMIC ESSENCE OF TEMPORAL RESOURCES ENTERPRISES AND THEIR NECESSITY IN THE CREATION OF COMPETITIVE ADVANTAGE

Summary. The article deals with the economic substance and the role of stocks material resources in the process of production. Analyzed the main motives and reasons for stockpiling of material resources in the enterprises in a competitive environment.

Keywords: reserves, material resources, productive reserves, reserves, production, manufacturing process.

1. Вступ

В умовах ринку, що характеризується нестабільністю, мінливістю зовнішнього середовища, змінами в конкурентній сфері, а також іншими факторами, підприємство постає перед проблемою розробки цілей та визначення оптимальної стратегії щодо їх досягнення. І саме в сьогоденних умовах господарювання змінюються принципи та методи управління підприємствами, створюються нові форми господарювання, з'являються нові досягнення в методології аналітичних досліджень. Тому, в сучасних умовах система функціонування підприємств супроводжується безперервним кругообігом ресурсів, значне місце в яких займають запаси матеріальних ресурсів. Здійснення безперебійного виробничого процесу на будь-якому підприємстві, що спрямовує свою діяльність на створення матеріальних благ, неможливо уявити без матеріальних запасів, основною метою придбання й утримання яких є задоволення потреби, що виникає у процесі виробництва в придбаних запасах (сировині, матеріалах, купованих напівфабрикатах, паливі, тарі, тарних матеріалах, запасних частинах, малоцінних та швидкозношуваних предметах).

В результаті вивчення обліково-економічної літератури встановлено, що зміст таких термінів, як „предмети праці”, „матеріальні ресурси”, „запаси” та „виробничі запаси” мають дискусійний характер, оскільки серед авторів не існує єдиного підходу відносно використання визначеного терміну для відображення поняття запасів матеріальних ресурсів і їх суті. В багатьох випадках автори

об'єднують різні за змістом поняття, що визначає необхідність в уточненні суті запасів матеріальних ресурсів та особливостей їх створення.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемам управління матеріальними запасами приділяли і приділяють значну увагу вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Ф. Ф. Бугинець, Н. М. Ткаченко, М. Г. Чумаченко, О. В. Крушельницька, Р. А. Фахтудінов, І. І. Сахарцева, П. С. Безруких та багато інших. Аналіз публікацій, присвячених даній проблемі, дозволив виявити багатогранність підходів до визначення змісту запасів матеріальних ресурсів, що зумовлює актуальність подальших досліджень і визначає мету поданої статті.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета обраного дослідження полягає в узгальненні та уточненні поняття запасів матеріальних ресурсів та особливостей їх створення.

4. Виклад основного матеріалу

Безперервність виробництва вимагає, щоб у ньому постійно знаходилась необхідна кількість сировини і матеріалів для їх використання у будь-який момент. Тому необхідність безперебійного постачання виробництва в умовах безперервності попиту, обумовлює створення на підприємствах виробничих запасів у необхідних обсягах.

Запаси матеріальних ресурсів відіграють центральну роль у раціональній та ефективній діяльності підприємства. Запаси матеріальних ресурсів є складовою частиною активів підприємства. Вони суттєво впливають на фінансовий результат госпо-

дарської діяльності, оскільки займають найбільшу питому вагу у собівартості витрат підприємства більшості галузей виробництва різних сфер діяльності. За результатами проаналізованої обліково-економічної літератури встановлено, що не існує однозначного трактування терміна „запаси”. В економічних публікаціях, виданих на теренах колишнього Радянського Союзу, запаси визначаються як матеріальні ресурси, або як предмети праці, причому в одних джерелах зазначено, що вони не повинні бути задіяні в процесі виробництва, а інших – вони беруть участь у процесі створення матеріальних благ [3, с. 26]. З цієї метою, на основі Міжнародного стандарту обліку 2 „Запаси”, розроблено і затверджено Міністерством фінансів України національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 „Запаси”. Згідно з даним положенням, запаси – це:

- активи, які зберігають для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- зберігають для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [6].

Причому запаси визнаються активами тільки в тому випадку, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, і їх вартість може бути достовірно визначена [6].

Так у П(С)БО 9 „Запаси” термін „матеріальні запаси” відсутній, хоч і відповідає всім ознакам належності до запасів підприємства, а їх надлишки не потрібні підприємству і можуть реалізовуватись на сторону; вони є основним компонентом готовленої продукції, а також можуть використовуватись для інших цілей у процесі господарської діяльності підприємства.

У зв'язку з цим виникає необхідність розглянути економічну сутність запасів матеріальних ресурсів, аналізуючи їх відмінності в працях різних вчених-економістів. Проблема полягає в тому, що використання терміну „запаси” викликає певні протиріччя. Так, більшість авторів під цим терміном розуміють зберігання ресурсів на випадок необхідності, резерв, який призначений для забезпечення безперебійного процесу виробництва і не використовується в поточній діяльності підприємства.

Дослідники В. О. Василенко і Т. І. Ткаченко трактують запаси, як „резерви матеріальних ресурсів підприємства” [2, с. 47].

На думку І.І. Сахарцевої, виробничі запаси (сировина, матеріали, паливо та ін.), що є матеріальними ресурсами (предметами праці), забезпечують засобами праці і робочою силою виробничий процес підприємства, в якому вони використовуються одноразово [7, с. 163].

Е. А. Зінь термін „запаси” розглядає як „будь-які ресурси підприємства, що призначені для використання, але тимчасово не використовуються. Запасами можуть бути сировина, паливо, облад-

нання, машини, товари, електроенергія тощо” [8, с. 56].

Професор Ф. Ф. Бутинець застосовує поняття „товарно-виробничі запаси”. Він вважає, що цей термін найкраще відображає характерні властивості речових елементів виробництва, формування основних виробів, при цьому враховується можливість перебування їх у складі резервів у вигляді виробничих запасів на складі або готових виробів (товарів), що перебувають на складах [1, с. 313].

Чаюн І. О., Бондар І. Ю. виділяють виробничі запаси, як матеріальні ресурси необхідні для забезпечення розширеного відтворення, обслуговування сфери нематеріального виробництва та задоволення потреб населення, які зберігаються на складах або інших місцях з метою їх наступного використання [11, с. 44].

У економічному словнику за редакцією доктора економічних наук Г. І. Башнянина подається таке визначення запасів: „Запаси – це наявність матеріальних ресурсів (засобів виробництва та предметів споживання) для забезпечення безперервності розширеного відтворення, обслуговування виробничої сфери та задоволення потреб населення” [8, с. 39]. Ми поділяємо думку даного автора, оскільки наведений ним термін найбільш широко розкриває значення запасів матеріальних ресурсів і їх окремих особливостей.

До складу запасів, згідно з П(С)БО 9 „Запаси”, належать:

- сировина, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності;
- незавершене виробництво;
- готова продукція;
- товари у вигляді матеріальних цінностей;
- малоцінні та швидкозношувані предмети;
- молодняк тварин і тварини на відгодівлі [6].

Розглядаючи матеріальні цінності як ресурси, можна їх умовно поділити на:

- ресурси, що споживаються в процесі виробництва;
- ресурси, що забезпечують процес виробництва.

До ресурсів, що споживаються в процесі виробництва, належать: сировина, матеріали, напівфабрикати. Особливістю даної групи ресурсів є те, що у процесі виробничого циклу вони повністю переносять свою вартість на вартість кінцевого продукту та, відповідно, посідають значне місце у формуванні його кінцевої собівартості. До групи ресурсів, що забезпечують виробничий процес – матеріальні цінності такі, як тара, малоцінні та швидкозношувані предмети, тощо, тобто ті ресурси, які використовуються в процесі виробництва як допоміжні для створення кінцевого продукту.

Для того щоб нормально і безперебійно працювати, кожне підприємство повинно своєчасно забезпечуватись необхідними йому матеріалами, паливом, енергією в такому складі і кількості, які потрібні для здійснення процесу виробництва. Ці матеріальні ресурси повинні бути максимально

раціонально використанні підприємством, щоб забезпечити випуск продукції при такій же кількості виділених для того матеріалів, палива тощо і при цьому знизити їх собівартість.

Всі звикли до того, що створення матеріальних запасів – це складова частина виробничої діяльності, займатися якою без значних запасів матеріальних ресурсів неможливо. Зазначимо, що обсяги запасів матеріальних ресурсів безпосередньо залежать від характеру й масштабу виробництва, ступеня насиченості ринку товарами тощо. Так, наприклад, збільшення розмірів матеріальних запасів може бути викликано як зростанням масштабів виробництва, так і нерівномірним, недостатнім насиченням ринку матеріальними ресурсами, а також недотриманням постачальниками своїх зобов'язань. Створення більших, ніж це необхідно, запасів матеріальних ресурсів має певні суттєві недоліки, які заважають підвищенню ефективності виробництва. До них можна віднести:

- витрати на фізичне зберігання запасів;
- вилучення із обороту значних коштів;
- упущений дохід;
- втрати при зберіганні як у кількості, так і в якості запасів;
- моральний знос запасів матеріальних ресурсів [3, с. 74].

Запаси матеріальних ресурсів відіграють центральну роль у раціональній та ефективній діяльності більшості підприємств. Їхня висока вартість тільки підвищує значення планування і контролю.

На підприємствах створюються три види запасів матеріальних ресурсів:

- готової продукції;
- вихідних матеріалів (виробничі запаси);
- запаси незавершеного виробництва [2, с. 323].

Утворення запасів готової продукції викликане тим, що вона, як правило, не може бути відразу відправлена споживачам. Необхідний час для загромадження партії відправлення, комплектування, упакування, маркірування та оформлення на неї відповідних документів. Будь-який товар, що знаходиться у стані запасу готової продукції, може бути відправлений покупцю у будь-який час. Основна причина створення відповідних запасів полягає в тому, щоб роз'єднати виробництво і попит, так щоб обслуговувати непередбачений чи передбачуваний непостійний ринок можна було без зайвої зміни обсягу виробничих потужностей.

До виробничих запасів відносять матеріали, що надійшли на підприємство, але ще не піддані переробці в процесі виробництва. Ці запаси звичайно зберігаються на складах служби постачання і у невеликих кількостях на робочих місцях. Головною причиною утворення таких запасів є періодичність надходження матеріалів і періодичність потреби в даного виду ресурсів на виробництві [2, с. 323-324].

Під запасами незавершеного виробництва розуміють певний обсяг матеріальних ресурсів, що знаходиться на первинних стадіях виробництва і ще не став готовою продукцією чи виробом [5, с. 25].

Завжди існує якась незавершене виробництво, оскільки для перетворення сировини і матеріалів у готовий виріб потрібен час. На проміжних стадіях виробництва з'являються напівфабрикати – продукти, обробка яких уже почалася, але ще не довершена в циклі виробництва. Частина напівфабрикатів понад цей мінімум попадає в запас з наступних причин:

- затримок у роботі, викликаних збоями в графіках і тривалими міжопераційними транспортуваннями;
- створення проміжних запасів у вигляді буфера при наявності „вузьких місць” чи для прискорення випуску готових виробів у випадку підвищеного попиту [4].

Незважаючи на те, що утримання запасів пов'язане з певними витратами, підприємці змушені створювати їх. Існує ряд основних мотивів створення запасів матеріальних ресурсів.

1. Імовірність порушення встановленого графіка постачань (не передбачає зниження інтенсивності вхідного матеріального потоку). У цьому випадку запас необхідний для того, щоб не зупинився виробничий процес, що особливо важливо для підприємств із безперервним циклом виробництва.
2. Можливість коливання попиту (не передбачає збільшення інтенсивності вхідного потоку). Попит на будь-яку групу товарів можна передбачити з великою ймовірністю. Однак прогнозувати попит на конкретний товар набагато складніше. Тому, якщо не мати достатнього запасу цього товару, можлива ситуація, коли платоспроможний попит не буде задоволений, тобто клієнт піде без покупки.
3. Сезонні коливання виробництва деяких видів товарів. В основному це стосується продукції сільського господарства.
4. Знижки за покупку великої партії товарів також можуть стати причиною створення запасів.
5. Спекуляція. Ціна на деякі товари може різко зрости, тому підприємство, яке зуміло передбачити цей ріст, створює запас з метою одержання прибутку за рахунок підвищення ринкової ціни.
6. Витрати, пов'язані з оформленням замовлення. Процес оформлення кожного нового замовлення супроводжується витратами адміністративного характеру (пошук постачальника, проведення переговорів з ним, відрядження, міжміські переговори тощо). Знизити ці витрати можна, скоротивши кількість замовлень, що рівносильне збільшенню обсягу партії, яка замовляється і, відповідно, підвищенню розміру запасу.
7. Можливість рівномірного здійснення операцій виробництва і розподілу. Ці два види діяльності тісно взаємопов'язані між собою: розподіляється те, що виробля-

ється. Якщо запаси відсутні, інтенсивність матеріальних потоків у системі розподілу коливається відповідно до змін інтенсивності виробництва. Наявність запасів у системі розподілу дозволяє здійснювати процес реалізації більш рівномірно, незалежно від ситуації у виробництві. У свою чергу, наявність виробничих запасів згладжує коливання в постачанні сировини і напівфабрикатів, забезпечує рівномірність процесу виробництва.

8. Можливість негайного обслуговування покупців. Виконати замовлення покупців можна в такий спосіб:

- виготовити замовлений товар;
- закупити замовлений товар;
- видати замовлений товар негайно з наявного запасу.

Останній спосіб є, як правило, найдорожчим, тому що вимагає утримання запасу. Однак в умовах конкуренції можливість негайного задоволення замовлення може виявитись вирішальною у боротьбі за споживача.

9. Зведення до мінімуму простоїв у виробництві через відсутність запасних частин. Псування устаткування, різноманітні аварії можуть призвести, за умови відсутності запасів деталей, до зупинки виробничого процесу. Особливо це важливо для підприємств із безперервним процесом виробництва, тому що в цьому випадку зупинка виробництва може дорого коштувати.

10. Спрощення процесу управління виробництвом. Йдеться про створення запасів напівфабрикатів на різних стадіях виробничого процесу всередині підприємства. Наявність цих запасів дозволяє знизити вимоги до ступеня узгодженості виробничих процесів на різних ділянках, а отже, і відповідні витрати на організацію управління цими процесами [10, с. 31].

Зрозуміло, що запаси матеріальних ресурсів потрібно постійно поновлювати. В умовах сьогодні підприємство самостійно визначає доцільність створення різних виробничих запасів і, оцінюючи структуру попиту і пропозиції щодо окремих груп матеріалів у поточному періоді, закуповувати матеріальні ресурси.

5. Висновки

Таким чином, виходячи з економічної сутності запасів матеріальних ресурсів та їх ролі в процесі виробництва, досконала організація, збалансованість, своєчасність та забезпеченість у достатній кількості матеріальними ресурсами підпри-

ємства визначають результативність, ефективність, екологічність та конкурентоспроможність його функціонування.

Запаси матеріальних ресурсів створюються на підприємствах з різних причин, але не залежно від них система рано чи пізно починає залежати від наявності запасів.

Отже, всі фірми, незалежно від сфери виробництва, зберігають деякий певний запас товарно-матеріальних цінностей, оскільки матеріальні запаси є важливою ланкою в процесі виробництва продукції, адже в сьогоднішніх умовах, коли попит і пропозиція постійно зростають, саме від правильно створеного запасу в великій мірі залежить конкурентоздатність підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – [5-е вид., доп. і перероб.] – Житомир: ПП „Рута”, 2003. – 726 с.
2. Василенко В. О. Виробничий (операційний) менеджмент: навч. посібн. / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко – К. : ЦУЛ, 2007. – 532 с.
3. Воробйова Ю. М. Управління ресурсами підприємства / Ю. М. Воробйова, Б. І. Холода. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 288 с.
4. Гелловей Л. Операційний менеджмент / Гелловей Л. – СПб : Питер, 2001. – 320 с. (Серія „Теорія і практика менеджмента”).
5. Крушельницька О. В. Управління матеріальними ресурсами: навч. посібн. / О. В. Крушельницька – К. : Кондор, 2007. – 162 с.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 „Запаси”, затв. наказом МФУ від 20.10.1999 р. № 246.
7. Сахарцева І. І. Основи складання бухгалтерської звітності за вимогами національних стандартів України: навч. посібник / І. І. Сахарцева. – К. : Кондор, 2003. – 614 с.
8. Скригун Н. М. Оптимізація виробничих запасів як один із напрямків управління витратами / Н. М. Скригун, С. П. Цимбалюк // Економіст – 2008. – № 2. – С. 39-44.
9. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / [за ред. Н. М. Ткаченко]. – [5-е вид., доп. і перероб.] – К. : А.С.К., 2000. – 784 с.
10. Хліпальська В. А. Значення оцінки вартості обліку запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємстві / В. А. Хліпальська // Бухгалтерський облік та аудит. – 2008. – № 3. – С. 25-31.
11. Чаюн І. О. Управління товарно-матеріальним забезпеченням підприємства: навч. посібн. / І. О. Чаюн, І. Ю. Бондар. – К. : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2006. – 111 с.

ОЦІНКА РИЗИКОВАНOSTІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ З ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ СПОСОБІВ І ПРИЙОМІВ

Анотація. Проаналізовано ризики для оцінювання ефективності інвестиційного проекту. Розглянуто основні методи та способи прогнозування інвестиційного ризику. Досліджено особливості якісного і кількісного аналізу ризику. Обґрунтовано необхідність використання різних способів і прийомів економічного аналізу для визначення ризикованості інвестиційного проекту.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні проекти, оцінка.

Shurpenkova R., Ivanytska G.

EVALUATION OF INVESTMENT PROJECT RISK USING VARIOUS METHODS AND TECHNIQUES

Annotation. In this article the analysis of risks is carried out for the estimation of efficiency of investment project. Basic methods and methods of prognostication of investment risk are considered. The features of high-quality and quantitative analysis of risk are investigational. Grounded necessity of the use of different methods receptions of economic analysis for determination to the risk of investment project.

Keywords: investment and investment projects evaluation.

1. Вступ

Розвиток підприємства, вдосконалення виробництва і підвищення його ефективності безпосередньо пов'язані з інвестиційною діяльністю. Тільки інвестиції та їхня ефективна мобілізація можуть стати джерелом оперативної реконструкції виробництва відповідно до зміни ринку, забезпечуючи стабільне становище на ринку, необхідний вплив на його характеристики, лідерство у конкуренції. Інвестиційна діяльність є джерелом та основною передумовою розвитку економіки. Від уміння інвестувати залежить розквіт чи занепад виробництва, можливості вирішення соціальних й екологічних проблем, сучасний рівень і потенційний динамізм фінансового та людського капіталів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми інвестиційних процесів та ефективності інвестицій розглянуто у багатьох публікаціях зарубіжних економістів та вітчизняних учених. Особливості функціонування, активізації інвестиційних процесів і посилення регулювальної ролі та впливу інвестицій на економіку підприємств в Україні на етапі переходу до ринкових відносин досліджувались як на рівні регіону, так і на рівні держави.

Теоретичні, методичні та практичні проблеми оцінювання інвестиційної діяльності розглянуто в наукових працях українських вчених І. О. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, Б. І. Валуєва, В. В. Вітлінського, А. Ф. Гойка, В. В. Коссова, Я. Д. Крупки, Б. М. Литвина, А. В. Мертенса, Є. В. Мниха, А. А. Пересади, М. С. Пушкаря, В. П. Савчука, І. Д. Фаріона, С. І. Шкарабана та ін. і зарубіжних – В. Беренса, Г. Бірмана, М. Бромвича, Л. Гітмана, М. Грачової, М. Джонка, В. Ковальова, І. Лукасевича, Б. Хавранека та інших. Водночас проблеми оцінювання ризикованості інвестиційно-

го проекту потребують подальшого дослідження. Особливо вони загострилися на перехідному етапі розвитку економіки України, який характеризується нестабільністю законодавчої бази, макроекономічної ситуації. Тому назріла потреба дослідження, обґрунтування та вдосконалення аналізу ефективності інвестицій з урахуванням чинників ризику, що можуть вплинути на кінцеві результати проекту.

3. Мета статті і постановка завдання

Щоб підвищити ефективність діяльності підприємств промисловості та виробляти конкурентоспроможні продукти, потрібно впроваджувати нові інвестиційні проекти. Проблеми оцінювання ризикованості інвестиційного проекту ефективності інвестицій були, є і залишаються актуальними, оскільки інвестора постійно цікавить: куди найкраще помістити свої грошові ресурси, щоб отримати від них належну віддачу; які інвестиційні проекти вибрати серед наявних альтернатив; які джерела інвестування можна використати для реалізації проектів.

Метою статті є дослідження ризикованості інвестиційного проекту із застосуванням різних способів і прийомів економічного аналізу.

4. Виклад основного матеріалу

Оцінювання доцільності інвестицій – це оцінювання проектів з ризиком. Очікувані грошові доходи можуть несподівано зрости або зменшитися. Цьому можуть сприяти такі фактори: зменшення або збільшення ставок, під які інвестуються майбутні грошові потоки; підвищення собівартості товарів, продукції; втрата позицій на ринку.

Ризик – це невизначеність в одержанні доходу взагалі або в отриманні того розміру доходу від інвестицій, на які розраховує інвестор. Тому, обчислюючи очікуваний дохід підприємства, врахо-

вують ризик. Ризик і дохідність вважають взаємопов'язаними категоріями. Ризик поділяється на систематичний і несистематичний.

Систематичний ризик є частиною загального ризику, який залежить від загального стану економіки. Систематичний ризик інколи в літературі називають ринковим ризиком.

Несистематичний ризик є ризиком для конкретного інвестора. Кожен підприємець встановлює для себе прийнятний ступінь ризику. *Допустимим* ризиком можна вважати можливість повної втрати прибутку від реалізації того чи іншого проекту. *Критичний* ризик пов'язаний не тільки з втратою прибутку, а й з недоотриманням виручки, коли витрати доводиться компенсувати за свій рахунок. Найзагрозливішим для підприємства є *катастрофічний* ризик, що призводить до банкрутства, втрати інвестицій [1, с.59].

Для оцінювання ризику можна використати кілька методів: статистичний, метод еквіваленту певності, аналіз чутливості реагування.

За допомогою *статистичного методу* вивчають статистику втрат і прибутків, на певному чи аналогічному виробництві, встановлюють розмір та частоту отримання тієї чи іншої економічної віддачі та складають найвірогідніший прогноз на майбутнє. Під економічною віддачею розуміють економічну рентабельність або ефективність витрат, інвестицій, яка розраховується як відношення прибутку до витрат або інвестицій, потрібних для одержання прибутку.

Суть *методу еквівалента певності* полягає в тому, щоб розподілити грошовий потік на певну та ризикову частини. Грошові потоки переводяться в безпечні (певні), потім дисконтуються за безпечною ставкою. За основу, як правило, беруть безпечну ставку за державними облігаціями.

Щоб визначити еквівалент певності, треба виконати розрахунки в такій послідовності:

- визначити очікувані грошові потоки від проекту;
- розрахувати фактор еквіваленту певності або відсоток очікуваного грошового потоку, що є певним;
- помножити величину очікуваних грошових потоків на фактор еквіваленту певності, щоб визначити певні грошові потоки;
- знайти теперішню вартість проекту, дисконтуючи певні грошові потоки на безпечну ставку дисконту;
- розрахувати чисту теперішню вартість проекту, віднявши початкові інвестиції від чистої теперішньої вартості безпечних грошових потоків.

Якщо значення чистої теперішньої вартості дорівнює нулю або більше за нього, підприємство може прийняти проект. У протилежному випадку проект не слід затверджувати.

Метод аналізу чутливості реагування дає змогу визначити, як змінюється чиста теперішня вартість проекту залежно від зміни факторів: обсягу продажу товарів, матеріальних витрат, витрат на оплату праці, дисконтної ставки тощо. За допомогою цього методу можна встановити ризикованість

проекту: чим більші відхилення або зміна чистої теперішньої вартості проекту, тим він ризикованіший.

Істотний аспект аналізу інвестиційних проектів – прогнозування даних (ціни, попиту на продукцію, виробничих ресурсів) для аналізу ризиків, оскільки майбутні фінансові результати інвестиційного проекту залежать як від кількісних показників (розміру інвестицій, очікуваного обсягу виробництва та реалізації кінцевого продукту), так і від майбутніх цін на сировину, матеріали, готову продукцію тощо.

В аналізі використовують такі **способи прогнозування**: екстраполяції (тренду); рівня споживання, еластичності попиту за доходом, еластичності попиту за ціною; регресійні моделі; експертні методи.

Спосіб екстраполяції (тренду) оснований на екстраполяції минулих значень динамічного ряду і передбачає у себе визначення форми тренду та оцінку його параметрів. Річні значення показників коливаються, і, щоб оцінити довгостроковий тренд, потрібні дані за тривалий період (10–15 років).

Спосіб рівня споживання дає змогу розрахувати рівень споживання на основі стандартних, чітко визначених коефіцієнтів. Його доцільно застосовувати, коли товар є продуктом кінцевого споживання.

Спосіб еластичності попиту за доходом показує, якою мірою зміна попиту реагує на зміни у рівні доходів населення. *Спосіб еластичності попиту за ціною* доповнює процедуру прогнозування попиту. Еластичність попиту за ціною – це відношення варіації у обсязі попиту до варіації цін [2, с.46].

Застосовуючи *регресійний аналіз*, прогноз здійснюють на підставі рівняння залежності між прогнозною (залежною) і факторними, обґрунтованими (незалежними) змінними. Використовуючи наявні вихідні дані, можна перевіряти різні комбінації незалежних змінних доти, доки не буде отримане точне прогнозне рівняння.

Крім вказаних способів, якщо статистичні дані обмежені, використовують *експертні методи*. Вони ґрунтуються на досвіді й знаннях спеціалістів, зайнятих у виробництві, збуті, банкірів, консультантів.

Найважливіші способи прогнозування на основі суджень експертів такі: об'єднання думок продавців, які входять в агрегований прогноз обсягів продажу; журі управлінців – прогнозування показників спеціалістами різних функціональних ланок (маркетинг, виробництво, фінанси); консенсус учасників дискусії – група галузевих експертів обговорює питання і доходить єдиної думки; метод "дельфі" передбачає опитування експертів, за якого їхні анонімні відповіді збирають протягом кількох турів, і, ознайомлюють з проміжними результатами, формують групову оцінку аналізованого процесу; аналіз перехресної взаємодії полягає у тому, що визначають фактори, які, найімовірніше, впливатимуть на прогноз. Експерти дають систематичну

оцінку впливу цих факторів один на одного і на прогноз.

Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта керування.

Доцільно виділити **якісний і кількісний** аналіз ризику.

Якісний аналіз ризику потребує ґрунтовних знань, досвіду, інтуїції в економічній діяльності. Його головна мета – визначити чинники і зони ризику, а відтак ідентифікувати всі можливі ризики. Розглянемо характерні аспекти цього аналізу.

Перший – пов'язаний із тим, що потрібно порівнювати очікувані позитивні (сприятливі) результати з можливими економічними, соціальними (як сьогоденними, так і майбутніми) несприятливими наслідками. У зв'язку з цим необхідно ідентифікувати причини виникнення ризику, виявити його чинники, види невизначеності та конфліктності, що його зумовлюють. Також слід класифікувати ризики.

Другий аспект якісного аналізу ризику пов'язаний із виявленням впливу рішень, прийнятих в умовах невизначеності та конфліктності, на інтереси суб'єктів господарювання. Без урахування інтересів неможливі якісні перетворення в соціально-економічному житті як на макрорівні, так і на мезо- та мікрорівнях.

Отже, ситуацію результату можна охарактеризувати, зокрема, такими рисами: наявність невизначеності та конфліктності, альтернатив (стратегій) та необхідність вибору однієї з них, можливість оцінити наявні альтернативи – ухвалити рішення.

Кількісний аналіз ризику ґрунтується на його визначенні у термінах теорії ймовірностей і математичної статистики. Його методологічною базою є розгляд вихідних даних очікуваних значень певних випадкових величин із відомими законами ймовірнісного розподілу. Законом розподілу випадкової величини називається закон відповідності між можливими значеннями випадкової величини та їхніми ймовірностями. Закон розподілу характеризується кількома показниками, зокрема математичним сподіванням, дисперсією, середньоквадратичним відхиленням, коефіцієнтом варіації.

Для кількісного аналізу ризиків використовують такі способи оцінювання: статистичний, аналогій, ставки процента з поправкою на ризик, критичних значень, "дерева рішень", чутливості (реагування), методи математичного програмування, беззбитковості, сценаріїв, імітаційне моделювання ризиків тощо.

Застосовуючи статистичні, методи розраховують показники математичного сподівання, дисперсії, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнта варіації.

Математичним сподіванням, або середнім очікуваним значенням випадкової величини x називається число, що дорівнює сумі добутків значень величини (x) на відповідні ймовірності (P_i):

$$M(x) = \sum_{i=1}^n x_i P_i.$$

Невизначеність характеризується розсіюванням можливих значень випадкової величини довкола її очікуваного значення. Для характеристики ризику як міри невизначеності застосовують такі показники:

1) *дисперсія* $D(x) = M[x - M(x)]$

або $D(x) = M(x - M(x))^2$

2) *середньоквадратичне відхилення*

$$G(x) = \sqrt{D(x)};$$

3) *коефіцієнт варіації*

$$\text{var}(x) = \frac{G(x)}{M(x)}. \quad [3, \text{с.25}].$$

Найчастіше як міру ризику використовують середньоквадратичне відхилення. Чим вище його значення, тим більший ризик.

Спосіб аналогій полягає в аналізі даних, що стосуються здійснених підприємством аналогічних проектів у минулому. Цей спосіб підприємство може використовувати, якщо у нього є банк (картотека) даних про ризики, створений під час практичної діяльності.

Цьому способу притаманні деякі недоліки, бо важко створити передумови, в яких ситуації повторювали б минулий досвід, котрим можна було б скористатися для нових проектів.

Спосіб експертних оцінок ґрунтується на судженнях експертів.

Спосіб критичних значень оснований на знаходженні критичних (допустимих) значень показників ефективності проекту, виявленні їхніх відхилень від очікуваних.

Спосіб "дерево рішень" базується на графічній побудові варіантів можливих рішень. За гілками "дерева" показують суб'єктивні й об'єктивні оцінки можливих подій. Стежачи за шляхом уздовж побудованих гілок (розгалужень), за допомогою спеціальних методик розрахунку ймовірності оцінюють кожен шлях і вибирають найменш ризикований.

"Дерево рішень" використовують, як правило, для аналізу ризиків проектів, з визначеною кількістю варіантів розвитку. Аналітик проекту, котрий будує "дерево рішень", щоб сформулювати різні сценарії розвитку проекту, має володіти достовірною інформацією з урахуванням ймовірностей і часу їх виникнення.

Беззбитковість проекту аналізують для того, щоб визначити точку беззбитковості, тобто обсяг продажу товарів, який відповідає нульовому значенню прибутку. Визначаючи точку беззбитковості проекту (*ВЕР*), розраховують мінімальний обсяг реалізації, за якого бізнес окупить вкладені у нього

кошти. Якщо обсяг реалізації менший від точки беззбитковості, то проект збитковий, якщо вищий – прибутковий. Цю точку визначають за формулою:

$$BEP = \frac{C_c}{P - C_m},$$

де C_c – умовно-постійні затрати; P – ціна одиниці продукції; C_m – змінні витрати в розрахунок на одиницю виготовленої продукції.

Якщо проект передбачає виробництво кількох видів продукції, то точку беззбитковості розраховують не в натуральному, а у вартісному вираженні за формулою:

$$BEP = \frac{C_c}{P - C_m},$$

де C_m – відношення між змінними витратами й очікуваним обсягом реалізації.

Одним із кількісних способів аналізу ризикованості проекту є *аналіз чутливості (реагування)*. Мета способу – виявити, наскільки чутливо реагує ЧТВ чи ВСП на зміну певних факторів. Із двох проектів чутливіший до змін вважають ризикованішим.

Аналіз чутливості, доволі простий у практичному застосуванні, проте має істотні недоліки. Потрібно розглянути окремі впливи кожної змінної на результативну величину. Втім, на практиці всі змінні впливають на результати проекту одночасно, погіршуючи або поліпшуючи результативний показник чистої теперішньої вартості проекту. Тому наступним кроком аналізу ризиків є аналіз сценаріїв, за яким на основі прогнозу імовірності настання базового, песимістичного чи оптимістичного сценаріїв визначають можливість реалізації проекту.

Аналіз сценаріїв – це спосіб аналізу інвестиційного ризику, що дає змогу врахувати як чутливість ЧТВ до зміни вхідних змінних, так і інтервал, в якому перебувають їх імовірні значення.

Для того, щоб виконати сценарійний аналіз, аналітик має отримати інформацію про кількісні характеристики "поганої" та "хорошої" множини станів (низький рівень продажів, низькі ціни збуту, високі змінні витрати тощо).

Для цих значень змінних розраховують ЧТВ, а відтак порівнюють із очікуваним базовим значенням ЧТВ. Тобто, ЧТВ обчислюють за песимістичним, оптимістичним та базовим сценаріями.

Сценарійний аналіз є доволі досконалим інструментом для оцінювання ризику інвестиційного проекту, але й цей спосіб не позбавлений недоліків. Його обмеженість у тому, що розглядають лише кілька дискретних значень результатів проекту, тим часом як реально цих значень може бути нескінченно багато.

Досконалішим інструментом аналізу проектного ризику є *імітаційне моделювання методом Монте-Карло*.

Для імітації потрібен потужний комп'ютер та ефективні програми. Першим кроком експерименту є встановлення закону ймовірного розподілу випадкових величин вхідних змінних, від яких залежить розмір грошових потоків. Відтак за допомогою генератора випадкових чисел, введеного у програму, відповідно до відомого закону розподілу вибирають значення вхідних змінних [4, с.71].

5. Висновки

У світовій практиці аналізу ризикованості інвестиційного проекту застосовують значну кількість способів і прийомів їх оцінювання, зокрема: розрахунок показників (критеріїв) ефективності інвестицій (простих і дисконтних); прогнозування даних для аналізу; оцінку ризиків інвестиційних проектів. Усю різноманітність розглянутих способів і прийомів аналізу ефективності інвестицій підприємства використовують вибірково. Кожний аналітик відповідно від ставлення до свого завдання і бачення найкращого способу його вирішення в конкретній ситуації, враховуючи галузеві та продуктові особливості, чинники ризику, має вибрати найдоцільніші. Проте підбір способів прогнозування і аналізу ризику необхідно здійснювати коректно.

Отже, застосування тих чи інших розглянутих способів залежить від того, чи достатня кількість інформації, від особливостей галузі, моделювання різних ситуацій, рівня знань експертів, вибору методу аналізу ризиків та інших чинників.

Аналіз ризиків доповнює оцінювання ефективності інвестицій. Він дає змогу отримати найповніше уявлення про можливі результати реалізації проекту, враховуючи як позитивні, так і негативні зміни, що впливатимуть на проект. Ризик в інвестиційному процесі, незалежно від його конкретних форм, набуває вигляду можливого зменшення реальної віддачі від капіталу порівняно з очікуваною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козик В. В. Оцінка ефективності інвестиційних проектів / В. В. Козик // Голос України. – 2001. – № 4. – С. 59.
2. Китаєва Ж. Особливості фінансового аналізу проектів та оцінювання інвестицій в умовах економічної нестабільності / Ж. Китаєва // Банківська справа. – 1999. – № 2. – С. 46–47.
3. Оцінка ефективності інвестиційних проектів в умовах ринку / І. Благун // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 12. – С.24–27.
4. Беренс В. Руководство по оценке эффективности инвестиций / В. Беренс, П. М. Хавранек ; [пер. с англ.] – М. : АОЗТ "Интерэксперт", "ИНФРА-М", 1995. – 528 с.

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА: ФОРМУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЇЇ ДОТРИМАННЯМ

***Анотація.** Досліджено необхідність формування облікової політики, а також мету, завдання та порядок проведення контрольних дій контролюючого суб'єкта за впровадженням у господарську практику та подальшим дотриманням норм організації та методики ведення бухгалтерського обліку, які визначені у наказі про облікову політику підприємства. Визначено відповідальність за невиконання положень затвердженої облікової політики.*

***Ключові слова:** облікова політика, елементи облікової політики, контроль.*

Yatsyshyn S.

ACCOUNTING POLICIES: FORMATION AND CONTROL OF ITS COMPLIANCE

***Summary.** The need of accounting policies and objectives, tasks and procedures for inspecting the subject of control actions in the implementation of business practices and compliance with subsequent organization and method of accounting, as defined in the order of the accounting policy. Determined responsible for non-compliance of approved accounting policy.*

***Keywords:** accounting policies, elements of accounting policies, control.*

1. Вступ

Ефективна та раціональна організація бухгалтерського обліку на підприємстві починається з розроблення його облікової політики, яка передбачає вибір комплексу методичних прийомів, способів та процедур організації та ведення бухгалтерського обліку підприємством із числа загальноприйнятих у державі. Тобто облікова політика конкретного підприємства залежить від політики держави в сфері бухгалтерського обліку.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання формування облікової політики цікавлять багатьох вчених та практиків. Серед вітчизняних науковців слід зазначити цікаві напрацювання Т. Барановської, Ф. Бутинця, П. Житного, Л. Ловінської, М. Пушкарка, С. Свірко, І. Стефаніка, Н. Ткаченко, П. Хомина.

На основі аналізу публікацій українських і зарубіжних авторів доведено, що вплив облікової політики на досягнення мети фінансово-господарської діяльності є визначальним питанням щодо побудови бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання та потребує додаткового дослідження.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є дослідження поняття облікової політики, питань її формування, особливо на мікрорівні.

4. Виклад основного матеріалу

Поняття "облікова політика" (accounting policy) у міжнародну практику обліку офіційно введено в 1975 р. з упровадженням Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку МСБО 1 "Розкриття облікової політики", а в Україні узаконено у ході реформування бухгалтерського обліку. Потреба в цьому виникла у зв'язку з тим, що Україна відмовилась від жорсткої державної регламентації

фінансової звітності та ввела національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), адекватні Міжнародним стандартам обліку.

Обов'язок підприємства самостійно формувати облікову політику для цілей складання фінансової звітності закріплено законодавчо в п. 5 ст. 8 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні (від 16.07.99 р. за № 996-XIV). Згідно зі ст. 1 згаданого закону та п. 3 П(С)БО 1 облікова політика є сукупністю принципів, методів і процедур, які використовує підприємство для складання та подання фінансової звітності. Дещо інакше трактує це поняття МСБО (IAS) 8 – міжнародний стандарт, що розкриває сутність облікової політики, установлює правила її вибору, застосування та зміни. Так, параграф 5 визначає облікові політики як конкретні принципи, основи, домовленості, правила і практику, застосовані суб'єктом господарювання під час складання та подання фінансових звітів. Тут йдеться про облікову політику в множині. Це пояснюється тим, що за міжнародними правилами облікової політики, установлену щодо конкретного об'єкта обліку, вважають окремою обліковою політикою. А от відповідно до вітчизняного визначення терміна сукупність таких облікових політик саме і становить єдину облікову політику підприємства.

Із наведених вище визначень облікової політики видно, що МСБО (IAS) 8, роблячи акцент на достовірності фінансової звітності, допускає, що за відсутності встановлених чинними міжнародними стандартами принципів та вимог як облікову політику можна розцінювати домовленості, національні правила та облікову практику. Оскільки вітчизняна система обліку ґрунтується на міжнародних стандартах, бухгалтерській службі під час розробки

облікової політики власного підприємства дозволяється керуватися не тільки принципами складання фінансової звітності та вимогами, які прописані в чинних нормативно-правових актах, а й (за їх відсутності) своїми професійними судженнями, орієнтуючись при цьому на схожі операції, галузеву специфіку, а також керуючись іншою фаховою літературою з бухгалтерського обліку. Головне при цьому – сформувати таку облікову політику, з використанням якої фінансова звітність містила б доречну, порівнянну та зрозумілу інформацію, необхідну зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень, яка достовірно відображає фінансовий стан, фінансові результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта господарювання. Однак лист Міністерства фінансів України "Про облікову політику" від 21.12.2005 р. № 31-34000-10-5/27793 та п. 1 розділу II Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 19.12.2006 р. № 1213, вимагає визначати облікову політику виключно на підставі положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових актів у сфері бухгалтерського обліку та фінансової звітності. А як саме діяти підприємствам, розробляючи власну облікову політику в ситуаціях, нерегламентованих зазначеними документами (тобто за відсутності прямо застосовних правил), не зазначено. Але, як відомо, питання встановлення облікової політики на підприємстві входить у компетенцію його власника (власників) або органу, уповноваженого управляти державним майном та корпоративними правами держави.

Отже, під обліковою політикою слід розуміти зведення правил ведення обліку, яке визначає ідеологію економіки підприємства на поточний рік. Основна мета облікової політики – забезпечити одержання достовірної інформації про майновий і фінансовий стан підприємства, результати його діяльності, необхідні користувачам фінансової звітності щоб прийняти обґрунтовані рішення.

Якщо законодавство надає підприємству можливість самостійно вибирати методи ведення бухгалтерського обліку, постає питання про розроблення методології обліку. Формування облікової політики полягає в тому, що з усієї сукупності способів реалізації названих прийомів вибирають прийнятні на певний час у конкретних умовах. Ці способи ведення бухгалтерського обліку мають забезпечувати обліковий процес, у результаті чого формується повна і достовірна картина майнового та фінансового стану підприємства. Розробляючи облікову політику, головний бухгалтер приймає методологічні рішення про організацію обліку. Від її складових елементів залежить достовірне відображення господарських операцій, а відповідно й інформація у фінансовій звітності.

Облікова політика є й сукупністю конкретних елементів організації бухгалтерського обліку,

які визначає підприємством на підставі загальноприйнятих правил з урахуванням специфіки (особливостей) своєї діяльності. Організація бухгалтерського обліку передбачає вибір форми ведення обліку (наявність реєстрів та взаємозв'язок між ними) та її взаємодії з іншими службами, робочого плану рахунків, технології оброблення даних (послідовність фіксації, збирання, оброблення інформації та записи в реєстри обліку), організації внутрішнього контролю, технології складання звітності, підготовчі роботи до складання звітності, порядок проведення інвентаризації, інші види робіт.

Отже, процес формування облікової політики – це можливість, яку надає закон суб'єкту господарювання самостійно провадити у межах правового поля облікову діяльність, яка охоплює сукупність принципів, методів та процедур здійснення первинного спостереження, аналізу, поточного групування, підсумкового узагальнення фактів господарської діяльності, складання та подання фінансової звітності. Ці процеси підпорядковані економічній політиці держави і мають сприяти підвищенню її пріоритету на міжнародному рівні.

Прийнята підприємством облікова політика оформляється відповідним організаційно-розпорядчим документом – наказом, розпорядженням чи положенням. Текст облікової політики може викладатись як у самому наказі (розпорядженні, положенні), так і бути додатком до нього. Часто виникає запитання: чи потрібно щороку видавати наказ про облікову політику? Законодавство цього не вимагає. Якщо видавати наказ про облікову політику щороку – це свідчитиме про незмінність встановленої облікової політики. Хоча не буде помилкою, якщо на підприємстві буде розроблено безстроковий наказ, до якого вноситимуться доповнення. Нагадаємо, що п. 9 П(С)БО 6 встановлено події, за яких облікова політика може змінюватися. А саме, якщо:

1) змінюються статутні вимоги;

2) змінюються вимоги органу, що затверджує П(С)БО (якщо внесені зміни вплинули на раніше визначені методи облікової політики, то необхідно внести зміни, пославшись на відповідний наказ);

3) зміни забезпечать достовірне відображення подій або операцій у фінансовій звітності підприємства.

Затверджуючи облікову політику не потрібно вказувати, на який звітний рік її приймають, оскільки вона повинна застосовуватись послідовно з року в рік, а отже, підприємство розробляє її не на якийсь певний строк, а на тривалий період діяльності. У листі № 27793 також дозволено приймати розпорядчий документ про облікову політику як базисний "на час діяльності підприємства, до якого за необхідності вносяться зміни з визначеного часу".

Офіційно типової форми наказу про облікову політику не затверджено, тож підприємство самостійно встановлює методи та процедури, якими користуватиметься, ним з огляду на специфіку свого бізнесу. Наказ (розпорядження, положення) оформляють та затверджують відповідно до загальноприйнятих вимог діловодства.

Положення щодо обліку господарських операцій розробляється на тривалий термін (мінімум на рік), тож потребує уважного ставлення. Аналіз практики формування та застосування облікової політики підприємств показує, що в сучасних умовах її формуванню приділяють недостатню увагу і працівники бухгалтерської служби, і власники та адміністрації підприємства. Тому одним із етапів у процесі формування та застосування вибраної облікової політики підприємства є контроль за впровадженням та виконанням засад, принципів та процедур встановленої облікової політики, виявлення недоліків та внесення за потреби змін.

Орган контролю чи окрема контролююча особа, зокрема, вивчаючи зіставність фінансових даних, суб'єкта господарювання, одночасно перевіряє відображені в обліку дотримання ним принципу незмінності методології окремих господарських операцій і оцінювання майна в обліку.

Тому ознайомлення з діяльністю підприємства контролер починає з вивчення його облікової політики. Це дає змогу швидко визначити особливості обліку підприємства, скласти точний план перевірки з урахуванням його специфіки діяльності і фінансового стану.

Саме тому перевірці підлягає облікова політика підприємства як система способів і прийомів організації та ведення обліку на конкретному підприємстві. Її закріплюють відповідним внутрішнім нормативним актом на невизначений термін. Інакше кажучи, це порядок здійснення первинного спостереження, вартісного вимірювання, поточного групування і підсумкового узагальнення фактів господарської діяльності підприємства або реалізація методу бухгалтерського обліку.

Мета аудиту і ревізії облікової політики підприємства – встановлення її відповідності чинним нормативним та законодавчим актам, а також характеру і масштабу діяльності підприємства. Об'єктом вивчення є всі внутрішньофірмові документи, що визначають питання організації і ведення бухгалтерського обліку на підприємстві.

Завдання аудиту і ревізії облікової політики такі:

- встановити наявність наказу (розпорядження) керівника про прийняття облікової політики підприємства;
- визначити відповідність прийнятої облікової політики вимогам законодавства та положенням (стандартам) бухгалтерського обліку;
- вивчити дотримання під час розроблення наказу про облікову політику припущень і вимог, встановлених нормативними документами;
- дослідити повноту розкриття вибраних під час формування облікової політики способів ведення бухгалтерського обліку, що істотно впливають на оцінювання і прийняття рішень користувачами бухгалтерської звітності;
- перевірити наявність посадових інструкцій, наявність та ефективність затвердженої системи документообігу, вибір форми ведення бухгалтерського обліку, встановлений порядок проведення інвентаризації майна та зобов'язань, затверджений робочий план рахунків бухгалтерського обліку;
- проаналізувати й оцінити загальні та конкретні елементи облікової політики.

Недотримання вимог щодо законодавчої регламентації облікової політики, навіть якщо їхній вплив на фінансові результати діяльності підприємства і достовірність фінансової звітності несуттєвий, може призвести до негативних для підприємства заходів з боку уповноважених державних органів контролю.

Отже, досліджуючи облікову політику, контролюючий суб'єкт повинен з'ясувати такі питання:

– чи дотримується порядок оформлення наказу про облікову політику, чи наявні на підприємстві необхідні внутрішні документи, положення, інструкції, які затверджуються одночасно з наказом про облікову політику;

– термін фактичного введення в дію наказу про облікову політику (з 1 січня нового фінансового року, а для новоствореного підприємства – не пізніше ніж через 90 днів від дня державної реєстрації);

– повне розкриття встановлених способів ведення бухгалтерського обліку, які істотно впливають на оцінювання і прийняття рішень користувачів бухгалтерської звітності (наприклад, оцінювання і спосіб нарахування амортизації на основні засоби, нематеріальні активи, критерії віднесення об'єктів до основних засобів і нематеріальних активів, спосіб погашення вартості малоцінних необоротних матеріальних активів, порядок оцінки сировини, матеріалів, МШП, незавершеного виробництва, товарів, готової продукції);

– дотримання методики ведення обліку (методів оцінювання запасів, методів нарахування амортизації тощо), обраної та затвердженої в наказі;

– визначити, за допомогою якої форми ведеться облік, чи передбачена вона в наказі про облікову політику, акцентувати увагу на особливостях, пов'язаних з цим (меморіальна, журнальна, автоматизована, спрощена форма обліку);

– чи оформлені всі господарські операції первинними документами і чи містяться в них обов'язкові реквізити (назва документа; дата його складання; назва організації, від імені якої складено документ; зміст господарської організації; вимірники господарської операції в натуральному і грошовому вираженні; назва посадових осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильності її оформлення, особисті підписи вказаних осіб);

– чи здійснюється на підприємстві інвентаризація майна і зобов'язань та як часто, чи затверджує керівник підприємства порядок і терміни її проведення (за винятком випадків обов'язкової інвентаризації).

Окрім питань, що стосуються методики обліку, необхідно встановити і відповідність питань щодо організації роботи облікової служби. Зокрема:

- чи затвердив керівник підприємства: робочий план рахунків, форми первинних документів, порядок проведення інвентаризації, правила документообігу і технологію обробки облікової інформації, порядок контролю за господарськими операціями;
- наскільки ефективний облік на підприємстві, як вирішено питання на складних ділянках облікової роботи, наскільки звільнений обліковий персонал від виконання невластивих йому облі-

кових функцій, які раціональні прийоми застосовуються, щоб не допустити дублювання даних;

– як організовано облікову роботу на підприємстві: чи встановлений твердий графік, що передбачає терміни виконання всього комплексу облікових робіт не тільки працівниками бухгалтерії, але й обліковозобов'язаними особами; чи правильно розподілено обов'язки між всіма обліковими працівниками відповідно до посад та кваліфікації, чи розроблено для них посадові інструкції, що визначають їхні обов'язки та відповідальність за доручену ділянку роботи; чи провадиться систематичний інструктаж щодо порядку заповнення, проходження документації і ведення обліку, чи перевіряється під час інструктажу виконання окремих робіт з одночасним виправленням виявлених недоліків та помилок;

– чи забезпечена на підприємстві єдність та порівнянність облікових і планових показників, а також дотримання єдності в методах їх розрахунку, необхідної для контролю виконання плану.

Крім цього, встановлюють, чи є облік дієвим, оперативним, чи допомагають облікові дані керівництву, адміністративно-управлінському та інженерно-технічному персоналу вирішити завдання, поставлені безпосередньо і швидко, чи своєчасно надаються потрібні довідки, пояснення, матеріали для аналізу, обґрунтовані рекомендації, розрахунки тощо.

Враховуючи всі перелічені вище критерії, варто зазначити, що вкрай необхідною є перевірка органами контролю достовірності й правильності ведення облікової політики на підприємстві, щоб запобігти недолікам та зловживанням під час ведення обліку.

Вітчизняне законодавство передбачає відповідальність за невиконання наказу про облікову політику. Тому зі змістом наказу про облікову політику потрібно ознайомити всіх працівників підприємства, які зобов'язані виконувати його положення. За невиконання зазначених норм розпорядчого документа на працівника покладається відповідальність, передбачена внутрішніми правилами підприємства. Крім того, недостовірне відображення подій впливає на показники фінансової звітності підприємства, а це означає внесення до неї неправдивих даних. За таке порушення стаття 164-2 КпАП передбачає відповідальність – накладення штрафу від 8 до 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (сьогодні – від 136,00 до 255,00 грн.).

Ефективне функціонування системи облікової політики підприємства неможливе без дотримання певних принципів її побудови. Однак за сучасних умов господарювання облікова політика покликана виконувати не лише власне функції обліку та формування звітності, а й забезпечувати інші функції управління – планування, економічного аналізу, контролю та прогнозування. Тому, створюючи систему облікової політики підприємства, слід дотримуватися не тільки специфічних принципів бухгалтерського обліку, а й загальнонаукових (системності, комплексності, наукової обґрунтованості, ефективності, планомірності, динамізму, сумісності особистих, регіональних і державних інтересів тощо).

5. Висновки

Отже, облікова політика підприємства – це не лише номінальне визначення основних засад обліку, а й важлива складова господарської практики. Побудова системи облікової політики підприємства зумовлена вимогами сьогодення і має здійснюватися з урахуванням згаданих принципів.

Узагальнюючи викладене вище, зазначимо, що облікова політика розглядається як сукупність принципів, методів і процедур, які використовує підприємство для складання та подання фінансової звітності. Конкретні, індивідуальні правила та принципи обліку підприємства затверджуються наказом (розпорядженням, положенням) про облікову політику. Розробляючи цей внутрішній нормативно-правовий документ, необхідно враховувати вимоги міжнародних стандартів бухгалтерської звітності. Офіційно типової форми наказу про облікову політику не затверджено, тож підприємство самостійно визначає методи та процедури, які використовуватиме з огляду на специфіку свого бізнесу з дотриманням загальноприйнятих вимог діловодства.

Деякі складові елементи облікової політики самостійно встановлює підприємство, що потрібно зазначити у наказі про облікову політику. Але є низка складових, чітко визначених відповідними П(С)БО.

Перевірка органами контролю достовірності й правильності ведення облікової політики на підприємстві необхідна для того, щоб запобігти недолікам та зловживанням під час ведення обліку. Законодавство України передбачає відповідальність за невиконання наказу про облікову політику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні від 16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87, зі змінами та доповненнями.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 р. № 137, зі змінами та доповненнями.
4. Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 19.12.2006 р. № 1213, зі змінами та доповненнями.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IAS) 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки".
6. Лист Міністерства фінансів України "Про облікову політику" від 21.12.2005 р. № 31-34000-10-5/27793.

ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ ВПОРЯДКУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ І ЇХ ПРИКЛАДНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. Розглянуто теоретичні основи аналізу як конкретної економічної науки, висвітлення їх в економічних публікаціях. Пропонуються напрями вирішення деяких із цих питань, визначено можливі нові труднощі.

Ключові слова: напрями, вирішення, впорядкування, положення, основи, економічний аналіз, наука, теорія, прикладне застосування.

Yatskiv M.

FEATURES AND DIRECTIONS ARRANGE METHODOLOGICAL TERMS OF THEORY AND ECONOMIC ANALYSIS OF THEIR APPLICATIONS

Summary. Questions about theoretical basics of analyze as concrete economic science, their representation in economic works are considering. Also are offering directions of solving some of them, are possible new problems.

Keywords: directions, solving, sorting, regulations, principles, economic analysis, science, theory, application use.

1. Вступ

Успішне функціонування і подальший розвиток економіки підприємств і галузей вимагає оперативного й поточного контролю на всіх стадіях – від використання ресурсів до формування фінансового стану. Для цього слід задіяти своєчасний, дієвий та раціонально організований економічний аналіз. Його ефективність забезпечується тим, що результати аналітичних розрахунків узагальнюються й реалізуються у відповідних управлінських рішеннях.

Економічний аналіз функціонує як конкретна наука, яка посідає провідне місце в науковому пізнанні та ґрунтується на відповідних принципах, вимогах, економічних категоріях. Зважаючи на це, необхідно спиратись на системний підхід до дослідження економічних явищ та процесів, формувати науку як сукупність методологічних і практичних прийомів. Вони повинні використовуватись для розв'язання складних завдань соціального, економічного, технічного, політичного та фінансового характеру.

У теорії економічного аналізу належне місце повинні зайняти дослідження економічних показників як функції багатьох змінних, визначення форм зв'язків факторів, їх добір на підставі інформації про значущість, а також дотримання принципів побудови факторних аналітичних моделей. Тут необхідною умовою функціонування є як розвиток цієї науки, так урахування потреб практики діяльності підприємств в умовах ринкової економіки.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та прикладні проблеми функціонування та напрямів розвитку економічного аналізу досліджуються у великій кількості публікацій.

Однак їхня спрямованість одно векторна – посібники навчального та інколи популярно-пізнавального гатунку, дещо рідше – аналітичні розвідки стосовно окремих питань. Водночас, на цій ниві працювали такі відомі економісти-аналітики, як М. І. Баканов, Ф. Ф. Бутинець, В. М. Івахненко, І. І. Кіндрацька, Є. В. Мних, Г. В. Савицька, О. С. Чигринська, А. Д. Шеремет та ін. Їхній вагомий внесок, у деяких деталях незаперечний, але однозначно і безапеляційно високої оцінки йому поставити неможливо. Власне, як і будь-яким іншим теоретичним розробкам сучасної економічної науки.

3. Мета статті і постановка завдання

Практичні дослідження питань, пов'язаних з використанням ресурсного потенціалу підприємств, виробничо-фінансової діяльності та її результатів, вимагають достовірної й науково обґрунтованої методики. Ігнорування чи незнання основ теорії може призвести до того, що аналітик виявлятиме недостовірні та спотворені (свідомо або несвідомо) взаємозв'язки, закономірності та тенденції розвитку явищ, процесів, господарських операцій та управлінських рішень. Тому аналітик повинен знати теорію економічного аналізу, яка розробляє методологічні основи його забезпечення, функціонування та реального виконання. Безперечно, із заданими цілями аналітичного пошуку можливостей, шляхів, резервів поліпшення роботи суб'єктів господарювання. Закономірно, що зазначені незнання чи ігнорування можуть суттєво вплинути на результативність аналітичних пошуків, а відповідно — й на якість виявлених можливостей.

Обґрунтованість та реальність викладених міркувань підтверджується теорією та практикою економічного аналізу, його функціонуванням у

конкретних умовах господарювання. Це безперечно й однозначно вказує на існування такої проблеми в діяльності економічного блока керівної системи всіх без винятку підприємств реального сектору економіки, отже – на її актуальність. Без упорядкування сукупності питань цього блока неможливий і розвиток економічного аналізу як науки.

Мета статті – на основі досліджень та власного досвіду узагальнити та впорядкувати суперечливі та неоднозначно трактовані положення функціонування та розвитку теоретичних основ економічного аналізу як конкретної науки. Не претендуючи на абсолютну істину вважаємо, що пропозиції статті варто вдумливо осмислити, коректно прийняти – відхилити. Проте кожна інша позиція повинна мати свою незаперечну доказову базу, посилення або розглядати відхилення за суттю, розвитком та перспективою функціонування.

4. Виклад основного матеріалу

Насамперед, лише частково погоджуємось, що об'єктом економічного аналізу є процеси й операції господарської діяльності підприємства. Це обмежує коло досліджень, яке не охоплює мабуть, найважливішого — результативність дій. Можна зосередитись на операціях як разових діях, наприклад, видаванні грошей із каси в рахунок зарплати. Ширшим поняттям є процеси, наприклад, виробництва чи реалізації продукції, товарів. Але ж цим ні господарська діяльність, ні процедури розрахунків економічного аналізу не обмежуються. Тому правомірною є таке трактування – операції, процеси, результати та економічна ефективність діяльності суб'єктів господарювання реального сектору економіки [4, с. 11].

Аналітик, який шукає резерви і можливості, не може погодитись, із тим, що серед завдань його науки відсутній елемент дослідження новинок, новацій (технологій, нових товарів, нарешті – нових ринків) [4, с. 13].

Необґрунтовано вважаємо тезу про те, що існує якийсь обмежений "...базис економічного аналізу" [9, с. 9]. Навіть більше, стверджують, що таким базисом є аналіз і синтез, індукція і дедукція. І все, бо меншовагартісне розуміння (чи ігнорування) того, що конкретно існує, можна звести до міфічно придуманого базису (немовби базис — це не є основа взагалі).

Істотні різночитання будь-який практик знайде у трактуванні принципів економічного аналізу. Здавалося б, теоретичне міркування про якісь міфічні вимоги. Але це далеко не так, бо принципи будь-якої науки вирізняють її із системи подібних. І кожна не тільки мала б, але як відомо повинна мати свої наукові принципи. З іншого боку, самих принципів не повинно бути ні замало, ні забагато. Ідеальна кількість — міфічне число сім, у деяких авторів розробок [4, с.11]. Вважаємо непотрібним штучне збільшення до дев'яти, тим більше, що підвищення ефективності роботи підприємства не є принципом економічного аналізу [9, с. 21].

Неможливо в системі економічного аналізу (в теоретичному й практично застосовуваному аспектах) обійти систему факторів, їхні дії та

визначення впливу на результат. Можливо, тому такою актуальною є класифікація факторів. Погоджуємось, що треба виділяти якісь із них за послідовністю чи характером дії, чи часом (якщо є час на розрахунки), але оминати класифікацію за економічним змістом (виробничо-економічні, соціально-економічні) аналітику неприпустимо, особливо зважаючи на те, які чинники стоять за смисловим навантаженням вказаних факторів, врахування дії котрих на результати є вирішальним.

На нашу думку, практикуючим аналітикам, неправомірно та неприйнятно вважати, що стохастичний аналіз "...є доповненням і поглибленням детермінованого факторного аналізу" [4, с. 66]. Хіба для практичного виконання кореляційного чи інших видів аналізу обов'язковим є попереднє визначення впливу факторів способом елімінування і аж потім всього іншого? Адже це суто казуїстичний підхід на рівні навчально-тренувального способу вивчення так званих господарських операцій і процесів.

У суто теоретичному аспекті хочемо наголосити на так званих джерелах інформації для аналізу, серед яких пропускають технічні джерела, наприклад, проектно-кошторисну документацію на будівництво будівель і споруд. Вважають, що якість інформації чомусь має задовольнити мінімальні вимоги на мінімальному рівні управління. На нашу думку, потрібен достатньо великий обсяг інформації для розроблення варіантів та альтернатив, максимально всеохопний, без якого альтернативних рішень аналітик не запропонує.

До речі, неможливо оминати питання про ціну, вартість та собівартість інформації, потоки якої хаотично нарощуються та безсистемно використовуються. Очевидно, в системі економічного аналізу (в теоретичному аспекті) варто б визначитися хоча б із питанням про публічну звітність і її застосування для його потреб, про зовнішній аналіз і його статус.

Одним з актуальних питань, яке треба вирішити у перспективі мусить, є забезпечення безперервності економічного аналізу. Наприклад, навіть у сільському господарстві, де чітко виражена сезонність виробництва, не можна применшувати ролі безперервності аналізу. По-перше, тваринництво як галузь менш підвладне сезонним коливанням, які лише видозмінюють деякі операції технологічного процесу. По-друге, відбувається постійний пошук способів вирівнювання сезонності й вже досягнуто деяких результатів.

По-третє, функціонування ринку є постійним і безперервним і закономірно вимагає постійної і оперативної аналітичної інформації про кон'юнктуру і тенденції змін, навіть незалежно від того, сезонно чи стабільно ритмічно працює виробництво. Наближеність і адекватність інформаційного процесу виробничому забезпечить і якість економічного аналізу, і ефективність розроблених рекомендацій чи запропонованих альтернатив.

Вирішення питання про безперервність економічного аналізу передбачає уніфікацію і регламентацію аналітичної роботи. Це означатиме відхід

від традицій і досвіду, що є різноплановими для різних структур у межах однієї галузі. Так, у сільському господарстві були різні спеціалізовані підприємства з виробництва насіння зернових культур, цукрових буряків, м'яса свиней, птиці тощо. Кожен тип, поряд із традиційними багатогалузевими, мав свої методики, показники, способи організації аналітично-фінансової роботи, строки розгляду і подання результатів керівній системі. Відзначалось дублювання аналізу на різних рівнях управління і в різних органах – банку, статистики, фінансів. Одночасно з цим превалювали різні показники – валове виробництво, грошові надходження, прибутки, кредит тощо, виникали додаткові форми, пояснювальні записки з одночасною необов'язковістю деяких розрахунків.

Щоб уніфікувати аналітичну роботу, слід вирішити питання про методику тих чи інших розрахунків, куди б входили правила визначення показників і їхні нормативні значення, побудови типових таблиць, обчислення відхилення і впливу факторів, участь служб підприємства чи конкретних спеціалістів.

Для розвитку системи економічного аналізу, а саме опрацювання інформації, доцільно було б ввести регламентування обсягів розрахунків. На нашу думку [11], це означало б, що інформація, отримана за результатами економічного аналізу, мала б міститися у таблицях типових форм. Безперечно, що для кожного об'єкта такі форми треба розробляти за типовими проектами (формами із встановленою нумерацією), що дало б змогу уніфікувати користування ними. Особливо цінним такий спосіб буде для зовнішніх інвесторів (зокрема зарубіжних), оскільки порівняння можна здійснювати щодо економічної діяльності як суб'єктів господарських регіонів, держави, так і зарубіжних партнерів.

Певну роль тут відіграватимуть введені з 2000 р. положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), але накопичену в них інформацію ще треба уніфікувати у системі економічного аналізу. Гарантувати доступність і взаємоузгодженість інформаційно-аналітичних потоків для партнерів різних інвестиційних груп можна лише приблизно. Умови ж такого гарантування потребують довгих і ретельних досліджень, зокрема щодо аналітичного забезпечення [2].

Потребує диференціації та регламентування аналітична робота стосовно окремих галузей реальної економіки, особливо — ризикових, серед яких насамперед виділимо сільське господарство. Не погоджуємось із думкою, що це є так званий аналіз діяльності підприємств агропромислового комплексу (АПК). За складом АПК охоплює три сфери, кожна із яких має певні особливості й відповідну до них систему показників. Тому розв'язати групу питань, пов'язаних із застосуванням різних видів аналізу на всіх рівнях діяльності підприємства (ресурси, виробництво і реалізація продукції, витрати і собівартість, фінансові результати тощо), зокрема класифікації видів аналізу за просторовою ознакою. Недостатньо розвинені дослідження

аспектів регіонального аналізу, а зміст, методика і організація попереднього і наступного, зокрема й оперативного як різновиду наступного, мало пов'язані між собою. Ще слабший зв'язок існує між ними і регіональним на рівні галузі й економіки в цілому. До того ж практично відсутній аналіз впливу економічної діяльності на соціальний розвиток, зайнятість населення й безробіття, на екологічний стан навколишнього середовища. Це особливо актуально для сільського господарства, оскільки рівень соціального розвитку сіл порівняно невисокий, зайнятість і заробітна плата найнижчі, а вплив на екологію безпосередній і переважно характеризується як шкідливий.

Так, у Львівській області обсяг валової продукції сільського господарства за 2005–2009 рр. зріс із 4057,7 млн. грн. до 4371,2, або лише на 107,7 % з одночасним зменшенням чисельності зайнятих працівників із 212,9 тис. осіб до 175,2, або на 17,7 %. За цей період викиди підприємствами галузі шкідливих речовин в атмосферне повітря від функціонування галузі зросли з 95822,3 тонн до 120997,7, або на 126,3 % [8].

В умовах невизначеності, непередбачуваності та стохастичності ринкової ситуації перспективним напрямом розвитку економічного аналізу є застосування його прогностувальних властивостей. Для цього треба вдосконалювати попередній (перспективний) аналіз діяльності підприємств, інтегруючи його прогностні функції з менеджментом. Прогностувальні властивості економічного аналізу основані на передбаченнях напрямів розвитку процесів, що склалися і функціонують, і розроблення необхідних заходів щодо їхнього регулювання.

У практичній діяльності підприємств реалізація цих властивостей вимагає визначення очікуваної динаміки явищ чи процесів зі збереженням дії досліджуваних факторів, ступеня їхнього впливу і взаємодії. Це дасть можливість передбачити, яким шляхом і темпами розвиватимуться події і, що не менш важливо, на якій стадії треба втрутитись у цей розвиток, внести корективи. Потрібна єдність формування факторних систем прогнозованих показників, аналіз параметрів зміни тенденції і темпів, застосування економічної діагностики. Для потреб аналітичних прогнозів можна використати способи екстраполяції, експертних оцінок, в яких порівняно з макроекономічними прогнозами застосовується менша база даних, доступнішими й оперативнішими є методологічні принципи та одержувані результати.

5. Висновки

Економічний аналіз як наука повинен розвиватись в напрямі пошуку можливостей вдосконалення його теоретичних основ, з огляду на це галузеві особливості повинні ґрунтуватися на чітко установлених теоретичних засадах. Для цього пропонуємо відновити спеціальність "Облік та економічний аналіз" на рівні бакалавра, а для магістрів ввести курс "Економічний аналіз виробничих систем", із одночасним поверненням курсового проектування та іспиту з цієї дисципліни. Врешті-решт, бухгалтерський облік та аудит не є функціонально

доповнювальними дисциплінами, та й науками їх складно назвати через замкненість на нормативно-законодавчому рівні. А економічний аналіз має потенційні можливості як для вдосконалення методики й організації його виконання, так і до розвитку системи досліджуваних явищ і процесів. Подальші розвідки у висвітлених напрямках є необхідними і вкрай важливими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – [4-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 416 с.
2. Беспалова А. Г. Стандарти обліку та звітності як інформаційні передумови аналізу / А. Г. Беспалова, Є. Є. Іонін // Трансформація курсу "Економічний аналіз діяльності підприємства". – К. : КНЕУ, 2002. – С. 22–27.
3. Економічний аналіз : навч. посіб. / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – Житомир : ПП "Рута", 2003. – 680 с.
4. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз : підруч. / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній; [за

ред. проф. А. Г. Загороднього]. – [3-тє вид., переоб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 487 с.

5. Мних Є. В. Економічний аналіз : підруч. / Є. В. Мних. – [2-ге вид., перероб і доп.]. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 472 с.

6. Нападівська Л. В. Удосконалення економічного аналізу діяльності підприємств на етапі розвитку ринкових відносин / Л. В. Нападівська // Трансформація курсу "Економічний аналіз діяльності підприємства". – К. : КНЕУ, 2002. – С. 340–344.

7. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посіб.] / Г. В. Савицька. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 668 с.

8. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Ч. 1. – Львів, 2010. – 365 с.

9. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз : навч. посіб. / Н. В. Тарасенко. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – Львів : Новий Світ – 2000, 2004. – 344 с.

10. Чебан Т. М. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Т. М. Чебан, Т. А. Калінська, І. О. Дмитрієнко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 214 с.

11. Яцків М. І. Теорія економічного аналізу : підруч. / М. І. Яцків. – Львів : Світ, 1993. – 216 с.

УДК 657.62

Гадзевич О. І., Борух О. С.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОБЛІКОВОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. Охарактеризовано роль та основні функції облікової роботи як складової обліково-аналітичного забезпечення процесу управління підприємством в умовах кризи. Обґрунтовано поняття ефективності роботи бухгалтерії, розглянуто її основні показники. Запропоновано шляхи підвищення ефективності облікової роботи на підприємстві.

Ключові слова: облікова робота, ефективність, криза.

Hadzevych O., Boruh O.

INCREASE OF THE ACCOUNTING EFFICIENCY IN CRISIS SITUATIONS

Summary. Description of the role and the main functions of accounting as a part of accounting and analytical support of the crisis management is given in the article. An accounting concept of efficiency is reasonable and its key indicators are considered. The ways of increase of the accounting efficiency are offered.

Keywords: accounting, efficiency, crisis.

1. Вступ

В умовах соціально-економічної нестабільності більшість українських підприємств відчувають вплив внутрішніх та зовнішніх кризових чинників, що вимагає посиленої уваги до процесу управління господарською діяльністю. Цей процес відбувається під тиском певних обставин, що дозволяє керівництву оперативно та раціонально вирішувати наявні проблеми за допомогою інструментів аналізу, планування, контролю тощо [6, 21].

За таких умов виникає потреба у надійному джерелі формування потоку інформації про госпо-

дарську діяльність підприємства. Саме бухгалтерський облік виступає важливим елементом системи ефективного антикризового управління. Правильно організована робота облікового апарату підприємства підвищить ефективність управління підприємством у кризових умовах.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам ефективності процесу організації облікової роботи, окремим його аспектам увагу приділяли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В. С. Лень, Л. В. Нападівська, Б. Нідлз, М. С. Пушкар, Л. К. Сук, І. Ф. Шерр та ін. Проте мало уваги при-

ділялось саме проблемам підвищення ефективності роботи бухгалтерії підприємства в кризових умовах.

3. Постановка завдання, мета статті

З огляду на те, що бухгалтерська інформація забезпечує контроль за збереженням активів та господарською діяльністю підприємства, у зв'язку з чим є важливим засобом зміцнення його фінансового стану, облікова робота підприємства в умовах кризи має бути ефективною.

Для облікового забезпечення процесу управління підприємством в умовах соціально-економічної нестабільності особливого значення набуває процес організації бухгалтерії. Важливість даного підрозділу підприємства пояснюється його основними функціями, таким як:

- облікова (інформаційна);
- контрольна;
- аналітична [7, 681].

Метою даної статті є дослідження змісту облікової роботи з позиції потужного інструмента формування обґрунтованої інформації та системи заходів підвищення ефективності роботи з урахуванням впливу кризових чинників на господарську діяльність підприємства.

4. Виклад основного матеріалу

Під ефективністю облікової роботи слід розуміти зіставлення її результатів із витраченими ресурсами: трудовими, матеріальними, фінансовими, інформаційними тощо. За таких умов слід виділити складові системи бухгалтерського обліку на підприємстві, на які слід звернути увагу при організації облікової роботи в кризових умовах (рис. 1). Саме організаційний елемент даної системи забезпечує той чи інший характер співвідношень між кадровою, матеріальною та інформаційною складовими.

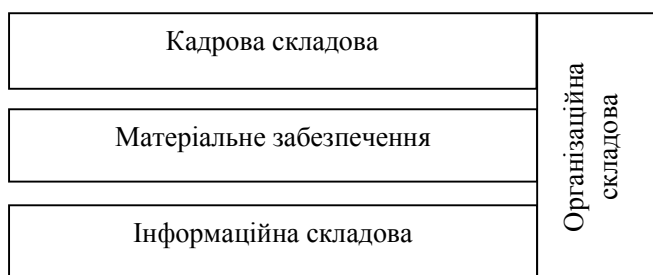

Рис. 1. Система бухгалтерського обліку підприємства

Першочергове завдання підприємства в кризовий період – збереження активів і мінімізація витрат, що є можливим за умови тіснішої взаємодії облікових працівників і керівництва підприємства.

Важливими показниками, що характеризують рівень ефективності облікових робіт, є трудомісткість та коефіцієнт зміни трудомісткості. Розрахунок коефіцієнта зміни трудомісткості визначається співвідношенням трудомісткості базового до розрахункового періодів.

Також для відображення ефективності організації обліку на підприємстві в умовах кризи є показник навантаження на одного облікового працівника, який розраховується як співвідношення

середньооблікової чисельності працівників в певному звітному періоді з чисельністю облікового апарату підприємства в цьому періоді [7, 683].

У певній мірі ефективність роботи бухгалтерії може характеризувати показник рівня непрямих непродуктивних витрат по підприємству. Так, внаслідок неефективної роботи бухгалтерії підприємство може сплачувати різні штрафи, пені та неустойки, які є непродуктивними витратами. При цьому рівень непродуктивних витрат можна розраховувати до різної бази, наприклад: до загального рівня витрат по підприємству; до операційних витрат; до витрат на утримання бухгалтерії; до обсягів реалізації; до операційного прибутку тощо. Узагальнено рівень непродуктивних витрат доцільно визначати співвідношенням величини непродуктивних витрат до обсягу реалізації продукції в певному звітному періоді. Таким чином, витрати на облік не повинні перевищувати економічного ефекту, одержаного від практичного використання облікової інформації [7, 684].

Зниження витрат на утримання облікового персоналу, то це в першу чергу пов'язане із зменшенням премій і надбавок. Однак слід забезпечити альтернативи заробітної плати: премії за особливі досягнення, нематеріальні заходи і т. д. Забезпечення певних стимулів і заохочень з метою підвищення продуктивності роботи облікового апарату підприємства є необхідною умовою її оптимізації в кризових умовах. Наприклад, доцільно поставити розмір заробітної плати облікового персоналу в пряму залежність від ступеня оперативності надання бухгалтерської інформації для управлінських цілей.

Широкого застосування на Заході набуло переведення певної частини облікового персоналу в «віртуальний» чи «домашній» режим роботи. За допомогою сучасних інформаційних технологій можна мінімізувати витрати на оренду робочого приміщення і втрачену вигоду від здачі в оренду таких площ.

Важливим в організації роботи облікового апарату є правильне розміщення облікових кадрів на окремих ділянках облікового процесу і ефективне використання технічних засобів обліку, що забезпечують економічне, високоякісне ведення бухгалтерського обліку і здійснення контролю. Керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови для цього, забезпечити неухильне виконання всіма підрозділами, службами та працівниками, причетними до бухгалтерського обліку, правомірних вимог бухгалтера щодо дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів [1].

Бухгалтер – це особа, що відіграє важливу роль на всіх етапах управління та може зорієнтувати керівника щодо таких питань:

- оцінки реального стану підприємства та його фінансової спроможності;
- фінансового плану надходжень та витрат;
- динаміки простроченої заборгованості підприємства;
- фактів наявності вільних грошових коштів у розпорядженні підприємства і можли-

вість вчасного погашення заборгованості перед контрагентами, податковими органами тощо.

- динаміки продажу, асортименту продукції, що приносить найбільший дохід.

Бухгалтер в системі антикризового управління стає ще й аналітиком. Він повинен бути забезпечений не лише статистичними даними, а й інформацією про платоспроможність основних боржників, що сприятиме ефективному плануванню відносин з контрагентами на найближчу перспективу, а також для обліку резерву сумнівних боргів із застосуванням абсолютної суми сумнівної заборгованості згідно з обліковою політикою підприємства [7, 86].

Для стабілізації стану розрахунків за дебіторською та кредиторською заборгованістю необхідно забезпечити контроль за зобов'язаннями. З цією метою відповідні статті балансу можна звести до двох: дебітори та кредитори. Крім того, розподіл інформації доцільно здійснювати по тижнях і термінах оплати.

Вся облікова робота на підприємстві регламентується тими чи іншими нормативними документами, що вимагає набуття бухгалтером-економістом ще й вмінь і навичок юриста. Наприклад, поширеним способом оптимізації витрат підприємства в умовах кризи є зменшення фонду оплати праці (і, як наслідок, нарахувань єдиного соціального внеску). Бухгалтер повинен володіти інформацією щодо законного оформлення і здійснення цього процесу. Підприємство повинно виплатити всім особам, які підлягають скороченню, вихідну допомогу у розмірі не менше середньомісячного заробітку. При цьому обліковий працівник повинен керуватися Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 року № 100 «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати», а саме: розмір середньомісячної заробітної плати розраховується з виплат за останні 2 календарні місяці роботи, що передують місяцю звільнення працівника з роботи [2].

З 1 січня 2011 року усі податки систематизовано та зібрано в одному законодавчому документі – Податковому кодексі України. Від облікових працівників вимагається детальне та водночас оперативне опрацювання і розуміння норм цього документу.

Відповідність фінансової звітності встановленим вимогам та своєчасність її представлення є предметом ретельного контролю. Адже затримки в її поданні, недостовірність та інші подібні сигнали можуть свідчити або про свідомі дії, або про низький рівень кваліфікації персоналу [3, 208].

Процес забезпечення керівництва підприємства своєчасною, доказовою і достовірною інформацією для прийняття управлінських рішень гальмується, як правило, через наявність таких основних проблем:

- порушення методології ведення обліку;
- недотримання деяких вимог положень облікової політики підприємства;

- недостовірність та спотворення інформації тощо [5, 742].

Бухгалтери структурних підрозділів подають інформацію про виробничі процеси свого підрозділу кожний із своєї позиції, хоча при цьому половина інформації дублюється. Для вирішення проблем недостовірності даних бажано збирати інформацію із різних джерел, що підвищить ефективність отриманих результатів.

Бухгалтерський облік, особливо в системі кризових тенденцій, загроз підприємства – це не лише потужний інструмент формування обґрунтованої інформації. В руках несумлінних людей він може слугувати засобом шахрайства, афер і фальсифікацій.

Має значення не так збіг даних балансу та звіту про фінансові результати підприємства із даними первинних документів, як відображення останніми змісту господарської діяльності і процесу формування витрат. Зокрема, виникає необхідність запобігання і суттєвої мінімізації втрат, насамперед, безконтрольного списання сировини, матеріалів, вузлів тощо. Доцільність вбачається у:

- формуванні балансу сировини на основі результатів реального зважування чи вимірювання;
- посиленні контролю у місцях зберігання залишків товарно-матеріальних цінностей;
- організації суворого пооб'єктного обліку витрат при виконанні підрядних робіт.

Варто зазначити, що функція збереження майна в антикризовому управлінні підприємством реалізується через інвентаризацію як методичний інструмент для контролю достовірності даних бухгалтерського обліку, звітності і балансу підприємства, належне проведення якої забезпечить керівництво важливою з антикризових позицій інформацією.

Лише за умови, що бухгалтер-практик чітко усвідомить мету облікового процесу, призначення одержуваної інформації та ступінь її достовірності, облікова робота стає ефективною, дієвою і доцільною.

5. Висновки

Розгляд сутності облікової роботи з позиції інструмента формування обґрунтованої інформації та системи заходів підвищення ефективності даної роботи з урахуванням впливу кризових чинників на господарську діяльність підприємства дозволяє стверджувати, що облікова робота за таких умов з огляду на виконувані нею функції має бути ефективною. Витрати на її проведення та отримання відповідних результатів мають бути меншими від економічного ефекту, одержаного від практичного використання бухгалтерської інформації. Проаналізувати рівень ефективності облікових робіт на підприємстві можна за допомогою показників трудомісткості та коефіцієнта зміни трудомісткості, навантаження на одного облікового працівника, визначення рівня непродуктивних витрат.

Заходи щодо підвищення ефективності облікової роботи запропоновано наступні:

- зниження рівня непрямих непродуктивних витрат, пов'язаних з роботою бухгалтерії, насампе-

ред завдяки посиленню контролю за дотриманням вимог тих чи інших нормативних документів;

- оптимальне розміщення облікових кадрів на окремих ділянках облікового процесу та ефективне використання технічних засобів обліку;

- підвищення контролю за дотриманням обліковими працівниками методології ведення обліку, положень облікової політики підприємства;

- для вирішення проблем недостовірності даних бажано збирати інформацію із різних джерел, що підвищить ефективність отриманих результатів;

- забезпечення певних стимулів і заохочень з метою підвищення продуктивності роботи облікового апарату підприємства

Запропоновані заходи повинні стати предметом подальших досліджень в системі антикризових цілей підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні": закон України від 16 липня

1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

2. «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати»: постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 року № 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

3. Белова Н., Бобро А., Винокуров Д. та ін. Справжній бухоблік. — Х.: Фактор, 2005.— 1072 с.

4. Бухгалтерський облік в Україні: навч. посіб. / [під заг. ред. Р. Л. Хом'як]; [7-е вид., доп. і перероб.]. - Львів : Інтеллект-Захід, 2008. – 1224 с.

5. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / В. О. Василенко – К.: ЦУЛ, 2003. – 504 с.

6. Організація бухгалтерського обліку. навчальний посібник / [за редакцією В. С. Леня] – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 696 с.

7. Черненко Л. В. Контроль у системі управління дебіторською заборгованістю / Л. В. Черненко // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 85-90.

УДК 338.242:124

Ліпич Л. Г., Гадзевич І. О.

СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті розглядаються особливості антикризового управління в сучасних умовах господарювання, наводяться основні визначення поняття «антикризове управління підприємством» та його методи. Процеси проведення санації та реструктуризації розглядаються як основні методи подолання кризового стану на підприємстві.

Ключові слова: антикризове управління, санація, реструктуризація, банкрутство.

Lipych L., Hadzevych I.

ESSENCE AND METHODS OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF ENTERPRISE

Summary. In the article the necessity of anticrisis management in modern business environment, the main definition of «anticrisis management» and methods of overcoming the crisis in the enterprise are considered. Processes of reorganization and restructuring of enterprises are examined as main methods of overcoming the crisis.

Keywords: anticrisis management, reorganization, restructuring, bankruptcy.

1. Вступ

У вітчизняній економіці в останній час все більше уваги приділяється вивченню та аналізу можливостей та шляхів виходу з економічної кризи, яка охопила майже всі сфери національної економіки. Сучасна економічна ситуація характеризується активним розвитком кризових явищ на мікрорівні, що підтверджується значною кількістю збитково працюючих підприємств, швидкими темпами зростання кредиторської та дебіторської заборгованості, збільшенням кількості справ про банкрутство. Все це потребує використання у діяльності господарюючих суб'єктів спеціальних

механізмів та процедур, спрямованих на підвищення ефективності їх діяльності, подолання кризових явищ та недопущення банкрутства і ліквідації підприємств. Антикризове управління, яке виникло досить недавно, сьогодні вже є одним з найбільш поширених видів менеджменту. Постало питання «Як керувати підприємством яке перебуває на межі банкрутства та чи доцільно це робити?». Це дало початок для формування та розвитку нового типу внутрішньофірмового управління – антикризового, яке є свого роду синтезом вивчення кризових явищ, розробки термінових заходів з подолання банкрутства та розробки стратегій ризик-менеджменту,

який дозволяє визначати та по можливості зводити до мінімуму вплив кризових факторів на господарську діяльність підприємства.

2. Аналіз досліджень і публікацій

Удосконаленню стратегії управління підприємством у кризових умовах приділяється значна увага, про що свідчать ґрунтовні розробки теоретичних положень антикризового менеджменту. Питання сутності, специфіки завдань та інструментарію антикризового управління на рівні підприємства в умовах ринкової економіки стали предметом наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних економістів Е. Альтмана, Р. Келлера, І. Ансоффа, Т. Таффлера, А. Большакова, В. Василенка, І. Бланка, Л. Лігоненка, М. Пашути, О. Терещенка, А. Чернявського та інших. Високо оцінюючи проведені дослідження, окремі аспекти антикризового управління підприємств залишилися невирішеними.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є розглянути особливості антикризового управління в сучасних умовах господарювання, процеси проведення санації та реструктуризації, як основні методи подолання кризового стану на підприємстві.

4. Виклад основного матеріалу

У зарубіжних і вітчизняних працях антикризове управління зазвичай розглядається як макро-економічна проблема.

Предметом антикризового управління є проблеми, прогнозовані і реальні фактори кризи, тобто прояви всієї сукупності загострення протиріч.

Будь-яке управління певною мірою має бути антикризовим або ставати таким в період кризового розвитку системи (організації). Ігнорування цього положення веде до негативних наслідків, а врахування - сприяє безболісному, з мінімальними негативними наслідками, перебігу кризових ситуацій. Антикризове управління як тип управління, здатного передбачити кризи і запобігати їм, пом'якшувати їх перебіг, ліквідувати негативні наслідки та перетворювати їх у позитивні зміни, є одним з факторів розвитку економічної системи.

Професор Василенко В. О. трактує антикризове управління як управління, у якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів зі зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для наступного розвитку [1, 23]. Професор Лігоненко Л. О. визначає антикризове управління як складову менеджменту підприємства в цілому, що являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства [2, 57]. Більшість авторів, характеризуючи сутність антикризового управління, ставлять акценти на своєчасному виявленні фінансової кризи та попередженні банкрутства, залишаючи поза увагою такий напрямок антикризового менеджменту як управління санацією підприємства.

Дещо інший підхід до розуміння антикризового управління застосовується у працях зарубіжних вчених. Так, відомий німецький економіст професор Келлер звертає увагу на те, що поняття «антикризовий менеджмент» є таке ж багатогранне, як і фінансова криза. Келлер пропонує таке визначення антикризового менеджменту: «це особлива форма управління, пріоритетним завданням якого є попередження чи подолання всіх процесів, які здатні створити суттєву загрозу для життєдіяльності підприємства чи навіть унеможливити його функціонування» [3, 75].

На нашу думку, антикризове управління – це система управлінських заходів з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ та причин їх виникнення на всіх рівнях економіки. Антикризове управління базується на загальних принципах і методах, які притаманні управлінським процесам. Головною метою антикризового управління є забезпечення стійкого фінансового стану в результаті своєчасного реагування на зміни, викликані зовнішнім середовищем (економічні, політичні, соціальні, міжнародні тощо) через введення в дію антикризових інструментів, що дають змогу усунути тимчасові фінансові ускладнення на підприємстві та подолати симптоми банкрутства.

Можливість антикризового управління визначається, в першу чергу, людським фактором. Усвідомлена діяльність людини дає змогу відшукувати шляхи виходу з критичних ситуацій, концентрувати зусилля на вирішенні найбільш складних проблем, використовувати накопичений досвід подолання криз, пристосовуватися до ситуацій, що виникають. Крім того, можливість антикризового управління визначається і знанням циклічного характеру розвитку соціально-економічних систем. Це дає змогу передбачати кризові ситуації, готуватися до них.

Актуальність питань антикризового управління для вітчизняних підприємств вимагає не лише формування чіткої термінології, але й методології, за допомогою якої можна визначити, які саме методи антикризового управління потрібні конкретному підприємству.

Основні методи антикризового управління розподіляють на дві групи, залежно від результатів, які отримує підприємство в разі їх застосування [4, 57].

Перша група – тактичні методи. До них відносяться: санація, даунсайзинг та банкрутство. Застосування цих методів спрямовано на швидке покращення фінансових показників підприємства, тобто подолання наслідків кризи.

Друга група включає стратегічні методи: ліквідація, створення нових підприємств, регуляризація, модернізація, злиття, диверсифікація, реструктуризація і реінжиніринг. Результати їхнього застосування підприємство відчуває, як правило, не одразу, проте їх використання змінює сутність бізнесу, його якісні характеристики, такі, як конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість, клієнтоорієнтованість, інноваційність. Сутнісна ха-

рактеристика та сфера застосування деяких методів наведені у таблиці.

Існування значної кількості методів пов'язане з наявністю різних підходів до антикризового управління підприємством та різною природою причин самих кризових явищ (невідповідність стратегії підприємства умовам зовнішнього оточення, невідповідність реальних цілей фірми, існуючої організації обраній стратегії). Відповідно до того, що є причиною кризи, підприємству слід

вибирати метод, який краще за інші допоможе усунути ці причини.

Виділяють три основні підходи до антикризового менеджменту [5]: активний, реактивний та плановий (прогнозний). Різниця між ними полягає у тому, як і коли підприємство реагує на кризові явища.

Активний підхід використовують відносно невеликі фірми, що швидко розвиваються. Вони досить швидко виявляють відхилення показників

Таблиця 1

Класифікація методів антикризового управління

Метод	Сутність та застосування
Даунсайзинг	Зменшення виробничих потужностей та чисельності виробничого та управлінського персоналу підприємства відповідно до реального попиту та ринкових можливостей. Використання цього методу призводить до значного скорочення постійних витрат, зменшення собівартості продукції.
Банкрутство	Визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.
Санація: - зовнішня - внутрішня	система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства боржника в довгостроковому періоді. Застосовується при виникненні загрози банкрутства [8]; сукупність усіх можливих заходів, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення за рахунок власних джерел. Застосовується при виникненні загрози банкрутства.
Ліквідація	Припинення діяльності підприємства, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.
Регуляризація	Впровадження сучасних підходів до управління підприємством. До таких підходів належать: формування системи стратегічного планування та управлінського обліку, створення комплексної системи фінансового контролю та планування, автоматизованої системи обліку, повноцінних маркетингових служб тощо. За допомогою цього методу підприємства формують системи управління, що спроможні вирішувати великий обсяг складних задач, пов'язаних із роботою в ринкових умовах, виходом на міжнародні ринки. Нові системи управління дозволяють спрямовувати ресурси підприємств на подальший стабільний розвиток.
Злиття	Об'єднання у межах однієї організації різних стадій виробництва та розподілу, різних видів діяльності. Застосування цього методу стає доцільним тоді, коли така інтеграція призводить до суттєвої економії на масштабі чи до значного зменшення транзакційних витрат.
Реінжиніринг	Полягає у перепроектуванні бізнес-процесів підприємства. За рахунок скорочення зайвих ланок та операцій в бізнес-процесах, зайвих витрат часу та інших ресурсів, реінжиніринг дозволяє досягти різкого, стрибкоподібного підвищення показників ефективності діяльності, таких як продуктивність праці, час обслуговування чи виготовлення продукції, собівартість тощо.
Диверсифікація	Розширення сфери діяльності суб'єкта господарювання в будь-якому напрямі, щоб не бути залежним від одного ринку. Застосовується на початку створення підприємства та при перших ознаках кризи.
Реструктуризація	Здійснення організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм господарювання, які можуть забезпечити підприємству фінансове оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва. Доцільно застосовувати на ранніх етапах життєвого циклу підприємства та коли вже криза неминуча, проте на цьому етапі реструктуризація проходить складніше. Проводиться з метою подолання причин стратегічної кризи та кризи прибутковості [8].

діяльності фірми від нормальних параметрів, аналізують причини та швидко вживають заходів для подолання причин та наслідків кризи.

Використання реактивного підходу притаманне великим підприємствам, що мають тривалу історію успішної діяльності. Такі фірми зазвичай довго не визнають сигналів про формування кризових явищ і починають вживати антикризових заходів, коли криза набуває значного масштабу.

Прогнозний підхід частіш за все використовується компаніями, що активно розвиваються та мають сучасні системи управління. Цей підхід полягає у постійному аналізі характеристик внутрішнього та зовнішнього середовища та прогнозуванні можливості виникнення кризових явищ.

При прогнозованому підході частіш за все немає необхідності вживати тактичних заходів, тоді як при реактивному основна увага керівників концентрується саме на них.

Для більшості підприємств, що опинилися у кризовому становищі, першими найбільш сприятливими методами, що стають у нагоді, є санація і реструктуризація. Метод санації об'єднує сукупність заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, спрямованих на швидке покращення фінансових показників підприємства за рахунок зміни структури активів та пасивів підприємства.

Метою санації є покриття поточних збитків і усунення причин їх виникнення, збереження або відновлення ліквідності і платоспроможності підприємства, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничого значення [6].

Санація передбачає реалізацію мети за рахунок кращого використання чи додаткового залучення ресурсів, збереження підприємства діючим, у тому числі збереження робочих місць, створення можливості проведення розрахунків з кредиторами та отримання прибутку підприємства на основі наявних фінансових, організаційних, правових, виробничих, техніко-технологічних можливостей.

Результати санації в більшості випадків мають тимчасовий характер, якщо їх не закріплено структурними реформами. Санація включає систему заходів щодо відновлення прибутковості і конкурентоспроможності, які властиві реструктуризації, але і фінансові заходи, направлені на відновлення ліквідності і платоспроможності.

Метою проведення реструктуризації є створення повноцінних суб'єктів підприємницької діяльності, здатних ефективно функціонувати за умов переходу до ринкової економіки та виробляти конкурентоспроможну продукцію, що відповідає вимогам товарних ринків [7].

Процес реструктуризації можна розглядати як спосіб усунення суперечностей між вимогами ринку й застарілою логікою дій підприємства. По суті, реструктуризація підприємства трактується як здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, управління ним, форм власності, організаційно-правових форм, як здатність фінансо-

вого оздоровлення підприємства, збільшення обсягу випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва. У процесі реструктуризації змінюються цілі підприємства, здійснюється організаційна перебудова, відбувається поділ активів, переглядаються ринки та оптимізуються ресурси. Отже, процедуру реструктуризації можна визначити як комплекс заходів, спрямованих на відновлення стійкої технічної, економічної та фінансової життєздатності підприємств.

5. Висновки

Антикризове управління – це система управлінських заходів з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ та причин їх виникнення на всіх рівнях економіки.

Розробка та реалізація стратегій діяльності підприємства в умовах кризових ситуацій дозволяє керівнику постійно стежити за ситуацією і мислити перспективно, що дає змогу безболісно пережити ситуацію, що виникла.

Успішне антикризове управління потребує використання різних методів. До головних методів антикризового управління слід віднести такі: даунсайзинг, банкрутство, санація, ліквідація, регуляризація, злиття, реінжиніринг, диверсифікація, реструктуризація. Відповідно до причин кризи, підприємству слід вибирати метод, який краще за інші допоможе їх усунути.

Впровадження антикризового управління в практику господарювання вітчизняних підприємств є необхідним детермінантом виходу їх з кризи.

Фінансовий стан більшості українських підприємств свідчить про актуальність впровадження антикризового управління, зокрема проведення санації і реструктуризації підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством / В. О. Василенко. – К.: Цул, 2003. – 504 с.
2. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : підручник / Л. О. Лігоненко. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. — 824 с.
3. Keller R. Unternehmenssanierung: aussergerichtliche Sanierung und gerichtliche Sanierung. – Berlin: Verl. Neue Wirtschafts-Briefe, 1999. – 271 S.
4. Нізалов Д. В. Антикризове управління: вибір методів / Д. В. Нізалов // Нац. університет „Києво-Могилянська академія”. Наукові записки. Том 9. Економічні науки, 2001. – С. 56–58.
5. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / [под ред. А. П. Градова]. – СПб., 1996. – 510 с.
6. Карпунь І. Н. Антикризові заходи на підприємстві: управління, стратегія, цілі та завдання: монографія / І. Н. Карпунь – Львів: “Магнолія-2006”, 2008. – 440 с.
7. Семенченко Н. В. Проблеми реструктуризації великих підприємств / Н. В. Семенченко // Інвестиції: практика і досвід. – 2009. – №2. – С. 23-26.
8. Жукова Н. К. Сучасні методи антикризового управління підприємством / Н. К. Жукова //

Замощенко Т. В., Голишевська Л. В.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ НА ФІНАНСОВО- ГОСПОДАРСЬКІ РІШЕННЯ

Анотація. Розглянуто стан існуючої податкової системи в Україні та проаналізовано вплив непрямих податків на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Ключові слова: податок, прями податки, непрямі податки, мито, акцизний збір, податок на додану вартість, податкова система, оподаткування, податкова ставка.

Zamoschenko T., Holyshevska L.

ANALYSIS OF INDIRECT TAXES IN FINANCIAL AND BUSINESS SOLUTIONS

Summary. In the article the status of existing taxation system in Ukraine is considered and studied in the article is the influence of indirect taxes, excises in particular, on the financial and economic activity of enterprises in conditions.

Keywords: tax, direct taxes, indirect taxes, customs duty, excise duty, value added tax, the tax system, taxation, the tax rate.

1. Вступ

Податкова система є основою фінансово-кредитного механізму державного регулювання та одним із найважливіших важелів впливу на економіку. Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу України. Податки, що можуть входити до податкової системи класифікуються за досить різними ознаками. Непрямі податки впливають на фінансово-господарську діяльність підприємств по двох основних напрямках: на результати діяльності суб'єктів господарювання через включення податку до ціни реалізації продукції або послуг; на фінансовий стан підприємства через іммобілізацію обігових коштів.

В кожній країні система оподаткування є визначальною складовою економічної безпеки, забезпечує фінансову базу держави. Серед досить великої кількості проблемних питань на цьому шляху є задача відповідності законодавства щодо непрямого оподаткування. Отже, визначення впливу непрямих податків на фінансово-господарські рішення в наш час є досить актуальним.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розглядаючи наукові надбання вчених можна спостерігати, що пошук оптимальних принципів оподаткування здійснюють науковці багатьох поколінь. Значну увагу даній проблемі приділяють відомі вітчизняні вчені-економісти: І. Данко, І. Педь, М. Гончарук, О. Череднеченко, В. Ткаченко, О. Десятнюк. Ці роботи присвячені теоретичному обґрунтуванню та уточненню визначення основних понять податкової системи, його суті та значення в сучасних економічних відносинах, удосконаленню нормативної бази.

Проте згадані авторами в наукових працях питання аналізу економічного впливу непрямих податків на фінансово-господарські рішення багато

в чому залишаються дискусійними і потребують широкого розгляду та глибокого дослідження.

3. Мета статті і постановка завдання

Метою статті є аналіз існуючої податкової системи України, розгляд впливу непрямих податків на фінансово-господарські рішення.

4. Виклад основного матеріалу

В економіці України непрямі податки відіграють надзвичайно важливу роль. Вони становлять значну частку дохідної частини державного бюджету і виступають одним з істотних засобів перерозподілу національного доходу. Непрямі податки включаються у вигляді надбавки до ціни товару або послуги, а тому є одним із важелів впливу держави на споживання, а отже, й на виробництво товарів та послуг.

В умовах економічної трансформації в Україні справляються такі непрямі податки: податок на додану вартість (далі ПДВ), тобто універсальний акциз, акцизний збір (специфічний акциз) та мито. ПДВ оподатковуються усі товари й послуги, окрім звільнених від оподаткування відповідно до чинного законодавства. На відміну від ПДВ, акцизний збір використовується для оподаткування обмеженого переліку товарів. Мито справляється при перетині товарами митних кордонів держави.

ПДВ є частиною новоствореної вартості виробництва та обігу і його сума входить до ціни продажу товарів, робіт та послуг. Головний недолік ПДВ полягає в тому, що його тягар лягає виключно на фізичних осіб, кінцевих споживачів товарів та послуг[2].

Чільне місце в структурі непрямих податків займає акцизний збір. Це непрямий податок на окремі товари, продукцію, визначені законом, як підакцизні, які включаються до ціни таких товарів. Акциз підлягає оплаті лише споживачем та виробником оподаткованого товару.

Податки є економічною базою функціонування держави та важливою формою регулювання ринкових відносин. Податки – основний доход державного бюджету. В світі вони складають від 80% до 97% доходної частини державного бюджету. Все, що зв'язано з потребами держави, заключено у податках.

Непрямі податки впливають на фінансово-господарську діяльність підприємств по двох основних напрямках:

- на результати діяльності суб'єктів господарювання через включення податку до ціни реалізації продукції або послуг, а також до ціни сировини, придбаній підприємством. При цьому часто виникає подвійне оподаткування — зокрема вартість імпортованої продукції оподатковується ПДВ після нарахування акцизного збору й мита. За найгіршого сценарію підприємство може втратити окремі ринки збуту, відмовитися від певного напрямку господарювання або взагалі збанкрутувати;

- на фінансовий стан підприємства через іммобілізацію обігових коштів, що виникає, внаслідок особливостей сплати податків до бюджету[8].

На наш погляд, один із важливих наслідків впливу непрямих податків полягає у потенційних змінах якості кінцевої продукції. Якість є однією з ознак, за якими споживач обирає товар чи послугу. На рівень якості впливають різноманітні фінансово-господарські рішення суб'єкта господарювання, зокрема щодо виробничих технологій, сировини та матеріалів, додаткових інвестицій у модернізацію устаткування, придбання і встановлення систем контролю. Визначення рівня якості також залежить від ситуації на ринку, зокрема рішень конкурентів та регулювання з боку державних органів і наявності достатніх фінансових ресурсів для забезпечення програм з підвищення якості. Одним із чинників, що може зумовлювати господарські рішення керівництва підприємства щодо якості, є система оподаткування та її окремі складові.

Відсоткова ставка непрямого податку застосовується до загальної вартості товару, а отже, оподатковується уся сукупність ознак. При запровадженні фіксованої ставки оподатковується лише кінцевий набір ознак, що використовується для визначення товару в законодавстві, оскільки вичерпний опис оподаткованого товару звичайно є складним, а інколи й неможливим. При застосуванні ставки податку з одиниці продукції якість не належить до оподатковуваних властивостей, а тому може зростати[7].

Розглянемо можливість впливу непрямих податків залежно від ставки та рішення підприємств щодо якості продукції, яка випускається і пропонується на вітчизняному ринку. ПДВ в Україні розраховується за ставкою у відсотках (20% або 0%) від бази оподаткування, а з 01.01.2013 року ставки будуть 17% і 0%[6].

В умовах застосування фіксованої ставки відношення цін дорожчих і дешевших товарів зменшуватиметься зі зростанням абсолютного розміру ставки. Зважаючи на те, що продукція вищої якості звичайно коштує дорожче, відношення цін можна розглядати як

своєрідну премію за якість для споживача. Таким чином, при застосуванні фіксованих ставок високоякісні товари стають привабливішими на ринку порівняно з низькоякісними, а при запровадженні відсоткової ставки - навпаки.

Акцизний збір може обчислюватися: за ставками у процентах до обороту з продажу; у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції); одночасно за ставками у процентах до обороту з продажу та у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції).

Непрямі податки є важливим джерелом доходів урядів більшості розвинутих країн світу. Протягом тривалого часу як основним джерелом бюджетних доходів держави використовували прямі податки. Однак при зростанні мобільності капіталу і загострення міжнародної податкової конкуренції у сфері прямого оподаткування мали наслідком поступового підвищення фіскального значення непрямих податків[8].

Як видно з табл. 1, на сучасному етапі розвитку податкових систем країн світу непрямі податки посідають важливе місце у фінансуванні держави.

Таблиця 1

Частка непрямих податків у податкових надходженнях окремих країн ЄС*

Країна	Частка непрямих податків, %	
	у загальному обсязі податкових надходжень	у ВВП
Італія	35,2	8,7
Німеччина	31,1	6,2
Франція	36,1	7,2
Австрія	34,7	7,8
Великобританія	37,7	7,0
Фінляндія	32,2	8,7
Польща	40,6	7,2
Латвія	39,7	6,5
Естонія	39,9	8,2
Кіпр	51,0	9,3

* Педь І. В. Специфічні непрямі податки в національній податкових системах країн світу / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 4. – С. 85-90

Спосіб сплати податку характеризує особливість реалізації платником податків обов'язку по перерахуванню засобів у чи бюджет спеціальні фонди. Існують три основних способи сплати податку:

1) кадастровий спосіб сплати податків, в основі якого лежить перерахування суми відповідно до визначеної шкали, заснованої на визначеному виді майна. Застосовується при численні і стягуванні прямих реальних доходів.

2) деклараційний спосіб реалізації платником податків обов'язку по сплаті податку на основі подачі в податкові органи офіційної заяви (декларації) про отримані доходи за визначений період і свої податкові зобов'язання.

3) попередній спосіб, застосовуваний в основному при безготівковому утриманні і складається в тім, що податки утримуються з джерела доходу.

Найбільшими податками на споживання, що стягуються в західних країнах, є акцизи специфічні, тобто податки на окремі види (групи) споживчих товарів, послуг; та універсальні, що оподатковують валовий оборот комерційного чи промислового підприємства. Найпоширенішою формою універсального акцизу є податок на добавлену вартість. У загальній сумі непрямих податків специфічні акцизи і ПДВ становлять близько 90% надходжень [5]. Розглянемо структуру податкових надходжень у країнах з ринковою економікою:

Як вважають економісти, на основі еволюції податкових систем різних країн співвідношення

Удосконалення податкової системи в Україні повинно ґрунтуватися на таких засадах, як загальне спрощення правової бази оподаткування, забезпечення зрозумілості норм основного законодавчого акта з оподаткування; зниження рівня податкового навантаження на суб'єкти оподаткування; введення податку на нерухомість; стимулювання здійснення реінвестицій, а також направлення коштів на інноваційну діяльність, проведення документальних і прикладних наукових досліджень та впровадження нововведень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Таблиця 2

Структура податкових надходжень у країнах із ринковою економікою, %

Країни	Особистий прибутковий податок	Податок на прибуток	Внески на соціальне страхування		Податок на споживання	Акцизи	Інші податки
			Робітників і службовців	підприємців			
США	35,8	7,3	11,6	16,6	7,6	6,8	14,3
Англія	28,9	11,0	6,6	10,6	16,6	12,3	14
Німеччина	27,4	4,7	15,9	18,8	17,0	9,4	6,8
Франція	11,8	5,4	13,3	27,3	18,8	8,5	14,9
Італія	26,3	10,0	6,3	23,6	14,7	10,6	8,5
Канада	40,8	6,8	4,3	9,7	13,9	9,9	14,6
Японія	26,8	21,5	10,9	15,2	4,2	7,3	14,1

прямих та непрямих податків залежить від досконалості механізму стягнення податків; здатності податкових систем звести до мінімуму ухилення від оподаткування; рівня податкової культури; традицій оподаткування; загальної орієнтації на соціальний компроміс, розв'язання найгостріших соціальних проблем. Загальні тенденції в оподаткуванні реалізуються ще в одному напрямі – із зростанням рівня податкових надходжень частка непрямих податків знижується.

Поряд із визнанням ролі непрямих податків як надійного джерела доходів протягом останніх 30 років істотно змінилася і структура державних доходів країн світу від непрямих податків.

5. Висновки

Отже, аналізуючи вплив непрямих податків, зокрема специфічних акцизів, треба враховувати зміни якості оподаткованої продукції. Це певною мірою сприятиме підвищенню якості товарів, що оподатковуються акцизним збором. Однак оскільки фіксована ставка не залежить від ціни, необхідно регулярно її коригувати з урахуванням інфляції, щоб підтримувати державні надходження від акцизного збору.

Кількісна характеристика впливу різних ставок непрямих податків потребує подальших досліджень, результати яких можна застосовувати при законодавчому визначенні ставки ПДВ та удосконаленні акцизного оподаткування в Україні.

1. Климчук С. В. Оподаткування підприємств: навчальний посібник / С. В. Климчук – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 192 с.

2. Крисований А. І. Податкова система: навчальний посіб. / А. І. Крисований, О. М. Десятник – Тернопіль: Карт-блани, 2006. – 3331 с.

3. Мельник В. М. Оподаткування підприємницької діяльності: навч. посіб. / В. М. Мельник, І. А. Грицаєнко, О. С. Іванищенко – К.: Кондор, 2005. – 160 с.

4. Олійник О. В. Податкова система: навчальний посібник / О. В. Олійник, І. В. Філон – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

5. Педь І. В. Специфічні непрямі податки в національній податкових системах країн світу / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 4. – С. 85-90.

6. Податковий кодекс України (із змінами, внесеними згідно із Законом) № 2856-VI від 23.12.2010.

7. Рудовка С. І. Проблеми удосконалення податкової системи України / С. І. Рудовка, М. О. Гончарук // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2010. – № 1. – С. 33-39.

8. Ткаченко В. І. Аналіз впливу податків за рахунок собівартості продукції на економічні результати діяльності підприємства / В. І. Ткаченко // Економіст. – 2010. – № 11. – С. 34-37.

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МЕТОДИКА ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. Розглянуто вплив системи оподаткування на фінансово-господарську діяльність підприємств та основні напрями її вдосконалення.

Ключові слова: податки, податкова стратегія, політика оподаткування, економічний розвиток, система підтримки прийняття рішень.

Sporysh O., Holyshevska L.

SYSTEM TAXATION AGRICULTURAL ENTERPRISES AND METHODOLOGY OF HER PERFECTION

Summary. The effect of taxation on financial and economic activities of enterprises and the basic directions of its improvement.

Keywords: taxes, tax strategy, tax policy, economic development, sys subject of decision support.

1. Вступ

Становлення ринкових відносин протягом останніх років суттєво змінили зміст фінансових ресурсів державного бюджету, при цьому все більшого значення набувають податкові методи їх акумулювання. Податки стають не тільки головним джерелом формування державного бюджету, але і важливим джерелом радикальних змін, виконуючи роль фінансового регулятора виробництва, стають засобом забезпечення соціальної сфери.

Нині проблема формування системи оподаткування аграрного сектора економіки набуває особливого значення, оскільки галузь є основною для збереження економічної безпеки, особливо під час фінансової кризи, коли більшість галузей знаходяться у стані занепаду. Пільгові режими оподаткування, які на сьогодні застосовуються в Україні, не відповідають сучасним вимогам, оскільки податкове навантаження на галузь в період фінансової кризи досить велике, а більшість сільськогосподарських товаровиробників навіть при мінімальних доходах не в змозі сплачувати податки. Особливо це стосується прямого оподаткування, яке у галузі представлене фіксованим сільськогосподарським податком. Цей податок є нейтральним, тобто його розмір залежить від площі сільськогосподарських угідь і їх грошової оцінки. Товаровиробник повинен його сплатити незалежно від фінансового результату діяльності, тобто навіть збиткові підприємства повинні знайти кошти для погашення податкового зобов'язання.

2. Аналіз останніх результатів і публікацій

Проблемою системи оподаткування сільськогосподарських підприємств займалися багато дослідників, зокрема А. Борщ, О. Василик, В. Галушко, Д. Дема, М. Дем'яненко, А. Діброва, І. Долженко, Л. Кургіна, П. Лайко, С. Мальшакова, С. Солодухін, та інші.

З розгляду даної теми випливає низка проблем: - збільшується кількість збиткових підпри-

ємств;

- зростає безробіття;
- ускладнюється соціально-економічна ситуація в країні.

Зумовлюється це тим, що акцент у податковій політиці зроблено на фіскальній функції, а її регулююча та стимулююча роль фактично зведена нанівець. Тому проблема побудови ефективної податкової системи залишилась однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин закладання підвалин для економічного зростання України.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета дослідження полягає у розробці пільгових режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників та визначення його впливу на формування сучасної системи оподаткування аграрного сектора України, а також розробка науково-практичних та методологічних засад і рекомендацій щодо удосконалення механізму оподаткування.

4. Виклад основного матеріалу

Високий рівень організації податкової системи, її економічна ефективність і раціональність є важливими факторами формування економічного потенціалу високорозвинутої держави. Раціональна система оподаткування забезпечує сприятливі економічні умови для підвищення ефективності діяльності підприємств. Досягнення високих економічних результатів, підвищення ефективності підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, з одного боку, а також збільшення доходів державного бюджету — з іншого, здійснюються шляхом реалізації стимулюючої функції податків. Податкова система розвинутих держав містить правові норми та інструменти, що виключають економічно невиправдане оподаткування, внаслідок якого податкова система втрачає стимулюючий потенціал. Протягом останніх десятиліть у багатьох державах проводилися податкові реформи, метою яких було

підвищення стабільності податкової системи, справедливості податкового навантаження, а також ефективне регулювання і стимулювання економічного зростання. Засобами досягнення цілей податкових реформ стали зниження податкових ставок, зміна структури податкових надходжень, використання податкових пільг для стимулювання інноваційних та інвестиційних процесів.[6]

В Україні, в умовах становлення ринкових відносин формування і розвитку системи оподаткування здійснювалися практично без участі суб'єктів господарювання з абсолютним перевалюванням інтересів держави. На сучасному етапі економічна політика держави орієнтована переважно на пошук додаткових джерел поповнення державного бюджету, які полягають у застосуванні нових податків і зборів, посиленні контролю над повнотою і своєчасністю сплати податків. Протиріччя між інтересами держави і платників податків посилюються необхідністю першочергового вирішення поточних економічних проблем, що унеможливило застосування принципово нових і якісно прогресивних елементів системи оподаткування, а це, врешті-решт, перешкоджає економічному зростанню.[3]

Законом України "Про систему оподаткування" визначено 12 принципів оподаткування, серед яких головними є принцип стимулювання науково-технічного прогресу і технологічного оновлення виробництва, а також принцип стимулювання підприємницької діяльності та інноваційної активності, що передбачає введення пільг при оподаткуванні прибутку, який направляється на розвиток виробництва. У реальних умовах дані принципи не завжди реалізуються повною мірою, а іноді зовсім ігноруються, що частково підтверджується результатами досліджень Світового банку, згідно з якими структура податкової системи України взагалі не стимулює промисловий розвиток держави і підвищення ефективності бізнесу, в загальному міжнародному рейтингу податкових систем Україна перебуває на 124-му місці серед 155 країн світу.[7]

Крім недосконалої структури податкових надходжень, податкова система України має ще цілий ряд недоліків, які обмежують інвестиційно-інноваційну активність і стримують процес економічного зростання в цілому. До них можна віднести складність і непрозорість податкового регулювання, нерівномірне податкове навантаження на господарюючих суб'єктів за різними видами економічної діяльності й формами власності, безсистемне надання податкових пільг, істотні масштаби ухилення від сплати податків, високі адміністративні витрати на стягнення податків і зборів. Недосконалість податкової системи призводить до надмірного податкового тиску на господарюючих суб'єктів, вона не тільки знижує інвестиційну та інноваційну активність, але й примушує підприємства приховувати реальні розміри доходів.

При розробці ефективного механізму податкового стимулювання інвестиційної активності й технічного оновлення виробництва підприємств необхідно використати найбільш дієві інструменти і прийоми. Найвищий стимулюючий потенціал ма-

ють прямі податки, оскільки вони справляють безпосередній вплив на результати економічної діяльності підприємств, а їх регулювання — основний інструмент механізму податкового стимулювання. Одним з найважливіших прямих податків для виробничого підприємства є, безумовно, податок на прибуток. При цьому стимулювання технічного оновлення виробництва шляхом регулювання податку на прибуток підприємства може здійснюватися трьома способами: звуженням бази оподаткування, наданням податкових пільг і регулюванням ставки податку на прибуток.

Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" передбачено ряд заходів, що реалізуються з метою звуження бази оподаткування. Зменшення розміру прибутку, що оподатковується, може здійснюватися шляхом збільшення валових витрат на суму затрат, пов'язаних з науково-технічним забезпеченням основної діяльності, а також удосконаленням основних фондів, які підлягають амортизації і не перевищують 10% сукупної балансової вартості основного капіталу підприємства.

Складність і взаємозумовленість відтворювальних процесів та процесів оподаткування вимагають застосування формальних методів, і, насамперед, апарату економіко-математичного моделювання для вирішення проблем оподаткування підприємств.

Так, в основу системи підтримки прийняття рішень (далі - СППР) щодо політики оподаткування підприємств покладено принцип двостороннього вирішення проблеми з урахуванням інтересів як підприємств, так і державних податкових органів.

При розробці СППР було поставлено та вирішено такі завдання:

- розробка за допомогою сучасних інформаційних технологій зручного користувача інтерфейсу системи;
  - можливість без суттєвих обмежень інтеграції розробленої системи до інформаційного забезпечення організації,
  - можливість обробки, порівняння та узагальнення результатів роботи окремих підприємств по розрахунку сплати податків до бюджетів усіх рівнів;
  - моделювання оптимальної податкової стратегії підприємства для того, щоб визначити, наскільки стійким є функціонування підприємства в умовах поточної податкової стратегії.
- Процеси планування податкової стратегії здійснюється за допомогою податкової політики.
- Ефективна податкова політика на підприємстві має здійснюватися в такому вигляді:
- визначення напрямів господарської діяльності підприємства, що дають змогу мінімізувати податкові платежі за рахунок різних ставок і об'єктів оподаткування;
  - виявлення можливостей зменшення бази оподаткування підприємства за рахунок прямих податкових пільг;
  - облік непрямих податкових пільг у формуванні податкової політики підприємства;

- облік регіональних особливостей формування податкової політики підприємства;
- планування суми податкових платежів у майбутньому періоді, виходячи із суми чистого прибутку;
- оцінювання ефективності розробленої податкової політики підприємства.[4]

Для досягнення оптимальної податкової стратегії розглядають такі заходи: нормативно-договірну оптимізацію (на основі особливостей взаємодії із суміжними галузями права), спеціальні методи оптимізації (заміна відносин, відстрочка податкового платежу, пряме скорочення об'єкта обкладання, метод офшору), застосування податкових пільг.

Система підтримки прийняття рішень щодо політики оподаткування підприємств поділяється на дві підсистеми:

- підсистема виявлення податковою службою ймовірного ухилення від сплати податків;
- підсистема моделювання поточної податкової стратегії промислового підприємства.

З боку податкової служби головною метою, яка досягається в рамках розробленої СППР, є контроль за повною та своєчасною сплатою податків. Головною метою з боку підприємства є розробка оптимальної податкової стратегії.[2]

5. Висновки

Формування дієвого податкового механізму регулювання економічних процесів є важливою складовою розвитку нашої економіки, але це відбувається досить повільно через недостатність наукових досліджень в даному колі питань.

Для оптимізації податкового впливу на економічну ситуацію в державі податкова система України повинна розвиватись у наступних напрямках:

- оптимізація структури податкової системи;
- упорядкування методики обчислення податкових платежів;
- адекватне застосування пільг в сфері опо-

даткування;

- посилення відповідальності платників за порушення податкового законодавства;
- науково-обґрунтовані зміни у податковому законодавстві;
- зменшення податкового тягаря платників податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крисоватий А. І. Податкова система: навчальний посібник / А. І. Крисоватий // Тернопіль: Карт-бланш. – 2006. – 331с.
2. Кургіна Л. Г. Система оподаткування сільськогосподарських підприємств для стимулювання технічного оновлення виробництва на сучасному етапі / Л. Г. Кургіна // АгроСвіт. – 2010. – № 2. – С. 42-45.
3. Лайко П. А. Вдосконалення системи оподаткування сільськогосподарських підприємств / П. А. Лайко, А. Борщ, І. Долженко, О. Лабенко // Організаційно-економічна трансформація в аграрному виробництві. Матеріали третіх річних зборів Центрального регіонального відділення/ Всеукраїнський конгрес вчених економістів-аграріїв / Наші видання / ВНАУ. – 2009. – С. 119-130.
4. Мальшакова С. Держпідтримка сільгоспідприємств: облік та оподаткування / С. Мальшакова // Баланс-Агро. – 2008. – № 5. – С. 13-18.
5. Олійник О. В. Податкова система: навчальний посібник / О. В. Олійник, І. В. Філон. – К.: Центр навчальної літератури. – 2006. – 456 с.
6. Пекарська І. П. Вдосконалення системи оподаткування як основного економічного методу регулювання / І. П. Пекарська // Економічні проблеми розвитку аграрного виробництва в регіоні / Збірники (загальні) / Наші видання / ВНАУ. – 2009. – С. 179-181.
7. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АНДРУХІВ-САДОВСЬКА Наталія Богданівна – викл. кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

АРТЮХ Оксана Валентинівна – викл. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського державного економічного університету.

БАЛАЗЮК Оксана Юріївна – викл. кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету.

БАНДУРА Звенислава Любомирівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Львівського національного університету ім. Івана Франка.

БАРИЛА Лідія Ярославівна – асист. кафедри обліку і аудиту Львівської державної фінансової академії.

БЕЗПАЛОВА Олена Олександрівна – асп. кафедри Харківського державного університету харчування та торгівлі.

БОДНАР Леся Романівна – ст. викл. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

БОРУХ Олена Степанівна – студентка економічного факультету спеціальності “Облік і аудит” Волинського національного університету імені Лесі Українки.

ВАГНЕР І. М. – асист. кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

ВАЛОВИЧ Микола Зіновійович – асп. кафедри економіки підприємств і корпорацій Тернопільського національного економічного університету.

ВЕЙКРУТА Лілія Степанівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Львівського національного університету ім. Івана Франка.

ВЕНГРІН Тетяна Петрівна – викл. кафедри обліку і аудиту Волинського інституту економіки та менеджменту.

ВИСОЧАН Олег Степанович – к.е.н., доц. кафедри обліку та аналізу Національного університету “Львівська політехніка”.

ВОЙНАЛОВИЧ Олена Петрівна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

ВОЛИНЕЦЬ Віктор Іванович – к.т.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету.

ВОРОНКО Оксана Стефанівна – к.е.н., доц. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ВОСЬКАЛО Наталія Миколаївна – асп. кафедри обліку та аналізу Національного університету “Львівська політехніка”.

ГАЙДУК Ірина Олексіївна – ст. викл. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ГАДЗЕВИЧ Іванна Олегівна – студентка економічного факультету спеціальності “Облік і аудит” Волинського національного університету ім. Лесі Українки.

ГАДЗЕВИЧ Олег Іванович – к.е.н., доц., зав. кафедри обліку і аудиту Волинського національного університету ім. Лесі Українки

ГЕРАСИМЕНКО Тамара Олегівна – к.е.н., доц. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ГЛАДЧАК Наталія Володимирівна – викл. кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету.

ГОВДА Галина Анатоліївна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ГОЛИШЕВСЬКА Лариса Віталіївна – викл. кафедри обліку та аналізу Вінницького національного аграрного університету.

ГОЛОВАЦЬКА Світлана Іванівна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ГОРДІЄНКО Вікторія Павлівна – к.е.н., ст. викл. кафедри менеджменту ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

ГОРДОПолова Наталія Василівна – к.е.н., доц., зав. кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету.

ГОРДОПолов Володимир Юрійович – к.е.н., доц. кафедри фінансового аналізу і контролю Київського національного торговельно-економічного університету.

ГОРШИНСЬКИЙ Віталій Михайлович – асист. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ГОРЯЧКІНА Юлія Володимирівна – викл. кафедри фінансів та банківської справи Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ГРИНІВ Богдан Володимирович – к.е.н., доц. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ГРИНЧИШИН Ярослав Миколайович – к.е.н., доц. кафедри фінансів суб’єктів господарювання Львівської державної фінансової академії.

ГРИЦЕНКО Олена Іванівна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку і аудиту ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

ДАНЬКІВ Йосип Якимович – к.е.н., проф., зав. кафедри обліку та аудиту ДВНЗ “Ужгородський національний університет”.

ДЕМКО Ірина Іванівна – асист. кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

ДМИТРИШИН Уляна Богданівна – асп. кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії.

ДОЛЖАНСЬКИЙ Андрій Миколайович – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ДРОБЯЗКО Світлана Ігорівна – ст. викл. кафедри "Обліку і аудиту" Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ДУШКО Зінаїда Олександрівна – к.е.н., доц. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ЖУЛАВСЬКИЙ Аркадій Юрійович – к.е.н., проф. кафедри управління Сумського державного університету.

ЗАРУДНА Наталія Ярославівна – асп. кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету.

ЗАМОЩЕНКО Таїсія Василівна – студентка Вінницького національного аграрного університету.

ЗБОРОВСЬКА Ольга Михайлівна – к.е.н., доц. кафедри економіки підприємства Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ЗЕЛЕНСЬКА Олена Геннадіївна – магістрант кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ІВАНИЦЬКА Галина Богданівна – к.е.н., доц. кафедри економіки підприємства Львівського національного аграрного університету.

ІВАНЧЕНКО Галина Валеріївна – асп. кафедри економіки підприємства Львівської комерційної академії.

ІГНАТЕНКО Тетяна Володимирівна – асп. кафедри бухгалтерського обліку Київського національного торгово-економічного університету.

ІЩЕНКО Яна Петрівна – к.е.н., ст. викл. кафедри організації обліку та звітності навчально-наукового інституту аграрної економіки Вінницького національного аграрного університету.

КАЛИНЧУК Лідія Ізидорівна – викл. Борщівського агротехнічного коледжу.

КАПТУЛА Сергій Леонідович – директор ТОВ "АгроІндикСервіс".

КАПУСТІНА Юлія Володимирівна – асп. кафедри фінансового аналізу і контролю Київського національного торговельно-економічного університету.

КАТИНСЬКА Мар'яна Зіновіївна – здобувач кафедри комерційної діяльності та підприємництва Львівської комерційної академії.

КЛЮС Юлія Ігорівна – асист. кафедри контролю і аудиту Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.

КЛЮС-ЛАМПИКА М. І. – студентка Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

КОБИЛЯНСЬКА Марина Станіславівна – ст. викл. кафедри обліку та аудиту Севастопольського національного технічного університету.

КОРОЛЮК Тетяна Миколаївна – к.е.н., доц. кафедри фінансів, обліку і контролю Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя.

КУДИРКО Олена Михайлівна – к.е.н., доц. кафедри фінансового контролю і аналізу Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

КУЛИК Роман Романович – к.е.н., доц. кафедри аудиту, ревізії і контролінгу Тернопільського національного економічного університету.

КУНДРЯ-ВИСОЦЬКА Оксана Петрівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

КУЦЕНКО Наталія Володимирівна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

КУЦИК Олексій Олексійович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

КУЦИК Петро Олексійович – к.е.н., проф. кафедри бухгалтерського обліку, перший проректор Львівської комерційної академії.

ЛЕБЕДЕВИЧ Світлана Іванівна – д.е.н., проф. кафедри обліку і аудиту Національного лісотехнічного університету України.

ЛЕВИЦЬКА Алла В'ячеславівна – ст. викл. кафедри обліку, аналізу і аудиту Одеського національного політехнічного університету.

ЛЕМІШОВСЬКА Олеся Степанівна – асп. кафедри обліку та аналізу Національного університету "Львівська політехніка".

ЛІПІЧ Любов Григорівна – д.е.н., проф., зав. кафедри економіки і підприємництва та інноваційної діяльності, декан економічного факультету Волинського національного університету ім.і Лесі Українки.

ЛОЗОВИЦЬКА Дарія Сергіївна – асп. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ЛОЗОВИЦЬКИЙ Дмитро Сергійович – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Львівського державного університету внутрішніх справ.

ЛОЗОВИЦЬКИЙ Сергій Павлович – к.е.н., доц. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

МАЗУРЕНКО Ольга Миколаївна – (кафедра бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії).

МАКСІМОВА Валентина Федорівна – д.е.н., проф., зав. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського державного економічного університету.

МАРИНКЕВИЧ Микола Володимирович – асп. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

МАРТИНЕНКО Володимир Олександрович – к.держ.упр., доц. кафедри менеджменту ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України".

МЕДВІДЬ Любов Гнатівна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

МЕЛЬНИК Наталія Геннадіївна – к.е.н., доц. кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету.

МИХАЙЛИШИН Н. П. – к.е.н., доц. кафедри аудиту, ревізії та контролінгу Тернопільського національного економічного університету.

МЕЛЬНИК Людмила Юрївна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Уманського національного університету садівництва

МЕЛЬНИК Наталя Павлівна – ст. викл. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

МЕЛЬНИК Тарас Миколайович – асист. кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

МІЦЕНКО Наталія Григорівна – к.е.н., доц. кафедри економіки підприємства Львівської комерційної академії.

МІЩУК Галина Юрївна – к.е.н., доц. кафедри трудових ресурсів національного університету водного господарства та природокористування.

МІЩУК Ігор Пилипович – к.е.н., доц. кафедри комерційної діяльності та підприємництва Львівської комерційної академії.

МОСТЕНЧУК Алла Валентинівна – спеціаліст громадської організації "Агенція з планування кар'єри та працевлаштування студентів факультету менеджменту".

ОВЧАРЕНКО Антон Сергійович – магістрант кафедри обліку і аудиту Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ОЗЕРАН Юлія Володимирівна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ОЛІЙНИК Яна Вікторівна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана".

ОСТАП'ЮК Наталія Анатоліївна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

ОСТАП'ЮК Мирослав Ярославович – к.е.н., проф. кафедри обліку та аудиту ДВНЗ "Ужгородський національний університет".

ПАНЧЕНКОВА Юлія Валеріївна – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ПИЛИПЕНКО Любомир Миколайович – к.е.н., доц. кафедри обліку та аналізу Національного університету "Львівська політехніка".

ПІВЕНЬ Анастасія Ігорівна – ст. викл. кафедри фінансів та банківської справи Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ПІДЛИПНА Радміла Петрівна – к.е.н., доц., завідувач кафедри економіки, бухгалтерського обліку та фінансів Ужгородського навчального центру Київського національного торговельно-економічного університету.

ПІДЛИПНИЙ Юрій Васильович – к.т.н., доц. кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Ужгородського навчального центру Київського національного торговельно-економічного університету.

ПОПІТІЧ Тетяна Василівна – асист. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ПОЦІХОВИЧ Оксана Володимирівна – здобувач кафедри аудиту Львівської комерційної академії.

ПОЧИНОК Наталія Володимирівна – асп. кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету.

ПРИВАЛОВА Неля Євгенівна – асп. кафедри бухгалтерського обліку ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана".

РЕБЕЦЬ Олеся Михайлівна – асп. кафедри Університету банківської справи НБУ.

РІППА Сергій Петрович – д.е.н., проф., зав. кафедри інформаційних систем управління Національного університету державної податкової служби України.

РИБАКОВА Леся Петрівна – асп. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

РОЗМИСЛОВА Наталія Олександрівна – асп. кафедри контролю і аудиту Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.

РОМАНЧУК Алла Леонідівна – к.е.н., ст. викл. кафедри обліку і аудиту Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

РУДНИЦЬКИЙ Тарас Васильович – асист. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

САЧЕНКО Світлана Іванівна – к.е.н., доц. кафедри аудиту, ревізії та контролінгу Тернопільського національного економічного університету.

СЕНЧУК Тарас Ярославович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

СЕРЕДИНСЬКА Віра Миколаївна – к.е.н., доц. кафедри аудиту, ревізії та контролінгу Тернопільського національного економічного університету.

СЕРЕДИНСЬКА Ірина Володимирівна – асп. кафедри промислового маркетингу Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя.

СІМІНІН Сергій Федорович – студент Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.

СІРА Юлія Василівна – асист. кафедри бухгалтерського обліку Київського національного торговельно-економічного університету.

СПОРИШ Ольга Іванівна – студентка Вінницького національного аграрного університету.

СТАРКО Ірина Євгенівна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

СТАЮРА Марія Андріївна – асп. кафедри промислового маркетингу Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя.

СТЕФКІВСЬКИЙ Віктор Михайлович – здобувач кафедри контролю і аналізу господарської діяльності Донецького національного університету економіки та торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського.

СТРЕЛЬБИЦЬКА Юлія Григорівна – асп. кафедри аудиту, ревізії та контролінгу Тернопільського національного економічного університету.

СУРНІНА Катерина Станіславівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

ТИМОФЄЄНКО Людмила Петрівна – викл. кафедри фінансів та банківської справи Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ТКАЧ Іван Валентинович – ст. викл. кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана".

ТРУФІНА Жанна Степанівна – к.е.н., ст. викл. кафедри обліку і аудиту Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торгово-економічного університету.

УЛЛУБІЄВА Каріна Касумбеківна – асп. кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

УМАНСЬКА Вікторія Григорівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

ФАРІОН Антоніна Іванівна – викл. кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету.

ФЕДОРЧЕНКО Наталя Львівна – ст. викл. кафедри обліку, аналізу і аудиту Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського.

ФЕЦОВИЧ Тетяна Романівна – асп. кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету.

ФОСТОЛОВИЧ Валентина Анатоліївна – к.с.-г.н., доц. кафедри аудиту та державного контролю Вінницького національного аграрного університету.

ХОМУЛЯК Тарас Ігорович – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

ХОРУНЖАК Надія Михайлівна – к.е.н., доц. кафедри Тернопільського національного економічного університету.

ЦИГАН Раїса Миколаївна – ст. викл. кафедри обліку, аналізу і аудиту Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського.

ЧІКІТА Ірина Богданівна – ст. викл. кафедри банківської справи Львівської комерційної академії.

ЧОРНА Оксана Євгенівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля.

ШАЛІМОВА Наталія Станіславівна – к.е.н., доц., зав. кафедри аудиту та оподаткування Кіровоградського національного технічного університету.

ШИГУН Марія Михайлівна – д.е.н., доц., зав. кафедри політичної економії та міжнародної економіки Житомирського державного технологічного університету.

ШЛЯХОВ Євген Володимирович – викл. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського державного економічного університету.

ШМИКОВА Лариса Мар'янівна – асист. кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ШПАК Валентин Аркадійович – к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку Національної академії статистики, обліку і аудиту.

ШТИМЕР Леся Тарасівна – асп. кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету.

ШУРПЕНКОВА Руслана Казимирівна – к.е.н., доц. кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ.

ЯСІНСЬКА Любов Тимофіївна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Львівської комерційної академії.

ЯЦИШИН Світлана Романівна – к.е.н., доц. кафедри обліку у бюджетній та соціальній сфері Тернопільського національного економічного університету.

ЯЦКІВ Михайло Іванович – к.е.н., проф. кафедри фінансів та обліку Львівської філії Європейського університету.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ

Збірник наукових праць

СЕРІЯ ЕКОНОМІЧНА

Випуск 36

Літературний редактор – Муранець Т. В.

Коректор – Кашуба М. І.

Комп'ютерний макет видавництва

Львівської комерційної академії

Підписано до друку 31.05.2011р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.

60,75 др. арк. 56,78 ум. др. арк. 47,52 облік. видавн. арк.

Тираж 500 прим. Зам 122/2.

Віддруковано в друк. видавництва Львівської комерційної академії
79011, м. Львів, вул. У. Самчука, 6. Тел. 276-07-75. e-mail drook@lac.lviv.ua
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 246 від 16.11.2000 р.